

12 B 5

~~ΔΑΥ - 0810. 0. 2. 7.~~

L e x i c o n

~~XXXXL 2 f.~~

Terminorum Technicorum

az az

Tudományos Mesterfzőkönyv

Próba képen készítették

Némelly Magyar nyelv szeretői

4187

52.561

B u d á n n

A' Királyi Magyar Universitás' betűivel és költségével

1 8 2 6.

02 JUL 2004

Elő tudósítás

a' Tudományos Mesterfzavaknak folyó Gyűjteményéről.

„Az éfznek derítésébül és a' fzívnek nemesítésébül állván az emberi tehetségeknak ama' tökéletessége, melyet humanitásnak, emberségnek, tárgyügyelőleg pedig culturának nevezünk; és e' tökéletességet, mely egész az Isteninek hasonlóságáig majdnem ellentállhatatlanul felemelkedni törekedik, a' Természet' Alkotójának bölcs egyszerűsmind és atyai rendelése lzerint meg nem eszközölhetvén egyébkép, hanem öntapafztalásunkonn és önnyomozásunkonn kívül, kiváltkép az emberi nyelvnek segedelme által, mely azt, a' mit kiki rideg fáradozásai által a' világnak elejétül fogva tapafztalt vagy kinyomozott, másokkal is úgy közli, hogy valamint ezeket az igazságrúl meggyözze, azonkép fzíveket is a' jóhoz édesítse, hódítsa, elragadgya; nem tagadhattyuk, hogy mindenik emberi nyelvnek, hogy e' két felséges hivatallyát szerencsésen tellyesíthesse, az igazságok' közlésében *értelmesnek*, a' jónak ajánlásában *érzékenyítőnek*, *érdeklőnek* kell lenni.“

„Vajha dücsekedhetnénk már egyszer avval, hogy nyelvünk, melyet még Öseleink e' két felséges hivatalra alkalmatosabbnak tenni, nem annyira kívántt előmentellel a' számtalan akadályok miatt, mint dicséretes buzgósággal iparkodtak, 's melyet a' legközelebb múlt negyven esztendőbül álló üdőkorbán hivatlan, de jó szándékok miatt még is tífzteletre méltó Nyelvmüvelőink egymás' kezébül szinte kiragadván, 's az ünént említett hiva-

talokra való szoros alkalmaztatása helyett, már a' régiségnek, már a' felekezeteknek, már a' rideg képzéseknek, már meg a' zabolátlan kénynek is értelmességvefztegető, 's érzékenységhidegítő holdogtalan rámaíra fefzegették; vajha dücsekedhetnénk, mondám, már egyszer avval, hogy e' magában kellemetes hangú, ritka hajlékonyságú, cözünkhöz hazai rokonysággal férkező, szívünkbe anyai édesgetéssel ható nyelvünk említett szent tisztyeire olly alkalmas lett, hogy koronkint előkerülő kis inségeinn kívül, mellyekkel a' mindent érezhetetlenül emészto üdö még a' legműveltebb nyelveket is szüntelen kísirtgeti, semmi egyéb tisztoztatás és élesítgetés nélkül ne szükölködjön.

„Nemzeti és emberi culturánknak e' mennyei eszközt, ammint szintannyi századnak világos tapasztalásából tudgyuk, a' mennyit Nemzetünk bölcsőjétől fogva elélt, lehetetlen bizonyyára, akár közönségesen értelmesnek, akár minden Magyarra nézve érzékenyítőnek egyébképtenni, hanem csak a' Magyar Tudós Férjfiaknak — hogy ha nem *emberikép*, legalább *hazafikép* lehetséges — meg-eggyezése által. Amde azokat, kiket eddig a' Vármegyék, mellyekben születtek; vagy a' vallások, mellyekben nevedtek; vagy a' régi — azaz: a' Nemzetnek és nyelvnek gyermekkorában vagy ifiúságában költt — Magyar írások és Könyvek, mellyekhez, mintha a' tiszta Magyarorságnak legzavaratlanabb forrásai volnának, mennél tántoríthatatlanabb, annál nevetségesebb bizodalommal ragafzkodtak; vagy ama' goromba büfkeség, mellyel az egész Nemzetnek kincset, a' Magyar nyelvet, rideg sajáttok gyanánt bitanglották; vagy ama' helytelenül értett szabadság, mellyel az emberi nyelvekben uralkodó észtvörvényeket minden tekintet nélkül megtapodták; vagy csak a' csupa önkény és öntetfzés is, mellyel másoknak, kik ellenkezőben gyönyörködő szabad kényeket szintazon jussal követhetnék, nyelvtörvényeket szabni akartak, — kiket, mondám, ennyiféle 's egymással útálatosan küfzködő tekintetek ugyan annyiféle részekre csavartak, 's ugyanannyi féle felekezeteknek felállítására csábítottak, lehetségesé máskép öfzvemunkálkodó teszbe szorítani, hanem a' józau

ész által, melly minden tudós férjfiúnak tulajdona? — Az emberi józan ész bizonyára, melly a' nemzeti nyelveknek születésénél az első Nyelvalkotókat szinte tudtok nélkül, — mert ezek még akkor zféngéjében elrejtve és kifejtetlenül feküdt — arra bírta, sőt az értelmetlenségnek minduntalan előkerülő ezer vezedelmei által arra kényfzerítette, hogy a' hasonló szavaknak, ha mindgyárt egyébaránt valaha önkénybül, vagy vak esetbül származtak is, hasonló képzőket, és hasonló ragasztékokot adgyanak, mihelyt azokkal hasonló eseteknek és értelmeknek jelentésére élni kívántak: e' józan emberi ész tehát a' nyelveknek magosabb kimüvelésénél is annyival hátorságosabb vezérünk, annál bizodalmasabb dajkánk lehet, mennél bizonyosabb, hogy zféngéjbül kifejtödvén, most már a' fénynek ama' pontyára jutott, mellyrül az efféle ügyekezeteknek setét, göröngyös és járatlan úttját déli nap gyanánt megvilágosíthattya.“

„Vessük el tehát szívünkrül ama' hállókot — bár csupán csak pókhállóknak mondhatnánk! — ama' súlyos, és nemzeti culturánknak előmenetelét irigykedő zabola gyanánt tartóztató bilincseket, mellyek miiket mindeddig a' nyelvre nézve külömbféle felekezeteknek rabfzolgaságában kötve 's a' többiektül elzárva tartottak. Felejsük el, hogy akármelly tekintetben némelleyek Pálé, némelleyek Képhásé, némelleyek Apollóé vagyunk; 's egyesüllyünk meg közkincsünknek, a' nemzeti nyelvnek, a' józan ész szerint való olly tiztogatására és végképen való meghatározására, hogy mindnyájunknál egyaránt érthető, mindnyájunk' szívébe egyaránt beható nyelvre változzon. Ki tudgya! — eggy reménysúgár fogja el e' szempillantásban eszüinköt, óh! melly édesen gyújtja szíveinket, hogy a' nyelv-eggyesülés Fejedelmünknek, Hazánknak, Nemzetünknek köz haznára, fényes dücsösségére válandó más örvendetes eggyesüléseket is szülend valahára.“

„Íme! megteffszük mink erre tizta szívvel, minden önkereset nélkül, az első lépést, midön Tudós Férjfiaink' elejébe, úgymint valamennyiek között legkedvesebb Hazafitársaink', legédesebb Véreink' elejébe terjesztyük a' *Tudományos Mesterfzavaknak Folyó Gyüjteménnyet*, —

nem a' végbül, hogy a' Felekezeteknek pártoskodás után
 esdeklő szókástörvénye szerint, valakit azoknak elfoga-
 dására kényfszeríteni vagy csábítani kívánnunk — Nem!
 nem vagyunk mink olly büfzkék, hogy még a' józan ész-
 nek vezetése szerint magunk közt meghatározott mester-
 szavakat is olyanoknak tartsuk, mellyeknek az egész Ma-
 gyar Nemzet, mihelyt, azokat hallya, térgyet, fejet haj-
 tani köteleztessen. A' talpigazságok, mellyekre munkálko-
 dásunkot kezdetétül fogva épittyük, szintazok ugyan, mel-
 lyeknek segedelmével a' most virágzó tudós Európai nyel-
 vek a' tökéletességnek ragyogó bérczére emelkedtek: de
 embereknek ösmervén magunkot, nem állittyuk lehetet-
 lennek azt is, hogy e' bizonyos eszközknek alkalmazta-
 tásában hibázhatunk. Célunk az, hogy e' törekedés által
 a' Tudós Magyar Férjfiakat arra bírjuk, hogy szinte olly
 egyenes szívü nyomozáshoz, olly tudományos serényke-
 déshez, olly pártotlan hazafzeretethez kapcsolt elmével
 és szívvel megítellyék, megválasszák, és vagy helyben
 hagyják, vagy jobbakkal ugyanazon talpigazságok szerint
 kipótollyák mesterfzavainkot, ammint mink azokat meg-
 rostáltuk, s' végtére vagy elfogadtuk, vagy elvetettük,
 értelmesebbeket, vagy az érzékenyítésre alkalmasabba-
 kot tévén helyeikre. Észrevételeiket tehát kérjük atyáliságos
 fzeretettel, és bevárjuk mindenik esztendőnek végével a'
 Tudós Férjfiaknak böcsös neveivel együtt; mert a' név-
 telen Írások egyenes gondolkozású elméinkkel és nyílt
 szívü iparkodásunkkal meg nem férnek; bevárjuk, de a'
 nélkül, hogy a' beküldésért való költségeknél terhét
 magunkra vállallyuk, azt igérvén, hogy a' beküldendő
 jegyzéseket a' mesterfzavakkal együtt a' Gyűjtemény'
 Szakafzinak sarkaihoz ragasztyuk, seljegyezvén mindenik
 szóhoz a' beküldő Tudós Férjfiaknak nevét, 's észrevé-
 telei vagy új mesterfzavai iránt való véleményünköt.“

„A' Logica, avvagy az Észtudomány minden egyéb
 Tudománynak kulcsa lévén, ezzel kezdgyük az I. Szakafz-
 ban munkánknek kiadását kivált azért is, mivel az új Phi-
 losophia a' régi Logicának mesterfzavait részént meghövi-
 tette, részént megváltoztatta, részént más értelműeknek

tette, mintsem a' minők hajdan voltak. A' Magyar Tudós Férjsiakat tehát arra kérjük bizodalmasan, hogy mikor e' mesterfzavaknak definitióit, avvagy értelemhatározásait, és értelmeik szerint szorosán tett magyarításait olvassák, a' definitiókot és a' benne elhintett új principumokat, avagy talpállításokat nekünk ne tulajdonítsák. Mink ezeknek csupán csak fordítói lettünk a' végből, hogy ezen új Philosophiának véleménynyeit a' Magyar Tudósok is Magyarul határozottabban ejteni, könnyebben megválasztani, a' helyteleneket sikeresebben megczáfolni, a' helyeseket pedig hazafitársaikkal, kik az új Philosophiának anyanyelveit nem befzélik, értelmesebben közleni képesek legyenek. A' Logicának vannak még czekenn kívül számtalan egyéb mesterfzavai, mellyek a' következő szakaszokban a' többiek között szemenkint elő kerülnek: mert hisz e' munka nem lessz a' Tudományokra úgy felosztva, hogy mindenik Szakasz egyegy Tudományt egészén kimerítsen. Folyó munka lévén, helyt ad a' mesterfzavaknak akármi-kor, 's akármiely Tudományhoz tartozzanak, mellyek egyébaránt is szoros rokonságban vannak."

„Mindenik Szakasznak végénn elő fognak állítatni a' Magyar Mesterfzavak, mellyek abban előre a' Deákok után foglaltatnak, utánok vetett Deák és Német értelmeikkel együtt, azután pedig a' Németek, Világosabban szólván: a' fő munka a' betűrendbe szedett Deák mesterfzavaknak Magyar fejtegetéséből áll; és ennek végénn találtatik két rövid lajstrom, mellyeknek elsejében a' Magyar mesterfzavak állanak elől, másodikában pedig a' Németek. E' lajstromokból, ha egyszer e' nagy Munkának végét érjük, hasonlóképen nagy lajstrom támad, melly valamennyi Szakaszokra fog szolgálni, 's melly szerint egy kis Encyclopoedia válhat, melly nyelvünk' culturájának Historiáját, mivel ennek emelkedése a' ridég szakaszokból ki fog világosodni, dűcsőségesen befejezze."

„E' munkálkodásban pedig magamat e' következő Regülákhoz tartottam: "

A Magyar Mesterfzavaknak kézfzítését igazgató

R e g u l á k.

Akármelly Tudományos Magyar Könyvnek czéllya egyéb nem lehet, hanem hogy az Olvasót valamelly igazságokról meggyőzze. Ama' tulajdonság tehát, melly nélkül az efféle könyvek tellyes-séggel nem szükölködhetnek, az *értelmesség*. Az emberi ész tudni illik meg nem győződhet semmi egyébről, hanem csak a' mit világosan és egészen átlát.

Az úgy nevezett Szép Mesterségek, mellyek között a' *Beszéllők*, úgymint a' Költés és az Ekesenfüllás, legfelségesebbek és leghafzuosabbak, az észzel való bajlódást, úgymint az igazságok' terjesztésének hosszabb és szárazabb úttyát, elmellozván, a' szívet ragadgyák meg, 's a' képző erőnek és az általa fellobbantott indulatoknak segedelmével arra bírják, hogy az igazságot, ha mindgyárt olly világosan át nem *érti* is, miut az ész, mivel annyival hathatósabban *érzi*, ne csak elfogadgya, hanem még foglalatosságában zsinórmértéknek is vegye. A' Szép Mesterségeknek műveiben tehát az értelmességenn kívül, mint fő tulajdonság, melly nélkül el nem lehetnek, az *érzékenyítő erő* is megkivántatik.

Az ollyan könyvek, mellyek egyfzersmind az ést is oktatni, 's a' szívet is kívánnyák nemesíteni, szükséges bizonynyára, hogy mind a' kettőt, az *értelmességet* tudni illik, és az *érzékenyítő erőt* egybe kaposolgyák. Illyenek kiváltkép a' Religyiórul értekező Írások: mert ezek a' Religyióinak igazságait nem egyedül csak azért adgyák előnkbe, hogy azokat tudgyuk vagy hidgyük, hanem azért is egyfzersmind, hogy tellyesítsük.

E' röviden előadott talpigazságokra kell nekünk ama' Regulákat épitenünk, mellyek a' Religyiórul értekező Magyar Könyvekben az úgy nevezett mesterfzavaknak kézfzítését, és meghatározását igazgassák. A' Magyar Muzéuntúl tett négy első Jutalom kérdésre való *Feleletemben* bővebben előterjesztettem már én ezeket: itt tehát röviden csak a' jelenvaló czélhoz alkalmaztatom.

Első R e g u l a.

Az Egyházi Magyar Könyvekben az idegen nyelvekből kölcsönözött mesterfzavakat, ha mindgyárt meg vannak is korcsosítva, szentül meg kell tartani, mihelyt a' következő két tulajdonsággal bírnak: úgymint hogy a' nyelvnek ifjúkorában támadtak, és így régiek; azután pedig, hogy onnantúl fogva egész a' mostani korig a' közönséges és állandó szokás által felszenteltettek, és a' nemzeti fzavaknak minden jussaival megajándékozattak. Illyenek a' *kerefst*, *kerefstség*, *kerefstény*, mellyek, ha

egyenésen a' Tóthúl támadtak is, léteket még is minden bizonynyal a' *crux* gyökernek közönik; *bérmálás*, *confirmatio*, (*firma*, *birma*, *bérma*, *firmál*, *bérmál*); *püspök*, *episcopus*; *karácsony*, *incarnatio*; *kántor*, *quatuor tempora*: *pünkösöd*, *pentecoste*, és száz efféle. E' regulának indító okai a' következők.

a) A' fellyebb említett *Feleletnek* 32. §ban. a' 85. old. megbizonyittatik, hogy az új szavaknak szaporítása a' nyelvnek és nemzetnek most virágzó *férfikorában* mindaddig tilalmas, még *szokott* régieket találunk, ha ezek idegen nyelvekből kölcsönözött és megnevezetett szavak volnának is.

b) Az idegen nyelvekből kölcsönözött *régi* és *szokott* szavak helyett soha sem állíthatunk mink elő oly nemzetieket, mellyek a' tárgyakot tökéletesen hasonló értelmességgel kifejezék: mivel magok a' tárgyak is idegenek, mellyeket Nemzetünk nem maga szült, hanem másoktól kölcsönözött. De ha állíthatnánk is elő ilyeneket, haszontalanok volnának bizonyára, és a' Religvióbéli tárgyaknak fogatos terjesztését akadályoztatnák inkább, hogysem megsiettetnék: mert arra, hogy olyan értelmességhez jussanak, a' minővel a' kölcsönözött régiek díszeskednek, több száz esztendő kívántatik; (*Felelet* 34. §. 3. szám, a' 92. old.) a' szokás pedig még az ösmeretes idegen nyelvből csak imént kölcsönözött és megnevezetett szót is, mint példának okáért *Patrologia*, *Hermeneutica*, könnyebben járásba hozhattya, mint a' helyette imént alkotott nemzetit, bármelly helyes legyen is: mivel amaz már az idegen nyelvből is ösmeretes ama' tudós Olvasók előtt, kiknek a' Patrologiáról és Hermeneuticáról Magyarul írunk, 's kikenn kívül másoknak ezen Egyházi Tudományokról nem is írhatunk.

o) Egvébaránt, hogy a' nyelvnek kultúrája nem a' nemzeti szavaknak szaporításából áll, megbizonyittatik a' *Feleletnek* 48. §. 2. szám. a) alatt a' 166. oldal. valamint a' 23. §. 6. szám. az 58. old. és a' 26. §. a' 65. old. az is, hogy az idegenekkel való vegyülés a' nemzetekben és nyelveikben a' kultúrára való alkalmatosságot sem meg nem rontotta, sem meg nem rontya.

d) Az idegen ugyan, de a' régi szokás által felszentelt, megnevezetett, és közönségesen értelmességre jutott szavakat, kivált mellyek a' Religviót illetik, annál buzgóbban kell nekünk fenn tartanunk, mennél gyanúsabbak azoknak ügyekezetei, kik a' nemzeti nyelvekből a' Deáknak minden legkisebb nyomdokát kifutakják irtani. Lásd erről a' *Feleletnek* 48. §. 1. szám. a) és b) a' 162. és követ. oldal. azután az 54. §. 4. szám. mind végig a' 200. és követk. oldal.

Második Regula.

Amde ha az idegen nyelvekből kölcsönözött, akár ép, akár korcsosított szavak *régi*ek ugyan, de nem igen *szokottak*, akkor vagy nemzetieket kell helyekbe tenni. ha könnyen lehet, de helyeseket és értelmeseket; vagy legalább a' korcsoktól megtif-

togatni, hogy ama' nyelvnek segedelmével, melyből kölcsönöz-
tettek, értelmesebbek legyenek. Így a' *baptismálisok* helyett
(*literae baptismales*), a' *kerejztlevél* minden bizonnal jobb
valamint a' *Szentség* a' *Sacramentom* helyett. A' *Kardinal* el-
lenben, jóllehet Pázmán' Munkáiban olvastatik, nem olly ösme-
retes. és járatos név még is a' Magyaroknál, mint az *Apostol*
és *Prépost* nevek. E' két utolsóban tehát a' Deák *us* végzést biz-
vást el lehet, sőt, mivel a' régi szokás úgy akarja, el is kell hagy-
ni; de a' *Kardinal* szóhoz ellenben a' Deák *is* végzést oda kell
suggesztetni, hogy ösmerősebb legyen. E' regulának okai a' kö-
vetkezendők.

a) Valamint az idegenektül kölcsönözött szavakat még akkor
is, mikor helyettek értelmes és törvényesen formáltt nemzetie-
ket nem találunk, a' nyelvből erőnek erejével kiűrtani, üdötlen
buzgóság; vagy talán lítkos okokból zármazó embertelen ügye-
kezet is: úgy ellenben az idegen szavak helyett *kefz* nemzeti-
ekkel, mellyek azokat tökéletesen kifejezik, és egyébaránt a' for-
mátiónak reguláit sem sértik, élni nem akarni, méltatlan rostség,
és anyanyelvünkhöz való alacsony hidegség volna.

b) Az idegen szavaknak korcsosítása a' Nemzetnek és a'
nyelvnek ifjúkorában nagyon természetes volt, annunt a' *Fele-
letnek* 26. §búl a' 65. és követ. old. kitetszik: de ugyana-
zon §ban, és a' 62. §nak d) után álló 1. számában bővebben
elő adatik eggyfzersmind ama' szégyen is, melly Nemzetünkre há-
rúlna, ha mostani férjtkorában az idegen szavakat megkorcsos-
sítaná. A' régi megkorcsosított és most már mindenütt szokott és
ösmeretes szavakkal úgy kell élnünk, mint az ifjúkornak a' szo-
kás által felszenteltt maradékkal, mellynek a' korcsosítást senki
a' világonn vétekkül nem tulajdoníthattya. Lásd a' *Felelet*. 292.
old. 1.) 2.)

c) Minekutánna mind Religiónkot, mind Törvényeinket
a' Deák nyelvnek dajkakezébül vettük, át nem látom, mikép
irtózhatnánk az alacsony hákadatlanságnak gyalázatos bőllyege-
nélkül a' Deák neveknek nálunk már régen ösmeretes, és még
a' köz népnél is járatos végzéseitül. A' Németek, mivel nállok a'
Deák nyelv soha sem volt olly közönséges, mint a' Magyaroknál,
kik azt még most is második anyanyelv gyanánt beszéllik; 's
mivel a' Reformátiónak alkalmatosságával a' Deák Anyafzentház-
túl nagy részéut elfzakadtak, nem csuda bizonnvára, hogy helyt
nyelvekben a' Deák végzéseknek nem igen adtak, és hogy azokat
még most is üldözik. De miuk, kik még *nemzetiségünknek* fenntar-
tását is a' Deák nyelvnek köszönnyük, farba rügjük e' régi
dajkánkot ama' gyáva végbül, hogy a' Németeket majmozhas-
suk? Egész nyelvünkben sem uem formálljuk miak, sem nem decli-
nálljuk, sem nem conjugálljuk a' szavakat a' végzéseknek elha-
rapása, vagy inflexiója által; és így nyelvünknek e' nemzetisé-
gétül akkor sem kell eltávoznunk, mikor az idegen nevet be-
fogadgyuk, vagy megnemzetesíttük; kivévén, ha az idegen név-
nek végzése a' Magyar ragasztékoknak vagy szoképzóknek elfogadú-

síra alkalmatlan volna, a' mi a' Franciaia szavakban legkönnyebben megtörténhet, mint *Nuance*, melyet ekképpen kell megmagyarosítani: *Nuánsz*.

d) A' Deák végzéseknék elharapása által olyanok támadnak, mellyek sem nem Deákok, sem nem Magyarok, és így a' tisztá Magyar fület nagyon sértik. Példának okáért az *ál*, mint a' francziásan vagy németesen ejtett nevekben *Cardinál*, és *Admirál*, a' Magyarban olly ritka, hogy eredetiképen nemzeti gyökérnevet vele csak négyet találók: *ál*, *nyál*, *szál*, *tál*: *Ézarmazéket* csak egyvet *fonál*; a' *kanál*, és *csanál*, olly habzó nevek, hogy sokaktúl helyettek inkább *kalán*, és *csalán* mondatik. A' többiek idegen nyelvekbül kölcsönözött nevek, és tudtomra csak ezek: *hál*, (*Bállen*) *mál*, mellybül a' *hőlgymál* lett, *flos pictus* (*emál*), *korál*, (*corallum*.) De még két *l*betűvel is ritka nálunk a' neveknek *áll* végzése, mellyel többet ezeknél nem találók: *áll*, *váll* és belöllok öfzetett *ingváll* és *szakáll*. Az *ár* végzés csak egynéhány Magyar gyökérfőzoban találatik, mint *ár*, *kar*, *nyár*, *sár*, *szár*, *tár*, *zar*, *vár*, (*Warte*) *pár*, (*par*); a' *szárinazékokban* *Tót* eredetü főzőképző gyanánt *szolgál*, és csak alacsony hivatalokot jelent, mint *bojdnár*, *csaptnár*, *kudár*, *molznár*; vagy más nyelvekbül kölcsönözött és megkoresosított neveknek a' végzése, mint *dandár*, *handzszár*, *mezszár*, *mozszár*, (*mortarium*), *oltár*, (*altare*), *polgár*, (*Bürger*) *szamár*, (*Olaszúl samaro*) *tatár*, (*tartarus*) *trágar*, (*Trager*)'s a' t. Lásd a' *Felelet*. 294. old. Ezen okokra nézve a' mi férjias nyelvünkben sokkal szebb és jobb az efféle nevekben *Cardinalis*, *Admiralis*, *Cancellarius*, *Referendarius* nem csak a' Deák betűköt is megtartani, mintsem a' *Kardinál*, *Admirál* nevekkel a' Franciaát és Németet, a' *Kanzzallár*, és *Referendár* végzésekkel pedig a' Tótot majmozni:

Harmadik Regula.

Mikor valamelly új, vagy legalább eddig mind Magyar mind magyarosított név nélkül főzőlködő tárgyának helyesén formáltt, határozott értelmü, és világos nemzeti nevet nem találunk, a' mi kivált a' naponkint gyarapodó tudományokban, és szép mesterségekben felette sokszor megtörténhet; tartsuk meg annak nevét az ollyan idegen nyelvbül, melly a' tudós Magyar Olvasók előtt ösmeretes, és nemzetesítsük meg, ha szükséges, úgy, hogy a' Magyar főzőképzőknek és ragasztékoknak elfogadására alkalmasabb legyen, a' nélkül mindazáltal, hogy azt nemetségesen megkoresosítsuk. Illyen nevek az én itéletem szerint az *Antifóna*, a' *Canon*, a' *Parallaxis*'s a' t. E' regulának okai a' következendök.

a) Hogy a' nemzetiségnek nincs másutt helye, hanem csak a' gyökérfőzavakban, a' ragasztékokban, és főzőképzőkben, a' főzőjárásokban, és a' culturának alsó ágáiban, a' *Feleletnek* 33. §. a' 87. old. világosan kitettségik. A' szép Mesterségeknek műveiben

szembetűnő még a' nemzetiség; de theoriájokban, mivel ez már a' tudományok közé tartozik, nemzetiség többé nem uralkodhat, ammiut az imént említett 33. Sphusnak 4. száma alatt a' 89. old. megbizonyítatik. A' Tudományoknak tárgya tudni illik az egygyetlen egy igazság lóvén, az igazság pedig olly annyira az egész emberi nemnek elzéhez tartozván, hogy akármelly nemzetnek, mint nemzetnek, tulajdon birtoka nem lehet: világosan következik, hogy a' Tudományokban nemzetiséget okosan nem kereshetünk. Felette üdötlen iparkodás tehát az, melly a' Tudományok' mesterfzavainak fordításával bajlódik: sőt én ezt még igazságtalan kérkedésnek is tartom; mert a' tudománybéli tárgyaknak kötelesek vagyunk meghagyni ama' neveket, mellyekkel azokat feltalálók és kinyomozók a' többiektől megkülömböztették. Lásd a' *Felelet.* 290. old. a) b) c) és 292. old. d), és 277. old. 4).

b) A' mi az *igazságról*, úgymint a' Tudományok' tárgyáról, áltályaban bizonyosan igaz, az még bizonyosabban igaz a' Religyióról: most valamint lehetetlen, hogy a' tudományos igazság csak egy nemzetnél legyen igazság, a' többieknél pedig nem; úgy lehetetlen, hogy az *igaz* Religyió csak egy nemzetnél legyen igaz, a' többieknél pedig hasonlóképen nem. Az igaz Religyióban, akár termézetni, akár kinyilatkoztatott legyen, a' nemzetiségnek olly annyira nincs helye, hogy egyenesen az *egész Emberséghez* tartozik. A' Keresztény Religyió az, hogy *közönséges*, nem pedig *nemzeti*, izinte különböztető jelei közé tartozik: mert valamint a' Termézetnek Alkotója a' támentalan sok emberi csoportot, mellyekbül a' népek és nemzetek váltak, a' végbül kívánta a' vándorlások által megvegyíteni, hogy bellőlök egy *Egész* válylon, mellyet *Emberi Nemnek* nevezünk: (*Felelet* 21. §. 47. és köv. old.) úgy a' Keresztény Religyiónak mennyei Szerzője vadságfzöllefzítő, emberségnevelő, és *szivnemesítő* tanításival, mellyeket példájával megerősített, halálával pedig lepecsételt, oda czélozott egvedül, hogy az egész emberi nemzetet még ezen életben az egy mennyei Atvának ölébe mint testvéreket ölzvevédesítse, és egy *Egészbe* ölzvékapcsollyá, melly közönséges Anyaszentegyháznak nevezetik. A' ki tehát a' Keresztény Religyiót akármelly útonu módonn *nemzeti vallásnak* akarja tenni, vagy *nemzetinek* hízi, az bizonynyára e' mennyei ajándéknak felséges czélyával egyenesen ellenkezik. A' mi *nemzeti*, az termézet szertint a' népeknek egymástól való elidegenítésére czéloz: mert a' mi egy népnél *nemzetinek* tartatik, azt a' többi népek az egész világonu mind *idegennnek* nézik. Ne irtózzunk tehát még a' religyióbéli oktatósokban és értekezésekben is a' Deák nyelvbül kölcsönözött nevektul és kifejezésektul, melly Európában a' népeknek mind *emberi*, mind *polgári*, mind *egyházi* egyesülésére majdnem egygyetlen egy elzköz gyanánt szolgált, és nagy részént még most is szolgál. Lásd a' *Felelet.* 164. és köv. old. a) és b).

c) De arra, hogy a' tudományos könyvekben, ha mindgyárt Egyházi tárgyakról értekeznek is, az idegen szavaktól ne irtozzunk, vannak még egynehány egváb okaink is. Azonn kívül tudni illik, hogy e' szavak mibélénk idegen nemzetiséget nem oltanak, egyszersmind az idegen idiotizmusokat is értelmeseknek teszik. (*Felelet* 34. §. 99. old. és 48. §. 2. szám. d) a' 169. old.) Bizonyos tovább, hogy a' Tudományokban és a' Religióban még a' helyesen formáltt nemzeti szavak sem teszik a' Tudatlan előtt a' tudományos tárgyat vagy oktatást értelmesebbnek, mint az idegenek; a' tanúlt Olvasónak pedig alkalmatlan unalmat okoznak. Akár a' *Tisztító tűznek*, akár a' *Purgatóriumnak* nevével éllyünk a' lelki tanításban, mind a' kettőt meg kell előbb tanítványinknak magyaráznunk, kik azután a' gyakorlás által az eggyiket szinte olly könnyen megtanúllják, mint a' másikat. Hisz azt csak nem gondolhattuk okosan, hogy a' Magyar Keresztény a' Purgatóriumot egyébkép el nem kerülheti, hanem ha Magyarul *Tisztító tűznek* nevezni tudja. (*Felelet* 48. §. 3. szám. b) a' 174. old.)

d) Mivel a' religyióbeli könyvek czéllya az élfnek oktatásból, és a' szívnek nemesítéséből áll; az idegen mesterfzavak pedig, ha a' szokás által meg vannak nemzetesítve, az értelmességet nagyon segítik; (*Felelet* 49. §. 1. szám, 174. old.) kételkedni nem lehet, hogy ezekkel élni sokkal fogatosabb, mint még a' helyes, de nem elegendőképen szokott nemzetiekkal is. (*Felel.* a' 174. old. d.)

Negyedik Regula.

Tegyük már, hogy az eddig előadott Regulák valamely esctben tellyes tetszésünkre hagyják az előkerülő mesterfzónak Magyarra való fordítását: könnyü bizonyyára átlátni, hogy a' választandó nemzeti szónak mindenkép alkalmatosnak kell lenni arra, hogy a' tárgyat *értelmesen* kifejezze. A' Magyar Olvasónak, ha egyébkép a' tudományban, mellyhez az efféle új nemzeti mesterfzó tartozik, nem egészen járatlan, képesnek kell lennie arra, hogy az általa jelentett tárgyat magában könnyen és tökéletes határozással képzelhesse. Magyar mesterfzavaknak tehát semminémü esetben sem lehet akár *új gyökérfzavakat*, akár *kiavúltt régi szavakat* választani, a' következő okokra nézve.

a) Új gyökérfzavakkal egygyálttlyában nem élhetünk a' nélkül, hogy a' nyelvet érthetetlenek, magunkot pedig nevetségeseknek ne tegyük. A' régi gyökérfzavakban találni ugyan, kivévcn az imitativumokat, elég nemzetiséget: (*Felelet* 17. §. 1. szám. a) a' 26. old.) de újakat alkotni a' nyelvnek és nemzetnek férjsikorában az értelmességnek kész és tellyes veszedelme nélkül többé nem lehet. Ezek csak a' nemzetnek fzfzkében, a' nyelvnek dajkasfzobájában támadhattak, és most már, minekutánna a' Nemzet meggyarapodott, messzebb elterjedtt, és az idegenekkel megvegyült, még a' könyvek által sem terjedhetnek úgy el,

ammint az emberi nyelvnek szükséges, gyors. és közönséges értelmességére megkívántatik. Lásd a' *Felelet.* 27. §. 1. szám. 68. old. és a' 31. §. 3. szám, 92. old.

b) A' kiavultt régi szavakkal sem élhetünk többé sem tudományos, sem a' többi könyvekben, legkevesebbet pedig a' religiósbéli oktatásokban a' nélkül, hogy mind nyelvünköt, mind magunkot nevétségesekké ne tegyük. Az efféle szavak bizonyára szokatlanságok és ösmeretlenségek miatt szinte olly érthetetlenek és terjeszthetetlenek, mint az új gyökérszavak. (*Felelet.* 46. §. 154. old.)

Ötödik Regula.

Valamint mindenik tárgynak, ideának és árnyékozatnak különös nevet adni időtlen szószálhasogatás, melly a' nyelvet sok haszontalan szóval megterheli, 's mellyhez az *atás,elés,tatás,tetés, szóképzőkkel* formáltt nevek, mint *iratás, veretés, olvasztatás, szenteltetés, az irás, verés, olvasás, szentelés* helyett különösen tartoznak: (*Felelet.* 50. §. 1. és 2. szám a) és b) a' 180. és köv. old.) úgy ellenben ama' szabadság is, mellyel némelleyk valamelly szokott és mindenütt ösmeretes szónak új értelmét adnak, a' nyelvnek értelmességét szörnyüképen megvesztegeti. Ez történt az *igaz* szóval, mellynek háromféle szokott értelménn kívül, úgymint *verus, justus, és sincerus*, még egy szokatlant akartak adni némelley nyelvművelőink, vagy inkább nyelvreformalóink, de kívántt fogamat nélkül; mert e' melléknevé, avvagy adjectivum, a' *jus* fő nevet, avvagy substantivumot nem is képes kifejezni. Lásd a' *Felelet.* a' 281. old.

Hatodik Regula.

Az új származékokkal, avvagy formáltt szavakkal, nem csak a' tudományos könyvekben, hanem egyébaránt is bizvást élhetünk, csak helyesen formálttassanak; mert a' nélkül érthetetlenek, vagy legalább homályosak lesznek, és így a' belzédet haszontalan és nevétséges csevegsnek tefzik, ammint a' *Mondolatnak* friss czü Szerzője szemlátomást megmutatta. A' helyes szóformálásnak anyanyelvünk' épületébül kinyomozott reguláit az *Etymológiának* avvagy Szónyomozásnak felette fontos tudományábül tanuljuk, melly az *Analyticában* és legújabb Magyar *Nyelvtudományban* bőven elő terjesztetik. E' regulák közül a' legjelesebbek ezek: a) A' homályos vagy egészen érthetetlen szóképzőköt szorgalmatosan el kell kerülünk. b) Azokkal, mellyek új szavakot csak az igékbül szülhetnek, a' nevékbül új származékokot ne alkossunk, és viszontag. c) A' pufzta végzéseket, mellyek minden értelem nélkül szütkölködnének, mint az *ák* az *irák, tudák* és több efféle szószörnyetekben, szóképzőknek az *emberi nyelvnek* szónyomozásában jaratlan emberek gyanánt ne nézzük. d) Eggyálttallyában a' szavaknak

formációjában a' nyelvnek se mivolti tulajdonságait, se nemzeti járását meg ne sértsük. Lásd a' *Felelet.* 29. §. a' 75. old.

Fő oka e' Reguláknak az, hogy a' szóképzők mindennemű emberi nyelvben a' szavaknak új meg új határozott értelemeket adnak, melly hivatal felette fontos, és kényes egyszersmind; (*Felelet.* 27. §. 2. szám, 70. old. és 57. §. 2. szám, c) 222. old.) azután pedig, hogy a' szóképzők minden emberi nyelvben fontos és határozott nemzetiséget szülnek, melly a' helytelen szóformálások által irgalmatlanul megvesztegettetik. (*Félel.* 15. §. 1. szám. c) a' 21. old.) Véres könyekkel sirattya a' böles Magyar anyanyelvünknek mély sebeit, mellyekkel az Etymologiában járattan és csak a' zabolátlau képzésnek repteit utánn indúlt Szókoholók egy üdötül fogva elborították; mire nézve szíves kéréssel javaslom, hogy a' ki magában az új szavaknak alkotására akár neines *geniust*, akár alacsony *orexist* érez, a' Szönyomozásnak tudományát éjjel nappal forgassa; amaz ugyan, hogy a' nyelvet hafznos szülcményekkel meggazdagíthassa; ez pedig, hogy bezemetkezésétül magát megtartoztassa.

Hetedik Regula.

Az öfvetett szavakkal a' tudományos tárgyoknak neveit legszerencsésebben kifejezhettyük, mint *Érkölcstudomány*, *Napfordító*, *Napfordulás*, *Jeltartó*, *Éjnapegyenlőség*, 's a' t. De itt is szemünk előtt kell tartani az öfvetetésnek hivatallját, és erre épített reguláit, mellyek a' *Felel.* 27. §. a' 68. old. és 30. §. a' 79. old. pontosan elő adatnak. Ha valahol, itt valóban felette szükséges ama' fontos intés, hogy a' tudományos neveknek fordításában ne tartsuk magunkat szolgaragaszkodással csak *egygy* idegen nyelvhez: mert a' régi és újabb tudós nyelvek közül *egygy* és ugyanazon tárgyauak nevéit már az *egygyik*, már a' másik lejezi ki szerencsésebben. Lásd ennek példáit a' *Felelet.* 288. old. c) alatt.

Nyolczadik Regula.

A' mesteriszavakat felette ritkán tanácsos betü szerint, vagy ha öfvetett szavak, szörül szóra fordítani, mint *hajlítás*, *bekepzésérő*: hanem meg kell előbb visgálni az idegen szónak határozott értelmét tudományos definitiójából, és e' szerint kell azután Magyarúl kitenni. Ennek okát és példáját lásd a' *Felel.* 258. old. b) alatt.

2) Megtörténik némellykor, hogy ugyanazon szó az *egygyik* nemzetnél másféle tárgyat jelent, mint a' másiknál; ilyenkor tehát olly nemzeti szóval kell azt fordítani, melly a' honi tárgyat jelenti, vagy inkább idegen nevével megmaradni, mellynek nállunk már régen honi értelme van. Így a' Magyar Nemzetnél a' *Primás* név nem csak egyházi, hanem világi hatalmat is je-

lent: azt tehát sem az *első Pap*, sem a' *Főpap* helyesen ki nem fejezheti.

3) Megtörténik az is, hogy az idegen szó nem is fejezi ki a' tárgyat, mint a' Deák Grammaticában a' *Genitivus* név; vagy hogy már magában is barbarismus, mint *Compossessorium*, és *Condominium*. Az első esetben tehát nem a' mesterfzót betű fejezti, hanem a' tárgyat kell voltaképen kifejezni; a' másodikban pedig inkább az idegen szó mellett megmaradni. Lásd a' *Felel.* 286. és köv. old.

Kilenczedik Regula.

A' Mesterfzavaknak fordításában legfőbb figyelmünköt arra kell függeszteniünk, hogy az idegen szójárásoknak avagy idiotismusoknak értelmes kifejezésére alkalmasok legyenek: egyébiránt nem csak tanácsos, hanem az értelmességnek fenntartására még elkerülhetetlenül szükséges is, hogy inkább az idegen szó mellett megmaradjunk. Mikor mink e' Deák mondásokat *jus habet in re*, és *jus habet in rem* Magyarul akarjuk kifejezni, és a' *jus* nevet az *igaz*, vagy *igazság* szóval fordítottjuk, belzédünknek, azonkívül hogy szokatlan, tökéletesen határozott, és világos értelme sincsen. E' mondások: *neki igaz a van a' dologban*, vagy a' *dologhoz*, és *neki igazsága van a' dologhoz* a' mi nyelvünkben járatlanok, és homályosak; ez pedig *neki igazsága van a' dologban* elég szokatlanul ugyan, de még is inkább az *igazmondást* illeti, mint a' *just*. De ha vilzontag a' *jus* nevet megtartjuk, a' velejáró Deák tudós idiotismust is *in re*, *in rem* szórul szóra bizvást megtarthattuk az értelmességnek minden legkisebb veszedelme nélkül: *jussa van e' dologban*, *jussa van e' dologhoz*. Hasonló példát a' *delegál* ige is ad ammiat a' *Felelet.* 290. old. kitéfzik; és a' *testál* ige, melly helyett nemzeti igét nem koholhatunk, mihelyt a' *testamentom* név helyett a' *végző intézet*, a' *végző rendelés* nevekkal élünk.

Oka e' Regulának az, hogy noha nyelvünkbe valaha idegen szójárás avagy idiotismus, kivált a' Religióhoz és az Országgláshoz tartozó tárgyakra nézve minden bizonnyal becsúszott, és hosszas szokás által meg is nemzetiésített; (*Felelet* 19. §. 44. old. és 23. §. 4. szám, 56. old.) és noha ezeket, úgymint nyelvünk' ifjúkorának szent maradványait, most már, minekutánna férj-fikorát elérte, az értelmességnek kész veszedelme nélkül sem meg nem változtathattuk, sem fel nem cserélhettyük: ugyanazon férj-fikora még is meg nem engedi többé, hogy újakat koholjunk, vagy az idegenektől kölcsönözzünk. (*Felelet.* 31. §. a' 83. old. és 32. §. a' 85. old.) Mikor tehát a' Tudományokban új idegen idiotismusokra akadunk, lehetetlen valóban, hogy magunkon egyébkép segíthessünk, hanem ha az idegen mesterfzót, mellytől az idiotismus kiváltkép függ, anyanyelvünkbe befogadjuk; mert ehhez azután az idegen idiotismust is bizvást odafüggeszthetjük. Mennyit kínlódunk mink az *influxus* szónak amaz értel-

mével, mellyről a' régi Romaiak, ha nem hibázok, semmit sem tudtak, 's melly helyett Cicero a' *tactus* névvel él, a' mit mink *erőnek* nevezünk. Mikor tudni illik a' barbarismus így szól: *ego in hanc rem influxum non habeo*: a' Német is imígy: *ich habe in diese Sache keinen Einfluß*; az utánnok indúltt mostani Magyar pedig illyképen: *nekem ebbe nincsen befolyásom*, lehetetlen valóban, hogy a' régiebb Magyar meg ne undorodgyon, ki a' Tudós Magyarok közt inkább csak megmaradt az *influxus* szóval: *nekem ebbe nincsen influxusom*; a' köz emberrel pedig imígy beszéll: *nekem ehhez semmi közöm*; vagy ez *éntöllem nem függ*; vagy *ehhez én semmit sem szólhatok*; vagy ammint a' környüllátások megkívánják. — Budánn Februar. 7. napján 1819.

Rövid Előszó

Veszprémi Barátimhoz,

kik e' kézírást *critice* olvasni fogják.

Emunkácska nem szabadon repdeső ésszel, nem a' zabolátlan képzésnek önkénye szerint, de viszontag nem is ama' szolgálai majmozással, melly maga nyomozni nem mervén, az egymással ellenkező *tekintetek*, és a' vaktában, kivált egynehány imént múltt elzrendő alatt termett *szokások* utánn kapkodik; hanem fáradtságos elmélkedések és okoktúl vezérlett válogatások által született: jussa is van tehát, Itélő Bíróit arra kérni, hogy vele csínnyán, akarom mondani, bölcs emberhez illő mértékletességgel bánnyanak, melly mindent szorosán megvizsgál, és helyes ok nélkül semmit meg nem vet. Schmid' szökönyvecskéje arra kényyszerített engemet, vén Logicust, ki 177 $\frac{1}{2}$ elz-

tendőtül fogva a' régi Logicával keveset bajlódott, az újat pedig ex professo tanulni, más tárgyakra függesztetvén a' sorstul elméje, szükségtelennek tapasztalta, hogy *először* articulusról articulusra áttanulnyam; *másodszor* hogy a' főneveket az értelemhatározások (definiók) szerint Magyarra fordítsam, és betűrendbe szedgyem; *harmadszor* hogy e' betűrendbe szedett neveknek segedelmével magokot az articulusokot, a' mennyire szükségesnek lenni látam, úgy fordítsam, hogy a' Német vagy Deák mesterfzavakot mindenkor ugyanazon Magyar mesterfzavakkal fejezzem ki; *negyedszer* végtére, hogy az így elkészített Magyar articulusokot betűrend szerint tiszán leírjam.

Azt tehát, a' ki e' munkácskát ítélete alá veendi, arra kérem, hogy a' mesterfzavaknak magyarítása iránt se ne hirtelenkedgyen, se a' fellyebb említett *tekintetek* és *szokások* után ne indullyon; hanem ha mindgyárt az első articulusokban olyanokot talál, mellyek szokatlanságok miatt szemébe tűnnek, keresse fel azokat saját helycikenn, és ott vizsgállya meg az okokot, mellyekre nézve a' többfélék közül ezeket választottam. Példának okáért, mikor az *Absolute* szó alatt a' *conditiót* *alkunak*, a' *relatiót* *viszornak* olvassa, ne vesse meg e' neveket, minekelőtte a' *Conditio* és *Relatio* alatt okaimat meg nem fontollya.

Tudom én előre, hogy a' *szokás* lesz a' legfőbb fegyver, mellyel e' munkácska ostromoltatni fog: azért szükségesnek tartom, hogy itt ezen ostromlásoknak elejét vegyem. A' közönséges nyelvben a' közönséges szokás sok névvel él, mellyek a' gyermekkorok bélyegét viselik magokonn, mint az égi *szivárvány*, melly vizet *szüni* gondoltatott; vagy legalább az ifjúkorét, melly az idegen neveket nagyon megidomatlanította, mint *püspök*, *karácsony*, *kerefst*, vagy a' Tót szerint *kerefsty*, mellyből a' *kerefstyén* támadt a' helyesebb *kerefstény* helyett, *bérmálás* (*firmálás*) a' Deák *firmatióból* 's a' t. Ezeket, mivel az egész Nemzetnél közönséges szokásban vannak, még a' tudományos könyvekben is meg kell minden kétség kívül tartanunk. De a' tudományos mesterfzavakról, mellyek csak a' régi és újabb könyvekben lappanganak,

's mellyek közül allig lehet talán egyre kettőre mutatni, mellyek csak a' Tudósoknál is *közönségesen bevett*, vagy egyébaránt *helyes* szavak volnának, egélsen máskép kell gondolkodnunk. Mert

ha igaz *először* az, hogy a' világ' elejétől fogva a' tudós vetekeések, az ezerféle vélekedések egygy és ugyanazon tárgyiról, sőt magok is az eretnkségek többnyire abból származtak, mivel a' *tudós nyelv*, a' *mesterfzavaknak szoros értelme*, meg nem volt elegendőképen határozva;

ha igaz *másodszor* az is, hogy mink is Magyarok mindaddig, még tudományos nyelvünköt és a' mesterfzavaknak értelmét meg nem határozzuk, sem a' vélekedésekben meg nem egyezhetünk, sem a' tudományokat Nemzetünknel közönségesebben el nem terjeszthettyük; mind örökké csak a' *nevekről* vetekeedvén, vagy miattok egymást tökéletesen meg nem érthetvén;

ha igaz *harmadszor* az is, hogy mind régi, mind újabb tudós könyveinkben olly mesterfzavakot találunk, mellyek

a) az éfzt a' mesterfzónak igaz értelmétül még mészfzeb csábittyák, mint a' fellyebb említett *szivárvány* név; a' minő az *állat*, *animal* az egéfsz Nemzetnél, mikor vele a' Magyar Tudós a' *substantiát* jelenti, és így még a' tiszta lelket, az angyalt, még magát is az Istent *állatnak* nevezi;

b) vagy mellyek más könyvekben megmeg máskép fejeztetnek ki, sőt némellykor még ugyanazon egy könyvben is minduntalan változnak;

c) vagy mellyek a' helytelen formatio miatt nevetéséges törpék, vagy idomatlan barbarizmusok inkább, mint sem igaz és tiszta Magyar szavak;

lehetetlen, hogy a' két következő igazságban meg ne nyugodgyunk:

1) Hogy sem a' régi, sem az újabb könyveknek *tekintete* utánn nem indulhatunk, ha azt akarjuk, hogy a' *tudományos nyelvenn* egymást megértsük, azaz, hogy *tiszta* és *értelmes* mesterfzavakra szert tegyünk. A' régi *rossz* mesterfzavakot ki kell avítani, valamint már egyéb-

félék is, mint *ara* a' mostani *meny* helyett, önként kiaváltak; az újakat pedig, ha ezt megérdemlik, haszonolhatatlan szerzőszámok gyanánt félre tenni.

2) Hogy a' mesterzavakat, mellyeket a' régi és szokott helytelenek' helyébe akarunk tenni, ne fordítsuk erőszakosan az idegen nyelveknek mesterzavaiból betű szerint, hanem mindenkor igaz és világos értelemeik szerint. Kicsoda értené meg a' *leoldott* mesterfzót, ha azt az *absolutus* szóból betű szerint fordítanánk? vagy a' *be-képzésérot*, a' *dárdafényt* (vagy *dárdaüveget*), a' Német *Einbildungskraft*, és *Spießglas* nevekből?

A' régi és újabb helytelen mesterzavak szoros criticaja a' jelenvaló munkácska után fog II. Szakasz gyanánt következni, 's mivel ebből a' helytelen szavak is betetettek, mint helytelenek, helytelenségeknek okaival együtt a' Veszprémi Egyházi Lexiconba; 's mivel azonkívül az én plánomom szerint, 'e' Lexiconnak végéhez is oda fognak csatoltatni betűrend szerint a' kimustráltt mesterzavak, azokkal együtt, mellyek helyettek választatni fognak: lehetetlen valóban, hogy e' nagy Munka ellen még azok is panaszra szakdassanak, kik a' régi és szokott helytelen mesterzavak mellett erővel megmaradni akarnának. Feltalállyák ők ezeket a' mi fegyverházunkban, legalább a' haszonolhatatlan szíbfzerek között, és ha az éfzt hallgatni nem akarják, élhetnek is velek tudós könyvekben tetfzések szerint, még a' jövendő világ, mellyre mink munkáinkkal kiváltkép ügyelünk, üdövel ennek az önkényes tarkaságnak korlátot nem vet.

Ha ezeknek megfontolása után Itélő Barátim még is találnak e' munkában, mint gyarló embernek ügyekezében, dolgokat, mellyek az ő itéletek szerint változtatást, vagy jobbítást kívánnának, kérem szeretettel, írják fel külön papírosokra, 's a' könyvvel együtt küldgyék el nekem, hogy azokat a' következő Szakaszokban, úgymint az előbbnieknek jobbításait, methodusom szerint felirhassam, a' változásra itélt helyeket pedig az elsőben kereftül vonhassam jelül, hogy kimaradgyanak; de még is úgy, hogy olvasni lehessen. A' correctúrák magában az írott könyvben nagy zavarodást okozhatnának.

E' munkában mindenik articulus utánn feljegyzettem Schmid' könyvének oldalát a' végbül, hogy vele a' Magyart öfzve lehessen tartani.

Végképen még egy fontos kérést függefztek ide Itélő Barátimhoz. Valamint tudni illik nagy bizodalommal vagyok az iránt, hogy a' mesterfzavaknak magyarításában semmit sem mulattam el, a' mi azoknak tökéletességéhez tartozik, úgy ellenben a' *fzavak* utánn Schmidhül tett fejtegetésekben, mellyek mély figyelmetességet és szorgalmatos combinációkot kívánnak, könnyen megtörténhetett, hogy az originálisnak értelmét el nem találtam, vagy legalább ki nem merítettem. De azonkivül Schmid sem csalatkozhatatlan, 's valamint én magam több fzenbetünő botlásait vagy elhagytam, vagy megváltoztattam, úgy nem lehetetlen, hogy maradtak még imitt amott olly dolgok belőlle, mellyeknek helytelenségét észre nem vettem, vagy át nem láttam. E' részrül tehát, kérem criticus Olvasóimot, hogy e' kézírásomat különös figyelmetességgel megrostállják, és ha szükséges, az imént említett mód szerint különös papirostra írván jegyzéseiket, meg is jobbítsák. Vefzprémi Barátimnak illy öfzvemunkálkodására támaszkodhatván, szabadabb elmével és gyorsabb kézzel folytathatom a' többi rideg fzőkönyveknek kidolgozását, mellyekbül végtére a' nagy Lexicon a' következő Plánium szerint támadni fog.

Plánium az Egyházi Szókönyvek készítésérül és kiadásárül.

Ama' belső meggyözödéstül lelkesítettvén, hogy a' Vefzprémi Egyházi Értekezéseknek mind Kiadója, mind Segítői a' közepszerünél megnem állapodhatnak; de még a' körülállásokbül is látván, hogy szinte csak ezen Kiadó és Segítők vannak, az Isteni gondviselésnek különös rendelése által, abban a' helyzetetésben, melly az illy fontos és

mind a' Religyióra, mind a' Hazára nézve felette hafznos könyvnek kiadásához megkivántatik: a' következendő Plánumot terjeztem elő megítélésnek okáért, azzal a' vitatással, hogy csak a' szerint jöhet ki mennél hamarább és kevés mellékköltséggel a' régen kivántt *tökélletes* Egyházi Szókönyv.

Fel kell ezt tudni illik ofztani öt rézfzre, de úgy, hogy mindenik Rézfz előtt kétféle titulus legyen, éppen úgy, mint *Braunnak Universalis* Német Lexiconnyában, mellynek 2. Rézfze Vefzprémbül nállam van, 's melly Igen Tízfztelendő Spreitzenbart Professor Úrá.

A' fő és köz titulus legyen ez:

Az Egyházi Értekezésekben munkálkodó

Vefzprémi Tudós Társaságtúl

kézfzítettett és végképen megíteltetett

Deák, Magyar és Német

Értelemmagyarázó

M e s t e r f z ó k ö n y v ,

mellyben az Egyházi Tudományokban, és a' hozzájuk tartozó Világiakban, úgymint a' Logicában, Psychológiában, a' Magyar és Papi törvényben, az Egyházi Rhetoricában és a' hozzá tartozó Aestheticában, 's a' Theologiának minden ágáiban előkerülő

M e s t e r s é g e s S z a v a k ,

az Ékesenszólláshoz tartozó szójárásokkal együtt megfejtetnek, és a' legleghetségesebb határozással Magyarra fordítanak.

A' különös titulusok pedig ezek legyenek Deákúl röviden, Magyarúl pedig bővebben.

- I. Lexicon Logicum et Psychologicum.
- II. Lexicon Theologicum (vagy Dogmaticum) et Exo-
geticum.
- III. Lexicon Morale , Patrologicum et Liturgicum.
- IV. Lexicon Iuris Patrio - Canonici.
- V. Lexicon Rhetorico - Aestheticum.

Mindgyárt az első Réfzre, mihelyt kész lesz, praenumeratiót kell kívánni, és ha ez elejénte nem gyűlne is be bőven, egy csöppet sem kételkedek, hogy mihelyt a' Publicum az I. Réfzt olvassa, a' többiekre *eggyenkint* praenumerálni nem késedelmeskedik.

Írtam Budánn, Aprilisnak harmadik napjann, szinte mikor az Isten' kegyelmébül életemnek hatvannegyedik esztendejébe léptem, 1820.

Versegby Paulai Ferencz.

Ez volt az eredeti dicséretes ügyekezet, 's hazafiúi nagy Intézet. De mivel a' környülállások az üdötül fogva egészen megváltoztak, szükséges lett, hogy az is megváltoztasson, és mind a' két Szakasz, mellyben több Tudósok fáradhatatlanul dolgoztak, és már vagy elháltak, vagy helyzetetések egészen megváltozott, csak azért is egybe kapcsoltasson, ne hogy e' szép törekedés a' Magyar Haza clött ösméretlen maradgyon, vagy éppen füstbe men-

nyen. Tehát addig is, még valamely Tudós s' buzgó Hazafi e' jeles Intézetnek tellyesítésére magát feláldozza, a' Királyi Magyar Universitas' Typographiája, melly a' Magyar Műdarabokat mindenkor kész volt nagyobb áldozatokkal is elősegíteni, egygy nagy érdemű Hazafinak adakozásából, ki amazoknak Társa és Ösztönözője volt, a' két rendhéli Szókönyvet Kézírásban megkapván, és azokat egybe olvasztván, tulajdon költséginn és betűivel kinyomtatta, el hitetvén magával, hogy mind addig, még Valaki jobbat nem készítend, ezzel bátorságosabban élhet, mint sok újdonat új erőszakos 's természetlen szavakkal. — Költt Budánn a' Királyi Magyar Universitas' Typographiájában Aprilis' 5-dik napján 1826.

Λ.

Abalienare: elidegeníteni, Pázmán *Pred.* entfremden, entwenden, abwendig machen, fremd, abgeneigt machen. — **Abalienari:** elidegenedni. *Páz. Pred.* Abneigung fassen, fremd werden.

Abbas, Abbatissa. Lásd alább *Monialis.*

Abdicare: lemondani valamiről; letenni, mint a' tisztséget: sich einer Sache begeben; niederlegen, wie ein Amt. Hibás és magyarátlan e' helyett a' *hátra hagyni* ige, mellyel Pázmán él: *kedvét, akurattyát hátra kell hagyni Ura' szolgálattyáért.* *Pred.* Ezekről le kell mondania Ura' szolgálattyának okáért, kedvéért; mert az *ért* sullixum itt csak annyit tehet, mint a' Deák *pro.*

Aberrans a fide: hittévelytő; ein Irrgläubiger. Lásd *Fides.*

Aberratio: tévedés, tévelyedés: Verirrung. *Pro frustratione:* csalatkozás, Täuschung. **Error** helyett annyi mint tévelygés, Irrthum. Eredete az ő tévelygéseknek. *Telegdi.*

Abjecte: alacsonyán, megvetéssel, alávalóképen: verächtlich. A' *Confessio* az *elvetettül* szóval él; de ez a' Deáknak szolgásfordítása: *A Szentekről,* úgymond, elvetettül nem értünk. Az er-

tünk helyett a' *gondolkodunk, vélekedünk* a' helyes kifejezés.

Ablativum suffixum: fosztó ragaszték, a' *túl, túl* vagy *tól, től* a' Magyar nyelvtudományban. *Rehmendung.*

Abluere. Lemosni, abmoschen. Pázmán a' *mosogatni* frequentativummal él, és így a' Deák ige-
nek *ab* előszócskáját ki nem sejezi; mert a' *szennyet mosogatni*, és a' *szennyet lemosni* között nagy a' különbség. *Szent Vére' lúlisával mosogató büneink' rúttságát.* *Pred.*

Ablutio. Lemosás. Abwaschung. A' *lotio* mosás, és gyakorlólag (frequentative) *mosogató.* A' *keretzségben,* úgymond Pázmán, a' *vízzel való mosogató.* A' *mosás* elég és helyesebb is.

Abnegare. Eltagadni: abläugnen. Megtagadni; verläugnen läugnen. *Sőt ezzel emberi természetét megtagadják, és Isten-séggé változtatták. Lathenvei.*

Abnegatio. Megtagadás (*Lathenvei*), eltagadás, tagadás: daß Verläugnen, Abläugnen Läugnen.

Abolere. Elrontani, abjchaffen, vertilgen. Gánótzai Antalnál *felbontani:* ez a' törvény, úgymond, *felbontatott a' gyülekezeten:* de ez csak többnyire a' különbözőle részekből öszvetett

egészre illik. Élnék némellyek a' *kiavitani* és *megavitani* igéekkel is: de jöhet az *exolesco* igének a' *megavólni* megfelel, az *abolesco* ellenben illy értelemben nem vetetik, mellytül az *aboleo* activum még jobban idegenkedik. Mind a' kettőnek a' gyökere *oleo* annyit tesz, mint nőni.

Abominanda res: éktelenség. eine abscheuliche Sache. Pázm. *Hodg.* Én itt megmaradnék az *útálatos* dolog, vagy *útálatosság* mellett, mivel az *éktelenség* csak annyi, mint *indecorum*, *inconcinnitas*.

Abortus. Éretlen szülés, unzeitige Geburt. Abortum inferre: a' méhgyümölcsöt elveszteni, a' gyermeket a' méhből eluzni: das Sünd abtreiben. Pázmán és Gánó-tzi *gyermekvesztésnek* nevezik: de ez a' megszült, érett és eleven gyermekre is illik. Páriz Pápai *udótlenszülésnek* mondgya; de, ez az *éretlentül*, és a' méhgyümölcsnek erőszakos eluzésétül különbözik. A' barmokról az *elvetelés* névvel élünk; nem mondhatnánk az emberről *el-szülésnek?* és akkor a' *procuratus abortus*, kéztetett elszülés volna. Hasonló értelmet az *el* szócskának mászor is tulajdonítunk, mint mikor azt mondgyuk, hogy az étel *elsótt*, *elsült*. Gánó-tzi a' *procuratus abortus* így magyarázza: *gyermekvesztésnek anyja' méhében okozása*.

Abrodere, levakarni, abschaben, abfragen. *A' ki elvakar valamit a' Király leveleiben.* Pázmán. Ide a' *kivakar*, *eradit* jobban illene.

Abcondere, elrejtteni, verbergen Pázm. *Préd.* és *Monofzlai* az *elrekkenteni* igével élnek. *Eleit* (elejét) *vevé* Jákob, úgy-moud az utóbbik, *mert mind-*

elrekkenté az idegen isteneket. Az *elrekkenteni* annyi mint *obstipare*, 's a' *rekken* neutrumával együtt a' *reked* gyökekből származik, mellynek a' *rejt* gyökehez semmi köze sincsen. Lásd *abconditus*, melly már Pázmánnak is nem annyi, mint *elrekkentett*.

Abconditus, elrejtett, verbergen. Pázm. *Predik.*

Absentia, távollét. Abwesenheit. Páz. *Hod.*

Absolute. Az *absolvo* igének szokott értelméim kívül, úgy-mint *feloldani*, *feloldozni*, és *elvégezni*, *befejezni*, az *absolutus*, és *absolute* szavaknak a' tudományos Deák nyelv több más értelmeket is tulajdonít, mellyeket a' Magyar és a' Német kénytelen más-más szavakkal kifejezni, mivel a' *feloldott* és *elvégzett* participiumoknak a' közön-séges szokás olly értelmeket nem tulajdonít, a' minőket a' Deák az *absolutus* participiumnak. Az *Absolute* tehát annyi 1) mint *magában*, *belsőképen*: an sich selbst, innerlich. 2) *mindenkép*, *minden tekintetben*. in aller Beziehung. 3.) *alkatlanul*, *minden alku nélkül* mikor az alkusnak (conditionatumnak) általellenében áll, *unbedingt*, *ohne aller Bedingung*. 4.) *határatlanul*, *uningeschränkt*. 5.) *viszonyatlanul*, mikor a' viszonyosnak (relativumnak) általellenében áll, *ohne aller Beziehung*, *Rücksicht*. 6.) *eggy általlyaban*, *schlechterdings*. 7.) *tellyesin tökéletesen*: *vollkommen*, *vollständig*, *vollendet*. 8.) *hasonlíthatatlanul*: *ohne Vergleich*, *unvergleichlich*. — A' Magyar Irók közül némellyek Pázmánnak ezen íge-határozójában *okvetetlenül* keresik az *absolute* szónak értelmét. *Okvetetlen igaz az a' val-lás*, *mellyben 's a' t*. Így V. M.

is okvetellen' ahhoz hozzá kell adni s' a' t. De ezt Páriz Pápai imígy fordította: *absque deliberatione, absque causae cognitione*; én pedig, a' nélkül hogy a' *deliberatiót*, és *causae cognitionót* ezen ideábul ki merjem tiltani, imígy ejtem: *quin contradici possit*: ohne Widerrede. Pázmán másutt az *absolute* adverbiumot az *általlyában* szóval adgya. *A' mit*, úgy mond, *a' szent Írás általlyában mond, conditio alá vetett mondássá tesz.* Hodeg. Itt tehát az *absolute* annyi mint *alkutlanul*: a' mit a' szent Írás *alkutlanul* vagy *alku nélkül* mond, azt *ök alku alá vetett*, vagy *alkus* mondásnak tesz. Molnár Albert az *általlyában* helyett a' czikornyás és helytelenül költött *általán fogva* phrasissal él. *Krisztus*, úgymond, *általán fogva bizonyval eljö az ítéletre*. Itt ő talán azt akarta mondani, hogy *tellyes bizonyval, tellyes bizonyosan, kétségbe vehetetlen bizonyval eljön*. Másutt Pázmán az *absolute* annyi, mint *határozás nélkül*, és ez bizonyos esetekben helyes is a' *határozatlanul* helyett. Sárvári Pál is az *általlyában* szóhoz folyamodik, melly helyett az *egyáltallyában*, *schlechtdingás* az *absolute* adverbiumnak jól megfelel. Ember Pál az *egyáltallyában* szót a' *magánosan* adverbiummal némellykor felcseréli, de ezzel az *absolute* szónak értelmét ki nem fejezi. Fejér az *egyáltallyában* adverbiummal helyesen él.

Absolute. Feloldozás, Lösprechung. Pázmán oldásnak, a' buntól való oldásnak, bünböcsítésnek, papi oldozásnak nevezi, kivált Hodegussában. A'

bünnoldozás, vagy *bünnoldás* a' papi *absolutiót* legrövidebben és legértelmesebben kifejezné. *Gánózi feloldozásnak* mondgya. A' *Confessio* csak *oldozásnak* nevezi. *Illyénnél feloldozás*. *Lehtenyeiben e'* mondást olvassuk: *A' házi cseledek között támadott egyenetlenségekért, 's ennek felette a' magán való oldozatnak is elhagyásáért: de az absolutio propria a' szentségenn kívül önbünetlenítésnek helyesebben mondatik. A' szentségben a' szokott szójárás szerint az önloldozás volna az igaz kifejezés.*

Absolutus, a. um. Completus helyett annyi, mint *tellyes, tökéletes*: *vollständig, vollkommen*. *Absolutum subjectum: csupa való*. Lásd *Ego*. A' *tellyes, tökéletes* az, a' mi magában foglal mindent, a' mit magában foglalnia kell. — Lásd *absolute* alatt. Itt lássuk e' szónak fordítását írónkban. *Csere tellyesnek* mondgya, és ennyit tesz is némellykor. Mikor annyi mint *Conditione carens*, az *alkutlan* fordítás leghelyesebb. Lásd *Conditionalis*. A' szentségben *feloldozott*, *Losgesprochen*, a' *bíró előtt felszabadított*, vagy *megbünetlenített* *frey* oder *ledig gesprochen*. Mikor annyi mint *perfectus*, akkor *tökéletes, vollkommen*. Mikor annyi mint *independens*, akkor *süggetlen, unabhändig*. Mikor annyi mint *consummatus, finitus*, akkor *tellyes, befejezett, vollständig, vollendet*. Ha *Substantiát* tesz, annyi mint *magavaló*. *Márton Istv. általánosnak, Fejér* pedig *általlyánosnak* nevezi. Mind az *általán*, mind a' *birtokos általlyán* ragaztúkos, vagy legalább helytelenül formált név, mel-

lyek az analogia fzerint az efféléknek nyomdokit akarják követni: *tisztán, pure, vagy a' tisztánn super puro; bennán, mance; a' bennánn, super manco*; de mikép lehessen ezen ideából általa *per eum*, vagy helytelenül *általlya* akár adverbiumot *általán*, *általlyán*, akár ragasztékos nevet *általánn*, *általlyánn* formálni, az én Logicám meg nem foghattya. Hatóvább az illy szószornyetből még adjectivumot is csinálunk, úgymint *általános, általlyános*, csak megmeg új szórnvetet szülünk. Nénellyek az *általán* után a' *fogva* névhatározót teszik, de ez mindenkor a' szórtó ragaszték után áll, mint *tegnaptól fogva*, vagy a' melléklő után, mint *hajánál fogva*; az állapító után, mint *tagonn fogva, orrán fogva* értelmetlen. *Fejér elvégzettettnéh* mondgya, *elvégzett*, vagy *befejezett* helyett; másutt pedig *általában valónak*, mikor az *alkusnak*, *Conditionatumnak* általellenébe tétetik, és annyit tesz, mint *alkutlan*. Lásd *Relativus*. A' syntaxisban az *absolutus vocis status* annyi, mint a' szóznak *magányos* állapottya, melly a' *társaságosnak* (*Constructusnak*) általellenében áll. — *Absolutaomnipotentia*, határatlan, határozatlan, vagy alkutlan mindenhatóság. Die uningeschränkte Allmacht. *Medgyesi magában valónak* mondgya, de ez itt helyénn nincsen. — *Absoluta potentia*, határatlan hatalom. Lásd *Potentia*.

Absolvere, feloldozni, leöspreschen. Pázmán már az *oldozni*, már a' *megoldozni* igével él. Az igaz páztoroktól *oldoztatnak*

's büneik' bocsánatlyát nyerik. Hodeg. A házasságtörésbe esett affzonyt megoldozá. Pred. Az *oldozni* magában csak annyi mint *solvere*, és így valamint a' *nyerik* ige is *meg* vagy *el* előszócska nélkül csak cselekvést, nem pedig végbevitt cselekedetet tesz. A' *feloldozni* nem csak szokottabb mint *megoldozni*, hanem azonnkivül is igaz értelmet erősebben is kifejezi.

Absonus, a, um, férhetetlen. ungercimt.

Abstemius, a, um vini scilicet, bornemifza, der sich von Wein enthált. *Nem vehetik ket szin alatt Krisztust a' bornemifzak*, úgymond *Telegdi*. A' *bornemifza* még a' nyelvnek ifjúkorában helytelenül formáltt név ugyan, de a' közönséges szokás által régtül fogva meghelyesítettet, és mindenütt ösméretes.

Abstinencia, tartóztatás. Enthaltung. *Pázmán hústúttartóztatásnak* mondgya, de ez latinizmus a' *hústúl való tartóztatás* helyett. Másutt megmeg *Pázmán* így szól: *bornemifzaságrül való fogadásra nem kötelez Isten*: de ha a' *bornemifza* név, ammint *abstemius* alatt mondottam, járatos is, a' belőlle formáltt nevek, a' közönséges szokás által hasonló jusra nem emeltettek; azért a' *bornemifzaság* helyett mindenkor jobb a' *bortúl való tartóztatás*, vagy *bornemivás* nevekkel élni. Pázmán mondásában azonnkivül mind a' *bornemifzaság*, mind az *Isten* előtt az *a'* és az articulushnak kell állani. Másutt Pázmán így szól: *mindenkor voltak szabott tartóztatások. Telegdi* pedig imigy: *böjtben a' húsétel*

túl volt maga' megtartóztatása az Apostolokról származott: hol a' hústól való tartóztatás elég volt volna. Illyés is megtartóztatásnak mondgya; de a' meg előzőcska itt tellyeséggel szükségtelen.

Abstinere. Lásd *Continere se.*

Abstractio, elvonás. Abziehung. Fejér is él vele.

Abstractus, a, um, elvontt. abgezogen. *Abstracti conceptus: elvontt ézfogások:* abgezogen Begriff. 1) Altalylában az olyanok, mellyek más ézfogásban foglaltattak, 's ezektől elválasztván, különösen vizgáltatnak. Ezen értelemben mindenik ézfogást *elvontnak* lehet nevezni ez egybe foglalt (concretus) ézfogásokra nézve. Még a' tiszta szemléléseknek és értelemfogásoknak, avvagy értelményeknek tudásához is az által jutunk mink, hogy az egybefoglalt érzeményes (empiricus) szemlélésektől (intuitio) elvonnjuk, elválasztjuk; mint a' köznek (spatium) szemlélése' tudásához, mikor a' benne lévő terjedt testektől elvonnjuk; vagy az okság' (causalitas) értelményvének tudásához, mikor a' természetben előkerülő 's rendkövető változásoktól elvonnjuk. — 2) Szorosabb értelemben elvontt ézfogásoknak azok neveztetnek, mellyek csak érzékeny elválasztás, elvonás által támadhatnak, és így az adott szemléléseknek előbb megtörtént öfveketését (synthesis) előre teszik, mivel magok is valami olyast állítanak előnkbe, a' mi csak érzékeny érdeklésekből születik, aza, valami érzhetőt. Illyen a' veres színnek ézfogása. Ezen értelemben a' tiszta szemléléseket, mint a' kö-

zét vagy az üdőt, úgy szinte a' tiszta értelményeket is, mint ok, magavaló (substantia) és egészség (totalitas) elvontt ézfogásoknak nevezni nem lehet; mert ezek az érzékeny tárgyaknak egybefoglaltt ézfogásaiban nem foglaltatnak, mint érzhetőképen adott mivolti részek; hanem inkább ezen ézfogásokat előbb lehetségeseknek teszik, mint alkuk, mellyek magában az ösmerő tehetségben vannak a' végből, hogy tölle érzeményesen szemléltessenek, vagy gondoltassanak. — Más értelemben áll imígy Márt. Ist. mivel az a' testi megfoghatástól igen elvontt; kibent tapasztalhatni, hogy az idegen nyelvből szörül szóra szeretett fordítani, a' helyett hogy a' mondásoknak értelmét magyarul kitétte volna. *In abstracto: elvonva, Fejér elvonólag.* — *Abstractu unitas,* elvontt egység. *Fejér abgezogene Einheit.* — *Abstrahere, elvonni, elválasztani:* abziehen, abstrahieren. A' chemicus az egyik szert választja el a' másiktól: de a' filozofus nem von el *valamit*, péld. ok. az ézfogást (conceptust) mint közös jegyet; hanem csak *valamitől.* Az ő elvonása tehát csak abból áll, hogy az ézfogásnak bizonyos haszonvételénél, annak külömségét, a' mi az ézfogásban foglaltatik, tekintetbe nem veszi. *Csak üdövel vonjuk el ezeket magunknak a' velek (való) élésből kiformáltatásunkra. Fejér.*

Absurditas. Pázm. Hod. *éktelenségnek, Lethenyei pedig képtelenségnek* nevezi. Ungar. *reimtes Wesen, Thorheit.*

Absurdus, a, um, éktelen,

képtelen: ungericht, thöricht. *Éktelen*, mikor a' nyelv felsége-
sen beszél, és a' kéz hivalko-
dik. Pázm. Pred. *Lethenyei ke-
ptelenek* mondgya.

Abundans, bővelkedő, überflie-
fend. Pázmán bévesnek mond-
gya: *nem is egyaránt bévesek*,
ügymond, *jó könyvekkel*. Pred.
A' gyöker *bő*, nem pedig *bé*
vagy *bév*; mert a' *v* csak köz-
bevetés, miut a' *köves* adjecti-
vumban. A' kifejezés azonki-
vül deákos, és a' Magyarban
igét kíván: *nem is egyaránt*
bővelkednek jó könyvekkel. —
Abundare facere, bőviteni,
bővelkedtetni, überfließend ma-
chen. *Monofzlai a' bővesíteni*
igével él; ánde a' *bő* adjecti-
vumbul az *es* formativa csak
kisebbitő melléknevet szülhet,
mint a' *kékes*, *fejéres* ezekbül:
lek, *es fejer*; itt pedig a'
mondásnak czélya, kisebbitő
értelem nem lehet. A' *bőviteni*
elég, a' *bővelkedtetni* leghelye-
sebb.

Abusus, visszaélés, bal szokás.
Mißbrauch. Pázmán *rossz szo-
kásnak* mondgya.

Accedere, járulni, menni,
közelíteni, hinzu gehen, sich na-
hen. Minden ember minden ü-
dőben Isten' eleibe (az Isten'
elejébe) mehet. Pázm. Pred.
Accedere ad Eucharistiam: az
oltári Szentséghez járulni. Gü-
notzi. *Járuljunk a' kegyelem'*
székehez. Pázm. Pred.

Accendi, felindíttatni, ange-
reicht werden. (A) *selebarát-
tyokkal tett joért felindíttat-
nak* (az) *isteni malasztal* (ma-
laszt által) az *igaz peniten-
czára*. Pázm. Pred.

Accentus, betűvonás, ein Ac-
cent. Rhetoricus: hangemelés:
Rhetorisch. — *Accentuata lite-*

ra, megvonitt betű, accentuirter
Buchstabe. — *Accentu carens li-*
tera, vonatlan betű, accentloser
Buchstabe.

Acceptare, elfogadni, anneh-
men. Pázmán a' *venni* és *be-*
venni igékkal a' Deáknak értel-
mét ki nem meríti. *Moysést*,
ügymond, *az Isten mennnyi*
bölcsességgel áldotta (meg);
még is a' pogány pap Icaro'
tanítását és tanácsát örömet
vette és követte. *Ki tilthat*
minket, hogy a' jot a' pogá-
nyok' irásibul ki ne szedgyük?
A' Magyar syntaxis itt ilyen
változtatást kíván: *még is az*
Icaro pogány papnak tanítását;
mert a' természetes rend azt kí-
vánnya, hogy a' tulajdon név
a' hivatalnak nevét megelőzze:
Ferencz Császár nem pedig
Császár Ferencz. Azonkívül
a' *tilt* ige nem a' személynek,
hanem a' dolognak Accusati-
vussával construáltak: *tiltya*
neki a' játékot. Az *eltilt* ellen-
ben a' személynek Accusativus-
sát kívánnya: *eltiltya őtet a'*
játekul. Itt is tehát vagy így
kell fözlanuunk: *ki tilthat el*
minket attul, hogy; vagy im-
gy: *ki tilthattya nekünk azt,*
hogy. Másutt Pázmán a' *bevez*
igével él: *az Isten akürmelly*
fogyatkozott elégtételt bevehe-
tett (elfogadhatott) *az ember'*
bünéért. Predik.

Acceptatio, elfogadás, Anneh-
mung. Az *acceptatio persona-*
rum a' Magyarban *személy-*
válogatás.

Accessoriae res. Mellék dol-
gok. Neben Sachen. *Accessoria*,
accidentia: függelékek, eseti-
ségek: Zufüge Zufälligkeiten. *Szi-*
lági Izerint: más dolgoknak
ragadványi: de ez alacsony kí-
fejezésnek látszik.

Accidens. 1) Mikor a' szük-
ségesnek általellenében áll,
annyi mint *eseti* zúfállig.
Lásd *Casuale.* — 2) *Allit-*
mány; Bestimmung im Ge-
gensatz der Substanz. *Fejér mű-*
lölág való jelenségnek nevezi,
másutt pedig értelmesebben
esetbéli jegynek, melly kifeje-
zés a' praedicatumhoz, mellyet
én állitmányuak nevezek, na-
gyon közelit. *Medgyesi hozzá-*
járultságnak mondgya. *Az*
Istennek által szerint való tu-
lajdonsági, úgymond, *nem*
hozzajárultsági unnak. Itt az
esetiség substantivumnak van
helye.: *nem esetiségei annak.*
Az Allitmány háromféle. a) Él-
tudományosan (logice) véve
aunyi, mint az eredeti észfogá-
sokból álló itéletben az állit-
mány (praedicatum) a' talpva-
lóhoz való éltudományos vi-
fzonnyában. (*In iudicio cate-*
gorico praedicatum in sua lo-
gica ad subjectum relatione.)
b) Aunyi másodszor az állit-
mány, mint valóságos viszony-
nak eredeti észfogása; (*catego-*
ria realis relationis); való-
ságos állitmány, esetiség, tété-
ményesen (*positive*) meghatá-
rozott módgya a' magavaló' lé-
tének. — Az állitmánynek vi-
fzonnya az ő talpvalójához (*re-*
latio accidentis ad suum sub-
jectum) *inhaerentiának*, *füg-*
geménynek neveztetik; a' minő
a' szerben a' mozgás. A' taga-
dások nem állitmányok, mivel
a' magavaló *nemletének* mód-
gyát fejezik ki. c) Megérzéke-
nyítve, a' jelenés' állitmányja;
a' változékony a' változhatat-
lanhoz, a' tartóshoz képest. Ez
belső lehet, mint a' gondolás,
és a' mi ehhez hasonlít; vagy
külső, mint a' szerben a' von-

zás és a' távoztatás, (*tractio*
et repulsio.) Az állitmányok
felváltják egymást úgy, hogy
mikor az egyik elenyézik,
akkor a' másik kezdődik. Ez ál-
tal magok a' substantiák is vál-
tozásokat szenvednek. Ha vala-
melly valótól az állitmányokat
(*praedicatumokat*, *accidense-*
ket) gondolatunkkal mind el-
váltasztjuk, akkor magunkban
csak magát a' puszta valót (sub-
stantiale) képzeljük; melly te-
hát minden tétményes állit-
mány nélkül szükölködik, melly
által azt az ész gondolhatná. —
Lásd erről *Accessoriae res.*

Accidentalis. e, eseti, vagy
állitmányos, zúfállig, bestimmungs-
artig. Pázmán tagadólag *nem*
mivoltthoz tartoznak nevezi
Hodegussában. *Medgyesi* pedig
itt is a' *hozzajárultsághoz* folya-
modik: *az isteni egységben*,
úgymond, *a' többség nem hoz-*
zájárultságból való: nem eseti,
nem állitmányos. Lásd *Accidens.*
Lehet az accidentalist, ha szük-
séges, *esetiségnek* is mondani.

Accidere, contingere, fieri,
megtörténni, megéssni, sich zu-
trauen, begaguen, geschehen. *Puz-*
mán a' lenni igével él a' Deák
fieri által elcsábítatván: *melly*
elválásnak, úgymond, *semmi*
útonn nem (*semmikép sem*)
kellett volna lenni. A' meg-
lenni még türhető volna.

Accipere, vagy inkább *re-*
cipere, visszafogadni, wieder an-
nehmen. *Azonn* (arra) *kért*,
hogy visszafogadtassék (villza-
fogadtalson) *az ő anyjának*
kebelébe. Pázmán *Hod.* Az az
ő szavak szükségtelnek.

Accipiter, ragadó, vagy rab-
ló madár. *Raubvogel.* *Melly sza-*
badgyában az org hat az

aprókat, a' kormos madár az apró madárkakat efszi. Pázm. Pred. A' kormos adjectivum a' rablónak nem synonymuma. A' melly szabadgyában előtt articulusnak kell állani, a' melly 's. a' t. egyébaránt a' melly névpótoló kérdést jelent. A' madárka diminutivum az apró mellékevet izükségtelennek teszi.

Acclivis humo, földre homorodott, gegen die Erde geneigt. Pázmán földre hajlónak nevezi. Pred.

Accolythus. Illyés e' nevet a' Magyarban is megtartya; Gánózi pedig gyertyahordozónak nevezi; de a' gyertyahordó rövidebb is, elég is.

Accommodare, alkalmaztatni, szabni, nach etwas richten, bequemen, bequem machen. Valakinek értelméhez (vélekedéséhez) szabni tanítását. Pázm. Hod. Azért nem arra (azonn) ügyvekeznek, hogy tanításokat a' hallgatók' értelméhez szabják: Pázm. Pred.

Accommodatio, alkalmaztatás, szabás. Richtung, Bequemung nach etwas, Bequemmachung. Más vélekedéséhez (való) szabás. Pázm. Hod. Példát hagyván a' hitbéli igazságnak próbájaránt (iránt) való maga alkalmaztatásával arra, Ember. E' mondást a' tiszta Magyarnek nagyon nehéz megérteni.

Accumulari, meggyűlni, megtorlódni: zusammen=oder aufgehäuft werden. Pázmán ezt a' megtorlani igével fejezi ki: megtorlott, úgymond, benne a' szent Irással ellenkező sok hamisság. Hod. Amde a' torlani annyit tesz, mint *ulcisci*, *vindicare*, és így, ha Pázmán után indulunk, ezen ígét azok közé kell vetnünk, mellyek

neutrumok is. activumok is egyezersmind: megtorol, *ulciscitur*, megtorlik, *congeritur*, mint *sildo*, *offert*, *sacrificat*, *áldozik*, *communicat*; vagy a' napról *occidit*; vagy *átfolyik* a' mezőn, és *átfollya* a' mezőt 's. a' t. sokkal tanácsosabb pedig a' mellett maradni, hogy *megtorlani*, *ulcisci*: és *torlani*, *accumulare*, *congerere* activumbul a' szokott formatívának segedelmével csináljunk neutrumot: *torlódik*, *congeritur*, *accumulatur*.

Accuratio. Lásd *Adcuratio*. *Accusativum suffixum*, szenvedő ragafszék. *Wirkendung*.

Accusator, vádoló. Anfläger. Lehet *vádnak* is mondani. *Medgyesi vádosnak* nevezi, az *accusatust* pedig *vádolttnak*. A' vádosnak a' *vádatlan* felel meg; a' *vádolttnak* pedig a' *vádoló*. *Acedia*. A' jóra való röstség. *Illyés*, Die Trägheit.

Acediosus, piger, röst a' jóra, träg zum Guten. Pázmán *késedelmesnek* is nevezi, melly tulajdonképen annyi, mint *tardus*. *Acerbus*, keserü, kegyetlen bitter, grimmig. Pázmán a' *Hodegusban* a' gyüöltséget egyfesz *keserüségnek* nevezi; de e' hosszú szó a' *keserúnél* kevesebbet tesz.

Acquiescentia, megnyugovás, megelégedés. Beruhigung, Zufriedenheit. Az Istenben való megnyugovás. Már. Istv.

Acquiescere, megnyugodni, megelégedni, sich beruhigen, zufrieden seyn. Az Isteni gondviselésnek *rendin* (rendgyénn vagy *rendénn*) *megnyugodni*. A' *rendelésénn*, vagy *rendeléseinn* értelmesebb volna, mint *Pázmánnak* imint előadott *mondásában* a' *rendin*, ki ugyanazon

Predikációiban misutt még a Magyar syntaxistúl is eltávozik, hogy a' Deáknak kedvezzen, mikor így szól: *megnyugot állapotjában*, hol még a *megnyugot* ige is helytelen a' *megnyugodott* helyett; mert ennek gyökere nem *megnyug*, hanem *megnyugszik*. Az igaz Magyar szóejtés itt ez: *az állapotjánn megnyugodott, vagy megnyugovo ember.*

Acquisitio, megszerzés, megelszökölés; a' *törvényben*: szerzés, szerezmeny, kereset. keresmeny. *Erlangung, Erwerbunq.* *Szilágyinak* a' titulus acquisitionis annyi, mint *szerzésnek titulussa*. Ka a' titulust *kütfőnek kütforrásnak* merem nevezni, mert ezeket: *titulo mutui, titulo salarii* imigy ejti a' Magyar: *kölcsön' fejében, fizetés' fejében. Acquisitio originaria et derivativa cognitionis.* Valamelly ösmeretnek credeti vagy származtató megszerzése, megelszökölése. Ebbéli értelme Németül így ejtetik: *Ursprüngliche und abgeleitete Erwerbung einer Vorstellung.*

Acroamaticus annyi mint *discursivus*. Lásd. *Argumentum.*

Actio, cselekedet, tetemeny. *Handlung.* Munkálkodás, okozat. *Wirkung.* *Actio Dei transiens ad extra:* az *Istennek*, úgymond Pázmán, *magánn kívül való cselekedete, melly a' külső állatok' (állapotok')* változásával szokott lenni. *Actio immanens ad intra* megmeg Pázmán szerint annyi, mint az *Istenben marado cselekedet. Hodeg.* *Az Istennek kiügyelő, mülekony,* vagy ellenben *magát illető és bennmaradó munkálkodása* a' Deáknak helyesebb, gondolnám, és értelmesebb ki-

fejezése volnának. *Hodegussában* imigy szól: *a' végvácsora' üdejenn szerzett cselekedet, tudniillik a' Kenyér' megáldása, megszegése, vétele áldozat. Hodeg.* En itt a' *cselekedet* helyett a' *foglalatosság* (*Beschäftigung*) névvel élnek. *Actiones immanentes, et transientes,* Fejértül belső és külső munkáknak nevezetnek: de ezek *internae,* és *externae;* subjective pedig a' *transiens* is *interna.* A' *bennmaradó,* és *mülekony* helyesebb kifejezéseknek látlának lenni. Mikor az *immanens* a' *transcendensnek* avvagy *tapasztalhatatlannak,* vagy, ha tetlzik, *fellengőnek* általellenébe tétetik, *honinak* leghelyesebben mondatik. — *Actio in distans.* Lásd *Contactus.*

Active, müvelőleg, cselekedőleg, munkálkodólag; thátlid, thátig, müfend. A' *Confessio* a' *cselekedőképen* íghatározóval akarja kifejezni.

Activitas, hatalom, tehetség, tehetőség. *Macht, Thätigkeit.* *Fejér* munkásságnak nevezi, melly a' lelki tehetségekre nem látzik illeni.

Activo-neutrum verbum, cselekvő középrendű ige, ein handlungsthätiges Zeitwort.

Activum verbum, müvelő ige, ein thätiges Zeitwort.

Actu, mikor annyit tesz, mint *reapse, reipsa,* in der That, müflich, akkor Pázmán a' *voltaképen* szóval ejti. *Quod actu facit:* a' *mit voltaképen cselekszik. Hodeg.* De a' valóban értelmesebb és szokottabb.

Actuale. Lásd *Peccatum.* *Ember Pál cselekedet szerint volonak* nevezi. Az *actualis,* vagy

inkább *actuosa omnipotentia* Medgyesinek annyi, mint munkáskodó: de a' munkáskodó helyesebb, mert a' munkás névvel nagyon Izereti a' Magyar az *operarium*, a' kézművest jelenteni.

Actus, cselekedet, foglalatosság, tétemény. Handlung, That. A' bünt megbocsátani, vagy megtartani (fenntartani), nem csak az *Evangelium* olvasását jegyzi, hanem nagyobb hatalom cselekedetét. Pázm. Hodeg. Itt a' nagyobb hatalomnak gyakorlását értelmesebb volna. *Actus cultus divini* Pázmánnak annyi, mint (az) isteni szolgálat cselekedeti: de az efféle szófordulatos befzédék (*tropica locutiók*) helyett tanácsosabb a' természetes és tulajdon értelmű kifejezésekkel élni, és legalább ennyiből a' Deáktil eltávozni: az isteni szolgálathoz tartozó foglalatosságok. — Az ő külső bőre juhnek bőre (juhbor); de az ő belső cselekedete farkasnak téteményi (farkas tétemények) *Monofzlai*. — In actum erumpere. A' kívánság, úgymond megmeg *Monofzlai*, melly a' cselekedetre kiszármazik. Én így mondanám, melly cselekedetre lobban, articulus nélkül, mivel a' befzéd határozatlan. *Actus juridicus* Szilágyinak annyi, mint törvényt szülő cselekedet: de ez *actus legislativus*. A' *juridicus* csak *jusválasztó* (*jusmondó*) *jushatározó*, vagy ammint a' köz befzédben mondgyuk, *törvényes*: az ilyen cselekedetnek vagy inkább foglalatosságának tehát a' már előre megfűlt, megszerzett törvények szerint kell történni. — *Actus fidei*, a' hit cselekedete.

te. Pázmán Hodeg. Az *actus fidei* annyit is tehet, mint hitből eredő, a' hitnek szinte javallásából történő cselekedet, és ez én hitbéli vagy hitcselekedetnek mondanám; tehet tovább annyit is, mint a' hitnek megújítását: és ilyenkor *hitgyakorlásnak* mondgyuk. Az *actus spei et charitatis* e' szerint annyi, miut a' reménységnek és a' szeretetnek gyakorlása.

Aculeatus, a, um, szöges. Stachelicht, spizig, stehend. Pázm. már hegyesnek, már füláknak mondgya; de most már a' szöges szokottabb. *Hegyes* írások, úgymond Hodegussában. Lásd *scissio*. — A' fülákos (füláknos) nyelvnek *szidalmát nagy alázattal viselte*. *Pred.* Az alázat *humiliatio*; az alázatosság pedig *humilitas*.

Aculeus, fülánk. Stachel. Pázmán füláknak mondgya: *Krisztus győzte meg*, úgymond, a' halál fülákját.

Acumen mentis, elmeél, elmeélesség. Scharffinn. Minden elmés erejekkel vitatták, úgymond Pázm. Hodeg. Elméjeknek minden erejével, mondanám én, vagy elméjeknek egész élével, élességével.

Acutus, a, um, 1) hegyes. gespißt. 2) éles (scharf. 3) elmés. scharffinnig. *Hegyes kérdés*: úgymond Pázmán *Predik.* a' Deák utánn betű szerint: de ide az éles vagy elmés jobban illik. Az *acuta vocalis* a' Magyar Grammaticában *magos hangú hangzó*. Az első értelemben mondgya *Csere az acutum éles eszűnek*; és maga is Pázmán Hodeg. az éles elméjű melléknévvel él: *acutus ingenio*.

Adaequatus, a, um, egyenlített: gleich gemacht. Tellyesen egyenlő: vollkommen gleich. Tellyes, vollständig. *Adaequata definitio*: tellyes mivoltkorlát, tellyes értelemhatározás; *adaequata notio*: tellyes, értemény. *Fejér amazt jól mérséklett meghatározásnak*, ezt pedig *jól mérséklett értelemnek* nevezi.

Adiaphorum, középvaló. Mittelding. *Adiaphoron morale*. Erkölcsei középvaló, ein moralisches Mittelding. Ez olly cselekedetet vagy szívbellyeget (character) tesz, melly az erkölcsösségre nézve sem nem jó, sem nem gonosz, sem nem helyes, sem nem helytelen. Ámde ez csak az erkölcsi középvaló' nevének magyarázása. Mivoltára nézve a' sem nem jó, sem nem rossz erkölcsi cselekedet az, melly csupán csak a' természetnek törvényéből származik; mellynek tehát az erkölcs' törvényéhez semmi köze sincsen, és így nem is tértemény, avvagy factum, 'és sem parancsolat, sem tilalom, sem engedelem alatt nem áll. Sok egyházi rendelések parancsolat nélkül adiaforák, szabadosok voltak, úgymond Pázmán. De a' rendelések nem lehetnek adiaphorumok, és így középvalóügyelők. Lásd *Indifferens*.

Adjectivum nomen, melléknév. Beywort. Ezt Magyarúl az i képzővel nem lehet képtelen barbarismus nélkül kényünk szerint formálni, mint aranyi, *fai* 's a' t. *aureus*, *ligneus*. *Analyticae Part. I. §. 43. pag. 61. de kivált p. 62. f)* Lásd *Popularis*.

Adimplere, tellyesíteni, be-tellyesíteni, erfüllen. *Nehezebb felindítani az akaratot, hogy kívánnya és cselekedettel tellyesítse, a' mivel tartozik.* Pázmán Pred. *Mikor igéretét meg akará tellyesíteni Krisztus.* Pázm. Hodeg. A' megelőzőcska ezen ige előtt szokatlan; a' *be* vagy a' *pu*zta ige járatosb.

Aditus, járulás, menetel. Zugang. *Szabad menetele van* (az) *Istenhez*, úgymond a' *Confessio*. De az illyen deákos mondások helyett a' Magyar inkább az igékkal él, az igenevek helyett: *szabadon járúlhat az Istenhez.*

Adjuncta rerum, seu circumstantiae, környülállások. Umstände. Pázmán környülálló dolgoknak mondgya.

Adjuratus. Lásd *Authenticatus*.

Adjutor, segitőtárs, ein Gehülfe in einem Amte. *Ki szent Pál segitőtársnak mond Jézus Krisztusban.* *Lethenyei.*

Adjuvans caussa. Lásd *Causa*.

Administrare, kiszolgáltatni, außspenden. Pázmán Hodeg. a' ki előzőcskát elhaggya: a' *szentségeket szolgáltatni.* De a' *szolgálat* műveltető ige annyit, mint *servire facit*, és a' *ki* nélkül az *administrare* szónak meg nem felel.

Administratio, kiszolgáltatás, Außspendung. Pázmán Hodeg. *sáfárkodásnak* mondgya: a' *szentségek' és egyéb lelki dolgok' sáfárkodására adatik hatalom.* A' *sáfárkodás* névnek, valamint az igének, mellyből származik, művelő értelme nem lehet, mivel ez neutrum. A' Deák *administratio activum*,

miel az *administrare* activumból származik. A' Deák azonkívül a' verbalis neveket *io* képzővel formállyá, mellynek mind művelő, mind szenvedő értehue lehet, mint *inflammatio*, mivel mind az *inflammatio* activumból, mind az *inflammatio* passivumból származhat, és így a' Magyarban kétféle teltz, úgy mint *gyűjtást* is *gyűlladást* is. Következik ezekből, hogy valamint helytelenül volna Magyarul mondva, a' *várasnak gyűlladására hatalmat adott katonáinak*, a' *gyűjtására helyett*: úgy a' *szentségek' sáfarkodására való hatalmat* nem helyesen mondgyuk a' *kiszolgáltatására helyett*. Másutt maga is *Pázmán* legalább *szolgáltatásnak* nevezi: *szentséges dolog*, úgy mond a' *kereftzésnek szolgáltatása*. *Pred.* Ennek nevezi *Illyés* is. De a' *ki előzőcska* nélkül e' név mást teltz, amint már *administrare* alatt mondtam.

Administrator, kiszolgáltó. *Außpender.* Mert a' *predikátor* (a') *mennyei titkok' sáfára*, (az) *angyali kenyér' osztogatója*. *Pázm.* *Pred.* A' *sáfár* a' Német *Schaffner* névből lett, melly annyit teltz, mint *beszerző*, mivel a' *szükséges esésegeket* *beszerzi*: ide tehát éppen nem illik.

Admiratio. 1) *Álmélkodás.* *Bewunderung.* A' *várakozást* *haladó újságnak képzettyéből* eredő indulat. 2) *Csalálás,* *Bewunderung.* Ez olly *álmélkodás*, melly az *újságnak eltűnésével* meg nem szűnik, és így még akkor is minduntalan megújul, minekutána *kétségünk*, ha a' *dolgot* *job láttuké,* helyesen *iteltüké*

meg, vagy sem? egészen *eltűnik.*

Adnatus, teltzés, helybenhagyás. *Wohlfallen.* I.) Általában *annyi*, mint *megegyező vilzonnya* a' *tárgynak* az *érzéssel*, a' *talpvalóval*. II.) Különösen 1.) az *észnek helybenhagyásával* olly *teltzés*, mellyet valamely *tárgy' létének képzettyével* *öszve* kötünk; melly nem csupán csak a' *tárgynak képzettyei* által *határozatik* meg, hanem *egyftersmind* a' *talpvalónak* az *o' létével* való *egybekötése* által is; mire nézve a' *vágyó tehetségre* is ügyel. Ez kétféle: a' *szenvedékenyül* alkus (*pathologica conditionatum*) *annyi*, mint az *érzékenységeknek részvétele* a' *kellemetesben*. Ez *ingerek* által (*stimulus Anreize*) *határozatik* meg. A' *másik* a' *gyakorlásigyelő* (*practicus*) *teltzés*, az *észnek részvétele* a' *joban*; akár *elzökötlenül* (*immediate*) *jö*, és így *halznos*, akár *ellenben* *mindenkép*, és így *erkölcsi jó* legyen. 2.) Az *észnek helybenhagyása* nélkül, a' *szabad, haszonkeresetlen* *érzsbéli teltzés*, az *izlésnek teltzése*, melly *csupán* csak a' *tárgynak képzettye* által *határozatik* meg; és *sem* a' *tárgynak* *létére*, *sem* a' *valóval* (*subjectum*) *való egybekötésére* *nem* ügyel, és így a' *vágyó tehetséget* *nem* illeli. Ez *teteményes* *teltzés* (*positivus*) a' *szépnél*; *tagado* pedig (*negativus*) a' *felségnél*. Az *észnek helybenhagyásával* *való teltzésről* lásd *Adnatus rationis*.

Adnatus rationis, ézteltzés. *Interesse.* Így nevezetik az *észnek* ama' *helybenhagyása*; mellyel *valami* *iránt* *teltzését* *bizonyította*, s mellynek *áltaellenében* a' *csupa* *érzékeny* *hajlaudo-*

ság áll. Ezen érzetelés ösztöntol-
la az akaratnak, és bizonyítása
egyszermind annak is, hogy a
vágyó tehetőség elzes képzetek-
től függ. Különösebb értelemben
az érzetelés kétféle. 1) Az
érezményes, eszközös (mediatus)
épzetelés az, mikor az ézsznek
helybenhagyása, mellyel vala-
melly tárgy vagy cselekedet
iránt tétzését mutatja, nem
csupán csak a tisztán ézsz for-
mától, hanem egyszermind
valamelly érzékenységtől is függ.
Ez kétféle: a) A' *ízzenvedőleg ér-
zékeny* (*pathologico sensibilis*)
épzetelés a' cselekedetet vagy
esetet érzékenyen kellemetes kö-
vetkezése miatt hagyja hely-
ben. Ilyen épzeteléssel hagyatik
helyben a' jövendő életről való
képzet, a' mennyire csupán csak
természetes életöztönünknek a'
következése. b) Az épztudomá-
nyos (logicus) épzetelés, az el-
mélkedő ézsznek helybenhagyása
vilzontag mindazokot illeti, a'
mik ézszderülésünköt elmozdít-
tyák, és értelemügycelő gyö-
nyörüséget ígérnek. Erre van-
nak építve az ézsznek valamennyi
elmélkedésügycelő *maximái*, av-
vagy sarkregulái. 2) A' *tisztán
ézsz, és eszközöztlen* (imme-
diatus) épzetelés az, melly sem-
mi egyébtől nem függ, hanem
csupán csak az ézsztől. Ilyen ama'
magyarozhatatlan, tisztán erköl-
csi, gyakorlásügycelő épzetelés,
mellyel az akarat valamelly cse-
lekedetet, nem ennek tárgya,
czzéllyá és következése miatt, ha-
nem ézszessége avvagy az ézszel
való megeggyezése, 's kútforrá-
sának formája miatt helyben
hagy. A' belső kézszség ezen ha-
lzonkeresetlen és minden érzé-
keny hajlandóságtól független
tétzésre kötelességünk iránt er-

kölcsi érzésnek neveztetik. (*Sensus moralis, moralisfchö Gefühl.*)
Lásd *Inclinatio*.

Adoptio, fiúfogadás. Aufneh-
mung an Kindesjatt. (Az) *Isten
a' választottaknak fogadság
szerint atya. Medgyesi. A' fo-
gadság* ama' helytelenül for-
máltt nevek közé tartozik, mel-
lyek nyelvünknek ifjúkorában
születtek, de a' közönséges szó-
kás által fel nem szenteltettek,
mint egynéhány egyebek, úgy-
mint *mulatság, imádság, ki-
vánság, lehetőség, vesztesség,
eleség, gyűlölség* 's a' t. Ha az
igékből szabadon formálhatnánk
a' ság, *seg, képző* által neve-
ket, hamar megtelne nyelvünk az
efféle szofzörnyetekkel, mint *ir-
ság, faragság, felseg, fakad-
ság, szenvedség, engedség*,
mellyek helyett az *iras, fara-
gás, fésés, fakadás, szenve-
des, engedes* mindenütt ösme-
retes nevekkal szokott élni az
egész Nemzet. Lásd *Analyt. Part.
I. §. 53. p. 80. és kivált p. 81.
d)* alatt. *Medgyesi'* mondásá-
ban a' *fogadás* szónak kellene
állani, és még így is deákos,
vagy inkább a' Deákbul szó-
rúl szóra fordított volna a' belzéd.
A' Magyar ezt tisztán így ejti:
*az Isten a' választottaknak
fogadott atya.*

Adoptivus, a, um, fogadott.
Angekommen. *Medgyesi. Nem
szabad mindazonáltal Krisztust
Istennek fogadott fának mon-
dani; mert ő természet sze-
rint való fia.* Itt az *Istennek* a'
Deák genitivus helyett áll, mert
noha magában dativus, a' *fának*
possessivum által igaz genitivus-
nak tétetik. *Analyt. Part. I. §.
85. pag. 152.* Hogy pedig két

egész dativus egy beszédben ölzve ne akadgyon, az *Istennek* dativust, melly artionlust is kíván, meg kell kurtítani: *nem szabad Krisztust az Isten' fogadott fiának mondani. Analyt.* Part. II. pag. 11. sub e), et pag. 31. sub a).

Adscensio Domini, Urunk' mennybemenetele. *Himmelfahrt Christi. Páz. Hod.* Mászor mennybemenésnek és mennybemenetnek is mondgya; de az utóbbik helytelen formatio; mert a' regulahagyó igékbül a' nevek *al, el* képzővel formáltatnak, mint *hivatal, viadal, létel, étel, ital, hitel, vitel, rovetel, menetel*'s a' t. *Analyt.* Part. I. pag. 112.

Adtributum. A' mivoltához (*essentia, Wesen*) avvagy az élfogás' lehetőségéhez tartozó jegy, mellyet a' mivoltbül, szükséges és elégségesen sükeres folyamatt gyanánt, lehet következtetni. A' feltagoló (*analyticum*) tulajdonság az, melly az ellenkezetnek sarkállítása szerint (*principium contradictionis, Saß des Widerspruchs*) úgy állittatik elő, mint az élfogáshoz tartozó dolog. Pél. ok. E' tulajdonság *feloszt-ható* ezen itéletben: *mindenik test feloszt-ható*, feltagoló tulajdonság; mert az ellenkezetnek sarkállítása szerint az osztékony-ságot (*divisibilitas, Theilbarkeit*) szükséges következtetés gyanánt lehet kihozni a' talpvaló' (*subjectum*) élfogásának egyik mivolti részébül, úgymint a' terjed-séghül, (*extensio, Ausdehnung*). Az ölzveköto (*syntheticum*) tulajdonság következtetett ugyan, és így tapasztaláselőzőleg (*a priori*) ösmeretes, szükséges állit-mány, (*praedicatum*) de az

ölzveköto itéletben. Pél. ok. A' tartósság (*duratio, Beharrlichkeit*) szükséges állitmánnya ugyan a' talpvalónak, (*subjectumnak*), vagy akármelly magavalónak, (*substantiának*): de ennek pulzta élfogásábül amaz feltagolás által ki nem lehet hozni, következtetni. Az élftudományos tulajdonságok (*adtributa logica*) azt foglalják magokban, a' mi valaunelly tárgynak élfogásában fekszik. Az érzetető tulajdonságok (*adtributa aesthetica*) valaunelly tárgyban ama' formák, mellyekbül nem élfogásának előterjeltése áll, hanem mellyek, mint a' képző tehetségnek mellékképzetei, a' vele egybekötött következtetéseket, és annak másokkal való rokony-ságát fejezik ki, mint *Jupiter' sassa*. Ezek csak arravalók, hogy az elmének tehetségeit felelevenítsék.

Adritio, töredelmesség. *Reue. A' nem tökéletes* (tökéletlen) *töredelmesség. Gánótz.* Nem jobb volna ezt *szolgai*, a' *contritiot* pedig *füü* töredelmességnek mondani?

Adventus, eljövétel, elérkezés. *Anfunft. Pázmán* már *jövetelnek*, már *jövésnek* nevezi. *Jövelelekor*, úgymond, *elvetetik a' birodalom.* *Hod.* A' Deák *ad praepositio* miatt az *eljövétel* pontosabb és helyesebb. *Urunk' jövése előtt a' világ' nagy része* (az) *ördögnek szolgált.* *Pázm. Pred.* Itt is jobb az *eljövétel*; mert a' *jövés* inkább *adventio.* *Molnár Albert eljövetelnek* nevezi. Az egyházi elztdonek ama' részét, melly deákiul *adventusnak* mondatik, Magyarül még a' köznép is *Adventnak* nevezi.

Adverbium, igehatározó. *Ne-*
benwort.

Adversus, *a*, *am*, általelel-
lenbe fordított, vagy fordultt,
gegenüber, gegen einen Ort gefehrt.
Ellenes, mostoha, bal, viszontagsá-
gos. *Widermártig*. *Elölvövö*, *elől-*
fekvö: was von vorn ist. *Adver-*
sa contraria *Cserének* annyi,
mint *haragos ellenkezők*. Lásd
errul *Contrarium*. *Adversae res*
Pázmánnak ellenkező dolgok:
a' viligonn, úgymond, *olly ál-*
lapotban vagyunk, mellyben le-
hetetlen, hogy sok ellenkező dol-
gok belénk ne ütközzenek. *Pred.*
A' viszontagságok, balságok
elég és talán helyesebb is.

Adversari, ellent állani, ellen-
kezni, ellenzeni. *Widerstehen*, *zu-*
wider seyn, *widerstreben*. *Pázmán*
az *állani* helyett *a' tartani*
igével él: *a' Romai Tanács*,
úgymond, *ellent tarta benne*.
Ebből és az *ellent állani* igé-
ből látzik, hogy az *ellen* nem
csak *postpositio* avvagy névha-
tározó, hanem *fonév* is nyel-
vünkben: de *a'* melly járatos az
ellent állani ige, *olly* szokot-
lan *ellenben* az *ellent tartani*.
Az *ellenkezőt tartani* közön-
séges szójárás. *Sokan ezt a' ta-*
nitást ellenzik és kárhoztat-
tyák, úgymond *Pázmán Hodeg*.
Másutt *a' visszát vonzani* igé-
vel él *Hodegussában*: de *e'*
helyett az *újat vonni* szokottabb
szójárás; csak hogy *a'* véleke-
désekül, kivált *a' hit'* dolgá-
ban egy keveset *alacsony*. *Sibi*
adversatur, *contradicit*: *ellenez*
magával, úgymond *Monofzlai*
hibásan: mert jóllehet az *ellen-*
zeni igével ki lehet az *adver-*
sari verbumot fejezni, de *syn-*
taxissa az utóbbikétül nagyon
külömbözik. Az *ellenez* tudniil-

lik, vagy *ellenz* művelő ige,
és így *accusativnst* avvagy *szen-*
vedő ragafszéket kíván, mint
péld. ok. *ezt ő ellenzi*. *A' sibi*
adversatur mondást tehát *neu-*
trummal kell kifejezni: *ellen-*
kezik magával. Másutt *Monofz-*
lai az *ellenkedik* igével is él:
de ez nem *olly* helyes *formatio*,
mint az *ellenkezik*, és nem is
olly járatos. *Analyt. Part. I.*
pag. 306. Nota.

Adversarius, ellenkező. *Wi-*
derfacher. Így nevezi mind *Páz-*
mán Hodeg, mind *Gánotzi*;
Telegdi pedig *ellenkedőnek*; de
mivel az *ellenkedik* ige nem he-
lyesen formáltt, és nem is jár-
atos, *részeseülője* avvagy *parti-*
cipiuma az *ellenkedő* sem jobb
nálánál.

Adversativa coniunctio, el-
lenkező kapcsolat *a'* *Grammati-*
cában; ein *Bindewort*, *welches ei-*
nen Gegensatz andeutet.

Advicinativum suffixum in
Grammatica, közelítő ragafszék.
Nachendung.

Adulter, házasságtörő. *Ehe-*
brecher. *A' házasságtörő nem*
magzatot, hanem gyönyörűs-
get keres. *Pázm. Pred.* Lásd
ezen allegoriárul jegyzésemet
Tendere alatt.

Adulterare, hamisítani, meg-
rontani, megvesztegetni, *verfäls-*
chen. *Adulterare verbum Dei*:
házasságtöréssel fertőztetni
az Isten' igéjét, úgymond *Pázm.*
Pred. *E' két ideát egybefzerke-*
ztetni lehetetlennek tartom. *Ci-*
cero bizonyára az *adulterare*
igét *metaphorice* csak akkor
veszi, mikor nem *a'* házasság-
ról van *a'* szó, és ilyenkor an-
nyit tesz, mint *meghamisítani*,
megrontani.

Adulteratio, hamisítás, meg-

rontás, megrongálás, megvetszetetés. *Verfassung*. *Lethenyi megmarczongásnak* nevezi: Jakob András' vallására való változtatása és megmarczongolása. A' megrongálás helyesebb is, szokottabb is. A' marczong csak neutrum avvagy középrendű ige lehetne, ha szokásban volna, mellyből az activum marczongol származik, melly valamivel ösmeretesebb, és annyit tesz, mint *dilaniare*, *ferociter dimordere*, a' marczong, *ferocire*, igének értelméhez képest, mellyet a' marczona *feroculus*, *ferox* gyökér nyelvünknek ifjúkorában szült. De vallyon maga a' marczona nem a' *martialis*, Mars Deák szavakból támadt?

Adulterium, házasságtörés. *Chébruch*. Így nevezi sok helyenn Pázmán, valamint Illyés is. De *Márt. Istv.* synonymumot keresett neki: *ha pedig*, úgymond, a' házasságban történik, nős paráznesságnak vagy házasságtörésnek mondatik. Lásd *Scortatio*. A' parázna Tót szó; a' nő pedig általlyában affzonyt tesz, akár legyen férje, akár nem. Csak a' *nē* formativa jegyzi a' férjes affzonyt, mikor a' férjfinak vezeték neve után tetelik, mint *Magyariné*. Házasságtörő pedig nem csak a' nős avvagy házasságos férfi, hanem a' nőtelen is, ha férjes affzomnyal közlódik. Hát az *adultera* affzonyt, vagy a' házasságos férjival közlő leányt lehet-e vallyon nős paráznának mondani? E' synonymummal tehát nyelvünk semmi acquisitiont nem tett, semmi bővítést nem nyert, bár mennyit fenteregjen szemünk előtt a' Lexiconokban és némelly felekezeteskedő könyvekben.

Advocatus, szószólló. *Fürsprecher*. *Telegdi*.

Adumbrare, rajzolni, árnyékolni, árnyékozni. képzenni, ábrázolni, abbilden, entwerfen, gleichsam wie im Schatten bezeichnen. Molnár Albertnél találjuk ábrázolni, Pázmánnál *Hodég, árnyékban jelenteni*, melly a' Theológiában még az árnyékol igenél is helyesebb kifejezés. *Krisztus Urunk igen szépen ki képezi és ábrázollya ezeket, Lethenyi*. Mellyekkel Krisztusnak Istenségét és Krisztus' személyének eggyébe (igébe) felvett emberi természetet képezik és ábrázolják. *Lethenyi*,

Adumbratio, rajzolás, árnyékozás, képzés, ábrázolás. *Abbildung, Entwurf, Bezeichnung*. Ezek az ó testamentomban csak példázatok 's megárnyékozások volnának. Molnár Alb, Az árnyékozás meg nélkül helyesebb, Lehet árnyékolatnak vagy árnyékolásnak is mondani.

Adurere, megégetni, megsütöni, megpörgölöni. *brennen, anbrennen, versenken*. *A' ki szélte nyúl a' csallyánhoz, megsüti kezét. Pázm. Préd.* A' csalán vagy csapál szebb hangú és könnyebb kimondású. Ha a' szélte a' szeltében helyett áll, annyi mint *oldalaslág*. De állhat a' szét előzőcska helyett is.

Aedificatio, építés, épülés, *Erbauung*. Az ájtalosságnak erkölcsi következése a' subjectumban, az emberben. Ez tehát nem pusztá illetődésből, hanem az embernek valóságos jobbulásából áll, melly benne erős és tartós erkölcsi talpállításokat és jó indulatokat okoz, sőt ezeket még a' hajlandóságoknak akadályaitól is megoltalmazza.

Püfztorokot rendelt az Isten az Ecclesia' épületeire. Pázm. Hod. Az építés helyett nem igen lehet venni, mert az épület már annyi, mint aedificium; de ha neutraliter akarunk izöllani, az épülés a' helyes név: az Ecclesia' épülesere. A rendtartásokat a' hívek' épületihez (épüléséhez) szabattya az Ecclesia. Pázm. Az épületihez annyibül is hibás, mivel pluralis az épületehez helyett. Telegdi is az épület névvel él a' helyesebb épüles helyett: micsoda épület következik, úgymond, a' község fölött effle kérdésedébül? A' fölött helyett a' községre magyarosabb volna.

Aemulari, követni, valakivel buzgón vetekedni az elsőségért, eifren, nachthun, vorthun, cifrig nachahmen. Pázmán Hodegussában találunk egy igét, mellynek annyit kellene tenni, mint *perverse, inverso, praepostere imitari, aemulari*, úgymint *visszakövetni*. *Visszakövetik*, úgymond, az *Apostolokat*; mivel az *Apostolok meglevenitettek a' holtakat*: ezek pedig kivégek a' világbül az élököt. *Visszakövetni* annyi mint *reponere*, zurückfordern. Ide a' *sonakul követni*, vagy *visszajárul követni* illik.

Aequabilis, eggyenlő, eggyarányú, gleich. Ha az Isteni igazságnak mérő serpenyője eggyaránsu, mi az oka. 's a' L. úgymond *Ember Pál*. Itt ő azt akarta kétség kívül mondani: a' *fontot eggyarant nyomó*, és így *eggyarányú*, vagy *eggyemértékü*. A' *su, sü* formatívát a' Magyar nem ösmeri. Az analogia mutaté vallyon nekünk az arány vagy arán izóhoz hasonló nevekbül e' formatívával származé-

kokot? Mondgyaé valaki csak álmdában is: *arany bálványysu, hollzu dolmányssu, ezifra párkányssu, gazdag zsákmányssu?* de inoudgyuk ellenben mindnyájan: *bálványú, dolmányú, párkányú, zsákmányú*. A' *so, ső* formativa csak a' helyjelentő szavakbül szül eggynehány adiectivumot, mint *első, belső, alsó, hátúlsó* 's a' t. Lásd a' *Feleletet* a' 78. old. Ehhez tehát *Ember Pálnak su, sü* formatíváját kapcsolni nem lehet.

Aequalis, eggyenlő, gleich. Pázmán eggyarányúnak is inoudgya; de ez annyi, mint *ejusdem directionis*.

Aequalitas, eggyenlőség. Gleichheit. Szilágyi.

Aequilibrium, eggyemértékűség. Gleichgewicht. Márt. Ist eggyarányuságnak nevezi; do az arány annyi mint *directio, Richtung*. A' *testi hajlandóságok koztt lejendő* (leendő) *edgyarányúság' megtarthatására*, úgymond. Az effle deákos mondasokat mindenkor jobb a' *hogy conjunctióval resolválni*, mint péld. ok. *hogy a' testi hajlandóságok koztt leendő* (vagy való) *eggyemértékűség fenntartasson, fennmaradhasson*.

Aequinoctium, éjnapeggyenlőség. Tagundnachtgleichhe.

Aequipollens, eggyetértő, eggyértékü: gleichüftrig, gleichgeltend. Fejernernek az *aequipollens iudicium* annyi, mint *eggyetértő itélet*; de ez csak azt teheti, *hogy ejusdem significationis*; a' mi az *aequipollensnek* a' Logicaában járatos értelmöt ki nem fejezi. Másutt *Fejér* az *aequipollentia ratiocinia* eggyenlő kihozásoknak mondgya. Igazabb nevek az *eggyértékü okoskodások*.

Aequipollentia, egyértékűség. Gleichültigkeit.

Aequitas. 1) egyenesség. Gleichheit. 2) Igazság, jusügvelés: Billigkeit, Gerechtigkeit. Ellenkezője az *iniquitas*: 1) igazságtalanság, jussértés. Unbilligkeit, Ungerechtigkeit. 2) Egyenetlenség, Ungleichheit, mint Liviusnál *iniquitas loci*. 3) Rossz állapot, gonoltság; schlechter Zustand, Böshheit. Márton Istvánnak az *aequitas* egyenes szívűség, az *iniquitas* pedig egyenetlen szívűség; de amaz inkább *rectitudo*, ez pedig *pravitas cordis*.

Aerarium, tárház. Schaßkammer. *Telegdi*. — *Aerarii tribunus*, fizető mester. Zahlmeister. *A jó pénzt örömet veszünk, noha mocskos a fizető mester keze.* Pázm. Pred.

Aesthetica. Érzéstudomány, Sinnenlehre. 1) A' lélektudományban (psychológiában) annyi, mint az izlésnek criticája, megítélése. 2) A' filozófiában annyi, mint az érzékenység' reguláinak tudománya; és ezen értelemben az észtudománynak (*logicanak* Bernunftlehre) általellenében áll. A' tisztá és tapasztaláshaladó (*transcendentalis*) *Aesthetica* az érezhető érzékszervekben azt nyomonza ki, a' mi a' tapasztalást tisztán megelőzi, és így a' mi nem a' tárgyakból (objectum) megy át a' talpvalókba (subjectum), hanem inkább ezeknek belső szerkezetéből a' tárgyaknak képzeteibe, mint péld. ok. hogy közben és üdőben jeleunek meg. — *Aesthetica perspicuitas*, érzésügvelő értelmesség. Aesthetische Deutlichkeit. Ez példák és hasonlatosságok által vitetik végbe, mellyek az elvontt érzékszerveket és itéleteket szemlélhetőeknek teszik.

Ez a' *logica* avagy észügvelő, észillető, és fejtegető (*discursiva*) értelmességnek általellenében áll. — *Aesthetice perfecta cognitio*, érzésügvelőleg tökéletes ösméret. L. *Cognitio aesthetice perfecta*. — *Aestheticum judicium*, érzésügvelő itélet, Aesthetisches Urtheil. Ebben a' határozó ok valóillető lehet, az az, csak a' talpvalót, a' subjectumot illeheti, mint *valamely tárgy gyönyörködlet, e' tárgy szép, ez kellemetes, ez felséges*. It tudniillik csak ama' viszony, vagy arány adatik elő, mellyben az adott érzékszervek, az előállító, képző tehetséggel, s az életnek érzeménnyével általában áll.

Aestimatio, tekintet. Achtung. Ez általában annyi, mint érzékszervek (immediatus) helybenhagyása a' tisztá érznek; magától az észről észközlött, nem pedig az érzeményes hajlandóságoktól vett erkölcsi érzemény vagy érdeklés; érzékszervek valamely böcsnek, értéknek, vagy érdemnek, melly önzertetetemet rövidséggel illeti, vagy etül legalább nem függ, s melly engemet valamire sem hajlandóság sem félelem által nem bír. — *Aestimatio legis*. A' törvénynek tekintete, böcsülése. Achtung fürs Gesetz. Ez annyi, mint tudása és megösmérése annak, hogy akaratunk egyenesen a' törvény alá, és a' törvény által való határozás alá van vetve. E' tekintet, vagy inkább böcsülés, nem csak magára a' törvényre, hanem egyfeszersmind azokra is kiterjed, a' miket mink törvényes és erkölcsi dolgoknak tartunk, mint péld. ok. a' kötelességbéli cselekedetekre, a' jámbor és bolcs szó-

mélyekre, a' mennyre tehetségüknek kiművelését a' szabadságokkal való törvényes élésnek tulajdonítottuk. Ezen érzeménynek lehetsége ama' szövetségtől függ, melly ugyanazon valóban (subjectum) az elzes akarat és érzékeny vágyó tehetség között van. Maga az érzés az érzékenységekben ugyan, de az ész által okoztatik; bizonyos jele pedig az, ha magunkot, mihelyt csupán csak érzékeny ösztöneinknek hódolunk, elzesen megvetjük. Ezen érzés máskint, sőt még a' reá való képesség is *erkölcsei érzésnek* is neveztetik (*sensus moralis*, das moralische Gefühl, der moralische Sinn). Ezen érzés maga az erkölcsös-ség, sőt maga az erkölcsnek törvénye, a' mennyre a' valóban (subjectum) az érzékenységet mint ösztöntoll érdekli. Az erkölcs' törvényének tekintete, böcsülése annyi, mint böcsülése és tekintete a' mi érzéshaladó felségesebb természetünknek és czélunknak. E' tekintetnek ama' nevededő erejéből, melly életünköt igazgaltva, ama' jószág származik, mellyet *erkölcsnek* nevezünk (*virtus*, Tugend).

Aestus, hőség, hő. *Higt*. Lásd *Heros* alatt. *Aestus poëticus*, hevülés. Begeisterung. Ezt egy valaki a' Németből betű szerint *el-lekésülésnek* fordította, melly nállunk semmit sem tehet, mint a' *beképzéselő* a' Német Einbildungskraft névből.

Aetas, kor. *Ultr*. *Könyörög-jünk minden korokért*, úgy mond *Telegdi*. *Aetas adulta*, *virilis*: férjiskor, das männliche *Ultr*. *Gánotzi emberkor*nak nevezi, de ez *aetas hominis*. *A kik emberkorban* (emberkorokban) *azt fel akarják venni*.

Aeternitas, örökkévalóság. *Émigfeit*. *Medgyesi*. *Aldgyuk es magasztaljuk véghetetlen örök üdökig*. *Léthyeyei*.

Aeternus, a, um, örök, emig. *Örökhetarto*, aeternum durans. *Pázm*. *örökkevalo*. *Molnár Alb*. *Pázm*. *Pred*. *Aeternum perdurans*, *permanens*, *örökké maradandó*. *Pázm*. *Pred*. *Ab aeterno: öröktől fogva*. *Idem*. *In aeternum: örökre*. *Idem*. *Léthyeyeinél hibás az örökkén való*; mert az *örökké* a' *szokás* által közönséges lett.

Aevum, udó, *Zeit*. *Kor*. *Ultr*. *Élet*. *Leben*. *Olly kor örökkévalóságnak is vetetik: immerwährend* de *Zeit*. *Ebből lett a' Magyar év*, mint a' *capio*, *verbero* igékből a' *kap*, *ver* Magyar igék. Az idegen szavaknak első silabáiból az *Anglus* is magának sok szót csinált, mikor még nyelve ifjú volt.

Affectio. Lásd *Functio*. *Affectio animi*: érzés, érzemény, *Empfindung*. Lásd *Sensus*. *Affectiois pretium*. *Bonum*.

Affectus, indulat, *Gémüthsbewegung*. *Pázm*. *Pred*. *Fejer*. A' gyönyörűségnek, kéjnek, vagy ellenben az utálásnak, undorodásnak, undornak olly erős, és hathatós érzése, hogy még az ételeknek, az élnék, -és így az okosságnak és erkölcsösségnek uralkodását is meggátolhattya; a' szívnek, az elmeinek olly zavart állapotya, melly azt tehetetlennek teszi arra, hogy magát valamire okfontolás és szabad választás által meghatározza. Az indulattól megkülömböztettük a' *passiöt*, úgy mint a' vágyó tehetségnek határozását, és olly hajlandóságot, melly az önnön magunkon való uralkodást tehetet-

lennek telzi. Így péld. ok. a' bosszunkodás, a' harag indulat; de a' gyűlölség, a' bosszúvágy *passio*. Az indulat háborgó, hirtelen, tökéletlen, akarátgázoló, a' *passio* pedig tartós és eltökélt. A' *passiót* a' Deák és Némel neve szerint *türeménynek* lehetne első tekintettel nevezni; de definitiója szerint a' *vágyrögzés* legigazabb neve. Ezeknek általellenében áll az *apathia*, mellyet Schmid Deákül *phlegmának* mond *in significatu bono*; de melly ugyanezen jó értelemben *indolentiának* helyesebben nevezetik. Lásd erről *Analyticae Institut. Linguae Hung. Part. 3. §. 76. pag. 295.* Magyarul az *apathia* annyi, mint *indulatlan-ság*, *Affectlosigkeit*. Rossz értelemben az *apathia*, *indolentia in sensu pravo*, *insensibilitas* annyi, mint *érzékellen-ség*, *Unempfindlichkeit*. Némel-lyek az indulatok közül *merész-ek*, (*animi strenui*, von der wacern Art) mivel erőnkhoz ama' bizodalmat ébresztik fel bennünk, hogy az akadályokon győzedelmeskedünk. Illyen a' harag Némel-lyek *csüggedők*, (*animi languidi*, von der schwächenden Art) mel-lyek magát az ellentállásra való ügyeket az unakodás' tárgyának és így kellemetlenek telzik, mint a' félelem, a' kétségbeesés.

Afficere, érdeklenni, illetni, megérdeklenni, megilletni, rá-írni, bewegen. — *Afficere animum*. *Az elmét*. *az ést érdeklenni*. Das Gemüth afficiren. Ez annyit telz, mint valamit az elmében, az észben, támasztani, a' mi azelőtt benne nem volt; vagy röviden, az el-

mében, az észben *nyomadékokot* (*impressiones*, *Eindrücke*) okozni. Annyit is telz, mint *ingerleni*, rüben, avvagy az érzékenységet észközetlen érdekléssel illetni, és így a' képzetekre vagy vágyakra okot adni. Lásd *Impressio*.

Affinis, rokony, verwandt. Sógor. Schwäger.

Affinitas, sógorság, rokony-ság. Schwägerchaft, Verwandtschaft. — *Affinitas analytica notionum*. *Az ösmere-teknek tagolásiügye-lő* (analytica) *rokony-sága*. Analytische Verwandtschaft der Begriffe. Ez amaz észugyelő vi-zonyból áll, (*logica relatio*) melly az ösmere-tek között je-gyeiknek egyenlőségéből (*identitas*) támad. — *Affinitas phoenomenorum*. *A' jelenése-eknek rokony-sága*: Verwandtschaft der Erscheinungen. I. Ez először a' jelenése-eknek közönséges és re-gulakövető öszvefűgését jelen-ti, mint tárgyügvelő (*objectivus*) talpokát annak, hogy kép-zettyeiket is rendkövető foly-matban és szövetségben lehet előállítanunk, mint péld. ok. hogy a' *czinnabaris* (*Zinnober*) mindenkor veres színben és vi-szonyos (*specificus*) nehézséggel jelen meg előttünk. Mivel ma-gok is a' jelenések csupa kép-zetek, öszvefűgése-eknek oka pe-dig a' mi elménkben fekket, rokony-ságok részszertint a' mi kép-ző tehetségünknek a' zűle-ménnye, melly a' jelenéseket mind úgy rajzollva le magában, hogy a' különbfele érzemén-yes (*empyricus*) észfogásokból olly egység támadgyon, mellyben minden öszvefűg; részszertint a' categoriáknak, avvagy ere-deti észfogásoknak a' követke-zése, mellyek öntudásunknak

külömbféle formái és nyilatkoztatásai. A' rokonyság érzeményes (*empyricus*) mikor észre vétetik, tapasztaltatik; vagy ellenben tapasztaláshaladó, (*transcendentalis*), ha neki tapasztaláselőzőleg szükségesség tulajdonítatik. II. A' jelenéseknek rokonysága *másodszor* folytonfolyást is tesz. (*Continuitas*, *Stätigkeit*). Ilyen az, hogy az ész nem gondolhattya máskép a' valókat, s ezeknek tulajdonságait és tehetségeit, mellyek az egyik lekezelhetből (*species*) a' másokra garádicsonként át-emelkednek, s mellyekben szinte oly kimondhatatlan különbézés mint egyneműség, egyformaság uralkodik. Affinitatis vel continuitatis formarum logicarum principium: az *atyafiság principiuma. Az észzügyelő formák' rokonyságának vagy folytonfolyásának sarkállítása.* Lásd *Anticipatio.*

Affirmare, vitatni, bejahan. A' régi Magyar könyvekben az *affirmare* szintügy, mint a' *statuere* az *állatni*, és *állitni* igékkel fejeztetnek ki: de az *áll* igéből *activum* helyesen csak *it* képzővel formáltatik; és így az *állat* már magában is alkalmatlan e' kifejezésekre, annyival is inkább, mivel a' Magyarban substantivum és annyit tesz, mint *animal*. Az *állítani* helyesen formáltt ige ugyan, de az a közbevetést ki nem kell belőlle hagyni, mert ezt a' Magyar hangrend nagyon megkívánnya a' könnyebb és kellemetesebb kimondás végett.

Affirmatio, vitatás. Bejahan. Az *állitás* tudniillik, annyi mint *thesis*, *Çag*; a' *bizonyítás* pedig annyi mint *argumentum*, *Beműis*. A' Filozofiában 1) Az

észtudománvos, vagy észzügyelő vitatás (*affirmatio logica*) az egyik észfogásnak a' másikhoz való viszonyát, arányát illeti, melly valamelly vitató állítás által fejeztetik ki. 2) A' tapasztaláshaladó (*transcendentalis*) vitatás annyi, mint létség (*realitas*), dologság, (*Seinheit*) lét, valóság és a' gondolatoknak foglalattját illeti. Így van a' dolog a' tagadással (*negation*-val) is. — *Affirmative*, vitatólag, bejahan. Lásd *Affirmatio* és *Affirmare*. *Ember Pálnál állatásképen*; melly szinte oly rossz adverbium, mint az *állat* ige, mellyből formáltatik. Lásd *Affirmare* alatt. *Fejérenél* magyárosabb az *állítólag*, csak hogy ez annyit tesz, mint *statutive*, *thetic*, a' mi amannál több. — *Affirmativus*, vitató, bejahan.

Affusio, öntés, Das Aufgießen. A' *kerezsztésben*, úgymond *Gánótzai*, *történni szokott lemosás hidromféleképen meggyen végbe*, t. i. az *elmerítés*, *megöntözés* és a' *meghintezés* által. A' *le mosás* helyett elég a' *mosás*; az *elmerítés* helyett pedig elég a' *merítés*, noha meg kell vallanom, hogy e' névnek *merítés* értelme nagyon habzó, és a' *Deák immersio* szónak hasonlatosságából támadt, valamint a' *merit*, *merül* gyökök is a' *Deák mergo* igének első betűiből. A' *merítés* névnek törvényes és közönséges értelme *haustus*, és helyette sokkal igazabb volna a' *süllyesztés*, *immersio*. A' *megöntözés* frequentativum, és így az *öntés* helyett helytelen. Szintazon okból, és azért is, hogy a' *hintez* nem törvényesen formáltt ige a' *hin-*

teget helyett, a' meghintezés is helytelen a' hintés helyett.

Agape, 1) szeretet, *Liebe*. 2.) Szeretből adott alamisna: *Umsowen aus Liebe gegeben*. Innen *Agapae*, arum: szeretetvocsora, *Liebesmahl* a' régi Keresztényeknél az Úr' vocsorája utánn. *Dio Cass.* Az olyan *osztogatás*, úgymond *Gánózi*, *Agapének hivattatott* (hivatott), az az *szeretet' osztala*.

Agendi modus, bánásmód, a' cselekvésnek módgya. *Wirkungsart, die Art, etwas zu thun. Monofzlai* ezt így ejti: *cselekedete járása a' Sátánnak cselekedete szerint*. Mondgyuk tudni illik *szava' járása*, melly possessivum nélkül *szójárásnak* általlyában nem roszkül mondatik. E' szerint a' *cselekedetjárás* sem volna helytelen, ha szokott volna.

Agens, mikor annyit tesz, mint *caussa*: ok, *Ursache*.

Aggregatio, öszvesereglés. *Eine Art Verbindung*. Az öszvekötésnek egyik módgya, mellyről lásd *Synthesis*.

Aggregatum, csoportozat, *Aggregat*. 1) Ez általlyában több dolgokból öszvetelt halmazást jelent; olly sommát, melly az öszvekötésnek (*Synthesisnek*) félbeszakadatlan folytatásából támad; több részekből születő sereget, péld. ok. 13. tallér, a' mennyire e' somma általlenébe tétetik az ollyan mennyiségnek, (*quantumnak*) melly a' minduntalan félbeszakadó egybekötésnek megújításából születik, mint péld. ok. ha a' 13. tallért *egységnek* (*unitas*, *Einheit*) nézzük. 2) A' csoportozat különösebben az ösmereteknek egység nélkül szükölködő foglaltatya' jelent, melly görögül *rhapsodiának* neveztetik, és a'

systemának, avvagy tudomány-épületnek általlenében áll. *Csoport gyülekezet nem Apostoli Ecclesia*, úgymond *Pázmán*. De itt az *egybe csoportozó* vagy *öszvecsoportozott gyülekezet*, vagy csupán csak a' *csoportozat* világosabban volna mondva.

Agonizare, *agonem agere*, vagy inkább *animam agere*: haldoklani, a' halállal tusakodni vagy küszködni, *vonaglni*: mit dem Tode ringen, in den letzten Zügen liegen. *Pázmán*, ki egyébkép a' *halállal tusakodni* szavakkal él *Predikációiban*, egyszer *Hodégussában* így szól: *a' kik halálok' óráján jelen voltak vonagoló agyoknal*. Da a' *vonagolni* szörnyű rosz ige a' *vonaglni* helyett. A' gyökér tudni illik nem *vony*, hanem *von*, mellyből a' nyelvnek ifjúkorától fogva a' *vonaglik* kétféle úton támadhatott; vagy a' *vonog* frequentativumból tudni illik, vagy a' *vonagol* igéből, mellyben az *ag* szintollyan közbevetés, mint a' *lovagol* igében. *Analyt. Part. I. §. 193. pag. 314. és §. 194. pag. 319.* A' *vonalog* igerül lásd *Analyt. Part. I. p. 313. e)* A' *von* igéből helyesen támad a' *vonakodik* származék is, mellyből, hihetőképen a' helytelen *vonagodik* rongálás által született. Az *odik* képző előtt *ag* közbevetést sehol sem találni. *Analyt. Pan. I. §. 189. p. 306. et seqq.*

Alea, tulajdonképen, ostáblajáték; tágasabb értelemben akár melly játék, mellynél az ember a' veszteség' veszedelmében fogrog, ein Bretspiel; auch allerley Spiel, dabey man etwas macht. *Aleae committere, discrimini*

obscure: a' vak csetre bizoni, loczkára tenni: magán. Pázmán két más kifejezéssel is él, úgy mint: szerencsére vetni a' lélek' üdvöztségét. Hod, de ez a' Magyarban nem igen szokott szójárás a' Német után: dem Glückste überlassen. A' másik magyaros ugyan, de alacsony, és csak a' köz népnek szavajárása: úgymint farkaskaszára vetni vagy bocsátani. Tallyon, úgymond, ezek közül panaszolkozik valaki, hogy nem böcsüli ötet Fjedelme? hogy farkaskaszára veti, és veszedelembé tásztlyta? Pred.

Algebra, betűvetés. Buchstabenrechnung. Ez a' számvetéstül főképpén abban különbözik, hogy a' számjelek helyett betűkkel él.

Alimentum, táplálék, eledel, étel. Nahrung, Epijs. Pázm. Pred.

Aliquid, valami. Etwas. A' mi tudniillik képzelhető. A' valami magában annyi, mint res in se, Etwas an sich. Lásd Res in se.

Aliunde, máshonnan. másnannan, egyébünnen, anderwoher. Pázm. Pred. másunnán, melly a' Tízszemlékben még most is járatos. A' másónét, máshunnat 's a' t. kelleimellen hangú és rongáltt szavak. Molnár Alb. egyébunnét, az innen gyökérbül; de accentus nélkül, melly egyébaránt törvényes, az egyébünnen lágyabban és kelemetesebben haugzik.

Allegata, az előterjesztett tanúságok, bizonyítások, bizonyosságok, die angeführte Beweise. Secundum allegata et probata: a' bizonyosságok után, úgymond Melgyesi; de az előterjesztett

tanúságok és bizonyítások szerint leghelyesebb.

Allegoria, értelemmásítás, jelbeszéd, verbtümmtede Bedcutung. Lásd alább Metaphora. A' másított értelmű egész beszéd is allegoriának mondatik, melyet én valaha jelenséges mesének neveztem: de valamint a' symbolum jelképnek, úgy az ilyen allegoria is jelbeszédnek legjobban mondatik. Ilyen Horátiusnál az I. könyvnek 14. ódája, mellyben a' Romai republicáról mint hajorúl beszéll. Ilyen-nél él Virgilius Eclogáiban, mikor Augustust kölcsönözött név alatt dicséri; és Horatius a' II. könyv' 10. ódájában: saepius ventis 's a' t.

Alligare, valamihez kötni, kötozni, anbinden, anknüpfen. Pázmán a' kötelezni igével él némellykor, de nem helyesen; mert ez annyi, mint obligare, officio subjicere; verpflichten. Senki egygy ollynincs, úgymond, az Ecclesia' Doctori közül, kihez úgy tartozunk kötelezni (kötni) hitünköt, hogy semmiképen az ő tetszésétül el ne mehessünk, ha csak magán (magánosan, különösen, maga) tanit a' közönséges értelem (értelmenn) kívül. Hodeg. Senki egygy olly nincs deákos és czikornyás a' senki sincs helyett. Doctori között, nem pedig közül; mert a' között fekvést, a' közül pedig helybül való mozdulást jelent, melly e' mondasba nem illik. A' semmiképen ígehatározó, avvagy adverbium, az ígétül tehát mellze nem kell tenni: hogy tetszésétül semmiképen el ne mehessünk. Az az ő a' tetszésétül előtt, mellyben az utolsó é a' harmadik személyt a' nélkül is jeleuti,

tavtologia. A' *magán*, akár *magán* helyett *vegyük*, akár adverbiumnak, mindenkor helytelen. A' *magán* anyyi, mint *super seipso*, és ide nem illik; a' *magán* pedig, mint adverbium helytelen agyszülemény: mert az emberi nyelvben személyes névpötölöbül (ex pronomine personali) adverbiumot formálni semmikép sem lehet. Szeretnék én az *ille*, *ipse* vagy *sui*, *sibi*, *se* névpötölöbül, melly annyit tesz, mint *maga*. Deák adverbiumot látni. Még mikor a' *maga* csak határatlan pronomen is, *solus*, *a*, *un*, akkor sem szülhet adverbiumot. Vallyon mondgyaé, vagy mondhattyaé a' Deák *sole*? Pázmán mondasában hiba *kivül* előtt az *értelem* nominativus is az *értelmenn* helyett. A' *kivül* előtt csak egy nominativust találunk nyelvünkben, úgymint *kétség kívül*: de én ezt kurtitásnak nézem *kétségenn* helyett. a' minő a' *vasárnap* is e' mondasában: az *atyám vasárnap érkezett*, *vasárnaponn* helyett. Másutt, megmeg Hodégussában Pázmán így szól: *Senki sem akarja máshoz kötelezni magát, hanem kiki mind (csak) azt követi, a' mi neki tetszik*. Ide is a' *kötni* jobban illik. Megmeg másutt: *közönséges* úgymond, *mert nem köteleztetett (kötetett) egy Nemzetséghöz, mint a' Synagoga*.

Alludere ad aliquid, valamire arányozni, czélozni, au' ctwas deutén. *Moses' könyveire arányoz Esaiás*, úgymond *Ember Pál*: ha meg nem akarta a' Vulgátából az *Izaiás*, vagy *Isaiás* nevet tartani, hanem e' helyett inkább *Zsidó* textushoz folyamodott, mi okra nézve hagyta

el az első *jod* betűt, és minek adgyva hozzá az *s* végső betűt? A' *Zsidó* Izerint e' név *Jesaias* יהושע:

Altercans, *vetekedő*, *patvar*-*kodó*, *viszállkodó*, *ჰაწიჭი*, *ჰაწიჭითი*. A' *hamis tanítót*, úgymond *Monofzlai*, *hamar megösmérhetni háborgó vizsált tudományából*. Itt a' *viszállás* a' helyes kifejezés; mert *viszállni* annyit tesz *először*, mint *közbe szőni*, ammint Szabó *Dávid Kisdéd Szotárjában* a' 275. old. második kiadásban magyarázza: *valami vászonba, dik-tába (vászon neme) más színt vizsálni*. *Vizsállott fonál*, a' mit én *viszállt* fonálnak mondanék. A' *viszállni* másodsor annyit is tesz, mint *dörgölni*, *kivált* a' szörnek fekvése ellen. A' *viszta* gyökér nállunk anyyi, mint *retro*, *re*, *praepostere*; és ebből támad a' *viszállkodni* ige, melly annyit tesz, mint *vetekedni*, *egyenetlenkedni*, *újat vonni*. Ugyanazon gyökérből származik a' *viszta*, azaz *el-lenkező*, *újatvonó*, *vetekedni* *szerező* adjectivum is, és ebből a' *viszta*skodni ige. A' *viszállni*, *viszon*, vagy *viszony*, és *viszont*, *viszontag* a' *viszta* gyökérből nem származhatnak, mert ebben két *sz* találatik. Az *altercans* Pázmánnal anyyi is mint *pántolódo*; de ez, úgy látzik, hogy a' Német *anbändeln* igéből származott, mellyel a' köznép él. Hogy az efféle németes vagy német eredetű szavakat Pázmán a' vele egykorú vagy régiebb Magyar Protestans könyvekben találta, kételkednünk nem lehet. A' Protestans Magyarok egynehány századdal hamarább kezdettek

a' Német és Francia Protestán-
sokkal barátkozni, és tölök még
neveket, igéket, idiotismusokat
is kölcsönözgetni, mint a' Ca-
tholicusok.

Alternatio, felváltás, *Wechsel*,
Lásd *Mutatio*. — *Alternativum*
judicium. Lásd *Disjunctivum*
judicium.

Ambages, tekergés, csavar-
gás, kerengés. *Umschweif*, *Umweg*.
Mond meg magyarul 's kerengő
befzéd (kerengés) *nélkül*.

Ambitio, tisztkeresés, tiszt-
vágy. *Bewerbung um Ehrenstellen*.
Illyésnél tisztrevágyódás ;
Pázmánnál tisztességkívánás
Hodeg. *A' hiúságos dúcseke-*
déstül és tisztességkívánástül
üresek legyenek. *Pázm. Pred.*
A' hiúságos csak betűzaporítás
a' hüü helyett. *A' tisztesség*
annyi mint *honestas*, *decorum*. *de-*
centia, mellyet minden keresz-
tény embernek kötelesség gya-
nánt kell ajánlani; *az üresek, va-*
cui szembetűnőképen deákos,
melly helyett a' Magyar a' *ment-*
tek vagy *szabadok* nevekkal él.
Másutt *Pázmán Hodegussában*
már *tisztességkívánásnak* helye-
sen nevezi.

Ambitiosus, tisztrevágyó,
tisztkereső, tisztkívánó, *der nach*
Ehrenstellen strebt. *Pázmán tiszt-*
tességkívánónak nem helyesen
nevezi, ammint már *Ambitio*
alatt mondtam. *Tesz* azon-
kívül annyit is, mint *büszke*,
kevély, *hegyke*, és ammint
Pázmán mondgya, *dölfös*, vagy
Lethenyei szerint *negédes*, mel-
lyet ő talán csak a' nyomtatás'
hibája által *negédesnek* mond.
Az ifjú negédes indulat, úgy-
mond.

Ambitus, környék, kerítés,
kerület. *Umfreis*, *Umfang*. *Helv-*
telen tisztvágy: *unredtmäßigkeit*

Streben nach Ehrenstellen, *Ehrgeiz*.
Amor, szeretet, *Liebe*. Ez
kétféle, úgymint 1) a' *szenvé-*
dékeny (*pathologicus*), melly
hajlandóságból ered. Ez csak az
érzékenységnek tárgyait illethe-
ti, és nem parancsoltathatik.
2) A' másik a' *gyakorlásügye-*
lő (*practicus*) szeretet, melly
a' tiszta észnek sarkállításából
ered. Így az Istent szeretni annyi,
mint parancsolatit örömet tel-
lyesíteni; felebarátunkot szeret-
ni annyi, mint iránta való kö-
telességeinket örömet tellyesi-
teni. A' szeretetnek törvényre az
örömet *cselekedést* elkövetle-
nül (*immediate*), vagy ammint
a' köz beszédben mondgyuk,
egyenesen nem parancsolhattya;
hanem csak azt, hogy ama' szív-
hajlékonyság utánn esdeglé-
lyünk, melly az örömet cse-
lekvést szüli. — *Amor propri-*
us, *magaszeretet*. *Selbstliebe*.

1) Ez általlyában annyi, mint
valamennyi hajlandóságoknak
sommája, 's ugyanazoknak meg-
elégítése utánn, az az, a' bol-
dogság utánn való esdeklés. Ma-
gában foglallya ez az önmagunk-
hoz való jóvoltot, és az ön-
tetlést. 2) Különösebben kétfé-
le, úgymint a' *természetes*, és
csupán csak *gépelyes* (*mecha-*
nicus) *magaszeretet*, mellyhez
semmi ész sem kívántatik. Ma-
gában foglallya ez az önfenn-
tartásra, a' nemszaporításra, és
a' társalkodásra való ösztönt.
A' másik megmeg *természetes*
(*physicus*) de már egyszersmind
egybehasonlító is, mellyhez te-
hát ész kívántatik. Illyen ama'
hajlandóság, hogy másoknak véle-
kedésében magunknak böcszt sze-
rezzünk. 3) A' *magaszeretet* az er-
kölcösségre nézve háromféle: a)
az erkölcstelen és esztelen maga

szeretet, melly *önbírdlásnak*, *énezesnek* neveztetik. (*solipsismus*: *Selbstsucht*) Ez ama' kézséget jelenti, mellyel hajlandóságunkot akaratumk' legfőbb törvényének tenni szerettyük; 's miud az *önfzeretetet*. (*philautia* *Eigenliebe*) miud pedig az *önbücsülést* (*arrogantia*, *Eigendünfel*) magában foglallya. Az *önfzeretet* az önnön magunkhoz való mértékellen, sőt minden felmúló jóvoltból áll. Az *önbücsülés* pedig az, mikor önnön magunknak, mint szevedékenyen (*pathologice*) meghatározható valók, minden egyéb felett telszünk. *b*) Az *esz*es magafzeretet, avagy a' boldogság után való esdeklés, a' mennyire ez az erkölcsi törvénynek tekintete által, úgymint legfőbb tárgyügyelő alkuja által meghatároztatik, az, mikor a' boldogságnak talpregulái, (maximái) az erkölcsi törvény szerint, minden egyéb eszes valókra is kiterjesztetnek, és így alkalmazatosaknak tetetnek arra, hogy belőlök közönséges törvények vállyanak. Lásd *arrogantia*, *philautia*, és *beatitudo*. *c*) Az *erkölcsi* magafzeretet, önnön magunknak eszes szeretete, élszeretet annyi, miut az *önelégedés* után való esdeklés (*contentus secum animus*, *Selbstzufriedenheit*) érzékenységünknek az erkölcsi törvény alá való tellyes hódítása által.— *Amor sui rationalis*, *Eszesmagfzeretet*. *élsfzeretet*. *Bernunftliebe* *seiner* *Selbst*.

Amphibolia, kétértelműség *Zweideutigkeit*. 1) Általában valamelly élsfogásnak kétértelműsége. 2) A' tapasztaláshaladó (*transcendentalis*) kétértelműség az, mellynek oka tapasztaláselőzőleg (*a priori*) magá-

ban az ösmerő tehetségben van. Illyen kétértelműség támad, mikor a' tiszta élsznek tárgyait az érzékeny tárgyakkal felcseréllyük.

Ampliare, megöregbiteni, megnagyobbitani: *vermehrten*, *vergrößern*. *Mikor az ő institutio* könyveit *megöregbitette*, *es megváltoztatta*, úgymond *Leihenyei*.

Amplificare, bővíteni, *erweitern*. *Pázmánnal kiterjesztteni*, *Pred. de ez annyi*, mint *extendere*, *ausdehnen*.

Amuletum. Lásd *Fetissum*.

Amussis, zsinórmérték. *Richtschnur*. *Noha a' szent Írást igazító sineg gyanánt kell vennünk*, úgymond *Pázmán*. A' *zsinórmérték* szokottabb, noha a' *zsinór* a' Német *Schnur* szóból van véve. De azt tartom, hogy a' *sineg* sem igen kérkedhet eredeti magyarságával. Lásd alább *Transportorium*.

Anabaptista. *Pázmán*, *Gánitz*, *Veresmarthy visszakeresztelőnek* nevezik; pedig az *Anabaptisták* nem keresztelnek *vissza*; *retro*, *retrosum*, a' mi tulajdonképen annyit tesz, hogy az új keresztiséggel az elsőt megfontyák, vagy hogy a' keresztiséget visszajárul adgyák. Ők csak *újra*, *ismét*, *iterum* keresztelik meg a' meglett, vagy hozzájok tért embert, mivel azt hiszik, hogy a' gyermeknek keresztelése fogatlan. A' hiba onnan eredt, hogy a' Deákoknál a' *re* verbale praefixum némellykor annyit tesz, mint *megint*, *ismét*, némellykor meg annyit, mint *vissza*. Így a' *renasci* annyi mint *újra*, *ismét születni*, nem pedig *visszaszületni*; a' *repercutere* pedig annyi, mint *visszaüttni*, nem pedig *ismét üttni*. Azt tehát, ha a' *rebaptisa-*

re igénél a' vissza vagy az újra, megint, ismét értelmet kellé Magyarúl kifejezni, az Anabaptistáknak tanításából kellett, volna meghatározni. Az *Anabaptista* valóságos *újrakeresztelő*, vagy *ismétkeresztelő*, nem pedig *visszakeresztelő*.

Anagogicus seu spiritualis sensus. Lelki értelem: geistige Bedeutung. *A' mit betü szerint Chánaán' földgyének ígérétrül tanulunk az ó testamentumból, (az) lelki értelemmel (értelembe) szent Pál az örök életre való válfasztásra fordítja. Pázm. Hod.*

Analogia, egyformaság, Gleichförmigkeit. *A' szent Irás' titkait a' bevett megerősödött hitnek folyása szerint kell érteni. Pázmán. a' hitnek egyformasága szerint. Mikor (az) Isten hasonlítás szerint orofzlálynak, köfzikkának mondatik. Medgyesi; de ez inkább assimilatio. Fejér egyezésnek, megegyezésnek nevezi; de ez annyi mint consensio, concordia; másutt pedig hasonlóságnak: annál nyomosabb a' hasonlóságnál fogva való kihozás; de ez meg annyi, mint similitudo. — A' Mathésisban analogiáknak nevezetnek a' két egyforma mennyiség (quantitativa) viszonyoknak formulái, mellyek által az arányzatnak (proportionak) két adott tagjából a' harmadik meghatároztatik. A' Filozofióban analogiáknak, avvagy egyformaságoknak, vagy hasonlóságoknak nevezetnek a' két egyforma minéműség (qualitativa) viszonyoknak formulái, a' minők a' talpigazságok és a' következések koztt. vagy az okok és az okozatok kozott ta-*

laltatnak. Itt már a' három adott tagból nem a' negyedik tag, hanem csak az ehhez képest való viszony nyomoztatik ki. Péld. ok. A' melly viszonyban a' gyermekeknek boldogsága a' szülőkhez való szeretettel áll: ugyanazon viszonyban áll az ember nemzetnek boldogsága az Istennek szeretetével. Vagy: a' mi az óra az óráshoz, az a' világ az alkotójához. — *Analogia experientiae, a' tapasztalásnak egyformasága.* Analogie der Erfahrung. Ez ama' regulákból és talpállításokból áll, mellyek szerint mink az észrevételekből támadó itéleteket, mellyek az üdöviszonyt illetik, tapasztalásbéli itéletekre változtattuk, és így a' jelenéseknek bizonyos viszonyait (relatióit) a' szükséges egység alá szorítottuk, ha egyébaránt tárgyügyelő (objectivus) ösméreteik lehetségesek. Az ilyen tapasztalásbéli egyformaságok az által támadnak, ha a' viszonynak három categoriáját (eredeti észfogásd) szemlélésekre fordítottuk. 1) Az első categoria a' magavalót, a' substantiát illeti. A' jelenésekben tudniillik, úgy mint a' tapasztalásnak tárgyaiban, tartosnak kell valaminek lenni: mert ha minden változna, lehetetlen volna magunkban a' mindent átölelő üdöt érzeményesen (empyric) képzelní, mellyben a' viszonyok csak egyedül magában lehetségesek. — Ez a' tartosság' sarkállitásának nevezetetik. (principium durationis; Grundsag der Beharrlichkeit.) 2) A' második categoria az ok. A' mi csak történik, az mind valami ollyas által határoztatik meg, a' mi előtte már megvolt. Egyébaránt

az érzévételeknek folyamattya csak valóbéli (*subjectivum*) volna; és tárgybeli (*objectivum*) időviszony nem volna közöttök. Ez az okozásnak a' sarkállítása. (*principium efficientiae* vel *caussalitalis*; Grundsatz der Erzeugung). 3) A' viszónlás (*reactio*, Wechselwirkung) a' harmadik. A' mi együtt van, az egymásra viszónlag munkálkodik. Egyébiránt az élz akármelly tapasztalásbeli ítéletben nem képzelhetné magában lehetségesnek az együttlétet. Ez a közösségnek a' sarkállítása. (*principium communions*; Grundsatz der Gemeinschaft) E' három sarkállításméltán nevezetik analogiának, egyformaságnak, vagy hasonlóságnak: mert ők soha sem határozzák meg, mi és melly nagy a' tartós, az ok, a' viszónló, hanem csak micsoda viszónyban áll a' változóval, az esettel és az együttlévővel,

Analogus, a, um. egyforma, gliedförmig. *Fejér megegyezőnek* mondgya; a' mi annyi mint *consentiens*, *concors*. — *Analogia cognitio*, hasonlatos ösméret. Analogische Erkenntnis. Valamelly egyformaságból vontt ösméret; ama' viszónynak, arányának, hasonlatosságának az ösmérete, melly valamelly magában ösméretlen való és más valamellyik ösméretes között találatik. Illyen az Istenről való ösméretnek az antropomorphismus, avagy emberítése, melly az emberi hasonlatosságból határozza meg — nem azt, mi magában az Isten. — hanem csak micsoda viszónyban (*relatióban*) kell ötöt az erkölcsi és természetes világhoz gondolkunk. — *Analogia exhibitio*, hasonlatos előállítás, előadás.

Analogische Darstellung. Lásd *Exhibitio*. — *Analogum artis, vitae, rationis, a' mesterségnek, életnek, észnek hasonlatya*. Analogon der Kunst, des Lebens, der Vernunft. — *Analogum*, vagy *analogon*: hasonlat. *Analogon rationis*: ész-hasonlat. *Analogum rationi* az észhez hasonló, úgymond *Fejér*.

Analysare, feltagolni, zergliedern. *Fejérnél szétfejteti*; de a' *fejtés*, *fejtegetés* a' Logiciában mást tesz. — Az élzfogást (*conceptum*, Begriff) feltagolni annyi, mint megtudni (*appercipere*, bewußt werden) tudásba hozni a' különbözeségeket, részképzeteket, és jegyeket, mellyek az élzfogásban foglaltattak ugyan, de az előtt csak homályosan és zavarosan gondoltattak. Ez által támadnak a' feltagoló (*analytica*) ítéletek. Az élzfogásnak feltagolása tehát az értelemnek (*intellectus*) munkálkodása, melly nem szül új ösméreteket, hanem csak a' jelenvalóknak ad nagyobb értelmességet; nem az élzfogásnak talpszerét (*materia*) tágittya meg, hanem csak formáját képzeti ki tökéletesebben.

Analysis, feltagolás, tagolás. Zergliederung. *Csere elbontásnak*, *Szikágyi és Fejér fejtegetésnek*, az utóbbik pedig elválatszónak is mondgya. *Pázmánnak* e' mondasában: *magok saját magyarázattayokból el nem igazodnak, és a' különböző fejtegetések között nem tudhatyák, mellyik értelmet kell követni*, Hodeg. a' *fejtegetés* csak annyi, mint *interpretatio*; a' Logiciában pedig a' *fejtegetés* annyi, mint *explicitio*, Bezeichnung, mellytül az *analysis* nagyon különbözik.

— *Analysis notionis*, az észfogsának feltagolása. Die Zergliederung eines Begriffs. Így neveztetik az észfogsának ama' jegyekre való (*nota*, *Merkmale*) felosztása, mellyekből ölzve van téve, hogy ez által az ösmeret (*cognitio*, *Erkenntniß*) nem ugyan tökéletesebb, hanem csak értelmesebb legyen. Lásd *Analysare*.

Analytica általlyában annyi, mint az ösmeret' formájának és ama' reguláknak tudománya, mellyek szerint azt vizsgálni és fontolni kell. Ezen *Analytica*, avvagy a' *Feltagolásnak* tudománya, a' közönséges észtudománynak (*logicának*) egyik része, és az igazságukat tagadó próbaköve. Altalelőben áll a' *Dialectica* avvagy a' *Látzfattudomány*. 2) Különösebb értelemben a' *transcendentalis* avvagy tapasztaláshaladó *Analytica* annyi, mint a' tiszta észnek, vagy észtehetségnek amaz *elementumira*, zöngerészeire való feltagolása, mellyeknek segítségével minden gondolat végbe vitetik. Részei ezek: a) az *észfogsoknak feltagolása* avvagy a' tiszta észfogsokat szülő tehetségnek vizsgálása. Megmutattya ez, mellyek legyenek a' tapasztaláselőző észfogsok, (a priori); megmutattya léteknak módgyát, és az ítéletekre való alkalmasságokat. b) A' *talpállításoknak feltagolása*, avvagy a' tapasztaláselőző ítélésre való tehetségnek vizsgálása. Ez minket arra tanít, micsoda tapasztalás előző közönséges ítéletek támadnak a' hasonló észfogsokból. 3) A' *tiszta gyakorló észnek feltagolása* a' tiszta akaratot ölztya fel *elementumaira*, zöngerészeire. Ennek részei

a' következők: a) A' tiszta gyakorló talpállításoknak feltagolása, avvagy az erkölcsi törvénynek megjelése. b) A' tiszta gyakorlásügyelő észfogsoknak feltagolása, mellyek azt ügyelik, a' mi az imént említett talpállítások szerint jó vagy gonosz. c) A' tiszta gyakorlásügyelő ész' ösztöntollainak feltagolása, avvagy ama' módoknak fellejtése, mellyekkel a' tisztán észes és gyakorlásillető talpigazságok és észfogsok az érzékenységet illethetik, 's ez által valóilletőlog (*subjective*) tehetősek lehetnek. — *Analyticus*, a, um, *feltagoló, tagoló*, *analytisch zergliedertend*. *Fejér fejtegetőnek* mondgya, és *szétfajtegetőnek*, sőt még *szétfajtésnek* is; de ez a' *logica*ban annyi mint *discursivus, acroamaticus*. A' *methodus* és *unitas* nevek előtt ezen *adjectivumnak* értelmét lásd itt nyomban. — *Analytica affinitas, tagolás ügyelő rokonság*. *Analytische Verwandtschaft*. — *Analytica methodus, a' tanításnak a' visszaterő módgya, visszaterő tanításmód, másoknál fejtegető mód* *Analytische Methode, Regressiva methodusnak* is neveztetik, mivel a' következéscrül az alkukra, a' *resultátumokrul* avvagy *folyományokrul* a' talpokokra visszameelkedik. A' *synthetica methodus*, avvagy a' tanításnak előremenő módgya az ellenkező úton jár. — *Analytica unitas, az észügyelő vagy észtudományos egybekötésnek egysége*. *Einheit einer logischen Verknüpfung*. Lásd *Unitas*. — *Analyticum iudicium*. Lásd *iudicium analyticum*.

Anathema, átok, számkivétel. *Fluch, Bann*. Átkozott, számkivett: *verfluchter, Verbannter*.

A' Régiek oly embert értettek e' név alatt, ki a' föld alatt való Istenségeknek szenteltetett fel, hogy a' népnek bünciért eleget tegyen. Hüllzü e betűvel az *anathema* annyi, mint a' templomban felfüggesztett adomány, templomékevesség. Régi Íróink az elsőt csak az *átok* névvel fejezik ki, noha könnyű átlátni, hogy a' Conciliumokban az *anathema* inkább csak annyit tesz, mint *számkivetett*, az Anyaszentegyházból tudni illik, vagy legfeljebb annyit mint *átkozott*, melly utóbbik értelmet az egybegyűlt lelki Atyáknak csak tűzesebb buzgóságával lehetne megegyeztetni. *Atok* alatt sok *rendeletet szabott*, úgymond Pázmán. *Ha az angyalszöllana is más, atok legyen! Tegledi. A mit a' Tridentoni gyűlekezet atok alá vetett, Gánózi.*

Androlepsia, személyletartóztatás. *Szilágyi.* Verhaft einer Person.

Anima, lélek. *Ecclé.* 1) Általában a' gondoló és akaró *én, önség.* Lásd *Ego.* 2) Különösen, ugyanezen *én* vagy *önség*, miut életforrása, éltetője a' szernek. Lelkünkben jár, hogy az igazság mellett kitémadgyunk. *Pázm. Hod.* Lelkünk' vesztesége alatt tartozunk vele. *Az Apostól mondásából megtel/fzik, melly felséges dolog a' lelkek' segítése. Pázm. Pred. — Animam salvare: (a') lelket üdvözíteni. Idem. Animae mala: (a') lelki gonoszak. Idem: de itt a' rosszak értelmesebb kifejezés. Animaepericulum; lelki veszedelem. Idem. Anima plus quam corpus: a' lélek becsületesebb a' testnél. Idem. A' becsületesebb helyett, melly annyi mint ho-*

nestior, helyesebb kifejezés a' *böcsösebb. Animae tranquillitas: lelki békesség. Pázm. Pred. A' csendesség* vagy *nyugodalom* helyesebb kifejezés: mert a' *békesség* a' *hadakozásnak*, nem pedig a' *belső nyughatatlanságnak* vagy *háborgásnak* általellenében áll.

Animalitas, állatiság, das thierische Wesen. *Az embernek mint élő valóságnak (valónak) állatisága. Márt Istv. Csupa állatiságnak tartaná. Fejér. De a' Logicában animalitas, éltetés, életség, Animalitát. Ez által a' léleknek a' gépelyes (organicum) testtel való ízövettségét értyük, melly ezt eleveníti.* 1) A' közönséges *kettösség* avagy *dualismus* szerint annyi, mint két különbnemű magavalónak (*Substantiának*) özvefűggesztése. 2) A' legújabb *idealismus* szerint, melly a' lelket és testet úgy képzi, mint jelenéseket, annyi, mint két kép-nemnek, a' *belső és külső érzékenységnek* egy öntudásba való özvefűggesztése, mellynek tulajdon talpfaút nem tudgyuk, mivel e' két jelenésnek tapasztaláshaladó tárgyai nekünk nem adatnak.

Animus, lélek, elme, kedv, bátorság, *Ecclé, Gemüth, Muth, Laune.* Jó kedvűl; rossz kedv; változó kedv. *Pázm. Hodeg.* Ilyen értelemben az *Aesthetica animus* helyett a' *humor* névvel él. Ilyenkor *szívnek* is mondgyuk: *jószívvel legyetek, Moln. Alb. Re aliqua affici: valamit szívére venni; sich etwas zu Gemüthe fűhren, ziehen, nehmen. Az üres (hiú) lelket csaklárdul jűtszodtattyák. Pázm. Pred. hol az ige imígy van írva: jáczotattyák. Lásd *Ludere.**

Animus despondere, abjicere: elhagyni magát: den Muth fallen lassen. *Pázm. Pred. Animi praesentiam habere:* észetekenn járjatok: behaltet die Gegenwart des Geistes. *Pázm. Pred. Animo recipere, eszebe venni. Pázm. Pred. A' szívére venni* helyesebb.

Annulus, gyűrű, Ring. — Annulus sponsalisticus, jegygyűrű. *Pázm. — Annulus Piscatoris:* a' halásznak gyűrűje, *Gánótzí;* inkább talán csak *halászgyűrű. Annulus.* Lásd *Adnutus.*

Antecedens, előmenő, előlmenő, előző, felülő, felülhaladó: vorgehende, vorangehendende, übertreffende. A' Logicában *Fejér* már *elolállónak* már *életételnek* mondgya. Mint *praemissum*nak Német neve is *vorbergehende, zuerststehende.* Mivel tehát a' *kurtított okoskodásban,* avagy *euthymemában,* az *antecedens* mind a' *fő,* mind az *al* állítást magában foglalja, valamint a' *praemissákot homlokállításoknak,* úgy az *antecedens* az *enthymemában homlokállításnak* legjobban nevezhetjük. Az *előállítás* tudniillik, mivel annyit tesz, mint *exhibitio* vagy *repraesentatio,* erre nem alkalmas. *Antecedentia, praemissa Pázmánál* előjáró mondások: de ez nagyon általlában való név, hogy sem az okoskodásnak *praemissáit* határozolag jelenthesse. A' Hermeneuticában az *antecedentia* és *consequentia Monofzlainál:* *előtte való és következő sentenciák.* En ezeket *előzeteknek* és *következeteknek* mondanám, mivel a' *szent Írásnak* magyarázás alá vett mondasát megelőzik és követik, s erre valóncze meg is világosíttyák.

Antecessum. In antecessum, előre, zum voraus. *Márt. Istv.* és több régi Magyar Írók az *eleve* szóval adgyák: de én nem tudom, miféle formatió által támadhat az *eleve* az *elő* névből? Hasonló származtatást nyelvünkben nem találók; de kényem szerint eleget koholhatnék a' *dücső, erdő, erő, merő, tüdő, üdő* 's több eféle nevek: *ből: dücseve, erdeve, ereve, mereve, tüdeve, üdeve;* és per analogiam az *apró, bimbo, borsó, méltó* 's a' t. nevek: *ből ezeket: aprava, bimbava, borsava.* Vallyuk meg magunknak, hogy a' legrégebbi könyvekben mikor még a' nyomtató műhelyek az *ö, ü, é* betűk és az accentusok nélkül szükölködtek, az *előre* szó imígy nyomtatott: *elere:* a' nyomtatók' gondolatlanságából azután (*mutato r in v*) *eleve:* a' mit a' későbbi írók helyes szó gyanánt felkaptak, a' szönyomozásnak tudományánál nélkül szükölködő mostani ímitátorok pedig szent régiség gyanánt fitogtatnak.

Anthropologia, embertudomány, Menschenlehre. Fejér emberismértetésnek nevezi; de ez csak *notitia hominis, Menschenkenntniß,* melly ha tudományos rendbe volna is szedve, az *anthropológiától* különbözne. — *Anthropologia empirica, érzeményes embertudomány, Empirische Menschenlehre.* 1) Ennek *elmeügyelő* része (*pars theoretica*), az *érzeményes lélektudomány. Psychologia empirica, empirische Seelenlehre.* 2) *Gyakorlásügyelő* része (*pars practica*) az *erkölcöknek* alkalmaztatott *érzeményes filozofiaja,* a' tulajdon *erkölcstudomány. (Moralis, scientia virtutum:*

Zugendlehre, Sittenlehre). Ezen utóbbik tudomány az erkölcsi törvényt vizsgálja, a' mennyire az emberi akaratot, hajlandóságokat és ösztönöket illeti, teljesítésének akadályival együtt. Támaszkodik pedig e' tudomány részént a' tiszta Morálisnak, avagy az erkölcsök' metafizikájának talpigazságaira, részént az elmeügyelő lélektudományok tanítására. *Antropologia practica.* Lásd *Philosophia*.

Antropomorphismus, emberítés. Ez általljában az érzékeny világnak tulajdonságait olly valónak tulajdonította, melly ezen érzékeny világban kívül van. Annyi tehát, mint az érzéknek meg érzékenyítése, mint mikor az Istenében emberi tulajdonságokat gondolunk. Az emberítés kétféle; úgymint a) az *ágaszatos* (*dogmaticus*), mikor az érzékeny tulajdonságok magának az érzéshaladó valónak tulajdonítottatnak, mint, ha azt mondanánk, hogy az Istennek szoros értelemben vett *elze*, *akaratya* 's a' t van, szintűgy mint az embernek. b) A' másik emberítés csak *jelképes* (*symbolicus*), mikor általa az érzéshaladó valónak az érzékeny világhoz való viszonyait (*relációit*, *Verhältniſſe*) akarjuk kifejezni, mint mikor azt mondgyuk, hogy az Isten olyan a' világhoz képest, mint mesterművéhez az elzes való. *Emberi formán*, úgymond *Medgyesi*, *fzem, fül* 's a' t. tulajdonítottatik az Istennek. *Emberitőleg* helyesebb kifejezés.

Anthropopatia, emberi mód szerint, úgymond *Medgyesi*, *vidámság*, *öröm*, *gyulólség* tulajdonítottatik az Istennek. E' Görög név az indulatokat illeti ugyan, 's aunnyi miut, *emberi in-*

dulattulajdonítás, de azért az *emberítés*, mikor az Istenről van a' kérdés, szintűgy illik reá, miut az *anthropomorphismusra*.

Anthropophobía, Emberkerülés, szilajság, *Menſchenſcheu*.

Anticipationis perceptionum, *προληψις*, előzés, az érzévételeknek előzése annyi, mint az érzévétele' tárgyainak tapasztaláselőző ösmerete, melly tehát magát az érzévétele' megelőzi.

1) *A' jelenéseknek megelőzése a' legtágosabb értelemben* annyi, mint azoknak ösmerete, szemléléseknek tiszta formája szerint, mellyre nézve mindnyájan a' közben és az időben vannak, és így valóságos terjedt (*extensiva*) nagyságok. 2) *Az előzés szorosabb értelemben* annyi, mint tapasztaláselőző (a priori) ösmeret a' jelenéseknek az érzésnek talpszeréről, nem minéműségére. nézve, mellyet csak tapasztalásból (a posteriori) lehet megösmerni, hanem hogy *szeszültt* (*intensiva*) nagyságának kell lenni. E' sarkállítást tehát: „mindenik érzeménynek, és mindenik jelenésnek, „ a' mennyire magában érzemenyt foglal, van garádiccsa, e' sarkállítást, mondám; az *előzés' sarkállításának* (*principium anticipationis*) neveztetik, mellynek következése a' *folytonfolyásnak sarkállítása* (*principium continuitatis*).

Antidotum, a' méreg ellen való orvosság, vagy általljában az orvosság, ellenzer. *Gegenſaft*, oder auch Arznei, Gegenmittel. *E'jer elleneszköznek* mondgya a' Német *Gegenmittel* szerint.

Antilogia ellenbeszéd, szóellenkezés, *Widersprechung*, *Widerspruch*. *Pázmán Hodegussában* csak *ellenkezésnek* nevezi, de

a' *szóellenkezés*, vagy a' *szóellenkezet*, vagy *ellenbeszed* határozottabb. *Midőn valamely' színes ellenkezést* (lálíztatos vagy vélt szóellenkezést) találunk, úgy mond, a' *szent Írásban*. És másutt: az *Isten' szavaiban igaz értelem szerint ellenkezés nincsen: de neha olly tettetes színe*, (tettzetes lálíztattva) van az *ellenkezésnek* 's a' t. *Monofzlai ellenkedő helyeknek* mondgya.

Antinomia rationis, az ész-törvényneinek ellenkezése, *Antinomie der Vernunft*. Ezeket meg egyeztetni a' Filozofiának legfontosabb foglalatosságai közé tartozik. Az antinomiáknak avagy törvényellenkezéseknek vizsgálása, tapasztaláshaladó *Ellenkezéstudomány*nak (*transcendentalis Antitheticának*) nevezetik.

Antithesis, ellentétel, ellenállítás, Contrast, Gegenfag. Ennek külömségét a' *dissimilitudotul* Lásd az *Analyticának* III. Part. pag. 65. num. 3. *Fejer ellenkezőnek, szembetűnő külömségnek* nevezi; de ez inkább *contrarium*, vagy *diversum, disparatum*. Másutt *ellentételnek* mondgya. — *Antithetica transcendentalis*, tapasztaláshaladó *Ellenkezéstudomány*. *Transcendentale Antithetik*. Lásd *Antinomia rationis*.

Antirinitarius, Szentháromságtagadó. *Pázm.* *Hodeg.*

Apulia jó értelemben *Involentia*, *Indulatlanság*, *Affectus* foglalt; rossz értelemben pedig *Insensibilitas*, *Erzékeltenség*, *Unempfindlichkeit*. Lásd *Affectus*.

Apertus, a, um, nyitott, nyílt, nyilvánvaló, Offen, klar, einleuchtend. *Pázmán* a' *nyilva*

szóval, mint melléknévvel él: a' *csudák olly nyilvánok* (nyilvánvalók) voltak. *Hod.* De ha volt is e' szó, mint melléknév, valaha szokásban, most már a' kiavúlttak közé tartozik. A' *nyilvánvaló*, vagy *világos* helyesebb. A' *nyilva*, akár fejezze azt ki a' Deák, minálunk mindenkor csak *szenvedő* állapotjegyzője (*gerundiuma*) a' *nyilik* igének. *Analyt. Part. I. p. 378. b).* *Ilyes nyilvánosság*nak nevezi. De a' *nyilván* adverbiumból a' *nyilvánosság* lizinte olly szörnyetlő, mint a' *tisztán, méltán* 's több' efféle adverbiumokból a' *tisztánság, méltánság* volna. A' *nyilvánvaló* szokott adjectivumból tármad a' *nyilvánvalóság* helyes név.

Aphaeresis, kezdetkurtítás, *Begwerfung einer Buchstaben oder einer Sylbe am Anfange des Wort*. Ilyen a' Magyar 's az es helyett.

Apocalypsis, nyilatkoztatás, *Offenbarung*. De nálunk a' *Titkos látás* már régen szokásban van. *Emliti János Titkos látásában az Úr' napját; és másutt: írva vannak János' Látásában. Pázmán.*

Apocope, végkurtítás. *Begwerfung einer Sylbe am Ende eines Wort*. Ilyen nálunk az az névmutatónak, vagy a' *vasárnapon* szónak a' és *vasárnap'* kurtítása e' mondásban: a' *szolga vasárnap' érkezett haza.*

Apocryphus, a, um, titkos, titkolt, félretett, verborgen. Ilyennek mondatik a' *Hermeneuticában* az ollyan könyv, melly a' canonban nincsen, és így nem egyenesen az Istentől sugárlott könyvnek ösmertetik, 's a' *szentegyházban* az isteni szolgálatnál nyilván nem is olvastatik. *Te-*

resmarthy ál könyvnek nevezi. De az *ál* annyi, mint *falsus, simulatus, spurius, adulterinus*, a' mit mindennéuü értelemben az apocryphus könyvekrül csak nem lehet még is állítani. A' görög *apocryphus* adjectivumnak értelmei közül a' *félretett* az apocryphus könyveknek imént előadott definitiójával legtermészetesebben ölfzvefer. A' *félretett könyvek; libri apocryphi*. Lásd *authenticus*. —

Apodicticus, a, um, észkényfzerítő, vernunftnöthigend oder zwingend. — Minden tekintetben helyes, és a' szükségességnek tudásával egybe ízött. *Fejér* egyszerű *szükségkép' valószínűnek*, azután pedig *ellenmondhatatlannak* nevezi; de amaz annyi, mint *necessario realisans*, a' másik pedig, mint *cui contradici non potest*.

Apogogicus, a, um, nem egyenes, vagy mellékes megmutatás. *Fejér*.

Apostata, hithagyó, hittagadó. Abtrünniger vom Glauben. Pázmánnal *hivataliszegő pribék*; de ez első nem azt jelenti, a' ki hivatalyát vagy hitét *elhagyja*; a' másik pedig többnyire a' *szökevény katonákrül* mondatik. A' *hitpribék* itt helyesebb volna, ha a' *pribék* szököttség szökevény helyett. *Követője ezeknek Luther*, úgymond Gánózi, *hittül szakadt* (egy) barát; és ez helyes kifejezés az *apostata* névnek, mellyet *Molnár Albert* még rövidebben ejt: *hittulszakadt*.

Apostrophus, hiányjel. Ein frummer Strichselchen am letzten Buchstaben des Wortes zum Zeichen, daß etwas weggeworfen sey. Illyen a' Magyar a' névmutatóban a'

betü utánn álló horgacska, az helyett, mellybül a' z elhagyatik.

Apparens, látzatos, teltzetes, scheinbar. Pázmán. *tettelesnek* mondgya. *Tetteles újságot muveltek*, úgymond. És alább: *Krisztus, nem tetteles, hanem valóságos testet vett magára*. *Hod*. Megmeg ugyanazon könyvében: *Úrunk nem csak tetteles testben, hanem valóságos testfzerint született (a') Boldog Affzonytül*. E' négy rendhagyó igébül: *hísz, vísz, vész* (accipit), és *tész* a' factitivumok csak egy betüvel formáltnak: *hitel, vitel, vétel, tétel*; nem pedig kettövel: *hittel, vittel, vétel, tétel*. Az *sz* betüt tudniillik *t* betüre változtatták, és azután az első fő regulát követik, melly fzerint a' monosyllabumok a' factitivumokat csak *at, et* képzövel formállyák, s mellytul egész nyelvünkben csak ezen öt rendkövető ige távozik el: *vet, vettet; nyit, nyittat; köt, köttet; süt, süttet; üt, üttet*. *Analyt. Part, I. p. 273*. A' *tetteles* szóban tehát az egyik hiba a' dupla *t*. A' másik hiba illyképen *hész* világos: ama' rendhagyó igébül tudniillik, mellyekben az *sz* végzés gyökérbetü, (*Analyt. Part. I. §. 264. p. 425.*) neveket *at, vagy et* képzövel nem formálhatunk, hanem csak *ás, és, vagy al, el* képzökkel, úgymint: *ivés, ital; éves, étel; levés, létel* vagy röviden *lét; hívés, hitel, hit; tévés, tétel*; (itt a' *tett* perfectum participii, mint a' *lett, evett, ivott, hitt*, és így mint melléknév ide nem tartozik): *vévés, vétel; vívés, vitel*. A' régi *tetteles* szóban tehát a' *tettel*, vagy törvényesen *tétel*

név nem lehet; Mihelyt pedig nem név, nem is lehet belőle az *es* képzővel a' *tettes*, vagy *tettes* adjectivumot formálni. *Analyt. Part. I. §. 65. pag. 108. et seqq.* Amde ellenben a' három rendhagyó ige közül: *tetfzik, látfzik, metfz*, melyekben az *fz*, a' *z* betű helyett áll. (*Analyt. Part. I. §. 272. pag. 441.*) a' két neutrumbul, melyek factitivumokat nem szülhetnek, (*Analyt. Part. I. §. 171. pag. 274.*) neveket az *at* és *et* képzővel helyesen formálunk: *látfszat* és *tetfszet*, melyekbül tehát a' *látfszatos* és *tetfszotes* adjectivumok is törvényesen erednek, és a' Deák *apparens, speciosus* adjectivumoknak értelmét legvilágosabban kifejezik.

Apparentia, látfszat, tetfszet: *Erſchein.* Jelenés, külső tekintet, látnmutatás: *Erſcheinung, äußerliches Anſehen.* Pázmán a' *szinmutatással* él, mellyet a' *képmutatástul* meg kell különböztetni.

Apparere, megjelenni, feltetfszeni: *erſcheinen, ſichtbar werden.* Mikor *patet, liquet* helyett áll, *kitetfszik, nyilvánvalo*: *es iſt klar, offenbar.* Ezekbül *megtetfszik. Molnár Albert.* El a' *megtetfszik* igével Pázmán, és *Lethenyei* is, ki így szól: *de e' dúcsekedése a' Calvinista Uraimnak mint lehessen állandó* (sükeres, helyes) és *bizonyos, megtetfszik a' következő irásomban.* De a' *megtetfszik* annyi, mint *completet.* Lethenyei mondásában azonkivül az a' névmutató mind a' kétszer helytelen az utánna következő *Uraimnak* és *irásomban* possessivumok miatt. *Írásombul* végtére a' Magyar

syntaxis, sőt a' mondásnak terminálzete Izerint is helyesebb, *mint irásomban — Apparere, annyit is tetfz. mint érzeménycsen (empirice) szemléltetni.* Lásd *Phoenomenon.*

Apparitio, jelenés, *Erſcheinung.* Pázmán *Hod. Szakadással, hasonlással lefzfz kijelenése*, hol a' *megjelenés* vagy *érkezés* helyesebb volna. *Minden hitet, úgymoud Lethenyei, az emberekben a' szent Lélek szerez, vagy a' mennyei tudományak szózatya által, vagy eszköz nélkül való (éfközellen immediatus) megjelenés által.*

Appellabilis, fellyebbvihető, *was man zum höheren Richter übertragen kann.* *Inappellabilis*: fellyebbvihetetlen. *Szilágyi*

Appellativum nomen, közös név, *Geſchlechtsname.*

Appendix, toldalek, 'Anhang. *Gánolzi.*

Apperceptio, tudás, vagy a' tudásnak tehetése, a' tudótehettség. *Bewußtſeyn, oder das Bewußtſeyns.* 1) Ez általlában annyi, mint előállítás, kápités, éfképzet (*repraesentatio, Vorſtellung*), vagy a' kápitó, előállító *tehetőség.* (*facultas repraesentandi, Vorſtellungsvermögen.* 2) A' tudás tovább határozottabb értelemben annyi, mint olyan éfképzet, mellyben az, a' ki magában valamit kápit, attul a' mit kápit, megkülönböztetik. 3) Ide tartozik az *öntudás*, (*Selbſtbewußtſeyn*) vagy az öntudásnak tehetése, melly kétféle, úgymint az *érezményes (empirica)* és a' *tapafztaláshaladó (transcendentalis).* 4) *Apperceptio, éfképvétel.* *Wahrnehmung.* Annyi, mint tudással való érzés, vagy

az érzeményes szemlélésnek tudása. Az észrevételes ítéletről Lásd *Experientia*, és *Sensus intimus*.

Appetendi facultas, *appetitus*, vágyó tehetség. Begehungs- vermögen. 1) Általában az akarat a legközöségesebb értelemben. Oly tehetsége tudniillik az eleven valónak, mellynél fogva saját érzékszervei által oka leírt kívánt tárgyá' valóságos létének, vagy mellynél fogva magát legalább annak megelégzésére meghatározhattya, ha mindgyárt természetesen ereje nem volna is elegendő arra, hogy a' kívánt tárgyat valóságos létre segítse. Talpszere (materiaja) avagy tárgya a' vágyó tehetségnek az, a' mire vágy, a' mit útál, és így a' kellemetesnek vagy a' kellemetlennek képzette. Formája pedig a' vágyásnak módgyából támad, melyet a' vágyó tehetség maga határoz meg. *Péld. ok.* ha valamire csupán csak *érzékenyen* vágyunk, vagy egyszerűen *eszesen is*. 2) Különösebben a' vágyó tehetség kétféle: a' tiszta érzékenyen tudniillik, és az eszes. a) *A' tiszta érzékenyen vágyó tehetség az, melly csupán csak a' belső érzékenységnak ama rideg és érzékeny érdeklései által, az értelemnek vagy az észnek minden közbejövése nélkül, határozatik meg, mellyek a' kellemetesből és a' kellemetlenből származnak. Ilyen vágyó tehetség a' harmoké. b) Az eszes vágyó tehetség az, mellyet az ész igazgat; melly a' regulának és a' ozélokna képzettei által határozatik meg, 's mellyben a' kívánsnak és a' kívántnak különbözése egységre jut, úgy mint az akarat. Ez*

kétféle. *Először az érzékeny, érzeményes (empirica) és szenvedőleg határozható akarat, (pathologice determinabilis voluntas) az alsó vágyó tehetség az, mellyben a' közöséges értelemben vett ész, vagy inkább csak az értelem (intellectus) a' már tisztán talált érzékeny vágyakat, kívánságokat rendbe szedi, és a' benne uralkodó különbözések egységet szerez. Itt mindenkor előre tetetik, hogy a' legszomszédabb határozó ok a' belső érzékenységnak gyönyörködtető vagy idegenítő érzeményéből áll. Péld. ok.* ha boldogságnak okaért, az az, hogy valamennyi hajlandóságunknak foglalattját, a' mennyire csak lehet, megelégtsem, valamit cselektsek, vagy nem cselektsek, akkor érzeményes akaratom munkálkodik. *Másodszor. A' tiszta akarat* ellenben, a' *gyakorlásügyelő tiszta ész, a' felső vágyó tehetség az, melly csupán csak a' szükségös reguláknak, törvényeknek tiszta és érzéstelen képzettei által a' gyönyörnek vagy az undornak minden előre ment érzeménye nélkül határozatik meg, és így általában csak az ész től függ; mellyben az akaratnak fő reguláira (maximáira) nézve csupán csak az észességnek formája munkálkodik, és maga a' talpszere a' forma által határozatik meg. Péld. ok.* ha valamit csupán csak az erkölcsös ségnek képzette miatt, a' közöséges törvényességnek kedvéért vízték végbe, a' nélkül hogy szándékom valamely érzékeny hajlandóságomnak megelegetését tárgyazza.

Appetitus, vágy, vágyódás. Begierde, das Bestreben nach etwas.

Rendetlen kívánságnak mondgya Illyés.

Appetitus, vágy, kívánság, vágyódás. *Begehrde, Lust, Verlangen.* *Facultas appetendi in animo nostro*: vágyó tehetség. *Begehrungsvermögen.* *Pázmán kívánságnak mondgya Hodeg.* úgyisinte *Predik. is. A kiknek kívánságát, úgymond, jörd akarjuk inulítani, gerjeszteni kell akarattját.*

Applicare, alkalmaztatni, szabni, fordítani, annessen, nach etwas richten. anwenden. *A bizonyosságokat a levélhez, könyvhöz szabni. Pázm. Hod.* de ez talán *accommodare.* *A mise a keresztsádn lett (telt) véres áldozatnak erejét hozzánk kapcsololya. Pázmán Hod. reánk alkalmaztattya, hasznunkra fordittya helyesebb kifejezések. Mikor a' keresztl' jelét bűbajos babonáságra térítik (fordittják) az emberek. Illyés.*

Applicatus, a, um, Applicata scientia, alkalmaztatott tudomány. *Angewandte Lehre.*

Apprehendere phenomenon, a' jelenést felfogni. *Die Erscheinung auffassen.* Ez annyi, mint a' jelenést az érzeményes tudásba elfogadni, észre venni.

Apprehensio, megragadás. *das Ergreifen.* Az *elfogalás*, mellyel *Szilágyi* él, annyi mint *occupatio.* Lásd *occupatio.* A' *Logicában Apprehensio. Felfogás. Auffassung.* A' képző tehetségnek munkálkodása, mellyel a' rideg szemléléseknek külömbégeit öszveköti, 's bellőlők képeket alkot. Meg kell itt megint a' felfogásnak tiszta öszvekötését (*synthesis*) az érzeményes (*empiricus*) felfogástól külömböztetni.

Approbatio tacita, tacitus consensus, szótalan, vagy néma helybenhagyás. *die stillschweigende Gutheißung.* *Pázmán* ezt imígy fejezi ki: *A melly csudát hallgató javallással igaznak tartott a' keresztény világ.* És megmeg: *a' hallgatás.* (a) *nemellenzés javallást jelent.* De *a' javallás* annyi, mint *consilium, svasio*; a' *hallgató* pedig tesz ugyan annyit, mint *silens*, de csak mellesleg (indirecte); egyenesen pedig annyi, mint *audiens, auditor.* A' melly csudát *szótalan* vagy *néma helybenhagyással* 's a' t. Azután *a' szótalanság*, a' *nemellenzés helybenhagyást* jelent. Lehet *a' hallgatás* helyett némellykor az *elhallgatás* névvel is élni, melly annyi, mint *disimulatio.*

Approbare, helyben hagyni, billigen, gutheissen. *Pázmán* a' *javallani, helyesnek hagyni, jóvá hagyni* kifejezésekkel nem helyesen él. *Az egyházi emberektől választatott (választott) páfzor, úgymond, addig helyére ne dillyon, még a' Király nem javallya ezt a' választást.* *Hodeg*, de *a' javallani* annyit tesz, mint *consulere, svadere.* *Helyesnek haggyuk* úgymond, *mondásokat. Hod. a' helyben,* vagy *helyeseknek* ide jobban illik. A' *jóvá hagyni* azért is helytelen: mivel *az a'*, és *é* adverbialis képző mindenkor *változást* jelent; a' *hagyni* tehát hozzá tellyességgel nem illik, mivel értelme minden változtató cselekvésnek ideáját kirekeszti. *Porrá lenni*, vagy *tenni* jól van mondva, de *porrá hagyni* helytelenül a' *pornak hagyni* helyett. *A' jonak hagyni* tűrhető volna, ha szokásban volna.

A' *Confessio* is a' *javalni* ígé-
vel nem helyesen él ezen érte-
lemben. *Ebben a' dologban*,
úgy mond, *javallyuk* (helyben
haggyuk, vagy *követtyük*, meg-
osmerjük, *elfogadjuk*) Izent
Ágostonnak mondását.

Apricus, a' mi a' naponn
fekszik, was an der Sonne liegt.
Világos, nyilvánvaló: offenbar,
klar am Tage liegend. In apricum
venire: *kitudodni*. Pázm. *Pred.*
Nincs olly rejtett titok, melly
akkor ki ne tudogyon. Idem.
Másutt *délfzinnek* mondgya:
az Isten minden szemérmes
véteket *délfzinre hoz*. De a'
napfeny szokottabb. A' *szemér-*
mes vétek olly idea, mellyet
egybe férkeztetni nehezen lehet.

Arbiter, köz bíró, választott
bíró, közbenjáró. Schiedsmann,
nullführlicher Richter. Lásd *Judex*.

Arbitrium. Kény. Willführ.
Az *akarat* és *akarattelszés*,
mellyekkel Pázmán él, *voluntas*
és *voluntatis assensus, placitum*.
Akarattyok' tetszésein megkö-
tik magokat, úgy mond *Hodeg*.
Tágassabb értelemben a' *liberum*
arbitrium szabad akaratnak is
mondatik. Pázm. *Hodeg*. A'
Logicában *arbitrium*, oksága
a' képzeteknek. (*Causalitas re-*
presentationum). Lásd *Liber-*
tas. 1.) Az *állati kény*, *arbi-*
trium brutum az, mikor a' cse-
lekedetet az eszközetlen (*imme-*
diatus) érzékeny érdeklések
szükségesnek telzik. 2.) A *zsa-*
bad érzékeny kény, avvagy a'
gyakorlásügylető *izabadság*, *li-*
bertas practica az, mikor az ér-
zékenyekenn kívül cseles kép-
zetek is részt vesznek a' csele-
kedetre való határozásban, mint
az embernél. 3.) A' *tellyesen*
tizta szent akarat, mikor a'
cselekedetet egyedül maga a'

tizta észnek képzettye határoz-
za meg.

Arca foederis. A' frigy' szek-
rényye, die Bundeslade. Páz-
mán.

Arcana Theologia, a' titkos
Istentudomány, die geheime Got-
teslehre. Pázmán *titkon*, *rejtve*
*tartott tudomány*nak mondgya
Hodeg.

Arcani disciplina, titoktar-
tás. Bewahrung der Geheimnisse.

Arcanum, tulajdonképen csak
a' természetnek titkairól monda-
tik. *Arcanorum conscius*: *min-*
den titokban tudós, úgy mond
nagyon a' Deák Izeriut Pázm.
Pred. a' minden *titokkal meg-*
hitt helyett. — *Arcanum natu-*
rae, a' természetnek *titka*. Ein
Geheimniß, eine Verborgenhelt der
Natur. Különbözik ettül mind a'
Secretum, mind a' *Mysterium*.
Lásd mind a' kettőt.

Archaeologia naturae, *ter-*
mészetnyomozás, *földnyomo-*
zás, melly tudni illik a' föld-
nek hajdani állapottyát vizsgálly.
Közönségesen a' föld' theoriájá-
nak, elmetudományjának ne-
vezetik. Lásd *Physica*.

Archidiaconus, Esperes. Er-
debet. Pázmánnál, és most is
többnyire *Esperest*; melly szó
énelöttem amannak accusativus-
sa. E' Magyar névnek eredetét
én az *Archidiaconus*nak, hogy-
ha nem mostani, legalább régi
hivatallyában keresem, melly-
hez kiváltképen az is tartozott,
hogy *ős*, avvagy *nagy atya* gya-
nánt az egyházi személyek kö-
zött támadott *pörököt* megítél-
lye, és megválaszja. Mivel pe-
dig a' régi nyomtató műhelyek-
ben ő betűk és accentusok nem
voltak, az *öspörös* helyett az *Es-*
peres jött szokásba. *Archidia-*
conus Episcopi vicarius erat in

ecclesiasticis causis; nam non solum eas Clericorum regionalium, ubi non residebat proprius Diaconus regionalis, iudicat, sed etiam ob non bene administratam iustitiam a Diaconibus regionalibus in gradu appellationis ad eum recurrebatur, ut ex ordine Romano cap. 7. de offic. Archid. et 25. dist. can. perlectis liquet.

Architectonica Építő mesterség. Baukunst. Ez érzékei, ideái az olyan dolgoknak, mellyek csak mesterség által lehetségesek, 's mellyeknek formáját nem a természet, hanem a szabad akaratból választott cél vagy szándék határozza meg, ugyanezen célra az érzéstudománynak törvényei szerint állítva elő szerkezteti öszve. — *Architectonica systematum*, a tudomány szerkezetek mestersege, die Baukunst der Systeme. Így tehát a tiszta érzék architectonicája annyi, mint a tiszta Filozofia systemájának rajzolatya. — *Architectonica ratio*. Építékeny az ész anyyiból, mivel ösmereteit systemába avvagy tudományépületbe akarja szerkeztetni. — *Architectonica unitas*. Építékeny avvagy szükséges egységnek mondatik az, mellynek részei és ezeknek öszvefuggése nem mesterségesen, (*technice*) az az eseti tapasztalások szerint határozatnak meg, hanem tapasztaláselőző (a priori) talpigazságokból.

Argumentum, bizonyítás, Beweis. Egyébaránt annyi is, mint ok, okoskodás, következtetés. Grund, Schluß, Beweis. thum. Tárgy, Gegenstand. A bizonyítás helyett, a bizony-

ság névvel is élnek Iróink, noha ez inkább annyi, mint *testimonium*. A mély bölcsességek fundamentomiból eredett bizonyosságok, úgymond Pázmán Hodég. És bizonyosságot támaszt a világ' vezérlecebül. Ugyanott. El az erősség névvel is; talán az erősítés, *confirmatio* helyett. Más erősségekkel támogatni a hitet. Hodég. — *Sine argumento* Lásd Nude. Hitető oknak is mondgya. Ezekkel a hitető okokkal elhetnénk. Hod. Molnár Albert fundamentumnak mondgya. Lásd a példát *Invincibilis* alatt. Lehet az *argumentum* annyi is, mint *jel*, vagy ammint némelylek mondgyák *jelenség*, melly inkább a *jelentétnék* synonymuma, mivel a *jelen* gyökérből támad. *Udvözítők Petertül*, úgymond Pázmán Pred. bizonyos jelenséget kívánt szereteterül: tanúságot tudniillik, vagy szeretetenek jelét. A régi erősségeket is felhozta, úgymond Sárvári Pál. És Veresmarthi: Szükségesek, úgymond azoknak elhítesésre valami természet felett való erősségek. A mostaniak a várakat szeretik erősségeknek nevezni. Káldi a *firmamentumot* mondgya erősségnek. — A Logicában *Argumentum*, bizonyítás. Beweis. 1) A bizonyítások által-lyában a tárgyból vontt ösmeretelő okokat jelentik. Bizonyítani tehát annyit tesz, mint a tárgyból vontt észügyelő (*logicus*) okokkal elegendőképen megmutatni, ést győzni, vagy legalább az észgyőzésenu iparkodni. Következik ebből, hogy a hitetés az észgyőzéstül nagyon külömbözik: mert a hitetés a helybeuhagyást csak valóillcto

(*subjectivus*) és így érzésügye-
lő (*aestheticus*) határozó okok-
kal szokta megélfközleni. 2.) A'
bizonyítások különösebben vagy
érzemenyesek, (*empiricum*) vagy
tapasztaláselőzők. (a priori) Az
érzemenyesek a' tapasztalásból
vonatnak, és *élfkényfzerítő*
(*apodictius*) soha sem lehet-
nek; mivel a' *példagyűjtés*,
(*inductio*) és az *egyformaság*
(*analogia*) tellyes közönséges-
séget és szűkséget nem szűlhet-
nek. A' tapasztaláselőző bizonyi-
tások az élfből erednek, és több-
félék. a) Az *Agazatosak*, (*dog-
maticus*) *sejtegetők* (*discursi-
vus*, *acroomaticus*) csupán csak
élfzlogásokból vonatnak. Az állit-
mány (*praedicatum*) a' felta-
golás által a' talpvalónak (*sub-
jectumnak*) élfzlogásából nyom-
oztatik ki. Ezek élfkényfzeri-
tők; de hasznokot csak a' felta-
goló állításoknál lehet venni. Ál-
talok tehát új igazságot nem le-
lűnk, hanem az élfzlogásnak fel-
tagolása által csak az ősmertetést
világosítottuk meg. b) A' *tapasz-
taláshaladó helyesítések* (*tran-
scendentales deductiones*) azok,
mellyek a' tapasztaláselőző (a
priori) élfzlogásokból lehetséges-
nek következtetik az érzemenye-
sen adott tárgyaknak tapasztalás-
béli ősmertetét. Így bizonyítottuk
meg az okságnak (*causalitás-
nak*) és a' magavalóságnak (*sub-
stantiálitásnak*) tilzta élfbéli
sarkállításai. Ezek őfzveköző (*syn-
theticus*) állításoknak nem ad-
nak szemléllhető, hanem csak élfz-
kényfzerítő bizonyosságot. c) A'
ma' szemléllésből (*intuitio*) vontt
bizonyítások, melly az élfzlogás
fzerimt tapasztaláselőzőleg adat-
hatik, *megmutatásoknak* (*de-
monstratióknak*) neveztetnek.
Ezek az őfzveköző (*syntheticus*)

állításoknak nem csak élfkény-
fzerítő bizonyosságot, hanem
még nyilvánvalóságot (*eviden-
tial*) is adnak; de hasznokot
csak a' Mérőtudományban (*Ma-
thematicában*) lehet venni, mi-
vel az ollyas nagyságokkal bán-
nak, mellyeknek tilzta szemlé-
lését a' közben és az időben ta-
pasztaláselőzőleg lehet előterjelz-
teni. d) Ide tartoznak még a'
rideg emberre illő vagy rövi-
debben *emberfzerítő* bizonyi-
tások, (*argumenta xar' av' θρωπον,
ad hominem*) mellyeket tulaj-
donképen nem is nevezhetünk
bizonyságoknak, mivel nem e-
gyebek, hanem csak megfejté-
sei, magyarázó előállításai amaz
okoknak, mellyek a' talpvaló-
ban (*subjectumban*) bizonyos el-
mélkedő vagy gyakorlásügvelő
élfzérdeklésekre épittetvén, gon-
dolkozásának különös egy a-
rányt és módot adnak. A' *lét-
tudományos* és a' *élfztudomá-
nyos* bizonyításokról Lásd *On-
tologica* és *teleologica argu-
menta*.

Argutatio, elmefuttatás, a-
gyaskodás. *Silfzgelten, spiefindigere Ge-
schwäg. Pázmánnal elmefutta-
tás; azután agyaskodás is. Élfz-
telenség, úgy mond, ezt a' bá-
torságos Tanítót magunk' bi-
zonytalan agyaskodásiért meg-
vetni. Hod. Jobb értelemben
Pázmán *efzeskedésnek* mondgya
*Hodeg. Velzi végtére cseveges-
nek is, Geschwäg. Noha, úgy-
mond a' pogányoknak hiúsá-
gos (hiú) vagy ártalmas cseve-
gésit irásomba nem egyelitem;
de a' hol kereszteny em-
berhez illendő jószágokról és
dicséretes erkölcsokról tilztes-
séges mondásokot és cseleked-
teket találtam 's a' t.*
Argutiae, jó értelemben*

furcsaság, elmésség. Epigfin-
digkeit. 28ig. Rossz értelemben
agyafürtség, csalárdság, Ver-
schlagenheit, List. *Az ilyen agya-
fürtségokat, úgymond Pázm.*
Hodog. vallyon jovi hagynáké
az ellenkezők? Még a' jokka
hagyni sem volna olly helyes,
mint a' helybenhagynáké. Lásd
Approbare.

*Armiger, fegyverviselő, fegy-
verhordó, apród. Waffenträger,*
Schildknecht, Snapp. Pázmán-
nál fegyverhordozó. Pred.

*Arrogantia, vana de suis me-
ritis persuasio, öntettség, ön-
bölcsülés. Eigendünkel. Aza az*
*önseretetnek avagy hajlandó-
ságink' sommájának, a' mennyi-
re a' gyakorlásügyelő (practica)*
ész alá nincs vetve; olly hajlan-
landóság, melly minket arra bír,
hogy önnön magunkot böcsül-
lyük, önnön magunknak min-
den egyéb felett tessünk, a' nél-
kül hogy magunknak a' mora-
litás által személyes érdemet, ér-
téket szerezni ügyekezünk.
Gyakorlásügyelő eszünk az egész
személyes érdemet, értéket,
böcsüt a' moralitásban helyez-
teti, 's ez által az egész öntet-
szest, önböcsülést megalázza.
Tágasabb értelemben kevélység,
nagyra vágyás, Hoffart, Hoch-
mutb. Márt. István önnönbüsz-
keségnek nevezi. Minden ke-
vélységet 's önnönbüszkeséget
egyedül e' (ez) ront öfzve. De
az önnön a' büszkeség névvel
nem illik öfzve, mivel a' büsz-
keségnek értelme nem recipro-
cum, nem önmagára ügyelő.
Az ez mutató névpótoló (prono-
men demonstrativum) csak ak-
kor vezti el a' z végzést, mel-
lyet hiányjellel kell kipótolni,
mikor névmutató (articulus) gya-

nánt szolgál; ige előtt pedig,
a' minő itt a' ront, articulus
seminimū emberi nyelvben
nem állhat. Így van a' dolog az
az pronomeumel is.

Ars, mesterség. Kunst. 1)
Legtágasabb értelemben anyyi,
mint önkény által való alkotás,
előre mentit képzetek szerint. 2)
Szorosabb értelemben anyyi,
mint szabadság által, azaz, olly
önkény által való alkotás, melly
foglalatosságát az észre építi. A'
mesterség felosztatik a' bérmes-
terségre, (Lohnkunst) azaz, ké-
zi mesterségre, (opificium,
Handwerk) mellyet munka gya-
nánt lehet parancsolni; azután
a' szabad mesterségre, (ars li-
beralis, frue Kunst) mellynek
czéllya és bére az emberi szív-
nek nemesítése. Felosztatik to-
vább a' mesterség czéllýára néz-
ve a' gépelyesre, (mechanica)
melly bizonyos munkáit arra in-
tézi, hogy valamely tárgyat, ös-
merete szerint, megvalóságosi-
tson; és az érzékenyítőre,
(aestheticus) mellynek legfom-
szédabb czéllýa a' kéjézésnek
ébresztése. Az érzékenyítő mes-
terség kellemetes, mikor a' kéj
az érzeményeket illeti; szép
pedig, mikor a' kéj a' képzeteket
mint az ösmeretnek bizonyos
módgyait illeti. A' szép mester-
ségek végtére imigy osztatnak
fel. 1) Némmelylek a' gondolatok
nak kifejezését illetik, és ezek
beszélőknek neveztetnek, mel-
lyeknek egyike az Ékesenszól-
lás. (Eloquentia), a' másika
a' Költés (Poësis). 2) A' töb-
biek a' szemléléseknek kifejezé-
sét illetik, vagy formájok sze-
rint, mint a' képző mesterségek,
a' Plastica tudni illik, avagy
a' Képfaragás, és az Építő
mesterség, és a' Rajzolás; a'

Képirás, a' Kertépítés; vagy talpszerekre, úgymint az érzeményre nézve; mely tekintetből az érzeményekkel való szép játéknak is nevezetnek; a' Musika tudni illik és a' Szinmesterség. — Ars systematica. L. Physica.

Arsis, felütés a' Musicában és a' Poézisban. Auffschlag. Illyen felütés mindenik jambicus versben az első syllaba, mellyel a' versnek lába nem kezdődhet; a' Musikában pedig a' gyenge üdö, mellyet a' tactusadó kézemeléssel jelent.

Articulatio scientiae, tag-szerkeztetése a' tudomáynak. Gliederbau einer Wissenschaft. Ez a' annyit mint tudományépületi (systematicus) egysége.

Articulus, iz, cikkely, Artikel, Abschnitt. Pázmánnál cikkely. Articulus fidei, a' hitnek ágazattya, hitágazat. Pázm. Hod. Molnár Albertnél is ugyanazon nevet olvassuk, úgyszinte Telegdinél. — Articulus a' Grammaticában névmutató, a' Németeknél pedig nemjegyző, Geschlechtswort.

Artifex, műmester, művész. Künstler.

Artificiosum, mesterkélts, verkünstelt.

Artisperitia, műértés. Kunstverwandt.

Ascetica pura. Lásd Methodus.

Ascitas, magátúlvalóság, das Von sich selbst seyn. Ezt úgy értjük, hogy az Isten nincs úgy magátúl, mint az alkotmány alkotójától. Pázmán Hod.

Aspergere, meghinteni, besprengen. Illyés hintezni mondgya, de ez, még mint frequentativum is helytelenül van formálva hinteget helyett.

Aspersio, hintés, Besprengung. Gánótzinál meghintezés, mellyről Lásd Affusio.

Assecta, követő, Anhänger. Arius' követői, úgymond Telegdi. Pázmán Hodeg. megvetésből czeneknek nevezi: ezeket, úgymond, mesterséges csavargással kerengék Arius' czenket, A' kereng neutrum lévén, az ezeket accusativussal nem helyesen construáltatik. A' czenk annyit tulajdonképen mint ebkölyök. Illy megvetésből régi Íróink az efféle követőket ivadékoknak is nevezték, a' mi tulajdonképen a' halnak fajzatit jelenti. Lásd mind a' kettőről Szabó Dávid' Szótárkáját czenk és ivni alatt.

Assecutoriae literae, kezeslevél, menedéklevél. Bürgschaftsbrief, Geleitbrief, Sicherheitbrief. Pázmán. a' hitlevel: hitlevellel ment Prágából Hufz. Hod. De ez kétes értelmű szó.

Asserere, állítani, vitatni, behaupten. Pázmán. az állítani helytelen igével él: a' hamis tudományt, úgymond, vakmerőül állatták. Hodeg. Lásd Assertio. Ugyanott más helyen a' vitatni igével fordítva: Ez olly hihetséges, úgymond, mintha valaki azt vitatná, hogy halála' óráján barátta lett. A' ság, ség képző csak kevés régiebb neveket formált valaha igékből, (Analyt. Part. I. p. 82. d) legkevésbbet pedig tehetős igékből, avagy actívumokból. A' lehetőség és tehetőség járatosak lettek; de a' hihetség nem: amazokat tehát, úgymint nyelvünk' ifjúkorának szent maradékát, mivel a' szokás felszentelte, meg kell tartanunk, de a' hihetség és a' többi efféle nevekkal az ellenkező okra néz-

re nem élhetünk. Lásd a *Feleletet* 29. §. a' 75. old. és kivált a' 76. old. b) vége felé, és a' 78. old. Ha pedig a' *hihetőség* helytelen szó, a' *hihetséges* származéka sem helyes a' *hihető*, vagy legfellyebb *hihetős* helyett, mely amannál kevesebbet tesz szinte azonkép, mint a' *sárgás, feketés, a' sárga, fekete* adjectivumoknál.

Assertio, állítás, vitatás, *Behauptung, Bestätigung. Pázmán állításnak* mondja: a' *bizonyosságok állításában újítást tehetnek. Hod.* De mivel állat fő név, és annyit tesz, mint *animal*, az *áll* igéből pedig származék ige *it* képzővel formálatik: *állit, statuit, asserit*, az *assertio* névnek helyes fordítása csak *állitás* lehet. *Analyt. Part. I. pag. 269.* az *it*, és pag. 273. az *at* formativáru. *Allitásnak* nevezi *Ember Püls*; *Fejér* pedig *állitmánynak*; de ez már annyi, mint *assertum, praedicalum, accidens.*

Assertorium iudicium, vitató ítélet, behauptendés Urtheil. *Assertorium contingens*: esetőleg vitató, zufällig behauptend. *Fejérnek* az *assertorium* annyi, mint *valósító*, de ez inkább *redlizáló* tesz.

Asservatorium, pyxis. Az *oltári Szentseget*, úgymond *Monofzlai, hordozzátok ereklyében*; és másutt: *tisztességben, és böcsületben tartani ereklyében a' betegekért Krisztusnak szent testét*; a' mit én inkább így mondanék: *tisztességgel és böcsülettel a' betegek számára* vagy a' *betegeknek.* Az *ereklye* a' *Deák reliquiae* szóból rongálás által lett, és mindenkor annyit tesz a' *Ma-*

gyarnál, mint maga a' *szent tetem* ama' *tokocskával*, vagy *rámácskával* együtt, melyben tartatik. Magát a' *rámát* vagy *tokocskát* a' *szent tetem* nélkül *ereklyének* soha sem nevezzük. A' *közép* azonkívül az *olvasókról* függő *kerek* vagy *szögletes ólónképecskéket* is így nevezi. Az *oltári szentségről* tehát vagy azon *edényekről*, melyekben fenntartatik vagy hordoztatik, e' névvel élni nem lehet, jöllehet igaz, hogy a' *Deák monstrantia* mind a' *szentségnek*, mind a' *szent tetemnek* mutató *edényéről* mondatik. *Tegyük meg* itt az *idevaló elnevezéseket.* A' *tabernaculum szekrény*; a' *ciborium födeles kehely, zárt kehely*, vagy mivel a' *ciborium* a' *cibus* névből kölcsönözött, e' *kehelyből* pedig, mint egy *tárházocskából* az *áldozók Krisztus' testét* veszik, legrovidebben és legértelmesebben *tárkehely*; a' *lunula holdacska*: a' *pyxis* vagy *capsula*, melyben a' *szentség* a' *betegekhez* vitetik, vagy a' *szent olaj* tartatik: *szentségszelencze, olajszelencze*; mert a' *berben-cze* nekem *nyájasságból* koholt névnek látszik lenni; a' *monstrantia SS. Sacramenti szentségmutató*; a' *monstrantia reliquiarum* pedig *ereklye*, valamint a' *tozbi tokocskák* is, melyekben a' *szent tetem*ek tartatnak.

Associatio idearum, képszövetkezés, *Bergesellschaftung der Vorstellungen.* Némelyek a' *tel* syllabával, nem tudom minek? meghosszabbítják: *képszövetkeztetés*, kivéven mikor az *associatiót* *active* akarjuk venni. De mikor az *idearum associatiót* mondgyuk, *neutraliter*

szöllünk, mivel az *éfszéképek* önként öfzvekapcsollyák magokat, úgy hogy mikor az egyik e-fzünkbe jut, a' többiek is azonnal megüjülnek emlékezetünkben. — Így nevezetik a' képzeteknek rendtartó folyamattya, ammint a' talpvalóban (*subiectumban*) feklzik. A' képszövetkezésnek talpfala a' tilzta képző tehetség.

Assumptio, subsumptio, szerkesztetés, daš Subsumiren. Lásd *Subsumere* alatt. *Cserefelvételnék* nevezi; de ez elégtelen. *Assumere*, vagy *subsumere* annyit tesz, mint a' *minor*t a' *major* alá szerkesztetni, 's ez által azt jelenteni, hogy a' *minor* némü-némüképen a' *major* alatt áll, a' mi az okoskodásnak legue-hezebb foglalatossága. *Syllogis-mum assumere* a' disputatió-ban annyit tesz, mint az okoskodást, mellyet az oppugnator (az ostromló) tesz, szörül szóra elmoudani, a' végbül hogy a' defdens (a' védő) megmutassa, hogy a' benne fekvő ellenvetést helyesen veszi fel, és tokéll-tesen átérti; a' mi nélkül a' felelet helyes semmikép sem lehetne. Illyenkor az *assumptiot* lehet, ha teszik, *felvevésnek*, vagy *elfogadásnak* mondani.

Astrologia, csillagjósolás, csillagvarázslás, csillagjóvendölés, *Stendutercp*. Eu valaha a' Német szerint nem helyesen *csillagjelentésnek* neveztem.

Astronomus, csillagvizsgáló; *Sternfundiger*, *Sternseher*. Valaha *égvizsgálónak* helytelenül mon-dottam; mert az *ég* aer, vagy legalább ama' térség, mellyben a' csillagok állanak vagy for-ganak. A' Poéta veheti a' *continenst pro contento*.

Asylum, menedék, menedék-hely, szabadhely, *Zuffucht*, *Frei-heitort*. Noha a' *menedék* nem a' *ment*, hanem csak a' *megy* igébül eredhet, az *asylum* név-nek még is, legalább a' szokás által, legjobban megfelel. Lásd *Salvus conductus*.

Atheus, istentagadó. *Gottel-fäugnt*. *Pázm. Hodeg*.

Atomus, *zfengefzerecske*. *Atom*. Együgyü és természetiképen felolizhatatlan zsfengéje az öfzvetett szernek. Így tekintetik az *együgyü* a' második törvény-ellenkezésben avagy antinomiá-bau. A' zsfengefzerecskének gondolható részei olly erővel függnék öfzve, mellyet a' természetnek semminémü mozdító ereje meg nem gyözhet. A' ridegen (*specifice*) meghatározott termetü zsfengefzerecske *zsfengetestecské-nek* nevezetik. (*Corpusculum primum*; *criscs Körperchen*.) Magyarázása ama' külömbségnek, melly a' *zsfengefzerecskékbül* támadt testek kozt, és a' *zsfengetestecskék* kozt, Democritus és Cartesius szerint találtatik, a' Termézet' gépelyes Filozofiájának (*mechanica naturae philosophia*), Atomist cának, vagy a' zsfengetestecskék' Filozofiájának nevezetik. A' természetnek Lét-illető (*dynamicus*) Filozofiája ezen külömbséget a' vonzásnak és távoztatásnak (*tractio et repulsio*) eredetiképen mozdító erejétül zsfarmaztattya. Az egy-ügyü az öfzvetettre való tekintet nélkül, melly képző erővel bír, *Monasznak*, *Eggynek* nevezetik.

Attributum, tulajdonság. *Eigenschaft*. *Pázmán Hodeg*. *Az Isteni tulajdonságok*, úgy mond *Medgyesi*, *az Isten' állattyanak az Irásban vekony elmenkfsze-*

rint kiadattatott (kiadott) előnkben írása. Az állat, animal; itt pedig ő substantiát, valót, magavalót akar mondani. Az előnkben írás nagyon helytelen kifejezés, kivált e' mondásban, mellyett én így adnék elő: az isteni tulajdonságok a' szent Írásban az isteni valónak vékony elméukhez alkalmaztatott rajzolás. Többnyire lásd *Adtributum*.

Auctor, szerző, kezdő, alkotó. *Etifter*, Anfänger, Urheber, Schöpfer. Könyvszerző: *Schriftsteller*. *Pázmán*, *Gánótz*, *Csere*.

Auctoritas, tekintet. Unsehen. *Pázmán*nál méltóság; de ez annyi, mint *dignitas*. Az *Anyaszentegyház* ad, úgymond, a' szent Írásnak méltóságot. *Hodég*. *Medgyesi* is méltóságnak nevezi. De már *Gánótz* megváltatya, így szólván: az *Istennek méltósága vagy tekintete szerint hiszünk*. *Márt. Ist.* tekintetnek mondja: *Azon* (azonn) volt, úgymond, hogy a' *Mosesi positiva törvénytelenségnek tekintetét mind inkább megerőtlenítse*. E' mondásban több akad elő, a' mit szó nélkül nem hagyhatok. *Azon volt* annyi, mint *idem fuit*; *azonn volt* pedig annyi, mint *in eo fuit*. Az *i* képző a' tulajdon nevek után, mint *Mosesi* türhetetlen *Latinismus*. (*Analyt. Part. I. pag. 63.* a' *törvénytelenség* szónak helytelenségéről Lásd *Legislativa potestas*. *Auctoritatis majoris*: böcsületesebb (nagyobb tekintetű) a' tanítás, ha mások is taníttyák. *Pázm. Pred. Auctoritas critico-historica*: *ítélőleg történet-tudományos tekintet*; *critico-grammatica*: *ítélőleg nyelvtudományos*. *Fejér* amaz *historiai*

méltóságnak, az utóbbikat pedig *grammaticai tekintetre méltóságnak nevezi*; melly kifejezések, ha egyébaránt helyesek volnának is, a' *való* szócska nélkül *tekintete* után szükölködnek.

Augere, öregbiteni, szaporítani, nevelni: *vermehrren*. *A hitet nevelni*. *Gánótz*. *Monofzlai* a' *számosítani*, és *számosodni* igékkel él, mellyek a' *Deák*, *multiplico* igének felelnek meg inkább. *Megengedte* (az) *Isten*, úgymond, *számosodni e' világgon az eretnekeket*. És másutt *ott senmi számosítás avvagy erősítés az igazságban nem szükség* (szükséges). *Monofzlai*. *Augeri*: nevedekni. *Pázm. Pred.* úgyfzinte *öregbedni*, *szaporodni*, *gyarapodni*.

Augmentum, öregbedés, szaporodás, nevedekés. *Vermehrung*. *A bérmalás pedig*, úgymond *Gánótz*, a' *malasztnak nevedését adgya*. Ezt a' Magyar rövidebben, szebben, és értelmesebben mondhattya, ha a' *Deákot* szörül szóra nem követi: a' *malasztot öregbiti*, *gyarapítja*. *Pázmán* *öregbülésnek* mondgya *Hodég*. de az *öregbül* nagyon erőltetett és szokatlan formálású ige az *öregbedik* helyett, és így a' belőlle származó *öregbülés* név sem törvényes.

Augurium, madárjósolás, jövendölés. jelmagyarázás. *Vogeldeutren*, *Wahrsagung*, *Zeichendeutung*. *Illyés* *varáslásnak* mondgya.

Authentia, hitelesség. *Gläubwürdigkeit*. *Fejér*nél az *igazság* helytelenül formáltt, vagy legalább szokatlan név. Az *igazi* csak a' köz népnél járatos az *igaz*, *valóságos* helyett; mert az *igaz* már magában *adjectivum* lévén

az *i* adjectivalis képzőt el nem fogadhattya. Az *authenticitas* annyi, miut *authentia*.

Authenticatus, hitelesített, glaubwürdig gemacht. *Adjuratus* helyett *Veresmarthy hiteztettnék* mondgya; de az *esküdt*, vagy legfellyebb *megesküdtetett* helyesebb és járatosabb.

Authenticus, *a, um*, hiteles, glaubwürdig. *Scriptum authenticum*: az eredeti írás, mivel ez leghitelesebb, die Urchrift. Tetz annyit is, mint *különös tekintettel* péld. ok. *szollani: úvδεντικός* loqui. *Cicero* mit einem *sonderbaren Ansehen* sprechen. Így az *igaz*, *valóságos* 's több efféle melléknevek helyett, mellyekkel Íróink ezen esetben élnek, a' *hiteles* adjectivumot mindenkor bizvást tehetjük. *Melly könyvek volnának igazak a' Bibliában, mellyek hamisak. Monofzlai*, mellyek *hitelesek*, mellyek *hiteletlenek*, vagy ammint az *apocryphus* alatt mondottuk, mellyek *felretettek*.

Autocratia materiae, a' szernek nemző ereje, mellyel magából olly gépelyezett (*organicus*) valókat önkint szül, mellyeket eszünk meg nem foghat egyébkép, hanem csak mint czélokot. Ezen észfogás üres; mert lehetetlen meggondolni, mikép foglalhassa magában, a' sok magavalonak (*substantiának*) csupa csoportozattya (*aggregatum*) a' belső és czélgyvelő formálásra, termelzésre szükséges principiumnak, talpforrásnak egységét.

Autoenergia, *öntehetség*, *Élőbíthátig*ter. Lásd *Caussalitas*.

Autoenergicus, *a, um*, *öntehető*, *Élőbíthátig*. Lásd *Causalitas*.

Automaton, *gépely*, *Maschine*. Olly egy alkotmány, é-

pület, mellynek okozattjai az udőben az okságnak (*caussalitätsnak*) szükséges törvényei szerint, határozott renddel történnek. Az ilyen alkotmány kétféle: a' valóságos gépely tudni illik, avvagy *szeralkotmány* (*automaton materiale*), mikor az okozatoknak indító okai testiek, és így *mozditások*, mint az órában, a' peccenyeforgatóban. A' másik a' *lelki alkotmány* (*automaton spirituale*), mellyben a' *szükségképen* határozó okok érzékenyen vagy észesen gondolt képzetekből állanak. Ilyen Leibnitz' systemája szerint, az ember.

Autonomia, *öntörvényezés*, *eigene Gesetzgebung*. Az akaratnak saját törvény szerzése által az észes akaratnak ama' tulajdonságát értjük, melly által önmón magának törvény gyanánt szolgál, önmón magát meghatározza, a' nélkül hogy ebbe a' hajlandóságok belé avatkozzanak. Függetlensége az akaratnak minden hozzá tartozó szertül, úgymint az érzékeny vagyakodásoktül és ezeknek tárgyaitul; az észes akaratnak csupán csak önmón magátul, az az, az észuek formájátul való függése. Ez gyakorlásügyelőleg (*practice*) elkerülhetetlenül szükséges észkép (*idea*) arra, hogy az alkattan (*conditione carens*) parancsolatnak, és az olyan cselekedeteknek lehetőségét gondolhassuk, mellyeknek jósága, erkölcössége (*moralitassa*) semminémü jövevény halzontekintettül nem függ. Ezen idea az észes akaratnak csak formáját foglallya magában, nem pedig tárgyát, és így előre teszi a' gyakorló, (*practice*) következőképen a' tapasztaláshaladó (*transcendentalis*) szabadságot

is. Az olyan törvény, melyet az elzes akarat önön magának ízab, valamennyi érzékenyen érdeklett elzes valóknak parancsol. mivel magából az észből származik. A' *heteronomia* ellenben, avvagy az *idegen törvényserzés*, mikor tudniillik az akaratot nem az ész, hanem valamelyik hajlandóság határozza meg, annyiféle *véleményes*, vagy *alkus* (*hypotheticus*, *conditionatus*) parancsolatokat szül, valahányféle hajlandóság, vagy egyéb hasonló indító ok az emberben találtak.

Avaritia, fösvényesség. *Grif. Pázm. Hodég. Illyés.*

Aviticum, ösi, was von *Großeltern* herkömmt. *Pázmánnál ösítöl keresett*; az *öseitül* helyett. A' monosyllabumok a' rövidítést a' possessivumokban meg nem szenvedik, ha consonával végződnek. Így rosszul van mondva *házim*, *házid*, *házi*, *házi*, *házink*, *házitok*, *házik*; *hegyim*, *hegyid*, *hegyi*, *hegyink*, *hegyitek*, *hegyik* a' következők helyett: *házaim*, *házaid*, *házai*, *házaink*, *házaitok*, *házai*; *hegyeim*, *hegyeid*, *hegyei*, *hegyeink*, *hegyeitek*, *hegyeik*. Csak a' több mint egy syllabából álló, és consonával végződő nevek fogadhattyák el az efféle rövidítést: *országim*, *országid*, *országi* 's a' t. *ellensegim*, *ellenségid*, *ellenségi* 's a' t. kivéve a' többes számmú harmadik

személyt, melly mindég egész: *országait*, *ellenségeit*, nem pedig *országik*, *ellenségik*.

Axioma, sarkigazság, sarkvalóság, sarkállitás, *Hauptgrundsaß*. Némellyek *tudatnak* mondgyák; de ez ige, és annyit tesz, mint *scire facit*; azért van nyelvünkben ezen igéből formálva a' *tudomány scientia*; és a' *tudás*, *apperceptio*, *Bemuststeyn*, az *at* képzővel nevet belölle csinálni nem lehet. A' Filozofiában az *Axioma* olly öfveköző (*syntheticus*) és tapasztaláselőző (*apriori*) talpmondás, mellynek bizonyossága elközetlen (*immediata*), az az, szemléhető, és így a' tizta szemlélésből (*intuitus*) vontt, mellynek még csak vizsgálásra, nyomozásra, az az, igazságának bizonyítása iránt való figyelmetességre sincsen szüksége, 's mellynek igazságáról még csak közelebbrül való jegyet sem lehet mutatni azon kívül, melyet önmaga kifejez. Az ilyen sarkigazságot vagy talpmondást minden ember átláthattya, és senki a' világonn. mihelyt csak megértetik, sem kétségbe nem veheti, sem meg nem támadhattya. Tulajdon értelemben vett Axiomák csak a' Mathematicában találtaknak, a' minők ezek: *két egyenes lineával közt zárni nem lehet; az egyik ponttól a' másik pontig csak egy egyenes lineát lehet vonni.*

B.

Bacchari, dobzódni, torkoskodni: toben fchwarzen. *Molnár Albert.* tombolni, másoknál tobzódni, melly ha *d* betűvel íratik: világosabb az eredete a *dobzó* névből, mellé a' kurjongó korheloknak legkedvesebb musikája, mivel a' dobnak hangja még szavaikonn is áthallik.

Baptisandus, kereftelendő, der getauft werden soll. *Gánótz*i.

Baptisatus, kerefteltt, getauft. *Pázm.* *Hod.* nem pedig megkereftelttetett.

Baptismalis fons, kereftelő kút. *Taufstein.* *Gánótz*i. *Baptismalis stola*: kereftelő tudni illik adomány, *Pázm.* *Hod.*

Baptismus, kereftés. *Taufe.* *Pázm.* *Hod.* *Betű szerint való értelemben*, úgymond *Gánótz*i, *cannyi mint ablutio, lemosás; egyházi értelemben kereftés; Baptismus fluminis*: vízkereftés. *Wassertauf.* *Pázmán* *vízben való kereftés*nek mondgya *Hod.* azután pedig *víz által való kereftés*nek. Így nevezi *Gánótz*i is; *Illyés* pedig *vízbelinek.* A' *vízkereftés* czl legrövidebben és legigazabban kifejezi. *Baptismus sanguinis*: vérkereftés, *Bluttauf.* *Pázmán* *vérbenekereftés*nek, *Gánótz*i, a' *vérontás*' kereft-

ségének, *Illyés* pedig *vérkereftés*nek nevezi. *Baptismus flaminis*: vágykereftés. *Wunſchtauf.* *Gánótz*i a' *kivánás*' kereftésének, *Illyés* pedig *szereftelbelinek* mondgya. *Baptismi collatio*: kereftelés, *daß Tauf.* *Pázm.* *Pred.* *Ex baptismo levare*: *Gánótz*i az *emelni* igével sejezi ki: *parancsoltatik*, úgymond, *hogy csak egy emelje a' kereftésből a' kereftelendőt.* A' *Deák* kifejezés *levare* amaz *udókból származott reánk*, mikor a' kereftés per *immersionem*, süllyeltetés által adatott. Most a' *Magyar* így beszél: *kereftvízre tartani, kereftésre vinni.* Lásd *Affusio.*

Beatissimus Papa, boldogságos *Pápa* *Pázmán*nál *Hodog.* *Hogy beatissimus és sanctissimus*, mint *tiszteletnevek*, mellyekkel *Deák* a' *Pápa*t illetjük, *egy és ugyanazon értelműek*, kiki tudgya. *De* mind a' *kettőt* ezen esetben a' *Magyar* csak az *egy szentséges* *tiszteletnévvel* (*titulus*) szokta kifejezni, a' *Boldogságos* névvel pedig csak az *Istennek* *Annyát* *tisztelet.*

Beatitudo, boldogság. *Glückseligkeit.* *Teljesen jó dolga* a' *véges és ezies valónak*; *olly tudás*, *mellyel e' való az életnek ama' kellemetességét* *tudgya*,

melly egész életét felbezakadatlannul kíséri. Támad ez valamennyi hajlandóságának megelégitésébül, 's az érzékenységtől feladott valamennyi czélnak elérésébül. A' boldogságot megkülönböztettyük 1) az *önnelegedestül* (*contentus secum animus*, *Selbstzufriedenheit*), melly annyi, mint saját fzemélyünknek tekintete, onnon létünkkel való megelégedés, mellyhez erkölcsünknek tudása, a' hajlandóságainkon való fő hatalom, akaratunknak tollók való függetlensége, 's a' gyakorlásügylő szabadság kapcsolatik. Ez csupán csak tagadó (*negativum*) 's az erkölcsi érzéshez tartozik. 2) Megkülönböztettyük tovább a' boldogságot az *üdvözégtül* is, (*salus*, *Seligheit*) avvagy az *önnelegedőségtül* (*sufficientia sui* *Selbstgenüßsamkeit*). Ez annyi mint tudása annak, hogy nem csak akaratunk, hanem boldogságunk is, a' hajlandóságoktól, inségektül, 's ezeknek tárgyaitül tellyességgel nem függ. Ama' talpállítás (*principium*, *Grundsatz*), melly saját boldogságunkot az akarat legfőbb határozó okának telzi, a' *magaszeretet*' talpállításának nevezetik. (*principium amoris proprii*, *Grundsatz der Selbstliebe*). Az *erkölcsi* boldogság ama' bátorságos tudásbül áll, hogy felbezakadatlannul olly szívhajlékonysággal bírunk, melly a' jóban foglalatoskodni és elömenni meg nem szünik. A' *természeti* (*physica*) boldogság pedig ama' bátorságos tudásbül áll, hogy valóban és álhatatosan megelégtünk természetii állapotunkkal; röviden: a' minden rosztül való menekedésbül, 's a' mindenkor nevezkedő kéjnek *éleményébül*. (*Fruitio*, *Ut-*

nus.) — *Beatitudinis scientia*, *Boldogságtudomány*. Glückseligkeitslehre. Az minket ama' módokra és elzöközökre (*Media Mittel*) tanít, mellyeknek segedelmével a' boldogsághoz juthatunk, és két részre olzlik. 1) Az egyiki a' természetii, és tulajdon értelemben vett *Boldogságtudomány*, melly közönséges *Okoságtudomány*nak is nevezetik. (*scientia prudentiae universalis*, allgemeine Glückseligkeitslehre). Ennek úttya a' boldogsághoz elzöközetlen, (*immediatus*), természetes, érzékenységtünk' és a' reá ügyölő dolgok' természetéhez szabott törvények; maga pedig a' tudomány csupán csak érzeményes (*empiricus*), és így csak hasonlítolag közönséges talpállításokra van építve, mivel mink a' dolgoknak érzékeny vágyó tehetségünkhez való viszonyját, csak tapasztalás által szöktük megösmerni. A' regulák vagy inkább tanácskozások, mellyek e' tudományban előkerülnek, háromfélék. a) Némelnyek útát módöt mutatnak arra, hogy magunknak érzékeny javakot szerezünk, mellyek hajlandóságinkot megelégtítsék. Illyen javak a' gazdagság, böcsület, szertetet, jó barátok. b) Némelnyek arra tanítanak minket, hogy ugyanezen javaknak beszerzése végett örököket, tehetségünköt öregbítsük. Illyen öregbítés a' léleknék culturája, a' testi gyakorlások. c) Némelnyek végtére arra oktatnak miüket, mikép kellyen az érzékeny éleményre való (*fruitio*, *Genuß*) képességünköt nagyobb erőre segiteni, a' fájdalom' érzésére való kélszégünköt pedig meggyengiteni. Illyenek péld. ok. e' regulák: „szöktasd magadot

„ az elkérthetetlen rossznak
 „ békességes türésére, valamint
 „ lizinte a' természetben előke-
 „ rülő kellemetességek iránt va-
 „ ló szemes figyelmelességre is. “
 2) A' Boldogságtudománynak
 második része arra tanít min-
 ket, hogy magunkot erkölcsi
 utakonn, a' gyakorlásügylő
 észnek tiszta talpállításai sze-
 rint, a' boldogságra méltóknak
 tegyük. Ez *erkölcsi Boldog-
 ságtudománynak*, az az. a' Re-
 ligiónak talpállításival egybe-
 kötött *Erkölcstudománynak* ne-
 vezetjük (*Scientia morum*, *Cit-
 tenlehre*).

Benedictio, áldás, das *Egen-
 nen*, der *Egen*. Dicséret: *Lob*.
*Ez a' szentség Krisztus' ige-
 jének áldásával szerezteik*.
 úgymond *Pázm. Hodeg*. Ki
 azonban másutt nagyon szeret
 az *áldomás* szóra botlani, melly
 rosszul formáltt név, és most
 csak annyit telz, mint *merci-
 potus*. Lásd fellyebb a' *hallo-
 más* szörül *Auditio* és *Auditus*
 alatt. *A' pásztorokra lelki áldo-
 mással* (áldással) *szállott a' méltó-
 ság*. *Pázm. Hodeg*. Külomb-
 ségnek okáért a' *consecrátiót*
szentelésnek kell nevezni; mert
 a' *kenés* a' Magyarban alacsony
 kifejezés; jöllehet ellenben a'
kenet az efféle alacsnyságtul e-
 gélsen meutt. A' *benedictio* vagy
*introductio mulieris post par-
 tum* már *Telegdi'* üdejében a-
vatásnak neveztetett, az *avat-
 ni*, *elegyiteni* gyökérbül. *Páz-
 mán Predikat.* így szöll egy-
 szer: *mennyei áldomással hi-
 zik lelke*; de jöllehet a' szent
 Írásban az *inpinguari* nem szo-
 katlan kifejezés, most csak még
 is e' metaphorát a' *lélekrül* ala-
 esonykának kell vallanunk. *Min-
 den lelki és mennyei áldomá-*

sokkal tellyesek vagytok. Pázm.
*Pred. Dicséretnek veszi e' mon-
 dásban: sem (a') dicséretnek fel
 nem suvalkoddatták* (füjják);
*sem (a') rágalmaso szidalmak
 le nem nyomják. Predik. Be-
 nedictum, i, annyi, miut ál-
 domány, das Gesehete.*

Beneficium, jótétemény, jö-
 tétel, jötett. *Wohlthat. Pázmán.*
Hod. a' jötét névvel él. *emlé-
 kezünk* (meg) *az Isten' jöte-
 térül*. Ama' rendhagyó igékbül,
 mellyekben az *sz* végzés gyöker-
 betü, neveket csak *as*, *es*, vagy
al, *el* képzővel formálhatunk,
 ammint már *Apparens* alatt
 mondottam. Az *ital*, *étel*, *lé-
 tel*, *hitel*, *tétel*, *vétel*, *vitel*
 nevek közül pedig csak a' *létel*
 és *hitel* röviditetnek meg vég-
 kurtítás (apocope) által: *let*,
hit. A' többiek kurtítva szöfzör-
 nyetek: *it*, *ét*, *tét*, *vét*, *vit*.
 A' *tett* participium. — *Benefi-
 cium ecclesiasticum*. Egyházi
 jövedelem. *Pründe. Pázmán.*

Beneplacitum, tetszés. *Wohl-
 gefallen. A' mivel senkinek ados
 Isten kedves kegyelmességébül
 osztogattya. Pázm. Hod. E'*
mondást két latinismus és a' Deák
*szörendnek szoros követése egé-
 szen érthetetlennek teszik. A'*
senkinek utánn a' Magyarban a'
sem tagadást el nem lehet hagyni,
 előtte pedig az *Isten* név miatt
 a' névmutatónak kell állani:
 a' *senkinek sem ados Isten*. De
 mivel e' mondásban az a' *mivel*
 pronomen előre kuldetik, az
osztogattya mutató formájü mü-
 velő ige pedig *accusativus* nél-
 kül szükölködik, a' mondást
 kettőre kell osztani: a' mit az
 Isten, noha vele senkinek sem
 adós, ingyen kegyelmébül vagy

ingyen tetfszébül, vagy csupa jóvoltából olztoogat; vagy imigy: a' mit a' vele senkinek sem adós Isten ingyen kegyelmébül olztoogat; de már ez, mivel egy mondasba lzorittatik, nem olly vilagos, mint az előbbeni. *Molnár Albert* pedig így szól: az *mindenható jó kedvü akarattyából*, vagy a' mostani tilztább lzoajtás lzerint: a' *mindenhatónak jó kedvü akarattyából*. De minek a' jó kedv latinismus, mikor a' *mindenhatónak tetfszébül* a' Magyarban sokkal természetesebb. Hasonló latinismus *Ember Pálnál a' joteltses*, melly a' *beneficium* lzonak betü lzerint való és ugyanazért érthetetlen fordítása.

Benevolentia, jóvolt, jóakarát. *Günst, Wohlgenogenheit*. *Illyésnél a' kegyesség* anyyi, mint *pietas*, vagy *benignitas*.

Bestialitas, baromság, das thierische Wesen. A' Morálisban: *baromveggyülés*: vichische Unzucht. *Illyésnél bestyesség*; de ez nem Magyar lzó.

Biformis formativa, két ágü lzőképző, zwenältige Bildung. Illyen az *as, es*; vagy *at, et*, az *irás, eges, irat, kéret* szavakban.

Bilanx, serpenyös mérték. *Schüsselwaage*. *Pázmán funtmértéknek* nevezi *Pred.* De ez a' *libra* névnek felel meg inkább, melly genericum. *Waage*.

Biographia, életírás. *Lebensbeschreibung*. *Biographi*: életírók. A' *szent Atyák életének* (életének) *Irói arról sem emlékeznek. Gánótz.*

Blasphemia, káromlás, káromkodás, szitok. *Lästerung, Gotteblästerung*. *Pázm. Hod. Azt mondani, hogy Krisztus az Istennek csak jele, nyilvánva-*

ló káromlás. Telegdi. Pázmán szitkozodásnak is mondgya. Monofzlainál káromlás, Illyésnél káromkodás. Káromkodással való esküvés, ügymond, midön (az) Isten ellen való bofszuságos szoval esküszik.

Bonificatio, indemnificatio, kárpótolás, káratlanítás. *Schadloshaltung. Szilágyinál kárkipótolás*; de a' *ki e' lzóban halzontalan.*

Bonum, Jó, Gut. A' jó nem az, a' mi a' hajlandóságokat megelegíti mint a' kellemetes, a' kedv, a' kéj, a' gyönyörűség, hanem a' mit az élz helyben hágy, és gyakorlásüggyelőleg szükségesnek ösner; a' mi az élznek valamelly talpállítása lzerint a' vágyó tehetségnek szükségés tárgya; egy lzóval, a' minek böcse van. Ez kétlele: 1) ügymint a' *viszonyosan jó, (relative bonum)*, közöslég jó, (*mediate bonum*), valamire jó, ügymint a' holdogságra nézve. Illyen jó az, a' mi az érzemnyes (*empiricus*) és gyakorlásüggyelő élznek talpállítása lzerint jó; a' minek böcse más valamire mint elzköz üggyel, a' mi az állapotnak (nem a' lzemélynek) böcsét gyarapítgya; valamelly cselekedet, mint elzközé vagy oka a' kellemetesnek; a' halznos. *Péld. ok.* a' mértékletesség, mint elzközé, oka az egészégnek; a' szolgálatra való készség, mint elzközé az önkedveltetésnek. Annak, a' mi ez által megezközöltetik, csak viszonyos böcse, az az, *ára* van, (*Pretium, Preis*), melly vagy *vásári (pretium fori, Marktpreis)* vagy *önkénti (Pretium affectionis)*. Az előbbeni olly dolgoknak az ára, mellyek az embereknek közöslégés inégeit

enyhitik; az utóbbik olyanoké, melyek csak valamely különös izlés előtt kedvesek. 2) Az *általlában*, vagy *alkutlanul*, vagy *mindenkép jó* (*bonum absolutum*) az, a' minek belső eszközetlen (*immediatus*) és hasonlíthatatlan böce van: a' mi a' személynek érdemét fellyebb emeli; a' mi minden eszes valónak ítélete szerint a' vágyó tehetségnek tárgyai közé tartozik. Kölcsonözött értelemben eszközetlenül és általlában jönnek mondatik az is, a' mi a' kedvnek, a' kéjnek érzeménnyeit magával hordozza; de ennek igazabb neve a' *kellemetes*. (*svavis*, ananchin). Tagadólag jönnek (*negative bonum*) az mondatik, a' mi az erkölcsi törvénnyel nem ellenkezik. A' *legfőbb jó* annyi, mint a' tisztá gyakorlásügyelő észnek alkutlan és egész tárgya. Áll ez az *erkölcsbül*, (*virtus*, Tugend) melly a' talpvalót a' boldogságra méltónak teszi; áll azután a' boldogságból magából, a' mennyire ez a' boldogságra való méltósággal egybe kapcsolatik. Ez *tellyes jónak* mondatik, mellyet háromféleképen tekintünk: a) mint legfőbb javát az olyan személynek, ki jó erkölcsérül bizonyos lévén, boldog, és szerencsés. Ez *legfőbb jó* az emberben. b) Ugy tekintjük tovább, mint legfőbb javát a' (legjobb) világnak. Ez az erkölcsi törvénynek közönséges tellyesítéséből áll, és ama' boldogságból, melly a' tellyesítéssel egybe kapcsolatik. Ez

legfőbb ugyan, de *lövetkezett és függő jó*. c) Ugy tekintjük végkére, mint egy természetiképen és erkölcsiképen legtökéletesebb valótól eredőt, melly ama' *legfőbb, eredeti és független jó*, az Isten, ki a' természetvilágnak az erkölcsvilággal való harmoniáját, eggyezését meghatározza. Lásd *Malum*, *Svavis*, *Valor*. — *Bonum supremum mundi*, a' *legfőbb világi jó*. Weltbest. Az eszes valóknak ama' boldogsága, melly az erkölcsi törvényeknek tellyesítésével meg-eggyez.

Bonus, a, um, jó. gut. — *Bona fides*, igaz lélek. *Mala fides*: hamis, rossz lélek. *Bonae fidei possessor*: igaz lelkű birtokos. *Malae fidei possessor*: hamis lelkű birtok. *Szilágyi* amazi *ártatlan birtokosnak* mondgya, de ez *innocens*; a' *bonae fidei possessor* pedig az igaz birtokosnak, ha nem akartva is, de csak *árt.* — *Bonum opus*, jó vagy jóságos cselekedet, eine gute That, Gutthat. *Pázm. Hod. Bonum supremum hominis*: az embernek fő (legfőbb) java. *Molnár. Alb. Legfőbb jó. Medgyesi. Ebből ered az embernek az ő igazi méltósága* (az embernek igaz méltósága) *szerencséje, legfőbb java. Fejér.*

Bravium, *brabeum*, *brabium*, bajjutalom. die Gabe im Sichten. *Megmásolhatatlan áldomással* (bajjutalommal), örökévaló áldással *tellyesek leszteknéknak*. *Pázm.*

C.

Caecilia musica: hanghanyatlás. *Musik - Kadenz.* *Caecilia poetica*: szóathanyatlás: *Porrische - Eadenz.*

Caesura, szózatemelkedés. *Einschnitt.*

Calcar, sarkantyú. *Sporn.* Metaphorice ösztön, inger, biztatás: *Anreizung, Antrieb.* *Calcar addere*: ösztönözni, biztatni: *antreiben, anreizen.* *Mert vastagon sarkantyúzza és ösztönözi a kerefstény lelket az a' gondolat.* *Pázm. Pred.* Fő regnula az, hogy a' metaphorák közönséges izokásban legyenek; mert a' mi az egyik nyelvben metaphorá, az a' másikban nem mindenkor, sőt selette ritkán érdemli meg e' nevet. Kicsoda ne kaczagja ki azt, a' ki a' Magyarban így szól: a' *vasnak fekkudt*, *ferro incubuit*, e' helyett: *megölte magát.* A' léleknek sarkantyúzza illetlen kifejezés, a' *vastagon* pedig nagyon alacsony. *Erösen, hatalmasan, hathatósan sürgeti, ösztönözi, kézfeteli*, mennyivel kellemetesebb kifejezések?

Calcens, czipő vagy czipő. *Schuh.* *Pázmán czipelletnek* mondgya; de amaz rövidebb és izokottabb neve. A' *czipelnei*

azonnkivül annyi némelly megyékben, mint *hurczolni.*

Calix, kehely. *Kelyh.* A' *Dcák* névből támadt a' Magyar, melly a' lélek, teher, és *vehem* anomalumok közé tartozik *Analyt. Part. I. pag. 111. 4.* Pluralissa *kelyhek* per metathesim, mint a' *teher* és *vehem*, neveké *terhek* és *venhek.* A' *kelyhe* tehát, mellyel *Pázmán Hodég.* a' *calix* nevet ejti, tulajdonképen annyit tesz, mint *calix usus* vagy *ejus.* *Calicem obtegere, et delegere* Gánótzinál a' *kelhet* (kelyhet) befodni és lefosztani. De miért nem inkább *felfodözni?* *Gánótz* másutt *kehelynek,* *Pázmán* pedig *Hodég.* *Kelyhnek* is írja; melly utóbbi kiak kimondása a' hangrendet sérti.

Calumnia, hamis vádolás, ál vád, *falsche Beschuldigung.* Rágalom, megfizollás, gyalázás, kisebbítés, *Isidalom: Verläumdung.* *Schmach, Übertreben.* A' *Isónak* halinagyarázása, *Iszócsavarítás,* a' régi Magyaroknál patvar: *falsche Auslegung der Worte, Wortverdrehung.* Errul Páriz Pápaiban *calumnia* alatt ezt talállyuk: *calumnia litium:* (Cic.) *csalárd pörfolytatás;* *cavillatio* alatt pedig ezt: *juris cavillationes:* *torvénybéli patvarkodó*

kifogások. Pázmán pedig így szól: *ha a' bizonyításban tetováz a' vádoló, minden patvarának vége szakad.* Kitéltszik ezekből, hogy a' *patvar* és *gyalázás* nem *synonimumok*, ammint valaha magam is helytelenül véltem, mikor így írtam: *a' mit a' Deákok calumniának neveznek, azt mi (mink) Magyarok patvarnak; 's gyalázásnak mondgyuk.*

Calumniari, megfzöllani. *Pázmán Pred.* verbumden. Egyéb értelmül Lásd *Calumnia* alatt.

Calumnator, patvarkodó, Wortverdreher. Egyéb érteimeit Lásd *Calumnia* alatt.

Calumniosus, patvaros, zur Wortverdringung gehörig. Egyéb érteimeit Lásd *calumnia* alatt.

Camisia vagy *Camisile Festusnál* alsó férjfi ruhát jelent. *Jarro subuculának, Tertullianus interulának* nevezi, melly egyszerismind *ümögöt* is tesz. A' Francia ebbül két szót alkotott: *chemise*, *ümög*, és *camisole*, Olaszúl *Camiscivola*, alsó ruha. A' Magyar Szerzetesek, kik *ümög* helyett vékonyabb szorbül készített *tunicellát* viselnek, ezt *Kámsának* nevezik. Azért mondgya *Pázm.* *Hodeg. Papi öltözetet és kámsat vesznek magokra.*

Candor, nyíltszívűség. *Márt. Istv. Aufrichtigkeit.* Egyéb érteimeit Lásd *Wagnerban.*

Canon a' *Logicában* észregula. *Wernunftregel.* Ez általlýában olly tudomány, melly minket ösmerő tehetségünkkel helyesen élni tanít. Ama' tudomány ellenben, melly minket a' helytelen veleváló élésnek meggátolására oktat, *észvezetésnek* avagy *disciplinának* nevezetik. Különöschb értelemben a' *Canon*

először annyi, mint az észnek és értelemnek regulája általlýában, formájok szerint. Ez közönséges tizta *Észtudománynak Logicának.* vagy tizta *Analyticának* is nevezetik. Lásd *Analytica.* Másodszor annyi, mint a' tizta értelemnek regulája, az az, a' tizta értelemnyek' avagy categoriák' haszonvételenek theoriája, melly tapasztaláshaladó *Analyticának* mondatik. Harmadszor annyi, mint a' tizta észnek regulája, avagy az élképekkel (ideákkal) való helyes bánásnak theoriája. — *Canon librorum*, szent könyveknek *lajstroma.* *Pázm. Hod. Canon Concilii*, gyülekezeti végzés; a' *gyülekezeti végzése. Gánótz.* Lehetne *hitregulának, hitzabásnak* is mondani.

Cantillatio a' *declamatio*ban: hangezikornyázás, das Singen im Vortrage.

Capere, fogni, megfogni: fangen, fassen. A' helyrül annyit tesz, mint magában foglalni: in sich fassen. Az észrül *comprehendere*, megfogni, begreifen, melly értelmét Lásd *comprehendere* alatt. *Pázmán* ezen érteimeket a' Magyarban meg nem különbözteti ammint kellene, mikor így szól: *a' világ sem foghatná azokat a' könyveket. Pred.* Ez tudniillik annyi, mint *non posset mente comprehendere*: begreifen. Az igaz értelme a' szent írás' ezen szavainak a' következő: *az egész világban sem férhetnének el e' könyvek.* Ioann. 21. v. 25.

Capitale, tőkepénz. *Capital.* *Csere főpénznek* mondgya. *Másnak*, úgymond, *főpénzébül ered nyeresége. Telegdinél derékpenz.* A' *tőkepénz* ezeknél mind helyescbb, mind

ösmeretesebb: mert a' *fő* és *derék* neveknek más-más értelmeik vannak, mellyek az ide tartozót meghomályosíttyák. *Szilágyi tökepenznek* nevezi.

Capitalis, e' halálos, halálra méltó, főbenjáró, des *Todes werth*. A' Magyaroknál e' Deák Izo annyit is telfz, mint *fő*, *legfőbb*: *haupt*. *Mit mivelnétek* (művelnétek), *ha fejetekben járó peretek volna?* (pörötök folyva) *Pázm. Pred.* A' *fejetek* a' következő *peretek* miatt szükségtelen, sőt hibás possessivum: *ha főbenjáró pörötök folyva*. A' másik értelemben *Pázmán* a' *derék* névvel él: ezek a' *szöbéli* (szó) *különbözések* *senmit sem ártanak; mert a' derék értelem* mindenik *mondásban megtartatik*. *Hodeg.* Itt is a' *fő* helyesebb és értelmesebb, mint a' *derék*. A' *fő* annyit is jelenthet, mint *fundamentalis*, *radicalis*. Lásd fellyebb *Capitale*.

Capitium, főtakaró, Kopfschut. Lásd *Cappa*.

Cappa, Kápa, eine Art von Kleidung, Kappe. A' kis kápába voltak öltözve az Isteni szolgálatnál az Eneklök. A' nagy kápával élnek még most is a' Püspökök, mikor a' templomban az Isteni szolgálatnál nyilván jelen vannak. E' nagy kápának hátul főtakarója és alól eresztvényye (*synna*) van. A' főtakaró, melly rajta van, a' szerzetes csuklyához (*cucullus*) hasonlít.

Capsula, fizekrényke, skatulácska, tokocska, ládácska, Süßthün, ein kleines Futteral, Behältniß. *Fejér buroknak* nevezi, de a' *burok* Páriz Pápainál annyit, mint *secundae*, *darum*, vagy *galea infantum*. *Рафгебурт*.

Telfz *burok* Szabó Dávidnál annyit is, mint *gally*, *leveles ág*, de talán csak akkor, mikor a' földművelő Állzonyok a' lepedőt, mellyben csöcsömös gyermekeik fektzenek, reá függesztik.

Captus, fogás, Fassung. Átlátás, átértés. Begriff. Ertelem: Bestand. Élz: Vermunft. A' Logicában *conceptus* helyett annyi, mint *eszfogás*: Begriff. *Captus auditorum*: a' hallgatók' értelme. *Pázmán Pred.* Lásd *Conceptus*. Orator, qui dictionem *captui* auditorum accommodat: a' Szónok, ki beszédgyét a' hallgatók' *eszéhez* alkalmaztatta.

Capucium annyi, mint *Capitium*.

Cardialgia, szűfájás, szűfzorulás, (szűfogatás *Pázmán*nál) melly többnyire szűdobogást okoz (*palpitationem cordis*). Nevezik a' Magyarok *Plautus* után *cordoliumnak* is.

Cardinalis, e, a' mi az ajtó' sarkához való: was die Thierangel angehet. Sark vagy fő dolog: das vornehmste, hauptächlichste. *Cardinalis virtus*, *lex*, *praerogativa*: sarkerkölcs, sarktörvény, sarkizabadság, mivel ezeken a' többiek úgy fekszenek, mint sarkain az ajtó. *Cardinales venti*, *plagae*, fő szelek, fő vidékek.

Cardinalis, mikor egyházi méltóságú személyt telfz, a' Magyarban is csak *Cardinalisnak* neveztetik, jöllehet *Pázmánban* és *Gánótziban* az *is* végzés nélkül olvassuk. *Pallavicinus* *Kardinal*, úgymond *Gánótz*, a' *Tridentomi gyülekezetnek* *historiájában*. Mikor nem a' Deák-ból vesszük az efféle neveket, hanem más ollyas nyelvből, mellyben azokat Deák végzések nélkül mondgyák, mint *Maré-*

chal vagy *Marschall, Admiral* (az Arabiai *Anir, hadi vezér, tiszt* vagy *Admiral*, akkor valóban nincs jusunk, sem okunk, hozzájuk Deák végzéseket függesztenünk: *Marsal, Admiral*, hanem úgy kell azokat ejteünk, ammint fekszenek. De a' Deákokot is úgy kell ellenben hagynunk, ammint vannak, annyi-val is inkább, mivel egyébaránt, mint suták, érthetetlenek, sőt némellykor még, nevetségesek is. Ha a' suta nevek, *Merkur, Uran, Polon, Bohém* (még a' mindenütt szokott *Lengyel és Cseh* helyett is) *Vulcán, Apollinár, Tergeszt, Lugdún* s' a' t. helyesen magyarított nevek miért ne mondgyam én *Venus affzonyt* is hasonló magyaráttással *Vén affzonymak*? A' *Cardinalis* nevet nem tanultuk mink sem a' Némettől sem a' Francziától, hanem a' Deáktól: hagyjuk meg tehát, ammint a' Deákban van.

Cardo, sark, ajtósark. *Thürangel. Fő tulajdonság, fő dolog*: die vornehmste Beschaffenheit eines Dinges, Hauptsache, Hauptwerk. *Cardines coeli obambulare*: az egek' sarkain sétálni. *Pázm. Pred.* Melly hiúk, érthetetlenek és nevetségesek legyenek az idegen nyelvekből kölcsönözött és nállunk szokatlan metaforák és allegoriák, kiteszik e' Deák mondásnak: *cardo rei in eo vertitur* szórúlfőzóra való fordításából. *Ebben forog üdvözégünk' sarka*; és másutt: *ezek sarkai mai tanúságunknak*, úgymond *Pázm. Pred.* ki ebben mindeddig kevés követőt talált, kivéven olyanokat, kik még öszvetett nevek is, mint *beképzéseserő* Einbildungskraft betű szerint fordít-

ván, a' nyelvet egész fenékg megkorcsosították. Meg kell ugyan vallanunk, hogy a' cultivált Európai Nemzetek között egy sincs talán, melly anyanyelvével, a' természet Alkotójának ezen elegendőképen bőcsülhetetlen adományával, olly alacsonyán és utálatosan szerezett volna játszani, mint a' mi Nemzetünknek egykik része, melly csak maga egyedül akar Magyar lenni, elejétül fogva mind ekkoraig játszik. Lásd *Credere*. Ennek tulajdonítom én Páriz Pápaiban az imént említett Deák mondásnak ezen fordítását: ez a' bökkenője: *caput rei. Hoc opus, hic labor est. Hinc illae lacrymae*, a' bökkenő szó alatt; noha *cardo* alatt így szól: *in hoc vertitur rei cardo*: ez a' velleje a' dolognak. *Cardo caussae, litis*: a' veszekedésnek fundamentuma; a' mit én a' pör' talpfalának mondanék. Az említett mondásnak: *in eo vertitur cardo rei* helyes fordításai külömbfélék, ammint a' környüllások megkívánnyák: *ebből áll a' fő dolog*, ezen nyugszik főképen vagy az egész dolog; ezek mai tanúságunknak fő czélljai vagy részei, ettől függ az egész dolog. 's a' t.

Carnalis, testi, fleischlich. Monofzalai testbélnek mondgya; de még a' *carnalis homo* moralis értelmet is helyesen lehet a' *testi ember* szavakkal kifejezni, vagy ha tetszik, a' *testügyelő, testszerető, testkövető* adjectivumokkal.

Carnificare, kizozni, mélsárlani, hohérolni, életét venni, peinigén, quälén, henfermáfig behandelén, hintrichten. *Mint a' pokolvar a' testet, úgy a' vétek,*

a' lelkiösméretet szüntelen hő-
herollya. Pázm. Pred.

Casitas, tisztaság, szüzesség,
szepletelenség. Keuschheit, Zucht,
Reinigkeit. Pázmánnak *tisztaságnak* nevezi, valamint *Illyésis*.

Casuale, *accidens*, *accidentale*, Eseti, zufällig. Ez a' szükség-
ségesnek általellenében áll, és
kétféle, úgymint 1) az érthe-
tőleg eseti (*accidens intelligi-
bile*) a' tiszta észfogás (catego-
ria) szerint, mellynek nemlétét
gondolni lehet, 's mellynek el-
lenkezője lehetséges; a) vagy tud-
niillik csak *észügyelőleg lehet-
séges*, (*logice possibile*) úgy
hogy valaminek nemlétét gon-
dolatomban létre változtathas-
sán, a' nélkül hogy önnön ma-
gammal ellenkezzen; és ez *ész-
ügyelő esetiség* (*logica casuali-
tas*); b) vagy *valóban lehet-
séges* (*realiter possibile*), úgy
hogy a' lévő magavaló (*sub-
stantia*) nemlévő lehessen. Ez
tárgyügyelő (*objectiva*) esetiség.
Az észügyelő esetiség mindenik
magavalónak tulajdona, a' nél-
kül hogy ebből a' tárgyügyelő
esetiséget következtetni lehetne.
2) Az *érzemenyesen eseti* az,
(*accidens empiricum*) a' mi lé-
tére nézve *alkus*; (*conditiona-
tum*) és a' mi csak úgy lehet-
séges, mint másnak következése.
— *Casualitas*, *esetiség*, *okatlanság*,
czélatlanság. Zufälligkeit,
Grundlosigkeit, Zwecklosigkeit.
Lásd *Necessitas*. — *Casuistica*,
Ésettudomány, *Casuisztif*. A'
lelkiösméretnek dialecticája av-
vagy látszattudománya; a' cse-
lekedeteknek, úgymint törvény
alá vetett eseteknek megítélése.

Casula, házacska, vagy sze-
krényke, Häuschen, ein Kästchen.
2.) Misemondó ruha, misekon-
tos. M. f. gewand. Pázmán *papi*

öltözetnek mondgya *Hodegus*.
*Gánótz*i pedig misemondó ru-
hának.

Casus, eset. Fall. Véletlen eset;
Zufall. *Casus reservatus*: villza-
tartott. *Gánótz*i *megtartóztat-
tottnak* nevezi: *semmi közön-
séges Pap*, úgymond, *kivált-
kepenvaló* (különös) *szabadság*
*nélkül fel nem oldozhattya a'
megtartóztatott eseteket*. A'
Grammaticában: *casus rectus et
obliquus*; egyenes és egyenetlen
eset. A' Filozófiában *Casus, eset*.
Begebenheit. A' mi történik, a' mi
lenni kezd; oly lét, mellyet
udó előz meg; udó folyamattya
a' jelenéseknek, a' mennyire
tárgyügyelőleg (*objective*) gon-
doltatik. Az észrevételeknek va-
lőügyelő (*subjectiva*) folyvat-
tya nem eset, mivel ennek tárgy-
ra kell ügyelni. Mikor *casuale*
helyett vetetik, *vak eset* Ohn-
gefähr. Lásd *Casuale*, *Casu-
alitas*.

Cataphracta, vasderék, egész
pánczél. Kürass, (cuirasse) gan-
zer Harnisch, Brust, und Rü-
cken - Harnisch. A' lorica csak
melyvas, pánczél, Panzer, Har-
nisch. A' pánczél melly az egész
testet befedi, *vasköntös*, *pán-
czélköntös*, Harnisch - Stüd, Har-
nischanzug. A' *segyverderék* csak
annyit tehet, mint a' *segyver-
nek dereka*.

Catechumenus, kereszstelendő.
A' kereszstelendőknek miséje.
*Gánótz*i.

Categoria. A' categoriák 1)
általlyában *eredeti értemények*
(*notiones*, *Verstandesbegriffe*),
mellyek valamelly itélet' eg-
gyügyü formájának felelnek
meg; tárgyakra általlyában al-
kalmaztatott *észügyelő mun-
tálkodások* (*logicae functiones*)

2) Különösebben, a' mint velk két-féléképen élünk, úgy két-félék is. a) Az *elmélkedő észnek* tudni illik, avagy a' *természeti* *categoryái*, *eredeti értelményei*, a' mennyire tudni illik az érzékeny szemléléseknek kulombfélésegeire ügyelnek, hogy azoknak valamely tapasztalásbéli itéletben, valamely természeti ösmeretesen tudásegységet adgyanak. b) A' *gyakorlásügyelő észnek categoryái*, *eredeti értelményei*, a' mennyire az értelemnek munkálkodásai (*functiones intellectus*) a' rágyaknak, kívánságoknak kulombfélésegeire ügyelnek, hogy azoknak az erkölcsösség' élfogásában egységet szerezzenek.

Categoricus, a, um, eredeti, ur-sprunglich. *Lejérnél egyenes* vagy *eggyádtalysában való*; de ez csak távúlról sem sejezi ki a' Logicának e' mesteriszavát. — *Categoricum iudicium*. A' categoria anyyi, mint eredeti értemény. Lásd *Categoria*. Az itélet is tehát, melly efféle érteményekből áll, *eredetinek* legjobban neveztetik.

Cathedra, Predikáló szék, Izónokszék, erk. Kanjel, Predigtstuhl. Tanító szék. Lehrstuhl. Ex cathedra docere: *hivatalból, székül tanítani Pázm.* Itt a' hivatalból, vagy tiztkötelességből tanítani leghelyesebb és legillendőbb kifejezés.

Causa, ok. Ursacht. Pör, ügy. Rechtshandel. Dolog, foglalatosság. Gescháft. Mentiség. Entschuldigung. Alkalmatosság. Gelegenheit. Allapot. Zustand. Szifogás, látzat. Schein. Halzon. Nutzen. *Mivel támasztanak az ő ügyeket. Telegdi. Eggyenlő a' mi ügyünk. Pázm. Hod. Az egyhazi dolgok' es szem tlyek u-*

gyébea, Ugyanott. Úgy Monofzlainál is Lásd. Negotium. A' grammaticában *agens* helyeit ok. A' Logicában is *causa* anyyi mint ok. *Az ok az*, úgymond *Csere*, a' *minek erejétül valami vagyon.* En ezt így ejteném *az ok az*, a' *minek ereje által létre jut valami. Csere'* mondása érthetetlen Latinismus. — *Causa efficiens. Csere'* szerzőknek mondgya, *mellytül a' cselekedendő dolognak szerzésére való indulat és cselekedés kezdődik és végződik.* De a' *szerezésnek* értelme az *effectio-nak* meg nem felel. Inkább *művelő ok* tehát, mellytül valamint a' művelendő dolognak művelésére való hajlandóság vagy ösztön, úgy maga annak művelése is mind kezdetét velzi, mind végét. *Medgyesi* is *szerezőnek* nevezi az *efficientst* *Ember Pál* hasonlóképen. — *Causa procreans*, melly, ammint *Csere* befzél, azt cselektzi, hogy valami legyen, lehet a' Deák szerint, mind *termesztő*, mind *termő*, mind pedig, ammint ő nevezi, *teremtő* is. Szorosan a' *creans* teremtő, a' *procreans* neutraliter termő, active pedig termesztő. — *Causa conservans*, *Csere* megtartónak mondgya; de a' *fenntartó* helyesebb. — *Causa solitaria*, *Csere egyedül valónak* nevezi; de a' *magányos* vagy *társatlan ok* értelmesebb és rovidebb. — *Causa socia. Cserenél* és *Medgyesinél* *társok*; de a' *társaságos ok*, vagy *oktárs* helyesebb. — *Causa principalis*, fő vagy legfőbb. *Cserenél első*; de ez *primus*. — *Causa adjuvans*, segédok. *Cserenél segítő ok.* — *Causa instrumentalis. Csere eszköznék* mondgya, de az *ész*

és köz nevekből lévén öszvetéve, annyi mint *medium*. Az *instrumentum*nak igaz neve ellenben *szerszám*. Itt tehát a' *szerszámok*, vagy *ok* nélkül a' pulzta *szerszám* a' *causa instrumentalis* nevet legjobban kifejezi. *Leihenyei eszközi oknak* nevezi: *mindazáltal*, úgymond, a' *küldő és parancsoló Atyára nézve a' Fiút mondgya eszközi oknak lenni* (lenni). Lásd. *Concausa*. — *Causa secundaria*. Medgyesi *másod oknak* mondgya. De az od képző csak öfzítő főnévveket fűz, mint *hatod rész*, és ezen értelemben a' *másod rész* szokatlan, mivel *félnek* mondgyuk. A' *másod* csak e' különös szójárásban ösmere-tes *másod magával*, és ilyenkor sem nem öfzítőszám, sem nem rendszám, a' minőnek itt lennie kell: mert *secundaria* vagy *secunda* annyi, mint *második*. A' Logikában az okról a' *secundaria* tulajdonképen a' *subalterna* helyett áll; melly Magvarul *al rendű* vagy *al ok*. — *Causa per se*. Ezt *Csere magánvalónak* mondgya, és így a' *solitaria* causától, mellyet *egyedülvalónak* nevezett, meg nem különbözteti. A' *magán*, ha adverbium, agyszülemény, ammint *Alligare* alatt megmutattam; ha pedig *magán* helyett áll, és annyit tesz mint *super seipso* a' *per se* ideát csak mellzerűl sem fejezi ki. A' *causa per se* a' Logikában olyan ok, melly önkint vagy magátul szokott támadni, és így igazán *önkintvaló ok*. — *Causa accidens*, *Csere történetinek* nevezi; de ez *historica causa* volna. Az *eseti ok* sokkal helyesebb és világosabb. — *Causa coactione agens*, *Cserénél kényszerítés-*

bül cselekvő ok. De nem rövidebb és helyesebbe vallyon a' *kényszerített ok*? — *Causa materialis, tevő ok*, úgymond *Csere*, a' *miből valami van*. De mikép lehet az *tevő*, a' *miből valami csak van*? A' *materialis* nállunk *szér*; a' *szér* de kivált az *okszér* ezen ideát leghelyesebben kifejezi, melly helyett, ha szükséges, a' *szérügyelő*, *szérillető*, *szérbéli* nevekkal is lehet élni. — *Causa finalis*, *Csere végső oknak* nevezi; de ez annyi, mint *postrema, ultima*. A' *végok* a' Némét *Endursache* szerint értelmesebb volna. A' *tárgyak* mindazáltal, vagy a' *szándékok*, *cél-ok*, sőt még a' *tárgy*, *szándék*, *cél* is némelykor még a' *végoknál* is tanácsosabb kifejezések. — *Causa formalis*, *Csere állató oknak* nevezi, a' *miben*, úgymond, *valami áll*. Az *állat* helytelen igéről Lásd *Assertio*; az állat névről pedig *Substantia*. A' *causa formalis* annyi mint *formaok*, *formaügyelő ok*. A' *forma* nállunk *termetet* tesz; de a' *termet* névvel metaphoricæ a' testetlen dolgokról olly annyira nem szoktunk élni, hogy ilyenkor a' *forma* helyett javasolni nem merem. Egyébaránt a' *formális causát* *termetoknak*, *termetadó oknak*, lehetne mondani. — *Causa sufficiens*. *Elegendő ok*. *Zureichender Grund*. Lásd *Causalitas*.

Causale suffixum, a' Grammaticában: okmutató suffixum, ragaszték, melly az ért.

Causalis conjunctio a' syntaxisban: okmutató kapcsolat, ein Grundanzigendes Bindewort. *Causalitas*, okság, Causalitát. Fejérnél az *okozat* *torvennye*

nem lehet *causalitatis lex*, hanem *lex effectus*; mert az okozat annyi, mint *effectus*. A' *Causalitas* magában függést és okozásügylet szöveztéget foglal. 1) *efzügyelőleg* (logice) annyi, mint az érznek munkálkodása (*functiója*) a' *véleményes* (*hypotheticus*) itéletben, képzettve amaz ézfügyelő viszonynak, (*logica relatio*) melly az eredet és a' következtetés között van. 2) Annyi másodszor, mint e' munkálkodásnak megfelelő *tiszta eredeti értemény*, avagy categoria; ama' valóságos viszonynak ézfogása, melly különbféle tárgyak közt egymásra nézve találattik; valami létének más, tölle különböző, hasonló vagy másnemű valami által való szükséges meghatározása; néműnemű öfzvektés, (*synthesis*) mellyben valamire, mint okra más egészen különböző valami, egyáltallában közönséges regula szerint, és olly szükségesen következik, hogy ennek létét amannak létéből lehessen következtetni. 3) A' *megérzékenyített okságot*, melly már a' valóságos határozást is elfogadgya, s mellyet tárgyakra is lehet fordítani, az időben lévő különbféle valóknak regulakövető folyamattya által képzeljük magunknak ézfogás gyanánt. — Az okság és így az ok is (*causa*, Ursache) a' következő felekeztetekre öfztatik. A) Munkálkodásának módgyára és characterére, avagy nemhellyegére nézve: 1) *alkus* (*conditionatus*, bdingt) avagy *alrendbéli* (*subalternus*); mikor más valamely oknak foglalatosságátul függ. Ez *termézetoknak* is neveztetik, a' viszony pedig, melly közötté és oko-

zattya (*effectusa*) között van, *termézet/szükségnek*. E' természetok (Naturursache) *gépelyes* (*Mechanicus*), ha testi mozgás által és ennek törvényei szerint munkálkodik; *belső* pedig avagy *lelektudományos*, *lelektügylet*, (*psychologicus*) ha olly képzetekből áll, mellyek egymást határozzák meg. Illyenek az *öfzton* (*instinctus*) és a' *szabadság*. 2) Az okság, vagy ok másodszor *alkutlan*, (*conditione carens*, unbdingt) első, eredeti, munkálkodására nézve *létügylet*, (*dynamicus*) melly töllyes öntehetségéből avagy önkényből, tapasztaláshaladó (*transcendentalis*) és *vilagügylet* (*cosmologicus*) értelemben vett szabadságéből munkálkodik, a' nélkül hogy valamely más oknak előre történt munkálkodása által meghatározotasson. — B) Az ok tovább saját létére és valójára nézve, a) vagy *egyáltallában szükséges* azaz, *alkutlan létü eredeti való*; b) vagy *érteményes* (*empiricus*) értelemben *eseti*, mellynek léte *alkus*, (*conditionatus*) és más valaminél függő. — C) Az ok vagy okság, melly valamely valóban valaminél okoz, de egyfizersmind ettől is valamely okozatot szenved, *viszontlónak*, egybékép pedig *viszontlatlannak* mondatik. — D) Felöfztatik végtére az okság: 1) *Czélökságra* (*nexus finalis*) midőn tudniillik a' czélok, mint okok, egybéköttenek, mint a' mesterségben. 2) A' *gépelyökságra* (*nexus effectivus*) midőn az okok a' természetnek gépelekezete (*mechanismussa*) által köttenek öfzve. 3) A' *termézetökságra*, melly a' czéloknek regulája szerint munkálkodik. 4) A' természetuck *sarkökságra*.

Causatum, effectus, okozat, das Gewirkte, die Wirkung. Cse-re lett *dolognuk* nevezi; de a *lessz* ige neutrum; és így a *causo*, *efficio* igéknek activitását ki nem fejezheti.

Cautio, kezeség, bizonyítás, bátorság, Bürgschaft, Versicherung. *Szilágyi jótállásnak* nevezi a' Német köznépek alacsony kifejezése után *das Gutstehen*, melly nélkül amazt a' Magyar nem értheti. De még a' Német szerint is helytelen a' *jót állani*, (bonum stare); mert a' Németben a' gut accusativus a' sthen neutrum ige mellett nem lehet; és így csak adverbium: *jöl*, *bene*. Az *áll* ige neutrum nállunk, és így az accusativust maga mellett meg nem szenvedheti a' józan Logicának sérelme nélkül. Csak a' *ki praefixum* után jut a' művelő igéknek sorába az efféle mondásokban: *kiállta a' sarat*; *kiállotta büntetését*.

Cedens, átengedő, Uebergeber, *Szilágyi általengedőnek* mondgya. De Grammaticában megmutattam már, hogy az *által* minállunk postpositio, melly a' *per* Deák praepositionának felel meg; az *át* pedig praefixum verbale, melly a' hasonló *trans* Deák praefixumot fejezi ki. Az *át* főzőskába bele főtozták Eleink emphasisnak okaért az *l* betűt, valamint a' *szét* praefixumba is *ált* adom; *szélt mentek*; melyekből az utóbb czikornya az *által*, *széllyel*, *széjjel* praefixumokat szulte.

Celare, *occultare*, elrejtteni, eltitkolni, eldugni, elhallgatni, verbergen, heimlich halten, verhehlen, verschweigen. *Dugogatni*, *ügymond Pázm. Hodeg. rejtegetni valaki előtt*. Itt az *előtt*,

mivel annyit tesz, mint *illo praesente*, *inspiciente*, nagyon helytelen az *elől* helyett.

Celebrare, sokszor és számosan meglátogatni: oft und stark besuchen. Ünnepelni, ünnepet tartani, ülni, feiertlich begehen, feiern, halten. Dicsérni, dicsőíteni. hirdetni, magasztalni: loben, rühmen, besannt machen, erheben. *Pázmán az ülleni* igével fejezi ki: *vasárnapotot üllni. Hodeg. Úgy látzik nekem, mintha már régente különös igét akartak volna tudós Magyarjaink a' celebrare* szónak kifejezésére keresni, meg nem elégedvén az *ülni*, *sedere* és így *quiescere* szóval. Hisz a' *dies quietis a labore* legtermézetesebben jelentetik az *ülés* által. Ebben a' szorgalmatos és szőrfzálhasogató megválasztásban talályuk annak okát, hogy az *üll*, és az *ül* igék Hazánknak némelly részeiben elhatalmasodtak. De az *ül* csak azért is, mivel rövid, sokkal kellemetesebb, mint az *ül*; az *ül* pedig nem műlhattyá fel az *ül* igének kellemetességét, mivel *ü* után az *l* betűnek megduplázása a' kimondást megnehezíti. Tágít ugyan egy keveset ezeen némelly ragasztékok előtt a' közbevetés, mint *ülleni*, *ül-lenék* 's a' t. de bezzeg a' múltt üdőben szinte a' közbevetés el is csúfította és szinte megdurvította az ige, mint *üllöttem*, *üllöttél* 's a' t. Páriz Pápaiban, az egy *üllök ünnepet*, és az alacsony származású *üllö-süllö* szót kivétvén, az *ül* igének származékai mind accentus nélkül és egy *l* betűvel állanak: *üldögélek*, *ülővas*, hihető mivel a' még fél vad és így röst kovácsok az *ülővas* körül ülve porolyoztek, azután *ülök*, *ül-*

tetek 's a' t. Hogy az *ünnepe* az *ülő nap* még nyelvünknek ifjúkorában támadt, kételkedni nehezen lehet. *Celebrare concilium* Pázmánnál annyi, mint *gyülekezetet szolgáltatni*: de ide a' *tartani* ige legjobban illik. Másutt *Pázmán a' vasárnapot innepelni* kifejezéssel él, hol az *ülni* elég, sőt helyesebb is. *Celebrare missam, misét szolgálni, Pázmán*. De másutt, mikor így ír: *a' holttakért áldozatot szolgáltatni*, ezen igét nem hagyhatom helyben a' *tenni* helyett. A' *szolgáltatni* igének, hogy értelmes legyen, a' *miséket*, vagy *miseáldozatokat* utánn kell állania. *Celsus, excelsus*, felséges. *Pázm. Pred.* crában.

Censere, vélni, tartani, gondolni, itélni, böcsülni, halten, meynen, achten, schähen. *Az Apostolok illetlennek találták. Pázm. Pred.* A' *találtak* ige germanismus: für unschüßlich finden, mellyet Pázmán hihetőképén a' Nemetekkel már a' Reformationnak kezdetében megösmarkedett Protestánsoknak Magyar könyveibül tanult több hasonló német és francia idiotismusokkal együtt. *Az Apostolok illetlennek itélték, tartották, vélték 's a' t.*

Censor. Lásd alább *Conscriptor*.

Censura, itélő hatalom, *Censur*. Olly critica avagy itélés, melly hatalommal bír.

Centrum, középpont, *Mittelpunkt*. *Pázmánnál székpont, szék, közép*. A' *tojás' sárgáját* mondgyuk ugyan *széknek*; de mivel a' *szék* egyébaránt a' *középnek* nem synonimuma, a' *székpont* sem fejezheti azt ki, a' mit a' *középpont* tesz. *Fejér*

is *székpontnak*, másutt pedig *közönséges székeknek* nevezi; de az utóbbik olly *szék*et jelent, mellyet a' *Deákos Magyarok communia* névvel illetnek.

Cerebrum, agyvelő, daß Gehirn. *Pázmánnál agyavele. Pred.* Ez is nagy jele annak hogy a' Magyar nyelvvel régi Íróink nagyon is könnyen bántak, és hogy minden nyomozás nélkül csak egymást követték. E' *szó agyavele* nem tehet egyebet, mint *cranium ejus cum ipso*.

Cerimonia, egyházi rendtartás, szertartás, szokás az Isteni szolgálatnál. *Sirchengebrauch, Gepränge bei'm Gottsdienst. Szertartásnak* nevezik *Pázmán, Telegdi, Illyés; rendtartásnak* pedig *Lethenyei*. Minden *szertartásoktól, ceremoniakéntől idegenek*, úgymond *Pázmán Hodeg*. E' rövid mondásban a' minden utánn a' pluralis, valamint az *idegen* névnek ablativussal való összefüggéstése is latinizmusok. *Ó énhozzám idegen*, nem pedig *éntöllem idegen*.

Cerimonialis, szertartásügyelő, rendtartásbéli, rendillettő. *Ember Pálnál czeremoniástörvény*; de a' *czeremoniás* olly adjectivum, melly a' subjectumot illeti, mint *czeremoniás mise*: a' *törvény* is tehát akkor czeremoniás, mikor czeremoniával, solennitással szereztetik. A' *cerimonialis lex* pedig olly törvény, melly a' czeremoniákat illeti, és így itt a' *cerimonialis adjectivumnak* értelme tárgyügylet (objectivus).

Certamen, viadal, harc: tusakodás, bajvívás, veszekedés, csata. *Kampf, Streit, Kriegsschlacht*. Versengés: *Wettstreit*. Buzgóság, serénység. *Beiferung, Streit*. *Pázmán viaskodásnak* is

mondgya *Hodeg.* a' *Confessio* kötődés, melly szó a' köz néppel porlekedést jelent. *Midon feltette a' jutalmat*, úgymond *Telegdi, mindeneket ingerel a' győzködésre.* (mindnyájokat a' győzedelemre).

Certitudo, Bizonyosság, Gewißheit. Ez annyi, mint tárgy-ügyelőleg elegendő okok által való meggyőződés. A' hitbéli meggyőződés csak kölcsönözött értelemben lehet *erköcsi bizonyosság*, mivel valóügyelő (*subjectivus*) okokra építetik. Talpfallára nézve a' bizonyosság 1) vagy *fejtegető* lehet, vagy *fzemlő* (aut *discursiva* aut *intuitiva*). A' fejtegető bizonyosság észfogásokból való következtetések által támad, a' nélkül, hogy az észfogások öfvealkottassanak. L. *Construere*. 2) A' *fzemlő* bizonyosság az észfogásoknak a' tisztá fzemlésben való öfvealkotásából ered és annyi mint *megmutatás* (*demonstratio*). De ha érzeményes (*empiricus*) fzemlésből vagy észrevételből támad, akkor érzeményes bizonyosságnak neveztetik. Mind a' fejtő, mind a' megmutató bizonyosság *észkenyszerítő* egyfzersmind, (*apodictica*) mivel az ellenkezőnek minden lehetőséget elzárja. *Noha igen vitattyák bizonyosságokat; de másfelől azt hallók, hogy 's a' t.* *Pázm. Hod.* Így nevezi *Ember Pál* és *Illyés* is. De *Pázmán* másutt *bizonyosság*nak és *bizonyos lételnek* is mondgya. Ezen *igazság* bizonyosságára néz *szent Pál. Hodeg.* De a' *bizonyosság* annyi mint *testimonium*. E' bizonyos lételnek eredete abból vagyon, hogy az *Isten meg sem csallatkozhatik, 's meg sem csallat*

senkit. Pázm. Hod. A' bizonyos létel annyit tesz, mint *existentia certa*.

Certus, bizonyos, hiteles; gewiß, zuverläßig, sicher, glaubwürdig. Igaz, hü, wahrhaftig, treu, redlich. Lásd *Verus*. A' többi értelmait lásd *Wagnerban*. *Veresmarthi bizonynak* nevezi: *bizonynak tartják*, úgymond. De a' *bizony* nálunk adverbium: *vere, profecto*; és legfellyebb substantivum, mellyből a' *bizonyos* adjectivum ered.

Cessatio, szünés, vesztelés, csillapodás. Stillstand. Halalztás, Berzug. Henyélés, hivalkodás, nyugovás, dologtalan élet, Müßiggang, Ruhe, müßige Leben. A' szántóföldnek nyugovása: *daß Brauchigen vom Felde. Soha* (az) *igaz Pásztorok szünete nem lehet az Ecclesiában. Pázm. Hodeg.*

Cessio, engedés, odaengedés, átengedés, átadás, kézbeszolgáltatás, lemondás, Ueberlassung, Uebergabung, Abtretung, Einräumung. *Szilágyi általengedésnek* nevezi; de az *által szörül* út helyett lásd *cedens* alatt.

Cessionarius, a' kinek valami átadatik, átengedtetik, kézbeszolgáltatik: *dem etwas abgetreten wird, dem die Uebergabe geschieht. Szilágyi általengedést elfogadónak* nevezi; de ezt rövidebben lehet ejteni, ha *átengedésfogadónak* mondgyuk.

Chaoticus, zavartt, zavarék, unordentlich, vermengt. *A' mellett és utánok valókkat öfvetolttak, azaz vegyülttek*, úgymond *Fejér*. A' *melettek* helyett *előttök* helyesebb volna, mert a' *mellett* az *utánok* általellenében nem áll.

Character, jegy, jel, helyeg, ein eingedrucktes Zeichen,

Brandmal, Maalzeichen, Merkzeichen, Kennzeichen. 1) általában annyi, mint valaminek tulajdon minémisége: eigenthümliche Beschaffenheit. Ez egy és ugyanazon dolognál különbözőféle lehet, ammint tudniillik vagy úgy tekintjük, mint jelenést, vagy úgy, mint valót. 2) *Character causae*: okbéllyeg; *Character einer Ursache*, annyi mint munkálkodásának módgya. regulája. Ez kétféle, úgymint a) *érteményes (intelligibilis)*, mikor az okot úgy tekintjük, ammint magában van, mint magában lévő puszta dolgot, *rein in se*; b) azután *ézteményes (empiricus)* character a) dolognak, ammint a) megjelenő okozatoktól elvonatik; az okozatoknak törvényessége az érző világban; a) jelenés, mint érezhető jele az érhetőnek. 3) *Character causalitatis arbitrariae*; *szívbellyege a) szabad okságnak* *Character einer willkührlichen Causalität*. Ez annyi, mint a) szabad okság' kényszerének, akarattyanak minémisége, és hasznvétele az erkölcsi törvényre nézve. Magában foglalja ez a) *gondolkozásnak*, és az *éztésnek módgyát*. (Denkungsart, és Sinnesart.) A) *gondolkozásnak módgyából áll a) szabad okságnak ösmertelen és csak érthető szívbellyege; az éztésnek módgyából pedig ézteményes szívbellyege, úgymint magaviseelésének ézteményesen kiösmerthető regulái, valóbeli maximái avvagy fő szabásai, mellyek nekünk megjelenő belső, és külső foglalatosági által elárúttatnak. Pázmán is *béllyegnek, ösmertető béllyegnek* nevezi *Hodeg*. Másutt meg *jelnek; jegynek. Az**

utolsó szent kenet, úgymond Gánótszi, nem nyom béllyeget az ember lelkeben. (lelkebe). És másutt megmeg *Gánótszi* így szól: *Az (a') három szentsegben (szentsegben) béllyeg, az az eltörülhetetlen jel nyomatik a' lélebbe. A' jel helyett jobb volna itt a' jegy; mert a' jel signum, a' jegy pedig stigma. A' szentsegnek bizonyos béllyege a' szertet: Ember Pál. Ilyésnél a' character jegynek mondatik. — Character innatus, velünk született szívbellyeg: Angeborener Character. Ezt a' köz beszédben természetnek (indoles) mondgyuk. Némelly emberben jönak, másokban rossznak, de velünk születettnek nem azért mondatik, mintha annak oka a' születés volna, hanem csak annyiból, mivel a' szabadságnak bizonyos gyakorlásátul ugyanannak tapasztalásbeli gyakorlása, úgymint ennek legfőbb alkujátul, megelőztetni gondoltatik. — Character moralis. Szívbellyeg. Marton István *tzimernek* nevezi, imigy szólván: *a' Jézus' és Apostolok' erkolcsi tzimereiknek igaz esmérete. De keressük ki a' tzimer izónak eredetét és értelmeit. A' mélszárzékben nevezetik az ökörnek egyik rész *czimernek*, mellyet Páriz Pápai deakúl *armusnak* mond. *Armus*, úgymond, *első tag vagy tzimer a' marhában, szügy, szegy, váll. Ha a' tzimer igazán izügyet tesz, vagy sem, nem tudom, mert Hübnerben (Natur-Lexicon) ezeket találom: Zimmer, Zimmel, Zeimer, Zämmer ist das Hintertheil auf den Rücken des Hirsches, von welchem die Keulen abgetöset, und welches das Beste am Hirschen ist.***

Es geht aber derselbe so weit, als die Eisbeine reichen, und wo sich der Ruckgrathéfnochen anfängt. Meglehet, hogy a Magyar ellenben a' szügyet tartotta valaha a' marhában nem csak *első tag-nak*, ammint Páriz Pápai mond-gya, hanem még legjobb hús-nak is. Vallyon nem az első-ségnek ezen ideájából támadt a' *tüner* szónak másik értelme, mellyre minket Páriz Pápai így vezet: *crista*, melly itt a' sisak-nak tollbokrétáját jelenti; azu-tánn *stemma*, melly nem csak virágkoszorút, hanem genealo-giát, nemzetséget és neamtörzslő-köt is jelent, *insignia* úgymond tovább, *signum scutarium*, *gen-tis symbolum*, *gentilitia scuti tessera*. Ezekből konnyv meg-itélni, micsoda lélekkel lehet Jé-zusnak és az Apostoloknak morális caractereit erkölcsi *tzi-mereknek* nevezni. Az Analyti-cának III. Részében a' 84. olda-lonn a' 2) Izám alatt a' *chara-cter* hiteles Írókból imigy ma-gyaráztatik meg: *sensus animi per crebras iterationes in habi-tum transiens, et quo demum certae actiones tam internae quam externae scaturiunt, mor-alis dicitur. Sic sensus hone-statis, probitatis, gratitudinis, qui in nobis a quibusdam obje-ctis crebrius excitantur, adeo in-valuerat tandem, ut perceptis fortuito similibus objectis, pro-tinus suscitentur, nosque velut praedominantes stimuli ad actiones sibi congruentes impellant. E varia hujusmodi sensuum mor-alium permistione oriuntur var-rii hominum characteres. Ha' a' *szivbéllyeg* név, mellyel már a' *character* Magyarúl többek-től jelentetik, nem tesz eleget várakozásunknak, tartsuk meg*

inkább a' *character* nevet a' Ma-gyarban is: csak írjuk úgy am-mint a' Deákban iratik.

Characteristicum signum. Ez legyen béllvege annak a' nép-nek, mellyből a' Messias jzar-mazik. Pázmán Pred.

Charisma, kegyelem, ado-máuy, ajándék, jótétemény, Gnadengabe, Geschenk, Gutthat. *Telegdi áldomásnak* mond-gya. *Krisztus' születése alatt*, úgy-mond, *átok helyett áldomást*, *bűnünk' bocsánattját adván*. Az áldomás névrül Lásd *Benedi-ctio*.

Chemia, chymia, Választó mester-ség vagy tudomány. *Chemie-kunst*.

Chemicus, a, um, Választó. *Chemisch*. Substantive *Fejéreln eldválasztó mester*. — *Chemica operatio, választó munkálkodás*, *Chemische Wirkung*. Ez olly munkálkodás, mellyel a' testek, ha mindgyárt nyugodalomban vannak is, egy-más' részeinek kapcsolatját megváltoztattják. Ennek által-ellenében áll a' *gépelyes munkálkodás (mechanica operatio)*, melly a' mozgó testekben ak-kor történik, mikor mozgásai-ka egymással közlik. A' választó munkálkodás kétféle, úgy-mint a) a' *bontakozás (solutio Auflösang)* mikor a' szernek ré-szei önkint elválnak egymástól, minden külső oknak öszvesegi-tése nélkül. Átallelenében áll ez a' *gépelyes ösztásnak*, (*me-chanica divisio*) a' minő az, melly ékkel vitetik végbe. Mi-kor a' tiszta szernek valamen-nyi részei más valamelly szer-nek részével olly arányzatban egyesülnek meg, a' minőben

magok az egészek vannak, akkor a *bontakozás tellyes* (*solutio absoluta*), választó áthatatosság (*penetrabilitas chemica* chemische Durchdringlichkeit). b) A' másik választó munkálkodás a' *válás*, a' *választás* (*separatio*, *Separation*), mikor az önkint szétbontakozott szerek elkülönöztenek. — *Chemica penetrabilitas*, választó áthatatosság, chemische Durchdringlichkeit.

Chemice, választólag. Chemisch.

Chiliasiae, *Millenarii*, Ezresek. Gánótzsi. Ezresek sem helytelen név.

Chimaera, agyszülemény, Hiragospinst. Tárgyügyelőleg (*objective*) annyi, mint a' képző tehetségnek csupa jütéka által a' kénynek teljése szerint nemzett képzetek, mellyeknek sem a' tapasztalásban, sem az észben semmi legkisebb sukerek sincsen.

Chirographus, kézírás, Handschrift. Kézírással kell ezt bizonyítani, úgymond Pázmán. Hodeg.

Chorepiscopus. Gánótzsi karpuspöknek nevezi, de az alpuspök helyesebb, mert a' *chorepiscopus* a' Püspöknek vicariussa volt a' salukom. *Gánótzsi* szavai ezek: a' karpuspökök, kik éppen a' IX. saeculumig virágoztak. Görögül χορηγοποιος annyi, mint a' helysegnek *inspectora*, és így a' név nem a' *χορηγ* gyökérből származik, hanem a' *χορηγος*, *supposito*, *sumtum praebere* igéből, mellynek gyökerei *χορηγ* és *αγο*. Akár a' szónak ezen eredetét tekintük, akár a' *chorepiscopus*nak hajdani hivatalját, Magyarul alpuspöknek leghelyesebben neveztetik.

Chrisma, bércinaolaj, heilige Salböl, Firmungöl. Gánótzsánál a' bérmálásra való olaj. Lehet balsamolajnak is nevezni, mivel balsamunál van megvegyítve. Jelent a' *chrisma kenést* is, melly bérmálásnak neveztetik: e' *kenetben*, úgymond Gánótzsi, a' *krismának* avvagy bérmálásnak *sacramentumit* magyarázza. Magát a' *kenet*, avvagy *olajt* is *chrismának* mondgya Gánótzsi: *miképpen kellessek* (kellyeu) úgymond, a' *krismát*, avvagy a' *szent kenetet megkészíteni*.

Christianismus, *christianitas*, Kereszténység, Christenthum. *Oltalmazzák a' Kereszténység egyenlenségének gyujtogatóit*. Pázmán Hodeg. *A ki megveti a' kereszténységnek megrogzött eggyenlő értelmét, az egész kereszténységet megveti*. *Úgyanott*. A' megrogzött szóval csak rossz értelemben szokunk élni; a' *begyökerezett* helyesebb. *Mikor látja, hogy a' természetbe oltott okosság vezérléséből azt tanították a' pogányok a' jó erkölcsokről, a' mit a' kereszténység kivintőlünk*. Pázmán. *Predik.*

Christianus, keresztény, ein Christ. Adjective keresztény; *christlich*. Pázmánál adjective *keresztényi* olvastatik; de ez helytelen formatio, mert valamint a' Deák *christianus*, úgy a' *keresztény* is eredetképen adjectivum; mellyel mind a' két nyelv substantive is él. A' Magyarának kivált számtalan adjectivuma van, mellyekkel substantive is él, mint *árva*, *pufsta*, *bölcs*, *vad*, *jövevény*, *orvos*, *gyilkos*, *nyerges*, *uveges*, *asztalos* s a' t. A' régi Magyar könyvekben *kereszttyen* akad elő

a' *kereztény* helyett. Amaz egyenesen a' 'Tót *kreszt* szóból támadott, mellyhez a' 'Tot *án* végzést, a' Magyar pedig a' *k* és *r* között titkon hangzó *e* miatt *en* végzést fuggelzett. A' hasonlóképen tót eredetű, de megmagyarosított *kerezt* névből ellenben a' sokkal szokottabb és magyarosabb *ény* végzés által a' *kereztény* támadt. Gánóztinál *kereztery* olvastatik.

Chronologia, üdötudomány. Zeitrechnung. A' Német utánn valaha helytelenül fordítottam udószámolásnak.

Ciborium, tárkehely. Lásd *Asservatorium*.

Cicatrix, sebhely, vak seb. Narbe, Maal, Wundenmaal, Schram. Most is ezen sebhelyeket megtartya. Pázmán.

Cinerarius. Lásd *Superficialis*.

Cinis. Hamu. Ascht. *Cineres spargere*: hamvat hinteni. Pázm. Pred.

Circulus, kör, kug. Umkreis, Kreis. Czirkalom: Cirkel. Társaság, körben álló emberek: Gesellschaft, Leute die im Kreise herumstehen. Kerület, a' tartománynak része: Kreis, gewisser Strich Landes, *Circulus vitiosus*: kerengés. Cirkel a' Logica-ban. Pázmánnál a' *circulus vitiosus hibás csavargás, kerengés, kerengő bizonyítás. Hod. másutt kerengő; kerengőben járni*, úgymond in circulo vitioso versari. Más értelemben *keréknek* mondgya *Predik. de ez rota. A' vitiosust* Ember Pál is *kerengőnek* nevezzi; úgy szinte Veresmarthy is. *A világi nyughatalanságok*, úgymond Pázmán, *kerengőbejárások. Predik. Fejérnel* in circulo (logico) versari annyi, mint *kerékbenforgani*; a' *cir-*

culus pedig általlyában annyi, mint *kerékhozzú*; melly helyett a' *kerékhozz*, linea rotunda tartható volna. De a' mi kerék és így gömbölyű, azt hozzúnak nevezni talán csak nem lehet.

Circumcidere, környülméltetni, becsniden. *Circumcidi*: környülméltetni, becsnitten venni; vagy környülméltelkedni: sich becsneiden lassen. Pázm. Pred.

Circumcisio, környülméltetés. Becsneidung. Környülméltelkedésnek is olvassuk. Pázmánnál, *Telegdinél, Molnár Albertnél. Festum circumcisionis Domini* az Úr környülméltetésének napja vagy ünnepe; vagy *Kis Karácsony. Pázmán Hodeg. das Fest der Becsneidung Christi.*

Circumcisus, vegre *Constantinápolyban Muselmanná lett*, azaz, környülméltetett *Török-ké. Lethenyei. Az á és é adverbialis képzők helyett szebben hangzik a' lett előtt a' nominativus, egyébkor pedig a' dativus: Muselmann lett; környülméltetett Töröknek.*

Circumscripsus, környékezett: eingeschlossen, umgeben. *Hellyel van környékezve. Pázm. Ilod.* Egyéb értelemait Lásd Wagnerben *circumscribo* alatt.

Circumspectus, okos, szemes, flug, vorsichtig, wachsam. *A' kinek ellenségi vannak, szemesebben jár. Pázm. Pred.*

Circumstantiae, seu *adjuncta rerum*, környülállások. Umstände. Pázmánnál *környülálló dolgok. Egyfzer a' circumstantiát körülálló résznek mondgya Predik. Ember Pál is környülálló dolognak nevez.*

Civilisatio, erkölsösödés, erkölsösítés, Cimiffung. A' *civilisatio* a' *Moralitásnak* ide-

áját az erkölcsöknek ama' részére korlátozza, melly a' külső tilztességet és a' böcsületnek kedvelését illeti. A' Magyar név mind a' Moralitást általtyábau, mind ennek inment említett részét a' civilisatio kifejezi.

Civis, polgár. Bürger.

Claritas, világosság Klarheit. Ez a' Logicusoknál többnyire annyi, mint a' képzeteknek tudása: de Kantnál a' képzeteknek olly tudása, melly a' képzetek' különbözésének tudására elegendő. *Pázmán sényességnek* mondgya: a' *szent Írásnak nyilvánvaló sényessége*. És másutt: *A maga sényességével ki nem mutattya igaz értelmét*. De a' *sényesség* annyi, mint *splendor*, és *Illyés* után csak akkor lehet *claritas* helyelt venni, mikor a' megdűcsöült testnek tulajdonságát jelenti.

Clarus, világos. Klar. *Világos igekkel Pázm. Pred. Clara notio*: világos értemény. Lásd *Notio* alatt, mellyet *Féjér világos értelemnek* nevez.

Classis, rend, osztály, kar, Classe, Eintheilung. Harmad (a' harmadik) *karbeliek*, úgymond *Pázmán. Hodeg.* kik tettetett (*tetztes, apparens*, vagy *tettetett simulatus*) *ajtatosság sine alutt mocsáros förtöbe szállanak*. A' *tettettes* szörül Lásd *Apparens*. A' *harmad* osztó, a' *harmadik* pedig rendszámnev. *Három rendre lehet*, úgymond *Gánótzsi, azokat felsőztani. Az első, második 's a' t. karban azok vannak. Pázmán u. Hod.*

Clausura; rekesz. Clausur im Kloster. *A klastromok' rekesziben élnek. Pázmán. Hodeg.*

Clausus, zártt. verschlossen. *Pázmánal zárlott. Mert ha Krisztus*, úgymond *Predik. öreg korában úgy ment tanítványához zárlott ajtokonn által. A' zárol ige zár helyett*, melly mind ige, mind név gyanánt szolgál, csak azért is elég helytelen, mivel szukségtelenül szaporittya a' betűköt; az *által* pedig postpositio lévén helytelenül áll az *át* praefixum helyett. *Clemens*, Kelemen. *Pázm. Hod.*

Clerus. Lásd *Hierarchia*.

Coactio, kényszerítés, melly kényszerítés helyett mondatik. Zwang. Általtyában annyi, mint valami ollyásra való kénytelenítés, a' mit nem örömet cselekszünk. Különösen a' *külső kényszerítés* olly módokkal vitetik végbe, mellyek kivullunk vannak; a' *belső* pedig annyi, mint *önkényszerítés*, (*coactio sui Selbstzwang*) mikor hajlandóságinkot olly okokból győzzük meg, mellyek saját természetünkben, úgymint elzünkben fekszenek. Ezen *önkényszerítés* az erkolestül elválalzhatatlan. — *Coactio moralis practica*, *erkölcsi gyakorlatügyelő kényszerítés* Moralische practische Nothigung. Ez annyi, mint kötelezés, kötelesség; észokok által való meghatározása az ollyan akaratnak, melly valóügyelőleg (*subjective*) mást akarhat; avagy gyakorlatügyelő szuksége valamelly akarásnak, mellyel a' természetes hajlandóság ellenkezhethet. A' *szent* akaratnál tehát a' kényszerítésnek nincs helye. Lásd *Dependentia*. Lehet *késztesésnek* is nevezni. *Causa coactione agens*. Lásd *Causa*.

Coactus, kénytelen, a' kinek t. i. kényye nincsen; kénytele-

nített, gezwungen. *Hogy a' szükségnek ké-kéntelen és kényszerítő állapotjában 's a' t. Lethenyei. A' ken* annyi a' Német után *Sinn*, mint *sulphur*, mellyből a' *kengyertya* tetetett olzve. A' régi Magyar Iroknál *kin*, *cruciatu*s helyett is áll. A' *kény* ellenben annyi mint *lubitus*, és ebből ered mind a' *kénytelen* adjectivum privativum, mind a' *kényszerit* ige a' Magyar euphonia szerint, *kénytszorit* helyett. *Coactum*: *kényszerített*, gezwungen.

Coaeuus, egyyüdös, egyykoru, egyyüdübéli, gleichzeitig, Zeitgenosse. Peld. ok. *az egyyüdüös irokat többre bücsüldyük. Veresmarthi azonüdübelinek* nevezi, valamint *Fejér* is.

Coagulatio, meghegedés, das Zusammenfließen. *Fejér öszvemennelnek* nevezi, mivel a' tejrül mondgyuk, hogy *öszvemegy*. De ezt akkor mondgyuk, mikor a' tüznél megtürösodik. (confluit. coit, zusammenrinnt) A' *megheged* helyett a' *coagulatur* igét a' köz beszédben a' *megalszik* metaphorával szoktuk kifejezni.

Codex, töke, a' fának dereka, der Stamm oder Stock an einem Baume. Könyv. Buch. *Codex legum*: törvénykönyv. *Szilágyi. Gesefsbuch*.

Coelebs, nőtelen, hajadon, unverschlicht, ehelos, ledig. *Nötellenek* nevezi *Pázmán* is. A' *házasságtalan* olly név, melly mind a' két nemre illik. Lásd *nuptias celebrare*. A' *házastalan személy Gánótzindál* nem helyes; mert a' *talan* adjectivumokot az s képzövel formáltt adjectivumokból nem szülhet; mint *sóstalan, nyomostalan, hatalmastalan, irgalmastalan,*

hanem egyenesen a' fő nevek-ből, avvagy substantivumokból, *sotalan, nyomtalan, hatalmatlan, irgalmatlan* 's a' t. A' *nőtelen, férjetlen* vagy *szabad* személy legszokottabb, és leghegyesebb adjectivumok. *Telegdinél a' coelebs nőtelen. Pázm. el a' házasságtalan* névvel is *Hodégussában*.

Coelibatus, nőtelenység, házasságtalanság. Ehelosiqkeit. cheloser Stand. *Pázmán*nál azonnkivül *nőtelen élet. Hodeg. Illyésnél is nőtelenység. Lex coelibatus: a' Papok' nőtelen-ségéről való törvény. Gánótz.* A' papi nőtelenységnek törvényve.

Coemeterium, temető, Kirchhof, Gottesacker. *Pázmán Pred. cziinteremnek* mondgya, melly név a' Deákbul rongálás által támadt, és sok helyenn még most is szokásban van.

Coena ultima, coena Domini, Eucharistia, Az Ur' vacsorája, das heilige Abendmahl. *Pázmán úrvacsorának* nevezi. *Az úrvacsoráról*, úgymond, *nincs emlékezet. Hod. A' coena Domini*, mikor napot telz, *Nagy Csötörtök: der grüne Dencrétag. A' vég (végső) vacsora előtt nagy alázatossággal megmosá tanítványi' lábait*, úgymond *Pázmán Pred.*

Coetus, gyülekezet, Versammlung. *Molnár Albert. Lásd Wagnert.*

Coexistentia, egyyüttlét, das Zusammenseyen, Zugleichseyen. *Fejér egykoriságnak* nevezi: a' *képszövetkeztetés* (képészövetkeztetés) törvényet' egykoriságot. Az *egykori* az egykor, *aliquando*, einst adverbiumból támad, és így az *egykorú* adjectivumtól nagyon különbözik. Illy különböségnek kell lenni

az *egykorúság* nevek között is. Az *egykorú* annyi, mint *ejusdem aetatis*; az *egykori* pedig *quod aliquando fuit*; péld. ok. *ollyan vagy te, mint az egykori ember, ki a lovát kereste, és rajta ult.* Lásd *Simultaneitas*.

Cogitabilis, gondolható, fenntar. A' mi a' gondolásnak tárgya lehet, ha mindgyárt meg nem ösmertetik is.

Cogitandi modus, gondolkodásmód, gondolkodás, Gessinnung. *Minden cselekedete, gondolkodása* (talán még gondolattya is) *örök halált érdemlő undokság.* Pázmán Hodeg. — *Cogitandi scientia, vel ars*, (a') gondolkodás' tudományja. *Fejér.* Die Kunst zu denken. — *Cogitandi vis*, a' gondolkodó erő, das Vermögen zu denken, Denkfunktion. *Az ember' gondolkodó erejének kiművelésénn volt eddig minden törekedés.* *Fejér.*

Cogitare, gondolni, denken. 1) Ez általában az értelemnek ana' foglalatossága, melly által a' különbféle' özfveggészítését a' tudásnak egységére emeli: mint péld. ok. mikor két ézfogást egyg itéléibe, vagy több szemlélet egy ézfogásba, vagy több ézfogást egy magosabb ézfogásba, vagy több itéletet egy magosabb itéletbe özfvekesolunk. — 2) Szorosabb értelemben a' *gondolás* kétféle. a) Egybe függözve a' szemléléssel *szemléelő gondolásnak* mondattk. Munkája ez az értelemnek, a' mennyire arra ügyel, a' mi az érzékenységnek adatott, és az *ösmerettül* (*cognitio*, *kenntnis*) nem különbözik. Illyen szemléelő gondolás az, mikor valamelly embert érzeltoképen ézfvehető prae-

dicátumi által gondolunk. b) Az értelemnek (*intellectus*) tilzta munkálkodása megfelelő szemlélés nélkül, előállítás, vagy képzettve az egységnek, azadott különbféle'nek egybekötése nélkül, annyi mint *pufzta*, és *üres gondolás*, melly az *ösmeréstül* (*cognitio*, *Erkennen*) nagyon különbözik. *Péld. ok.* Az ember, mint valami, a' mi magában van, nekünk csupa gondolat, az egységnek csupa egy pontya, mellyre mink jelenésének különbféleségeit igazítottuk, a' nélkül, hogy nekünk valamelly érzéshaladó állitmány (*praedicatum*) adatott volna, melly az egybekötésre megkívántatik. Kitefszik ebbül, hogy sok dolog, ha *gondolható* is, egyfersmind még is nem *ösmerhető* (*cognoscibilis*), mivel a' szemléléshez szükséges adományok (*dátumok* *Gaben*) nélkül *szükölködünk*. A' *világegészet gondollyuk*: mikor mindenik lévő dologhoz az özfvetésnek ézfogását oda függöztyük; de csak akkor *ösmerhetlyük* meg, ha részeit egymásután előveszük, 's a' többiekkel való özfveggészét kitanullyuk, és így elménkben az özfvetetésnek foglalatosságát végbe villzük. Hogy egygü avagy *résztelen* valót *gondolhasunk*, nem kívántatik egyé, hanem hogy ézfunkkel tölle minden özfvetést elhárítsunk; de hogy azt *megösmerhessük*, (*cognoscere*) arra szükséges volna, hogy részeit lassankint vagy igazán vagy legalább gondolatunkban mind végig elbontsuk, és tölle elválaszuk. Ide terjeszttem még a' csupa gondolás és az ösmerés között való fontos kulombé'gnek rovid képet.

1) A' csupa gondolás az észfogásnak pulzta észügyelő (*logicus*) lehetőségét kívánja meg, az az, hogy önmön magával ne ellenkezzen. Az ösmerés pedig a' tárgyba i' létbéli (*realis*) lehetőségét kíván, melyet vagy a' tapasztalásból (*a posteriori*) és így a' valóságos létből, vagy legalább tapasztaláselőzőleg (*a priori*) akár az elmélkedő, akár a' gyakoriásügvelő észnek segédhívél meg lehessen ösmerni.

2) Az értelem (*intellectus*) a) tiszta értelemfogásokat, avvagy érteményeket szüi; b) olly tárgyra mutat, melyek állítmányaira (*praedicatumaikra*) nézve határozatlanul maradnak; c) 's olly észügyelő (*logicus*) valamire arányoz, mellynek csak észügyelő hősce, értéke van. Az értelem és érzékenység pedig a) tiszta észfogásokat (*conceptus*, Begriff) és szemléléseket (*intuitio Anschauung*) terjesztnek előnkbe; b) olly tárgyra mutatnak, mellyek szemlélhető állítmányaik (*praedicatumaik*) által határozottan ösmeretesek; c) 's olly valóságos valamire arányoznak, a' miúck tárgybeli (*objectivus*) hősce és értéke van.

Cogitatio, gondolat, Gedanke. Ez nem egyéb a' tudásnak csupa egységénél, ha mindgyárt valamelly adott szemlélése arányoztatik is. A' szemlélés által a' pulzta gondolat valamelly határozott tárgyának ösmerettye leléz; az észkényyszerítő (*apodicticus*) törvény által pedig amaz ösmeretre változik, hogy az ösmeretnek van tárgya, jóllehet ez közelebből meg nem határoztatik. Az üres gondolat az, mellynek semmi tárgya sincsen.

Cognatus, rokony, atyafi az anyai ágrúl; *agnatus* pedig az atyaiarúl. *Cognata cognitio* vagy inkább *affinis cognitio*: rokony ösmeret, cine vermandte Erkenntniß. *Fejér atyafi értelemnek* mondgya. Lásd *affinitas* alatt.

Cognitio, ösmeret, Erkenntniß. Régi Iróink, mivel akkor öntöit ö és ü betük nem voltak, *esmeretnek*, és későbbben *esmeretnek* írták. *Az Isten esmerete Telegdi. Püzmánnál esmeret.* — *Cognitio sui*: önnönösmeret. *Selbistenntniß.* *Cognitio a priori*, tapasztaláselőző ösmeret; *a posteriori*; tapasztalásból eredtt. *Minden esmeretnek szükség* (szükséges) *matériájának és formájának is lenni.* *Fejér.* A' Filozofiaiban Az egy tudásba öfzveköltött képzetekből támadó egész; az adott képzeteknek (*repraesentatio*, *Vorstellung*) valamelly tárgyra ügyelő határozott viszonya. Lásd *Cogitare*. Az ösmeretek három felekezetre oszlanak. A) Forrásokra nézve 1) *Erzemiényesek*, (*empirican*) *tapasztalásbeliek*, (*a posteriori*) *tárgyügyelőleg történetiek*; (*obiective historicae*) adományokból eredök (*ex datis*). Ezek talpszerekre nézve (*ratione materialae*) a' tárgyaknak érdekléseitül függnek. Ollyan ösmeretek egy főzövel, mellyek egyenesen és észközvetlenül (*immediate*) a' tapasztalásból, tanításból vagy tudósításból támadnak. 2) *Tiszta*, *tapasztaláselőzők*, (*a priori*) tárgyügyelő értelemben észösmeretek, észeskedő (*rationalis*) ösmeretek, mellyek talpigazságokból való következtetések által támadnak, és a' képítő tehetségnek törvényei által határozottnak meg. Az a-

dott észfogásoknak feltagolása által támadók *feltagolóknak* (*cognitiones analyticae*) nevezetnek; azok pedig, mellyek a tapasztaláselőző észfogásoknak új, és tulajdon öszvekötése által származnak, *öszveköltőknek* (*syntheticae*) mondának. A tapasztaláselőzőleg öszveköltő ösmeretek lehetségének, és létének vitatása *Rationalismusnak* vagy *Purismusnak* is mondatik. Mink *Tisztaészvitatásnak* nevezhetjük. Ugyanazon ösmeretek' lehetetlenségének vitatása az *Empirismus*, vagy *Érzésvitatás*. A' tiszta ösmeretek tovább *mérőtudományosak* (*mathematicae*), *szemlélok*, (*intuitivae*) mikor az észfogásoknak alkotásából (*constructio conceptuum*) támadnak; az észnek tuduüllik ama' munkálkodása által, mellyel a' köznek és az időnek tiszta szemléléseit megelzközli. Ezen ösmeretek az érzékenységnek törvényeitől függenek. A' *bölcselkedő ösmeretek* (*cognitiones philosophicae*) végtére azok, mellyek alkotás nélkül, fejtegetőleg (*discursive*) csupán csak az értelemnek törvényei által származnak. Ezek közül a' *formaügyelők*, (*cognitiones formales*) a' Logicát szülik, a' *szérügyelők* pedig (*materiales*) a' Physicát és Metaphysicát. — B) Felfoztatnak tovább az ösmeretek tárgyai szerint: 1) *Elmeügyelő* (*theoreticus*) ösmeretekre. Ezekből áll tudományja azoknak, a' mik vannak vagy történnek, hol az ész az egyébkép adott észfogást tárgyával együttl, saját törvényei szerint, tapasztaláselőzőleg határozza meg. Ezek tágas értelemben természetösmeretek, a' természetnek metaphysicája. Né-

mellyek közülök *elmelkedők* (*speculativae*), természethaladók (*hyperphysicae*), mikor valami ollyasra ügyelnek, a' mi nem a' lehetséges tapasztalásnak tárgyai közé tartozik. Némelylek *természetösmeretek* szoros értelemben; a' tapasztalás' tárgyainak tapasztaláselőző (*a priori*) ösmeretei. 2) Tárgyaik szerint az ösmeretek tovább gyakorlásügyelők. (*Cognitiones practicae*) Ösmeretei azoknak, a' miknek lenni és történni kell; amaz okoknak, mellyek az akaratot meghatározzák. Itt az ész semmit sem tanul, hanem tanít. A' gyakorlásügyelő ösmeretek háromlélek, úgymint a) a' *gyakorlásügyelő regulák*, mellyek a' vágyó tehetségnek különbözéseit úgy meghatározzák, hogy bellőlők egység támadgyon. b) A' *talpállítások* (*principia. Grundfäße*) mellyek több gyakorlásügyelő reguláknak egy közönséges állításban, mondásban egységet szerzenek. c) A' *törvények*, mellyek a' gyakorlásügyelő talpállításokat, valamennyien vannak, úgy meghatározzák, hogy belőlők legfőbb és alkotlan egység vályyon. C) Az *ösmérésnek módgya* szerint, valóügyelőleg (*subjective*) tekintve, az ösmeretek *történetbéliek* (*cognitiones historicae*), mellyek tudni illik észrevételből és tanításból támadnak; vagy *eszelkedők*, (*rationales*) mellyek saját eszünkbul születnek. D) Mindenik ösmeretnek van talpszere. foglalattya, (*materia*) az az valami *tárgyasága*, (*objectivitas*) melly az előállított tárgvaktól származik. Van azonkivül mindeniknek formája is, melly ama' határozott módbul áll, mellyel az a-

dott talpszert a' képítő tehetség fogadgya és öszveköti. Ez az ösmeretben a' valóügyelő (*subjectivum*), avvagy az, a' mi a' képítő talpvalónak (*subjectivum*nak) minéműségétül, az értelemnek (*intellectus*) és az érznek érzékenységetül függ; amaz egybekötés, melly által a' talpszerbül képzetek, és a' képzetekbül ösmeretek valna. Lásd *Posterior* avvagy a *posteriori*, és *Repraesentativa facultas*. — *Cognitio aesthetice perfecta*, érzőleg tökéletes ösmeret: eine ästhetisch vollkommene Erkenntniß. *Fejérrél érzékiép tellyes esméret*. De a' tellyes csak annyi, mint *completus*, a, um: az érzékiép pedig helytelenül formált szó; mert az érzék verbum, és annyit tesz, mint *sentiebam*; valamint tehát az *irék*, *lelék* 's a' t. imperfectumokbül *iréki*, *leléki* adjectivumokat formálni nem lehet, úgy az érzéki is olly szó, melly értelem nélkül szükölködik, mellybül tehát az érzékiép adverbiumot sem lehet formálni. — *Cognitio discursive perfecta*, fejtőleg tökéletes ösmeret, eine discursiv vollkommene Erkenntniß. *Fejérrél a' discursiva cognitio* értelmi esméret; a' *discursive perfecta* pedig értelmesen tellyes. De az értelmi annyi, mint *intellectualis*, az értelmesen pedig *intelligibiliter*, *dilucide*, *clare*; a' tellyes pedig *completus*. — *Cognitio heuristica*, leleményes ösmeret. Lásd *Ostensiva Cognitio*. — *Cognitio intuitiva*, szemléelő ösmeret. Eine anschauende Erkenntniß. *Fejérrél látományos*. De a' látomány annyi, mint *phantasma*. Scheinung; a' látományos tehát annyi volna,

mint *phantasticus*, *phantasmaticus*. — *Cognitio intuitive perfecta*, szemléelőleg tökéletes ösmeret, eine anschauend vollkommene Erkenntniß. *Fejérrél látományosan tellyes*: de ez annyi, ammint imint láttuk, mint *phantastice completa*. — *Cognitio logice perfecta*, érzőügyelőleg tökéletes ösmeret, eine logisch vollkommene Erkenntniß. *Fejérrél gondolkodiskép tellyes*; mert a' Logicát gondolkodástudománynak nevezi, melly észtudomány, Vernunftlehre, mellynek a' gondolkodástudomány legfellejebb csak része lehet. A' tellyes pedig annyi, mint *completus*. — *Cognitio naturalis*, természetes ösmeret. Naturerkenntniß. Annnyi, mint a' tapasztalás' tárgyainak elmeügyelő (*theoreticus*) ösmerete. — *Cognitio omnimoda*, mindenmü, vagy minden módü, vagy tellyes ösmeret, eine völlige Erkenntniß. *Fejérrél mindenséges*, mikor így szöll: *valakinek esmérete mindenséges volna*, *haki annak minden lehetséges tárgyait és kitételit tudná*. De a' mindenség annyi, mint *universum*, Weltall, mellynek mindenséges adjectivuma itt felette sokat tenne. — *Cognitio ostensiva*, ösmertető ösmeret. — *Cognitio philosophica*. Lásd *Cognitio*, és *Philosophica cognitio*. *Cognoscere*, ösmerni, Erkennen. 2) Itélni. A' Püspökököt illeti, úgymond Pázmán Hod. a' hamis tudományrül itélni. E' latinizmust elkerülhettyük vagy így: *hogy a' hamis tudományokat megitéllyék*, *megválaszák*; vagy imígy: *a' hamis tudományoknak itélése a' Püspökököt illeti*. A' Deák omissioknak (mint itt az *ut conjunctioé*)

szolgás követése a Magyarban rüt természetlenségeket szül. — *Cognoscendi facultas inferior*, az alsó ösmerő tehetség, és az untere Erkenntnisvermögen. *Fejér* így szól: azon dolgok, melyeket al esmérkedő tehetségnél jogva megtudunk.

Cognoscibilis, ösmerhető, erkennbar. *Pázmán Hod.*

Cohaesio, öszvefűggs. Zusammenhang. A' szernek ölzvefűggsége annyi, mint *viszontag való vonzása (attractio mutua)*, melly érentésébül (*contactus*) következik. Az egymást érentő szereknek ellentállása, hogy el ne vállyanak. A' szernek e tulajdonsága nem metafizikabéli, az az, nem tapasztaláselőzőleg a' szernek ézfogásához tartozó, hanem természetes, (*physica*) mellyet csak a' tapasztalás által lehet megösmerni.

Cointelligentia, szövetség jó értelemben; roszban pedig *czinkosság*. *Pázmán* értelemnek nevezi, melly a' Deák névnek semmikép sem felc meg. *Nem tudván*, úgymond, *selesége Sergiusnak Mahomettel való értelmét*. Az eggyetértés szolgai fordítás, de az értelemnél még is értelmesebb volna.

Cojuxta. *Fejér* köz bírónak nevezi; de ez annyi, mint *arbitrator*, avvagy köz akarattal a' pörösöktül választott bíró. A' *Cojuxta* vagy *társbíró*, vagy *tagbíró*, de legtermézetesebben csak *bíró* mihelyt valamelly *Tablauról* van a' szó, mellynél az egész Magyar világ' tudára több *biro* ül. A' Deák barbarismus a' *cojuxta* névben meg nem érdemli, hogy betü szerint fordittasson.

Collatio, öszvehasznítás, öszvetartás. Vergleichung, Gegeneinanderhaltung. *Pázmán egybeve-*

tésnek is mondgya. Lásd *Urbiparatio*. *Lethenyi* pedig már *öszvevetésnek*, már *egybehozásnak*, mikor így szól: *második részre pedig (pedig) megbizonyodik mind a' két tudományoknak öszvevetésébül*; és alább: *mélto megbizonyítanon az Augustana Confessionnak megvizsgálásibül és a' Calvinista tudománnak azzal való egybehozásibül*.

Collective, gyűjtőleg, collectiv. *Collective loqui*: gyűjtőleg beszélni.

Collectivus, a, um, gyűjtő. *Collectivum judicium*: gyűjtő ítélet. *Fejér öszve* vagy *egybefoglalónak* nevezi.

Collectus, egybeszedett, öszveszedett, gesammelt. *Egybeszedett elmével járúlni az Oltári Szenttséghez*: *collecta mente*. *Gánótz* *egybeállapodott elmének* nevezi.

Collisio, öszveütkezés, Zusammenstoßen. A' kötelességek öszveütközése. *Márt. Istv. A' küzdés Ember Pálnál* inkább talán *conflictus*, mikor így szól: *az a' küzdés, mellyrül az I-rás emlékezik*.

Collocare, helyzetetni, setzen, stellen. A' többi értelmeket Lásd *Wagnerban*. *Pázmán h* betüt yet a' középhe *helyeztetni*; de a' formatio szerint a' *hegyeztetni*, *himeztetni* 's a' t igéket is imigy kellene ejtenünk: *hegyeztetni*, *himheztetni*. Megmeg *Predikációiban* az *ültetni* igét is olvassuk, melly ezen értelemben germanizmus volna: setzen. — *Collocatio*, *dislocatio*, helyzetetés, Stellung. *Pázmán' Hodeg*, a' *helyezés* ezt nem teheti; söt minden értelem nélkül szükölkodik.

Colloquium, beszélgetés, Unter-

redung. Gespräch. Pázm. Hod a' Ratisbonai beszélgést említi.

Colorare, festeni, színesíteni, színt adni, himezni: anstreichen, färben, eine Farbe geben. *Soha olly undok eretnekseg nem volt, melly szent Irással nem himezte volna rütségét.* Pázm. ki ilyenkor a' színesíteni igével is él. Lásd *Oblinire*.

Combinare. Lásd *Conferre*.

Cometa, üstökös csillag: Comet. *Molnár Albert* bújdosó csillagnak nevezi: de noha a' Cométa is a' bújdosók közé tartozik, e' név alatt még is különösebben csak plánétát értünk.

Comma, horgacska, Bystrich.

Commater, kereszanya, komma allzony: Taufpathin (Gödel), Gvatterin. Lásd *Commater*.

Commendare, ajánlani, javallani, kedvesnek teüni, kelletni: empfehlen, anrechnen machen. *Az isteni tudomány' felsége czifra szók nélkül maga' szépségével kellett magát.* Pázmán *Predik*.

Commensurare, *accommodare*, *exigere*, szabni, alkalmaztatni: richten. Pázmán ezt imígy fejezi ki: a' büntetésnek mértékét a' véték mellé kell vetni. De ezen latinizmus helyett nem értelmesebben szállunké imígy: a' büntetést a' vétékhez kell szabni?

Commentarius, magyarázat, magyarázás, fejtegetés: Auslegung. Lásd *Wagnert*. *Szent János' látására és egyéb könyvekre magyarázatot irtak*, úgymond *Pázmán*, ki ezt másutt magyarázó írásnak nevezi.

Commercium, szövetség: Gemeinschaft. E' helyett a' közlödő barátság, mellyel magam is élttem, nem helyes kifejezés, sőt tautologia, mert a' barátságnak

ideája közlödést, *communicatiót* magában foglalja. A' *mutua conjunctio* annyit, mint *viszontagvaló barátság*.

Commisceri, vegyülni, közlödni valakivel: bejuchlafen. Lásd *Commixtio*.

Commissarius. Gánótzit ezt imígy fejezi ki: *Krisztusnak különös megbirálttya. De bíráltni valakit annyit tesz, mint sum judicem agnoscere*: ide tehát ezen ige tellyességgel nem illik. A' *meghítt*, vagy *biztos* a' helyes kifejezés.

Commissio, *praeceptum*, *mandatum*, hagyás, hagyomány, parancsolat: Befehl. Egyéb értelmét Lásd *Wagnerban*. A' *szolgák az ő uroknak hagyományásábúl művelik, a' mit művelnek, Telegdi*. A' hagyomány a' hagyás helyett hazfontalan szóhosszabbítás, melly azonkívül szokatlan nevet is szül. Illyenek az *aldomás*, és *hallomás* is az *áldás*, és *hallás* helyett. Lásd *Auditio*, *Benedictio*, *Commissio* *peccatum*. Lásd *Peccatum commissio* *nis*.

Committere, bízni, hagyni: anvertrauen, übergeben. Egymásra ingerleni, huzítani: an einander setzen. *Arra hagyni az ítéletet.* Pázm. *Pred. Az Isten a' Fiára bizott minden ítéletet.*

Ugyanott. Licentiatúsokra kell bízni sok helyeket. Ugyanott, Mikor érünk véget a' meghasonlott szüveknek keserves hadakozással egybe bocsátott bajvívásokban? Pázmán. Itt valóban az egybe bocsátott a' Deákiból betű szerint van fordítva; de a' Deáknak igaz értelmét ki nem fejezi az *egymásra ingerlett* helyett. Latinizmus azonkívül ez is: a' *bajvívásokban véget érni*, vagy legalább nem

Magyar Syntaxis e' helyett: a bajvívásoknak végét érni.

Commixtio, egyelítés, vegyítés: Mischung. Egyéb értelemait lásd *Wagnerban*. Neutraliter *együlés*, *vegyülés*, *közlődés*. A gonosz személyekkel való *ölgyödés*; *Telegdi*, és másutt: *Krisztus' teste minden s'erisfiúi magnak ölgyülése nélkül született*. Ugyanaz. *Gánótzinál elegyítés* és így a' neutrum *elegyülés*. *Monofzlainál ölgyülés*. Hogy az *ölgyülés* a' helyes *együlés* szöbül támadt, annyival is világosabb, mivel az egy némi meggyekben még most is *ögynek* mondatik. Az *l* betű e' régi szóban vonáspótoló, avagy *emphatica*, éppen úgy, mint az *ált*, *olt*, *ölt*, *vált*'s a' t. szavakban az *át*, *ót*, *öt*, *vát* helyett. Az *ölgyödik* ige helytelenül formált az *együl* helyett, vagy ammint másutt *Telegdi* írja, az *ölgyül* helyett; valamint hogy a' *szépül*, *vénül*'s a' t. helyett nem élünk a' *szépödik*, *vénödik* szokatlan és így csak azért is helytelen formációkkal.

Commodans, kölcsönadó: der etwas jemanden leihet, borgt. Szilágyi *adónak* mondgya.

Commodarius, kölcsönvevő, der auf Borg nimmt. Szilágyi *haszonvételre vevőnek* nevezi.

Commodatum, kölcsön, kölcsönözet, kölcsönvevett, vagy kölcsönadott: das Geborgte, das Entlehnte. Szilágyi *haszonvételre való adásnak* mondgya, a' mi legfellyebb a' *commodatio* névnek felelhetne meg, ha egyaránt helyes mesterfő volna.

Commovere, mozdítani, rázni: bewegen, erschüttern. Meghagragítani, erzünnen. Ingerleni, anreizen. Birni, indítani, rá venni: dahin bringen. Lázítani, zum Auf-

stande reizen. Megilletni, megérdeklenni, rühren. Lásd *Wagnernt*. *Gerjedez szívünk belé*. Molnár Albert. A' *belé* községes kifejezés. *Megindul szívünk*. Maga Molnár a' *commovere* igét a' *megindítani* igével fejezi ki másutt. *Monofzlainál megbolygatni* nem helytelen ige. A' *községet feltámaszták ellené*. Pázmán *Predik*. Mivel a' *támaszt* igének más értelemi is vannak, és ezt nem fejezi ki tisztán, a' *fellázítani*, *felbujtatni*'s a' t. igékkel inkább élnek.

Communicabilis, közölhető, was mitgetheilt werden kan. *Medgyesi*.

Communicare, közleni, résztesíteni: mittheilen. Közlődni, közösködni, közösödni, részlesülni: theilnehmen. Aldozni, az Oltárt Szezséget magához venni: das heilige Abendmahl genießen. *A Romai Ecclesiával minden rendtartásban közösködtek*. Pázm. *Hodeg*. Aldozni: *Ugyanott. Az Apostoli székkal nem részlesültök Monofzlai*. A' *hívek aldoznak. Gánózi és Illyés*.

Communicatio, közlés, résztesítés. Mittheilung, közlődés, közösködés, közösödés, részlesülés: Theilnehmung, Theilnahme. *Ezt közlés által vette*. Pázmán. *Communicatio idioma-tum*. Lásd *Idioma*. *Isteni emberi tulajdonságok' közlése*. Pázmán *Hodeg*. *Az Atyától való személyek személyi állapottokra nézve, az egész isteni valóságot közöltetes (közlés) által vették az Atyától öröktől fogva*. *Medgyesi*. A' *közöltetés* annyi, mint *communicatio per agentem secundarium procurata*.

Communio, közösség, Gemeinschaft. 1) Az *eszűgyelő* (lo-

gica) közösség annyi, mint a' létváltató itéletben, a' több egymás között rendszeren elintézett állításoknak egymáshoz való viszonya, melly által ugyanezen állítások öfveséggel mindnyájan, valamely tárgyra nézve, valamely lehetséges ösmeretnek egész körét betöltik, elfogallják, mindenik rideg állítás pedig a' többieket mind elzárja, mint ezen itéletben: „ a' világ „ vagy csupa eset által, vagy „ vak szükség által, vagy eszes „ teremő által lett.“ 2) A' képzett (ideális) közösség, avagy a' helyközösség (communio spatii) annyi, mint a' térben és az időben való együttlét (coexistentia). 3) A' valósigos létügyelő (realis, dinamica) közösség annyi, mint a' magavalóknak (substantiáknak) viszonyosan munkálkodó ereje, egymásba való erőhatása (influxussa) viszonyereje (influxus mutuus). Az ilyen közösségnek a' neve commercium szövetség, dinamische Gemeinshaft. Lásd Influxus mutuus. Áldozás, áldozat: Gemeinshaft, közösség, szövetség, közösség, szövetség, közösség, szövetség, Gemeinshaft. Gyakorolni az Ol-tári Szentség' vételeit. Pázmán Hodeg. E' latinismus helyett járatosabbak e' mondások: az Ur' asztalához gyakran járulni; a' szent áldozatot gyakorolni. In alicuius communione esse: valakinek, úgymond Pázmán, (Péld. ok. a' Pápának) társaságát tartani. A' Magyar Syntaxis szerint ezt így mondjuk: magát valakinek társaságához tartani; de itt helyesebbnek tartom a' következő kifejezést: valakivel péld. ok. a' Pápával eggyességben lenni, eggyességet tartani. Commu-

nio sub duplici specie Pázmán-nál két színvétel; de a' két szín alatt való áldozást helyesebbnek tartom. Valaki az Anyaszentegyháznak eggyességet tartani nem akarja, úgymond Monofzlai. A' communio Szilágyinál köz jus, mellyet két-félének mond; az egyiki eredeti, originaria; a' másik pedig világkezdeti, primaeva. A' közös jus itt helyesebb; mert a' köz jus annyi, mint jus omnibus commune. Communio feminarum Szilágyinál az affzonyok közönössége; de ez universalitas, Allgemeinheit. A' nő közösség helyesebb, Communio Sauctorum; a' Szentek' eggyessége. Gánótzsi és Illyés. Mivelhogy az Ur' vacsorája' kiszolgáltatását mindenkitől (mindnyájoktól) eltöltötte volna. Lethenyei.

Communis, e, köz, közönös, közös: Gemein, allgemein, gemeinschaftlich. Hogy e' Magyar és Német szavakat meg kell, kivált a' Logicában választani, azonnal meglátjuk. A' köz szóval a' következő mondásokban meg nem elégedhetünk. Ez a' jelenség köz a' többivel is. Pázmán Hodeg. Ez többekkel köz, úgymond Csere a' Deák szerint. Valami (a' mi) (az) Istenben essentielle, (az) Isteni természetnek tellyes voltához tartozik, eggyenlőképen köz mindenik személynek, úgymond Pázmán. Azonkívül hogy valami Istenben annyit tesz, mint in aliquo Deo, e' mondás is köz mindenik személynek, értetetlen Latinizmus: commune est cuilibet personae. A' köz minállunk sem az al, el ragasztékkal, sem a' Dativussal nem construáltatik, olly annyira,

hogy ezen esetekben határozott értelem nélkül marad, a' mint az imént előadott példákbul látjuk. A' *köz* tulajdonképen fő név, úgy hogy az ilyen mondasokban: *köz kézre bizoni*, vagy inkább *ereszteni a' jószágot, a' pénzt 's a' t.* (commune reddere); *köz mondás, köz katona, köz ember, köz nép 's a' t.* csak per apocopen *közösleges* helyett áll. Az említett példákban a' *commune* annyit tesz, mint *közös*. Próbáljuk csak ezen adjectivumhoz a' *tulajdonság* fő nevet tenni, nem de a' Magyar szójárás Pázmánnak utolsó mondasában illy syntaxist fog kívánni: *a' mi az Istenben essentiale, az egyenlőképen mindenik személynek köz tulajdonsága*. Illyképen kellene tehát *tulajdonság* nélkül possessivummal a' *köze*, vagy *közösse* adjectivumokat is mondani: *az mindenik személynek köze, vagy közösse*. De bezzeg! így az értelem eltéved, vagy egészen elfelejt. Pázmán' mondasát tehát imígy kell rendbe fzedni: *az egyenlőképen közös mindenik személyben*. E' szerint a' két első példát is így kellene megértelmesíteni: *e' jelenség közös a' többiben is*; és ez többekben *közös*; vagy *ez többeknek köz*, vagy *közös tulajdonsága 's a' t.* A' *communis correptio* Pázmán' *Predik.* *közösleges dorgálásnak* helyesen mondatik. E' mondasban: *eggyik tiszta a' több Apostolokkal köz színte* olly hibás a' Magyarság, mint az első példákban: *az egyik tiszta a' többi Apostolokban közös*, vagy világosabban: *az egyik a' többi Apostoloknak is közös* vagy *köz tisztye*. Az *eggyik a' Magyar-*

ban articulus nélkül meg nem állhat, mivel határozott értelem van; illy tulajdonsága van a' *másik* névpótolonak is az *ik* képző miatt. A' *több* articulus nélkül áll, és annyit tesz, mint *plures*; de a' *többi* articulus kíván, és annyit tesz, mint *reliqui*. *Communis consensus* Veresmarthynál *eggyező értelem*; de itt a' *communis* ki nem fejeztetik; és így a' *közösleges* *eggyezés* helyesebb. *Communem facere alicuius rei ideam Fejérenél* annyi, mint *megközöslegesíteni valaminek képét*; de ez annyi, mint *universalem facere*. A' *másik* mondasat így kell kifejezni: *megközösíteni valaminek észképét*. Maga Fejérmásutt a' *communis notiot* *közös értelemnek* (értemény); a' *communis notat* pedig *köz jegynek* mondgya. Lásd *Notio* és *Nota*. A' *commune* az Aestheticában annyi, mint *közösleges*. A' Német gemein általlyában annyi mint nálunk a' *köz*: ein gemeiner Mann, *köz ember*; az allgemein annyi, mint *közösleges*; a' gemeinschaftlich pedig annyi, mint *közös*.

Communitas, populus, *község*: Gemeinde. Pázmán' *Hod. és Predik.*

Communiter, *közöslegesen*, *inagmein*. Lásd *Wagnert*.

Commutare, változtatni, *verändern*. Felváltani, felcserélni: *verwecheln*, *umtauschen*, *vertauschen*. *Pro redimere* kiváltani, megváltani, *ausslösen*, *erlösen*. *Ha* (az) *ember az ideig tartó szörnyü büntetésre való kötelességet fel nem vállandgya jó cselekedetekkel*. *I resmarthy* Lásd *Redimere*.

Compages, *Foglalat*, *kapcsolat*

lat, kötelek: *Fuge*. Alkotmány, összealkotás: Zusammenfügung, das Zusammengefügt. *A hamis-ságnak erős alkotmányit lerontani*. Pázm. Hodeg. Márt. Istv. alkotványnak mondgya: *hogy pedig a' Jézus' tudománya ilyen, azt az ő' egész alkotvánnya bizonyította*. Az alkotvány inkább adjectivum, hogysem substantivum. Ide az alkotmány illik. Lásd *Analyt. Part. I. §. 51, p. 77*. Jézus előtt a' határozó articulus nagyon szükségtelen

Comparare, conferre, összehasonlítani, összetartani: vergleichen, gegeneinander halten. Pázmán és némely egyebek az egybe vetni, vagy mellé vetni alacsony kifejezéssel szeretnek élni.

Comparete, képest, vagy hasonlítólág: in Vergleichung, bei Gegeneinanderhaltung. *Ember Pálnál öszvetéskepén*. A' *vet* ide alacsony ige.

Comparatio, összehasonlítás, Vergleichung. A' Grammaticában hasonlítás, az Aestheticában öszvetartás. Pázmánnál egybevetés, mellyel a' *vet* ezen csetben alacsony értelmű ige miatt meg nem tudok alkudni: a' *magunk' ösmerete lehet*, úgymond, egybevetéssel. *Pred.* hol az articulus is szükségtelen. *Ember Pál* is így szól: *ha egybevetést teszünk két három gyermekek között*; melly latinismus helyett a' deáktalan Magyar igen szépen és röviden imígy belzél: *ha két három gyermeket összehasonlítunk*. *Comparisonis tertium* Fejéjénél az összehasonlításnak feje, mellyet én harmadikának, ammint a' Logicusok befizellenek, mondanék. *Lethenyénél* a' *comparatio összehasonlítás*; noha

a' *collatiót* a' Deák betűszerint még *egybehozásnak* is nevezi. Lásd *Collatio*.

Comparatus, a, um, összehasonlított, öszvetartott, verglichen. *Csere egybevetettnak* mondgya. Lásd *Comparatio*. Egyéb értelmeit Lásd *Wagnerb.*

Comparativus, a, um. Lásd *Wagnert*. *Comparativum* nomen a' Magyar Grammaticában *hasonlító nev*; *comparativa conjunctio hasonlító kapcsolat*.

Comparitio Lásd *Apparitio*.

Comparticeps, consors, rézfes társ. *Medgyesinél*. Lásd *Particeps*.

Compter, keresztya, keresztkoma, koma: Taufpathe, Gvatter. *Commater*, keresztanyja, komaasszony, kománé, Gánózi. A' *koma* név a' *Compter* szónak első silabájából támadt, mint a' *kap, ver, szer* a' *capio, verbero, series* szavaknak elejéből. Illy szóhegycsipkedéssel az Angliai nyelv kiváltkép bővelkedik.

Compedire, nyűgözni. Pázmán *Pred.* die Füsse zusammenbinden. Némelyeknekél béközni. De a' *nyűg* honiabb szónak látszik, mint a' *béko*, legalább tudtomra.

Compeditus, nyűgözött: dessen Füsse zusammen gebunden sind. *Pázmánnál* *vasra veretett rab*. *Pred.* a' *vasra vertt rab* elég és helyesebb.

Compendium, rövid foglalat: kurzer Inhalt. Lásd *Wagnert*. A' *ki maga is rövid rajzolatot adott ki a' Morálról* (Morálsról, erkölcstudományról) *Márt. Istv.* A' Deák szóvégzéseknak elcsipéséről Lásd *Cardinalis*.

Compensare Pázmánnál *helyre vinni*. *Predik.* De a' hely-

rehozni a' Magyarban szokot-
tabb szójárás, sőt még a' kipó-
tolni is ösmeretesebb. Lásd
Wagnerban Compenso.

Competens, incompetens, va-
lakire vagy valakihez illő, nem
illő: gebührend, nicht gebührend.
Nem csak illetlen böcsületet
nem kíván, hanem örömet
szenvedi, ha érdemlett böcsü-
letben sem tartatik. Pázmán
Pred. Az illethen annyi, mint in-
decens: itt tehát jobb körülírás-
sal, vagy az érdemeletlen névvel
élni: hozzá nem illő vagy érde-
meletlen, vagy meg nem érdem-
lett böcsületet nem kíván's a' t.

Competere, illeni, eggyezni:
sich fügen, sich ein. Hoc illi com-
petit, vagy inkább hoc in eum
competit: ez reá, vagy hozzá
illik; ez vele megeggyez. Páz-
mánál ez ötet illeti csak an-
nyit tehet, mint hoc ad illum
spectat, hoc illum respicit,
tangit. Lásd *Attribuere.*

Complacentia. E' deáktalan
névnek értelmét a' *Lexiconok*
oblectatio által fejezik ki. Páz-
mán kedveskedésnek mondgya:
dücsösséget 's embereknél va-
ló kedveskedést vár belőlle.
Hod. A' megtetszés itt értel-
mesebb volna; mert a' kedves-
kedik igének Magyar syntaxissa
ez: kedveskedni valakinek va-
lamivel, és annyit tesz, mint
gratificari; a' nál vagy nél
ragalztékot tehát, mint itt e'
névben az embereknél, meg nem
szenvedi. *Alicujus complacen-
tiam quaerere* a' Magyaros De-
ákságban annyi, mint valakinek
kedvét keresni; *alicui compla-
cere velle* pedig annyi, mint
valakinek kellelni magát.

Complanare, egyengetni, si-
kitani: ebnen. Végezni, befe-
jezni, lecsillapítani: ausmachen,

vollenden, besänftigen. Pázmán
a' lezállítani igével él, melly
ezen értelemben nagyon szokot-
lan: két nemzetségnek gyökere
gyüölöséget, úgymond, és vér-
ontásokkal tellyes ellenkezését
egy tisztas házassággal le-
zállították, (lecsillapították, le-
csendesítik, végzik). Pred.

Complecti, magában foglalni:
in sich fassen. Egyéb érte-
lmeit Lásd *Wagnerban*. Pázmán a'
kapcsol igével él: olly dolgokat
kapcsol magába. Hodeg. A'
foglat sokkal szokottabb és he-
lyesebb is.

Complementum, tellyesítés,
tellyesség: Erfüllung, Fülle. A'
tökéletességnek tellyességére
szép tanácsot adott. Pázm. Hod.

Completere spatium, a' tért,
közt betölteni: den Raum ausfül-
len. Lásd *Spatium.*

Complectus, a, um, tel-
lyes: vollständig, tellyesített;
erfüllt, vollendet. — *Comple-
tus, confertus status*, tel-
lyesség: Vollständigkeith. A' jó
szerencsének tellyessége. Páz-
mán Hodeg. — *Completa no-
tio*, tellyes értemény: vollstän-
diger Verstandesbegriff. Fejér ele-
gendő értelemnek nevezi, a'
mi annyit tesz, mint *sufficiens
sensus*, vel *intellectus*. — *Com-
pleta inductio*, tellyes példa-
gyűjtés. Fejér tellyes kiveze-
tesnek nevezi; vagy ha talán a'
*deductio*t akarta kifejezni, tel-
lyes helyesítésnek kellett volna
mondania. Lásd *Deductio.*

Complex, czinkos, czinkos
társ, der Mitschuldige. Pázmán
és Veresmarthy latortársnak,
Monofzlai pedig vetkes társ-
nak mondgya. Latortársat
(társt) keres. Pázm. Hodeg.

Complexus, us, foglalati: Inn-
halt. — *Complexus cognitionis.*

Az ösmertnek foglalattya. Innhalt der Erkenntniß. Annyi, mint talpizere, mint tárgyára való ügyelése. Lásd *Cognitio*.

Complicatio, obscuratio, meghomályosítás, öszvezevarás, értelmetlenítés: Verdunklung. *Pázmán*, úgy látzik, hogy ezt a' *hálolás* névvel akarja kifejezni: a' *Doctorok*, úgymond, nyilván fedezetes és *hálolás* nélkül írják. A' *fedd* középső e betűvel mondatik és így iratik is, a' *föd* pedig ö vocálisal: és ezen utóbbikból származik a' *födözgetés*. A' *háló* annyi, mint *pernoctans* a' *hál* igébül; a' *háltó* pedig annyi, mint *rete*. Ebbül a' *halolni* helytelen ige; a' *hállóz* pedig neu igen szokott, noha értelmesebb. A' *hállózás* tehetne tehát annyit, mint *irretitio, complicatio*.

Componere, öszvetenni: Zusammenfegen; végezni, befejezni, kibékeltetni: versöhnen. Egyéb érteimeit Lásd *Wagnerban*. A' *visszavonást, versengést lezállította*, (kibékeltette, lecsillapította). *Pázmán Hodeg*. Lásd *Complanare*, *Componere manus: a' kezeket öszvekulcsolni*. *Molnár Albert*; mikor tudniillik fájdalmat, kesergést mutatunk. *Fejér* az *öszvetenni* helyett az *öszvesíteni* igével él; de az *öszves* adjectivum szokatlan, és így igét belőle formálni nem lehet. Az *öszveség* szokott név, és *summát* tesz; de ebben a' *ség* a' formativa, és így az *s* nem gyökér betű. Az *öszvesítés*, ha helyes és szokott volna, csak annyit tehetne, mint *summatio*. *Summalás*.

Comportare, öszvehordani: zusammentragen. Mikor annyit

tesz a' roffz Deáknál, mint *comparare, conferre*: öszvehasználni, öszvetartani. *Az Irást így kell öszvehordani. Pázmán Hodeg*.

Comportatio, öszvehordás: das Zusammentragen. *Olly dolog, mint valami eggyenlő szoknak öszvehozása. Lethenyei*. Az *öszvehozás* tulajdonképen *collatio*.

Compos. *Compotem sui esse,* magával birni: seiner selbst mächtig seyn. *Pázmán* magát birni olvastatik; de ez annyi, mint *se possiders*, sich besitzen.

Compositio, öszvetetés, öszvehelyeztetés, öszvelszerkeztetés: Zusammenfegung; vegyítés, Mischung. *Fejér öszvesítésnek* mondgya, mellynek helytelenségéről Lásd *componere*. A' Filozófiában annyi, mint valóságos *szövetség* (*commercium*) a' magavalóknak; egybekötése az egymásonn kívül és még is egyizersmind levő substantiáknak. Az egész, melly ez által támad, *valóságos öszvetettnek* (*compositum reale*) nevezetik. Lásd *Conjunctio*. Mikor *conciliatio* helyett vetetik, *békellés, békeltetés, eggyezés, eggyeztetés*. Lásd a' többit *Wagnerban conciliatio* és *concilio* alatt. *Az Isten' szavaiban néha olly tettetes* (teljes) *szine* vagy *az ellenkezésnek, hogy ezek' egybekeltetési a' tudós emberek' elméjét is alkalmazatosan megszarasztyák. Pázmán*. Ide a' *megeggyeztetései* név jobban illene. Az *alkalmasan* helyett most már *alkalmasint* van szokásban.

Compositus, a, um, öszvetett: zusammengefeht. Egyéb érteimeit Lásd *Wagnerban*. *Cesere elegyesnek* mondgya; de ez

mixtus. Lásd *Propositio*. *Fejé-
rnél öfzvesültt*: de a' hely-
telen *öfzves* adjectivumból, va-
lamint az *öfzvesit*, úgy az
öfzvesül ige is helytelen, és
olly szokatlan, hogy participi-
umát kiki így olvassa: *öfzve-
sültt*. Megmeg *Fejérenél*; a' *com-
posita propositio* annyi, mint
többes, vagy *egyberakott ki-
tétel*; a' *perspicue composita*
pedig annyi, mint *nyilván-
egyberakott*. De a' *többes* an-
nyi, mint *pluralis*; az *egybe-
rakott cumulatus*, *coacervat-
us*; a' *nyilván publice*, *palam*;
a' *kítétel* pedig *expositio*. A'
composita propositio: *öfzve-
tett állítás* vagy *mondás*; a'
perspicue composita pedig: ér-
telmesen *öfzvetett*.

Comprehendere, megfogni: be-
griffen. Annyi, mint lehetse-
gének talpokát átlátni, sőt kö-
vetkeztetések által a' tapasztalás-
ból megösmerni. Lásd *Intelligere*.

Comprobare, bizonyítani, be-
mészen. Egyéb értelemait Lásd
Wagnerban. *Öreá*, úgymond
Molnár Albert, senki semmi
bünt nem bizonyíthatott. Az
öreá itt az *örölla*, vagy *öellene*
helyett magyaratlan syntaxis.

Compunctio, szúrás, szúr-
dogálás, (az oldalról nyilam-
lás). Itt töredelmesség. Daß Ste-
chen. Hier Reue, Reueirchung.
Illyésnél töredelmesség.

Conari, ügykezni, iparkodni,
törekedni: sich bestreben, be-
mühen. *Ügy ügyekezzünk sele-
barátunk megnyerésére*. Pázm.
Pred.

Concausa. társok. *Coclenius is*
az *Atyát, Fiút és a' szent Lel-
ket a' teremtésnek társokainak*
szokta hinnyá. (hiuui.) *Lethe-
nyei*. Lásd *Causa*.

Concentrare, a' középpontra
gyűjteni, torlani: in einem Mit-
telpunkt zusammenbringen. *Fejé-
rnél csak bizonyos pontra* olvas-
tatik, melly tehát középpont le-
het is, nem is. *Concentrari*.
Ha valamit, úgymond *Fejér*,
jól akarunk elhatározni, *lelki-
esméretünknek mind egy* (mind
egy) *öfzveszedődni szükség*.
(szükséges). Ez annyi, mint
colligi, és az *Asceticában* helyes
kifejezés. *Concentrari* annyi,
mint a' középpontra gyűlni;
némellykor *öfzve* vagy *egybe*
foglaltatni, *vonatni*.

Conceptio, foganás, foganta-
lás. Empfängniß. *Pázmánnál fo-
gantatás* *Predik. Gánózinál*
is. *Születésében*, *foganásában*,
úgymond *Monofzlai*, *különbö-
zőnek tette ötlet a' többitül*. A'
foganás a' foganó állzonyrúl
tesz annyit, mint *conceptio*; a'
méhgyümölcsről pedig a' *fogan-
tatás*. Számtalan efféle neveink
vannak, mellyek egy és ugyan-
azon Deák névnek másképp felel-
nek meg a' művelő, másképp a'
szenvedő értelemben, mint *per-
turbatio háborítás*, és *hábo-
rodás*.

Conceptus, fogás, élfogás.
Begriff. Az értés *Pázmánnál*
intellectio. *Hodeg*. Másutt így
szöll: az *ötletébül nem egyeb*
az *igaz hit*, *hanem* (az) *Isten-
nek hozzánk való jó akarattya-
nak erős és bizonyos értelne*.
Az *ötletébül* latinismus az *öt-
lete szerint* helyett. Itt az ér-
telem helyett az *ösmeret*, *co-
gnitio*, *Erkenntniß*, talán jobb
volna. A' Régiek, mikor *captus*
helyett áll, némellykor megér-
tésnek nevezik; de ez is csak
intellectio. A' *captum meum su-
perat* a' magyar csak így ejti:
eszmét felmüllya. Az *irást*,

ügymond *Feresmarthy, kiki az ő értéke és ítélete szerint veszi*; de az érték annyi, mint valór, és a léleknek tehetségét vagy munkálkodását alig ha csak gyanítólag is jelentheti. *Fejérről a conceptus értelem. Az értemény annyi, mint Notio. Másutt Fejer a conceptust fogának* mondgya, és imigy magyarázza: *nevét veszi az ideák özfogásoktól.* De ha igaz is, hogy mind a fogant, mind az észfogás a fog igéből, mint első gyökeréből támad, igaz egyzlers' mind az is, hogy a fogan ige csak a növötényekről és az állatokról testiképen tesz annyit, mint *concepit*; az észről ellenben mindenkor a megfog ige mondatik, és megmeg annyi, mint *concepit*. A conceptus testiképen fogand; mert a fogant annyi már, mint *efficacia* általlában; lelkiképen pedig annyi, mint *észfogás*, vagy *megfogás*. — Csak mikor a conceptus intellectus megkülönböztetik a conceptu rationis, tanácsos a Magyarban is amazi értéménnyel (Berjtandébe-griff) emezt pedig *észfogással* jelenteni. (Bernunftbegriff). — *Conceptus mentis, észfogás.* Begriff.

1.) Legtágosabb értelemben annyi, mint a képítő erő' munkálkodásának akármellyik szüleménye, melly által a külömbféle egységhez jut. Ezen értelemben mindenik tulajdonképen való képzet, még a baromé is, némünémüképen fogás, mivel magába külömbfélélet foglal.

2. Határozottabb értelemben a *fejtegető észfogás (conceptus discursivus)* annyi, mint több szemlélésektől elvontt közönséges képzet; (*repraesentatio*,

Darstellung) és így a rideg képzetnek, a rideg (*singularis*, einzeln) szemlélésnek általlelésében áll. Az illy észfogás nem arányoz *eszközetlenül (immediate)* valamelly tárgyra, hanem csak olly jegynek (*nota Merkm*) képzettye által, melly végetlenül sok dolognak közös jegye lehet, mellyeknek képzettyét az észfogás nem magában, hanem maga alatt foglalja. Az *észfogás* névnek a megfog igéből való származása arra emlékeztet meg minket, hogy magában több tárgyaknak több képzettyeit foglalja. Az észfogásoknak példái a tulajdonságoknak, viszonyoknak, minéműségeknek s a t. képzettyei. Az általlában képzeltt rósa észfogás; ugyanannak ridegje, (*individua*), mellyet magamban *eszközetlenül* képezek, szemlélés. De mikor a szemlélésnek külömbféleségeit, mellyeket csak egy rideg tárgyban talállok, egy képzetbe özfoglalom, akkor megmeg rideg ugyan, de ollyan észfogást nemez, mellyet csupán csak ezen rideg tárgyra lehet *egybefoglalólag (in concreto)* alkalmaztatni. A többi bélyegeket, mellyek által az észfogást a szemléléstől megkülönböztettyük, lásd *Intuitio* alatt. Ide függefitem még az észfogásoknak külömbféle felosztásait, mivel ezekben több mesterfzavak kerülnek elő. A) Az *érzeményes észfogás (conceptus empiricus)* olly jegyeket foglal magában, mellyeket vagy külsőképen, vagy belsőképen érzeni lehet. Ez tehát a külső vagy belső érzékenységektől vonatik el, és érzeményes szemlélésre van építve. Illyen a testuck, a szernck, a

kéjnek érzékögása általlyában. B.) A' *vegyített* avvagy az *éreményes alkuval öszvekapcsolt ézfogás* részént ugyan tapasztalás-elözöleg (a priori) ered, de magában egyfzersmind éreményes jegyeket is foglal, mint a' kötelességnek ézfogása, mellyben az erkölcsösségnek (*moralitásnak*) tisztá ézfogása a' gyönyörnek, a' kéjnek, az undornak, a' vágynak, vagy a' hajlandóságnek éreményes toldalekai által tisztaságát elveszti. C.) A' *tisztá ézfogás* semmi érezhetöt sem foglal magában, és nem a' tapasztalástul kölcsönöztetik, jól lehet mint ennek alkuja, (*conditioja*, Bedingung) tapasztalás-elözöleg hozzá tartozik, és tárgyát benne talállya. A' tisztá ézfogásoknak valóbeli létsége (*subjectiva realitas*) a' legtágasabb értelemben vett tisztá ézfogás, vagy az általlyában vett ösmerö tehetségnek természetben fundáltatik. Targybéli létségek (*objectiva realitas*) amiaz éreményes szemlélésekenn nyugfzik, mellyekre ügyvelnek. A' tisztá ézfogások négy felekezetre oszlanak. 1) A' tisztá ézfogás, mikor *tisztá érzékeny, tisztán érezhető, mérötudományos* (*mathematicus*), olly ézfogás, mellynek tárgyát tapasztaláselözöleg (a priori) a' tisztá szemlélésben elő lehet állítani, mint a' háromszögnek, (*triangulum*) a' jobbnak, balnak ézfogása, mellyet érezhetőleg elő lehet állítani, de közőnséges jegyek által megértelmesíteni nem lehet. 2) A' tisztá *értelemfogás* legtágasabb értelemben, az *értelembeli ézfogás*, vagy legmagyarabban *értelemény* (*notio, conceptus intellectualis, Verstandesbegriff*)

olly ézfogás, melly magában, minden éreményes vagy tisztá szemlélés nélkül, csupán csak a' gondolásnak formáját, azaz, az értelemnek (*intellectus*) munkálkodását foglallya, melly által ez a' különbségeknek, mellyeket a' képzö tehetség (*imaginatio, Einbildungskraft*) rendbe fzedett és egybekapcsolt, egységet és szükséges öszvefűgést ad. Illyenek az okságnak, (*causalitásnak*) és az öntehetségnek (*avtoenergának, Selbstthätigkeit*) érteleményei, tisztá ézfogásai. 3) Felosztatnak tovább a' tisztá ézfogások eredetekre nézve: a) *eredeti ézfogásokra*, mellyek a' következendö neveket is viselik: talpfogások (*Grundbegriffe*), törzfogások (*Stammbegriffe*), zsengefogások (*Elementarbegriffe*), a' tisztá értelemnek állíthatóságai (*puri intellectus praedicamenta*), visszauügyelő ézfogások (*conceptus reflexi*), tisztá értelemfogások, éremények szorosabb értelemhen, categoriák; eggy szóval, eredeti, tisztá ézfogásai az öszvekötésnek, (*synthesis*), az értelem' formáinak, modificációinak, munkálkodásainak, mellyekkel valamelly tárgyat gondol. b) Felosztatnak tovább a' *származék, alrendbéli* (*derivatus, subalternus*) értelemfogásokra, éreményekre, a' tisztá értelemnek *állíthatmányira*. (*praedtcabilia*). Ezek különbselekeképen támadhatnak, úgymint: több categoriáknak, eredeti ézfogásoknak öszvefűgűfztése által. (gy ezen ézfogások: *foglatatosság, szenvedés, erő, a' causalitásnak* (okszágnak, öntehetségnek) categoriájából származnak; az *ellentállis* a' közösségnek ézf-

fogásából; a' változás, az eredés, az elmúlás a' modalitásnak categoriájából. Támadhatnak azután az érteményeknek a' tiszta szemlélés' módgyaira való arányzása által, mellyek (*schemata categoriarum*) az eredeti ézfogások, vagy értemények' rajzolattainak neveztetnek. Támadhatnak tovább a' categoriáknak egész a' legfőbb egységig, az alkuatlanig való fel-emelése által, mellyek ideáknak, tiszta és zárt ézfogásoknak, az okoskodás' formáinak is neveztetnek. Az ézfogás lehet vagy *eszkedő*, és a' tárgyra nézve *ures* (*conceptus ratiocinans*), mellynek létét, valóságát az ézf meg nem mutathatta; vagy ellenben *létes*, *valóságos*, (*conceptus realis*, *vel ratiocinatus*) melly valamely ösmertnek a' talpfala, és az ézfűl már helyben hagyatott. Támadhatnak végtére az értelmfogások, az értemények e' képzeteknek a' tér, vagy köz és az üdö képzettyeivel való ézf tudományos (*logicus*) öfzvehasznosítása által. Ezek *visszaügyelő* érteményeknek (*Reflexions-Begriffe*) hasonlító ézfogásoknak neveztetnek. 4) Feloztatnak végtére a' tiszta ézfogások értelmekre, értékeikre, és haszonvételekre nézve két felekezetre. a) Némelylek tudni illik *tapasztalásbéli*, vagy *természetes* ézfogások, avvagy ézfogásokra szolgáló formák, mellyeknek tehát a' szemlélésben talpszert, és így valóságos tárgyat adni, 's mellyeket a' lehetséges tapasztalásban (a' természetben tudni illik) szemlélhetőknek tenni lehet. Illyenek a' categoriák, eredeti ézfogások, mellyeknek szemlélései és tárgyai az érzé-

keny világban feltaláltatnak. b) Némelylek ellenben *tapasztaláshaladók* (*transcendentales*), mellyeknek formái talpszert (*matériát*) a' szemlélésben és tapasztalásban, és tárgyat az érzékeny világban nem találnak, és így a' tapasztalásnak lehetőségét mindenkép felhaladgyák. — *Conceptus abstractus*. Lásd *Abstracti conceptus*. — *Conceptus analytice universalis*, *feltagolólag közönséges ézfogás*. Analytisch allgemeiner Begriff. Ez olyan ézfogás, melly *alatt* a' különös foglaltatik. *Synthetice universalis*: az *öfzveköztöleg közönséges* ellenben az egésznek az ézfogása, melly a' különöst. a' részeket tudni illik, *magában* foglallva. A' mi emberi ézfűnk a' feltagolólag közönségesrűl megy át a' különösre, és errevalónézve *fejtegetőnek* avvagy *discursivusnak* neveztetik. De gondolhatunk magunknak olyan ézfűt is; melly *szemlélő* (*intuitiva*) lévén, az öfzveköztöleg közönségesrűl megy át a' különösre. — *Conceptus cosmicus*. Lásd *Philosophia*. — *Conceptus limitans*, *határfogás*, *határértemény*. Gränzbe-griff. Oly ézfogás, melly a' valóságos, létbéli (*realis*) ézfogásoknak határait kijegyzi, de magát megvalóságosítani (*realizálni*) nem hagyja. Így a' *valamiségeknek* (noumenonnak) ézfogása, melly az érzékeny ösmertnek határait szorosán kijegyzi, de magát valóságos tárgyakra fordíthatónak tetetni csak nemérezékeny szemlélés által hagyná; a' minnek sem létét sem lehetőségét át nem láttyuk. — *Conceptus primarius*, *talpszertfogás*, *talpértemény*. Grundbe-griff. Így neveztetik az első ézfogás, mel-

lyet magunknak valamely itéletben a' talpvalóról (*subjectum-ról*) csinálunk, 's melly magában csupán csak azon jegyeket foglallya, mellyek megkívántatnak arra, hogy a' talpvalót a' többi dolgoktól megkülömböztessük. — *Conceptus naturalis, természetes észfogás.* Naturbe-griff. 1.) Olly észfogás, melly a' tapasztalásból eredvén, képes arra, hogy a' természetre fordítasson, 's ez által megvalóságo-síttasson (*realizáltasson*). 2) Az ollyan észfogás, melly a' természetnek talpzerére, a' jelenésekre ügyel ugyan, és azoknak összefüggését illeti, de tapasztalást még is nem szülhet, *tapasz-talhatatlan természetfogásnak* nevezetik. — *Conceptus ratio-nis practicae, gyakorlatügyelő észfogás.* Ein Begriff der prak-tischen Vernunft. Ez álltalyában az ollyan tárgynak képzettye, mellynek létét saját cseleked-tünk által megérezközölni kíván-hattjuk, akár legyen erre ele-gendő természeti erőnk, akár nem. Lásd *Appetendi Facultas.* — *Conceptus universalis dis-cursivus, közönséges fejtegető észfogás.* Ein allgemeiner discursiver Begriff. Így nevezetik az ollyan észfogás, melly alatt más észfogások, mint tárgyai, foglal-tatnak, 's melly tehát más ész-fogásokban, mint azoknak mi-volti része, elő akad, mint péld-ok az emberről való észfogás. Amaz észfogás ellenben, melly több ollyan jegyeket, mellyek más valókbán is elő akadnak, nem foglal magában, nem közönséges. Illyen az üdönck kép-zettye. — *Conceptum gradus.* Az észfogásoknak garádicsai. *Stufenleiter der Begriffe.* Ezek a' következők. 1.) Mikor az ész-

fogás a' tapasztalásnak valamelyik valóságos tárgyát ügyeli, akkor *érezményesen valóságos (empirice realis)*. Illyen a' napnak észfogása. 2) Mikor az észfogás, mint forma, a' tapasztalásnak lehetséges tárgyát ügyeli, akkor *valóságos* ugyan, de *tiszta* és a' tapasztalástól független. Illyen a' *közösségnek* vagy az *oknak* észfogása. Az észfogást *megvalóságo-sítani (realizálni)* annyi, mint azt valóságos tárgyra alkalmaztatni, fordítani. 3) Mikor eszes akarásunknak valamelyik tárgyát ügyeli, akkor *gyakorlólag valóságos (practice realis)*. Illyen a' szabadsá-gnak észfogása. 4) Mikor az elmélkedő élnék valamelyik fontos inségét ügyeli, akkor *véleményesen valóságosnak* lehetne nevezni (*hypothetice realis*). Mikor ollyan tárgyat ügyel, mellynek sem lehetőségét, sem lehetetlenségét nem ösmerhettyük, 's mellyet valóságosnak gondolnunk szükségtelen is, mivel erre sem a' gyakorló, sem az elmélkedő élnék semminemű insége által nem indítatunk; akkor az észfogás *üres és kérdékeny, (problematicus)*, mint a' *téteményes (positivus)* értelemben vett *valamiségnek (noumenonnak)* észfogása. 6) Mikor az észfogásnak sem a' tapasztalásban, sem az élnékben nincsen sikere, hanem csak kénvünk szerint költött, akkor *bitanglott észfo-gásnak* mondatik (*conceptus usurpatus*). Illyen a' sorsnak észfogása. 7.) Mikor az érzékeny szemlélésnek természetével ellenkezik, akkor *öszveköltőleg lehetetlen (synthetice impossibilis)*. Illyen a' két egyenes lineától bezárt hely-

képnek az észfogása. 8.) Mikor jegyeire nézve önmön magával belsőképen ellenkezik, akkor feltárgolólólag lehetetlen. (*analytice impossibilis*). Illyen az ész nélkül szükölködő emberről való észfogás. — *Conceptus usurpatus, bitanglott észfogás.* Ein usurpirter Begriff. — *Conceptum construere.* Lásd *Construere conceptum*.

Concernere, látni, szemlélni: sehen, erschén. *Concernit pro attingit barbarum est,* és még is betű szerint szeretik Íróink fordítani. *En ream* néz ama' mondás, úgymond Pázmán a' Magyar szóejtés helyett: *ama' mondtás engemet* illet. Ugy Molnár Albert is, a' mi, úgymond, az első részre néz e' helyet: a' mi az 'első részt illeti. Lásd a' *Feleletet* p. 85.

Concertare, vetekedni, viaskodni, szembe szállani, villongani: streiten, kämpfen. *Elküldé (az) Isten Moysést, hogy Pharaóval szembe szállana.* (szálljon). *Pázmán Pred.* Itt a' szállana optativus a' Magyarban a' parancsolattal meg nem fér, melly az ígében parancsoló módot kíván.

Concertatio, vetekedés, viaskodás, szembezállás, villongás: Streit, Kampf. Lásd *Disputatio.* Pázmán ezt így ejti: *pörlődésre bocsátkozni.* *Hod.* A' *pörlök* ige neutrum lévén, a' *pörlődik* passivo - neutrumot nem szülheti; egyébaránt pedig szokásban sincsen, mivel a' *pörlök* igenél többet egy csöppel sem tehet. Az illyen ígéből tehát a' *pörlődés* igenév avagy *nomen verbale* is helytelen. A' *pörlés,* vagy *pörlékedés* helyes nevek, de mindenüvé nem ille-
nek. Molnár Albert. villongás.

Concessus, a, um, engedett: gelassen. *Pázmánnál a' reá terjesztett javak.* *Predik.* talán kegyelemből adott, engedett javakat jelentenek.

Concessiva conjunctio a' Grammaticában engedő kapcsolat: ein zulassendes Bindemort.

Conciliare, megegyeztetni, öszvealktatni: vereinbaren, vereinigen. Lecsillapítani, megenyhíteni, megengesztelni, öszvebékéltetni: stillen, versöhnen, versücheln, vereinigen. Egyéb értelmeket Lásd *Wagnerban.* Ezen igazságból szépen egybe békéltethetjük *szent Pál* mondásával *szent Jakab'* tanítását. *Pázmán Hodeg, Monofzlai* is az antilogiákról így szoll: az ellenkedő értelmet engesztelni, másutt pedig öszvebékéltetni. De az antilogiákról mind a' *békéltet,* mind az *engesztel* ige nagyon erőltetett és majd nem illetlen metafora, a' *megegyeztetni,* vagy *öszvealktatni* helyett. *Conciliari: megbékéltetni.* *Pázmán Hodeg.*

Conciliatio antilogiarum, az ellenbelizédeknek, vagy a' szóellenkezeteknek megegyeztetése. Lásd *Compositio,* és *Antilogia.*

Concilium, gyülekezet: Versammlung. Némellyek *Zsinatnak* nevezik, megrongálván a' *synodus* Görög nevet: de a' *Zsinat* inkább csak a' törvénytelen gyűlésekre látszik illeni. *Concilium generale* Pázmánnál *közönséges gyülekezet.* *Hodeg. Gánózi* is így nevezi; kinél a' *nationale nemzetbéli* (nemzeti jobb); a' *provinciale tartománybéli*; a' *diocesanum püspökségbéli*; mellynél a' *megegyeztetési helyesebb.*

Concinere, együtt énekelni; zusammenfingen. *Megegyezni*: übereinstimmen. Az ölzveénekelni, egyet érteni, vagy valakihez ízítani is helyesen fejezik ki a' *concinere* értelmét. Ez (e) népecskéhez *hangicsálunk mi* (mink) is, úgymond, *Molnár Albert*. A' *hangicsál* ige, mellyel némellyek élni még most is szeretnek, a' köz nép nyelvének szemettye közé tartozik. A' Magyar verbumokban az *i* és *cs* betűk, sem mint képzők, sem mint közbevetések nem állhatnak. Vagy talán azt gondollyák a' szókoholók, hogy a' kisebbitő neveknek a' Tótoktól kölcsönözött *cs* képzőjét, mint *ócska*, *luizacska*, *kövecske*, *koscsicska* az ige'nek formációira is szabadon lehet alkalmaztatni? Lásd *Analytic. Part. I. p. 297. g*) és *h*), és *pag. 105. §. 63.* és a' *Feleletet* a' 73. old.

Concio, predikázio: *Prædikat. Molnár Albert*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*.

Concipere, foganni, megfoganni: empfangen. A' *fogan-szik*, mellyel *Pázmán* is él *Hodeg*, vagy *foganoszik*, a' *fogan* ige'nek mind haszontalan, mind idomatlan hoszabbítása. Az észrül a' *megfogni* ige'vel élünk: *az emberi elme azt meg nem foghattya. Molnár Alb.* — *Concipere*, megfogni. E' foglalatoság az észnek szinte olly tulajdona, mint ellenben az értelemé (*intellectus*) az *értés*, *megértés*, avvagy valamely tárgynak meggondolása. Eszünkkel akkor fogunk meg valamit, mikor *alkuját* (*conditio*) ösmerjük, és így létének lehetőségét tapasztaláselőzőleg legalább hasonlítás képen átláttyuk. Tökéletesen pedig akkor fo-

gunk meg eszünkkel valamit, mikor azt tapasztaláselőzőleg egészen átláttyuk, azaz, mikor annak alku'ltan alku'ját tudgyuk. Így péld. ok. megfogjuk eszünkkel az erőt, mikor azt más erőtől származtathattjuk; tökéletesen pedig akkor fogjuk meg, mikor annak talperegjét ösmerjük.

Concitare, ingerleni, ösztönözni, gerjesztteni, lázítani: reizen, aufwiegeln. *Nem elégszik* (meg) azzal, *hogy a' bűnös embert örök kárhözatra táfszittyá, hanem az egész világot (is) rá támasztyá. Páz. Pred.* A' neutrum támad ige'nek van ezen értelme, miut: *rá támadt a' bátyára*; de mikor a' *meg* prae'fixum által activumma lessz, ugyanezen értelmet még jobban kifejezi *meg-támadta a' bátyát*. Ezt a' *támaszt* activum ki nem fejezi; és így a' *lázítani*, vagy *bűntani* ige'hez kell folyamodnunk: *az egész világot rá lázittyá. A' támaszt* aunyi, mint *fulcüre*. A' *Pharizeusok*. úgymond *Molnár Albert*, *Krisztust és Jánost egymásra támasztani ügyekeztek*. Itt a' helytelen ige'nn kívül, a' *hogy* kapcsolatnak elhagyása is természetlen latinismus: *a' Pharizeusok azonn voltak, hogy Krisztust és Jánost egymás ellen fellizitsák, felbűntassák, felbizgassák*. A' Deákban az *omissio ut conjunctionis* szépség, a' Magyarban természetlenség.

Concivis, polgártárs: *Mitbürger*. *Mi* (mink) a' *Szente'k polgártársai vagyunk. Pázmán Hodeg*.

Concludere, befejezni, végezni, következtetni: *beschließen, endigen, schließen*. *Valamelly* vallásnak az Apostolok' üdejétül

fogva minden időben Páztori nem voltak, ottan (legottan, azonnal) erős következéssel befejezték, hogy az nem lehet igaz tudomány. *Pázmán Hod.* Itt két Latinizmus akad elő; az egyik az, hogy a' mondás elejénn a' *ha* deákosan elhagyatik, és így az értelmesség megnehezítették; a' másik a' következéssel befejezték a' rövid és Magyaros következteték helyett. *Concludere Fejérnél kihozni; de a' következtetni* helyesebb.

Conclusio, befejezés, vég, végzés: *Beschluß*, *Ende*. Bezárás, berekesztés: *Einschließung*, *Einschränkung*. Következtetés: *Schluß*. *Cserénél berekesztés, Fejérnél kihozás: a' mellyenn*, úgymond az utóbbik, *épül tehát a' kihozásnak egész ereje: de az okoskodásban a' következtetés legtermézetesebb neve a' conclusiónak*, sőt legszokottabb és leghelyesebb is. *Conclusio orationis* Molnár Albertnél *berekesztés*; de itt is szokottabb és helyesebb a' *befejezés*. A' *gyülekezetek' végzését a' mi* illeti. *Pázmán Hodeg.*

Concordantia a' syntaxisban: *eggyeztetés*.

Concordare, eggyezni, eggyet érteni, megegyezni: *übereinstimmen*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *Hát eggyez az Augustana és Helvetica Confessio: et per consequens eggy vallásonn való atyafiai vagyunk, és így eggy sinatot is tarthatunk. Lethenyei.*

Concordia, eggyesség, eggyezés: *Einhelligkeit*, *Einigkeit*, *Büfammenstimmung*.

Concors, megegyező, eggyetértő, békesseges: *eintrachtig*, *einmüthig*, *einhellig*. *Nem*

szolgájok, hanem eggyezőjok vagyok a' Régieknek. Pázmán Pred. E' latinizmus a' Magyarban szokatlan, hogy természetlennek ne mondgyam; mert ezt a' Magyar inkább igével ejti: *megegyezetek velek*. Illyen latinizmus van *Monoflainak e' mondásában: kik az ördög' hatalma alatt vannak, nem eggyesek*; mellyet a' deáktalan Magyar így ejt: *nem eggyeznek meg egymással*. Itt azonnkivül az *eggyesek* helyett az *eggyek* helyesebb volna.

Concretum, egybefoglaltt. *In concreto*: egybefoglalva, egybefoglalólag. *Fejérnél öfzvevéve*; de ez annyi, mint *conjunctim, simul sumitim*. A' Filozofiában annyit tesz, mint a' valóságos természetben, a' tapasztalásnak valóságos tárgyainál. Az egybefoglalásban tudniillik másképp lehetnek némelly dolgok, mint az *elvonásban (in abstracto)*, mikor tudniillik a' dolognak csupán csak tilzta észfogatását veszfűk fontolás alá, a' nélkül, hogy azt tekintetbe vegyük, a' mi még azonnkivül a' tárgynak érzékeny szemlélésében fekszik.

Concubina, ágyas, *Beschläferin*. *Gánózi*.

Concubinatus, ágyasság: *unehelichee B:nlager*. *Szilágyynál ágyastartás*.

Concupiscentia, vágy, kívánság, vágyódás, vágyakodás: *Begierde*, *Verlangen*, *Lust*. *Pázmánnál vágyódás. Pred. A' vágyódásról, és kívánsásról adott tilalom nem lehetetlen. Pázmán Hodeg. Lehetetlen, hogy vágyódások ne indullyanak (gerjedgyenek) (az) emberben. Ugyanott. Az a' kívánság tiltatik, melly a' cselekedetre szokott kifzármaszni.*

Monofzlai. In actum erumpere: cselekedetre lobbanni.

Concupiscere, kívánni, vágy-
ni: heftig begehren, Begierde tra-
gen. *Megkívánni*: sich gelüften
lassen. *A' test a' lélek ellen vi-
askodik: concupiscit adversus
spiritum*, úgymond *Pázmán
Pred.* Káldi ezt Galat. 5. v 17.
így fejezi ki: *a' test a' lélek
ellen kíván.* Tilzta Magyar-
sággal így lehetne ejteni: *a' test-
nek vágyai a' lélekével meg-
nem férnek.*

Concurrentia, öfzvetartozás,
Concurrenz. Ez által valamely
systema' részeinek az egélzhez,
vagy az olyan dolognak egy-
máshoz való viszonya, arányo-
zattva értetődik, mellyek eg-
gyütt szoktak előállíttatni. Így
a' levegő az emberrel concurren-
tiában áll, azaz, öfzvetar-
toznak, mivel egymást módol-
lyák (*modificállyák*); öfzve-
tartozásban vannak a' planéták
is, mivel mindenike, mint rész,
a' napsystemához tartozik.

Condemnatio, kárhoztatás.
Verdammung. Böcsülletlen (ta-
lán böcstelen) kárhoztatással
illetni.) *Pázm. Hodeg.* A' bö-
csülletlen az, a' mi nem böcsül-
tetik; a' böcstelen pedig annyi,
mint *gyalázatos.*

Condicere, megígérni, sza-
vát adni: verheissen, zusagen, öfz-
vebeszélteni: sich zusammentreden.
Pázmánnal az öfzvefzöllani
kevesebbet tesz, hogysem az
öfzvebeszélést kifejezhesse. A'
fzöllás csak eggykét szóból is
állhat; de a' *beszéd* a' tanácsko-
zást jobban kifejezi.

Conditio, alku.' Bedingung.
Egyéb értelmeit Lásd *Wagner-
ban.* *Pázmán bizonyos határo-
zott oknak nevezi.* *Hodeg.*
Máskül pedig így szoll; *okot vet*

az engedelmességnek (az) *Isten,*
midön azt mondgya, 's a' t.
conditionem apponit: alku alá
veti vagy telzi az engedelmessé-
get. *Fejérenél határozó.* vagy bi-
zonyos határok közé *fzoritó fül-
vélet.* Az alku fiév a' *conditionak*
tökélletes kifejezésére legalkal-
matosabb, leghelyesebb. A *felte-
tel* ellenben, mellyel a' mosta-
ni Nyelvreformátorok verseng-
ve élnek, erre tellyességgel al-
kalmatlan. Lássuk a' *Conditio-
nak* definitióját. *Conditio est*
circumstantia, a cujus existen-
tia vel non, tamquam incerto
futuro eventu, aliquid depen-
det. *Kelemen Instit. Juris
Hung. I. II. §. 51. pag. 78.*
Edit. secundae. A' *feltetfz* és
a' belölle származó *feltetel* sza-
vaknak kulömbféle értelmeik
vannak, mellyek a' *conditio'*
értelmétül melleze távoznak. *A'*
*kalapot feltenni; feltenni ma-
gában,* melly értelem a' jove-
dő kimenetelnek bizonytalansá-
gával, cum incertitudine even-
tus futuri, mellyet a' *conditio*
magában foglal, egyenesen el-
lenkezik. Hát a' *conditiones*
scripto apponere mondhattyuké
Magyarul ekképen: a' *feltete-
leket írásban feltenni.* De lás-
suk ellenben az *alku* nevet. *Al-
kudni, alkudozni* semmit sem
tefz egyebet, hanem mind a'
két alkuvó részről a' *conditio-*
kat előterjeszteni, elfogadni,
vagy megtagadni: a' *conditio*
tehát annyi, mint *alku.* Minek-
utánna e' foglalatosság végbe
megy, a' Magyar azt mondgya:
megalkudtunk, az alkuban,
alkudozásban megegyeztünk,
és ezt, ha ammint a' tudomá-
nyos előadáshoz illik, szorosan
és praecisióval akarunk szolla-
ni, *alkukötésnek, kötésnek,*

szövetségnek, frigynek vagy *megeggyezésnek* kell neveznünk. A' *contractus* a' közbeszédben per metonymiam *alkunak* mondani, annyira megszoktuk, hogy eredeti értelmét (*conditio*) el is felejtettük. A' hasonló tropusokkal tömve vannak az emberi nyelvek. Lám minállunk is a' *nap* annyit is tész, mint *sol*, annyit is mint *dies*; a' *holnap* pedig már annyit mint *cras*, már meg annyit, mint *mensis*. De lássuk már most, micsoda hasznát veszti a' *conditio*, *alku*, *Bedingung* Izonak a' *Logica*. Az *alku* által, melly névnek a' *Bedingung*, *Bedingniß*, és a' *dingen* verbum tökéletesen megfelel, a' *Logica*ban ollyas dolgot értünk, melly arra, hogy más valamit megértsünk, megfogjunk, előre megkívántatik, előre tetetik, előre értetik. Az, a' mit elléle alku megelőz, *alkusnak* mondatik adjective; *alkudványnak* pedig (*conditionatum*) substantive. Lásd *Judicium analyticum*. Ennek észfogásában fekszik feltagolólág (*analytice*) az alkunak észfogása. Öszveköttölég (*synthetice*) egybe függelzti vele az ész az *alkutlannak* észfogását is, melly alcutlan alkunak is mondatik, mivel olly talpdolog, melly más talpdolog nélkül nem szükölködik. 1) Mikor az alku valaminek létét illeti, *létalkunak* neveztetik. (*Ratio essendi*, *Realbedingung*). Így a' szabadság létalkuja az erkölcsi törvénynek, mivel ezt arra' nélkül magunkban fel nem találhatnánk. 2) Mikor pedig az alku valaminek tudását illeti, akkor *ösmeretalkunak* mondatik. (*Ratio cognoscendi*, *Erkenntniß*;

gründ). Illyen ösmeretalku az erkölcsi törvény, melly által a' szabadságnak tudásához jutunk. Az alkudványnak és alkujának észfogásai az emberi értelemhez, értő tehetséghez tartoznak (*intellectus*); de az alcutlané észkép (*idea mentis*, *Bernunftidee*). Az elmélkedő (*speculativus*) észnek háromféle módgya van, az alkudvánnyt, az alkut, és az alcutlant gondolni. *Elofzor* tudniillik a' *függeményre* (*inhaerentiára*) nézve. Lásd errül *Accidens*. Itt a' talpvaló (*subjectum*) alkuja az állitványoknak. (*praedicatum*) és az utolsó alcutlan való alcutlan alkuja valamennyi accidenseknek. *Másodszor* a' *függésre* (*dependentiára*) nézve. Itt az ok az okozatnak mint alkudványnak az alkuja; a' tellyesen szabad és független ok pedig az alcutlan. *Harmadszor* az *öszvetartozásra* (*concurrentiára*) nézve. Itt a' részekbül áll az egésznek alkuja, egészségek bül (*totalitas*) pedig, ha egyellen egy észfogásban gondoltatik, az alcutlan. Ezen alcutlan alku *érzékenynek* neveztetik, (*sensibilis* sinnlich) ha az érezhető világhoz tartozik. Illyen a' világnak első kezdete, és határa. *Erteményesnek*, vagy *értékenynek* mondatik ellenben (*intelligibilis*), ha csupán csak a' tiszta észűl gondoltathatik, és így a' jelenéseknek sommáján kívül fekszik, mint valaminek a' szabadsága, ha azt magában úgy gondollyuk, mint a' jelenések közé tartozó cselekedeteknek alcutlan alkuját. A' gyakorlásügycelő Filozofiaiban 1) a' *gyakorlólág alku* (*practice conditionatum*) az, a' mi természetes hajlandóságok és

szükségek által határozatati meg, mint péld. ok. a' boldogságnak parancsolati, mellyeknek értékek, erejek csak amaz alku alatt van, ha valaki hajlandóságot, ösztönt érez valamihez, vagy szükölködést valami nélkül. 2) *A gyakorlólag alkuatlan* (*practice non conditionatum*, *practisch unbedingt*) csak magától az észtől, azaz, az erkölcsi törvénytől függ, mint péld. ok. a' tilzta és minden hazfoukeresettől mentt jámborság, hűség, közhazfoukereset. (*Communis boni consecratio*, *Gemeinnützigkeit*). — *Conditio naturalis*, természetes vagy érzékeny (*sensibilis*) alku, melly az értékenyek (*intelligibilis*) általellenében áll, és talpok gyanánt a' jelenésben fekszik.

Conditionalis, e. *hypotheticum*, *quod conditionem sibi appositam habet*: alkus; *quod conditione jam stabilitum est*: alkuadt. *Conditione carens, absolutum*: alkuatlan. Ez némelül unbedingt, amaz bedingt. *Conditionalis conjunctio* a' Grammaticában alkuv' kapcsolat: ein bedingendes Bindewort.

Conditionate, alku alatt, mit Bedingung. Pázmánál ok. *Bizonyos ok alatt adatott az engedelmességrül parancsolat*, ügymoud. És másutt: *ok alatt volt a kötelesség*. Megmeg másutt, *ok alatt vetetik*. Az alku alatt lehet némellykor az alku-san adverbiummal is élni. Hogy az ok a' conditiot csak távílról sem fejezi ki, könnyű átlátni. *Gánóztinál* e' mondást talállyuk: kénytelenségben szabad luggal vagy más effélével *ke-rejztelni, hanem ok alatt* (alku alatt). *A kénytelenség co-actio*, a' kény libitus gyökér-

bül, mellynek első származéka a' *kénytelen, libitu carens, coactus*. De ez ide a' *szükség*' ude-jénn, vagy a' *szükségben* helyett nem illik. A' *lug* annyi, mint *fornix e vitibus formatus*, mellybül a' *lugas kert* származik; a' *lúg* névtül tehát meg kell különböztetni, melly annyi, mint *lixivium*, 's mellynek adjectivuma *lúgos*. Amannak pluralissa tudni illik, mellyhez magokot a' többi formatiók alkalmaztatták, *lugak*, ezé pedig *lúgok*. Pázmánál, mikor így szól: *nem szabad a' hitben talánnal* (talánnal) *szóllani*; a' *talánnal* annyi, mint *conjective, per conjecturam*.

Conditionatum, alkus. Bedingt, adjective. Substantive pedig *Alkudvány*, das Bedingte. Lásd *Conditio*, és *judicium Analyticum*.

Conditionatus, a, um, alkus, bedingt. Substantive alkuvány, das Bedingte. *Fejénnél határozott*; de ez annyi, mint *limitatus*, vagy *determinatus*.

Condividens, osztó, osztályos; der einen Antheil an einer Theilung hat. *Részek vagy on, mint osztály atyafiaknak az egymás' javaiban*, ügymoud Pázmán. *Osztály* substantivum, és annyit telz, mint *divisio*; az *atyafi* névvel tehát öfzve nem lehet tenni ezen értelemnek kifejezésére. *Osztályos atyafi*, vagy csak *osztályos* annyi, mint *condividens*. *Egymás* előtt a' névmutató az helytelen; mivel e' névpótolonak már magában is határozott értelme van.

Condivisio, osztályosság, Theilungsantheil. *Fejénnél együtt való felosztás*, melly annyi, mint *simultanea divisio*.

Condonatio, ajánlás, ajándékozás: *Verehrung, Beschünkung*. Megbocsátás, megengedés: *Vergebung, Bezeihung. A Cálvini-
nisták a kerefsztégben a kisdedeknek (a) hittell való megajándékoztatását (megajándékozását) tagadgyák. Lethenyei.*

Conductor, bérlelő, fogadó: *Dingen, Mietmann*. Kisérő, vezető: *Gelcitömann. Szilágyi-
nál liberlő, mellyben a ki nagyon halzontalan. A' bérlo elég.*

Conductus. Lásd *Salvus conductus*.

Conduplicatio, kétszerezés: *Wiederholung*. Lásd *Repetitio*.

Conferre, külömbféle értelmeit Lásd *Wagnerban. Eggy helyt a másikkal egymás mellé kell vetni. Pázmán. A' vetni* igérül ezen értelemben szöllöttam már *comparare* alatt. Lásd ezen kívül *Comportare*. Pázmánnak imént előadott moudásiban az egymás mellé vetni annyit, mint *combinare*. Azonban a' tavitologiát, melly benne találtatik, imigy lehet megjobbitani: az eggyik helyt a' másikkal, vagy még rövidebb a' helyeket üszve kell tartani.

Confessarius, gyöntató atya: *Beichtvater*. Pázmán gyöntó atyának nevezi. *Hodeg*. Igaz ugyan, hogy a' gyön, vagy gyönük igével active is élünk, mint meggyonta vétkeit; olly vétket is gyont, melly 's a' t. de eredetiképen csak neutrum még is; mire nézve activumot tat képzövel kell belölle formálni. *Analyticae Part. I. §. 170. pag. 273. et p. 274. c)* Vannak egynchány felette régi igéink, mellyek egyenesen a' néma vagy még eleven gyökérbül is a' puszta *t* által activumoknak, más képzö által pedig neutrumoknak

tetettek, mint *bánt, foszt, ofzt, gyüt, vagy gyüjt, nyüt, vagy nyüjt, hajt, nyit, vált, vagy vát, olt, vagy öt, est, sejt, veszt, félt, dönt vagy döt, költ, vagy kelt, tölt vagy töt, gyüjt vagy gyüt, mellyek közül azokban, mellyek kétfélekép mondatnak, a', és n betük csak emphaticák. Ezen activumoknak illy hasonlóképeu régi neutrumok felelnek meg: *bánik, foszlik, ofzlik, válik, alszik, esik, festik, vesz, fel, aól, kel, telik, gyül*, mellyek valamint activumaik is közönséges szokás által eredetkül fogva világos értelmük lettek. Meglehet, hogy Pázmán' üdejében a' gyönik neutrumbül hasonlóképen csak az eggy *t* betüvel próbálgattak Eleink activumot csinálni gyönt: de a' közönséges szokás a' gyöntat helyett el nem fogadta.*

Confessio, vallás, vallástétel: *Bekenntniß, Geständniß. Sacra: szent gyonás: die heilige Beicht*. Igy nevezik régi Iróink js. A' *Confessio* nevü könyvben imigy fejtetik meg a' Deák név: azaz a' kerefsztyéni hitről való vallástétel 1567, és most ujonau kibocsáttatott Colosvárral 1679. *Efst. Márton Istv.* a' közönséges Anyafzentegyház-tól elszakadott gyülekezeteket, mellyek *Confessióknak* nevezetnek, *hitfelekezeteknek* moudgya: úgy lehetne, úgymond, a' kerefsztyény hitfelekezeteket azon tisztá 's eredeti eggyügyüségre visszavinni. De ezen esetben a' vallás szokottabb, helyesebb és értelmesebb. Gánótzinál a' *Confessio Augustanae Lutheranus vallás*. — *Confessio auricularis*, vagy inkább *occulia*, mivel a' haj-

dani nyilvánvalónak (publica) általellenébe tetetik: *tikos gyónás*, geheimt Bicht. *Pázmán sugvavalónak* nevezi; de a' *sü-go gyónás* magarosabb, a' *fül-gyónás* pedig leghelyesebb kifejezés volna, ha én az *auricularis* és *Ohrenbeicht* neveket gyanús eredetűeknek, akarom mondani, megvetésből támadtt szavaknak nem tartanám. Ez az oka, hogy helyettek a' *tikos gyónást* javaslom, melly helyes is, illendő is. *Gánóztinál fülbevaló gyónás*, *Molnár Albert-nál fülbesüggott*, *Márton István* pedig a' *fülbegyónás* magyartalan szó öfzvekötéssel él a' *fülbevaló* helyett, mikor így szól: *kikre* (a' *mikre*) *a' fülbegyónás adott alkalmatosságot*. *Confessio frequens*, *Gánóztinál gyakori gyónás*; de minnekutánna a' *gyakor* adjectivum, nem látom okát, minek kellyen hozzá *i* képzőt adni, melly a' helynek és az üdönck adjectivumait formállya.

Confessor, gyónó vagy valástévő, valló: der beichtet, oder bekennet. *Az Istennek megvalói*, ügymond *Molnár Albert*; hol a' *meg* praefixum a' nevet meghomályosította. *Vallói* helyesebb. Ezen író egyváltalában különösségeket látzik a' praefixumokban keresni.

Confidenter, bátran, merészen, bizakodva, bizodalmasan, muthig, getroßt, zutraulich. *Durván*, konokul: troßig. *Vakmerően*: vermessen. *Pázmánnál* a' bátorságosan *audacter*. *Pred.*

Confidentia, merészség, bátorság. *Muth*, Sühnheit. *Bizodalom*: Vertraulichkeit, Zuversicht, Freimüthigkeit. *Vakmerőség*: Vermessenheit. *Szemtelenség*: Frechheit. *Az Istenhez való biztában* (biztában) *mondgya szent*

Pál. Telegdi. Bizodalmasan törvényesebb név.

Confidere, bizni, bizakodni: vertrauen. Egyéb értelmeit Lásd *Wagnerban*. Ne *bizzék* (bizzon) *senti elméjében*. *Pázmán. Pred. Irgalmas a' mi Istenünk; és a' benne bizókot el nem hagygya. Ugyanott*

Configere, öfzveaklztani, zusammen oder aufheften. *Atdofni*, átszürni, átutni: durchstechen, durchschießen. Valamire fuggelzteni: auf etwas richten. *Pázmánnál megluggatni* *Predik.* Van egynehány igénk, mellyeknek frequentativumai két *g* betűvel mondatnak per syncopen, mint *akasztgatni* helyett *aggatni*, *fakasztgatni* helyett *faggatni*; de ilyen rövidítés csak azokban helyes, mellyeket a' szokás mindenütt felszentelt. A' *luggatni* ige is helyes a' rövidítésre nézve: de elől *y* hijával van: *lyuggatni* a' *lyukasztgatni*, helyett. A' hol a' gyökér *lik*, ott ezen igét *liggatni* betűkkel ejtik. Másutt *Pázmánnal általlóni* az *átlóni* helyett. *Pred.* De most már a' *lóni* csak a' golyóbisrűl és a' nyílrűl mondatik. Az *átlökni* helyette a' *configere* értelmét ki nem sejezné; azért csak legtanácsosabb az *átdofni*, *átszürni*, *átutni*, igéknél maradni.

Confinium, határ, szél, vég. *Gránje*. *Határkö*, *határhalom*, *Marksgcheidung*, *Markstein*. *Lethenyeinél* a' *végházak*, azt tartom, a' *végso*, a' *szélső* házokot jelenti.

Confirmare, megerősíteni, bizonyítani: bestättigen, bekräftigen. *Igaznak bizonyítani*, vitatni: bejahren. Lásd *Wagnerban* egyéb értelmeit. *Pázmánnál* ezt olvassuk: *azzal is vastagithattjuk ezt az igazságot*. *Hodeg.* De a' *vastagítani* annyi, mint *incrassare*, és a' *hiz-*

lalni igének synonymuma; még metaphoricè is tehát alacsony kifejezés, mellyel legfellyebb a comicumban élhetünk. Másutt már maga is Pázmán az *erősíteni* igével él. *Predik.* Neutrumát *Monofzlati megbizonyúl* igével fejezi ki; de a *bizonyúl* inkább adverbium, mint *bizonyúl mondom*, melly az *ajándékul*, *emberül*, *vitézül* adverbiumoknak analogiáját követi. Helyes neutruma, mellyel a *Confessio* is él, *megbizonyosodik*, vagy legfellyebb *megbizonyodik*, melly ige annál járatlanabb. A *confirmare* annyit is tesz, mint *bérmálni*. Pázmán *Hodeg.* Egykez a *megeősíteni* helyett a *bevenni* igével látlzik ezen értelemben élni; de nem helyesen.

Confirmatio, bérmálás, *ſirmung*, *ſirmung*. Pázmán, *Gánolzi*. *Illyes* 's a' t. Erősítés, bizonyítás: *Befättigung*. Bátorítás: *Ermunterung*. *A gyülekezettek megeősítése*, ugyanmond *Pázmán*; de itt talán a *helybenhagyása* jobb volna. *Hogy maga is tudgya megbérmáltatását*, *Gánolzi*; de minck e' szóban a' sok halzontalan syllaba: *bérmálását* egészen és helyesebben kifejezi magyarul az értelmét; hisz a' Deák sem mondgya itt *suam confirmari curatorem*.

Confiteri, vallani, megvallani: *bekennen*, *gesthen*. Gyónni: *beichten*. *Magarúl vallást téfzen, hogy része van a' bűnben*. Pázmán *Predik.* de miért nem rövidebben és így szebben is: *megvallya magarúl, hogy* 's a' t.

Conformis, egyforma, ilendő, alkalmas, hasonló, szabott: *gleichförmig*, *schicklich*, be-

quem, áhnlích. (A') *szent Irás szerint való tudomány*. *Molnár Albert*. a' *szent Iráshoz szabott*, *alkalmaztatott*, *vele megegyező* 's a' t. A' Filozofiában *Conformis*, *egyfele*: *gleichartig*. Az *észfogás egyfele a' szerkezetetendő* (*subsumendus*) tárgynak képzettyével, ha magában amaz valami olyast foglal, a' mi az utóbbikban hasonlóképen képeztetik, gondoltatik vagy szemléltetik. Így a' körnek (*circulus*, *Cirfel*) földmérő (*geometricus*) észfogása *egyfele* ugyanazon körnek érzeményes (*empiricus*) észfogásával.

Confugere, ölfelzaladni: *zusammenlaufen*. *Folyamodni*, *zufucht nehmen*. E' helyett a' *folyamni* igével él *Pázmán*, *Molnár Albert* 's a' t. e' régi Irok után nemelly újabbak is. *Az Istenhez folyamni*. Pázmán, *Molnár*. Egynehány egyfolyotagú igékből az *odik*, *édik*, *ödik* *szóképző am*, vagy *em* közbevetéssel szül új igéket, mint *csuszamodik*, *folyamodik*, *futamodik*, *szizamodik*, *élemedik*, *vetemedik*. Ha a' *folyamik* az *od* és *ed* *szóképző* nélkül helyesen képzett ige volna, helyeseknek kellene ezeknek is lenni: *csuszamik*, *futamik*, *szizamik*, *élemik*, *vetemik*; ha pedig ezek valóságos *szószörnyetek*, a' *folyamik* sem jobb nálloknál. A' régi Magyar Iroknál nagyon szokott az 'a' hiba, hogy az értelemváltoztató *szóképzőket* elhagyoatták, az értelem nélkül *szükölködő* közbevetéseket pedig végzéseknek veszik. Hisz a' közbevetés a' gyökörnek semmi új értelmet nem adhat, hanem csak az enphoniának szolgál. E' hibákat

azonban Eleinknek kötelesek vagyunk megbocsátani, mivel akkor még az Etimologia, vagy Izonynomozásnak tudományja meg sem született. De a' mostani szókoholónknak vétke annyival súlyosabb, mivel a' tudományból a' közbevetéseket a' szoképzóktól megválasztani kevés fáradsággal megtanulhatnak.

Confugiens, öszvefzaladó, was zusammenlaufft. Folyamodó: was Aufsucht nimmt. *Nem kárhoztattya a' hozzá folyamókat (folyamodókat) a' ki szofzólónk. Pázmán Pred. A' folyamik* igének helytelenségéről Lásd *Confugere* alatt.

Confusa notio, zavartt értelmény: verirrter Verstandesbegriff. Egyéb értelmeit a' *confusus* adjectivumnak ki lehet tanulni Wagnerből *Confusio* alatt. *Fejérrél a' confusa notio zavarodt (zavarodott) értelem.*

Congregare, öszvegyüjteni, öszvezedni: versammeln. *Pázmánnál öszvegyöjteni.* De a' gyöl, és gyöjt palóczos szóejtés a' gyül, és gyüt vagy gyüjt helyett.

Congregatio, gyülés vagy gyüjtes, mikor a' gyülöknek vagy a' gyüjtöknek cselekvését, foglalatoságát jelenti; egyébkép *gyülekezet*. *Bersammlung.* Pázmánnál *gyöjtés* Lásd *congregare*. — *Congregatio Cardinalium*, a' Kárdinálisoknak gyülekezete: die Bersammlung der Kardinálen. *Gánótzinál a' Kárdinálisoknak congregatiojok* vagy gyülések. — *Congregatio Immunitatis Ecclesiasticae*, az Egyházi Szabadságra ugyelő gyülekezet. *Gánótzinál az Egyházi Szabadság' gyülése.* — *Congregatio S. Officii.*

seu Inquisitionis, a' hitnyomozó gyülekezet. *Gánótzinál a' szent tiztség' gyülekezete.* — *Congregatio de propaganda fide*, a' hitterjesztő gyülekezet. *Gánótzinál a' hit terjesztése' gyülekezete.* — *Congregatio Rituum*, *Szertartásügyelő gyülekezet.* *Gánótzinál a' szent szertartások' gyülése.*

Congruentia, megegyezés az Aestheticában: Uebereinstimmung. A' Logicában *öszveállítás*, *Congruenz*, azaz tellyes egyenlőség és hasonlóság, a' mennyire ezek a' szemlélésben megösmertetnek. Így két mozgás öszve illik avval, melly mind a' kettőből, ha egybe köttetnek, támadni szokott.

Conjectura critica, critica-béli, vagy bírógyanítás. *Fejérrél kritikai hozzávetések*, melly kifejezés alacsony metaforából áll.

Conjugatio, igeragasztás a' Magyarban; a' Deák és Német nyelvben pedig igerhajlítás. *Abänderung der Zeitörter.*

Conjugium, házasság: die Ehe, der Ehestand. *Gánótzinál egybevaló köteleztetés:* de az ilyen köteleztetés a' házasságonn kívül is lehetséges; illetet pedig a' Deák *conjugium* soha sem jelent, mivel a' házasságnak tulajdon neve.

Conjunctio, barátság: Freundschafft. Rokonytság, atyafiság: *Berwandtschaft*, *Blutöfreundschafft.* *Öszvezerkeztetés, öszvefoglalás, öszvebarátkoztatás: Zusammenfassung, Berfnüpfung, Bercinnigung, Verbindung.* A' Grammaticában kapcsolat: *Bindewort.* Pázmánnál *egybekapcsolás, egybefoglalás.* A' *Confessióban öszvefzerkeztetés.* *Conjunctio*

mutua Lásd *Commercium*. *Conjunctio* a' Logicában *öszvefüggesztés*: *Verbindung*. Lásd *Synthesis*. Az *öszvefüggesztés* általában annyi, mint a' különbfélel' egységének képzettye. Ez *először észügyelő (logica)*, feltagoló (*analytica*): avagy az egyenlőség (*identitas*) által való *öszvefűzőes (nexus, Verknüpfung)* valamely feltagoló i-téletben. *Másodszor valóságos öszvefűző öszvefüggesztés (realis synthetica conjunctio)*. Ez annyi, mint a' különbfélel' öszvefűző (*synthetica*) egységének képzettye, előállításá valamely észfogásban, vagy öszvefűző itéletben; melly megmegkétlé, (ugymint 1) Az *öszvefűzés (compositio, Zusammenfügung)*. Ez ollyas különbfélel'nek öszvefűzőése, mellyek együvé nem szükségképen tartoznak, hanem öszve csak onkénty szerint tetetnek, és *mérótudományosnak (mathematica)* is mondatik. Általában annyi, mint az *egyfélének hasonló neműnek synthesisse*. Ide tartozik a' csoportozásnak *öszvefűzőése (synthesis aggregationis)*, mellyből támad; és az *öszvehegedésnek (coalitio)* öszvefűzőése, mellyből *szeszűltt (intensiva)* nagyság ered. 2) Az *öszvetes (nexus, Verknüpfung)*, mellyben a' különbfélel' együvé tartoznak. Ez a' *kulömbneműnek synthesisse*, avagy *létügyelő (dynamica)* *synthesis*, melly *természetesnek (physica)* nevezetik, mikor a' jelenéseket kóti öszve; *bölselkedőnek pedig (metaphysica)*, mikor a' jelenéseket tapasztaláselőzőleg az osmerő tehetségben kóti öszve.

Conjunctivus verborum modus, in Grammatica: *kapcsoló*

mod, Verbindende Art. — Conjunctivus, vel *constructus vocis status* in Syntaxi: a' szónak társaságos állapotja, *Verbindungsjand des Wortes*.

Conjungere, öszvefüggesztetni, öszveállítani, öszvefoglalni, öszvekötni, öszvefzerkeztetni: *zusammenfügen, setzen, stellen, binden*. Szent Pál mind (a') *kettőt együvé (egybe) fzerkezteti*. *Molnár Alb.* A' Concessióban *fzerkeztetni*. A' Logicában *conjungere, öszvefüggesztetni, verbinden*. Annyi mint a' különbfélel' egység gyanánt előállítani.

Conjux, consors, házastárs, vagy csak házas, férj vagy nő, feleség. *Ehegatte, Ehegann* oder *das Eheweib*. Házasak: *conjuges, Eheleute*. *Kinek házassa beteg. Pázm. Hod. Szilágyinál házassak*.

Connectere, öszvekötni, egybefűzni, *szszvehurkolni*: *zusammen binden, knüpfen, besten*. *E' sacramentom (szentség) Krisztussal öszvefoglal minket. Gánóltzi*. Ide a' *megeggyesít* jobban illik.

Connivere, szemet nyitni és hunyni; hunyorítani, hunyorogni, hunyorgatni a' hollzabb hunyorítgatni helyett; *pislogni, blinzeln, die Augen auf und zuthun*. Elnézni, eltúrni: *durch die Finger sehen, übersehen, nachsehen*. Rá állani: *einwilligen*. *Nem fer az igaz tanitohoz, hogy hallgatói fogyatkozásit sodözgesse, vagy azokra hunyorítson. Pázm. Pred.*

Conscendere, felmenni, felhágni, felulni, felmászni: *aufsteigen, hinaufgehen, aufsitzen, hinaufklettern*. *Pázmán egyfzer illy kifejezéssel él: az eget megkágja; conscendit coelos; a' mi még a' Deákban sem igen szo-*

kott, mikor az egekrül van a' szó. Nállunk az *Ascensio mennybemenetelnek* neveztetik. A' *meghágni obscoenum*; az *egek-re felhágni*, ad coelum adscendere, Deák tropus, melly nállunk szokatlan. Az egekbe felmennü, felemelkedni leghelyesebb, és legtisztességesebb Magyar kifejezés.

Conscientia. Lelkiösméret. Gewissen. Pázmán *Telegdi*. 1) Mikor annyit akarunk általa érteni, mint a' Logikában szokott *apperceptio*, Magyarul akkor *tudás*, a' *tudás' tehetsége*, *tudó tehetség*, *Bewußtseyn*. *Apperceptio* alatt. *Fejér megtudásnak* mondgya; de a' *megtudni* annyi, mint *rescire ex aliquo*; von jomanden hören, erfahren; és így az *apperceptiõra* nem illik. 2) Annyi, mint amaz erkölesi érzés, melly saját foglalatosságira ügyel. 3.) Annyi mint amaz erkölesi itélõ tehetség, melly maga magát itéli és feddi; ama' magában alkuatlan, és kötelességkövetõ tudás, hogy a' cselekedet, mellyhez fogni akarunk, igazságos. *Lelkiösméretünk' vádolásit érezzük*, Pázmán *Hodég*; és ez nagyon szép és szelid kifejezése is a' Deák *remorsusnak*, mellyet maga Pázmán másutt *furdulásnak*, és per exaggerationem még *marczongásnak* is mond, melly müvelõ (activa) értelem nélkül szükölködõ név azonkép, mint a' gyökere *marczong*; mivel az *ong*, *eng*, *öng*, és *og*, *ög*, *ög*, igekepzõk olly annyira neutrumok, hogy egygyetlen egy müvelõ ige't sem szólhatnak: *villong*, *szorong*, *tolong*, *szállong*, *buzog*, *dobog*, *forog*, *ropog*, *eseng*, *kereng*, *pihég*, *remeg* *sotröng*,

dörög, *csöpög* 's a' t. mellyeket activumok gyanánt accusativussal construálni tellyességgel nem lehet. *Mindgyárt mardostatik a' lelkiösméret*. Pázm. *Pred.* itt a' *furdaltatik* is elég, és szokottabb. *Magok lelkiösméreti'*, *szaggatása elég veszély volna*. Pázm. *Pred.* Ha itt a' *magok*, melly apostrophus nélkül áll, a' *lelkiösméreti* genitivusnak a' genitivussa: világos tautologia és latinismuseorum *conscientiae* vel *conscientiarum remorsus*; a' Magyar possessivum *lelkiösmérettyeknek*, vagy *lelkiösmérettyeiknek*, vagy *lelkiösméreteiknek*, *lelkiösméreteknek szaggatása* a' Deák eorum prononient világosan magában foglallyá; és így a' *magok* halzontalan szó a' mondásban; ha pedig a' *szaggatása* névhez tartozik, a' singularisban kell állania: *maga lelkiösméreteiknek szaggatása elég veszély volna: ipse remorsus*. A' *szaggatása* nem olly szokott, mint a' *furdalása*. A' *furdal* igevel maga is él Pázm. *Pred.* *lelkiösmérete furdallya*. *Conscientiae forum*. Lásd *Forum*. *Conscientiae casus: Márton Istv. különös ritka eseteknek*, és másutt a' *lelkiösméret' esetinek* mondgya. *Mint keljen t. i. az embernek magát a' különös 's ritka esetekben viselni*. Ez nagyon betü fzerint van a' Deákhul fordítva, és ugyanazért értelmetlen is. A' *lelkiösméretnek* külömbféle *helyeztetései* azok, a' miket a' Theologusok *Casus conscientiae* neveznek. A' *keljen* igébeu a' második l betüt el nem kell a' 'Tsétsitül kigondolt helytelen j kedvéért hagyni: a' *kel* annyi mint *oritur*, *surgit*; a' *kell* pedig an-

nyi, mint *oportet, placet*. Ebben az *e* középső, amabban zártt.

Conscriptor, censor. Ollykor születek úgymond Pázmán *Predik. Krisztus, mikor a pogány Császár Ravóitól mindenké beirattak*. A *ravó* rosz szó a *rovó* helyett, mert a *gyöker ró*, a *rovó* pedig ide nem illik, mert *roni*, és *irni* kétféle. A *censor, conscriptor* itt annyi mint *számbavevő*, vagy *számoló*. Az *ollykor* annyi mint *nemmellykor*, és így az *akkor* vagy az *ollyankor* helyett nem állhat. A *születék* az *1. személy, nascebar*; a *születe* vagy *született* a *nascebatur*, vagy *natus est*. Illyen a *másik* mondás is: *születésakor a ravóitól beirattak* (beirata, vagy magyarosan beirattott). *Pázm. Pred.* A magyar *imperfectum* a *Francia* és *Német* nyelvnek példája szerint támadt, mellyeknek fordításaiból vagy legalább nyomkövetésekből támadtak a *hajdani magyar könyvek, mellyek a Religiót illetik*.

Conscriptus, a, um, öfveirtt, felirtt, beirtt: beschrieben, aufgeschrieben. Felfogadott, bebevett: aufgenommen. A *Conscripti Patres* Pázmánál *feliratott* (felirtt) *Atyák*: de a *Választott Atyák* helyesebben kifejezi e *titulust*, avagy *tiszteletnevet*; mert ama *Tanácsbélieket* jelenti, kik a *vitézek* és a *nemesek* közül e *hivatalra* választottak. Mikor a *Patres* és *Conscripti* között *et* értetődik, a *Patres* az *ollyan Tanácsbélieket* jelenti, kik *Patricusok* voltak, a *Conscripti* pedig azokat, kik *Brutus* rendelése szerint e *hivatalra* a *vitézrendből* kinevezettek.

Consecrare, szentelni: wei-

hen, heiligen. Az igaz *Páztoroktól szenteltetik az Urvacsona. Pázmán Hodeg. Az úrnak vacsorája* a *helyes kifejezés*; mert a *Magyarban* a *birtokosnak* és a *birtoknak* neveit nem *tehettyük egybe*: a *Vármegye háza*; a *Püspök ebédgye*; nem pedig a *Vármegyeház*, a *Püspökebéd*.

Consecratio, szent kenet, felszentelés, megszentelés: Weihung, Heiligung. A *Püspökök felkenése* nem *hiúság*. *Pázm. Hodeg.* Leghelyesebb kifejezés itt a *felszentelés*; ha pedig *unctiót* akarunk mondani, a *felkenés* helyett elég a *kenés*, helyesebb pedig, vagy inkább illendőbb a *kenet*, *szent kenet*. Az *Urvacsora szentelést* *áldozatnak tartották*. *Pázmán.* Hogy itt az *Ur vacsorájának* kell mondani, megmutattam *consecrare* alatt. *Több igek* nem *kivántatnak* a *bornak megszentelésére*. (felszentelésre) *Gánótzai.* A *kenyer meg nem marad a szentelés* (felszentelés) *utánn*, hanem *Krisztus testévé* változik. *Pázm.* — *Illyen értelemmel, hogy a consecratio, azaz megszentelés utánn a kenyérnek látható színe jelenti a Krisztus testét.* *Illyés.* A *Krisztus* név *előtt az articulus* *szükségtelen*.

Consecratorius, a, um, felszentelő, a felszenteléshez tartozó: was zur Weihung gehört.

Consecrarium, következet: Folgerung. *Fejérenél folyadék*; de ez *fluidum*.

Consecutio, követés: Nachfolge. Következés: Folge. Következtetés: Schluß. Rend: Ordnung. *Pázmánál* és *Fejérenél* *következés*. Tulajdonítatik *nemelylekttől a consecutio* névnek a

középső századoktól fogva a megnyerés, elnyerés értelemben is. *Consecutio salutis*: üdvöz-ség nyerés. *Pázmán Hodeg*. Az üdvözülés mindent kifejez.

Consecutiva conjunctio, következtető kapcsolat: daß folgende Bindewort.

Consensus, ráállás, Berwilligung, Einwilligung. Eggyetértés: Uebereinstimmung. Eggyezés, eggyezés: Eintracht, Einmüthigkeit, Einhelligkeit. *Magok között eggyező értelmek*. Veresmarthy. A magok között latvologia; mind öszve annyit akar talán mondani, mint eggyetértések, vagy még jobban eggyezések. A házassághoz a férjfiúnak és az affzonyállatnak (allzonymnak, nőnek) eggyetértése (eggyezése) szükséges. *Gánótzsi*. Az ilyen unomás igével természetesebb: a házassághoz megkívántatik, hogy a férjfiú és az affzony eggyetértésnek, megegyezzenek. Az affzonyállat, vagy affzonyi állapot nem nagy böcsületére válik ama kornak, mellyben a név koholtatott. Miért nem mondjuk tehát a férjfiút is ferjfiállatnak? vagy az allzonym lelke nem váltatott meg úgy Krisztus' vérével, mint a férjfiúé, és így csak állati lélek? A régi homálynak efféle nyomait nyelvünkben, de kivált izent nyelvünkben nem tudom elszenvedni. *Szilágyinál* sensus expressus nyilvánvaló eggyezés, a tacitus pedig hallgatva való; de ez helytelen szó, mert a va gerundiummal a való participiumot öszvetenni nem lehet. A tacitus annyi, mint *szótalan*, vagy néma. A praesumptus nálla feltett megegyezés; de a gyanított he-

lyesebb. Lásd *Praesumptio*. A keresztyéni (keresztény) hit nyilvánvaló állhatatos eggyezése a szívnek. *Confessio*. Consensus communis: közönséges eggyetértés *Fejérnél*; de az eggyezés jobb.

Consentiens, eggyező, übereinstimmend. Lásd *Notiones*. Consentientia iudicia megegyező iteletek *Fejérnél*; a consentientes vagy convenientes notae pedig megegyező vagy egymással öszveferő jegyek. De az eggyező mindenütt helyesebb és értelmesebb.

Consequens, következő: nachfolgend, öszvefüggő: was wohl zusammenhängt. *Egybelánczolt következés*. *Pázm. Hodeg Fejér* következetnek is mondgya; de az annyi mint *consectarium*. Lásd azounkivül *Antecedens*.

Consequenter, következőleg, folgló.

Consequentia, következés. Folgat. Következtetés. Folgerung. A syllogismusban végállitás *Schlusssatz*. Az emberi elmének műhelyében csináltatott következésescke. *Pázm. Hodeg*, csinált következésescke rövidebb és helyesebb. *Veresmarthinál* következés, úgyizinte *Gánótzinál* is, ki így szól: ezekből ilyen következést hozok ki; melly mondas helyett magyarosabb ez: ezekből ezt következtetem. *Fejérnél* kihozás az *illatio* után. Az öszvefüggés, úgymond, mellynél fogva a következő foly és kihozatik, következésnek neveztetik. Mind ezekre nézve a kihozást következtetésnek is mondhatnánk.

Conservans causa. Lásd *Causa conservans*.

Conservatio, fenntartás, oltalmazás, őrzés. *Erhaltung*, Be-

schirmung. *A világ' megtartása.* úgymond *Pázm. Hodeg.* *Megtartásnak* nevezi *Csere* és *Gánótz* is; de a' megtartani ige ezen érteleme nek meg nem felel, mivel vele többnyire csak a' parancsolatokról, vagy a' hirtokokról szólunk: *tartsd meg a' parancsolatot; a' kettő közül ezt tartom meg magamnak.*

Conservator, fenntartó, oltalmazó, védő, őrző: *Erhalter, Beschirmer, Beschützer.* *Minden látható és láthatatlan állatoknak teremtője és megtartója.* *I. Istenyei* Hogy a' megtartó ezt nem teheti, lásd *Conservatio* alatt.

Conservus, szolgatárs, *Mitknecht, Mitdiener.* *A' Szenteket, mint szolgatársainkat csak azonn (arra) kérjük, hogy (az) előtt való könyörgésekkel segítsenek.* *Pázmán Hodeg.*

Consideratio, seu *meditatio*, elmélkedés, vizsgálás. *Betrachtung.* Fontolás. *Erwägung.* Tanácskozás. *Betrachtshlagung.* Vigyázás, szemesség. *Bedahtsamkeit.* *Effele szép tanúságok' elmélkedését elhagyván,* úgymond *Pázmán Hodeg.* De mivel az elmélkedik neutrum intransitivum, mellyel active soha sem lehet élni, a' belőle származó elmélkedés nevet sem lehet a' tanúságok genitívussal egybe függeszteni; mert a' tanúságok nem elmélkednek. Ezt tehát így kell ejteni: *az effele szép tanúságokról való elmélkedést elhagyván.* —

Considerationis punctum. Ezt Márton Istv. szempontnak derekasan nevezi: *Eppen ezen szempontból nézetik,* úgymond. *Fejérléni látopot.* A' *vizsgálásnak* pontya, vagy *vizgálás pont* sem rosz.

Consiliarius, tanácsnok, ta-

nácsadó, tanácsbéli, és per metonymiam tanács. *Rathgeber, Rath.* *A' tanácsos* (a') *tanácsbéli* *Urak* *napestig fúradnak és főtöréssel munkálkodnak, mikor a' gazdaság (a') korcsnikonn* (korcsnikokban) *ifzik, és kerékben állván trágárokodik.* *Pázm. Pred.* A' *Tanácsbéli* szokott neve a' *Senátornak*; a' *tanácsos* annyit mint *consultus*, a, um, péld. ok. *ezt cselekedned nem tanácsos.* A' *nok* képző a' főbb tisztegeket jelenti, mint *tálnok, tárnok, pohárnok,* és így a' Királyi *Consiliarius*nak is legnagyobb és legillendőbb neve a' *királyi Tanácsnok.* Még a' *Királyi Tanács* is per metonymium helyesebb neve volna, mint az újabb üdökben felkapott *Királyi Tanácsos.* A' *Tanácsos* a' Magyar analogia szerint legfellyebb annyit tehetue, miut *consilium habens*, nem pedig annyit, mint *consilium dans.* El nem kell azt is felejtetni, hogy a' *Táblák* és a' *Dicasteriumok* is *Senatusok*, csak hogy a' városiaknál főbb rendűek. A' *Királyi Tanácsbéli* is jobb neve volna tehát a' *Consiliarius*nak, mint a' *Tanácsos.*

Consilium, tanács. *Rath,* Egyéb értelemét lásd *Wagnerban.* *Consilia Dei* *Illyésnél* *Istennek tanácsai*; de itt a' *consilium* annyit tesz, mint *végzés.* A' *tanács, tanácskozás* 's a' t. az Isteni tökéletességgel és mindentudással, 's végetleu bölcseséggel meg nem fér. *Consilium Locumtenentiale, Helytartó Tanács.*

Consimilis, igen hasonló, *schrahulich.* *Egyenlo.* *Gleich.* *Pázmánnál hasonlitos*; de mivel a' *hasonlat* nem igen szokott név, a' *hasonlatos* adjectivumot is ta-

náncos kerülni; jöllehet a' belölle származott *hasonlatosság* nagyon járatos.

Consistentia, állandóság, daß *Bestehen*. Tetz azounkivül annyit is, mint felzesség, zomokosság, sűrűség: *Steffe, Dichtigkeit, Dicke, Szükséges*, úgymond *Pázmán Hodég. a' magas* (magos) *épüel'* maradására az *erős fundamentom*. A' *fennmaradás* türhető volna; de az *állandóság* leghelyesebb. A' *magas* szóriul *magos* helyett Lásd az *Analyt.* Part. 3. pag. 70. *Cserénél* a' *velelétel* coexistentiát akar jelenteni, nem pedig consistententiát. De amazt már *eggyütletnek* neveztük, daß *zusammenfenn*.

Consistere, megállapodni, stille, stehen, sich aufhalten. *Pázm. Pred.* Tetz annyit is, mint állani, *bestehen*. *Nem abban áll*, úgymond *Pázmán. Pred.* Egyéb értelmait a' *Consisto* igének Lásd *Wagnerban*. *Pázmán*nál olvassuk *Predik* e' kifejezést is: *abban függ*, de a' *függ* nem synonymuma az áll igének, és ablativust kíván: *attúl függ*.

Consistorium, szent Szék, der heilige Stuhl. Egyházi Törvényszéknek is lehet mondani: ein geistliches Gericht. *Molnar Albertnál az Egyházi Venek* tándécsa.

Consociare, társul adni, ösvetársasítani, megegyeztetni: *zugesehen, vereinigen*. *En tehozád*, *úgy mint Péternek székihez* (székéhez) *az eggyességben társalkodom*, úgymond *Monofzlai*. De e' latinismus tellyességgel érthetetlen. A' Magyar e' helyett így szöll: *én magamot az eggyességben* (communio) *tehozád kapcsolom*; a' *te részedre allok, hoz-*

zád adom magamot: veled tartok. Ide a' *társ, socius*, a' Római székek prinátussa miatt, nem is illik.

Consolidari, megerősödni, megzomokodni, *befestigt werden*. *Vastagodik valamiben az akarat*, úgymond *Pázmán Predik*. de ez a' *megerősödik* helyett alacsony metaphora.

Consonans, massal hangzó betü. *Wittlauter*. *En hangtalan*nak is merném mondani, mivel hangzó nélkül nem hangzik.

Consors. Lásd *Conjux*.

Constellatio, csillagzat. *Gestirn, Stand des Gestirns*. *Molnar Albertnál csillagjárás*; de ez annyit tetz, *mint stellarum motus*; a' *constellatio* pedig egyuchány csillagot jelent, mellyek mindenkor egymás mellett és ugyanazon fekvésben állanak, s a' többi álló csillagokkal együtt mozgni úgy látlzanak, hogy egymásra nézve helyeiket soha, se változtassák, mint a' planéták és a' cométák változtatni szokták. A' *csillagcsoport* sem rollz neve a' constellationnak, a' minök a' fias tyúk, a' három kalfás, a' nagy és kis gönczöl széke.

Constitutio, alkotmány, országalkotmány: *Einrichtung*. Lásd *Compages*. Azounkivül annyi is, mint *rendeles, végzés: Verordnung, Sagung*. Állapot, egészség: *Zustand des Leibes, Gesundheit*. Lásd *Wagnerban*. Szilágyinál a' *constitutio, organizatio, Polgári alkotvány*; de az *alkotvány* inkább adjectivum; az *alkotmány* pedig mindenkor substantivum. *Pázmán a' Pred. a' természet'* állapotjának nevezi; de még is ide jobban illik az *állapot*, vagv még az *alkotmány* is; noha maga a' ter-

mérfel sokszor elegendő. Lehet a *termélfel* gépelyezetének is mondani. *Az Ecclesianak hafznos rendelései vannak*, úgy mond. *Pázmán*; és másutt így szól: *rendeleseket szabni*, mellyek az ember *lelkiösmereket kötelezik*. Apostolicae constitutiones: *Apostoli rendelések. Pázmán*.

Constitutivum, tárgyhatározó; betimmed. Illyennek mondatik 1) az olyan talpállitás, melly a tárgyra úgy ügyel, hogy valamit rajta, vagy inkább képzeztvéna meg is határoz, vagy okoz, úgymint tudni illik vagy a tárgynak szemléését, mint a mérőtudományos (*mathematicae*) talpállítások, vagy a tapasztalásbéli észfogást, mint az értelemnek (*intellectus*) létügyelő (*dynamicus*) talpállításai. 2) Tárgyhatározó valamelly észfogásnak hafzonvétele is, vagy *elmeügyelőleg* (*theoretice*), mikor az észzel a tárgyakot megösmerteti, mint a mérőtudományos észfogások; vagy *gyakorlatlag* (*practice*), mikor azt mutatja, hogy valamelly gyakorlólág szükséges cél lehetséges és végbevihető. A *tárgyhatározónak* általellenében áll a *tárgynyomozó*, avvagy *regulativum*. Lásd *Regulativum*. — *Constitutiva, essentialia, mivolti részek*: *Bestandtheile, wesentliche Theile*. Ezek olly állitmányok (*praedicatumok*), mellyek a talpvalóhoz (*subjectumhoz*), észfogásához képest, tapasztaláselőzőleg (a priori) lükségeképen tartoznak, s mellyeket az ugyanazon észfogásban foglalt állitmányoknak egyykébul sem lehet következtetni. Sommájokbul támad az

tia logica). Lásd *Adtributum*.

Constructio, a' Logicában alkotás, öfvcalkotás, alktatás, Zusammenfügung. *Construction*. A' Syntaxisban *mondás*: *Caq. Constructio status nominis* a' syntaxisban: társaságos állapot. Illyenben áll a' Magyar Dativus, mikor a' Deák Genitivus helyett áll, mint a' *Herczegnek lova*. A' magányos (*absoluta*) állapotban áll ellenben e' mondásban: a' *Herczegnek szép lovat hoztak*.

Construere, alkotni: *construieren*, *selbst machen*. Észfogást alkotni annyi, mint valamely rideg tárgyat, azaz, szemléését szinte termeszteni, és úgy meghatározni, hogy a' közönséges észfogással tökéletesen megegyezzen. A' tárgy szemléést kíván; érzeményes (*empiricus*) szemléést mink magunk nem alkothatunk; csak a' tiszta lehetséges a priori, avvagy tapasztaláselőzőleg. Ebben azután, a' közben tudni illik, és az időben, alkothatunk magunknak bizonyos határozásokat, és ezeket a' tiszta képzésben (*imaginatio, Einbildung*) öfzve is szerkeztethetjük, mint péld. ok. az egyenlő oldalú három szöget; az arányzatnak (*proportionak*) két adott tagjából a' harmadikot. A' válaftó tudományhoz (*chemia*) tartozó észfogásokat nem lehet ekképen alkotni, azaz, a' válaftó munkálkodásoknak törvényeit nem lehet a' köznek tiszta szemlélésében tapasztaláselőzőleg szemlélhetőknek tenni, hanem egyálttallyában lükséges, hogy azokat tapasztalásból tanuljuk. Az alkotás tehát csupán csak a' jelenéseknek formát illeti. Ezekbul már kétet-

szik, hogy közönséges értelemben az alkotás anyyi, mint az érzékszorgásnak a' neki megfelelő és önnön tehetségünkbul termeszített szemlélés által való képzettve, előállítás. Az alkotás kétféle, úgy mint 1) Az *éreményes* (*empiricus*, és *messterséges* (*technicus*) alkotás, melly szerfzámok által vitetik végbe, és így tulajdonképen az érzébeli alkotásnak nevét meg sem érdemli. Illyen alkotások a' földmérésben azok, mellyeket czirkalommal, és hollzmértékkel (*lineale*) csinálunk; a' gépelytudományban azok, mellyeket más szerfzámokkal vizfzünk végbe. 2) A' *tiszta rajzolat* (*schematicus*) és tulajdonképen úgy nevezett alkotások azok, mellyek csupáncsak a' képző tehetségtul (*imaginatio*, *Einbildungskraft*) valamelly tapasztaláselőző (*a priori*) érzékszorgás szerint vitetnek végbe. Ezek is kétfélék; úgy mint a) az *ösmeretelő* (*ostensivus*), *földmérés* (*geometricus*) alkotások, mellyek a' tárgyaknak nagyságát, mennyiségét illetik; b) az után a' *jelkepes* (*symbolicus*) alkotások, mellyek a' tárgyaktul elvont nagyságot, mennyiséget ügyelik, mint $1 + 2 = 3$. Az ösmeret, melly az érzékszorgásoknak öfzvealkotása által érzéközöltetik meg, *mérőtudományosnak* nevezetik (*mathematica cognitio*); a' *fejtegető ösmeret* pedig (*cognitio discursiva*); melly csupáncsak az érzékszorgásokbul támad, *bölcselkedőnek* (*philosophica cognitio*).

Consubstantialis. Ez a' Görög szerint *ὁμοούσιος* vagy *ὁμοούσιος*; *homousius* annyit tesz, mint *ejusdem essentiae*; mert az *ὁμοῦ*, *si-*

mul, *együtt*, és az *ὄντα essentia* mivolt szavakbul támad az *ὁμοούσιος* vagy *ὁμοούσιος* név, melly annyit tesz, mint *eadem essentia*, vagy *essentiae identitas*, vagy a' mint közönségesen nevezetik *consubstantialitas*. Én tehát e' Magyar neveket leghelyesebbnek tartom *consubstantialis*: *eggymivoltú*; *consubstantialitas*: *eggymivoltúság*. A' kik a' Deák mellett akarnának szorosan maradni, azoknak csak az *eggymagavalóság*, és az *eggymagavalóság* neveket javasolhatnám, mellyeknél a' kifejezésre nézve még az *eggymagavalóú*, *eggymagavalóúság*, vagy *eggyvalóú*, *eggyvalóúság* is helyesebb volna, ha ellenes hangjaik az euphoniát olly nagyon nem sértének. Tudom én, hogy még a' Catechismusban is imigy belzéllünk: *eggy az Isten állatlyában, három pedig szemellyében*, és hogy Telegdi után régi Iróinknál a' *consubstantialis* anyyi mint *eggyenlő állatú*: a' *Fü az Atya Istenel*, úgy mond *Telegdi*, *eggyenlő állatú*; hol az *eggyenlő* is hibás, mivel inkább anyyi, mint *aequalis*, mintsem *ejusdem*. Tudom azt is, hogy a' név *állat* az egélf nemzetenél annyit tesz, mint *animal*; és hogy csak némelly Tudósok vették fel boldogtalanul a' *substantialis* kifejezésére; méltónak tartom, hogy itt a' Religiónknak nevére nézve e' nevet mélyebben megvizsgáljuk. Az *áll* gyökér miatt, mellybul támad, jobban közelit az *állat* név a' *hypostasis*, *persona*, *subsistentia* neveknek értelméhez, mint a' *substantia*, vagy éppen *essentia* nevékéhez. „*Homoypostata sunt*,” úgy mond *Damaszen*. in log. c.

„ 32. cum duae naturae in ima
 „ hypostasi uniuntur, et unam
 „ tenent hypostasim composi-
 „ tam, et unam personam, ut
 „ anima et corpus. “ Tegyük
 azt, a' mit állítani nem merek,
 hogy a' baromnak párja kü-
 lömb természetű a' barom' tes-
 tétül, a' Magyar állat uév nem
 oda látsziké czélozni, hogy a'
 kétféle természetnek egyesülé-
 sét, színté az emberi *fzemély-*
nek mint egy árnyékát, kife-
 jezze? Nem ok nélkül rémul-
 lok tehát, valahányszor az *ál-*
lat nevet az Istenségről hallom,
 melly még itt is inkább a' *per-*
sonának, mint a' *substantiá-*
nak vagy természetnek értel-
 méhez ízít. Ha a' régiségnek
 illy nyelvhibáit meg kellyené
 gazdálkodásból tartanunk, vagy
 sem? nem az én dolgom meg-
 határozni.

Consuetudo, szokás: Gewohn-
 heit. Akár a' gondolkodásban,
 akár a' foglalatosságokban tá-
 madtt olly valóbeli (*subjectiva*)
 szükség, melly eredetét a' kép-
 ző tehetségben (*imaginatio*,
 Einbildungskraft.) lévő érzkép-
 zetek' szövetekezésének (*associ-*
atio) kölfzöni.

Consuetum az Aestheticában
szokott: üblich.

Consultatio, tanácskozás: Berathschlagung. Pázmán Hod.
 és Pred. *Meditatio* helyett an-
 nyi, mint elmélkedés, gondol-
 kodás. *Gondolkodásom után*
azt végeztem, úgymond Páz-
 mán Pred.

Consummatum, *perfectum*,
 tellyes, tökéletes: vollendet,
 vollkommen.

Consumere, meg vagy fel-
 emészteni: verzehren. Fogyasztani:
 aufzehren. Eltölteni: zu-
 bringen. Fordítani: wenden. El-

költeni, eltékozlani, elpazarla-
 ni: durchbringen, verschwenden.
Azért fogyasztá életét sok ki-
nokkal. Pázmán Pred. Nem
annyit kellene az isteni szol-
gálatban fogyatnunk. Ugyan-
ott. Ha Páriz Pápai a' *fogyat-*
ni ige után ki nem tette vol-
 na a' *consumo*, *absumo* értel-
 met, a' *szokott fogyaszt* he-
 lyett nem vehettem volna Ma-
 gyar igrének. Csak felcette kevés
 neutrumból szülhet az *at*, *et*
 activumokat, mint *lógat*, *ofz-*
lat, *éget*, *tetzet*; az *aszt*,
eszt is csak egynehánybül, mint
forraszt, *füllaszt*, *választ*,
 mellyek közé a' *fogyaszt* is
 tartozik. Mind a' két felekezet-
 re nézve a' közönséges szokás-
 hoz kell magunkot alkalmaztat-
 ni, nem pedig a' régi köny-
 vekhez, mellyeknek sok szavai
 megavúltak. Valamint nevése-
 gesek volnának a' *lógaszt*, *ofz-*
laszt, *égeszt*, *tetzest* igrék,
 úgy nevésegesek ellenben ezek
 is: *forrat*, *füllat*, *válat*, és
fogyat. Egyébaránt jegyzés nél-
 kül azt sem hagyhatom, hogy
 Pázmánnak utóbbik mondása-
 ban a' *fogyatnunk* helyett hi-
 hetőképen a' *fogyatkozunk* i-
 gének kellene állani, melly an-
 nyit tesz, mint *negligentem*
esse, *pigritari*: faumselig seyn-
 rung. 1) *Mérőtudományos* (*ma-*
thematicus) értelemben annyi,
 mint két köznek ama' közös
 határa, melly sem az egyik-
 ben, sem a' másikkban nincsen.
 Két egymáson keresztűi menő
 linea meg nem érnti egymást,
 mivel közös pontyok mind a'
 kettőhöz tartozik. De az egye-
 nes linea, melly a' körre érntő
 (*tangens*) gyanánt vonatik,
 egy pontban érnti meg a' kört.

Ez történik akkor is, mikor az egyik kör a' másik mellé tetetik. A' síkok (*plana, superficies, Fläche*) egy lineában éréntik meg egymást, a' testek pedig *síkjaikban, síkleikben.* 2) *Természettudományos értelemben az éréntés annyi, mint viszontagvaló munkálkodása a' távozató erőnek két köznek közös határiban: eszköztelen (immediatus) munkálkodása és viszontmunkálkodása (reactio, Gegenwirkung) az áthathatatlan-ságnak. Meg kell ezt különböztetni a' meffzemüveléstől (actio in distans, Wirkung in die Ferne), avagy az egyik szernek a' másakra való munkálkodásától, minden közbevetett szernek segedelme nélkül, az üres közön kereftül. Mikor az egyik szer a' másikkhoz közelít, éréntéseknek kezdete *tafzításnak (impulsio, Stoß),* folytatása pedig *nyomásnak (pressio, Druck)* nevezetik.*

Contegi, elfödözteni, betakarítani: *zugedekt, verdeckt werden.* A' bocsánat által eltöröltetik a' bűn, vagy csak elfedeztetik? *Pázmán Hodeg.* A' törül a' helyes Magyar ige, nem pedig a' töröl; mert az *ül* képzőnek túrsa *öl* nem lehet; hanemha *ül* helyett is *öl* képzővel akarnánk élni: *ujól, pirol, bámól* a' mindenütt szokott *újól, pirol, bámól* helyett. Lásd *Analyticae Part. I. §. 17b. pag. 282.* és kivált *§. 30. pag. 37. b)* A' födöz is ékesebb, mint a' fedez, a' főd gyökérből, melly a' *fedd objurgat* ígétül nagyon különbözik. Lásd a' *Feleletet az 57. §. 209. old.* de kivált a' 211. old. c) alatt.

Contemplatio sui, önszemlélés, önvizsgálás: *Selbstanschau-*

ung, Selbstbetrachtung. Hogy *ők a' szüntelen való maga szemlélése által magokat minden rofztól megtisztíthassák.* *Marton Istv.* A' maga szemlélése nem lehet ölzvetett lőz, és így a' maga, a' magának genitivus dativus helyett áll. Lásd a' *Feleletet §. 78. pag. 366. 1)* Mihelyt az *ők* pluralis nominativus előre küldetik, az egélz mondást igazán Magyarul így kell elintézni: *hogy **ők** magokat magoknak szüntelen való szemlélése által minden 's a' t.* De legtisztábban, és a' maga pronomennek elkerülésével legszebben így ejtetik: *hogy **ők** magokat szüntelenvaló önszemlélés vagy önvizsgálás vagy önszemmeltartás által 's a' t.*

Contentus, a, um, foglaltt, tartott: behaltten. Megelégedett: *zufrieden, vergnügt.* *Nem elégzik meg azzal, hogy. Pázmán Predik. Sorsával, állapottával megelégedett ember; de nem sorsában, állapottában.* — *Contentus secundum animum, önnelégedés, Zufriedenheit, Selbstzufriedenheit.* 1) Ez álltallásban ama' tetfzésből, gyönyörből áll, mellyel létünkhöz viseltetünk, mellyet azért érzünk, hogy vagyunk. 2) Különösen az *ézésügyelő elégedés, önnelégedés* az, mellynek hajlandóságink' megelégitéséből kellene támadni, a' mi a' vágzó tehetségnek termélfete szerint lehetetlen. 3.) Az *értékeny (intellectualis)* önnelégedés ama' tudásból áll, hogy a' hajlandóságoknak kényyszerítésétül nem függünk, és hogy semmi nélkül sem lőzükolködünk. Ez kétféle. a) A' *tellyes (absolutus)* önnelégedés az olly elzes

valóé, melly hajlandóságoktól nem is érdekeltetik, és semmi inséget nem szenved. Illyen önnelégedés az Istenségé. b) A' *viszonyos (relativa)* ama' tudásból ered, hogy a' hajlandóságok, ha mindgyárt érdeklik is az érzést, csak nem szükségképen határozó indító okai még is a' cselekedeteknek. Ennek talpfala a' gyakorlásügvelő szabadságnak a' tudása. Ez a' nevedekő erkölcsel maga is emelkedik; de valamint ezen alkuja, úgy maga is soha sem tökéletes. Az erkölcsi cselekedeteknek csak következése, nem pedig határozó oka. Lásd *Beatitudo*.

Contextus, beszédkötés, valamint a' syntaxis szókötés, vagy *beszédfolyamat*, melly helyett a' *szófolyamattal* is lehet élni, mivel más egyebet, mint a' *szókötés* nem tehet. A' *contextusnak* egyéb értelmeit Lásd *Wagnerban*. *Pázmánál szavafolyása az Irásnak*; de miért nem legalább *szófolyása az Irásnak?* mivel itt e' szavakat törvényesen egybe lehet tenni. *Urunk' szavának solvasásából megtet/szik*. *Pázm. Hod. Urunk' szavának folyamattyaából*, vagy *Urunknak beszédkötéséből*, *beszédfolyamattyaából*, *szófolyamattyaából*. *Monofzlainál az Evangyéliomnak folyása (fluxio, fluxus)*. Méltó észre venni *Monofzlaiban*, hogy ő a' genitivalis dativusokat, mint itt *Evangyéliomnak*, felette ritkán kurtítja meg, és hogy *Pázmán ellenben e' rövidítést*, sokszor még az értelemnek költségére is, keresen keresi. E' rövidítés nem mindenkor szabad; *Analyticae Part. II. §. 24. pag 26. et seqq.* de mikor szabad, a' szómér-

téktől (*numerus oratorius*) kell iránta tanácsot kérni.

Contignatio, gerendázás, Izaruzás: *Balkenwerk*, *Eparrenwerk*. Padlat, padolat, emelet: *Stoekwerk*, *Geschoef*. Padlás: *der Boden*.

Continens, substantive annyit tulajdonképen mint *tartomány*; de mivel ez már nálunk *provinciát* tesz, amazt *száraz földnek* vagy csak *száraznak* nevezük. Adjective: határos, tős: ancinander hángend, stossend. Folytonfolyó, szünetlen: *ununterbrochen*. Mértékletes, magát visszartartoztató, öntartoztató: *der sich enthalten kann, enthalt sam*. A' *Püspöknek jözannak, magamegtartoztatónak kell lenni. Gánótzti. Az öntartoztatónak elég.*

Continentia, mértékletesség. *Mäßigkeit*. Tartoztatás. *Enthalt samkeit*. Határosság, tős szomszédság, *das Aneinanderstossen, die Nachbarschaft*. *Continentia Gánótzinál megtartoztatás, Veremarthyál megtürtetés, magamegtartoztatás*; az utóbbik Illyésnél is. A' *maga* helyett mindenkor helyesebb a' *compositiókban az ön*, mint *öntartoztatás*. A' *megtürtetés* erőltetett *formatio*, és csak annyit tehet, mint *megszendvedtetés*; mint *másnak türni, szenvedni hagyása, a' nélkül hogy neki segítségét nyujtsunk*. *Continentia intra limites Pázmánál határbantartás, a' határban való tartás helyett*. Az ilyen főnevek helyett mindenkor jobb a' határatlan módú ígével élni, mint: *a' heveskedőt határban*, vagy *korlátok között tartani szükséges*; nem pedig *a' heveskedőnek korlátbantartása*, vagy *határbantartása szükséges*; kivéven, ha a' *való* közbevetetik:
7 *

a' *heveskedőnek* korlátok között való tartása *szükséges*.

Continere, együtt tartani: beisammen halten. Magában foglalni: in sich halten, enthalten, begriffen, fassen. Visszatartani, tartóztatni: zurückhalten, verhalten. Zabolázni: in Zaum halten. Tartani: halten. *Házastársoktól elfojják magokat*. Pázm. Pred. Az *elfogni* a' megtartóztatni helyett nem járatos. *Melly igékben öt külömbféle dolog foglaltatnak*. Gánótzsi. Az öt külömbféle dolog foglaltatik magyarosabb; mert az öt szóból a' Magyar a' pluralitást átlátni már régen megszokta.

Contingens, eseti, zufällig. Érentő, berúhrend. Lásd az *Accidens*. A' *mulandó* Pázmánnál *caducus*, *transiens*, melly helyett a' *mülékony* még helyesebben kifejezi a' Deák *caducus* nevet, melly nem történő mülást, hanem csak mülásra való hajlandóságot jelent; a' *transiens* tulajdonképen *múló*; a' *fortuitus* esékeny, esedékeny. *Csere meglehetőnek, megtörténhetőnek* mondgya. A' *többi állatok*, úgymond, *Isten kívül* (az Istenneü kívül) *csak meglehető, megtörténhető*. Az *Isten kívül* csak annyi, mint *Deus foris*; a' *meglehető*, melly helyett a' *lehetséges* helyesebb, csak *possibilis* a' *megtörténhető* csak *evenibilis*, *quod accidere potest*. Miképp lehetne tehát ezt az *állatokról*, melly név alatt Csere *substantiákat* ért, mondani, mellyek már megtettek, megtörténtek, és vannak? Csere' mondását így kell helyesen elő adni: a' *többi valók*, az Istenenn kívül, csak *mülékonyok*, *esékenyek*, *változók*. A' *contingens*, mikor a' *necessariumnak* általellencébe tetetik,

szükségtelen. Lásd *Propositio. A testi*, az *empiricus* ösztön, úgymond *Márt. István*, *múlólag való, feltételes, és így nem erkölcsi*. De minek kell előbb a' *múló* participiumból a' *múlólag* adverbiumot, és ebből azután, a' Magyar etymológiának természetes járása ellen, a' *való* által adjectivumot koholni, mellynek világos értelme nem lehet. A' *mülékony* itt az igaz kifejezés. A' *feltételesről* Lásd a' *Conditionatum* és *Hypotheticum* szavakat. A' *contingens notio* *Fejéرنél* annyi, mint *esetikepléző*; pedig az *eseti* maga is elég. A' *contingens iudicium assertorium* *Fejéرنél* annyi, mint *esetőleg való-sító* itélet; de azonkívül, hogy az *assertorium vitató*, az *esetőleg* szó felette helytelenül formáltt agyszülemény. A' *lag*, *leg* csak a' participiumokból és egynehány adjectivumokból szüül adverbiumokat, miut *támadólag*, *védőleg*, és *közösleg*, *selesleg*, *oldalaslág*. Érzette ezt a' *szószerező*, és azért vetemedett hihetőképen arra, hogy még az *eset* substantivumból is *esető* participiumot támasszon; a' mi semminémü emberi nyelvben meg nem történhet. Az *esető* szónak a' Deák *casusans*, *casusantis* felelhetne meg, ha a' *casus* névből úgy lehetne participiumot csinálni, mint az *amo* igéből az *amans*, *amantis*, formáltatni szokott. *Fejéرنél* másutt a' *contingens* annyi is, mint *esetbéli*, melly *türhetőbb* az előbbenieknél. A' *béli* *szóképzővel* akkor szeret a' Magyar élni, mikor valamit valamibe vagy valamihez tartozni jelent, mint *várbéli*, *physicabéli*, *elmebéli* 's a' t. Az *i* többnyire udot vagy tulajdonságot jelent.

Contingenter, Fejérenél esetesen; de mivel az *esetes* járatlan és értelmetlen, a' belőle formált adverbium *esetesen* sem jobb az annyánál. Itt a' Magyar-nak az *esőleg, történőleg, történetből, esetképen, 's a' t.* adverbiumokhoz kell folyamodni.

Continuare, folytatni, folytatni. Ezzel *Ember Pál* meg nem elégedett, új igével akarván talán nyelvünköt bővíteni. *Azon szent Irásbéli szakasz' magyarázata vitetik elebb (continuáltatik) 's a' t.* Ha még is a' parenthesisben magyarázás gyanánt a' *continuáltatik* helyett a' *profertur* igét tette volna! mert e' Deák metaphorát akarta ő Magyarra fordítani. Az *elebb vitetik* azonnkívül annyi, mint *prius fertur*, az *előre*, vagy *előbbre* helyett.

Continuitas, folytonfolyás. *Stättigkeit*. Ez csak az olyan nagyságnak tulajdona, mellynek semmi részecskéje nem alkutlanul és tellesen legkisebb és együgyű, 's mellynek felbon-tásánál soha határozott utolsó egységekre nem jutunk. Folytonfolyók tehát 1) a' *köz* és az *üdö*, mellyek közekből és üdökből, nem pedig pontokból és szempillantásokból, vagy, amint nevezük, *üdö* percekből állanak; mert ezek a' köznek és *üdö*nek nem részei, hanem csak határai. 2) Folytonfolyók mind azok is, a' mik a' közben és az *üdö*ben vannak, a' jelenések, mind szemlélhető tiszta terjedtségekre (*extensio*), mind érzésügyelő feszülésekre (*intensio*) nézve; úgyfinté változások, következendőképen a' természetokoknak valamennyi munkálkodásai is. Azért nincs a' természetben két jelenés között sem rés, sem ugrás;

és a' külső jelenésben a' szernek egyik része sem lehet minden-kép és tellesen együgyű. (*absolute simplex*). De a' folytonfolyásnak e' törvénye csak az érezhető valokat 's ezeknek érezhető tulajdonságait, és változásait illeti, nem pedig az értelemnek (*intellectus*) tárgyait. A' folytonfolyásnak az egész természetben uralkodó törvénye különös halzonnal fordítatik a' gépelytudományra, mellyben ennek tárgyaira imigy alkalmaztattatik: „a' nyugovásnak vagy „ a' mozgásnak gyorsasága vagy „ aránnya is, semminémű testben „ sem változik meg valamelly tá- „ lítás által *eggyetlen egy* „; *szempillantásban*. E' törvény-től, úgymint az értelemnek tárgyhatározó sarkállításától (*principium constitutum*), meg kell a' formák' vagy észfogások' folytonfolyásának tárgynyomozó talpállítását (*principium regulativum*) különböztetni, mellynek Deák nevei *lex continui, lex affinitatis specierum, lex formarum logicarum*, 's melly nem a' szemlélhető és tapasztalható tárgyoknak természetétől, hanem osupán csak az ösmeretnek észérdeklésétől, az észnek elmélkedő czéllýaitól függ. E' sarkállítás azt parancsollyá, hogy a' felekezetekről az a' felekezetekre ugrás ne történnyen, hanem hogy mindenkor közfelekezetek iktattassanak közéjek, akár magokról a' valokról legyen a' kérdés, akár tulajdonságaikról vagy erejéről. Lásd *Affinitas*. — *Continuitatis principium* Lásd *Anticipation* és *Continuitas*. *Nexus* helyett *Pázmánnál* folyás. *Nemzetségének folyását*, úgymond *megmutattya Hodeg*. Ide a' fo-

lyamat successio jobban illik. *Continuo, inlesinenter*, folyvást: unatégyest, fert, und fert. Ezt a' Magyar a' ton és ton adverbialis szóképzővel ejti, mellyeket az igékhez függelzt. *Mink most írton irunk lelkunkre vagy jót, vagy gonosz bünököt.* úgymond *Pázm. Pred.* A' nőszton, nőszö *Faludié.* A' va gerundium e' szóképző helyett, mint *várva várni*, a' *várton várni* helyett Italismusnak látszik lenni; noha a' Deákban sem szokatlan, mint *expectans expectavi* a' Zlidó utánn.

Continuus, a, um, inlesinens, folytonfolyó, szünetlen. állandó: immerwährend, fortfließend. Tartós: anhaltend. Egymáshoz függelzett: an einander hangend. *Mindennapi szünetlen áldozat*, úgymond *Pázm. Hod. Monofzlai szünetlennék* nevezi: de egy az, hogy mink a' verbumokból az *atlan* és *etlen* képzővel szeretünk fosztó (privativum) adjectivumokat formálni, mint *iratlan, kértelen, szokatlan, veretlen*, nem pedig *irtalan, kértelen, szoktalan, vertelen*. Az *untalan* és *szüntelen* a' Régiektől maradt reánk, és adverbiumok gyanánt megrövidítve az *untalanul* és *szüntelenül* helyett. Több ilyen nyelvünkben nem is igen találatik, mellyeket a' közönséges szokás felszentelt volna. *Continua successio* Lásd *Successio*. *Continua similitudo*. Lásd *Similitudo*.

Contractus, alkukötés: Vertrag, Vergleich. A' Régiéknél szegődségnek olvassuk. *Megújította (az) Isten a' szegődséget*, úgymond *Telegdi*; és *Pázmán*: a' beteggel úgy bán-

nak, úgymond, *mintha szegődségek arra volna, hogy kinezák őket. Pred.* A' *szegődik* és *befszegődik* ige nagyon szokott, legalább némely helyekenu, mikor a' eselédék-rül van a' szó. kik szolgálatba állanak; noha gyökerét vagy eredetét nem tudhattuk. Do az igenév, melly belölle származhat, csak a' *szegődés*, nem pedig a' *szegődség*, melly szinte olly helytelen szülemény, mint a' *gyöttrődség, sértődés, végződség*, per analogiam a' *bajlódás, bántódás, kintlódás* 's a' t. volnának a' *gyöttrődés, sértődés, végződés, bajlódás, bántódás, kintlódás* helyett a' *gyöttrődik, sértődik, végződik, bajlódik, bántódik, kintlódik* igékből. *Pázmán'* mondása azonban kívül igével helyesebb volna: *mintha arra szegődtek volna, hogy őket kinezák.*

Contractus, a, um, öszvont: zusammengezogen. Rövid: kurz. Rossz, nyomorultt: schlecht, elend. Görbe, inaszkadtt, horgadtt: krumm, lahm. Ránczos, gerunçt. Szűk, szoros: eng. A' mit az ember magának okozott: was man sich zugezogen hat. *Contractus syllogismus, fejéjnélt öszvetett okoskodás.*

Contradicentia contraria, Lásd *Contrarium*.

Contradicere, protestari, *Pázmánnal ellenzeni. A' tévelygéseket*, úgymond, *az Ecclesia ellenzette*. Lásd *Protestari*. A' *Contradicere* annyi saorosabban, mint *ellenkezni, ellenkezőt mondani*: widersprechen, dawider einwenden. A' Régiéknél *ellene mondani, abrenunciare. Az ellentmondani*, mint az *ellentállani*, nem volna rossz ige, ha járatosabb vol-

na. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*.

Contradictio, ellenkezet: *Widerspruch*. Az ellenkezetnek talpállítása, (*contradictionis principium*, Gruntság des *Widerspruchs*) mivel ellenkező állítványokat (*praedicata*) semmi dolognak sem lehet tulajdonítani, tagadó próbaköve minden igazságnak, és kütlőrrása minden feltagoló (*analytice*) ösmeretnek, de nem az öszvekötnök (*synthetice*). Az ellenkezőt mindenik értelem (*intellectus*) lehetetlenségnek ösmeri. Lásd *Repugnantia* és *Principium*. Az ellenkezet helyett az ellenkezés is helyes. *Ellenkezést foglal magában: contradictionem involvit. Pázmán Hodeg. Iresmarthyinál ellenszöllás. Az idegenek, úgymond, ellenszöllásokkal okot adának még többeknek is írására. De az ellenszöllás nagyon betű szerint fordított és szokatlan név. Az ellenkezet vagy ellenkezés itt is elég és helyesebb. Az is e' mondásban írására előtt helytelenül áll; utánna kell tenni: mert a' többeknek írására szavak társaságos állapotban állanak, és öszvetartoznak; az is pedig az övéknél kevesebb nyomadékkal bír. Cserénél a' *contradictio* ellenmondás, melly az *ellenszöllásnak* tulajdonságival bír. *Molnár Albertnél* is *ellenmondás*, és végtérs *Fejérsnél*.*

Contradictorius, a, um, ellenkező, *widerprechend*. Lásd *Contradictio*. *Monofzlai ellenkezőnek*, *Fejér* pedig a' *Deák* szerint *ellenmondásnak* nevezi.

Contraire, elejébe, vagy néki, vagy ellene meuni: *entgegen* gethen. *Ellent állani: sich wider-*

setzen. *Ellenkezni: zumider seyn*. Mikor a' törvényekről van a' szó, mint *praeceptis contraire*, akkor *Pázmán* az *ellene járni* igével él; de itt is az *ellenkezni* sokkal helyesebb és szokotabb.

Contraponentes notiones. Lásd *Notiones*.

Contrapositio iudiciorum, Fejérsnél az *iteletek' ellenszegzése*. Az *ellentétele* vagy *ellenállítása* szelidebb volna.

Contrariari, magokkal ellenkeznek, úgymond Pázmán Hodeg.

Contrarius, a, um, mikor a' *contradictorius* névtől meg akarjuk a' Logiciában különböztetni, *ellenesnek* vagy még alkalmasabban *ellenkezőnek* nevezhetjük. *Csere* ilyenkor is *ellenkezőnek* mondgya, *Fejér* pedig *ellentévőnek*, melly annyi, mint *contraponens*. Lásd *Notio*. *Mint kellessék (kellyen) a' szent Irásnak ellenkező értelmét engefsztelnünk. Monofzlai. Contraria negativa: tagadó ellenzök. Contraria affirmantia: vitató ellenzök. Csere tévő ellenkezőknek mondgya. Contraria relata: viszonyos ellenzök. Csere néző, és barátságos ellenkezőknek nevezi; a' miben követni nem lehet. Contraria adversa: ellentálló vagy szemközt álló ellenzök. Csere haragosoknak mondgya; a' miben még inkább nem lehet követni. Contraria contradicentia: ellenkező ellenzök. Cserénél *ellenmondók*, mellyről Lásd *Contradictio*. *Contraria privativa: fosztó ellenzök. Csere megfosztóknak* mondgya; de a' meg itt haszontalan.*

Contrast. Lásd *Anthithesis*.

Contritio, töredelmesség, Reue, Zerknirschung. Gánótz, így szól: a' ki tökéletes töredelmességre fakad. De ezt jobb fiú töredelmességnek, az adriót pedig *szolgáinak* mondani. Veresmarthy nál és Illyésnél is töredelmesség a' *contritio*.

Contritus, a, um, töredelmes, reumüthig, zerknirsch. Gánózinál megtörödött lélek; de ez a' Deákbul betű szerint van fordítva, és nálunk inkább csak annyit tesz, mint *viribus fractus*. *Contritum cor*. Lásd *Cor*.

Controversia, vetekedés, pör, versengés, visszavonás. Streit, Zank. Kérdés, kérdésben forgó dolog: *streitige Frage*, *Streitsache*. Hasonlós: *Zwispalt*. Lásd *judex controversiarum*. *Versengés* (versengésenn) kívül *vetetett* (vetett) dolog, úgymond Pázm. Hod. Ez egyébaránt is erős latinismus: *res extra controversiam posita*, de azonkívül ide a' *versengés* nem illik. Ezt a' Magyar úgy fordúlással fejezi ki: *olly dolog ez, melly kérdést nem szeneve, kérdésbe sem vetetik, kérdés alá nem tartozik*. Másutt így szól: *egynehány rendbéli dolgokban, ha értelemmel nem is, de szóval minden közbevetés nélkül egyet értnek (értenek) mindnyájan*. A' közbevetés inkább csak *interpellatio*, *Einrede*, *Einspruch*, melly által valamely dolog kérdésbe vetetik. *Predikációiban* így szól: *mert noha elnevelítő iskolai vélekedéseket és vetekedéseket nem egyelitettem*. Pázm. *Controversiarum judex* Veresmarthy nál *visszavonások* bírja; ki a' *visszavonásokat leszállítja*. Lásd *Judex controversiarum*.

Controversisticus, Lásd *Polemici libri*.

Controversus, Lásd *Altercans*. Szabad azon a' nekik *akadékos kérdésen* (való) *esudálkozással tudakoznunk*. Pázm. *Pred.*

Controvertere, *interpellare*, kérdésbe venni, közbe vetni: *bestreiten*, *Einrede*, *Einspruch* machen. *Mert noha nemelly irasokrúl vagyon közbevetes*. Pázm. *in*.

Contumelia, szidalom, gyalázat, bollaúság: *Pöjterung*, *Schimpf*. Szitok: *Schmähworte*. Erölzak: *Gewalt*. *Megtámadás*, *ostrom*: *Anlauf*, *Anfall*. *Kézzek vagyunk a' tevelgök' szidalmit szzenvedni*. Pázm. *Hod*. *Bollaúságos szidalom selebaratunk ellen*, úgymond Illyés.

Conturbatio mentis, észháborodás: *Berwirrung des Verstandes*. Az *észvevés* Pázm. *Hodeg*. annyi mint *amentia*.

Conveniens, *convenientes notae*, *Fejérrél megegyező* vagy *egymással öszveferő* jegyek. Az *eggyező* elég.

Convenire, öszvegyülni, együvé menni: *sich sammeln*, *zusammenkommen*. *Megegyezni*, *megalkudni*; *übertinkommen*, *cinß werden*, *sich vergleichen*. *Ilteni*, *férni*, *sich reimen*, *geziemen*, *sich fügen*. Egyéb értelmeit Lásd *Wagnerban*. *Nemelley aprolékon meg nem egyenesedtek*, úgymond Pázm. *Hodeg*; de ez annyi, mint *recti facti sunt*; helyetle jobb a' *megegyeztek*. *Ha a' szent Irás' igaz értelmén nem althatunk* (meg nem alkuhatunk), a' *szent Irás magán* (maga) *meg nem mondgya*. *mellyünk magyarázza igazabban?* Pázm. A' *megalkudhatunk* *metaphora* helyett a' *meg-*

eggyezhetünk helyesebb. Nem *ser* az igaz tanítóhoz. Pázm. *Pred.* Mindenekkel (mindnyájukkal) bekességesen alkuszik (alkuszik); mert a' gyökér *alku*. Pázm. *Pred.* De alkuszik annyi, mint *paciscitur, pactat, pactum init, conditiones dat, et accipit.* Megeggyesedtünk rajta, úgymond *Monofzlai.* Az eggyes annyi mint *singularis, simplex, simplus, unitatem continens, unicus, solitarius.* Lásd Páriz Pápainak Vocabuláriumát eggyes alatt. Az eggyesedni ige tehát, az anyalzóinak értelme és az edik képzőnek ereje által, *Monofzlai'* mondásában csak annyit (tehet, mint *singulares, simplices, unitatem continentes, unici, solitarii facti sumus.* Az eggy ellenben Magyarúl nem csak annyit tesz, mint *unus*: hanem annyit is, mint *concors*, mint a' mondásban: *eggyek lettünk.* Ebből támadhat tehát törvényesen az eggyez ige: *megeggyeztünk benne*: *in eo convenimus, concordés facti sumus, in eandem sententiam abivimus.*

Conventio, alkuvás, alkukötés, per metonymiam *alku*, eggyezés. *Vertrag, Vergleich.* Gyűlés: *Bersammlung.* *Pacta conventa* Veresmarthyuál kötések 's *alkuvások*; de az *alkukötések* helyesebb és elég. Pázmán szegődésnek és szegődésnek is mondgya *Hodég.* és az első a' oselédekrül szokásban is van; de a' *szegődés* nem igen szokott és nem törvényesen formáltt név. *Szilágyinál alku.*

Conventus, gyűlés, gyülekezeti: *Bersammlung, Zusammenkunft.* Egyéb értelmeit Lásd *Wagnerban.* *Teledinél* gyülekezeti.

Convergere, öszvehajlani, Ögen einander sich neigen.

Convertere, fordítani: fehren, umfehren, wenden, anwenden. Változtatni: verwandeln. Alkalmaztatni: richten. Térni: fehren. Valamire tenni magát: sich auf etwas legen. Eltéríteni: abbringen. Felcserélni: vertauschen. Forgatni: herumdrehen. Igazítani, iudítani: lenfen, beuegen. Tulajdonítani: anrechnen, zueignen. Megtéríteni: befehren. *A vizet borra fordittya*, úgymond Pázm. *Pred.* és másutt: *méreggá fordítani*; és megmeg másutt: *vérré fordítani.* *Pred.* A *convertere* ugyan annyit tesz, mint *fordítani*, annyit is mint *változtatni*; de bezzeg a' *fordítani* a' Magyarban soha sem tesz annyit, mint *változtatni.* Pázmánnak e' három mondásában tehát a' *fordítani* latinismus a' *változtatni* helyett. *Az egyházi ékességet maga' hafznára térítette.* Pázm. *Hod.* hol hasonló hiba az előbbenhez a' *térítette* ige a' *fordította* helyett. *Valamire fordítani.* Pázm. *Pred.* *A vétekbül kitérni*: Pázmán. *Pred.* — *Converti.* *A hamis vélekedésekbül kitérni.* Pázm. *Hodég.* *Kitérni*, *megtérni a' bünökbül.* *Ugyanott. setétséggé válni, vérré lenni.* Pázm. *Pred.* *Setétségre, vérré változni* helyesebb.

Conversatio, társalkodás: Umgang, Gesellschaft. Magaviseelés, önviselés: *Aufführung, das Verhalten.* *A barátoknak dicseretes magatartásokat jeleníti.* *Monofzlai.* A' *magokviselését* szokottabb, az *önviselését* helyesebb.

Conversio, fordítás, fordulás: *Umfehrung, Wendung.* *Megtérés, térítés*: *Befehrung, For-*

gás: die Herumdrehung. Pázmán-
nál *meztérés*. Hodég. Ezennél
a' hirtelen változásom meg-
révülnek. Pázm. Pred. *elré-
vülnek* ide jobban illik. Páz-
mánnál *térités* Pred. A' meg-
térülésnek nem oka. *Lethen-
nyei*. A' megtérésnek helyesebb;
mert a' megtérül sem többet,
sem kevesebbet nem akar, és
nem is akarhat jelenteni, mint
a' megtér. — *Conversio judi-
ciorum*. Az ő egymáshoz ké-
pest való állapotok (az ite-
letek tudni illik) megfordítá-
sának nevezetelik. *Fejér*. E'
definitio szerint a' fordulás he-
lyesebb volna; mert legalább
ízinte olly neutrum, mint az
állapot; a' fordítás ellenben
activum. E' szerint a' *conversa-
ratiocinia* is, mellyek Fejérnél
megfordított kihozások, job-
ban nevezetnének fordított o-
koskodásoknak,

Convictio, elzgyőzés: Ueber-
zeugung. Az elmének olly mó-
dolása (*modificatioja*), melly-
ben az ösmeretnek tárgyü-
gyelő (*objectivus*) okai egyszers-
mind valóügyelő (*subjectivus*)
határozó okai is annak, hogy
az ösmeret igaznak tartasson.
Lásd *Certitudo* és *Credere*,
Fides.

Convincens, meggyőző: über-
zeugend. Győzedelmes bizonyítá-
sokkal vastagítani. Pázmán
Hodég. A' győzedelmes annyi,
mint *victoriosus*; a' vastagi-
tani pedig alacsony metaphora
az erősíteni helyett.

Convincere, meggyőzni: über-
berwinden, überweisen, überzeugen.
Megmutatni, megbizonyítani:
erweisen. Megczáfolni: widerlegen.
Erős okokkal meggyőzzem az
okosságot a' jóságok' követésé-
nek, és a' vétkek' távoztata-

sának szükséges voltáról. Páz-
mán Pred.

Convivium, vendégség. Páz-
mán Hodég. Gastmahl. Convi-
vium sepulchrale, seu silicer-
nium, tor: ein Todtenmahl. Páz-
mán Hodég.

Cooperans, segítő, tisztárs:
Mitarbeiter. Pázmánál *segítő
társ*; de a' segítő maga is elég.

Cooperari, öszvemunkálkod-
ni: mitwirken. Az Isten' szent
malasztáival együtt munkál-
kodtak. Pázm. Hod. Az eg-
gyütt adverbiumot, mivel nem
gyökérszó, nem tesszük öszve
az igével. De azonkívül az eg-
gyütt, *una*, *simul* ide nem
illik; mert munkálkodhatnak
többen együtt akkor is, mikor
kiki más munkában foglalatos-
kodik. Itt az öszve az értelmet,
melly a' cooperari igében fek-
szik, helyesebben kifejezi.

Cooperatio, öszvemunkálko-
dás: Mitwirkung. A' teremtet-
t állat semmit nem (sem) mi-
velhet (művelhet) (az) Isten'
segítése, és velünk együtt
munkálkodása nélkül,

Coordinata. Lásd *Notio*,
rendbelfedett, öszvesorozott;
zusammengeordnet, zusammengeord-
net.

Copia, a' minék mássát
többször láttuk. *Fejér*. Abschrift.
Egyéb értelmeit Lásd *U ag-
nerban*.

Copula, a' Logiciában kap-
csolat, das Bindewort. *Fejér*
kapocsnak nevezi: az ítélet és
a' kapocs' tagadtatása, úgy-
mond, valóságos ellenmondás.
A' kapocs a' Magyarán csak an-
nyi, mint *fibula*: Spange,
Ebnalle; amde a' copula tu-
lajdonképen kötelék, kötőszó:
Band, Bindewort., úgy hogy
a' kapcsolat helyett a' Lo-

gieában a' *Ütőszóval* is helyesen élhetünk; — *Copula carnalis, consortium carnis*: ennek kifejezésére a' *testi szövetekezést* legtisztességesebb névnek tartom: *fleischliche Vermischung*. *Illyésnél testi közösülés, egyeledés*; mellyeknek egyike *communicatio*, a' másika *commixtio*: *Vermischung*. *Szilugyinál nemi egyesülés*; *generis unio*; hol a' *nemi* még helytelen szó is a' *nembéli* helyett, mellynél még az öszvetett név is *nemeggyesülés* helyesebb volna. *A' házasságra*, úgymond *Gánózi*, a' *testnek öszvevegyülése éppen nem szükséges*; *commixtio: Vermischung*. *Copula conjugalis Veresmarthynál házasság közösülés*.

Copulare, megesküdtetni, a' házasulandó személyeket öszveadni: *trauen*. *Pázmánnál házasságot szolgáltatni*; de ezt csak akkor szoktuk mondani, mikor az adminisztrációról szólunk: a' házasságnak szeutségét kiszolgáltatni.

Copulativa conjunctio a' Grammaticában öszvető kapcsolat: *zusammenfügendes Bindwort*.

Cor, szív, szü: Herz. *Cordis intima: Pennáját* (író tollát) *szíve'* gyökerének *tentájába mártván*. *Pázmán Pred.* hol a' *metaphora* nagyon alacsony. *Cordis durities: szív keménység*. *Pázmán Pred.* *Mitőlünk pedig csak azt kívánna, hogy bánatos szívvel megvallyuk bűneinket. Ugyanott.* Ide a' *törredelmes szívvel* jobban illik. *Consilia cordium: a' szüveknek magába (magokba) tartott titkos tanácsai. Ugyanott.* Itt a' *consilium* annyi, mint *ügye-
betet, szándék, tokéllés, és*

így a' mondást így kell rendbe szedni: a' szüveknek rejték szándékai. *Cor contritum: törredelmes szív.* *Pázm. Hodeg.* A' *szüv* helytelen név a' *szü* helyett, mert a' *v* nem gyökér betű, hanem csak közbevetés akkor, mikor hozzá vocállissal kezdődő ragalzték, vagy képző függesztetik, mint *szüvek, szüve*; valamint a' többi hasonló nevekben is, mint *süvek, süve, lovak, lova*, mellyeknek gyökerei nem *süv* és *lov*, hanem *fü* és *ló*. *Telleyes szüből kívánom.* *Illyés.*

Corollarium, folyadék, toldalék: *ein Saß, der aus einem andern hergeleitet wird, Zusatz*. *Féjéjénél is folyadék.* Lásd egyéb értelmeit *Wagnerban*.

Corona de lapide pretioso, drága kövekből főtt kolzorú, vagy korona: *eine von Edelsteinen geflochtene Krone, oder Kranz*. *Fényességes koronát tesz fejekbe.* *Pázm. Pred.* A' *fényes* untig elegendöképen és helyesebben kifejezi a' *splendidus, rutilans* neveknek értelmét.

Coronatio, koronázás, kolzorúzás: *Kronung*. *Koronázatyanak napját megüllették.* *Pázm. Hodeg.* A' *koronázat* annyi, mint *coronatum*, *i*, és nem igen szokott. Az *ül* gyökérből az *üllötték* nem származhat az *ülték* helyett.

Corporeus, testi: Körperlich. *Testi* *Pázmánnál is Hodeg.* *Cserenél res corporeae: testes dolgok; de a' testes* annyi, mint *corpulentus*.

Corpus, test, Körper. *Annyi, mint Izer, külső tárgy.* 1) *Általában valami terjedt, (extensum)* és így öszvetett, áthathatatlan, valóságos (*reale*) és érezhető a' közben. 2) *Értelme-*

ügyelő (*intellectualis*), *tapasztaláshaladó* (*transcendentalis*) értelemben a' test annyi, mint *valami magában* (*aliquid in se*, etwas an sich selbst), az érzékenységekre ügyelő minden viszony (*relatio*, Beziehung) nélkül, melly közben van. Az ilyen testek' létének tudományos vitatása, állítása *transcendentalis Realismusnak*, öszvekötvé pedig a' lelki magavalóknak (*substantiáknak*) hasonló vitatásával, *transcendentalis Dualismusnak* nevezetik. Lásd *Dualismus*. Amazt Magyarúl, ha éppen szükséges, *tapasztaláshaladó létségevitatásnak*, ezt pedig *kettőségevitatásnak* mondhatlyuk. E' tudományos vitatásoknak tagadása a' *tapasztaláshaladó, szorosán ítélő, formaügyelő képzettségvitatás*, (*transcendentalis, criticus, formalis Idealismus*), melly a' köznek tapasztaláshaladó *képzettség'* (*idealitas*) vitatásából következik. 3) A' test tovább érzeményes (*empiricus*) értelemben az, a' mi a' közben megjelen, külső jelenés, a' külső érzékenységek tárgya. A' belső jelenésektől, a' mi csodás péld. ok. a' gondolás, különös képzetnem gyanánt kulombozik; végtelenül felosztható, mint a' köz; magavalója (*substantiája*) pedig csupa viszonyokból, arányzatokból áll. Kétségbevétele az ilyen testek' létének, és tagadása a' külső szemléések' tárgyügyelő valóságának (*objectiva Realitas*) Cartesius szerint való, szeszügyelő (*materialis*), lélekillető (*psychologicus*) érzeményes képzettségvitatásnak nevezetik (*empiricus Idealismus*). Ugyanezen testeknek tudományos állítása ellen-

ben, valamint annak is, hogy képzettyeik nem csupa *kepzenyek* (*imaginationes*, *Ginbildung*) hanem valóságos, érezhető észrevételek, *érményes létsegevitatásnak* (*empiricus realismus*) nevezetik, vagy egybe foglalva a' belső jelenéseket is, *érményes kettőségevitatásnak* (*empiricus dualismus*). Az érményes értelemben vett testet megmeg kétféleképp lehet tekinteni; vagy természetesen tudni illik (*physice*), vagy gépelyesen (*mechanice*). Az első tekintetben annyi, mint bizonyos határok közé foglalt fzer, mellynek tehát bizonyos termete is van; a' másik tekintetben pedig annyi, mint bizonyos természetű *szertömemény*, avagy *massa*. A' testet végtére úgy lehet nézni, mint a' külső jelenések tapasztaláshaladó substrátumát, avagy *értékeny sarkokat* (*intelligibilis causa, fons*), melly sem nem terjedt, sem nem áthathatatlan, hanem egészen ismeretlen. A' testetlenről Lásd *Incorporeus*.

Corpusculum, atomus, zsengefzerecske. Lásd *Atomus*.

Correllatum, viszonytárs. *Féjénnél hozzáképestes*, melly szónak értelmét lehetetlen kitanulni, nem csak azért, mivel a' *hozzá* csak a' *kepest* postpositióval construáltatik, a' *kepes* pedig a' *ra*, *re* ragasztékkal, mint *arra*, vagy *erre* ő *kepes*: hanem azért is, mivel a' *les* nem Magyar formativa, és így határozott értelmet az előtte álló szavaknak nem adhat.

Corruere, oledvedülni, oledveomlani, leroskadni: *über den Haufen fallen, einfallen, zerfallen, umfallen*. Egyéb értelemét Lásd *Wa-*

gnerban. Mentül hamarabb le-
omolnak a gonoszok, mikor ezt
az Isten' fúának mennydörgé-
set hallják. Pázmán Predik.
Ide a' leroskadnak jobban ille-
ne. A' mentül és mienel csak
akkor mondatik, mikor a' cor-
relativum annál jön utánok,
mint: *mentül* vagy *mennél több*,
annál jobb. E' nélkül a' men-
nyivel conjunctióval kell élnünk
mennyivel inkább leroskadnak
majd a' gonoszok, mikor 'sa' t.

Corrumpere, széthasítani,
széttörni, elrontani, megvesz-
tegetni: zerbrechen, verwüsten,
verderben. Megvenni: bestechen. El-
csábítani: verführen. Meghamisi-
tani: verfälschen. Meggyalázni,
megszéplősíteni: schänden, schwa-
chen. Egyéb értelemeit. Lásd *Wag-
nerban*. Pázmánnál megvesz-
tegetni *Hodég*. Lásd *Inficere*.
*Az ó testamentomnak is 65. he-
lyét tökéletlenül tette meg.* (ron-
totta meg jobb) *Monozslai*.

Corruptibilis, rothadható:
verweslich. Pázmánnál rotha-
dandó *Predik.* de ez annyi mint
corruptendus, quod *corrumpetur*.
Hénoc' teste e' világonn
rothadható volt, nem pedig ro-
hadandó.

Corruptibilitas, rothadható-
ság. Verweslichheit. Pázmánnál
a' rothadóság annyi mint *actu-
alis corruptio*; a' *corruptibili-
tas* pedig csak *possibilis*.

Corruptio, romlottság. Ver-
derbtheit. Rontás, romlás, vesz-
tegetés; Verderbung, Zerjtörung.
Rothadás: Faulung. *Az emberi
természet' romlását* (talán rom-
lottságát) *nem tagadgyák*. Páz-
mán. *Hodég*. Minden ember,
*csuda romlottság! maga tulaj-
don szemével akar látni. Márt.*
Istv. A' maga e' mondásban
haszontalan szó, és hiányjelt ki-

ván: maga' szemével. Ez a'
credonak vesztegetése, (hami-
sitása) mert az atyák katholi-
cának nevezik az Ecclesiát.
Pázmán. A' *Confessióban rom-
lottság*. Lásd *Degeneratio*.

Corruptor, rontó, pufztító.
Verderber, Verwüster, Széplősí-
tó: Schwänder. Megvevő, veszte-
gető, Bestecher. Pázmánnál meg-
vesztegető *Hodég*.

Corruptus, romlott, megvesz-
tegetett: verderben, geschwändet.
Megvett: bestochen. *Lethenyei-
nél megromlott*.

Cosmologia, világtudomány.
Weltwissenschaft. Cosmologie. A'
tapaftalálshaladó, ezeskedő Vi-
lágtudomány alatt (*transcen-
dentalis, rationalis Cosmolo-
gia*) vagy a' jelenések' somná-
jának éltudományva értetö-
dik, vagy bölcselkedő filozofiaja
(*philosophia metaphysica*) a-
maz érzéshaladó tulajdonságok-
nak, mellyek valamennyi lévő
tárgyaknak somnájában vannak.
Lásd *Physica*. *Fejénnél világ-
esmértetés*. De a' *világot ösmer-
ni*, a' szokott szójárás szerint,
nem annyi, mint a' *Cosmologi-
át* tudni.

Crassus, a, um, vastag: dicf.
Sűrű: dicft. Goromba: grob.
Ostoba, érthetetlen: dum, unver-
ständig. A' régiek szeretik a' *te-
mérdek* szóval fordítani. *Nem
himez, hámoz* (imez, ámoz)
igéknek eredetét el nem csavar-
hattuk úgy, hogy annyit te-
gyenek mint *tergiversatur*,
cunctatur; a' *himez* annyi
Magyarúl, mint *acu pingit*,
a' *hámoz* pedig *decorticat*;
a' *cunctator* pedig, vagy a' ki
tergiversatur, bizonynyára sem
himvarrással, sem *hámozá-
sal* nem bajlódik. De hánnya,

veti ellenben az *im! ám! óm-de!* szócskákot, mikor szinfo-
gásokat keres. E' szócskákból
támadtak tehát az *imez, ámoz-
igék* is. A' *temérdek* szónak e-
redete nagyon bizonytalan. De
mivel annyit is tesz, mint *vas-
tag* legalább a' Régieknél; me-
rem rólla gyanítani, hogy a'
töm, farcit, szóból, melly va-
laha az ő betűnek *szúke* miatt,
tem betűkkel nyomtattatott,
szinte olly reguláttanul eredett,
mint száz hasonló származékok,
mellyek nyelvünknek ifjúkorá-
ból ránk maradtak. Most ezen
értelemben a' *vastag, tömött* és
zomok adjectivumok járatosab-
bak, valaminthogy ezeknek szár-
mazékai is amanzágl szokottab-
bak, úgymint *vastagodni, vas-
tagítani, vastagság; tömött-
ség, tömöttlen: zomokodni, zo-
mokban, zomokítani, zomokság.*
A' *temérkedni, temérdekíteni,*
temérdeken, temérdekség ös-
meretlenebbek. A' *temérdek*
többnyire csak értelem erősítő
adverbiun gyanánt szolgál az ad-
jectivumok előtt, mint *temér-
dek sok, temérdek nagy,* és il-
lyenkor ösmeretesebb is. *Páz-
mánnak* e' mondásában is: *te-
mérdek tudatlanság; setétség,*
Hodeg. most már a' *temérdek*
után oda szerettyük tenni, a'
nagy, sűrű vagy más effé-
le adjectivumot. *Telegdinél* is
elő akad a' *temérdek tudatlanság.*

Creator, teremő. *Erſchaffer.* Al-
kotó: *Œffpfer.* Építő szerző:
Erbauer. Lásd *Wagnert.* *Pázm.*
Gánotzi.

Creatura, alkotmány, terem-
tés, teremtmény. *Geſchöpf.* *Páz-
mánnál alkotmány, teremtet*
állat. Fejérrnél alkotmány.

Credenda, *Pázmánnál hien-
dő dolgok* Amde a' Deákbul köl-

csönözött *and* és *end* szóképző
nem szúl a' Magyarban a' Deák-
kal egyenlő értelmet. A' *hien-
dő* csupa futurum, *quod crede-
tur;* a' *credendum* pedig köte-
lességet jelent, *omisso deo* c'
helyett: *quod credi debet.* Ez
tehát *hinni való.*

Credere, hinni: glauben. Az
észnek Criticájában annyit tesz
1) mint talpvalóügyelőleg
(*subjective*) elegendő, ok-
okbul valamit igaznak tar-
tani; annyit, mint az ész-
nek inségöbül a' megösmert
dolgokat megfoghatóknak, vagy
az éztül parancsoltt valamelly
tétémenyt lehetségesnek tenni.
A' valóügyvelő okok lehetnek
szükségesek és lehetnek esetiek
is. a) A' szükséges okok, mel-
lyek a' szükséges czéloknek ne-
vét viselik, azok, mellyeknél
csak egy alku (*Conditio, Be-
dingung*) lehetséges. Ebbül a'
szükséges hit támad. Illyen az
erkölcsi hit, az ézinek tisztá,
gyakorlásügyelő hite. Vannak
olly szükséges okok, vagy czé-
lok is, mellyeknél csak egy
alkut tudunk, ösmerünk, melly-
bül a' *boldogságügyelő hit* (*fi-
des pragmatica*) támad. E' hit-
hez szabjuk cselekedetinket, ha
már valamit csak ugyan cseleked-
nünk kell. Illyen az orvos' hite,
hogy valamelly betegségnek ez
vagy amaz a' határozott oka,
mellyhez tehát orvoslását is al-
kalmaztattya. b) A' valóügyelő
okok, mondám, lehetnek ese-
tiek is. Illyen az elmélkedő ész-
nek számára ama' nyereség,
mellyhez vélekedésünk szerint
csak egy útonn, egy bizo-
nyos elmélkedésbéli előre tevés
által juthatunk, és ez a' *tanú-
ságos hit* (*fides doctrinalis*).
Illyen volna az Isten' létének

és a' lélek' halhatatlóságának a' hite amaz előretevésre nézve, hogy ez által a' természetnek czélügylet egységét meg lehet az elmélkedésben elközölni. 2) Eddig a' hit *tetemény*, avagy *actus* gyanánt vetetett: de lehet *készségnek*, szokásnak is venni, (*habitus*, *Fertigkeit*, *Gewohnheit*) és akkor a' hit annyi, mint az észnek erkölcsi gondolkodás módgya, melly szerint igaznak tartja azt, a' mihez elméleti ösméret által nem juthatunk. 3) A' *fides sacra* *szent hit* annyi, mint valamely religió' talpállításnak felvállalása, elfogadása. A' *fides mercenaria* Magyarúl *szolgahit*, vagy *bérhit* (*Frohn und Lohn-glaube*); a' *fides ingenua* pedig *szabad*, vag *nemes hit*. (*freier Glaube*. Eyéb értelmét lásd *Wagnerban*. Köteles, hogy ne tagadgya azokat, mellyek az Isten' könyvéből *hite' eleibe* (elejébe) *vettetnek*. Pázm. A' *vetni* ige nem ide való, és az egész mondás nagyon tekervényes e' helyett: *köteles nem tagadni azokat, a' mik az Isten' könyvéből mint hinnivalók, vagy hinnivalók gyanánt előterjesztetnek*. *En azt állítom*, úgymond Gánóti, *és olly hisztemben vagyok*, e' helyett: *és azt hiszem*. Az *eszem*, *iszom ember*, és a' *hiszem* ige, mint név, ama' nyelvjátékok közé tartoznak, mellyeket a' régi Magyar olly nagyon szeretett, 's mellyekből néinelly mostani nyelvművelő még regulákat is akar koholni. E' játékok közül legszembetűnőbbek *először* az ollyan nevek, mellyek a' szokottak helyett mondattak, mint ama' predikázióban, melly egy calvinista togátusnak tulajdonít-

tatik: *az ökörnek nincs szarva, hanem döfökeje; nincs farka, hanem legyezöje 's a' t*. Ne itéllye az Olvasó e' jegyzésemet méltatlannak; mert az illyen játékok olly fontosak kezdettek lenni, hogy már a' *Lexiconokba* is bevetettek. *Wagner' Phraseologiájában*, melly 1775. éfzt. közre bocsátatott, olvasni az *Oculus* alatt a' *látókat*, a' *Pes* alatt a' *járókat*. Legszembetűnőbbben *másodszor* e' játékok közül a' mocskos, vagy legalább alacsony közmondások. *Wagnerban a' Perfluo* alatt, ugyanazon kiadásban, ezt olvassuk: *mindent kikottyant a' szája, a' sege' hire nélkül*. Csak ezen egy oskolakönyvben is nagyra megy az alacsony közmondásoknak a' száma, mint *egy bakot nyüzni 's a' t*. mellyek világosan bizonyították, hogy akkor még az Írókban is, kik könyveikben az effélékkel élni szerettek, nagyon alacsony volt a' culturának garádicesa. *Harmadszor* az idegen neveknek és mondásoknak nevetséges nyaktekerése, mint *Tsétsi Mantissájában* Páriz Pápai Dictionáriumának a' végénn *Prémonda* prebenda; *komontzio*, conventio; *hóres*, *móres markó füles*: honores mutans mores, raro in meliores; *iti piti koppensus*: quod capita, tot sensus. — *Wagnerban Prae-da* alatt a' *Burgus Poröfznek* nevezetetik a' *Prusz* vagy *Prüß* név után. *Negyedszer*. Hogy e' régi nyelvjátékoknak lelke az új helytelen szavak után való esdeklést szülte, én kételkedni nem tudok; csak hogy már most a' szavaknak nyaktörései Magyar silabákból állanak, mint *uradalom*, *veteményedelem*, *csillag-*

tudátság, földirátság; vagy a' betű szerint való fordításokból, mint *beképzéserő, dárda fény s' a' t.* Lásd ezeknek gyűjteményét Nyelv-művelőinknek örök gyalázattalára a' *Mondolatban.*

Credibilis, e. hihető, gläublich. *Hinnivaló*, úgymond *Pázm. Hodeg.* hogy ebben velek egyet értenek. De a' *hinnivaló* annyi, mint *credendum*. *Magatok' életével és példájával hitelessé tegyetek, a' mit tanítottok, Pázm. Préd.* De a' hiteles annyi tulajdonképen mint *fide dignus*, gläubwürdig.

Credibilitas, hihetőség, was geglaubt werden kann. Meg kell et-tul különböztetni a' *hitelességet* (*fidedignitas*: Gläubwürdigkeit) melly helyett *Pázmán* külömbféle nevekkel él. *A' keresztény Hitnek hitelre való méltósága*, úgymond *Hodeg.* szórul szóra a' *Deák* szerint. *Hiteles volta*, úgymond masutt ugyanazon könyvében. *Hihetőség*; ugyanott. *Hihetség*, ugyanott. A' *hihetség* névről Lásd fellyebb *Asserere*, *ördögi mesterséggel cselekedhetnek a' Mágusok, hanisságok' hitelezésére. Pázmán.* De a' *hitelezés* annyi, mint *hitelben adás, kölcsönözés, kölcsönadás.* E' mondásban a' *Deák credibilitatem* vagy inkább tulajdonképen szólván, *fidedignitatem conciliare* kifejezést, a' Magyar igen szépen és röviden a' *hitelesíteni* igével mondgya. *Fejérről a' credibilitas hihetőségnek helyesen nevezetik;* jöllehet a' *hihető* a' közbeszédben annyi, mint *probabile.* De a' *probabile* a' tudós belszédben

nem más, hanem *helyben hagyható, látszatos*, mellyről *Lásd Probabilis.*

Creditor, hitelező, kölcsönadó: *Gläubiger, Reiter. Pázmán*, ki egyébaránt a' *kal-márt áros embernek* nevezi, úgy látszik. hogy *árosnak* mondgya a' *hitelezőt* is. *Pred. ne átkozzát*, úgymond, *halála után az áros emberek;* tudni illik, a' kik neki kölcsönadtak.

Credulitas, könnyen-hivőség. könnyen-hivés: Leichtgläubigkeit. Lásd alább *Fides historica* alatt.

Credulus, könnyen-hivó: leichtgläubig. *Molnár Albrtnál* a' *hivő* csak annyi, *credens.*

Crepare, zörögni, csattanni, pattanni: knallen, klitschen, poltern. Hangzani, zengeni: tönen, hallen. Ropogni, rotvogni: krauchen. Csikorogni: knarren. Zuhogni: rauschen. Korogni: gurren. Dűcekedni, kérkedni: sich rühmen. Dicsérni, magasztalni, dűcsöíteni: rühmen. Felrepedni, meghasadni: plagen, zerpringen. Szidni, gyalázni: schelten, schmähen. Emlegetni: immer erwähnen. *Szemfényvesztésért patto-gattyák a' tudatlan község előtt a' régi Doctorok' nevét. Pázmán Hodeg.* A' *pattog* neutrumból *tat* képzővel lehet csak activumot formálni: *pattogtattyák.* Ide az imént előszámláltt értelmek közül a' *zengtetik, dicsérik. emlegetik* igék is illenének. A' *szemfényvesztésért e' mondásban Latinismus a' szemfényvesztésnek okéért,* vagy a' *szemfényvesztésből* helyett.

Crepusculum, amaz üdö, mi-kor estve a' nap és az éj meg-

válik: Esthomály, napalkony, esti szürkület: Abenddämmerung. *Pázmán Pred.* a' délyest, helyesebben délest, avagy a' délnek esete, hanyatlása annyi, mint az estvének kezdete, melyet a' Deák az *advesperascit* igével ejt; *vesperis initium, vesper, vespera.*

Crista in scutis: tollbokrét a' czimerben: Federbuschen auf den Helmen. Lásd *Character moralis.*

Criterion, ösmertető jel: Kennzeichen. Így nevezi Szilágyi is.

Critica vel *critice*, műtétele, könyvitélés, a' műtéleltség tudománya: die Kunst den Werth eines Werkes zu beurtheilen. — *Critica gustus, az izlésnek megitélése, izitélés*: Kritik des Geschmacks. Ezt úgy lehet tekinteni, mint tudományt, és úgy, mint mesterséget. Mint tudomány tapasztaláshaladlag ítéli meg az izlést. Magának tudni illik az élnék, és a' képző tehetségnek természetéből kinyomozza mind a' kettőnek egymáshoz való viszonyait (*relatio, Verhältniß*), megegyezéseket tudni illik, vagy ellenkezéseket, 's egy adott képzet alá vonván, regulákhoz szorítja, 's alkuikra nézve meghatározza. *Az izlésnek megitélése*, mint mesterség, az izlésnek érzeményes és lélektudományos reguláit (*empiricas, psychologicae regulas*) tárgyainak megitélésére fordította, a' nélkül, hogy e' regulák' tapasztaláselőző talpsükerének lehetőségéről zorgalmatoskodgyon. — *Critica rationis purae, a' tiszta élnék itélése*: Kritik der reinen Vernunft. Tapasztaláshaladó itélés (*Critica transcen-*

dentalis). A' tiszta élnék tehetségnek tudománya, avagy nyomozása annak, a' mit az élnék, minden tapasztalás nélkül, önnönmagától megérthet, megösmérhet, és végbe vihet. Mivel pedig az élnék háromféle foglatatossága van, úgy mint tapasztaláselőző ösmereketetkeket szülni, az akaratot tapasztaláselőzőleg meghatározni, és a' tárgyakra visszaügyelni (*reflectere*), avagy a' tárgyakot visszaügyelés alá vetni, a' tiszta élnék' criticájának is három fő része van. 1) Első része az elmélkedő élnék, azaz, a' tiszta értelemnek (*intellectus*) a' criticája. Megyvisgállya ez az értő tehetségnek tapasztaláselőző sarkállításait haszonvételeknek alku, határi és környéke szerint; és a' tiszta elmélkedő Filozofianak lehetőségét kinyomozza. E' criticának képzeteket, és itéleteket mind az élnéből kell tapasztaláselőzőleg származtatni, 's mind helyességeket, mind haszonvételeket megmutatni. Nevezetlik ilyenkor *tapasztaláshaladó zsengetanításnak* is (*Doctrina elementaris transcendentalis*). Azután megmeg tapasztaláselőzőleg regulákat is kell szabnia, melyek szerint az elmélkedő tiszta élnék igazságoknak tökéletes tudományépületét (*systemáját*) fel lehessen állítani. Ez *tapasztaláshaladó módtudomány, vagy tanításmódtudomány* (*Methodica transcendentalis*). 2) Az élnék' criticájának második fő része a' *gyakorlásügyelő tiszta élnék* illeti, és a' vágyó tehetségnek tapasztaláselőző sarkállításait visgállya: mi kép és menyüre lehetséges tudni illik, hogy az élnék önnön magától az akaratot tapasztaláselő-

zöleg meghatározza? Megvizsgálja, egy szóval, a' gyakorlásügyelő tizta észtvörvényeknek, és filozofjának lehetőségét. Ennek egyik része *szengelanitásból áll (doctrina elementaris)*, mely a' gyakorlásügyelő tizta észnek sarkállításait, fogásait (*conceptus*) és ösztöntollait vizsgálja. Másik része a' *tanításmódot (methodus)* illeti, és azt nyomozza, mikép lehetne a' tizta ész' gyakorlásügyelő törvényeinek az érzéstől érdeklett emberi elmébe, szívbe útát nyitni. 3) Harmadik része a' *tizta itélő erőnek megitélése*, mely ezen tehetségre szolgáló sarkállításoknak helyességét nyomozza. Egyik része az érzésillető (*aesthaeticus*) itélő tehetségre ügyel és azt vizsgálja, mikép ítélheti meg e' tehetség a' formaügyelő és valóbeli célalkalmasságot, a' gyönyörnek és az undornak érzeménnyek által. Másik része a' *célügyelő (teleologicus) ité-erőt* illeti, és azt vizsgálja, mikép ítélheti meg e' tehetség a' természetnek tárgyügyelő, valóságos célalkalmasságát (*aptitudinem ad finem; Zweckmäßigkeit*) az értelem és az ész által. Lásd *Philosophia*.

Criticismus, Itéletvitatas. Ez fő regulának tartja azt, hogy egyáltalában bizodalmatlansággal legyünk valamennyi ösztövekötő (*syntheticus*) tapasztaláselőző itéletejtésekhez, minekelőtte lehetőségnek közönséges talpokát nem külömben, mint értő tehetségünknek mivolti alkuit helyesen álláttunk.

Cruciata expeditio, kereszttes had: *Kreuzzug*.

Crucifigere, keresztre feszíteni, felfeszíteni: *Kreuzigen*. *Pázmánnál megfeszíteni. Predik.*

de ez annyi, mint *tendere, intendere*: *spannen*. *Sullixum re sublativum in keresztre praefixum fel* postulat. A' *re* ragaszték, mely emelést jelent a' *keresztre* szóban, az ige előtt a' *fel* előzőcskát kívánja.

Crucifixio, keresztre feszítés, felfeszítés: *Kreuzigung*. *Pázmán csak feszítésnek mondja: a' feszítésnél sem szörnyebb, sem gyalázatosabb halál nem volt. A' feszítés csak annyi, mint tensio, intensio.*

Crucifixus, keresztre feszített, felfeszített: *gekreuzigt*. *Substantive feszület. Pázm. Hod. Kreuz mit dem Bilde des Gekreuzigten.*

Cruditus, nyersség, idomatlanság: *Rohigkeit, Rohheit*.

Crux, kereszt, keresztfa: *Kreuz*. *Per crucem stare*. Lásd *Decussatim stare*. *Crucem portare: keresztét hátán viselni, Pázmán Pred.* Mikor ezt' erkölcsi értelemben a' viszontagságokról mondjuk, a' *hátán* szót el kell hagynunk. *Testi értelemben a' keresztet vinni* helyesebb kifejezés. *Cruce se signare, crucem formare: keresztet magára vetni; keresztet vetni. Pázm. Hod. item Gánózi.* *Crucis formatio: keresztvetés. Illyés.*

Crypticus syllogismus, crypticum ratiocinium, titkosan helyes okoskodás. *Fejéren nem tellyes, megkurtított, rejték kihozás.* — *Crypticus syllogismus.* Ezt Wolf ollyannak mondja, melyben a' következtetés a' Logikának reguláival ellenkezni látszik, de magában még is helyes. Magyarúl tehát *titkosan helyes okoskodásnak* lehet nevezni.

Crystallisare. Kristályozni. *Chriſtalliſiren.*

Crystallum. Mindnyáján állatallíthatók leszünk, mint a kristály. Pázm. Pred. Átlátható, áttetsző helyesebb, mivel az *által*, Deákül *per*, nem előfzöcska (praefixum), hanem névhatározó, azaz postpositio.

Cubiculariorum Magister Lethenyeinél komornikmester. Amde a' komornik, és a' komornyék nagyon elcsavartt nevek a' helyesen formáltt komornok helyett. A' *nok* képző az efféle tiszteknek neveit, mint *tárnok*, *pohárnok*, legértelmebben szüli; jöllehet egyfzersmind azt is meg kell vallanom, hogy a' *komor* helyett a' *kamar* helyesebb kurtitása volna a' *kamara* névnek.

Cubitus, könyök: *Ellbogen*. Rőf, sing, fél öl, másfél láb: *Elle*, halbe Klafter, anderthalb Schuh. Töltés, gát: *Damm*. Pázmánnál *sing. Pred.*

Cuculla, *cucullus*, csuklya: *Mönchskappe*. Pázmán kápanak is látszik nevezni. De erről Lásd *Cappa*. Hodegussában *csuklyának* mondgya.

Culpa, vétek, botlás: *unvorsichliche Schuld*. Szilágyi *vigyázatalanságnak* nem rosszul nevezzi, csak hogy a' *vigyázatalanság* helyesebben formáltt név; mert az igékből az *atlan*, *etlen* képző formál fosztó mellékeveket. A' *történet*, úgymond, az ő *vigyázatalansága miatt esett*. Lásd *Reatus*.

Culpabilis, vétkeſíthető, rosszalható: *sträfflich*, *ſcheltbar*. Szilágyinál a' *tilalmas* csak *vetitus* lehet.

Culpare, feddeni, szidni, gúnyolni: *ſchelten*, *tadeln*. Büntetmi: *ſtrafen*. Okozni: *beſchuldigen*.

Mikor annyit akarunk vele mondani, mint *peccati*, vagy *culpaereum facere*, vétkeſíteni: jár ſchuldig erklären, ſchuldig machen. Vétkeſítsük magunkot, úgymond Pázm. Predik. De itt helyesebb volna így szöllani szokás szerint: *feddgyük meg magunkot*, vagy *vallyuk magunkot* bünösöknek.

Cultura, rendszeretet, csinósodás, csinosság. *Cultur*. 1) Általában *rendszeretet*, vagy tétéményesen (*positive*) szöllván, a' reguláknak tellyesítésére való készség. A' *disciplina* tagadólag (*negative*) olly készség, melly a' regulahagyásra való készséget gyengíti és rontya. 2) *Cultura hominis: az embernek csinósodása, csinossága*, *Cultur des Menschen*. Ez az embert, mint eszes valót alkalmatossá teszi mindennémű czélokra, mellyekre a' természettel belsőkép, és külsőkép élhet. Ez két telekezetre oszlik. a) Az *alkalmasságnak* vagy *készségnek* csinósodása (*cultura dexteritatis*, die *Cultur der Geschicklichkeit*) a' czéloknek előmozdítását ügyeli. b) A' *szabadságnak* vagy *fenyítéknek* csinósodása (*cultura disciplinae, libertatis*; *Cultur der Freiheit, der Zucht*) az embernek ama' tehetségét mozdította elő, melly szerint czéllyait maga válaſtíthassa és meghatározhassa, akarattját a' rendetlen kívánságoknak bitaglása alól megszabadítván. 3) A' *cultura* az *éſzt* és a' *szívet* illeti. Az éſszel megösmerteti minden egyéb előtt a' tisztesseges élelemre szükséges földművelést, baromnevelést és kézi mesterségeket, azután pedig a' köz rendnek, boldogságnak és nemzeti fénynek kútforrásait, a' tudományokat. A'

szívet egyszersmind a' szép mesterségeknek, de kivált az ékesen szölnésnek és a' költésnek segedelmével, a' religiónak, a' nemes érzeményeknek, a' jó erkölcsöknek szerezetetére, s a' mind ezekbül támadó emberséges és felséges caractereknek, szívbélyegeknék szerezcsés kimüvelésére vezérli. Mind a' kettőbül, az észnek emlitett világosságábül tudni illik, s a' szívnek imént megirtt érzéseibül támad a' *humanitás*, az *emberség*, melly a' keresztény Religió által úgy megfeleléségesítettik, hogy a' mennyire természet megeugedi, egész az Istenségnek hasonlatosságáig emelkedgyen. *Active csinósítás. Fejérrél az ember kimiveltetése*, és másutt *kimivelttség*. A' földrül élünk ugyan e' Deák metaphoraival: *terram colere*, a' földet művelni; de a' *ki* praefixum nélkül. Az emberi culturárul ez a' Magyarban szokatlan metaphora, sőt még alacsony is a' *ki* miatt; mert a' timárokrül szoktuk mondani, hogy a' *bört kimüvelik*. Azonban, ha a' *kimivelttség* helyesen formáltt név volna is, és ha a' *miveltetés* culturát tehetne is, a' *ki* még sem illene hozzá; mert a' *kimivelttség* és a' *kimiveltetés* annyi volna, mint *cultura absoluta*, *perfecta*, mellyre még egy nemzet sem verekedhetett fel.

Cultus, Isteni tisztelet. szolgálat: *Gottesverehrung*, *Gottesdienst*. Így nevezi Pázmán Hod. *Isteni tisztelettel böcsülneni* (böcsülni) *valakit*. úgymond. Így nevezi Molnár Albert is. Lásd *Servitium divinum*. Istent érdeklő tisztelet, úgymond *Veresmarthy*. Gánótzinak e' mondasábül: *ezek Moyses tisztele-*

si szertartásihoz tartozandók voltak, világosan látjuk, hogy az ő üdejében a' hollzú mondásokon kívül a' tekervényeket is szerették a' Magyar Írók. *Ezek a' Moysesstül szerzett isteni szolgálatnak vagy tiszteletnek szertartásihoz tartoztak*, világos és egyenes mondas. *Cultus Sanctorum: a' Szentek tisztelete. Pázm. Hodeg. — Cultus Dei. Isteni szolgálat.* 1) Az igaz és erkölcsi Isteni szolgálat az, mellyel magunkot mind belsőkép mind külsőkép az Isten' országának szertellyük. 2) A' *helytelen* vagy *hamis* Isteni szolgálat az (*cultus spurius*, *pseudocultus*, *Afsterdienst*), melly az Istennek olly foglalatosságokkal akar tetszeni, mellyek izándékával meg nem egyeznek, vagy éppen ellenkeznek. Lásd *Pseudocultus*.

Cura, gond, szorgalom: *Cura*. Gondviselés: *Aufficht*. Lásd *Wagnerban*. A' *világi gondviselések elkerülését csak észköznek itellyük. Pázm. Hod.* Ide a' *gondviselés* nem illik a' *gond* helyett: *cura temporalium*. Másutt *világi szorgalmatosságnak* nevezi. *Préd.* De még ide is a' *gondoskodás* jobban illik; mert a' *szorgalmatosság* annyi, mint *diligentia*. A' melly ismég *kinyomtatott Basileában Grineus Jakab János' gondviselése alatt 1590. ész.* *Lethenyi*. Itt már a' *gondviselés* helyénn áll. *Curis et solitudine conficere: inkább kellene tiszta gyolcsban járni, és száraz kenyeret enni, hogysem urát (sérjét) aggasztalni és öszíteni czifrájával. Pázm. Préd.* Az *aggaszt* már maga kifejezi azt, a' mit Pázmán mondani akar;

az *al* képzőt tehát *aggasztal* hozzá akasztani nagy haszontalanság. Van ugyan egykét i-génk, melly a' régi világból ránk maradt, és az *aszt* képzőhöz még az *al* silabát is oda függeszti, mint *magasztal*, *vigasztal*; de ezektől a' hibás *al* betűköt el nem vehettyük azért, mivel nélküle szokásban nincsenek és így semmit sem tesznek. Nem mondgyuk tudni illik soha *magaszt*, *vigaszt*; de mondgyuk ám ellenben *aggaszt*, *akaszt*.

Curare, gyógyítani, orvosolni: heilen, pflegen. Egyéb értelmeit Lásd *Wagnerban*, *E-léggé* (eleget) orvosoltuk *Babylont*; de nem fogott rajta, és meg nem gyógyult. *Pázmán Pred.*

Curator, gondviselő. *Szilá-gyi*. *Auffeher*. Lásd *Wagnerban*.

Cursus, futás, szaladás: *Lauf*. Állapot, folyamlat: *Zustand*, *Verlauf*. Előmenetel: *Fortgang*.

Egyéb értelmeit Lásd *Wagnerban*. *Hihetetlen*, hogy (az) *Isten az ő igazsága' terjesztésének módgyát és szokott folyását elválttoztassa*. *Pázm.* Ide a' *folyamat* talán jobban illene. *Az Apostoli predikálásnak első futamattyan* (előmenetelenél) *azt mondá szent Péter*. *Pázm. Pred.* A' *futammat* a' Magyarban szokatlan metaphora. (Az) *Isten nagy dolgokat cselekedett a' természet' folyása ellen*. *Pázm. Hod.* *Cursus aquae: a' viz' mente* (folyása) *Pázmán Pred.*

Custodia, őrizet: *Űt*. Lásd *Wagnert*. Az Angyalok' őrzésével segítettünk. *Pázm. Hod.*

Custos, őrző, őrálló: *Űter*, *Wächter*, *Páztor*; *Űirt*, *Vigyá-zó*; *Auffeher*. Oltalmazó: *Beschüt-ter*. Igéri az Isten, hogy az Ecclesiát őrállók nélkül soha sem hadgya (haggya) *Pázmán Hodeg*. Másutt *őrzőnek* mondgya *Pred.*

D.

Daemon, ál Isten, hamis Isten, angyal. Nevezzük így Deákul az ördögöt is. Lásd *Wagnert*.

Daemoniacus, pro *obsesso*: ördögös, a' régi Magyar Íróknál *ördögös*: de az *n* betű, nem tudom, mirevaló lehetne e' szóban. Az *ördögös* az, a' kinek ördöge, vagy a' kiben ördög van; valamint az *üstökös* az, a' kinek *üstöke* van. *Magus* helyett *Pázmánnal tudókos*. *Hodeg*. A' *Magus* általában annyi, mint *bölcs ember*: ein weiser Mann; a' Perzsaíknál *természetvizsgáló bölcs*: ein Naturkundiger. Ebből a' köznépső századokban *bübájos*: Sauberer lett. Az *ák* a' Magyarban szóképző nem lévén, hanem csak idegen nyelvekből kölcsönözött egynehány nevekben, mint *zák*, *iszák*, *zseb-rák*, *tubák*, *pufta* végzés, melly nyelvünkben még ki is sir, mind a' régi, mind az új szavak e' végzéssel, mint *tudák*, *irák*, érthetetlenek is, nevetségesek is. A' *tudakosságot* némmelly új Íróink erővel *Geometriának*, vagy *Mathesisnek*

akarták tenni; *Pázmán* pedig a' *daemonomagiát* jelentette általa. De az *ák* végzésű efféle szószörnyetek csak ugyan még is nyelvünknek legalábbvaló zsilfzerei közé tartoznak: és tartozni fognak is, még ezes kultúráját a' pártoskodások el nem nyomják: a' mitül ójják meg az eget.

Daemonolatria. Lásd *Idololatria*.

Daemonologia, *Angyaltudomány*. *Daemonologie*. Így lehet nevezni ama' tanítást, melly magasabb rendű ugyan, de egyébaránt véges, és az emberhez hasonló valókról értekezik.

Daemonomagia, *bübájosság*: Sauberer. *Pázmán tudakosságna* mondgya *Hod*.

Damnabilis, *kárhozatos*: verdammlich. *Pázmán* *Hodeg*. *kárhozandó*; de ez annyi, mint *damnandus*.

Dannare, *károztatni*, *kárhoztatni*, *kárra ítélni*: verdammen, verurtheilen. *Rosszallani*, *helyben nem hagyni*: verwerfen, nicht gut heißen. *Kötelezni*: verpflichten, verbinden. Lásd *Judicare*. *Damuari*: *elkárhozni*. *P. H.*

Damnati, a' kárhozottak : die Verdammten. *Pázmán Hod.*

Damnatio active kárhoztatás, neutraliter kárhozás, kárhozat : Verdammung, Verdammniß. *Pázm. Hod. kárhozat*, úgy szinte *Telegdinél* is. (A') kárhozat (a') jutalma a' bálványozásnak. *Pázm. Hodog.* Damnationis status *Veresmarthónál* kárhozatállapot. Ezek, úgymond, kárhozatállapotban vannak : de itt a' kárhozat' állapotjában helyesebb ; mert az ilyenekben a' ízavaknak öszvetétele szokatlan.

Dare, adni, geben. Valamelly tárgyat adni annyit tesz, mint *efzre venni, szemlenni* ; észfogását valóságos vagy lehetséges tapasztalásra fordítani. Arra, hogy a' tárgy adasson, avagy ammint a' köz beszédben mondgyuk, *előnkbe akadgyon, tűnyön*, szükséges alku az, hogy megösmérjük (*cognoscere*, et fennen) ; de nem arra, hogy csak gondollyuk. Lásd *Obiectum*. Annyit is tesz, mint *distribuere*, ösztani : austheilen. *Ha minden kincsedet és gazdagságodat szegényeknek adnád is.* *Pázm. Pred.* A' kincsedet a' minden után szép nemzetiség ; és így a' gazdagságodat is a' singularisban kell hagyni. Telegdiben a' 351. oldalonn olvassuk acz a' törvényes ad/z helyett. Hogy a' ragasztásokban és képzésekben a' gyökérbetűköt meg kell tartanunk, a' *P'eleletben* a' 367. old. 2) tanítatik.

Dativum suffixum, tulajdonító ragaszték a' Grammaticában : Gebendung.

Datum, adomány : Gabt. Ennek értelméről Lásd *Dare*. Azonban a' Magyar így szól :

ennek a' dolognak nincs nyoma ; és így talán jobb volna a' *nyom*, vagy *nyomadék*. Annyit is tesz, mint *költség*. Ausgabe. Végre a' napot és a' helyet jelenti, mikor és a' hol valami történik, mint *Költ Budán* 24. *Juniusban* 1820. Ezt költesjelnek nevezhettyük.

Debere, tartozni : schuldig seyn. *A' mivel tartozik.* *Pázmán Pred.* Egyéb értelmeit Lásd *Wagnerban*. Annyit is tesz továbbá, mint *kelleni*, *szólni*. A' cselekedetnek ama' szükséges voltát jelenti, melly nem természetokokból, hanem a' gyakorlatásügyelő észnek ideájából támad. Ez természetes szükségre válna, ha az élz az akaratot *egézen határozná*.

Debitum, adósság : Schuld. *Debitum conjugale* Pázmánnál hasonlóképen csak adósság. *Lelke' vesztése alatt tartozik* úgymond, adósságát megadni az *affzony* Urának. *Pred.* És másutt : *ha valamelly derczés affzony* Urának az adósságot meg nem adgya. *Hodog.* Az adósság csak olyan tárgyakra mutat, mellyek kölcsön vetetnek, 's mellyeket tehát visszafizetni, megadni tartozunk. Amde ezen ideának a' házasságban helye nincsen. Ez az oka, hogy inkább *házas kötelességnek* nevezni javaslom. *Ha valamelly derczás vagy makacs, vagy nyakas affzony urától a' házasság kötelességet megtagadgya.*

Decentia, illendőség : Wohlansständigkeit.

Decidere, *definire*, megválasztani, elvégezni : Entscheiden. *Illy formán minden kerefstény maga megitélheti, mellyik (az) igaz, vagy (a') hamis értelme a' szent Írásnak, és így*

törvényt tehet (választást tehet) *a' hit' dolgairól* (megválaszt-hattya a' hit' dolgait). Pázm. *Nem jó törvényt* (választást) *té-szen, mert nincs benne /zent Lelek*. Pázm. Lásd *Definire*.

Decipere, megcsalni, rá ven-ni, megjártzani, rá szedni: be-trügnen, hintergehen. *Nem sima, vekony, de görcsös hazugsá-gokkal eláltatják a' szegény községet*. Pázm. *Hod. Tetetett rágalmazásával elaltatá a' Babylonbelieket, és hitelt nyer-vén, végre elárúli a' várást*. Pázm. Az *ál* gyökérből szár-mazván az *áltatás* az Aestheti-cában annyit tesz, mint *illusio*, jó értelemben. Nem tudom, ha Pázmán nem akarta-e a' Német *einschlößern* igét magyarázni az *elaltatni* igével, mellybe azu-tán az accentus csak becsúszott. *Decipi: megcsaladni Pázmán Pred. E' passivum helyett a' megcsalatkozni neutrum szo-kottabb.*

Decipula, kelepce, fogó, tör: eine Falle; Sprenkel, Schlag. Csalárdság, álnokság: Betrug, List. *Lehet cselnek* is mondani, melly tulajdonképen annyi, mint *insidiae*. *Nem szolgál a' esel*, úgymond Pázm. *Hodeg*.

Declarare, megvilágosítani: erláutern. Kinyilatkoztatni, meg-magyarázni, megmutatni, meg-bizonyítani: erklären, eröffnen, darthun, erweisen. Kinevezni: aubrufen. *Szent Pál jelenti, hogy, úgymond Pázm. Hod.* de ez csak annyi, mint *indicare*. *Az Anyaszentegyház-nak méltósága* (hatalma, te-kintete) *az igazság' kinyilat-koztatására*. Pázm.

Declaratio, megvilágosítás, világosítás: Erläuterung. Ennek

nevezi Fejér is. Egyéb értelmeit Lásd *Declarare* alatt.

Declaratus. Declaratum dog-ma. Lásd *Dogma*. Egyéb érte-lmeit *Declarare* alatt.

Declinatio. A' Magyar nyelv-ben *névragasztás*, a' Deákban *névhajlítás*.

Decompositio, szétbontás, Theilung.

Decorum, tisztességes, an-ftändig. Pázm. *Pred.*

Decretales Pontificum, a' Pápák' végzése. Pázm. *Hod.*

Decretum, tanácsvégzés, ren-delés, parancsolat: Rathschluß, Rathberfentniff, Befehl. (Az) *Is-ten' rendelésébül esett*. Pázm. *Hodeg. Örök vagy Isteni ren-delés. Ugyanott. Molnár Alb. az Isten' végzése*. Ember Pál-nál *Isteni*, vagy *örök végzés*. Illyés is *végzesnek* nevezi.

Decussio. A' Musicában leütés: Niederschlag.

Dedecus, horror, pudor, verecundia. A' *dedecus* annyi, mint *gyalázat, bücstelenség*: Schand, Unchre, Schimpf. A' tob-biek iránt tekiintsd meg *Wag-ner*t. Az *általság* Pázmánnak *Hodegussábül* most már neu igen szokott szó; de annyival ösmeretesebb az *általlani*, vagy *átallani* ige, mellybül nyelv-vünknek ifjúkorában származott, 's melly annyit tesz, mint *nein akaroni*, vagy *szigyenteln*. Az *át* előzőcska, melly a' nem re-formáltt tiszta Magyar nyelvben még most is szokott és nagyon ösmeretes, mint *átmegy*, *át-úszik* 's a' t. valóságos gyökere mind az *által* vagy *átal* név-határozónak, mind az *általl*, mind az *átall* igének, mind az *általlyában*, vagy *átallyában* ige-határozónak. Az *l* betű ben-nek nem Jegyéb czikornyánál,

melly hozzájok nyelvünknek illiukorában ragadt. Hogy az *al-* az igék előtt *át* helyett kétes értelemeket szülhet az eleven beszédben, meg van mutatva az *Analyt. Part. II. pag 52. d)* *alatt e'* két mondásból: *az inas által küldötte e' levelet:* per famulum transmisit hanc epistolam; és *az inas általküldötte (átküldötte) e' levelet:* famulus transmisit hanc epistolam.

Deducere, vezetni, le vagy elvezetni, kikísérni, vezérteni: führen, hinabführen, heraufführen, wegführen, leiten, begleiten. Mikor *perducere* helyett helytelenül mondatik, annyi, mint *valamire birni, venni*, nem pedig *vinni*: dahin bringen, verleiten. *Arra vinni* (venni, birni) *Pázm. Pred. Sokan ezen kérdéssel arra vitettek (vetettek, birattak) Pázm. Predik.* Lethenyeinél az *alá hozni, deportare* olvastatik a' *lebirtak* helyett: *Krisztust*, úgymond, *az égből*, a' hol vagyon az Atyának jobbján, *alá hozzák*. Az *alá* postpositio, és annyit tesz, mint *sub*. Az előszócska, melly a' *de* verbalis előszócskának megfelel, a' *le*, miut *decumbere*: *leszeküdni*.

Deductio. Minden *lehuzás* nélkül való előadás, úgymond, *Sárvári Pál*. A' számvetésben tesz ugyan a' *deductio* annyit, mint *levonás, hiányosság*: *Ber*ringung, *Abzug* im Rechnen, *Abgang*; de ha ide illik a' *lehuzás*, nem tudom. A' *deductio* többletét tesz a' most említett értelmenn kívül: *elvezetés, elterítés; származtatás*: *Abführung, Ableitung*. *Kísérés*: *Begleitung*. Hoffzas előadása, előterjesztése valaminek okai-

val együtt: ein *Ueithläufig* abgefaßter Vortrag mit Gründen. A' *Logicában Helyesítés*: *Deduction, Ableitung*. Ez általlában annyi, mint jusbizonyítás. Különösen a' képzetnek (*repraesentationak, Verstellung*) helyesítése Deákul *legitimationak* is mondatik. Ez szinte bizonyosnak teszi a' képzetnek jussát arra, hogy vele élhessünk; megmutatván, hogy értelem, létesség, tárgyügylő helyesség nélkül nem szükölködik, és hogy nem üres, hanem valóban tárgyra ugyl. E' helyesítés kétféle, *éreményes* tudni illik, és *tapasztaláshaladó* (*Deductio empirica et transcendentalis*). Az éreményes a' hasonlóképen éreményes képzetnek helyességét az által mutatya meg, hogy eredetét a' tapasztalásból megbizonyította. Illyen a' meleguek érzése. A' tapasztaláshaladó helyesítés azt terjeszti elő, mikép ugylhet valamelly tapasztaláselőző képzet tárgyakra, és mikép lehet a' tapasztalásnak tárgyaira nézve helyes, a' nélkül, hogy maga a' tapasztalásból eredett volna. Külömbözik ez a' *pufta értelmestítüst* (*expositio, Erörterung*); mert ez csak a' képzetnek foglalattyát adya elő, és minekutánna tapasztaláselőző eredetét megbizonyította, tárgyügylésének (*objectivitas*) vizsgálására nem crezkedik.

Defectio, pártolás, szakadás, hasonlós: *Abfall, (schisma) Tü*közöttetek hamis mesterek lesznek, az (a') kik veszedelmes szakadásokat hoznak be. Lethenyei. Egyéb értelemait lásd *Wagnerban*.

Defectivum verbum a' Grammaticában: *hiányos ige*.

Defectus, vitium. fogyatkozás, hiba, gáncs, hiány, valaminek hiya. Mangel, Abnahme. I. Wagnert. Megkérdezi a községet mindenszentelés előtt, ha tudé valaki öly fogyatkozást 's a' t. Pázm. Hod. Gáncsot keresni, találni, valakiben. Ugyanott.

Defendere, védni, védelmezni: vertheidigen. Ez annyi, mint az ostromlónak vitatásitól valamit megőni. Maga a' tiszta Filozofia sokat meg nem bizonyíthat, a' mit mindazáltal tökéletesen védelmezhet. Továbbá őni, oltalmazni, menteni: schützen, beschirmen. Eltávoztatni: abweisen, abwehren. Alhitani: behaupten. Tiltani: vermiehen. Az igazság mellett kitámadni. Pázm. Hodeg. A' támad ige a' ki előszócskával szókatlan. Ezen eselben a' Magyar a' kikelni igével szeret élni. Az Isteni tudományért bajt állani. Pázm. Hodeg. De ez Germanismus: den Kampf stehen, melly helyett a' Magyar a' bajt vinni, bajra kelni szójárásokkal él. Pázmánnal a' defendere vitatni is Predik. de ez annyi, mint affirmare adserere: behaupten, bejahren.

Defensatio, Sokszele oltalmazgatások pokhalójával fodözgetik veszett ugyököt. Pázm. Hod.

Defensio, oltalmazás, oltalom, védelmezés, pártfogás: Schutz, Schirm, Beschirmung, Gegenwehr, Vertheidigung, Verantwortung. Meg kell halniok a' keresztény hit' oltalmáért. Pázm. Hod. Magok' oltalmazásira. Pázm. Pred. Szilágyinál is oltalmazás.

Deficere, szükölködni, hijjal lenni: mangeln, fehlen, gebruchen. Fogyni, fogyatkozni:

abnehmen. Elpártolni: abfallen. Elájulni: in Ohnmacht fallen. Elsetétedni, megfogyatkozni: verfinjert werden. A' régi tanítás-tól, az igazságtól elhanyatlani. Pázm. Hod. melly helyes metaphora. Lásd Deesse. Az anyaszentegyházitól elpártult. Gánolzi. A' jószágok elfogynek. Pázm. Pred. Elfogyatkozni a' hittől. Monofzlai: de az elpártolni helyesebb, vagy kifogni a' hitből. Pázmánnal Pred. megfogyatkozni; de ez többnyire csak a' napról és a' holdról mondatik. Másutt Pázmán Pred. az elszakajzkodni igével él, melly nem is elég helyes formatio az elszakadozni helyett. A' kik ebben az oktatásban megfogyatkoznak. Pázm. Pred. Nem igaz ecclesia az, melly Krisztus' üdejétől fogva valamely üdoben elfogyott. Pázm. Pred. elszakadi, elállott, elpártult. Deficere mind a' kettőt teszi: de elfogni és elszakadni a' Magyarban nem synonymumok.

Definire, czélt, vagy véget vetni: Ziel setzen. Bejeezni, végezni: beschließen, enden. Szabni: vorschreiben. Meghatározni: begränzen. Helyeztetni: setzen. Megmagyarázni: erklären. Bocsilni, itélni, tartani: schäzen, dafür halten. Pro decidere: hasonlóképen a' gyülekezet, mikor végezett, azt mondotta. Pázm. Hod. Ezért is az erkölestudományt így lehet legjobban meghatározni. Márt. Istv. Lásd Decidere. Definiri: a' mi életünk rövid határra szüroztatik. Pázm. Pred. E' helyett a' korlátoztatik a' szokott metaphora.

Definitio. A' Logicában mi-voltkorlatozás, mi-voltkorlat:

Sacherkklärung. Tágosabb értelemben *értelemlhatározás*. Egyébaránt meghatározás, magyarázás, tökéletes megfejtés: *vollständige Beschreibung, Erklärung, Bestimmung, Erörterung.* Veresmarthi így szól: *a' Bölcsék' magyarázattya szerint: de ez interpretatio.* Csereinel *meghatározás, tellyes, vagy nem tellyes;* de az utolsó helyett *a' tellyetlen, imperfecta* jobb. *Fejér is Csereit követi; és így osztja fel: definitio identica: ugyanazonos meghatározás; praecisa: éppenséges; adaequata: jól mérsekeltt.* Azonban úgy vélem, hogy az *identicum, eggyenlő; az adaequatum, tellyesen eggyenlő; a' praecisum pedig pontos, pontosan meghatározott.*

Definitus, bizonyos, megírtt, rendbe szedett, elrendelt, meghatározott, megkorlátozott, kiszabott, elvégzett: beštimmt, bešrieben, geordnet, begränzet, abgemessen, geschlossen. Határozott udó: Pázm. Hod. Definitum iudicium Fejérnél jeles ítélet; de az okát át nem látom; másutt határozottnak mondgya. Az Aestheticában határozott.

Deflorare, megšzeplősíteni Pázm. Hod. schváchen. Egyéb értelemeit Lásd Wagnerban.

Defloratio, evirginatio. Pázmán Hod. szüzrontásnak, másutt pedig Pred. szüzességvesztésnek nevezi: de mind a' kettő szokatlan, az utóbbik pedig neutrum, és így a' Deák activismnak meg nem felel. Leghelyesebb és legszokottabb neve a' széplősítés, vagy a' megejtés.

Defraudator. Szilágyinál csalárd; de a' károsító ezen értelmet a' Törvényben helyesebben kifejezi.

Defuncti, halottak: die Verstorbene. Pázm. Hodeg. A' halgyökérből a' múltt udóbéli rélzésülő haltt, melly a' lízükségtelen o kozbevetéssel lassankint lízokásba jött, úgymint halott, és annyit tett, mint corpus vita functum, és kivált a' többes annyit is, mint haltt, mortuus, defunctus. A' halott szóból lett végtére a' betűcserélés és rövidítés által a' holttt szó. A' halott és holttt olly nagyon elterjedtek, hogy a' haltt törvényes participiummal alig mer az ember élni.

Degeneratio, elfajulás: Bésartigfeit; azután Corruptio, romlottság: Berderbtheit, és Perversitas, fonákág: Berkehrtheit, mindezek ama' hajlandóságból támadnak, melly az ollyan talpregulákat (maximálkól), mellyekben az őszöntollak az erkölcsi törvénybulerednek, megveti, és inkább az erköllestelen őszöntollaknak hódol.

Deificatio, istemítés: Bergötterung.

Deismus. Lásd Theologia. Deitas, Istenség, Geththeit. Medgyesinél Isteni valóság; de ez tulajdonképen és szorosau annyi, mint divina substantia, divinum ens.

Delativum suffixum a' Grammaticában leható ragaszték.

Delectatio, voluptas, gyönyörködés, gyönyör, kéj: Lust. képzettye ama' lízounynak, mellyben valamelly tárgy az élő valónak belső és valóügylő minémiségével, s az elfogadásra való kézfiséggel van; s mellyáltal ugyauazon való arra határozottatik, hogy e' tárgyat megvalóságosítsa; képzete oggy lízóval, ama' megegyezésnek, melly olly tárgy, vagy cselokedet, és

az élő talpvaló között van. Ennek ellenkezője az *undorodás*, *undor* (*fastidium*, *aversio*, *aversatio*, Unlust). Ez határozó ok gyanánt szolgál a talpvalónak arra, hogy valamit utállyon, kerülyön, azaz, hogy olyan cselekedetet vigyen végbe, melly az utált tárgynak valóságosítását meggátolja. A mi sem gyönyört, sem undort nem okoz, az érzésügyelőleg középvalónak mondatik. Ha valamely tárgynak képzettye gyönyört, vagy undort ébreszté? vagy ellenben sem gyönyört, sem undort? azt csak a tapasztalásból tudhatjuk. Kútforrására nézve a gyönyör különbözőféle, úgymint a) *elenyenek gyönyörje*, (*fruitio*, Genuss) melly az érzékenység által az elmébe, a szívbe jut, s mellynél mink szenvető állapotban vagyunk. b) *A törvényes munkáságnak a gyönyörje* (*actuositas*, Thätigkeit), avvagy az erkölcsi gyönyör. c) *A puszta visszaugyvelesnek a gyönyörje*, (*reflexio*) melly a szépben való gyönyörködés. d) *Az észkedő elmélkedésnek a gyönyörje* (*contemplatio*), melly a felségesben gyönyörködik. Lásd *Inclinatio*. *Delectatio morosa* *Illyésnél késelelmes gyönyörűség*: de úgy látszik, hogy ide a mulató jobban illik; *delectatio, cui sponte inmoramur*.

Delegans, Szilágyinál másraadó; de a hatalmasító jobb.

Delegatarius, Szilágyinál magára vállalo; de a hatalomvállalo helyesebbnek látszik.

Delegatio Szilágyinál másraadás; de a hatalmasítás világosabb. De ezeket a Törvénynek Lexiconnyában majd pontosabban meg kell határoznunk.

Deliberate, szántt szándékkal *Pázm. Hodeg.*

Deliberatus, a, um, eltökéltt: beschlossen, vorbedacht. Lásd *Wagnerban*. *Pázmánnál szántt szándékkal való. Hodeg. Deliberato animo, sponte. Democritus szántt szándékkal (a') tengerbe hagyigálta pénzét. Pázmán Pred. Fejénnél szántt szándékos; De a szán*, mint ige ölzve nem tetethetik eggy szóba a' nevekkal, mint név pedig anyyi, mint *traha*.

Delicatus. Delicatum habere, indulgentia corrumpere, molliter habere, mollificare. Pázmán a' *gyengéltetni* igével mondgya, és a' *testgyengéltetés* névvel is él. *Hodeg.* A' *gyenge* névből a' *gyengél* ige szókatlan, és így belöle a' *gyengéltet* igét törvényesen formálni nem lehet. Az *el* szótag, noha némellykor mint közbevetés a' *kedik* szóképző előtt feltaláltatik, mint *elmélkedik*; a' *gyenge* szó utánu még a' *kedik* előtt sem olly helyes, mint az *s*; mert a' *gyengéskedik*, mint a' *belegeskedik* pontosabb értelmű; a' *tet* képző előtt pedig tellyességgel szókatlan. *Analytic. Part. I. §. 187. pag. 302. et seqq. et §. 170. p. 273.* A' *gyengit* és *puhit* igéknek frequentativumi *gyengitget*, *puhitgat* a' fellyebb említett Deák igéknek jobban megfelelnek, legjobban pedig a' *kéyzetet*. A' most nagyon felkapott *lecsöget*, *kecsöget*, *köcsöget* igék, mellyeknek értelmét Páriz Pápai az *allecto* igével fejezi ki, én előttem olly gyanúsok, hogy alacsony imitativumoknak tartom, mellyek a' házi állatokat esalogató *kécs* hangból támadnak. Páriz Pápai

legalább a 'Deák Magyar Dictionáriumban az *allecto* és *allicio* igék után nem említi.

Deliciae, gyönyörűség. Wohlust, Ergözung. Mulatság: Surweil. Kedv: Lust. Mindennemű drágaságok' allerlei Kostbarkeiten. In deliciis vivere: Heródes házasságrontó (törő) társával palotában laktak, *vigadozva éltek*, mikor (azalatt hogy) az ártatlan jámbor erős fogságban sanyargott. Pázm. Pred. *Vigan élni*, vagy *kényyére élni* szokottabb kifejezések.

Delineare, rajzolni, entwerfen, abzeichnen. *Külömbféle cselekedetek' és tulajdonságok' nevezésével ábrázta es ösmerteti az Istent a' szent Írás. Pázmán. Pred.* Az ábráz helytelen és szokatlan íge az *ábrázol* helyett; ide pedig a' *rajzol* jobban illik. *Lethenyeinél kikepezni* a' Deák *effigiare* után: de ennek értelme habzó, ez a' *ki* nélkül szokottabb, ha pulzta a betűvel formállyuk: *kepzeni*.

Delineatio, rajzolat. Entwurf. *Fejér* is ennek nevezi.

Delusio, csalatkozás, Betrug. Lásd *Error*.

Demarcationis linea, határlinea. *Szilágyi*.

Democratia, néporfzágás, vagy a' mint *Szilágyi* nevezi *népuralkodás*. De ha az egész nép uralkodik, kik lesznek szolgálai? Volksergierung.

Demonstrabilis, megmutatható, megbizonyítható: beweisfähig, beweisbar. 1) A' Logicában vannak elközvetlenül bizonyos állítások, mellyeket mindazáltal még is megbizonyítani nem lehetetlen; ezek a' *megbizonyíthatók*. De vannak ellenben olly elközvetlenül bizonyos állítások is, mellyeket bizonyítani nem

lehet; és ezek a' *megbizonyíthatatlanok* (*indemonstrabiles*, beweisunfähig, unbeweisbar). 2.) Criticabéli értelemben megbizonyíthatók az ollyan észfogások vagy ítéletek, mellyeket a' tiszta vagy érzeményes szemlélesekben eggyaránt elő lehet állítani (*ostendere, exhibere, demonstrare, darstellen*). A' többiek *megmutathatlanok* vagy módgyokra nézve, mint a' izabadságnak észfogása; vagy garádcsoakra nézve, mint az erkölcsé.

Demonstrare, mutatni, megmutatni, tudósítani: zeigen, weisen, berichten, anzeigen. Bizonyítani: beweisen, darthun. *A' bünt kell gyalázní, annak gonofságát, büntetését, veszedelmét kell mutogatni.* Pázm. Pred. Pázmánál a' Hodegusban *megmutatni*, Lethenyeinél *megbizonyítani*.

Demonstratio, a' Logicában *megmutatás*, Beweis. Egyéb értelemait Lásd *Wagnerban*. A' *megmutatásoknak ereje. Márt. Istv.* A' köz beszédben a' *bizonyítás* értelmesebb. *Sárvári Pálnál megmutatás; Embernél megmutogatás*; de e' névnek gyakorító értelme a' bizonyításoknak erőtlenségét látszik jelenteni. *Fejérnél is megmutatás*. Oneki azután a' *demonstratio a priori, csupa észbéli vagy előbbiről való*, melly nálam a' *tapasztaláselőző*; neki *a posteriori, utóbbiról való*; de nekem *tapasztalásbéli*; neki az *ostensiva, egyenes*; nekem pedig *ösmertető*: neki az *apogica nem egyenes* vagy *mellékes*, a' *mellékes* jobb, miut a' *nem egyenes*; neki végtére az *apodictica ellenmondhatatlan*, nekem pedig *éskényfzerítő*.

Densitas, a' Logicában *zomoktság*, *Dichtigkeit*. A' köztöltésnek, helyfoglalásnak garádicsa. Mérőtudományosan (*mathematica*) az üres közrészeknek számát szerint itéltetik meg. *Tellyesen* (*absolute*) zomok az, a' minek semmi közrési sincsenek. *Létügylőleg* (*dynamice*) a' zomoktság ama' külömbféle garádicsok szerint határozlatik meg, mellyek a' közöknek a' szertül való elfoglalási között találatnak. Itt a' tellyes zomoktségnek (*absoluta densitas*) helye nincsen. A' köz beszédben *sűrűség*, *tömöttség*, *vastagság*, *keményiség*, *torlottság*: *Dichtigkeit*, *Dichte*, *Festigkeit*, *Härte*, *Pázmánnál temérdekség*. *A' roffz juvek' temérdekségétül eszébe (élzre) veszi a' föld' zsírosságát*. *Pred.* De itt is jobb volna a' *sűrűség*, vagy a' *torlottság*.

Densus, zomok, tömött, *dicht*. Egyéb értelmeit Lásd *Densitas* alatt, vagy *Wagnerban*. *Sűrű por*. *Pázm.* *Pred.* *Pázmánnál: temérdek setétségben volt a' világ*. *Pred.* A' *temérdek* névnek ezen értelmé már kiavúlt, és most már csak nagyító szó gyanánt élünk vele a' sok *adjectivum* előtt. A' *setétséget* is *sűrűnek* mondgyuk.

Denotare, *signare*. *Pázmánnál jegyezni*. Ezenn kívül teáz annyit is, mint megjegyezni, vagy inkább megjelelni: beztáson, annmerfen, bemerfen. A' mostani Deák nyelvben annyit is mint *tenni*, *jelenteni*: *beduten*; többnyire a' szavaknak értelmeiről.

Dentalis litera, a' Grammaticában: fogbetű: *Zahnbuchstabe*.

Dependentia, függés: *Abhängigkeit*. *Altallyában* ama' vi-

szonyt jelenti, melly az alku és az alku között vagyon. Erkölcési értelemben függésnek nevezetik ama' viszony (*relatio*, *Verhältniß*), mellyben az érzékenységtül érdeklert akarat az erkölcsi törvénnyel áll; ama' *kötelezés*, (*obligatio*) avvagy az akaratnak az élz által valamely cselekedetre való kényyszerítése, melly az érzékeny hajlandóságnak vággyával meg nem egyez. Mindenik élz és véges valónak akarattya mástül függ, de a' végetlené független; mivel ebben a' cselekvésnek külforrása nem olyan, hogy azt az élznek erkölcsi törvénye alá kellene vetni. Lásd *Coactio moralis*, és *Obligatio*.

Deponens, bizó *Hinterleger*; mivel a' *depositum*nak legjobb neve, a' bizomány: *Hinterlager*, *vertrautes Gut*. Szilágyi *letevés*nek nevezi a' Deák betű szerint.

Depopulator, *puftító*, *dülő*, *rabló*, *zűlkeményező*: *Verheerer*; *Bermüter*, *Mündeter*. *Pázmánnál* *szfzto* is *Predik*.

Depositarius, *bizományos*: *bei dem das anvertraute Gut liegt*. Lásd fellyebb *Deponens*. Szilágyi *gondviselőnek* mondgya, de ez nagyon tág értelmű szó.

Depositarium, tárháznak mondgya *Pázmán Hodeg*. Az elsőféle tanításokat az *Ecclesia'* tárházából vették. *Niederlager*.

Depositum, *bizomány*. *Hinterlager*, *anvertrautes Gut*. Szilágyinál *letevés*, *reabizas*, *letelt dolog*. A' két első inkább *depositio*. Lásd *Deponens*.

Derelictio, *elhagyás*, *Verlassung*. Szilágyinál a' *lemondás* annyit tehet mint *renunciatio*. *Ónálla a' praesumpta feltethető*; de talán helyessebben *gyanított* vagy *elogyantott*.

Derelinquere, elhagyni: ver-
lassen. Félben hagyni: fahren las-
sen. *Vesztében hagyni*. Pázm.
Predik. Itt a' *vestére* talán
magyarosabb volna.

Descendere, lemenni, lejön-
ni, hínabgthen. Pázm. *alá jönni*.
Pred. De az *alá* a' Magyarban
nem az igéknek előzőcskája
(praefixuma), hanem név ha-
tározó, melly a' Deáknál prae-
positionának nevezetik.

Descensus, lemenetel, das
hinabstigen, Descensus ad inferos
Pázmánál *poklokra szállás*
Hodeg. De az effélékben a' való
szócskának elhagyása, természet-
len latinismus. a' Magyar a' *pok-
lokra való szállásnak* mond-
gya. Lásd Magyar Grammaticá-
mot, melly 1818. költ, a' 391.
old. jegyzés. vagy az *Analytic.*
2. Réfz. 127. §. 141. és köv. old.
— *A nyilnak sebes* (az) *alá-
jöte* (alájötte) *mint selmente*.
Pázm. *Pred.* Sokkal jobb és ér-
telmesebb szavak ezek: *lejöve-
tele, selmenetele*. — *A meg-
testesülendő Fiúnak a' földtől
igen távullévő magos e-
gekből való alászállást* (le jö-
vetelt, vagy legalább leszállást)
tulajdonitanak. Lethenyei.

Descriptio, leírás: das Ab-
schreiben. Az írásnak mássa. Ab-
schrift. Feloljtás: Abtheilung. Be-
írás, beszegödtetés: Einschrei-
bung. Lerajzolás, előadás: Be-
schreibung, Erzählung. Rendtar-
tás: Einrichtung, Ordnung. Cse-
rénél *leírás* még a' Logicában
is, a' helyesebb *rajzolás* he-
lyett; *leírni* valamit más írás-
ból, vagy valamely könyvből
nem annyi ám, mint *rajzolni*,
vagy *lefesteni*. Molnár Albert-
nál *megírás*, melly a' tudomá-
nyos nyelvben még a' *leírás-
nál* is elégtelenebb, mivel a'

még csak az *írásnak* valóba
végbevitt foglalatosságát jelenti.
Leírás Fejérnél is.

Desertum, puszta: Wüste.
Telegdinél és Monofzlainál *ki-
etlen*. *Krisztus Urunk keresz-
telkedése után a' kietlenbevi-
tetek* (vitete, vagy legmagya-
rosabban vitetett). *Telegdi*.
*Láttam egy kietlenben olly
barátokat, kik közül* (kö-
zül) *egyic* (eggyik) *harmicz*
(harmincz) *esztendeig magát
berekesztvén, árpakenyérral
élt*. *Monofzlai*. *A proféták-
nak fiai az* (a') *kietlenben la-
koznak* (laknak) *vala*. *Monofzl*.
Régi Magyar Főzójárás a' *kietlen
puszta*; de a' *kietlen* maga csak
nem teheti azt, a' mit mind a'
két név tesz. A' *kietlen* a'
kej gyökérből támadt, melly
annyi, mint *delicium, voluptas,*
amoenitas; a' *kejetlen* tehát,
mellyből a' *kietlen* szörongülés
által támadt, csak annyi, mint
inamoenus, amoenitate carens.

Desiderabilis, kívánatos, kel-
lemetes: anmuthig, annehmlich,
barnach man verlangt. *Sokszor*
(az) *emberrel az életet meg-
untattyák és kívántattyák a'
halált vele*. Pázm. *Pred.* Több
izben tapasztalni azt Pázmánban,
hogy az antithesiseknek, avagy
ellentételeknek igéit, mint itt
a' *meguntattyák, kívántattyák*
az és kapcsolattal, minekelőtte
az ellentételnek tárgyait meg-
neveze, mint itt az *életet és
halált*, úgy öszvefüggeszti, hogy
olvasás közben az embernek
szükségképen meg kell az érte-
lem miatt hökkenni; a' mi az
ékesen szólásnak felséges cél-
lyával meg nem egyezhet. A'
második mondásnak igéjét így
kell utólyára hagyni: *az em-
berrel az életet meguntattyák,*

a' halált pedig kívántatták: hol azután a' vele tellyességgel szükségtelen szó.

Designare, jegyzeni, jelenteni, mutatni: bezeichnen, andeuten, bemerken. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *Ha ki vádol valakit, arra köteles, hogy helyét és üdejét adgya, mikor cselekedte a' vétket, a' miről (mellytől) vádoltatik.* Helyét és üdejét adni, úgy lázik, hogy germanismus: angeben. A' Magyar ezt a' kijegyezni, kinevezni, megmutatni, megmondani igékkel értelmesebben szokta kifejezni. Nem adhatták (mondhatták meg) idejét möggyát az *Ecclesia'* hanyatlásának. *Pázm. Üdejét, helyét, személyét, möggyát az elfszakadásnak adni. Pázmán Hod. Kijegyezni, megnevezni helvesebb.*

Desperare, kétségbe esni: verzweifeln. *Kétségbe esni az igazság' ösmeretiről.* úgy mond *Pázmán Hodeg.*

Desperatio, kétségbeesés: Verzweiflung. *Kétségbeesésre vinni. Pázm. Hodeg. Kétségbe ejteni. Pázm. Pred. Gánóztinál is kétségbeesés, és Illyésnél is.*

Desperatus, kétségbeesett: verzweifelt. *Pázm. Hodeg.*

Desponsare, eljegyezni: verloben. *Hogy vérenek szengéjével magának jegyezné lelkünköt. Pázm. Pred. Eljegyezne, mert el nélkül a' jegyezné csak annyi, mint signaret.*

Destinare, elvégezni, eltökélni, valamire szánni, elintézni: sich vornehmen, vorsehen, beschließen, bestimmen. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *A mit elfszánunk, 's elvégezzük magunkban. Pázm. Pred.*

Destinatio, intézet, tökéletes, végzés, elintézés; a' Syntaxisban mirevalóság: Bestimmung, miben álljon (álljon; mert ál adjectivum és annyit tesz, mint falsus, pseudo) az embernek ezen természetűl eleve (előre) lett elrendeltetése. *Márton István.* A' régi Deákoknál a' *Destina* annyit tett, mint vinculum, és *Vitruviusnál* a' *destino* annyit, mint öszvekötni. A' *rendeltetés* szóban, melly *ordinatiót* tesz, a' tel képző kellemetlen. és haszontalan. *Felelet a' 181. old. b).* *Az embernek rendeltetése, úgymond Fesér, hogy magát kivált észére, és szabad akarattára nézve tökéletesitse. Az embernek intézete* itt is helvesebb, mint *rendeltetése.*

Destruere, elrontani, szét-hányi, elpuffztatani, feldúlni, öszvedönteni: verderben, zerstoren, verwüsten. Széthontani: auseinander legen. *Ez a' tanítás az embernek szabad akarattját felbontya. Pázm. Hod. A' levágott barmot vagy baromfit felbontani; a' hurkot, a' varrást felbontani; vagy az épületről széthontani, az ágyról lebontani: ezek a' szokott szójárások. Az akaratról e' metaphora alacsony a' megrontya vagy lerontya helyett. Maga is Pázmán másutt így szól: Haszontalan az igaz tanítás, ha a' cselekedet elrontya a' tökéletességet. Pred.*

Detentio, letartóztatás, Bor-enhaltung. Szilágyinál *magánál való tartás.* De hisz a' cselekedet és marháinkot is *magunknál tartjuk.*

Deterioratio, rosszabbítás: Verschlimmerung. Szilágyinál *elrontás.* De a' mi csak rosszabb

lett, az még el nem romlott, hanem csak megroggaltatott. A' deterior comparativussa a' *deter* adjectivumnak; de még a' superlativussa *deterimus* sem teljannvit, mint *elronlott*.

Determinans causa, határozó ok: Bestimmunggrund. Cselekedetinknek határozó okai külömbféleképen nevezetnek. a) A' *formuügyelők* (*formales*) azok, mellyek a' módot határozzák meg, melly szerint a' tárgybanunk. Ezek a' törvények. b) A' *talpferügyelők* (*materiales*), a' tárgyat határozzák meg, mellyre a' cselekedet intéztetik. Ezek a' maximák, avvagy a' sarkregulák. c) *Tárgyügyelők* tovább (*objectivae*), a' mennyire tiszta érzefogásoktól függnek, mint a' törvények. d) *Valöügyelők* pedig (*subjectivae*), a' mennyire az érzékenységet érdeklük. Ezek az *öfztöntollak*, *öfztönök*. e) *Gyakorlásügyelők* (*practicae*), a' mennyire a' végső indító ok, melly az akarást megelőzközi, tiszta érzék. f) *Érzésügyelők* végtére (*aestheticae*), mikor az akarásnak végső indító okai bizonyos érzeményekben fekszenek.

Determinate, határozólag: bestimmt. A' *gondolkodó erőnek külöbségét nyilván és meghatározottan kijegyzi. Fejer.*

Determinatio, határozás, határozat: Bestimmung. Fejénnél *elhatározat*; de az *el* szükségtelen. — *Determinatio rei*, valaminek határozattya: Bestimmung eines Dinges. Ez annyi, mint *valóságos állitmány* (*reale praedicatum*), melly az érzefogást megtágitva, megnagyobbítja. *Gyakorlásügyelő* értelemben végső czéllya az ember nemzet' határozásának az,

hogy a' tökéletes mesterség ismét terméltette vályyon.

Determinatus, határozott: bestimmt. *Határozott üdö. Pázmán Hod. Fejénnél is határozott.*

Determinismus, határvitítás: Determinismus. E' tanítás azt vitattya, hogy az akaratnak belső elégséges okok által kell meghatározatni. E' tanítást a' szabadsággal, avvagy alkutlan és mindenkép tellyes önkénnyel (*absoluta spontaneitas*) igen könnyü megegyeztetni.

Detractio, rágalom, rágalmazás, emberszöllás: Ehrabschneidung, Berleumdung. *Illyésnél emberszöllás, rágalmazás.*

Detractor, rágalmazó. *Pázmán Hod. Berleumder.*

Detrahere, levonni: abziehen. Rágalmazni, megszölli: verleumben, nachreden. Egyéb értelemait lásd *Wagnerban*. *Pázmánnál vonnyel* Pred. De az infinitivusokban az *y* betűt csak némelly helyekenn a' köz néptől hallani.

Devinctio az Aesthéticában *részrevonás*. Lásd az *Analyt. III. Részét*:

Devius, *devians*, úthagyó, útvesztő, tévedtt: was außer dem Wege ist, abwegsam, verirrt. *Pázmánnál utavefstett* Predik. De az *úttavefstett*, mint az *eszevefstett* helyesebb volna, ha a' *tévedtt* közönséges szokásba nem volna.

Devotio, ajtatosság: Andacht. A' léleknek készsége és hajlandósága arra, hogy az istenes érzeményeket elfogadgya; foganattya az erkölcsi és Religiósbéli ideáknak, valöügyelő tekintetben. — *Devotio spuria*, (*bigotterie*), *Al ajtatosság*, *szenteskedés*: Andachtlos. Öly

szokás, melly a' jámborságnak gyakorlását nem az Istennek tiszteletmutatásokban és az Istennel való érzékenykedésekben keresi.

Devovere, fogadni, ígérni, ajánlani, tulajdonítani, szentelni: verheltsen, verloben, angeloben, Gesáfde thun, zueignen, ergeben, widmen, versprechen. Feláldozni: aufopfern. Itélni, károztatni: verurtheilen. Átkozni: verfluchen. *Devovere* se: Pázmánál *elzánni magát*; de jó értelemben a' rá szánni magát jobb; mert az *elzánás* a' kétségbeesésnek a' kezdete.

Deus, Isten: Gott. E' nevek alatt az emberi nyelvekben nem csak a' legfőbb és véghetetlen Való, az erkölcsi Religiónak tárgya értetődik, hanem sokszor magosabb rendű, emberhaladó való is, mellyet a' Görög *Dæmoun*nak nevezett, Magyarul pedig Ál Isten, hamis Isten, Angyal. *Az Istent méltó tisztelettel uralni.* Pázm. Hod. — *Pro Deo habere*: isteneelni. *Őtet egyedül társ nélkül istenelelyük.* Pázm. Hod. — *Deum timens*: istensfélő. *Melleyeket igen kell kerülni az istensfélő tanítónak.* Pázm. Predik. — *Deum relinquere*: az Istentől búcsút venni, úgymond Pázmán Pred. Ez nagyon világi, sőt udvari kifejezés az *elhagyni* helyett. *Deum sequi*: Isten után járni, úgymond Pázmán Predik. E' kifejezéssel már most a' Magyar a' szerelmesekről, és legfellyebb a' kérélelőkről él: a' *Deum sequi* annyit, mint az Istent követni, nyomdokiban járni, vagy igazabban: sugarlá-

sinak és parancsolatinak engedelmeskedni. — *A Deo avulsus*, Istentől szakadt, úgymond Pázm. Pred. de ez annyit tesz, mint *ab aliquo Deo ortus, progenitus*, mint nagy ágból szakadt; *szakasztott olyan, mint az atya.* A Deo avulsus tehát annyi, mint az Istentől elfszakadt, elpártolt. *Propter Deum, pro Deo pati*; (az) Istenért szenvedni. Pázmán Pred. Dei gratia: Isteni malaszt. Pázm. Pred. a' Tót *miloszt* névből. Magyarabb a' *kegyelem.* *Dei adjutor*: az Isteni segítője. Pázmán Predik. Dei amicitia: (az) Isten barátsága. Pázm. Pred.

Dexteritas, (*talentum*), készség, alkalmasság, ügyesség, tehetség, talentom: Geschicklichkeit, Talent. Annyi, mint belső tökéletesség, melly az embert mindenféle czéloknak megelőkölésére alkalmasnak teszi.

Diaconus, Papsegéd, Felpapsegéd (*Hypodiaconus*), és Alpapsegéd (*Subdiaconus*). Ha, valamint a' *Decanus* szóból elvettük az *us* végzést, és *Dekánnak* mondjuk: úgy itt is megakarjuk a' Görög nevet végzése nélkül tartani, alkalmas, és könnyen érthető nevek lesznek a' Magyarban ezek: *Diákon*, *Feldiákon*, *Aldiákon*. Mivel a' Diákonok a' régi Levitáknak, az Aldiákonok pedig a' régi Nathineusoknak hivatalyát viselik a' keresztény Anyaszentegyházban. neveztetik mind a' Diákon, mind az Aldiákon *Levitának* is. Mondhattuk tehát az elsőt *Fel*, a' másikat pedig *Allevitának*. A *Diaconus*, és *Subdiaconus* *Levitáknak* nevezik némellyek, úgymond *Gánótz*. *Illyés* csak

Diaconusnak mondgya Magyarul is.

Diaeta, Életrend: Lebensordnung. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *Millyen* egy bizonyos mértékletes élelmódja. *Fejér*. Ha azt mondaná élelmód, legalább jól Magyarul volna. Azonkívül, valamint a' Deák *victio*, úgy a' Magyar élés is nagyon szokatlan a' *vita*, élet helyett. Az élés annyi többnyire, mint *usus*; a' *visszaelés*, *abusus*. Törvényes értelemben *Országgyűlés*: Landtag.

Dialectica. Látzattudomány: *Erkenntniswissenschaft*. 1) Az észillettő és formaügyelő Látzattudomány (*Dialectica logica et formalis*) annyi, mint a' látzatnak logikája, élettudománya, melly a' látzatot vagy megelőközi, vagy megitéli. 2) A' *tapasztaláshaladó*, és *talp-férügyelő* (*Dialectica transcendentalis, materialis*) annyi, mint előadása és megitélése ama' látzatnak, melly magának az észnek valóhéli rendtartásából tapasztaláselőzőleg származik. Az elmékedésbéli észképeknek és itéleteknek látzattya az elmékedő észti illeti, a' többiekké pedig a' gyakorlásügyelő észti. Lásd *Species*.

Dialecticus. Cseré vetekedő tudóskának mondgya. De a' *Dialectica*, úgy mint a' *Logicának* része, az okoskodásnak tudományához tartozó fontos mesterség, és így azért, hogy velesokan visszaéltek, a' megvetést meg nem érdemli. A' *Dialecticát* *Látzattudománynak* neveztük: a' *Dialecticust* tehát *Látzattudománynak* legjobb mondhatjuk. Németül *Dialectiker*. A' *vetekedő tudóskának* nevét engedjük oda a'

Pseudodialecticusnak, a' *Rabulának*.

Dialectus, szőejtés: Mundart. Fejérnél *nyelvjárás*. A' *szójárás* aunyi, mint *idiotismus*. A' *nyelvjárás* nagyon tágas értelmű. *Ugy jár a' nyelve, mint a' pille*.

Diaphanus, átlátható, áttetsző: durchscheinend, durchsichtig. Pázmánnál *általlátható* *Predik*. De az *át* és az *által* között nagy a' különbség.

Dictio, helzéd, szóllás, mondas: Rede, Spruch. Lásd *Oratio*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*.

Didascalicus, a' tanításhoz tartozó: zur Lehre gehörig. Tanúságos: Lehrhaft, Lehrreich. *Usus didascalicus*: tanítói haszon. *Márt. István*. A' tanításbéli, vagy a' tanításra fordítható haszon helyesebb.

Differentia, különbség, különbözés: Unterschied, Ungleichheit. Egyenlenség, vetekedés, pör: Streitigkeit, Zwiespalt, Sauf.

Halasztás: Aufschub, Versögerung. *Bár egyéb cikkelyekben különbség 's közbevetés legyen is, azzal be nem árkkollatik az üdvözség' üttya*. Pázmán *Hodeg*. Másutt különbözésnek is nevezi. *Hod*. De a' közbevetés e' mondasban annyi, mint

interpellatio: Einspruch; valamint ebben is: *Krisztusnak poklokra* (való) *szállásárul közbevetés* *vagyon az Augustana Hitenn* *valók közt*. *Hodeg*. A' *differentia* Cserénél is *különbség*.

Differentia logica. Mivel azon jegyeknek *özvesége*, úgy mond *Fejér*, mellyeknél fogva meg tudni, hogy valamely értelme nem egyenlők, *logikai különbségnek* nevezetik. A' *numerica* vel *individualis* noki

szám szerint, vagy egyenkint való különbség; a' *specifica* lekezezi; a' *generica* nemi; a' *differentia ultima* utolsó különbséget. A' mi vélekedésünk szerint a' *logicus*, a, um ész tudományos, észügyelő, észillető; a' *numericus*, a, um számbéli, számügyelő; az *individualis* ridegítő; a' *specificus*, a, um felekezetiügyelő, felügyelő; a' *genericus*, a, um nembéli, nemügyelő. Az utolsó szóval a' Magyar a' helyről, és legfeljebb az üdőről szeret élni; egyébkor a' *végző* szokottabb. Itt az *ultima differentia* megválasztó, vagy választó különbségnek legértelmesebben nevezetik.

Differre, halasztani, hosszabítani: *auffchieben*, *verlängern*. Külömbözni: *unterschieden seyn*. Egyéb értelemait lásd *Wagnerban*. Örömeben szabadossá tette (felszabadította) *szolgáját*, *ki hirt hozott, hogy holnapra haladott* (halasztatott) a' törvény. Pázmán *Pred.* Haladni annyi, mint *praecellere*: *übertreffen*, vagy *magunk után hagyni*, mint *messze haladtuk már a' várást, mikor a' kocsiban roszul lett*. Másutt maga Pázmán így szól: *kegyelmesen halasztva a' gonoszok veszedelmét*. Pázm. *Pred.* A' másik értelemben: (a') *mennyire különböznek az almodott, és (a') való* (valóságos) *fájdalmak*. *Pred.* A' *mennyire* névmutató nélkül kérdez.

Difficilis az *Aestheticában* nehéz: *mühsam*.

Difficultas, súly, nehézség, baj, akadék: *Schwierigkeit*, *Beschwerlichkeit*. Egyéb értelemait lásd *Wagnerban*. Az első *dologban nincs akadék, mert*

emberi okossággal is általértyük (átértjük) *hogy 's a' t.* Pázm. *Hod.* Lásd *Nodus*.

Difformitas a' helyesebb *differentia* helyett *külömbőség, különbözés*: *Unterschied*. Illyénnél az *egyenetlenség* annyi, mint *discordia*.

Diffundi, elterjedni: *sich außbreiten*. Ez egy *állapotban meg nem marad*, úgymond *Monofzlai, hanem gonofzrül gonofzbra árrad*, (*gonofzabbarra terjed*, vagy *legfelyebb árrad*). Az *ár* annyi, mint *subula*; az *ára*, *merx*, *pretium*: az *exundationak* igaz régi neve *pedig hár*, mellyből még most is fenn van a' *hárul, hárít*.

Digladiatio, kardoskodás, vetekedés, pörlekedés: *das Fechten, der Sauf*. *Megtiltá a' kardoskodást*. *Telegdi*.

Dignari, méltóztatni, méltónak tartani: *würdigen, würdig achten*. *Passive* Cicerónál és Virgiliusnál méltónak tartatni: *würdig geachtet werden*. *Cserénélezt* olvassuk: *engemet nyájas társolkodására méltóztatott*; és e' *soloeicismusának a' mostani Írók között már több követői találatnak*. De tegyük egy keveset a' font-ra. Mivel a' *Dignor* deponens ige a' Deákban *cum Ablativo rei et Accusativo personae*, és így active mondatik, mint *societate sua me dignatus est*: azt következtették a' Deákos Magyarok, hogy a' *méltóztatik* igének is hasonló syntaxis lehet tulajdonítani. A' *iat, tet* képzővel csak a' neutrumokból lehet activumokat formálni, mint *barátkoztat, emlékeztet, utköztel, származtat, barátokozik, emlékezik, utközik, származik* neutrumokból; és az il-

lyen activumok egyszersmind intransitivumok is, azaz, mint passivumok a' befzédben nem szolgálhatnak. Így rosszul van mondva: *ötölte a' tűz a' víz-zel öfzvebarátkoztatik; ő erre jelenlétentül megemlékeztetett; a' vezerektül a' seregek öfzve-ütköztetnek: ő a' prókatorátül Grof vérbül származtatik.* Lásd az *Analyt. I. Rész. §. 170. pag. 273. et seqq.* A' méltó adjectivumbül helyesen formáltt, de szokatlan igék csak a' *mél-tit*, *dignum facit*, és a' *mél-tül*, *dignus fit* lehetnének, mint az *apró*, *öcsö*, *jö*, *ő*, *bő*, *hő*, *dücsö* adjectivumokbül: *aprit*, *öcsül*, *öcsit*, *javul*, *javit*, *avul*, *avit*, *bövül*, *bövit*, *hevül*, *hevit*, *ducstül*, *dücsit*. Ha valaha a' méltöz activumot, vagy a' méltözik neutrumot a' méltó adjectivum szülte, vagy sem? nem tudom; de azt tudom, hogy a' méltöz, és méltözik igéket a' szokás fel nem szentelte. A' méltözik igébül támadhatott volna a' méltóztat acti-vum, mellynek művelő értel-mét a' szokás hasonlóképen meg nem törvényesítette. Az egy méltóztatik maradt fenn, és még most is járatos, de csak mint neutrum, nem pedig mint passivum, és így a' *dignor* igének csak akkor felel meg, mikor ez neutraliter accusati-vus nélkül áll; mint *ad me venire dignatus est: hozzám jönni méltóztatott.* Ama' Deákos mondást: *societate sua me dignatus est* illy fordúlással kell igazán Magyarúl ejteni: *engemet társalkodásával megtisztelni méltóztatott*, vagy *társalkodására méltónak ítelt*, vagy legtermészetesebben: *társalkodásával megtisztelt.* A' méltóztatik

ige, szinte mikint a' titulaturák is, mellyek nyelvünkben sok természetlenséget szültek, a' szokásba vett conversatiónak, társalkodásnak kifejezései közétar-tozik.

Dignatio, méltóztatás: *Würdigung*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban.* A' *Füü igaz Isten*, úgymond a' *Confessio*, *nem nevezet szerint, avvagy valami (valamelly) méltóztatásbül, de (hanem) állat szerint 's természet szerint.* Az állat névrül lásd *Consubstantialis*.

Dignitas, Méltóság: *Würde*. Tisztelet, böcsület: *Ehr*. Tekintet: *Ansehen*. Tisztesség: *Anständigheit*. *Pázm. Hodeg. Lethenyei, Veresmarthy.* A' *tisztességben telhetetlen emberek. Telegdi.* Ide a' *tisztelet*, a' *tiszteletmutatás* illik, mellyet más emberektül várnak a' kü-lömböztető böcsületre vágyakodók. A' *tisztességnek* értelme mindenkép *moralis*; de a' *tiszteleté, tiszteltetésé* polgári. *Az Isten fia, meg nem csalatik, (csalatkozik), és böcsületét (talán böcsét), méltósá-gát, hasznát tudgya minde-eknek. Pázm. Pred.* Nem ma-gyarosabb volna ezt így ejteni: *'s mindennek böcsét, méltósá-gát és hasznát tudgya.* Ritkán világosok az olyan mondások, mellyekbe az Író a' szavakat rend-tartás nélkül szinte csak villá-val szórja. keveset gondolván vele, akárhová essenek. — *Dignitas recipiendae beatitudinis, a' boldogságra való méltóság:* *Würdigkeit glücklich zu seyn.* Ezen észkép (*idea*) az erkölcös-ség és a' boldogság között való szövétséget szükségesnek teszi, 's erkölcsi *foganhatóságot* je-

lent. (*receptivitas*, *Empfindlichkeit*). Helybenhagyása tudni il-
lik az elzes való' boldogságának
maga által a' tiszta és pártatlan
ész által annyiból, mivel az élni-
nek legfőbb javával (czéllával)
nagyon megegyez, hogy vala-
mely személy a' boldogságot bír-
ja. A' boldogság tehát nem egye-
nesen és eszközetlenül függ saját
hajlandóságunktól, melly azt
magunknak, vagy másoknak ki-
vánnya. Inkább indító ok ő ar-
ra, hogy erkölcsügyelőleg jők
legvünk, mivel a' boldogság az
erkölcsösséggel eszközetlenül és
szükségképen öszve van kapcsol-
va. A' természetes *foganhatóság*
a' boldogságnak elfogadására csak
éreményes (*empiricus*) és így
koránt sem erkölcsi (*moralis*)
indító ok volna.

Dignus, méltó, érdemes:
würdig. Illeudő: anständig, gebüh-
rend. Minden böcsületre méltó.
Pázm. Pred. Érdemesnek érez-
ni magát. Ugyanott. *Dignus*
ira. Pázmánnal haragérdemlő.
Predik. De a' haragra méltó.
vagy érdemes szokottabb.

Digressio az Aestheticában
tárgyhagyás: Ausschweifung.

Dilatare, szétterjeszteni, ö-
regbiteni, szélesíteni, nagyobbi-
tani, kiterjeszteni: ausbreiten,
erweitern, größer machen, ausfüh-
ren. Húzni: dehnen. Elhalasztá-
ni: verschieben, aufschieben. Min-
denekre kifejlesztíti. Ember. Ez
a' szokott kiterjeszti helyett na-
gyon nevetséges Latinismus.

Dilatatio, elhalasztás, haladék,
halogatás: Aufzug, Frist, Auf-
schub. Halogatás nélkül. Pázm.
Pred.

Dilectio inimicorum. Ellen-
ség szeretés, die Liebe der Feinde.
Pázm. Pred.

Dilemma, *sylogismus cor-*

nutus. Csere^szarvas okoskodás-
nak nevezi, valamint Fejér is.
A' *szarvas* epithetum minállunk
többnyire rossz értelemben vete-
tik, mint *szarvas bűn*. Mikor
Cicero így szól: *experiamur, si*
possimus cornua disputationis
tuae commovere, a' *cornua* me-
taphorát bizonyára nem a' mar-
hának *szarvaitól*. hanem a' hadi
seregnek *szárnyaitól* kölesönöz-
te. Mikor régi írónk a' Deák-
ból fordítván Magyarra, a' Deák
szónak legközségesebb és leg-
ösmeretesebb értelmét követték,
minden mélyebb nyomozás nél-
kül; szána^skodást érdemlettek
inkább, hogysem szemrehá-
nyást, mivel afféle Lexiconok nél-
kül, mellyekben a' Deák szónak
többféle, vagy éppen valamen-
nyi értelmei ki voltak volna té-
ye, szükölködtek. De a' mostani
írónk ezt már nem lehet meg-
bocsátani. A' dilemmának már
Veresmarthy talált valóban ma-
gyaros és tisztességes metapho-
rát, mikor azt *ket élű bizony-*
ságnak nevezte. *Az egész dol-*
got, úgymond, két élű bizony-
ságba foglalom.

Diluvium, áradás: Ueber-
schwemmung, Wasserfluth. *Vizö-*
zön: Eündfluth. Az *özönvíz*,
mellyel már Pázmán is élt *Ho-*
dog. a' *szavak* öszvetevésének
reguláit sérti. Fgyet tefzé val-
lyon a' *szobaleány* és a' *leány-*
szoba? a' *hústé*, és a' *lékus*?
a' *szinbor*, és a' *borfzin*? a'
vákmerő, és a' *merő vak*?

Dimensio, mérés: Ausmessung.
Megezközlése ama' határozott
ézfogásnak, melly valamely
mennységnek nagyságát clonk-
be terjeszti.

Dimidium, fél: die Hälfte.
Pázm. Hod. *hasonfélnek* mond-
gya, *hasonló fél* helyett: de a'

fél maga is untig elegendő.

Diminutivum nomen, kisebbitő név.

Dimissoriae literae. A' menedék levélről lásd *Repudium* alatt.

Dionysius. Dienesnek nevezték már a' Régiek. *Monofzlai*, *Pázmán*. *Hod.* és e' megnevezetett névvel még most is helyesen élünk. A' köz nép *Gyenesnek* mondgya; világos bizonyosságául annak, hogy a' *gy* hang a' *d* betübül cred lágyítás által, mint az *l*, *n*, *t* betübül az *ly*, *ny*, *ty*, és hogy a' *gy* hangot természetesebben írának *dy* betübükkel.

Diphthongus, öfzetett hangzó: *Doppellautr*.

Directe, egyenesen: geradt. *Pázmánnál*, *igyenesen*. *Hod.* *Monofzlainál* a' *közbevetés nélkül* aunyi, mint *immediate*. Lásd *Immediate*. *Eszköz által*, úgy mond másutt, mint *Aaron*, *hivadék* (hivata, hivatott) (az) *Istentül*. Lásd *Mediate*.

Directio, arány, (irány) arányzás, igazítás, vezérlés: *Richtung*, *Leitung*, *Führung*. *A' halhatatlan lelek' vezérlése* (igazgatása) *is kívántatik a' gondviseléstül*. *Pázm.* *Hod.* *Ez* (az) *Isten' igazgatásábül iratott*. *Pázm.* *Az arányozásra kifüggesztett tizt* (özölt) *elhibázta*. *Molnár Alb.*

Dirigere, egyenesíteni: *gleich machen*, *eben machen*. *Igazítani*, *arányzani*, *intézni*, *rendelni*: *richten*, *lenken*, *ordnen*. *Igazgatni*: *anordnen*. (Az) *Isteni igazságnak kinyilatkoztatására igazította*. (intézi) *Pázm.* *Hod.* *Ennek a' három dolognak magyarázására igyenesitem a' mai tanításomat*. *Pázm.* *Pred.* *Ez a' dirigigo* igének nem *moralis* ha-

nem *gépelyes* értelme: *egyenesíteni* pedig csak azt szoktuk, a' mi görbe. Ide tehát az *igazítani*, *arányzani*, de leginkább az *intézni* igék illenek. *A' ki Krisztus' életéhez, mint méő sinorhoz* (zsinormértékhez) *igazította* (alkalmaztatta) *élete' folyását*. *Pázm.* *Pred.* *Dirigi*, in relatione esse. Lásd *Referri*:

Disciplina, fenyíték: *Zucht*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *Pázm.* *Hod.* *rendtartás*, *szertartás*: *Ordnung*. Lásd *Communitio*. *Veresmarthynál is fenyíték*. *A' népet feddik és a' jegyelemben* (talán figyelemben) *megtartták*, úgy mond a' *Confessio*. A' *Jegyelem* névvel *Illyés is él*; de ha csak a' *fedd* gyökérbül reguláttanul nem támadt, *fenyíték* helyett venni nem lehet.

Discrimen, külömbség, válfalztás: *Unterschied*. *Veszedelem*, *veszély*: *Gefahr*. *Villongás*, *vetekedés*, *ütközet*: *kleiner Streit*, *Scharmüßel*, *Treffen*. *Kétség*, *kétkedés*: *Zweifel*. *Discrimini objicere*. Lásd *Aleae committere*. *Válfalztást tud tenni a' jo és a' gonofz között*. *Pázm.* *Hod.* *Ezek között nem kell semmi külömbözést és válfalztást tenni*. *Pázmán*. A' *külombözés neutralis*, a' *válfalztás activae significationis*. Az első helyett *külombözöttetés* jobb, *külombőség* pedig szokotlabb. A' *kerelzttség minden embernek külombözés nélkül* (külombőség helyesebb) *szükséges*. *Gánótz*. A' *külombőség nélkül a' minden embernek szavak előtt helyesebben állának*, mert ezeket határozzák meg.

Discursivus, *a*, *um*: *Fejtő*, *sejtegető*. Lásd *Aesthetica perspicuitas*, azulán *Conceptus analytice universalis* és *Judicium*. — *Discursiva cognitio*,

sejtő, vagy *sejtegető* ösmeret: Discursive Erkenntniß. Lásd *cognitio discursiva*. Fejéknél értelmi esméret. — Discursiva perspicuitas lásd *Perspicuitas*. — *Discursive perfecta cognitio*, *sejtőleg tökéletes ösmeret*: Discursiv vollkommene Erkenntniß. Lásd *Cognitio discursiva perfecta*. Fejér szerint *értelmesen tetyles esméret*. De ezt imigy határozzuk meg: *sejtőleg tökéletes ösmeret*.

Discutere, megfontolni, megvizsgálni, kinyomozni: erwägen, erforschen, betrachten, ergründen. Pázinán a' *megforgatni* metaphorával él: *ha megforgattuk is*, úgymond, *azokat az eretnekeket, bizonynal megtapasztaltuk*. Hodeg. Úgy látzik, hogy e' metaphora a' birkozásból van véve. *Megforgatni ezen kérdést*, úgymond Molnár Albert: de a' *kérdésről* van a' *forog* igével idiotismusunk: *nagy kérdés forog erről a' tudós emberek között* 's a' t.

Dissinteressatio. Az *igazi önnönhafznatalanság*, úgymond Már. Istv. E' szószörnyetnél, mellyben az *ú* formativa possessiót, a' *talán* pedig privatiót, és így az egész szó két ellenkező dolgot tesz, e' szószörnyetnél, mondám, a' Deák barbarismus jobbat nehezen érdemel. De ha az *interessentiát* már *haszonkeresetnek* mondjuk, a' *dissinteressentiát* méltán lehet *haszonkeresellenségnek* nevezni.

Disjunctivus, a, um, szétválasztó. Fejéknél *megkülönözős*, mellyben az *s* formativa kisebbitő, mint a' *sárgás*, *feketés* adjectivumokban. *Disjunctivus syllogismus* lásd *Syllogismus*. *Disjunctiva conjunctio* a'

Syntaxisban *szétválasztó kapcsolat*. — *Disjunctivum judicium*: *szétválasztó ítélet*. Disjunctions Urtheil. Ez tárgyügyelő értelemben olly ítélet, melly két vagy több tárgyügyelőleg ellenkező állítmányok (*praedikatumok*) közül az egyiket választja, a' többieknek elrekesztésével. Illyen ez: „a' világ vagy vak esetből támadt, vagy vak szükségből, vagy eszes való által.“ Meg kell az illyen ítéleteket különböztetni mind a' *felváltóktól* (*alternativa*), mind a' *felosztóktól* (*distributiva*). a) A' *felváltó* ítélet szétválasztó ugyan, de valóügyelő (*subjectivus*) viszonyban. A' *felváltó* tudni illik az ollyan ítéletek közül, mellyek tárgyügyelőleg (*objective*) egyértékűek, de valóügyelőleg (*subjective*) ellenkezők, az egyiket választja határozásúl; péld. ok. „a' test vagy mozgó vagy mozgatlan.“ b) A' *felosztó* ítélet a' volna, mellyben péld. ok. a' mozgás részént az egyik, részént a' másik testnek tulajdoníttatna.

Disjunctus, a, um. Disjuncta s imilitudo lásd *Similitudo*. *Disjuncta notio*: *szétválasztott értelmény*. Fejéknél megkülönöztetett értelem. Lásd *Notio*.

Disordinatus, rendetlen, öszvehomlott: unordentlich, zerstückt. *Galyiba* p. o. *ország* Pázmánnál Hodeg. szinte annyit látzik tenni; de alacsony szó, és nem elég ösmeretes. Szabó Dávid a' kised Szótárban így szól rólla: *Galibázkodni, galibáskodni, vesződni. Elég galibám, vitám, vesződségem volt vele. Galibakunyhó, vagy vesződség, vagy gonosz, vagy bordélyház' gazdája. Páriz Pápainál Galiba: Mapalia. Item Perversus.*

Ganeo. Galibázkodni: ineptio, tergiversor. Illyen az efféle Iza-
vaknak a' sorsa; értelmekre
nézve kerengenek egy darabig,
mint a' beteg juhok, még vég-
tére örökre feldülnek.

Disparatus. Csere szerint *el-
választott.* Disparata Logicis di-
cuntur, quae de se invicem non
possunt praedicari. A' *disparo*
igének értelme, *külön tenni,
különözni, elkülönözni.* Aulus
Gelliusnál pedig *egymástól el-
választani.* A' *dispar* végtére
Liviusnál annyi, mint *egyen-
letlen, nem egyenlő, különbö-
ző.* Ezeknek öfvetartása után
a' *disparatum*nak leghelyesebb
neve a' *különböző.*

Dispensare. Lásd többféle ér-
telmeit *Wagnerban.* Pázmán-
nál *felf szabadítani. Az anya-
szentégyház, úgymond, (az)
Istennek tisztességére és vala-
mi (valamely) közönséges ha-
fzonra szükségesnek itéli, hogy
valakit felf szabadítson, vagy
inkább (az) Istentől felfzaba-
ditottnak jelentsen kötelessé-
gétől.*

Dispensatio, facultas. Páz-
mánnál az *engedelem* talán csak
facultas. A' *dispensatiót* előb-
beni mondása szerint *dispensare*
alatt *felfzabadításnak* kell mon-
dani.

Dispensator. Lásd *Wagner-
ban.* Pázmánnál *ofztogató* Pred.
Telegdinél *sásár. Az Isten' tit-
kainak sásári a' papok, úgy-
mond. A' sásár a' Német Schaf-
fer, Schaffner* névből van
véve; pedig e' Német szó tu-
lajdonképen *beszerzőt* jelent,
és így a' *dispensatorra, ofzto-
gatorra* nem illik. A' *dispensa-
tor* helyesen németül *Auspender,
Austheiler.*

Dispositio, promptitudo, di-

*gestio, készület, készség: An-
lage.* 1) Így neveztetnek által-
lyában mind a' mivolti rélzek,
mellyek a' valóhoz tartoznak,
mind a' rélzek' egybekötéseinek
formái, mellyek a' valót éppen
olly valónak tezik, a' kicsodás.
2.) Különösebben vévén, a' *ké-
születek* vagy *credetiek, vagy e-
setiek.* Az eredetiek a' valónak
lehetségéhez szükségképen tar-
toznak. Az esetiek azok, mel-
lyek nélkül a' való lehetséges
maradna. 3.) A' vágyó tehetség-
re nézve, (*appetendi facultas,*
Beგრungungsvermögen) és a' szabad
akarathoz haszonvételére nézve,
kétféle jó *készületei* vagy *kész-
ségei* lehetnek az embernek, úgy-
mint vagy tagadók, vagy téte-
ményesek. a) A' *tagadolag jó
készületek* azok, (*bonae dispo-
sitiones negativae*), mellyek az
erkölcsi törvénnyel nem ellen-
keznek, mint az állatiaságra va-
ló készségek, az önfenntartásnak,
a' nemfolytatásnak, (*propaga-
tionis*), és a' társalkodásnak
öfztonei; vagy mint az ember-
ségre vezető készületek, a' mi-
csodás a' böcsület után való
nemes esdeklés, a' jónak köve-
tésében való buzzóságnak öfzto-
ne. b) A' *tétevényes jó készü-
letek* (*Bonae dispositiones po-
sitivae*) az erkölcsi törvénynek
teljesítését még elő is mozdít-
tyák. Illyen a' gyakorlásügylet
tízta ész, és az erkölcsi törvény'
tekintetének, nagyraböcsülésé-
nek el fogadására való hajlandó-
ság, melly *erkölcsi érzésnek*
neveztetik (*sensus moralis, ma-
ralifches Gefühl*). Egyéb értelmeit
lásd *Wagnerban.* *Készületnek*
mondgya Pázmán is Hodeg. Cse-
re más értelemben *digestio* he-
lyet, *elrakásnak* mondgya,
melly *sepositio.* Az *elrendelés,*

elintézés, felszítás: Anordnung, Eintheilung itt helyesebbek. Az *elrakás* nem tudományos foglalatosság. Fejéjénél már *készület*, már *képeség, capacitas, dexteritas, Sühigkeit; már nyom, vestigium, Tritt, semita, Pfad; már készség, már késztetés, coactio, Zwang.* Az Aesthelicában *elrendelés: Anordnung.*

Disputare, megváltatani. *Entscheiden, disputiren.* Ez annyi, mint az ítéletet bizonyítások, azaz, oly tárgyügylő észfogások által meghatározni, mellyek ugyanazon ítéleteknek talpokai. 2.) *Disputálni* annyit is tesz, mint *vetekedni, streiten*, azaz, másoknak ítéletét a' miénk alá hódítani, nem ugyan mindég tárgyügylő (*objectivus*), hanem sokszor csak saját valónkot ügylő (*subjectivus*) okokkal, a' minők péld. ok. belső érzéseink.

Disputatio, megváltatás: *Entscheidung. Concertatio*, vetekedés: *Streit.* Lásd *Disputare* alatt, és Wagnerban *Disputo* alatt. *Illyen volt szent Jeronimus' és szent Agoston' vetekedése.* Pázm. Hodeg. A' *Hieronimus* Magyarul helyesebb.

Dissentanea. Csere egyenlenségnek mondgya. Az *eggyenetlen* annak az ellenkezője, a' mit a' Deák a' *rectus* és *planus* nevekkel jelent. A' *dissentaneus* pedig négyfélelét tesz, úgymint: *más vélekedesű: der eine andere Meinung hat; ellenes vagy ellenkező: widerwärtig, entgegengesetzt; nem egyforma, különböző, nem eggyenlő: nicht gleichförmig, ungleich, ungleichförmig.* A' nem eggyenlő helyett lehet a' fosztó képző által formált *eggyenetlen* névvel élnünk,

melly egészen mást tesz, mint az *eggyenetlen* melléknév.

Dissentiens pars, Molnár Albertnál *ellenkező fel: Gegenparthey.* *Dissentientia* *judicia* Fejéjénél *ellenkező ítéletek.* *Dissentiens notio.* Lásd *Notio.*

Dissentire, kulomb értelemben, más vélekedésben lenni: *einer andern Meinung seyn.* *Megnem eggyezni*, kulombözni: *nicht einig seyn, nicht übereinstimmen.* *Egyenetlenkedni*, *visszálkodni: mihfellig, uneinig seyn.* *Különöztek egymástól nem kicsiny dolgokban, úgymond a' Confessio.* A' *különözni* *activum* is annyi, mint *separare, segregare.* Itt a' *kulombözni* helyes.

Disserere, disquirere, Értekezni Pázmán Hod. Lásd *Wagnerban.*

Dissidens, visszálkodó, elhasonlott Pázmánál *Hodeg.* *Uneinig, abtrennia.* Lásd a' többi *Wagnerban Dissideo* alatt.

Dissidere, discordare. Lásd *Wagnerban.* *Különböző tetfzésekkel egyenetlenkednek, úgymond Pázm. Hodeg.* *Különböző vélekedésekkel visszálkodnak* helyesebb.

Dissimilis, kulomböző, kulomb, nem hasonló: *unähnlich, unterschieden.* Csere *hasonlatlannak* nevezi. Igaz, hogy a' *hasonló, a' hasonlít* igének *participiuma*, melly betű szerint a' *hasit, hasad* igék' rokonysága miatt annyi, mint *elváló, elszakadó, elhasadó*, és csak per metonymiam annyi, mint *similis*, mivel az el pártoló, pártotató annyinak tartya, vagy tenni akarja magát, a' mennyi az, a' kitül elpártol. Ezen utóbbik értelme, noha csak figurata, a' közonséges szokás által

olly erőre jutott, hogy az eredtetit majd árnyékba is rejtette. A' hasonlatlan betű szerint annyi, mint a' mi *el nem vált*, *el nem szakadt*, *el nem hasadt*, és ezen értelemben helyes szó is. De ennek a' *Dissimilis* értelmét a' közönséges szokás nem adta, 's nem is adhatta, mert ugyan is micsoda okunk lehetne, azt akár *proprie*, akár *figurate dissimilisnek* nevezni, a' mi *el nem vált*, *el nem szakadt*, *el nem hasadt*?

Dissimilitudo, külömbfélétség, külömbség: Unähnlichkeit, Ungleichheit. Az Aestheticában *ellenkép*, Franciaül *Contrast*.

Dissimulare, tetetni magát: sich verstellen. *Elnézni*, észrevenni *nem akarni*: sich nicht merken lassen. *Eltitkolni*: verbergen, verhehlen. Pázmánnál *fodóztatni*. *Predik*. *Teteti*, *mintha nem látná a' vétkeket*. Pázm. *Pred.* A' factitivumok az *sz* végzésű anomalumokból csak egy *t* betűvel formáltatnak, mint a' több silabából álló regulakövetőkben, úgymint: *ítat*, *etet*, *hitet*, *vitet*, *vetet*, *accipi*, vel emi curat; nem pedig *ittat*, *ettet*, *hittet*, *vittet*, *vettet*. A' monosyllabumok között csak öt igénk van, mellyek *tat*, *tel* formatívát kívánnak, úgymint *vet*, *nyit*, *köt*, *süt*, *üt*; mellyekből *vettet* projici curat, *nyittat*, *köttet*, *süttet*, *üttet* a' factitivumok. Analytic. Part. I. §. 171. pag. 274. et seq. Azonban, mivel a' tetetés minden esetben mutat csak legalább is egy kis immoralitásra, én még Pázmán után sem mondanám az Istenről, hogy *teteti*, *mintha nem látná a' vétkeket*; mert az Istenül a' Deák sem mondja soha, hogy *simulat*.

Ő a' vétkeket csak *elnézi*, *el-tűri*, *mintha nem is látná*.

Dissipare, elzéllezteni, elofzlatni, széthányini: zerstreuen, zerwerfen. Szétverni: auß einander treiben, schlagen. Eltétkozlani, elpazarlani: durchbringen, verschwenden. Elterjeszteti: außbreiten. Pázmánnál *eltétkozlani* *Pred.* másutt pedig így szól: *mellyet a' szél elofzoltat*. *Pred.* A' Régieknél *ofzol* volt a' gyökér, mellyből az *ofzoltat* factitivum helyes. Az *ofzlik* igéből az *ofzolat* factitivum a' torvényes. — *Dissipatae notiones*, széledtt értelmények: zertrutt Kenntnisse. Fejéknél *szana/szet való üsmereket*. Tudom én, hogy e' szóval, melly a' szanaliziti Torok szitokból támadt, élnek némelly vidékekben a' Magyarok; de csak nem tartom méltónak alacsonyága miatt még is, hogy a' tilta, vagy a' tudos nyelvbe bevegyük. Hogy a' *szet* gyökeret, melly helyett a' mostaniak a' *széjjel*, *szellyel*, *széllel* 's több efféle hulladékokkal élni szöretnek, mindeddig fenn tartotta, azt neki még is nagyon köszönöm.

Dissolutio Pázmánnál *feslettség* Hodeg. *Ausgelassenheit*. Egyébértelmeit lásd *Wagnerban*.

Dissolutus, a, um; *perversus*. Pázmánnál *fesletti*. *Pred.* Lásd egyéb értelmeit *Wagnerban*.

Dissonus, *insociabilis* Pázmánnál *egybesérhetetlen* *Hod.* A' *magsérhetetlen* vagy *öjszerhetetlen* elég; mert az *egybe* az *eggyé* lételre mutat. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*.

Dissonantia, a' *Musikában hangellenkezés*, *Dissonanz*.

Distantia, messzeség, távul-
lét: Entfernung, Abstand. Ez olly
köz, mellynek csak hollzat
tekintjük.

Distinctio, discrimen, el-
különözés, elválasztás: Unter-
scheidung. Külömbőség, különbö-
zés *neutraliter*, különböztetés
active. Noha a világ előtt
külömbözés, és válogatás van
közöttök. Pázm. Pred. A' kü-
lömbözés neutrum lévén a' vá-
logatás pedig activum, nem
konnyen lehet azokat e' mon-
dásban megegyeztetni. Az Is-
teni állatban (természetben,
mivoltban. Lásd consubstantia-
lis) egy részént a' benne való
(lévő) különbözést kell meg-
gondolnunk, úgymond Med-
gyesi.

Distinctus, különbözö, vagy
külömb *neutraliter*: különböz-
tetelt *passive*. Egyéb érte-
meit lásd Wagnerban. Fejé-
rnél különböztetett, de talán nyom-
tatáshiba által, mert e' partici-
piumnak igéje különbözt volna,
melly idomatlan és szokatlan,
sőt egészen ösmeretlen is nyel-
vünkben.

Distributio Cserénél meg-
osztás, megosztás: de a' fel-
osztás, vagy elosztás szokot-
tabb. A' meg praefixummal,
valamint a' többiekkel is, az
igéknél kényünk szerint nem
élhetünk. Aushheilung, Einthei-
lung.

Distributive, felosztólag.
Ennyire különkülön a' csalat-
kozást elkerülhetjük, úgymond
Fejér. De itt ő a' *singillatim*,
seorsim szavakról gondolkodott.

Distributivus, a, um, fel-
osztó. *Distributum iudicium*,
felosztó ítelet. *Distributions*
Urtheil. Lásd *Disjunctivum ju-*
dicium.

Districtus, vel *Parochia*.
Ha valamely házassálandó /ze-
mélyek vagnak megyétekben,
úgymond Telegdi. Most a' *Di-*
strictus, kerület, járás: Bezirk.

Ditio conceptus mentis, az
észfogásnak környéke: das Ge-
biet eines Begriffes.

Divergere, izéthajlani. Sich
auseinander neigen.

Diversitas, külömbőség. Ver-
schiedenheit. Lásd *Identitas*.

Diversus, a, um, külömb,
másféle, külömbféle: unterschieden,
verschieden. Külömbet ta-
nitnak annál, a' mit eleitül
(elejétül) fogva tanultunk.
Pázm. Hodeg. Monofzlainál is
külömb. Csere után Fejér kü-
lömbözönök mondgya; de ez
inkább *differens*, *distinctus*.
Így Fejérnél a' különbözö er-
telmek, *notiones differentes*, lesz-
nek, mert a' *diversus* igazán
annyi, mint *külömbféle*, *más-
féle*. A' Logicában én a' *diver-*
sus értelmét pontosan csak e'
szavakkal fejezhetném ki: *más*
arányú, *külön arányú*; mert
divertere dicitur de duobus,
qui diversam viam institu-
unt. Cicero; a' *diversus* pedig
betü szerint annyi, mint *egy-*
mástül másfelé fordultt: von
einander auf verschiedene Seiten
gewendet.

Divertere, beszállani, meg-
szállani: eintreten. Eltérsni, ki-
térsni: abweichen. Másfelé igazi-
tani, másképp fordítani: abten-
fen, abwenden. Külömbözni: un-
terschieden seyn. Heródeshez útyá-
bantére, úgymond Pázm. Pred.
megszeretven feleségét elcsalá,
s' igaz feleségét érette (miatta)
elbocsátá. A' tér ige a' bül,
bül ragalztékot kívánnyá a' mel-
lette álló névhez: útyábül He-
rodeshez tere. Az érette csak

a' feleségescserléshez illene. *Más útra szegni*, úgymond *Pázm.* *Pred.* A' térni izokottabb.

Dividentia membra, osztó részek: eintheilende Glieder. Fejéknél az *osztályrészek* csak a-má' részek lehetnek, mellyek az osztályból az osztályosokra jutottak. Az *osztály* neutrum, az *osztó* activum.

Divinatio, jövendelés, jóslás: Weisssagung, Wahrsagung. Elzártelen képzések: nárrische Phantastereyen, Grillen. Nehéz nyavalya: die hinfallende Sucht, die schwere Noth. *Illyés varásló jövendelésnek* mondgya.

Divinitas, Istenség. *Medgyesinél* Isteni valóság: Gottheit. Lásd egyéb értelmeit *Wagnerban*.

Divisibilitas, osztékonyosság: Theilbarkeit. Ez osztvetettet, sokaságot kíván mind a' magavalókban (substantiákban), mind egy és ugyanazon magavalónak különbféle tehetségeiben, mellyekben a' többség a' garádicsokból áll. 1) A' magavalókban vegyük fel példa gyanánt a' szernek részeit. A' ízer végetlenül osztékony mint a' köz; de a' részeknek sem véges, sem végetlen számából nem áll; mert a' dologról úgy szólván, ammint magokban vannak, (*res in se*), az egésznek részei, (részséges ugyan, hogy ezen egészben előre foglaltassanak: de a' jelenésnek részei ellenben, mellyek az egy gondolatban vannak, csak azután az osztás által lesznek valóságosak, azaz, szemléltt részek, és így az érzékenységeknek tárgyai. 2.) A' téhetésegeknek garádicsaira nézve az *osztékonyosság létügyelő*. (*divisibilitas dynamica*). Így lehet több magavalónak osztvetetését is gondolni,

hogy belőlök osztvetett egy magavaló támadgyon; vagy a' különbféle magavalónak tehetségeit elzünkkel úgy osztvetenni, mintha csak egyvetlen egy és együgyű erő volnának; a' mi *coalitionnak*, *osztvehegedésnek*, vagy *osztveállásnak* mondatik.

Divisio, osztás: Theilung. Az olyan, melly csupán csak a' részeknek megkülömböztetéséből áll. *mérőtudományos* (*mathematica*) osztásnak neveztetetik, mint péld. ok. a' köznek vagy az udónek felosztása. Az olyan pedig, melly a' részeket egymástól elválasztja, elszakasztja, elzellefzti, *természettudományosnak* (*physica*) mondatik. *Neutraliter osztás*, *osztály*, *elválás*. Trennung, Spaltung. Lásd *Wagnerban*. *Cserénél megosztás*, *megosztás*. De a' *felosztás*, *elosztás* izokottabb. A' *meg* praclixum iránt lásd fellyebb *distributio*. *Divisionis signum* az írásban: *osztó jel*, *osztó vonás*.

Divisus, a, um. Illyésnél *megosztott*. De a' *meg* ide sem illik, ammint már a' *Divisus*, és *Distributio* alatt mondottam. *Felosztott*, *elosztott*, *elváltt*, vagy *active felosztott*, *elosztott*, *elválasztott*: getheilt, cingetheilt, getrennt.

Divortium, ál út, téredés, tévelztő út, útválás: Abweg, Wegscheidung. *Vizágotat*: Wafserarm. Külömbőség. *Unterchied*. A' házásoknak elválása: Ehecheidung. *Elválásnak* nevezi mind *Pázmán Hodeg.* mind *Szilágyi*, mind *Veresmarthy*, kinél *active elválásnak* is olvassuk. *Pázmán* felosztja az *örökösre* és az *üdeigvalóra*. *Veresmarthy*nál *ad thorum et mensam* annyi, mint az együtthálásra és lakásra néz-

ec. De a' hálásnak illetlen említését a' lakás haszontalannak is telzi. Ezt tehát jobb így ejteni: a' lakásra és az asztalra nezeve.

Diurnum. Megadgya az Isten a' jóknak az örök életnek napi pénzét, úgymond Telegdi. A' napszám, napbér, nappénz részént l'zokottabbak, részént helyesebbek.

Docilitas, tanítékonyosság: Gelehrigkeit.

Doctor. Pázmánnál *Tanító*, fötanító. A' mirül régi Főtanítók emlékeznek, úgymond Pázm. Hod. Én a' *Doctor* nevet a' Magyarban is megtartánám, kivált az Anyaszentegyháznak szent *Doctorairól*. Gánóti mesternek nevezi, melly névvel inkább csak a' kézi mesterségekben élünk. *Szent Pál a' pogányok' mestere*, úgymond. Miért nem *Doctora*? talán mivel az idegen szó? Idegenből csavart a' mester is, a' Deák magister, vagy inkább a' Német Meister szerint. A' tanítóval azonban az oktatót is fel lehet változtatni; sőt mivel a' lovat is taníttuk, az oktatás inkább csak az embert illeti: ki az állatok között egyedül képes a' dolgoknak okait átlátni.

Doctrina, tanítás: Lehre. — *Doctrina de facultate judicandi*, tanítás az ítélő tehetőségről: Lehre von der Urtheilskraft. Lásd *Analytica*. Tudosság: Gelehrsamkeit. Tudomány: Wissenschaft. Tanúság, melly az oktatásból következik: Lehre, Doctrina falsa lásd *mendacium*. Az Isten könyvéből vettem tanításiomot, úgymond Pázm. Hod. Gánótinul is tanítás. — *Tudomány. Az Anyaszentegyház is minden isteni tudományokkal*

és szent példakkal bővelkedik. Pázm. Pred. Gánótinul is tudomány, tanúság. Arról sincs tanúság a' Credóban, hányak és mellyek a' szent Irás' könyvei. Pázm. Hod. Itt a' tanúság csak annyit tehet, mint *testimonium*; egyébkép a' tanításnak kellene helyette állani. A' hányak pluralis helytelen; mert enuek, valamint a' sarkszámoknak is, csak *an* vagy *en* adverbialis pluralissa van: hányan? hárman, ketten, hatan, öten; nem pedig hárnak, kettők, hatok, ötek, vagy ötök. Az olyan esetekben tehát, mint Pázmán' mondásában van, meg kell a' beszédet illy formán fordítani: *arról sincs tanítás a' Credóban, mennyire megy a' szent Irás' könyveinek száma, és mellyek azok*: nem pedig a' Deáknak nyomdokainn magyaráttanul ejtteni a' szavakat. Másutt Pázmán így szól: *a' mellyekről a' szent Irás világos tanúságot nem adott, az Anyaszentegyház bizonyost nem végzett. Hodeg. A' tanúság itt is testimoniumot látszik jelenteni. Molnár Albertnél a' Doctrina salutis vagy salutaris: idvességstanúság. Hogy az üdvösség helyesebb, magyarosabb, kitettség a' Feleletből a' 209. és köv. old. A' tanúság név verbalis nem lévén, mivel a' tanú gyökerből ered, accusativust, mint itt idvességet nem szenvedhet maga mellett, mellyet azonnkivül az öszvetésben nominativusra is kellene változtatni üdvességstanúság, melly névnek éppen semmi értelme sein lehet. Felelet a' 79. old. a) Ezen esetben tehát az üdvösséges adjectivumhoz kell folyamodni; a' mit már Pázmán is megselekedett. Maga Krisztus, úgymond ő, a'*

templom' böcsületéről (honor, tisztélet) a' világi szorgalmatosságok' (cura, szorgalmak, gondok) távoztatásáról, a' mennyei kincsnek gyűjtéséről (congregatio), az alázatosok' felmagasztalásáról (exaltatio), és egyéb üdvösséges tanúságokról (tanításokról), azon igazságot több helyekenn említette. Predik. — A' Régiék-nél a' tanúság helyett a' tanúságot is olvassuk, mint Telegdinél és Monofzlainál. Ez, úgymond az utóbbiak, örökre való tanúsága legyen minden hitbéli ellenséginknek. De az igékből a' ság, ség ritka nevet szül, hanem csak más nevekből. Ki mondhattya jól Magyarúl fordulás, gyógyulás, mozgás, vakulás 's a' t. vagy árulás, bosszúság, köldülés, sutulás 's a' t.

Doctus, tanított: abgerichtet. Tanult: gelchrt. Tudós Pázmánnál Hodeg. ein Gelchrter. Egyéb értelmait lásd *Wagnerban*.

Documentum, példa: Betspiel, Warnung. Próba, bizonyítás: Probe, Beweis, Darthuang. Tanúság, tanulás: brieftiche Urkunde. Fejénnél *irott vallástétel*: de ez a' documentumoknak csak eggyik neme.

Dogma, *Mathema*, ágazat: Lehrspruch. Ez annyi, mint észfogásokból egyenesen öszveköto (*directe syntheticum*) itélet; ágazatos itélet; tanító mondás. Külömbözik ez a) a' *feltagolo* (*analyticus*) itélettől, mely tulajdonképen nem tanít; b) a' tapasztalásbéli állítástól, mely érzékényfzerítő (*apodicticus*) bizonyosság nélkül szükölködik; c) a' mérőtudományos állítástól, avvagy az öszveköto itélet-

tül, mely az észfogásoknak alktatásából támad (construatio): d) a' talpállítástól, mely csak közöslég (*indirecte*) öszveköto, de érzékényfzerítő itélet. (A') *Catholicusok* között *disputatio* olly dologról vagy on, mely a' hitet nem illeti; vagy ha a' hitet illeti, nem a' hitnek elvégezett (declaratum) ágairól. Pázmán. Talán itt a' meghatározott, világos, megösmertt, kinyilatkoztatott, nyilvánvaló a' *declaratum* melléknevet jobban kifejezné. Egyéb értelmait lásd *Wagnerban*.

Dogmatica. Márton István *hittudomány*nak nevezi, midön így szöll: a' keresztény *hittudomány*nak Luther által lett megjobbítása.

Dogmatismus, ágazatvitátás, ágazatos tanítás: Dogmatismus. Ezzel él a' *Metaphysica*, mikor az érzéshaladó tárgyoknak létét a' hagyomány által vett talpokból bizonyította. Fejénnél *mindenről való vés zés*.

Dolus, gonofzság: vorsehlische Schuld. Csalarádság, ravaszság, furcsaság, álnokság: Betrug, List. Szilágyinál a' *csalás*, *deceptio*.

Domesticus, cseléd. *Szilágyi*. Hausgenosse, Hausknecht. Egyéb értelmait lásd *Wagnerban*.

Domicilium conceptus mentis, lakása valamelly észfogásnak: Aufenthalt eines Begriffes. Ez által ama' kört (*sphaera*) értyük, melyben az észfogás törvényesen születik ugyan, és bizonyos célra fordítatik, de a' hol maga még is törvényeket nem szab. Péld. ok. a' tapasztalásbéli észfogások a' természetben laknak ugyan, de azért a' természetnek törvényeket nem szabnak.

Dominatus Pázmánnál uralkodás; de ez inkább *dominatio*. A' *dominatus* annyi, mint uralás, birodalom, hatalom: Herrschaft, Gewalt.

Dominica, Vasárnap. Pázm. Hodeg. Sonntag.

Dominium, uralás, uralkodás, hatalom, birtok: Herrschaft, Bothmäßigkeit, freie Verfügung, Feltyebvalóság, Törvényszék: Obrigkeit, Gericht. *Mennyi uralásokat adtak*. Pázm. Hodeg. Az uralalom névről, melly a' sokadalommal egy félzékűl költ, lásd az *Analyt.* Part. I. pag. 95. b). Szilágyinál birtok, uralalom, ki ezt imigy osztja fel: *directum*, egyenes; *solitarium*, egyedül való; (a' rideg jobb); *condominium*, eggyüttvaló (köz uralás, köz birtok); *utile*, haszonbirtok; *putatitium* képzelt; (vélt jobb).

Dominus. Külömbféle értelmeit lásd *Wagnerban*. *Dominum agnoscere*: uralni valakit. Pázm. Hodeg. *Domini orbis*: világbirok. Pázm. Hodeg. *Dominus vobiscum*: (Az) *Ur veletek. Gánótsi*. *Articulus* nélkül aunit tesz, mint *aliquis Dominus Vobiscum*.

Domitor, szelidítő, győző, zabolázó, hódító: Zühter, Bezühtinger, Bändiger, Unterjocher. *Tamito*: Unterrichter.

Donatarius, ajándékvető, a' ki nek valami ajándékoztatik: dem etwas geschenket ist. Szilágyinál ajándékelfogadó. De a' ki az ajándékot *veszi*, azt *el* is fogadgya.

Donatio, ajándékozás: Geschenkung. Ajánlás: Berehrung. *Donatio mortis causa* Szilágyinál *halála utánra eső ajándékozás*. *En halálkövetőnek* mondanám.

Donum, ajándék: Geschenk, Ju-

talom: Lohn, Belohnung. Adomány: Gabe. *Szent Pál írja*, úgy mond Pázm. hogy meg nem bánnya (az) *Isten az ő ajándékozásit*. Ez *donatio*; helyette az *ajándékot*, vagy *adományt* helvessbb.

Dos, jegyjöszág, menyajándék, menyadomány: Heirathgut, Mitgift, Brautgabe, Heurathsgut. Halzon: Nutzen. Elsőség, adomány, ajándék: Worzug, Gabe. *A' csabító a' visszapótlást* (*restitutio*) akár házasság, akár illendő kifizetés (dotis resarcitio), vagy más eszközök (modok) 's a' gyermeknevelés iránt való gondoskodás által köteleztetik végbe vinni. Márton Istv. A' visszapótlásban a' *vissza* a' Deák *re* praefixumnak magyaratlan majma: *kipótollás* a' helyes Magyar név. A' kifizetés csak *exolutio*; a' dotis resarcitio annyi, mint a' jegyjöszágnak helyrehozása.

Dualismus: Kettőségvitatás. Ez két mivoltiképen kulombözö magavalónak létét vitattya, úgy mint a' *szervalóét*, és a' *gondoló valóét*. A' tapasztalálshaladó *Dualismus* e' kötféle valót úgy nézi, mint valókot, az érzeményes *Dualismus* pedig, mint jelenéseket. Lásd *Corpus*.

Dubium, kétség: Zweifel. Bizonytalanság: Ungewissheit. *Extra dubium posita veritas* Pázmán. *Predik.* Kétség kívül *vetett bizonyos igazság*. A' *kétség kívül*, mint phrasis adverbialis per apocopen pro *kétségen*, közönségesen szokott szójárás; de a' többi esetekben a' kívül előtt az *inhaesivum suffixum*, avvagy *állapító ragaszték* áll, mint a' *városnon kívül*. Itt egy kis alkalmatoságunk van, az idiotismusok-

nak természetével közelebbről megösmarkednünk. Mikor én azt mondom: *a' várasonn kívül építettünk házat, vetettünk határt, vagy nyilakot, vertük meg az ellenséget*, minden Magyar úgy érti, hogy az építők, a' határvetők, a' nyilazók, a' verők magok is a' várasonn kívül voltak. Ellenben mikor így szölk: *a' várasbül vetettünk ki nyilakot, vertük ki az ellenséget*, akkor a' nyilvetők és a' verők a' várasban vannak. Az *extra* praepositióval Cicero él ugyan a' mozdulásról, mint *extra cancellos egredi*; de úgy tetlzik, hogy csak a' neutrumok mellett; és így az *extra dubium ponere* nekem barbarismusnak látszik, a' *dubio eximere* helyett. E' barbarismus szörül szóra fordítván, *kétség kívül vetni* vagy *tenni*, vagy még *kétségenn kívül* is, még szörnyebb barbarismust szül. Az *extra dubium posita veritas*, *kétségbe vehetellen*, *a' kétkedés alól egészen kivontt*, *kimenekedett*, vagy legrövidebben *kétségtelen igazság*. — Sine dubio, Pázmánnál Predik. *kétség nélkül*; de e' latinismust a' *kétség kívül* helyett a' köz szokás fel nem szentelte. — *Kik a' Boldog Affzony' szüzességét azzal akarták kétesse tenni*. Pázm. Pred. Lásd *Dubius*.

Dubius, a, um, kétkedő, kételkedő: der Zweifelnde. Kétes, kétséges: zweifelhaft. Bizonytalan: ungewiß. Veszedeelmes: gefährlich. Allhatatlan: unbeständig. *A' históriát kétesse tetzi*. Pázmán Hod. — *Nem illik abban kétesnek (kéteseknek) lennünk*, hogy (az) Isten nem bizta reá az ő igazságának *felállítását* (felállítását). Pázm. A' kétes ob-

jectivum, a' *kétkedő* subjectivum. E' mondásban tehát a' *kétes* hiba. A' *kétes* névvel Veresmarthy is él.

Dubitare. Lásd többféle értelmét *Wagnerban*. Prudenter *dubitare*, Gánóztinál *bölcsen kétkedni*: de *ez sapienter*; a' *prudenter* annyi, miut *okosan*.

Ductus, vezérlés. Pázm. Pred. *Süührung*, *Leitung*. Egyéb értelmét lásd *Wagnerban*.

Duellum. Márton Istvánnál *bajvadás*, vagy *bajnokság*. De a' *baj* maga is elég. *Bajra hinni valakit*: zum Stampfe, *Sweepstampfe* herausfordern. Egyéb értelmét lásd *Wagnerban*.

Dulia, tilztelet, szolgálat. Pázm. Hod. *Bechrung*, *Dienst*.

Dum et quando, némellykor, ollykor, helyelközzel, néha, koronkint, üdönkint: manchmal, zuweilen. *Pázmán* Predik. *hebe hoba*. Ezen alacsony, és csak a' köz népnél szokott szavak a' *hétben*, *hoban* (holnapban) nevek-bül csavartattak el. Némellyek a' *hebe* korba változtatással akarták megfzépíteni; de ez Logice még nagyobb szörnyet, mert a' *hét* a' *kornak* része; a' *kor* pedig a' *hétnek* nem részartása, hanem egész. *Geographia totius orbis et pagorum eidem adjacantium*.

Duo puncta, dupla pont. *Duobus modis*. *A' rósát kétképpen szedhetem, vagy szárán, vagy virágján*. Pázm. Pred. A' *kétséleképen* helyesebb: auf zweierley Art.

Duplicatus, dupl. ott. Pázmán Pred. *doppelt*, *verdoppelt*. Másutt *kétszeresnek* mondgya. *A' ki, úgymond, fel akarja ezeket a' Bibliában találni, bár jó kétszeres oculárt* (szemüveget) *vonnyon örrára*. Pázm.

Durabilis, tartós: beharrlich. Ennek mondatik az, a' mi egy üdeig van, egy üdeig tart. Igy a' *nyugadalom* annyi, mint egy és ugyanazon helyenn való tartós jelenlét. Tartós állapotban lenni, és abban megmaradni, két egymástól különböző érzefogás. A' test péld. ok. melly felemelkedik, és azonnal megüti lezfall, ama' ponthoz érvén, hol aránnya és gyorsasága megváltozik, egy és ugyanazon a' helyenn tartós állapotban van ugyan, de abban meg nem marad.

Duratio, tartósság. Beharrlichkeit. Ez által mindenkori létet értünk, minden támadás és elmúlás nélkül. Lásd *Volumen*. és *Magnitudo*. — *Duratio nis principium*. Lásd *Analogia experientiae*.

Dynamica, léttudomány: Dynamik. Lásd *Physica*.

Dynamicus, *a. um.* Létügylő: dynamisch. 1) Általában az, a' minek a' szemlélésben, nem nagyságát tekintjük, hanem létének talpokát. 2) *Létügylőnek* nevezetik különöseben az olyan *özveketés* (*synthesis*), hol az özveketőt dolgok szükségképen özvetartoznak, de mellyeknek nem kell szükségképen eggyéműeknek lenni, mivel belőlök nagyság, avagy mennyiség nem támad, mint a' mérőtudományos dolgokból. Illyen péld. ok. az oknak okozatával való özveketése, *synthesisse*. Az illyen *synthesis özve-zövésnek* is mondatik, (*nexus*, *Berührung*), és vagy természetes (*physicus*), mikor a' jelenések egymással özve-zövetnek; vagy ellenben *bölcselkedo* (*me-*

taphysicus), mikor tapasztalás-előzőleg (*a priori*) az értő tehetségben özvetnek özve. 3) *Létügylőnek* neveztetnek ama' *viszonyok* is, (*relationes*, *Berhältnisse*), mellyek az elléle *synthesis*ből támadnak, mint péld. ok. az állitmánynak (*accidensnek*) a' magavalóhoz, a' substantiához, vagy az oknak az okozathoz való léthéli, valóságos viszonya. Ezek általlellenében állanak a' *képzett* (*idealis*) viszonyoknak, mellyek csupa hasonlításokból állanak, mint a' nagy-nak a' kicsinyhez való viszonya. 4) *Létügylők* amaz értelmények is, mellyek által a' létügylő özveketés eggyégre jut, 's a' létügylő viszony közön-ségesnek gondoltatik. Ezek létügylő categoriáknak is neveztetnek, mint az okság (*causalitas*), a' szükség, a' létügylő, valóságos *közösség* (*communio*, *Gemeinschaft*). 5.) Az olyan ítéletek, mellyek az alkukat fejezik ki, mellyek alatt a' jelenéseket létügylő categoriák alá *szekerestelhettyük* (*subsumálhattuk*), létügylő talpállítá-soknak, vagy természetörvényeknek mondatnak; és ezek általában a' jelenésnek létét illetik, a' mennyire azt valamely tapasztalásban érzemenvesen kell gondolnunk. 6) Az érzefogások, mellyek létügylő categoriákra vannak építve, *létügylő ézfekpeknek* (*ideáknak*) neveztetnek. Illyen a' lének alkutlan alkujá. 7) A' *létügylő osztás* az, melly egy magavalót (*substantiát*) több magavalók alá feloszt. A' természetnek létügylő filozofia-járól lásd *Atomus*.

E.

Ebrietas, részegség. Pázm. *Pred. Trunfenheit.*

Ecclesia, Anyaszentegyház: Kir. 1) Általában annyi: mint erkölcsügylő társaság, melly az Istennek erkölcsi törvényfzerzése alatt él. 2) Különösebb értelemben kétféle: a) A' *láthatatlan* tudni illik, avagy a' jámboroknak olly erkölcsi társasága, melly az emberi tapasztalásnak tárgyai közé nem tartozik; b) és a' *látható*, avagy valóságos öszveszövetkezése az embereknek egy egészbe, melly az imént megírt *zfengeképpel* (ideale) megeggyez. A' *közönséges* Anyaszentegyház az, mellynek tanítása úgy van az egész emberi nemzetre alkalmaztatva, hogy abbúl egy erkölcsi *Egész* támadhasson. A' mellyek tölle elszakadtak, olly vallások, hogy tanításaik inkább csak az *izoláltiokra*, különözésekre czéloznak, mint az egész emberi nemzetnek erkölcsi egyesülésére. Pázmán *Gyülekezetnek* is mondgya. *Hodeg.* A' *visibilis*, *látható* Pázmánnál. A' *mitans vitézkedő Telegdinél* és

Pázmánnál. Monofzlainál *Aphricai Egyház*; de az *Africai Anyaszentegyház* helyesebb. A' *triumphans*, *győzedelmes*, vagy *diadalmas*. Lásd *Wagnert.*

Ecclesiasticus, a, um, egyházi: zur Kir. gehörig. Egyházi törvény (jus) *Veresmarthy.* Egyházi ember. Pázmán *Hodeg.* — Egyházi dolgok. Pázmán *Molnár Alb.*

Echo, visszhang: *Widerhall.* Hiú dücsösség, dücsvadáfzat. *Ruhm*, *Ruhmsucht.* *Véleménnye* a' köz véleménynek csupa *vizshangja.* *Fejér.*

Eclipsis solis, vel *lunae*: napfogyatkozás: *Sonnenfinsterniß*; holdfogyatkozás: *Mondfinsterniß.* Pázmánnál *fogyatkozás.* *Predik.* Egyéb értelemait lásd *Wagnerban.*

Ecstasis, ájtulás: *Ohnmacht.* Magám kívül való elragadtatás: *Entzückung.* Fejéernél *elragadtatás.*

Editio, kiadás. Pázmán *Pred.* közrebocsátás. *Ausgabe.* Lásd *Wagnert.*

Educere, nevelni: *ziehen*, erziehen. Kivezetni: *hinausführen.* Kivonni: *herausziehen.* Eltölteni:

hinbringen. Felemelni: hoch aufführen. Kivenni: herausnehmen. Lebocsátani: ablassen. *Vidd ki népemet veszedelmes rabságából.* Pázm. *Pred.* Kivinni: exportare. Ide a' vezesd ki jobban illik.

Eductum, nevedék: *Educt.* Lásd *Praeformatio*.

Effectum, végbevitt dolog, művelet. mű: ein außgemachtes Ding, ein Werk. *Cserenél szerzett dolog*; de ez *institutum*, vagy *comparatum*. Lásd *Causa*.

Effectus, okozat: *Wirkung*. Munka, mű: *Werk*. Végbevittel: *Verrichtung*, *Vollbringung*. Alkotmány: *Gescheft*, *Werk*. Hatalom: *Macht*, *Gewalt*. Erő: *Straft*. *Pro efficacia*, foganat: *Wirkung*. *Sárvárinál okozat*. Gánótzai pedig így szól: a' *Szentségek*' végbenvaló vitele a' megigazító malaszt; de ilt a' foganat helyesebb és értelmesebb; a' meg pedig az igazító előtt halzontalan, sőt kétes értelmű. *A' napnak erejét*, úgymond *Ember Pál*, az ő munkálkodásiból (*effectusiból*) tapasztaljuk meg. Ha a' Deák szót közbe nem vetette volna, *operatiok*nak lehetett volna magyarázni. Azonban, mivel a' munkálódik csak a' helytelen munkál *activumból* támadhat, maga is csak annyit ér, mint az anyja; és ha valamit érne, értelme az *odik* formativa miatt szenvedő volna, *elaboratur*; mint *iródik*, *scribitur*. Így hát a' munkálodás is szenvedő értelmű volna, nem pedig művelő; valamint a' *gyulás*, a' *gyúl* igéből szenvedő, a' *gyújtás* pedig a' *gyújt* igéből művelő. A' *tapasztal* ige mellett a' *meg praefixum* nagyon haszontalan, sőt

szokatlan is. Fejérenél a' munka talán csak *labor*, a' cselekedet pedig *actio*, *actus*.

Efficacia, az *Aestheticában foganatosság*: *Wirksamkeit*. *Pro Efficacitate*, foganat, erő, hathatosság, hatalom: *Wirkung*, *Straft*, *Etärkte*, *Macht*, *Nachdruck*. Pázmánnál foganat, erő. *Hod.* A' *Szentségek*' ereje, (vis). *Ugyanott*. *Az illelhető állapotonak*, úgymond *Gánótzai*, *nem lehet olly hathatossága*. *Monofzlainál is hathatosság*. *A' mi szeretetünknek*, úgymond *Pázmán*, *nincs ereje és tehetsége*. *Pred.* — *Ha ki a' sacramentomokhoz kötözletettnek mondgya a' kegyelemnek jelentetet és használatosságát*, úgymond *Iethenyei*. Itt a' foganatosság helyesebb, mivel a' *használatos* és *használatosság* nem törvényes nevek. A' *használ* neutrumból a' *használat* név szokatlan, ebből tehát a' *használatos* sem helyes. Az *útál* igéből helyes és szokott az *útálat*: helyes tehát és értelmes az *útálatos* is.

Efficax, foganatos, hathatós: *kräftig*, *nachdrucklich*. *Alkalmatos*, *elegendő*: *geschäft*, *hinlänglich*. *Eros*: *stark*. Pázmánnál *hathatós*. *Hodeg.* Másutt *hathatonak* mondgya. *Hodeg.* de a' *hathatós* szokottabb szó. *Semmi foganós erő nem taláztatik irásokban*, úgymond *Monofzlai*; de a' fogan anyyi, mint *concepit*; a' foganó, *concupiens*; a' foganós, *quod facile concipit*. A' *Confessióban* *hatható*. *Efficax* vel *uellicax* *suit admonitio*: *fogott*, vagy *nem fogott rajta az intes*, szép Magyar diotismus. Pázmáunál *foganatos*. *Predik.*

Efficiens vis, okozó erő. *Efficiens causa*. Lásd *Causa*. Gátnözi végben *vivének* nevezi. De végbe *vinni* annyit, mint *exequi, conficere, finire, expedire*.

Effingere, imitari, ábrázolni, képezni: abbilden, vorstellen. Egyéb értelmait lásd *Wagnerban*. Az igaz *Ecclesiát* igyekezik cselekedettel kiábrázolni *Pázmán*. Az ábráz ígének helytelenségéről már másutt szözlöttünk.

Efformare, kiképezni, lerajzolni: abbilden ausbilden. Kiképezni. *Lethenyi*.

Effugium, menetség, színfogás: Ausflucht. Nyílás a' szökésre: der Weg zur Flucht. Pro refugio, menedék: Zuflucht. A' *derék* *fundamentumok*' felbontásában *menedéket nem ad a' tudatlanság*. *Veresmarthy*.

Effusio sanguinis, vérontás: das Blutvergießen. Pázmánnál *vérhullás*. E' *tanításokat*, úgy mond, *vérhullással erősítette az Isten*. *Hodeg*. Sok rút *káromló gyalázatokba keveri a' mi Urunk' halálát 's vérehullását* (vére' hullását). És megmeg: A' *szent Irás a' mi váltásunkot Krisztus' vérehullásának tulajdonítja*. *Pred*. A' *vérontás* természetesebb és szokottabb kifejezés.

Ego, én: Ich. Az önség, önönőség, a' lélek. 1) A' tapasztalásügyelő Lélektudományban az *én*, az *önség* a' lelket jelent, mint jelenést, mint tárgyát a' belső érzésnek, valamennyi belső észrevételeivel együtt. 2) Az *én* másodszor úgy tekintetik, mint tapasztaláshaladó talpvalója a' gondolatoknak, melyet mink magunknak csupán

csak ama' tapasztaláshaladó tudás által képzünk, melly valamennyi képzetinket késéri. Ezen *én*, melly minden képzettyeitől elválasztván, fenn marad, nem egyéb, hanem tiszta és szemlélés nélkül szükölködő észfogása egy *csupa (absolutum)* talpvalónak általljában; nem pedig tulajdon tárgya az ösmeretnek; mert az ösmerethez szemlélések kívántatnak; valamennyi szemléléseink pedig, nem minket magunkot, hanem csak képzetinket állíttják előnkbe. A' *gondolás* is *határozó önségnek* nevezetik; (*Ipsa, ipsum, ipseitas determinans*; das bestimmende Selbst); a' *gondoló talpvaló* pedig, a' meunyre belső szemlélésének különbözésegei a' tudásnak egységével birnak, *határozható önségnek* mondatik. (*Ipeitas determinabilis, das bestimmbare Selbst*). Amaz, az *én* képzet által ösmertetik meg; ez pedig általa csak jelentetik. Amaz a' tapasztaláshaladó, ez pedig az érzeményes Lélektudománynak a' tárgya. 3) Az *én*, a' *lélek* úgy is tekintetik, mint *res in se*, mint valamiség, miut dolog, ammiut magában van. Erül semmi állítványokat (*praedicatumokat*) sem ösmerünk.

Egoismus. *Azért* nevezetik, úgy mond *Márton István*, *különösen önnön haszonnak*. Itt *Márton* talán valóban a' *privatum commodum*, *Eigennuß*, az *önhaszont* érti, melly már *haszonkeresetnek* is mondatik. *En* az *egoistát* és az *egoismust* helyesebben ki nem tudnám ejteni, hanem az *én szerelő, énszeretel, enkereső, enkereset* szokatlan ugyan, de könnyen megérthető nevekkal.

Ejulare, sini, sirni, ríni, jajgatni: überlaut heulen, unmäßig weinen, weheklagen. Molnár Albertnál *üvölteni*. Ezen igének imitativumnak kellene lenni; de formatiója nagyon meg van rontva az *üvit* igéből, hol elejénte az *i* hollú *ö* hangzóra változott: *üvölteni*; azután pedig az accentus elvettetett, és helyette a' vonáspótló *l* tetetett. *Ejulare* annyi, mint *jajgatni*, vagy legfelyebb *sini*; *ejulatio*: *sivás*.

Elaboratio, az Aestheticában kidolgozás: Ausarbeitung.

Elasticitas, szökőerő: Springkraft. 1) A' szernek amaz ereje, mellyel más mozdító erő által megváltoztatott nagyságát, vagy természetét, mihelyt ezen erő rajta tágit, ismét helyre állítja. 2) *Elasticitas originalis, vis extensionis*: eredeti szökő erő, terjesztő tehetség: *ausfringliche Springkraft, Ausdehnungskraft*. A' *terjedtt* (*extensus, ausgedehnt*) szernek ereje, melly valamennyi részeinek távoztató (*repulsiva, zurückstoßend*) erejéből támad.

Elater, ösztöntoll: Triebfeder. A' mi a' vágyó tehetséget valóügyelőleg (*subjective*) meghatározza; a' mi a' cselekedetet valóügyelőleg lehetségesnek, vagy szükségesnek teszi. A' szent akaratnál a' tárgyügyelő és valóügyelő határozó okok, indító okok, ösztöntollak mind egyek; de az érzeményesen érdeklött akaratnál nem. Itt még a' tárgyügyelő törvénynek kell előbb a' talpvaló (*subjectum*) érzékenységébe némünémüképen hatni, és ott oly érzést okozni, melly a' törvényt — nem ugyan helyesnek — de még is lehetőségnek tegye. Az ösztön-

tollak általlyában kétfélék. 1) Az olyanok, mellyek az észnél terjesztetnek elő, *eszes ösztöntollaknak*, vagy *éztetszéseknek* is neveztetnek. Lásd *Adnatus rationis*. Ha ezeket az érzeményes (*empiricus*) ész terjeszti elő, akkor *szenvedékenyek* (*pathologicus*), mint mikor a' cselekedetnek, vagy észesen előterjesztett maximának, sarkregulának talpoka az önszereteten fekszik. Ha pedig a' tiszta ész terjeszti elő, akkor *erkölcsiek*, mint mikor csupán csak a' törvénynek tekintete ösztönöz bennünköt a' kötelességnek tellyesítésére. 2) Az olyan ösztöntollak, mellyek csupán csak az érzékenységben, az állati ösztönben (*instinctus*) fekszenek, 's mellyeknél az ész semmi munkálkodást sem mutat, állati érzékeny ösztöntollaknak neveztetnek. *Elasticitas*, szökő erő: Springkraft. *Ki vegye számba, úgymond Fejér, azon rúgó erőket, mellyektől egy ember izgattatik?* Ha a' rúgás az elasticitásnak okozatyaé, vagy sem? válasszák meg az Anatomusok; de a' metaphora a' lórúgástól kölcsönöztetvén, nagyon alacsony, valamint a' rúgás is nagyon genericum, hogysem magát az elasticitást jelenthesse. Azonkívül az *egy ember* helyett, magvarabb a' lókott az ember kifejezés.

Elativum suffixum, kiható ragaszték.

Electio, választás: Wahl, Ermählung. Lásd *Wagnert*.

Electus, választott. Pázmán Hodeg. *Electi*: választottak. Pázm. Hod. ermählten, die außermählten. A' mai Latinistákudl *választatott*, és a' pluralisbau *választatottak*. A' Régiek a'

tal, tet silabákat hafzontalanúl nem pattogtatták.

Eleemosyna, alamizsna: Almosen. A' Izegényekhez való irgalmasság: die Barmherzigkeit gegen die Armen. Telegdinél és Monofzlainál *alamusna*, hogy a' Göröghöz hasonlób legyen; de Illyésnél és Pázmánnál *alamisna*, a' Confessióban pedig adakozás. *Alamisnát ofztogatni. Pázm. Hodeg.*

Elegantia, csinossság.

Elementum, zsfengefzer, létfzer: Element, Urwesen. Kezdet, elő: Anfang. Bemenelet, bevezetés: Eingang, Anfangsgründe. A' *keresztény tudomány kezdetinek magyarázattya. Illyés.* Ide az *elejének* vagy *bevezetésének* jobban illenc.

Elencticus, a, um, a' mi az élzgyőzésre, a' megczáfólásra alkalmatos, élzgyöző, czáfólo: was zum Ueberweisen, zum Widerlegen dient. Usus Scripturae elencticus: a' szent Írásnak a' hitetleneknek megczáfólására való fordítása: die Anwendung der heiligen Schrift zur Widerlegung der Irrgläubigen. Márton Istvánnál az *usus elencticus*, *dorgáló*, vagy *büntető hafzon*; de ez az *ézfgyöző és czáfólo hafzonvételtül* nagyon kulömbözik.

Elevari. Lásd *Wagnert*. *Krisztus az Apostoloknak látokra (látára) a' földrül mennyegbe (mennyekbe) felvitett. Lethenyei.* A' *felemelkedett, felment igazabb.*

Elevatio. A Krisztus' teste' felemelésére csengetnek. Gánóztzi. A' *felmutatás, ürmutatás* szokottabb. Lásd *Wagnert*.

Elicere. Lásd *Wagnert*. *Könyvökbül könnyü kifejezni az igazat. Pázm. Hodeg.* A' *kifejezni* annyi, mint *exprime-*

re: außdrücken. Ide a' *kinyomozni*, vagy *kivonni*, *kivenni* jobban illenc. *Elicere sensum*, Pázmán Hod. *értelmét venni* p. o. a' mondásnak. De a' *venni* ige, a' Magyar Syntaxis szerint ilyenkor annyit tesz, mint *privare*, ammint a' *fejét venni* idiotismusból látlzik. Az értelmét *kinyomozni*, *kivenni*, *kivonni*, söt még a' *kiütni* is helyesebb. Lásd *Extorquere*.

Ellipsis az Aestheticában *titkolás*.

Eloha, Elohim, bíró, büntető. *Pázm. Pred.*

Eloquens. Lásd *Wagnert*. *Eggy ékesenszólló bölcs aszfzony dicsérni akarván Daviddot. Pázm. Pred.*

Eloquentia, ékesenszóllás: Beredsamkeit.

Eluacrum, moslék, mosalék: Spüßlicht, Spüßwasser. *Az igazak moslékoknak, a' világ' söpreinek tartatnak. Pázmán Predik.*

Emendatio, az Aestheticában *kijobbitás. Vitae*, Pázmánnál *elete jobbitás*; de *életének*, vagy *az életnek jobbitása*, vagy *életjobbitás* helyesebbek. *Pred.*

Emigratio, kiköltözés: Auswanderung. *Pázm. Pred.* Lásd *Wagnert*.

Emphatica litera, a' Magyar Gramm. vonáspotoló betü, mint *olt*, *ölt* az *öt*, *öt* helyett, vagy a' *dönt*, *dölt*, *döjt* a' *döt* helyett.

Empiricus, a, um, érzeményes: empirisch. Annyi, mint a *posteriori*, érzésbéli, tapasztalásbéli, tapasztalásból származó: durch Empfindung, durch Erfahrung, és így általellenében áll a' *tisztának*, a' *tapasztaláselőzőnek*. (a priori, rein). E' szerint 1.) *érezeményesnek* (empi-

ricusnak) nevezetik maga az érzemény, avvagy az érdeklés, mellyet bennünk az érzékenységek okoznak. 2) A' mi az érzeménnyel egybe van kötve, mint péld. ok. az érzeményes szemlélés (*intuitio*), vagy az érzeményes észfogás, (*conceptus empiricus*, empirischet Begriff). 3) A' mi az érzeménytől függ, mint péld. ok. az érzemenyes ítéletek, mellyek tudni illik észrevételekből és tapasztalásból eredő tudományok, mint a' physica. 4) A' mi érzeményt, vagy érezhető tárgyakot ügyel, érdekel, vagy reájok fordítatik, 's az érzékeny világhoz tartozik. Itt az érzeményes annyira, mint *bennmaradó*, vagy még értelmesebben *honi* (*immanens*). Ilyenek az érzeményes lötségek (*realitates*), a' képző tehetőség, az észfogással való érzeményes bándás a' jelenéseknél, az érzeményes alkuk, mellyek az érzékeny világhoz tartoznak. 5) Az érzeményesen alkus (*empirice conditionatum*, empirisch bedingt) az, a' mi a' természetnek tapasztalólag ösmerhető tulajdonságától függ. 6) Az érzeményes képzetet meg kell különböztetni az általlyában vett érzeményesnek képzetétől, mellyben az érzeményesnek, az az, a' tapasztalásnak lehetsége tapasztaláselőzőleg vizsgálatik. Lásd *Posterior* és *Prior*. Fejérnél *jelentébeli, tapasztalásbeli, érzei*. A' *mannyire mindnyájan érzei-kép-meghatározatunk*. Az *érzei imperfectumból sentiebam* minden emberi nyelvben szokatlan az *érzei* adjectivumnak formálása, valamint ebből megmeg a' *kép* formatívával koholt *érzei-kép* adverbiumé is.

Empirismus, érzésvitatás. 1) A' *tizta észnek empirismussa*

általlyában ama' tanítás a' Filozofióban, melly azt vitattya, hogy a' világonn semmi egyéb tárgyak és ösmeretek nincsenek, hanem csak olyanok, mellyek az érzékenységek és tapasztalások alá vannak vetve, és így tőlök is függenek. E' tanítás tehát minden érzésaladó tárgyakot és ösmereteket tagad. 2) A' *gyakorlásügyelő észnek empirimussa* olly tanítás, melly az erkölcsi tárgyak iránt való gyakorlásügyelő észfogásokat és sarkállításokat mind csak a' tapasztalásból származtattya, melly némelly cselekedeteknek következéseiből áll. 3) Az *izlésnek empirimussa* azt vitattya, hogy az izlés mindenkor csak érzeményesen határozó talpokok szerint itél, azaz, olyanok szerint, mellyek érzékenységektől a posteriori, azaz, tapasztalásból adatnak. Lásd *Noogonia Lockiana*.

Emtio, vevés, vásárlás. *Szilágyi*. der Kauf, das Kaufen.

Emtor, vevő. *Szilágyi*. vásárló: ein Käufer.

Encaustum, zománcz: Email. *Encausto pingere*, zománczozni: mit Schmelzharbeit mahlen, emailliren. *Az ő rút sebek' helye az ártatlan báránynak drága vérével megmosatott és zománczoztatott. Pázm. Pred.*

Encyclopedia. Apáczai Csere Jánosnál *Tudománytárkonyv*. A' *Tárkonyv* is legendó.

Energia, hathatóság, erő; Wirkung, Kraft, Nachdruck. Pázmánnál *erő Hodeg*. Fejérnél *hathatóság*.

Energica mutatio, a' Grammaticában nyomosítás, nyomosító változás, a' mint *tanit* igéből a' *tanította*, *tanítottuk*, *tanítsuk* 's a' t. származékok.

Enervari, meginatlanodni: entnerot werden. Megerőtlenedni, meggyengülni, tehetetlenedni: geschwächt, ohnmächtig, kraftlos werden. *Hoffzü betegségben úgy elsindett* (sinlett) *hogy magán* (magától) ledőlhet, de fel nem kelhet. *Pazm. Hodeg. A' sinleni annyi, mint tabescere*: schwinden.

Ens, való: Wesen. Qui non vident quae sunt: a' *ki nem látta a' valót*. Pázm. — *Ens aeternum* Medgyesinél örökké *lévő*; de a' *lévő* inkább *fiens*, mit *essens*, avagy *ens*. *Az örök való* leghelyesebb. — *A' földeikenn uralkodó való*. — *Ember Pálnál valóság. Az Isten, úgymond, örökvaló tökéletes valóság lévén*. De a' *valóság* annyi, mint *realitas*. Fejérenél az *ens alkotvány*, a' *creatura* pedig *alkotmány*; pedig ez mind egy; csak hogy az *alkotvány* adjectivum is lehet. Az *ens* szinte olly participiuma a' *sum* verbumnak, mint a' *való* a' *van* igének. De másutt már *valónak* is mondgya. *Mi* (mink) úgymond, *eszesen-érzéki valók mind az érzéki, mind a' lelki világhoz tartozunk*. Az *érzéki* lizonak helytelenségirül szöllottam már; mert imperfectumbul, a' minő az *érzék*, *sentiebam*, adjectivumot még egy helyes ember nyelvi sem tudott formálni. Az *eszesen-érzéki* szavakkal a' *Deák rationali-sensualét* akarta kifejezni; ámde az *eszesen-érzéki* annyi, mint *rationaliter sensuale*; a' *rationali-sensuale* pedig annyi, mint *eszes és érző*. En az előbbeni mondást így ejteném: *mink eszes egyszersmind és érző valók lévén, mind az érzékeny, vagy érezhető, mind a' lelki világhoz*

tartozunk. Némellyek nem régtől fogva *lénynek* mondgyák; de ez mint grammaticae, mint logice helytelen szó; grammaticae, mert az *ny* betű nyelvünkben nem formativa, hanem pulzta és értelmetlen végzés, melly tehát a' gyökérnek új értelmet nem adhat, sem új szót nem szülhet; logice pedig, mivel a' *lejjz* annyi, mint *fit*, vagy *erit*; quod vero tantum *fit*, adhuc non existit, és így *ens* nem lehet. Amde a' *van* annyi, mint *est*, és így a' participiuma *való* egyenesen azt teszi, a' mit a' *Deák essens, existens, ens*. — *Ens extramundanum. Olly való, melly az érzékeny világonn kívül van*; röviden *külvalónak* lehet mondani: ein Wesen aufferhalb der Sinnenwelt. 1) Általában ollyas valami, a' mi valamennyi lehetséges szemléléseinknek és tapasztalásainknak környékén kívül van. 2) Szorosabb értelemben a) ollyas valami, a' mi a' betöltött közönn és a' betöltött üdönn kívül van, üres hely, üres üdö. Ezen ézfogás önnön magával ellenkezik; mert a' köz és az üdö, úgymint az érzeméyes szemlélésnek formái, csak ott lehetnek egyedül, a' hol mink valamit észre vehetünk, és így a' jelenéseknek országann kívül e' neveknek értelmét még csak gondolni sem lehet b) vagy ollyas valami, a' mit érzeményesen szemlélni nem lehet; a' mi közben és üdőben nincsen; a' mi az érzékeny világhoz nem tartozik, miut az alkutlan szabadság (absoluta libertas), az alkutlan szükség. Ezen ézfogás magával ugyan nem ellenzik; de nekünk elméledőleg (*theoretice*) üres. — *E'zs fictitium, költött való*,

koltemeny: erdichtetes Wesen. Lásd *vacuus*. — *Ens imaginarium*, képzett való, képzemeny: gebildetet Wesen. Lásd *Vacuus*. — *Ens organicum*, Lásd *organicum ens*. — *Ens originarium*, eredeti való: Urwesen. Az tudni illik, melytől valamennyi dolgoknak, úgymint korlátozattyaiknak és következéseink lehetsége származtatik. — *Ens rationalis*, gondolatvaló, észvaló: Gedankending. Lásd *Vacuus*. Azonban az *észvaló* szoros értelemben annyi, mint *ens rationis ratiocinatae*: Vernunftwesen, mellynek általellenében áll az *agyvaló*: *ens rationis ratiocinantis*: vernunfteltes Wesen. Lásd *Essentia*. — *Ens reale*, *subiectum quo*. Lásd *Essentia*. — *Ens realissimum*. Lásd *Reale*.

Enormitas, mértékhaladó, mértékletlen nagyság: übermäßigig Größe. Lethenyeinél képtelenség. Lehet éktelenségnek is mondani.

Enthusiasmus, ihletés: Begeisterung. A' jónak indulatos észképe, ideája. Fejérnél már *buzgókodás*, már *elvelkesülés*. Lásd *Aestus*. Azonkívül a' *buzgólódás*, nem helyesen formált szó, a' *buzgás* helyett, melly már magában frequentativum. A' másik azért elégtelen, mivel a' *telkes* nem tesz annyit, mint *aestuosus*, hanem csak annyit, mint *animalis*, ammint a' *telkes állat* lőjárásból látzik.

Enthymema. Lásd *Wagnert*. Csere *elértésnek* mondgya, hihető azért, mivel az *okoskodásnak* egyik tagját benne elhallgattuk, és csak titkon értjük. De e jegy sokkal messzebbreül van véve, hogy sem a' reá épített név *elértés* világos lehetne. *Két tagú okoskodás* helyesebb, a'

kurtított okoskodás, pedig leghe-lyesebb.

Enumeratio, előszámlálás: Szrjáblung. Előbeszéllés: Erzählung. *Régi buveinek előszámlálása*. Pázm. Hod.

Enunciatio, mondás, kimondás: Spruch, Ausspruch. Beszéd, beszéllgetés: Rede, Unterredung. Állítás: Satz. *Eggyes kitétel* az, úgymond Fejér, melly itélésünk' egyszerre végbemenő munkáját jelenti ki. Itt az *enunciatio*, vagy *propositio simplex* annyi, mint *eggyügyü mondás*, vagy *állítás*. Mondgya ugyan másutt, hogy a' *szóval kijelentett ítélet kitételnek* nevezetik; de én nem látom okát, minek kellene nekünk a' *mondás* névtül elállani, és a' szókatlan *kitételhez* folyamodni, melly minket az *expositio*ra csábit. Az *enunciatio* a' *periodusokban* is *mondás*.

Epenthesis, a' *Grammaticában közbevetés*.

Epenthetica litera: közbeve-tett betű a' *Grammaticában*.

Ephesini, efesombéliek. *Pázmánnál Hodeg*, és ez jobb is, mint az Efesomiak. Azonban legtanácsosabb a' *Deákot* megtartani: *Ephesus*, és az *Epheziusok*, vagy *Epheziusok*.

Epicherema, bizonyítás: Bemerkthum. Következtetés: Schluß. *Fejérnél* okát adó kihozás. *Ez elatio, eductio*. A' *következtetés* mellett, az *okát-ado*, vagy *okadó epithetum* szükségtelen, mert ezt már magában foglallya.

Epigenesis rationis purae. A' *tiszta észnek* gyarapodása: Vermehrung der reinen Vernunft. Ennek lehet, mások' vélekedése szerint, nevezni a' *tiszta értelményeknek*, *ézfogásoknak* a' *tapasztalás' tárgyaival való meg-*

eggyezését, Imelley szerint ezen észfogások által, úgymint a' gondolásnak formái által, maga a' tapasztalás, és ennek tárgyai, mint illvenek, lehetségesek lesznek. *Eggyarányú nemzésnek* (*generatio aequivoca*) nevezetik a' képzésnek, az előállításnak (*repraesentatio*, *Vorstellung*) ama' módgya, melly szerint az értemények, az észfogások magábúl a' tapasztalásbúl merítettnek. Ama' vitatást végtére, hogy az észfogások eredetikepen az elmében fekszenek ugyan, de a' természetnek egyébkép meghatározott törvényeivel csak puzta esetbúl egyeznek meg, nem pedig azért, mintha azokat magok a' természetnek törvényei szülnék, a' *tizta ész előformálás' tudományépületének* lehetne nevezni. (*systema praeformationis rationis purae*). Lásd *Generatio* és *Praeformatio*.

Episyllogismus. Fejérnel utólról okoskodás. Ez csak akkor lesz Magyar kifejezés, ha a' *való* közbevetetik. E' nélkül az *utóokoskodás* helyesebb, mint *utóser*, *utóserreg*. Lehet *utóbbokoskodásnak* is mondani.

Epiphania, Krisztus' megjelenése. *Molnár Alb.* A' meg nélkül helyesebb a' kifejezés. Mink *vizkerefztnek*, vagy *három Királyok' napjának* nevezzük.

Epithetum, festő melléknév. — (Az adjectivum melléknév).

Episcopatus, Püspökség. *Pázm. Hodeg.* Bisshum, Bisshofthum. *Püspöki rend*: die Bisshofweih. *A' mi illeti a' Püspökség' rendét és szentelését.* *Pázm. Hod.* A' *papi rend és papszentelés* szerint helyesebb a' *püspöki rend és püspökszentelés*.

Episcopus, Püspök. *Illyés.* Bisshof.

Epocha, üdöhatár: *Zeitrechnungsanfang*.

Epulae, vendégség: *Gastmahl*. Eledel, étel, táplálék: *Speise*, *Nahrung*. *Hashizlaló jölakásot gondola.* *Pázmán.* Ennek igaz neve a' *lakodalom* volna, ha a' *menyegző* járatosabb nem volna. A' *jölakások* helyett mindazáltal még a' *töltözések* is helyesebb név.

Epulari, vendégeskedni, lakozni, dobzódni, dözlölni: *Gasterei halten*, *schnaufen*. Enni, felemészteni: *essen*, *verzehren*. *Vigan dözlölni és lakni.* (lakozni). *Pázm. Pred.*

Epulo, vendég, dözlölő társ: *ein Gast*, *Schnausbruder*. Vendéglő: *der ein Gastmahl ansteltet*, *Schnausgeber*. *Pázmánál jó lakó gazdag.* *Pred.* A' *jöllakó* helyesebb; a' *dűzs gazdag* szokottabb.

Eques, lovas: *Reiter*. Vitéz: *Ritter*. Nemes: *Edelmann*. Lásd *Heros*.

Eradicare, kiirtani, gyökerestül kitépni, kifzaggatni, kigyomlálni: *mit der Wurzel austreiben*, *austrotten*, *ausscharren*. Elrontani, elpusztítani: *verderben*. *Holofernes ellenségi* (ellenségeinek) *határiban a' termő fákat mind kigyökerezteté.* (gyökerestül kitépette). *Pázm. Pred.* *Hogy az első jövetelben mutatott irtalmasságnak bizodalma az Isteni felelmet ki ne gyökerezze* (ki ne irtsa gyökerestül) *szivünkébül.* *Ugyanott.* E' latinismus olly annyira, hogy a' *Deák* igének még értelmétül is messze távozik, a' Magyar idiotismus miatt; mert valamint a' *kihajt a' fa* annyit tesz, mint *virescit*, *pullulat*,

így a' gyökerezik igét is, melly activum még az ik nélkül sem lehet, minden Magyar annak veszi, hogy gyökeret hajt. A' ki nem telz előtte külömbséget, valamint a' hajt előtt sem.

Erectio. Pázmánnál *felállítás.* Hodeg. De a' *felállítás* helyesebb. Lásd *Assertio* alatt. *Az elesett emberi nemzetnek felemelése.* Pázm. Pred. En itt a' *felsegítés* névvel inkább élnek. Lásd *Wagnerban Erigo.*

Eremita, Remete: Einsiedler. Pázm. Hodeg.

Erigere. Pázmánnál *felállatni.* Pred. *Felállítani* helyesebb formatio. Lásd *Assertio* alatt. *Megvigasztalja és fegyámolította a' megretentet elméket. Létényei.* Mivel a' *gyámolít* annyi, mint *fulcit*, a' *fel* nem illik elejébe. Itt a' *felbátorít* ige helyesebb kifejezés.

Errans. Molnár Albertnél *eltévedt.* De a' *tévelygő* helyesebb. A' múltt időben a' *tévedt* elég az *el* nélkül. Lásd alább *Errare.*

Errare, hibázni, megcsal kozni, elvéteni, vétetni, tévelyegni, bolyongani, tébolyogni, tétovázni: fehlen, irren, herumstirnwelsen, umher wandern, hin und wieder ziehen. *Mindnyáján tévelygettek.* Pázm. Hod. — *Bolyongni.* Pázm. Pred. — *Közönségesen abba vétkezünk.* Pázm. Pred. Ez annyi lehet, mint *in id peccamus.* *Abban vétünk,* vagy *hibázunk* más tefz. *A' tanítóvalamiben megvétkezett,* úgymond Molnár Albert. De meg praefixumot a' *vétkezik* ige előtt soha sem hallottam, sem nem olvastam; és így képzeni sem tudom magamnak, micsoda ideát adhasson ezen igének. A' tanító valamiben

megbotlott, megtévedt, vétett, vagy *valamit elvétett, valamiben hibázott* olly szokott és ösmeretes kifejezések, hogy én át nem látom, miért keresett helyettek Molnár Albert újat, szokatlant és olly szörnyű képtelent.

Erroneus, hibás, csalatkozó, ál: irriq. *Tébolygó, tévelygő:* auéshwafend, herumirrend. *Erronea notio,* Fejérmél *helytelen értelem;* de ez inkább *abnormis:* unrichtig. Az *ál* *ertemény* a' helyes kifejezés.

Error, vétek, gáncs, hiba, bűn, tévelygés, tévedés, botlás: Fehler, Irrthum, Versehen. *Hirtelenkedés:* Uebereilung. *Csalatkozás:* Betrug. 1) Az érzékenységeknek áttatásából, csalatkozásából támad a' tévelygés, mikor valamelly rejtett dolgot eszközetlen észrevételnek tartunk. Ez nem az érzékenységeknek a' hibája, hanem az itélő értelemé. A' belső érzékenység is megcsalhatkozhat; mint mikor a' *sonak hitü* (*fanaticus*) azt gondolja, hogy természetahaladó érdekléseket érez. Lásd *Illusio* és *Phenomenon.* — 2) *Error, tévedés:* Irrthum. Annyi, mint helytelen, igaztalan ösmeret. Ez pedig helytelen lehet, vagy *eszügyelő* (*logica*) *formájára* nézve, mikor az értelem' regulával, és így önnön magával is ellenkezik; vagy *talpferére* nézve, mikor a' tárggyal, mellyre intéztetik, ellenkezik, ha mindgyárt magában egyébaránt lehetséges és gondolható gondolatot foglal is. Az érzékenységek nem itélnek, és így meg sem tévedhetnek; de érdeklések által, mellyel az éfzt illetik, tévelygésre csabíthattják az em-

bert. — 3) *Error*, *tévelygés*: *Wahn*. Ama' esalatkozás, mellynél az ember valamely dolognak csupa képzettyét (*repraesentatio*, *Vorstellung*) magával a' dologgal eggyenlőnek, vagy eggyet érőnek tartja. A' *gyakorlásügyelő* (*practicus*) tévelyges abban áll, hogy az észköznek birtokával úgy megelegszünk, mintha már ezéllýával bírnánk. Az *észtelenség* (*deliratio*, *Wahnstinn*) a' képző tehetségnek csupa képzettyét magának a' jelenvaló dolognak nézi. *A régi tévelygéseknek nyaka szakasztatott.* Pázm. *Hod. Aprólék csalatkozásért nem veti pokolra. Ugyanott.* (*Delusio* helyett). *Tanítását (a') tévelygések lajstromába írta, végzésével ellenzette. Ugyanott.* *Rövid írásba foglalom egynehány számos részzeit az ő tétovázásinak. Ugyanott.* A' tétovázás annyi, mint *hallucinatio*. Azonban az *egynehány és számos* szavak egybe soha sem illenek. — Lásd *Aberratio*. *A mostan támadott tévelygések.* Pázm. *Pred.* Szilágyinál az *elvétés*, inkább *aberratio*, mint *error*.

Erubescere, elpirúlni, szígyenleni: *schamroth werden*, *sich schämen*. *Pironkodgyék* (*pironkodgyon*) *környülmetéletlen lelkelek.* Pázm. *Pred.* Ez a' *pirul*, vagy *pirong* ígének mintegy frequentativuma.

Erudire, naggyából kidolgozni: *aus dem Größten bearbeiten*. Tanítani, oktatni: *lehren*, *unterrichten*, *unterweisen*. Tudósítani: *berichten*. *A kik egyebeket igazságra tanítanak.* Pázmán *Predik.*

Eruditio, tudósság, tanultság: *Gelchsamkeit*. Foglalattya,

sommája a' történetes tudományoknak; a' történetes, avvagy történetesen (*historice*) előadatni szokott tudományokban való járatosság. Az egyébféle tudományok a' *bölcsességhez* (*sapientia*, *Weisheit*) tartoznak. Pázmánnál *tudósság*. *Hod.* *Cserenél tanultság*; de a' *tudósság* helyesebb. (*Analyt. Part. I. §. 53. pag. 80. et seq.*) — *Valami mély tudósságot nem kell keresni.* Márton *Istv.*

Erumpere in actum. *Cselekedetre kifzarmazni. Monofzlai. Cselekedetre fakadni*, helyesebb Magyar kifejezés. Lásd *Emergere*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*.

Esse rei. *Csere a' dolog' valóságának nevezi*; de ez annyi, mint *realitas*, a' *dolognak levése* a' helyes kifejezés, mellyet a' *léttül*, vagy *létettül* a' *Logicában* meg kell különböztetni.

Essentia, *mivolt*: *Wesenheit*. 1) Annyi, mint valamely észfogás *mivolti* részeivel eggyütt; *ézügyelő való*. (*subjectum quod; ens logicum*, *logisches Wesen*). A' *mivoltot* a' *természettül* meg kell különböztetni. Amaz *belső forrása* minden *határozásnak*, és minden *egyébnek*, a' *mi a' dolognak tehetségéhez* tartozik. A' *természet* ellenben *belső forrása* ama' *határozásoknak*, mellyek a' *dolog' létehez* tartoznak. 2) A' *létbéli mivolt*, *létmivolt*, *való*, (*subjectum quo; ens reale*, *reales Wesen*) annyi, mint a' *dolognak természete*. Ez kétféle. a) Az *eggyik képzésünkön kívül van*, és *értelemvalónak* neveztetik, melly *megmeg kétféle*. Az *észvaló*, (*ens rationis rationalae*, *Bernunftwesen*) olly *észfogás*, mellynek

tárgyügyelő valóságát (*objectiva realitássát*), legalább az érznek gyakorlásügyelő haszná-
ra, elegendőképen meg lehet mutatni. Az agyvaló (*ens rationis ratiocinantis*, vernunfteltes Wesen), agyaskodás által lett való, csupa érzkép, idea, mellynek sem elmeügyelő (*theoreticus*), sem gyakorlásügyelő (*practicus*) valósága, realitása nincsen. b). A' *leibéi mivolt*, lét-mivolt, való, mikor az érzést illeti, *érzésvalónak*, és szorosabban *jelenésnek* nevezetik. Pázmánál is *mivolt Hodeg*. Csere *állatnak* nevezi, melly névvel másutt a' *substantiát* jelenti. Lásd *Substantia*. — *Essentia propria: tulajdon mivolt*. Pázm. *Pred. Gánótzai állatnak* nevezi: *ez által jelentetik*, úgymond, *az Isten' természetének és állattyanak eggyesége*. Itt is a' *mivolttyának* helyesebb. Lásd *Consubstantialis*. *Az illy jegyek öszveséggel teszik a' dolog' mivoltát. Fejér.*

Essentialis, mivolti: *wesentlich*. Így nevezetik a' dolognak ama' tulajdonsága, mellytül, mint alkutúl, maga a' dolognak lehetsége függ. — *Essentialia, mivolti részek*: *Bestandstücke*. Lásd *Constitutiva*. *Az Istenségben a' többség nem állat szerint való*, úgymond, *Medgyesi*. Azt akarta mondani, hogy nem a' mivoltot illeti, nem mivoltügyelő. *Ember Pálnál*, mikor így szól: *ebben teszi a' derék különbséget, a' derék név mit tegyen vallyon? essentialis? realis? substantialis?* A' *derék* metaphora a' *testnek derekátul* van kölcsönözve, és annyit tesz, mint *solidus, insignis*. Veresmarthynál *mivoltos*. Ezek, úgymond, *a' templomnak mivoltos részei*. De a'

mivoltos anyyi, mint essentialis am habens, a' mivolti pedig ad essentialiam pertinens, essentialis. Más az *asztalos, testes*, más viszontag az *asztali, testi*. *Essentialia, a' dolog' mivoltos részei*, úgymond *Fejér*; de a' *dolognak mivolti részei* helyesebb. Másutt *Fejér* a' *létető* névvel él; de azt akarja talán általa érteni, a' mi valaminek *létet, lételt* ad; noha ezen értelemben is *létadó* helyesebb.

Essentialiter, mivoltiképen, mivoltügyelőleg: *wesentlich, dem Wesen nach*. Márton Istvánnál a' *természet* csak annyit tehet, mint *natura*. *Es ez*, úgymond, *a' Politikátul természetelkülömböz*. E' *syntaxis* helytelen, ha csak azt nem akarja mondani, hogy a' *Politikának* nincs *természete*, amannak pedig, a' mi tölle különbözik, van; valamint, ha azt mondom, *ő a' bátyjátul tudománnyal különböz*, bátyjátul a' *tudományt* megtagadom. Mártonnak tehát így kellett volna ezt ejteni: *és ez a' Politikátul természetére nézve*, vagy *természetében* különböz. Úgy szinte *mivoltára nézve*, vagy *mivoltában*, ha az *essentialis* van a' szó. *Fejér* így szól: *minden itélethez kívántatik mivoltiképen bizonyos materia*. Ez annyit tesz, mint *essentialiter certa materia*. De, ha azt akarjuk mondani, *essentialiter requiritur*, a' *mivoltiképen* adverbiumot, avagy *igehatározót* az ige' elejébe kell tenni. Hasonló különbség van e' két mondás között: *selette kívánom szép könyvedet olvasni*: *vehementer opto*; és *kívánom selette szép könyvedet olvasni*: *cupio valde pulchrum, quem edidisti, librum legere*.

Ethica moralis, scientia morum, Erkölcstudomány: *Etica* ténylet. Lásd *Lex* a' vége felé, *Philosophia* és *Moralis*. — *Ethica societas, erkölcsi társaság*: *ethische Gesellschaft*. Ez csupán csak erkölcsi törvényekre van építve, és a' jó erkölcsöknek előmozdítását ügyeli. Ha e' törvények nyilvánvalók, akkor a' társaság *erkölcsi polgárinak*, az *erkölcs országának* nevezetik. A' *természetnek erkölcsi állapotja (status naturae moralis, der ethische Naturzustand)* külső törvényeket nem ösmer.

Ethicae leges, erkölcsi törvények: *ethische Gesetze*. Ezek a' törvénytudományos, avagy jogügyelő törvényeknek nem különbömben, mint az önkényes szabásoknak általellenében állanak. Márton István *kötelességtudomány*nak nevezi, a' *Moralis scientiát* pedig *erkölcstudomány*nak. Ha e' különböztetés igazé, vagy szükségesé, nem tudom; azt tudom egyedül, hogy a' Görög *Ethos* csak annyit tesz, mint a' Drák *Mos*. En a' kötelességtudományt az *erkölcstudomány*' mivolti részének tartom. *Ethicum*; *csendesesen* *érző erkölcsi* az *Aestheticában*.

Ethicotheologia, erkölcsi Istentudomány, melly erkölcsi talpokokból származtatik.

Ethicus, a, um, erkölcsi: *ethisch*. Az *Aesthetica* a' *moralist* akkor nevezi *ethicumnak*, mikor a' *patheticumnak* általellenében áll. Olt tehát az *ethicum* annyi, mint *csendesesen* *érző erkölcsi*. *Analyt. Instit. Linguae Hung. Part. 3. §. 102. pag. 385.*

Ethnicus, pogány. *Molnár Alb.* bálványozó: ein Heide.

Etymologia, szónyomonozás: *Wortforschung* a' *Grammaticában*. *Etymon*, gyökér, a' szónak gyökere, *szógyökér*: *Die Wurzel des Wortes*.

Evacuare locum: a' helyt megüríteni, eltakarítani a' helyből: ez annyi, mint abbül elvenni valamit, és így az egész helyt megüríteni: *ausräumen*. *Kiüríteni, üríteni, üresíteni*: *aussäubern, leeren*. Pázmánnál *megüresíteni*. *Pred. Lásd Exuere*. *Inanire*: *Ki is egyebekkel sokakkal* (sok egyebekkel) minden hathato erőtül *megüresíti* az Istennek az *Egyházi Szolgák által praedikáltatott* (predikált) *igéjét*. *Lethenyei*. Itt a' *megfosztani* ige helyesebb. *Evacuari*: *megüresedni*. *Ti* (tik) *átkozottak*, *ügymond Pázm. Pred. minden áldásoktól megfosztottak, menyországból kirekedtek* (kizárattok) *és ennek reménységétül tellyesen megüresedtek*. Ezen érthetetlen *Latinismus* helyett a' Magyar így szól: *és ennek reménységébül egészen kihültök*.

Eucharistia, az *Oltári Szenttség*: das heil. Sacrament des Altars. Hálaadás: *Dankfagung*. *Asservatio Eucharistiae*: az *Oltári Szenttség*' *megtartása*. *Pázm. Hod. Fenntartása* helyesebb. — *Az Oltári Szentséget mind a' két szin alatt magához venni. Gánótz*. *Telegdinél is Oltári Szenttség*. *Gánótz* betű szerint jó *malaosztanak, kedves emlékezetnek, hálaadásnak* is nevezi.

Evellere. Lásd *Wagnerban*. *Az itelet' felelmét kigyomlálván az emberek' szivebül*. *Pázmán Pred.* *Ide a' kiirtani, ki tépni, kifzagatni* jobban ille-

ne. A' gyomlálás a' gyomnak, a' rossz lünek a' kifzaggatását jelentí: az ítéletnek felelmet pedig *gyomnak mondani* nem lehet.

Evidens, világos, értelmes, nyilvánvaló, szemlátomást való: klar, deutlich, augenscheinlich, offenbar. Fejérrnél *kitünő*. Kár hogy *kilátónak* nem tette.

Evidenter, világosan, értelmesen, nyilván, szemlátomást: klar, deutlich, augenscheinlich, offenbar. Lásd *Evidentia*.

Evidentia, nyilvánvalóság: anschauende Gewißheit. *Ad evidentiam, ad oculum, evidentiter: olly bizonyságokat élletek (élelzetek)*, úgymond Pázmán, *mellyekkel szemlátomást megmutatom. És a' Pred. Krisztus' cselekedetinek szemlátomására igazíttya tanítványit. A' szemlátomást adverbium, noha nem helyesen formált, a' szokás által felfzenteltetett; de a' szemlátomás substantivum nem. Cselekedetinek szembetünő nyilvánvalóságára igazíttya tanítványit. Fejérrnél *kitünőség*; a' Deák szerint *kilátóság, kihezőség* is lehetne; de a' Magyar egyykiket sem értené.*

Evincere, vitálni: behaupten. Ez annyit tesz, mint szükségesen, közönséges helybenhagyással, tárgyügvelőleg (*objective*) ítélni. Megkivántatik erre, hogy valamit, ne csupán csak vélyünk, vagy bármelley sikeres meggyőződéssel higgyünk, hanem olly okokból tudgyunk, mellyek közönségesen közölhetők, 's mellyeknek győző ereje nem a' talpvalónak (*subjectumnak*) tulajdonságától függ.

Evolutio, kifejtődés, kifejtés: Entwickelung. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*.

Euphonia. A' Grammaticában és Rhetoricában *hangrend: Wohlklang*.

Euphonica litera a' Magyar Grammaticában *hangrendtartó betű: ein Buchstabe, der den Wohlklang erhält*.

Eurhythmia az Aestheticában: *szép természet*.

Exaestuatio, felforrás, háborgás, berzenzés: Ungeftüm, migeit, Aufwallung, das Aufbrausen. Lásd *Wagnerban exaestuo*. Pázmánál *Pred. hörccsökösség*, és helyesebben *hörccsökösség a' hörccög, meles, taxus* névből, alacsony kifejezés.

Exaggerare. Lásd *Wagnerben*. *Oregbitni az Isten' ítéletinek szörnyűségét. Pázm. Hodeg. Az it utánn a' közbevetés (oregbiteni) nem csak ékes, hanem a' könnyebb kimondás miatt még szükséges is. Analyt. Part. I. pag. 350. §. 210. és pag. 359. a).*

Exaltare, magasztalni, felemelni: erheben, erhöhen. Pázm. *Pred. magasztalni. A' mellyeket (a' miket) a' Calvinisták disputálnak az Isteni természetit (természete) szerint felmagasztaltatt (felmagasztalt) Christusról. Lethenyei.*

Exaltatio, felmagasztalás, felemelés: Erhebung, Erhöhung. *Urunk halálával nyere szent Testének dicsőséges felmagasztaltatását. Pázmán. Így kettőztetik a' ta silabát Molnár Albert és Lethenyei is: de Pázmán másutt *Predik. a' felmagasztalással* megelelgezik. E' szopattogató hanglzaportásról lásd a' *Feleletet* a' 181. old. b)*

Exaltatus, felmagasztaltt, felemeltt: erhoben, erhöhet. Pázmánál. *Predik. felemelttetett; de*

ez annyi; mint *exaltari curatus*.

Excellentiam (*per*): méltóztatólag, haladólag. Lásd *Per*.

Excentricus. Illyésnél *szerte felett való*; de a' *szertelen* jobb.

Exceptio, kivétel: *Ausnahme*. Alku: *Bedingung*. Kifogás: *Ausflucht*, *Ausrede*. Színfogás, men-tegetés: *Bormand*, *Entschuldigung*. Praetextus helyett: *fogást* (szín-fogást) *nem találnak*, úgy-moud *Pázmán*, *mellyel erő-lenné tehessék* (megerőtlenit-hessék) *a' mi bizonyságinkot*. *A' szent Irás parancsolattal kö-telez minden válogatás nélkül*. *Pred. Minden kivétel nélkül*. *Ember Pálnál kifogás*.

Exceptiva conjunctio: kivé-vő kapcsolat, a' Grammaticában. Fejérről az *exceptiva propositio* *kifogó*; de a' *kivevő* legalább nem csábit el minket más értel-mekre; mert a' *propositio*, mel-lyel ellenségünkön *kifogunk*, *nem exceptiva*.

Excessivus, felette nagy: *über die Maas groß*. Elhatalmasodó: *überhand nehmend*. Pazarló: *verschwenderisch*. Mértékhaladó: *über-mäßig*. *Pázmán*nál *Hodeg. a' vá-solt annyi*, mint *hene versatus*, *callidus*, *astutus*: *durchtrieben*, *be-mändert*, *erschaffen*.

Excitare. Sokféle érteleit lásd *Wagnerban*. *A' hitet felin-dítani*. *Pázm. Hod. felszerken-teni*, *felverjeszteni* helyesebb. *Az (a') szent Lélek által hitöt* (hitet) *szerez a' szivekben*. *Molnár Albert*. — *Szép igére-tek' reménységével serkeget mindnyájunkot*. *Pázm. Pred.* A' gyökér igék *serken* és *active serkent*; az utóbbiknak *frequen-tativuma* tehát *serkentget*. Ha-sonló helytelen ige az *ebregel* is az *ebresztget* helyett. *Minden-ha* (mindenkor) *az eretnekse-gek serkegettek föl* (itt a' ser-

kentették fel elegendő) *az (a') tuncyáságból az egyházi pász-torokot*. *Monofzlai*. A' *minden-ha* *kiavultt szó* és *nagyon gya-nús eredetű*; mert a' *ha* a' *kor* névnek *synonimuma* *nem lehet*.

Exclamatio, felkiáltás: *Aus-rufung* az *Aestheticában*.

Excludere. Lásd *Wagnerban*.

Az egyházi méltóságból ki-rekeszteni: *Pázm. Hod.* *Ama' szó* *nem rekeszt ki általlyában* *mindeneket* (mindent). *Pázm. A' boldogságból pedig kirekesz-ti*. *Pázm. Pred.* — *Excludi: kire-keadni a' mennyországból*. *Pázm. Pred.* *de ez a' deák passivumot* *ki nem fejezi*, *mellynek a' ki-rekeszteni felel meg*. *Eggyik lyukból kirekedvén*, *másikba* *szaladnak*. *Pázm. Hodeg.* *E' két pronomén* *eggyik és másik e' mondasban az az*, *vagy a' névmutató nélkül helytelenül állanak*. *Mivel tudni illik az ik* *szóképző* *miatt magokban ren-det foglalnak*, (*Analyt. Part. I. §. 44. 1.*) *pag. 64.*), *értelmek* *szükségképen határozott*, és *igy névmutató nélkül nem állhatnak*. *Csak az* *eggyik* *álhat névmu-tató nélkül a' határatlan befzéd-ben*, *mikor a' másik* *utánna* *nem következik*. *mint: eggyiknek se* *hidgy közüllök*; *de a' határozott* *belzédben* *még a' másik* *nélkül* *sem*, *mint az* *eggyik közüllök azt mondotta*, *hogy essö lessz*. *Álhat névmutató nélkül akkor is*, *mikor* *hirtokos névpotolóra* *változik*, *mint* *eggyikunk sem értette*. (*Analyt. Part. II. §. 183. pag. 200. et seq.*) *Ember Pálnál* *is olvassuk: az Isten' országból kirekedni*, *a' kire-keszteni helyett*; *melly alkalmatossággal* *nem halizontalan azt eszre venni*, *hogy régi Iroink sokszor ott*, *a' Logica szerint* *hol a' Deák nyelv mellett kellene ma-*

radniok, úgymind emberi nyelv mellett, eitől elszerezettek távozni; másutt pedig, a' hol a' Deák nyelvnek idegen nemzetiségét Magyar nemzeti szójárással kellett volna kifejezniük, a' Latinismushoz szörül szóra ragaszkodtak.

Exclusiva propositio, Fejérenél kirekesztő.

Excommunicatus. Eretnek számba irták a' kiátkozott tevelgyököt, úgymond Pázm. Hodeg. Még az *anathemat* sem vehettem én a' régi szent Atyáknak szájából átoknak, hanem csak számkivetésnek, a' minél az *excommunicatio* sem több. Az *excommunicatus* tehát annyi, mint számkivetett. Pázmán' mondásában az *eretnekszám* nem tehet egyebet, mint *haereticus numerus*, valamint a' *kerekszám*, *deákszám*, *zsidószám* annyi, mint *rotundus*, *latinus*, *hebraicus numerus*. A' Deák szójárást akarván szorosan követni, erre Pázmán vigyázni elfelejtett. A' Magyar ezt így ejti: az *eretnekek közé számláltuk a' tevelgyököt*.

Excommunicare. Elvette a' hatalmat, mikor őket kiátkozta. Pázm. Hodeg. Számkivetni, a' mi e' Deák szónak szorosan megfelel. Lásd *Excommunicatus*. Veresmarthy is kiátkozni mondgya. L. Wagnert.

Excommunicatio, egyházi számkivetés. L. Wagnert. Illyénél kiátkozás. Gánózi is velem tart. ki így szól: a' *kerekszény gyülekezetből* (való) *kirekesztés*, vagy az *Anyaszentegyházból való kivetés*. (Németül *Kirchenbann*, nem pedig *Kirchenstuch*).

Excusare, mentegezni: *entschuldig*. Pázmánnál, *szabadkozni* is, inkább annyi, mint *tergiversuri*. Hodeg.

Excusatio, mentesség, mentegetés: *Entschuldig*. Pro *tergiversatione*, *szabadkozás*, *szabadkozás* *Außsucht*, *Wicigung*. *Mentséget sem találhatnak*. Pázm. Pred.

Excusatus. Molnár Albert *mentegesnek* nevezi; de ez *excusationem habens*. A' *mentt*, vagy *mentett* helyesebb.

Exegetica, a' magyarázásnak, fejtegetésnek tudománya: *Auslegung*, *Wissenschaft*. (Az) *Írásfejtegetés* tudománya Fejérenél. Lásd *Hermeneutica*.

Exemplar. Lásd Wagnert. Pro *exemplo*, példa: *Beispiel*. *Ez legyen példája*, *meltyhez életet és maga' viselését szabhasa*. Gánózi Antal.

Exemplum, példa: *Beispiel*. Ez olyan szemlelés, melly által az érzeményes élfogásnak létsége, valósága (*realitása*) megmutattatik. A' külömbséget a' példa és a' *rajzolat* (*schema*) között, lásd *Imago* alatt. A' *rajzolat* a' *képnym* (*typus*) is külömbözik. Lásd *Typus*. Ez a' neve az *Aestheticában* is. *Parancsolat nélkül a' példa nem hoz* (nem szül) *köteleiséget*. Pázm. Hodeg. *Exemplum practicum: Csélekedeti példájával tanított elsőben Krisztus*. Pázmán. Pred. En azt tartom, hogy a' példának természetében fekszik, hogy *practicum* legyen. Azért én csak energiának okáért a' *cselekedni* helyett *saját eleven példának* mondanám.

Exercere, *exercitare*, gyakorolni. Pázm. Pred. úben. Lásd Wagnert.

Exercitatio, gyakorlás *active*: *Uebung*. Gyakorlottság *neutraliter*: *Gewandtheit*. *Gyakorlatosság az Isten' igejében*, úgymond *Telegdi*. A' *gyakorlottság* helyesebb szó, a' *járattosság* pedig szokottabb.

Exercitium, gyakorlat, gyakorlás: Übung. *Nagyobb gyakorlással forgódnak* (forgolódnak) az Isteni Szeretetnek öregbítésében. Pázm. Hod.

Exercitus, hadi sereg: Strigshcer. *Stabilis*: álló sereg. Pázm.

Exhibitio, előállítás, előadás: Darstellung. *Eloállításai*, előadni mondatunk valamit, mikor az érzőfogás mellé neki felelő izmélést teszünk, péld. ok. az ontehetséges képző erő által valamelly mesterműben (*opus artis*, Kunstwerk), melly érzőképeket érzékenyít; vagy a' természetben, mikor a' gépe-lyes (*organicus*) valónak izméléséhez érzőfogásunkkal czélt fűggesztünk.

Exigere, exturbare, kiűzni: hinaustrreiben. Egyéb értelmeit lásd Waugerban. *Kiiktatá a' városból*. Pázm. Hodeg. *Kiverik inkább az eggyugyűek' elméjéből, hogysen bele oltanak a' tudományt*. Pázm. Predik.

Existens, lévő: seyn. *Contingenter existens*, Fejéjnél *esetesen valós*; de ez annyi, mint *ens casualiter habens*; a' *necessario existens* pedig nálla; *szükségkép valós*: *ens necessario habens*; mert, valamint a' *bekós, bimbós, borsós, hernyós, patkos, posztós, taplós* 's a' t. nevekben az s szóképző birtokot jelent, úgy a' *valós* is az, a' *minek valója van*; a' *valo* pedig annyi, mint *ens*. A' *contingenter* és *necessario existens* annyi, mint *esőleg* és *szükségképen lévő*.

Existentia, lét: Daseyn. A' *létel* sem rosz; de amaz rövidebb. Pázm. Hod. *Telegdinél, Medgyesinél és Fejéjnél* lét; *Cserenél* létel. — *A' szentseg' letéhez a' mi kívántatik*. Te-

legdi. — *Magadtúl mindgyárt semmi lennél, ha (az) Isten nem tartaná (fenn) létedet*. Pázm. Pred. *Existentia realis*, Fejéjnél *tetteben let*; de ez annyi, mint *in actione sua existentia*. A' *valóságos lét*: Wirklichheit. Ez olyan lét, melly a' képzelt (*idealis*) létnek általellenében áll. A' *valóságos lét* tisztán gondoltatik ama' categoria által, melly a' *vitató (assertorius)* i-téleteknek formájánn fundáltatik. Megérzékenyítve annyi, mint határozott időben való lét. *Existentia extra se invicem, egymásonn kívül való lét*: Aufeinander seyn.

Existere, vivere, intricari, participem fieri. Az *existo* értelmeit lásd *Wagnerban*. *Monofzlainál* ezt olvassuk: *valaki eretnekségben lelezik*. Mivel akkor még a' nyomtatásban *accentusok* nem voltak, a' *Szedő* pedig a' k betűt ezen igéből elhagyta, világos, hogy a' *lélekzik* helyett áll, melly más régi könyvekben, megmeg talán a' *Szedőnek*, vagy a' helytelen kimondásnak fogyatozásából d betűvel is találtatik: *léledzik*. A' *lélekzeni* a' Régiéknél, ammint *Szabó Dávid* is bizonyította, annyit tett, mint *valami gonofságban eleyedni, keveredni, abban részeseülni*. Lásd a' *Kiseded Szótárnak* 2. kiadását a' 136. old. *Monofzlai'* mondása tehát annyit telz, mint: *valaki eretnekségben van, él, részeseül, bele keveredik* 's a' 1.

Exlegalitas, effrenatio, effrenis licentia, legum contentus, törvényetlenség; Gesetzlosigkeit. Meg kell ezt a' *Magyarban* a' *törvénytelenségtől (illegalitas)* különböztetni. A' *törvényetlenség* annyi, mint

zabolátlanság, melly akár a' gondolkozásban, akár a' foglalatosságokban, az észkül parancsolt korlátozásokat meg nem szenved. Ez az embert, vagy a' hitfonákságra vezeti, vagy a' hitetlenségre.

Exorbitans, *exorbitatio*, csélcsapó, csélcsapás: übertrieb, Uebertriebung. Ez a' neve az Aestheticában is.

Exorbitantia characteristici in aliquo individuo dicitur *Carricatura*, a' csélcsapás valamely rideg valónak characteristicájában *carricaturának* nevezetik. (*Carricatur* ist eine Uebertriebung des Characteristisch in einem Individuo).

Exorcista. Deákul *adjurator*, Beschwörer. Gánótzinál az ördögök' megesküdtetője. De a' megesküdtetés a' jegyesek' *copulatioját* szokta nállunk jelenteni, és az *adjurare* nállunk annyi, mint *hitere kényfzeríteni valakit*. Az exorcista tehát magyarul *ördögekényfzerítő*, vagy rövidebben *ördögüző*, annyival is inkább, mivel Prudentiusnak (in Apoth. contra Judaeos) ördögüző formulájában az esküdtetésnek semmi híresincs: *Fuge callide serpens, exue te membris et spiras solve latentes* 's a' t. Illyés magyarul is csak *Exorcistának* nevezi.

Exordium, kezdet, elő: Anfang. Bemenetel: Eingang. Exordium orationis, Molnár Albertnél *elkezdés*, vagy *beköszöntés*. A' *beköszöntés* a' társalkodásról, a' látogatásról helyesen mondatik, de az Egyházi Beszédnél nem. Ennek *kezdet*, vagy *bemenetele*, vagy legfeljebb *bevezetése* van, nem pedig *beköszöntése*.

Exornare, felékesíteni: schmücken. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *Ki* miken az *emberi természetnek egész természetit* (természetét) *eggy emberben meg* (fel) *ékesítette* *vala fő ajándékokkal*. Lethenyei. Pázmánnál *ékesgetni*. Pred. a' helyesebb *ékesítgetni* helyett; mert a' *szépgetni*, *rútgatni*, *rövidgetni* neveléséges formatiók és érthetetlenek is a' *szépítgetni*, *rútítgatni*, *rövidítgetni* helyett. Másutt Pázmán a' *felczapragozni* igével él; de a' *felczafrangozni* igével, melly helyesebb, többnyire csak alacsony értelemben élünk, mint péld. ok. a' lovakról.

Expergefieri, felébredni, felserkenni: erwachen, aufwachen. Lásd egyéb értelmeit *Wagnerban*. *Mint egy mély álomból az Isteni dolgoknak csudálkozásából* (csudálásából) *felocsódnán*. Pázm. Predik. A' *felocsódnán*, *felüdülni* igéket hagyjuk a' Poétáknak. A' *csudálkozás* neutrum; azért ide a' *csudálás* szükségképen megkivántatik. Illyenekben a' Deák után hamar megtevédhetünk. Más nállunk a' *gyűjtés*, más a' *gyűlés*, noha a' Deáknál mind a' kettő csak *Congregatio*.

Experimentum, tapasztalás, próba, próbatétel: Probe, Versuch. Szorosabb értelemben lehet Molnár Albert után *próbátalnak*, Fejér után pedig *tapasztalástételnek*, vagy rövidebben, *tapasztalatnak* is mondani.

Experientia, tapasztalás: Erfahrung. Ez annyi, mint az adott tárgyoknak, jeleüéseknek tárgygyelő, közönségesen helyben hagyott, szükséges és öfzveköző (*syntheticus*) ösmerete; az észrétételeknek törvényes és szük-

ségesen meghatározott, élvezé-
függésben való képzettye, elő-
állítás; egybe kötött észrevé-
telek által való ösmeret: az ér-
zékeny képzeteknek bizonyos
képzettörvények szerint való
egybeszerkeztetése.

Experiri, comperire, ta-
pafztalni: erfahren. Ez annyit
tesz, mint az adott érzékeny
képzeteket az észnek segedelme-
vel törvényesen egybekötni; az
előakadó érzékeny tárgyakot
megösmerni, megérteni. *Ha
széles e' világot gondolatod-
dal eljáród, megtapafztalod.*
Pázm. Hod. A' meg praefixum
ezen ige előtt szükségtelen is,
szokatlan is. E' hibát Lethe-
nyeinél is feltalállyuk: *A' ke-
gyes, úgymond, és félelmes*
(félénk) *lelkiosmeretű embe-
rek megtapafztalják. A' félel-
mes metuendus, a' félénk timidus.*

Explanare, értelmesíteni: er-
klären, begrifflich machen. Ez an-
nyit tesz, mint megfoghatóvá
tenni; a' természetnek ösmere-
tes törvényeire visszavezetni;
lehetőségére nézve valamely tal-
pállításból következtetni.

Explanatio, értelmesítés: Er-
klärung, Begrifflichmachung. Ez
kétféle, úgymint a' névnek és
a' dolognak értelmesítése. 1) A'
névértelmesítés, *explanatio no-
minis*, Namenerklärung az, melly
nekünk az észfogást értelmesebb
szavakkal megvilágosította; mint
mikor azt mondjuk, hogy a'
tellyességgel szükséges az, a'
minek nemléte lehetetlen. A'
névértelmesítés háromféle, úgy-
mint: a) A' fejtegetés, *expli-
catio*, Begriffnung; melly csak
egynehány, és éppen nem mi-
volti bélyegeket terjeszt élönk-
be. Illyen péld. ok. az aranynak
éreményes észfogása. b) A' név-
tagolás, *expositio*, Erörterung

annyi, mint tudományosan fel-
tagoló *korlátozás*. (*definitio*),
melly a' tapasztaláselőző észfo-
gásnak, mint péld. ok. a' köz-
nek, vagy valamely categori-
ának bélyegeit, de még is nem
tökélletesen, nem egészen fej-
tegeti. Ez *bölcselkedő* (*meta-
physica*), ha az észfogásnak csak
tapasztaláselőző eredetét mutat-
tya meg; *tapasztaláshaladó* pe-
dig, (*transcendentalis*), mikor
a' feltagolt észfogást alkalma-
tosnak teszi arra, hogy más
tapasztaláselőző ösmereteknek
talpforrás gyanánt szolgáljon.
c) A' világosítás, *declaratio*,
Erläuterung az önkényes észfogá-
sokat illeti, mellyeknek való-
sága, (*realitása*) éreményes
alkuktúl függ, mint péld. ok.
az égi hajonak világosítása. —
2) A' dologértelmesítés annyi,
mint *mi-voltkorlátozás*, vagy
rövidebben *mi-voltkorlát*, *defi-
nitio realis*, Sachklärung. Ne-
veztetik *méretudományosan*
öszveköti mi-voltkorlátozásnak
is, (*mathematico-synthetica*
definitio). Ez eredeti előállítás-
sa valamely dolog' tökéletes
észfogásának saját korláttyai kö-
zött; tellyes *dologtagolás*, *ex-
positio*, Erörterung, melly ál-
tal a' tárgy, mellyre az észfogás
ügyel, egészen ösmeretesnek tete-
tik. Valamely észfogást valóság-
osan, *megkorlátozni* (*definire*)
annyi, mint a' tárgyát meg-
határozni, mellyre az észfo-
gást alkalmaztathatjuk, és így
tárgyának lehetőségét megérte-
lmesíteni. Ez péld. ok. a' cate-
goriáknál történik, mikor azo-
kot szemlélésekre alkalmaztat-
juk. *Explicatio* helyett *fejte-
getésnek* mondgya Pázm. Hod.
Az Írás' fejtegetésében több
hütelek vagyon. Telegdinél il-
lyenkor magyarázat.

Explanativa conjunctio, magyarázó kapcsolat a' Grammat.

Expletiva litera, toldalékbe-tű a' Grammaticában.

Explicare, megfejtteni a' Logicában: bezeichnen. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. Márton Istvánnál *kimagyarázni* a' Deák *ex* miatt; de a' Magyarban a' *ki* szokatlan és szükségtelen. Lásd *Loquendi modus*.

Explicatio, fejtegetés a' Logicában, Bezeichnung. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. Lásd azonkívül *Interpretatio*. E' legfontosb kérdés' tudományos fejtegetésében foglalatосkodik ezen munkánk, Fejér, ki másutt megfejtésnek nevezi. Lásd *Explanatio*.

Explicite. Illyésnél nyilván. Az explicite perspicuus; Fejérnél *felfejtve nyilvánosság*: de ezt a' Logicus *sejtőleg értelmes* által helyesebben fejezi ki. Némellykor annyi, mint világos. Lásd *Fides*.

Explicitus, a, um, világos. *Explicita fides*. Gánótzinál világos hit, az *implicita* pedig homályos. E' neveknek helyeségéről lásd *Fides* alatt.

Explorator, kém, kémlelő, kémelő: Auspäher, Kundschafter. Ezek az *igertt földnek tizenkét kémelői*. Pázm. Pred. *De azért küldte kémelőket*, (kémeket) *Ugyanott*.

Exponens. Folyományjel. Exponent. Az Algebrában jcle ama' folyománynak, melly hasonlításbúl támad.

Exponere, kitenni, kirakni: hinaus setzen, oder legen. Előterjelteni: darlegen, darlegen. Megfejtteni, magyarázni: erklären, erläutern. Márton Istvánnál *kimagyarázni* a' Deák *ex* miatt: de a' *ki* nálunk szükségtelen és hazfontalau. Lásd *Loquendi mo-*

du. Lethenyeinél *megmagyarázni*. — *Exponere repraesentationem* annyit tesz, mint a' képző tehetségnek képzettyét, előadását észfogásokra változtatni.

Exponibilis propositio, Fejérnél *szetrahható kitétel*. A' Logicában vagy *észfogásokra változtatható*, mellyről *Exponere* alatt, vagy *feltágható*, mellyről lásd *Expositio* alatt.

Expositio, névtagolás a' Logicában. Erörterung. — *Expositio principii*, valamely talpállításnak expositiója annyi, mint foglalattyának fejtegetése és tapasztaláselőző eredetének megbizonyítása. Lásd *Deductio*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. Fejérnél *magyarázás*.

Expresse, magyarán, nyilván, világosan: ausdrücklich, deutlich. *Nincsenek mindenk nyilván megírva*. Pázm. *Nincsen az kifejezve a' szent Írásban*. Pázm.

Expressus. Nyilvánvaló parancsolat nélkül cselekedte. Pázm. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*.

Exprimere. Lásd *Wagnerban*. *Kifejezni*. Pázm. *Hodeg helyes*. Ugyanott *ejteni* a' beszédéről szintügy helyes. *A szent Írás (az) Istent szoval kijegyzi, mikor neki kezét, lábat 's a' t. tulajdonit*. Pázm. *Hodeg*. Itt talán a' *lerajzollya*, *lesfesti* alkalmatosb volna, vagy legalább *megírja, leírja*. *A telki állatot* (valót, mert az állat animal) *testi hasonlatossággal kiábrázhatni*. Pázm. *Hod*. Mivel az *ábráz* szokatlan ige az *ábrázol* helyett, a' *kiábrázolhatni* helyesebb, de a' *lerajzolhatni*, *leábrnyékozhatni*, *kifejezhetni* még helyesebbek. — *Sol kinyomítá tanításának mérgét*. Mo-

noszlai, — *Krisztusnak szent-sége élete szerint járjon, és e' halandó testben azt kiabrazolja.* Veresmarthy. E' latinismus helyett én így szólauék: *és e' halandó testben képe legyen.*

Exsilire, felugrani, fellökni: *auffspringen*. Kiszökni, kiugrani: *einen Sprung hinausthun*. Ellökni: *entspringen, durchgehen*. *Kiugordek a' csuklyából.* Monozslai. Az *ugordani* helytelen *formatio*, az *ék* pedig a' harmadik formának a' ragasztéka, mellyből azt kell kihozni, hogy az anyafző *ugordik* volt, mellyhez hasonló igét helyeset az analogia nyelvünkben felette keveset, vagy talán egyet sem mutat. Lásd az *Analyt.* 2. Réfz 190. §. a' 310. old. Ha az akkori üdöben az erőltetett *imperfectumok* nem voltak volna olly fonákül kedvesek, mi lépen kifejezhetete volna Monozslai e' gondolatját a' múltt üdövel illylépen: *kiugrott a' csuklyából.*

Exspoliatores Ecclesiarum, Egyházfoltók. Pázm. Hod. *Sitzbuch*náuber.

Exsugere, kifizinni, kifizopni: *aussaugen*. Pázmánnál a' *kifizivni* hibás a' *Predik.* mert a' *v* közbevetés a' vocálissal végződő igékben csak akkor helyes, mikor az igeragaszték, melly hozzá függesztetik, hasonlóképen vocálissal kezdődik, mint *szivom, szivunk*. A' *perfectumban* a' közbevetés *t*, mint *szittam*; az *imperativusban* j. mint *szíjjak*.

Exsurgere. Lásd Wagnerban *Exurgo* alatt. *Minckutánna egyszer felállapodott, a' világ végeig le nem omol.* Pázmán. A' *felállapodott* ige ellenkezést foglal magában; mert *állapodni* helyzetést (situm) jelent; elejébe tehát a' *fel*, melly mozgást (motum) tesz, tellyesség-

gel nem illik. E' mondasban a' helyes ige a' *felépült*, vagy a' *lábba kelt* volna. Az *omol* igéből látszik, hogy az *ék* paragogica ezen igének mivoltához nem tartozik. Most az *omlik* már erővel a' harmadik formának rá-májára vonatik.

Extendere, dilatare. Minde- nekre kifejleszti. Ember Pál. Talán *kiterjefzti*. Lásd *Wagnerban*.

Extensio, terjedtség: *Ausdehnung*. A' legtágasabb értelemben annyi, mint egy egésznek özfűfüggő részei által való képzése. Ha e' részek együdüse, akkor a' terjedtség *köz hely*; ha pedig egymás után folynak, üdö. Szorosabb értelemben a' terjedtség annyi, mint *egymásonn ki-üül való lét, és egymás mellett való lét*. Ha ez érezhető, akkor *testnek, külső jelenésnek, szer- nek, tellyes köznek* nevezetelik; ha pedig csak lehetséges, és mindentül elvontt, elválasztott, üres vagy *csupa köznek*. Lásd *Extra invicem esse*. Cserenél *kiterjedtség* az *ex* miatt, melly a' Magyarban szokatlan és haszontalan. *Active Gánóztinál kiterjefztes*; de a' *terjefztes* is elég. Fejénnél is *kiterjedtség*. A' testi dolgokról lehetne *köz-foglalásnak* is nevezni; de a' *terjedtség* azért jobb, mivel mind a' testi, mind a' lelki dolgokra illik, mint az *észfogásoknak terjed- sége*. Mert az *Isten' kegyel- mének* az *egész emberi nemzetségre* (nemzetre) való *köz- zönséges kiterjedését* tagad- gyák. Lethenyei.

Extenuare. Lásd *Wagner- ban*. *Igen megvékonyítja Krisztus halálának hasznát, 's kicsinyben, hogy hiúságossá (hiúsá) nem teszi.*

Exterrere. Lásd *Wagnerban*,

Pázmánnál *megrémiteni*; *Pred.* de az *elrémiteni*, *megrettenteni*, *megijeszteni* szokottabbak.

Extorquere, elicere. Lásd Wagnerban. Elmés okoskodásokkal *atarják kifacsarni* (kicsavarni) a' *szent Irásbúl.* Pázmán. *Soha külömben az Irásbúl ki nem satúlhatni.* Pázmán. A' gyökér másoknál *sutú* és így az ige is *sutúl.*

Externum objectum, külső tárgy: *aufserer Gegenstant.* Lásd *objectum.*

Externus, a, um, kül, külső: *aufserlich, aufserer.* Lásd *Internus.*

Extra, kül, kívül: *aufser.* *Extra invicem esse,* egymásonn kívül lenni: *aufser einander seyn.* Ez annyi, mint a' köznek, vagy az üdőnek másrésztében lenni. A' közben egymásonn kívül lenni annyi, mint *egymás mellett lenni*; az üdőben pedig egymásonn kívül lenni, annyit tesz, mint egymás után lenni, vagy egymást követni. Lásd *Extensio.* — *Extra me,* énkívüllem: *aufser mir, aufserhalb meiner.* Ez tulajdonképen annyit tesz, mint a' köznek más valamelyik részében, mintsem a' mellyben én vagyok. — *Extra nos,* miki-vüllünk: *aufser uns.*

Extraordinarie, Pázmánnál *rendkívül* Hodeg. de a' *rendenn kívül* helyesebb. Lásd Wagnerban *extraordinarius.*

Extrema unctio, az utolsó kenet, a' *kiköltözők'* (elköltözők') *sacramentoma,* (szentsége). *Gánotzi.*

Etrico. Lásd Wagnerban. *Extricari* vel *enodare se:* *semmi modgyok nincsen*, (sincsen), *hogy a' bizonytalanságból kifeszellenek.* Pázm. Hodeg. Másutt már ezen igével helytelenül él, midőn így szól: *A' sok be-*

rengő beszédekből rövideden kifeszülni (kifeszleni, kiverődni), A' *feszül* helyesen formáltt gyökér és szokott, mellynek *activuma feszit.* A' *fejt* *activum*-nak a' *neutruma festik*, nem pedig *fesül.* Nem mondgyuk *fesültt életű*, hanem *fesültt életű.* — *Extricari,* evolvi: *Kifeszellyetek a' világ' és test' kötelébül.* Pázm. *Pred.*

Exturbare. Lásd Wagnerban. Pázmánnál *kiiktatni.* Lásd *Exigere.* Vallyon ezen ige nem eredetté a' helytelen kimondás, vagy nyomatás, vagy írás által a' *kibuktatni*, vagy az *alacsony kibaktatni* igébül?

Exuere. Lásd Wagnerban. *A régi emberbül kiöltözzünk.* Pázm. Hod. E' latinismus. Az *öt,* vagy *ölt,* vagy *öjt* gyökérről az *exuo* Deák idea tellyességgel nem fér öfve; azért ezt a' Magyar *le,* vagy *kivetkezésnek* mondgya, a' *vet* gyökérbül. *Exuere, evacuare:* *Minden tökéletes jótul megüresíti az országokat.* Pázm. *Pred.* Az igaz és természetes Magyar szójárás ezt így ejti: *minden jóbül kiüresíti az országokat.* — *Lelki környülmételés által a' régi emberbül kiöltözven.* Pázmán *Pred.* A' *kiöltözik* ige hasonló öfzveferhetetlenség ahhoz, melly a' *kiapad* és a' *visszarárad,* vagy *beárad* igékben találhatik. *A' kigyó levetkezik* (kivetkezik) *régi bőrebül.* Pázmán *Predik.* — *Exuo, spolio.* *Krisztusnak szemellyét az ő felséges méltóságátul megfosztyák.* Lethenvei.

Exultatio. Lásd Wagnerban. *Lelki vigasztalásokkal röpdözésre indító.* Pázm. *Pred.* A' *repdesés* helyesebb. mert a' *repül* és *repdes* szokottabbak, mint a' *röpdül* és *röpdöz.*

F.

Fabricatum, csináltmány, alkotmány. mű: *Wetf. Ez nem az Irás szava, hanem az emberi okoskodás' csináltmánya. Pázm. Hodeg.*

Fabula, mese: eine Fabel. Monda: *Sagt. A' fabula csináltalan öltözetével meg ne mocsollya az igazságot, hanem eleb (előbb) kitisztúlyon (tisztúlyon ki) hiúságából. Pázm. Pred. Szent Pál parancsollya. hogy a' hiúságos csevegesnek békét hagyván 's a' t. Pázmán Predik. Lásd Wagner.*

Facetiae, nyájaskodás az Aestheticában. Lásd a' többit *Wagnerban.*

Facienda, cselekedendő dolgok Pázmánnál; de a' cselekedni való dolgok helyesebb, mert a' cselekedendő inkább facturus.

Facilitas, könnyűség az Aestheticában.

Facinus, cselekedet: That. Általában annyi, mint a' szabadságnak haszonvétele. Különösen, a) az *értelemügylő cselekedet* a' szabadságnak olly haszonvétele, melly által a' legfőbb talpregula, avvagy maxima (formája szerint, a' törvénnyel megegyezőleg, vagy ellenkezőleg) az önkénybe felfo-

gadtatik. b) Az *érzésügylő cselekedet* pedig a' szabadságnak olly haszonvétele, melly által magok a' foglalatosságok (talpszerek szerint, azaz, az önkénynek tárgyaira nézve) az említett maxima szerint vitetnek végbe. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban.* Pázmánnál *latorság, gonofság. Hodeg.*

Factio, párt: Parthen. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban.* A több ellenkező pártok között (közül) *mellyiket kellyen választani, nem tudgyák. Pázmán Hodeg.*

Factitivum verbum, műveltető ige. *Grammatica.*

Factum, tétemény: That. Factum noumenon, gondolható tétemény: eine intelligibile That. 1) Általában az, a' mi *eszközellenül ösmertetik, (immediate cognoscitur, unmittelbar erkannt wird),* nem pedig más adományokból (*dátumokból*) való következtetés által, mint péld. ok. valamelly érzeményes tétemény (*factum empiricum*), valamelly tapasztalás. 2) Az *észnek téteménnye, (factum rationis, factum der Vernunft)* különösen annyi, mint az *ész' munkálkodásának tudása, (apperceptioja, Bewußtseyn),* melly

háromféle. a) Az *érzékeny észnek* tétéménnye a' tapasztaláselőző öszveköto állítás, melyet az adott szemlélésekre való ügyelés által tudunk, és így ezközösen (*mediate*) éltörvénynek ösnerünk. Illyen az ok-ságnak (*causalitásnak*) törvénye. b) A' *tiszta észnek* tétéménnye az olyan tapasztaláselőző öszveköto állítás, melynek tudásához ezközvetlenül (*immediate*, jutunk, a' nélkül, hogy valamely tiszta, vagy érzékeny szemlélésre ügyelnünk, és más ézfadományt feltagolnunk kellyen. Illy tiszta ézfétéményünk csak egy van, úgymint: c) a' *tiszta gyakorlásügyelő észnek* tétéménnye, azaz, az akaratnak tapasztaláselőző határozása, mely érzékenyebben adott sarkoktól nem függ. és még is lüzükséges. Illyen tétémény a' gyakorlásügyelő ézfétörvénynek tudása. Lásd *Res facti*, és *Intelligibilis*. — *Factus ad bonum, jora termelt*: aut-geschaffen. Egyéb értelmét lásd *Wagnerban*. Szilágyinál *meg-eső dolog*; de ez *res accidens*; a' *megesett* jobb volna, ha a' casualitásnak ideáját magában nem foglalná, mely a' *factumhoz* nem fér. A' *tett, cselekedet* sokkal helyesebb. *Res facti*, Fejérnél *tett dolog*: That-sache. Vallyon nem helyesebb volna a' *tétéményes dolog*?

Facultas. Többféle értelmét lásd *Wagnerban*. *Dispensatio* helyett, Pázmán *engedelemnek* mondgya. A' *parancsolatot*, úgymond, *felfabadította az engedelem*. — *Vékony tehet-ségem szerint*. Pázmán Predik. *Ezféle segítséggel pedig nem fogy és kevesedik, hanem ne-vededik a' segítségre* (valo) te-

hetségünk. Pázm. Pred. *Phy-sica*: természeti; *moralis*: erkölcsi tehet-ség Szilágyinál. *Hogy intézheti el helyesen az ember képességit*. Fejér, ki egybűtt a' *tehet-ségnek* szokottabb nevével él.

Facundia, beszéd-ség: Beres-samfitt. Olly beszéllő mesterség tudni illik, mely az értelemnek foglalatosságait a' képző tehet-ségnek szabad játéka gyanánt úzi. Ha a' beszédesség, a' beszéllő mesterség hiteget, azaz, szép szín alatt csábít, tévely-gésre vezet, *hitetű mesterségnek* nevezetik (*ars persuadendi*, Ueberredungsfunst). Ha csu-pán csak gyönyörködtetni akar, és így tárgyának csak ama' részét keresi elő, mely mulat, és külsőképen tetfzik, akkor *kedvesen szöllásnak* mondatik, (*suaviloquentia*, Wohlredenheit). Ha végtére a' végből, hogy az olvasóknak, vagy hallgatóknak szívét, kik nem elég gyakor-lott észűek arra, hogy az igaz-ságokat és kötelességeket tudománnyosan átlássák, az igaznak elfogadására és a' jónak tellye-sítésére bírja, érzékenyítő be-lszéddel a' képző tehet-séget fel-heviti azért, hogy az ézfét és a' szívet az imént említett nemes-czélokra indítsa és szinte elra-gadgya, akkor *ékesen szöllásnak* nevezetik, (*eloquentia*, Redefunst, die edle Beres-samfitt). Ezen ékesen szöllás, mely a' köny-vekben és a' társaságos életben számlálhatatlan és felette drága hasznokat hajt, a' nyilvánvaló egyházi és helyes czélú világi belzédekben *szonoki mesterségnek* mondatik, (*ars oratoria*, Rednerfunst). Azt, hogy némelly szonokok és könyvszerzők az

ékesenszóval a' hitetésre, asábitásra, vagy hiú gyönyörködtetésre vizsgálják, nem lehet a' szónoki mesterségnek, vagy az ékesenszóval tulajdonítani. A' mély tudományú férfiaknak nem kellene tehát sem erre, sem a' költő mesterségre megvetéssel tekinteni, annyival is inkább, mivel a' mély tudományok még egy nemzetet sem boldogítottak meg széles e' világon, sőt a' köz csendeséget már több ízben meg is zavarták; az ékesenszóval pedig és a' költő mesterségnek olly ereje volt a' világ' elejétől fogva az emberi szívre, hogy az egész emberi nemzetnek kulturáját majdnem csak ezeknek köszönhetjük. De még e' hálálatlanul jótéteménynek folytatását is csak e' két mesterségtől várhattuk; mert ha ezek a' mély tudományok által kinyomozott igazságokat és kötelességeket meg nem érzéknítik, az emberi elmébe és szívbe közönséges bemenetelt nem találnak és így a' haszontalan drága kövekhez hasonlítanak.

Facundus, disertus, szós, belzéses: *bréd*.

Falli, megcsalatkozni, eltévelyedni. *Pázm. Hod.* Az *eltévedni, megtévedni* helyesebb, mint az *eltevelyedni*; mert a' *tevelyedni* a' frequentativumnak értelméhez szit, az *el* pedig a' verbumot szinte csak inchoativumnak teszi; azért ha frequentativum igét akarunk jelenteni, megduplázzuk, mint *eltevéd, elelvéd, elelvéd, elelvéd*.

Fallibilis. *Pázmánnál* *csalatkozó*; (de ez ille, *qui reapse fallitur*, *Pred.* és másutt *megcsalatkozható*, és ez amannál

helyesebb. A' *csalatkozható* is elég. A' *fallibilis* active annyi, mint *csalható*.

Falsus, a, um, hamis, ál: *falsch*. *Falsa opinio*, hamis vélekedés. *Pázm. Pred.* Az *ál*, vagy *helytelen* igazabban kifejezi ezen ideát. A' *hamis* névben *activitas* fekszik, és inkább annyi, mint *fallax*, valamint a' német *hämisch* is, mellyből hihetőképén született. — *Falsa propositio*: *ál*, vagy *igaztalan állítás*. Lásd *Propositio*.

Falsificare, meghamisítani. *Pázm. Hod.* Ez tulajdonképen annyi, mint *fallacem reddere*. Lásd fellyebb *Falsa opinio*. A' *helyteleníteni, megrontani* helyesebb.

Falsitas, helytelenség, igazságtalanság, hazugság: *Ungründ, Unwahrheit, Falschheit, Lüge*. Active pro *fallacia*, álnokság, hamisság, csalárdság, ravalzság: *Betrug, Schalkheit*. *Megmutatni az ellenkező vallás' hamisságát*. *Pázm. Hod.* De *igazságtalanságát, helytelenségét* jobb és igazabb. *Bizonyossága a' tudomány' hamisságának*. *Pázm. Hod.* A' *tudomány* sem hamis, sem helytelen, vagy igaztalan nem lehet, egyébkép nem is *tudomány*. Ezen epithetumok csak a' *tanítás*hoz illenek.

Falsum, megcsalt, megcsalatkozott: *betrogen, getäuscht, hintergangen*. Ál, helytelen, igaztalan: *unwahr, unecht, ungründlich*. Pro *fallax*, csalárd, álnok, hamis: *betrügerisch*. *Sok hamisat* (helytelen, igaztalan) *tanítottak*. *Pázm. Hod.* Már *Medgyesi* is *igaztalan*nak nevezte. *Mind a' kétfelét meghamisítja* (megigaztalanítja, helyte-

leneknek tetzi, mutattya) a' *szent Írás. Confessio. Crimen falsi*, a' csalárdságnak, álnok-ságnak, hamisságnak, csalás-nak elkövetése, bűne, mint mi-kor valaki idegen nevet, vagy kölött nevet ad magának, vagy mikor másnak kézírását maj-mozza, hogy embereket csal-hasson. A' *falsum* az Aestheti-cában is igaztalan, vagy ál.

Pamulari, udvarlani. Pázm. Pred. Lásd *Wagnerl*.

Fanaticismus, fonákság: (Фанатизмъ). 1) Így nevezetik némellykor mindenik talpre-gula, *maxima*, melly az ész-nek legfőbb törvényfzerzését helytelennek mondgya, így a' talpállítások szerint elkövetett áthágása az emberi ész' határi-nak. 2) *Észfonákság*, melly-rül lásd *Mysticismus*. 3) A' *hitfonákság*, *Glaubensschwärmerey*, *fanaticismus fidei*, vel *religionis*. Ez a' babonának ama' neme, melly a' religió-béli észfogásoknak és ösniere-teknek a' véltt érzéshaladó szem-lések, vagy belső érzések ál-tal való látfzatos bővítésébül áll. 4) Az *erkölcsfonákság* (*fanaticismus moralis*) a' gyakor-lásügyelő emberi észnek hatá-rit hágya át, mikor olly erköl-csösséget akar gyakorlani, melly az emberi természettel ellenke-zik. Illyen az, a' ki a' törvényt érzékenykedő szeretetbül és haj-landóságbül akarja tellyesíteni, nem pedig tekintetbül. 5) Ide tartozik a' hiú és csüggedező Romános erkölcs, és a' Stoához illő heroizmus. Különös módo-lása ennek a' gyakorlásügyelő religióbéli fonákság, melly az Istennek érzékenykedő és szen-vedékeny (*pathologicus*) szere-tétét tárgyazza. Egyéb neveit

és magyarázásait lásd Wagner-ban *Fanaticus* alatt. Sárvári Pál *vak buzgóságnak* nevezi, valamint Fejér is, ki azonban a' helytelenül formált *vak buz-gólkodás* névvel is éldegel. A' *buzog* már credetiképen frequen-tativum, és ha azt igével akar-juk kifejezni *fanaticum agit*, éllyük a' helyesebb *buzgós-kodik* szóval. Fejér a' Német utánn *rajoskodásnak* is nevezi; de e' metaphora a' Magyar-nál tellyességgel ösmeretlen. A' *ra-joskodás veszedelmében forog*, ügymond.

Fanaticus, fonak, vagy for-dúltt gondolkozású, eszü, hitü, erkölcsü 's a' t. Lásd *Fanati-cismus*.

Fasciculus, nyalábacska, kö-telecske, fürtöcske, kévécske: Bündel, Büschel, Paquetchen. Bokréta: ein Strauß. Pázmánnál *csomócska, kötölekecske, nyaláb, bokretácska*. Pred. A' *csomó* inkább a' *huroknak* (nodus) mint a' *fürtnek* synonymuma. A' *köt-telék* szokatlan formatio a' *köt-telék* helyett, mert nem mond-gyuk: *kötöl*, hanem *kötél*, fu-nis, melly név az *ék* formativa által meghosszabbodván, az ac-centust elveszti.

Fascinare, meghájolni jö ér-telemben: bezaubern. *Roffz érte-lemben*, megbabonázni, megigé-zni: behexen, beschwören. *Megbabo-náztattak a' világ'* *szemfény-vesztésitül*. Pázm. Hod. *Mintha az emberi nemzetnek értelmét megbájoltak volna*. Pázm. Pred.

Fastidium, undor: Unlust. Az Aestheticában *undorodás* is.

Fastosus, fastuosus, pompás: prächtig. Felfuvalkodott, gögös, rátartó, negédes, nyalka, ke-vély: hochtrabend, einbildisch, ein-bildrisch, hochmüthig. Pázmán

nyalkának és büszkének is mondgya; de a *büszkeséget* mindenkor csak jó értelemben kellene venni: nemes büszkeség: der eble Stolz.

Fastus, pompa: Pracht. Keveltség, negéd, nyalkaság, hegykeség, kérkedés: Hochmuth, Hofsfart, Prahlerey. Pázmán gögnek is helyesen nevezi. *Hodeg*.

Fatalismus, kénytelenség vitatás, Fatalismus. *Fatalismus finium*. *Czélkénytelenségvitatás*. Fatalismus der Zweckmäßigkeit. Olly tudományépület (*systema*), melly a' czéloknak egybefüggését a' világban szándéktalannak tartja, és azt állítja, hogy ez nem az eredeti valónak eszébül, hanem természetének szükséges voltából, és az ebből eredő világegységből származik.

Fatalistae. A' kénytelenségnek vitatói, vagy kénytelenségvitatók. Lásd a' *Fatalismus finium*, és a' *fatalitas actionum* alatt. Fejénnél *kéntelenesek*; de a' *ken*, *sulphur*; a' *kény* pedig *libitus*. Azonkívül a' *kénytelen* adiectivumból legfellyebb ha az *es* formativa kisebbítő adiectivumot formálhatna, mint *söldes*, *kékes*. Az adiectivumok között, mellyek *s* formativa által lefznek, vannak, mellyek substantivumok gyanánt is szolgálnak, miut *ágas*, *üveges*, *jegyés*; de ezek mind substantivumokból támadnak, mint itt az *ág*, *üveg*, *jegy*. A' *kénytelen* adiectivumból substantivumra szert nem tehetünk. Lásd Analyt. Part. I. pag. 109.

Fatalitas, szerencsétlenség: Unglück. Kénytelenség, a' foglalatosságoknak, cselekedeteknek kénytelensége, kénylízerítése anyyi, mint azoknak olly alkuk-

túl való szükséges függése, mellyek az üdőben előre megtörténnek.

Fateri, megvallani, kivallani: bekennen, gestehen. Pázmánál a' *tudományt tenni*, nem tudom, mikép tehetne annyit, mint *fateri*, vagy még más egyebet is. A' törvényben, bevallani.

Fatum, kénytelenség, kényrontó sors: Berhängniß. Anyyi, miut vak és alkuatlan szükség. Molnár Albertnél: *vak szerencse*; de ez *coeca fortuna*: ein blindes Glück. Fejénnél *szükség*; de ez *necessitas*, melly rideg esetekben *fatum* nélkül is lehetséges.

Fatuus, bolond, balgatag, dőre: ein Narr, ein Thor, narriß, albern. Izetlen, sajttalan: unschmackhaft. *Kijelenti Péter az ő kába félelmes voltát*, úgymond Molnár Albert. A' *félelmes* anyyi, mint metuendus. *Talán kába félelmét, vagy félelmeséget* akarta Molnár mondani.

Felicitatio. Molnár Albert *szerecsészésnek* nevezi, mások pedig *szerecséltetésnek*. De az utóbbinak értelmét imigy fejezi ki Szabó Dávid a' kis Szótárban a' 215. old. *szerecséltetni*: vak szerecsére, vezedelemre, koczára vetni, kitenni. Mind a' *szerecsés*, miud a' *szerecséltet* ana' barbarizmusok közé tartozik, mellyeket a' társalkodásnak udvari nyelve felkapott, 's mellyeknek igaz értelmeit az etymológiából meghatározni alig lehet.

Femininum genus, affzonyi nem a' Grammaticában.

Fermentatio, forrás: Gährung. Lásd *Motus*.

Fermentatus, savanyított: gesäuert. A' *kovászos* a' Religió'

nyelvében szokottabb: *Ková-
szost ojszogatni*, fermentato
pane communicare, úgymond
*Pázmán. Hodeg. A' fermenta-
tio*, forrás: Gährung.

Fermentum, kovász, pár, sa-
vanyító: Sauerteig.

Festifragium, ünnepszegés.
Pázmánnál *innepszegés*.

Festum fori, ülo ünnep: cin-
gebotener Feiertag; szorosabban
ülni való nap. Pázmánnál *illő
innep*; de e' szavakban az *i* be-
tű az *ü* helyett bizonyára csak
a' legrégebb magyar könyvek-
bül maradt ránk, mikor még
öntött *ü* a' nyomtató műhelyek-
ben nem volt. Az *ülés* a' nappali
nyugovásnak egyetlen egy
tiszteséges gyakorlása: azért a'
Magyar a' Zsidó *Sabbath* nevet,
melly *nyugovó napot* tesz, szé-
pen és helyesen fordította *ülo
napnak*. E' két szóból azután
a' közönséges szokás a' rövidítés
által, melly a' *lö* silabát *n* be-
tűre a' könnyebb kimondás vé-
gett, az utolsó a' vocálist pe-
dig a' magyar Euphonia' ked-
véért *e* betűre változtatta, az
ünnep szót szülte. Hogy az *ülni*
és *innep* cigányos lízójtések,
kiki látya; azokat pedig, kik
az *l* betűt megduplazzák azért
nem követem, mivel a' másutt
nem szokott duplázás nélkül a'
hangrend kellemetesebb és kön-
nyebb is. *Festorum celebratio*,
sanctificatio: ünneptartás, ün-
nepszentelés. Pázm. *Az Istennél
is kedves az (a') mi innepi szen-
teletünk*, úgymond Molnár Alb.
Kivált az új szavakban nagy ku-
lömbőség van az *ás* és az *at* szó-
képzőkkel formáltt nevek között,
az *akarás* volitio, az *akarat* vo-
luntas; a' *foganás* conceptio, a'
fogantat emolumentum; a' *ru-
házás* vestitio, a' *ruházat* ve-

stis 's a' t. A' *szenlelet* is te-
hát annyi, mint *sanctificatum*,
res sanctificata, a' *szenleles* pe-
dig annyi, mint *sanctificatio*.

Fetissum, amuletum, bűszer,
bűbájszer: Fetisch, Zauberding.
Barbot' tudósítása szerint (*Hist.
génér. des voyag.* l. 8. p. 313)
a' *Fetis* Portugalliai szó, melly
bájt, bűbájt, vagy bűbájoló i-
gékét tesz. P. *Loyer* ugyana-
zon könyvben l. I. p. 172. és
l. 8. pag. 312. azt mondgya,
hogy a' Guinéai tengerparto-
kon a' Feketéknél a' *Fetisek*
már egy darabka sárga, vagy
veres fából, már baromfögbül,
vagy csontocskából, már egy
nyalábka fahajbül 's több efféle
szerekbül állanak. A' bizoda-
lom, mellett ezen emberek az
illy szerebbe helyeztetnek, *bü-
bújhitnek* nevezetnek, (*fides*,
vel fiducia in fetissa, Fetisch-
glaube), és ama' hitetésbül áll,
hogy az, a' mi az érznek sem
természeti, sem erkolcsi tör-
vénynei lzerint valamit nem o-
kozhat, ezt még is megokozza
csak azért is, mivel az ember
erős hittel es bizodalommal vár-
ja, mellyhez még bizonyos for-
maságokat (*formalitätsokot*) is
függelzt. A' *Fetissekrül* bővebb
tudósítás olvastatik az *Emberi
Nemzetnek Törteneiteiben I.
kötet.* a' 212. és kov. old.

Fex, allya valamelly folya-
déknak, sopró, soprelék, szemet,
gaz: Fesen, Chaum, Schicht,
Mist, Sap. *Nem lehet a' bor
sopró nélkül.* Pázm. Pred. *Fex*
hominum, Pázmánnál *gazság*
Pred. *A' nepnek allya* szokot-
tabb és helyesebb mert a' *gaz-
ság* nem a' *szemelyt*, hanem a'
cselekedetet illeti.

Fictio. Költés az Aestheticában.

Fictus. Lásd *Wagnerban*. Molnár Albertnál a' *non fictus*, avagy *sincerus*, *tetteses nélkül való*; de a' *tetetlen* rövidebb és helyesebb.

Fidedignitas, hitelesség: Glaubwürdigkeit. *Valaki felbonnya hitelet az Ecclesiának*, úgymond Pázm. Hod. Hitelnek nevezi Telegdi is, és Veresmarthy, mikor így szól: *mind* (a') *historiának hitele* semmivé tetetik. A' *hitel* annyi, mint *creditum*: *hitelben adni*, vagy *tenni valamit*. Gánótzai *hiterdemnek* mondgya; de ez annyi, mint *meritum fidei*, avagy *meritum fide comparatum*.

Fidedignus. Meghitelre méltó példák, úgymond Molnár Alb. A' *meg praehum*, nem tudom, mirevaló. A' *hitelre méltó* Latinismus, a' *hiteles* helyett, mellyel a' Magyar élni szokott. Veresmarthynál *szavahihető*; de ezzel nem igen élünk.

Fidefragus, hitszegő. Pázm. Hodeg. Lásd *Foedifragus*.

Fidejussio. Kezesség. Szilágyi. Die Bürgschaft.

Fidejussor. Kezes. Szilágyi. Ein Bürge. Obligatio accessoria: *bátorságosító kötelezés*. Szilágyi.

Fidelis, lásd *Wagnerban*, és alább *Heros*. Hü: *trou*. *Fidelis*, a' *hívek* szokottabb, de a' *hívek* helyesebb; mert a' *gyökér* nem *hi*, *vocat*, sem *hi*, *vanus*, *vacuus*, hanem *hü*, *fidelis*. Molnár Albert így szól: *imez kérdés fordul a' híveknek elméjébe*. Talán *fordul meg a' híveknek elméjében*. Az *imez* nem lehet öszvetett szó; és így az *ez* valósgos articululus,

melly a' *consonans* előtt a' *z* betűt elveti; az *im* pedig hollzu: *im! e' kérdés*. Mikor e' két szó öszvetetetik, az *i* rövid *e* betűre változik, az *az* előtt pedig *a* betűre: *emez amaz*. Ezek is, mikor articululusok gyanánt szolgálnak, a' *z* betűt a' *consonans* előtt elvetik: *eme' kérdés*, *ama' kérdés*.

Fidelitas, hűség, hit: *Truc*, *Glauben*. Gánótzai *mind* a' *kettővel* él.

Fidenter, bizakodni, bizodalmasan, merészen: *getrost*, *brüherjt*. *A' ki életében feslett, bizvást és foganatosan nem hirdetheti a' jót*. Pázm. *Pred.* A' *bizvást* a' Magyarban inkább *interjectio*, mint *adverbium*; helyette tehát e' *mondásban* a' *bizodalmasan*, vagy *merészen* helyesebb. Nagy azonkívül a' *külömbőség* a' *feslett életü* között, és a' között, a' *ki életében feslett*.

Fidere, bizni, hinni: *trauen*, *glauben*, *sich auf etwas verlassen*. *Magunkot el ne hidgyük*, úgyinoud Pázmán Hodeg. Ez nem Magyar szójárás, mert az *elhinni* igével *reciproce* nem élünk, hanem csak az *elbizni* igével. *Magunknak ne hidgyünk; magunkot el ne bizzuk*.

Fides, hit, bizodalom, hitel: *Glaube*. *Truc*. Segítség, segedelem: *Hilfe*. *Ottalom*: *Schirm*, *Schutz*. *Aberrantes* a *fide*: a' *hitnek utavestetti*. Pázmán Hodeg. Azonkívül, hogy az *út* szónak törvényes *hirtokosa úttya*, Pázmánnak e' kifejezése *utavestett* nem lett *osty* közönséges, mint *inaszakalt*, *ügyefogyott*, és egykét ezekhez hasonló öszveterések. Helyette tehát jobb a' *hittévesztők*. *Értelmesen vitesen az*

ember a' hitelre. Pázm. Hod. Mivel a' hitel inkább annyit tesz, mint *mutuum, creditum*, az ilyen mondásokban jobb a' *hivés*, vagy még a' hit névvel is élni. Fides *implicita* et *explicita*: *homályos* és *világos*. Pázmánnál *betakargatott* és *kifejtetett*. *Kárhoztattyák a' Catholicusokat*, úgy mond, *hogy betakargatott hitet emlegetnek; hogy kifejtetve kell a' hit dolgait értenünk*. Hodeg. Másutt *betakaritnak* mondgya. A' *homályos* és *világos* neveknek helyessége kitetfzik Szent Pálnak tanításából: *est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*. Hebr. 11. v. 1. *Es: videmus nunc per speculum in aenigmate: tunc autem facie ad faciem*. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Nunc autem manent fides, spes, et caritas. I. Corinth. 13. v. 12. et 13. Lásd *Explicite*. Gánótzinál *világos* és *homályos*. Fides *errorea*: *tévelygő hit*: *Irrglaube*. Fides *rationalis*: *eszes, okos hit*: *ein vernünftiger Glaube*. Fides *rationalis*: *eszhit*: *Bernunftglaube*. *Modicae fidei*: *kicsiny hitű*. Molnár Alb. *Non est de fide: nem hitágazat*. Pázm. *Alienus fidei*: *gonofz hitű*. Pázm. *Pred.* — *Pro fiducia*: *bizodalommal könyörögni*. Molnár Alb. — *Méltóságával érdemle hitelt, azaz, hogy neki hinnének*. Monozlai. — Fides *divina* et *humana*: az *isteni* és *emberi hit*; az, *midőn a' szöllő Istennek, ez, midőn a' szöllő embernek tekintete miatt hiszünk*. Gánótz. *Nagyobb hitellel kell lennünk az Isten' igéjéhez, mint az emberi elméhez*. Gánótz.

Ezt magyarabban és értelmesebben mondgyuk igével a' bevett szokás szerint: *többet kell az Isten' igéjének hinnünk, mint az emberi elmének*. Fides *bona, integra*: a' *törvénytudományban, igaz hitűség*; *mala*: *hamishitűség*. *Calvinus Jánosnak pedig és az ő vele egyező tanítványinak minémű szörnyű és kárhozatos tévelygési legyenek, a' mi hitünknek fundamentos articulusiban az ő magok' (saját) irásokból jó hyűséggel (hitűséggel) előszámlállya*. Lethenyi. Fides *historica*, aut *credulitas*: az *első történeti, történettudományos hit*, a' *másik pedig könnyen hívőség*. *Jeleneteket illő hit, vagy elhíttetés*, úgy mond Fejér. A *jelenethit, jelenéshit*, vagy *jelenésügylő hit kétfélet tehet*; vagy *tudniillik fides phoenomenis innixa*, melly azouban bennünk, mihelyt a' jelenéseket magunk tapasztallyuk, *nem fides már, hanem experientia, scientia*. Tehet *másodszor* olly hitet is, melly a' jelenések iránt való idegen tudósításra építettik; és ezen értelemben, mivel a' jelenés nem tesz nálunk annyit, mint *történet, factum historicum*, a' *jelenéshit* sem lehet a' *történeti hitnek* *synonimuma*. Az *elhíttetés* olly szokatlan és csavartt formatio, hogy érteni nem lehet. Deakül egyebet nem tehet, mint *creditio passive*, avvagy *objective sumta*, mellyet a' Deák a' *credibilitas*, vagy *fidedignitas* által jelent. — Fide *divina*: *isteni hittel*. Pázm. — Fide *parvus*: *kis hitű*. — Fidei *professio, vallástétel*: *Glaubebekenntniß*; de a' *hitvallás* határozottabb. *Hogy vallástéte-*

lunknek rendi (rendgye) a' *Credóban Apostoli légyen* (legyen) *Illyés*. Res fidei: a' *hitnek dolgai*. Gánótzsi. Fides viva: *szükséges, hogy eleven hittel kenettesse* (kenesse) *magát a' beteg*. Gánótzsi. Fidem conciliare, firmare: *hitelesíteni*. A' *Római hitet chudák hitelesítik*. Veresmarthy. A' *hit és hites*, fides habens, credens a' subjectumot illeti, a' *hiteles* pedig az objectumot. Ide tehát a' *hitesít* nem illik; melly egyébaránt is szokatlan. Fidem conciliaus: Pázmánnál *hitelre vivő*. Hodeg. A' *hitre vezető* a' subjectumról helyesebb, a' *hitelesítő* pedig az objectumról.

Fiducia, bizodalom: *Vertrauen*, *Vertrauen*. Zúlog: *Pfand*. *Ebből nevededik Istenünkhöz való bizodalunk*. Pázm. Hod. Gánótzsinál is *bizodalom*. Pázmánnál a' *bizakodás*, *confidentia*, mellynek értelme erkölcsügyelőleg (moraliter) sokkal alacsonyabb, hogy sem *fiducia*, *bizodalom* helyett lehetne vele élni. Nagy *szívbeli hiedelemmel az Istenhez folyamunk* (folyamodunk). Molnár Albert. A' *hiedelem* inkább csak *credulitas*, *propensio ad fidem*. *Bizonyos hiedelemmel és nem tétovázó reménységgel*. Illyés. Itt a' *hiedelem* a' *bizakodás* helyett áll, és *confidentia*t tesz.

Fidus, hü, hiv, igazszívü: *treu*, *aufrechtig*. Pázmánnál *meghitt*. *Az igazak* (az) *Isten' fiai*, *meghitt vitézi*, a' *kikhez bizik*.

Figura, a' földmérésben vonásokkal körülzártt köz, helykép: ein Raum in der Geometrie, der mit Linien umschlossen ist, *Figur*, (Raumbild). Lásd *Wag-*

nerban egyéb értelmeit. *Kigyó* *abrázatot vett magára*. Veresmarthy. Az *abrázat*, *vultus*, többnyire csak az emberiről mondatik. Itt a' *kigyótermet*, *kigyókép*, *kigyóforma* helyesebbek. (Az) *Istent nem azért írjuk abrázatban* (az Istennek nem azért adunk termetet, formát), *mintha ötet, vagy testi szzenmel láthatnók, vagy festekkel kiabrazhatnók* (lerajzolhatnók). Pázm. Hodeg. Az *abráz* helytelen és szokatlan ige, az *abrázol* helyett: itt tehát legfellyebb így szólhatnánk: *leabrázolhatnók*. Az *abrosz* név a' Német *Abriß* szóból látszik származottnak lenni; és csak az *abroszol* igéből eredetnek az *abrázol*, mellyet a' szokás felszentelt. *A keresztségnek példája* *tya*. Monofzlai. — *Figura rhetorica*: beszéd mód az Aestheticában.

Figurare, formálni, képezni, termetet adni: *gestalten*, *formen*, *bitden*, *cine Gestalt geben*. Magában képezni: *sich einbilden*, *sich vorstellen*. (A') *tűz*, (a') *fogszikorgatás* csak példák, *mellyekkel árnyékoztatnak a' kárhozatnak' kinnyai*, úgymond Pázmán. Az *árnyékoztatni* annyi, mint *adumbrare*; a' *példa* pedig *exemplum*. Itt tehát a' kifejezést így kellene meghelyesíteni: *csak képek, vagy példaképek, mellyekkel jelentenek a' kárhozottaknak kinnyai*.

Figurate, képzőleg: *figurlich*. Pázmánnál *hasonlatossággal szólani*; melly helyett a' *képzőleg*, vagy *képekben, példaképen* szólani értelmesebb.

Figurata dictio, Pázmánnál *idegen értelmű mondás*; de a' *kolcsönözött értelmű helyesebb*.

Figuratus sensus: kölcsönözött értelem. Lásd *Improprius*.

Filiatio. Ember Pálnál *fiúság*; de ez, valamint a *fiúulás* (ex *fiu* et *ül*), csak *filiatio objectiva*. A' *subjectiva*, és így *activa filiatio* tulajdonképen *fiúítás*. A' *spiratio objectiva* hasonlóképen *lélekülés*, vagy *lélekiség*, a' *subjectiva* pedig *lélekítés*.

Filius, fiú: *Coeln*. *Adoptivus*, fogadott: ein *Angenommener*; *naturalis*, természet szerinti való: ein *Natürlidher*. Pázmán Hodeg. A' *természetes*, vagy *természeti* helyesebb.

Filium orationis: *Feltett czéлом*, úgymond Pázmán, *mellyre arányozni akarok ez orában, hogy az Evangyéliom' folyását (folyamattyát) követven, megmagyarázzam's a' t. Predik.*

Finalis causa, czélok. Lásd *Causa*. *Finalis forma*, vel *nexus*: czélügyelés, végforma, czélközvettség, czéloktség: *Значимости*.

Fingendi vis, költő tehetőség, erő, az *Aestheticában*.

Fingere. Lásd sokféle értelmeit *Wagnerban*. *Az értelmek erősen tettetik, hogy őket a' szent Lélek vezérli*. Pázm. Hodeg. *Hogy a' tetetni helyesebb, mint a' tettetni*, lásd *Apparens* alatt. E' mondasban a' *vitattyák*, *praetendunt*, *afirmant*, talán helyesebb volna, vagy legalább értelmesebb. *Olyan Istene vagyon, a' minéműt elméibe (elméjében) kiki magának talált (kigondolt) és képezett*. *Monofizitai*.

Finis, czél: *Знач.* 1) Általában a' tárgynak olly észfogása, melly ezen tárgy' valóságos létének talpokát is egyfzersmind

magában foglalja. A' czél véleményes, (*hypotheticus*), ha eszköz gyanánt (*instar medii*, aló Mittel) más valamire szolgál; egyébkép pedig eredeti (*calegoricus*) végczél. II) Különösen véve, felosztatik több felekezetre. 1) A' *gyakorlásügyletö czél* anyai, mint az akaratnak tárgyügyelő oka arra, hogy magát meghatározza. Ez kétféle.

a) *Valóügyelő* tudni illik (*subjectivus*), mikor valami olyasra tekint, a' mi csak egy bizonyos talpvalónak, az érzékeny vágyó tehetségnek bizonyos inségei és hajlandóságai miatt, és így csak viszonyosan (*relative*) jó.

b) A' *tárgyügyelő* pedig, mikor *viszonyatlan* (*absolutum*) jóra tekint, a' minék, nem mint másra szolgáló eszköznek, hanem önnön magában hasoullithatatlán böese van. Mind a' *valóügyelő*, mind a' *tárgyügyelő* czélnak több nevei is vannak. A' *valóügyelő*, *viszonyosnak* is nevezetik (*relativus*), mivel más valamire, úgy mint a' valóra, mint eszkozre tekint. *Talpszereshek* (*materialis*), mivel a' jó tulajdonképen nem magában a' cselekedetnek formájában, hanem talpszeresében, az okozatban, a' tárgyban fekszik. A' *hajlandóság' czéllának* is mondatik, mivel a' hajlandóságtól határozatik meg. *Erzemenyesnek* (*empiricus*), mivel az észnek tapasztalás által adatik. A' *tárgyügyelő* nevezetik *viszonyatlannak* is (*absolutus*), vagy *önkintvalónak*, (*substantialis*, *selbjütändig*), melly önnön magában czél, s melly valamennyi egyéb czélokna, lehetőségek' és tárgyügyelő helyeségek' végső alkuja gyanánt szolgál. *Formaügyelőnek*, mivel

magától az észnek formájától határozatlik meg. A' *tiszta ész* *czéllának*, mivel nem az érzékenységnek határozásitól, hanem magától az éltől függ. *Tapasztaláselőzőnek* (*a priori*), mivel semmi tapasztalást előre nem tesz. *Személynek*, azaz, a' *célok* talpvalójának, olyas valaminek, a' mivel, mint észközzel élni nem szabad. — 2) A' természetnek *czélljáról*, lásd *Natura*. 3) Az Isteni cél, a' teremtésnek *czélla* az erkölcsi törvények alatt lévő ember. Az észnek legfőbb *czélla* minden *célok*nak *systemája*; azaz a) *ebnélkedőleg* valamennyi ösmereteknek legfőbb tudományépületes egysége; b) *gyakorlásügyelőleg* pedig a' szabad cselekedeteknek és a' hozzájuk szabott következtéseknek legfőbb egysége, a' legfőbb jó. Ez az Istennek is a' *czélla* a' teremtésben, és dücsössége, avvagy az, a' mi által magát egész erkölcsi tökéletessége kinyilatkoztattya. A' *Czél* tudományról lásd *Teleologia*. — *Finis congruum*, *aut, quod aptum est ad finem consequendum*, *czél* követő, *czél* ügyelő: ¶ *metf* májig. Lásd *Nexus finalis*. — *Finis adversum*, *czél* ellenző: ¶ *metf* *widrig*. 1) A' *tellyességgel* *ellenző* az, a' mit a' bölcsesség sem mint *czél*, sem mint *eszköz* helyben nem hagyhat, nem kívághat, azaz, a' gonofz, a' véték. 2) Az *alkusan* *czél* ellenző az, a' mi, nem ugyan mint *czél*, de még is mint *eszköz*, az akaratnak bölcsességével megfér, mint a' természetes rossz, a' fájdalom. 3) A' *jusugyeletlen*, *jussértő*, (*igazsággtalan*), úgy mint a' törvényfegés és a' büntetés között való egyenetlenség. — *Fi-*

nium regnum. A' *célok* országában *fejedelemnek* (*princeps*, *Oberhaupt*) nevezetik a' amaz elzes való, ki közönséges törvényt parancsol, a' nélkül, hogy ez alá maga is vetve legyen. Az ilyen való, szükséges, hogy végetlen, szabad, az érzékeny hajlandóságoktól független, az inségektől és ösztönöktől mentt, és határozatlan hatalmú legyen. — *Finis ultimus*, *vég* ső *czél*, *vég* *czél*: ¶ *metf*. Olly *czél* tudni illik, melly nem *eszköz* egyzersmind; mellynek lehetsége tehát nem függ más *czéltől*, mint *alkujától*; melly a' többi *célok*nak *határozó* okát, szükséges és elégséges *alkuját* magában foglallya, és így tellyesen *alkutlan* és *legfőbb* *czél*. — *Finis in consequentiam veniens*. Ez ollyan *czél*, melly az ember *szándékában* nem megy ugyan előre, mint *határozó* oka a' szabad akaratnak; de még is, mint a' törvény által való akarat *határozásnak* következése *czél* nek *vetethetik*. Illyen *czél* az erkölcsi cselekedetknél a' *legfőbb* jó a' *világonn*, mellyre minden erkölcsi tehetségnek *czél* ödznia kell. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *Cserenél* *vég*; de ez nem olly helyes, mint *czél*. *Finis intentionis*, *Csere* szerint *az intezel* *vége*; de *cz* annyit is tehet, mint *intentionis terminus*. A' *szándéknak* *czélla*, vagy *legfelyebb tárgya* helyesebb. *Molnár Albert* nál *tzil*; de e' szó még a' Németben is, mellyből *vetett*, *hosszú*, mivel az *i* után *e* *te* tetik. Nincs tehát *jus*unk *arra*, hogy *megrövidítsuk*. *Finis supremus*: *fő* *vég*. *Medgyesi*. *Fő* *czél* jobb. — *Finis coronat opus*: minden *dolgot* a' *vége*

dicsér, vagy kárhozzat. *Pázmán Predik.* Eventus omnia justificat: a' kimenetel igazságosnak telz mindent. Ama' közmondás: *minden botnak a' végén a' feje*, olly alacsony, hogy szigvenlenék vele élni. Illy alacsony közmondás pedig nyelvünkben nagyon sok van, melyek még annak felvad korában támadván, csinosabb állapotvályhoz nem illenek.

Finitus, véges: endliű. Gánótzinál *véghető*; az *infinitus* pedig *véghetetlen*. Helytelenül formáltt szó mind a' kettő: mert a' *hat* és *het* formativa annyit tesz, mint a' *Deák potest*; ezt pedig minden emberi nyelvben csak igéhez lehet függetteni, nem pedig névhez. A' *véghet*, mit tehetne vallyon egyebet, hanem *finis potest*, a' mi szinte annyi, mint *hircocervus*. A' *finitus* tehát igazán *véges*, és betű szerint *végzett*, az *infinitus* pedig *végetlen*, vagy *végzetlen*.

Fixus. Lásd *Wagnerban*. Az *Isten sel nem bontya az ő gondviselese' szabott rendit* (rendgyét) *Pázm. Hod.* A' *meghatározott*, vagy legalább *kiszabott* értelmesebb volna.

Flagellantes. Az *ostorozók' tévelygő eretneksége az Egyházi Történetekben ösmeretes*. Gánótzsi. Vegyük észre a' régiebb írásmódnak duzmádságot, melly a' hafzontalan szavakat olly buzgón kereste. Lehetőségese' vallyon olly eretnekség, melly *tévelygő* ne legyen? Ezen adjectivum tehát valóságos tautologia, szószaporítás.

Flagellare, ostorozni: *peitschn.* *Pázm. Pred.* Másutt a' *tagolni* igével él; de ez a' köz

népnek alacsony kifejezései közé tartozik.

Flagellum, ostor: *Peitsche*. *Vereségekkel sanyargatták* (sanyargattata, vagy legmagyarabban, sanyargattatott) *mint gonofztévő*. *Pázm. Pred.* A' *vereség* annyi, mint *vibex*, melly az ostortól okozatik.

Flagrans. In flagranti, tudniillik. actu: hevenyében: brüh-helű. *Ha (az) Isten mindgyárt hevenyében halogatás nélkül fizetne*. *Pázm. Pred.* Másutt már *Pázmán* a' *heven* szóval él: *Elegendő mentséggel lerázván magokrúl*, úgymond, *heven torkokba verték*. *Pázm. Hod.* Nyelvünkben ő és ü végzűssel csak négy rendhagyó melléknév taláztatik, úgymint *bő*, *hő*, *hű* és *hü*, mellyek közül a' *hőfervidus* az ő hangzót e betűre változtatván, ebben a' *fő*, *nő* és *vő* főneveket követi. A' *heven* tehát szinte olly helyesen formáltt ígehatározó, mint a' *böven copiose*, *hüven fideliter* és *hüven frigide*, 's annyit tesz, mint *ferventer furrón*, *melegen*. Amde azoknak, a' kik *emphatice*, vagy inkább csak húzósan szeretnek beszélni, nagyon rövid lévén a' *heven*, elejente accentussal meghosszabbították *héven*; azután pedig, mivel ez elég értelmes nem volt, a' helyesen formáltt *heveny* főnévből, melly a' *só* szóból eredtt *savany* névhez hasonlít, a' *hevenyében* helyes és most már mindenütt szokott ígehatározót alkották.

Flocci, nauci. *Gyakran azok kedvesek a' községnél, kik sem mire kellők a' tudósoknál*. *Pázmán Pred.*

Fluctuare, habozni. *Pázm. Pred.* *habzani*, *háborgatni*: *Wet-*

ten machen, ungestümm seyn. Kétkedni: wanken, im Zweifel seyn.

Fluctuatio. Lásd *Wagnerban*.
Bizonytalan habozás. Pázmán Predik.

Fluentum, folyó víz, patak, csermely: ein fließendes Wasser, Bach. *A' gyönyörűségnek békesseges folyamival tellyesít téged.* Pázm. Pred. *A' folyam*, mellyel a' Régiek már mint névvel, már mint igével élnek helytelen szó. *A' foly* a' gyökér; a' *folyamodik* igében pedig az *am* sílaba szinte olly közbevetés, mint az *em* a' *vetemedik* igében. A' közbevetés pedig, minden értelem nélkül szükölködvén, új értelmet a' szónak nem adhat. *A' folyamot*, vagy az *ad* közbevetéssel a' *folyadék* helyes formáiok. Ide az első illik: *a' gyönyörűségnek folyamattyaival.* A' *tellyesít* ige, a' *Deák implet* igének betű szerint való fordítása, a' Magyar szójárástól mellé távozik, melly helyett a' *megettölt* helyesebb. Lásd *Fluvius*.

Fluiditas, folyékony, folyadékony: Flüssigkeit. Az Aestheticában is így nevezetik.

Fluidus, *a*, *um*, folyékony, folyadékony: flüßig.

Fluvius, folyóvíz, folyó: Fluß. Pázmánnál *folyam*. Hod. *F'* helytelenül koholt név, a' *folyam*at helyesbül születtet, a' törvényes *at* formatívának elvetése által. Ámde mink illy úton módonn a' szavakat nem formállyuk. Lásd *Fluentum* és *Analyt.* I. pag. 114.

Foedifragus, *fidefragus*, hitfesző. Pázm. Hod. *frigyrontó*, *frigybontó*: bundbrüchig, méinabig.

Foedus, *eris*, *nexus*. Lásd *Wagnerban*. *Az Anyaszent-*

egyház tagjai között olly szövetség *vagygon, hogy egymás' fájdalmat sajnállyák 's jó cselekedetek' haszná egymásra háromlik.* (háru). Pázm. *Felbon-tá a' frigyét vélek* (velek vagy vélek) *noha igen esedeznének.* Pázm. Az optativus itt latinismus az esedeznének, vagy inkább esedeztenek helyett. *Tractatus foederis*, vel *pacis*: *frigylevel.* — *Telegdinél is frigy.* *Egybe szörzödni, mint az Isten Abrahammal.* *Telegdi. szövetséget kötni* jobb; *foedus inire.* Molnár Albertnél *szövetség.* *Frigyét kötni.* Pázm. Hod. Szilágyinál is *frigy.* A' *Confessióban szövetség.* *Édgyhit*, úgymond ez, *edgy szövetség.* Az Isten állandó szövetséget szerze Abrahammal. Pázm. — *Ennek a' frigynek emlékezetére.* Pázm. Pred.

Foedus, *a*, *um*. Lásd *Wagnerban*. *Éketlen* Pázmánnál *Hod.* *Ektelen erkölcsű személy*, úgymond.

Fons. Lásd *Wagnerban*. Galénus' irásiból, mint bőséges (bő) forrásból merítettek. *Ces-re. Ezek nem annyira foglalatjokra* (foglalatjokra) *mint azon (ama) kútfejekre nézve különböznek egymástól, a' mellyekből merítettnek.* Márt. Ist. *Fons vivus: az élet kúttya.* Pázm. Pred. *de ez fons vitae.* *Minden vigasztalásnak, életnek, dűcsőségnek kútfeje.* Pázm. Pred. A' történeteknek kútforrásai: *fontes historiae, seu factorum historicorum.* Pázmánnál *kútfo* Pred.

Forma, *forma*: Form. *Lehetne termetnek* is mondani, ha a' *forma* név az egész Magyar Nemzetnél még a' tudományos nyelvben is, olly járatos, olly ösme-

retes nem volna. 1) Általában annyi, mint a' gondolásnak vagy a' létnek határozott módgya; mire nézve a' *talpfernek* (materia), a' határozhatónak, az adottnak általellenében áll. 2) Különösebben a' *forma* a) az érzékszékben annyi, mint a' kármelnyik *felekezetugyelő* vagy *felugyelő* (*specificus*) külömbség; b) az itéletben annyi, mint az érzékszéknek egymáshoz való *viszonya* (*relatioja*); c) valamely dologban általában, amaz egybekötésnek módgya, melly által valóvá leffz; a' mindent öszvefoglaló *valóság*nak, *létségnék*, (*realitás*nak) meghatározása és körülkorlátozása valamely dologban; d) a' noumenonban (*valamiségben*, *amint magában van*) az eggyik noumenonnak a' másikkhoz való viszonya. A' dolognak e' tárgyugyelő formáit munk nem osmerjük. Nevezetetik *értékeny* (*intelligibilis*) formának is; e) a' jelenésben a' forma végtére annyi, mint a' közben és időben való szemlélésének módgya. *Szep formának* nevezetetik a' tárgyának szemlélésében az, melly külömbféleségei és egysége által az elmének erejét neveli, vagy fenutartya. Lásd *Pulchrum*. — *Forma cognitionis*, az ösmertnek, az érteménynek formája: *Form der Erkenntnis*. 1) Általában az, a' mi által az érzékszék (*repraesentatio*, *Verstellung*) egybekötésének bizonyos módgya meghatározatik. 2) Különösen: a) *szemlélésnek formája* annyi, mint az érzékenységnék eredeti és mivolti intézete; a' mód, mellyel az érzékenységek magoknak valamit képeznek; a' vilzondyok, mellyek szerint magokat a' külömb-

féle érzemények az érzékenységben rendbe szedik, a' koz tudni illik, és az udó. Ez a' tárgyak' formájának is nevezetetik, a' mennyire szemléltetnek. — b) A' *gondolásnak* formája annyi, mint az *értelemforma*, a' tapasztalásnak formája, avvagy az értelemnek tiszta fogásai (*érteményei*) talpállításai; a' vilzonyok, mellyek szerint az értelem a' szemlélésnek külömbféleségét egybeköti; a' mód, melly szerint az értelem munkálkodik; a' tárgyaknak formái, a' mennyire gondoltatnak. A' *gondolásnak* formája az észben annyi, mint ez *észösmertnek* formája, avvagy a' mód, mellyel az ész magának valamit gondol, képei (*ideái*) és talpállításai. A' gyakorlásugyelő észnek formája ama' módbul áll, mellyel valamit akar, és gyakorlásugyelő törvényeket szab. — *Forma finalis*. Lásd *Nexus finalis*. Egyéb értelemeket lásd *Wagnerban*. *Forma Sacramenti verbum*: a' szentség' formája az ige. *A keresztség' igéirul azt mondgya*. Pázm. Hodeg. *A causa formalis* szó alatt, a' testi dolgokban a' formát *termetnek* neveztem. Gánózi *megkésztő igének* mondgya: a' *penitentia sacramentomnak megkésztő igéje* (formája) a' *seloldozásnak igéji*. *A szolgának ábrázattját felvévén*, úgymond Telegdi; de az ábrázat csak *vultus*, *facies*. Ide a' *formáját*, vagy *termetét* jobban illik. *Formam servi induere*: *szolgai formába öltözni*; Pázm. Pred. de ez annyi, mint *servilem formam induere*. *A szolgaformát*, vagy még világosabban a' *szolgának formáját magára venni*. *Forma regiminis*: az *igazgatás'*, a'

gondviselés' formája. Pázm. Ho-
deg. Az *országlásnak*, vagy *kor-*
mányozásnak formája helye-
sebb. *A' szentség' formája:*
Illyés. *Formae logicae.* lásd Fe-
jérnek mondásában *Affinitas* a-
latt. *A' Grammaticában, forma*
conjugationis plana: az igera-
galztásnak törzslökös formája; *a'*
demonstrativa: mutató; *a' pa-*
ragogica, vel *tertia:* *a'* vegyült,
vagy harmadik.

Formalis, formaügyelő: *For-*
mal. *A'* mi tudni illik *a'* formá-
hoz tartozik. *A'* gondolásnak
formaügyelő regulái péld. ok.
azok, mellyek *a'* gondolásnak
tárgyait különös tekiutetbe nem
vévén, csak azt fejezik ki egye-
dül, *a'* mi általlyában *a'* gon-
dolásnak, és így mindenik gon-
dolatnak természetében foglalta-
tik. Illyen az, hogy *a'* gondol-
lat egymással ellenkező részek-
bül ne álljon. Az észnek *forma-*
ügyelő hafzonvétele az, melly
esupán csak az ösmeretuck *for-*
máját, nem pedig foglalattját
illeti, mint *a'* tudományépület-
héli (*systematicus*) egységnek
megezközlése. Az akaratnak *for-*
maügyelő talpállítása, *a'* tör-
vény tudni illik az, melly az ész-
nek formája által határoztatik
meg, és az akaratnak talpzeré-
tül, *a'* minök valamelly hajlan-
dóságnak *a'* tárgyai, egészen ab-
strahál, az az, ügyelést elválafz-
tya, elvonnya. *A'* tapasztalás-
nak *formaügyelő* alkuja az,
melly által tapasztalása lessz. —
Formalis causa. Lásd *Causa.*
Formalis lex, Márt. Istvánál
tiszta törvény. Lásd *Lex* alatt.
Formalis veritas, Fejérnél *gon-*
dolkodásképe igaz; de *a'* forma-
lis veritas *a'* köz beszédben an-
nyi, mint *valóságos, szoros*
igazság; *a'* Logicában pedig

formaügyelőleg való igazság.
A' mi csak *gondolkodásképe igaz,*
az *logica veritas.*

Formaliter, formaképpen.
Fejér. Formaliter verus: for-
májára igaz, úgymond megmeg
Fejér. *Formaliter a'* Logicában
formaügyelőleg: *a'* köz beszéd-
ben pedig *valóságosan, igazán,*
szorosan, nyilvánvalóképen
's a' t.

Formare. Lásd *Wagnerban.*
Jó polgárokot ábrázolni, Ger-
manismus, bísdén, melly valaha
engemet is elesábitott. Ezt *a'*
Magyar igazán csak *a'* *nevelni*
igével adhatta: *jó polgárokot*
nevelni. — *Mellyet* (az Eccle-
siát tudni illik) *képez a' gene-*
rale concilium a' Római Pá-
pával. Pázm. Hod. Itt *a'* Deák
formare anyyi, mint, *constituere:*
a' Magyarban tehát *a'* szokott
nemzeti szójárás szerint így kell
ezt ejteni: *melly a' közönséges*
gyülekezettel és a' Pápából áll.

Formatio, formálás: *Bis-*
tung. *A'* természetnek szabad
formálása az, mikor *a'* nyugovó
folyadékknak egyik része ele-
nyézvén, vagy elvályán, *a'* ma-
radék rész megzomokodik és bi-
zonyos termetet vagy szövevényt
vefz magára: mint mikor *a'* víz
megfagy.

Formativa syllaba, vel litera
a' Grammaticában: *szóképző,*
szótag, vagy *betű.* *A'* *simplex:*
eggyűgyü; *a'* *biformis:* kétágú;
a' *triformis:* háromágú; *a'* *pen-*
taformis: ötágú.

Formatum. Cserenél *végezett*
dolog; de lásd *a'* *Causa* alatt *a'*
formalis causa szót, melly sze-
rint *a'* *formatum* nem lehet e-
gyéb, hanem *termettel felkészí-*
tett, vagy *felkészültt dolog,* vagy
kész termetű dolog.

Formula, formula: Formel. Ha a' forma a' Magyarban méltán megmaradhat, a' formulát is bizvást megtarthattuk. Ez annyi, mint a' kifejezésben pontosan meghatározott regula. Illyen a' mérőtudományos (mathematica) formula, melly pontosan meghatározza, mikép kell valamely kérdést megfejtetni. A' kötelességnek formulája az, melly az erkölcsi talpállítást pontosan meghatározza. — *Formulae numericae*, számformulák: Zahlformeln. Nyilvánvaló, ölzveköto, de rideg állítások, mellyek számvizonyt, vagy számarányt fejeznek ki.

Fornicatio, bujálkodás, páráználkodás. Pázmánál és Illyésnél *pardznaság*; de ez szorosán véve, cselekedetet nem tesz, mint a' fornicatio, hanem csak a' cselekedetnek moralitását, morális állapotját jelenti, mint *luxuria*.

Fortitudo. Lásd *Wagnerban*. *János' állhatatos erősségét dicsérettel említi Krisztus*. Pázm. Pred. *Jánosnak bajnoki állhatatosságát dicséri Krisztus*. Illyés is *erősségnek* mondva; de e' névvel a' Magyar inkább csak a' testi erősségrül szeret élni.

Fortuito, véletlenül, történetből: ohne fähr, zufälliger Weise. *Történetből (vak esetből) a' világ nem származhatott*. Pázmán. Hod.

Forum. Lásd *Wagnerban*. A' *lelkiesméret széke*, úgymond *Ember Pál*; de a' *szek* olly genericum, hogy széke még a' tojásnak is van. A' *lelkiesméretnek törvény széke*. Szilágyinál a' *forum fori külső törvény szek*; a' *forum poli* pedig a' *lelkiesméret' ítélő széke*. De talán helyesebb ezek között a' különbséget a' *menyei*, és *polgári*

nevek által jelenteni, annyival inkább, mivel a' *forum poli*, és a' *forum conscientiae* nem mind egy. A' *széke* helyett a' *széki* hibás.

Fovere. Lásd *Wagnerban*. A' *pufzta hitet dajkázuán*. Monofzalai. Ezen Író másutt, a' hol z képzővel kellett volna élnie, többnyire l formatívával él, mint *elhalol*, *zárol* s' a' t. itt pedig az ellenkező hibába esik; mert *dajkálni* a' helyes és szokott ige. Régi Íróink, úgy látszik, még a' *szokatlant* is szertették vadázniz; de csak még is nein olly mértékletlenül, mint a' mostani nyelvreformátorok.

Fragilis, töredékeny, gyarló: zerbrechlich, schwach. Egyéb értelmait lásd *Wagnerban*. Pázmán Hodeg. a' pozdorját, cserépet *töredelmesnek* helytelenül nevezi, mert ez annyi, mint *fragilis* semmikép sem lehet. A' Religió' nyelvében, *contritus*, *compunctus*. Csak az *ékony*, *ékony* formativa jelent a' Magyarban hajlandóságot, készséget valamire; mint *mülékony*, *hajladékony*, *hajlékony*, *esedékeny*, *esékeny*, *kérkedékeny* s' a' t. Molnár Albertnál a' *nyaválás* (nyavalyás) nem *fragilis*, hanem *morbidus*, *morbosus*. Lásd *Fragilitas*.

Fragilitas, gyarlóság: Zerbrechlichkeit. Az emberi természetnek gyarlósága annyi, mint az emberi szívnek a' választott fő reguláknak tellyesítésében való gyengesége. Ennek nevezi Pázmán is Hodeg. nem pedig *töredelmességnek*, ammint neveznie kellett volna, mihelyt a' *fragilis* nevet *töredelmesnek* mondta. Lásd *Fragilis*.

Fragmentum, töredék: Bruchstück. Ctesias' töredékei.

Frangere. Lásd *Wagnerban.* *Megfzegetik az Ur' vacsordjában a' kenyér,* úgymond Mtl-nár Albert. A' *szegni* annyi, mint *scindere*, 's mikor a' Magyar az egész kenyérből az első karajt levágja, akkor mondgya, hogy a' kenyeret megfzegette. Az Ur' vacsorájánál Krilztus' példája szerint a' kenyeret törjük.

Fraternus, testvéres, testvérhez tartozó, (in compositis testvér, mint testvérszív, testvérszeretet), atyafiságos, atyafiú: brüderlich, schwesterlich, in compositis: Bruderliebe, Schwesterherz. Pázmánnál *atyafiúi szeretet.* Predik.

Fremitus. A' *Sútánnak agvarkodása.* Pázm. Pred. Lásd *Wagnerban.*

Frenare. Lásd *Wagnerban.* *Zabolára fogni.* Pázm. Pred. *Zabolázni, megzabolázni* elég.

Frenum. Lásd *Wagnerban.*

Tudgya jól az Isten, hogy a' mi delczeg kemenységünköt semmi úgy zabolánn nem hordozhattya 's a' t. Pázm. Pred. *meg nem zabolázhattya,* igazabb és szokottabb kifejezés. Per frenum adquare: *Nagy Isten' irgalma,* (az Istennek nagy irgalma) *nagy kegyelmessége fenylik abban,* (magyarabban szólván: ragyog ki abból), *hogy az Igazakat zabolából itattya.* Pázm. Pred. A' *zabolázni, frenare,* az erkölcsgyvelő (moralis) befzédben az egész Nemzetnél szokott metaphora; de a' *zabolából itatni* tellyességgel szokatlan és még alacsony szójárás is; sőt még a' syntaxis sem Magyar benne: mert a' lovat a' *zabolából itatni* lehetetlen; *zabolánn (át) itatni* pedig szokás.

Frequens. Lásd *Wagnerban.* *Gyakor gyónás.* Pázm. Hodeg.

Mindenütt és gyakorlatos áldozatokkal áldozott. Monofzlai. *Gyakor áldozatot tett.*

Frequentare. Lásd *Wagnerban.* A' *kerefztények' gyülekezetibe menéltek, a' sacramentomban részesültek.* Pázm. Hod. A' *menél* annyi, mint *ibas,* az imperfectumnak második személlye: *menék, menél, mene, menénk, menétek, menének.* E' második személyből a' praesensben harmadikot csinálni: *menélek, menélsz, menél, menélünk, menéltek, menélnek,* mellyből azután a' perfecti tertia pluralis *menéltek* vályon, csak nagy rendetlenség a' nyelvben. A' *mendegéltek* helyesebb volna, de legszokottabb a' *jártak.* A' *kerefztényeknek gyülekezetibe jártak.*

Frequentativum verbum: többbzöröző ige a' Grammaticában.

Frequentia. Lásd *Wagnerban.* Fejérről *gyakortaság.* De a' *ság, ség* formativa inkább csak az adjectivumokból szülveket, mint az adverbiumokból. Itt is a' *gyakorság* a' helyes származék, nem pedig a' *gyakortaság;* valamint a' *tisztaság,* nem pedig a' *tisztán-ság.*

Fretum, tengerszorulat: Merreng. Per metonymiam, tenger: Mer.

Fricare, dörgöltni: ribben. Varkarni: fražen. Pázmán Predik. *vakarcsál.* Csak a' köznép rongállyá igy meg a' *dogál, döngél, degél* képzővel formáltt frequentativumokat, *vakardogál,* melly helyett a' *vakargat* még szokottabb is. A' kissebitő (diminutiva) neveknek a' Tótoktól kölcsönözött *cska, cske* képzője, mint *házacsku, csi-*

bécske úgy megtetfzett a' mi köz népünknek, hogy még az igéket is meg akarta vele a' többszörítés helyett kisebbiteni.

Frigidus. Lásd *Wagnerban.* Frigidum, hü: falt. Lásd *Herros.* Frigidus: *hideg természetű.* Pázmán Hodeg. frostig. A' *hammas* főzörül lásd *superficialis.* Az *Aestheticában* *hideg*: frostig, vagy falt.

Frons. Perfrictae frontis homo, *szemtelen ember*: ein unverschämter Mensch. Fronte perfricta, Pázmánál *feltörölt homlokkal.* Hodeg. De vallyon e' Magyar mondást értheti az, a' ki a' Deák izójarást nem ösmeri? Soha sem! Magyar szójarással kell azt tehát előterjelteni, melly az egy *szemtelenül* szóból áll. Vallyon megértene a' Deák, ha azt mondanám neki: *homo sine oculo!* *Szemtelen ember!*

Fructus. Lásd *Wagnerban.* *Lelki haszon.* Pázm. Pred. *Foganatosan, cum fructu. Ugyanott.*

Fruí, vele élni: gentefen. Mert az *utor* anuyi, mint *hasznát veszem, hasznolom,* (de nem *hasznalom*; mivel *használni* neutrum verbum, és így accusativussal a' mutató formában mondani soloecismus nélkül nem lehet): brauden.

Fruitio, elemény: Genuss. A' *veleélés,* vagy *elés* helyett mindenkép jobb az *elemény.* A' Magyarban tehát *valamivel élni* izoros értelemben annyi, mint *fruí,* valaminek pedig *hasznát venni* annyi, mint *uti.* Az eleményből támadó gyönyör, vagy kéj az, melly az érzékenység által szívünkbe hat; mellynél tehát mink szenvedő,

nem pedig művelő állapotban vagyunk.

Fucatus. Lásd *Wagnerban.* Azok sem igaz jök, (javak) a' mivel (mellyekkel) a' gazdagok bővelkednek, hanem csak festett, kendőzött, vagy inkább színmutató jök (szinlett, vagy ál javak).-Pázm. Pred. A' jó uérnek pluralissa, mikor substantive vetetik *javak,* egyébkép pedig *jök.* A' *jök* pluralis után az *a', mivel* singularis, helytelen; 's mivel a' beszéd határozott, nem a' határozatlan *a' mi* pronomennel kell élni, hanem a' határozott *mellyek* visszaterő névpötölóval. (Pronomen relativum).

Fucus, máz, festék: Anstrich, Edminkt. Lásd *Wagnerban.* Lásd alább *Oblinire.*

Fuga. Lásd *Wagnerban.* In fugam cojicere: *megsfutamtatni.* Pázm. Pred. A' *sut* igébül a' műveltető (factitivum) regula szerint a' *suttat.* A' *sutamodik* neutrubül factitivumot csinálni nem lehet, valamiut a' *vetemedik* igébül sem; és így a' *sutamtat,* *szinte* olly szószörnyet, mint a' *vetemtet, vilámtat, úszamtat* 's a' t. Az *am, em* az ilyen igékben közbevetés, nem pedig formativa: semmit sem tesz tehát, és így az előtte álló gyökernek, mint *sut, vet, úsz* semminémü új értelmet nem adhat; azaz: a' *sutam vemem, úszam* nem csak nem igék, de még másféle szavak sem lehetnek a' Magyarban. In fugam cojicere annyi Magyarúl, mint *megszalasztani, elkergetni, elűzni.*

Fulcrum. Lásd *Wagnerban.* *Ezek a' bizonyságok* (e' bizonyságok) *erőten támaszsi* (támaszjai, vagy per syocopen tá-

mafzi) a' *Lutherus* tanításának., Gánótzai. *Lutherus* tulajdon név, és így előtte az *articulus*, avagy névmutató helytelen. *Mind a' két fél onnan akar igazságának gyámolt venni.* Monofzlai. Ha a' két fél egymással ellenkezik, mind a' kettőnek igazsága nem lehet. Az *igazság* helyett tehát ide a' *tanítás* jobban illik.

Fulgur. Lásd *Wagnerban.* *Pázmánnál Pred. a' villámás* helytelenül formáltt szó, a' *villámítás* helyett. A' *villámlik* igében, melly azután accentussal *villámlik* verbumra változott, az *am*, vagy már most *am* szinte olly közbevetés, mint az *úszamodik*, *futamodik*'s a' t., vagy az *em* a' *vetemedik* igében; a' *villám* is tehát, vagy a' *villám* szinte olly szószörnyet, mint a' *futam*, *vetem*, *úszam*. Lásd *Fuga.* A' *villámlik* igének a' *nyilámlik* a' társas, melly accentussal *nyilámlik* sehol sem mondatik, 's mellynek két első silabáját *nyilám*, vagy *nyilám* senki sem merte még substantivumnak, vagy éppen igének tenni. Ha a' *villám* nem ige, ammint annak valóban nem is tartatik, a' *villámás* azért is idomatlan formálás, mivel az *ás*, és formativa csak igékből szülhet igeneveket (*nomina verbalia*), mint *írás*, *vetés*; nem pedig más nevekből, mint *számás*, *gyomás*, a' *számítás*, *számlálás*, *gyomlás* helyett. A' *vill* néma gyökérből támad a' *vill*og imitativo frequentativum, és a' *villan* inchoativum ige; ezen utóbbikból pedig a' *villanis* és *villanat* igenevek.

Fumus. Lásd *Wagnerban.* *Füstbe megy és elenyézik a'*

tüzben a' hamis arany. Pázm. *Pred. A' hamis* (hámijó) leghelelyesebben mondatik *ízemélyek-rül* erkölcsügyelő értelemben. *A' roffz arany* szokottabb, az *ál arany* pedig ékeőbb szóllás, mint a' *hamis arany*.

Functio, végbevitel, munkálkodás: *Berrichtung*, *Thätigkeit*. A' magossabb értő tehetségnek formája. Az értelemnek munkálkodása a' gondolás és itélés; az észé pedig a' következtetés. Ennek általellenében áll az *érdeklés*, (*affectio*), melly anyui, mint ama' változás, mellyet az érzékenység szenved. Innét Fejérnek ezen mondását: a' *Logica gondolkodásunkot, ezen tulajdonkép emberi munkásságunkot csupán fontolgattya*, meg lehet egyengetni. *Functiones ecclesiasticae: egyházi szolgálatok, tisztvégzések.* Pázmánnál ezt olvassuk: *az egyházi szolgálatok' rendirül való tanításokat' sehol leveleiben írva nem talállyuk.* A' *rendirül* helytelenül kurtított pluralis, mert a' consonáussal végződő nevek az illyen kurtitást meg nem szenvedik a' minő a' *házirül*, *szemirül* volna, *házairül*, *szemeirül* helyett. Itt a' singularis *rendgyérül*, vagy ha jobban tetszik, *rendérül*. A' *sehol* nagyon törvénytelen, a' *sehol* helyett, melly a' *se* és *hol* szavakból tetetik ölzve. Helye ezen adverbiumnak az említett mondasban az *írva* utánn van a' Magyar syntaxis szerint.

Fundamentalis. Minekutánna a' *fundamentum talpfa*nak helyesen mondatik, a' *talp* névvel az ölzvekötés által a' *fundamentalis* adjectivumot is könnyen és legértelmesebben kifejezhettyük.

Pázmánnál *fundamentom szerrint való ágazat, cikkely*. Hod. miért nem *talpágazat, talpcikkely*? *Fundamentalis sensus*, Pázmánnál *derék értelem*; Hod. miért nem *talpértelem*, vagy legalább *fő értelem*? *Fundamentalis lex*, Fejérrnél *fenekes törvény*; miért nem *talp-törvény*. A' talp helyett szépen lehet a' *sark* névvel is élni, mint *sarktörvény, sarkágazat, sarkcikkely*; csak hogy betűszerint a' *sark* ilyenkor a' Deák *cardinalis* névnek szokott megfelelni.

Fundamentum, talpfall, talpfenek: Grund, Grundfest. Pázmánnál *fundamentom*. Hodeg. A' *szent Atyák' tanításánn fundamentomot vetni*. Pázmán Hod. Latinismus: in doctrina SS. Patrum fundamentum jace-re. A' *szent Atyák' tanítására talpfallat emelni, építeni*, vagy csak *építeni*, sokkal magyarosabb. Molnár Albertnál is feltaláljuk e' latinismust. *Miben vagyon fundamentoma az egyenlenségnek?* Pázm. A' *Zsidó Történetet az egész Világ' Történetírásának talpfallává tenni*.

Fundari. Lásd *Wagnerban Fundo* alatt. *Nem emberi bölcseségenn, hanem az Isten' hatalmánn állapodik*. Pázmán Hod. Az *állapodik, subsidere* nem tesz *actust*, hanem *actiót*; a' *mondás* pedig már *elmúlt* értelmet kíván, és így az *állapodik* helyett az *épült* ige helyesebb. *Az atyafiúi szeretet az alázatosságonn fordul*. Pázm. Pred. A' *fordul* helyett jobb volna így szólani: *az alázatosságonn, mint talpfallon nyugszik*.

Fundatus, a, um, in aliqua re,

valamiben *fundáltt*, *talpallott*: *gegründet*. A' valamiben *fundáltt* helyett élhetünk a' *talpallott* szóval is; de ennek kétes értelme miatt, én inkább a' Deák *fundáltt* mellett maradnék. *Rationes bene fundatae: jól fondáltt okok*. Gánótz. *Hellyes, sukeres okok*.

Fungibilis res, hasznolható dolog. *Non fungibilis*, hasznolhatatlan: *brauchbar, unbrauchbar*. Szilágyinál *hasznavehető*, és maga helyett *használható*.

Fur, or, tolvaj: Dieb, Diebin. *Ha egy városban tele tömlöcz volna gyilkos, parázna, lopó* (tolvaj) *emberekkel*. Pázm. Pred. Pázmán másutt *orvnak*, *Monofzlai* pedig *orv*nak nevezi. *Valaki masoanet hág be, oru és tolvaj*. Oualla tehát az *oru*, *fur*, a' *tolvaj* pedig *latro*. Joann. 10. v. 1. Hogy az *oru*, *orv*, vagy *or*, a' *jur* névből támadt, nem merem vitatni; de annak példáját. hogy a' Magyar hajdan az *ik* paragogicát az eggyfőtagú igékhez, miut *esik, iszik, eszik, rémlik*, a' nehezebb kimondású, vagy rövid nevekhez pedig az *a, e, u, ú, v* betűköt szerette fűggeszteni, az *oru*, vagy *orv* névben is világosan látom. (Lásd *Felelet*. 258. old. e) és 353. old. a' jegyzésben 4) alatt). Azonban a' mindenütt szokott *oroz, orgazda, ország, ország* szavakból világosan kiteszlik, hogy az *or*, a' valóságos gyöker. Az *orv* néma gyökerből az *orvos, orvosol, orvosság* szavak támadnak.

Furari, lopni, orozni, orzani, csenni: *stehlen, entwenden*. *Monofzlainál az orozni* hibás, mert a' *formativa* nem *o/z*, ha-

nem oz; *aranyoz*, nem pedig *aranyozsz.* Furari, praedari, Pázmánál Pred. *tolvajolni*, melly szörnyű és érthetetlen formatio a' *tolvajkodni* helyett, melly alatt már most *furari*, *furta exercere* értetődik. A' praedari annyi, mint *rabolni*; *latrocinari*, *latorkodni.*

Furere, dühödni, dühösködni, esztelenkedni: *rasen*, *unfennig sen*, *müthen*, *toben.* Mértékletlenül örülni: *sich unmdáfig frucu.* Pázmánál a' *megdühösülni*, a' helyesebb *megdühösödni* helyett annyi,

mint *rabie corripere, in rabiem agi, erumpere.* Pred. *Fuse. Bó szóval*, úgymond, Pázm. Hod. De ez annyi, mint *larga voce.* Szokottabbak a' *böven*, *hoffzasan*, *terjedten*: *übertűfüfig*, *mitláfűfig.*

Futuritie. Jövendő volta, Ember Pálnál. Ez active annyi, mint *leendítés*; neutraliter, avvagy subjective *leendés.* Mind a' kettő szokatlan ugyan, mint a' Deákban a' *futuritie* az oskolánn kívül; de ennek helyét, legalább az oskolában, elfoglalhattya.

G.

Galea, sisak: Helm, Pictelhau-
be, Sturmhuth. Pázm. Predik.
Lásd *Wagnert*.

Gaudere, örülni: froh seyn.
Ama' kellemetességet érezni,
melly valamely bajnak megszű-
nésébül támad.

Gaudium. Lásd *Wagnert*.
Molnár Albertnál olvassuk: ö-
römmel lenni; melly az örül-
ni helyett valóságos szólapori-
tás, melly azonfelül minden
nemzetiség nélkül is szükölkö-
dik. Másutt ugyanazon Író így
szóll: *A' pásztorok, mineku-
tánna Jézusnak megnézésével
magokat megörvendeztettek*. E'
szójárás, nem tudom, micsoda
nyelvbül van kölcsönözve, ha
csak nem talán a' Deákbul:
conspetu frui; de az bizonyos,
hogy a' Magyarban nagyon ter-
mészetlen e' helyett: *mineku-
tánna Jézus' tekintetében gyö-
nyörködtek*.

Gausape. Ennek neve a' mi
népünknel talán annyiféle, va-
lahány járás van valamennyi
Vármegyében; Páriz Pápaiban
a' *gausape*, *gausapatus*, *gau-
sapinus* Izavak alatt ezeket ta-
lállyuk: *lasnak*, *tserge*, *guba*,
szokmány, *tzondora*. *Tatár
köpönyeg*, *szür*. Szabó Dávid'

Kisded Szótárában *Guba* alatt:
szárika; *szokmány* alatt: *szuk-
mány*, *tzedele*, *tzondra*, hon-
nan az Olvasót a' *Darotzra*, mint
synonimumra igazította, melly
alatt az újabb nevek ezek: *kán-
kó*, *zeke*, *szürkankó*, *kankó-
szür*, mellyekhez a' *tzadura* is
tartozik, és *kekse*, *suba*, *csuha*,
szürdolmány 's a' t. A' külömb
ségeket, ha vannak, e' ruhák
között, határozzák meg a' Iza-
bók és szürszabók. *A' Sárvári
konyhárul Lethenyei István-
túl Pápara nemelly csemege-
kivánoknak, valami speciale
gyanánt, ajándekon eggy haj-
dúnak kekseje alatt kuldetett*,
ügymond Lethenyei.

Gemmarius, gyöngyfüző.
Pázmán Hodeg. De ez annyit
tesz inkább, mint *drága kö-
vekkel kereskedő*, vagy *drága
kőkőszőrülő*. A' *gyemántáros*
(species pro genere) legalkal-
matosabb kifejezés volna. Ju-
welier.

Generalis. Csere közönsé-
gesnek mondgya, és e' név a'
köz belzédben türhető is. De
szorosan szólván, kiváltta' Lo-
gicában, a' *generalis* annyi,
mint *általlyában való*, vagy
nemfoglaló; (lásd *Propositio*);

az *universalis* pedig annyi, mint *közönséges*. Ember Pál is a' *generalist* *közönségesnek* mondgya. Fejér a' *nemü-értelen* alatt *generalis*, vagy *generica notiót* érté? nem tudom. Az egyik *általlyábanvalo*, a' másik pedig *nemüggyelő értelemny*. Az *ü* és *ü* formatívával alkotott *adjectivumok*, mint *szemü*, *lábü* nem bírnak tökéletes értelemmel, ha csak elejkebe más *adjectivumok* nem tetetnek, mint *kek szemü*, *negy lábü*, egyfzersmind pedig ama' különös tulajdonsággal is bírnak, hogy magok csak a' *declinatióbéli* ragalgtékokot fogadgyák el, a' hasonlító (*comparativus*) *szóképzőköt* pedig az előtök álló *adjectivumok*nak hagygyák, mint *kekebb szemünek*, *legkekebb szemüül*. Azért nem ok nélkül hültem el a' minap, mikor egy orlzágos írásban, mellynek Szerzője az Ekesenlöllás' mesterének akar tilzteltetni, e' mondashát olvastam: a' *könyvet közhasznúbbá tette volna*. Farkas ordítás! a' *terjedtebb hasznúnak*, vagy ha éppen a' két hoszú *vocalis* fulének olly kellemetes hangrend, *terjedtebb hasznúvá tette volna*; mert a' *köz* főnév, és ha melléknév gyanánt szolgál is, *comparativussa kezebb a' közönségesebb helyett* nem járatos.

Generalitas, *generalis valor*. *Általlyában való helyben hagyottság*, vagy *helybenhagyás*: vagy legjobban *helyesség*: *Gemeingültigheit*. Lásd *universalitas*, és *universalis valor*.

Generare. Lásd *Wagnert*. *Napontint éktelenebb vélekedéseket fajzik*. Pázm. Hodeg. A' *fajzik* *neutrum* helyett itt az *accu-*

sativushoz a' *fajz* *mivelő* igét kell fuggefzteni. Még az *ifzik*, *ézik* *igek* sem tartják meg az *ik* *silabát*, mihelyt *accusativussal* *construálttnak*: *szaladgy!* *mert megész a' farkas*; nem pedig *megeszik*. Illyenek a' *következendők* is: *törvényt tör az*, *a' ki 's a' t*; nem pedig *törvényt törik az*. *Csak aproságotkat gyön*, nem *gyönik*. *Nagy dolgokat hazud*, nem *hazudik*. *Szep várost lak*, nem *lakik*. *Sokakat felmül*, nem *mülik*. *Sok roffzat megfzok az ember*, nem *szokik*. *Sok tejet kifzop egyszere*, nem *szopik*. *Nagy tojásokat toj*, nem *tojik*. *Széles árkot ugor át*, nem *ugrik*. E' külömböztetést nyelvünkben a' *jözan Logica* kívánnya.

Generatim. Lásd *Wagnert*. Illyésnél *közönségesen*. *De általlyában jobb*. *Az erkölcstudomány betseröl átaljában úgymond Márt. Ist. A' böcs tilztább és szebb Magyar szó*. Lásd *Felelet*. 57. §. a 209. old. kivált 211. old. c)

Generatio, *nemzés*, *fajzás*: *Erzeugung*. Ez négyféle. 1) *Generatio aequivoca*, *eggy arányú nemzés*, mikor a' *nyers* és *gépelyezetlen* (*non organistum*) *szernek gépelyes* (*mechanica*) *munkálkodása* *gépelyezett valót nemz*, *termelzt*. 2) *Heteronima*; a' *jövevény nemü*, mikor a' *nemző* és a' *nemzett gépelyezett* (*organicus*) *valók ugyan*, de *felekezetteikre nézve egvmástül külömböznek*. 3) *Homonima*, *eggy nemü*; mikor *mind a' nemző*, *mind a' nemzett gépelyezett valók*, 's *egyszersmind ugyanazon felekezethez is tartoznak*. 4) *Univoca*, *köz nevü*; mikor *mind a' nemző*, *mint a' nemzett gé-*

pelyezett valók, akár ugyanazon, akár más más felekezethez tartozzanak. Lásd *Epigenesis*. — *Generationis modus*, nemzés mód: *Erzeugungssart*. 1) *Gepe-lyes* (*mechanicus*) nemzés: odnak azt tartjuk, mikor a' *szeregefszt* (*totum materiae*, cin ganész der Materie), formájára nézve úgy tekintjük, mint részeinek és önnön öszveszerkezetésére szolgáló erejének és tehetségének gyümölcset, *productum*-át. 2) A' *mesterséges* (*technicus*) vagy *czelügyelő* (*teleologicus*) módnál a' *szernek* bizonyos formára való egybekötését valamelly czelra, úgy mint ennek okára, intézzük, igazítjuk. *Sem ember, sem ördög, nem szult, hogy böcsületes lenne a' nagy Proféta' nemzése, mondnak*. Pázm. *A szülés* helyesen csak az állonyi nemről mondatik. A' *mondnak* nagy soloecismus, mellyel Káldi' Bibliája is tele van, a' *mondgyák* helyett, mivel e' verbumhoz a' Magyar mindenkor *accusativust* fűggeszt gondolattýabau. Azért soha sem állunk így: *mondanak, hogy meghalt; vagy elerkezett, ammint az emberek mondanak; hanem mondgyák, hogy meghalt; e' helyett: azt mondgyák, hogy meghalt; elerkezett, ammint az emberek mondgyák, hol az első mondás elérkezett accusativus helyett áll: mondgyák, tudni illik az emberek azt, hogy elérkezett. A' Generatio* annyit is tesz, mint *nemzéség, az emberek, kik egyg üdőben élnek, és illyenkor a' Magyar az iz névvel is él. Az atyák' gonofságát harmad, negyed, (harmadik negyedek) izig megbünteti a' fiakban, úgy mond Pázm. Há-*

rom, négy izig megsanyargat-tya a' fiakat attyok' hamisságaért. Pázm. Pred. a' maradekokot őseiknek hamisságaért értelmesebb. A' pater, és fili-us, kivált a' többes számban, nem mindenkor annyi, mint atya és fiú. Gánótzinál nemzés, nemzéség. Az ő nemzéséget ki számlállya elő? generatio-nem ejus quis enarrabit? — A' gonofsok' vétket harmadik izig ostorozza, ezer izig terjesz-ti irgalmát. Pázmán Predik.

Generica. Fejérlé nem; de a' *nemügyelő* értelmesebb.

Genialis. Lásd *Wagnerban*. Fejérlé a' *teremtő eszű*, nyilván azt akarja jelenteni, a' mit a' *genitalis* tesz; de még ekkor is a' *termékeny* helyesebb.

Genitalia, nemző tagok: *Geburtsglieder, Zeugungsglieder*.

Genitivum suffixum, birto-los ragaszték a' *Grammaticá-*ban.

Genius, a' *Francziák*nál *Génie*, elmekézség: *Gemüthsanla-ge*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *A gondviselés ellen koczodó (geniusával) indulat-jával. úgy mond Ember Pál. Lásd Ingenium.*

Genu, térgy, térd: *Knie*. Pázmánnál olvassuk: *térdre állani*; de ezt a' Magyar így mond-gya: *térgyenn állani, térgyenn állva*.

Genusflexio, térgyhajtás: *das Kniebeugen*. Tetz már most annyit is, mint *térgyeplés, térgyeplés*. Pázmánnál *térdeplés*: *das Knien*. Ugyanannál a' *térdre-eses* aunyi, mint *provolutio in genua*: *das Hinfallen auf die Knie*.

Genus, nem: *Gattung*. Az állatokról és novotényekről *faj, fajta*. Csere *közönségesnek* a'

Logicában rosszul nevezi, mert ez annyi, mint *communitas*. Másutt köz nemnek mondgya; de a' Logicában a' *nēm* név már magában foglalja azt, hogy közös: *genus commune*. In *genere*, a' helyesebb *universe* helyett annyi, mint *általlyában*, *überhaupt*. Pázmánál a' *közönsegesen* annyi, mint *communiter*. Az *általlyában* helyett Molnár Albert a' *közönseggel* nagyon helytelenül él, mikor így szól: *a' mi közönseggel a' környülméletkedésre* nez. A' *környülméletésre* hasonlíthatatlanul helyesebb volna itt, mint a' *frequentativum*; mert kiki bizonyára csak egytér metéltetett környül. A' *nez* ige olly deákos, hogy a' Magyarának szájbul hangosan kisé, ki ezt imigy ejti: *a' mi általlyában a' környülméletést illeti*. Régi Íróink, kivált a' Protestansok, nagyon ügyekeztek fordításaikban azzal dűcekedni, hogy az idegen szójárásokkal ösmerőssék; a' miben ökot a' mostani nyelv-reformatorok is hüven követik. *Genus summum*: *Ez tehát valami egyáltallyában legfőbb nem*, úgymond Fejér. E' mondasban az egyik hiba az, hogy a' *valami*, és a' *legfőbb* szavak közé, az *egyáltallyában* adverbiumot helyezteti. A' *valami* itt szinte azonkép, mint a' *legfőbb* társaságos állapotban állanak, és így a' *főnév* elejébe tartoznak, melly itt a' *nēm*. A' másik hiba az, hogy a' határozott értelmű superlativushoz *legfőbb* a' határatlan értelmű névpótló *valami* tellyességgel nem illik. A' *mi legfőbb*, az csak *egy*; a' *valaminek* értelmében pedig határatlan többség fekszik. Másutt Fejér már így szól:

egyáltallyában legfőbb nem, melly mondas még határozottabb inígy: *egyáltallyában a' legfőbbik nem*. Ide tartozik ama' most a' Német után nagyon elhatalmasodott nyelvhibais: *ez valami szép, valami felséges, valami ifzonyú, valami rettenetes*. A' névmutató ez a' tárgyat, mellyrül a' beszéd van, meghatározza; a' *valami* tehát, határatlan értelme miatt; utána tellyességgel nem illik. Ezeket a' tiszta Magyar így ejti: *ez szép, ez felséges, ez ifzonyú, ez rettenetes dolog!* Az ez nélkül az illyen exclamatió: *valami felséges! valami ifzonyú!* a' Magyar törvényes szójárás szerint annyit tesz, mint *aliquid est sublime, aliquid est abominabile*. — *Genus relative summum*: *az pedig, úgymond Fejér, melly bizonyos célra, szolgálatra nézve legfőbb, tekintetkép (vizzonyosan) olyan*. — *Genus infimum*, Fejérnél *legalsóbb nem*; de a' *legalsó* is elég, és szokottabb per apocopen. *Genus proximum*: Fejérnél, a' *legalsóbb*, vagy *legközelebbik nem* az, melly alatt már semmi más *nēm* nincsen. *Genus* a' Grammaticában is *nēm*.

Geographia, földírás: *Erdbeschreibung*.

Geometria, földmérés: *Land, oder Feldmesskunst*. Tűgasabb értelemben annyi, mint *mértudomány*, (*mathematicája*) a' terjedtnek, avvagy öszveköttő határozása a' köz' tulajdonságinak tapasztaláselőzőleg. *Gerere*. Lásd *Wagnerban*. *Gerendi se modus*: *maga' vizsgálése*, Gánótzinál. Lásd *Conversatio*. Öszvetenni e' szavakat jobb: *magavizelés*, melly-

nél az *önviseles* még helyesebb volna. Monofzlainál a' *gestio sui*: magatartás; de ez inkább az, a' mit a' Német az *Anstand* névvel jelent. Az *önviseles* Németül *Aufführung*.

Cerundium, a' Magyar Grammaticában *állapotjegyző*, és kétféle: a' *van, vén*, mint *irván, vervén* activum; a' *va, ve* pedig, mint *irva, verve* passivum.

Gignere. Lásd *Wagnerban*. Pázmánnál Hodeg. olvassuk: *nemzetik* passive, *gignitur*. Illyen ige passive a' *fajzatik* is. A' *nemész*, *gignit*, a' *fajoz*, generat igék végkurtitók. és azok közé tartoznak, mellyek a' kurtitást még az anyazobau is szeretik: *nemz, fajz*. Ha ezekbül passivumokat akarunk csinálni, tanácsos a' kurtitást elkerülnünk értelmességnek okáért: *nemzitetik, fajoztatik*. (*Analytic. Part. I. pag. 350.*) De még ennél is tanácsosabb az, hogy valamint egész nyelvünkben, ha csak lehet, úgy kiváltkép az esféle esetekben a' passivumot kerülyük. (*Felelet. a' 42. old. e*) alatt).

Glaber, kopasz, Pázmánál kopár, sima: *fahl, glatt*.

Gladius. Lásd *Wagnerban*. *Kivonni a' kardot*. Pázm. *Pred. Kardot rántani*, szokottabb. *Nyakára húzott pallas*. Pázm. *Pred. A' nyakának szögezett*, vagy a' *nyakára emelt mezelen pallas*, szokottabb szójárások. *Gladio finitur vita*: *kard miatt végződik élete*, úgy-moud Pázm. *Pred.* de ez mást tesz: *propter gladium* tudni illik. A' Magyar itt így szól: *kard által végződik élete*.

Glaucoma, hályog: *Stahr*. Csalárdság, szemfényvesztés:

Betrug, Blendwerk. A' *tudatlan és eggyügyü embereknek szemekre* (szemére) *való hályogvetés*. Lethenyei. A' *Deák* szerint: *glaucomam objicere*, *Plautus*; de e' szójárás a' Magyaránál szokatlan, ki így szól: *a' tudatlan embereknek való szemfényvesztés*.

Gloria. Lásd *Wagnerban*. Hogy a' *dücs, dücsösség* magyarosabb, mint a' cigányos *dics, dicsőség*, megvan mutatva a' *Feleletnek* 209. és köv. oldal. *Gloriae regnum*: a' *dücsőségnek országa*. Illyés. *Gloria Dei, honor Dei*: az *Istennek dücsössége*: die Ehre Gottes. 1) *emberitőleg* (*anthropomorphistice*) annyit tesz, mint az *Istennek a' dücsösítésre való hajlandósága*. 2) *Tízta* értelemben annyi, mint *jóságának, bölcsességének, szentségének* és minden egyéb tulajdonságinak kinyilatkoztatása az által, hogy a' legfőbb jót, az erkölcsösséget tudni illik, a' boldogsággal egybe kötve, számunkra meg-előkölzi. A' csupa boldogság, melly csak az Isteni jóságot hirdetné, az erkölcsösség nélkül a' teremtésnek végső czélya nem lehet.

Gloriatio, dücselkedés. Pázmán *Pred. Kérkedés. Molnár Albert. das Rühmen, die Prahlerey, das Grofsprechen*.

Glorificare, magasztalni, dicsérni, dücsösíteni: *rühmen, preisen, verherrlichen*. *Megdücsösítvén a' választottakat, es büntetésekre vetvén a' megrétteteket*. Lethenyei. *Glorificari*, dücsösülni: *verherrlicht werd.n.*

Glorificatio, dicsérés, magasztalás, dücsösítés: *das Rühmen, Preisen, die Herrlichmachung, Verherrlichung. Neutraliter dü-*

csöülés. Mikor Urunk' megdűcsöüléséről szöllumk. Pázm.

Gracilare. Pázmánnál *karalni*. A' *karatyolni* sem rossz imitativuma a' tyúkok' szózatyának: *gögen, wie eine Henne. A' kottlani*, az ülni akaró tyúkok' szózatyát teszi: *gluffen. A' káralni*, vagy még jobban *károgni*, a' varnyúké; a' *csörögni*, vagy *csörge*, a' szarkáké. A' *karicsal* nagyon alacsony és a' kissebbítő neveknek 'Tót képzője miatt, mely a' *cs* hangból áll. helytelenül formáltt is. Kissebbítő igéink nincsenek, és ha vannak, nem *cs* képzővel formáltak.

Gratus. Lásd *Wagnerban*. Az ő tanításokat első garadicsnak írják (az) *Alcoránra*. Pázmán. Megvallom, hogy Pázmánnak e' mondását eu nem értem. Az atyafiság' garadicsról iz mondatik. Pázmán. En ezt így mondanám: az atyafiságnak garadicsai izeknek mondatnak. Pázmán' mondása nagyon homályos latinismus.

Grammatica, nyelvtudomány: *Sprachlehre, Sprachwissenschaft*.

Grammaticus, nyelvtudós, nyelvnnyomozó, nyelvtanító: *Sprachlehrer, Sprachföndiger*. Főjénnél a' *nyelvmester*, *Sprachmeister* csak az lehet, a' ki a' nyelvet a' Grammaticustól kinyomozott és rendbeszedett regulák szerint tanította. A' Grammatica nem nyelvmesterség, hanem nyelvtudomány; a' Grammaticus sem lehet tehát nyelvmester.

Gratia. Sokféle értelmait lásd *Wagnerban*. Pázmán, *Telégdi* és több régi íróink mind *malaszt*nak nevezik, úgy hogy e' Tót eredetű név a' *Religió*'

nyelvében még most is járatosabb mint a' *kegyelem*. Ellene tehát törekedni, balgatagság volna, minekutánna több századok előtt megnevezetettvén, a' közönséges szokás által is felszenteltetett. Illy itélettel kell lennünk számtalan egyéb szavakról is, melyek a' Deákbul már régén megnevezetettek és közönséges szokásban vannak, mint *prokátor, püspök, káplán, kapitány*'s a' t. A' *kegyelemről való vélekedéseivel*, úgymond Márt. Istv. *Gratia interna*: belső malaszt. Pázmán. *Gratiarum actio*: háladás, köszönet: *Dankfagung, Dank. Az Istentől háladással vegyük, b számár öktét is*. Pázm. Pred. *Gratia gratis data*: ingyen nyújtott (adott) *kegyelem*. Pázmán Pred. *Gratia sanctificans*: Pázmánnál *szentelő*, Gánótzinál helyesebben *megszentelő malaszt*; mert a' *szentelő* anyyi, mint *benedicens, Justificans gratia*: megigazító. Gánótzinál; talán az *igazító* is elég. *Sufficiens*: Pázm. *elégéséges*. Hodég. A' *sanctificans, megszentelő* után, ezeket is találni Pázmánnál: *serkegető* (serkentető, serkentő), *igazgató, ofztonozó, segítő*. Hodég. — *Gratiae status*: (az) *Isten' kegyelmében* (való) *létel*; és másutt: (az) *Isten' kedvében való lét*. Pázm. Hod. De a' *kegyelemnek állapotya* a' Deák szerint a' Theologusoknál legértelmesebb. *Gratia gratis data*: *ingyen adatott* (adott) *ajándék, malaszt*. Illyés. *Gratiae regnum*: a' *malaszt*nak *ország*. Illyés. *Sanctificans*: *megszentelő*. Illyés. — *Gratia*, az *Aestheticában kegyesség. Háladásra inditatunk*. Pázm. Hod.

E' rövidítés a' hálaadás helyett fokozott, és annyi, mint *gratiarum actio*. *Gratia*, kegyelem: Gnade. 1) Végzése, eltökélése valamelly fellyebbvalóságnak, hogy alattavalójának olly jót nyújt, mellyhez ennek semmi egyéb jussa, vagy köze nincsen, az eggy (erkölcsi) elfogadására való készséggenn, avagy foganhatóságonn kívül. Innen az érdemnek kegyelemből való tulajdonitása (*imputatio*ja, Surechnung). 2) Az, a' mi a' tökéletlen erkölcsi tehetségnek megegyésztésére szolgál, és a' természetnek, avagy annak általellenében áll, a' mit az ember az erkölcs kútfejének (*principiumának*) erejéből maga megtehet. — *Gratiae media*, kegyelemeszközök: Gnadenmittel. Olly érezhető rendtartások, mellyek által az Istentől természetthaladó segedelmet, és ez által javulást nyerni reménylünk.

Gratificari, kedveskedni. Pázm. Hod. Lásd *Wagnerban*.

Gratificatio, kedveskedés, (kedvkeresés *Márton István*nál; de ez *captatio favoris*, die Günstsucht). Lásd *Wagnerban*.

Gratis. Lásd *Wagnerban*. Ajándékon osztja az Ur Isten minden kegyelmeit. Pázm. Hod. Itt az ingyen helyesebb. Egyéb-kép ajándékban, vagy ajándékúl adni, vagy venni szokottabb. Pázmánnál az ingyen is olvastatik. Hodeg.

Gratus, a, um, jó, kedves: wohl. A' mi érzékenyen kellemetes érzéseket gerjeszt. Kedves a' községnél. Pázm. Pred.

Gravare. Lásd *Wagnerban* *Gravor* alatt. *Sententia*jával

meg ne súlyosítottassunk, Pázm. Pred. talán terheltessünk? mert súlyosítani annyi, mint *grave facere*; terhelni pedig *onerare*. A' nehezíteni, Pázm. Pred. megineg csak annyi, mint súlyosítani. — *Gravida mulier*, terhes, viselős. A' nehezkes affzony Pázmánnál Pred. nem törvényesen formáltt szó; mert a' nehezke diminutivum adjectivumból a' Magyar nem szokott új adjectivumot formálni. Illyen volna a' görbécskes tisztácskas és több elléle szószöryet.

Gravis. Lásd *Wagnerban*. *Gravior doctrina*: böcsületesebb a' tanítás, ha mások is tanították. Pázm. Pred. Böcsösebb, tekintetebb, fontosabb 's a' t. mind jobban illettek volna ide. A' böcsületes névvel a' Magyar csak a' személyekről él, és annyit tesz, mint *honestus*. Ellitkolva nem lehetett *Urunk* értelmekiváltkepen illy derek dolokban. Pázm. Hod. A' fontos itt helyesebb; mert a' derek, *solidus*, nem pedig *gravis*. *Derek* szükségünkben segítségekkel élünk. Pázm. Hod. A' súlyos szükség szokottabb. — *Igaz es terhes okai voltak, mellyekért* (mellyekre nézve) egy színre szabta (határozta) a' sacramentom-osztogatást (az oltári szentségnek oltogatását). Pázm. Hod. A' derekas Pázmánnál Pred. csak annyi lehet, mint derek.

Gravitas, nehézség: Schwert. Amaz ügyekezett mellyel a' szér a' nagyobb nehézkedésnek (*gravitationak*) arányában mozogni iparkodik. *Gravitas poenarum*: (az) Isten a' késedelmet a' büntetések nehézségevel (súlylyával helyesebb) helyre vi-

/sz. (helyre hozza az igaz Magyaránál, vagy kipótollya.) Pázm. Pred.

Gravitatio, nehézkedés: *Gravitation*. Így nevezetik az okozattya a' közönséges vonzásnak, melyet minden Izer a' többiekenn minden mellzéséghen észközetlenül gyakorol,

Gubernatio. Lásd *Wagnert*. Az egyházi gondviselés Pázm. Hod. inkább *administratio*. A' *gubernatio* magánál és Pázmán. Hod. igazgatás. *Megszűnnek a' világ' vezérlésérül támadott csudálkozások*. Pázm. Pred. Itt a' vezérlés annyi lehet, mint *regimen*.

Gubernator. Lásd *Wagnert*. *E' világnak vezérlő ura van*, úgymond Pázm. Hod. de ez *rektor* inkább, mint *gubernator*. *Ored, mint kormányosra bízott az Anyaszentegház' gondviselése*. Pázm. Szilágyinál *igazgató*. Pázmánál Pred. *kormánytartó*; de ezen értelemben a' *helytartó*, *Statthalter* szokottabb.

Gustare. Lásd *Wagnert*. *Az Isteni bölcsesség' édességét másnak assák, magok nem kosztollyák*. Pázm. Pred. Az *édséget ásni* olly szertelen *metaphora*, hogy még a' jó Poéta sem merne véle élni.

Gustus, ízlés; *Geschmack*. Ez annyi, mint a' szépnék megítélésére való tehetség. Az ízlésnek ítéletei mind öszveköttök (*synthetica*). *Ha kedves tanítása kívánságot és izt hágy a' hallgatókban*. Pázm. Pred. Az *iz* annyi, mint *sapor*. Lásd *Wagnerban gustus* alatt, melly az *Aestheticában* is *izlés*.

Gutturalis litera. Torokbetű a' *Grammaticában*.

Gynaeceum, az asszonyoknak szobája, lakóhelye, asszonyiszoba, köszoba: *Zimmer der Frauen*, *Gesmach, wo sich das weibliche Geschlecht aufzuhalten pflegt*. Az *agyasház* Pázm. Pred. a' tilztességes *gynaeceumot* ki nem fejezi; mert annyit tesz, mint *cubile concubinae*, vel *cancubinarum*.

H.

Habere. Lásd *Wagnerban*. Habendi cupidus, Fejérnél *vagyonravágyódó*. De ezt rövidében így lehet ejteni: *vagyonkiváño*: habfüchtig.

Habitatio. Lásd *Wagnerban*. Pázmánnál *laktu földé* Pred. de ez nagyon czikornyás, keresett, vagy éppen exoticum, a' *lako földgye* helyett, valamint a' *lakta hely* volna, a' *lako hely* helyett.

Habitualis, szokott, szokáshavetti, rögzött: gemohnt, eingemurztelt. Fejérnél *belent rögző*; de a' *belent* izükségtelen; a' *rögző* pedig csak a' jelenvaló üdöre, és legfellyebb a' jövendőre mutat.

Habitus. Lásd *Wagnerban*. Tulajdonná váltta kívánság, Fejérnél. Tulajdonnunkká szokás nélkül is válhat valami. A' *szokássá váltta*, vagy a' *megszokott* kívánság helyesebb kifejezés. *Az állatoknak sok tilkos, és csudalatos erkölcsiben, erejében*, Hodeg. Vegyük észre itt a' nyelv-iránt való gondatlanságot abból, hogy az *erkölcsiben* pluralis, az *erejében* pedig singularis. Azonkívül sem az *erkölcs*, sem az *erő* nem tehet anyyit, mint *habitus*. Ennek Magyar neve *szokás*, és ha *habilitas* helyett áll, *kezség*, *alkalmasság*.

Hadrianus. Ezt hatodik Adorján Pápa rendelte, úgymond Gánótz. Elégedgyünk meg ama' kerelztnöveknek elkorcsosításával, mellyek a' Magyaránál már szokottak, és ösmeretesek, mint *István, Lászlo, János, Ferencz, Örszé, Ilona s' a' t.* A' szokatlan és ösmeretlen, vagy éppen csintalan nevek helyett, mint *Adorján, Piroška* (Prisca) s' a' t. mellyek a' régi nyelv-játékok közé tartoznak, és sokszor még illetlenségekre is vete-mednek, mint a' Hicronymus névnel, tartsuk meg a' Deák Hadrianust, Priscát s' a' t.

Haemorrhagia, fluxus sanguinis, vérfolyás: Blutfluß. Monofzlainál, és Pázmánnál *ver-korság*; de ez általlyában *vernyavalyát* teliz.

Haeresiarcha. Veresmarthy-nál *eretnekvezér*. De ez ki nem tejezi pontosan a' *főeretneket*. *Erzfejer*. Még a' *vezéretnek* is helyesebb volna, mint az *eretnekvezér*, mert az *eretneket* még olyan is vezetheti, péld. ok. a' harcokra, a' ki maga nem *eretnek*.

Haeresificare, eretnekezni: verfejern. *Veresmarthy*.

Haereticus, eretnek: *Reher*. Így nevezetik a' tévelygő hitű, ki az Anyaszteutegyháznak mi-

volti tanításától eltávozik, és tévelygésében megátalkodik. Pázmán. Hod. tévelygőnek is mondgya. Telegdinél *Fretnek*, úgy Gánótzinát is. *A' kik okosbak az elfszakadt válogatók között.* Pázm. Pred.

Haeresis. Lásd *Wagnerban.* *A' kevélység* (az) *anyja minden eretnekességnek.* Pázm. Pred. Gánótzni *tévelygésnek* is mondgya.

Harmonia, hangeggyezés: *Sammenstimmung der Töne.* Lásd *Wagnert.* *A' ful hangok között való öfzveillést, vagy öfzve nem illést.* *Sárvári. Harmonia praestabilita:* előre meghatározott eggyezés: *vorherbestimmte Harmonie.* *Legnagyobb egyenesség,* úgymond Molnár Alb. *és egyarántvalóság* *vagyon mind az (a') kettőnek megírásiban.* (megírásában). *Az arányannyi,* mint *directio, Richtung;* és az *egy* előtte hibás az *eggy* helyett. (Analyt. P. I. §. 110. p. 185.) *Az egyenesség* *planities, rectitudo;* és így ide sem az *eggyik,* sem a' másik nem illik. *A' consensus* itt a' harmoniának a' synonymuma, és *eggyezést* telz. *Az utóbbik a' Musikában hangeggyezés.*

Hasta, sarissa, kopja. Lásd *Wagnerban.*

Hebdomada maior, sacra, nagy hét. *Monofzl. Charwoche.* Lásd *Wagnert.*

Hebetudo mentis: az elmének tompasága. *Illyés. Esztompaság:* Blödigheit.

Helicon, nomen Dei, felséges: der Erhabene. *Pázm. Pred.*

Herba, fű: Gras, Kraut. *Suffocare in herba:* pázsittyában megfojtani, úgymond *Pázm. Hodeg.* *A' pázfit* *annyi,* mint *cepes,* mellynek igazabb Magyar

nevei a' *gyöp,* és *hant.* *A' Deák* *metaphorát* *szörül szóra fordítani,* nagy hiba, mivel azt a' *deák* *talan Magyar* *tellyességgel* *nem értheti.* *A' suffocare in herba* *tehát* *annyi,* *mint* *eredetében* *elfojtani.*

Hereditas, örökség: Erbschaft. *Pázm. Pred.* Lásd *Wagnert.*

Heres, örökös, örök: ein Erbe.

A' kereftség által az üdvözségnek örökösökké lettünk, úgymond Gánótzni. *E' mondás szörnyüképen vét a' syntaxis ellen.* *Az üdvözségnek* *dativust* *csak* *a, e,* és *a' plurálisban* *az ai, ei,* *possessiva* *teheti* *genitivusnak,* vagy *inkább* *possessivusnak.* *Ebbül* *lehet* *azután,* *ha* *tetzik,* *az a,* vagy *é,* *képző* *által* *adverbiumot* *formálni:* *az üdvözségnek örökösseivé lettünk.* *De* *az adverbium* *nagyon* *szükségtelen,* *mert,* *az üdvözségnek örökössei lettünk,* *szinte* *olly értelmes* *kifejezés,* *mint* *az előbbeni,* és *ennél* *még* *szébb* *is.* *Az ilyen* *hibákat* *nem* *tulajdoníthatom* *én* *mindazáltal* *vetekül* *a' mi* *régi Magyar* *Íróinknak,* *kik* *a' reformatiónak* *alkalmatosságával* *kezdetek* *csak* *számasodni:* *mert* *a' nyelvre* *nekik* *a' religióbéli* *vetekedések* *miatt* *sürgető* *szükségek* *volt;* és *így* *művelésével,* *s* *tisztogatásával* *nem* *bajlódhattak.* *A' katoná,* *kinek* *háta* *megett* *áll* *már* *ki-* *vontt karddal* *az* *ellenség,* *nem* *közförüli* *meg* *előbb* *csorba* *és* *rozsdás* *fegyverét,* *hanem* *csak* *így* *védi* *magát* *vele,* *amint* *van.* *A' mostani* *Írók* *ellenben* *hangos* *günyölést* *érdemlenek,* *ha* *a' régi* *könyvekből* *akarják* *a' nyelv* *művelésnek* *regukát* *ki-* *vonogatni,* és *Magyarul* *olly* *hibáson* *írnak,* *mint* *Deákul* *a' Par-* *visták,* *kik* *még* *sem* *Grammati-*

cát, sem syntaxist nem tanúltak. — *Örökösí vagyunk a' dűcsőségnek.* Pázm. Hodeg. Szilágyinál is örökös.

Herilis, a' mi az úrhoz, vagy mesterhez tartozik: was dem Herrn, oder Meister zugehört. *Herilis* societas, Szilágyinál *cseledes társaság.* Lehet *házinak* is mondani.

Hermeneuta, írásmagyarázó, (Interpres) Pázmán Hodeg. *Schriesterklärer.*

Hermeneutica, írásmagyarázás, írásfejtegetés: *Schriesterklärung*, *Schrifttauslegung.* A' józan szentírás magyarázásának igaz esmerete (ösmerete). *Márt. Istv.* Fő és általlýában bevett regula a' Magyarban, hogy az adjectivum a' mindgyárt utánna következő substantivumnak az értelmét határozza meg. Itt hát a' *jozan* a' *szentírást* érdekli. De leheté szentírást gondolni, melly józan nem volna. Csak e' példábúl is kitetűzik, melly nagyon szükséges, hogy az író ama' nyelvnek, mellyben írni akar, előbb a' Grammaticáját és syntaxissát jól megtanúllyá. Az említett hibát kétféleképp lehet elkerülni, vagy az ölvetevés által tudni illik: a' *jozan szentírásmagyarázásnak igaz ösmerete*, vagy a' szavaknak törvényes helyzetelése által: a' *szentírás' józan magyarázásának igaz ösmerete.* Fejéjné *írásértés' tudománya.* Lásd *Exegetica.*

Heroicum, bajnoki: heroisch, az Aestheticában.

Heros. E' névnek a' Deákban két határozott értelme van. 1) Olly Vitézt, vagy bajnokot tesz. ki vitéz tettei miatt az Istenek közé számláltatott. 2) Fél Istent, kinek tudni illik,

vagy az atya, vagy az anyja Isten volt. Pázmán a' *hös* névvel csak híres vitézt, vagy bajnokot jelent, mikor így szöll: *mind jó hősek.* Hodeg. Szabó Dávid a' *höst* leánynéző legénynek, és könnyű lovasnak mondgya, melléje téven a' *hüs* nevet, mint synonymumot. Páriz Pápaiban a' *hös* accentus nélkül, és a' *hüs*, *futurus sponsus*, *procus*, hasonlóképen egy értelműek gyanánt olvastatnak. De folyamodgyuuk egy keveset a' Szönyomozáshoz. A' *hő* gyökér annyi, mint *aestus*, és adjectivum *fervidus*; a' *hü*, *fidelis*; a' rövid *hü* pedig *frigidus*. Meglehet, hogy, valamint a' *hü* névből *hüs* és *hüvös* lett, *subfrigidus*: úgy a' *hü* névből *fidelis*, a' *hüs* eredett; de olly közönségesen, mint a' *hüs* és *hüvös*, el nem fogadtatott. Én tehát azt tartom, hogy a' *heros* szoros értelemben Magyarul is csak *heros*; az *eques*, *vitéz*; az *athleta*, *bajnok*; a' *procus*, *leánynéző*, *kérő*; a' *sponsus*, *jegyese*; a' *hüs* pedig és a' *hös* vagy *hös* nevek a' helytelen és méltán kiavúltt szavak közé tartozzannak. Csere a' Herost Daliának ueuezi, mikor így szöll: *Görög országnak Daliái az aranygyapjút a' tengeri habokkal küszködven keresték.* Honnan kapták fel nyelvünknek ifiükorában a' Dalia nevet az Írók, nem tudhatom. Szabó Dávid a' Kisdéd, de böcsülhetellen Szótárban előre küldi a' *dali* adjectivumot, és utánna synonymumok gyanánt ezeket teszi: *jeles*, *nevezetes*, *deli*. Ebből látni, hogy a' *dali* a' még most is szokott *deli* névnek megrontásából támadt. Előadgya azután a' *Dalia* szót is, illy ma-

gyarázással: *pompás, fényes öltözet. Daliásan öltözködni.* Azután következik nálla a' *Daliás* adjectivum, mellyet így magyaráz: *kopjás, lántsás, dárda katoná;* a' miből az analogiának vezérlése szerint azt kell kihoznom, hogy *dalia* annyit tesz, mint *kopja, lántsa, dárda.* Így hát a' *Dalia* névnek háromféle értelmet adtak az akkori Írók: 1) *héros;* 2) *öltözet;* 3) *kopja, vagy lántsa, vagy dárda.* Ennek következőse az utóbbik üdökben az volt, hogy a' *Dalia* név, melly a' *deli, dali* szóból eredvén, a' végső a betűtül, úgy mint csupa végzéstül, nem pedig képzőtül, semmi új, és világosan meghatározott értelmet nem kölcsönözhetett, a' helytelen származású, és szerencsénkire kiavultt szavaknak nagy rakása közé dült.

Herus, házi gazda, (Szilágyi) a' háznak ura, mester: *Hausherr, Herr des Hauses, Meister.*

Heterodoxia, különhitűség. Lásd *Orthodoxia.*

Heterodoxus, különhitű. Lásd *Orthodoxus.*

Heteronomia, jövevény törvénytörvényezés: fremde Gesetzgebung. Mikor tudni illik más valani, és nem maga az akarat, azaz. forinája határozza meg ugyan ezen akaratot arra, hogy bizonyos mód szerint cselekedjen valamit. Lásd *Autonomia.* — *Heteronomia facultas iudicandi, idegen törvénytörvényezés az ítélő tehetségnek: Heteronomie der Urtheilskraft.* Mikor, tudni illik ítéleteink' határozó okainak idegen ítéleteket választunk.

Heterogeneus, a, um, különbözőnemű: eines andern Geschlechts. Fejéjénél másnemű.

Hiatus, rés: Kluft, Ruck. Annyi, mint két jelenés között való üresség. — *Lacuna. Ugy rendeltem azoknak Magyarúl írni sommáját, hogy a' ki Deákul nem tud, vagy a' ki a' község előtt Deákul nem akar olvasni, csorba nem esik a' Magyar írásban.* Pázm. Pred. A' csorba annyit tesz, mint *crena, vitium aciei, defectus dentis, aut orae: Schart;* de metaphoricé annyit is, mint *defectus, vitium.* Az Aesthetikában a' *hiatus* annyi, mint *rés.*

Hierarchia, főpap: Erzbischof. Az *Egyháznak kormányosi.* Pázm. Hodeg. Enelöttem a' *kormányos* alacsony kifejezés a' *kormányozó* helyett. A' Hierarchákat *Egyházi Nagyoknak* is lehetne mondani, mint a' Mánásokot az Ország' Naggyainak nevezzük.

Hierarchia, Clerus, Egyházi kormány: Kirchen-Regierung. Az Angyaloknak rendgyei: *Ordnung der heiligen Engeln.* Az *Ecclesiái Paphatalom, úgy mond Márt. Istv. mind inkább inkább megerősödjön.* Deákul ezt így kellene mondanunk: *ecclesiastica Hierarchia,* és ez tautologia volna. A' *Hierarchia, Egyházi kormány;* a' kormány pedig hatalom nélkül lehetetlen. *Hierarchia, Clerus, úgy mond Gánótz, jelenti az Egyházi fejedelemséget, avagy némelly különösen az Isteni tiszteletnek szolgálására rendelt, és különböző le hivatalokra elosztott (elosztott) embereknek sorsát.* A' fejedelemségnek ideája olly világi, hogy könnyen irigykedést, vagy bal magyarázást is okozhat.

Hieroglyphicum, jelkép: ein Sinnbild. Jelképekkel éltek a' Régiek az írásnak feltalálása előtt. Így a' kerekített kígyó, az örökkévalóságot, az ökor, a' földművelést jelentette.

Hieronynus. Pázmánnál *Jeronymus*, Gánótzinál *Jeronymos*. E' névnek nemzetesítése nem volt olly szerentsés, hogy közönséges szokásba vetetett volna. Legjobb tehát Magyarul is legfelyebb *Hieronimus*nak írni, hogy az *y*, az *n* betűt meg ne lágyítsa. Lásd *Hadrianus*.

Hikszos, a' hajdani Egyiptomban annyi volt, mint *Pájsztor király*.

Hinc inde, idestova, ide amoda: hin und her. Ilinc inde agitari: tetova ingadozni. Pázmán Pred. *Nem mindenütt vattoc* (vagytok), *hanem csak helyesleg*. Monolzlai. A' helyesleg helyett törvényesebbek és értelmesebbek ezek: *helyenkint*, *imitt*, *amott*, vagy *bizonyos helyenn*.

Historia, történetírás, történettudomány: Geschichte, Geschichtsfunde. Lásd *Wagnerban*. Universalis, közönséges: allgemein.

Historicus, történetíró, (így nevezi Csere is) történettudó: Geschichtschreiber, Geschichtsfundiger.

Histrionicus. Mivel a' *Histrion* annyi, mint *Színjátzó*, *Schauspieler*: a' *histrionicus* nem tesz egyebet, hanem *színjátékos*, vagy *színjátzóhoz tartozó*: schauspielerisch, einem Schauspieler zugleich. Mivel a' régi Görögöknel és Rómaiaknál a' színjátzók állorezákkal, avagy lárvákkal éltek, mellyek benne a' Mimiának fogyatkozását ki-pótollták, régi Magyar Íróink a' *Persona* nevet *Alakosnak*

fordították, melly név a' mostani *színjátzó*akra tellyességgel nem illik. *Alakos képmutatás*, úgymond Gánótz; de mink már *színjátékos képmutatásnak* nevezzük.

Hodiernus, mai, mostani: das heutige, das jetzige. Pázmánnál *mai*. Pred. De itt az accentus helytelen; mert az *i* képző az előbbeni vocálist meg nem vonnya úgy, mint a' ragasztékok szokták. Nem mondgyuk *Budai*, *Tolnai*; nem kell tehát a' *mai* helyett is *maít* mondan. A' *fai* még abból az okból is helytelen, mivel az *i* képzőre nincs szüksége. Senki sem mondgya *fai*, vagy *fai kanál*, hanem *fukanál*.

Holocaustum, égő áldozat: Brandopfer. Pázmán éppen *egőnek*, *llod*. Ember Pál pedig *egézen egőnek* nevezi.

Homagium. Lásd *Subditela*.

Homicida, gyilkos, emberölő: Todtschläger, Menschenmörder. Pázmánnál *gyilkos*. Pred.

Homicidium, gyilkosság, emberölés: Todtschlag, Mord. Pázmánnál *gyilkosság*. *llod*. *Mind a' két esetben lehet a' gyilkosság, vagy szántszándékos, vagy szántszándékatlan*. Már, Istv. Az *eltökélet* és *véletlen*, vagy az *elfzánt*, és *színtatlan* helyesebb kifejezések. Még a' *szándékos*, és *szándékatlan* is türethető a' *szánt* nélkül. *Voluntarium*, vel *involuntarium*, — *lllyésmél* is *gyilkosság*.

Homo, ember: Mensch. *Gonofz* embernek neveztetik az, ki az erkölcsi törvénytul való eltávozást maximái, talpregulái közé fogadgya; a' jó ember talpregulájának az erkölcsi törvényt vállalztya.

Homoeotelevton, hangegyeztetés: *Rum. Aesthetica*.

Homogeneous, *a*, *um*, egy-nemű: de8 nemlifen *Grifchlechts*. Fejérnél is.

Homomision, egymivoltú: *gleiches Wesen*. Lásd *Consubstantialis*, hol az *eggyállatú* név, mellyel Medgyesi is él, helytelennek lenni mutatlatik.

Honestus. Lásd *Wagnert*. *A tisztességet vesse* (tegye) *cselekedete végének* (végének), vagy inkább czélljának). Pázm. Pred. Lásd *Honestus*.

Honestus, *a*, *um*. Lásd *Wagnert*. *Az ígéretek, fogadások es alkuvások szabudok 's tisztességesek legvenek*. Veresmarthy. Pázmánnal is *tisztességes*. Hodeg. — *Világos értelemmel megmutassák az örök kárhozat' rettenetességét, a' keresztény tökéletes erkölcsök' böcsületességét*. Pázmán Pred. Ide a' *böcslet pretium* jobban illett volna, még mint a' *tisztesség* is. *Táradtság által jutunk a' jámbor és tiszteletes* (tiszteséges) *cselekedeteknek mivelesere*. Gánotzi. A' *mivelesere* itt tautologia; 's mivel a' *jut* íge kozelitő ragasztékot kíván, a' mondást így kell megjobbitani: *jutunk a' jámbor cselekedetekhez*. — *Az ebbéli magunk viselete nevezetik tisztességnek*. Márty. Istv. Pázmánnál a' *honestum böcsületes* is. Pred.

Honor. Lásd *Wagnert*. *Az Isten' tisztességét keresni*. Pázmán Hodeg. Ez annyi, mint *honestas*. Az *Isteurál* a' *dücsösség* helyesebb is, *szokottabb* is. *A' templom' böcsülete*. Pázmán Pred. A' templomnak tekintete neutraliter jobb, helyesebb és szokottabb, active

pedig, a' templomhoz való tisztelet. *Honores mundani*: szölyának a' *vetkek ellen keményen: a' veszedelmek ellen szivessen; a' szerentséltenség ellen bátorságosan; a' világi tisztesség ellen gyalázatosan*. Pázm. Pred. A' *tisztesség* nem tehet egyebet, mint *honestas*, *decentia*; ez pedig erkölcsügyelőleg soha sem lehet a' gyalázásnak tárgya. A' hű dücsöség, a' málundó ragyogás utánn való rendellen vágyakodás érdemi meg a' keresztény fenytéket. *Nem közöllyuk az edgy (eggy) Istennek és az (a') Fiúnak illendő tisztességét egyebekkel*. Confessio. Az Istenhez és a' Fiúhoz illő tiszteletet, a' kará talán mondani; mert a' *tisztesség*, *honestas*, *decentia*.

Honoratus. Lásd *Wagnert*. *Böcsületesb felsöbbséggel mondatik fundamentumnak*. Pázm. Hodeg. A' *böcsületes* annyi, mint *honestus*, és így e' mondás Deakul így hangzik: *honestioris superioritate dicitur fundamentum*; hol a' két comparativus ölzve nem fer. Azt a' karta nyilván Pázmán mondani: *digniori praecellentia*: méltóbb, vagy érdemlettebb felsöbbséggel.

Honorifice, tisztelettel, dücséretesen, böcsülettel: mit, oder in Ehren. *Böcsületesen bevett, es jóváhagyott* (helybenhagyott) *tanítás*. Pázm. Hod. A' *böcsületesen* annyi, mint *honeste*, és ide nem illik.

Honorificentia. Illyésnél *böcsedelem*. A' Deák barbarismus-hoz e' Magyar tökéletesen illik. A' tiszta Magyar *tiszteletnek, tiszteletmutatásnak* mondgya: *Beehrung, Ehrenerweisung*. Mint tiszteletnév (titulus): *Ho-*

norificentia vestra, betű fze-
rint annyi, mint *Tisztelendősé-
g*: Ehrwürden.

Honorificus. Lásd *Wagnert*.
Pázmánál *tisztességes*. Pred.

Horizon, határozó. Lásd
Wagnert. Látáskör, Izemkör:
Gesichtskreis, *Eckkreis*. Szemha-
tározó. Pázmánál, *látásnak
czzélya* Pred. De a' *cziel* annyi
lehet itt legfellyebb, mint *ter-
minus*, és így tellyességgel ide
nem illik; mert a' *cziel* és *kör*
között nagy a' külömbség. *Cog-
nitionum*: *ösmeretek*' *látha-
tára*, Fejéjrnél; de egy az,
hogy a' Magyar, ígébül és név-
bül új nevet öfvetenni, mint
a' Német, nem szokott: azért
önalla a' *Ehreibtisch*, nem *irj-
asztal*, vagy *irasztal*, hanem
iro asztal, mellyet, noha *iro*
már participium, és így név,
az *asztal* névvel még is nem
örömet ír egybe. A' másik az,
hogy, valamint a' *cziel*, úgy a'
határ is *kör* magában nem le-
het. Itt tehát a' *határt* a' *kör*-
rel öfvetenni: az *ösmeretek-
nek határcöre*.

Horrere. Lásd *Wagnerban*.
*Orvosságokat pedig, mivel a-
zoktól a' beteg ifzonyodik, nem
adna nyavalyáinak gyógyítá-
sára*. Pázm. Pred. Itt az *un-
dorodik* mértékletebb kifeje-
zés volna.

Horriditas, éktelenség, kép-
telenség: Entschickheit.

Horror. Lásd *Wagnerban*.
Az *általság*, vagy *átalság* név-
ről lásd *Dedecus*. Pázmánál
a' *retteneteség* Pred. inkább
horribilitas; a' *szörnyűség* pe-
dig *atrocitas*, *tetricitas*, *imma-
nitas*.

Hospitale. Pázmánál *ispi-
tdly*; de *ispita* elég, szokot-

tabb, és végzésére nézve ma-
gyarosabb. Lásd *Wagnert*.

Hostia, áldozat: Opfer. Hos-
tya: Hostie, Oblat. *Hostia* im-
maculata: *tisztaságos ostya*.
Gánótzai. A' *tiszta* elég, a' *ma-
kuláttlan*, *szeplötelen* helyesebb.
A' *hostia*, mihelyt *áldozatot*
tesz, magyarul a' *hostya*, vagy
ostya névvel nagyon helytele-
nül fejeztetik ki.

Hostis fidei. *Senki ezt az
eretnekséget nem merte tani-
tani több Valentinianusnál
egynehány hitellenekkel*. Mo-
nolzlai. Az *ellen* elő jön ugyan
nyelvünkben, mint substanti-
vum egy két szójárásban, mint
ellent állani, *ellent mondani*,
a' szokottabb *ellene* helyett;
de *ellenségnek* legfellyebb csak
a' Poéta veheti. Egyébaránt Mo-
nolzlai' mondásában szembetü-
nő és majdnem érthetetlen a'
latinismus. A' *több* névpótoló
akár a' *más*, *másegység* helyett,
akár a' *kívül* helyett állyon,
nem ide való. A' *mondásnak*
azononkivül a' *rendgye* is deá-
kos. Ezen eretnekséget Valenti-
níanusonn és egynehány Hitetle-
nenn kívül senki sem merte
tanítani. Vagy: Ezen eretneksé-
get, kivéven egynehány Hitet-
lent Valentiánussal más, vagy
más egyéb, senki sem, vagy
senki egyéb nem merte tanítani.

Humanitas. Lásd *Wagnert*.
*Embersége szerint (az) Isteni
természet után első és leg-
böcsületesb (legböcsösebb)
helyt foglal (el) Krisztus*.
Pázm. *Az ő emberisége mint é-
lő 's egyszersmind okos való-
ságnak tulajdonsága*. Márt. Istv.
Az *emberiség* a' Magyar etymo-
logiának rendtartásával ellenke-
zik, mivel a' Deákot majmozza.
A' Deák nagyon szeret, adjecti-

vumokból substantivumokat csinálni, mint a' *humanus* adjectivumból a' *humanitas* nevet valóban formállya is. A' Magyar a' fo névből, vagy a' gyökérből formállya ellenben a' Izermazékokot, és így az *ember* névből mind az *emberi* adjectivumot, mind az *emberség* nevet. Az *emberiség* tehát szinte olly szófözoenyet, mint ezek volnának: *ebiség*, *feneség*, *henyesség*, *herczegiség*, *venlégiség*, *özvegyiség*, *papiság*, *gazdaiság* 's a' t. az *ebiség*, *feneség*, *henyesség*, *herczegség*, *vendégség*, *özvegyesség*, *papság*, *gazdaság* helyett. Ezen Ironak az *i* olly annyira tetfzett, hogy már az *egyszersmind* szóba is bele fötozta; pedig az *egyszeri* a' közbeszédben annyira, mint *hajdani*, és az *egyszer* helyett, az *egyszersmind* adverbium tellyességgel nem illik. Medgyesinél *emberség*. 1) A' közönséges részvevésnek érzeménye. 2) Önnön magunknak szives és közönséges közlésére való tehetség.

Humanus intellectus. Embéri értelem, értő tehetség. Menschenverstand. Vagy *Humana mens, ratio, emberi ész.* Vernunft, Menschenverstand. A' közönséges, egyenes, tudománytalan emberi ész az által különbözik az elmélkedőtől, hogy ez a' regulákat és talpállításokat *elvonva* (*in abstracto*), amaz pedig *egybefoglalva* (*in concreto*) gondollva. A' közönséges elegendő, mikor a' tapasztalásnak elközvetlen (*immediatus*) tárgyairól kell itéletet ejtenünk, az *elmélkedő* megkívántatik akkor, ha a' dolgokról általlvában és csupa észfogásokból kell itéletet tennünk. A' közönséges ész *egésségesnek* nevezetik (*sana*

ratio), ha egyébaránt helyesen itél. Az elmélkedő ész *ítelőnek* (*critica*) mondatik, mikor magát a' talpállításoknak helyességét és haszonvételeknek határait nyomozza. A' ki a' tudománynak és elmélkedésnek *bolcselkedő* (*metaphysica*) nyomozásainál a' közönséges emberi észnél marad, és a' criticát megveti, az a' *tiszta ész* *Naturalistájának* nevezetik. (*Naturalista rationis purae.*)

Humiliatio, alázás, megalázás: Demüthigung. Ez annyira, mint értelembéli megvetés, mély bennünk minden ollyastúl okoztatik, a' mi *öntetfzesünket* (*arrogantia, Eigendünfel*), határatlan önhöcsülésünket, vélekedésünk szerint, megsérti, és így bizonyos tekintetben személyünknek értékét, érdemét leszállítja. Péld. ok. az erkölcsi törvénynek tudása megaláz bennünket, mint érzések alá vetett valókat; az érzékeny kívánságoknak, a' vágyó tehetségnek uralkodása arra bír minket, hogy magunkot megalázott és leméltatlanított alkotmányoknak nézzük. Ezen érzeménynek mindenkor öfve kell kapcsolva lenni ama' tekintet' érzeménnyével, mellyel ahhoz viseltetnünk kell, a' mi bennünk ezen megalázást végbe vívzi, péld. ok. a' tiszta erkölcsi törvényhez, és önnön természetünkhöz, a' mennyire e' törvényt maga szerzi. A' *megalázás által* a' megérdemlett fenyték alá való vetés is értetődik, melly az értelembéli megvetésnek következése, jelenése. Sui, *önnalázás*: Demüthigung seiner selbst. Pázmánnál *maga alázása* Pred. *Az Christusnak Istenségét nem csak egyképpen ustromlyák, tulajdonitván annak meg-*

alázást és felmagasztaltatást. Lethenyei. A' tulajdon név elölt a' névmutató az *Christus* hibás.

Humilis. Ez alattjáró dolgokat forgatok. Pázm. Az alatt mindenkor fekvést jelent, és így a' járó szóhoz nem illik; az alá és alól mozgást jelentő névhatározók. E' mondásban az alattjáró helyesebb, az alacsony pedig szokottabb volna. *Humile* az *Aesthetic. alacsony*. Lásd *Wagnert*.

Humilitas, animi submissio, modestia: alázatosság: Demuth. Az igaz alázatosság abhül áll, hogy fogyatkozásokat és hibáinkot minden kedvezés nélkül megítéljük. Az al alázatosság annyi, mint önön magunknak megvetése. Illyés is annak nevezi. Lásd *Wagnert*.

Humor, kedv: *Laune*. E' Deák névnek ezen értelmét a' Francziából kölcsönözte az *Aesthetica*. Lásd *Szerdahelyi Aesthetikáját*, *Scientia boni gustus*. A' kedv tehát ama' tehetség, mellyel magunkot az elmenek bizonyos állapotjába kényünk szerint áthelyeztetjük, mellyben azután a' dolgokat mind másképp nézzük, mintsem amint közönségesen megítéltetni és szemléltetni szoktak. Lásd *Humorista*, és *Humorosus*.

Humorista, kedvmester: *Launigt*. A' ki a' kedvet kénye szerint fel tudja magára venni, és célra alkalmaztatni.

Humorosus, kedvízolja: *Launisch*. A' ki a' kedvnek, az elme' valamelyik állapotjának, hatalma alá akarattya nélkül van vetve.

Hydropicus, vízkorságos. Pázm. Pred. ein Wasserfüchtiger.

Hyperbole, nagyítás: *Ubertreibung*. Az ő szavai *hyperbole, igazat hulladok*, úgymond Pázmán. Hod. A' *hallad* igében a' két l hibás, ammint egyéb származéktársaiból kitetszik: *halaszt, halasztás, haladás*.

Hypermetaphysica. Fellegbölcselkedés, agyaskodás. *Ufstermetaphisik*. Így nevezetik az olyan *Metaphysica*, melly az észnek első és legfőbb talpállításait elhagyja, vak képzések után indul, lehetéseket tetszése szerint kohol, 's az észfogásokkal, mellyeket szemlélésben előadni nem lehet, játszik. A' helyes *Metaphysica* a' gondoló tehetségnek valójából következő a' tapasztaláselőző (*a priori*) talpállításokat, mellyekkel a' tapasztalásnál, mind elmélkedőleg, mint gyakorlólag, hasznosan élhetünk, és így a' *Bölcselkedésnek* nevét mindenkép megérdemli. A' *természetes Bölcselkedés (Metaphysica naturalis)* annyi, mint az észnek természetes iparkodása és készsége arra, hogy valami olyast, a' mi a' tapasztalásnak országán kívül fekszik, péld. ok. a' világnak végességét vagy végetlenségét, a' rezzetlen magavalókat (*substantiákat*), az Istenséget kinyomozza és megismerje. Az *Ész' criticájának* czéllya azután az, hogy e' *természetes Bölcselkedést* kidolgozza és megoregbitse, egyzersmind pedig attul is megója, hogy *Fellegbölcselkedésre (hypermetaphysicára)* ne fajullyon.

Hypocrisis, simulatio, tetetés, képmutatás, színkedés, színmutatás, szenteskedés: *Berstellung, Heucheln, Gleisnren, Scheinheiligkeit*. *Képmutatással mást tetetni*. Pázmán Hodog.

Telegdinél a' *keputalas* nyomtatáshiba. *Hypocrisim exercere: képmutatószkodni.* Molnár Alb. Lásd erről *simulare se.* Képmutatás Illyésnél is.

Hypocryta, képmutató. Izingedő, Izingmutató, Izingeskedő: ein Gleisner, Heuchler, Scheinheiliger.

Hypostasis, személyiség: Personalität, Persönlichkeít. Lásd *Subsistens*, *Subsistentia*. *Substituere*, *personificare*, *személyíteni*: hypostatisiren. Annyi mint valamit magavalónak, és személynek tenni, személy gyanánt előállítani. *Többször félben szakasztva vizsgálását 's bizonyos magátólállandósággra emelkedik*, úgy mond Fejér a' Német *Substituendigkeit* után, mely azonban csak annyi, mint *subsistentia*, *hypostasis*, és így helyesen magyarul *személyiség*.

Hypotheca, zálog, Pfand, Pfandterpfand. Szilágyinál *kinevezett zálog*.

Hypothesis, vélemény: Meinung, eine angenommene oder geheißte Meinung. A' *vélemény* valamely valóságost akar olyas valami által megfejteni és megértelmesíteni, a' minek valóságát megmutatni nem lehet, vagy legalább senki még eddig meg nem mutatta. 1) *Természeti* a' vélemény, ha a' lehetséges tapasztalásoknak országához tartozik, és a' természetnek adott törvényeivel össze függ. 2) *Természethaladó, tapasztaláshaladó* ellenben az olyan, mely ezen országonn kívül fekszik. A' *vélemény* azonkívül lehet a) *vagy eseti*, a' minők a' tisztá érznek véleményei, mikor czélok csupán csak elmékedésügylő, melyet *tellyességgel* el-

érni nem kell: b) *vagy szükségés*, mikor az elérnivaló czél gyakorlásügylőleg, az az, az érznek érzékenyzerítő törvénye által parancsoltatik. Ez az *észkereménnyének* is neveztetik (*postulatum rationis*, Postulat der Vernunft). Lásd *Supponere. Az ember ismertetét nem álmódott állományokból, hanem bizonyos tapasztalásokból hozták ki.* Fejér. Az *állomány*, ha helyesen formáltt név volna is, ide nem illene azért, mivel neutralis értelme van. A' *hypothesis* nem magátül áll, hanem állítatik, és így az *állítvány* reá jobban ille: ha természetét, a' *vélemény* igazabban 's jobban ki nem fejezn. A' mit *állítunk*, az már több a' puszta véleménynél, *hypothesis*nél. Fejér másutt a' *hypothesis*t *felvételménynek* mondgya, mely a' görög *hypothesis*nek nevével nehczén egyezhet meg. A' *thesis*, *positio*, nem pedig *assumptio*.

Hypotheticus, a, um, véleményes, vagy alkus: hypothetisch, oder bedingt. Ez a' *szükségesség* nem feltételes. Márt. Istv. E' kifejezésnek helytelenségiről lásd *conditio*. Fejérnél *felvétős*; de ez a' *positio* természetével meg nem fér. Lásd *Syllogismus*.

Hypotyposis, subjectio ad aspectum. Festés, érzékenyítő előállítás: Darstellung, Veranschaulichung. Ez kétféle. 1) *Rajzoló* tudni illik (*schematicus*, schematisch), mikor az értelemnek a' megfelelő szemlélés tapasztalás-előzőleg adatik; 2) és a' *jelkép* (*symbolicus*, symbolisch), mikor az érzfogásnak oly szemlélés adatik, mellyel az ítélő erőnek munkálkodása ahhoz hasonlít, a' mit a' rajzolásuál tesz.

I.

Iactantia, dúcsekedés, kérkedés, hányakodás, hánykolódás, kérkedékenység: *Prahlerey, Ruhmredigheit*. Hányakodás, *Pázmánál Hodeg*. Kérkedékenység *Illyésnél*. *Semmi nincs* (sincs) *szádban a' nagy dúcsekedésnél és hányakodásnál*. Monofzlai. E' mondásban a' *nál, nel* ragaszték az *egyéb* comparativust kívánnyá: *semmi sincs egyéb szádban s' a' t.*

Iactare. Lásd *Wagnert*. **Hogy ékeseszóllások' mutogatásával dúcsekedgyenek, és magokat csudáltassák**. *Pázm. Pred.*

Iactura. Lásd *Wagnert*. és **Interitus**. A' *Confessióban* e' mondás: *edgy leleknek sem léfszen veszte*, szokatlan, kemény és deákos szójárás, e' helyett: *egy lelek sem veszel*.

Iconoclastae. *Pázmánál képrontók* *Hodeg*. A. Német helyesebben *képostromlóknak* mondgya, *Bilderstürmer*, az *Iconolatrá*t pedig *képtisztelőnek*, *Bildervertter*.

Idea, észkép, kép: *Idée*. *Plátó* utánn a' mostaniaknál az *Idea* névnek határozottabb értelme van, mint a' közönséges beszédben. Most az *idea* olly

szükséges észfogás, mellynek tárgyát érzékenyen sem izemlélni nem lehet. sem tapasztalni. Az *ideák* kétlélék. 1) *Eredetiek, tiszták, tapasztaláshaladók* az olyanok, mellyek az észkövetkeztetéseknek formájára, és így eszes értő tehetségünknek természetére építettek. Tapasztaláshaladó észképeknek is neveztetnek azért, mivel a' tárgyra, vagy a' garádicsra nézve a' tapasztalást felmüllvák, és így benne magokhoz illő tárgyat nem találnak. Eggyálttalyában valamennyien mind a' *tellyesen alkutlant* ügyelik. Haszonvételekben három ágra szakadnak; mert némelyek *lelektudományosak*, vagy *lelekügyelők*, (*psychologicae*), azaz, a' lélekrül, mint mindenkép eggyügyü magavalórül (*substantiarül*) való észképek; némelyek *világtudományosak*, vagy *világügyelők* (*cosmologicae*), azaz, a' világrül, mint tökéletes egészrül való észképek; némelyek pedig *istentudományosak*, vagy *istenügyelők* (*theologicae*), azaz, észképek egy olyan valórül, mellynek mindenkép tökéletes léte, valósága (*realitassa*) van.

2) A *következtetett, alkalmaztatott* érzékek is háromfélék, úgy-mint: az *elmélkedésügyelők (speculativae)*, mint péld. ok. a *filozofiarúl* való érzék; a *gyakorlásügyelők (practicae)*, mint a *bölcsesség*, az *erkölcs*, a *legtökéletesebb országlás*; és a *vegyültek, vegyesek*, melyeknek mindazáltal a gyakorlatban hasznokat lehet venni, mint az *erkölcsi világ*. Az *ézésügyelő (aestheticus)* érzékek által a képző tehetségnek képzettyei értetődnek, melyek sok gondolkodást okoznak, a nélkül még is, hogy azokat valamely gondolat, azaz, érzefogás egészén kienerithesse. Az *erkölcsügyelőleg tapasztaláshaladó ideák (moraliter transcendent)* azok, melyeket sem az elmélkedésnek, sem a gyakorlásnak számára meg nem lehet valóságosítani, realizálni. — *Ideae innatae, velünk született érzékek, érzékek*, vagy csak röviden *képzetek*: angeborene, anerkschaffene Borstellungen. Ezek olyanok, melyek nem a valóságos tárgyakról vonatnak le, a mennyire ezek bennünk érzékeny érdekléseket okoznak; péld. ok. az ellenkezetnek talpállítása (*principium contradictionis*), az okságnak (*causalitásnak*) talpállítása, és általában mind ama' tisztá érzefogások, szemlélések, és sarkállítások, melyek, úgy-mint az értő tehetségnek szükséges törvényei és formái, a lélekben fekszenek, jöllehet csak az érzhető érdeklésekkel és általok, úgy-mint haszonvételeknek talpszere által, emelkedhetek a tudásra, és az illyképen támadó egybefoglalt (*concretum*) érzefogásokból kellett előbb levo-

natniok, hogy tisztán képzel-tethessenek. Talpfala, kütför-rása a képzeteknek velünk született: de magok a képzetek eredetikepen szerzett képzetek. Az olyan ideák, melyek az érzhető érdeklésektől nem függvön, határozott tudásra emelkedhetnének, és tellyes valósággal 's tárgyéli helyesség-gel bírának, a lehetetlenségek közé tartoznak. A velünk született szívbellyegrül lásd *Character innatus*. — *Idea normalis aesthetica, ézésügyelő regulakép*: ästhetische Normal-Idee. A képző tehetségnek ama' rideg szemlélése, melly az embernek, mint egy különös állatfelekezethez határozó valónak megítélésére zfinornmérték gyanánt szolgál. *Gondolatnak* csak tágasb értelemben lehet mondani. Szilágyi *felvételnek* sem értelmesen, sem helyesen nem nevezi. *Series idearum*, Fejérnél *képsor*, Ideenreihe.

Ideale. Substantive képzeménny: Ideal. *Ideale, seu prototypon rationis, az észnek zsengeképe*: Urbild der Vernunft. Ez annyi, mint egybefoglalt érzék, valamely *ridegség (individuum)*, vagy olzolatlan dolog, a mennyire valamely érzékkel tökéletesen megegyezőnek gondoltatik. E' zsengekép kétféle, úgy-mint: 1) a *tiszta észnek zsengeképe*, melly magában semmi érzeményest (*empiricum*) nem foglal. Ez megmeg kétféle: a) az *elmélkedésügyelő (speculativus)* tiszta észnek zsengeképe tudni illik, melly tapasztaláshaladó, és így olly való, melly minden gondolhatónak *létszereit (materialia)* magában foglallyja; a' legvalóságosabb való, az Isten ta-

pafztalálshaladó értelemben. b) A' *gyakorlásiügyelő* (*practicus*) tiszta élnék zlengeképe a' legfőbb jó. 2) Az *erzemenyes* (*empiricus*) élnék zlengeképei azok, mellyeknek mivolti részei nem csupa tapafztaláléző ézfogásokból, hanem érzékeny képzetekből is állanak, mellyek nem a' tiszta élnék talpállításai fzerint, hanem az erzeményes képző tehetségnek eseti szövetkeztetése (*associatioja*) fzerint tetettek öfzve. Nevezetnek ezek az érzékenység', vagy a' képző tehetség' zlengeképeinek is. Ilyen a' tökéletes lépség, a' tellyes boldogság. A' zlengeképeknek tárgyügyelőleg létek, valóságok (*realitások*) nincsen; de van gyakorlásbéli igazgató erejek és helyességek az ösmereteknek és a' cselekedeteknek megtökélletesítésére. *Péld. ok.* A' tökéletes léntséghez nem juthatunk ugyan, de hozzá jutni iparkodhatunk, azaz, jó erkölcsűek, erkölcsfzeretők lehetünk. A' legtökélletesebb világegységet mink elmélkedőleg (*theoretice*) meg nem ösmerhettyük; de fzerint, úgymint *elmélkedő vélemény* (*hypothesis speculativa*) fzerint a' világot *célügyelőleg* (*teleologic*) vizsgálhatyuk, söt e' tudományépületnek (*systemának*) felállítására, erkölcsi lézándékból, foglalatosságunk által, még öfzve is dolgozhatunk. Lásd *Idealis*. Márton István *mustrának* mondgya: *Kiváltképen pedig 's tökélyetes* (tökéletes) *virtusnak mustráját a' Jézus' felséges példájában realizáltatva találják.* A' *mustra* Német fzó, *Mufter*, és csak alacsony tárggyakról mondatik. *Példakép,*

vagy *kép* ezen esetben sokkal jobb. *Jezus'* neve előtt az *articulus a'* nagyon helytelen. *Realizáltatva* csak betűszaporítás a' *realizálva* helyett. Fejélnél a' *kepés* az *idealist* ki nem fejezheti; mert *kepés* csak annyit tehetne legfellyebb, mint *ideam habens*. Az *ideale* substantive Fejélnél is *képzemény*, és ebbul kellett volna az *ideálisnak* kifejezésére a' *képzeményes* adjectivumot formálnia. Másutt Fejér már a' *gondolatbélihez*, már a' *kigondoltthoz* folyamodik, hogy az *ideálét* kifejezze: *hogy fzerzeménye*, úgymond, *csupán* (csak) a' *lehetéges kigondolt világra alkalmaztathato*.

Idealis. e. képzeményes; idealisf. *Ideale* substantive, *képzemény*; *Ideal*.

Idealismus, ézfképvitatis. E' tanítás némelly fzermlő képzeteknek létét, valóságát (*realitassát*) tagadgya, vagy legalább kétségesnek tartya; *képzeményességeket* pedig (*idealitas*, *Idealitát*) vitatya, és a' *Létvitatisnak* (*Realismusnak*) általellenében áll.

Idealitas, képzeményesség; *Idealitát*. Lásd *Idealismus*.

Idem. Hogy a' Logicában az *identitas* egyenlőséget tesz, melly két tárgy között találatik, nem pedig ugyanazonságot, melly csupán csak egyetlen egy rideg tárgynak tulajdoníthatatik, előterjesztetik alább az *Identitas* alatt. *Idem* általában, mikor ugyanazonságot tesz, annyi, mint *ugyanaz*, *szintez*, *szintazon*, mikor pedig csak egyenlőséget jelent: *egyenlő*, *eggyféle*. *Idem* genere annyi, mint *azonnemű*, *eggyemű*; nem pedig, ammint

Csere mondgya, a' Deák casust követvén: *azon közönséggel*, vagy *azon nemmel*. Idem specie: *azon*, vagy *eggy felekezeti*, nemi pedig Csere után *azon nemmel*. Idem numero: *azon*, vagy *eggy számú*, nem pedig, ammint Csere deákosan mondgya: *azon számmal*. Idem tempore: *azon*, vagy *eggy üdejü*, nem pedig Csere után: *azon idővel*. Idem loco: *azon*, vagy *eggy helyü*, nem pedig Csere után *azon helyel*. Lásd *Identitas*.

Identicus, a, um, eggyenlő: *identisch, eintrich*. Fejérnél *identicae notiones: eggyenlő értelmek* (értemények); az *identica judicia* pedig: *azonegy, ugyanazon iteletek*. Az *identitum* is, valamint az *idem* két-félét tehet. Lásd *Idem*. Fejérnél az *identica definitio: ugyanazonos meghatározás*, hol a' pronomenből koholt *adjectivum azonos* szintollyan, mint *énes, tees, ős, minkes, tikes, ökös* volnának; az *identica definitio* annyi, mint *eggyenlő*, vagy *eggyenmű* *mivoltkorlátozás*. — *Identicae repraesentationes, eggyenlő észképzetek*: *identische Vorstellungen*. Ezek olyanok, mellyeknek egyikét a' másika által feltagololag (*analytice*) gondolni lehet.

Identitas, eggyenlőség: *Einheitlichkeit*. Az *eggyenlőség* és a' *külömbőség* (*diversitas, Verschiedenheit*) a' vilzágyvelésnek (*reflexionak*) ézfogásai közé tartoznak, mellyek tudni illik csupán csak *képzeményes* (*idealis*) vilzont fejeznek ki; nem pedig a' vilzonnak eredeti ézfogásaihoz (a' *relatiónak categoridához*), melly tárgygye-

lő, létügyelő és valóságos vilzont, mivel a' tárgynak ézfogásához tartozik. 1) A' tilzta ézf előtt *eggyenlő* az olyan két dolog, mellyeknek ézfogásai-ban ézfügyelőleg (*logice*) ugyanazon jegyek és ugyanazon belső határozatok foglaltatnak, mint péld. ok. *két csöpp víz*, mellyek mind tulajdonságaikra, mind nagyságokra nézve eggyenlők. A' *külömbök* azok, mellyeknek ézfogásaiban más más jegyek foglaltatnak. Kitélzik ebből, hogy az *identitásnak* értelmétül a' Magyar *azonosság* nevezet messze távozik; mert a' mi *ugyanazon*, az mindenkor csak *eggy*. 2) Az érzeményes, avvagy az érzékenységgel bányó ézf előtt két dolog *eggyenlő* nem lehetne egyébkép, hanem ha azokat *eggy* és *ugyanazon* közrészben lenni gondolnánk; *külömbök* pedig akkor, mikor a' köznek más más helyeinn szemléltetnek. Tetz annyit is, mint *ugyanazonosság, ridegséges* (*individualis*) *eggyiség*. Csere ilyenkor *azonosságnak* nevezi, és nem rofzúl. E' szerint támadtak nálla a' következők nevezetek is: *identitas generis: nemazonosság*; *speciei: felekezeti azonosság* (félazonosság); *numeri: számazonosság*; *temporis: időazonosság* (korazonosság); *loci: helyazonosság*. *Azonosság* helyett ilyenkor az *eggyiség* is helyes. Lásd *Idem*. A' mellyeknek *ugyanazonosságok* (ugyanazonossága) *tagadhatatlan*. Márton István. Fejérnél *azonegyiség*; de e' neveknek akármellyike maga is cleendő. Hihető más értelemben *eggyenlőségnek* mondgya: *principium identitatis absolutae*: (az) *általlyinos* (tel-

lyes, tökéletes. határatlan, alkutlan) *eggyenlőségnek principiuma* (sarkallítása).

Idiomatum communicatio, a' szójárásoknak közössége. Lásd *Communicatio*. A' két természet tulajdonságának mondatása (közössége) azon egy személynél. (Krisztusban). *Pázm.* *Idioma szorosan annyi, mint nyelvtulajdonság: Sprach eigen schaft.*

Idiotismus, szójárás: Nédenárt. Lásd *Phrasís*. Fejérenél a' *szóllás' formája*: de ez annyi, mint *forma locutionis*.

Idololatra. Lásd *Wagnert*. *Bálványozó* Pázmánnál *Predik.* és *Hodeg.* A' *bálványimádó* értelmesebb. Illyésnél *bálványozó*.

Idololatria, bálványozás: Gögendienst. Pázmánnál is *Hod.* *Idololatriam committere, bálványozni.* Pázm. *Hodeg.* *Telegdinél bálványimádás. Mártonnál is, ki így szól: a' bálványimádás, mikor más véges valóságoknak is, (valóknak is) az Istenenn kívül, éppen olly nagy, vagy még nagyobb tisztet tulajdonítatik.*

Idolum, kép, bálvány, hamis Isten: ein Bild, ein Götz, ein Abgott. *Undok bálványok utánn hanyatt homlok rohant sokaság.* Pázm. *Pred.* *Idolorum cultus, bálványozás.* Molnár Albert. *Telegdinél is bálvány.* E' név, úgy látszik, a' Samaritanusoknak *Baal* nevű hamis Istenétől származott a' Magyar nyelvre.

Idolothytum, bálványáldozat: Gößenopfer. (Idolo consecratum). *Az áldozathús' ételének tilalmában*, úgymond Márton Istv. De nem csak hús áldoztatott ám a' bálványoknak. A' 15. Zsolt.

1. versébül tudgyuk, hogy a' Zsidóknak az áldozatitalok is meg voltak tiltva, mellyek a' pogányoktól a' bálványoknak bemutatni szoktak volt.

Idoneitas, alkalmasság: *Geschicklichkeit*. Így nevezetik mind az, a' mi az embernek belső tökéletességét, azaz, bizonyos czéloknek megeléközlésére való készségét megöregbíti, vagy megegyéztíti; a' természeti, vagy szerzett tehetség arra, hogy az ember bizonyos czélokot, mellyeket magának feltelz, elérjen. Illyen a' magakelletésre, a' költésre, a' nyavalyák' gyógyítására való alkalmasság.

Iejunium. Lásd *Wagnert*. *Iejunium quatuor temporum, kántorböjt: Quatember.* Pázm. *Hodeg.* Mind a' *kántor*, mind a' német *Quatember* a' *Deák quatuor temporum* szavaknak megrongálásából támadt; de mind a' kettő olly ösmeretes, olly szokott, olly értelmes, hogy helyette mást gondolni káros hazfontalanság volna. Illyenek a' *karácsony, punkosd, püspök 's a' t. nevek is.*

Iejunus. Lásd *Wagnert*. *Az Úrvocsorát ehomra kell venni.* *Az Úrvocsorának ehomra (való) vétele.* Pázmán. *Iejunus* szorosan annyi, miut *eh.* Az *ehom* a' köz népek rövidítése által az *éh gyomor* szavakból támadt; és én inkább is élnek ezekkel, mint az *ehom* névvel. Az *Úrvocsora* nagyon szokatlan, és nem helyes öszvetevés, az *Úr vacsorája* helyett. Lám nem mondgyuk *várastemplom, grofebed, királyvendégseg 's a' többi.*

Ignis, tűz: *Feuer*, az *Aestheticában is. Igne carens*, a' régi könyvekben *hammasnak* mon-

datik, mely főzről lásd *Superficialis* alatt.

Ignominia. Lásd *Wagnert*. Szemfenv alá veti minden gyalázatos kissebbségeket. Pázmán Pred. A' böcstelenség, gyalázatot, csúfság mind jobb a kissebbségnél. Ha Pázmán' mondásában a' kissebbségeket nem possessivum, akkor a' veti ige vet helyett soloecismus.

Ignominiose. Lásd *Wagnert* *Ignominiosus* alatt. Pázmánnál gyalázatosan. Pred.

Ignorantia. Lásd *Wagnert*. Tudatlanság. Pázmánnál Predik. Vincibilis, invincibilis: elkerülhető, elkerülhetetlen. Holott ezt a' tudatlanságot elkerülhettük volna. Márton István. Mikor az ebbéli tudatlanság elkerülhetetlen, akkor a' cselekedet nem bűn. Ugyanaz. — A' tudatlanságtól a' szántszándékból (való) nem tudás általlýában különbözik, úgymond Fejér, és helyesen, mert a' nemtudás annyi, mint *ignoratio*.

Ignoratio, nemtudás. *Veremarthy*. Lásd *Ignorantia*.

Illatio, következtetés: *Schluss*. 1) Az eszközetlen (*immediatus*), avagy az értelemkövetkeztetés (*illatio intellectus*, *Verstandeschluss*) annyi, mint valamely ítéletnek a' másikból, a' harmadiknak segedelme nélkül való származtatása, mint: „minden ember halandó: te, hát a' halhatatlan nem ember.“ 2) Az eszközös (*mediatus*), avagy az eszkövetkeztetés (*illatio rationis*, *Verunftschluss*) olly ítélet, olly végállítás (*consequentia*, *Schlussatz*); mely alkujának, úgymint az al állításnak (*minor*, *Unteratz*) egy közönséges regula

alá, úgymint a' főállítás alá (*major*, *Oberatz*) való szerkesztéséből (*subsumtio*) folyik. Illyen ez: „minden ember halandó; a' gazdagok is emberek: tehát halandók.“ Az eszkövetkeztetések erédetiek (*categoriae*), vagy véleményesek (*hypotheticae*), vagy szétválasztók (*disjunctivae*). Lásd *Judicium categoricum*, *disjunctivum*. Az ollyanok, melyek a' tilzta észnek természetében fundáltatnak ugyan, de még is valamely szükséges látszatot hordoznak magokkal, és valóságos ösmeretet csupán csak az érzképek' (ideák') tárgyairól igernek, a' tilzta észnek látszat-ügyelő (*dialecticus*), avagy elzeskedő, agyaskodó következtetéseknek mondatnak.

Illativum suffixum, beható ragaszték: *Dringendum*.

Illegalis, törvénytelen: *gesetwidrig*. Törvénytelen életre szabadító kábaság nincs e' tudományban. Pázm. Hod. Szilágyinál is törvénytelen.

Illegitimus, törvénytelen: *unrechtmäßig*, dem Gesetze nicht gemäß. Törvénytelen legyen a' felszentelés. Pázm. Hodeg.

Illicium, inger, ingerlés, édesgetés, csábítás: *Reiz*, *Anreizung*, *Anlockung*, *Verführung*. Pázmánnál az ördög' hallói, törei, kelepcei Pred. metaphorák. Mondgya csalogatásnak is.

Illicitus, tilalmas: *unersaubt*. Tiltott, nem szabad Veremarthy nál. Tilalmas. Illyésnél is.

Ilimitabilis, határozhatatlan: *was nicht begränzt werden kann*. Gánózt.

Ilimitatus, határozatlan környékezetlen: *unbegränzt*. Pázm.

Hod. így szól: *Az Istennek ereje, hatalma határozatlan, a' helyre és megmaradásra nézve környékezetlen.*

Illudere. Lásd. *Wagnert.* Lásd *Decipere.* Jó értelemben az Aestheticában *áltatni*: táuschung. *A fogyatkozott vén embereket ne tréfállyuk.* Pázm. Pred. A' tréfál nem művelő ige, és így accusativussal (*embereket*) nem állhat. *Megtréfálni valakit* már művelő, de annyit tesz, mint *rászedni, megcsalni.* Itt tehát a' Magyar syntaxis ez: *a' fogyatkozott vén emberekből tréfát* (még magyarahban *csúfot*) *ne üzzünk.*

Illuminatio, észderülés, észderítés: Aufklärung. Ez ama' talpregulából áll, hogy önkép gondolkodgyunk, azaz, hogy az igazságnak legfőbb próbakövét önnön magunkban, saját észünkben keressük; hogy következőleg itéllvünk; hogy egyáltalában mindenkor ugyanazon talpállításokat és regulákat kövessük; hogy az önkint szerzett kiskorúságból kilépünk, és hogy az előítéleteknek és habonás képzeményeknek igájából kimenekedgyünk. *Lehetne a' kereszténynek közönséges megvilágosodásokat* (megvilágosodását) *várni.* A' keresztény illuminatiót is lehet *észderülésnek* nevezni, de csak szent Pál Apostalnak értelmében: *exhibeatis — rationabile obsequium vestrum.* Rom. 12. v. 1. és szent Péterében: *rationabile, sine dolo lac concupiscite.* A' *felvilágosodás* vagy *felvilágosítás* közönségesebb értelmű, hogysem az *észderülésről,* vagy *észderítésről* mondani lehetne.

Illusio, a' Logicában *csalatlkozás.* Olly helytelen ítélet,

mellyben a' tárgynak, ammint magában van, olly állítványt (*praedicatumot*) tulajdonitunk, melly hozzá csupán csak a' talpregulára (*subjectumra*) nézve tartozik. Lásd *Error.* Az Aestheticában, mint az érzékenyítésnek fő fortéllva, *áltatásnak* nevezetik. Mikor látzatot tesz, lásd rólla *Species.* Az Aestheticában *áltatás,* Täuschung. Tetz egyébkor annyit is, mint *csúfolás, gúnyolás, kinevetés:* Berleschung, Verspottung. *Illusio* rossz értelemben *active:* *csalás, szemfenyvesztés:* Betrug. — Az *áltatás* névről lásd *Analyt. Part. III. pag. 180. et seq.* Pázmánnál *játszottatás* helytelenül formált név; mert a' *játszik* igéből senki sem formálhattya a' *játszot* igét, mellyből a' *tat* képző factitivumot vagy activumot helyesen alkothatná. Ha pedig a' *játszottat* helytelen származtatás, és az etymologianak útmutatása szerint semmit sem tehet, mit tegyen a' belőlle nemzett verbale substantivum *játszottatás?* mellyel még Veresmarthy is megmeg helytelenül él.

Imaginandi vis, képző erő, vagy tehetség. Einbildungskraft. Pázmánnál is *képző erő.* 1) Általában véve annyi, mint ama' tehetség, mellyel a' tárgyat, ha jelen nincsen is, szemlélésünk' elejébe állíthattjuk; olly erő, mellyel a' szemlélésnek különbféleségeit egybe köttyük és megújittjuk. Előre teszi tehát az érzékenységet, melly a' különbféleségeket adgya, és az értelemnek, ha úgy szabad szólani, szinte kezére munkálkodik, melly azután az egybekötöttet *gondolgya,* azaz, a' csupa eseti egybekötéshez a' szükségesnek észfogását is oda függelzi. A'

képző erő részént az érzékeny-
seghez számlálattik, mellytől a'
szemléléseknek talpizerét veszi:
részént az önkényhez, vagy az
értelemhez, a' tapasztaláshaladó
öszvekötés miatt, mellyet velek
a' categoriák szerint elővesz és
végbe visz. — 2) Szorossabb ér-
telemben a' képző erő kétféle:
ügymint a) a' *tiszta, termeszto*
(*productiva*), tapasztaláshaladó
képző tehetség, vagy tapaszta-
láselőző munkálkodása, avvagy
az önnön tehetségéből végbe
vitt egybekötés, mellyel az üdö'
és a' köz' részeinek rideg és tiszta
szemléléseit öszvefüggefti;
tapasztaláshaladónak (*transcendentalis*)
azért nevezetik, mi-
vel a' tapasztaláselőző ösmeret-
nek lehetőségét megsükeresíti. b)
Szorossabb értelemben tovább
erzeményes és újító is (*repro-*
ductiva) a' képző tehetség, vagy
is annak erzeményes halzonvé-
tele, mikor az erzeménynek kép-
zetteit az öszvekötésnek erze-
ményes törvényei szerint,
mellyek *képszövetkezésnek* (*as-*
sociationak) mondatnak, úgy
egybe köttyük, hogy azokból
ézfrevétel és képújítás vályyon.
Az erzeményes képző tehetségnek
lehetősége a' tisztára van építve.

Imaginari. Lásd *Wagnert*.
Ietheneinél *képzni*; Fejénnél
képzelní.

Imaginarium mundus. tün-
dér világ. *Fejér.* *Genwelt*.

Imaginatio, képzés, képzé-
mény: *Einbildung.* Fejénnél *kép-*
zelet; de ez inkább *imaginatum*,
dás *Eingebildet*.

Imago, kép: *Bild* 1) Olly
szemlélés, melly bizonyos a-
rányzatokba szorított külömb-
féleséget, és így termetet foglal
magában. 2) A' kép által értünk
azonkívül valamelly ézfogásra

szolgáló, érzékeny és egybefo-
glaltt (*concretum*) példát is,
mellyet az erzeményes képzés-
nek lehetősége ézfrevételekből
szül. Ulyen a' rajzolt termet.
A' *schema*, avvagy az ézfogás-
nak rajzolatya általlyában csak
ama' módot terjefti elő, melly
által valamelly ézfogás az érze-
ménynek segedelmével megér-
zékenyítettik. Külömbözését a'
rajzolatnak (a' *schémának*) a'
képnymtól (a' *typustól*) lásd
Typus alatt. Egyéb értelmeit lásd
Wagnerban. Pázmánál is *kép*.
Hod. *A' szent képek' tiszteletiben*
(tiszteletében) *nem bálványoz a'*
Római Ecclesia, úgymond. Fej-
jör *képzelenek* is mondgya,
mellyről lásd *Imaginatio* alatt.
Initari. Lásd *Wagnert*.
Mint a' majmok ábrázni akar-
ják a' keresztényi szertartást.
Pázmán. Az *ábrázni* helytelen
ige. Ez tudni illik a' Német *Ab-*
riß névből vette eredetét, és ele-
jente az *ábráz* nem ige, hanem
név volt, mellyből magyarosabb
végzéssel az *abroßz* név táma-
dott. Az *ábráz* névből lett az
ábrázol helyes ige, ebből az
ábrázolat igenév, és megmeg
ebből a' hajdani nyelvbitanglás-
nak törvénytelen rövidítése által
az *ábrázat*. E' helyett az *arcz*
vagy *orca* magyarabb; jölle-
het meg kell vallanom, hogy az
arczol és *orcász* igék szokatlan-
nabbak, mint az *ábrázol*. E-
gyébaránt Pázmán' mondásában
én e' két ideát: *majom* és *ábrá-*
zol, inkább egybe tenném és
így szölnék: *majmozni akar-*
ják a' szertartást. A' *keresz-*
tény már magában melléknév,
avvagy adjectivum. jöllehet olly-
kor fő névnek is vetetik, vagy
legalább fő név nélkül áll, melly
elhalgattatik; az adjectivumok-

nak *i* formatíváját tehát még hozzá függeszteti, tellyességgel szükségtelen, és felette nagy hibába. — Lásd *Effingere*. Imitari perverse, simile quid facere Pázmánról *egyenlőzni*. Az *ördög*, úgymond, *sokban egyenlőzé az Isten' csudáit*. Amde *egyenlőzni* annyit tesz inkább, mint *adaequare*. En a' Németet követném inkább a' *majmozni* igével; *gonoszul majmozta az ördög az Isten' csudáit*: nachäffen, böshaft nachmachen.

Imitatio methodi, módmajmozás: das Manieriren. Ez csupán csak valamilyen mesternek tulajdon módgyát követgeti, a' nélkül hogy mesterterhességével bírjon.

Imitativa verba, a' Grammaticában: hangkövető igék.

Immaculata virgo, szeplőtelen Szűz. Pázm. Pred. unbefleckt.

Innanens, betű szerint *bennmaradó*: Immanent; de értelmé szerint sokkal helyesebben *honi*, cinbeimisch. Az észfogás vagy talpállitás *honi*, (nem *honyi*, mert ez a' *hon* gyökérből helytelenül formált szó) mihelyt a' tapasztalásnak tárgyairól, a' jelenésekről, mint ezekre nézve helyes észfogás vagy talpállitás, hasonra helyesen is fordítatik, azaz, reájok helyesen alkalmaztatatik, ha mindgyárt maga nem a' tapasztalásból merítettett is; tapasztaláshaladó ellenben annak halzonvétele, mihelyt a' tapasztalást felmúllyá. Így péld. ok. az okságról való talpállitásnak (*principium causalitatis*) halzonvétele *honi*, mikor a' terméssel' jelenéseinek egymást ügylő viszonyaira fordítatik; *tapasztaláshaladó* halzonvétele pedig az volna, ha belőle az Isten' létét akarnánk megmutat-

ni. A' gyakorlásügylő Filozofiában az olyan észfogások és talpigazságok vagy sárkallítások nevezetnek *honiaknak*, mellyek a' tapasztalásnak országában cselekedeteket okozhatnak. Az észképek (*ideák*), mellyek az elmélkedésben tapasztaláshaladó, a' gyakorlásban honiak lehetnek. Ulyenek a' szabadságról, az Istenről, a' halhatatlanságról való észképek. Lásd *Transcendens*, és *Transcendentale*.

Immaterialitas, testetlenség: Immaterialität. Lásd *Corpus*.

Immediate, eszköztelenül, eszköztelenül: unmittelbar. Mivel a' *medium* annyi mint. *eszköz* (az *ész*, és *köz* nevekből) az instrumentum pedig annyi, mint *szerszám*, (a' *szer*, *materia* és *szám* nevekből,) és így amaz *immaterialitásra*, ez pedig *materialitásra* mutat, a' *mediatus* és *immediatus* mester-szavakat Magyarra helyesebben nem fordíthatjuk, mint *eszközös*, *eszköztelen*, vagy *eszköztelen*. Cserenél *közbevetés nélkül*; de ez annyi, mint *sine interjectione*, *sine epenthesi*; pedig itt a' *medium*ról van a' fő szó. *Az Isten is nem eszköztelen vívzi végbe bennünk a' jót*, úgymond Márton. Istrán. Az *eszköztelen* az *eszközöl* igéből eredhet egyedül; mivel tehát ez annyit tesz, mint *efficit*, *facit*, az *eszköztelen* sem tehet egyebet, hanem *non effectus*, *non factus*; és adverbium gyanánt csak akkor szolgálhat, ha ül képző ragalztatik hozzá *eszköztelenül*; mert amaz eggykét kurtított Magyar adverbiumból, mellyeket a' közönséges szokás felízentelt, mint *hasztalan'*, *minduntalan szüntelen'* nem következik ám, hogy tetszésünk szerint a'

többieket is megkurtíthatjuk. Telegdinél is feltaláljuk a *közbevetés nélkül* kifejezést. — Lásd *Directe*, és *Indirecte*. Medgyesinél *közbevetetlen*; de ez szinte olly helytelen, mint a *közbevetés nélkül*; azonkívül pedig *ül* végzés nélkül csak adjectivum, nem pedig adverbium. Fejérnél *közbevetetlenül*. Illyésnél immediate vel mediate: *vagy minden eszköz nélkül, vagy eszköz által*. Fejérnél ezt olvassuk: *mivel az Írás nem más, hanem a' szoknak jele közvetlenül; és az értelmeké közvetve*. De ezek még alábbvalók; mert az igaz Magyar ezeket így ejti: *közbevetetlenül, és közbevetve*.

Immediatus, elközvetlen, eszköztelen: unmittelbar. Lásd Medgyesinél *közbevetetlen*, valamint Fejérnél is. Lethenyecnél *eszköz nélkül való*. Lásd ezekről *Immediate*.

Immensitas. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *mérhetetlenség* Hodeg. Medgyesinél *megmérhetetlenség*, hol a' *meg* szükségtelen. Gánóti Medgyesit követi.

Immensus. Lásd *Wagnert*. Illyésnél és Lethenyecnél *megmérhetetlen*; de a' *mérhetetlen* helyesebb. Pázmánnál *feneketlen* Pred. de ez annyi, mint *fundo carens*, grundfos.

Immersio, süllyesztés. Lásd *Affusio* alatt. Gánózinál *elmerítés*.

Imminui, kevesedni, fogyni, fogyatkozni, kissesbedni: *vermindert, geschwächt, verfleinert, verringert, geschwälert werden*. Pázmánnál *kevesedni*. Másutt *megaprósodni* Predik. De a' test *megaprósodhat*, azaz, apró részekre oszolhat, a' nélkül hogy kevesedgyen, foggyon, kissesbedgyen.

Immiscere, bele vegyíteni, egyelíteni, avatni, keverni: *einmischen, vermischen, vermengen, untermischen*. Pázmánnál *egyelíteni*. Pred. *Melly csontotokba avattatott*, úgymond ismét Pázm. Pred.

Immobilis. Lásd *Wagnert*. Neutraliter Pázmánnál *mozdülhatatlan* Pred. Szilágyinál *székü, ingatlan*, mikor a' jölzagrül van a' belzed.

Immoralis, erkölestelen: *unsittlich*. A' *szép mondás elvezeti hitelet* (hitelességét) *ha erkölestelen embertül ered*. Pázm. Pred.

Immortalitas. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *halhatatlan* Hodeg. Molnár Albertnál a' *meghallatlan* olly magyartalanul formáltt szó, hogy nemzetünknek szájából erőszakosan kisír. Praeteritum perfectumbul adjectivumot formálni szörnyűség, mint *irtatlan, sejtellen, szöttellen, hitatlan, vártatlan* a' helyes *iratlan, sejtellen, szóvetlen, hívatlan, vártatlan* adjectivumok helyett. *Ugy teremtetle (az) Isten (az) embert, hogy halhatatlanságba (ban) maradna* (maradgyon.) Pázm. Pred.

Immortalitas, halhatatlanság: *Unsterblichkeit*. A' mikor vége léfzen minden nyomorúságnak, és halhatatlanságba öltöznek. Gánóti a' szent Írás után.

Immotus, Lásd *Wagnert*. *Veszteg*, veztegségben lenni Pázmánnál Hodeg. Mivel e' *szokott és járatos szót vezteg* a' *vesz, perit* gyökérbül, és annyival inkább a' *vész, accipit* igébül származtatni nem lehet, inkább csak *z* betüvel írom, és gyökerét *vez* némának tartom. *Immunitas*. Lásd *Wagnert*. U-

res a' gonosztúl Pázm. Pred. *Mentt a' gonosztúl* sokkal il-
lendőbb és szokottabb kifejezés,
mint *a' vacuus*, *üres* meta-
phora.

Immunitas. Lásd *Wagnert*,
és alább *Privilegium*.

Immutabilis, változhatatlan,
és active változathatatlan: unver-
änderlich, unwandelnbar. *Változ-
hatatlan az Isteni természet*.
Pázm. Hodeg. Csere megmásol-
hatatlannak mondgya; de ez
annyi, mint *irrevocabilis*. *Az
Isten emlékezésének változhat-
atlan tudományja*. Pázm. Pred.
Immutabiliter decretum. *Az
Istennel változhatatlan vé-
gezett tanácsa*. Molnár Albert.
Ha az *elváltozhatatlan* szó,
mellyben az *el* szükségtelen,
nem adverbium, hanem adjecti-
vum, akkor a' *végezett* partici-
pium szószaporítás, tautologia;
ha pedig adverbium, az *ül* ad-
verbialis formativa nélkül szü-
kölködik. Hiba a' *tanácsa* szóban
a' nyomosításnak elhagyása is
melly két *cs* betűt kíván *tanács-
csa*. Lásd. *Felelet*. a' 230. és
a' 363. old.

Impar. Lásd *Wagnert*. Cse-
renél *egyenletlen*.

Impassibilis, a' ki szenvedés
alá nincs vetve, szenvedhetet-
len: der den Leiden nicht unter-
worfen ist. A' *szenvedetlen* is elég,
sőt határozottabb, mivel a' szen-
vedhetetlen annyit tesz a' köz-
beszédben, mint *impatibilis*,
intollerabilis: uncsidlich, uner-
träglich.

Inpassibilitas, szenvedetlen-
ség: Leidenlosigkeit. *Illyés*. Lehet
szenvedethetlenségnek is mon-
dani. A' megdűcsöült testnek
tulajdonsága.

Impatientia, türethetetlenke-
dés: Ungeduld. Molnár Alb. —

Türethetlenség: Unertnüglichkeit,
Unleidlichkeit. *Illyés*.

Impeccabilis, vétkezhetetlen.
Pázm. Hod. der nicht sündigen
fann.

Impedimentum Lásd *Wag-
nert*. *Ha tudgyuk, hogy vala-
ki tudatlanságból más ember'
jőszágát bátorsággal bírja,
vagy házasságában titkos aka-
dékja (akadéka) van*. Pázm.
Pred.

Impediri. Lásd *Wagnert*.
Molnár Albertnél az *akadékoz-
tatni* csak activum verbum, vala-
mint az *akadályoztatni* és a' *tar-
toztatni*; mellyekből, mivel in-
transitivumok, passivumok av-
vagy szenvedő igék nem támad-
hatnak. Az *impedire* igét tehát
a' *gátoltatni* leghelyesebben ki-
fejezi.

Inpenetrabilis, áthathatatlan:
undurchdringlich. *Tehát minden
test súlyos és áthathatatlan*. Fe-
jér. *Az ált*, mellyből *által* lett,
helytelen az *át* helyett. *Ana-
lyt. Part. I. §. 35. pag. 49. et
Part. II. §. 47. p. 52. d)*

Impenetrabilitas, áthathatat-
lanság: Undurchdringlichkeit. 1) Al-
tallyában annyi, mint valamely
dolognak a' közben való olly léte,
melly más valaminek ugyanazon
közrészben való létét lehetetlen-
nek teszi. 2) Különösen a) a' *tel-
lyes mérőtudományos (absolu-
ta mathematica)* áthathatatlan-
ság annyi, mint a' fzernek öszve-
nyomhatatlansága, azaz, szukebb
közbe való szoríthatása, kivéven a'
mennyre magában üres közököt
foglal. b) A' *viszonyos és létü-
gyelő (relativa dynamica)* át-
hathatatlanság ama' lehetetlen-
ségből áll, hogy a' fzer az ő ter-
jedtségének közét más valamely
erőnek behatása általegétlen el-
vezejtse, mivel az öszvenyomás-

nak garádcicsai szerint az ellentállás is nevekedik.

Imperatum lásd *Praeventum*.

Imperfectio, tökéletlenség: Unvollkommenheit. Hiányosság, fogyatkozás: Manqel. *Határozva, fogyatkozásokkal beboronálva vannak az emberben az erő's a' t. Pázm. Hodeg. Pázmánnál ugyanott tökéletlenség, valamint Gánótzinál is.*

Imperfectus. Lásd *Wagnert*. *Fogyatkozott gondolat*. Pázm. Hod. Ez annyi, mint *defectuosus*, manqelhaft, Cserenél *nem tellyes*, melly helyett a' *tellyetlen, készitellen, hiányos* is jó, ammint a' körülállások megkívánnyák. A' régi könyvekben *ufzögösnek, hamvasnak* is mondatott metaphoricé, a' mi tudni illik még üfzögében, hamtvában van, *készitellen*; ki nem dolgozott. Lásd *Superficialis*. *Azt kellett ékesgetnem (ékesítgetnem) a' mi vagy készen, vagy üfzögében van*. Pázm. Pred. Mind az üfzögür, mind a' hamurül szabad legyen nekem feljegyezni, hogy e' metaphora alacsonyka, és nagyon czélvétő: mert a' mi még ki nem dolgoztatott, a' tökéletlenségenn innen, az üfzög pedig és a' hamu ugyanazon túl a' romlásnál van. Nagy különbség van azonkívül a' *fogyatkozott* és a' *hiányos* és a' *készitellen* a' tökéleteségre még fel nem jütott; a' *fogyatkozott* pedig a' tökéletességrül, a' tellyességrül lehányatlik. A' tökéletlen mind a' kettőre illik.

Imperium. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *birodalom* Pred. Az élznek birodalma, *imperium rationis*. Ezt Gánótzí máskép ejti; így szólván: *sziveinknek hely-*

telen kivánságit az okosságnak birtoka alá vettyük. A' birtok possessio. Az élzürül én a' *kormányt* e' kifejezésre legjobbnak tartom. Mikor *jurisdictio* helyett vetetik, a' *hatalom* leghevesebb szó. *Krisztus az Ecclesiában olly birodalmat (hatalmat) hagyott*, ügymond Pázmán Hodeg. Ugyanott az *imperium restrictum* annyi Pázmánnak, mint *határos birodalom*; pedig a' *határos* annyit tesz, mint *vicinum, confine*. A' *határozott hatalom* hevesebb kifejezése a' Deák mondásnak, *Országglása vagy a' földnek királin* (királyain), ügymond Monofzlai; de ez sult Latinismus, melly helyett a' Magyar így belzell: *országgló hatalommal uralkodik a' földnek királyain*.

Impersonale verbum, személtelen ige: ein unpersönliches Zeitwort.

Imperspicuus, átláthatatlan: undurchsichtig. Értelmetlen: undeutlich. Fülztálatlan: unklar. Osmeretlen, járatlan: unerkannt. Homályos: dunkel. Fejérnél *nyílvántalan*; de a' Magyar etymologia sem a' *ván* gerundiumbül, sem az adverbiumokból nem formál ilyen adjectivumokat. Mondgyae, vagy értie valaki e' szólzörnyeteket: *irvántalan, áldozvántalan, könyörögventelen*; vagy ezeket: *mostantalan, talántalan, hajdantalan*. Ezen utolsókat legfeljebb a' puszta szavakrül mondhattuk, mint péld. ok. *talántalan volt az ő mondása*, azaz, *mondásában nem volt talán*.

Impietas, istentelenség: Gottlosigkeit. *Atkozott minden érzékenységték, melly szolgál*

volt az istentelenségben. Pázmán Pred. A' mindenik itt helyesebb volna, mivel a' melly a' rideg számban a' minden után nem igen helyes, legalább nem magyaros.

Implementum, beteltyesedés: Erfüllung. Molnár Alb.

Implere. Lásd *Wagnert*. Ezután sem töltik be a' törvényt. Pázm. Hod. E' metaphora nagyon deákos, és a' tisztá magyarnál járatlan: a' törvényt, valamint *szavunkot, ígéretünköt, kötelességünköt teltyesíteni* szoktuk; a' bort pedig hordóba, a' gabonát a' zfákba *betölteni*. Pázmán maga is másutt a' *teltyesíteni* igével él. Predik. Lásd *Adimpleo*.

Impleri, teltyesedni: erfüllt werden. *Megmutattya, mint teltyesült*: Pázm. Hod. de a' *teltyesedett* járatosabb, mellyel Pázmán is él Pred. *Gazdagságokkal megtöltözni*. Pázmán Predik. a' meg nélkül helyesebb; a' *megtelni*, még helyesebb; a' *bövelkedni* pedig leghelyesebb, mivel legmagyarosabb. *Megteltyesedni* Pázm. Pred. a' *beteltyesedni* helyett hibás.

Implicari, necti. Lásd *Wagnert*. A' melly Szűz leány, vagy *Barát* (az) *Istennek szenteli magát, házasságba ne kötetelődhessék* (kötetelődhessen) Pázmán Hodeg.

Implicitus. Lásd *Wagnerban* *Implicita* alatt. Lásd *Explicita*, és *Fides*.

Implicite. Lásd *Wagnert*. *Betakarva hitték mindazokat, a' miket Urunk nyilvánkozottatott*. Pázm. Hod. *Homályosan hitték* helyesebb. Lásd *Fides*. Másutt Pázmán az *alattomban* szóval él ilyenkor, melly

annyit tesz, mint *clam, clandestine*, és ide teltyességgel nem illik. *Csak betakarva mondhattuk, hogy a' szent Írásban van*, úgymond Pázmán; de ide is a' *homályosan* jobban illik. *Mivel a' közönséges mondásokban takarva* (homályosan) *találtatik*. Pázm. Illyés is az *alattomban* szóval él, melly helyett a' *titkon* legalább morális kifejezés.

Impoenitentia, töredelmetlenség: Unbuffertigkeit. *Ezzel ellenkező gonosz erkölcs* (az) *impoenitentia*, azaz, *megbánatlanság, poenentiatartatlanság*. Gánótzai. Az utóbbikkal él Illyés is; de a' *megbánatlanság* teltyességgel szokatlan, és a' *meg* miatt helytelen is; mert itt a' *bán* verbumot és az ebből eredő *bánatlan* nevet activumoknak teszi; az ideának pedig neutralis értelme van.

Imponere. Lásd *Wagnert*. *Imposturam exercere, csalni*: betrügn. *Mit szigyenkedel* (szigyenkedsz), az (a) *tudos emberek között* (között) *alakozván*. Monozzlai. *Alakoz* activum, és annyi, mint *larvat, larva induit*. Ide az *alakoskodik, tündérkedik* illik.

Impositio manuum, kézterjesztés: das Händauflegen. *Megengedi*, úgymond Pázmán, *hogy a' kézvetés, mellyel egyházi személyek rendeltetnek, szentességnek mondassék* (mondasson) Hodeg. A' *kézvetés* szónak helytelenségéről *kézterjesztés* helyett, lásd *Manus impositio*.

Impossibile, lehetetlen: unmöglich. Lásd *Possibilitas*.

Impossibilitas, lehetetlenség: Unmöglichheit. Lásd *Possibilitas*.

Imprecatio, átkozás, átok: Verfluchung, Fluch. *Nincs sem-*

mi veszedelmesebb a' szulok' atkánál. Pázmán Pred. Ez a' Deák után szembetűnő solocismus; mert a' Magyar, az est, non est, sunt, non sunt deák ígét bizonyos esetekben, a' minő a' jelenvaló is, ki nem fejezi, ammint az *Analyticának Part. II. Cap. XX. pag. 305. et seqq.* és a' Magyar Grammaticának XXIV. Szakaszából 457. és köv. old. kiki könnyen álláthattya. Itt tehát e' mondást így kell megjobbitani: *semni sem veszedelmesebb a' szulok' atkánál.*

Impressio, érdeklés, illetés, nyomadék: Eindruck. Mikor azt mondgyuk, hogy a' tárgyak minket megérdeklenek, megilletnek (*objecta faciunt in nos, vel in nobis impressionem*, die Gegenstände machen Eindruck auf Uns), ez egyebet nem tehet, hanem, hogy a' külső érzékenységeknek tárgyai, a' külső jelenések, belső érzékenységünköt megérdeklík, megilletík, (*afficiunt*), és így a' gondolatoknak valóságos tárgyaivá válnak, következendöképen magoktól a' gondolatoktól különböznek, mellyek közben soha sem jelenhetnek meg. Lásd *Afficere animum*, és azután *Wagnert*. Fejéjnél a' benyomás a' Deákbul és a' Németbul betű szerint fordított szó, melly náluuk tellyességgel szokatlan metaphora. *Illy alkotni valót szereznek neki a' külső és belső benyomatok*, úgymond Fejér. A' benyomatok annyit tesz, mint *imprimi curo*; mondasában tehát substantivum helyett verbum áll a' *szereznek* verbumon kívül. A' melly igékből a' factitivumok *at, et* képzővel formáltatnak, mint *irat*, scri-

bi curat; *gyűjtet*, colligi curat; azokbul substantivumokat megmeg *at, et* képzővel formálni annyi, mint a' nyelvet megzavarni. Illyenkor vagy az *ás, és* képzőnél kell megmaradnunk, mint *írás, gyűjtés*, vagy a' *mány, mény, ek* képzőkhöz folyamodnunk, mint *hagyomány, gyűjtemény, nyomadék.*

Improprius, kölcsönözött: uneigentlich, (*figuratus*). A' *szokot idegen jegyzésben veszi*, úgymond Pázmán Hodeg. *Kölcsönözött értelemben veszi* a' közönségesen szokott kifejezés. Másutt Pázmán így szól: *a' szentírást idegen értelemben vette*; de itt talán azt akarja mondani, hogy helytelen értelemben vette. — *Impropria postpositio*, kölcsönözött névhatározó a' Magyar Grammaticában: uneigentliches Nachwort.

Improportionalis. Márt. Istv. *edgyarányúatlan*. Minekutánna a' *proportio* annyi, mint arányzat: Berhältniß, a' *proportionalis*, arányos; az *improportionalis* pedig aránytalan. Az *edgyarányúatlan* éppen olyan formatio, mint *negylábúatlan, felfzenüetlen* s a' t. volna.

Improviso. Lásd *Wagnert*. A' ki ellenségét véletlen (véletlenül) akarja veszteni, nem *fenyegetődik*. Pázm. Pred. A' *perdere*, tesz ugyan nem csak annyit, mint *veszteni*, hanem annyit is: mint *megrontani, megölni*; de azért ezeknek a' *veszteni* nem synonymuma, kivévén az akasztófánál. A' *fenyegetődik* igének értelme szenvedő; a' *fenyegetődzik* pedig cselekedetet tesz, és e' mondasba jobban illik.

Impubertas, kiskorúság: Unmündigkeit. 1) Természetes és polgári értelemben anyyi, mint a' nemnek gyarapítására és fenntartására való tehetetlenség. 2) Erkölesi és jusügylő (*juridicus*) értelemben anyyi, mint ama tehetetlenség, melyre nézve valaki saját észével, másnak vezérlése nélkül, élni nem tud. Ez kétféle, úgymint: a) a' büntelen, mikor ennek oka magában az észnek fogyatkozásában fekszik; b) a' bűnös, mikor valaki saját észével élni nem akar, vagy nem tanul.

Impudens, szemtelen, Pázmán *Pred.* orezátlan, szemérmellen: unverschämt.

Impulsio. Lásd *Wagnerban*. Veresmarthy nál az izgatás inkább irritatio, vagy motitatio.

Impulsus. Lásd *Wagnert*. Ez az Isten' tafzításából léfzen, úgymond Pázm. Hodeg. Az *impulsus* annyit tesz, mint tafzítás in sensu proprio; de metaphoricé annyit, mint ösztönözés, képzteles, ingerlés, biztatás. A' Deák metaphoraival a' Magyar nem él. *Természet' viseleséből cselekszi az orofzlyány, hogy az embert is megeszi.* Veresmarthy. *A' természet' ösztönéből, ösztönözéséből 's a' t. jobban van.*

Impunibilis, megbüntethetetlen: der nicht gestraft werden kann. Szilágyi.

Impunis, káratlan: ohne Schaden. Büntetlen: ungestraft. Veresmarthy.

Impuritas moralis, erkölesi tisztátalanság: sittliche Unlauterheit. Ez az új Filozofiában anyyi, mint vegyítése a' helytelen indító okoknak a' helyesekkel, az érzékeny ösztöntollaknak a' tiszta észnek határozó o-

kaival, a' kötelességbéli cselekedeteknél.

Imputare, tulajdonítani: zu rechnen, anrechnen, beymessen. *Annak ezt (az) Isten bünne* (bűnül, vétékül) tulajdonítja. Pázm. Hod. *Bár ezt műveli (is), (az) Isten bűnnek nem tulajdonítja.* Ugyanott. *A' tulajdonit* igének syntaxissáruól lásd *Analyt. Part. II. pagina 333. és pag. 336.* (Az) *Isten bűnül nem tulajdonítja ezen cselekedetet.* Pázm. (Az) *Isten nekik tulajdonítja latorságot.* Pázm. *Az ilyen embernek nem tulajdonittatik.* Veresmarthy. *A' bűnök nekünk tulajdonittatnak* Ugyanaz. *A' vétkesíteni* Veresmarthy nál nem tehet annyit, mint *imputare pro peccato*, hanem annyit, mint *sontem facere*.

Imputatio, tulajdonítás: Zuschnung. Márton István is annak nevezi. Lásd *Personalitas*.

Inaequalis, egyenetlen, egyenetlen: ungleich, uneben. *Nem egyarányú tulajdonságok között nem taláttatnak.* Pázm. Hod. Itt a' különbarányú jobb, a' különböző, vagy különb legjobb volna.

Inadaequatus, egyenetlen, nem egyenlő: ungleich. *Inadaequata notio*, Fejéruél, *nem jól mérséklett értelem.*

Inalienabilis, megmásolhatatlan: Pázm. *Pred.* unmandelbar.

Inanire, megüresíteni: leer machen. *Lethenyei.* Lásd *Evacuatio*.

Inanis. Lásd *Wagnert*. Hiúságos p. o. gyanúság. Pázm. Hod. *A' hiú elegendő.*

Incantatio. Lásd *Wagnert*. *Incanto* alatt. Pázmán nál *varáslás*. Hod. Lásd *Magia*.

Incarnatio, testesülés: Menschwerdung. Az tanította Urunk testesüléséről. Pázmán Hodeg. I lehetetlen itt fel nem jegyzem, hogy e' mondásban az *Urunk* szó nominativus is lehet, genitivus is. Az első esetben értelme ez: *Dominus noster docet de sua incarnatione*; a' másokban pedig ez: *de incarnatione Domini nostri quispiam docet*. Ha genitivus, tegyük *Urunknak*, hogy az értelmességet a' rövidségnek kedvéért meg ne sértsük. *Brevis esse laboro, obscurus fio*, úgy mond Horatius de arte Poëtica. Molnár Albertnál az *emberré-
lélet* czikornvás különösség, és nem is elég helyes kifejezés, a' régen szokott *megtestesülés* helyett; mert inkább csak metamorphosist jelent, mintha az Isten' fia az Istenséget az ember-
séggel felcserélte volna. — *A' testesülésben az emberi személy helyett, Isteni személy van*. Gánótzsi. Az *emberré-
lélet* Pázmánnál is Hod. előakad; de ez még helytelenebb mint az *emberré-
lélet*, mert ez, valamint az *emberré-
lés* is *actiōt* telz; de a' lét *actus completus*, és így az *emberré-
lés* adverbiumhoz nem illik. Gánótzsinál *megtestesülés*, a' *Verbum incarnatum* pedig *testesültt* Ige. Illyésnél is *megtestesülés*.

Incedere. Lásd *Wagnert*. *Eadem* *incedere*: *egy vágásban járni*. Pázm. Hodeg. E' metaphora helyett, mely a' kerekvágástól van kölcsönözve, jobbnak tartom a' tulajdon értelmű beszédet: *egy úton járni*. Ha a' metaphora sem nem szükséges, sem nem érzékenyítő, böcse a' sikeres beszédben nem lehet.

Incentivum, inger: Reiz. Ingerlő: anreizend. *A' részegség a' parázsnaságnak gerjesztője* (ingere). Telegdi.

Incertitudo, bizonytalauság: Pázm. Hod. Ungewißheit.

Incestus, vértörés: Blutschande. *Az atyafival, vagy rokonnyával való paráználkodás*. Gánótzsi. *A' honnan ezt vérfertelmességnek nevezik*. Márton István. *A' Német utánn e' név csak azért sem lehet helyes, mivel a' fertelmesség névnek értelme nem művelő: foeditas, inquinamentum, spurcitas sanguinis*. E' helyett a' fertőztetés, *conspurcatio, pollutio, violatio, contaminatio* helyesebb lehetne, ha értelme nagyon tágas nem volna; mert a' vért a' nyavalyák is megfertőztethetik. *A' vértörés a' régi Magyar házasságtörés név szerinti helyesebb, legértelmesebb*. Illyésnél *atyafiság, vagy sögorság* között való paráználkodás.

Inchoare. Lásd *Wagnert*. *Incipere, inire viam*. *Hogy jó módgyával eredgyünk el a' dologban* Pázmán. Az *el* szócska mutatya, hogy itt Pázmán a' *progre diamur* ígét akarta kifejezni.

Inchoativum verbum, kezdetjelentő ige a' Grammaticában.

Incidere. Lásd *Wagnert*. *Addig bújdosék* (bújdosó), még a' tolvajok' kezébe akada. Pázmán Pred. *A' kezébe esni* szokottabb.

Incipere. Lásd *Inchoare*, és *Wagnert*. *Incipere denuo*: *köteles foglalatosságim nem engedtek üdöt, hogy elő (elől) kezdgyem munkámat*. Pázmán. Pred. *Újra kezdeni* szokottabb. — *Beállott az üdő*: úgymond

Ember Pál: melly metaphora, hihető, a' haza érkezett marhának az istállóba való beállításából vetetett. *Elérkezett, elkezdődött az üdö.* A' falusiak a' predikáziórúl is szokták mondani, hogy már *felállott*, vagy már *áll*; a' helyett hogy már *elkezdődött*.

Incircumcisus, környtülméletlen. Moln. Alb. Pázm. Pred. unbecsnitten.

Incisum, mondászakasz a' kerek beszédben.

Incitamentum. Lásd *Wagner*-t. A' szent Lélek' belső indításából vitettek a' szent Irás' igaz értelmének észkevetelésére (talán észrevételére) Pázm. Hod. Másutt *izgatásnak* mondgya; de az *inger, ösztön* illendőbb. *Vétkekre való ingerlés* (incitatio). Pázm. Pred.

Incitare. Lásd *Wagner*-ban. *Movere*. A' tanító' erkölcsi inkább *izgat*, *hogysem szava*. Pázm. Pred. Nekem úgy látszik, hogy az *izgat* a' régi nyelvjátékok közül maradt reánk: *izog, mozog, izgat bizgat* a' helyes *biztatgat* helyett. De még e' nélkül is alacsony a' metaphora a' moralis beszédben, melly helyett tisztességesebb és igazabb az *ingerel, erdekkel, ösztönöz, indit, serkent*. — *Esztenek* (öszönök) *legyenek, mellyek jora izgasák* (serkentsék) a' *kesedelmeseket*. Pázm. Pred. *Urges*. — Molnár Albertnál *selnoditani* a' *no!* interjectióból nem csak szükségtelen, hanem alacsony is, a' *felbuzditani, felserkenteni* helyett. A' *no* interjectióból a' köz nép sokkal jobb igét termelgett, a' *noszit* igét tudni illik. *Incitari* Gánóztinál *öszönöztetni*.

Inclinare. Lásd *Wagner*-t. *De a' dajkadhoz felettébb hajt a' gyermek*. Pázm. Pred. Ez szembetünő latinismus: mert a' *hajt* ige csak a' *ra, resuffixum* utánu jön mint neutrum nyelvünkben elő e' szójárásban: *hajt, vagy nem hajt a' szóra*. Pázmán' mondásában a' *hajlik* helyesebb, a' *szit* pedig leghelyesebb volna. *Inclinare se: Meghorgadgyunk a' vén ember előtt*. Pázm. Pred. Ez nagyon szokatlan és valamennyire még alacsony metaphora is, a' *hajtsuk meg magunkot* helyett.

Inclinatio, hajlandóság: *Neigung, Buneigung*. Elköztelen vágyódás valamelly dolognak, cselekedetünk által való birtokára. Erzékeny ösztön; a' vágyó tehetségnek az érzeményektől való függése. Ennek általellenében áll az *ejzetlenség*, (*adnutus rationis, Interesse*), azaz, a' vágyó tehetségnek az élképektől való függése. Somniája valamennyi hajlandóságoknak a' *magaszeretet*, (*amor sui, amor proprius, Selbstlicke*). Valamelly hajlandóságnak megelegítése *kegynek, gyönyörtségnek, gyönyörnek* mondatik (*delectamentum, voluptas, Vergnügen*). Megelégitése valamennyi hajlandóságoknak a' *boldogság* (*beatitudo, Glückseligkeit*). A' *kerezsztésben eltörültetik a' bün: de az emberi erőtlenség' hajlékonysága* (*inclinabilitas*) *megmarad a' világi jokra* (javakra) Pázm. Hod. A' *jó* névrül lásd *Bona*.

Inclusus. A' *mi* természetünkben *rekedett vágyódás*. Monofzlai.

Incommunicabilis, közölhetetlen: *was nicht mitgetheilt werden kann*. Medgyesi.

Incompetens. Pázmánál *illetlen.* Pred. Erdemetlen, hozzá nem illő: nicht zukommend, ungehörig. Lásd *Competens.*

Incompletus, tellyetlen: unvollkommen. Incompleta notio Fejéknél *elégtelen értelem*; de ez annyi, mint *insufficiens sensus, vel intellectus.* Tellyetlen értelmény. *Incompleta inductio,* Fejéknél *nem tellyes kivezetés*; de a' *tellyetlen példagyűjtés* helyesebb.

Inconciliabilis, egybe (öszve, vagy ki) békélhetetlen: unversöhnlich. Pázm. Hod. Active *békíthetetlen.*

Inconceptibilis. Hogy foghatatlan méltósága megösmertessen. Pázm. Hod. *Megfoghatatlan* szokottabb, értelmesebb, unbegreiflich.

Inconsequens, következtelen: unfüglich. Balgatag: ungerimt.

Inconsequenter, következtelenül: unfüglich. Balgatagúl, ungerimt.

Inconsequentia, következtelenség: unfüglichheit. Balgatagság, ungerimtheit.

Incontinentia. Lásd *Wagnert.* Veresmarthynál *kaczeresség*; de ez annyi, mint *salacitas,* és így többet tesz, mint a' *bujaság, fajtalanság, tisztátalanság.*

Incorporeus, testetlen, szeretlen: unkörperlich, immateriell. 1) *Érzeményes (empiricus)* értelemben mind az, a' mi nem a' külső érzékenységeknek a' tárgya, mint péld. ok. a' *gondolkodó.* 2) *Tapasztalishaladólag* testetlen az, a' mi a' testeknek substrátumától, értelményes sarkokától különbözik. Pázmánál *testetlen,* Lethenyeinél *test nélkül való.*

Incorruptibilitas, romolha-

tatlanság: Unzerstörbarkeit. Romolhatatlansága a' léleknek tehetlenségéből következik.

Incorruptus, romhatlan: unzerstört. Lásd *Wagnert.* Pázmánál a' *hervadhatatlan* annyi, mint *immarcescibilis.* Pred.

Incredulitas, hittelenség: Unglaube; nem pedig hitelenség, melly annyi, mint *infidelitas,* Treulosigkeit. 1) Az *ágazatos hittelenség (dogmatica incredulitas, dogmatischer Unglaube)* avagy az *iszhitelenség* ama' talpregulából (*maximából*) áll, melly azt vitattya, hogy az érzőnnön inségeitül nem függ. Lásd *Superstitio.* 2) *Hitkétkedés (fides dubitans, fidedubietas, Zweifelglaube).* Ez olly hit, melly csupán csak az elmélkedésbéli érzgyöző okok nélkül való szükölködés miatt van megkorlátozva. 3) A' *történetügyelő (historica)* hittelenség ama' maxima, melly a' tanúbizonyosságoknak egyáltallyában nem hisz. 4) Az *erkölcsi* hittelenség erkölcsöt nem hisz. 5) *Természetvitató (naturalista)* hittelenség, melly ellene szögezi magát minden isteni nyilatkoztatásnak. 6) Az *egyházi hittelenség* az, melly az Anyaszentegyháznak hitével meg nem egyez. Pázmán a' helytelen *hitelenség* névvel él Hod. valamint Telegdi is, melly annyi, miut *infidelitas,* Untrüch, Treulosigkeit. *Támás.* (Támás már régen megmagyarosított név. *Kijelentette az ő hitnélkül létét.* Molnár Alb. Érzette Molnár, hogy a' *hitelenség* ki nem fejezi azt, a' mit mondani akart: azért folyamodott a' szavaknak öszvetevéséhez, mellyhul a' való participiumot ki nem kellett volna hagynia: *hit nélkül való lé-*

tét, 's melly a' rövid hittelen-ség névvel tellyesen kifejeztetik.

Incredulus. Lásd *Wagnert.* Szorosan annyi, mint *hittelen*: ungläubig. A' *hitetlen* annyi, mint *infidelis*: treulos.

Incrementum, gyarapodás: *Wachsthum.* Lásd *Wagnert.* *Életet 's nevedékenységet ad a' testeknek.* Telegdi. Ez annyi, mint *adolescencia.* *Nevedékenységet magoknak nem vehetnek.* Monofzlai. E' Latinismus: *incrementum sumere*, mellyet a' Deákalan Magyar nem ért, és csak egy *igevel* tisztán és szépen ejt: *nem nevedkedhetnek, nem gyarapodhatnak.* Pázmán-nál *nevekedes.* Pred.

Incruentus. Lásd *Wagnert.* *Vér nélkül való.* Pázm. *Hod. Véretlen jobb.*

Incultare. Lásd *Wagnert.* *Fülebe rágni az emberck' feledékenységeinek azon egy haznos és szükséges tanítást.* Pázm. Pred. A' *feledékenységek füle több, mint merész allegoria.* *Fülebe sügni, torlani, szájába rágni, hármelty alacsony, de csak még is izokott szójárások.* A' *feledékeny embernek szájába rágni, fejébe jól beverni valamit, helyesebb kifejezések; de az Egyházi beszédben inkább csak azt mondanám: a' feledékeny embereket a' tanításra többször megemlekeztetni, minduntalan inteni.*

Incuria. Lásd *Wagnert.* Molnár Albertnál *gondviseletlenség; de a' gondatlanság, szorgalmatlanság, vigyázatlanság* izokottabbak. Pázmán-nál is fel-talállyuk Molnárnak e' szavát.

Indecentia, illetlenség: *Uebelftand.* Minden tagnak és kivánságnak *illetlenséget lelki segyverrel levagdallyuk.* Pázm.

Pred. Nagyon katonás és hideg allegoria.

Indecorum. Lásd *Wagnert.* *Nem tudgya megválasztani a' tisztességest a' kisebbségestül.* Pázm. Pred. A' *tisztességesnek ellenkezője a' tisztességtelen, díztelen, illetlen.* A' *kisebbséges* izokatlan, és *szükségtelen* szó.

Indefectibilis, elfogyhatatlan: *was nicht abnehmen kann.* Pázmán, ki a' *fogyhatatlan* szóval is nem roszlúul él.

Indefectibilitas. A' *lithato Ecclesiárúl kell ezt a' fogyhatatlanságot érteni.* Pázm. *Ilm aufhërlichkeit, Ilmangelhaftigkeit.*

Indefinitus, határozatlan, bizonytalan: *unbestimmt, ungewiß.* Fejér, *nem tudom, mikép nevezheti jeltelennek.*

Indemnis, káratlan: *schadlos.*

Indemnitate, káratlanítani: *schadlos halten.*

Indemnitas, káratlanság: *Schadlosigkeit.* *Pro indemnitate* káratlanítás: *Schadloshaltung.* Szilágyinal a' *kármegterítés* annyi, mint *restitutio, resarcitio damini.* *Hogymagának káratlanságot szerezzen.* Márton István.

Indesinens, szünetlen: *unaufhërlich.* *Ó maga szünetlen csuda volt.* Pázm. *Hod.*

Indeterminate, korlátozatlanúl: *unumschränkt.* *Határatlanúl: unbestimmt.* *Absolute helyett: határozás nélkül parancsoltatik.* Pázm. Pred.

Indeterminatio, korlátozatlanság, határozatlanság: *Unbestimmtheit.* *Unbestimmtheit.* Lásd alább *Fluctuatio.*

Indeterminismus, a' határozatlanságnak vitatása. Ez azt tanítja, hogy a' *szabadság* a' *cselekedetnek esetisegebül áll,*

(*casualitas*, *Sufállásait*), és hogy nem okok által határozatják meg a' cselekedetre. Így tehát e' tannítás szerint a' szabad valónál mind a' jónak, mind a' rossznak eggyelőképen lehetségesnek kell lenni.

Indicativus modus, jelentő mód a' Grammaticában: anjengende Art.

Indicium. Lásd *Wagnert* *Indicium* és *Indico* alatt. *Nyilvánvaló jelenségekkel mutatni*. Pázm. Hod. A' *jelenség* inkább *omen*, *portentum*, *ostentum*, *apparitio*. *Pro momento*, *motivo* annyi, mint *bizonyítás*, *tanúbizonyosság*. Sok erős és bizonyos jelenségekkel (okoskodásokkal, okokkal) megmutatta. Az Istenről e' mondásban a' jelenségeket *csudajeleknek* kell venni. Pázm. Hodeg. Lásd *Nota* és *Remonstratio*.

Indifferens. Lásd *Wagnert*. *Indifferens res*, *vel actus*, középvaló, közép-dolog, közép-cselekedet, sem nem jó, sem nem rossz: a'leghűltig, *wedter gut*, *noch böse*. Veresmarthy köznek nevezi; de ez ellenkezőt tesz: mert a' köz mind a' jóhoz, mind a' rosszhoz tartozik: *communis*. Az ügy nevezett közepdolgokról (*adiaphora*) még abban az időben nem ítélték olly szorosán. Márton Istv. Pázmán-nál szabadosan hagyott. Hod. A' szabadon hagyott helyesebb a' nyelvre nézve; de az *adiaphoromot* nem jelenti pontosan: mert a' *dispensatio* is szabadon hagyja a' törvénynek tellyesítését, vagy nem tellyesítését. Más értelemben *érzékellen*, *hidegvérű*, *erdekletlen*. Így leszünk *érzékletlenek* hajdani állapotunk iránt. Fejér. — Az előbbeni értelemben

Fejér *mindegynek* nevezi, és így nálla az *adiaphorum jó is, rossz is*. A' *mindegy* kijelenti ugyan az *Indifferentistának* az *indulattját*, *vélekedését*; de nem az *adiaphorumnak* *bélyegét*.

Indifferentia. A' *virtus*'s *vétek iránt való középvisélet*. Márton Istv. Miért nem *hidegvérűség*, *érzékletlenség*, vagy *erdekletlenség*? Hisz a' *középviséletet*, azounkivül hogy *szokatlan szó*, erre ugyan senki sem értheti.

Indifferentismus. A' *vallás iránt való középviséletűség*. Márton István. Lásd *Indifferentia* alatt ezen új szónak helytelenségét. *Hidegvérűség*, *érzékletlenség* ide is illik. Az új Filozofia szerint az *Indifferentismus* annyi, mint *középválovitatás*, *középségvitatás*, a' *pártatlanságnak szélesítése*. Lásd *Indifferentista*.

Indifferentista. Fejér igen könnyen csak *mindegygyeseknek* nevezi, mivel neki az *indifferens* annyi, mint *mindegygy*. A' Logikában és Moralisban *középvalóvitató*, *középségvitató*, a' *pártatlanságnak szélesítője*. Egyébaránt *felekezellen*, *pártatlan*; és a' szivre nézve *hidegvérű*, *érzékellen*, vagy a' *hidegvérűségnek*, *érzékletlenségnek* *bajnoka*.

Indigentia, *inség*: *Schürfnis*. 1) Ez általlyában a' valónak gyakorlásüggyelő, és a' vágyó tehetségben fundáltt szüksége. 2) Különöschben véve, különb-félék az *inségek*, különb-féle talpfalaik szerint. a) A' *hajlandóságnak inségei* azok, melyek csupán csak az *érzékenységnak* *ösztoneiből* erednek. Illyen az *érzékeny valóban* a' *boldogságnak* és *meglegetésnek*

olly dolgok' birtokátul és haszonvételtül való függése, melyek a' valónn kívül vannak, a' minők p. o. az eleségek, a' mulatságok. b) A' *tízta ész' inségeinek* mondatnak mind azok, a' mik az ész' czélljának elérésére megkívántatnak. Így hát *először az elmélkedő ész' nek* inségei amaz elmélkedésü-gyelő szükséges kérdések (problemák), melyeket a' természet elonkbe terjeszt, 's melyeknek feloldozásával az ész' egész tehetségét tökéletesen kifejezné. Így p. o. az elmélkedő ész' nek insége az, hogy az Istenséget az érzékeny világnak oka gyanánt előre tegyük a' végbul, hogy e' világnak létét, rendtartásait és czélljának meg-célközlésére való alkalmasságát megfejtegethessük. *Másodszor a' gyakorlatügyelő ész' nek* insége az, a' mi tárgyügyelőleg szükségképen előre tetetik a' végbul, hogy az erkölcsi ész' törvény talpvalougyelő (subjectivus) loganatosághoz jusson. *Peld. ok.* Hogy érzékeny való létemre erkölcsiképen jól cselekedhessek, erkölcsi magamviseléséhez szabott boldogságot kell reménylenem, és így a' léleknek halhatatlanságát és az Istennek létét előre tennem.

Indigere, szükolkódni valami nélkül: bedürfen, Mangel an Etwas haben. (Egeo, necessum habeo). *Azért a' pogány bölcsék' tanítására, vagy példájára nem szorult.* Pázmán Predik. A' *szorúlni valamire* igaz Magyar szójárás, melly annyit tesz, mint *ad aliquid, tanquam perfugium restringi. cogi*: ju Etwas seine Lustudt nichmen müßen.

Indigo, szükolkodó, szegény:

bedürftig, der an Etwas Mangel leidet. *Az angyalok szabadító nélkül nem voltak szükösök.* Telegdi. A' *szükös* kisebbitoje a' *szüknek*, valamint a' *sejeres, kekes*, a' *sejérnek* és *kéknak*, és ide nem illik. E' latinismus helyeit élyünk a' *szükolkodik* igével: *az Angyalok szabadító nélkül nem szükolkódtak.* Ilyen latinismust találunk Monofzlainál is: *nem bizonyosság, hanem pálcza nélkül szükös*, melyet a' Deákta-lan Magyar nem ért, 's melly helyett így szöll: *bot kell neki, nem bizonyosság.* Ember Pál is kovette e' latinismust: *az Isten szerelme nélkül egyaránt voltak szükösök.* Eggyaránt szükolkódtak.

Indignari. Lásd *Wagnert.* *Ha melto félelmünk lehet*, (ha méltán félhetünk, tarthatunk attul), *hogy nem csak reink duhodik, hanem gonofságában inkább (még meg is) elültalkodik, a' kit intunk: nem kell arra vesztegetni szókot* (a' szót). Pázm. Pred. A' *duhodik* itt inkább több, mint *indignatur*; mert annyit tesz, mint *in rabiem agitur.* A' *reink* helyesebb, mint az *ellenünk.* Az *inkább a' nem csak* utánn helytelen relativum.

Indignitas. Lásd *Wagnert.* *Az emberi nyelv a' rossz tudománybul nevedelt, méltatlanságokrul eleget nem panaszkolthatik* (panaszolko-dhat). Pázm. Hod.

Indirecte, közöslég, mellesleg: mdt gerade. Immediate helyett *eszköztelenül, eszköztelenül*: unmittelbar. *Eszköz nélkül való p. o. hivatalnak neveztetik, midon csak ő maga bucsáttya* (az) *Isten.* Monofzlai.

Indispositus, rendbeszedetlen, zavartt: unordentlich, verwirrt. Készületlen: unvorbercitet. Kedvetlen: nicht aufgelegt. *A' ki az Úr' testét készületlen veszi.* Pázm. Hod. *Készületlenül* helyesebben van itt mondva.

Indissolubile. Lásd *Wagnert*, Veresmarthynál *megoldhatatlan, felbonthatatlan*; *a' feloldhatatlan, elválaszthatatlan, szétoszthatatlan* pontosabb kifejezések.

Indissolubilitas matrimonii, *a' házasságnak elválhatatlansága.* *Gánózi.* Active elválaszthatatlansága. *A' feloldhatatlanság* ide legjobban illik.

Individualis, ridegítő, oszthatatlan. Mivel az Individuum annyi, mint rideg, *ridegség, oszthatatlan dolog*, Individualis imago, Fejérnél *eggyes képzelet*; de ez annyi, mint *unitum imaginatum*. *A' rideg kép értelmesebb.* Az individualis differentia, Fejérnél *egyenként való különbség*, hol már az előbbeni *eggyest* elfelejtette. Az *egyenként való* annyi, mint *singillatim existens, singillativus*. Megmeg Fejérnél *a' mi személyes esmérő erőnk* nem lehet egyéb, hanem *personalis*.

Indivisibilis, oszthatatlan, active oszthatatlan. *Az Istenben egy oszthatatlan értés van.* Pázm. Hod. Lethenyeinél *megoszthatatlan*, hol *a' meg helyett az el, vagy szét* turchetöbb volna: unzertheilbar.

Indivisus, oszthatlan, egész: unzertheilt, ganz. Eggy értelmű, eggyező, eggyes, eggy: cinnüthig. Lethenyeinél az *eloszthatatlan* indivisibilis.

Indolentia, indúlatlanság: Unsectlosigkeit. Rossz értelemben *er-*

zékeltenség: Unempfindlichkeit. Lásd *Apathia*.

Indoles, Lásd *Wagnert*. *Az okos érzékmódnak mint erkölcsi tulajdonságnak egyenesen ellenébe tették*, úgymond Marton István. Talán azt akarja jelenteni, *a' mi a' Deákban sentiendi ratio*; mert az *indoles* annyi, mint *hajlandóság*; *Az érzék* helytelenül formált és érthetetlen szó; és *a' sentiebam* igitül nem különbözik. Én az *ék* képzőt *a' kiavítottak* közé számlálom; mert értelme oly annyira elhalt, hogy új formációkra telvességgel alkalmatlan. Lásd erről *Analyt. Part. I. §. 42. pag. 58. és kivált pag. 60.* Valamint tehát *a' régi ék* végzésű szavakat, mellyeket *a' szokás* felszentelt, meg kell tartanunk, mivel értelmesek: úgy az újakat ki kell nyelvünkbul irtanunk, mivel értelmetlenek. *Az érzésmód* oly világos név, hogy azt minden ember egyszerre megérti. *Az egyenesen* szóban az *s* betűnek duplázása helytelen, ammint *a' Feleletben a' 139. old.* megmutattam. Pázmánnál *a' veszedelmes volta valaminek* nem tesz annyit, mint *indoles periculosa*, hanem *periculositas*, avagy *status situs periculosus cujuspiam rei*.

Indomitus. Lásd *Wagnert*. Medgyesinél *szelidítetlen*. Pázm. *Délczeg ifjú.* Pred.

Indubius, kétségtelen, nyilvánvaló, bizonyos: aufser allem Zweifel, gewiß. *A' bötűnek kétségtelen magyarázásában is újat mutatott.* Pázm. *Jöllehet mind ezek, a' mellyek (a' mik) őfelőlők mondatnak, kétségtelen és nyilvánvaló bizonyságok.* Lethenyei.

Inductio, példagyűjtés: In-

duction. Ez annyi, mint az egésznek vagy a' nemnek az észrevett részek által való ösmerete; miútt mikor a' testeknek által-lyában azt tulajdonítottuk, a' mit eddig bennük mindénütt tapasztaltunk. A' példagyűjtésből csak hasonlítólag való közönségeése támad az érzeményes (empiricus) regulának. A' másodikat azok' előzamlálásával bizonyítom. Pázm. Hod. Ez csak enumeratio; az inductio pedig annyi, mint példakkal való bizonyítás, és így példagyűjtés. Fejérel kivezetés; de ez annyi, mint eductio. Lásd Wagnert.

Indulgentia. Lásd Wagnert. Kedvezés: Nachsicht. Bücsü: Ablass, In forma absolutiois: engedelmességet, megoldozást és bocsánatot néked --- enged-
gyen az Isten. Gánózi. Az engedelmesség annyi, mint obedi-
entia: a' kegyelmezés itt helye-
sebb. E' formula legtisztábban Magyarul és legigazabban így
cjtetik: kegyelmezzen meg ne-
ked, oldozzon fel tegedet, és
bocsássa meg minden vétkeidet
a' mindenható és irgalmas Isten.
Indulgentiae plenariae, tel-
lyes bücsü: vollkommener Ablass.
*Indulgentia corrumpere, in-
dulgenter habere:* kényeztetni:
verjárteln, verhátscheln. Nem szo-
kása (az) Istennek, hogy gyen-
géltesse kedves szolgálót. Pázm.
Pred. Kényeztesse az igaz és he-
lyesen formált ige, a' kény, li-
bentia, libido, liberum arbi-
trium gyökérből. A' gyenge szö-
ből az activum nem gyengél,
hanem gyengít; de ez nem an-
nyit tesz, mint indulgenter ha-
bel. — Sine indulgentia: ohne
Ver Schonung. Kiméllés nélkül.
Pázmánnal kimélletlen. — A'
másiknak hibái eránt való en-
gedelmesség. Márt. Istv. Az en-

gedelmesség névnek ezen cítel-
met a' deáktalan Magyar solia-
sem tulajdonította, hanem így
szöll: az idegen hibáknak elne-
zése. elmellözése. — A' bul-
tsük (bücsük) csak szinte azok-
nak a' büntetéseknek leszállita-
sára rendeltettek, mellyek fenn
maradnak az igazulás után.
Pázm. Hod. — *Indulgentiae
concessio,* bücsüengedés. Pázm.
Hod. Úgy látzik, hogy a' bü-
csüadás helyesebb volna. Veres-
marthyuál bulchu. Gánócznál
Bücsü, valamint Illyesnél is.
Indulgere. Lásd Wagnert.
Indulgere ebrietatem: részegsé-
gre szabadítani az emberket.
Pázm. Pred.

Indumentum. Lásd Wagnert.
Telegdinél öltözet.

Induratio, keményedés (ke-
ményítés) Verhärtung. Atalko-
dás: Versteifung. (A') szívnek
megkeményedése. Illyés.

Ineffabilis, kimondhatatlan:
unausprechlich. Az ő kibeszél-
hetetlen irgalmassága az ele-
sett emberi nemzetnek a' bün-
alol (való) felemelésére szent
Fia' bocsátásában (küldésében)
tündöklött. Pázm. Pred. A' ki-
mondhatatlan, vagy kifejezhe-
tellen itt a' helyes kifejezés;
mert a' kibeszélleni ige más
ideát támaszt bennünk, mint
kibeszélleni magát, vagy ki-
beszélleni valamit más' fe-
jéből. Az alol után a' fel
szokatlan praefixum: a' hun a-
lol kiemelni a' természetes idea.
A' tündöklök ige az ilyen be-
szédben ki praefixumot, és a'
névben elativust kíván: Fia'
bocsátásából (küldéséből) tun-
döklött ki. — Mondhatatlan
vigassággal megújúlnak. Páz-
mán. Pred. A' kimondhatatlan
szokottabb és helyesebb.

Inefficax, fogatlan: unwirf-

fan. *Inefficax fuit monitum*, nem fogot rajta az intés; die Ermahnung prellte von ihm ab.

Inepte. Lásd *Wagnert*. Sokat alkalmatlanul tanított. Pázmán. Hodeg. *Alkalmatlanul* (bálul) vélekedtek, kik az áldozaton akármínemű czeremoniát és ájtatos cselekedetet értenek. Pázm. Hod.

Inerrabilis, tévelyedhetetlenség. Pázm. Csalatkozhatatlanság: Unirrsamfcit.

Inertia, tunyaság: Trägheit. 1) *A' szernek tunyasága* annyi, mint életteleusége, 's mint tehetetlensége arra, hogy magát mozgásba hozza. Lásd *Vita*. E tunyaságnak törvénye ez: „minden változásnak, melly a' lézerrel történik, külső oka van,“ mellyből a' Mechanicában a' *folytonfolyásnak törvénye (lex continuitatis)* következik. A' tanítás, melly e' törvénynek ellenkezőjét vitattya, *szerzelevenségnek (hylozoismusnak)* nevezetik. 2) *Az élő valóknak tunyasága* annyi, mint ama' *tétevényes (positivus)* ügyekezet, mellyel állapottyokat fenntartani akarják, 's melly tehát más állapotról való képzeteket tesz előre. — *Inertiae vis*, a' *tunyaság' ereje*; Trägheitkraft. Különös és egészen tulajdon ereje a' szernek arra, hogy ellent álljon, a' nélkül hogy a' testet mozgásba hozhassa. Ezt mások *agyszüleménynek* tartják.

Inexcusabilis, menthetetlen: unverantwortlich, más nicht zu entschuldigen ist. Pázm. Hodeg.

Infallibilis, esalhatatlan, csalatkozhatatlan, Veresmarthyánál megcsalhatatlan. De a' megitt szükségtelen: uncschlbar, uncschrüglicsh.

Infallibilitas. Az anyaszentegyháznak csalhatatlansága.

Gánótzsi. Untrüglicshcit, Uncschlbarkeit. *Infamare*. Lásd *Wagnert*. Nem szabad senkit megcsófolani. Pázm. Pred.

Infamia. Lásd *Wagnerban* Gyalázat. Pázm. Pred.

Infamis. Lásd *Wagnert*. *Inhonestus*, tisztességtelen Pázmánál csak annyi lehet, mint *indecorus*. Veresmarthyánál, *tisztességevesztett*; *jure*, törvénnel; *facto*, cselekedettel. A' *tisztességevesztett* hiabavaló szószaporítás a' böcstelen, vagy ha tetszik, a' ludas helyett. A' többi latinismus: mert micsoda deáktalan Magyar gyözze a' törvénnel, vagy cselekedettel, *tisztességevesztett* kifejezést érteni. Rövidebb és világosabb ez: *a' törvény által, vagy öncselekedete által böcstelen*. Lásd *Insignis*.

Infantia. Lásd *Wagnerban* Kisdedkor. Pázm. Pred.

Inferior. Lásd *Wagnerban* Pázmánál *alacsony*; Pred. de az *alacsony* positivusnak *alacsonyabb*, vagy per syncopen *alacsonyb* a' *comparativussa*. *Inferior Notio*. Lásd *Notio*.

Inferioritas, alábbvalóság, alság, alsóság: Niedrigkeit. Medgyesinél alsóság.

Infernus. Lásd *Wagnerban* Pokolra vettetni. Pázm. Hodeg:

Inferre. Lásd *Wagnert*. Fejéjénél következtetni.

Infestus. Lásd *Wagnert*, *Infesta itinera*: *félelmes utak* Pázm. Pred. Inkább *veszedelmeknek*, *bátortalanoknak*, *bizodalmatlanoknak* mondhatni.

Inficere, *corrumpere*. Lásd *Wagnert*. *Eggy szóval dügösítik az Apostoli Traditiók' eggyügyűségét*. Pázm. Hodeg. *Megrontják, megvesztegetik*.

Infidelitas. Lásd *Wagnert*. *Hitetlenség*. Bázuu. Pred.

Infinitivus modus (conjugationis, határatlan mód: unbecimmte Art.

Infinitudo, végetlenség, végetelenség: llencdlicfcit. (A') *vég-*
hetetlenség az, *melly által az*
Istenben mindenek fenn és a-
latt, elől és utól mérséklés és
elhatárlás (határozás) nélkül
vadnak (vannak). Medgyesi. A'
*vég**hetetlenség* szóban az igék-
nek képzője *het* nagyon hely-
telen; de *szokott*, mivel a' *vé-*
gezhetetlen szóból támadt.

Infinitus. Lásd *Wagnerban*.

Végetlen. Gánózi a' *finitust*
*vég**hetőnek* mondgya, *melly*
szó nem csak helytelenül for-
mált, hanem még *szokatlan* is
a' *véges* helyett. 1) A' *vég-*
etlen nem olyan nagyság, mel-
lyet megtoldani nem lehet, 's
mellynél nagyobbbat nem gon-
dolhatni, mint p. ó. valamely
szám, *mellyhez* egységeket töb-
bé gondolni nem lehetne. Az
ilyen végetlen nem lehet kép-
zelniünk, és már magában isle-
hetetlen. 2) A' *vég**etlen* olly
nagyság, *mellynek* akármelly
egységhez való viszonyát, vagy
arányát semminémű számmal
tökélletesen meghatározni és ki-
fejezni nem lehet, olly mennyi-
ség (*quantum*), *mellynek* nagy-
ságát, részeinek semminémű tö-
kéletes *össze**kötés* (*synthesis*)
által, megmérni nem lehet, 's
mellyről magunknak valami ha-
tározottat csupán csak korláto-
zás által gondolhatunk. Az il-
lyen végetlen, egész gyanánt
magunknak szemlélőleg nem
képezhetjük ugyan; de tiszta
érfizsgálása Izerint még is nem le-
hetetlen. *Hathatolag végetlen*
(*potentialiter infinitum*) péld.
ok. a' *vissz**amenetel* (*regres-*
sus) valakiely végetlen sorban.

melly benno mindazáltal a' *vé-*
getlent soha el nem érheti, so-
ha be nem fejezheti. Így kell
az *üdőnek* és a' *köznek* véget-
lenségét is érteni. — *Infinitum*
judicium limitans, végetlen
korlátozó ítélet: unendlicfcs, li-
mitirendes Urtheil. Ez vitató (*af-*
firmativum) ítélet, *mellynek*
csak állitmánya (*praedicatu-*
ma) tagadó, mint: a' *lélek* *nem*
halando.

Inflammare. Lásd *Wagner-*
ban. *Gerjeszteni* az akaratot.
Pázm. Pred. *Fel* *nem* *gerjesz-*
nek (gerjesztenek), *mert* *magok*
nem *égnek*. Pázm. Predik. A'
gerjeszteni csak *incitare*.

Inflammatio. Lásd *Wagner-*
ban. *Gerjesztés*. Pázm. Pred.
(Ustio). A' *testi* gyulladások
el'en *ilyen* *orvosságot* *adnak*.
Pázm. Hod. Itt talán a' *gerje-*
delem, *Anreizung*, *Regung*, *sti-*
mulatio, *agitatio* elég volt vol-
na.

Inflare, felfújni: aufblasen. A'
töb (több) *tudományok* *felfu-*
nak. Pázm. Pred. E' latinismus
helyett a' Magyar így beszél:
a' *töb* *tudomány* *felfújja* *az*
embert. Inflari: *az* *alázatos-*
ság *fel* *nem* *fuvalkodik* *akár-*
mi *jokban* *is*. Pázm. Pred. Az
igaz értelmet e' mondásból ne-
hez kivenni: *az* *alázatosság*,
akármelly *javakkal*, *vagy* *er-*
kölcsökkel *birjon*, *fel* *nem* *fuval-*
kodik. Inflari curare: *hét* *trom-*
bitát *fujtatott* *az* *Isten*. Pázm.
Pred. A' *fujtat*, a' *fujt*, *suffocat*
igének a' *factitivuma*, *melly* *má-*
soknál *fojt*, *fojtat*; de neutru-
ma az egész *Nemzetnél* *fül*, *suf-*
focatur. A' *fü*, *flat* igének a'
factitivuma v *köz**be**vetéssel* *min-*
denütt *füvat*, *inflari* *curat*: *hét*
trombitát *füvatott* *az* *Isten*.
Inflari, Pázmánnál Hod. *fupos-*

lodni, a' fokottabb *felfuval-*
kodni helyett.

Inflatus. Lásd *Wagnerban*.
A' hetedik fuvállásra nagy
mennydörgések lesznek. Pázm.
Pred. *A' fúvás* elég és helyesebb
is, mert a' *fú* helyett a' *fuvall*
ige nem törvényes, 's nem is
szükséges. — *Inflatus, a, um*.
Lásd *Wagnert*. *Megaboliz-*
tatik a' gonoszok' jó szeren-
cséjének felfuvalkodott kevély-
sége. Pázm. Pred.

Inflexibilis, hajlíthatatlan,
active hajthatatlan, hajlíthatat-
lan: unbegreiflich, was man nicht
begreifen fanu. Atalkodott: *halsbittar-*
rig. *Mikor meggondolják, hogy*
a' Bíró mindenható, kinek el-
lene (ellent) nem állhatnak:
hajlíthatatlan, kit meg nem
engesztelhetnek; végzetetlen
bölcsességű, kit meg nem csal-
hatnak. Pázm. Pred.

Inflexio. Lásd *Wagnert*. A'
Grammaticában *hajlítás*: *Beug-*
ung.

Influere. Lásd *Wagnert*. és
Influxus. A' *Fü Istén bejárúl*
az elválasztásnak decretumá-
ba. Ember Pál. Ezt a' Magyar
ügy, ammint kell, meg nem ér-
ti. *Bejárúlunk a' templomba,*
melly már készen áll. Ember
Pál' mondását a' Magyar így
ejti: *a' Fü Istennek köze van*
az elválasztásnak decretumá-
hoz.

Influxus, erő, erőhatás, ér-
deklés, illetés: *Einfluß, Einwir-*
fung. *Influxusnak* nevezzük,
mikor valamely magavaló (*sub-*
stantia) más magavalóban vala-
minek oka lesz. Hogy az *érdek-*
lés, az *illetés* is okoz valamit
az illetett az érdeklött valóban,
kételkednünk nem lehet: ezek
tehát az *influxusnak* legmagya-
rabb nevei. Az *erőhatás* job-

ban közelít ugyan a' *Deáknak*
és a' *Németnek* betűjéhez; de
értelmét nem teszi ki olly vilá-
gosan, mint amazok. A' *beso-*
lyás olly szolgál fordítás, és olly
járatlan a' Magyarban, hogy
majdnem olly nevétséget okoz,
mint a' *beképzéseserő*, *Einbil-*
dungsraft, vagy a' *dárdafeny,*
Spießglah, melly helyett a' Ma-
gyar nyelvhövítő *Spießglanz* ne-
vet látott. Az *influxus physi-*
cus magába csak ama pusztá
mód, mellyel magunknak a' sub-
stantiák között való közösséget
gondoljuk. Lásd *Communio*.
Az *influxus* névnek ezen értel-
méről a' régi Romaiak nem is
álmodtak, és így ugyanezen ér-
telemben a' barbarianusok kö-
zé is tartozik. E' helyett Cicero
a' *tactus* (*érdeklés, illetés*) szó-
val él: *is solis tactus est, ut*
non tepefaciat solum, sed etiam
comburat; és másutt: pluster-
rarum situs, quam lunae ta-
ctus ad nascendum valet. Az
élféle mondásokban mink az *e-*
rő, vagy *érdeklés*, vagy *ille-*
tés nevekkel helyesen élünk.
Maga is a' *Deák* a' *vis* névvel
tilztábban ejti azt, a' mit mink
influxusnak mondunk, mint
vis siderum. Az élféle bar-
barismust, mint *ego in istam*
rem non habeo influxum, idj
habe in diese Sache keinen Einfluß,
a' tilzta Magyar, ammint a' kör-
nyüállások megkírányják, kü-
lömbfélekepen szokta kifejezni,
mint: *ehhez nekem semmi kö-*
zöm, hol a' köz communiót je-
lent; vagy, e' dolog éntöllem
nem sugg; vagy, e' dologhoz
én semmit sem szólhatok; vagy,
e' dolog tehetségem környéke-
be nem tartozik 's a' t. —
Influxus mutuus, viszonyerő,
viszonyérdeklés, viszonyille-

tés: Wechselwirkung. Lásd *Communio*. *Micsodás bejárulása* lehessen veszedelmes nyavalyosságokban. Ember Pál. Lásd *Influere*, hol a' bejárul ígérül van a' szó. *Micsoda köze* lehessen veszedelmes nyavalyosságokhoz.

Infortunium. Lásd *Wagnerban*. Az erős férfiak' állhatatosságát semmi szerencsétlenség el nem változtattya (megnem tántorította). Pázm. Pred.

Infringere. Lásd *Wagnerban*. *Compescere*. (Az) Isten' akarattal ellenező kívánságinkot zabolára fogjuk és megtörjük. Pázm. Pred.

Infructuosus, gyümölcstelen, terméketlen: unfruchtbar. Halztalan, fogatlan: vergeblich. A' sovány Pázmánnal *sterilis*, *aridus*, *maer*: Az igaz lelki páfistorok' hivatalya nem sovány hivatal; hanem ex által természet felett való hatalom adatik. Pázm. Hodeg.

Ingeniosum az Aestheticában elmes.

Ingenitus, vele született, vele lett, a' természetül adott: angeboren, von Natur gegeben. Születetlen: nicht geboren, ungeboren. Medgyesinél is *születetlen*. Bíró Mártonnál a' *születetlen*, talán *születlen*, vagy *szülőtlén*, *matre carens* helyett hibáson áll: mert az *atlan*, *etlen* képzőt az igéknek gyökéréhez kell ragasztani, mint *iratlan*, *kéretlen*.

Ingenium, elme: Genie. A' természetnek olly adományya, melly a' mesterségnek törvényeket szab; vagy ama' velünk született *elmekétség* (*Genius*, *Gemühteanlage*), melly által a' természet a' mesterségnek törvényt szab. Németül anyyi né-

mellykor, mint *Gemüth*. *Ingenii aueipitis*, vani, et mutabilis est: Er hat ein leichtfertiges Gemüth: állhatatlankodó elméjü (elzu). A' *Gemüth* szörül *lásd Animus*. E maximis ingeniiis vix aliquod, aut nullum est sine mixtura amentiae: vagy ritkán, vagy soha sem találta-tik olly nagy ember (elme), a' ki minden órában eszén legyen's (a') fogvatkozások boldonságit cselekedetibe ne elegyitse (egyítse). Pázm. Pred. — *Ekkor tünik ki a' gondolkodó erőnek legfőbb grádicsa*, a' teremő *esz láng* (mint a' *líztláng*) *teremtő esz*. Az *esz láng* inkább illene arra, a' mit a' Deák az *actus mentis* által jelent.

Ingenuitas, nyíltszívűség: Offenherzigkeit. Meg kell ezt különböztetni az *Figyenessegtül* (*sinceritas*, *Aufrichtigkeit*). A' *nyíltszívűség* olly fő regula, olly maxima, melly szerint az igazságot, mellyet tudunk, egészen kimondgyuk; a' mi csak alkus kötelesség. Az *egyenes-ség*, melly *igazszóllásnak*, *igazmondásnak* (*veridicentia*) is nevezetetik, azt kívánja, hogy az, a' mit mondunk, igaz legyen.

Inhabilitas, *Alkalmatlanság* *találtatna bennünk valamelly munkára*. Pázm. Hodeg. *Un-tauglichkeit*.

Inhaerentia, függés, függetmény: *Zuhärenz*. Az állomány-nak (*accidensnek*) a' léte. Lásd *Accidens* és *Subsistentia*.

Inhaesivum suffixum, állapító ragaszték, a' Grammaticában.

Inlians. Lásd *Wagnerban* *Inlio* alatt. A' másenn *kapodosó* (kapdosó) *tolvajokat*, a' *hitetlen és káromló pogány*

nemzeteket hatalmas Birodal-
makkal ékösíti (az) Isten. Páz-
mán Predik. Csak egynehány
igéből szül a' *dos, des, dös* szó-
képző gyakorló igéket; mint
fogdos, csipdös, öldös; de nem
epentheticával, mint a' *kapodos*
volna, a' *kapdos* helyett. A'
kapkodik mindazáltal és a' *kap-*
doz igék helyesebbek és ösme-
retesebbek.

Inhonestus. Lásd *Wagnert.*
Veresmarthynál, *gyalázatos,*
rut. Pázmánál a' *díztelen,*
decore carens; a' *tisztességte-*
len indecens, indecorus.

Inhonoratio. Nem láttyuké
az egyházi szolgáknak böcsü-
lettségét? Monofzlai. E' La-
tinismus helyett magyarosab-
ban állunk imígy: *nem lát-*
tyuké, hogy az egyházi szol-
gák nem böcsültenek?

Inhumanitas. Lásd *Wagner-*
ban. Pázmánál embertelenség.
Ilodeg.

Inimicitia. Lásd *Wagnert.*
Christus eljövetele előtt béké-
letlenség volt az Isten között
's miközöttük. Moln. Alb. Az
inimicitia ellenkedés, *viszálko-*
dás. A' *bekéll* annyi, mint *re-*
conciliatur; a' *bekéletlen,* *ir-*
reconciliatus; a' *bekéletlenség,*
irreconciliatio. A' *beketelenség*
annyi, mint *discordia.*

Inimicus. Lásd *Wagnert.*
Inimicorum dilectio: Feindeslie-
be, *Ellenségszeretés* Pázm. Pred.
helyes kifejezés.

Intelligibilitas, érthetetlen-
ség: Unverständlichkeit. Értelmet-
lenség: Unentlichkeit.

Iniquitas. Lásd *Wagnert.* A'
rég Magyar könyvekben több-
nyire *hamisságnak* mondatik,
melly szó felette nagyon gyeuge
arra, hogy az *iniquitásnak,*
igazságtalanságnak, törvény-

szegésnek értelmét kifejezze. A'
hamis a' Német *hämisch* névből
kolesönöztetett valaha, és most
csak annyit tesz, mint *fallax,*
falsus, vagy *adulterinus,* vagy
petulans, sőt sokszor még jó
értelemben is annyit, mint *astu-*
tus, sagax. — *Hamisságokban*
és bűnökben fogantattunk. úgy-
mond Pázm. Pred. Másutt pe-
dig így szól: *Mi* (mink) *tehüt*
utavefztett balgatagok heiban
bolyongottunk és süradtunk a'
hamisság' útyánn. Pázm. Pred.
Az *utavefztett* helyett, helye-
sebb volna valamivel az *ütunk-*
vefztett, mivel a' nominativus
mink első személy a' plurálisban.
De miért nem inkább *eltévedt?*
Vegyük észre azonkívül ama'
nyelvrendelenséget is, hogy az
utolsó szóban *üttyánn* meg van
a' *ty* nyomosítás, ammint nyelv-
vünknek törvénye megkíván-
nya; az *utavefztett* szóban pe-
dig már elmulattatik, az *uttya-*
vefztett helyett. A' *heiban* helye-
telen szólásfelelet; mert gyökere
nem *heü,* hanem *hiü,* mellynek
egész nyelvünkben csak egy
szótársa van, *fiü* tudni illik. Pos-
sessivuma az előbbeninek most
már *hijjá*; azért mondgyuk:
csak *e' hijjával voltunk még*;
de valamint a' *sta* úgy a' *hia* is
nem szokatlan, mellyből azu-
tánu a' *hiában* (haszontalanul)
adverbium támad.

Initiatio, befzentelés, felszen-
telés: Einweihung.

Initium. Lásd *Wagnert.* E-
leltal fogva, Pázm. Pred. ez a'
plurálisban van, és csak a' nyo-
mosító *j* nélkül szükölködik *ele-*
jétül. De a' singularis szokottabb
elejétül fogva, és magyarosabb
is, mivel nyelvünk a' pluralis,
a' hol csak könnyen lehet, el-
kerüli.

Injuria. Lásd *Wagnert*. Veresmarthyudl a' bosszúval illetni ide nehezen tartozik, mert a' bosszú, *vindicta*; a' bosszúság pedig *injuria*. A' szentek' közbenjárása nincs Úrunk' sérelmére. Pázm. Hod. *Injuriam inferre*: sérteni. Pázm. Hodeg. — Illyésnél *bosszútetel*; de ez szókatlan kifejezés mind az *injuriarúl*, mind a' *vindictarúl*. *Eszedbe ne jusson sérelmed*. Pázm. Pred.

Injustitia, jusügyeletlenség, jussértés; Ungeredtyigfeit. Lásd *Justitia*.

Injustus, Lásd *Justitia*.

Innaturalis, természetlen; unnatürlidy.

Innatus, a, um, velünk született: angeboren, anerschaffen.

Innocens. Lásd *Wagnert*. A' kit büntelennék ítél, megfeszítette. (felfeszítette). Pázm. Pred.

Innumerabilis. Lásd *Wagnert*. Számlálhatatlan. Gánótzsi.

Inobediens, engedetlen, szófogatatlan: ungehorsam. A' szófogatatlank' gyötrelme az engedelmes hivek' vigasztalása. Pázm. Pred.

Innolescere, pro *inveterasce-re*: megrögzeni. Pázm. Pred. Igazán az *innolescere* annyi, mint nőni, vele nőni.

Inquinatus, tisztátalan, förtötzetelt, förtelmes, megmocsokolt, mocskos: unclean, verunreinigt, befleckt, besudelt. Pázmánál *fertelmes*, *habarczos*. Pred. A' *habarczos* szokatlan. A' *hab.* és *habar* szavakból a' nyelvnek ifjú korában a' *habarék* helyett a' *habarcs* támadt, de nagyon természetlenül, mert a' Tóttül kölcsönözött kissebbitő (diminutiva) szóképző cs az igékhez, a' minő itt a' *habar*, felette fo-

nákül ragasztatik. A' *habarcs* szószörnyetből lett a' hasonló értelmű adjectivum *habarczos*, a' helyes *posványos*, *mocsáros* helyett. Hogy a' cs helyett a' régi könyvekben a' ez felette sokszor hibásan áll, kiki tudgya, a' ki a' régi Magyar könyvekbe csak egy keveset is betekintett. Lásd Szabó Dávid kised Szotárát *Habarts* alatt.

Inquirere. Lásd *Wagnert*. *investigare*, *disquirere*. Ha (a') király' levelét hozzák, nem *visgallya*, a' ki *efzes*, *micsonda pennával*, *mellyik deák írta*. Pázm. Pred. *Ne czirkályuk annak életét*, a' ki *szöll*: Pázm. Pred. A' *czirkálni* ige a' Deák-ból van véve, és semmi szüksegünk reá; mert az *explorare*, *pervestigare*, *lustrare* igéket ki tudgyuk mink Magyarúl mondani. Égerben és környékében még a' *kerülő* is szokott és értelmes a' *czirkáló*, vagy az *ör*, *csősz*'s a' t. helyett.

Inquisitio, nyomozás: Untersuchung. Fejérnél *visgáladás*, *visgálat*; de a' *visgálni* annyi, mint *considerare*, *critice inspicere*. Lásd *Wagnert*.

Inquisitor. Lásd *Wagnert*. *Haereticæ pravitatis*: *eretnek-ségvisgáló*. Veresmarthy. Az *eretneknymozó* helyesebb és értelmesebb.

Insanire. Lásd *Wagnert*. Pázmánál *megbolondulni* Pred. annyi, mint *mente capi*: *ven Sinnem fommen*. *Valamég a' visszakeresztelők nem bolondoskodtak*. Pázm. Pred. *bolondoztak* helyesebb.

Insatiabilis. Lásd *Wagnert*. Pázm. *telhetetlen* Hodeg. *Insatiabilis est*: *telhetetlenkedik*. Pázm. Pred.

Insensatus, érzékenységtelen:

fülfő. Pázm. Pred. — Elzelen: unermüchtig. Az *érzékynségte- len* annyi, mint *sensu carens*; az *érzékellen* pedig *insensilis*; az *érzéketlen*, *insensibilis*, quod sentire non potest. Insensatus annyit is tehet, mint értelmetlen: was kann Sinn hat, unermüchtig.

Insensibilis, érzéketlen, érzéshaladó: überfüchtig. Érzékellen: unermüchtig.

Inseparabilis, válthatatlan, active létevéálzthatatlan: unermüchtig. Mert ok e két vallásnak egymástul elválthatatlan eggyességét látván, értvén, mind a két confessiot egyaránt vallják, oltalmazzak. Lethenyei.

Inseparabiliter, válthatatlanul, active válfzthatatlanul: unermüchtig. Hogy két természetek (az) isteni és emberi, a személynek eggyességében elválhatatlanképen (elválhatatlanul) eggyesültek. Lethenyei. Hogy szükül a Magyar belzéd, mikor Deák rájárva vonatik!

Inserere. Lásd *Wagnerban*. *Belé oltani a tudományt*. Pázmán Pred. Zenghet az ékes szófulunkbe, de foganos nem lehet a jószágokra (az erkolesök- re), hanem ha isteni malfzta belénk oltatik. Pázmán Pred. Hanem úgy foly (nem folyik), mint ha a Deák szok közbevetve sem volnának. Pázmán Pred. Az igaz Magyar az utolsó szavakat illy renddel adgya elo: mintha a Deák szok közbe sem volnánk vetve. Ez pedig annyi, mint *interserta, interpolata verba*.

Insidiae. Lásd *Wagnerban*. Ha az ördöggel nem cimborul testünk és kívánságival nem segíti az ördög' inceselke-

déseit. Pázm. Pred. E' mondásban első tekintettel meg nem lehet határozni, ha az *ördög* nominativuse, vagy kurtított genitivus? A' nak, nek ragafztekot nem kellene nekünk olly könnyen elhagyni, hanemha a' regula megkívánnya: az *ördögnek inceselkedéseit*. Dum brevis esse volo, obscurus fio.

Insignis, insigne. L. *Wagner*. *Insigne gentilitium*: a' czimer szörül lásd *Character moralis* alatt. Pázmánál a' *czégre*. Predik. annyi, mint *infamis*; de még ennek is más valóságos Magyar nevek felelnek meg, ammint *Wagnerbúl Infamis* alatt látni, úgy hogy a' Német *Seiger* névbül megrottolt *cziger* és *czégré*s szavakhoz folyamodnunk tellyességgel nem kellene.

Insociabilis. Lásd *Wagner*. Pázmánál az *egybeszerhetellen* sem rollz. Hod.

Insolens. Lásd *Wagnerban*. Pázmánál *negédes* Hodeg.

Insolubilis, feloldhatatlan: unauflöslich. Megfizethetetlen: unzahlbar. Pázmánál a' *fejthetellen* inkább *inexplicabilis, inexplanabilis*.

Insomnis, álomtalan: schlaflos. Az *imette* szörül lásd *Vigilando* és *Vigilantia*.

Inspirare. Lásd *Wagner*. A' *sugarlani*, vagy *sugarolni* helyett Pázmánban (Hodeg) a' *sugalni* és *megsugallani* helytelenül formált igék. Lásd *Analyt. Part. I. pag. 315. 4)*. Ihléni: begeistern.

Inspiratio, sugarlás, ihlés: Eingebung, Einsprache. Befúvás, belehellés: das Einblasen, Einhauchen. Az *ördög' sugallását* (sugarlását) követi, a' ki bünt cselekszik. Pázm. Hod. Belső,

(interna). Pázm. — *A' szent Lélek' ihléseiből azt írja szent Péter.* Monofzlai. — *Az ő ihlése nélkül semmit az örök életre érdemest (érdemest) nem tehetünk.* Illyés.

Inspiratus, sugarlott: cingezgen. Illett: begústert.

Instabilis. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál állhatatlan. Predik. Instabilem esse: állhatatlankodni. Pázm. Pred.

Instigare. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál Pred. kűsztetni.

Instinctus, ösztön: Trieb. Artisticus, mesteröszton: Kunsttrieb. Annyi, mint érzelt inség, hogy valamit tegyünk, vagy valamivel éllyünk, minckelőtte rólla ézfogásunk van. Illyen az állatoknál a' mesteröszton (*instinctus artis*, Kunsttrieb). *Valamelly vak ösztonnek igazgatásából.* Sárvári Pál. Talán igazgatásából; mert a' mi vak, az nem igazgathat. Fejéjénél testi öszton. De ennek csak a' lelketlen testeknek némelly hajlandóságait, vagy inkább kűszségit lehet nevezni, a' minő a' *gravitas*, a' *vis inertiae*'s a' t. Az *instinctus* az eleven állatokban öszton, és legfelyebb vak öszton; de nem testi, mert a' páratlan, vagy lelketlen testben az ilyen öszton fel nem találatik.

Instituere. Lásd *Wagnert*. Illocare. *A' Püspök allassa helybe a' páfstorokot.* Pázmán Hod. Hogy az állatni helytelen szó az állítani helyett, láttuk *Assertio* alatt. Itt az *instituere* annyi, mint beiktatni. *Krisztus rendelte az Öltári szentseget.* Moln. Albert.

Institutio. Lásd *Wagnert*. *A' házasság az ő első szerzéséből.* Veresmarthy. *A' Pá-*

pákot a' Pápista szerzéseket mardossa. Pázm. Hod. *Soha annyi könyv nem lehet, hogy többet ne írhasanak a' hívek' tanítására.* Pázmánnál Predik. *A' kerejszégnek végbivitelére Krisztus' szerzése szerint szűkséges 's a' t. Gánolzi.* *Az Urvochorának (Ur vacsorájának) szerzése.* Pázm. Hod. *A' szentsegek' szerzése.* Monofzlai.

Institutum. Lásd *Wagnert*. *Az Eneratiták kárhözlatyik ezt a' szerzetet.* Telegdi.

Instructio. Lásd *Wagnert*. *Az imádság' is az Öltári szentsegs' kűszolgáltatásának módgyáruól sok szép tanúságokot (tanításokot, oktatásokot) adván.* Pázm. *A' tanúság tulajdonképen és szoros értelemben annyi, mint testimonium. A' híveknek a' páfstoroktól kell venni tanúságot.* Pázm. Hod. oktatást. — *Az Isten' ellenségtől vagy on oktatása.* Pázm. Hodeg.

Instrumentalis causa. Lásd *Causa.* Instrumentale suffixum, a' Grammaticában segítő ragaszték.

Istrumentum, szerzám: Werkzeug. Pázmánnál eszköz; de ez annyi, mint *medium*.

Insultatio. Lásd *Wagnert* *Insulto* alatt. Illyésnél ingerkedés; de ez *irritatio*, *laccessitio*.

Insuper. Lásd *Wagnerban*. Ennekfelett. Pázm. Pred. *A' Régiek az efféle adverbiumokban szerették a' tautológiát, csak hogy a' postpositiókkal a' Deákot majmozhasák. A' selett dativus utánu soha sem áll; mert nem mondgyuk a' haznak selette, az a' sztalnak selette; hanem nominativussal, melly előtt Deák praepositio soha sem áll:*

a' ház felett, az asztal felett. Itt is tehát e' felett, vagy e' felett.

Integritas. Lásd *Wagnert*. Tellyesség, épség: Vollständigkeit. A' hitnek epségét követi. Pázm. Hod. A' szent könyvek épsége. Pázm. Hod. Az Aestheticában egészesség.

Integer. Lásd *Wagnert*. Az Aestheticában egész.

Intellectualis, értelemügylő, értelemillető, értékeny, érteményes. — *Intellectualis cognitio,* értelemillető, vagy értelemügylő ösmeret: Intellectualis Erkenntnis. Ez tudni illik az értelem által (*per intellectum*) vitetik végre; valamint az érzésillető, vagy érzésügylő ösmeret (*sensitiva cognitio*) az érzékenységek által. E' különbség nem a' tárgyakot illeti, hanem az értő tehetséget, mely a' tárgyat vizsgálja. Így a' csillagoknak ösmerete az elmélkedő csillagtudományban *értelemügylő,* vagy *érteményes*; a' pulzta történetes (*historicus*) csillagírásban pedig *érezsügylő,* vagy *éreményes*. — *Intellectualis mundus,* értelemügylő, vagy *értékeny,* vagy *érteményes világ:* Intellectualis Welt. Ennek tudományépülete (*systemája*) a' világot csupán csak a' tisztá érznek törvényei szerint vizsgálja, az érzékeny szemlélésnek minden tekintete nélkül. — *Intellectuale phaenomenon,* a' jelenést értelmésíteni: die Erscheinung intellectuiren. Ez annyi, mint a' jelenést valamilyen *valamiség* (*res in se, noumenon,* Ding an sich) hár-melley zavartt értelemképzettyének, érteményének tartani. Az értelmésítésnek általellenében áll az érzékenyítés (*sensificatio,*

Versündigung). Lásd *Sensus.* Fejénel *gondolkodásbeli.* Lásd ezt bővebben *Perspicuitas* alatt.

Intellectus, értő tehetség, értelem: Verstand. 1) Általában a' nemérzékeny, és öntehető, öntehetőséggel bíró, ösmerő tehetség, az önkény (*spontaneitas*); avvagy ama' tehetség, mely képzeteket (*repraesentatiot,* Vorstellungen) maga szulhet, a' képzeteknek adott talpzerébe egységet hozhat, tárgyakot gondolhat, ítélhet; az érzékössöknek, akár értelmesek legyenek, akár nem, a' reguláknak, a' fejtegető ösmeretnek tehetsége; olly tehetség, mely tapasztalás-előzőleg öszvekötni, s az adott képzeteknek külömbfélésségét az öntudásnak egysége alá hozni képes. Általellenében áll ez az érzékenységgnek, a' fogathatóságnak (*receptivitas,* Empfänglichkeit) a' szemlélések' szenvedő tehetségének. Ezen értelemében véve magában foglalja az értelem egyszersmind az ítélő erőt, és az ész is. 2) Szorosabban véve az *értelem* olly tehetség, mely szemléltt tárgyakot gondolni, s azokról érzékössököt szülni, és itéleteket ejteni képes; a' szemlélések' jelenések' egységének tehetsége, mely erre nevezé *értelemegységnek* is neveztetik; ösmerő tehetsége a' tapasztalásoknak, és a' reguláknak, a' mennyire a' törvényeknek általellenében állanak. Ezen érzékössök szerint az értelem az észtől szorosan külömbözik. Az értelmet kétféléképen tekintjük: úgymint: a) *észügylő* (*logicus*) és *érteményes* (*empiricus*) halzonvételében, mint *éreményes* értelmet, a' mennyire az érzékeny szemlélésből a' tárgyakról va-

lóságos érzefogásokat szul, és ité-
leteket ejt; mint olly tehetsé-
get, melly tapasztalásbéli tár-
gyakat gondolhat, azaz, magá-
nak tapasztalásbéli érzefogáso-
kat képezhet, és ama vilzonyo-
kat, mellyekben ezen érzefogá-
sok állanak, meggondolhattya,
és így tapasztalásbéli itéleteket
ejthet. b) *Váloságos* halzonvé-
telénél úgy tekintjük, mint sa-
ját fogásainak (*conceptussai-
nak*, Begriffe), és talpállitásainak
forrását; mint *tiszta érzet*, azaz,
a' gondolásnak puzta formáját,
határozott érzeményes szemlélés
nélkül. Áll e' tehetség részént
a' tiszta értelemfogásokból, av-
vagy érteményekből, részént a'
tiszta értelemnek talpállításaiból.
Vélt tárgyai a' tiszta értelemnek
értelemvaloknak neveztetnek,
(lásd *Res*), ezeknek sommája
pedig *értelemvilágnak* monda-
tik. Lásd *Intellectualis mun-
dus*. A' mi emberi értelmünk
fejtegető (*discursivus*), és így
valamennyi képzettvei gondola-
tok, nem pedig szemlélések. Mi-
vel pedig ama' talpszerek, mel-
lyekkel az értelem bánik, az
érzékenységtől hordatnak öfve,
és az érzésben szükségképen elő-
jönnek, az értelem, foglalat-
tyára nézve, az érzékenység alá
van vetve. Ellenben, mivel az
értelemfogások, értemények,
(*conceptus*, *Verstandesbegriffe*)
nem csak csupa hátramaradt
érdeklési az érzékenységeknek,
hanem azonkívül magokban va-
lami olyast is foglalnak, a' mi
az értelemnek tulajdona, 's mi-
vel magát az értelemnek fogla-
latossága bizonyos tulajdon tör-
vényekhez, úgymint a' gondo-
lás' formáihoz alkalmazattya,
mellyeket neki nem az érze-
kenységek szabnak, következik,

hogy a' fogások' (*conceptusok*)
formáira nézve az érzékenység-
től nem függ, és hogy az érte-
lem nem enuek módolása, mo-
dificatiója. — *Intellectus com-
munis*, köz, vagy közönséges
értelem: gemeiner Verstand. Ez
annyi, mint ama' tehetség, mel-
lyel valaki érzefogások után itél,
ha mindgyárt ezeket, mint talp-
állításokat, csak homályosan
érti is. Deakül ezt *communis
sensusnak* is mondgyák. Lásd
Sensus communis. Ész: *Ver-
nunft*. Vélekedés: *Wohnung*,
Sinn. A' belzédnek, vagy akár-
melly egyéb jelnek értelme: *Be-
deutung*. Foglalat: *Inbegriff*. Páz-
mánál *értelem*. Hodeg. *Pro-
capto: érzefogás*. Begriff. Med-
gyesinél is *értelem*.

Intelligens ens. *Eszes va-
ló*: *Bernunftiger Wesen*. Ollyan
való, melly magának törvé-
nyeket képez. *Gyakorlúsügye-
lőleg eszes való* pedig az, melly
e' képzetek szerint foglalatoss-
kodhat.

Intelligentia, érzés: *Intel-
ligenz*. *Eszes és szabad való*. A'
tiszta érzéséget az értő és vágyó
tehetségnek minden érzeményes-
ségétől elválasztva gondollyuk,
és így az érteményes világhoz
tartozik. Pázmánál *értés*, *pro-
intellectione*, *Hod*, a' miről lásd
Indivisibilis. Az *érték* Pázmán-
nál, mikor így szól: *vékony
értékemből esik fogyatkozás*,
Hodeg. nem annyi, mint *in-
telligentia*, hanem *facultas*,
valor: mert az *érték*, az *ér-
valet* gyökérből származik, nem
pedig az *ért*, *intelligit* gyö-
kérigéből. *Az Isteni dolgok'
értéséhez olyan a' mi okos-
ságunk, mint a' denevér' sze-
me a' napvilág' sugárhoz*.
Pázm. a' nap' sugárhoz elég,

és az okosságunk helyett az ész, vagy elme határozottabb volt volna. Fejérnél az értelmesség nem lehet egyéb, hanem intelligibilitas, perspicuitas.

Intelligere, érteni: verstehen. 1) Annyi, mint valamely szemlélhető tárgyról érzeményes (empiricus) élfogást birni, a' szemlélésnek külömbféleségeinél valamit gondolni. 2) Annyi, mint megfogni (comprehendere, begreifen), lehetőségnek talpokát átlátni, a' tapasztalásból következtetések által megösmerni. Ama' romlott Deákság szerint nobis ad intelligendum dare, Pázmán Pred. így szól: értenünk adni, ama' törzfökös Magyar kifejezés helyett: értésünkre adni. A' Deák Gerundiumoknak Magyar kifejezéséről lásd *Analyt. Part. II. §. 108. 118. et seqq.* azután pag. 318. f) és pag. 354. f). Intelligendi vis, facultas, Fejérnél értő erő. A' tehetség ide jobban illik, mint az erő, melly többnyire vis corporea. Intelligi facere: az Isten' szent akurattyát selebaráttimmal is értetni. Telegdi. Mivel az értet ige az ér, perlingit gyökérből járatosabb, nagyon tanácsos, a' másik értelmet egy kis körülírással, mint értésere adni, vagy más igével kifejezni, mint megösmertetni.

Intelligibilis, érthető, értékeny, gondolható: intelligibel, erfennbar. Így neveztetik az, a' mi semmikép sem érezhető, hanem csupán csak az értelemnek adatott; s a' mit gondolni ugyan lehet, de ösmerni nem lehet; vagy legalább, a' mi érzéshaladó rézfüről vizsgálatik, mint p. o. a' gondolható szemlélés, alku (conditio), tárgy,

világ. Lásd *Intuitio*. A' gondolható tétemény (factum nomen, intelligibile That) az, mellyet csupán csak az ész által lehet minden időalkú nélkül megösmerni. Ellenkezője a' gondolhatónak az érezhető (sensibile). E' külöbség magokot a' tárgyokot illeti.

Intendere. Lásd *Wagnert*. Az Isten nem vigyáz a' mi dolgainkra, így szollanak a' gonofzok. Pázm. Pred. A' vigyázni, invigilare, mellyhül kölcsönöztelet is, (vigil); ideo a' gondoskodik, vagy gondot visel, gondol jobban illik.

Intensio, feszülés, active feszítés: Spannung. Duzmaztás, duzmadás: das Aufblähen. Vocis: Izózatemeles: die Erhebung der Stimme. Animi, erőlködés, iparkodás: Anstrengung. Fejérnél a' feszítőség, a' helyesebb feszíthetőség helyett, inkább intensibilitas, a' feszítésnek erőssége pedig intensionis validitas. Az intensio conceptuum, Fejérnél: értelmek' ereje, vagy foglalattya; de az értelem nem conceptus: mert ez ézfogás, a' notio pedig értevény; az erő annyi, mint vis; a' foglalat pedig argumentum, id, quod continetur, summa.

Intentio. Lásd *Wagnert*. (A') Szegény ember' szándékát boldog Isten vezérli. Pázm. Hod. Illyésnél igyekezet, (ügyekez), szándék.

Intercessio. Lásd *Wagnert*. Közbenjárásnak is mondatik.

Intercessor. Lásd *Wagnert*. Szózföllő, esedező. Pázm.

Interdictum, egyházi tilalom: geistlicher Verbot. Cánó-tzi. Lásd *Wagnert*.

Interesse pro lucri studio: haszontekintet.

Interessentia, haszonkereset : Gewinnsucht. *Rationis*: észletészés.

Interjectio, indulatjel indulatlalzóeska : Zwischenmert.

Interitus. Lásd *Wagnerban*. Enyészés: das Bergehen, das Ber-schwinden. A' magavalónak, vagy állítmányának nemléte, melly léte után következik. Az *ártatlan ifjú király' veszése után*, úgymond Pázmán, kinék a' *jactura* megmeg másutt annyi, mint *vesztés*: Győr' *veszteségn az egész kereszténység megrémült*. Pázm. A' *veszés* szokatlan szó az effélékben, valamint a' *vesztés* is. A' *veszés* a' Magyar a' *megveszesre*, vagy az *elveszésre* hamarabb megemlékezteti, mint a' *végromlásra*; a' *vesztés* pedig inkább a' gonosztévőnek halállal való büntetésére, mint a' várnak *elvesztésére*. A' *veszés* helyett jobb volna még az *elveszt* is, melly a' szokatlan *veszt* helyett szinte oly értelmes, mint az *est*, az *eset* helyett a' *vesztés* helyett jobb volna még a' *vesztéség*, vagy az *eset* is. De a' *veszély* és a' *veszedelem*, mivel annyit is tesznek, mint *periculum*, annyit is, mint *pernicies*, *excidium*, *exitium*, *strages*, *clades*, legjobb nevek e' mondásokban: az ifjú királynak elveszte, veszéllye, veszedelme után: Győr' esténn, eseténn, veszedelmiénn 's a' t. a' Mohácsi veszedelem. Lajos' veszedelme, Trója' veszedelme 's a' t. mellyek mind járatos mondások. Másutt Pázmánnál is annyi a' *veszedelem*, mint *interitus*. Pred.

Intermediatio, közbenjárás. *Wagnerban* lásd *Intercessio*.

Intermediator, közbenjáró. Lásd *Wagnerban* *Intercessor*.

A' *pap követ és szószóló a' földön az Isten és az emberek között*. Gánózi. A' *között* *positio* a' *közbenjáró* nevet kívánja e' mondásban: mert a' *követ* és *szószóló* más ragaszkodókat kívánnak: az *embereknek követtye az Istenhez*, *szószólója az Istennél*. Másutt Gánózi is *közbenjárónak* mondgya.

Intermedius. Lásd *Wagner*. Első atyántúl a' *közbevetettekenn* (az) *utolsó emberig kiterjedvén*. Pázm. Irod.

Intermissio. Lásd *Wagnerban*. *Sine intermissioe*: *untalan*. Pázm. Pred. Az *untalan* annyi, mint *nontaduosus*; az *untalan* és *szüntelen* két ige, mikor a' nevekhez illő *talán*, *telen* formativa áll utánok kurtított adverbiumok az *untalanul*, és *szüntelenül* helyett; de nihelyt az ige'khez illő *atlan*, *ellen* van utánok, *adjectivumok*; és gyökérigéiknek *un*, és *szünik* értelmeit megtartják. Lásd *Analyt. Part. I. pag. 87. Tertio*.

Internus, a, um, belső, bel: *in* *in* *in* *in*. 1) A' *tiszta észnek számára a' belső* annyi, mint ollyas állítmány (*praedicatum*), melly nem valaminek a' viszonyát fejezi ki; a' mi léte szerint semmi ollyasra nem ügyel, a' mi tölle különbözik; belső állítmány (*accidens*); tapasztaláshaladó értelemben vett *belső*. A' *szernek* illy b. l. seje niucsen. A' *külső* viszonyókból (*relatiókból*) áll. 2) Az *erzemenyes észnek számára*: a) a' *belső* előzőr az, a' mi a' belső érzés' elejébe állítatik; de nem a' köznek formájában, mint p. o. az *elmének* valamelly állapottya; a' *külső* ellenben az, a' mi a' külső érzékenységekhez

tartozik, és a' közre nem ügyel, a' *belső és külső jelenés*. A' *belső* más formában *külső* gyanánt jelenhet meg. Az *erzékenyes észnek* számára b) *belső*sök másodszer a' tartós és önletű (*per se subsistens*, *selfständig*) viszonyai a' *külső* jelenések' magavalóinak a' közben, mint p. o. a' vonzó és távoztató erő, az áthathatatlanság, az érzékeny természetnek a' *belseje*, melyet mind a' tapasztalás által ösmerünk meg. Itt a' *külső* a' változékony viszonyokból áll, a' minő a' *szin*. 3) A' *belső* itélőleg (*critice*) az, a' mi létünkhez és ösmerő teltségünkhez tartozik. Ezen értelemben annyi, mint valaminek, ammint magában van (*a' noumenonnak*) *belső* létsége, valósága, realitása.

Interpellatio. Lásd *Wagnert*. Interlocutio, közbevetés: *Emrede*, *Empruch*. Lásd *Controversia*, és *Differentia*.

Interpolare. Lásd *Wagnert*. Azt beszélik, hogy azt mind toldottuk könyvökhöz. Pázmán Hodeg.

Interpolatio, közbenvetés. Pázmánnál hozzáadás, hozzáfoltozás. Lásd *Wagnert* *Interpolo* alatt.

Interpres. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *írasmagyarazo*. Hodeg. (Az) *Isten rendet szabott az Ecclesiában, hogy ne lennenek mindnyájan Doctorok, Pásztorok, Írasmagyarazok*. Pázm. *Kiki az ő* (saját) *szavának bizonyos* (legigazabb) *magyarazója*. Pázmán. A' *külső* *szózat tolmácsa a' belső gondolatnak*. Telegdi. Némellyek a' *tolmács* nevet *Torok* szónak tartják. Németül *Dolmetscher*. Molnár Albertnél *magyarazo*.

Interpretari. Lásd *Wagnert*. Márton Istváunnál *kimagyarazni*; de a' *ki* *szükségtelen*, és a' *meg* helytelen. Lásd *Loquendi modus*. Lethenyeinél *megmagyarazni*.

Interpretatio. Lásd *Wagnert*. A' *szent* *Írás'* *megmagyarazása*. Pázm. Hod. L. *Analysis*. Pro explicatione: a' *szent* *Írás'* *értelmenek fejtegetésében*. Pázmán. *Azert nem vettük meg a' Görög és Deák Atyáknak magyarazattjokat*. Confessio. A' *magyarazat*, explicatum; a' *magyarazás*, explicatio.

Interpunctio, izóválasztó jel.

Interrumpere. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál a' *megszakasztani* a' *meg* miatt helytelen. Pred. Félbe szakasztani.

Interruptus, félben szakadott: *unterbrochen*. Pázm. Hod. *félben szakadt*; active pedig *félbeszakasztott*.

Intertentio, latine sustentatio: tartás. Pázm. Hod. *Erhaltung*.

Intervallum. Lásd *Wagnert*. A' *regi Doctorok engem nagy közönn* (közzel) *megelőztek a' tudományban, értelemben*. Pázmán. Hodeg. *Tonorum in Musica*: *hangköz*.

Interusurium, interes. *Szilágyi* pénzber. *Swischenjiné*, *Geldziné*.

Intestato. Lásd *Wagnert*. Ab *intestato*: *testamentom nélkül*. *Szilágyi*.

Intolerandus, *intolerabilis*. Lásd *Wagnert*. *Elfszenvedhetlen*. Lethenyei.

Intoxicatio, étetés *Bergiftung*. Pázm. Hod. Talán csak a' *megétetes* telzi ezt. A' *gyermeket* *éteti* az *anya*, de *meg* nem *éteti*.

Intransitivum verbum, változhatatlan ige a' *Grammaticában*.

Introductio. Lásd *Wagnert.* *Bevezetés* Márt. Ist. *Puerperae post partum*: avatás, beavatás Telegdi. Pázmán *Introducere* avatni, szinte a' többiek közé vegyíteni, a' kiktől egy udeig elfszakadt volt. Lásd *Benedictio. Introductio neonuptae*: beajánlás. Pázmán.

Introspectio, introversio in seipsum, magába való térés: das *Insichgehen*. Hogy ok a' magokba való térés által a' belső Isteni világoosságot megkálhassák. *Marton Istv.* Lásd *Contemplatio.*

Intueri. L. *Wagnert.* Molnár Alb. *megnézél.* Csere *nézéll*, hol a' végső *l* betűt csak azért látják megduplázni, hogy a' *nézél aspicietas imperfectum*-től megkülömböztesse. Hallyuk *szavait: sokféle dolgoknak képzéseit találja magában, melyeket valameddig csak nézél, és semmit magán kívül azokhoz hasonlót nem állít, vagy tagad, meg nem csalattathatik.* Csere. A' *nézél, nézél*, a' *nézdegl* frequentativumból felette idomatlaúul megrövidített szószörnyet, mellyrül és a' hozzá hasonlókról bővebben értekezik az *Anal. I. Rész. a' 497. old. g)* alatt. Pázmánál *szemlélni* Pred. *Mikor*, úgymond, a' *bűnös ember az istenfélők példáját, mint valami szép tükröt szemléli.* E' mondásban világos példáját láttyuk annak, melly természetellen soloecismus támad abból, mikor az Író egy határozottan accusativust ugyanazon ige után szerkeztet. A' *valami szép tükröt* határozatlan accusativus után, a' határozott ige *szemléli* izmetünö soloecismus. a' *szemlél* helyett; de a' *példáját* után megkivántatik. Ezt könnyen elkerulhettyuk, ha

az egyik accusativust adverbialis mondásra változtattjuk: *mikor a' bűnös ember az istenfélők példáját szép tükrö gyanánt szemléli.* — *Ott szemléli az Igét, melly (ki) kezdetben az Atyánál vala.* Pázm. Pred.

Intuitio, intuitus, szemlélés: Anschauung. I. Legtúgasabb értelemben a' szemlélés annyit, mint akármellyik képzése a' külömbfeleségnek, a' mennyire csak a' külömbfeleséget vesszük fontosúl alá, nem pedig az egységet. II. Szorosabb és tulajdon értelemben a' szemlélés, nem csupa szemmel való látás, hanem a' ridegnek, az egységnek mindenik eszközetlen (*immediatus*) képzése, előállítás; egy olyan rideg képzet, melly valamely tárgyra eszközetlenül arányoz, s melly által nekünk ugyan ezen tárgy adatik; valamely individuumnak, olzolhatatlan ridegnek a' képzettye; vagy az olyan külömbfélenek előállítás, melly a' tárgy által adatik. Az ilyen szemlélésnek általellenében áll a' közönséges, vagy fejtegető (*discursivus*) észfogás, melly csak tárgyügyelő jegyeinek szemlélése által, vagy a' gondolás által arányozhat a' tárgyakra, és így több tárgyak által is adathatik; a' minő általlyában a' rideg emberrül, vagy a' fáról való észfogás. Péld. ok. *Mikor Uránust az égenn látom*, ez által énbennem e' rideg valónak (*individuumnak*) eszközetlen egy képe támad. De ha Uránust magamban úgy gondolom, mint napsystemánkban a' hetedik főplanétát, akkor úgy képzem ugyan e' csillagot, ha soha sem láttam is, mint individuumot; ámde hogy képzete bennem feltámadhasson, a' napnak, a' főplanétának, és a' hetedik plané-

tának képei előre bennem megkívántatnak. Ezen előképek nélkül Uránus' képe nem volna bennem egyéb csupa agyszüleménynél. — A' szemléléseket az észfogásoktól a' következendő helyegek által lehet kiváltkép megkülönböztetni. a) Mindenik képzet, mellyből észvekötő (*syntheticus*) állításokat lehet vonni, *szemlélés*: az pedig, mellyből csak feltagoló (*analyticus*) állításokat lehet alkotni, *észfogás*. Így a' köznek képzet *szemlélés*, mert ebből földmérő (*geometricus*) állítások folyhatnak; az Istenségnek képzeté ellenben észfogás, mert ebből feltagoló állítások származhatnak a' minő példának okáért ez: *az Isten mindenható*. b) Mindenik képzet, mellyet nekünk csak egyetlenegy tárgy adhat, *szemlélés*, mint péld. ok. a' Bécsi szent István' temploma: ha pedig a' képzet közös jegyek által, a' minő az ész, az organizáció 's a' t. több és különbféle tárgyakra terjed, akkor *észfogás*, mint péld. ok. *ember*. c) Mindenik képzet, mellynek viszonyait (*relatióit*) valamely külső szemlélés által ki lehet fejezni, *szemlélés*. Illyen az *üdönnek* képzeté. Ugy szinte *szemlélés* az olyan képzet is, mellyben, úgymint egyetlenegy képben több részek találtnak, mint *köz*, *üdő*; *észfogás* ellenben az, hol ugyanazos tudás, mint több képzetekben egészen foglalt tudás, kerül elő, mint péld. ok. a' *valami*, mellynek észfogása minden egyéb tárgyaknak észfogásaiban, nem mint a' valaminek része, hanem egészen foglaltatik. Ez az oka, miért hogy a' köznek és az üdönnek képzetéi elvontt észfogások nem lehetnek; mert miink azo-

kot kénytelenek vagyunk végetlen egészek gyanánt képzeni, 's mindenik tárgyban belőlök csak egyegy részt találunk. Felosztatnak a' szemlélések két felekezetre. 1) Az *eredeti szemlélés*, (*intuitus originarius*) az, mikor a' tárgy, a' képzet nélkül, magában egészen olyan, a' minőnek szemléltik. 2) A' *származék*, avagy *érzékeny szemlélés* (*intuitus derivativus*) az, mikor a' tárgyképésnek módgya vagy egészen, vagy részént a' talpvalonak (*subjectumnak*) minőségétől függ. Illyen a' jelenéseknek (*phaenomenorum*) szemlélése. Felosztatnak tovább a' következendő jegyzés szerint. A' tiszta forma tudni illik a' tudásban mindenkor ösze van ugyan kötve az adott szerrel; de ettől el is lehet azt választani, 's elvontt észvaló gyanánt vizsgálni, a' nélkül hogy miatta a' szemlélésnek nevét elveszejtse, mivel a' szemlélhetőnek miolti része. Ezen értelemben tehát felosztatnak a' szemlélések az *érzemenyesekre* (*empiricum*), és a' *tisztaakra*. a) Az *érzemenyes szemlélés* az, mellyben a' forma, a' szerrel egybe kötve képzeltetik; olly szemlélés a' tárgynak, melly érzés által vitetik végbe, mint péld. ok. szemlélése valamely fának. Az *érzemenyes szemlélés*, melly tudással van egybe kapcsolva, *észrevételnek* nevezetelik, (*perceptio*, Wahrnehmung.) b) A' *tiszta szemlélés* (*intuitio a priori*) nem egyéb, hanem a' szemlélésnek tiszta formája magányosan véve, és így a' talpszertül elkülönözve. Tisztának, (*a priori*), avagy tapasztaláselőzőnek azért mondatik, mivel csupán csak az érző tehetségűl, nem pedig a' külső dolgoknak észrevételeitől

függ. *Nem érkezik értelmek az Isteni fényességnek szemlélésére.* Pázm. Hod.

Intuitive, szemléelőleg: anfschauend. Fejéknél látományosan tellyes esmeret. Intuitive perfecta cognitio, ez szemléelőleg tökéletes esmeret: eine anfschauend vollkommen Erkennniß. Az *Intuitio* tudni illik, Fejéknél látomány. Az esmeretek, úgymond vagy egyenesen érzékbéliek, következőkép' merő látományok. A' látomány phantasma spectrum: Scheinding; az érzékbéli valóságos szószörnyet az érzékbéli helyett. Lásd *Analyt. Part. I. §. 60. pag. 101. d)*

Intuitivus, a, un. szemléelő, szemlélésbéli, szemlélésügylő, vagy szemlélhető: anfschauend, zur Anfschauung gehörig, oder anfschaulich. — *Intuitiva cognitio*, Fejéknél látományos esmeret: anfschauende Erkennniß.

Invalide. Lásd *Wagnert Invalidus* alatt. Értéketlenül, vagy hiú: unguüftig, kraftlos. *Corom-ba tévelyges* (azt) tanítani, hogy a' gonosz életű Pap nem igazán szolgáltatta a' szentséget. Pázm. Hod. Mivel az ér, valet, az érték valor; lehet az értékes *validus*, az értéketlen pedig *invalidus*.

Invaliditas, értéketlenség vagy hiúság: Ungüftigheit. Jura-menti: mert az illyeten esküvés erőtlenerajúság maga magát semmivé teszi. Márt. Istv. Valamint hogy e' szó erőtlenerajúság maga magát semmivé teszi, mert az erőtlén erő annyi, mint semmi.

Invalidus, irritus, értéketlen, unguüftig. Az *Érsek' akaratya nélkül erőtlén legyen a' felszentelés.* Pázm. Hod. Az oskolában az értéketlen alkalma-

tosabb név, mivel a' substantivuma értéketlenség pontosabban kitefzi az *invaliditást*, mint az erőtlenség. Lásd *Invalide. Consecratio invalida*: Csak a' *Cyrenei* által, semmi más Püspök jelen nem lévén, szentel-telett fel, es még is felfente-lése nem állítottott üresnek. Gánótz. A' köz beszédben az üres helyett jobb a' hiú; mert az üres a' testi tárgyakrúl mon-datik. Szilágyinál az *invalidum* annyi, mint meg nem állható: quod stare non potest: maß nicht bestehen kann. Lásd *Validum*.

Invehi. Lásd *Wagnert Inveho* alatt. Minden *Profeták selet-te igen feddöztenek az Israel népere.* Confessio. Ez szó-rúl szó-ra fordított Deák idiotismus: *omnes Prophetæ valde invecti sunt in populum Israel.* A' fedd igébül az öz formativa olly szokatlan igét szül, *feddöz* tudni illik, mellyet igazán senki sem érthet. A' *feddez* törhető volna, mint frequentativum: de a' *fed-deget* jobb, a' *feddegel* legjobb. A' minden *Profeták* helyett is a' *Profeták mindnyájan* az igaz Magyar szóejtés. A' *dorgál* ige ide legjobban illik, vagy lega-lább a' *fedd*: *A' Profeták selette igen dorgálták (feddették) mindnyájan Israel' népét.*

Inventio. Lásd *Wagnerban*. Az *Aestheticában* leles, Erfin-dung.

Inventum. Lásd *Wagnert*. A' régi igazságtól elszakadott találmány. Pázm. Hod. Az emberi találmányokat vitat-tyák. Pázm. Nem emberi ta-lálmány. Pázmán Predik. Az *Aestheticában* és jó értelemben lelemény.

Inverse, fonákül, vi. tájárúl: ungyekéht. Lásd *Amulari*. Páz-

mánnál *fonákúl*. Pred. Berckert. (Hodeg).

Inversus, felfordult, kifordított, fonák, fordult, fordított: umgekehrt, verkehrt, umgemendet. Kéértelmű: zwendeutig. Pázmánnál a' *visszafordult* anyyi, mint *reversus*.

Invertere. Lásd *Wagnerban*. *Retorquere*; A' *pártosokra minden bizonyításokat visszafordítani*. Pázmán. *visszahíritani*.

Investigare, nyomozni, vizsgálni: untersuchen.

Investigatio, nyomozás, vizsgálás: Untersuchung. Anyyi, mint valamelyi ítéletnek igazságát bizonyító okokra való figyelmeztetés. Ennek csak az olyan ítéletnél van helye, mely nem elközzetlenül bizonyos.

Inveterascere. Lásd *Wagnert*. *Szentelenség az tagadni, a' miben a' világnak egygyező értelmé megrögzött*. Veresmarthy. A' *megrögzeni* igével többnyire csak rossz értelemben élünk. Eu itt a' *megrögzött* igét mondanám.

Inviare, utasítani, elutasítani, eligazítani: den Weg weisen, Pázmánnál *igazítani*. Pred.

Invincibilis, győzhetetlen; unüberwindlich. *Elmozdithatatlan fundamentumokkal a' dolgot megbizonyítottani*. Molnár Albert. *Győzhetetlen, czáfolhatatlan helyesebb*. Az *elpræfixum* egyébaránt is szükségeslen. A' *bizonyítottani* igében a' két *t* helytelen, mert a' képző nem *vitt*, hanem csak *it*.

Invidia. Lásd *Wagnerban*. *Caritatis fraternae: atyafi szeretet ellen való irigység*. Illyés. Ezt *active* a' Magyar így fejezi ki: az *atyafi szeretetnek irigylése*.

Inviolabilis, sérthetetlen: unverleslich. Pázmánnál a' *felbonthatatlan anyyi, mint indissolubilis, inabrogabilis*.

Invisibilis, láthatatlan, szemlélhetetlen: unsichtbar. *Nem tudom, hová legyen az olyan elrejtett Ecclesia, melyben 's a' t. Pázm. Pred. Guuyoló beszédhe is jobb az elrejtett, eldugott, vagy rejtett*.

Invocare. Lásd *Wagnert*. Segítségül hini. Pázm. Hodeg.

Invocatio, segítségkérés: Anrufung um Hilfe. *Sanctorum: A' Szenteknek segítségül (való) hívása* Pázm. Hód. *Szenteknek (Szentekhez) való könyörgés*. Pázmán. Hód. Illyésnél is *segítségülhívás*, — A' Szentekhez való folyamodás, a' Szenteknek szöllítése,

Involuntarius, akarat ellen való: Unwillig, was mit Unwillen geschieht. Akarat nélkül való: unwillkührlich. *Veresmarthy*. Ezen utolsó értelemben az *akarattan* helyesebb, melyet az *akarattalan* névtül, *voluntate carens*, meg kell különböztetni.

Involutio, beborítás: Einschaltung. *Involutionis theoria, a' beborításnak elmeépülete?*, *Involutionstheorie, Theorie der Einschaltung*. Ez a' gépelyezett valóknak ridegítő (*individualis*) előbbformálását tanította.

Iocus. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *játszadózás*. Hodeg. De a' *játszadózás* törvényesebb frequentativum, mint akár a' *játszadózás*, akár a' *játszogatás*. Egyébaránt a' *jocus* anyyi, mint *tréfa, nyájasság, enyelgés*, az *Aestheticában* is.

Ipse, ön, önnön: selbst. Pázmánnál *ömagok* helytelen, az *ök magok, illi ipsi* helyett. Legigazabb az *önnönmagok*,

vagy önmagok. *Inter seipos*: unköztök. Monofzlai. Akkor tudni illik az *ö ille* helyett *ü*, iratott, és ebből támadt azután az *ün, ön, önnön*. Lásd alább *Tu ipse*. Most az *inter seipos* anyyi, mint *magok közt*, *önmagok között*.

Ira. Lásd *Wagnert*. *Harag indulat*, Pázmánnál *Pred. irae affectus*: melly hiba a' *haragnak indulattya* helyett minden bizonnal onnan támadt, hogy Pázmán a' kurtított genitivusokkal nagyon izeretett élni. *Ira*, mind Medgyesimél, mind Illyésnél *harag*.

Ironia, gúny, gúnybeszéd: *Spottrede*, az *Aestheticában* is.

Irrationabilis, oktalan, elzleten, ésszel ellenkező: *unvernünftig, der Vernunft zuwider*. Pázmánál *okosságatlan*; *Pred. de ez anyyi, mint prudentia carens*.

Irrationabilitas, oktalanság, elzletenség: *Unvernunft, Unvernünftigheit*. Pázmánál *az okosságatlanság*: *defectus prudentiae*.

Irregularis. Egyházi értelemben *rendvesztő*, vagy *rendszegő*; a' *Grammaticában* *rendhagyó*: *unregelmäßig, Pázmánál egyházi tisztre alkalmatlan*. *Hodog*.

Irregularitas. Egyházi értelemben *rendvesztés*, *rendszegés*: a' *Grammaticában* *rendhagyás*: *Unregelmäßigheit, Bávemben elürada minden szabatlanság*, úgymond *Telegdi*. Nem rosz lzó a' *szab* igéből, *szabatlan*, *szabatlanság*; de nem elég szokott a' *zabolatlanság*, vagy *torvenytelenség* helyett.

Irremissibilis, bocsáthatatlan: *unvergeblich*. Pázm. *Hod*.

Irreprehensibilis, gúnyolba-

tatlan, fedhetetlen, dorgálhatatlan: *untadelhaft*. Feddhetetlen ártatlanság. *Pázm. Pred.*

Irreverenter, tisztelet nélkül, tiszteletlenül: *unehrerbietig*. Pázmánál a' *böcsületlenül* inkább anyyi, mint *sine honoratione. inhonorifice*.

Irrevocabile. Lásd *Wagnert*. Másolhatatlan végzés. *Pázmán Pred.*

Irritare, ingerleni: *reizen*. Lásd *Wagnert*.

Irritus. Lásd *Wagnert*. Értéketlen. Lásd *Invalidus*.

Iterare. Lásd *Wagn.* *Többszörözni*, sőt az *ismételni, ismégelni* igék sem roszak. *A penitentia gyakorolható; mivel azok (közül) a' szentségek közül való, mellyek gyakorolhatnak*. Gánótzsi.

Jubileum. örömesztendő: *Zubelfahr*. *A szabadulásnak és lelki örömmek esztendeje*. Gánótzsi:

Jucundus, kellemetes: *angenehm*. Az érzékenységek tárgya, a' mennyire az akaratot illeti; az, a' mi az érzékenységeknek az érzésben tetszik, vagy valakit gyönyörködtet. A' tárgyának ama' minőségége, mellyel az embert gyönyörködteti. *kellemetességnek* mondatik (*Angenehmheit, jucunditas*). És ez az oktalan állatokot is illeti. A' kellemetes nem magában, és így nem is mindenik észes valónak *jo*, mivel nem egyenesen és elzkozvetlenül az ész, hanem az érzéstől, a' valónak belső kélzuletoitól, az érzékeny hajlandóságoktól s a' t. függ. A' *jo* ellenben a' tiszta érznek a' tárgya, és olly tárgy, melly valamennyi észes valókhöz illik.

Judex. Lásd *Wagnert*. *Arbiter*. *Egyebet nem akarnak Itéltő mesternek ösmerni a' vete-*

kedégekben, hanem a' szent Í-
rást. Pázm. Hod. Judex contro-
verstarum. E' két törvénytévő
bírók előtt magokat el nem von-
hatták, úgymond Veresmar-
thy. E' mondásban a' két u-
tánn a' bírók pluralis hely-
telen; a' törvénytévő a' bíró-
hoz tellyességgel nem illik; mert
a' bíró törvényt nem tehet, ha-
nem a' már tett törvény szerint
csak ítél; végtére az el praeli-
xum miatt az előtt helytelen;
mert ez fekvést telz, az el pe-
dig mozgást; az elől tehát ezen
esetben a' helyes névhatározó,
avvagy postpositio. A' contro-
versiának Magyar neve kérdés;
mire nézve a' judex controver-
starum annyi, mint kérdésvá-
lasztó bíró. Pázmánnál a' judex
ítélő bíró is Hodeg. A' hitben
támadtt porlekedések ítélőbíró-
ja. Pázmán. A' hitbéli kérdések
nek megválasztó bírója. — Kí-
tsoda ítélő bíró a' hitben (hit-
tül) támadott vélekedésekben?
Pázmán. — Summus judex: fő
ítélő bíró. Pázm. A' fő bíró c-
lég. Supremus Pázm, legfelsőbb;
de a' legfőbb bíró helyesebb.
Judicare. Lásd Wagnert.
Törvényt tenni valakire an-
nyi Pázmánnál, mint damnare.
Hodeg. A' Bíró nem telzi, nem
ízerzi a' törvényt, hanem a' kéz
törvény szerint iteli, kárhoz-
tattya, feloldgya a' bűnöst, vagy
büntelent. Judicandi facultas aut-
vis, Fejérnél ítélő erő. A' tehet-
ség helyesebb, mert az erőt a'
testi tehetségekrül mondgyuk.
— Judicandi facultas, ítélő
erő, tehetség: Urtheilskraft. I. Ál-
tallásban ama' tehetség, melly
a' különöst a' közönséges alatt
foglaltattnak gondolni képs. II.
Különösen: 1) A' határozó,
szerveztető (subsumens) ítélő

erő annyi, mint a' regulák,
talpigazságok, törvények alá va-
ló szervezetetésnek (subsumtio-
nak) tehetsége, melly tudni illik
meg tudgya határozni, ha vala-
mi e' regulák alatt állé vagy
sem? Itt a' közönségesnek adat-
ni kell. Fogyatozása ostobaság-
nak nevezetik (stupiditas,
Dummbheit). Az elvonnt regulák-
nak még olly helyes és még olly
terjedtt ösmerete sem ád az em-
bernek tehetséget urra, hogy
azokkal özfvefoglatlólag (in con-
creto) helyesen élni tudgyon.
Ezt a' természet adhattya egye-
dül, mellynek e' végre szolgáló
ajándéka annyai elmésségnek
(Wuttermih) mondatik, mellyet
azonnkívül még példák által is
kell gyakorolni. Innen van,
hogy a' Tanítók, és kivált a'
köz népnek oktatói, kénytelenek
a' bölcselkedő okoskodások he-
lyett, mellyeknek sükerét, a'
helyes szervezetetés által, csak a'
tanultt ember láthattya át, in-
kább az ékesenszözláshoz folya-
modni, melly a' felhevített kép-
zés által a' szívbe hat, s' ennek
indulattyait felgerjelzti, hogy
segedelmekkel az embert oda ve-
zesse, oda ragadgya, a' hová a'
száraz filozofia soha sem bir-
hatná. Az iméut megírtt hatá-
rozó és szerveztető ítélő erő két-
féle, úgymint a) érzeményes
(empirica), ha az értelemnek
tapasztalásbéli talpállitásai alá
megmeg tapasztalásbéli rideg
tárgyakot szervezetet, és így ta-
pasztalásbéli ítéleteket szul; b)
tapasztaláshaladó ellenben,
mikor az alkukot tapasztalás-
előzőleg (a priori) adgya elő,
mellyek szerint azután a'
közönséges alá valamit szer-
keztetni (subsumálni) lehessen;
mikor a' tisztá élfogások alá ál-

tallyában szemléléseket szerkeztet, s ez által tapasztalásbéli talpállításokat szül. Péld. ok. e' talpállítás: *minden esetnek van oka, a' tapasztaláselőző ítélő tehetségnek a' szüleménye*; ezen ítélet pedig: *a' futott kályha okozza a' szobában a' meleget*, az érzeményes (*empiricus*) ítélő erő. A' tárgyakra nézve az ítélő erő, vagy *elmeügyelő* (*theoretica*), ha élfzfogások alá tárgy-képzeteket (*repraesentationes*, *Vorstellungen*) szerkeztet, és így ösmereteket szül; vagy *gyakorlástügyelő* (*practicus*), ha cselekedetet szerkeztet egybefoglalólag a' közönséges gyakorlás-ügyelő regula alá, meghatározva egyfzersmind azt is, ha erkölcsiképen jöe vagy rosz? — 2) *I ffszauügyelő* (*reflectens*, *reflectivus*) az ítélő erő akkor, mikor csak a' *különös* adatik, mellyhez neki a' *közönségest* kell fel-találni. Ez kétféle ítélő erő, úgy mint a) az *erzésügyelő* (*aesthetica*), avvagy az *izlés* (*gustus*, *Geschmack*). Ez olly tehetség, melly a' formaillető czélügyelést a' gyönyörnek, vagy az undornak érzése által szokta meg-itélni; b) azután a' *czélügyelő* (*teleologica*) ítélő erő, melly a' természetnek valóságos és tárgy-illető czélügyelését az élfz és értelem által tudgya megítélni.

Judicatus, bíróság: *Richteramt*. *Pázmán*.

Judicium, ítélet: *Urtheil*. A' Logicusoknak szokott határozása szerint annyi, mint a' két élfzfogás között való viszony-nak képzete, előállítása. De e' magyarázás csak az eredeti (*categoria*) ítéletekre illik, s a' viszony-nak minéműségét meg-nem határozza; holott már a' képző tehetségnek törvényei ál-

tal is támad az élfzfogások közt viszony, mellyet ítéletnek nevezni lehetetlen. A' mostaniak az ítéleteket imigy ofztyák fel.

1) Az *erzésügyelő ítéletek* (*aesthetica judicicia*) azok, mellyek magokban csupán csak a' tárgy' képzetének a' talpvalóra (*sub-jectumra*) való ügyelését fog-lallják, és így élfzfogást sem nem szülnék, sem előre nem tesznek. Ezek a' tárgynak képzetével a' gyönyörnek, vagy az undornak érzését kapcsolják öfzve, és kétfélék, úgy mint a) az *erzemeny-esek* (*empirica*), az érzékeny-ségítéletek, mellyek valamely tárgy-ról, vagy előállításának módgyárul kellemetességet, vagy kellemetlenséget mondanak; b) azután a' *tiszta, formaillető és visszauügyelő* ítéletek, izlési-téletek, mellyek a' tárgy-ról vagy képzésének módgyárul szépséget, vagy felséget hirdetnek. 2) Az *efszügyelő ítéletek* (*judicia logica*) arra valok, hogy a' fele-kezeteket, adott képzeteket, szem-léléseket, vagy élfzfogásokat a' tudásnak (*apperceptionnak*, *Bewusstsein*) tárgyügyelő szükséges egységére emeljük, vagy valamely tárgyügyelőleg helyes vi-fszonyt, gondollyanak. Kifejezései tudni illik ezen ítéletek a' tárgy' viszonyának a' mi értelemünk-höz; cselekedetek, mellyek által az adott képzetek előzőr valamely tárgynak ösmereteivé léfznek; szerkeztetései (*subsum-tioi*) valamely tárgynak, azaz, valamely adott képzetnek egy élfzfogás alá, ezkozos ösmerete valamely tárgynak, vagy képzetének képzete. Péld. ok. ezen ítéletben, *valamennyi testek mind változékonyok*, a' *változékony* közönséges élfzfogás; ez a' testnek élfzfogására aranyoz-

tatik, az pedig a' szemlélésekre és tárgyakra; az első tehát a' másik által az utóbbakra. E' külömbféle módgyai és formái az értelem' munkálkodásainak az *ítelet' észügyelő okértekeinek mondatnak* (*logica iudicii momenta*, logische Momente des Urtheils). — Feloztatnak tovább az ítéletek 1) *tiszta észügyelő formáik* szerint, avagy ama' külömbféle módok szerint, melyekkel körülöttök az értelem munkálkodik. 2) *Foglalattyak*, és *ösmeretügyelő* böcsöt *szerint* öfvekelő és feltaláló ítéletekre (*synthetica et analytica iudicia*). 3) *Eredetekre* nézve a) az *észrevételes*, vagy *talpvaló ügyelő* ítéletekre, melyek a' talpvalóban (*subjectumban*) az észrevételeknek eseti öfvekeléséből támadnak, mint ez: *mikor e' testet víszem, a' nehézségnek nyomását érzem*; b) *tapasztalásbéli (a posteriori)* ítéletekre, melyek érzeménveseknek is (*empirica*) mondatnak, s melyek a' tiszta értelemfogásoknak avagy érteleményeknek rideg és érzeményes hasonvételéből erednek, mint a' *test nehéz*; a' *nap megmelegíti a' követ*. Lásd *Experientia*; c) *tapasztaláselőző (a priori) értelemítéletekre*, tapasztalásaladó és még is tapasztalás illető talpállításokra, melyek a' categoriának, eredeti észfogásnak érzékeny tárgyakra álltallyában való alkalmaztatásából származnak. Ilyen az okságnak sarkállítás, (lásd *Causalitas*) és a' mérőtudományos ítéletek, (*iudicia mathematica*); d) *tapasztaláselőző észítéletekre*, a' *tiszta észnek sarkállításaira*, melyek az észképeknek az álltallyában vett dolgokra va-

ló alkalmaztatásából erednek. Ide tartoznak valamennyi gyakorlásügyelő és erkölcsi ítéletek; ide a' két következendő is, úgy mint az *észkeskedő ítelet*, (*judicium ratiocinans*, ein vernunftesnd Urtheil) melly magában közönségességet visel, és így az okoskodásban mint *ső állítás* (*major propositio*) állhatt; a' *következtetett ítelet* ellenben (*judicium ratiocinatum*, ein Vernunfturtheil) az, mellyet valamelly okoskodás *végállításának* (*consequentia*, Schlußsatz) és így tapasztaláselőzőleg sikerresnek gondolunk. — 4) Feloztatnak tovább az ítéletek tárgyaikra nézve a) a' *honiakra* (*immanentia*) mellyek a' természetnek és a' tapasztalásnak tárgyait illetik; b) és a' *tapasztalásaladó* (*transcendentia*), mellyek a' természetnél kivül való tárgyakot ügyelik. — 5) Feloztatnak meg még hasonvételre nézve a' *tárgyhatározó* (*constitutiva*), és a' *tárgynyomozó* (*regulativa*) ítéletekre; a' tárgyügyelőkre, vagy talpvalóügyelőkre, (*objectiva et subjectiva*); az elmékedőkre és gyakorlásügyelőkre (*speculativa, et practica*). Lásd *Cognitio*. 6) Feloztatnak végtére a' nyilvánvalóságra (*evidentiára*) nézve a' *fejtegető* (*discursiva*) ítéletekre, csupa észfogások által, észköztelen szemlélés nélkül; és a' *szemléelőkre* (*intuitiva*), mellyeknek bizonyoságot tiszta szemlélésenn nyugfzik. Mikor a' *judicium* tehetséget tesz, akkor igaz neve *judicandi facultas*, mellyről fellyebb szólottunk. Az *Anyaszentegyház' ítéletére hagyom*. Pázm. Hod. *Csere megítélésnek* nevezi; de ez *judicatio*. Önállá az *axioma-*

tivum, nyugtató, a' *dianoeticum*, értekező; amaz alatt, hihető, az *eszkényszerítőt*, *apodicticum*; ez alatt pedig a' *fejtegetőt*, *discursivum* érti. Holnapra *halasztatott a' törvény*. Pázm. Pred. Itt a' *törvényszek*, a' *biróvégzés* jelentetik a' *törvény* által. *Judicium particulare*: *magányos* (különös) ítélet; *generale*, *universale*, *közönséges*. Illyés. Fejétnél a' következő nevek akadnak elő: *judicium conversum*: *megfordított ítélet*; a' *sordított* is elég; a' *convertens*, *megfordító* (fordító). Lásd *conversio judiciorum*; *judicia contraposita*, *ellenszegzet* (ellenszögezett); *contraponens*, *ellenszegző* (ellenszögező); *universale*, *közönséges*; *particulare rész szerint való* (részügyvelő), *különös*; *singulare*, *eggy* (ridég); *subcontrarium*, *némkép ellentevő*, hol a' *némkép* szokatlan kurtítás a' *némünémkép* helyett. A' következőndő nevezetek is Fejétnél találatnak: *analyticum*: *szétfeljegető*; (feltagoló); *syntheticum*, *öszvetevésű*, (öszveköto); *theoreticum*, *esmértelő*; (elmeügyvelő); *practicum*, *tetelő*, (gyakorlásügyvelő); *demonstrabile*, *megmutatható*; *indemonstrabile*, *megmutathatatlan*; *interrogativum*, *kérdező* (tudakozó); *identicum*, *azoneggy*, *ugyanazon*, (eggyenlő); *aequipollens*, *eggyetevő* (eggy értékű); *subalternans*, *alárendelő*; *subalternatum*, *alárendeltetett*, (alárendelt); *consentiens*, *megegyező* (eggyező is elég); *dissentiens*, *ellenkező*, (ellenző); *contradictorium*, *ellenmondó*, (ellenkező); *oppositum*, *ellentevő*, (ellentállító, ellentálló); *következőképp az ellenkező ítéletek-*

nek azon egy a' tétéménnyök és mondatmányok, úgy mond Fejér. A' *következőképen*, vagy *következőleg* helyett nem tudom mi okunk lehetne az új *következőképp* után esdeklelni. A' *tétéménnyök és mondatmányok* szavak világos bizonyosságai a' Magyar etymológiában való járatlanságnak, vagy a' nyelv tisztasága iránt való gondatlanságnak. Ha a' *mény* silabában megtartyuk a' nyomosító duplázást, miért nem a' *mány* pajtássábau? A' *tétéménnyök* szóban minnek az *ö* az *e* helyett? holott meg másutt az *ö* helyett minduntalan *e* hangzót írunk, mint *esméret*, *szeg*, *törökkek's a' t*. Végte're, minek a' *mány*, *mény*, előtt az *al*, *el* közbetetés? A' nyelvreformátorok már nem sokára az *adomány*, *tudomány*, *költemény*, *telemény*, helyett is az új *adatmány*, *tudatmány*, *költetmény*, *teletmény* szavakkal fognak díszeskedni. A' *tétémény* régi és sükeres, a' *mondamány* pedig törvényesen formáltt szó. A' következőndő nevezetek is Fejérből vannak: *judicium collectivum*, *öszve*, vagy *egybefoglaló* (gyűjtő); *definitum jeles*, erről így szól: *ha a' kijelentése a' tétéménynek valamelly ítéletben nyilván vagyon, az illy ítélet jeles*. Az *indefinitum* nálla *jeltelen*: *a' jeltelen ítéletben*, úgy mond, a' *subjectum* kiterjedtségét bizonyos *észrevételekből szükség észre venni*. (*Észrevételekből észre venni! látásokból látni! tanúisokból tanulni! evésekbul enni!*) A' *delinitum*, *határozott*; az *indefinitum*, *határozatlan*. Neki tovább a' *positivum*, az *affirmativum*, *tévő*, *állító*; a' *tollens*, *negativum*, *eltevő*, *tagadó*. A'

positivum, *tétevényes*; az affirmativum, *vitató*; negativo affirmativum, *tagadólag állító* (tagadólag vitató); limitativum, *behatároló* (határoló); categoricum, *eggyüttállásban való*, vagy *egyénes* (credeti); hypotheticum, *feltevős*. de helyesebben 's jobban *vétevényes*, *alkus*; disjunctivum, *megkülönöző*, (szétválasztó jobb); subjective disjunctivum, *különözős ítelet az ítéltre nézve*. *A különözős ítelet, vagy csak az ítéltre olyan, vagy a tárgyra nézve is*, úgymon! (valóügyelőleg szétválasztó ítelet); objective disjunctivum, *a tárgyra nézve különözős* (tárgyügyelőleg szétválasztó); problematicum, *lehetőséges* (ellenkezetlen); assertorium, *valósító* (vitató); contingens assertorium, *esetőleg valósító* (az *esetőleg* helytelen formatio az *eset* névből, mellynek participiuma nincsen: mert az *eset* semmit sem tesz; e' helyett az *esőleg* a' helyes adverbium; de ide az *eseti*, vagy *állítmányos* helyett nem illik. Lásd *Accidens* alatt. Apodicticum, *szükségkép valósító* (szüksényszerítő); praeivum, *előre feltevős*, *előre való*; miért nem *előző ítelet*, vagy az *oskola* értelmében *előítelet* is?

Iugum. Lásd *Wagnert*. Pázmán *Pred. iga. járom*.

Iunctura, egybefoglalás, egybefoglalatl, öszvefüggesztés, kapcsolatl: die Zusammenfügung, *függe. Izkapocs*: *Östent*. Fejéjnél *izesülés*; de az *iz* articululus; *izes*, articulatus; *izesül*, articulatus fit; az *izesülés* tehát mikép tegyen *juncturát*?

Iuramentum, esküvés, hit: *Öid*, *Öidschwur*. Veresmarthynál *esküvés*; iuramentum deponere pedig, *megesküdni*. Pázmánál

közbevetés nélkül az *esküvés* olly hibás, mint a' *sekués*, *aluis*, *alkuas*, *eés*, *iás* volna. Purgatorium iuramentum: *tisztló esküvés*. Márton István.

Iurare. Lásd *Wagnert*. Az *Istenre esküdni*. Pázm.

Iuridicus, jusmondó, jusválasztó, jusítelő: was zum Rechtsprechen gehört. Törvényfzékhez, vagy törvénytudományhoz tartozó: was zum Gericht, zur Rechtsgelchrtsamkeit gehört, gerichtlich. Szilágyiuál *törvénybeli*; de a' *törvény* csak *lex*. In compositis, mint potestas iuridica: *birohatalom*, die gerichtliche Macht.

Iurisdictio. Lásd *Wagnert*. Pázmánál *hatalom*. Hod. *Másoknak íteletére a' fellyebbvalóktól adatott hatalom*. Gánóltzi. *Másoknak megítélésére adott hatalom*. *Bíróhatalom*. Pázmánál a' *birodalom* nem *iurisdictio*, lásd *Imperium*; valamint a' *gondviseles*, a' *gondviselésre való hatalom* sem. Nevezi *hatalomnak* és *igazgatásnak* is. Illyésuél *igazgatás*, *gubernálás*.

Iurisperitus, törvénytudó: *Rechtsgelchrter*. Pázmánál *törvényes*: a' *törvényesek* az *mondgyák* 's a' t.

Ius. Lásd külömbféle értelemeit *Wagnerban*. *Ius naturae*, Veresmarthynál: a' *természet* törvénye. *Iuris viam* inire: *törvényre* (pörre helvebb) *bocsátani*, Pázm. Hodeg. és ugyanott: *perre eresztteni*. — *Az Anyaszentegyház páfztori* (páfztor) *írásához olly igazsággal nyúlok*. Pázmán. *Pred.* Itt az *igazság* a' *jus* helyet áll per metonymiam; mert az *igazság* a' *jusnak* effectussa. *Iure divino*: *Isteni törvényel az egyházi főbbség* (primatus) *Roma várassához nem köttetett*.

Pázmán Hod. Isteni törvény által, lege divina, helyesebb. In jure dicendo: *a' törvénymondásban*. Medgyesi. De ez annyi, mint *in lege dicenda*. Veresmarthy is törvénynek nevezi *a' just*, mikor így szól: *törvényt mondani*, jus dicere, *a' mi annyi*, mint *a' just a' törvény szerint megválasztani*, és bíró tekintettel kimondani. Jus naturae, Szilágyinál *természeti törvenytudomány*; de ez annyi, mint *naturalis scientia juris*, *vel potius legis*. Leghelyesebb *a' 'Természet' törvényeinek tudományja*, vagy *a' természet' jussa*. — *Ius civile*, polgári jus: Bürgerrecht, das bürgerliche Recht. Annyi, mint *a' szabadságnak közönséges külső törvényessége*. — *Ius perfectum*, imperfectum, Szilágyinál: *tökéletes*, *nem tökéletes*. *A' tökéletlen* helyesebb. — *Ius continuae apprehensionis*: *a' folyó*, vagy *folytonfolyó elfoglaltsnak a' jussa*. — *Ius possessionis*, Szilágyinál: *jus a' birtok' folytatásához* (birtokjus); *utendi*, *fruendi*: *jus a' haszonvetelhez*. Szilágyi. Az *utendi jus*, haszonoló jus; *a' fruendi pedig elemjus*. Lásd *Usus* és *Fruitio*. Szilágyinál még ezek is előakadnak: *jus exclusivum*, *mást kizáró jus*, (*a' kizáró jus* elég); *jus disponendi*: *a' tulajdonról való rendelestételhez*, (intéző jus, vagy intezet-jus); *jus acquitatis naturalis*: *a' természeti egyenesseg' jussa*, (az egyenesseg' helyett az igazság jobb); *jus in necessitatis*: *utolsó veszedelemben való jus*, (veszély jus); *jus strictum*, *igaz jus*, (szoros jus); *jus equivocum*: *költött*, *nem*

igaz jus, (kétes jus); *jus latum*, *széles értelemben*, (tág, vagy tág értelmű jus); *jus personale*: *személyhez való jus*, (üzemélyjus); *juris sui*: *maga' ura*; *jus praemissionis*: *elsőseg' a' vételben* (*a' vásárlás elsőseg'nek a' jussa*); *jus plenum*: *tellyes*; *jus parentale*: *szülői jus* (szülőjus); *jus inspiciendi*: *felügyelői jus*, (vigyázó jus), *a' fel a' vigyázó szó előtt kimondhatatlanul természetlen*, talán *a' Német katonafőzö szerint* aufpassen: *az i a' szó végénn tellyességgel* szükségtelen, és hasonlóképen barbarismus, mint *a' fel*. Pázmánnál *jus dicendi*: *büntetésre való igazság*. Pred. *A' büntető jus*, *büntető hatalom* szokottahbak.

Iusjurandum. Lásd *Wagnerban*. Szilágyinál *esküvés*.

Iustificans. Ott *nem szökött az igazító hitről*. Monofzlai. Rechtsfertigung. Pázmánnál *igazság/zerző*. Hod. Talán *büntelenítő* jobb volna.

Iustificare, igaznak vallani: gerecht sprechen. Igazítani, bünteleníteni: rechtfertigen. Iustificari: *megigazulni* neutraliter, vagy *büntelenedni*: passive *megigazittatni*, *büntelenítettetni*. *Mond meg te büneidet, hogy megigazulj*. Veresmarthy. *E' nélkül nem igazulhatunk*. Pázmán Hod. *Megigazittatni*. Pázmán Hod. *Iustificare*: *megigazítani*. Confessio. — *Szentté tenni*. Gánótz. *A' szentíteni*, sanctificare. *Justificatur*: *megigazul*. Gánótz. *Bünteleníteni*, büntellenedni.

Iustificatio. *A' hit szükséges az Isten előtt való igazulásunkra*. Pázmán Hod. *Active igazítás*: Rechtsfertigung. *Megigazulás* neutraliter. Telegdi.

Egy bűnös lélek térítése és igazulása nagyobb dolog, hogysen a' mennynek földnek teremése. Pázmán Pred. — *Az Isten előtt való megigazulás.* Molnár Albert. — *Ember Pálnál megigazulás, valamint Gánóztinál, Illyésnél, és Lethenyeinél is.* Az Istenndományban annyiban pedig *bűntelenítés, bűntelenedés: Rechtfertigung.*

Iustificator, bűntelenítő. És ismég három megigazítókot nevez. Lethenyei.

Iustificatus, megigazult és active megigazított, bűntelenedett, és active bűntelenített. Megigazultatott Telegdinél; de ez helytelen szó, mert az *ül*, vagy akármely egyéb neutrumokból egyenesen passivumokot formálni nem lehet. Előbb actívumokot kell belőlök formálni.

Iustitia, jusügyelés. Ezt Magyarul *igazságnak* nevezzük, és így a' *veritas* szótul meg nem különböztettük. Ámde a' tudományos könyvekben e' különböztetés, legalább némelykor, nagyon szükségesnek lázik. E' végre alkalmasnak találom a' *jusügyelést*, előre tévén azt, hogy a' *jus* Deák szót nyelvünkben ki nem vethettük a' *kész értelmelenség*' vézedelem nélkül, és hogy kivetésére jussunk sincsen, mivel szinte úgy megnevezetessedt, mint akármely egyéb Deákbul, vagy más idegen nyelvből kölcsönözött, vagy megrontott szó, mint *püspök, prokurator, plébános, vagy a' Tot ablak, asztal, raj, hegedü, vagy a' Német fertály, fertely, (Biertel, Bortheil), vagy az Olasz szamar, a' Francia aczél, az Anglus juh's a' t.* E' szerint tehát a' *justus, jusügyelő; a'*

juste adverbium, jusügyelőleg; az injustitia ellenben jusügyelatlenség, vagy jussértés; injustus, jusügyeletlen, vagy jussértő; az injuste adverbium jusügyeletlenül, vagy jussértőleg. Ezeket bizonynyára minden Magyar első tekintettel átérti. Lásd *Veritas.* — *Iustitia divina, az Istennek igazsága, vagy szorosabban jusügyelése: Gerechtigkeit Gottes.* Ez annyi, mint a' jóságnak, az irgalmaságnak megkorlátozása ama' alkura, hogy az emberek a' tzent törvénnyel nem ellenkeznek. *Valamég bennünk marad, az igazságból ki nem esünk.* Pázmán Hod. *Iustitiae lex: az igazság' törvénye.* Csere. *Ez lex veritatis, amaz pedig az igazságosnak törvénye.* Lásd *Veritatis lex.* — *Iustitia christiana: a' kerefztény igazság.* Pázm. Hod. — *Telegdinél igazság.* — *Iustitiae officium perfectum et imperfectum: Innen veszi eredetét a' kötelességeknek a' tökéletes, vagy szoros, es a' tökéletlen, vagy elengedhető kötelességekre való felosztások (felosztása); az első classisra tartoznak az igazságnak, a' másodikra pedig a' jóságnak kötelességei.* Márton István. — *Medgyesinél a' vindicativa, seu punitiva: bosszúálló; a' remunerativa pedig kegyelemigazság. De a' bűntető és jutalmazó helyesebb nevek.* — *Illyésnél igazság.*

Iustus. Lásd I'agnert. *Jusügyelő.* (Az) *Isten bizonyos bellyeggel megjegyzi, az igazakott.* Pázm. Hod.

Iuxta se esse, egymás mellett lenni: nebteinänder seyn. Ez annyi, mint a' köznek különbféle helyeinn lenni.

L.

Labascere, hanyatlani, dül-
ni kezdeni, dülékényedni, dü-
lékenykedni: anfangen zu manfen,
zum Fallgeheugigt sein. L. *Sustinere*.

Labi. Lásd *Wagnert*. Páz-
mánál megbotlani. Hod. *Mini-
ni: tekintetek süllyedni kez-
dett*. Veresmarthy.

Labialis litera, a' Gramma-
ticában: ajakbetű.

Labilis memoria, a' seledé-
keny emlékezet: *Páz. Pred.*
das vergessliche Gedächtniß.

Labor, munka: Arbeit. Ez
olly foglalatosság, melly magá-
ban kellemetlen és súlyos lévén,
az embert csak okozattya (*effe-
ctus, Wirkung*) által, a' minő
a' jutalom, édesítheti magához,
's mellyel következendőképen
kényfzerítőleg is meg lehet az
embert terhelni. Altaellenében
áll a' *játek*, melly magában kel-
lemetes foglalatosság.

Lactatio, szoptatás: Säugung,
Ernährung mit Milch. Az *ártat-
lanokot megtilták* (eltiltották)
az *emleléstül*. Monofzlai. Az
emlel, az *emlő* gyökérből hely-
telen formatio az *emlöz* ige he-
lyett. De akár az *emlöz*, akár
az *emlel* nem tehet valóban sem
többet, sem kevesebbet, hanem
csak a' mit a' köz népnél a'
csecsez, vagy *csecsel* telz, ki-

vévén, hogy ezt tisztességeseb-
ben ejti. De mirevaló Monofzlai
mondásában az *emlelés* név,
mikor az *emlő* a' mondást még
meg is szépíti: az *ártatlanokot*
eltiltották az emlőtül? Ha a'
lactatiót betű szerint akarjuk
tenni, kövessük a' Deákot: *el-
tiltották a' szoptatástül*, és ne
mondgynk *uberatiónak*.

Laedere. Lásd *Wagnert*. *Ol-
lyan, mint a' nagy kö, a' ki*
beléje ütközik, megsérszik. Páz-
mán *Pred.* Sokszor földhez ve-
retik, megsérszik. Ugyanott.
Azzal sem sérszik meg a' hit
eggyességc. Pázmán *Hod.* Miért
nem *sértődik*, vagy *sértetik*?
A' *szik képzörül* lásd az *Anal.*
Part. I. pag. 272. d); a' *zik*
képzörül pedig §. 197. pag. 323.
Ezekenn kívül tekintsd meg a'
Tiszta Magyarságot is a' 68. old.
2) alatt, és allább a' 70. oldal.
Annak, hogy a' *sérit*, *sérül*,
sérüdik igeek valaha szemenkint
mondattak, világos nyomdokát
találni Páriz Pápainak e' szava-
iban: *sérüdhethetlen*, *sérütt*.
Szabó Dávid Szótárkájában a'
sér igeét olvassuk *fúj* helyett:
Mid sér? a' *kezem sér*; melly-
bül a' *sérés* verbale, és a' *sér-
vés* rendetlenül formáltt, vagy
inkább a' *v* által megkorcsosí-

tott név támadt. De most már a' *sér* csak névnek mondatik *sérelem*, vagy *sérés* helyett; a' *sért* pedig művelő igének; mellvnek *passivuma*, *sértetik*, *ízenvedő neutruma* pedig *sértődik*.

Laesio. Lásd *Wagnerban*. Szilágyinál *megsértés*.

Lancea, láncsa: *Ланца*. A' *Confessióban kopja*.

Languidus. Lásd *Wagnert*. *Az erejefszakadt beteg nem járhat segítő nélkül*. Pázmán Predik. Hogy a' *paralyticus* névnek kifejezésére a' neveknek öfzvetetéséhez folyamodtak *Eleink*, nem csuda: mert ezt egyébkép ki nem fejezhették, hanem *inafzakadt*. De mikor helyesebben formáltt együgyű névvel valamit ki fejezhetünk, mint itt *erőtlen*, minek az *inafzakadtnak a'* majmozása? A' *languidum* az *Aestheticában* *tankadtt*.

Languor. Lásd *Wagnerban*. *Sok beteget, vagy köroket gyógyított meg Krisztus*. Molnár Albert. A' *beteg* adjectivum *íszolgál a'* mi nyelvünkben *substantive*; de a' *kor*, adjectivum lenni nem *íszokott*. Molnár' mondása Deákul így hangzik *szorosan: multos infirmos, vel infirmitates sanavit*; hol a' *vel* conjunctio kiváltkép *íszembe tűnik*.

Lanista. Lásd *Wagnert*. *Ember Pálnál viadalmester*.

Lapis angularis. Molnár Albertinál *íszögletkő*; de a' *íszögletkő* helyesebb; mert a' *íszög* annyi, mint *scindit*; a' *íszög* pedig *angulus*, vagy *clavus*. Lásd a' *Felelet*. a' 209. és köv. old. — *Lapis lydius*, próbakő: *Probierstein*. Pázmán. — *Lapis offensivus*, Pázmánál *botrán-*

kozató kőszikla. E' tropus a' Magyarban *íszokatlan*, és így érthetetlen. Azonkívül itt a' *botlasztó kő* a' betű ízerint való értelmet jobban kifejezi.

Lapsus, a, um. Lásd *Wagnerban Labor, eris, i*. A' *bünnösökrül a' megesett participium* mondatik: *Szent Cyprianus a' megesettekrül így panaszkodik*, úgymond *Ganotzi*. *Elesett emberi nemzet*. Pázm. Pred. De a' *megesett* csak helyesebb, mivel ezen értelemnek kifejezésére *íszokottabb*.

Lapsus, us. Lásd *Wagnerban*. *Eseteket (esteket) megösmervén*. Pázm. Hod. Itt a' *vétek, bűn*, vagy legfelyebb *megesés* értelmesebb volna. *Az eset utánu vagoné szabadsága és ereje az ember akarattyának a' megtérésre?* Pázmán Hod. Itt a' *vétek utánu* értelmesebb volna. De e' *mondást* így is lehetne fordítani, hogy a' *latinismust elkerüljük; az ember akarattyának, miné utánna megesett, vané szabadsága és ereje a' megtérésre? A' kigyót az Isten megátkozta, mivel (az) ördög eszköze volt az ember esete*, Pázm. Pred. *az embernek megéjtésére*, természetesebben van mondva. *Hogy az ő eseti megostoroztatnek*. Pázmán Hodeg. *Eseti, esetei* helyett, valamint *országai, országai* helyett pluralis; a' *megostoroztatnek* íge pedig a' 3. forma ízerint *singularis*. Amott *esete* a' helyes, itt pedig *ostoroztatna*; csak hogy ezen *opativus* megint a' Deákot majmozza, az *ostoroztasson imperativus*, vagy *conjunctivus* helyett.

Laqueus. Lásd *Wagnerban*. *(Az) ördög' torcbe esnek, a'*

kik bünbe esnek, úgymond Pázmán Predik.

Larva. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *alorcza*. Hod. Larvam induere: *bealorcázni*. Pázmán Hod. E' szokatlan és erővel kicsavartt ige helyett jobb a' szokott szójárásnál megmaradnunk: *alorczába öltözködni*. Pázmánnál a' *vász* Hodeg. tulajdonképen nem *larva*, hanem *terriculamentum*, vagy jobban Deákul *terriculum*: cin *Schreckbild*, *Popanj*. — *Az ördögnek alorczája*. Lethenyei.

Lasciviens pro refractario, délczeg. Pázm. Pred. Szilaj. Lásd *Wagnerban Lascivia* és *Lascivio* alatt.

Lascivus. Lásd *Wagnerban*. Pázmánnál *fajtan*. Pred.

Latebra. Lásd *Wagnerban*. *Latebras quaerere, latitare*, Veresmarthynál *bujdoklani*. De a' *büik*, vagy *bujik* gyökérből a' törvényes frequentativum *büdogálni*, *büdosni*, vagy *bujdogálni*, *bujdosni* cum j emphatico. *Rejtekeket keresni*, *szébben esik*.

Latitare. El nem veszett, hanem csak lappagot. Monoszalai. A' *lappangan* szokottabb. Nem hagyhatom mindazáltal jegyzés nélkül, hogy a' *lappangan*, *lappagni* mozgást, avagy rejtek után esengő félnék járást jelent; a' *latito* pedig a' rejtekben való helyeztetést. A' *latito* tehát tulajdonképen annyi, miut *bujkálni*, *elrejtegetni magát*. Lásd *Wagnerban*.

Latinitismus. A' syntaxishan a' *Deákmaimozásnak* nevet megérdemli. Egyébkép annyi, mint *Deák szójárás*, vagy annak helytelen követése.

Latitudinarius, szélesítő:

Latitudinarius. Így nevezetnek az Erkölcstudományban azok, kik erkölcsi középvalókat (*adiaphorak*) állítanak. A' *pártatlanságnak* (*neutralitásnak*) szélesítői *Indifferentistáknak*, *önkenyészélesítőknak*; az *eggyezésnek* (*coalitio*) szélesítői pedig *eggyeztetőknek*, *syncretistáknak*, nevezetnek. Lásd *Indifferentista* és *Syncretista*.

Latria, szolgálat, engedelmesség: *Dienst*, *Gehorsam*. Isteni szolgálat, tisztelet, imádás: *Gettedienst*, *Anbetung*. Pázmánnál *imádás* Hodeg.

Lavacrum. Pázmánnál annyi, mint *vízmosás*, de nagyon hibásan; mert ez tulajdonképen nem tehet mást, mint *aquae lotio*; szinte mikint a' *lábmosás*, *pedum lotio*; a' *víz* pedig nem szoktuk mosni. Ha e' deákitalan szó *lavacrum* annyi, mint *lavatio*, akkor *mosás*, *furdás*, vagy *mosóedény*, vagy *furdó*. Ha pedig a' szent Keresztséget jelenti, akkor *Kereszttség*, vagy legfeljebb *Vízkereszttség*. Lásd *Baptismus*.

Laxior notio. Fejérenél *tágasabb értelem*. Lásd *Notio*. Az értékenyekről a' *tágasabb* Deákul *latior*.

Lector. Lásd *Wagnert*. Gánóti *olvasónak* nevezi, mikor a' kisebb egyházi rendekről van a' szó. Illyés pedig *Lectornak* hagyja.

Legalis, törvénykövető, törvényhez izabott: *gesetzlich gut*. Törvénykövető az ember, a' ki a' törvényt tellyesíti, ha mindgyárt nem a' törvénynek kedvéért is. Lásd *Exlegalitas*. Szilágyinál *törvényes*; de ez szorosan annyi, inkább mint *legitimus*. A' *legalis* a' Németben: *zum Gesetz gehörig, gesetzlich, ge*

richtlich; a' legitimus pedig, gesetzmäßig, rechtmäßig, ordentlich.

Legalitas, törvényesség: Gesetzmäßigkeits. Ez annyi, mint erkölcsi helyesség, melly az akaratnak mindenik határozásában és foglalatoságában azonnal feltalálhatik, mihelyt az erkölcsi törvénnyel megegyez. akár aztán ezen egyezést a' törvénynek képzete okozta, akár a' cselekedetnek következéséhez való hajlandóság. Az erkölcsösséghez (*moralitáshoz*), avagy a' tulajdon erkölcsi böcshez e' törvényességnél kívül megkívántatik még az erkölcs szívhajlékonyság is. avagy hogy a' törvényes cselekedetre való határozás magától a' törvény által történnyen.

Legaliter, törvény szerint. **Pázm. Hod.** A' törvényesen sem helytelen e' barbarismusnak kifejezésére.

Legatarius, a' kinek a' testamentomban valami hagyatott: dem Erbs im Testament vermacht ist. Szilágyi örökösülöknek nevezi; de vallyon nem örökösülöknek némelly személyek minden testamentom nélkül? és ha valaki testamentomot nem csinál, nem örökösülök utánna a' Fiscus? A' hagyomány nem csak traditiót, hanem *legatumot* is tesz; a' *legatarius* tehát igazán hagyományos.

Legatio. Lásd **Wagnert**. Pázmánál követség. Pred.

Legisfragium, legis transgressio, törvényszegés. Pázm. Hod. die Uebertretung des Gesetzes.

Legislatio, törvényszerzés: Gesetzgebung.

Legislativa potestas, a' törvényszerző hatalom: die gesetzgebende Macht. F' régi, szép és értelmes név helyett a' törvénytevőséget kereste elő Márton Istv.

a' helytelen szavaknak tárházából. *Az erkölcsi törvénytevőségből nem csak nem rekeszti ki*, úgymond. Ez annyit tehet legfellyebb, mint *status, vel officium legispositoris*.

Legislator, törvényszerző: Gesetzgeber. Pázmánál is ez a' neve, Hodeg. noha olykor ugyan ott *törvényadónak* nevezzi, a' Deák utánna a' Magyar szójárastól elfajulván Veresmarthy-nál is *törvényszerző*.

Legisperitus, törvénytudó, törvényfejto: Gesetfundig.

Legitime. Lásd **Wagnert**. A' Confessióban a' *rend szerint* nyilván csak annyi, mint *ordinarie*.

Lemma, kölcsönözött talpálítás, kölcsönállitás: ein gebergter Satz. Egyéb értelmeit lásd **Wagnerban**. Fejéjénél kölcsönözöt; de ez nagyon genericum és annyit tesz, mint *commodatum, mutuum*.

Lepra. Lásd **Wagnert**. Pázmánál *bélpoklosság*. Hod. Tegledinél *poklosság*. A' *Jordán* vizében megtisztult *Námán poklosságából*. Gánóztzi.

Leprosus, bélpoklos. Pázmánál *poklos*. Pred. Aussätzig.

Leptologus. A' Confessio szószaporitonak mondgya.

Levis. Lásd **Wagnert**. *Incogitans, supinus*. Így indúllyanak el az *Urak a' kevesre néző katonák' szavára*. Pázm. Az *incogitans gondolatlan*: a' *supinus* ezen esetben *figyelmetlen*; a' *levis* pedig *lepte, könnyen gondolkodo*: leichtsinig. A' *lengeteg*, ammint Szabó Dávid feljegyzti, annyi, mint (*figyedik*) *suggelek*, vagy legfellyebb *sityelek, lengő*, mint a' *köntösnek függő peremje*; azután *viseltes* (viselt) *kopott, vásott*,

ő, *avitt*, *ócska* p. o. *ing*; vég-
tére, és ez legszebb és legfzo-
kottabb értelme, *csekély*, *nem*
sokat nyomó p. o. *ajundék* (*e-*
xile donum). Veresmarthynál
lengeteg, és *lepey*: de az u-
tólsó, ha helyes szó volna, in-
kább fő név lehetne, mint ad-
jectivum.

Levitas. Lásd *Magnert*. A'
ki azzal minden jó ezel nélkül
csélesapságból el. Már. Istv.
Értellen hiúságból mondott es-
küvés nem halálos véték, úgy-
mond Illyés.

Lex, törvény: Gesetz. A' tör-
vény annyi, mint tárgygyelö
szükséges regula, avvagy közön-
séges egy alkunak a' képzete,
melly szerint a' különbözőségek
egyformán kell helyzetetni.
Lásd *Regula*. Mindenik törvény-
ben megkülönböztettük a' talp-
szert (*materiát*) a' formától. a)
Talpszere a' törvénynek az, a'
mi benne szükségképen megha-
tározatik. A' természet' törvény-
nyiben a' talpszere szemlélések-
ből áll, a' gyakorlásügyelőkben
pedig vágyakból. b) Formája
a' törvénynek maga a' törvényes
egybekötés, a' törvényesség, a'
közönségesség, a' szükségesség.
A' törvények különbözőképen
szoktak felosztatni. A) A' *ter-*
mészetnek törvényei legtága-
sabb értelemben ama' talpállitá-
sok, mellyek szükséges voltát an-
nak, a' mi valaminek létehez
tartozik, meghatározzák. Illye-
nek az értelemnek (*intellectus*),
és az észnei törvényei. 1) Az
értelemnek törvényei, avvagy
a' természetnek szorosabb érte-
lemben vett törvényei nem
egyebek, hanem a' jelenések'
szükséges rendgyének és egybe-
kötésének határozásai, az eggye-
ző jelenéseknek szükséges regu-
lai; eggy szóval, törvényei an-

nak, a' minnek az érzékeny vi-
lágban történni kell. Ezek két-
félék: a) a' *tiszta* tudni illik,
tapasztaláshaladok, *eredetiek*,
mellyek tapasztaláselőzőleg (*a*
priori) az értelemből származ-
nak, a' jelenéseknek törvényes
egybekötést adnak, és így ma-
gát a' természetet formájára néz-
ve lehetségesnek tefzik, mint
péld. ok. e törvény: a' *testi vi-*
lágban minden változásnál a'
szernek mennyisége változás
nelkül marad. E' törvények a'
tiszta értelemnek vagy a' tapasz-
talásnak talpállitásaitul nem ku-
lömböznek. b) Az *érzemenve-*
sek (*empiricae*), avvagy a' ter-
mészetnek különbb törvényei
által a' tiszta törvényeknek ta-
pasztalásra épített közelebb ha-
tározásait és haszonvételeit ér-
tyük. Illyen a' nehézségnek tör-
vénye. A' vágyó tehetségnek
érzemenyes (*empiricus*) törvény-
nyei, avvagy a' vágyásnak, ki-
vánásnak elmeügyelő (*theore-*
ticus) természet'törvényei *szen-*
vedekeny, vagy *szenvedésügye-*
lő (*pathologicus*) törvényeknek
mondatnak, és az érzékenység-
nek, vagy az érzékenység' ölz-
töneinek és hajlandóságainak
természetére vannak építve. —
2) Az *észnek elmeügyelő*
törvényei, avvagy a' *természet-*
nek tapasztaláshaladó törvény-
nyei ama' szükséges regulákból
állanak, mellyek a' természetös-
meretnek legfőbb tökéletességé-
re czéloznak, mint ama' tör-
vény: a' *valokot szükség nél-*
kül nem kell megszorítani. —
B) A' *gyakorlásügyelő törvé-*
nyek tágas értelemben a' szabad-
ságnak törvényei, avvagy szük-
séges meghatározásai annak, a'
minnek történni kell; olly tör-
vények, mellyek szerint a' dol-
goknak léte az ösmerettül függ,

is mellyek az akaratnak és a cselekedeteknek tökéletességére czölöznek. Ezek kétfélék. 1) úgy mint az *erzeményes észnek* törvényei, mellyek az akaratot csak tölle kívánt egy természetnyre nézve határozzák meg. Illyenek az okosságnak arra czölöző törvényei, hogy holdogok legyünk. *Talpszérügyelőknek* (*materiales*) is neveztetnek, mivel itt az ész magát a vágyó tehetségnek adott talpszéréhez, a hajlandóságokhoz, vágyakhoz alkalmaztatta. *Boldogságügyelőknek* (*pragmaticae*) is mondatnak, és *alkus* (*conditionatus*, bédingt) szükségü törvényeknek. 2) A *tiszta gyakorlatügyelő észnek* törvényei tapafztaláselőző törvények, mellyek nem az érzékenységnek hajlandóságait, hanem csak egyedül az ész-tul függnék. Erre való nézve alkutlanul szükségesek is, és valamennyi észes valóknál közönséges, és szoros értelemben vett helyben hagyással bírnak. *Formaügyelőknek* azért neveztetnek, mivel nem az észnek határozott móddal adott talpszértül, hanem csak magátul az észnek formájátul függnék, 's mivel a közönséges törvényességnek ezen észformáját valamennyi követnivaló fő regulában megkívánnyák oly alku gyanánt, melly nélkül gyakorlatügyelőleg helyesek nem is lehetnek. *Közönséges erkölcsi törvényeknek* mondatnak azért, mivel valamennyi észes valónak szabadságát oly alkukra szoritnyák, mellyek alatt a szabadság önnön magával általlyában meg egyez. — A gyakorlatügyelő törvényeket meg kell a *maximaktul*, avvagy fő reguláktul különböztetni; mert a *maximák* oly gyakorlatügyelő talpállítá-

sok, mellyeknek csak talpvaló-ügyelő ériékek van (*subjectivus valor*, subjective Gültigkeit) valamellyik talpvaló számára, akár egyébaránt erkölcsiek, akár erkölcsstelének legyenek. A törvények ellenben tárgyügyelők (*objectivae*). — Az *erkölcsi törvények* közül némelleyek a) a *'szentség'* törvényeinek mondatnak, ama legtökéletesebb valóra nézve tudni illik, melly azoknak tellyesítésében semmi érzékenységtul meg nem korlátoztatik; b) némelleyek pedig a *'köteleesség'* törvényeinek, parancsolatoknak, a véges, és az érzökénységtul érdeklött 's megkorlátozott valónak, péld. ok. az embernek akarattyára nézve. Lásd *Imperatum*, és *Praeeptum*. — Az *Isteni törvények* a gyakorlatügyelő észnek mivolti törvényei, a mennyire az Isten-ségnek izent akarattyával meg egyezni gondoltatnak. — *Végzéseknek* (*sanctiones*), vagy *rendeleteknek* (*statuta*) neveztetnek az idegen, 's a mi ész-akaratuaktul különböző akaratnak kénykövető és magokban eseti szabásai. Az Isteni törvényeknek, mint pulzta végzéseknek tellyesítése némünému *heteronomiát*, avvagy *idegen törvény-szerzést* jelentene; de ha úgy tellyesíttyük, mint mivolti törvényeket, következendőképen mint saját törvényeinket, a heteronomiát *autonomiára* avvagy *öntörvény-szerzésre* változtalttyuk. A természetnek törvényei az értelemnek és az észnek a lévő dolgokhoz való vilzounnyát tapafztaláselőzőleg fejezik ki; a gyakorlatügyelő törvények pedig az értelemnek és az észnek az akarat-hoz való vilzounnyát. A természet törvény-

nyeinek tudományja, *Természettudomány*nak nevezetlik; (*scientia naturae*, Naturlehre); a' gyakorlásügylet törvényeknek tudományja pedig, *Erdőkudomány*nak (*scientia morum*, Sit-tenlehre). Mind a' kettőnek van *tiszta* és *érzeményes* (*empiricus*) része. *Lex civilis*. Veres-marthyánál a' *világi törvény*; de a' *polgári* helyesebb. *Legis transgressio* Pázm. törvényzégés. Hod. *Lex naturae*: a' természet' törvénye; *Mosaica*: Móses' törvénye. *Pázm. Lex formalis*, formaügylet; *materialis*, szerügylet törvény. Ha Márton István a' *tiszta* által *formalist*, az *alkalmaztatott* által *materialist* akarté jelenteni, a' következendő definitiókból lehet megítélni: *Az a' tiszta törvény, a' melly minden más törvényeknek okait magában foglalja. Fő erkölcs principium.* — *Alkalmaztatott törvény, ha az egyszerűs mind annak valami bizonyos, 's olyan tárgyra való alkalmaztatását parancsolja, mellyet a' tapasztalás id. Márt. Istv. Szilágyinál e' neveket olvassuk: lex permissiva: megengedő törvény; (engedelemadó, szabadságadó talán jobb volna); prohibitiva: tilto; positiva: tetszés által tett, kényi, vagy irott; a' positiva lex anyyi, mint szerzett törvény. Az ezes törvénynek szerzéséhez sem a' tetszésnek, sem a' kénynek köze nem lehet. Lex justitiae, Szilágyinál az igazság' törvénye: szorosabban a' jusügyletnek törvénye, a' jusügylet törvény. — A' confessióban lex moralis: az erkölcsök' törvénye; de ez anyyi, mint lex morum, az erkölcsügylet törvény helyesebb. A' cerimo-*

nialis ugyanott *ceremontás törvény*; de a' *szertartásügylet*, *rendtartásbéli*, *rendillett* helyesebbek. A' *judicialis*, ugyanott *polgári törvény*. De ez *civilis*; amaz pedig *törvény-szekillett*, vagy *törvénykezes-ügylet*. — Illyésnél az *aeterna*, örök; a' *naturalis*, természet; a' *humana* emberi; a' *divina*, Istennek kiadott törvénye; melly utolsó helyett az *Isteni* helyesebb. — *Legis solutor*: mintha az *Isteni törvénynek bontogatója volna*, úgymond Pázm. Pred. *Lex scripta*: az *irott törvény előtt bizonyos orvossága volt a' kisdedeknek* (az) *eredendő bűnből* (való) *kitisztulásokra* (kitisztulásra). Pázm. *Lex suprema*: *olly nehéz a' szabadságnak fő törvényében 's a' t. Gánózi.*

Libellus. Lásd *Wagnerban*. *Libellus repudii*, Pázmánnál *menedek level*, *Monofzlainál szabad level*. *Menedek levelet adni a' feleségnek*. Pázm. Pred. *Ha el akarnak bocsátani, eresztene* (ereszzenek) *szabad levellel*. *Monofzlai*. Lásd *Reputium*, hol az illyen level nőmésítő levelnek, a' *repudium* pedig nőmésítésnek nevezetlik.

Liber, libri. Lásd *Wagnerban*. *Liber canonicus*: *szent lajstrombéli könyvek*. Pázm. Hod. Lásd *Canon*. *Liber divinus* Pázmánnál, *az Isten' könyve*. Pred. De ez anyyi, mint *liber Dei*. *Az Isteni könyv*, vagy az *Istentül sugarlott könyv* értelmesebb. *Libri sacri*: a' *szent könyvek*. Pázm. Hod.

Liber, a, um, szabad, mentt: *frej*, ledig, erlaubt, freymüthig. *Szabaddá hagyták az embe-eket, hogy megtagadgyak hitet*. Pázm. Hod. E' latinismus

helyett tanácsosabb így szólani: megengedték az embereknek, hogy hitüket szabadon megtagadják.

Liberum arbitrium, szabad akarat. Pázm. Hod. Freyer Willt. Lásd Wagner *Arbitrium* alatt.

Liberalis. Lásd Wagner. Pázmánnál a' bévkezü nagyon ellenes név, a' bőkezü helyett.

Liberalitas. Lásd Wagnerban. Illyésnél *adakozás*. Mellynek nagyobb *grádusa* (grádiccsa) az *adakozóság*. Márton István. A' szavaknak kedvelt hollítása vitte Eleinket az efféle szokoholásokra. Minek a' tékozoság, az ajtatoskodóság, a' tékozlás, az ajtatoskodás helyett? Az *adakozás*, vagy *bőkezűség* a' liberalitas névnek helyesen megfelel.

Liberare. Lásd Wagnerban. *Liberari*: attúl a' keves alkalmatlanságtúl is megüresednek. Pázm. Pred. A' megmenekedni jobb, mellyel másutt Pázmán maga is él. Későn ugyan, de azért talán még sem hazontalanul telzem ide ama' jegyzést, hogy Wagnerban, kihez az Olvasót igazítom, csak a' művelő igék találtatnak fel, és hogy a' Deák passivumokat öutánna nem mindenkor a' Magyar passivumokkal, hanem többnyire neutrumokkal kell kifejezni. Így a' *libero* alatt e' Magyar igéket találjuk: *szabadítani* és alább *menteni*; a' *liberari* tehát Magyarúl annyi, mint *szabadulni*, *menekedni*. A' *szabadíttatni*, és *mentetni* passivumokkal csak akkor kell elnünk, mikor a' beszédben amaz ablativus, vagy ennek helytartója áll, melly a' művelő mondásnak nominativusából tá-

mad, az orvos által a' haláltúl megmentetett, megszabadított; melly mondás művelőleg így ejtetik: az orvos a' haláltúl megmentette, megszabadította. Az orvos által nélkül a' Magyar neutraliter beszéll: a' haláltúl megmenekedett, megszabadult.

Libere. Lásd Wagner. Pázmánnál *szabadgyában* Predik. melly elég szokott szó ugyan, de nem tudom, ha nem tartozik e' köznéppnek alacsony kifejezései közé?

Libertas, szabadság: Freyheit. Ezzel az olyan bir, mellynek foglalatosságai más okoktúl meg nem határozottanak. Az ilyen szabadság kétféle, úgymint: 1) a' *tellyes*, *alkutlan*, *tapasztaláshaladó*, egy szóval, a' szoros, és tulajdon értelemben vett szabadság; a' a' jelenségeknek érzeményes és természetes törvényecitül való függetlenség; tellyes önkény, (absoluta spontaneitás); alkutlan okság, vagy öntehetség. Lásd *Causalitas*. 2) A' *viszonyos* (*relativa*) és hasonlítólag vett szabadság az, mikor legalább az okoknak bizonyos felekezete, a' minők a' kulsők, a' gépeyesek (*mechanicae*), a' cselekedetet szükségképen meg nem határozza. Illyen a' lélekügvelő szabadság, ammint az érzeményel a' *Lélektudományban* (*Psychologiában*) előadatik. Lásd alább *Libertas practica* és *Libertas cogitandi*. — *Libertas brutalis*, *baromszabadság*, die *viehische Freyheit*. Ez a' kényfzerítő törvényektül való függetlenségbül áll. — *Libertas cogitandi*, a' *gondolkodásnak szabadsága*: Freyheit zu denken. Ez annyi, mint az élnék a'

gondolkodásban minden egyéb törvénytől való függetlensége, kivéven, mellyeket önmagának szab. E' szabadságot az észnek zabolátlan és törvénytelen hasznóvételével, és visszaélésével fel nem kell cserélni: mert ama' bizonyos korlátok közé van szorítva, rélz szerint a' polgári, rélz szerint a' religiósbéli törvények által. — *Libertas juridica*, *jus szabadság*: juridische, gesellsch. Freyheit. Ez a' törvények által van mindenik országban meghatározva. — *Libertas practica*, *gyakorlás-ügyelő szabadság*: die practische Freyheit. 1) Ez *tagadotlag* (*negative*), avagy tagadó értelemben annyi, mint az önkénynek, az akaratnak függetlensége minden érzeményes, minden érzékeny hajlandóságtól és osztóntól, mint a' cselekedetel szükségképen meghatározó indító okoktól, ha mindgyárt ezektől rendeltetik is. — 2) *Tetemenyesen* (*positive*) és határozott értelemben annyi, mint az akaratnak az észről, melly azt eszközetlenül meghatározni szokta, és így a' tiszta erkölcsi törvénytől való függése: egy szóval, az akaratnak öntörvény-szerzése, *autonomiaja*. Lásd *Wagnert*. *Libertas* a *necessitate*, és *libertas* a *coactione*, *Gánóztinál*: a' *szükségtől való es az erőszaktól való szabad akarat*. De e' nevezésekben a' *való* nagyon hibás. Helyesebben mondgyuk ezeket inígy: a' *szükségtől mentt szabadság*, az *erőszaktól mentt szabadság*. A' *jóságok* (erkölcsök) *magaftalasan*, és a' *vétkek* *dorgálásában kereszteni szabadsággal kell élni*. Pázm. Pred. *Libertate donare*, Pázm.

szabadossá tenni. Pred. Miért nem *szabadulá*, vagy *szabadnak tenni*, vagy *megszabadítani*? Az *os*, *es*, *ös*, vagy csak *s* képző némelly *adjectivumok* közül csak kisebbítő *adjectivumok* szul. mint *fejéres kekes*, *sárgás*, *kajcsos*, *langyos*. Szilágyimál is *szabadság*. Illyés pedig *szabad akaratnak* velzi, mint *Gánóztin*.

Libertinismus, kötelelenségtelesség, vagy ennek inkább vitatása: Freygeistercy. Ez ama' tanításból áll, melly semminemű köteleliséget nem ösmér. Lásd *Superstitio*.

Libertinus, kötelelsegtagadó és így szabadon gondolkodó, szabad gondolkozású, vagy amint Pázmán mondgya: *szabad iteletű*. Pred. Tetz annyit is, mint *szabadított*, *szabadon bocsátott*. A' *szolga*, úgymond Pázm. Pred. az *Isten' szabadossá*. Ezen értelemben a' *szabados* névvel lehet élni. Lásd *Libertas*.

Libido. Lásd *Wagnert*. Pázmánál *fajtalanság*. Hod. *Libido dubitandi*, Márton Istvánál a' *kételkedes-szeretet*, vagy az *abbéli hajlandóság*. Eggy szóval *kételkedkenység*. *Libido* vaga: a' *koborló*, vagy *cselesap szerelem*, vagy *bujálkodas*.

Licentia, engedelem, szabadság: Erlaubniß. Annyi, mint törvényes *jus*, vagy hatalom.

Licentiosus, zabolátlan, pajos, szilaj: muthwillig, der zu große Freyheit hat. *Szabadossá teszi* (az) *embert tanításával*. Pázm. E' szó Pázmánál annyit is tesz, mint *Libertinus*. Hogy az *os* képző miatt e' névnek kisebbítő értelme van, megmondottam már *Libertas* alatt. Páz-

mán' mondásába jobban illik a' *felfszabadította* ige.

Licitus, szabad, tiltatlan: *cre-*
laubt. Annyi, mint a' gyakor-
lásban tárgyügylelog lehetsé-
ges. Ez kétféle: az *első* az, a'
mi valamely csupán csak lehet-
séges gyakorlásügylet regulával
megegyez. A' *tilalmas* tehát
ezen értelemben az, a' mi va-
lamely ellenkzettel (*proble-*
maticus) parancsolattal ellen-
kezik. A' *második* az, a' mi a'
közönséges erkölcsi törvénnyel
megfér; a' minek ellenkezője
tilalmasnak mondatik. Az első
értelemben a' tilalmas külön-
bozik a' *kötelességsértőtől*,
melly valamely valóságos tör-
vénnyel ellenkezik; a' második
értelemben pedig a' *kötelesség-*
sértővel egygy. *Arra Krisztus*
minket nem erefztett, hogy a'
topus's egyéb vétek szabados
(szabad) legyen. Pázmán Hod.
A' *szabados* szórúl lisd *Liber-*
tas, *Libertinus*, *Licentiosus*.
E' mondásnak értelmét: *arra*
Krisztus minket nem erefztett
egyébkép át nem lathatom, ha-
nem ha a' marhátil kölesono-
zött *metáphorának* vezsem, mel-
lyet a' páfzor valamely tilal-
mas legelőre *erefzt.* Ezi én csak
imigy mondanám: *Krisztus*
minket a' topusra és egyéb vet-
tekre fel nem szabadított. A'
licitust Illyés is *szabadosnak*
mondgya.

Limatum, az *Aestheticá-*
ban *mesterkeltt*, *verfünstelt*.

Limbus. Gánótzinal *pokoltor-*
nác. De a' *tornác* annyi, mint
porticus, és igy gyönyörködte-
tő hely. Lásd *Wagnert*. A'
pitvar ide jobban illett volna.
De a' *limbus* a' Magyarban is meg-
kellene inkább tartani. A' Né-
met *Berthle* szerint *elópokolnak*

is lehet mondani. Egyébaránt
Limbusnak igaz értelmét lásd
Wagnerban.

Limen. Lásd *Wagnert*. Páz-
mánál *küszöb*. Pred.

Limex, korlát, határ: *Schran-*
ken, *Gränz*. Moln. Alb. *határ*.
Continere se intra limites: ha-
tárban tartani magát. Pázm.
Pred. Mind a' két mondásban
a' *korlát* helyesebb; a' *magát*
tartani helyett pedig az első
mondásban a' *maradni* magya-
rosabb. *Korláttyai között ma-*
radni. *Korláttyai között* (más
valakit) *tartani*. *Limitibus con-*
stringere: korlátba rekeszteni.
Pázmán Pred. A' *ba*, *be*, leg-
többnyire csak zártt, vagy zártt-
hoz hasonlítható helyrül mon-
datik; egygy *korlát* pedig a' kör-
nyéket el nem zárhattya. A'
korlátokba túrhetőbb volna, de
a' *korlátok közé rekeszteni* leg-
igazabb kifejezés.

Limitatio, korlátozás: *Eins-*
chränkung. A' minémiségnek e-
redeti élfzogása (*categoriaja*),
melly a' dolgokban a' létségnek,
valóságnak, (*realitásnak*) a' ta-
gadással való egybefüggeftése
által gondoltatik. Így a' korlá-
tozó ítéletekben is, mind a' ví-
tató, mind a' tagadó állításnak
formájából találtatik valami.

Limitativum *judicium*, Fe-
jérnél *behatározó ítélet*; de a'
korlátozó helyesebb. A' *hatá-*
roz ígénéll a' *be* *prae*fixum szo-
katlan. Lásd *Limitatio*.

Limitatus, határozott, kor-
látozott: *be*gránzt, *um*schránkt.
Határozva vannak az ember-
ben az erő's a' t. Pázm. Hod.
Nem tudom hol jutott Pázmán
e' Germanismushoz: *be*gránzt sind
in dem Menschen die Kraft u. s. w.
A' Magyar illy rendet tart az
elléle mondásokban: *meg van-*

nak az emberben határozva az erő 's a' t. vagy még természetesebben: határozott az emberben az erő 's a' t. Ezen (e') titkot a' meghatározott elme voltaképen meg nem foghattya.

Linea, hosz: Qinit. Annyi, mint a' síknak határa.

Lineamentum. Lásd *Wagnert*. Oczavonás: Gefichtsjug. *Linea*, Fejéjénél hoszú.

Lingua, nyelv: Zunge. *Lingua ignea*: tűzes nyelv. Pázm. Pred. Omnis lingua confitetur: minden nyelvekenn zeng(zeng). Pázm. Pred.

Lingualis litera, nyelvbetű: Zungenbuchstabe, a' Grammaticában.

Litera sacrae scripturae. Az Írás' betűje. Pázm.

Literalis sensus. Betű szerint való értelem, magyarázat. Pázmán. *Hogy annak betűi értelménél meg ne állapodgyunk*. Márton István. *Hogy az i képző a' betűi szóban helytelen, a' Popularis szó alatt megbizonyítatik. A' betűi az egész Magyar Nemzetnél annyit tesz, mint literae eorum, és így vele a' literalis adjectivumot nem jelenthetjük. A' betűs értelem, vagy a' betűértelme helyesebben formáltt szavak; de nem olly világosak, mint a' régen szokott betű szerint való értelem. A' való képzővel formáltt adjectivumoktól csak azért látszanak irtózni a' mi Íróink, mivel a' Deák és Német után szeretnek indulni, mikor rövidséget keresnek, mellynek gyümölcse a' homályosság és a' természetlenség, melly a' nyelvnek nemzetiségét lábbal tapodgya.*

Literaliter, Molnár Albert

után: betű szerint: Buchstüblich.

Litigans pars, pörös fél (de nem fél). Veresmarthy.

Liturgia, akármelly közönséges hivatal: ein gemeines Amt. Egyházi nyelven a' papi hivatal a' szent Misénél, az áldozó papnak hivatalya, tisztsege: das Amt der heiligen Messe. Akármelly egyházi hivatal, vagy szent foglalatosság: ein jeder Kirchendienst, eine jede heilige Handlung. Gánózinál a' szertartás annyi, mint *Ceremonia*.

Lixivium, lúg: Lauge. Szappan: Seife. Pázmánál: könnyebben szenedi a' szappullot. Hodeg. *Hogy a' régi könyvekben a' hoszú silabák a' rövidtől nincsenek accentussal megkülönböztetve, szemünkkel láthatjuk. De azt is tapasztalhatni ennek, hogy az accentus helyett sokszor a' következő consonánst megduplázzák, hogy az előtte álló vocalis legalább a' helyzetetés által (positione) meghosszabodgyon. Így a' repülő helyett a' repülő ige, a' szapuló helyett a' szapullo szót olvassuk. A' szapu, vagy inkább szapu edényt tesz, mellyben a' köz aszonyok lúgot csinálnak, mikor szappanyozni akarnak. A' szapú névből egy l képzőbetű által támad a' szapul ige, melly annyit tesz, mint lúgoz. Innen támadnak a' szapulás és lúgozás, vagy rövidítve lúgzás nevek, mellyek helyett az aszonyok a' szapuló, és lúgzó participiumokkal örömeztobb élnek.*

Locale, helybéli: zum Orte gehörig. *Ez a' parancsolat csak bizonyos helyre szolgált. Pázmán. Csak helybéli, helyügylet volt.*

Locatio, bérbeadás. *Szilágyi*.
Bermiethung, *Berpahtung*.

Locativum suffixum, helyeztető ragaszték. *Granunatica*.

Locumtenens, helytartó:
Statthalter, *Stellvertreter*. *Pázm. Hodeg*.

Locuples. Lásd *Wagnerban*.
Értekes állapot. *Pázmán Pred. Mert noha ök értékesbek, nemesbek es tiszték' hivatallyában becsületesbek a' szolgáknál*.

Locus, hely: Ort. Ez tulajdonképen annyi, mint a' köznek része, vagy határa; *ész tudományosan* annyi, mint egy közönséges észfogás, melly alatt a' többiek állanak; *tapasztaláshaladól* annyi, mint az ösmerő tehetség, mellyhez az észfogás tartozik, p. o. az érzékenység, az ész, az értelem. A' tudomány, melly e' helyet meghatározni tanítja, *Topicának* nevezetik; Magyarul a' *Helyszabásnak tudománya*. *Az egy-nyússal ellenkező helyeket öszvebekeltetni*. Monofzlai. *Communes loci: köz helyek*. Monofzlai. *Az Atyának jobbját teremett helynek magyarázák*. *Lethenyei*.

Logica, észtudomány: *Bernunftlehre*. 1) Általában annyi, mint a' gondolás' reguláinak tudománya; ama' reguláknak tudni illik, mellyek szerint képzeletünk úgy köttetnek öszve, hogy belollok észfogások, itéletek és következtetések vályának. 2) Különösebben a) a' *Logica* annak tekintete nélkül, a' mi gondoltatik, és így a' képzeteknek és tárgyaknak tekintete nélkül, *közönséges*, csupa *formaügyelő és zsenge ész tudománynak (elementaris)* nevezetik; a' gondolónak valóbéli tulajdonságára való ügyelés

nélkül, csupán csak tapasztalás-előző talpállításokból, *tiszta ész tudománynak*; a' tiszta ész' állításainak közelebb határozásával pedig, 's a' gondolkodó valóra való alkalmaztatásával, a' mennyire tapasztalás által megösmertetik, 's az *éreményes Embetudo mányban (Anthropologia empirica)* megmagyaráztatik, az emberi gondolás' *Logicájának*, vagy *alkalmaztatott ész tudománynak*, (*logica applicata*, *angewandte Vernunftlehre*). b) A' gondolásnak határozott építőszereire (*materialia*) és tárgyaira való tekintettel a' *Logica különösnek*, *gyakorlásüggyelőnek*, *organonnak (ész szerzártnak, tudománygépelezzetnek)*. *tanításmodtudománynak*, avagy *Methodicának* nevezetik. Ide tartozik a' *tapasztaláshaladó Logica*, vagy a' tárgyak' tiszta gondolásának tudománya. Lásd *Philosophia*. Fejéjnél *tisztadon tiszta észről szolló tudomány*. Az *applicata* nálla, *reai alkalmaztatott észről szolló tudomány*; de ez helytelen szollás, mert a' *reai alkalmaztatott* *adjectivum* az *ész* nevet illeti, és így e' mondás annyi, mint *de applicata ratione agens scientia*. Amde a' *scientia* ám az *applicata*. *Alkalmaztatott Ész tudomány* a' helyes kifejezés. Mondatik a' *Logica az okoskodás' tudománnyának* is. — Továbbá *Logica speciei, vel apparentiae*, a' *látszatnak ész tudománya*: *Logik des Scheins*. Annnyi, mint *Dialectica*, avagy *Látszattudomány*. Lásd *Dialectica*. — *Logica veritatis*, az igazság' *ész tudománya*: *Logik der Wahrheit*.

Logicus, a, um, észügye-

lő, észillettő, észtudományos: leqisib. Logica differentia, Fejé-
nél *logikai különbség*; de az *i*
végzés nélkül helyesebb, ha
a' Deák szót meg akarjuk tar-
tani: mert a' *logikai*, vagy in-
kőbb *logicabeli* csak annyi,
mint ad *Logicam pertinens*.
Logium eius, Fejénel *gondo-
latbeli dolog*; de az *eszvaló*
jobban kifejezi. Logica possibi-
litas, Fejénel *gondolhatóság*;
de cz annyi, mint *cogitabili-
tas*; amaz igazán *észtudomá-
nyos lehetőség*. Cserénél a' logi-
cus, a, um, *tekinteti*.

Logice, észügyelőleg. Logice
verum, Fejénel *gondolkodás-
kép igaz*: a' *logice perfecta co-
gnitio* pedig, *gondolkodáskép
teljes esmeret*. Az utobbik: *esz-
ügyelőleg tökéletes esmeret*,
amaz pedig *eszügyelőleg igaz*.

Logomachia, szóharcz, szó-
por, csupa szavakat illető ve-
tekedés: *Wortstreit, Wortkampf,*
*Sankt über Wörter. Nem szóvál-
tásra, hanem az igazságnak,
tökéletes esmeretere rendeltük
írásunkot.* Pázmán. A' *szóvál-
tás* csak annyi, mint *beszéllge-
tés*.

Longanimis, longanimitas,
türelemes, türelem: lang-
müthig, Langmuth, geduldig, Ge-
duld, sanftmüthig, Sanftmuth.
*Az Istennek irgalmassága oly
nagyűrhető, hogy 'sa' t.* Páz-
mán Pred. — *Nagy türessel
várakozik.* Pázm. Pred. *Türe,
mellyel (az) Isten szabad aka-
rattya szerint elvárja és ha-
lasztja a' bünösnek büntetését.*
Medgyesi. — *Hosszú várako-
zás.* Illyésnél. A' Deák szavak
barbarismusok, mellyek helyett
a' *mitis, ad iram tardus,*
in ulciscendo remissior tilzább
Deáksági nevek. A' *lassu ha-*

*ragú, lassan, vagy későn bosz-
szulo, haraglassuság, hosszü-
lassuság 's a' t.* helyesebbek
volnának, annyival is inkább,
mivel a' *tűrhető* nállunk an-
nyit is telz, mint *tolerabilis*.
A' *hosszasan tűrő, vagy hosz-
szas tűrés* sem volna rollz: de
a' *türelemes, és a' türelem*
nekem leghelyesebb kifejezése-
nek láttzanak.

Loquax. Lásd *Wagn.* Pázm.
csacsogó. Pred. A' *szos, beszédes*
illendőbb nevek. *Linguosus:*
*az affzönyépek közönsége-
sen szosok es zügolódot.* Pázm.
Pred. Illyenkor a' *nyelves* szó-
val élhetünk.

Loqui, beszélleni, szóllani:
reden, sprechen. Annyi, mint ösz-
vefüggő észfogások szerint szóll-
lani. *Loqui facere: szólltatni,
beszélltetni.* Az elsövel Veres-
marthy is el. Lehet vele akkor
is élni, mikor a' Deák azt mond-
gya: *loquentem inducere.* —

Loquendi modus: szóllásmód;
pro idiotismo, szójárás: *Redentart.*
Urunk' *szava*' járása. Pázm. *Hod.*
*ubi peculiaris personae loquen-
di modus aut usus, consuetudo*
indicatur. Molnárnál a' *szöllis-*

modgya helytelen compositio a'
szöllásmód helyett. Lásd *Fele-*

let a' 79. és köv. old. és a' 366.
és követ. old. — *A' szent Iros'*

szöllásinak mivolta azt hozza
magával, *hogy homályos legyen.*

Pázm. It a' *mivolt* annyi mint
natura, indoles. *Az a' vágyó-
dás bünnek neveztetik* *szobe-
széd* szerint: modo quodam lo-

quendi. Monofzlai. It a' *nyelv-
szokás* szerint helyesebb volna.

— *Loquendi usus, nyelvszokás:*
Sprachegebrauch. Minden paran-

*csolatokot az akkori nyelvzo-
kás* szerint kell kimagyarázni.
Márt. Istv. E' *mondásban a' min-*

den utánn a' pluralis, es az ige előtt a' ki praelexum haszontalan. Az utóbbik a' Deák explicare igit majmozza.

Lotio pedum, lábmosás. Pázm. Pred.

Lubitus, kény: Beficben. *Magok' kényyenn választottak. Pázmán. Hod. Kényyek szerint*, vagy *kényyekre* itt helyesebb volna. A' *magok'* tartologia.

Lubricitas. Lásd *Wagnerban. Lubricus*, sikosság. *Szent Jób maga példájával ismerteteti a' viláig' kegyének es állapottjának bizonytalan csíszamosságát.* Pázm. Pred. E' mondasban a' maga szó tellyességgel haszontalan; *csíszamos* pedig jobb mint a' *csíszamos*, mert a' gyökérnem *csíszik*, hanem *csíszik*.

Lucere. Lásd *Wagnert. A hitnek világossága világoskodgyék (világoskodgyon) mindenkor szivunkben.* Moln. Alb. Minek kell a' haszontalan hosszú és kétes értelmű szavakat vadászni a' rövidek es régen szokott értelmesek helyett. Ide a' *világítson* ige untig elég.

Lucerna. Lásd *Wagnert. Az Isten' igéje olyan, mint a' világoskodo (világító) szövetnek.* Telegdi. De ez anyyi, mint *fax*, *fáklya*. *Égő lámpás lévén, sokakat tanításával világosított.* Pázm. Pred. A' Magyar constructio rend ez: *tanításával sokakat megvilágított.* A' *világosit* anyyi, mint *lucidum reddil*.

Lucrum. Lásd *Wagnert. Nem maga' tanulásáért, hanem (a') lelkek' megnyeréséért terjesztette Krisztus elejébe ezt a' kérdést.* Pázm. Pred. Az ilyen felette idegen szójárások helyett éllünk inkább magyaros igékkal, mint: *nem azért*

terjesztette elejébe Krisztus e' kérdést, hogy tanüllyon, hanem hogy lelkeket nyerjen. Az *elejébe Izo Krisztus'* neve utánn kétes értelmet szul. *Lucrum facere*: (a') földbe ásta, hogy *Urának hasznót ne keressen* (hajtson) vele. Pázm. Pred.

Lucta. Wagnert lásd *Luctatio* alatt. *Davidnem Saul' fegyverébe öltözve ment bajviadalra Góliát ellen.* Pázm. Hod. Akár a' *baj*, akár a' *viadal* maga is elegendő. Másutt Pázm, *viaskodásnak, küzdesnek, bajvivásnak* helyesebben mondgya. Hod. Pred. *Nagy küzdesseel tusakodnak* Pázm. Hod.

Ludere. Lásd *Wagnert. Az üres lelket csalárdul játzatotyták.* Pázm. Pred. A' *játság* vagy *megjátság* itt a' legtermészetesebb es a' formatióra nézve leg helyesebb kifejezés. *Ezek csak játságok a' szóban.* Gánotzi. A' *szavakkal játszani* a' magyaros, amaz pedig deákos kifejezés, es szokatlan. *Ludendo játzodozva.* Pázm. Pred. *játság*, vagy *játságolva* a' helyes formatio.

Ludicrous. Az *Aestheticában* anyyi, mint *mulatságos*: *furgyweilig*. Az *alagos*, *histrionicus*, *gaufkerijó*. Lásd *Histrionicus*.

Lugere. Lásd *Wagnert. Gyázba öltözni.* Pázm. Pred. *Gyázfolni*.

Lumen. Lásd *Wagnert. Világosság.* Pázm. Pred. *Lumina orationis* az *Aestheticában*: a' *befzédnek villanásai*.

Lunaticus, hokórságos: *Mondensüchtig*. De a' *holdkórságos*, *holdkóros* még jobb. *Hasonlók valának, kik az Evangyeliomban havi-koroknak nevezetnek.* Gánotzi. A' *rövid kor* anyyi, mint *üdó*; a' *hosszú kor*, vagy *korság*

annyi, mint nyavalya. A' *havi* haszontalan és rosszul formált adjectivum a' *hó* névből: és a' *holnapi* szokottabb. Itt a' *hó* a' compositióban megmaradhat, sőt épen kell neki a' regulák szerint maradni, mint *hofsám*; de a' *hó* helyett a' *hold*, mikor a' Deák *mensis* nevet akarjuk kifejezni, sokkal helyesebb.

Lunula, a' holdacska a' Monstrantiában: der kleine Mond in der Menstrang. *Boglár*: eine Spanat.

Lupanar, bordély: Surrenshaus. Pázm. Hod. En a' *bordélyház* nevet helyesebb kifejezésnek tartom, mikor a' *lupanart* akarjuk jelenteni; és e' ízó szokottabb is. A' *bordély* magányosan annyit tehet, mint *leno*, *lena*, *lupa*.

Lusitare, enyelegni: tánteln. Pázm. Hod.

Lusus, játék: Spiel. Olly foglalatosság, melly magában kellemetes. Pázmánnál Hod. a' *játszodás* helytelen formatio a' *játszodálás* helyett. Lásd *Iocus*.

Lux. Lásd *Wagnert*. *Délszínre* hozza az Isten a' vétkeket. Pázm. Pred. A' *délszín* nagyon szokatlan szó; a' *délszín*, *lux meridiana* jobb volna, de a' *napfény*, vagy legfellyebb *déli napfény* leghelyesebb. — In luce ambulare: a' *sényességbe járni*. Pázm. Pred. Nekem úgy látszik, hogy itt a' szent Irás' értelmét e' latinismus magyarul ki nem fejezi: *világnál*, *világos nap-pal*, *világos úton járni*, mikor minket minden ember lát-

hat, talán ide jobban illenének.

Luxuria, *luxuries*. Bujaság. Ueppigfeit. Ez a' *szükségtelen*, sőt még természetlen hajlandóságokból is áll. Mind a' Deák, mind a' Magyar név csak per metonymiam, és így kölcsönözött értelemben mondatik az *Impudicitia*. *szemérmertlenség*, *Unzücht* helyett. A' *luxuries* és a' *bujaság* még a' palántákról is mondatnak, mikor sok haszontalan ágakot hajtának. *Fajtalanság* Pázm. Pred. *Bujaság* Illvésnél.

Luxus, pazar: Luxus. Olly állapot, mellyben a' *szükségtelen* utánna való esdeklés a' *szükségesnek* rövidséget okoz. Az Aestheticában *bőségnek* mondatik, Németül Ueberflus. A' *bujázkodás* áll az abbéli *gazdagabb költésben* 's a' t. Márk. Istv. Nálunk a' *bujázkodás* inkább *lascivia*, *libido*, *moechatio*. A' *luxuriát* vele csak a' fákról és palántákról merném jelenteni. A' *luxus* az Aestheticában *bőség*; a' morálisan pedig *pazar*, vagy *sényvadászat*.

Lytrum. Pázmánnal *sarcz*, *váltás*. Hod. A' *sarcz*, melly a' régi könyvekben *r* nélkül is találattik, a' Német *Chaung* névből támadt, melly annyit tesz, mint *census*, *tributum*, és így adó. A' Brandtschaung és a' *Ubssege* szorosan annyi, mint *váltás*. E' szerint a' Német eredetű *sarcz*ol igazán magyarul annyi, mint *adóztat*, *adófizetésre* kényszerít.

M.

Maceratio Lásd *Wagnerban*.
Macero alatt. *A* bójt Isten szerint való szenvedetesség. Telegdi. Hogy a' szenvedetesség helytelenül formáltt és szokatlan szó, megláttvuk majd *Mortificatio* alatt. Ide a' sanyargatás illik.

Machina, gépely: *Maschine*. Általában annyi, mint valamely külső mozdító erőnek a' szerkezése. Gépelynek helyesen mondatik az *organum* is a' testekben, 's mikor amattól, mint mestergépelytől meg akarjuk különböztetni, *belgépelynek*. Telj azonkívül a' gépely egy olyan testecskét is, mellynek mozdító ereje természetül függ, 's melly *Atomusnak* nevezetik. Ama' tudomány, melly a' szernek *felügyelő* (*specificus*) különbségét résziből, mint gépelyekből, 's a' legkissebb részeknek tulajdonságából és egybeferkeztetéséből vizsgálja, *gépelyes Természettudomány* nak nevezetik (*Mechanica Naturae Philosophia*, mechanische Naturphilosophie). Fejéknél műszer; de ez annyi, mint *materia laboris*. A' műszerszám helyesebb; a' *gépely* legjobb.

Maculosus. Lásd *Wagnert*.
Ne adgyunk neki bennát, erőtlen, szömölcsöst. Pázm. Pred. A' szömölcsös annyi, mint *verrucosus*, varzidt, voss Warzen.

Magia, bű, bűvölés: *Zauber*. Gánótzinál *varázslás*. Pázmánnál *ördöngösség*. Hod. de az *n* betű e' szóban nagyon szűkségtelen, mert az *ös* képzővel az *ördög* nérből származik. Valaha *bübájnak* is mondatott, de most már a' *báj* magányosan jó értelemben vetetik. — *Magiam exercere*, bűvölni: *Zaubern*. Termézetes eszközök, vagy szerzőmök által természeteladó okozatot elközleni akarni, kivált a' gonosz lélek' segedelmének szollításával. Lásd *Incantatio*, és alább *Magus*.

Magistratus. Lásd *Wagnert*.
A világi tisztviselőknék sejt hajtani. Pázm. Hod. Másutt *tisztviselő rendnek* mondgya.

Magnificentia. Lásd *Wagnert*. Az *Aestheticában pompás* ság, *pompa*.

Magnitudo, nagyság: *Größe*.
 1) *Quantitas*, mennyiség, melly kétféle. a) A' tiszta elfogás szerint annyi, mint valaminek ama' belső határozattya, melly

a' szemlélésben az eggyfélének öfvekötésébül (*synthesis*) általlyában származik. b) *Megerzekenyítve a' valóságos (realis)* mennyiség annyi, mint az egységek' folyó többlzörözésének képzete, a' szám; valaminek határozása amaz egységeknek száma által, mellyek benne találtnak, vagy gondoltathatnak. Illyen mind a' *terjedt*, mind a' *feszültt* nagyság. A' *terjedt (extensiva)* nagyság, sokaság, csoportozat (*aggregatum*) az, mellyben a' különbözőle egymásonn kívül van, és az éltül rélzekenint egymástán fogatik meg; hol az egésznek képzete a' rélzeknek képzete által tetetik lehetségesnek. Szoros értelemben a' *terjedt* nagyság az, melly a' közben van, mint péld. ok. a' hollz, a' linea. A' jelenésekuél e' nagyságnak a' neve *volumen*, *közfoglalat*: Raumesinhalt. Lásd *Volumen*. Az időben lévő nagyság *nyúlttnak (protensiva)* nevezetik. E' Szerint valamelly dolog' létének nyúltt nagysága az idősornak különbözőle rélzében annyi, mint *tartosság*, (*duratio*, Dauer). Egy üdeig lenni annyi, mint *tartani*. A' *feszültt (intensiva)* nagyság, a' *garádics*, a' *minéműségnek mennyisége (quantitas qualitatis)* az, mellyet az ész, nem folyó öfvekötés (*successiva synthesis*) által fog meg, hanem egyfzerre, s mellyben a' sokaságot csak a' tagadáshoz való közelítés által lehet képzni. Illyen az érzeménynek valóügvelő ereje; a' tudásnak garádicsa; a' gyorsaságnak nagysága. Garádicsa a' létnek, valóságnak (*realitásnak*), mellyel valamelly érzésnek az oka, vagy vaalmelly

jelenés bir, *okértéknek*, vagy *okságnak (momentumnak, Moment)* nevezetik. 2) A' *Quantum*, mennyi egybefoglalt (*concretum*) nagyságot telz. Ennek élfogása az eggynemű különbözőléknek szemlélésbéli tudásából áll, a' mennyire ez által a' tárgynak képzete lehetségesnek tetetik. E' nagyság, avvagy *quantum különbözőt (discretum)*, ha rélzaineek száma határozott; egyebaránt pedig *folyó (continuum)*. Nagynak lenni, kétféle élfogás; amaz *nagyság*, ez pedig *mennyiség*. *Hasonlíthatatlanul nagy az absolute magnum*, melly olly nagy, hogy semmivel öfve tartani nem lehet. A' nagyságoknak tagadási a' *korlátok (limites, Schranken)* és ha ezek ki vannak jegyezve, *határok (fines, termini, Gränze)*. — *Magnitudo continua, folyó*, vagy *folytonfolyó nagyság*: stückende Größe. Lásd *Magnitudo*. Nagyság az Aestheticában is.

Magus. Persa lzó, melly annyit telz, mint *bölcs ember, bölcselkedő természetvisgáló*: de mivel a' köz ember azt, a' ki természetnek titkait kinvozza és velek él, a' világ' elejétül fogva ollyannak tartotta, ki a' rossz lelkekkel lzóvetségben van, a' *Magust* igen könnyen *ördöngösnek, büjbajosnak* nevezte. Húlz esztendő elött magam hallottam egyfalusi öreg aszonytól, ki a' városba egy beteges Űrnak orvos füveket esztendőnkint hozott, hogy nem merészeln már egyébkép füveket szedni, és száritani, hanem csak lopva, mivel az egész falu bofzorkánynak kiáltya. *Ördöngös Simonnak maradeki*, úgymond Telegdi. Pázmán is

ördögösnek nevezi, némellykor pedig *tudakosnak*, mely névvel, bármely idomatlan és rozsfűl formált is, az újabb Magyar Írók még is *Mathematicust* akarnak jelenteni! Lásd *Mathematicus*.

Majestas. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál a' *meltóság* annyi, mint *dignitas*. A' hasonló *meltóság*, úgymond, a' *tellyes szent Háromságot* egygyarant illeti. *Hodeg*. *Majestas divina*: az *Isteni Felség*. Pázm. Pred. *Medgyesinél* is *Felség*, és így a' következő mondásban a' *felségesseget* talán *sublimitásnak* kell venni: *valamicsoda felségesseget látsz a' teremelt állatokban, az semmi nem (sem) egyéb, hanem szikrácskája annak, a' mi vehetetlen tellyeséggel vagyon az Istenben*. Medgyesi. Szilágyinál *Felség*.

Major propositio a' syllogismusban. Fejéknél *fő kitétel*. Mellynek még is *foállítás a' neve*. Oberşag. Lásd *Propositio*.

Majorennis, férjfiokor, münzig. Szilágyinál a' *felserdült* csak a' nevedékbül imént lett ifiúra illik. Szárnyára keltt férjliú, *természtes értelemben*, kiúck mind ösztöne, mind tehetsége van arra, hogy nemét gyarapítsa; *polgári értelemben*, ki gyermekeit és feleségét eltarthattya; *erkölcsi értelemben* pedig a' ki jövevény vezérlés nélkül saját elzével élni tud.

Maledicentia, szidalom, szidalmazás, gyalázás, káronilás: daş *Schmähen*, *Lästern*, die *Lästereien*. A' mit *Illyés átkozódással való esküvésnek* mond, az *juramentum cum imprecatione*.

Maledictio. Lásd *Wagnert* és *Benedictio*. Pázmánnál a'

tok. *Hod*. *Illyésnél átkozódás*. Az *átok* tulajdonképen *maledictum*.

Maledictum. Lásd *Wagnert*. *Külső cselekedettel átkokba öltöztek*. Pázm. Pred. *Hogyreám ne szálljon a' te haragodnak átkozaltya*. Pázm. Pred. Az *átka* szokottabb, és értelmesebb. *Malefactor*, gonofztévő: ein Uebelhäter. Pázm. Hod.

Maleficium, gonofz cselekedet: Uebelthat. Lásd *Wagnert*. *Illyésnél ördögös ártalom*.

Malevolentia. Lásd *Wagnert*. *Ez nem a' tudatlanság' hanem a' tökéletlenség' mühelyében koholtatott*. Pázm. Hod. A' tökéletlenség *imperfectio*, vagy *irresolutio*, Unentschlossenheit.

Malitia, gonofszivűség: Bosheit. Ez szoros értelemben amaz ördöghöz illő gondolkodásbül, avvagy a' talpreguláknak valóbeli forrásábül áll, mely a' gonofzt, mint gonofzt, főregulájában (*maximájában*) ösztöntollnak választya. Lásd *Wagnert* is. Pázmánnál *gonofzság*. *Hodeg*.

Malitiosus, gonofszivű: boshaft. Veresmarthynál *lator*; de ez rozsz értelemben annyi, mint *latro*, nyájás értelemben pedig annyi, mint *petulans*.

Malum. E' Deák szó kétféle értelembre öfzlik általlyában, úgy mint 1) *Malum physicum*, rozsz, Uebel, Übel. A' természtes ezélgátoló, avvagy az, a' mi érzékenységünkben kedvetlenséget, undort, utálást ébreszt, a' mi nek tehát ellent állani iparkodunk. Általellenében áll ez a' kedvesnek, a' mi kéjt, 's gyönyört okoz. 2) *Malum morale* (κακόν) Ez az akaratnak a' hibája, Magyarul igazán *gonofznak*, Né-

metül, Böcsé nevezetik. A' *roffz*, csak az állapotnak böcsét foglalja, a' *gonofz* pedig a' személynek böcsét és érdemét rontja. A' *Malum* szorosabban imígy is magyaráztatik. Általában tudni illik az, a' mi az élnék valamellyik sarkállítása szerint szükségképen az undorodó, utálo tehetségnek tárgyai közé tartozik. A' *kellemtlentül* (*ingratus*, *molestus*, *unangentim*) tehát különbözik: mert ezt a' fájdalomnak eszközetlen (*inmediatus*) érzése okozza. Különösebb értelemben a' *Malum* kétféle. *Először* tudni illik az, a' mit az érzeményes (*empiricus*) élnék valamelly sarkállítása szerint utálunk, a' mennyire azt az élnék, mint az érzékeny kellemtlenségnek és fájdalomnak okát terjeszti előnkbe, és így ártalmasnak rajzolja. Ez egyzermind az undorodásnak érzeményére is ügyel, és e' viszony miatt *viszonyos roffznak* nevezetik (*malum relativum* *relativus* *libet*, oder *Böcsé*). Illyen az előgondatlanság, a' jó alkalmatosságnak elmulatása. *Roffz* másodszor az is, a' mi a' tisztá élnék sarkállítása szerint, azaz, önnön magának az élnék formája szerint: és így mindenik eszes valóra nézve, érzeményeinek tekintete nélkül, az utálásnak tárgyai közé tartozik; röviden, a' mi a' tisztá élnék törvényeivel eszközetlenül ellenkezik. Ezt a' Magyar tulajdonképen *gonofznak* nevezi. Illyen a' hűtelenség. A' *gonofz ember* az, a' ki gonofz talpregulákból (*maximákból*) tesz valamit; és így az erkölcsi törvénytul való eltávozást önkint szabott törvényei közé fogadgya.

A' *gyökeres gonofz* által a' talpreguláknak önkint érdemlett fő forrását értyük az emberben. A' *gonofz sziv* annyi, mint az akaratnak természetes hajlandóságából származó tehetetlensége arra, hogy az erkölcsi törvényt fő regulái (*maximái*) közé felfogadgya. Némellykor a' *viszonyos roffz* általában jó lehet, mint péld. ok. önnön magunknak feláldozása a' köz jóért. Lásd *Degeneratio*. Sárvári Pálnál *mala physica*: a' természetben lévő ártalmas dolgok, vagy gonofzok; *metaphysica* pedig a' szükségben való gonofzok. Úgy látszik, hogy ezen ideák nem elég világosak: a' *malum physicum*, a' *roffz*, a' *morale* pedig, (de nem a' *metaphysicum*) a' *gonofz*.

Mancipatus. Lásd *Wagnert Mancipium* alatt. Márton Istvánál *rabfzolgaság*.

Mancipium. Lásd *Wagnert*. *Mikor ama' dúzs gazdag láttya hogy alacsomb* (alacsonyabb, vagy alacsonyb) *fzolgája*, *elvetettebb* (megvetettebb) *rabja elejébe állapotdik*. Pázm. Pred.

Mandans. Szilágyinál megbízó. De mért nem *hatalomadó*: *Befehlhaber*; *parancsoló*, *meghagyó*: *Gewaltgeber*.

Mandarius. Ez Szilágyinál *biztos*, melly szó tulajdonképen annyit tesz, mint *fidus*, *fidelis*, *intimus*: *vertraut*. A' *mandarius* annyi, mint *hatalomviselő*, *hatalmasított*, *ügyviselő*: *Bevollmächtigter*, *Unwäld*, *Gewalthaber*, *Befehlhaber*.

Mandatum. Lásd *Wagnert*. Szilágyinál *megbízás*, *biztosági egygyesség*; de ezek helyett jobb a' *hatalmasítás*, *hatalomadás*, *parancsolat*, *hagyomány*, *bizomány*. Pázmánál *paran-*

csolat. Hod. Az Istennek *hagyomásából* Salamon két nagy öreg Cherub angyalt olly fából csináltata. *Monofzl. Hagyas*, vagy *hagyomány* helyett a' *hagyomás* szokatlan; és most már csak annyi, mint *deliquium*, mellyel a' köz nép *hagynás* betegségnek mond.

Manifestare, kinyilatkoztatni: offenbaren. *Pázm. Hod. Fejérenél e' helyett a' nyilvánosság* talzoutalan és helytelen, mert a' *nyilvánvaló* helyett a' *nyilvánosság*, valamint a' *nyilvánvalóság* helyett a' *nyilvánosság* éppen olyan kényszerűlemény, mint az *árvánvaló* és *árvánosság* volna, a' *nedves* és *nedvesség* helyett; vagy ha a' *nyilván* szót adverbiumnak vesszük, akkor ezen új szavakhoz hasonlóknak volnának ezek: *titkonvaló* és *titkonság*; a' *titkos* és *titok* helyett.

Manifestari, kinyilatkozni: offenbar werden. *Minékutánna kinyilatkoznak minden ember cselekedeti.* *Pázm. Pred. Az (a') kemény üldözésben (üldözésben) az (a') képmutatóknak gondolati kijelentetnek.* Molnár Albert. Ezen esetre jobban illett volna a' *megnyilatkoznak* neutrum, mellyel Molnár másutt az égről a' *megnyílnak* helyett nem igen jól él. De a' *kitudónak* is jó. Lásd *Aperiri*.

Manifeste, izemlátomást, nyilván: augenscheinlich, offenbar. Lásd *Wagnert*.

Mantica. Lásd *Wagnert*. *Nevetve nézi más hátán az ifzákot.* *Pázm. Pred. A' zfák, vagy tarisznya* helyesebb; mert az *ifzák* más tefz, ammint a' *boriszák, vinipota, potator* névből tudgyuk.

Manuductio, vezérlés, veze-

tés, kéznél fogva való vezetés: *Anleitung, Anführung, Handleitung, Ama' nagy hírű Tantonak vezérlését követvén*, úgy mond Csere.

Manuductor, vezér, vezető, vezérlő, ki valakit kezénél fogva vezet, kalauz: ein Führer, Anleiter, der einen bey der Hand führt. Cserenél *vezérlő, kalauz*.

Manufactum, kézcsműdarab: *Waaren, die mit der Hand gemacht werden.* Fejérenél *kézi mű*, de ez *manualis labor*.

Manus. Lásd *Wagnert*. *Manibus expansis: kéz kiterjesztve.* *Pázm. Pred. E' syntaxis a' Magyartúl nagyon idegen. kiterjesztett kezekkel természetesebb.* — *Manus contexere: öszvekecsolni.* Molnár Alb. — *Manus imponere, manuum impositio: kéz reá vetés, a' Conf.*

Kezet vetni: Veresmarthy. A' kéztételnek erejével vették a' szent Lelket, Gánótzit; de ez annyi, mint manuum positio; valamint a' vetés, projectio. Minéműnek lenni a' kéztételt megmutattuk. Gánótzit. *Midőn páfztorokot szenteltek, eléb (előbb) imádkoztak és úgy vetettek kezeket a' választott személyre.* *Pázm. Hod. Malaszt adatott kezekreávetés által az Egyházi állapotra választott (rendre választott) személynek.* *Pázm. Hod. Ha egyszer a' kezeket vetni olly szokott lesz, mint a' kereszttet vetni, az elsőbül a' kézvetés név is szinte olly helyes lehet, mint az utóbbikbül a' kereszttetés. De nekem úgy látszik, hogy kézzel kereszttet vetni természetesebb idea, mint kezet vetni, noha meg kell vallanom, hogy a' vet igét még a' keresztténel sem lze-*

retem, mert felségesebb és ne-
mesebb cselekedetet nem igen
szoktunk vele jelenteni. Egyéb-
aránt, ha a' *kerefszetet vetni* szó-
járást a' közönséges szokás mi-
att, melly oltalmába vette, meg
kell is hagynunk, a' másikat,
kezeket vetni tudni illik, melly
nem olly szokott, és nem is
olly természetes, megigazíthat-
tyuk az által, hogy helyette illy
kifejezésekkel élünk: *kezeket
terjesztetni*, és *kezfeterjesztés*.

Manuscriptum, kézírás: *Hand-
schrift*. Fejérnél *kézíratmány*. De
minck ezen új név, mikor a'
régit minden ember érti; és
ha már újat akarunk, miért
nem mondgyuk *írománynak*?
Hilz az *íratmány*, az *írat* igé-
ből származik, és így szükség-
képen annyit tesz, mint *scrip-
tum*, *quod per alium scribi
curamus*; melly ideának halz-
nát a' beszédben vagy felette-
ritkán, vagy talán soha sem vez-
szük.

Mappa, abrosz: *Тischtuch*.
Mappa, földrajzolat: *Landkarte*.
Jel: *Zeichen*. *Ha azokhoz is bi-
zonyos merték ragasztatik,
mint a' földabroszokhoz*. Fejér.
Megvallom hogy az *abrosz* szó
a' Német *Abriß* névből támadt,
mivel talán az asztaltakarókön-
külömbféle rajzolatok voltak; de
már most az *abrosz* nálunk
semmit sem tesz egyebet, ha-
nem *asztaltakarót*, *asztalbori-
tétót*. Ezt tehát a' Mappákról
mondani még nevetséges is, an-
nyival inkább, mivel a' com-
positionnak ereje által e' szó e-
gyenesen csak földből készített
abrosz jelenthet, és így töké-
letesen hasonló csakkez: *selyem-
abrosz*, *szőrabrosz*, *vízony-
abrosz* 's a' t. Hasonló értel-
met adna a' *földkép* is. A' *föld-*

rajzolat tehát jobb, a' *szokott
Mappa* pedig legjobb.

Mare. Lásd *Wagnert*. *Mare*
aestuans: a' *háborodott tenger*.
Pázm. Pred. A' *háborgó* he-
lyesebb.

Margo, szél: der *Stand. Part*:
das *Ufer*. Határ: *Gränzen*. Páz-
mán *karajnak* mondgya. A' *De-
cretom'* *karéjára* sok helyem
*feljegyeztettek a' Glossa' ese-
ti*. Uod. Csak egynehány név,
és csak négy, vagy öt ige ta-
láltatik nyelvünkben *j* végzéssel
és még ezek közül is az *aj* vég-
zés a' következőkben *kaj*,
ganaj, *karaj*, *paraj*, *taraj* va-
laha, nem tudom, mi okra néz-
ve, a' kellemetlen *ej* végzésre
váltzott, melly sokaknál még
most is kedvesebb, mint amaz.
Hilz *ej* végzéssel csak két ne-
vünk van, úgy mint *ej* és *kéj*,
rövid *ej* silabával pedig meg-
meg csak kettő, úgy mint *tej* és
pej. Az *aj* végzés ellenben több
névben kerül elő, mint: *aj*,
baj, *faj*, *raj*, *vaj*, *zaj*, *dévaj*,
kaczej, *olaj*, *szilaj*, *tolvaj*.
Vannak tudni illik Magyar vi-
dékek, hol a' nyelv olly szem-
betűnökképen tunyáskodik, hogy
a' szónak minden tagjait hollít-
va ejtené, ha lehetne. Azonban
a' *karaj*, talán inkább vala-
melly zomok testnek kerékded
darabját jelenti, mintsem szé-
leit, és alligha nem a' francia
quarée szóból támadt. A' *pár-
kány*, *pártázat* a' hasonló test-
nek kilyebb álló széleit teszi.
A' *karima* is pártázatot tesz,
de csak a' kerék testekenn. A'
sikonn a' *szél* és *határ* leghe-
lyesebb. *Ha a' könyvkaraj* (a'
könyvfél) elég *széles*, *arra
írják a' jegyzéseket*. Csere.
A' könyv karéjára (szélére) *azt
írta*, úgy mond Veresmarthy.

Maritus, férj: Ehemann. *A' Papoknak és Puspokoknak* nőknek kell lenni; mert *Szent Pál* parancsolta, hogy *a' Puspok* egy feleségű férfiu legyen. Telegdi. *A' nős* anyyi, mint *feleséges*, uxoratus.

Martyrium Pázmánnál *mártírság*. Pred. De *a' mártíromság* izokottabb; Magyarul pedig anyyi, mint *vertanúság*, *verbizonyság*: Blutschwanz.

Masculinum genus, *a' Grammaticában* *ferifiném*.

Massa in corporibus, *a' Izer-tömény* *a' testekben*: Masse in den Körpern. Anyyi, mint maga *a' Izer*, mikor valamennyi részei egyförré munkálkodó (mozdító) részeknek gondoltatnak *a' mozgásban*.

Materia. *A' Logicában* *Izer*, talpzer: Stoff, Materie. Lásd *Wagner*. *A)* *Altaletleüben* *a' formának* anyyi általlyában, mint az adott, *a' határozható*. Ennek *viszonytársa* (*correlatuma*) *a' határozás*, *a' forma*. *E' Izerint*: *1)* *az elmeügyelő* (*theoretica*) *Filozofiában* *észügyelőleg* (*logice*) anyyi *a' Izer*, vagy inkább talpzer, mint *a' közönséges* az *észfogásban*; *a' talpvalónak* (*subjectum*) és az *állitminynak* (*praedicatum*) *észfogásai* az *ítéletben*; az *egyekötött itéletek* *a' következtetésben*; az *észrevételek* *a' tapasztalásban*; az *ösmeretekben* *általlyában* *foglatalttyok* és *tárgyak*. Ugyanazon *elmeügyelő* *Filozofiában* *a' dolgoknál* *általlyában* *a' talpzer* anyyi, mint *a' mivolti részek* (*essentia*, *Bestandtheil*). Mindennemü *lehetségnek* *a' talpzere* *a' határatlan létség* *a' nomenonban* (*a' valámben*, *amint magában van*), *a' belső*, az *egyek* (*monades*). Lásd *At-*

nus), vagy, *a' mi megmarad*, ha minden *érzékeny határozásokat* *elgondolunk*; *a' jelenésben* pedig *a' jelenésnek létsége*, *realitássá*, az *érezhető*. — *2)* *A' gyakorlásügyelő* (*practica*) *Filozofiában* *a' vágyó* és *ítáló* *lehetségnek talpzere* *a' kívántt*, vagy az *útáltt tárgy*, *a' gyönyör*, vagy az *undor*, *mellyet* *a' tárgy okoz*, *a' hajlandóságnak*, *a' reménységnek*, vagy *a' félelemnek* *a' tárgya*. *A' gyakorlásügyelő talpállitásnak*, *a' törvénynek talpzere* ugyanazon *tárgy*, *a' mennyire* *arra* *a' talpállitás*, vagy *a' törvény ügyel*. —

B) *A' léleknek*, avagy *a' belső érzés* *tárgyának* *általetleüben* *a' Izer* az, *a' mi* *a' külső szemlélésnek formája* *által meghatározotatik*, *azaz* *a' testeknek* *magaválója* (*substantiája*). Ezen *Izer tapasztaláshaladólag* anyyi, mint *a' külső jelenés* *a' közben*; *termézetesen* (*physice*) *ugyan* és *nevezet Izerint mozgásügyelőleg* (*phoronomie*) *a' mozogható* *a' közben*; *létügyelőleg* (*dynamic*) az, *a' mi* *a' közt elfoglallya*; *géplvényesen* (*mechanice*), *a' mi mozgása* *által mozditó erejét* *más valami mozoghatóra fordította*; *jelenésügyelőleg* (*phoenomenologic*), *a' mi* *a' külső tapasztalásnak tárgya* *lehet*. Akármellyik *Izernek* *mink* *csak külsejét* *ösmerjük*. Mind az, *a' mit* *a' Izerül általlyában* *tapasztaláselőzőleg* (*a priori*) *tudhatunk*, *a' természetnek* *Böleselkedéstudományuyához* (*Metaphysica naturae*) *tartozik*, *mellyrül* *lásd* *Physica*. *Materia Sacramenti*: *A' penitentziának* *mint* *egy kútható jele*, *ügymint* *Gáúóti*. *Az Oltári Szentiségben* *a' kútható dolog*, *mellybül* *e' Sacra-*

mentom megkésztül (leffz), a' kenyér és bor. Gánótzsi. A' bér-málásban a' látható állapot *krisminak* nevezetik. Gánótzsi. Illyésnél a' *Szentség materiája*. Mikor *Pázmán Pred.* így szól: a' mi testünköt nem a' kard (az) Isten közbevetés nélkül semmiből teremteni, mint telkünköt: a' közbevetés nélkül nem talpszere mutat, hanem annyit tesz, mint *immediate*.

Materiale, létűzer, vagy építő űzer: *Materialien*. Lásd feljebb *Ideale*.

Materialis, szerbűlvaló, szerűygelő, in compositis, űzer: *Materiali*. Így nevezetik általában minden, a' mi a' űzert ügyeli, vagy a' űzerhez tartozik, mint p. o. *űzerűygelő haszonvetele* az éfznek, az értelemnek 's a' t. — *Materialis causa*. Lásd *Causa*. *Materialis lex*. Lásd *Lex*. Fejérsnél *materiali*. Másutt neki a' *materialis veritas* annyi, mint *matériára nézve igaz*; de a' *űzerűygelőleg való igazság*, helyesebben van mondva.

Materialismus, űzervitátás: *Materialismus*. 1) Általában ama' tanítás, melly a' világnak valamennyi valóit szerbűl állani vitattya. 2) Különösebben a' űzervitátás kétféle, úgymint: a' *lélektudományos* (*psychologicus*), melly azt állittya, hogy az embernek űzemlyessége (*personalitas*, *Personlichkeit*), csak éppen azon testnek alkuja alatt lehetséges; a' *világtudományos* (*cosmologicus*) azt vitattya, hogy a' világban való jelenlét nem lehet másféle, hanem csak közűygelő, (*localis*, *räumlich*).

Materialista, űzervitató: *Materialist*. A' ki tudnillik azt vitattya, hogy a' világoun csupa

űzer minden, 's a' ki még a' gondolkodást is a' űzernek természetéből akarja megmagyarázni.

Materialiter, űzerűygelőleg. *Materialiter verus*, Fejérsnél *materialjára igaz*; de *űzerűygelőleg igaz* helyesebb.

Materiatum. Csere *tett* dolognak mondgya; de *Causa* a' latt megmutattuk már, hogy a' *materialis causa*, nem lehet *tévő ok*, a' minek Csere nevezi; a' *materiatum* sem lehet tehát *tett dolog*. Ez annyi, mint *űzerével felkésztett*, vagy *készűzerű dolog*.

Mathematicus, a, um, mérőtudományos: *mathematisch*. — *Mathematica categoria*, mérőtudományos eredeti értelmény: *mathematische categorie*. Olly eredeti tisztá értelemfogás, melly a' tisztá és érzeménys szemlélésnek tárgyaira ügyel. — *Mathematica principia*, mérőtudományos talpállítások: *mathematische Grundsätze*. Ezek csupán csak a' jelenésnek szemlélését ügyelik, tapasztaláselőzőleg mutatván meg űükséges alkuít. — *Mathematica synthesis*, mérőtudományos öfzvekötés: *mathematische synthesis*. Ez az egyneműnek öfzvekötését és felosztását illeti, és kétféle, úgymint a) a' csoportozatnak (*aggregatumnak*) öfzvekötese, hogy belölle terjedt, vagy nyúlt nagyság származzan; b) azután az az öfzvehegedésnek (*coalitio*) egybeszerkeztetése, hogy belölle feszültt (*intensiva*) nagyság támadgyon.

Mathesis, *Mathematica*, mérő tudomány: die Wissenschaft Alles auszumessen, was sich ausmessen lässt.

Matrimonium. Lásd *Wag-*

neri. Pázmánál *házasság*, valamint Telegdinél is. Lásd *Vinculum*. Gánóztinál a' legitimum, törvényes; a' ratum, erősített; de az *eltökélt* jobb; a' consumatum, elvégezett; de a' *tellyesített* helyesebb. Matrimonii turbator, Pázmánál *házasságrontó*. Pred. A' *házasságbontó* sem helytelen. Matrimonio junctus, *házas, nős*. Pázm. Hod. A' *nős* annyi tulajdonképen, mint *uxoratus, conjugatus*. Matrimonium iure, *házasilni, nőszeni*. Pázm. Hod. Az első helyett a' *házasodni* helyesebb, és szokottabb. A' *nőszeni, nőzni* helyett, oly genericum, hogy inkább a' *házasságonn* kívül való tesiközlést tesz. *Nőszön nősző vén menyecske*, úgymond Faludi. Vinculum matrimonii, *házasság' kötele*. Illyés.

Maxima, talpregula, sarkregula: *Marime*. A' maximák az élznek tárgygyelöl talpállításai. 1) Az elmékedő élznek maximái oly talpállítások, mellyek a' visszagyelöl (*reflectens*) itélő tehetségel illetik. 2) A' gyakorlásgyelöl élznek maximái ama talpállítások, mellyekhez cselekedetinket kell alkalmazatnunk. 3) A' maximák hajlandóságokra is építtethetnek. Lásd *Maxima arbitraria*. A' maximáknak somája *gondolkozásmódnak* nevezetik (*cogitandi ratio, Denkfungsart*). Lásd *Determinata causa*. A' maximáknak külömbözésérül a' gyakorlásgyelöl törvényektül lásd *Iex* a' vége felé. In maximam recipere aliquid, *Envás in seint Maxime aufnehmen* annyit tesz, mint valamit fő regula gyanánt befogadni, talpregulának választani, melly lizerint az ember foglalatosságit végezni akarja. A' jót sarkregulának vá-

lasztani annyi, mint azt megszeretni. — *Maxima arbitraria*, kényregula: Willenmäßigkeit. Oly talpregula, mellyet magának valamely rideg elzes való hajlandósági lizerint képzett, s melly a' közönséges reguláknak és törvényeknek általellenében áll.

Mechanicus, a, um, gépeyesnek nevezetik általlyában minden, a' mi az okságnak (*causalitásnak*) törvénye szerint az időben szükségképen következik. 2) Különösen pedig a' mozgó testeknek egymást illető munkálkodása, melly mozgásaiknak közlésébül áll. Ez tehát külső erő által vitetik végbe; a' választó munkálkodás pedig belső által. Lásd *Chemica operatio*. *Bizonyos ráma* szedett mondasoknak *gépeyes leimátkozása*. Fejér *eszközösnek* mondgya; de az *eszköz medium*; a' *szerszám*, instrumentum: a' mechanicusnak tehát *szerszámoknak* kellene inkább lenni. Igaz neve *gépeyes*. Mechanice Fejérnél *eszközökép*; de helyes kifejezése a' *gépeyesen*.

Mechanismus, gépeyezett, gépeyeség. — *Mechanismus naturae*, a' természetnek gépeyessége: Mechanismus der Natur. Az esetek' folyamattyanak szükséges volta az időbeu, az okságnak természettörvénye szerint. Lásd *Causalitas*.

Media nota, ponthorgocska az Orthographiában.

Media vocalis, középhangú betü a' Grammaticában.

Mediate, eszközösen: *Mittelbar*. Monolzlainál *eszköz által*. Lásd *Directe*. Fejérnél *közbevetve*; de ez csak annyi, mint *interponendo*. Illyénél is *eszköz nélkül*. Lásd *Immediate*.

Fejérnél a' közvetve még rosszabb mint a' közbevetve is; másutt meg a' közvevetve szóval él; pedig a' *vet* verbumnak factitivuma nem *vetet*, hanem *vet-tet*.

Mediatio, közbenjárás, vagy eszközlés. *A' szent Írásból ki nem hozhattuk, hanem az Ecclesia' és Traditio' méltóságának közbevetése által.* Pázmán. A' közbenjárás, közbenkeles, sőt még az eszközlés is helyesebb.

Mediator, közbenjáró: *Mittler*. Csak (az) egy közbenjáró Krisztus' érdemiért. Pázmán Hodeg. Telegdi is annak nevezi. Pázmán Szószóllónak is. Hod. Ugyfzinte Monofzlai. Illyés pedig így szól: *Megválló, szószollo, vagy közbenjáró, és ítélő bíró; háromfele tiszti (tisztye) Krisztusnak az ő Anyaszentegyházára nézve.*

Mediatus, elközös: *mittelbar*. Lásd felyebb *Mediate*.

Medicamentum. Lásd *Wagnert*. *Nincs a' világ' patikájában olly szerfzám, melly az ember' lelkének keserüséget orvosolhassa.* Pázm. Pred. Igaz, hogy a' Régiek az *aromat* szferizáminak nevezték; és e' szóval lehetne még most is élni, jöllehet a' *süfzer* szokottabb és helyesebb is. A' *szerfzám* magányosan aunyi, mint *instrumentum, machina*.

Medicina. Lásd *Wagnert*. *Orvoslással élni.* Molnár Alb. A' *medicina* *orvosság*; a' *medicatio* pedig *orvoslás*. Az *élni* igében a' dupla l' zűkségtelen.

Medicus, orvos: *Arzt*. *Feszedeltnes orvosnak tartanók, a' ki betege előtt lantot verne, és eneklésevel akarná gyönyörködtetni fület.* Pázm. Pred.

Mediocritas. Lásd *Wagnerban*. *Mediocritate* *sectari: közép aránt járni.* Pázm. Pred. A' *közép útonn járni* természetesebb.

Mediocriter, középferüen: *mittelmäßig*. Pázmánnál a' *középferüen* nem olly természetes, és helyes kifejezés, mint a' *középferüen*.

Meditatio. Lásd *Wagnert* és *Consideratio*. Pázmánnál ollykor *főtörés*. Pred. *Istenes meggondolatok*, úgymond Molnár Albert. Az *at, et* képzőnek természetete az, hogy az igékből *actust, cselekedetet*, nem pedig *actiót, cselekvést* jelentő neveket szül, a' mi azt, az *ás*, és képzőtül voltaképen megkülömbözteti. *Anal. Part. I. p. 74. b).* A' *meg praelixumnak* hasonló erceje van. *Anal. Part. I. pag. 49. §. 35.* A' *meggondolat* tehát az *actust* felette *szükségtelenül kétfer* jelenti. Illyen névzörnyetek voluának a' *megindulat*, a' *megparancsolat*, a' *megcselekedet* s a' t. A' *meditationnak* neve *elmékedés*.

Medium, eszköz: *Mittel*. Mivel az *ész*, és *köz* nevekből van *észvetve*, a' *szerfzám*tül, *instrumentum*, meg kell különböztetni. *Az igazulás' eszközi.* Pázm. Hod. *Az eredendő bűnellen eszközosoknak kellett lenni.* Pázm. — *Ember Pálnál is eszköz.* — *In medio relinquere: En a' dolgot közben hagyom,* úgymond Pázmán. A' *Deák* *talau Magyar* ezt még akkor sem értene, ha a' *közben* helyett, *közepelt* mondanánk. Ezen *idiotismust* így kell ejteni: *en e' dolgot megnem valasztom*, a' mi megmeg magyar *idiotismus*, mellyet a' *Deák* nem értene: *ich lasse die Sache unentschieden.*

Medius, közép. *Medius terminus*, középfogás: *Wittelbe-griffe*. Lásd *Ratio*.

Medulla. Lásd *Wagnert*. *A kereftény tudományok széke* (széke) abban van, hogy a *Biblia* (az) *Isten*' vezérlesébül *iratott*. Pázm. A tojás' sárgáját, közepét is *szeknek* nevezzük.

Melancholicus. Lásd *Wagnert*. Fejérnél *búsakodó*: ha még is *búsalkodonak* mondauá, találna a' Magyar nyelvben az analogiánál egy kis oltalmat. A' *búsong*, *búsul* a' *szokott igék*: a' *búsakodik* sem helytelen.

Melius, jobban: *bíffer*. *Hogy jobbadon megérthessd*, úgymond *Monofzlai*. Szerettek *Eleink* a' nyelvvel *játlzau*; *ízerttek* a' *hosszúszavakat* is. A' *jobbadon* szinte *olly pattogtató* *szó*, mint az *irattattatik*, *vesztegettetett*, az *iratik*, *vesztegettetett helyett*.

Melodia, a' *Musicában dal*.

Membrum, tag: *Glied*. *Membra disjuncta, in iudicio disjunctivo*: a' *megkülönbözött tagok*. *Fejér*. *Membrum in regno finium*, tag a' *ezelőknak orlzáigában*: *Glied im Reiche der Zwette*. Lásd *Regnum*.

Memoria. Lásd *Wagnert*. *In memoriam revocare*. *Azon igazságot sokszor észébe juttatom az embereknek*. Pázmán *Pred*. *Memoriae mandare*: *Nem abban áll a' Predikationnak üdvözsége hazna, hogy az ember elméjébe foglallya és élő mondhassa* (elmondhassa, recitare), a' *mit hallott, vagy olvasott, hanem hogy okossága meggyözessen, és akarattya vastagodgyon abban*. Pázmán *Predik*.

Memoriter, *könyv nélkül*, *beteve*: *auswendig*. Pázmánál

kardéra, *mellyről*. Lásd *Tactus in Musica*. E' most már *szokatlan*, és *egyébaránt* is *üddetlen* *szó* talán csak *nem támadt* a' *francia par coeur* *szavakból*.

Mendacium. Lásd *Wagnert*. *Pro falsa doctrina: A tudatlan községet hazugsággal kotve tartják*. Pázm. *Hodog*. *Mondgya ő hazudásnak* is, és *nem rosszul*; csak *hogy ennek Deák szó szorosan meg nem felel*, mivel a' *mentiri* *igébül* *igenév* a' *Deákban* *nincsen*. *Meudacii arguere*: *hazudtolni*. Pázm. *Pred*. most is *szokott* *ige*.

Mendax. Lásd *Wagnert*. Pázmánál is *hazug*.

Mendum. Lásd *Wagnert*. Pázmán *vétéknek* is *nevezi*. *Hodog*. Az *Aestheticában* *hiba*, *gáncs*.

Mens. Lásd *Wagnert*. A' *Logicában* *ész*, *Bernunft*. Pázm. *Elmének* *mondgya* *Hod*. de ez a' *határozottabb szöllásban ingenium*. — *Ad mentem redire* Pázmánál *megéssz mellni magát*. *Hodog*. Az *ésszell* *igének helytelenségitől* lásd *Perpendere*. Az *észre térni*, vagy *magát meggondolni* *olly járatos*, és *világos mondások*, *hogy én az ésszell* *igét* *helyettek tenni*, *vétéknek tartanám*. *Animus ad aliquid applicare*: *észét valamire fordítani*: *sein Gemüth auf Etwas richten*. A' *Gemüth névről* lásd *Animus*. — *Hogy okossága meggyözessen*. Pázm. *Pred*. *effectus pro causa*.

Mercator. Lásd *Wagnert*. Pázmánál *áros ember* *Pred*. De *így* *nevezi* ő a' *creditort* is.

Merces. Lásd *Wagnert*. Pázmánál *szold*, *Sold*; *másutt megfizetés*. *Büneinek*' *bocsánattyaért* *illyes drága fizetést* (*bért*) *adott az Isten* *fia*. Pázm. *Pred*.

— Recipere mercedem: az emberek megítéltesse nek, és érdemek szerint vegyenek fizetést (jutalmat) Pázm. Pred. *Annyival nagyobb fizetéssel jutalmaztatik a lelki irgalmaság.* Pázm. Pred.

Mereri. Lásd *Wagn.* Az igazulást senki nem (sem) érdemelheti (meg). Pázm. *Hod.* Az ember nem érdemelheti igazulását. *Ugyanaz.*

Meritorius. Lásd *Wagnert.* Erdemes Pázm. *Hod.* *Illyés,* ki gyümölcsösnek is nevezi. *Salutifer* helyett Pázmánnál *üdvözseges.* *Magán,* úgy mond, a szabad akarat nem elégséges az *üdvözseges* jó cselekedetre. *Hod.* A magán szót nagyon szereti Pázmán noha helytelenül formálta. A jelenvaló mondásban helyette a *magában,* vagy *magányosan* helyesebben áll. Más helyeken *magától* mondatik.

Meritum. Lásd *Wagnert.* Meritum seu dignitas rei: érdeme a dolognak. Pázm. *Hod.* Christi meritum: *Krisztus* érdeme. *Ugyanaz.* — *Ezeknek semmi érdemek nincs,* (sincs az) *Isten előtt.* *Ugyanaz.* — *Mi (mink) nem a magunk cselekedeti érdeméből igazulunk.* Pázm. *Hod.* E sok halzontalan genitivus nélkül magyarossáiban mondgyuk így: *mink nem a mi cselekedetünknek érdeméből igazulunk.* Egyábaránt jó észre venni, hogy Pázmán nem teszi a *cselekedeti* pluralis után a possessivumot a pluralisba, mint a mostani nyelvreformátorok: *érdemekből.* — *Emberi érdem.* Confessio.

Metaphora. Melly ágazatban két metafora, példa és árnyék vagyon, Pázm. Itt Pázmán a

metaforát csak magyarázni látják, de nem magyarra fordítani. A metaphora öly lízó, melly nem tulajdon, hanem kölesönözött értelmű lízó telz a tropus is, melly névnek betű szerint való értelme *fordulás,* *Wendung.* A metaphora *név másítás,* az allegoria *értelem másítás,* a tropus pedig *szofordulat.*

Metaphysica. böleselkedéstudomány, vagy Böleselkedés: *Metaphysic.* Ha úgy tekintyuk, mint az emberi ösmeret első kútforrásainak (*principiūmainak*) tudományát, akkor közötté és az érzemenyes (*empiricus*) tudományok között választó határokot vonni nem lehet. Ha pedig úgy tekintyuk, mint valamenyi tapasztaláselőző ösmereteknek tudományát, magában kelene foglalnia még a Mathematicát, avagy mérő tudományt is. Most már e tudomány imigy határozatlik meg. 1) Tágas értelemben a *Metaphysica* annyi, mint az *egész, tisztá Philosophia,* a nemérzékenyűl való *Böleselkedés,* hol nem csak a nemérzékeny tárgyak, hanem az érzékenyeknek nemérzékeny állitmányai (*praedicatūmai*) is értetődnek. E szerint én a *Metaphysicát* Magyarul a *Böleselkedés tudományának,* vagy röviden csak (*tisztá*) *Böleselkedésnek* leghelyesebben nevezetni állitom. A *metaphysicus,* a, um, azután, vagy *böleselkedő,* vagy *böleselkedésüggyelő,* ammint a mondásnak értelme kívánnya, a *metaphysice* pedig *böleselkedőleg,* vagy *böleselkedésüggyelőleg.* 2) Szorosabb értelemben a *Metaphysica,* a Böleselkedés annyi, mint a *tisztá* értemenyek értelem ösmereteknek élfogásokból való tudom-

mányépülete (*systemája*), az *ítélő előoktatás* nélkül (*sine Propaedeutica critica*; ohne fristischer Berkenntniß. E' szorosabb értelemben a' *Metaphysica* kétféle, úgymint a) A' *természetnek bölcselkedéstudománya*, a' *Természetbölcselkedés* (*Metaphysica Naturae*, *Metaphysik der Natur*). Ez annyi, mint tudománya a' dolgoknak és a' dolgok' változásainak, amint vagy vannak, vagy történnek; a' természet' tiszta kútforrásainak, talpokainak tudománya. Részai az *Ontologia*, avagy *Észvalótudomány*, melly annyi, mint tapasztaláshaladó bölcselkedés, avagy *kimerítő* (ausführlich) tagolástudománya (*analyticája*) a' tiszta ösmeretnek; annyi, mint a' tiszta érz' fogásainak és talpállitásainak tudománya a' gondolható tárgyakról általlýában. Rése a' *Rationalis Physiologia* is, avagy a' tapasztalástól adott tárgyaknak, a' természetnek tapasztaláselőző (a priori) tudománya, melly *hóninak* (*immanensnek*) nevezetik, ha e' tapasztalás' tárgyairól úgy bölcselkedik, amint vannak. Ilyen a' *Bölcselkedő természet-tudomány és lélettudomány*; (*Physica et Psychologia rationalis*); *tapasztalhatatlannak* (*transcendensnek*) mondatik ellenben, ha tárgyai nem a' tapasztalástól függenek. Ilyen a' tapasztalhatatlan Világtudomány és Istentudomány (*Cosmologia et Theologia transcendens*). A' *Metaphysica* szorosabb értelemben másodszor b) az, a' mit *Erkölcsbölcselkedésnek* mondunk, az *Erkölcöknek Metaphysicája* (*Metaphysica morum*). Ez röviden tudománya annak, a' minnek történni kellene. 3) Leglzo-

rossabb értelemben a' *Metaphysica* annyi, mint a' természet-ről való bölcselkedés, vagy amint már fellyebb neveztük, a' *Természetbölcselkedés* (*Metaphysica Naturae*). A' *természetes Metaphysicáról*, valamint a' *helyes*, vagy ellenben a' *fellegek között tévelygő Metaphysicáról* lásd *Hypermetaphysica*, azután *Philosophia* és *Physica* alatt.

Metathesis, áttétel a' Grammaticában.

Methodus, tanításmód: Schart. 1) Elmeügyelőleg (*theoretice*) annyi, mint valamely tudománynak a' formája; az érznek talpállítási által meghatározott módgya annak, hogy az ösmeretben találkozó különbözéseknek tudomány épülethez illő (*systematicus*) egység adasson. A' tanításmód lehet: a) *feltagoló*, *analytica*, *analitisch*; b) *összekötő*, *synthetica*, *synthetisch*; c) *ágazatvitató*, vagy *ágazatos*, *dogmatica*, *dogmatisch*; d) *méretudományos*, *mathematica*, *mathematisch*; e) *kétségvitató*, *kétségkereső*, *sceptica*, *sceptisch*; f) *természeteskedő*, *naturalistica*, *naturalistisch*; g) *tudományos*, *scientificus*, *scientistisch*; h) *tudományépületes*, *systematica*, *systematisch*; i) *ítélő*, vagy *vizsgáló*, *critica*, *fritisch*. A' tapasztaláshaladó tanítástudomány (*Methodus transcendentalis*) annyi, mint valamely bölcselkedő tudományépület' formájának a' tudománya (*scientia formae metaphysica cuiuspiam systematis*.) 2) A' tanításmód gyakorlásügyelőleg (*practice*) annyi, mint a' helyes erkölcsi gondolkozás' megélézközlésének és állandó talpállításának módgya. A' gyakorlás-

ügyelő élnék tanítástudományára tehát (*Methodica rationis practicae*) a' gyakorlásügyelő élné' criticájának ama' része, melly e' tanításmódot sarkállításokból zármaztattya és taníttya. Ennek igaz neve *Asceltica pura*. Lásd *Analytica methodus* és *Modus aestheticus*. Csere elrendelésnek mondgya; de ez a' *dispositio*. Lásd *Analysis* és *Synthesis* alatt. *A' scholasticai* (oskolabéli) tanításmód felhagyásával. Már. Istv. Fejérmél mód-szer: ha még is modrendnek mondaná; de még akkor is olly genericum volna, hogy nem csak a' tanításra, hanem még a' kézi mesterségekre és minden foglalatosságra illene. Neki a' *methodus analytica* szétfeltés mód-szer, a' *synthetica összvetés*; a' *scientifica tudományos*; a' *systematica: rend szerint való*. Így hát a' többi mind renden kívül való mód-szer volna. Az *analytica visszaterő tanításmód*; a' *synthetica előremenő*; a' *systematica tudományepületi*.

Meticulositas, féltékenység: Furcsítsamfat. *A' köz emberhez illendő (illő) gyarloságot is megelőzte (felmulta) az ő féltékenysége*. Pázm. Mivel a' *félték* régi szokott szó, ebből a' *féltékenység* főnév is helyes; és így nincs arra szükségünk, hogy a' *fel* igéből a' *felekeny* adjectivumot, és ebből a' *felekenység* substantivumot formállyuk.

Meticulosus, félték: furcsítsam. *Felelmes porok*, úgymond Pázmán. De *felelmes* annyi, mint *metuendus*, *metum incutiens*.

Metiri, mérni: Mésen. Ez annyit tesz, mint valamelly nagyságot, részecinek folytonfolyó ötvökötése (*synthesisse*) által meghatározni.

Metropolis. *A' napkeleti birodalomnak székét* (székét) *Antiochiát megvéve* (megvéve, megvette). Pázm. Imperium: biradalom. Regnum: ország. Metropolis: fő város. Sedes: szék, ha praecisióval akarunk belélelni.

Metrum seu numerus poëticus: főtágmérték. Emlenmaaf. *Metuendus*. Pázmánál *felő* Predik. de ez annyi mint *metuens*. Itt a' *felelmes* vagy legalább *felős* az igaz kifejezés.

Metus, timor, félelem. Furcsí. A' félelemnek tárgya az ollyan rollz, mellynek eltávoztatására, vagy meggyözésére magunkot elégteleneknek érezzük. Valamelly tárgy, mint péld. ok. az Isten, *felelmesnek* mondatik, ha bennünk félelmet okoz (*metuendus*, furcsíthat). A' Magyarban, szinte mint a' Deákban is, a' *fel* igének kétféle értelmet adunk két kolombféle syntaxissa által. A' jámbor tudni illik *félti az Istent (timet Deum)*, er furcsíthat *Gott*), a' mennyire lehetetlennek tudgya, hogy vele és törvényecivel ellenkezhessen, ha akarna is. A' bünös *fel az Istentül (metuit sibi a Deo, er furcsíthat sich vor Gott)*, mivel tehetetlennek érzi magát arra, hogy vele ellenkezzen, a' mellet hogy ellenkezni valóban akar. Az *indulatos* félelem, mellyel az Istenhez viseltetünk, (*timor pathologicus*, pathologusé furcsíthat), esupa érzékenységtül okozott indulat; a' *fiú* félelem pedig, a' tisztelet (*timor filialis, reverentia*, Chrfurcsíthat) akarunkot szabadon, és minden kénylíztetés nélkül veti az Istennek szent akarattya alá, és így elzes. gyakorlásügyelő, erkölcsi indulat. *Az Isteni félelem (timor Dei,*

Furcht Gottes) annyi, mint az Isten' parancsolatinak ama' kötelességből való tellyesítése, mellyel neki, mint alattavalói tartozunk.

Mica, morzsa: *Profam. Pázmánnál asztalhulladék Pred.* De ez nagyon szokatlan és legfeljebb a' Poétában tűrhető az *ételhulladék* helyett.

Minister. Lásd *Wagnert*. *Sacramentorum*: a' *szentségek' szolgáltatója, szentség szolgáltató*: Pázmán Hod. és Gánóti. *Verbi Dei*: *Predikátor*, *Prediger*.

Ministerium, szolgálat: *Dienst*. *Az Isten a' napot és a' holdat az ember' szolgálatyára teremtette*. Pázm. *Pred.* *Ecclesiasticum*: *egyházi szolgálat*. Pázm. *Pred.*

Minor propositio in syllogismo, al állítás: *Unterfaß*. *Fejéknél al kitétel*, mellyről lásd *Propositio*.

Minorennis, nevedékkorú: *ninderjährlig*. *Majorennis*: *ferjkorú*. *Szilágyinál gyermekkorú*; de nem csak a' gyermek, hanem az ifjú is mindaddig, míg teste és esze meg nem érik, *minorennis*.

Minorennitas, nevedékkor, nevedékkorúság: *Minderjährligkeit*, *Unmündigkeit*. *A Zsidonemzet' nevedékségéhez képest adatott*. Márton Istv.

Minuere. Lásd *Wagnert*. *A fogadástétel által a' szabadság megkisebbitetik*. *Veresmarthy*. *Attenuare*: *fogyattyák* (fogyasztják) a' *gonoszok* az *istenfelököt*. Pázm. *Pred.*

Minus. Lásd *Wagnert*. *(Az) Isten nem kevésbe' jelentette e' cikkelyt, mint a' többit*. *Veresmarthy*. *Minek kínlódunk* mink az *efféle Deák idiotizmus-*

sal, mikor azt egy kis fordúlással ki mondhattuk allirmative: *e' cikkelyt az Isten szüntügy kinyilatkoztatta, mint a' többit*. A' *minus* szót mink a' *kevésbe* adverbiummal fejezzük ki. Az *ürgalmatlanul formáltt kevésbé* nem igen kaphat fel a' jobb írónál.

Minutatim. Lásd *Wagnert*. *Minutatim aliquid proponere* (*detailler*), *ad specialia descendere*: *En ennyire meg nem aprózom az egész előadást*. Pázmán Hod. *Az aprózni* igét én mindég csak a' tánczról hallottam. *Az aprít a' detailler* igének megfelel ugyan, de mint *metaphora* a' Magyarban szokatlan. *En ezen Franciaia idiotizmust így mondanám: a' dolgot feltagolni, vagy apróra tagolni*; a' Deákot pedig imígy: *a' dolognak apróbb részecskéire, vagy mélyebb feltagolására nem erezkedek, nem bocsátkozok*.

Minutum, üdöperc, az órának hatvanodik része: *cine Minute, der 60-ste Theil einer Stunde*. Pázmánnál *óraperczentés*. *Predik.* A' *perczentés* helyesebben van mondva; de az *óra* név miatt e' szó inkább tehetne második rendbéli minutumot, mint *minutumot* általlyában; mert 60. ütéséből az óravészőnek (*perpendicularumnak*), vagy a' *szökő tollnak* a' zseborában (*clateriumnak*) alkalmasint egy első rendbéli minutum támad. — *Minutum* az *Aestheticában* *kisded*, *flein*.

Minutus, a, um. Lásd *Wagnert*. *A' házasság' eggyességét veszedelmesben sertik a' sok és aprólékos idegenségek*. Pázm. *Pred.* *Mivel az aprólék* mind fő név lehet, mind mellék

név, az os formativa nélkül el-
lehet. De e' mondasban az *apro*
untig elegendő volt volna.

Mirabilis. Lásd *Wagnert*.
A' csudálatostúl a' régi Irok,
ha nem hibáznak, a' csudást
megkülömböztették; mert ezen
utóbbik nállok annyit tett, mint
monstruosus, *portentosus*, *pro-*
digiosus. Ha csudásitoknak tet-
szenek is némelly tanítások az
új *Predikátor* könyveiből,
úgymond Pázm. Hod. Most a'
csudás helyett a' *szörnyetes*,
vagy *szörnyesztő* nevekkal in-
kább élünk.

Miraculosus, csudatévő, csu-
dálatos: wunderthätig. A' csudás
névről, mellyel Pázm. Hodeg.
él, lásd fellyebb *Mirabilis*.

Miraculum, csuda: Wunder.
Csuda, csudatétel. Pázm. Hod.
Telegdinél és Lethenyeinél *esu-*
dátétel; a' mi megbizonyította,
hogy a' *kicsoda* és *micsoda* név-
pótólók; a' *ki* és *mi* névpoto-
lók, és a' *csoda*, most *csu-*
da névből tetettek olzve. A'
csudák közé számláltatik. Páz-
mán Predik. *Mikor a' község*
látá csudatételét, királyságra
akará emelni. Pázm. Pred.

Mirus, a, um. Lásd *Wag-*
nernt. Sőt, a' mi még *csudásb*.
Pázm. Pred. A' *csudás* szörül
lásd *Mirabilis*.

Misanthropia. Nagyobb *grá-*
dusa ennek az emberitodzás.
Márton István. Egyszerre el-
hagyta itt Márton a' Deák sza-
vaknak gyűlölése: *grádusa*!
Valamint az *irtózik*, úgy az
irtózás is neutrum; az ember
név alatt tehát *accusativust* ér-
teni, ammint kellene, semmi-
kép nem lehet. *Lángégő* hegy
rossz compositum, a' *lánggal*
égő hegy helyett, de a' *láng-*
vető hegy helyes. A' *misanthro-*

piát, ha rossz, *embergyűlölés-*
nek, *Menschenhaß*, mondgyuk,
ha pedig betegség, vagy ha prin-
cipiumokból támad, *emberke-*
rülésnek, *Menschenſcheu*.

Misericordia. Lásd *Wagner-*
ban. Az igazulás (az) *Isten'*
irgalmából várjuk. Pázm. Hod.
Balgatagúl cselekszenek, kik
bűnök' bocsánattyarúl és az I-
sten' kegyelmességérül kételked-
nek. Gánótz. *Az Isten' irgal-*
mát könyörgéssel nyerje. (ér-
demelnye). Pázmán Predik. —
Medgyesinél *irgalmasság*.

Missa. Lásd *Wagnert*. Páz-
mán Hod. *Mise*. *Missa privata*:
lassú mise. *Maga bezzelli, hogy*
nállok a' lassú misék meg-
szüntenek. Pázm. Hod. *Missam*
celebrare: misét szolgálni. Páz-
mán Hod. *Mise, melly betű*
szertint annyit tézzen, mint kö-
vettség, vagy elküldés. Gánótz.
Telegdinél is *Mise*. — *Missae*
celebratio: a' misemondás haf-
znos és kellemetes (az) Isten e-
lött. Pázm. Hod.

Missio. Lásd *Wagnert*. Páz-
mánnál *küldés, kuldetés*; Hod.
de a' *küldetés* nem olly helyes,
mint a' *küldés*, mert a' *factiti-*
vumból, melly egyszersinind
passivum is, és nem *activumból*
küld származik. — *Szent Fia'*
bocsátásában tündöklött irgal-
massága. Pázm. Pred. De a' *bo-*
csátás, dimissio, és ide azért
nem illik, mivel művelő értel-
me (*activa significatiója*) nincseu.
Mixtum, elegyesleg. *Ember*
Pál Vegyesleg.

Mixtio, vegyítés, vegyülés,
elegyítés, elegyülés, egyelítés,
egyeledés. Az utolsóval *Lethe-*
nyei él.

Mixtus. Lásd *Wagnert*. So-
ha olly *Religió* nem volt,
mellyben elegy nem lettek volna

(voltak volna) a' gonoszok a' jámborokkal. Pázm. Ilod. Pázmán egy szóval *elegy*, a' Németek' példája szerint, mint igehatarozóval él, pedig valóságos melléknév, melynek a' gonoszok pluralissal concordálni kell: *elegyek*, vagy még jobban *elegyesek*. Ezen esetben az az állapotjegyző *elegyítve* is helyes volna.

Mobile. Lásd *Wagnert*. Szilágyinál *ingó*. *Mobile perpetuum: milyen a' szabadság, a' mindég mozogható*. Fejér. A' *mobile* ezen esetben nem annyi, mint *mozogható*; mert ezen értelemben minden test *mobile perpetuum* volna, mert ha örökké mozdító erőt állítunk melléje, örökké mozoghat. A' *mobile perpetuum* annyi, mint örökké mozgó. Ez olyan gépely, *machina* volna, mellynél a' mozdító erő minden külső segedelem nélkül szüntelen mozgást okozna.

Modalitas, módosság. Fejérnél *modosulás*, de ez *modificatio* in sensu neutro. *Modalitas judiciorum*, módossága az ítéleteknek: *Modalitát der Urtheile*. Ez annyi, mint az ítéletnek viszonya, arányzattya az értő tehetséghez. Innen van, hogy a' módosságnak categoriai, avagy eredeti élfogásai, nem a' tárgyat határozzák meg, hanem csak a' tárgy' képzetének az értő tehetséghez való viszonyát. *Péld. ok. Lehetségesnek* valamely tárgy csak az értelem által, *valóságosnak* az ítéelő tehetség által, *szükségesnek* pedig csak az ész által gondoltatik.

Modaliter immutata ratio-cinia: elmódosított kihozások, Fejérnél. Módsággal megváltoztatott okoskodások.

Modela. Fejér *képzeménynek* nevezi, a' mi annyit tesz, mint *imaginatum*; a' mi tehát már a' modelábül kijött. A' régi Magyarok *mintának* neveztek, mink pedig *formának*, *öntő formának* mondjuk.

Moderamen inculpatae tutelae. Az erőszakos oltalom, úgy mond Márt. Istv. ezen határok közül kivéteik. Ámde az erőszakost minden Magyar *violensnak* érti, és ide tellyességgel nem illik. A' *mértékletes oltalom* leghelvesebb.

Modestia. Tisztesség, módosság: *Sittsamkeit, Bescheidenheit*. Olly hajlandóság, melly az illendőség által, és így mind annak, a' mi kevésreböcsülést okozhatna, elkerülése által, másoknál tekintetet szerezni iparkodik. Lásd *Humilitas*. Illyénnél *mértékletesség*; és ő így nevezi a' *temperantiát* is. A' *modestia*, vagy *módosság*, vagy *módtartás*. Az utóbbikra van jusunk e' főzjárások miatt: *módgýival bánni vele*; és *okkal moddal*. *Modificans*, módoló. *A minket meghatározó, elmódosító befolyásoktól tellyesen meg nem menekedhetünk*. Fejér. Itt az *elmódosító* majdnem annyit akar tenni, mint *elkoreszítő*.

Modificatio, módolás. Fejérnél *módosítás*, *módosulás*; de ez annyi, mint *modestificatio*, vagy *moderatio*.

Modus. Lásd *Wagnert*. Hoc modo: *ilyenképen*. Pázm. Pred. *Illyképen*, rövidebb és jobb; mert az *en* silaba, az *ilyen* szóban a' nélkül is csak *paragoga*, avagy *hosszabító*. *Supra modum: módatlan*. Pázm. Predik. Ez *modo carens, immoderatus*; a' *supra modum* annyi, mint *mód felett való*. —

Modus loquendi, Monofzlainál *szobefzéd*, kinek szavait lásd *Loqui* alatt. Igaz neve *beszéd-mod*, *Redensart*. — *Modi*, lásd értelmeit *Accidentia* alatt. — *Modus aestheticus*, éreztető, vagy érezhető mód: *Manier*. Általellenében áll ez a' tanítás-modnak (methodusnak, *Lehrart*) és csak a' mindennapi, alacsony rendű (popularis) ösmeretekről mondatik. — *Modi imitatio*, *modmájmozás*: das *Manieriren*. Valamelly mester' sajátosságának (*peculiaritas*, *Eigenthümlichkeit*) májmozása, a' nélkül, hogy a' májmozónak teltsége volna arra, hogy remek munkát szülylyön. — *Modus conjunctionis*: *mod az ígerágasztásban*. *Indicativus*, *jelentő*; *optativus*, *kívívino*; *imperativus*, *parancsoló*; *conjunctivus*, *vel subjunctivus*, *kapcsoló*; *linitus*, *határozott*; *infinitivus*, *határozatlan*.

Moechus. Lásd *Wagnerban*. Pázmánál *parázna*. *Predik.* és *Hodeg.* *Fajlatan*.

Mollis. Lásd *Wagnert*. *Delicatus*, *finnyás*, *valogató*: *gart*, *aufflauberisch*. *Pázm.* *Pred.*

Mollities. Lásd *Wagnerban*. *Pázm.* *finnyáság*. *Pred.* *Illyésnél puhaság*.

Momentosus, *gravis*, *fontos*: *wichtig*. *Ne csak derekas dologban, hanem kicsinyben is kedvét keresse urának az affzony*. *Pázm.* *Pred.* *Derekas in hoc sensu parum usitatum est*.

Momentum, mikor a' deák-talau *motivum* helyett mondatik annyi, mint *indító ok*, *Bezugungsgrund*. *Tárgyügvelő oka tudni illik az akarásnak, a' mennyire az éftul előterjesztvén, az akaratot meghatározza. Ettől az íftöntoll (elater ani-*

mi, *Triebfeder*) az által különbözik, hogy talpvalügvelő (*subjectivum*), amaz pedig tárgyügvelő (*objectivum*). Az indító ok *tízta*, *erkelesi*, mikor azt a' tízta ész tapafztaláselelőleg (*a priori*) maga adgya, és így mindennémü elzes valóra illik, mint p. o. hogy öncelekedetink köz halzonra czélozzanak, mivel ez a' jozan éllzel megeggyez. *Erzemenyes*, (*empiricum*) ellenben, mikor azt az ész tapafztalolag (*a posteriori*) a' hajlandóságoktól kölesönözi, mint p. o. hogy cselekedetink köz halzonra czélozzanak, mivel ez höcsületet, tekintetet, tíztelelet, gyönyörüséget hoz. Lásd *Determinans causa*. — *Momentum causae*, *oknagyság*, *okérték*: *Moment der Ursache*. Így neveztetik az ok' valóságának (reálitássának) garadiccsa. Illyen a' valóságos *nehézségnek*, a' valóságos *jelenésnek* illyen, vagy amollyan garadiccsa. Lásd *Magnitudo*. — *Momentum judicii*, *az ítéletnek értéke*, *fontossága*, *ítéletérték*: *Moment eines Urtheils*. Ez a' annyi, mint formája, és *modificationat*, *modolásnak* is neveztetik. — *Momentum temporis*, *szempillantás*, *üdőhatar*, *üdőperc*, *üdőpont*: *Augenblick*, *Zeitranze*, *Zeitpunct*. Lásd *Tempus*. *Eörös okokkal hihetségessé tetetett*. *Pázm.* *Hod.* *Jelenség helyett*, lásd *Indicium*. *In momento*: *nagy hirtelen*, *Pázm.* *Pred.* *egy szempillantásban helyesebb*. *Pázm.* *szempillantat*; *Pred.* *de a' szempillantás*, *jobb és szokottabb*; *mert a' pillantat ige*. Lásd *Minutum*. *Momentum in ordine constructionis*, *nyomadek*: *Nachdruck*.

Monialis, apáca: Ronne. Pázmán Hod. A' Iziriai *Abbas* névből, melly *atyát* tefz, támadt valaha a' Magyar *Apát*, melly az utánna vetett *úr* névvel úgy öfzvefőrrött, hogy az első a' másik nélkül, mind szokatlan, mind érthetetlen. Hazánknak elkorcsosodott fiai e' nevet az *úr* nélkül kezdték írni, de nem ok nélkül: mert a' *világi uraságot*, a' *jűszágoknak birtokát*, minden egyházi fzenélyeknél fefzegetni fő czellyoknak tették. Azért nevezik ok a' *Primást is fő papnak*, mert e' névben a' világi hatalomnak ideája nem foglaltatik, mellyből a' Magyar *Primást* szeretnék kiforgatni. Az *Apát* névből támadt valaha az *Apátza*, és igen hihetöképen annyit tett, mint *Abbatissa*. A' Magyarok az *Abbatissát* csak akkor nevezték *Fejedelem Afzszonynak*, mikor királyi vérből való volt; de udóvel, mint több egyéb tífzletelnév, avvagy titulus, úgy ez is más alábbvalokra is lefzállott, és az *Apátza* annyit tett, mint *Monialis*. Most az *Abbatissát* leghelyesebben nevezhetjük *Apátzfzszonynak*.

Monogamia. *Egyházastársaságnak* nevezi Márton Istrán. De ha ezen *lő a' polygamiát* és *polyandriát* sokfeleségűségnek és sokférjűségnek mondgya, miért nem marad a' *monogamiánál* is az *eggyfeleségűség* mellett? Szilágyi két fzenély között való házasságnak nevezi.

Monosyllaba vox, eggytagú fzó: einfylbiges Wort.

Monstrantia SS. Sacramenti, Szentségmutató. *Monstrantia Reliquiarum*: *ereklye*.

Monstrosus, fzőrnyetes: Ungeheuer. Így nevezetik az olyan tárgy, melly nagysága által a'

czélt, mellyből éfzfogása áll, elronfya.

Monumentum. Lásd *Wagn. Monumentum* alatt. Fejérnél *mi vellet emlékeztetmény*. A' Magyar ezt inkább participiummal adgya: *emlekeztető*; mert ilyen fzvai fzámtalanok, mint *mutató*, *törő*, *furo*, *folyó* 's a' t. Még az *emlékezede* is jobb, mint Fejérnek *productuma*.

Mora. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *késedelem*. Pred. Moram facere: *üdöt vontatni* Pázmán Pred. igen alacsony tárgytul kölcsönözöt metaphora, melly helyett a' *késni* sokkal helyesebb. — *Annyi halladékok* (halladékok, mert nem a' *hall*, hanem a' *halad* gyökérből fzar-mazik) *kért*, hogy *attyát eltemesse*. Pázm. Pred. Mora temporis: *üdőhalafzítás*. Pázmán Predik. — *Az üdőhalogatás nélkül megadgya a' fzolgak' fízetését*. Pázm. Pred.

Moralis, scientia morum, Ethica, scientia virtutum, erkölestudomány: Sittenlehre, Tugendlehre. Moudatik azonkívül *gyakorlásügyelő (practica)* Filozofianak is. Ez 1) általlyában *annyi*, mint a' fzaadság' törvényeinek tudományja; 2) különösebben pedig, és fzoros értelemben kétféle. Ha tudni illik egyenesen és egyedül csak az akaratnak éfzes és fzaad természetéből tapafzталéselőzoleg (*a priori*) vonatik ki, akkor *Bölcselkedő Erkölestudománynak (Rationalis Ethicának)*, *tífzta Moralisnak*, (*Metaphysica Morum*) nevezetik. Ha pedig érzékeny emberi természetnek tulajdonságiból nyomoztatik ki, akkor tulajdon értelemben vett *Erkölestudománynak*, *alkalmaztatott Moralisnak (Mora-*

lis applicata, angewandte Moral) gyakorlásügyelő Embertudományoknak (*Anthropologia practica*) mondatik. Lásd *Anthropologia*, *Lex* a' végénn, *Theologia moralis* és *Philosophia*.

Moralis, e, erkölcsi, erkölcsügyelő, erkölcsillettő: moralis(d). Így nevezetik minden, a' mi a' szabadságot és erkölcsösséget ügyeli.

Moralista. Fejérről *Erkölcsmester*, és így a' *Moralis scientia* (non ars) *Erkölcsmesterség* volna. A' tudományokról, kivált a' Magyarban, ez felette alacsony nevezet. *Erkölcstanító*.

Moralitas, erkölcsösség: *Moralitát*, *Ettlichkeit*. Erkölcsös magaviseles, jó akarát. 1) Magában tekintve auni, miut a' cselekedetnek az erkölcsi törvényre való ügyelése. A' csupa törvényességtől (*legalitástul*) abban különbözik, hogy nem csak a' cselekedetnek talpszere; hanem formájára is ügyel, és így azt kívánnyá, hogy a' cselekedet ne csak a' törvénnyel megegyezzen, hanem a' törvény' tekintetéből is történnyen. A' törvény tekintetéből, kötelességből cselekedni valamit, *erkölcs*, (*virtus*, *Tugend*). A' törvénynek, törvényszerzőnek szerezetéből cselekedni valamit, mikor a' cselekvő való (*subjectum*) a' tárgyügyelő törvényvel szinte szükességképen egyet ért, annyi, mint *szentség*. (*sacritas*, *Heiligkeit*). 2) Az erkölcsösség a' boldogságra nézve annyi, mint méltóság (nem természetes képesség) arra, hogy boldogok legyünk. Az tudni illik, a' mit a' gyakorlásügyelő ósz kíván arra, hogy az élvez valónak boldogságát helyben hagyhassa. Márton Istvannál *Erkölc-siség*. Nagy járattauságra mu-

tat a' Magyar etymológiában, mikor a' Deak formationának módgya fzerint valaki erővel adjectivumokból akar substantivumokat csinálni, mikor az i formatívával szükesség nélkül alkotta a' mellékeveket. Mivel a' *humanitas*, a' *humanus* adjectivumból formáltatik, nem pedig a' *homo* substantivumból, ök is a' régi *emberség* szótrollznak tartják, és *emberiségnek* mondják. Miért nem mondjuk tehát *papiság*, *tisztiség*, *Magyariság*, *püspökiség* 's a' t. a' régen szokott *papság*, *tiszt-ség*, *Magyarság*, *püspökség* helyett. Csak nem akarják a' mi-eink a' Magyar etymológiát tanulni, 's a' *szofaragast* még csak úgy sem úzik, mint *tanult mesterseget*, holott a' nyelvnek tisztaságára elkerülhetetlenül szükéses és szép TU DOMÁNY!

Moraliter. *Erkölcügyelőleg* jobb, mint *erkölcsiképen*, ammint Már. Istv. mondgya: a' *mit esküvésseligérni akarunk*, *mind testi*, *mind erkölcsiképen* a' *megtartásra lehető* (lehetséges és szép) *legyen*. Már. István.

Mordax. Lásd *Wagnert*. *Mardosó tréfák*. Pázm. Pred. *szöges tréfák*. — *Clandestinus*: *A' mi testünk olly mordály árutónk*, úgy mond Pázm. Pred. *Alattomos* helyesebb. — *Mordály*, vagy *mordány* kis pilztolt tölz némelly Megyékben. A' *mord*, *mordi*, *mordias*, *mordály*, *mordány* vagy a' franczia *mor Dieu!* káromkodásból, vagy a' német *Mord* névből, *homicidium*, vagy a' Deak *morosus*, vagy *mori*, vagy *mordere* szavakból, vagy mind a' három nyelvből kerekedtek a' miénkbe. A' *mord* elég szokott a' tekintetről a' *szilaj*, *durva*, *kegyellen* helyett; a' *mordály*

vagy *mordány* hasonlóképen a' kis pifztolrúl; de a' többi értelme-
kben, úgymint *alattomban*
rágó, *maró*, *rágalmazó* s' a' t.
helyett, nem ösmeretesek.

Mores. Lásd *Wagnert.* *Ön-
viseles* még a' *magaviselésnel*
is jobb. Az utóbbikkal Pázm. él
Hodeg. *Morum res: az erkölcs*
dolgai: Gánótzsi. Lásd *Mos.*

Mortale peccatum. Lásd
Wagnert. *Halálos véték.* Páz-
mán Hod. *Halálos bünbe esni.*
Pázm. Hod. Lásd *Peccatum.*

Mortalitas. Lásd *Wagner-
ban.* *Az Angyalok testetlenek*
(a') *hajlandoságtúl menttek.*
Pázm. Pred.

Mortificatio. Lásd *Wagnert.*
Mortificatio carnis Pázmánnal
testi sanyargatás; de ez annyi,
mint, *carnalis, corporalis,*
quasi corpore facta. A' *test-
sanyargatás* helyesen kifejezi;
de a' *testnek sanyargatása* szo-
kottabb. — *Hova hagyod ker-
lek a' szent Irásban valo* (ta-
lán ott előadott) *számtalan hi-
veknék szenvedetességeket. Mo-
nofzalai.* A' *sanyargatás, sanya-
rúság,* vagy *szenvedés* helye-
sebb. Az igékbül neveket az *at-
et* képző nem szül *olly közönse-
gesen,* mint az *ás,* és. Sokszor
ezt még a' gyökörnek értelme sem
engedi meg. P. o. A' *tökell* decer-
nit. statut, entschließen igéből származik,
nem csak a' *tökelles,*
decretio, statutio: Entschließung,
hanem a' *tökellel* is, decretum,
statutum. Entschluß. De a' *szen-
ved* igéből ellenben csak a' *szen-
vedés* támadhat, nem pedig a'
szenvedet, melly semmit sem
tefz. nem is tehet. Ezen anyá-
hoz tehát egészen hasonló a' *szen-
vedetes* adjectivum is, valamint
az ebbül támadt *szenvedetesség.*
Másképp van a' dolog a' *tokellet*

névvel, mellybül a' *tökélletes,*
és a' *tökélleteség* nevek törvé-
nyesen eredhetnek. — *Mortifi-
cationem carnis,* urgere non des-
sinimus: a' *testnek sojtogatását*
tanítani nem szününk meg. Con-
fessio. A' *sanyargatás* helyesebb.

Mos. Lásd *Wagnert.* *A' vi-
lágnek erkölcsé* (Izokása) *szó-
val jot mondani,* *miével* (mű-
vel cselekedettel pedig) *gonofzt.*
Telegdi. A' *mos, szokás,* a' *vir-
tus* pedig *erkölcs.* A' *helynek,* vagy
üdönék szokása. Pázm. Predik.

Mosaicus. *A' Moses törvény*
szerint, úgymond *Ember Pál.*
Valóságos Izolgamajmozása a'
Deáknak a' Izokott Magyar szó-
járás helyett: *Móses' törvényre*
*szerint. Lutheri vallás, Cál-
vini vallás!!! Majomi nyelv.*

Motivum, indító ok: Beweg-
grund. Lásd *Indicium.* *Az indí-
tó okoknaktisztasága,* úgymond
Mart. Ist. *A' motivum* barba-
rismus, és ha nem hibázok, csak
a' dcákos Magyaroknál járatos.
Még a' tiszta Németben is ele-
gendő a' *Grund,* mint a' *Deák-
ban a' ratio, momentum, ar-
gumentum, causa* uoha a' *Be-
weggrund* névvel is nagyon élnek
a' tudományos könyvek. Mikor
szívrül van a' *Izó,* az *indító ok*
tűrhető, mert az *indulat* a' *szív*
dolga; de az észrül lévén a' *ker-
dés,* az oknak *gyözőnek* kell
lenni. Az első esetben *öfztönnek*
is nevezi. Pázm. Pred.

Motor primus, az első indító:
der erste Beweggr. Így nevezték a'
Régiek a' világ' mozgásának küt-
fejét, sarkokát.

Motrix vis, indító, vagy *moz-
dító erő:* die bewegende Kraft.

*Motus, motio, mozgás, moz-
dítás:* Bewegung. 1) Ez általlyá-
ban annyi, mint a' *helynek vál-
toztatása;* vagy inkább a' *to*

tárgyakhoz való viszonyoknak (*relationának*, *Verhältniß*) változtatása a' közben. A' mozgás nem a' dolognak, ammint van, nem a' valamiségnek tulajdonsága, hanem érzeményes képzet, melly a' közt és az időt ügyeli. Innen van, hogy az egész közönséges Mozgástudomány tapasztaláselőzőleg (a' *priori*) a' köznek és az időnek tiszta szemlélésére van építve. 2) Szorosabb értelemben a' mozgás kétféle, úgymint a) *mérőtudományos (mathematicus)*, vagy *mozgástudományos (phoronomicus)*, mikor tudni illik, úgy tekintetik, mint a' talpvalónak (*subjectumnak*) foglalatossága; mint az adott közhöz való külső tárgybeli viszonyoknak változása: mint valamelly köznek megjárása; b) vagy pedig *létiügyelő (dynamicus)*, úgymint a' közbe való behatás, vagy olly mozgás, melly úgy tekintetik, mint határozattya a' tárgynak; mozgása valaműek a' közben. Mérőtudományosan csak egy rideg pontot gondolhatunk mozgani, létiügyelőleg pedig csak testet. — Felosztatik tovább a' mozgás 1) a' közre nézve, a) a' *viszonyatlanra (absolutus)*, melly részént lehetetlen, mivel a' *viszonyatlan köz*, mellyre az illyen mozgásnak ügyelni kellene, csupa semmi; részént nem tárgya a' lehetséges tapasztalásnak, mivel egyébaránt a' viszonyatlan közt kellene szemlélhelnünk, melly minden érzeményes szemlélés nélkül szükölködne; b) és a' *viszonyosra (relativus)*, mikor a' mozgó szert ama' viszonyban tekintjük, mellyben a' többi szerekre nézve van. 2) Felosztatik a' mozgás a' mozgó testre nézve, a' *bel-sőre*, a' *micsodás a' forrás (fer-*

mentatio, *Gährung*) és a' *külsőre*. 3) Felosztatik végtére az arányra nézve, a) a' *forogó mozgásra*, mellynél helyét a' testnek középpontya meg nem változtattva. Így forog saját tengelye körül a' föld; b) a' *menetlenmendre*, (*progressivus*, *fortschreitend*), melly kétféle a' mellett, hogy középpontya a' mozgó testnek szüntelen megváltoztattya helyét; mert az illyen mozgás *először köztágitó* lehet, melly esetben előbbi úttára vissza nem tér, akár egyébaránt *egyenest* legyen, akár *tekervényes*; lehet *másodszor* adott közre *korlátozott*, és előbbi úttára *visszatérő*, melly megmeg kétféle, úgymint, a' *kerengő*, mikor tudni illik a' test ugyanazon közt és ugyanazon egy aránnyal járja szüntelen; azután a' *lenkő (oscillans, schwankend)*, mikor a' test ugyanazon közben ellenkező aránnyal váltólág jár, mint a' *lengő függelék (pendulum oscillans, schwankender Pendul)*. A' mozgó testre nézve a' mozgás *remegő* is lehet (*tremulus motus, bebende Bewegung*). Ez *viszontagoló (reciprocus)* mozgása a' szernek, a' nélkül, hogy helyét egész valójára nézve megváltoztassa. Illyen az *égnék levegése (vibratio aëris, Schwingung der Luft)* — *Motus animi, illeto*, *illetodés: Rührung*. Olly érzés, mellynél a' kellemetesség csak az által elzközöltetik meg, hogy az életérő egy szempillantásig meggátoltatik, azután pedig annyival nagyobb hathatossággal kijomlik. — *Motus scientia, a' mozgástudomány: die Bewegungsehre. A' bölcselkedő testtudomány (metaphysica corporum scientia, metaphysische Kör-*

perlekre) annyi, mint a' *tiszta Mozgástudomány*; a' tulajdon *Physica* pedig alkalmaztatott (*applicata, angewandte*) *Mozgástudomány*. — Lásd *Wagnerban*. Cserenél *mozgás*. Az *okossággal élő ember' igazulása jó indulat nélkül nem lehet*. Pázmán Hod. Hogy itt az *okossággal élő* annyit telj, mint *ratione utens, rationis compos*, könnyen kiteszik, akkor pedig ezt így fejtyük: *az érett eszű, vagy eszes ember*. — *Motus primo primus*: Pázmánnál *hirtelen indulat*; de én elejébe tenném még az *első* melléknevet is, mint *Illyés*. — *Új tudományt e' világra nem hozhatni nagy indulás nélkül*. Veresmarthy. De itt már az *indulás* helyett értelmesebb a' *lázulás*.

Multiloquium, szószaporítás, szóhóvség, csevegés: Ueberflus an Worten, Schwätzen, Plauderen. *Illyésnél szószaporítás*.

Multiplicare. Lásd *Wagnerban*. A' *keresztény nevet sokadalmazni*, úgymond *Monofzlai*. Akkor még a' *sokadalom* nem tett *vásárt*, mint most a' *Calvinistáknál*; mert így e' *mondás* annyit tenne, mint a' *keresztény nevet vásárra vinni*. A' *sokadalom* helytelen *formatio*. Itt a' *gyarapítani* legjobb, legillendőbb.

Multiplicatio. Lásd *Wagner* *Multiplico* alatt. Pázmánnál *sokasítás*. A' *számvetésben sokszorozás*.

Multitudo, copia, sokaság: Menge. Annyi, mint az *egységeknek csoportozattya*.

Mundus. Lásd *Universum*. *Mundi cursus*, a' *világ' járása*: Weltlauf. *Mundus moralis*, az *erkölesi világ*: die moralische Welt. Annyi, miut *élzkepe (ideija)*

a' *tökélletes megegyezésnek*, melly a' *termézetnek törvényei*, és az *erkölesi czélok között* van.

Munificentia, adakozás, bőkezűség: Freygebigkeit. *Ha mi (mink) a' mi tehetségeinkkel 's juszágunkkal azon czélnak elérésere élünk 's a' t. joltévőségnek nevezetik*. Már. Istv. Ez inkább *beneficentia*, mellynek *betűje* szerint van a' *joltévőség* formálva, és ugyanazért *barbarismus*, azaz, *latinismus* is, a' *jótévedőség* helyett; de a' *jótévedékenység* még helyesebb és szokottabb is.

Munus. Lásd *Wagnerban*. *Egyházi hivatalom' hűségéhez illendő kötelességemet szemem előtt viselven*. Pázm. Hod. *Titulus, dignitas*. *Tisztetem' tájáról, vagy Apáturságom' szomszédságából jöve egy emberséges ember*. Veresmarthy. A' *tiszt* tulajdonképen már most annyi, mint *officialis*; a' *tiztség* pedig *officium*. De sem az egyik, sem a' másik *titulust* nem tehet. — *Ha híven betöltöd a' tiszteted*. Gánóti. A' *betöltöd latinismus* a' *tellyesited* helyett. *Ezen felül tiztében jár*, úgymond Gánóti. *Illyésnél is tiszt a' nunnus*.

Murmurare. Lásd *Wagnerban*. Pázm. *zúgolódni* *Ilodeg*. *Monofzlainál zúgodni*. Az akkori *üdőkben* tudni illik az *accentusok* a' *nyomtatásban* még *ösmeretlenek* voltak mert még a' *Magyar könyveket* is *Deák* *betűkkel* nyomtatták, mellyek *accentusok* nem voltak. Innen bizonyos, hogy e' *ízónak* így kellene leüni *zúgodni*. A' *zúg* *imitativum* lévén, a' *zúgást* *accentussal* legalább helye-

sebben fejezi. A' rövid *odik* képzésed csak kevés igéből formál szentvedő közép szerűeket (*passivo-neutra*), mellyek közé a' *zúgodik* igét számlálni a' gyökérnek értelme miatt tellyességgel nem lehet. Lásd *Anal. Part. I. pag. 306. §. 189.* A' hosszú *odik* szentvedő értelmet ad többnyire a' gyökér igéknek, mint *iródik*, *scribitur*. Művelő értelmet csak némelyeknek ad, de *ol* közbevetéssel, melly szinte a' művelő *ol* képzőnek hivatallját láttatik viselni, mint *forgolódik*, *kundódik*, *morgolódik*, mellyek közé tartozik a' *zúgodódik* is; régi, és csak önkényes formatiók, a' nyelvnek illükorából, mellyeket a' köz szokás lassankint arra a' jusra segített, mellyel bírnak. A' *zúgodik*, vagy *zúgodódik* igénn a' köz szokás illyképen meg nem könyörült. Pázmánál a' *murmurare* egyszerű *dörgölődni* igével fejeztetik ki: azért mikor azonn *dörgölődnek*, hogy 's a' t. *Predik.* A' *morog*, *forog*, *sürög*, *zfembeg*, *zörög*, és talán még egyikét igéből szokottak ugyan az *odik*, *ödik* képzőkkel és *ol*, *öl* közbevetésekkel az igék *morgolódik*, *forgolódik*, *sürgölódik*, *zfembelődik*, *zörgölődik*. De a' többi hasonló igékből, mellyek tudni illik *og*, *eg*, *ög* képzővel többnyire néma gyökerekből formáltatnak, az *odik*, *ödik* képzővel hasonlók nem származhatnak. Kicsoda ne nevesen annak szeme közé, a' ki ezen igékkel élne: *jajgolódik*, *csengelődik*, *görgölődik*, *ingolódik*, *korgolódik*, *szeszgelődik*, *szifszgelődik*, *rösgölődik*, *csöpgölődik*, megidomatlanítván a' *jajog*, vagy *jajg*, *cseng*, *görög*, *ing*, vagy *inog*, *korog*, *szeszeg*, *szifszeg*, *röfög*, *röfög*, *csöpög* gyökereket.

Musica. Lásd *Wagnerban.* *Ars musicae*, Cserenél *hangmesterseg.*

Mutabilis. Lásd *Wagnert.* *Változó Pázm. Hod.*

Mutare. Lásd *Wagnerban.* *Azért másollja akarattját, hogy jobb tanács jut eszébe.* Pázm. Hod.

Mutatio, változás: *Veränderung*, 1) Általában annyi, mint a' különböző állapotoknak folyamatlya; átmenetele valaminek az egyik állapotból a' másikba; eggyüttléte az állónak és maradónak az időben a' változóval; egybekötése az ellenkező *állitmányoknak* (*praedicationoknak*) egy és ugyanazon tárgyban, de különböző időben. Valamit megváltoztatni annyi, miut bizonyos állapotnak ellenkezőjére határozni. A' változás a' substantiákra nézve ugyanaz, a' mi állapotjaikra nézve a' *felváltás*, (*alternatio*, *Wechsel*). — 2) Különösen a' változás, vagy az állapotot illeti, mint péld. ok. a' testnek *egyenletlen* (*inaequalis*, *ungleichförmig*) mozgása: hol az *egyenellen* (*indirecte*) mesterfő helytelen volna; vagy a' viszonyt (*relatiót*), miut az egyenlő mozgásnál.

Mutilatio. Lásd *Wagnerban* *Mutilo* alatt. *Csonkítás* *Veresmarthynál.*

Mutuans, kölcsönadó *Szilágyinál.* Hitelben adó: *der Jemandem borgt.*

Mutuarius, kölcsönvevő, *Szilágyinál.* — Hitelbenvevő: *der von Jemandem Etwas borgt*, *entlehnt.*

Mutuum, kölcsön, hitel. a' kölcsönözött jószág: *Borg*, *Dar-*

Ichn, Geborgtes, Gelehntes. Szilági kölcsönadásnak nevezi; de ez a' *mutuation*nak csak egyik értelmét teszi ki, és *mutuumot* nem jelenthet.

Mysterium, titok: Geheimnis. Ki ilyen rútatot (rútül) botorkázott a' nyilvánvaló dolgokban: mint nihecsük, hogy a' mélyebb és szemüktül megszzeb vetett titkokban igazat

tanított? Pázmán. A' botorkáz neutrum mellett a' rútatot accusativus természetlen. *Titok*nak nevezi Molnár Albert, valamint Gánótzsi is.

Mysticus sensus, titkos értelmü mondások. Pázmán *Hodog*. *Mystischer Sinn*, Worte die einen mystischen Sinn haben.

Mythos, *fabula*, *narratio*, mese, *rege*: eine *Fabel*.

N.

Naevus. *Naevusoknak*, *sümmölcsöknek*, *mocskoknak* nevezik a' régiékben, a' mit *mibennünk* *bálványozásnak* mondanak. Pázm. Hod. Lásd *Wagnert*. A' *sümmölcső* szót Páriz Pápaiban és Szabó Dávid' Kisded Szótárában külömbféleképen találok. 1) *Sömör*, *papula*, és ennek synonymumait Szabó így adgya elő: *bibirtsó*, *bobortsó*, mellyek dajkaszavak; azután *tarjag*, melly eredeti neve, és *fakadék*, *kelés*, *keléske*, *kelevény*, mellyek származék és tágasabb értelmű nevei. De bezeg *sömör* után látunk Páriz Pápaiban szavakat, mellyek a' gyökérnek egélzen más értelmeire mutatnak, úgymint: *sömörgés*, *corrugatio*; *sömörös*, *rugosus*; melly helyett a' *sömörös* helyesebb *formatio*, és *sömörít*, *caperat*. Szabó a' 221. old. a' *sömörgés* szó alatt ezen értelmet még a' *sömöröz* igével is megerősíti. Majd azután a' *szömmölcs* névnek e' synonymumait adgya elő: *sömör*, *sömörög*, *bobortsó*, *bibirtsó*. — 2) Páriz Pápaiban találok: *szömmöltső*, *verruca*; *szömmöltsök*, *species fungi*; — azután pe-

dig *sümmöltső*, *verruca*, *acorchordon*. Szabóban ugyanott a' *szömmöltső* után mint synonymumok *szemölts*, *sümmöltső*, és *sümmölts* állanak. Ezekből az Etymológiának szabásai szerint a' következő szavakat imígy lehet vélekedésem szerint legjobban meghatározni. a) *Sömör* nem *papula*, hanem *ruga*; de olly annyira kiavúlt név, hogy most már helyette a' *ránecz* szó lett közönséges. Származékai helyett is tehát jobb a' *ráneczosodni*, vagy *töpörödni*, *ráneczosit*, *ráneczos*, *ráneczosodik* szavakkal élni. b) A' *sümmölts*, *sümmöltső* nevek helyett értelmesebb, járatosabb, és szebb a' *szemölcs*, vagy vonáspótoló *l* betűvel *szemölcs*, *verruca*, melly a' *szem* gyökérből a' nyelvnek ifjú korában helytelen *formatio* által származott ugyan, de a' hosszú szókás által felszenteltetett. A' *szem* gyökérből, mondám: mert a' *szemölcs*, mellyet a' Deák *verrucának* mond, a' *szem*hez csak jobban hasonlít még is, mint a' *vak szem*, avvagy *halindek*. — c) A' *szömmölcs* nevet a' *szömmöltsök* helyett meg kell hagyni a'

gombának. — d) A' *Deák papula* nevet legjobban kifejezi a' *tarjag, sakadek és keleske*. Ez az emberi testenn mulékony; de a' *szemölcs, verruca* nem. A' *kelés és kelevény* már nem *papula*, hanem *ulcus*. — *Naevus pro defectu: A' világonn semmi nincs* (sincs) *fogyatkozás nélkül*. Pázm. Pred.

Narratio. Lásd *Wagnert*. *Ésetírá*s. — A' *historia* pedig *Történetírá*s.

Natura, természet: *Natur*. 1) Általában annyi, mint a' dolgoknak bizonyos közönséges törvény szerint való öszvefüggesztése. 2) Különösen kétfelé szakad. *Először* szerügyelő értelemben (*substantive*) annyi, mint az öszvefüggesztett tárgyaknak sommája, kétféleképen lehet tekinteni: a) mint valamennyi tárgyaknak sommáját, a' mennyre érzékenységeinknek és tapasztalásainknak tárgyai lehetnek. Ez az érzékeny, érzeményes természet, az *érzékeny világ* (*Mundus sensibilis, sensitivus, Sinnenwelt*). A' *külső érzékenységeknek* tárgyaiból áll azután különösebben a' *testvilág* (*Mundus corporeus, Körperwelt*), a' terjedt, szeres (*materialis, materielle*) természet; a' *belső érzékenységeknek* tárgyaiból pedig a' gondolkodó lelkes természet, a' lélek. b) Ha pedig a' dolgokat úgy vesszük, ammint magokban vannak, ezeknek, úgymint *noumenonoknak* sommája annyi, mint érzéshaladó természet, *értelemvilág* (*Mundus intellectualis, Verstandeswelt*). Ez tárgya ugyan gondolkodásunknak, de láthatatlan, ösmerhetetlen. *Másodszor* formaügylő értelemben. miut tulajdonság (*adjective*),

a' természet annyi, mint a' dolgoknak törvényes öszvefüggesztése, öszveköttő (*synthetica*) egysége; annyi, mint valamennyi határozásoknak, mellyek valamely dolognak létehez tartoznak, egy fő és belső forrástól (*principiumtól*) való függése. Ezen értelemben a' *természet* a' *szabadságnak* általellenében áll. Az Isten tudományban (*Theologiában*) *természetnek* az nevezetik, a' mit az ember a' szabadságnak törvényei szerint önmagától jót tehet. Általellenében áll a' *kegyelem*, avvagy olly tehetség, mellyhez természethaladó segítség által jut. *Czéltudományos, vagy czélügylő (teleologicus)* értelemben a' *természet* a' *mesterségnek* általellenében áll. — *Naturae finis, a' természet' czélya, természetes czél: Naturzwék*. A' valóságos (realis) tárgyügylő (*objectivus*) *czélra való alkalmasság* (*Zweckmäßigkeit, aptitudo ad finem*) észfogásának előállítása a' természetben. *Természetczél* az ollyan dolog, melly önnön magától ok is, okozat is. — *Naturae perfectio, természet tökéletesség, Naturvollkommenheit*. Belső természet tökéletességgel az ollyan tárgyak bírnak, mellyek csak mint természetczélok lehetségesek, gépelyezett (*organizáltt*) valók. Az embernek természet tökéletessége általellenében áll az erkölcsi tökéletességnek. — *Naturae pulchritudo, természet szépség: Naturschönheit*. Előállítása a' formaügylő, csupa valóbéli *czélra való alkalmasság' észfogásának*. — *Naturae status, a' természetnek állapottya: Naturzustand*. Ollyan állapot, mellyben külső törvények nincsenek.

Ez kétféle, úgy mint *jusügyelő* (*juridicus*, *juridic*), mellyben külső törvény gyanánt semmi kényfzterítő törvény nincsen. 2) *Érkölcsi* (*ethicus*, *ethic*), hol a' kötelesség nem valamelly nyilvánvaló tekintet által határoztatik meg. *Natura divina: Isteni természet.* Pázm. Hodeg. és Illyés. *Creata: teremtet.* *Humana: emberi.* Per se subsistens: ezt Pázm. Hod. *magánállónak* nevezi; de lásd *substituto* alatt. Lelkenyeinél ezt olvassuk: *minden kételkedés nélkül hinnünk kell, tudni illik, hogy az Isteni állat egy legyen.* De az állat sem a' *natura*, sem a' *substantia* névnek meg nem felel; a' miről lásd *Substantia*. E' mondásban tovább a' *legyen* latinismus, és a' Magyarban egészen elmarad. *Naturalis.* Lásd *Wagnert*. (A') *természethe oltott okosság.* Pázm. Pred. *A' természetbéli Atyák és Anyák.* Gánózi. *A' természetes, vagy természeti* is jó. *Természet szerint való* péld. ok. *sia az Atyának.* Medgyesi.

Naturalista. A' tiszta éfznek *Naturalistájáról* lásd *Humanus Intellectus*. A' *Religióra* nézve a' *Naturalista* az, a' ki minden természeteladó Isteni nyilatkoztatásnak valóságát tagadgya. Ezt *Nyilatkoztatástagadónak* nevezhetni, amaz pedig *Tisztaéfztagadónak*.

Necessarius, a, um. Lásd *Wagnert*. Szükségsképen való, *Medgyesinél*; de a' *szükségképen való* jobb. — Fejérnél *szükségképlévő értelem*, *necessaria notio*, de a' *szükséges értelmény* helyescbb. Pázmánnál a' *necessarium, szükséges.* Hod.

De *Sárvári* meg nem elégzik vele, hanem *Medgyesi* követi.

Necessitas, *szükségesség*, *szükséges volt*, *szükség*: *Rothmendinger*. Ez háromféle, úgy mint az éfzügyelő, a' valóságos, és az erkölcsi. 1) Az *éfzügyelő* (*logica*), *formaügyelő* (*formalis*) *szükség* annyi, mint az éfzfogásoknak *szükséges egybekötése* az éfzkényfzterítő (*apodicticus*) itéletben; ama' *szükségesség*, mellyel bizonyos éfzfogáshoz bizonyos állitmányok (*praedicatumok*) tartoznak. E' *szükségesség* a' feltagoló (*analyticus*) itéletekben *belső*, az öfzveköttökben (*syntheticus*) *külső*; a' gyakorlásügyelő itéletben *kötelezes*; az elmélkedőkben pedig *kénytetés*; de mindenkor *tapafzतालéselőzőleg* (*a priori*), kivévén, ha az itélet csupán csak olly *szokás* által támadt, melly a' képzeteket bizonyos mód szerint *ízercti* egybe kötni; melly esetben az itéletnek *szükségessége* csupán csak *talpvalóügyelő* (*subjectiva*). 2) A' *valóságos* (*realis*), *talpferügyelő* (*materialis*), *természetes* (*physica*) *szükségessége* a' létnek annyi, mint a' nemlétnek *lehetetlensége*. Ez kétféle: a) a' *véleményes*, *alkus* (*hypothetica, conditionata*) *szükségesség*, gépelves (*mechanica*) *terméltet-szükség*, *éreményes* (*empiricus*) *esetiség*, *szükséges volta* annak, a' mi történik, az okosság' törvénye szerint. E' *szükségességnek* az egész érzékeny természetben van helye, és általellenében áll mind az *esetnek* (*casus*, *ohngcführ*), melly annyi, mint *törvényetlenség*, *nem törvénytelenség*, mert ez *illegalitas*, amaz pedig *exlega-*

litas, Geschehnisseit) annyi egy szóval, mint *teljes esetiség*. (*casualitas*, Zufälligkeit); mind a' vak szükségességnek, a' kényetlenségnek, (nem kénytelenségnek, melly *coactio*) ama' vak szükségnek egy szóval, melly *fatumnak* (Berhängniß) nevezetik, 's mellyet az oksízfövétségnek semminémű törvénye szerint ösmerni nem lehet. 1) Az *alkutlan* (*absoluta*) szükségesség az, melly semmi alkutól (*conditiotól*) nem függ. Ennek az érzékeny világban nincs helye. 2) Az *erkölcsi, gyakorlásügylet* szükségesség az, melly a' gyakorlásillető észől függ. Ez kétféle, úgymint a) a' *tárgyügylet* (*objectiva*), melly annyi, mint az erkölcsi cselekedeteknek szükséges volta; kötelesség; a' minek elkerülhetetlenül meg kellene történni, ha az akaratot csupán csak maga az ész határozná meg; b) és a' *talpvalóügylet* (*subjectiva*), melly annyi, mint insége, szükségse a' gyakorlásügylet észnek; a' mi a' kötelesség' teljesítésénél szükségképen előre tetetik. A' szükségesnek áltellenében áll az *eseti*. Lásd *Casuale*. Necessitatem imponit, urget: *kötelességemerőltet*. Pázmán Pred. — *Hafznit és szükséges voltit az alázatosságnak két dolgból tanulhattuk*. Pázmán Pred. — Necessitas extrema: *Az ilyen utolsó szükségenn kívül, ha (az) egyiknek el kell múlni, jobb a' testi táplálást hátra hagyni*. Pázm. Pred. Az *utolsó* azt az ideát foglalja magában, hogy utána már más nincsen; de *végso* szükség többször kerülhet elő. — *Kételességet az Isten látása nem hoz akaratumkra*. Pázm. Hod. A'

kénytelenség helyesebben van írva, és mondva, mert gyökere a' *kény*, liberum arbitrium, *kénytelen*, libero arbitrio carens 's a' t. — *A' kételességből* (kénytelenségből) *léfszen*, (történik), *büntetést nem érdemel*. Veresmarthy.

Negatio, tagadás: *Berncinung*. A' tagadás háromféle, úgymint 1) *észügylet* (*logica*) az itéletben; 2) *tapasztaláshaladó* az észfogásban; *nemlét fosztó semmi* (*nihilum privativum*), olly határozás, melly valaminek nemlétét a' magavalónn (*substantiánn*) jelenti; 3) *megérzékenyítve* a' tagadás annyi, mint *nem érzés, üres üdő*. *Negatio logica*, aut *nihilum logicum*, Fejéjnél *elvevés*, vagy *valótlanlás gondolkép*'.

Negative, tagadólag: *Berncinungeweise*. *Az Istennek tisztellete tagadasképen áll mindazoknak eltávoztatásokban 's a' t. állitásképen pedig áll 's a' t.* Márton Istv. Ez annyi, miut *instar negationis*, és *instar affirmationis*. A' *negative* és *affirmative* legjobban ejtetnek imigy magyarul: *tagadólag, vitatólag*. — *Tagadasképen való eszközök*, úgymond *Ember Pál*; de miért nem egyenesen *tagadó eszközök*. Fejéjnél *tagadólag*.

Negativo-affirmativum: Fejéjnél *tagadólag állító*; de *ez tagadólag vitató*.

Negativum iudicium, tagadó itélet. *Fejér*. — *Negativum quid*, Fejéjnél *tagadoság*; de ezt érteni lehetetlen, mert a' *ság, ség* a' participiumoknak jelenvaló üdejéből substantivumokat nem formálhat, a' Logícának sérelme nélkül. Lásd *Analyt. Part. I. §. 53. pag. 80.*

et seqq. A' negativum quid csak annyi, mint valami tagadó.

Negligentia. Lásd *Wagnerban.* Az Aestheticában *szorgalmatlanság*: Nachlässigkeit.

Negotium. Lásd *Wagnert.* Az *Isten' dolgában.* Pázm. Hodeg. Pro Causa: *Tartsuk az (a') pokolbéli ördöggel igyeket (ügyeket).* Monolójai.

Neonatus. *Újonnanszületett.* Pázm. Pred. De ez annyi, mint *renatus.* A' *neonatus most, vagy imént született.*

Neotericus, Illyésnél *újító*: Neuerer.

Nequitia. Lásd *Wagnert.* Pázmánál *gonofzság* (malitia), és *altnokság* (fraudentia), *Minden titkos bűneinket és altnokságinkat a' viláig' elejébe terjeszti.* Pred. Ugyanott *latortorságnak* is mondgya.

Nervus. Lásd *Wagnerban.* Non tundit nervum, qui vult transfigere cervum: *A' ki madarat akar löni, nem pengeti idejét.* Pázm. Pred.

Neutralitas, pártatlanság: Unparteilichkeit.

Neutrum verbum, középrendű ige a' Grammaticában.

Nexus, seu dinamica synthesis, özfzfzövés: Berührungspung. Lásd *Dynamicus.* *Nexus finalis, vel effectivus.* Lásd *Causalitas.* Nevezetlik e' *finalis nexus finalis* formának is. *Czélügyelés, végforma, czélszövetség, czélszög:* Zweckmäßigkeit, (aptitudo ad finem consequendum). Innen azután a' *czélügyelő* annyi, mint *ad finem consequendum aptum, fini congruum, finem respiciens*: zweckmäßig. A' *czélügyelés* I. általlýában a' tárgynak, vagy az elmeállapotnak, vagy a' cse-

lekedetnek is, ama' tulajdonsága, mellyet mink sem lehetségesnek nem gondolhatunk, sem meg nem foghatunk egyébkép, hanem csak ézfzfzóságok fzerint való okság által, azaz, valamely akarat által. II. Különösen véve a' *czélügyelés* kétféle. 1) A' *gyakorlúsillető czélügyelés* annyi, mint a' szabad tehetségnek valamely czélra való arányzása. E' *czél eseti* az emberi mesterségben; *szükséges* az érkölsökre nevezve. 2) *Czélügyelése a' természetnek* annyi, mint valamely természetlézüleménynek megegyezése a' dolgoknak ama' tulajdonságával, melly csak czélok fzerint lehetséges. Ez kétféle. a) A' *czélügyelés czél nélkül,* a' *czélügyelesnek* pufzta formája talpzer nélkül, formáügyelő, tapasztaláshaladó *czélügyelés.* Ez a' dolognak ama' tulajdonsága, mellynek lehetsége nem teszi előre a' czélnak képzetét *szükségképen,* jöllehet mink azt csak ez által foghatjuk meg. Ez megmeg két ágra öfzlik, úgymint a' *targyügyelőre,* és a' *valóügyelőre.* A' *targyügyelő,* értelembeli (*intellectualis*) és formáillető *czélügyelés* annyi, mint megegyezése a' tárgynak, péld. ok. valamely mérötudományos helyképenek, a' reguláknak *szükségével,* melly az ézfznek tulajdona. A' *valóügyelő, ézfzillető czélügyelés* annyi, mint a' tárgynak a' szemlélésben való illése az értő tehetséghez, melly a' visszäügyelő ítéletekben muukálkodik. b) A' *czéllal való czélügyelés,* a' talpzeres (*materialis*), valóságos, (*realis*), *targyügyelő (objectivus), ézfzemenyes (empiricus), czélügyelés*

annyi, mint valamely tárgynak határozott célra való arányzása. Ez kétféle, úgy mint a' külső, viszonyos, eseti; és ez annyi, mint *hasznosság* az emberre nézve, vagy czelelhetőség akár-mely egyéb alkotmányra nézve. A' belső czelelgyelés annyi, mint tökéletesség. Lásd *Wagnert*, *Continuitas*, és *Foedus*. *Jegyzésre méltok, mellyek (a' mik) az emberek' boldogságával szoros szövetségben állanak*. Verresmarthy. Fejérről kötet; de ez *ligamen*.

Nictitatio, hunyorgatás *Páriz Pápainál*; de *hunyorgás* elég: daß Winken, Nicken mit den Augen.

Nihilum, semmi: Nicht. A' *semmit*, mint *semmit* úgy gondolni, mint *valamit*, olly lehetetlenség, mellyet még a' legpuftább, legfordultabb ész sem vihetne végbe. Hogy a' semmit gondolhassuk, arra csak elvonó tehetség kívántatik (*abstractio-nis facultas*). A' *semmit*, mint *semmit* megismerni, azaz, szemlélni, tellyességgel lehetetlen. — *Nihil negativum*, tagadó semmi, valótlanság: Unding. Lásd *Vacuus*. — *Nihil privativum*, fosztó semmi. Lásd *Vacuus*. — *Nihilum logicum*. Lásd *Negatio logica*. Minus nihilo: *semminél semmibb*. Pázm. Predik. A' *semmi* lzonak comparativusa nem lehet. Itt hát a' Deák szerint a' *kevesebb* helyesebb.

Nimius. Lásd *Wagnerban*. *Felettebb való*. Pázm. Pred. Eb-ből lett talán a' *feleslegvaló*, melly Szabó Dávidnál *feles* alatt annyi, mint *szükségenn felül való*; mert könnyebb bizonynyára azt képzelní magunknak, hogy a' *feleslegvaló* a' rossz kimondás, és helytelen írás ál-

tal a' *felettebb való* szóból tá-madt, mintsem a' *feleslegvaló* szót az Etymológiának törvény-nyei szerint helyes formationának ismerni. *Feles* Páriz Pápainál annyi, mint *par*, item: *numerosus*, *multus*, item: *pinguis*, *unctus*; és ezen értelmeket Szabó Dávidnál is feltalálni. Maga a' *feles* elég volna a' *felettebb való*, vagy *feleslegvaló* helyett, ha olly sokféle nem tenne.

Nisus. Lásd *Wagnerban*. A' *hódulás*, vagy helyesebben *hódolás*: *huldigung*, *sacramentum* Fejérről nem tehet annyit, mint *nisus*: mert ez *ügyekez*, *iparkodás*, *törekedés*, *Bestrebung*, *Bemühung*.

Nobilis, *sublimis*, nemes, felséges: edel, erhaben. 1) *Nemeseknek*, *felsőgeseknek* szokta a' világ nevezni a' tetteket, cselekedeteket, ügyekezeteket, mikor azoknak különözö érdemeiket tulajdonítunk; mikor azt tartjuk felölök, hogy általok több vitetik végbe, mint sem a' mit a' szoros kötelesség, a' törvényhez való tisztelet, és tekintet megkíván; mikor az erkölcsösség' részéről efféle cselekedeteket nem várhatunk, nem kívánhatunk, hanem azokat egyenesen csak a' cselekvőnek tetszésére és hajlandóságára kell hagynunk. Illyenek a' szokott Románerkölcök. Ámde az ilyen cselekedetek és ügyekezetek nem lehetnek tulajdonképen *nemesek és felségesek*: mert ezeknek szoros értelemben vett erkölcsi böcsök és érdemek a' hajlandóságoknak a' kötelesség alá való vetésétől függ, nem pedig magoktól a' hajlandóságoktól, bármelley jelesek is. 2) Igazán nemesek és felségesek a' cselekedetek, mikor csupán csak

kötelességből, nem pedig dücsőség után való esdeklésből, indúlato hajlandóságból, vagy fonák, azaz fenékkal fordított érzékenykedésből, eggy szóval mikor nagy áldozattal, azaz, az erősebb hajlandóságoknak megzabolázásával vitetnek végbe Ezekben találattik a' valóságos erkölcsi érdem: de csak az, melyly ama' tudásból származik, hogy kötelességünköt meg nem fejejtük.

Nocumentum, ártalom, sérelem kár: *Beisführung*, *Einführung*. *Artalom nélkül mérget ittak*. Pázm. Pred.

Nodusus. Lásd *Wagnert*. *Görösös kérdések*. Pázm. Hod. A' Deák metáphorákat betű szerint fordítani, nevetséges és hazontalan, hacsak azok a' Magyarban is nem szünte olly szokottak, mint a' Deákban. *Nodusae quaestiones*, csak annyi a' Magyarban, mint *nehéz*, vagy legfellyebb *őszveketelődött kérdések*: *verwirrt*, *schwer aufzulösen*.

Nodus, *difficultas*. Lásd *Wagnert*. *Hogy ezt a' nehéz csomót megögdgyük, és (az) Istennek bölcs gondviselesénn csendes elmével megnyugodgyunk, két dolgot kell megfejtünk*. Pázm. Pred. Itt sem lehet a' Deák metáphorát magyarra fordítani az értelemnek, vagy a' nyelvtisztaságnak sérelme nélkül. Valamint a' *nodus* a' Deákban metáphora: így ellenben a' *csomó* a' Magyarban barbarismus és cacophonon. *Nehéz kérdés, súlyos dolog* 's a' t. az igaz Magyar kifejezések. *Nodus* az *Aestheticában Hurok*: *Snoten*.

Nomen. Lásd *Wagnerban*. *Nominis impositio*: *nevadás*.

Pázm. Pred. A' *Grammaticában* név. *Proprium*, tulajdon: *eigen*. *Appellativum*, közös: *Gesellschaftsnamen*. *Collectivum*, gyűjtő.

Nominalis, névügyelő, vagy az őszvetevésben csak *név*, mint *névtulajdonság*, *nominalis proprietas*. *Medgyesinél nevezet-beli*. Lásd *Specificus* és *Realis* alatt.

Nominativum. Lásd *Wagnert*. Pázmánuál *nevezet szerint*. *Predikációjában*.

Nominatio. Lásd *Wagnerban*. Pázmánuál *nevezés*. *Pred. Nominativus casus*, nevező eset: *Rennendung*.

Nonbonum, nemjó: *Nichtgut*. Ez a' jónak általellenébe ellenkezőleg (*contradictorie*) van téve, és így a' rosztól különbözik.

Noogonianus Lockiana, *Locknak* Elzűnemzése: *Reflexive Noogonie*. Olly tanítás, vagy tudományépület (*systema*), melyly az értelemnek valamennyi tisztá fogásait (*conceptus*) érzékeny képzetekből származtattya, 's az észnek a' visszaugyelésénn (*reflexio*) és elvonásénn (*abstractio*) kívül semmi egyéb foglatosságot nem hágy; olly tanítás, melyly azt állittya, hogy az ész az érzékenységg szüli, 's melyly, eggy szóval, a' tisztá ész tagadgya, és csak az érzeményest vallyá.

Norma. Lásd *Wagnerban*. Pázmánuál *egyszer mérő madzagnak* mondgya; de ez alacsony név, a' *szinormérték* helyett. Igaz, hogy a' *szinor* a' Német *Schnur* szóból van koholva: de a' *madzag* ellenben az *Olasz mazzo*, *fasciculus* szóból van per metonymiam kölcsönözve. — *A szent Iras' sinorával* (zli-

norjával) mérik minden tanításokat. Pázm. Hod. — *A' sinor mellett maradna, nem akarván azt követni, a' mirül irás nincsen.* Ugyanaz: Lásd *Amussis*. — *Az erkölcsiség' (erkölcsösség') sinormértékerül.* Márton István.

Nota. Lásd *Wagnert*. *Iulicium* helyett is vetetik. *Az igaz páfistorok' bizonyos jelensége és ősmertető bélyege.* Pázmán Hodég. *A' jelenség* inkább csak annyi, mint *omen*, *portentum*, vagy *apparitio*; ide pedig a' jegy illik. *Notae* Szilágyinál jegyeképek; de a' jegyek, vagy jegezések is untig elegendők. — *Fejéren nota* annyi, mint *jegy*, *Merfmal*; *originaria*, *eredeti*; *constitutiva*, *alkotó*; de itt a' *mivolti* helyesebb; *derivata*, *származott*; de a' *származék* jobb; *consecutiva*, *következő*; de a' *következtető* igazabb; *communis*, *köz*; *contradictoriae*, *ellenmondó*; de az *ellenkező* helyesebb; *repugnantes*, *egymással ellenkező*; de az *ellenfzögezett* igazabb; *consentientes*, vagy *convenientes*, *meg-eggyező*, vagy *egymással öfzveféréő*; de amaz *eggyező*, a' *conveniens* pedig *öfzveillő*. *Nota constans*, errül *Fejér* így szól: *hogy a' jegy, melly tudvalévő al részeknek tulajdona, létető, vagy állandos.* Az *állandos* kevesebb, mint az *állandó*, valamint a' *sárgás* kevesebb *sárgasággal* bír, mint a' *sárga*. *A' létető* valóságos szófzörnyet; mert a' Magyarok soha sem formál *factitivumokot* *substantivumokból*, sőt *józanul* nem is formálhat; mert a' *cselekedtetés* lehetetlen *cselekedés* nélkül; a' *cselekedést* pedig csak *ige*, és a' *mi* több, csak *mü-*

velő ige (*verbum activum*) jelentheti. *A' lefz* *neutrumból* tehát szinte olly lehetetlen *lélet* *factitivumot* formálui, mint a' *lét* *substantivumból*. *A' micso-dás* *fzörnyetige* pedig a' *lélet*, *fzintollyan* a' *lélető* *participium* is. Lásd *Analyt. Part. I. §. 171. pag. 274. et seqq.*

Notare. Lásd *Wagnert*. *Senki ebbül meg ne jegyezze a' tudományt.* Pázm. Hod. Talán emlékeztelése ne vegye, ne fogadgya a' tanúságot. *A' melly regi Doctorok a' hitben megbottlottak, azoknak irásit az Ecclesia megbélyegezte.* Pázmán Hodég.

Notabiliter, észrevehetőképen, ősmérhetőképen, láthatóképen; *merflich*, *scheinbar*, *kenntlich*. Pázmánnál a' *szemlátomást* annyi, mint *manifeste*, *evidenter*. Helyette itt a' *szembetünőképen* a' *notabiliter* szónak jobban megfelel.

Notio, értelmény; *Verstandesbegriff*. *Tízta* *értelemfogás*, melly az *ítélet'* formájának valamelly tárgyra való ügyeléséből támad. Az *eredeti értelmény* *categoria*-nak nevezetik. Lásd *Conceptus*. *Fejér* *értelemnek* mondgya; de ez annyi, mint *intellectus*, vagy *significatio*. *A' uotioknak classisai* *Fejérnél* im-
gy vaunak *elnevezve*: *consentientes*: *mellyeket*, *ügymond*, *eggy gondolatra öfzvekapcsolhatni*, *egybeféréők*, *megegyezők*, vagy *eggyetértők*. Az *eggyezők* név, azt tartom, *leg-helyesebb*. — *Dissentientes*: *a' mellyeket* *pedig*, *ügymond*, *egyzersmind öfzve nem kapcsolhatni*, *öfzve nem férők*, *ellenkezők*. Az *eggyezőnek* *álla-*
ellenben áll az eggyezetlen, és ez a' *dissentiens* *ideának* itt

leghelyesebb kifejezése. — *Contradictoriae*: ellenmondok; de ezek ellenkezők. — *Antitheticae*: ellenbetett; de az ellentevők igazabban kifejezik active ezen ideát; mert az *antithesis* annyi, mint *ellentétel*. — *Contraponentes*, *contrariae* neki *ellentevők*, vagy *ellenkezők*; de a' *contraponens*, és *antithetica* mind egy; a' *contraria* pedig *ellenes*, vagy *ellenző*. — *Subordinata*, Fejérenél alárendeltetett; de az *alrendü* is elég. *Coordinata* neki *mellé rendeltetett*; de az *azonrendü* is un-
tig elég. Más értelemben a' *coordinata notio* *rendbe-fzedett*, *öszvesorozott* értelem. *Conjusa* neki *zavarodt* (talán *zavarodott*, vagy *zavartt*). *Explicite perspicua*, neki *felfejtve nyilvánosság*; nekünk pedig *fejtoleg értelmes*. Lásd fellyebb *Explicite* alatt. — *Recta* neki *helyes*, vagy *materiájára nézve igaz*. Ez megmaradhat. — *Erronea*: ha pedig *nem képzelgetnek*, úgymond, *olly jegyei*, *millenek azon részkepek*, *mellyekből származtatnak*, az *értelem helytelen*, *materiájára nézve hamis*. A *helytelen* névvel itt is megelégedhetünk; de a' *hamis* helyett *álnak*, vagy *igaztalannak* nevezhetjük. *Completa*: *elegendő*, úgymond, *valamelly értelem*, ha annyi *jegyei* *adatok* *elő*, *mennyi bizonyos végre szükséges*; ellenben pedig *incompleta*, *elégtelen*. Nekünk a' *completa*, *tellyes*, az *incompleta* pedig *tellyellen*. — *Adaequata* és *inadaequata* neki *jel*, vagy *nem jel mérséklett*; nekünk *tellyesen egyenlő*, és *tellyetlenül egyenlő*, vagy *eggyenletlen*. — *Determinata*,

határozott, *indeterminata határozatlan*. — *Praecisa* neki *eles*, vagy *éppenséges*, nekünk pedig *pontos*, vagy *pontosan meghatározott*. — *Identica* *eggyenlő*. — *Diversa*, *különböző*; de *különb*, vagy *más arányú*, *külön arányú jobb*. Lásd *Diversus*. — *Similis*, *hasonló*. — *Hasonló* *értelmek*, úgymond, ha a' *közös értelem* *csak esetből fogódott be*, *rokonok*, *affines*; *cognatae notiones* pedig neki *atyafi* *értelmek*. De itt már én inkább az *affinist*, *határosnak*, a' *cognat*at pedig *rokonynak* nevezném. *Possibilis*, *lehetséges*, *impossibilis*, *lehetetlen*. — *Realis* neki *voltaképp* *lévő*, nekünk pedig *valóságos*, *létbéli*, *lévő*. — *Contingens* neki *esetikepp* *lévő*, nekünk pedig *csak eseti*. — *Necessaria*, neki *szükségképp* *lévő*; de nekünk a' *szükséges* is elég. — *Logice verus*, neki *gondolkodásképp igaz*, nekünk *eszügyelőleg igaz*. — *Formaliter verus*: neki *formájára igaz*, bár csak már *formájára nézve igaznak* *mondaná*, leg-
alább *jól Magyarul volna*, nekünk *formaügyelőleg igaz*. — *Materialiter verus*, neki *materiájára igaz*, nekünk *szere-
ügyelőleg igaz*. — *Disjunctae* neki *megkülönböztetett*; de a' *szétválasztott* *helyesebb*. — *Disparatae* neki *elválasztatott*, nekünk *különböző*. — *Superior*, neki *főbb*, *inferior* pedig *alsóbb*; de a' *felső* és *alsó* *igazabbak*. — *Laxior* neki *tágasabb*, az *angustior* pedig *keskenyebb*; de az ilyen tudományos dolgokban a' *tág* és *szűk* *helyesebb*. — *Communis*, *közös*. — *Singularis* neki *különös*; de a' *rideg* sokkal jobb.

Generalis, vagy **generica** neki **nemü-értelem**; de az **általában való**, vagy **némfoglaló** helyesebb. Lásd **Generalis**. — **Specifica** neki **felekezeti**; de **felügyelő**, vagy **felekezetiügyelő** jobb. — **Omnimode determinata**, neki **tellyesen meghatározott**; de **a' tellyesen helyett a' mindenképp igazabb**. — **Simplex** neki **eggyes**; de az **eggyegyü**, vagy **reszetlen** jobb. — **Individuus** neki **eggy tárgyú**, nekünk **oszthatatlan**. — **Universalis**, neki **közönséges**, nekünk is. — **Particularis**, neki **részfeszertvaló**, nekünk pedig **különös**. — **Clara**, **világos**; **obscura**, **homályos**; **perspicua**, neki **nyilvánosságos**; nekünk **értelmes**; **imperspicua**, neki **nyilvánatlan**; nekünk **értelmetlen**.

Notorius, **palmaris**, **ösmeretes**, nyilvánvaló, világos. Pázmánnál kedves szó a' **czégeres**: de ezt csak rossz értelemben lehet venni, és a' Német **Striger** szóból koholtatott. Hod. **Czégeres gonofság**. Pred.

Notus, a, um. Lásd **Wagnert**. **Nota res**, Pázm. **tudó dolog**; Hod. de talán a' nyomtatónak a' hibája ez a' **tudott** helyett, noha ez sem járatos a' Magyarban. A' **tudva való**, vagy **tudva lévő** járatosabb, az **ösmeretes** leghelyesebb. **Notum est**, Molnár Albert a' művelő állapotjegyzővel mondgya, **tudván vagyon**, a' mi a' Magyar nyelvben valóságos szörnyet a' **tudva van** helyett. De ez is talán a' nyomtató' hibája. — **Notum reddere**, **megösmertetni**. Pázmán Predik.

Noumenon, valamiség, valami magában: **Ding an sich**. Lásd **Res in se. Noumenon factum**. Lásd **Intelligibilis**.

Novatio, rossz Deák szó; és mint barbarismus is annyit nem tehet, mint **változtatás**, melly **alteratio**. **Alteratio pacti**, Szilágyinál az **eggyessegnek** (az alkunak) **változtatása**. A' **novatio**, **újítás**.

Novator, újító: **Neuerer**, der ctmas **Neues** aufbringt. Pázmánnál **újító**. Hod. **Gánótz**, **Telegdi**.

Novissima, a' legutolsó dolgok: **die vier letzten Dinge**. **Mikor szent Dávid a' jók' és gonofsok' végét és utolsó állapotját tekintette**. Pázm. Pred.

Nuance, **Deákumbratura**, árnyékozat: **Œhattirung**.

Nubere. Lásd **Wagnerban**. **Jobb megnőszni, mint égni**. **Telegdi**. **Nőszni**, vel **rectius nőzni** multo ampliozem significationem habet, quam **nubere**. Adde **nubere seminis**, **nőszni vero viris proprium esse**. In hoc textu puto **nubere** tali verbo reddendum esse, quod utriusque sexui commune est, ut **egybe kelni**, vel **házasságra lépni**, **házasságban élni** etc.

Nude. Lásd **Wagnert nudus** alatt. **Sine augmento: pufztán adatik elébe** (elejébe). Pázmán Hodeg.

Nuditas. Lásd **Wagnert nudus** alatt. Pázm. **mezitelenség**. Nagyon hihetősen élöltem, hogy a' **mez** szó, melly most néma gyökér, valaha annyit tett, mint **boríték**, **lepedő**, **ruha** 's a' t. Innen származott a' hajdani **mezn**, a' minek tudni illik valami borítéka, ruhája van; és ebből a' **mező**, **pratium herbis vestitum**. Ezen etymológiára fontos okot adott énnekem a' **meztelen** szó, melly annyit tesz még most is, mint **ruhátlan**, **borítékatlan**. Későbbben a' **mező** szó-

bül koholtatott a' privativum *mezötlen, mezötelen*, mellyekbül a' köz nép a' *mezítelen* és *mezítlen* neveket csinálta. Nudipes: *mezítláb járni*. Pázmán.

Nugae. Lásd *Wagnert*. Az Aestheticában *Enyelgés*.

Numerale, számnev: *Zahlwort* a' Grammaticában.

Numerica differentia. Fejérenél *szám szerint való*. A' *számügyelő* külömbség értelmesebb.

Numerose. Lásd *Wagnert*. *Mikor felesen járúlnak az Úrnak ajztalához*. Illyés. En a' *felesen* szóval ezen értelemben

meg nem tudok alkudni; mert ezen értelmét a' *fél, dimidium* gyökérbül nem vagyok képes származtatni. Nekem a' *számtalan, számos, nagy számú* mind jobbakkak látzauak lenni.

Numerus, szám: *Zahl*. Ama' folytonfolyó kapcsolat' egységének a' képzete, melly egyvet hasonló nemü egyhez függezt. A' szám által a' nagyságnak tisztá értéménye (*notioja*) érzékennyítettik meg; a' szám tehát annyi, mint a' nagyságnak tisztá rajzolása (*schemája*). *Numero sufficienti*: *elégséges számú* (számmal). Pázm. Pred. — *Numerus oratorius*: *szómérték*; *poeticus*: *szótágmérték* (*metrum*); *cardinalis*, *sarkszám*; *ordinalis*, *rendszám*; *distributivus*, *osztószám*; *localis*, *helyrendszám*; *collectivus*, *gyűjtőszám*.

Nundinae. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *könyvsokadalom*. Hodeg. Az *alom*, *elem* félholt képzővel formáltt régi nevek sem

jöhettek *közönséges* szokásba. A' melléknevekbül formálttak, mint *rútalom*, vagy a' névpótolókbül, *mint sokadalom*, éppen helytelenek. Azért ezen nevet én a' Debreczenyicknek színté olly keveset irigylem, mint a' *Klafterfüt* az *ölfa* helyett. Lásd *Analyt. Part. I. §. 57. pag. 93. et seqq.* A' *könyvsokadalom* mindenütt értelmes: de a' *könyvsokadalom* a' Bibliothecákban szintügy megvan, mint a' könyváros bötökban. — *Nundinae* Molnár Albertnál is *sokadalom*.

Nupta. *Menyasszony*: *eine Braut. Nő, asszony, férjes*: *eine Ehefrau, ein Eheweib*. Pázmánnál *asszony*. Pred.

Nuptiae. Lásd *Wagnerban*. *Menyegzőt tartani*. Pázmán. — *Nuptias celebrare*: *menyegzősködni*. Pázm. Ilod. *A' kik*, úgymond, *egyzer házasság nélkül való tisztá életet fogadtak, nem szabad azoknak menyegzősködni*. A' *házasságtalan*, vagy *nötelen* rövidebb, mint a' *házasság nélkül való*.

Nutrimetum. Lásd *Wagnert*. *A' föld eledelt adott az istenteleneknek*. Pázm. Pred. — *Táplálás*. Pázm. Pred. — *Substantia nutriens*: *E' világonn csak a' jelek vannak jelen, a' Christus teste pedig mennyben; a' vacsorában csak az éltető állatok, a' kenyer tudni illik, és a' bor veteinek*, úgymond Lethenyei. Az *éltető* állat tulajdonképen annyi, mint *vivificans animal*. Lásd *Substantia*.

O.

O*baudire*, engedelmeskedni, szót fogadni: gehorchen. *Eggyfő pásztor* van az *Anyaszent-egyháznak*, *kitül hallgatnának mindnyájan*, *valakik a' Krisztus' juhait*. Pázm. Hod. Irtóztató dolog, hogy Pázmán az *obaudire*, vagy *obedire* igét Magyarra a' *hallgatás* által fordította, de még irtóztatóbb, hogy ezen igét a' *kitül* ablativussal construállyá. *Kit mindnyájan hallgatnak*, vagy *hallgassanak*; vagy, *kinek engedelmeskedgyenek*, *szót fogadgyanak*, vagy *kinek szavát fogadgyák mindnyájan* 's a' t. Szébbnél szebb Magyar kifejezések, melyeket a' Deákossal a' világért fel nem cserélném.

Obedientia. Lásd *Wagnert*. Pázmánál az *engedelem* Hod. *obedientia* nem lehet; hanem *permissio*, *facultas* 's a' t.

Obedire, engedelmeskedni, szót fogadni: gehorchen. A' törvénynek engedelmeskedni annyi, mint azt tellyesíteni, a' nélkül hogy erre minket a' foglalatosságunk tárgyához való hajlandóságunk meghatározzon, vagy még akkor is, mikor hajlandóságunk ellenkezőt ügyel, és így csupán csak a' törvénynek tilz-

ta tekintetébül, kötelességbül. *A' szó nem fog rajta*. Pázmán Predik.

Oberrare, idestova járni, kóborlani, tétovázni: hin und wieder gehen, herumstreifen. *Mint Kain* (ügy) *bollyongattak széllyel* (szél) *e' világon*. Pázmán Predik.

Oberratio, kóborlás, tétovázás, bolyongás: das herumstreifen. Pázmánál *lézengés*; de a' *lezengés* szokottabb.

Objectio, ellenvetés: Einwurf. Az *ágazatos* (*dogmatica*) ellenvetés az, melly valamely állítást ostromol; a' *kétségesítő* (*sceptica*) mind az állítást, mind ennek ellenkezőjét illeti; a' *critica*, avvagy *nyomozó* pedig az állításnak lehetséges bizonyítását ostromolgya. *Megfeleltek minden ellenvetéseknek*. Pázm. Hod. *Az ellenvetéseket megfelelteni*. Molnár Albert. Ennél igazabb az *ellenvetésekre megfelelni*. *Erre az ellenvetésre ily felelek*. Pázm. — *Másutt maga ellen okvetést tesz a' keresztény szabadság felől*, úgymond Monolzlai. De az *okvetes* inkább *mentegetetést* tesz, mint *ellenvetést*, ammint az *okvetetlenül* adverbiumbülláttuk. A' *kereszt-*

tény két *i* betűvel van nálla *y* helyett nyomtatva; a' miből talán a' *kereftényi* helytelen adjectivum támadhatott. De el nem kell felejtenuk a' régi orthographiának megítélésénél, hogy a' régi könyvekben az *y* helyett majdnem mindenütt *i* betűt csak azért találunk, mivel a' Deák alphabetumok, mellyekből még a' Magyar könyvek is szedettek volt, a' nyomtató műhelyekben *y* nélkül szükkölködtek.

Objectiva vis, tárgyügyelő erő. Ez Fejérnél *magunkon kívül való helyesség*. Sok lehet mikivülünk helyes, a' mi nekünk még sem objectivum. És a' *vis* nem tudom mikép tehet *helyességet*? Az *objectivus* némely esetekben *tárgyas* is lehet.

Objective, tárgyügyelőleg. A' *targyolat*, vagy *targyaslag* nem helyesek, sem nem értelmesekek. Fejérnél a' *lyzer tárgykepen (instar objecti)*, mászor pedig az *objective disjunctivum judicium* annyi, miut különbözős a' *targyra* nézve. De a' *különözö, separans*, mellynek diminutivuma a' *különözös*, mint a' *sárgának* a' *sárgás*, a' *Nemetnek* a' *Nemetes* 's a' t. A' *targyügyelőleg szetválasztó* itélet jobb.

Objectivitas, tárgyügyelés, némellykor tárgyasság. Ez annyi, mint tárgyillető létség, valóság (*realitas*); annyi, mint valamely tárgyra való arányzás. Ez kétféle, úgymint 1) az *egyenes (directa)* mikor általa a' tárgyat megismerjük, vagy rajta valamit meghatározunk; 2) és a' *mellesleg való (indirecta)*, mikor maga is a' tárgy csak az érzékben van, és miink létségét (*realitássát*) csak előre tellzük, hogy érzeményses érz-

fogásunknak egységet adgyunk. a' mi tárgyügyelés, vagy tárgyasság nélkül szükkölködik, az csak *gondolatvalo (ens ratio-nis, Gedankenfindig)*.

Objectivus, a, um, tárgyügyelő: objectiv. 1) Általában minden, a' minek tárgyat illető valósága (*realitassa*) van; a' mi valamely tárgyra arányoz. 2) Különösen véve négyféléltelz. a) A' *magában tárgyügyelő (objectivum in se, objectivum an sich selbst)* az, a' mi valamely képzet' tárgyahoz, mint magában való valamiséghez (*res in se*) tartozik, az értő valónak minden tekintete nélkül; az eggy szóval, a' mi a' képzettel megegyez. Péld. ok. A' köz és az udó *magokban tárgyügyelő* volnának, ha nállok nélkül sem jelenések, sem magokban való valamiségek nem lehetnének. Tárgyügyelőleg ezen értelemben miink semmit sem ösmerhetünk, mivel a' képzeteknek a' magokban való valamiségektül (*a rebus in se, von Dingen an sich*) különbözni kell. b) A' *targyügyelő* tovább azt is tellzi, a' mi képzetünkben a' magában való dologtól, valamiségtül meghatároztatik; a' minek a' képzendő, előállítandó dologban oka van. Így valamennyi képzetünk mind tárgyügyelő, mivel az elmében semmi sem juthat a' tudáshoz, a' mi valóügyelő, olly tárgy nélkül, mellyre fordittatik. *Tisztan tárgyügyelő* volna az ollyan képzet, melly a' képző valónak természetétül semmikép sem határoztatna meg; a' mi lehetetlen. c) Tetz végtére elmeillető (*theoreticus*) értelemben *valougyelőleg tárgyügyelőt (subjective objectivum in sensu theoreti-*

co). Ez által azt értjük képze-
tinkben, a' mit értő tehetsé-
günknek természeté szerint a'
tárgyoknak képzetétül elválasz-
tani nem lehet; a' mi közönsé-
ges alkuja a' lehetőségnek, mel-
lyel a' tárgyoknak valamennyi
ösmeretei birnak; a' mi megki-
vántatik arra, hogy a' jelenés-
ben valamit tárgy gyanánt gon-
doljunk; eggy szóval, a' mi
általlyában valóügyelő. Péld.
ok. A' köz és az üdö ezen ér-
telemben tárgyügyelők, mivel
beünk szemléünk mindent:
a' categoriák, mivel általok gon-
dolunk mindent; a' tapasztalás-
béli itéletek, mivel az észrevé-
teleknek öfzvekötését közönsé-
gesen helyesnek mutatták. E'
mondás: *a' test nehéz*, tárgy-
ügyelő itélet, mivel e' két kép-
zetnek öfzvekötése a' tárgy ál-
tal szukségképen meghatározott-
nak gondoltatik. E' mondás el-
lenben: *mikor testet vízfek, nyo-
mást érzek*, úgymint észrevé-
telítélet, az egybekötésnek csak
valóügyelő (*subjectivus*) helyes-
ségével bir. d) Gyakorlásügyelő
érttelemben *tárgyügyelőleg hely-
yes*, vagy jó általlyában az,
a' mi valamennyi észes valóknak
jó. A' tárgyügyelőnek általlel-
nében áll a' valóügyelő, melly-
rül lásd *Subjectivus*.

Objectum, tárgy: Gegenstand.
Az észképzetnek tárgya általlyá-
ban amaz *egység*, mellyre a' kép-
zetben az adott talpszernek kü-
lömbféséseit igazítottuk. Kü-
lönösebben az elmeügyelő (*the-
oreticus*) ösmeretnek tárgya
mindenkor észképzet, jelenés,
melly a' *dologtól, ammint ma-
gában van, a' valamiségtől (a
re in se, von dem Dinge an sich)*
külömbözik. A' gyakorlásügyelő
ösmeretnek tárgya ellenben mind

az, a' minek létét valamelly
cselekedet által meg akarjuk,
vagy meg akarhattuk észkozle-
ni; olly tárgy, melly kívántatik,
vagy kívántathatik, mint
péld. ok. a' boldogság. Eggy te-
hát a' vágyó tehetség tárgyá-
val, és háromféle, úgymint a)
a' csupa érzékeny vágyó tehet-
ségé, a' mit egyébkép észkozet-
lenül kellemetesnek, vagy kel-
lemetlennek, gyönyörnek, vagy
undornak nevezünk; b) az észes
ugyan, de érzékenyen érde-
lett és határozott akaraté, az ér-
zeményesen gyakorlásügyelő
észé, úgymint a' hasznos és az
ártalmas; c) a' tiszta és semmi
érezékeny határozástul nem függő
akaraté, úgymint az erkölcsi
jó, vagy rossz. A' *tárgyat ös-
merni* annyi, mint a' szemlé-
lésnek különbféséseit a' tu-
dásnak egységére hozni. Így va-
lamelly hofszat ösmerni annyi,
mint azt vonni, azaz, a' köz-
ben adott különbféséseknek
határozott egybefzerkeztetését
öfzvekötéleg (*synthetice*) végbe
vinni. Egysége a' foglalatosság-
nak, melly által az megtörté-
nik, a' tudásnak egységét, a'
tárgynak észfogását szüli. *Tár-
gyat adni, csupán csak adni*
annyit tesz, mint valamelly va-
lóságos tárgynak határozott ös-
meretét megészkozleni, a' mi a'
szemlélés által vitetik végbe. A'
tárgyat szemlélni annyi, mint
a' különbféséseket egyedül és
magányosan képzeni, mellyek-
nek egysége a' gondolásnál és
az ösmerésnél adatik előnkbe.
Valamelly észképzetet tárgynak
tenni, a' csupa gondolatformá-
nak értelmet (*significationem*)
szerezni, tárgyösmeretre változ-
tatni, annyi, mint azt *valóság-
gosítani (realizálni)*. Ama' ta-

nítás, mellyben az érzékszervek megvalóságosítva mint tárgyak tekintetnek, *Realismusnak*, Magyarúl *Létségvitatásnak* neveztetik. — *Objectum exter- num*, külső tárgy: áuförer Gegenstand. 1) Az eddig szokott-
 palftalálshaladó (*transcendentális*) Realismus szerint olyasvalami, a' mi kivüllunk a' helyben találkozik. 2) A' mostani Idealismus szerint a' külső tárgy annyi, mint *jelenés a' helyben*, azaz, valamely egyébaránt ösmeretlen *valami*, mellyet a' külső érzékénység helybenlévőnek képez. Illyen külső tárgy, mindenik test, mellynek tehát általellenében állanak a' jelenések, mellyek csak az időben szemléltetnek, nem pedig a' közben, mint a' gondolatok, a' vágyakodások. A' külső tárgyaknak ösmerete mibennünk csupán csak viszonyképekből áll, (*representatio relationum*, *Verhältnißvorstellung*); úgy mint: a) a' helyeknek viszonyképezeiteiből a' szemlélésben. — *terjedtség* (*extensio*, *Ausdehnung*); b) a' helyek' változtatásának viszonyképezeiteiből — *mozgás*, (*motus*, *Bewegung*); c) a' törvényekéből, mellyek szerint e' változtatások meghatározatnak, *mozdító erők* (*vires motrices*, *Bewegende Kräfte*); d) nem pedig annak képzetéből, a' mi a' helyben jelen van, vagy a' mi a' helyváltoztatásonn kívül a' dologban, ammiut magában van, végbe vitetik, egy szóval, nem magának a' dolognak képzetéből. *Tűhegygel illetem a' tárgyat*. Pázm. Hod. Nem *tőhegygel*; mert *tő*, *stirps*; *tű* pedig *acus*. Ember Pálnál is *tárgy*. — *Objectum realiter existens*, Fejéjnél *valóban levő*

tárgy. — Definitum, aut determinatum: *határozott*. Ugyanaz.

Obficere. Lásd *Wagnerban*. Obmovere, Molnár Albertnál *elő vetni* p. o. *valamelly nehezseget*. De ez az *ellenvetni* helyett nagy latinismus, és inkább e' Deák igének betű szerint való értelmét fejezi ki, mint a' tudományost: a' kutyák elejébe vetünk csontokat, *canibus obficimus ossa*.

Obiter. Lásd *Wagnert*. Nem rövideden csak *futva szollottam az üdvözseges dolgokról*. Pázm. Pred. A' *futólag* nyel-
 sebb. *Futva*, *futó beszéddel*. Ugyanaz. A' *melleleg* is nagyon jó szó.

Oblatio, bemutatás, felajánlás. Gánóztli. *Aufopferung*. Áldozat, adomány, önkint való adó: *Opfer*, *Gabe*, *freywillige Steuer*.

Obligamen, kotelezés Veresmarthynál. A' *kotelezet* igazabb.

Obligare. Lásd *Wagnert*. *Jó akaratzból valamire kötni magát* (az) *Istennek*. Pázmán. A' *kotelezni* igének van csak erkölcsi értelme. — *Arra kotelez* (az) *Isten mindeneket*. Pázm. Pred. A' *mindent* helyesebben van Magyarúl mondva; de akár a' *mindeneket*, akár a' *mindent* csak annyit tesz, mint *omnia* neutraliter. Ha az emberekről van egyedül a' szó, a' *kiki*, vagy *minden ember névpótólokkal* kell élnünk. *Magát arra köti az Isten, hogy 's a' t.* Pázm. *Valamire kötni magát* az akaratos emberről mondatik, mikor mástul valamit erővel akar ki facsarni vagy alkalmatlankodó emberül, kit mellőlünk el nem tartóztathatunk, nyakunkról le nem rázhatunk. Itt hát a' *kote-*

lez ígével kell élni, ha az Isteurül azt akarjuk mondani, quod se obliget. En még e' helyett is az Istenségrül inkább az *igér* ígével élnek.

Obligatio, kötelezés: Berbindlichfut. Lásd *Dependentia*. Kötelesség: Pflicht. Lásd *Officium*. — *Obligatio juris*, juskötelesség: Rechtspflicht. *Obligatio* nem inferre: *Krisztus* példája nem hozza be a' kötelességet. Gánózt. E' mondást magányosan érteni nehéz. — Pázmánnál *kötelesség*. Predik. *Obligatio accessoria*. Lásd *Fidejussor*.

Oblinire. Lásd *Oblinio* alatt, mellynek amaz synonymuma. Pázmán a' *felkendőztetni* ígével él. *Mesterseges hazugsággal akar valamit felkendőztetni*. Hod. Hogy ezen ige a' *ken* igébül a' nemzetnek és nyelvnek illiukorában származott, tagadhatatlan. De azt is meg kell vallanunk, hogy sem nem elegendőképén járatos, sem nem helyesen formáltt. A' *ken* igébül a' *de z* képzővel támadt elejente a' *kendez* törvényes többszöröző, avvagy frequentativum: de mivel a' *döz*, *déz*, *döz* és *dos*, *dés*, *dös* képzővel csak felette kevés igék voltak járatosak, (*Analyt. Part. I. §. 485. pag. 298.*) már Páriz Pápaiban is a' következő helytelen származékokot talállyuk: *kendöm*, *tergo*, *tergeo* a' *torútom* helyett, valamint a' *kendezem* helyett is, melly a' *kenem* igének törvényes frequentativuma; azután *kendezni*, *penicissare*, *kendözom*, *fuco*; és utánnok *kendőztetni*, *cerussare*, *fucare*; pedig ha *kendöz* annyit tesz, mint *cerussat*, *fucat*, a' *kendőztet* igének, mint *factitivum*nak értelmemás nem lehet,

mint *cerussari curat*, *fucari facit*. (*Analyt. Part. I. §. 171. pag. 274*). Mihelyt a' *kendeni* helytelen származéknak a' *tergere* helytelen értelem adatott, a' *kendő* helyes participiuma annyit tehetett, mint *mantile*, *manutergium*; a' *kézkendő*, és a' megrövidített, vagy inkább megrongált *kezkenő* pedig annyit, mint *sudarium*. A' *kendő*, és a' *kezkenő* a' közönséges szokás által, melly eredetektül fogva mindeddig meg nem szüint, felszenteltettek, és így velek még most is élnünk kell; de a' *kendeni*, *kendőzni*, *kendőző*, *kendőzött* *kendőztetni* szavak, valamint a' *kezkenő* névbül még nagyobb rongálással támadtt *kefzno* is a' méltán kiavultt szavak közé tartoznak. A' *kefzkenő* helyett a' *zfebbevaló* nevet csak az újítás utánn való esdeklés füzte, és olly helytelen, hogy a' névnek még legfőbb tulajdonsága nélkül is szükölködik: *vocabula sunt notae rerum*: mert a' kezkenőnn kívül a' pénz, a' zfebkönyvecske, avvagy pugillaris és több elléle szer is, mint *zfebbevaló*. *Oblinire* és *colorare* annyit tesz, mint *bekenni*, *bemázolni*, *befesteni*, *befszinteni*; kölcsönözött értelemben pedig *felczifrázni*, *felpiperezni*, *szépszint adni*, sőt még *felszentelni*, *felkenni*. Lásd *Oblinitio*. *Oblinire*, *rei aliquid praetendere*, *specie honesti aliquid induere*: befőnően, nem pedig befőnően. Pázmán *szépegetni* ígével adgya, melly a' *szépítgetni* helyett nem helyes formatio. *Analyt. Part. I. §. 178. pag. 276.* c) Többszöröző igét tudni illik csak ígébül lehet természetesen formálni, mert sen-

ki sem *szépítgethet*, hanem csak a' ki *szépit*.

Oblinitio. Hogy *kendőzéssel* benuizoltt *rútságok* *napfenyre* ne hozassék (hozasson, vagy jusson) Pázm. Hod. A' *kendőzes* főzőről lásd *Oblinio*, hol az *oblinitio* névnek magyar értelmei is meghatározottnak.

Obliquus. Lásd *Wagnerban*. *Horgas beszédek*. Pázm. Hod. *Kajcs* helyesebb.

Oblivisci. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *magafeledve*. Hod. A' *feled* ige helytelen; mert az *ad*, *ed* képző, egykét művelő igét kivéven, neutrumokat szül; noha pedig a' Deák *obliviscor* deponens, és így már genitivussal, már accusativussal állhat, a' Magyar ige még is, melly azt kifejezi, neutrum nem lehet, hanem mindenkor accusativust kíván. Ez az oka, hogy a' *magafeledve* szó dupla latinismus a' *magátfelejtve* helyett. Lásd *Analyt. Part. I. §. 177. p. 285. et seqq.* Az *ajt* és *ejt* végzést én képzőnek nem ösmerem. Egynehány igében a' *j* csak vonáspótoló, vagy éppen szükségtelen betű, mint az *ajt*, *dojt*, *ajt*, *gyajt*, *gyajt*, *nyajt* igékben, az *ót*, *döt*, *öt*, *gyüt*, *gyüt*, *nyüt* helyett; a' *sojt* igében, mellynek neutruma *fül*. az *oj* szótag az *ú* helyett áll, mivel a' *süt*, *suffocat* szokatlan; a' *sajt*, *hajt*, *lejt*, *rejt* igékben a' *j* gyökérbetű; az *ejt* és *fejt* igékben, mellyeknek neutrumai *esik* és *feslik*, a' *j* betű az *s* betűnek helyét foglalta el; az *ohajt* és *sohajt* talán az *oh* és *ah* indulatfőzőskákból a' nyelvnek ifjúkorában könnyűkézzel formáltattak; a' *szalajt* igében az *sz* helyett áll, mert az *ad*, *ed*, neutrumokból az *aszt*,

aszt kiavúltt képző formálativumokat, mint *akad*, *akaszt*, *elled*, *elleaszt* 's a' *t. Analytic. Part. I. pag. 292.* Nem hibázok talán, ha a' *felejt* igerül azt tartom, hogy nyelvünknek ifjúkorában a' *fel* névből és az *ejt* igéből tetetett öfzve. Pázmánnál *oblivisci*, *el-selejtteni*. Predik. — Pázmánnál a' *magafeledett* is olvastatik. Pred. De az eddig mondottból kitelzik, hogy a' *magát felejtő* jobb. Egyébkép a' *feledékeny* legszebb.

Obnitentia, ellentállás: *Widerstrebung*. Az akaratnak olly határozása, melly a' másiknak valóságosan (*realiter*) általellenében áll.

Obscoenitas. Pázmánnál trágárság. Hod. Én a' *trágár* szóval, kivált ezen értelemben, nem tudok megalkudni, mivel nagyon hihetőnek tartom, hogy a' Német *Träger*, *Absfelträger*, és ammint a' köz nép ejti, *Träger* névből eredett, melly ollyan embert jelent, a' ki büjtato, lázító híreket hord az egyik házból a' másikba.

Obscura notio, Fejéjnél homályos értelem (értemény).

Obscuritas. Lásd *Wagnert*. Az *Irás*, *mondnak* (mondgyák) olly *senyes*, *világos*, *hogy* *abban semmi homály* 's *nehéz értelem nincs*. Pázm. A' példának *homályja*. Telegdi. Fejéjnél *homályosság*, és e' név a' deáknak jobban megfelel. A' *homály caligo*.

Obsequium. Lásd *Wagnert*. Az *Evangyéliom'* *engedelme alá* *hodoltatá*. Pázm. Hod. Az *engedelem* annyit, mint *obsequium* nem tehet; az *engedelem objectivum*, az *obsequium* pedig *subjectivum*. A' *hodoltat* neutrumból csináltt activum, és

nagyon szükségtelen a' hódít e-redeti activum helyett.

Observantia. Lásd *Wagnerban*. Vana: Illyésnél bájos or-voslás.

Observare, vizsgálni: beobach-ten. Ez annyit tesz, mint valamely tapasztalásban a' tanítás-módnak törvényei szerint (*methodice*) foglalatoskodni. Miné-mű munkával fordítottam, esz-melhetni fogja (elzre veheti, meggondolhattya). a' ki a' kettőt egybe veti (öfzetartya). Ember Pál. Az *eszme* igében a' *mel* szótag nem lehet forma-tiva; ha pedig csak az *l* betűt vesszük formatívának, az *eszme* nem tudom, mit tehet magya-ról. Kérdezzük meg mind a' keűlő iránt az analogiát. Val-lyon ezen igék: *mészme*, *részmél*, *vészme*, *gyázmál*, *vázmál*, a' *mész*, *resz*, *vész*, *gyápsz*, *vápsz* gyökerekből nem szörnyceték, és tehetneké va-lamit? A' mi az *l* formatívát illeti, ez csak a' vocalissal vég-ződő nevekűl szűl igéket, mint *henyel*, *mesel*, *cserel*, *öfztökél*, és *darál*, *formál*, *hálál*, *kapál* 's a' t. Valamint tehát e-zeknek gyökerei a' *henye*, *me-se*, *cserel*, *öfztöke*, *dara*, *for-ma*, *hála*, *kapa*, úgy az *eszme*l igének gyökere sem lehet egyéb, hanem *eszme*. Ezt pedig egy Magyar sem érti a' vi-lágonn.

Observatio. Lásd *Wagnert*. Ollyképen mondgya lehetetlen-nék a' parancsolatok' megtar-tását (tellyesítését). Pázm. Ho-deg. Ugyanott szertartásnak is mondgya. Fejéjénel megvigyá-zás; de a' vigyáz ige a' meg praefixummal szokatlan, mivel a' *vigyáz* neutrum igének szin-te művelő értelmet akar adni.

Observare aliquem: valakire (nem pedig valakit) vigyázni.

Obsessus. Szent Maté cap. 18. megfzűllottakat emleget, úgymond Gánótzai, és ez sokkal helyesebb név is, mint ördögös, vagy ammint czikornyáson ejtetik ördögös.

Obsidio. Lásd *Wagnert*. De harmincz napig való szűllás-sal semmit nem (sem) teheti Bétsnek. Pázmán. A' megfzűllás az igaz kifejezés, mertfzűllani a' meg praefixum nélkül nem annyi, mint *obsidere*.

Obstaculum. Lásd *Wagnerban*. Akadékö Telegdinél. Az a-kadály szokottabb és szebb, mert az *e* nyifogó vocalis, és kivált az utolsó silabákban tűrhetetlen annak, kinek fűlei a' harmoniát ösmerik és szeretik.

Obstinari. Pázmánnál elütölködni. Pred. De a' megátalködni jobb és szokottabb. A' gyökér *atal*, nem pedig *átol*, mellybűl *átall* származik, és nem *átoll*.

Obstinatio. Lásd *Wagnert*. Illyésnél is megátalködas.

Obstinatus. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál elütalködött. Hodeg. De a' megátalködött termélete-sőbb és szokottabb, mert az *el* praefixum mozgást, válto-zást jelent, melly a' megátalködasnak ideájával meg nem fér.

Obstreperere. Lásd *Wagnert*. Honnét (honnán szebb, mivel *e* nincs benne) vette legyen *pen-nig* (pedig) a' tudományt, mel-lyel harsödök a' Míse ellen. Monöfzlai. A' harsög, harsan, harsant, harsogtat többnyire szóatrűl, hangrűl és kivált a' trombitaszörűl mondatnak. A' harsög neutrumbűl a' harsant és harsogtat activumok támad-nak egyedűl, úgy hogy a' har-

sol egészen helytelen formatio és izokatlan ige. A' *harczol* ellenben, mellyből a' nyomtatók' és írók' hibái által a' *harsol* könnyen támadhatott, ha szülhetné is a' *harczododik* ígét, ennek értelme koránt sem volna még is művelő, hanem szenvedő, mint az *íródik*, *mondódik* ígéké, az *ír* és *mond* gyökerekből. A' *harczol* ígéből helyesen támad így a' *harczodódik* is, *adteritur*. Monofzlai mondásában a' *harsolódik* helyett, vagy ezeket kell tenni, *harsog*, *zúgolódik*, *morog*, vagy ezeket: *harczol*, *ellenkezik* a' *misével*.

Obtrectatio. Lásd *Wagnert*. Gyalázatos kisebbségekkel rúttya. Pázm. A' *kisebbség* név nem tehet annyit, mint *obtrectatio*, mivel neutralis értelme van, és csak annyit tehet, mint *ignominia*, *vilitas*. Ide a' *kisebbséges* illik. Monofzlainál *szidalmazás*.

Obturare, bedugni: ver öffnen, verstopfen. Bezárni, berekesztetni: zuschließen. *Be nem tapasztalják szájukat*. Monofzlai. Nagyön Szerette Monofzlai az ígékben az *l* képzőt. A' *tapaszt* formált gyökérigé, mellynek a' *tapad* neutrum felel meg, 's melly annyit tesz, mint *argilla diluta illinit*. A' Deák idiotismust *os obturare*, *claudere*, *száját betapasztani*, természetesen kifejezi. *Tapasztal* annyit, mint *experitur*. Nagyön hajlandó vagyok azt hinni, hogy a' *tapad* és *tapaszt* eredeti Magyar szavak; a' *tapog* és *tapogat* pedig, az *illet*, *illetget*, *erintget* helyett, talán a' Német tappon ígének az árnyékai, mellyekből végtére a' *tapasztal* is eredett.

Obtusa vox, *vel vocalis*, mélyhangú szó, vagy izotag a' Magyar Grammaticában.

Occasio. Lásd *Wagnerban*. *Occasionem sumere: okot venni*. Pázm. Pred. — *Quaerere: Minden dolgokban csak az alkalmatosságokat úzi* (keresi). Pázm. Pred.

Occasionaliter. *Alkalmatosság adván elő magát: bey Gelegenheit*. Mellesleg, oldalsólag: im Nebengehen, gleichsam nur beirührend. *Mellyphen csak röviden's alkalmatosságképen* (mellesleg) *adatnak elő*. Márt. István. Ez annyi, mint *instar occasionis*.

Ocludere. Lásd *Wagnert*. *Az (a') templomnak ajtait bezárta*. Monofzlai. A' rövidebb *bezárta* ízebb is, helyesebb is; mert a' *zárol* formatio a' *zár* gyökér helyett tellyességgel halizontalan és izokatlan.

Oclusio. Ember Pálnál *bezáróztatás*. De minek annyi halizontalan és üdötlén hangízapóritás a' *bezárás* helyett?

Occultare. Lásd *Wagnert* és *Celare*. *Az Isten akarta az ítélet' idejét (udejét Felelet. a' 209. és köv. old.) tőlünk eltitkolni*. Molnár Albert. Ez nekünk szép példát nyújt annak átlátására, hogy a' mondásban, avagy a' constructióban a' szavaknak rendgyc nem lehet olyan, mint a' Deákban, az értelemnek rövidsége nélkül. Molnárnak e' mondása azt az ideát támasztja bennünk, mintha az Istenenn kívül más is akarhatta volna ezt elölkünk eltitkolni. Az igaz é telem akkor áll elő, ha az *el praelixumot* a' *titkolni* ígétől elválasztjuk, és az *akartala szolgálga*' elejébe tesszük imígy: *az Isten el akarta az ité-*

let' napját előlünk titkolni. Bár melly kicsinységeknek tesznek az ilyen szörendtartások, csak fontosak még is az olyan nyelvben, melly praecisióval akar szöllani. A *tőlünk* latinismus az *előlünk* helyett. Veresmarthynál *élrekkenteni*. De itt az *elrejteti* az, a' mit kellett volna mondania. A' *rekent* a' *reked* igébül jön, valamint a' *rekefzt* is, és más tefz.

Occultus. Lásd *Wagnert*. Illyésnél *alattomi*; de az *alattomos* helyesebb.

Occupare. Lásd *Wagnert*. *Occupare spatium*, a' közt elfoglalni: den Raum einnehmen. Lásd *Spatium*. *Occupare se hanc*: Pázmánál ebbe foglalni magát. Pred. Ez latinismus; sőt deákul inkább annyit tesz, mint *marginare*, *circumcingere*, *includere*: einfassen. A' Magyar idiotismus a' Deáknak iniigy felel meg: *ebben foglalatoskodni*.

Occupatio. Lásd *Wagnert*. A' jo gyümölcsnek látásával nevednek (nevededne) a' sokaság' kedve annak elfoglalására. Pázm. Pred. Ugyanott foglalatosságnak is nevezi. A' mi Szilágyinál *felfogás*, az Deákul *apprehensio*. Lásd *Apprehensio*. — *Occupatio inopinata*, *deprehensio*, meglepés, rajtakapás: Uiberraschung, Urtappung. Fejérsnél a' meglepetés helytelen, mert *facilitivum*: *deprehensio per alterum procurata*.

Occurrere. Lásd *Wagnert*. *Ebben a' hónapban* (holnapban) előérkező mezei munka. Veresmarthy. Én azt gyanitom, hogy elejénte a' *mensis* a' Magyaránál *hódnak*, vagy *holdnak* nevezetett, valamint a' Németben is mond, a' Deákban *Luna* a' ne-

ve, mivel hajdan a' *mensis* a' holdnak járása szerint 27. napból állott. A' *holdnap* azután, vagy a' *holdnap* nehezen tett egyebet, hanem *dies mensis*, a' mit most *Datumnak* nevezünk. Az Írók, valamint sok egyéb szót, úgy ezt is csak rövidítve jegyezték fel, pontot vetvén utána, melly a' rövidítést jelentette. Udóvel a' *hó* valóságos egész névnek vetetett, és a' *hava*, *havi* 's a' t. derivátumok által e' h: tokában, hogy tudni illik a' többi egész nevek közé számláltasson, megerősített.

Oculatus. Lásd *Wagnerban*. Fejérsnél *f. emmel látó tanúk*. De vallyon leheté máskép látni, hanem ízemmel? A' *szemtarú*, *Augenzeuge* igazán és helyesen kifejezi az *oculatus testis* nevet.

Oculus. Lásd *Wagnert*. Ad *oculos ponere*, ante, vel sub *aspectum ponere*, Pázmánál *szemfény alá vetni*. Pred. E' latinismus helyett a' Magyar csak azt mondgya: *elejébe terjeszteni*. — *Pupilla oculi szemfény*. Pázm. Pred.

Odium. Lásd *Wagnerban*. *Gyűlölség*. Pázm. Hod. Vallásbéli gyűlölség. *Veresmarthy*. *Inimicorum: ellenséggyűlöles*. Pázm. Pred.

Offendens az *Aestheticában* *botlatzo*: anstößig.

Offendere. Lásd *Wagnert*. *Mennyin megütözktek abban* (hányan ütözktek meg abban) *hogy (az) Isten válatzotott hivatit sokfelekép sanyargattya e' világonn*. Pázm. Predik. — *Meg ne bántsák bünökkel Istent felségét*. Pázm. Pred.

Offerre. Lásd *Wagnerban*. *Az igaz Páztoroktól mutatitak Isten előtt az áldozat a'*

hívekért. Pázm. Hod. *mutattatik be az Istennek a' helyes syntaxis szerint.* A' Diaconus nem mutathatta be az áldozatot, hanem a' Pápnak kell a' Krisztus' testét áldozni (feláldozni, mert áldozni annyi, mint communicare, sumere). Pázmán Hodég.

Offertorium. Pázmánnál *bemutatás.* Hod.

Officium. Lásd *Wagnerban.* Ecclesiasticum, *egyházi tiszte:* Sírőnamt. Pázm. Hod. — *Civile:* *világi tiszte.* Pázm. Hodég. A' *tisztség* és *hivatal* szokottabbak. *Az ördög' megesküdte-tőjének tiszte* (tisztye), *hogy.* Gánótz. Lásd *Exorcista.* — *Keresztelő Jánosnak tisztye.* Telegdi. — *Házok' népe között puspoki tiszte viselnek.* Pázm. Pred. E' latinismus helyett a' Magyar tiszte így szól: *Házok' nepe-nél, vagy házi cseledek-ye-iknél puspoki 's a' t.* Pastore: *Pápstorságom tiszte* (tisztye) *illendő.* Pázm. Predik. In publico officio constitutus: *közönséges gondviseles' tiszte-ben* (tisztyében) *levő.* Pázmán Predik. *nyilvánvaló hivatalt viselven* sokkal értelmesebb és igazabb. *Az (a') mi tiszteünk legyen ez (az), hogy oltalmaz-zuk szivünket minden rosztol.* Molnár Albert. — *Officium.* Lásd *Justitiae officium.* Officium suum exequi: *hivatallában járni.* Pázm. Pred. *Az eljárni* szokottabb, és Magyar idiotismus. — *Officium, obligatio,* kötelesség: *Állott.* Tárgyügyelő szükség a' cselekedetnek a' törvényszervezőnek 's törvénynek tekintetéből, a' mennyire ez kötelezi, azaz, erkölcsügyelőleg (*moraliter*) kényszeríti az olyan akaratot, melly valósággyelőleg

(*subjective*) más valamit kívánhat; röviden: tellyesítése a' törvénynek ugyanennek tekintetéből. A' cselekedetek tudni illik háromféleképen történnék: *kötelességből, kötelesség ellen, és kötelesség szerint.* a) *Kötelességből* annyit tesz, mint a' törvénynek, törvényszervezőnek tekiütetéből; és ezek tulajdonképen az erkölcsi cselekedetek. b) *Kötelesség ellen* az olyan cselekedet történik, melly a' törvénynek még betű szeriut való értelmével is ellenkezik. Ezek törvényfzög cselekedetek. c) *Kötelesség szerint* történik az olyan cselekedet, melly a' törvénynek betűjét tellyesíti ugyan, de lelkevel meg nem egygyez. Ezek tehát *törvényesek* (*legales*) ugyan, de tulajdonképen nem *erkölcsiek* (*morales*), mivel nem a' törvénynek tekintetéből, hanem csak hajlandósággyból származnak. A' kötelességek felosztatnak a' kötelezésnek módgyára nézve a' *tökelletesek-re,* és a' *tökéletlenek-re.* A' *tökelletesek,* tágíthatatlanok, mivoltiak, kemények, füzükségesek azok, mellyeknél a' megszegésnek maximáját közönséges természetitörvénynek nem is gondolhattjuk ellenkezet nélkül; olly kötelességek, mellyek valamelly hajlandóság' kedvéért egygyáltallyában semmi kivételt sem szenvednek, mind p. ok. az olyanok, mellyek az idegen just illetik. A' *tökéletlenek,* nemmivoltiak, esetiek. érdemügyelők azok, mellyeket csak olly maxima szerint lehet megsértetni, mellyet közönséges természetitörvénynek ellenkezet nélkül gondolni lehet, de mellyet az eszes való, lehetetlen, hogy helyben hagygyon a' nélkül, hogy

önnön magával ne ellenkezzen, 's mellyrül okosan nem akarthattunk, hogy közönséges természetörvény legyen; olly kötelességek egy fővel, mellyek a' hajlandóság' kedvéért kivételt szenvedhetnek. Illyenek azok, mellyek másoknak inségeit illetik, mint a' szükölködönn segíteni, önnön magunkot másokért feláldozni. Felosztatnak tovább a' kötelességek a' tárgyra nézve azokra, mellyekkel az Istennek; önnön magunknak és másoknak tartozunk. — *Officio adversum*, kötelességsértő: *Pflichtwidrig*.

Oleum. Lásd *Wagnert*. A' betegek' olaja. Gánótzsi. A' betegolaj jobb.

Olim. Lásd *Wagnert*. Gánótzsinál hajdant. De a' hajdan a' nominativus; mert nem mondjuk hajdanti, hanem hajdani. Azonban az accusativus hajdant adverbium gyanánt is szolgálhat.

Omnis. Lásd *Wagnert*. Omnes usque ad unum perdere: egy labig elveszteni. Pázmán Pred. A' labig helyett a' szálílg szokottabb; de utánna a' mind pronomennek kell még is mindenkor állani: egy szálílg mind, vagy előtte, mind egy szálílg.

Omnipotentia, mindenhatóság. Pázm. Hod. — Absoluta: magában való. Medgyesi. Actualis: munkáskodo. Medgyesi. Lásd *Absoluta* és *Actualis*.

Omnipraesens, mindenütt jelen. Pázm. Hod. De a' jelen nem melléknév, hanem csak ígehatározó; azért már maga is Pázmán ugyanott *jelenlevőnek* mondgya. Legrövidebb és legjobb a' *mindenüttlevő*, mellyel megmeg a' Hodeg. Pázm. is él.

Omnipraesentia, mindenüttlélet. Pázm. Hod. A' *mindenüttlélet* rövidebb. Pázmán *mindenüttvalóságnak* is mondgya. Medgyesinél *universalis*: közönséges, specialis *omnipraesentia* pedig *kiváltképen való mindenüttlélet*. Lásd *Universalis* és *Specialis*.

Omniscientia, mindentudás. Medgyesi.

Omissio, elhagyás. Pázmán Hod. Ez annyi, mint *derelictio*. Az *elmulatás* szokottabb, és helyesebb. — A' *nyomoruítottak*' segítésének *elmulatását adgya okul*. Pázm. Predik. A' *jonak elhagyása*. Pázm. Predik. Ha az Istennek igaz ítélete örök pokolra méltónak talállya az adakozásnak *elmulatását*. Pázm. Pred. Lásd *Peccatum omissio*.

Onania, Nema bűnnek nevezzi Pázmán, valamint a' Német a' Sodomját stummt Sünde. *Termeszten ellen való nema bűn, fertelmesség*. Hod. A' Catechismusokban sokkal jobb volna megtartani a' Sodomia és Onania neveket, mintsem a' nema bűnnek nevével a' gyermeknek vizsgaságát felingerleni.

Ontologia, Elzvalótudomány: Ontologie. 1) Ez *kéreményesen* annyi, mint tudományépületes előállítás az általlyában vett dolgok' öszveköto és tapasztaláselőző ösmereteinek. 2) *Lehetségesen* annyi, mint a' tizta élznek tökéletes Feltagolástudományja (*Analytica*); tapasztalásahaladó Philosophia, azaz: Tudományja valamennyi természetes, és erkölcsi dolgok' legközönségesebb ézfogásainak és törvényeinek. Általellenében áll ez a' *Metaphysica* ama' részének, melly a' belső és külső

érzékenységeknek különös tárgyairól értekezik. Lásd *Metaphysica* és *Physica*.

Operari. Lásd *Wagnerban*. A Szentsegek *malasztot* munkálodnak az emberben. Gánótzsi. Az ódik képző a' szokatlan és rozslúl formált munkát igébül újat nem szülhet, és ha szülhetne, szenvedő értelmé volna, mint ezeknek íródik, tudódik. A' rövid odik erre még alkalmatlanabb képző ugyanazon okokra nézve, 's mivel igékből nem is igen szokott újakat szülni. A' munkálkodik jó ige, de neutrum, valamint a' munkálódik és munkálodik igék volna, ha helyesek lehetnének; a' malasztot accusativust tehát, mint némely Deák deponensek magok mellett, a' Logica sérelme nélkül, meg nem fejezhetik. Maga az *operor* is inkább Szereti magam mellett a' Dativust, mint az Accusativust. Gánótzsi mondásában tehát az *okoz* igével kell élni: a' Szentsegek malasztot okoznak, vagy metaphoricé: szülnek az emberben.

Operatio. Lásd *Wagnerban*. Medgyesinél munkálkodás, munka, cselekedet. Ad intra: belső; ad extra: külső. Medgyesi.

Opificium, kézi mesterség. Pázm. Pred.

Opinari, vélni: meynen. Ez annyit tesz, mint valamit igaznak tartani, noha sem a' tárgy, ügyelő okok a' bizonyosságra, sem a' valóügyelő a' meggyőzésre nem elegendők.

Opinio. Lásd *Wagnert*. A hallgatok' szivébül a' hamis vélekedések kivagdaltassanak (elég volna a' kiirtassanak is), a' bünök' undoksága megösmertessen, a' mennyei jok' (javak')

kívánására a' lelkek gerjedgyenek. Pázm. Pred.

Opposita, ellenbenálló: entgegengesetzt. *Ellent állnak egybe*. Pázm. Ilod. Fejéjnél egylzer *ellentéző*, mászor pedig *ellentételett*. Az utóbbik helyett az *ellentett* elég volna, ha a' Deákat betű szerint akarnánk fordítani. Csere így ejti: *oppositorum lex, az ellenbe vetettek' törvényre*. De én nem tudom, miért kellene nekünk a' Deákot illy eröltetésekkel betű szerint fordítanunk. Hiszen maga Cicero mikor azt mondgya *luna opposita soli*, nem azt érti, hogy a' holdat valaki a' napnak ellenébe tette, vagy vetette, jól lehet az *oppono* ige a' *pono* igébül származik. Az *ellenkezőknek törvénye* szinte olly természetes bizonynyára, mint a' Deák *oppositorum lex*. Ha talán az *oppositumot* a' *contradictoriumtul* és a' *contrariumtul* betű szerint akarjuk megkülönböztetni, tegyük az elsőt *ellenbenállónak*, vagy *ellenbettegnek*. Lásd *Contrarium* és *Disparata*.

Oppositio, ellentállítás: Entgegensetzung. Ez kétféle. 1) A' feltagolotudni illik (*analytica*), úgy mint az ellenkező mondásoknak ellentállítása, mint p. o. a' világ véges, nem véges. 2) A' látzattudományos (*dialectica*) két ollyan mondás között, mellyeknek egyike a' másiknak csupa tagadásánál többet foglal magában, mint a' világ véges, a' világ vegetlen.

Opprobare, szemre hányni, gyalázni, szidni: vermerfen, vorhalten, vorrücken, schmähen. A test szörnyü atokkal rútalmazza a' lelket. Pázm. Pred. A' rútalom a' rúttság helyett a' szo-

katlan formatiók közé tartozik. *Rútolni* semmivel sem helyesebb ige a' *rútítani* helyett, de ez annyi, mint *turpare*, *deturpare*. Itt a' *szidni*, *gyalázní*, *szemrehányásokkal* illetni a' legigazabb kifejezések.

Opprobrium. Lásd *Wagnerban*. *A' kiket mi* (mink) *csúfoknak tartottunk*, (az) *Isten' fiai* közé *számláltatnak*. Pázm. Predik.

Optare. Lásd *Wagnerban*. *Optare*, ut hoc, vel illud feliciter succedat: *Az Angyalok szerencséznek nekünk az Isten' jóteteménnyeit*. Molnár Albert. *A' szerencséz* olly szokatlan ige, hogy senki sem érti magyarázás nélkül. Hogy pedig annyit tehessen, mint *szerencsét kívánni valamihez*, az etymológiának reguláiból lehetetlennek tudom. *Az Angyalok szerencset kívánnak nekünk az Isten' jóteteménnyeihez*.

Opus. Lásd *Wagnert*. *Bonum: jó*, vagy *jóságos cselekedet*. Pázm. Hod. Gánótz. Monofzlai. *Confessio*. Ex opere operato, vel operantis: *A' Szentségek magoktetele által munkálódnak*. Gánótz. Hogy a' *munkálódnak* helytelenül formált ige, lásd *operari* alatt. És másutt: *A' Szentségek a' malasztot adgyák a' tselekedetnek tselekedetéből*. Gánótz. Micsoda kinlódás ez a' mesterséges szavaknak betű szerint való fordításával. Tegyük inkább röviden értelmeket: *A' Szentségek önkint*, vagy *önerejeből*, vagy talán leghelyesebben *előérdemből* munkálkodnak, nem pedig a' *szolgának*, vagy *kiszolgáltónak* érdemből. *A' Szentségek*, úgymond Pázmán Hodeg. *Krisztus' érdemből's igére-*

retéből származó erővel szerzenek igazulást. — *Opera supererogatoria: adósság felett való cselekedetek*. Pázm. — *Némelly panaszolkodik, hogy nincs kelete az ő művének* (művenek). *Telegdi*. — *A' melly test egygüt fáradott a' lelekkel, vagy az Isten' szolgálattában, vagy az ördög' munkáiban*. Pázmán Predik. — *Opera misericordiae corporalis: a' testi irgalmaságnak cselekedetei*. Pázm. — *Fejérnél az opus, mű*. Illyésnél ex opere operato: *magok' erejeből*.

Orare. Lásd *Wagnerban*. *Szüntelen könyörögni*. Molnár Albert. *Orate Fratres: könyörögjete atyámfiain!* Gánótz.

Oratio. Lásd *Wagnert*. Pro defunctis: *halottakért való könyörgés, imádság*. Pázm. Hod. *Imádság* *Telegdinél*. — *A' hirtelen szöllás* (beszéd) *tellyes hiúságokkal*. Pázm. Pred. Én a' praedicatumnak fő részét, a' *tellyes szót*, nagyobb értelmességnek okáért az utolsó helyre tenném; egyébaránt, mivel adjectivum, azt gondolhattya hamarjában a' hallgató, vagy olvasó, hogy a' *hiúság* névnek szorosabb meghatározására szolgál.

Oratoria ars, *szónoki mesterség*, *szónoki tudomány: Retsnrfunit*. Lásd *Facundia*.

Ordinare. Lásd *Wagnerban*. *Fel'szentelni, szentelni*. Pázm. Hodeg.

Ordinarie. Lásd *Wagnert*. *Ordinarius, rend szerint*. Pázmán Hod. *A' rendbeli* rövidebb; és még a' *Püspökrül* is lehet mondani: *a' rendbeli Püspök*. *A' rend szerint való* nevezettel Molnár Albert is él.

Ordinatio. Lásd *Wagnert or-*

dino alatt. *Papi szentelés.* Pázmán Hodeg. Az öszvetett szó *Papszentelés* helyesebb, mert a' *papiszentelés* annyi, mint *sacerdotalis sanctificatio*, vagy *benedictio*. — A Görögök *rendelés* után való házasságot nem *szentvednek*. Pázm. Hodeg. Ila a' hasonló esetekben a' *felszentelés*, *papszentelés* nevekkel élni nem akarunk, mondgyuk legalább értelmesen így: *A' papi rendnek feladása után való házasságot meg nem szentvedik, meg nem engedik.* A' házasság roszul formált név. *Lásd Analyt. Part. I. pag. 283. e)* és p. 308. 3). — *Ordinatio divina: az Isteni rendelés.* Csere.

Ordo. Lásd *II agnerban* és *Classis* alatt. *A' Püspök atyákok szül az egyházi rendnek szentelése által.* Pázm. Hodeg. *Az egyházi rendnek feladása által,* vagy *a' papszentelés által.* — *Egyházi rendre szenteltetni.* Pázm. Hod. — *Religiosus ordo: szerzetes rend.* Pázmán Hod. Mivel itt az *ordo* nem szentség, a' *Szerzet* az igaz neve, nem pedig a' *rend*. *Ordines sacri: papi rendelések* Pázmánnál; de ez annyi, mint *dispositiones, ordinationes, decreta sacerdotalia.* A' *papi rendek* az igaz név. *Az egyházi rendnek szentsége.* Gánótz. *Minores: a' kisebbek;* *maiores: a' nagyobbak, vagy felszenteltetések.* Gánótz. — *Minden rendek és állapotok kötelességéről annyi tanításokat és intéseket adtam.* Pázm. Pred. — *Redactio in ordinem, Illyésnél rendbevétel;* de a' *rendbeszedés* helyesebb. — *Az egyházi rendnek szentsége.* Illyés. *Ordo* az *Aestheticában* *rend: Ordnung.*

Organicum ens, gépelyes való: cin organisches Wesen. Ez olly való, melly az életre való készületekkel czél szerint van felszerkezettve; szerbül álló dolog, mellyben valamennyi részek úgy ügyelnek váltólagegymásra, mint czélok és eszközök, 's melly csupán csak a' benne lévő részeknek ezen viszonya által lehetséges. Támadását az emberi ész csak czélügyelőleg (*teleologicve*), azaz, a' czélok-bül foghattya meg, nem pedig a' természetnek gépelyes (*mechanicus*) munkálkodásából.

Organisatio, gépelyezés, gépelyezet: Organisation.

Organisatus, a, um, gépelyezett: organifirt.

Organon, tudománygépelyezet. Általában annyi, mint tudománya a' reguláknak, mellyek szerint valamely tudomány lehetséges. Különösen a' tiszta észnek organonnya annyi, mint a' *Metaphysicának* (a' *Bölcselkedestudománynak*) tudománygépelyezete. Az organonnak tökéletes halzouvétele által támad a' tiszta észnek tudományépülete, *systemája.*

Organum, organa, organisatio 's a' t. gépely, gépelyezés, gépelyezet. Pázmánnál a' *gépely* *machina tractoria;* az *organumok* pedig a' testekben valóságos machinák. A' *műszer,* mellyel némelleyek élni akarnak, nem egyéb, hanem *materia operis.* — *Organa locutoria: a' szözlás' szerzői,* *Expraorganant.* — *Organum, Fejérrnél előeszköz;* a' mi egyebet nem tehet, hanem *praeivium, medium.* Azért öneki az *organicus, előeszközös;* a' mi még idomatlanabb, mivel a' *hátüleszközösnek* általellenében áll. *Orga-*

nicus annyi, mint *gépelyes*. — *Hogy az arra szolgáló érző eszközök jelen legyenek.* Fejér. Ezek *organa sensuum*.

Orientalis, napkeleti. Pázm. Molnár Albert e' helyes névvel meg nem elégszik. *Naptámadati Bölcsék jöttek*, úgymond, *Jézus' imádlására*. Látni ebből az ő üdökorának üdötlen esengését az új és szokatlan után. Tudom én, hogy a' napról mondják némelyek, hogy *támad*; némelyek, hogy *feltámad*; de az első olly tárgyról mondatik, melly azelőtt még nem volt, mint *pártütés támadt*; a' második a' holtakról, ha ismét életre jönnek, vagy a' lázúlokról; a' *kel* pedig arról mondatik, a' ki nyugodott, fekiüdt; és így a' *napkelet*, *napnyugot* a' mi nyelvünkben ékes metaphorák is. Add ezekhez, hogy a' *támadat*, a' *támadás* helyett szokatlan név.

Oriente se, magát tájékitani: s' orientiren. 1) A' Földírásban (*Geographiában*) annyi, mint a' világnak egyék adott részéből, péld. ok. az észszakból, a' többi részeket, nevezet szerint a' napkeletet feltalálni. Ezt hal kezünk mutattya meg, ha háttal az adott észszak felé fordulunk. 2) Mérőtudományosan (*mathématique*) annyi, mint valamely adott közben általlýában a' tájékokot feltalálni, példának okáért egy setét szobában valamely ismeretes helynek segedelmével, 's a' jobb és bal résznek érzésével. 3) Észtudományosan (*logice*) magunkot a' gondolkozásban *tájékitani* annyi, mint akkor, ha az észnek tárgyügyelő talpállításai nem elégségesek, magunkot az *igaznaktartásban* az észnek vala-

mellyik valóügyelő (*subjectivus*) talpállítása szerint meghatározni; p. o. valamely elmékedésügyelő, vagy gyakorlásügyelő inség szerint.

Originalis, eredeti: *ursprunglich*. Annyi, mint *nemfzármaszott*, nem másbül vontt, nem származtatott. *Originale peccatum: eredendő bün.* Pázmán Hodeg. Az *eredeti* sokkal helyesebb volna, mert az *eredendő* csak futurumot jelent, az *eredő* praesent, az *eredett* praeteritumot. Az *eredeti* pedig magában foglalja az üdönek minden részeit. De az *eredendő* nagyon szokott az Egyházi nyelvben. Lásd *Peccatum* alatt. *Originalis justitia*, Pázmánnál *eredendő igazság*; de itt már az *eredeti* szó által e' hibát, mivel nem közöséges, meg lehet jobbitani. *Eredetbéli* sem rossz név, az *eredeti* helyett.

Originalitas, eredetiség; *Originalitát*.

Originarie, aut *originaliter*, eredetikép. *Fejér*.

Origo, eredet: *Ursprung*. Az *első eredet* annyi, mint valamely okozatnak az ő *első*, avagy olly okától való származása, melly más hasouló nemü oknak nem okozattya. Ezen eredet kétféle. a) Az *észeredet* annyi, mint valamely okozatnak első oktúl való származása, létere nézve. — b) Az *üdüeredet* pedig annyi, mint származása valamely esetnek, melly történik az ő okából és az üdöbül.

Oriri, teremni, támadni: *entstehen*. Ez annyi, mint a' nemlétbül a' létre átlépni. 1) A' magavalónak (*substantiának*) támadása valamely külső oknak munkálkodása által, avagy semmibül való támadása *teremtés-*

nek neveztetik. 2) Valamelly állitmánynak, vagy állapotnak támadása annyi, mint *eset, változás*. Lásd *Primordium* és *Causus*. Pázmánnál a' *kifakadni* annyit nem tehet, mint *oriri*.

Ornamentum, ékesség, ékesítés: *Sierrath*, *Экмуф*. Olly szépítés, melly nem a' szép formában áll, hanem csupán csak ingere által ajánl valamit. Az ékességek nem tartoznak a' tárgyának egész képzetéhez belsőképen, hanem csak mint toldalékok, hogy az izlésnek tetzését megőreghítsék.

Ornare. Lásd *Wagnerban*. Pázmánnál *ékesíteni*. Pred. *Ha azelőtt szépegelte* (szépitgette) *magát Ura' szemenek*. Pázm. Pred. *Frequentativum* csak igéből támadhat, nem pedig adjectivumból.

Ornatus. Lásd *Wagnerban*. *Ornatus sacer*: *papi öltözet*. Pázmánnál. De, hogy a' papruhátúl, mellyben a' Papok a' templomoun kívül járnak, könnyebben meglehessen különböztetni, jobb volna *szent öltözetnek*, *szent ruhának* nevezni.

Ornatus, a, um. *Ornata*, phalerata verba: *czifra, himes szavak*. Pázm. Pred. *Czikornyás szavaknak* is mondjuk.

Orthodoxia, helyeshitőség: *Rechtslaubigkeit*. A' *képzelt helyeshitőség* nagy tekintetének *szükségesképen lehetetlen volt mást egyebet magautánn vonni*. Márton István. A' *szükségesképen hibás szó*, a' *szükségesképen helyett*. A' *más szóban az accusativus helytelen*, mert a' *másegység* ölzvetett név, mellyben az első nem declináltatik; mert nem mondjuk *mástúl*

egyébtül, mások egyebek, másokért egyebekért, hanem *más egyébtül, másegyek, másegyekért*.

Orthodoxus, helyeshitü. Így nevezetik a' Religiónak olyan tanítója, ki hitének ágazatit az Anyaszentegyház' tekintetéhez és hitéhez alkalmaztattya. Pázmánnál *igazhitü*. Hod.

Orthographia, írástudomány: *Rechtschreibung* a' Grammaticában.

Os obturare. *Hatalmas erejével megköthette volna torkát, megszabolúzhatta volna nyelvét a' káromloknak*. Pázmán Predik. A' *deákos idiotismus betömhette volna száját* olly ösmeretes, olly izokott, hogy Pázmánnak kifejezéseinél sokkal helyesebb is. De a' *kik a' possessivumokat a' possidensek' neveivel a' számra nézve a' legújabb Magyarország szerint ölzve ízeretik egyeztetni, vegyék észre, hogy itt Pázmán a' káromloknak pluralissa miatt nem írja torkait, vagy torkokat, nyelveit, vagy nyelveket, hanem a' singularisban torkát, nyelvét*.

Oscillans pendulum, lengő függelék: *schwankender Pendul*. Lásd *Motus*.

Oscillatio, lengés. Lásd *Oscillans* alatt.

Ostensiva demonstratio, ösmertető megmutatás. Fejéjénél *egyenes megmutatás*; a' mi csak annyi, mint *recta*.

Ostentatio. Lásd *Wagnert*. Pázm. *mutogatás*. Pred.

Ostarius. Illyés a' Deáknál megmarad. De Gánóztznál *ajtóörző*. Azonban az *ajtóör*, vagy még az *ajtós* is helyesebb, mint *kapus*.

P.

Pactum, frigy: Bund, Bündnis. Lásd *Wagnert*. Az Isten (az) Israëllel kötést tölt. Molnár Albert. A társaságos életben alkut kötni; a' religióbéli értekezésekben pedig, mikor az ó és új testamantomról van a' szó: *frigyot kötni*. — Pactum gratiosum: *Bátorítottak magokot a' Zsidók*, úgymond Ugyanaz, hogy *ők az Istennek kegyelemkötésében (he) tartoznak*. A' kegyelemfrigy helyesebb. — *Az ígérlet megtartására való köteleztetést (kötelezést) a' hallgató (tacitus; de a' szótalan jobb) szövetkezésekre 's ígéretekre is ki kell terjeszteni*, úgymond Márton Istv. Itt ő, úgy látzik, az *alkukot és stipulációkat* érti. Szilágyinál a' *pactum, megeggyezés, ezutánnkötés, eggyezés*. A' *consumatum* neki *lökellelességre mentt*; de úgy teltzik, hogy a' *tellyesedett, tellyesített, vagy a' végbementt, helyesebbek*. — A' *pactum nomenon juridicum*: Szilágyinak, az *üdönék minden feltételeitül elválasztott kötés, alku*. De mivel a' *nomenon* annyi, mint *valamiség, valami magában, azt*

tartom, nem csak az *üdönék alkuitül (conditioitül)*, hanem minden egyebektül is el kell vounni, és így az *alku. anunt magában van, a' puszta alku*. — Pactum onerosum bilaterale: neki *viszontos eggyesség*; a' gratuitum pedig, *ingyenes*. Azonukivül, hogy a' *viszontos*, és az *ingyenes* rosz szavak, a' *viszontag való*, vagy *viszontagos*, és az *ingyenvaló* helyett, azt tartom, hogy a' *viszontagterhelő*, és az *önkintvaló*, vagy *ingyenajánlott* a' Deák szavaknak értelmét jobban kifejezik. A' *pactum foenebre*: Szilágyinál már *interesek kölcsönadás*; de híz ez *béralkunak* még jobban és rövidebben mondhatjuk. — A' *pactum subjectionis* neki *aladás eggyessége*; de miért nem *hódoló alku*? Ugyízinte a' *pactum unionis*, neki *öszvedülés' eggyessége*, de miért nem *eggyesítő alku*, vagy egy szóval *frigy*?

Paganus, pogány: ein Heide. Pázm. Hod. Lásd *Wagnert*.

Pagellae volantes, repülő levelek. *Veresmarthy*. Fliegende Blätter.

Palaeestina, Zsidóország: Ju-
21 *

denland, oder jüdisches Land. Pázmán Hod.

Palatalis litera, inybetű: Gaumenbuchstabe.

Palliare, tegere, födözgetni. Pázm. Pred. Ennél jobb a Palástolni: bemánteln.

Palliativum, szinképváló. Fejér. Öcünbar.

Pallium, köpönyeg: Mantel. Lásd *Wagner*t. Insigne Archiepiscoporum: érseki pallást. Gánótzí. *Ersekpallást* helyesebb, valamint a' püspöksüveg is, a' püspöki süveg helyett.

Palmaris. Lásd külömbféle értelmeit *Wagner*ban. Pázmánnál *czégéres*; Pred. melly szó a' Német Zeiger névből koholtatott, 's véle a' jó izlésű Író nem él.

Palpabilis, tapogatható: greifbar. Pázmánnál *tapasztható*; Pred. de ez annyi, mint *experibilis*.

Pantheismus, világegységvitatás: Pantheismus. E' tanítás az egész világot, a' mindenséget, egyetlen egy magavalónak (*substantiának*) képzí, melly mindent magában foglal; vagy úgy nézi, mint sok határozásnak sommáját, mellyek, mint függemények (*inhaerentiák*) egyetlen egy, és együgyű substantiához tartoznak.

Papista, pópás. *Lethenyi*. Ein Katholik. Tanácsosabb a' *Deák papista* névvel élni, mellyet a' köz szokás a' Magyarban is felszentelt.

Parabola, példabeszéd. Pázmán Hod. Ölcüsnif. Így nevezi *Telegdi* is. — In parabolis loqui: a' hol nem illet példaképpen szólni. Gánótzí. A' példa csak *exemplum*.

Paradoxum, nehezen hihető: Was schwer zu glauben ist. *Nehéz hiteletű*. Pázmán Pred. A'

hítel annyi, mint *mutuum*, vagy legfellyebb *fides*, *actus credendi*; az utánna tett *et* silaba olly képző, melly csak az igékből formál neveket. Az analogia mutattya, hogy a' *hitelet* színté olly helytelen név, mint az *ételet*, *italat*, *vitelet*, *vetelet*, *tetelet*. Másutt ugyan Pázmánnál Pred. *nehéz hiteletű*, mikor így szól: *A' szent Írás olly két igazságot tanít, mellyek a' világ' fiaí előtt nehéz hiteletűk* (nehéz hitelűek). Melly színté olly idomatlan, mint a' *nehéz hiteletű*.

Paragoge, hozzítás: Dohnung. — *Paragogica litera*: *hozzító betű*, és *paragogica forma conjugationis*: az *igeragasztásnak vegyült formája* a' Grammaticában.

Paragraphus. Ennek Márton István *kikezdet* nevet ad; de ugyan minek? Szígyenlünk talán élni a' *paragraphus* Görög névvel, minekutánna a' *Zmiedt* Német szóból csemt *Czikely* névvel közönségesen és helyesen élnünk? A' *kikezdet* névben azonnkivül a' *ki* szokatlan, mert a' *kezd* igével csak az *el* és *meg* szokott öfvetetetni, olly annyira, hogy az én vélekedésem szerint az *at*, *be*, *fel*, *ki*, *le*, *öfzve*, *szét* és *viffza* előszócskakat a' *kezd* igétül, még a' józan Logica is eltíltya. Még a' magányos *kezded* sem elegendő arra, hogy a' *paragraphusnak* értelmét helyesen kifejezze.

Paralellus, similis, hasonló: ähnlich. *Az értelmet hasonlatos írásokból kell kifzedni*. Monofzlai.

Paralogismus, helytelen következtetés: falscher Schluss. Ez kétféle: 1) *Az észügyelőleg helytelen*, azaz, formájára nézve

helytelen következtetés az okoskodásban. 2) *Tapasztaláshaladólag* pedig akkor mondatik a következtetés helytelennek, mikor annak talpoka tapasztaláshaladó, azaz, mikor az értő tehetségnek tulajdonságára tapasztaláselőzőleg (*a priori*) támaszkodik. Fejérnél *éztévedés*.

Paralyticus, gutaütött. *Veresmarthy*. Ein vom Schlag getroffener Mensch.

Parasceve Paschae, Husvéti kélfület. *Pázm. Hod.*

Parenthesis, rekesz: Einſchiefsungszeichen.

Parere. Lásd külömbféle értelmeit *Wagnerban*. *Akarmelley nagy vétékert sem ölik meg a' nehézkés affzonyt, hanem halálos fogságban örzik* (örzik) *még elhozza gyermekét.* *Pázmán Pred.*

Paria, egyenlők: gleichfürmig, gleich. *Csere.*

Parochia, plébánosság: eine Pfarre. *Pázm. Pred.*

Parodia, átöltöztetés: ein nachgeahmtes Gedicht. Lethenyeinél *játekos egybekasonlítás.*

Pars, rész: Theil. Párt, felekezet, fél: Parthey. *Mind a' két ellenkező párt azt kiálltja.* *Pázm. Hod.* — *Partium studium*: *részrehajlás.* Fejér. *De a' pártosság jobb: Partheylichkeit.* — *Sine partium studio*: *részre hajóhatatlan* Márton Istvánnak e' mondásában: *A' Jézus és az Apostolok tudományok értelme*

Resultatumának helyes kitalálása 's részre hajóhatatlan előadása. A' részre hajóhatatlan annyi, mint studii partium impos; a' részre hajóhatatlan pedig, studii partium experts. A' pártatlan az utóbbik értelmet legjobban és legrövidebben kiteszi. El nem szívelhetem itt a-

*ma' latinismust, melly a' sok meg nem jegyzett Genitivusoknak öszvetorlásából támad, és mellyek a' hiányjel nélkül úgy állanak egymásután, mint szintannyi Nominativusok. A' Jézus, holott a' tulajdon név előtt az articulus többnyire a' személynek megvetését teszi; (Analyt. Part. II. §. 6. pag. 6. et 7). Azután az Apostolok, ezután tudományok, és végtére értelme. Hogy illyenkor egy, vagy két Déák Genitivust adjectivumra változtatni, vagy a' mondást kettőre felosztani tanácsos, sőt még szükséges is, az Analytic. Part. II. §. 27. a) pag. 31. említtem. En a' fellyebb előadott homlokírást így írtam volna: *helyes kitalálása* (vagy inkább kinyomozása) *és pártatlan előadása ama' Resultatumoknak, mellyek Jézus' és az Apostolok' tudományának értelméből támadnak.* Meg kell azonban vallanom, hogy a' tudomány név alatt, nem tudom, mit értek: *Talán tanítást?* — A parte rei: *Noha szóval megtartatik, de voltaképen* (valóban, valójában) *földre tapodtatik.* *Pázm.* — *In partes alicujus ire: Ez megmutattya, ki részelkedik* (az) *Istenhez, és ki* (az) *ördöghöz.* *Monofzlai.* *A' részfel helytelenül formált ige, és szokatlan, melly csak annyit tehetne, mint in partes dividit. A' belőlle csinált részelkedik is tehát mind rozzúl formált, mind értelmetlen. E' helyett a' szit az Istenhez, tart az Istennel helyesebbek.* — *Pars litigans: pörösfél.* — *Pars dissentiens: ellenkezőfél.* *Molnár Albert.* — *Partes constitutivae: Ha valamelly két itéletekben a' materiájokhoz tartozandó**

alkotó részek megfordított állapotban vannak. Fejér. *Alkotó részeknek* nevezi Medgyesi is.

Parsimonialis, takarékos: sparsam, flug. *Nem tudnak takarosan költeni.* Telegdi.

Partialis, részrehajló: theilbar. *Versegghy.* *Részszerűnek* mondgya Fejér. Medgyesinél pedig *részbeli*, mikor így szól: *A Háromság nem részbeli edgybenyszerkezés szerint, hanem személyi edgyüttlévőségben vagon.*

Participare, részese lni: theilhaft machen. Egyéb értelemét lásd *Wagnerban.* *Dücsösségénn* részeseüllyetek. Pázmán Predik. *Dücsösségében* törvényesebb: mert a' *részeseüll* ige helyzetetöt kíván, úgy *ízinte részese* is, mint *részese benne*, nem pedig *rajta.* *Hogy azoknak érdemekben* (érdemében) *társalkodhassék.* Monofzlai. *De részeseüllhessen* jobb; mert a' *társalkodni* annyi, mint *conversari.*

Participatio, részeseülés, részeseítés: Theilhaftigkeit. *Tagadgya az Isten' állattyanak közösülését.* Lethenyei. A' *közösüllni* ige annyit telz, mint *communicari*: következésképen a' belölle csinált *közösülés participatiót* nem jelenthet. *Illyésnél* részeseítés; de a' *részese* és *részeseültet* helytelen igék lévén a' *részeseítés* substautivum jó nem lehet. *Valami* (a' mi) *hatalmom* (hatalmam) *alatt vagon tulajdonóul* (tulajdonül, mint tulajdonom, sajátom) *veled ezután részeseítésből köz legyen.* Monofzlai. A' *részese* legfellyebb annyi, mint *dividit*, a' *részeseültet*, *dividit facit*; itt tehát a' *részeseít* a' helyes kifejezés. De a' *ból* suffixum nem Magyaros, hanem *részese-*

sítés által, azaz, nem mint jusodat, hanem jó szántombul.

Participem reddere, facere. Pázmán a' *részeseültet* igével él a' következendő mondásában: *Csak a' férjfiakat részeseültette.* Szintezen igével él *Molnár Albert* is. De a' *részese*l igéről lásd *Pars* és *Participatio* alatt. A' *részese* adjectivumbul eredhet egyedül a' *részeseít* ige; melly annyit tegyen, mint *participem reddit, facit.*

Participem fieri, részeseüllni: theilhaft werden. Monofzlainál *részeseültet*: *Az* (a') *ki eszik* az *aldozatbul*, úgymond, *annak az aldozatnak oltárában részeseültetik.* A' *részeseüllni* igéről lásd *Pars* és *Participatio* alatt. Mások ezen értelemben a' *lelekezni* igével élnek, mellyről lásd *Existere.*

Participium, részeseüllő név: Mittelwort a' *Grammaticában.*

Participo. Lásd különbféle értelemét *Wagnerban.* Non participans: *Krisztus' igazságában részeseültenek voltak.* Veremarthy. Miért nem Magyarosan: *nem részeseültek?*

Particularis, rideg: einzeln. Pázmánál és Cserenél *részeseülrint való* p. o. gyülekezet. — In particulari: *magányosan.* Illyés. — *Particulare iudicium*: *részeseül szerint való*, vagy *különös ítelet.* Fejér. *Részeseüljobb*, és értelmesebb.

Partitio, részeseültsítés: Eintheilung. *Fejér.*

Partus, szülés: Geburt. Pázmán Pred.

Parum, kevés: wenig. Csekélyen. Pázm. Pred.

Parumper, keveset, kevésse: ein wenig, tint kurze Zeit.

Parvum, az *Aestheticában* *kicsiny*: klein, gering.

Pascha, Húsvét: Ostern. Páz. Fzen név valaha a' *hús* és *ét* nevekből tetetett öszve; mert *ét* valaha szintolylan név lehetett, mint *lét*, ammint az *ellen* melléknévből látzík, amely még most is szokott. Az *ét* kiavúltt, a' *vét* pedig a' *vétel* helyett, nem hiszem, hogy valaha szokásban volt volna, a' *vét peccat* ige miatt. Azért a' *húsvét* névben én a' *v* betűt közbevetésnek nézem, vagy a' rövid elejü *húsvét* szóban, vonáspótoló betűnek *húset* helyett.

Passibile, szenvedhető: Was leiden kann. Illyésnél *szenvedendő*, melly annyi, mint *patiens*, a, um.

Passio, kívánság, vágyrögzés: Leidenschaft. Fejérrél *vágyódás*, melly csak annyi, mint *aspiratio*, *appetitio*. Sárvári Pál *vonzódásnak* nevezi, melly annyi, mint *tractio*. A' *Passio* olly hajlandóság, melly az önkénynek, az akaratnak állítások által való meghatározását egészen megnehezíti, vagy éppen lehetetlennek teszi; olly hajlandóság, melly a' rajta való uralkodást meg nem szenved. Szóllottunk már erről, és kivált nevéül *Affectus* alatt.

Passive, szenvedőképen: Identlich. Confessio.

Passivum verbum, szenvedő ige: Identliches Zeitwort. Passivo neutrum verbum, *szenvedő közeprendű ige*.

Passus, kínvallott. Illyés. Sicut *kínvallott*; sed huiusmodi compositiones paucae admodum occurrunt.

Pastor animarum, Lelkipásztor. Egyházi Pásztor: Seelenherder. Pázmán Hodeg. Lásd *Sacerdos*.

Paternitas, atyaság: Vater-

schaft. Az *Atya közli a' Fidal Istenségét, melly eggy az atyasággal; de nem közli az atyaságot*. Pázm. Hod.

Patheticum, indulatos: was zur Bewegung des Gemüths dient.

Pathologicus, a, um, szenvedékeny: Pathologisch. Így nevezetik az, a' mi az emberi természetnek szenvedő részétől, az érzékenységtől függ, mint a' *szenvedékeny ösztön, törvény, szeretet*. Általellenében áll a' gyakorlatkonynak (*practicus*), a' mi tudni illik az észnek szabad munkálkodásától függ. Erre való nézve maga is az érzékenység *szenvedékenyen határozható önnöknek* nevezetik; (*patholice determinabilis ipseitas*; unser pathologisch bestimmbar's Selbst); az érz pedig gyakorlatkonyan határozható önnöknek.

Pathos, indulatosság: Gemüths-Bewegung.

Patientia. Tűrés. Illyés és Pázm. Pred. Geduld.

Patria. Azt még senki se (sem) *fejtegette honunkban* (honunkban). Fejér.

Patriarcha, Pátriárcha. Illyés.

Patriotismus. Az ebbéli *érezkémód hazafihűségnek, vagy hazaszeretetnek is nevezetik*. Márton Ist. Az *érezk* helytelen név az *ézés* helyett; de még ezt is jobb Genitivusba tenni, mint sem öszve: az *ézésnek módgya*, nem pedig *ézés mód*. Németül. Vaterlandsliebe.

Patrinus. Koma. Gánótz. Keresztatyja: Vathe.

Pavimentum, Pázmán hézatzatnak nevezi. Hod. De a' *pavimentum* németül *Estrich*, *Fußboden*, *Staubboden*, a' szobának az allya, avvagy a' földszin, a' mellyikenn járunk. — *Natabant pavimenta vino*, úgymond Ci-

cero. Ezt Páriz Pápai pálimen-
tomnak, megverit, döngölt
földnek, szérűnek nevezi, és eu
talppadolatnak, vagy csak pad-
dolatnak nevezném. A' *Tabula-*
tum a' szobának felső és együ-
gyü boritékja, melly gerendák-
búl és deszkákbul öszve alkottat-
ván, méfzel, vagy gypfzel be-
vakoltatik, és rajzolásokkal is
kiczifráztatik. Ezt Páriz Pápai
deszkázott, padlott, padimen-
tomozott helynek nevezi. De a'
valóságos neve a' *menyezet*, ki-
vált, ha már killyebb, már mé-
lyebben függő közökbul áll. Ez
a' Déáknál *Lacunar*, a' Francziá-
nál *Nad-fond*, vagy *la Sofite*,
a' Németnél pedig *Felderdecken*
(eine in Felder eingetheilte Zimmer-
decke, *Stuccatur*). És ennek a'
menyezetnek felső színét, melly
a' házfödél alatt fekszik, a' Ma-
gyar közönségesen *padlásnak* ne-
vezi; a' házfödélnek párkányát
pedig, melly a' vizet a' faltul
elveti, *Eszterhának*, melly név
talin a' rollzúl értet Német *Éstrich*
szóbúl eredett. A' *padlás* Cur-
tiusnál *Summa tabulata*; egyé-
aránt ismét csak *pavimentum* a'
Németnél *Boden*; az *eszterha*
pedig *subgrunda, subgrundium*,
Pliniusnál, Vitruviusnál, Várrón-
nál, és Németül *Wordeck*, *Wet-*
terdeck. Ha meggondoljuk, hogy
a' *haj* névvel a' Magyar nem csak
a' tőnek, hanem a' fának, dió-
nak, almának és több eszlének
haját érti, nem csudálhattjuk,
hogy a' *házfödél* helyett is a'
házhaj, házhajzat nevekkal
örömet élt, mellybúl a' húzós
befzédűek a' *héj, hé, héjazat,*
héazat szavakat szülték. De *hé-*
jazat, vagy *héazat* annyit nem
tehet, mint *pavimentum*, hanem
csakannyit, mint *tectum, Dach*.
Peccaminosus, vétkes. Pázm.

Sündlich, péld. ok. cselekedet.
Peccare, bűnhódni, vétkezni.
Gánólti. Sündigen.

Peccatum, vétke: *Sündc.* Meg-
szegése az erkölcsi törvénynek,
mint Isteni parancsolatnak. *Pec-*
catum originarium, eredeti bűn:
Érbűndt. A' gonofzságra való haj-
landóság, mellyet önnön magunk-
nak okoztunk. *Peccatum deri-*
vativum: származék bűn, gon-
ofzság, olly érzékeny cseleke-
det, melly a' törvényvel talpsze-
rere nézve ellenkezik. Bűn. Pázm.
Hod. *Minden haszna tanításá-*
nak csak az, hogy az emberek
kitérnek bűnökbül. Pázm. Pred.
— Originale, *eredendő*; *actuale,*
cselekedendő; *mortale, halálos*;
veniale, bocsánandó. Gánólti.
A' mi nyelvünknek történetéhez
különösen tartozik az, hogy a'
követés által inkább gyarapodott,
mint az *elmékedés* által. Az *an-*
do, endő képzőnek értelme e-
gyenesen csak a' jövendő üdöre
mutat: *halandó, mulandó, ké-*
rendő, szülendő 's a' t. Az *ere-*
dendő bűn ellenben a' múltt ü-
döböz tartozik; az *actuale* a' Dé-
ákban inkább a' jelenvalóra illik,
mint a' jövendőre. A' *bocsánan-*
dó helyes e' tekintetbül; csak
hogy a' *halálos vétkek* sem bo-
csáthatatlanok. *Az eredett, a' cse-*
lekedett, és a' könnyen bocsát-
ható, vagy könnyebb vétkek ál-
tallellenben tévén ezt a' súlyos
vétkekkel, helyesebb kifejezések
volnának, ha velek élni az el-
lenkező szokás megengedné. —
Peccatum contra legem, bűn a'
törvény ellen. — *Ex genere suo:*
neme szerint, p. o. halálos bűn
neme szerint. — *Praeter legem:*
törvényenn kívül. Illyés. — *Per*
accidens, néha eshetik, hogy a'
melly vétkek tulajdon neme sze-
rint halálos, történetbül bo-

csánandó legyen. Ugyanaz. — *Peccatum alienum, idegen bűn:* Illyés. — *Peccatum cordis, oris, operis: szív, száj, és cselekedet bűnei.* Illyés. El nem mellőzhetem itt azt, hogy *Illyés* is néhányszor csak gondatlanul öszve csoportozta a' sok Deák genitivust a' Magyarban, a' nélkül, hogy azokat a' törvényes *nak, nek* suffixummal, vagy a' hiánnyel megbéllyegezte volna: *szív, száj, cselekedet* úgy állanak, mint szintannyi nominativusok: *a' szív', száj', és cselekedet' bűnei.* — *Peccata capitalia, Fő bűnök.* Illyés. — *Peccatum leve:* Es hogy ennek elmulását *könnyű vétéknek* ne tartsuk, utánna veti. Pázm. Pred. És ugyanott: *Annál jobban érti akármely apró véték' rútságát.* — *Peccatum commissum, Büntétel.* Veresiu. De az elkövetett véték jobb; mert a' mi commissum, az elmul már, büntétel pedig történik in praesenti. *Peccatum commissio nis, megcselekvésbéli bűn.* Márton Istv. *Cselekedetből való véték.* Illyés. — *Peccatum omissio nis, a' bűnök osztatnak fel (fe^l osztatnak) a' törvény formájára nézve elmulatásbéli, és megcselekvésbéli bűnökre.* Márton Istv. Illyés *elvezteglésből, vagy elmulatásból való vétéknek* mondgya.

Peculiaris. Confer singularis és specialis: eigen, eigentlich, sonderlich.

Pedobaptismus: Kisdetek' keresztelése. Pázm. Taufe der Unmündigen.

Pejeratio, hamis esküvés. Szilágyi. Falscher Eid, Schwur.

Pendulum oscillans. Lásd *oscillans pendulum.*

Penetrabilitas mechanica, gépelyes áthatatóság; Mechanik.

ische Durchdringlichkeit. F' tulajdonság akkor találhatna fel a' szerben, ha terjedtségének köze más valamely szernek nyomása által egészen elvetetne.

Penetrans, átható, hathatós: etwas Durchdringendes. Lásd *Efficacia.*

Penetrare. A' hit mind az égig felhat. Leth. Durchdringen.

Penetratio. Az emberek értelme telhetetlen, nem csak a' régen lett dolgoknak, hanem a' természet titkainak, és feleséges dolgainak általértésében (is) Pázm. Pred. *Atertés helyesebb. Penetratio* tulajdonképen áthatás: Durchdringung.

Pentastrophis formativa, ötágú szóképző; a' *Grammaticában.*

Pentateuchus Moysis, Moyses öt könyve. Pázm. die 5. Bucher Moyses.

Pentecoste, Pünkösöd. Pázm. Hod. Pfingsten.

Per, által: durc. — *Per excellentiam, felsőbbiséggel és méltóságosban p. o. mondatik, ennek, annak.* Pázm. Hod. — *Per praerogativam, per praerogativam selyebbhaladóképen.* Pázm. Hod. En ezeket legrövidebben ejteném így *mellőztatólag* és *haladólag.* — *Per se causa:* lásd *Causa.*

Perceptio, esmérkedés. Fejér. És ugyan ez *megérzésnek* is mondgya: *kik minden tudományt a' megérzésből vezetnek ki.* Észrevétel: Wahrnehmung. Tudással járó képzet. Lásd *Apperceptio* és *Intuitio.*

Percipere, wahnehmén. *Az érzékeknek kívültről, vagy belőltről való megjelentését a' lélek maga' elejbe (elejébe) juttatja, előterjeszti.* Fejér. *De ez nem megérzés; esmérkedése?* Ugyanaz.

Perdere. Verlieren. *Miképpen elvesztette* (vesztette el) *a' vízön a' földi állatokat.* Pázm. Pred. Itt *a' perdere* annyit tesz, mint *elpusztította*, az életből kivégezte.

Perducere. *A' csudik azon bizonyágtételek, mellyekkel az emberek hitre vitetnek.* Pázm. Pred. *A' hitel* nem annyit tesz, mint *a' hit.* *A' vitetnek* helyett jobb *a' hitre vezzereltetnek.* Németül führen.

Perdurans. Dauerhaft. *Ezért is* (az) *Isten őket nyomossá nem teszi.* Pázm. *A' tartós*, vagy *állandó* helyesebb. *A' nyomos* annyi, mint *vestigium habens*; *a' nyomos* pedig annyi, mint *fontos*, *ponderosus*: wichtig.

Peregrinari, wandern. *Szarándokságba menni.* Pázm. Hod.

Peregrinatio, Wanderschaft. Szarándokság. Pázm. *Nem volt parancsolattya, hogy fogadásból szarándokságba mennyen.* Szarándokságba menni *a' dicsőült Szentek' teteméhez.* Páz. — *Szent helyekre való Szarándokságok.* Ugyanaz. — *Szarándokság járat.* Monofzlai; és másutt Ugyanaz. *Bűcsűjárásnak, szarandokjárásnak* mondgya. Az első most csak *a' templom' napján*, vagy egyébkor tartani szokott Processiókat illeti, *a' másik* pedig már kiavúlt. Monofzlai, szavaiból ki tetszik, melly keveset ügyeltek régi írónk *a' nyelvnek* egyenlőségére, már szarandokjárás, már szarandokjárat, holott járat és járás alig ha mindegy, és ha mindegy, nem egyenlőképzokott és járatos. Veresmarthy-nál *Szarándokság.* De *a' bűcsűjárás* legjobb volna, és ha nem szent, *bűdosás*, melly nevekkal

Gánóti is él. — *Peregrinationis locus*: *útonjáró hely.* Pázmán Predik. Ezt én nem értem.

Peregrinus. Pázmán *Szarándoknak* nevezi Hod. Pred. pedig útonjáró. Wanderer, Reisender.

Perfectio. Tökéletesség Vollkommenheit. 1) *Elmeügyelő* (theoreticus) értelemben annyi, mint valóság, létség, (realitas); azután annyi, mint tellyessége valamelly dolognak, mint dolognak általlában, melly bőlesekedésügyelő (metaphysica) tökéletességnek mondatik; végtére annyi, mint tellyessége mindenik dolognak saját nemében. Ez tapasztaláshaladó, mennyiség (quantitativa) tökéletesség. Így az erkölcsi tökéletesség annyi, mint tellyes erkölcsösség. Ezen értelemben *a' tökéletes tellyesnek* neveztetik; *a' tellyes* pedig az, *a' mi* nem eggyelő nemü egésznek *a' része.* 2) *Gyakorlásügyelő* értelemben *a' tökéletesség* annyi, mint valamelly dolognak bizonyos czélokra való alkalmassága, vagy elegendősége, valóságainak (realitássainak) tellyes és czélgügyelő egysége; megegyezése *a' különbéleknek a' dologban ama' belső határozására, hogy czél* lehessen. Ez az emberre nézve külső, mikor kivüllünk más valami is öszvemunkálkodhat czélunknak megelzközlésére; *belső* pedig, mikor magának az embernek természetbéli tökéletességét jelenti. Lásd *Dexteritas.* *A' legfőbb tökéletesség* valamelly magavalóban, azaz sonmája mindeu realitásoknak, *'s a' minden czélra való alkalmasság* az, mellyből az Istenségről való észfogás áll. — *Perfectio naturalis*, természeti tökéletesség: Naturvollkom-

menhét. Illyen tökéletességgel bírnak az olyan valók, mellyek csak mint természetzclok lehetőségek, a' gépelyezett valók. Az embernek természeti tökéletessége általában áll az erkölcsi tökéletességének. — **Tökéletesség.** Pázm. Hod. Fejé-
nél **tökéletesülés**, mikor így szól: **az embernek pallyája a tökéletesülés.** **Tökéletesedés** jobb és törvényesebb. — **Perfectio logica cognitio:** **gondolkodásbeli tökéletessége az eszméreteknek.** Fejér Elzügyelő tökéletessége az eszméreteknek jobban van mondva. — **Perfectio aesthetica:** **érzékbéli tökéletesség.** Ugyanaz. **Erzésügyelő** jobb.

Perfidia, **Hítzegés,** Pázm. Ho. De talán jobb volna a' **hitetlenség:** Untreue, Meyneid.

Perfrictus, feltörölt: durchgerieben. **Feltörölt homlokkal általnak.** Pázm. Hod. Lásd **Frons.**

Pericula fugere. **A' veszedelmek előtt szaladni.** Pázm. Pred. Itt az **elől** az igaz névhatározó; mert a' **veszedelem** nem szalad utánunk. Egyébaránt ezt a' Magyar a' Deák szerint is szokta mondani a' **sut** igével: a' **veszedelmet futni**; de a' **veszedelmet kerülni** legmagyarosabb: die Gefahr sichen. **Periculo proximus:** **a' veszedelemmel határos.** Pázm. Pred. Der Nächste zur Gefahr. — **Periculum proximum peccandi:** **legközelebb való veszedelem halálos vétetre.** Illyés. Die nächste Gefahr zur Sünde.

Periodus, időkor: Zeitlauf, Abwechslung der Zeiten; időkerület Veresmarthynál. **Periodus,** **kerékeszed,** a' Grammaticában: eine vollkommene Rede, Umfang der Rede.

Periphrasa Mundi. **Az igazak a' viláig sűpreinek tartal-**

nak. Pázm. Predik. Ein verachteter Mensch.

Periscelis, **fuscia cruralis,** eine Hose, Knieband, oder Schürze der Weiber. **Térdkötő:** Pázm. Hod. Semicinctium. **Idem.**

Peritus. **A' cselédes ember nem szinte tudónak mutattya magát a' gazdaságban.** Pázm. Pred. Nem igen érti magát, szép Magyar idiotisimus. — **Peritus artis** az **Aestheticában műertő:** Kunstverfahren.

Perjurium. **Hítzegés, hamis hitezés, hamis esküvés.** Pázm. Hod. Szilágyimál **hítzegés.** Illyésnél **hamis esküvés.** **Hítzegés** legigazabb neve.

Perjurus. **Hamis esküvő.** Pázmán Hod. **Hamisan esküvő:** der falsch schwört.

Permissio, engedelem, szabad hagyás: Zulassung, Monofzlai.

Permittere, ellzenvedni: zulassen. **A' bünt elszenvedi az Isten.** Pázmán Hod.

Permutatio. Lásd **Wagnert.**

Perpendere, megészmeálni: erwägen, überlegen. Molnár Albert. — **Perpendere,** in reflexionem sumere. **Csere** is a' **megészmeálni** igével él. **A' dolgot,** úgymond, jól megészmeálni. Az **él** végzés az **lképzőből** csak akkor támadhat, mikor a' név, mellyből igét formálunk, **e** hangzóval végződik, mint **cseré,** **cserél;** **kefe,** **kesel;** **béke,** **bekél,** vagy **békél.** Az **eszmeel,** vagy **eszmeell** ige tehát az **eszme** szóból támadhat egyedül, melly én előttem valóságos érteetlen szószörnyet. Az **eszmeelkedik** ige nyelvünknek illükorában hasonlóképen felkapott egy keveset; de csak rovid időre: mert nagyon hamar elfre lehetett venni, hogy az **álmelkedik** és **elmeelkedik** szinte akkorában szuletett igékben

a' me silaba az *elme* gyökérfő-
hoz tartozik, mellyből az *él-
mélkedik* ige is elég rendetlenül
szarmázott. Ámde az *éfmélke-
dik* igébe a' me silaba, melly e-
gész nyelvünkben, még csak a'
közbevetésnek hivatallját sem vi-
seli, mikép csúfzhatótt be val-
lyon törvénytelenég nélkül? Az
élmélkedik igéből, tudni illik,
az akkori czikornyalzerető ü-
dőkben az *éfmélkedik* szinte
csak gondatlanságból támadt,
's mihelyt az ész üdövel megvi-
radt, a' helyes igék közül el is
enyézet. Lásd *Analyt. Part. I.*
a' 193. §. 314. Kivált pedig pag.
318. 9); azután §. 186. a)
pag. 299. A' perpendere való-
ban, vagy *in reflexionem su-
mere* soha értelmesbben nem
adatik, mint a' *megfontolni*,
megvizsgálni igékkel. Lásd *Mens.*

Perpetuus, megrögzött: beharr-
lód. Az *Anyaszentegyháznak*
eggyenlő's megrögzött tanítása.
Pázm. Hod.

Perplexitas, ézfvefzés, ézf-
vefzés: Berrührung.

Perplexus, megháborodott:
verwirrt. Fejér.

Persecutio, öldözés: Molnár
Alb. De ez annyi, mint *cae-
des*: a' *persecutio*, öldözés,
melly az *öl* igéből szármázhatott
ugyan; de az *ü* által fzelidebb
értelmű lett, mint az öldözés.
Verfolgung.

Persecutor, öldöző: Verfolger.
Pázmán Hodeg.

Persona, személy: Person. 1)
Annyi, mint észtudományos talp-
való (*subjectum logicum*), tisz-
ta ézflogás szerint való substan-
tia, melly a' változásoknál sa-
ját *szánuügyelő egyenlőségét*,
egyféleségét tudgya (*numerica*
identitas, numcrische Einreihheit).
Ezen értelemben *én személy* va-

gyok. 2) Annyi, mint valósá-
gos (realis) talpvaló, rartós ma-
gaváló (*substantia*), melly egy-
gyenlőségét tudgya. Ha *én ez*
vagyoké? nem tudom, mivel
öntudásom *folyhatna*, más va-
lamelley talpvalóba (*subjectum-
ba*) átmehetne, eleenyézfzhetne.
3) Annyi, mint eszes talpvaló,
a' mennyire a' természetnek gé-
pelyességétül (*mechanismussá-
tül*) nem függvén, czélokot ál-
lithat ki magának, és így ma-
gában is czél. Az élettelen és ok-
talan valók nem nevezetnek
személyeknek, hanem csak dol-
goknak, állatoknak. *A' személy-
nek egyvottában igaz Isten és*
ember. Pázm. Hod. — *Gondat-
lanul beszéll a' Krisztus' sze-
méllyerül.* Ugyanott Pázm. A'
Krisztus név előtt, mivel tulaj-
don az a' articulus helytelen.
Telegdinél kép, a' következő
mondásában: *Dávid imigyen*
szöll Krisztus' képeben. Med-
gyesi a' *személy* névvel él; a'
személy, úgymond, *semmi nem*
(sem) *egyéb*, hanem magában
*megállo megkülömböztetett va-
lóság az Istenségben.* — Perso-
na divina: *Isteni személy.* Illyés.
— Personae acceptio, *személy-
valogatás.*

Personalis, személybéli: per-
sönlich. Ezek a' *privilegyiomok*
személyre adattak. Pázm. Hod.
A' két természetek (termetzet)
az Istenség, és az emberség
elválhatatlanul edgyesültek a'
személyi edgylétel által. Med.

Personalitas, *Hypostasis*,
Személység: Personalität. 1) Az
öntudásnak edgysege annyi,
mint tapasztaláshaladó személy-
ség (*transcendentalis*). 2) A'
személység annyit is tesz, mint
valóságos edgyenlősége (*realis*
identitas) az értelembéli ma-

gavalónak (*intellectualis substantiæ*). 3) A' izemélység vég-tére annyi, mint az élzes való-mak ama' tulajdonsága, hogy magában czél, hogy magának czélokot állíthat ki. *Krisztusnak lelke, Istensége, és személy-sege jelen vagyon.* Gánótzsi. — *Az ő személysege mint okos, és egy/zersmind a' tulajdoni-tásra alkalmas valóságnak tulajdonsága.* Márton István. — *Medgyesinél személyi valóság; de ez personalis realitas.*

Personaliter, személlye szer-int: der Person nach. Pázmánál *Prod. személlyeben*, de ez annyi, mint *in sua*, vel *ipsius persona*.

Personificare. Hypostasim adtribuere, személyíteni: per-sonificiren. Annyi, mint valamit személy gyanánt előállítani.

Personificatio, személyítés: személyesítés: Personificirung.

Perspicuus, értelmes: deutlich, verständlich. Molnár Albert *világos értelműnek* mondgya: *Az (a) kérdés ő magában (önmagában) elég világos értelmű.* A' *perspicuitas* és *claritas* között való különbséget lásd az *Analyt. Part. III. §. 68. pag. 268.* Definitioi szerint tehát a' *világos, clarum*; az *értelmes* pedig *perspicuum*. Molnár Albert' mondásában ama' különös-séget találok, hogy az *az* articulusnak *z* betűjét a' conso-nans előtt el nem veti, a' mi felette természetlen és szokatlan; azután, hogy a' vocalissal kez-dődő nevek előtt ugyanazon ar-ticulust elhagyogattya, mint: *ételben, italban meretleketesen magát viselni.* — *Perspicua notio: nyilvánosság értelem.* Fejér. De e' helyett jobb az *értelmes értemény*: ein deutlich Verstandesbegriff.

Perspicuitas, értelmesség: Deutlichkeit, Verständlichkeit. A' képzetnek értelmessége nem e-gyéb, hanem a' formának ész-tudományos és meghatározása, nem pedig az ösmeret' foglalatl-yának szerügyelő (*materialis*) korlátozása, mikor a' benne fog-lalt jegyeket és részképzeteket kijegyzéssel tudgyuk. Ertelme-tlen és zavartt ellenben a' kép-zet, mikor a' benne foglaltt kü-lömbfélésegeket különösen nem tudgyuk. Az ilyen képzet a' feltagolás és a' fejtegetés által leszl vég-tére értelmes. Péld. ok. a' *jusnak* képzete a' közönséges emberi észnek értelmetlen, az elmélkedőnek pedig értelmes; de azért e' képzet nem foglal magában az utóbbinál többet, mint ammannál. Értelmes kép-zete valamelly jelenésnek péld. ok. valamelly testnek, nem e-gyéb, hanem feltagolása ama' kü-lömbfélének, melyet belölle érzékeny szemlélésünk magában öglal: de azért e' feltagol. talp-szer csak érzékeny képzet ma-ad még s, mely *foganhatóságunko. (receptivitas, Empfäng-lichkeit)* érdekli, és koránt sem változik értelemfogásra, vagy érteményre, vagy valamelly do-lognak anmiut magában van, valamelly valamiségnek képzete-re. Mert a' rideg részképzete-k, melyekre a' feltagolás ál-tal akadunk, csak nem egy-bek még is amaz érdeklésünk következéseinél, melyekkel a' valóságos tárgyak szemléelő te-hetségünköt illetik. Tárgyaknak tartani egyáltalában nem le-het; mert azt lehetetlen volna bizonynyára megfogni, mikép juthasson a' feltagolás ama' bű-bajos erohöz, hogy az érzékeny képzeteket valóságokra, az oko-

zatokat saját okaikra változtassa. — *Perspicuitas aesthetica*: érzésügylet értelmesség: *ästhetische Deutlichkeit*. Lásd *Aesthetica perspicuitas*. — *Perspicuitas notionalis*, intellectualis, aut discursiva: az értelemek gondolkodásbeli nyilvántsága. Fejér. De ezen mondást talán értelmesebben adnánk így: *értelemügylet, vagy fejtegető értelmesség az ereményeknek*.

Persvadendi ars, hitető mesterség: *Ueberredungskunst*. Lásd *Facundia*.

Persvadere, hitetni, elhiteni, hitegetni: *überreden*. *Bete beszélt a szegény asszonyba*. Pázm. Germanismusnak tartom az *inreden* ige után, melly az *überreden* helyett is mondatik. *A' bete beszélni* igével *a' hitetni, elhiteni, hitegetni* helyett csak indulatosságból mernek élni. *Tete beszélni valamivel valaki fejet; sejebetorlani valamit*, magyarabb kifejezések. — *Az ördög, midőn a' bálványozással a' sok keresztényeket el nem hitethetné*. Monofzlai. *A' Magyar Syntaxis* ezen ige mellé *a' személy* nevéhez segítő ragasztékot kíván, *a' dolog* nevéhez pedig accusativust: *Midőn a' keresztényekkel a' bálványozást el nem hitethetné*. — *Persvadere mihi non possum: nem fert elméjébe, hogy (az) Isten azt a' nagy rendetlenséget és visszafordultt (elfordultt) állapotot elfzenvedné*. Pázm. Pred. *Nem hitethettek el magokkal*, sokkal értelmesebben van Magyarul kifejezve.

Persvasio, hitetés: *Ueberredung*. Olly igaznak tartás, melly csupán csak a' talpvalónak (*subiectumnak*) különös tulajdonsá-

gira és határozásira van építve. *A' Confessióban hitel; humana: emberi*. *A' hitel, mutuum*, és így *persvasiót* nem tehet.

Persvasivus, hitető: *Ueberredlich*. *Hitető beszéd*. Pázmán Hod. — *A' feleletnek hitető szines okai*. Medgyesi.

Pertinacia, engedetlenség, megátalkodás: *Hartnäckigkeit*, *Halbstarigkeit*. Illyés. — *Pertinacia vincendi: nyereségkivánás*. Márton István. *De vino nem annyi, mint nyereség, hanem annyi, mint győzni*, így tehát *a' pertinacia vincendi* Magyarul annyi, mint *a' győzedelemnek elérésére való nyakasság*, vagy megátalkodás: ein hartnäckiges Bestreben Etwas zu überwinden.

Perturbare, confusionem inducere, elzét vesztetni, elzétül megfoztani: *verwirren*. *Elfzet vesztetni a' világnak*. Pázm. Pred. *A' vesztett roltz ige*.

Perturbatio, észvesztés, észfoztás: Verwirrung. *A' keresztények észvesztése üdöt adu a' Saracenusoknak*. Pázmán.

Pervenit (eo res), annyira ment a' dolog: so weit ist die Sache gekommen. *Annyiba jutott a' dolog*. Pázm. Pred.

Perverse, fonákul, visszajárul: *verkehrt*. Lásd *Aemulari*. — *Hogy azért ne panaszkodhassanak azonn, hogy mink a' Calvinista Doctorok' irásait csak visszafordulttul hoznánk elő, avvagy azokhoz hamis értelmet ragasztanánk*. Lethegyei.

Perversitas, fonákság: *Verkehrtheit*. Márton Istvánul *elfordultság, gonofszág*. Lásd *Degeneratio*.

Pes. Lásd *Wagnert*. Lábarul levenni valakit: *aliquem sedu-*

cere; ex hoc ego infero dictum Pázmáni (Pred.) csak nem elesett lábáról, mikor a gonoszok elömentét látta, idem significare, ac seipsum seducere, turbare, confundi, specedere, a priori opinione recedere.

Petala, orum, a' házakonn, vagy *petalum, triton* a' hajókonn, Pázmán széli vitorláknak nevezi, de szélvitorla helyesebb (*Analyt. Part. I. pag. 62. f*) és *Felelet. pag. 81. a)* alatt). Helyette most már a szelanya közönséges. A ház tetejénn forgo széli vitorla oda hajlott, a' hová fut a szél. Pázmán Hod.

Petitio principii. Csavargás, mellynek azt vetik fundamentumúl, a' mit meg kellene bizonyítani. Pázm. Hod.

Phaenomenon, jelenés: Erőszécinung. 1) Általában annyi, mint az érzékeny képzetnek észköztelen (*immediatus*) tárgya: valami ollyas, a' mit érzékenyen nézünk, szemlélnünk. Ha igaznak lehetne tartani, vagy azt, hogy a' képzetek a' dolgokkal, ammint ezek magokban vannak, tökéletesen megegyeznek, vagy azt, hogy az, a' mi előttünk megjelen, semmi sem egyéb, képzetünkénél, akkor a' dolgok és a' jelenések között semmi különbség nem volna. 2) Különösebben a' jelenés annyi, mint ollyan tárgy, mellynek képzésmódgya nem általában a' tárgytúl, ammint magában van, hanem egyfeszermind a' gondoló valótúl is függ. Lásd *Apparere*. Fejénnél a' *phaenomenon* már *jelenség*, már *tünemény*, már *jelenet*. A' *természet* nem más, úgymond, ha-

nem a' különbséle jeleneteknek regulák szerezent (való) öfzevöltetése.

Phaenomenologia, jelenés-tudomány: Erőszécinungélekre. Lásd *Physica*.

Phalerata verba, hűmes szavak: gesdymüelste Worte. Pázm. Predik.

Phantasia, képzelődés: Einbildung. A' képzelődés mindenek előtt az akkori erőnek tulajdon segedelme. Fejér.

Phantasma, látomány, látászat: Scheinung. A' ki aluszik, hamis látásokat lát álmában. Telegdi. Alképeket magyarább.

Phantasia, rajzó, búzgulkodó: Fejér. ein Phantast.

Phantoma, ez csupa tüneményeket rajzik. Fejér. A' *phaenomenon* és *phantoma* között való különbségre Fejér nem lát-szik ügyelni, mikor amazt is, ezt is *tüneménynek* nevezi,

Philautia, önszeretet: Eigensicht. Így nevezetik a' magafszeretet (*amor proprius*, *Selbstsicht*), mihelyt az erkölcsi törvény alá nincs vetve, és annyi, mint önnön magunkhoz való mérték-telen jóvölt, jóakarát; legfőbb urasága a' hajlandóságoknak, azaz, a' tulajdon boldogságunk megefszközlésére készetű öfzötönnök. Meg kell az önszeretetet önnön magunknak eszes szeretet-tűl különböztetni, melly amaz alku alá van szoritva, hogy az erkölcsi törvénnel megegyezzen, sőt ettűl úgy függjön, mint legfőbb principiumátűl.

Philosophari, filozofuskodni, bölcselkedni: philosophiren. Annnyi, mint tehetségű az éfznek a' bölcselkedésre való fordításában, azaz, az érthetőnek értelmesítésében, a' megfejthető

nek fejtegetésében gyakorolni.

Philosophia, bölcsességnyomozás, bölcsességfzeret, bölcsességtudomány, filozofia: *Philosophie*, *Wissenschaftslehre*. 1) E' névnek éfzképe (ideája) a' világtudományos, avagy világügyelő éfzfogás szerint (*conceptus cosmicus*, *Weltbegriff*) annyi, mint ama' tudomány, melly az ösmereteket mind az éfznek mivolti czéllaira intézni tanítja; az emberi éfznek czéltudománnya (teleologia rationis humanae). 2) Oskolabéli éfzfogása szerint annyi, mint a' filozofiahoz tartozó ösmereteknek tudományépülete, systemája. Felosztatik a' Filozofia: A) formájára nézve az éfznek és a' gondolkodás' reguláinak tudományára. Logica. B) Talpferére nézve a' gondolkodás' tárgyainak és törvényeinek tudományára, melly két ágra oszlik, úgymint a' tisztára, és az érzeményesre. 1) A' tizta, a' tapasztaláselőző eredeti éfzfogásokra és eredeti talpállításokra, sarkigazságokra van építve. *Metaphysica tágasabb értelemben*, melly két ágra oszlik. a) A' természet törvényeinek tizta ösmerete annyi, mint elmeügyelő (theoretica) *Metaphysica*, a' természetnek *Metaphysicája*, a' tizta Physica. b) A' szabadvalókot illető erkölcsi törvényeknek tizta ösmerete annyi, mint gyakorlásügyelő (practica) *Metaphysica*, az erkölcsöknek *Metaphysicája*, a' tizta Ethica, vagy Moralis. E' két tudománynak lehetőségét illető principiumoknak vizsgálása annyi, mint az elmélkedő (speculativa) és gyakorlásügyelő éfznek criticája. 2) Az érzeményes (empirica) Filozofia két ágra oszlik. a) Az

egyik az elmeügyelő (theoretica), melly mikor a' testekről értekezik, tulajdon Fizicának (*Physica propria*). mondatik mikor pedig a' lélekről, érzeményes lélektudománynak (*Psychologia empirica*). b) A' másik az akaratnak gyakorlásügyelő Filozofijája, melly gyakorlásügyelő embertudománynak mondatik, (*Anthropologia practica*). Lásd *Sapientia*. — *Philosophica cognitio*, *bölcselkedő ösmeret*: *philosophische Erkenntnis*. 1) Tágasabb értelemben akár melly ösmeret, melly az értés', vagy ösmerés' törvényeinek megvalasztott tudásával van egybekapcsolva, akár tizta, akár érzeményes legyen. Ennek általellenében áll a' közönséges emberi éfznek ösmerete. 2) Szorosabb értelemben mindenik ösmeret, a' mennyire nem csupa éfzközletlen (immediatus) tapasztalásállításokból áll, hanem tudományépületesen (systematice) egy éfzkép (idea) alá van rendezve, bölcselkedő ösmeretnek nevezetik. Ennek általellenében áll a' történetirási ösmeret (*cognitio historica*); és ezen értelemben még a' Mathematicát is bölcselkedő ösmeretnek lehet mondani. 3) Legszorosabb értelemben annyi, mint fejtegető éfzösmert (*discursiva cognitio*): mellynek általellenében a' mérőtudományos (*mathematica*) ösmeret áll, mivel szemléző (*intuitiva*). Lásd *Cognitio*. — *Philosophia speculativa*: *visgáldó Filozofia*. Fejér.

Philosophus, bölcsességfzerető, bölcsességnyomozó, bölcselkedő, filozofus: *Philosoph*. E' névnek éfzképe (ideája) szerint az, a' ki az ösmereteket mind az emberi éfznek szükséges cél-

lyaira intézi, fordította. Törvény-szerzője az emberi észnek; a bölcsesség tudományának mestere.

Phoronomia, testmozgástudomány, melly a testek mozgásának nagyságairól értekezik. Lásd *Natura* és *Physica*.

Phrasis, idiotismus, szójárás: Rednőart. *Eszébe kell venni a Szent Irás szava járását.* Pázmán. De az öfvetett szójárás jobb.

Phrenesis. A hagymázban fekvő úgy arczul veri apját, mint az istentelen fiú. Pázmán. Pred. A Magyar Deákok a *phrenesis* által többnyire az epilepsziát, avagy nehéz nyavalyát értik; azonban fő betegséget, avagy észfogyatkozást jelent, melly a forró hideglelésben a paroxiszusoknál tapasztaltatik, és a köz életben fantazirozásnak mondatik. Ezt a régi Magyarok felette hihetőképén *hagymásnak* nevezték, melly név annyit tett nállok, mint *észhagymás*, vagy helyesebben *észhagyás*. A *hagymás* névből rovidítás által *hagymás*, ebből pedig az Irók' és nyomtatók' hibái által a *hagymáz* lett. A tiszta nyelvben az *észhagyás* vagy legfelyebb *hagymás* szót legjobban ajánlom. Németül annyit tesz, mint *Unfinnigkeit, Raserei, Wahnsinnigkeit*.

Phthisicus: ein Pungenstüchtiger. A korbetegeket orvosollya. Pázmán Pred. A kor magában annyi, mint betegség; a korbeteg tehát annyi, mint betegségbeteg. Lásd Szabo Dávidot.

Physica. Tágas értelemben annyi, mint *Scientia naturae*, természettudomány: Naturlehre. Lásd *Lex* a vége felé. A) Ennek történetügylő része a termé-

szetbéli dolgoknak *factumait*, eseteit szedi tudományépületes rendbe, és két ágra szakad. 1) Az egyyk a *Természettírás*, (*Physiographia*, Naturbeschreibung). Ez a természetbéli dolgoknak felekezeteit tudományépületbe szerkezteti az észrevett hasonlóságok szerint, mellyek *oskolabeli felekezeteknek* mondatnak (*species artificiales*). — 2) A másik a *Természettörténetírása* (*Historia naturae*, Naturgeschichte). Tudományépületes előállítás a természet történeteinek különböző időokban és helyeken a természettudomány *elmeügylő tudománya, theoriája*. Példok. Az embernek természettírása a különböző emberek felekezetekre osztva általlyában; Természettörténete pedig nemzetségekre és fajtákra (*species naturales*). Lásd *Archeologia Naturae*. B) A természettudománynak másik ága a *bölcselkedő Természettudomány* (*Physica rationalis*), avagy a *Természettörvényeknek* ösmerete. Ez megmeg két felekezetre szakad. 1) Az egyyk a kölcsönözött értelemben vett bölcselkedő, de nem észkényfzerítő (*rationalis, sed non apodictica*) Természettudomány a tapasztalásnak eseti törvényei szerint; tudományépületes mesterség (*ars systematica*); a természetnek alkalmaztatott (*applicata*, angewandt) ösmerete, mint a *Választó mesterség (Chemia)*, vagy az *érzemenyes természetvizsgálás (Physica empirica)*. 2) A másik a tulajdon értelemben vett tiszta *Természettudomány*, szükséges talpállítások's a természetnek tapasztaláselőző törvényei szerint, mellyekre a tapasztalásnak törvényei épít-

tetnek, *Metaphysica Naturae*. Ez megmeg két ágra szakad; a' honira tudni illik, és a' tapaszthalatalanra (*transcendens*). A' honi Természettudomány a' tapaszthalásnak tárgyaira annyiból ügyel, a' mennyire azok a' tapaszthalásban adatnak, 'sa' mennyire törvényeiket tapaszthalásra fordítani, és a' tapaszthalás által megerősíteni lehet. Ennek két ága van, úgymint a) a' természetnek tiszta, közönséges és tapaszthaláshaladó Bölcselkedéstudománya, Metaphysicája, az úgy nevezett *Ontologia*, Magyarul *Észvalótudomány*, vagy vizsgálása a' közönséges és tiszta törvényeknek, mellyek a' természetet általljában lehetségesnek tefzik, minden ügyelés nélkül a' határozással adott természetvalókra. b) Másik ága a' különös, alkalmaztatott, bölcselkedő (*metaphysica*) Természettudomány, az úgy nevezett *eszkedő, honi Természettudomány* (*rationalis immanens Physiologia*). Ez a' természetnek tapaszthaláselőző közönséges törvényeit az érzékenységeknek érzeményesen (*empirice*) adott és meghatározott tárgyaira fordítja. Így támadnak azután a' következő tudományok: I. A' gondolkodó valónak érzeményes észfogásából az *eszkedő, avagy bölcselkedő Lélektudomány* (*Psychologia rationalis*), avagy a' gondolkodó természetnek Metaphysicája, Bölcselkedéstudománya. II. A' szernek érzeményes észfogásából pedig az *eszkedő, vagy bölcselkedő Természettudomány* (*Physica rationalis*), avagy a' testi természetnek Metaphysicája. E' bölcselkedő Testtudomány (*scientia corporum Körperlehre*), is-

mét négy tudományra szakad, Az első a' Phoronomia, a' tiszta *Testmozgástudomány*, a' mozgásnagyságnak tiszta ösmerele, melly a' szert csupán csak úgy vizsgálja, mint mozogható valót, mozgásait pedig öfvealkottva. Lásd *Construere*. A' második a' *Dynamica*, avagy a' *Léttudomány*, melly a' szert minéműsége szerint úgy vizsgálja, mint eredetikepen mozdító erőt. A' harmadik a' *Mechanica*, *Géplytudomány*, melly a' testeket egymás között való öfvetésegekben vizsgálja, ammint az egyik a' másikat mozgásba hozza. A' negyedik a' *Phaenomenologia*, *Jelenéstudomány*, melly a' testeknek mozgását és nyugovását a' külső tapaszthalás előadásának módgya szerint vizsgálja. — A' honi, melly imént előadatott, általlellenében áll a' természet tapaszthalhatatlan Metaphysicájának, melly a' tapaszthalásnak tárgyival csak annyiból bírna, a' mennyire azokat a' tapaszthalás nem adhattya. Illyen volna a' tapaszthalhatatlan világtudomány (*Cosmologia transcendens*). Lásd *Philosophia*. — *Physica*, szoros értelemben *Természettudomány*: Naturlehre. 1) Általljában a' természet törvényeinek tudománya; elmeügyelő (theoretica) Filozofia, melly az Erkölestudománynak általlellenében áll. 2) Különösen a' 'Természet' testügyelő törvényeinek tudománya, a' mennyire a' Lélektudománynak (a' *Psychologiának*) általlellenében áll. Itt már a' *Physica* a' 'Természetnek tiszta és bölcselkedésügyelő (Metaphysica) tudományát is magában foglalja. 3) Legszorosabb értelemben a' *Physica* annyi, mint az érzeményes

Testtudomány (*Scientia corporum empirica*, empirische Körperlehre). — *Physicae res: termini testis doloq.* Csere.

Physicus, a, um, természeti, természetes, természetbeli, természetügyelő: φησις.

Physiocratia transcendentalis, tapasztaláshaladó okfüggés-vitatás. E' tanítás azt vitatta, hogy valamennyi okság mind a' természetűl függ, és hogy alkusan (*conditionate*, bedínat) szükséges. Altaellenében áll ez, a' Szabadságvitatásnak.

Physiogonia, a' Természetnek Történetírása: Naturgeschicht. Lásd *Natura*.

Physiographia, a' Természetnek Megírása, Természetírás: Naturbeschreibung. Lásd *Natura* és *Physica*.

Physiologia, Természetnyomozás; a' Természetnek tudományja leglágasabb értelemben, Naturwissenschaft im weitesten Sinne. Lásd *Natura*, *Physica* és *Metaphysica*.

Pictoria ars, képirás, képiró mesterség: Malieren. Az észléltzatnak a' mestersége.

Pictura, képirás: Malieren, Gemählde. Lásd *Pictoria ars*.

Pie vivere, jámborúl élni: fromm leben. Pázmánnál istenesen élni.

Pietas, istenesség: Gottseligkeit. Igaz religióbeli erkölcsi szivhajlékonyság az Istennek tekintetéből. Az isteni felelmet és Szeretetet foglallya magában: máskép jámborságnak és erkölcsi Szeretetének is mondatik. Az Istenességnek tudományja annyit, mint tárgyügyelő értelemben maga a' Religió. Illyésmél kétféle értelmét olvassuk: *kegyesség, és ajtatosság*; de egyik sem fejezi ki tokélletesen a' pi-

etásnak értelmét. — *Pietatis praxis: a' kegyesség' gyakorlása*. Medgyesi.

Pigmentum, fucus, bekenés, bemázolás, befestés, belezúlás, vagy felezifrázás, felpiperézés 's a' l. Anstrich, Schminte. *A szép orcának kendőzés nem kell*. Pázm. Pred. A' *kendőzés* névnek helytelenségéről lásd *Obtinere* alatt.

Pignus, zálog: Pfand.
Pingere, describere, ábrázolni, rajzolni, festeni: zeichnen, malen. *Tulajdon festekkel ki-ábrázta a' szent Irás a' hamis tanítókat*. Pázm. Hod. *Hogy az abrosz*, melly a' közép üdökben képekké volt kiczifrázva, a' Német Ubrisi Szóból támadt, nagyon hihető. *Az abrosz* szul-
te az *ábráz* igét, melly kiavultt, az *ábrázat* származék nevet hagyván nyelvünkben maga után, melly most is járatos. *Az ábráz* helyett az *ábrázol*, talán valaha *ábrászol* kapott fel a' divatra, mellyből az *ábrázolás*, és *ábrázolat* nevek is járatosak. *Az effele dög nem is melto, nem hogy imáadásra, de csak ábráztatásra is*. Monozslai.

Pius. *Kegyesnek mondgya Pázmán*. *Pie credimus, kegyesen hiszük*. Hod. De mivel a' *kegy* anyyi, mint *gratia*, származékainak sem lehet másféle értelme-
ket tulajdonítani. Azok közül legalább, mellyek a' Deák *pius* adjectivumnak adatni szoktak, az egyiket sem fejezi ki tokélletesen. — *Pie credere* annyit tesz, mint *jámborul*, vagy *ajtatosságból hinni*.

Placitum, tetszés: Gefälligkeit. *Ennyi részre ofzlik az emberi elmenek tetszése*. Pázmán Hod. — *Placitum pro opinione: Ezek*

az ő *tetfzésök*. Molnár Alb. Az ő a' *tetfzésök* szóban kétféleképpen hibás: először hogy a' középső é helyett áll; *Felel. p. 212. d)*; azután pedig, hogy ezen esetben, akár *tetfzésök*, akár *tetfzések* singularis, és így az ezek pluralis után a' *tetfzések* helyett nem állhat. Azonkívül, a' mit a' Deák iskola *placitumnak* nevez, azt a' Magyar *tetfzés*, a' *vélekedés*, *Mengung* helyett nem jelenti.

Plastica, képző, formáló mesterség: *bisfende Kunst*. Ez az érzékeny igazságokat képekben adgya elő. Fő ágai a' *Képfaragás* és az *Építés*.

Plebana, parochia, Plébánosság: *Pfarrc. Pázm. Hod.*

Plebejus. Az Apostolok az együgyű pörök közül választotának. Telegdi. A' pör név a' Deák pauper, a' Francia paupere, es Anglus poor neveknek testvére. *Telegdinél az egyik ő felesleg való.*

Plébs, község, köznép: der gemeine *Vöbel*. Lásd *Mendacium*. *Telegdinél kösség*, mellyben az első s a' z helyett, talán a' nyomtatás' hibája. *Oltalmazza, tartsa meg a' világi köz rendeket is. Lethenyi. Ez annyi, mint communes ordines, status.*

Plene, tellyesen. *A' teremtet állatok' mivoltát sem foghattuk tellyeségesen elménkbe. Pázm. Hod. A' tellyesen, völkommen, rövidebb, törvényesebb, és azért jobb.*

Plenitudo. Tellyesség. *Cserc. Falaki (a' ki) azt vitattya, hogy a' természet' és Moyses' törvényének olly tellyessége vagyon. Pázmán. — Plenitudo temporum: az üdök' tellyessége. Pázmán Predik.*

Pleonasmus, szöbövítés: *Uc*

berstuf an Worten. A' Grammatic. Pluralis numerus, többes szám: *vielfache Zahl. A' Gramm. Pluralitas, Mehrheit. Az Isteni edgységben vagyon többség is. Medgyesi.*

Pneumatologia, vélt Lélektudomány: *gedachte Seelenlehre.*

Poená, büntetés: *Etrafe. — Naturalis, természetli. — Arbitraria: szabad akarattúl függő. — Moralis: erkölcsi. — Politica: polgári. Szilágyi. — Poena census, érzékenységbeli büntetés. — Damni, Isten' színe' látásátúl való megfojtás. Másutt: kárvallásbeli büntetés. Illyés. — Poena temporalis: világ szerint való elégtétel. Pázm. Hod. — Poenam reportare: Azert látod ama' dulo fojtó embert, hogy büntetését nem veszi vétkeinek. Pázm. Pred.*

Poenitens. Terdre álljon a' gyonokkal. Pázm. Ez confitens, nem pedig poenitens. Másutt ugyan Pázmán penitentiatartónak nevezi, és ezzel legtanácsosabb élni. Meg most is vannak töredelmesek Indiában, kik mézítelen járnak. Verseghy. A' töredelmes metaphoricé ugyan tehet annyit, mint poenitens; de proprie csak annyi, mint contritus.

Penitentia. Penitentziatartás. *Pázm. Hod. 2) Elégtétel. Penitentziát adtuk a' bünökert Pázmán Hod. A' Confessióban bünbánds; de ez sem nem szokott, sem nem helyesen formált a' bünökrül való dánat helyett, és így tulajdonképen inkább annyi, mint dolor de peccatis. Ganóztímal penitentia-Szentseg. De a' Penitentziatartás miud ezek helyett, ha nem magyarabb is, legalább szokottabb. — Poe-*

nitentiae opera, *penitentia* cselekedetek. Gánótz. *A penitentiatartásnak cselekedetei* magyarabb. — *Poenitentia publica*, nyilvánvaló *penitentiatartás*. Gánótz.

Poesis, költő tudomány: *Dichtkunst*. Schmidben illy definitióját olvassuk: „Olly mesterség, úgymond: melly a' képző tehetségnek szabad játékát úgy tudja elő adni, mintha az észnek foglalatossága volna“. Ez úgy látszik, a' Költő tudománnyal való vilssaelés inkább, mint maga a' Poézis. Ennek fő és legfontosabb hivatalya az, hogy a' bölcselkedő éltul kinyomozott erkölcsi, sőt még tudományos igazságokat is, mellyeknek helyességéről szükségéről és hasznairól a' gyakorlatlan elzü embert meggyőznünk lehetetlen, olly indulatosan, olly hathatósan, és olly érzékenyítő erővel terjessze elejébe, hogy azoknak elfogadására és tellyesítésére szíve megindittason, sőt még el is ragadtasson. Micsoda hasznot hajthatnának vallyon az emberi nemzetnek az igazságok és kötelességek, mellyeket a' Filozófiának kulombféle ágai szerencsésen kinyomoznak, ha azokat a' Költő tudomány és az Ékesenszóllás úgy meg nem érzékenyitenék, hogy vegettére még a' köz népnek szívébe is behatnak, 's az egész emberi nemzetnél közönségesek lenznek. Lásd *Analyticae Institution. Linguae Hungaricae Part. 3. Sect. 2. Cap. XII. et seq. pag. 590. Fejérenél* alkotás, költés.

Polemicus, a, um, vetekező: *streitig*. *Polemi* Libri. *A mostar támadott tévelygésel ellen*, mivel bővségesen, (bőven) *irtam a' Kalauzban*, 's

egyéb harczoló könyveimben nem akartam itt kétferezni irtásimot. Pázm. Hod. Vetekező könyvek: *Streit-Bücher*.

Politheista. Kik több isteneket számláltak, *politheistáknak*, azaz, *iöbb istenüeknek nevezettek*. Gánótz.

Politia, rendtartás. (A') *világi rendtartás ellen volna*, *h*(az) *efféle embereket megszenvednenek* (megszenvednék). Pázmán Hodeg.

Politica, polgári rendtartás: *Civil-Ordnung*. *Confessio*.

Politura, in *Aesthetica* tisztaság: *Reinlichkeit*.

Polluere, fertőztetni: *besteifen*, *verunreinigen*, *befudeln*.

Polyandria. Márton István helyesen Magyarul *sokférjűségnek* mondgya; de Szilágyinál a' *többférjűség* talán még helyesebb.

Polygamia. Sokfeleségűség. Márton István. Pázmánál Hodeg. *Feleségsokaság*; de ez helytelen öfvetétel a' *sok*, vagy *többfeleségűség* helyett. Szilágyinál *Több személyekkel való házasság*. Csudáлом, a' *polyandriát* igen helyesen *többférjűségnek* nevezi, miért nem a' *polygamiát* *többfeleségűségnek*?

Polygynia. Többfeleségűség. Szilágyi.

Polysyllogismus. Egytűvetett okoskodás. *Fejér*. — *Progressivus*, *alafzálto*. — *Regressivus*, *selemelkedő*. Ugyanaz.

Ponderare. *Samariát és Júdát* *fontba vetvén az Isten*. Pázmán Predik.

Ponderosus. Számos. *Hogy valaki e' számos szót ki mondgya: üdvözülj, ha hisz* (hízel). Pázm. Hod. A' *fontos*, *nyomadólos* sokkal helyesebbek.

Pondus, nyomadék: Gewicht. Ezek adhatnak okainak kívánatos nyomadekot. Fejér.

Pontifex, Pápa: Pabst. Illyés. Isten rendeléséből egy pápai fejedelemnek kellett lenni. Pázmán Pred.

Popularis. Márton István a köznépi névvel fejezi ki. De az *i* képző csak az üdörül és a helyrül formál a Magyarbau helyes adjectivumokat; a többi a barbarismusok, azaz, a deákmaimozsok közé tartozik, és nyelvünkben irgalmatlanul kisír. A Fordítók, tudni illik, könnyen veszik a mi nyelvünknek ügyét, mikor a fordításban meghevülnek 's azt gondolják, hogy, mivel ők azon szempillantásban az új Magyar szószöveget megértik, a Deák olvasó is azonnal elérte. Miért nem tanuljuk meg először anyanyelvünknek nemzetiségeit, avagy idiotismusait a syntaxisból? — Meglátánk itt, hogy mink a való képzővel gyönyörűen kifejtjük azokat, a miket ők gondatlanságból az *i* képzővel naggyából jelentenek. Márton Istvánnak ezen szavait: *A' köznépi erkölestudományra világos érthetőség kívántatik*; nem adgyuké így szobben és értelmesben elő: *A' köznépek való erkölestudományban közönséges és világos értelmesség kívántatik? A' való a Dativus után a congruentiát és destinatiót jelenti, amint az Anal. Part. II. §. 126. pag. 141. feljegyeztetik. A' felható ragaszték ra, a helyezettő ban helyett az erkölestudomány szobau nagyon természetlen, úgy, hogy még a Logica is sérti. A' megérthetőség pedig olly szózfálhasogató szorgalommal keresett halzontalan*

különösség, mint a Deákban a claritas, vagy perspicuitas helyett az intelligibilitas volna. Hát vallyon tudományokat sem tanulni, sem tanítani nem lehet talán szózförnyetekből álló nyelv nélkül?

Populus, község: gemineß Volk. Pázm. Hod. És ugyanott köz népnek is mondgya; mind a' kettő szokott és értelmes.

Porisma, corollarium, folyadék: ein Beweis aus dem Vorgehenden. Fejér.

Portare, viselni: tragen. A' mi Urunk a' bünösök' sebet viselven. Pázm. Pred.

Portentosum, az Aestheticában szórnetyes: wunderbarlich. Lásd Mirabilis.

Portio aequalis, egyenlő rész: gleiche Theil. Pázm. Predik.

Positio, realitas logica, észügyelő valóság: eine logische Wirklichkeit. Fejérrtel tevés, valóság gondolomképp'.

Positive, téteményesen: positiv. Allitásképen. Márton Istv. Lásd Negative alatt.

Positivus, a, um, téteményes, vagy a' törvényekről szerzett, positiv. — Positivum iudicium, tévő ítélet. Fejér.

Possessio, birtok: Besitz. Szilágyi.

Possessor, birtokos: Besitzer. — Bonae fidei: ártatlan.

Possibilis, lehetó. Márton István. Jó Magyar szó ugyan, de jóságával a' lehetséges szót, módosít, fel nem müllyá.

Possibilitas, lehetőség: Möglichkeit. 1) Formája az ellenkezetlen (problematicus) ítéletnek; két észfogás' egybekötésének gondolhatósága. 2) A' megfelelő tiszta categoria, avagy az ellenkezetlen ílclet' gondolás formá-

jának általlyában a' szemlélések-
re, vagy valamely tárgyra va-
ló ügyelése. 3) *Megérzékenyít-
ve* a' lehetőség annyi, mint a'
categorianak érzékeny szemlélé-
sekre való ügyelése; megegye-
zése valamely ézfogásnak az
üdü' érzékeny szemlélésének kö-
zönséges formájával. A' *lehetet-
lenség ellenben* annyi, mint a'
megnemeggyezés, az ellenkezés
e' formával. Lehetséges tehát va-
lami a) ézfudományos, tisztá,
feltagoló értelemben, mikor a'
gondolat, az ézfogás magában
semmi ellenkezést nem foglal.
Ézfudományosan, vagy ézfü-
gyelőleg lehetetlen pedig az el-
lenkező, a' gondolhatatlan, a'
tagadó semmi, avagy valótlan-
ság (nihil negativum, Unding).
b) Lehetséges tovább valami va-
lóságos öfzveköto (realis synthe-
ticus) értelemben, mikor a' gon-
dolatnak megfelelő, és tölle kü-
lömböző tárgynak létsége lehet-
séges; mikor az ézfogásnak
tárgyügyelő valósága (realitássa)
van. Ide tartozik a' tapasztalás-
haladó boleselkedésügyelő (me-
taphysicus transcendentalis) ér-
telemben vett lehetséges, mikor
a' tárgy magában, a' mi szem-
lélő tehetségünknek tekintete
nélkül lehetséges. Errül mink
ítéletet nem ejthetünk, és így
az ézfogást az ilyen lehetőség-
rül, vagy lehetetlenségéről meg-
nem valóságosíthatjuk. Ide tar-
tozik a' természettudományos,
éreményes, szemléelő értelemben
vett lehetséges is; mikor vala-
mi a' mi érzékenységünknek és
értelmünknek tárgya lehet, és
így mind gondoltathatik, mind
szemléltethetik. A' lehetetlen az,
a' mi értő tehetségünknek rend-
tartása szerint a' tapasztalásnak
tárgya nem lehet. E' lehetőség,

vagy lehetetlenség attúl függ,
ha az említett tárgy szemlé-
lésünkkel, az üdünek formá-
jával megegyezé, vagy sem?
Ide tartozik végtére a' gyakor-
lásügyelő erkölcsi lehetséges is,
a' mi tudni illik a' gyakorlásü-
gyelő ézfnek formájával nem el-
lenkezik, és a' mit mink elze-
sen akarhatunk. Ennek ellenke-
zője az erkölcsi lehetetlen. Min-
denik lehetségnél megkülömböz-
tettyük annak formáját, a'
gondolás' formáját, és a' talp-
ízert (a' materiát); azt tudni il-
lik, a' mi lehetségesnek gon-
doltatik, a' lehetségesnek dátu-
mait, adományait. — A' ter-
mészeti állapotok' *lehetsége*
annyira nem terjed. *Gánózi.*
Melly kérdésben, főképen az
esküvés' megtartásának testi 's
erkölcsi *lehetőséget* kell visgá-
lás alá vonnunk. *Márton Istv.*
Az ő a' *lehetőség* szóban termé-
szetlen és felesleg való. — Possi-
bilitas logica: *gondolhatóság.*

Posteri, maradékok: Nach-
fömmlinge. *Pázm. Pred.*

Posterior. utóbbik: der hint-
nach steht. A posteriori, a priori:
e' nevezetek nem az üdüöt ille-
lik, hanem a' forrást, mellyből
ösmereteink származnak. Min-
denik ézfképzet (*repraesentatio,*
Darstellung), mindenik ösmeret
(*Cognitio,* Erkenntniß) a poste-
riori vau, mihelyt nem magá-
ban a' léleknek eredeti tehetsé-
gében, hanem ennek más kívül-
rül vett módolásaiban (*modifi-
cációban*) fundáltatik. Az ilyen
ézfképzetek és ösmeretek *érze-
ményeseknek* (*empiricae*) ne-
veztetnek. Minden lehetséges
emberi ösmeretnek talpízerét az
erzés, az *éremény* adgya, és
e' tekintetben mindenik ösme-
ret méltán is nevezetik *érze-*

ményesnek (empiricának) és így a posteriori *származottnak*; úmde amaz egybekötésnek mód-gya, melly által e' talpszerebül ítélet, vagy gondolat támad, kétféle lehet; mivel a' léleknek eredeti képzéstörvényei által határozthatik meg, vagy az észrevételben az érzéseknek egy-üdössége, vagy eseti folyamata által. Ezen utolsó esetben az ösmeret a posteriori *származottnak* neveztetik. Péld. okáért Ezen észfogás *arany*, és ezen ítélet: *a' víz a' hidegnek bizonyos garádicsa által jéggé válik*, a posteriori származnak. Ezen ítéletekben vizontag: *mindenik változás, mindenik mozgás folytonfolyvást meggyégbe*, a' talpszere ugyan, úgy-mint a' változásnak és a' mozgásnak érzékszervei (*repraesentatioi, Vorstellungen*) a posteriori adatik; de egybekötése a' *folytonfolyásnak (continuitásnak)* észfogásával a' mi érzékeny szemlélő tehetségünknek mivolti törvényétől függ; mire nézve ezen ítéletek a priori *származott* ítéleteknek mondának. Ezekből látni, hogy a priori Magyarul annyi, mint érzésből, tapasztalásból származó rövidebben *érzésbeli*, és még világosabban *tapasztalásbeli*: a priori pedig annyi, mint *önnon magunkból származó*, és legértelmesebben *tapasztaláselőző*, adverbialiter mind a' kettővel inígy élhetünk: tapasztalólag, tapasztaláselőzőleg. Lásd *Prior*. — *Cognitio a posteriori*: után való esmeret. *Fejer*. De a' *tapasztalásbeli ösmeret* értelmesebb és jobb. — *Demonstratio a posteriori*: utóbbról való megmutatás. *Ugyanaz*. De itt is jobb a' *tapasztalásbeli*. Em-

ber Pál az *utóbbról* névvel él: az örökké tartó lélek az, melly (a' ki) a' mint (a posteriori) *utóbbról* a' léleknek atyától való egyszeri teremtetése után gondolatván, örökké való.

Posterius, utóiban. *Pázm. Hod.* De e' helyett az *azután, végtére, utóbb*: nachdem, nachher, szokottabbak.

Posteritas, maradék: Nachkommenchaft. *Medgyesinél* utó-sóság.

Postponere, hátra tenni: nachsetzen. *Pázmánánál* hátra vetni. *Predik.*

Postpositio, névhatározó a' Grammaticában: Nachsetzung.

Postulatum, kéremény: Ein geistlicher Satz, Forderung, Postulat. 1) A' Mathematicában a' *kéremény* annyi, mint ama' gyakorlásigyelő mondás, melly a' cselekvést, a' téteményt kifejezi, melly által valamelly észfogás, péld. ok. a' körnek (*circulusnak*) észfogása megalkozoltetik, és amaz *íszvekötes (synthesis)* melly által ezen észfogásnak tárgya adatik. Lehetőségét kéri, kívánnya tudni illik egy olyan cselekedetnek, mellynek tárgyát tapasztaláselőzőleg (*a priori*) és elmenygelőleg (*theoretice*) érzékényszerítő bizonyossággal (*cum certitudine apodictica*) lehetségesnek ösmeretük. 2) Nemelly új Filozofusoknál a' *kéremény* annyi, mint tárgyügylőleg íszveköti ítélet (*objective syntheticum iudicium*), melly minden bizonyítás nélkül nyilvánvaló (*evidens*). Az ilyeneket a' Filozofiában meg nem kell szenvedni. 3) Az észnek elmélkedő eriticájában a' *kéremény* annyi, mint egy íszveköti ítélet, melly által a' tárgynak észfogásában semmi sem kötte-

tik öfzve, hanem e' helyett a' tárgy az ösmerő teljességgel függettetik egybe úgy, hogy ezáltal valamelly új élfzögös támadgyon, péld. ok. a' lehetőségnek élfzögása. 4.) A' tiszta gyakorlásügyelő észnek kéremennyei elmeügyelő (*theoreticus*), elmélkedőleg megmutathatatlan (*speculative indemonstrabilis*); de az észnek tiszta gyakorlásügyelő törvényével szükségképen egybekötött állítások; élmeügyelő előretételek szükséges gyakorlásügyelő szándékból, az észnek egygyáltallyában szükséges insége miatt.

Potator, boriszák: *Saufser*. Pázmán Hodég.

Potentia, erőszak: *Gewalt*. Ez olly hatalom, melly még más hatalommal bírónak ellenkezését is meggyózi, meghaladgya. Hatalom Pázm. Hod. Ugyanott *hatalmasságnak* is mondgya: az emberek' szivenn olly győzedelmes hatalmassága van a' szent Írásnak. — A' kívánság, melly cselekedhető erő. Monolzlai. Itt jobb a' Tehetség. — *Potentia absoluta*, olly hatalom melly a' természet határához nem köteleztetett. Pázmán Hod. Miért nem egy szóval, *határratlan*? — *Potentia divina*, az *Isteni hatalom*. Pázm. Pred. — *Potentia creandi*, *teremtésre való hatalom*. Pázmán Pred. — *Potentiae principium*, lásd *Principium*.

Potentiale verbum, tehetős ige.

Potentialiter, hathatólag: *gewaltthätig*. Lásd *Infinitum*.

Potestas. hatalom: *Macht*. Olly tehetség melly nagy akadályokat meghír. Pázm. Hod. — *Potestas Ordinis*, a' papi rendnek; *jurisdictionis*, az egyházi gond-

viselésnek hatalma. Veresmarthy. *Ketféle pedig az a' hatalom, t. i. az egyházi rendnek, és a' jurisdictionnak, vagy a' törvényszolgáltatásnak hatalma*. Gánótz. Ez ugyan jobban kifejezi a' Deáknak, értelmét, mint *Veresmarthy* mondása; de még ennél is a' *Rendhatalom és birohatalom* magyarrabb. — *Potestas dimittendi peccata, bünök' bocsánattyára* (való) *Isteni hatalom*. Pázm. Pred. — *Potestas legislativa, törvényhozó hatalom*. — *Executiva, végrehajtó*. — *Judicaria, biroi hatalom*. Szilágyi. *Birohatalom* helyesebb. — *Potestas patria, atyaihatalom*. Szilágyi. — *Potestas suprema, főhatalom*. Ugyanaz.

Practica ratio, gyakorlásügyelő ész: die practische Vernunft.

Practice, gyakorlólag: *practisch*.

Practicus, a, um, gyakorlásügyelő: *practisch*. Lehet azonban a' következő nevekkel is váltolag élni: *gyakorlásbéli, gyakorlati, gyakorlászhoz tartozó*. Lásd azonkívül *Pathologicus* alatt. *Gyakorlásügyelőnek* neveztetik az, a' mi a' szabadságtól, az öntehetségű vágyó erőtől függ, vagy erre mint talpok, mint következés 's a' t. ügyel. *Gyakorlásügyelő állítások* tulajdon értelemben azok, mellyek magát az akaratnak határozását illetik. Így nevezetnek kölcsönözött értelemben (*improprie, uneigentlich*) amaz elmeügyelő (*theoreticus*) itéletek is, mellyek az ollyan cselekedetet sejezik ki, melly által valamelly okozat (*effectus, Wirkung*) lehetséges lesz; de ezeket jobb *mesterségeseknek (technicus)* nevezni. *Tárgyilletőleg gyakorlásügyelő, (objective practi-*

ca. objectivpractis) az ész, a mennyire magában gyakorlásügyelő törvényeket foglal; *valóilletőleg gyakorlásügyelő* pedig (*subjective practica*, *subjectivpractis*), a mennyire a törvényeknek erőt szerez a tökélléseknek megelőkzésére. Ha a Filozofiának a theoreticára és a practicára való felosztását tárgyügyletolog (*objective*) vesszük, a theoretica annyi, mint az ösmeretek reguláinak, a practica pedig annyi, mint szabad magunkviselésünk reguláinak tudományja. Ebből kitetlik, mellesleg szólván, az is, hogy a theoreticum *elmeügyelőnek*, a practicum pedig *gyakorlásügyelőnek* nem helytelenül nevezetik. Ha pedig a Filozofiának imént említett felosztását csak hatzonvételeire nézve tekintjük, akkor az ösmeretek *elmeügyelők* (*theoreticae*), a mennyire a tárgy észfogásának talpokül szolgálnak; *gyakorlásügyelők* pedig (*practicae*), a mennyire talpokül szolgálnak. Szolgálhatnak, vagy szolgálniok kellene arra, hogy a tárgynak ösmerete szabad cselekedetek által végre hajtasson, tellyesíttessen. Amazok a tárgynak megítélését, ez pedig megelőkzését, vagy a vele való bánást illetik. Végére *gyakorlásügyelőnek* nevezetik az ösmeret akkor is, mikor a tárgyával való bánásnál, vagy bánás által támad; *elmeügyelőnek* pedig, mikor azt magunknak tapasztaláselőzőleg, vagy a csupa oktatás, tanulás által szerezzük, a nélkül hogy tárgyával bánnyunk. Innen támad azután a különbség, melyet péld. ok. az *elmeledő*, és a *gyakorló* gazda között teszünk; melly belzéd mód minden bi-

zonnyal ama tapasztalásból támadt, hogy sok ösmeret csak akkor lehet *kiváltképek* gyakorlásügyelő, ha tárgyával magunk is bánunk.

Practicum, cselekvő: theoreticum. *szemlélődő* Sárvári Pál. A' *cselekvő*, factitivum; a' *szemlélődő* rollz formátió, és inkább az *intuitivum* értelméhez szit, mint sem a' *theoreticum*éhoz. A' *practicum* igazán Magyarul *gyakorlásügyelő*, *gyakorlásillető*, a' *theoreticum* pedig *elmeügyelő*. Fejéjnél *tetetés*, melly a' *positivum*nak betű szerint való fordítása. — *Practicum* *judicium*, *tetető ítelet*. Fejér. *Gyakorlásügyelő* a' helyes Magyar kifejezés.

Praecedentia, elsőség: *Forzug*, Szilágyi.

Praecedere, *Krisztus Urunkot és cselekedetét sok példák előlvettek*. Mon. *Előlvenni* szokatlan és értelmetlen *előlvenni* helyett, és még ez is csak annyi, mint *vornehm*, *aggredi*, *apprehendere*. Itt az *előzni*, *vor*geben leghelyesebb.

Praecellere, *übertreffen*. *Az okatlan állatok érzékenységek erejével sokfelelepek megelőzőnek bennünköt*. Pázmán Predik. — *Praecellere cacteros*, *egyebeket megelőzni*.

Praeceptum, *imperativum*, parancsolat: *Übrot*. Így nevezetik az olyan törvény, melly az akaratot kényszeríti, vagy legalább az olyan akaratot ügyeli, melly saját valójának alkotmányja (*constitutio*, *Einrichtung*) szerint a' törvényt nem szükségképen tellyesíti, mivel érzékenyen érdekelletik. A' parancsolat tehát í) általlyában annyi, mint *tárgyillető*, *gyakorlásügyelő törvény* (*lex objectiva*

practica, eiu objectivus practicus (Sicis). 2) Határozottabb értelemben annyi, mint az imént említett törvénynek formulája, melly által ez, a' cselekedeteknek kényfzerítő zliuormértéke gyanánt olly akaratra arányoztatik, melly valóingyelőleg (*subjective*) mást akarhat, mivel nem tisztán ez, hanem a' hajlandóságoktól is lugg, a' minő az emberi. A' parancsoltt cselekedetnek tárgyügylő szüksége kétféle talpokra épülhet: a) vagy tudni illik valamelly alkura az egélfzenn kívül, a' hajlandóságának valamellyik czéllýára; és ez alkus véleményes (*conditionatus*, *hypotheticus*) parancsolat, mint péld. ok., „Ezt, vagy a, „mázt kell cselekedned, mivel „mázt valami illyest, vagy ol, „lyast akarfz. „Ez megmeg két ágra szakad. *Előfzor*. Mikor a' parancsolat rideg hajlandóságokra és önkényes czelokra épül, akkor elfzközügylő (*problematicus*), eseti lzándékú (*technicus*) parancsolatnak az alkalmasság', készség' (*dexteritas*) regulájának mondatik. (Lásd *Problematicus* és *Architectonica unitas*). Illyenek a' hadakozásnak, vagy a' költésnek regulái, mellyek nem olly regulák, hogy azokat a' katonának és a' költőnek, mint embernek a' hadakozásom és a' költésom kívül is tellyesítenie kellene. *Másodfzor*. Mikor a' parancsolat a' hajlandóságoknak egélfz sommjára, és így a' boldogságra épül, akkor *vitató* (*assertorius*), boldogságügylő (*pragmaticus*) parancsolatnak, avagy az okosság' regulájának neveztetik, mint p. o., légy mér, „tékletes, hogy egessé es le, „hess. „b) A' parancsoló cse-

lekedetnek tárgyügylő szüksége, valamelly ollyas czélra is épülhet, mellyet a' tilzta éfz maga meghatároz; és az illyen parancsolat *eredeti éfzfogásokból származó* (*categoricum*), *éfzkényfzerítő* (*apodicticum*), *tellyesen meghatározott* (*absolutum*) erkölcsi parancsolatnak az erkölcsösség' (*moralitas* Citti lifteit) parancsolattyának mondatik. Csak az illyen parancsolatnak lehet divatty minden éfzes valónak akarattyánál, mivel *autonomicum*, azaz, öntörvényfzerzéséhez tartozik; a' *véleményes* (*hypothetica*) parancsolatok ellenben *heteronomicáb*, azaz, idegen törvényfzerzéshez tartoznak. Pázmánál *hagyás*: Az Isten' hagyásából prédikállott, úgymond Hodeg. És ugyanott: Méltó szent Jakab' *hagyását követnünk*. — *Praeceptum vetans*: *tilalmazó parancsolat*. Illyés. — *Praeceptum negativum*: *tiltó parancsolat*. Pázmán.

Praecessor. Eleje. Pázm. Predik. Ez annyi, mint *rei alicuius initium*; *előző*, *előmenő* jobb: *Vorgänger*.

Praecipere. *Azt hadgya* (haggya), *hogy valamikor ifznak, az Úr' emlékezetere cselekedgyék*. Pázm. Hod.

Praecipitancia, *hirtelenség*. Pázm. Hod. A' *hirtelenkedés*, mellyel *Illyés*, sőt maga is *Pázmán* másutt imigy él: *Keső; de hafzontalan es gyalázatos bánatokat hoz fejunkre a' hirtelenkedés*, jobb.

Praecipitare, properare, *übereilen*: *Ítéletét és vizsgálását nyurgalóba bocsátani*. Predik. Pázm. *Nyargalva tenni*, vagy még jobban, *hirtelenkedve*.

Praecipuus, principalis. *Ügy*

derek oka, miért az ifiak illy festettek, a' szülők festettségé. Pázm. Pred. Fő oka, talpoka helyesebb Magyar-ág: Hauptursache. — Praecipuo loco, fő helyenn. Pázmán Predik.

Praecisus, a, um, pontos, pontosan meghatározott, genu. *Praecisa notio*, eles, vagy ep-penséges értelem. Fejér. Pontos értemeny sokkal értelmesebb. — *Praecisa definitio*, eppenséges meghatározás. Fejér. Úgy vélem, hogy a' pontos mivoltkor-látózás helyesebb, pünktliche **Charakterklärung**.

Praecognita és *praecognitum*. Fejérnél előismeret.

Praecursor. Előjáró. Pázmán. János meggondolá, hogy ő csak előjáró. Pred. János Krisztusnak előjáró hómestere volt. Molnár Albert. — *Praecursor Christi*, előjáró, hómester. Pázm. Pred. A' Hofmeister Magyarul udvarmester, nem pedig Hómester, annyival inkább nem előjáró. A' *praecursio* még *Ciceronál* is annyit telz, mint *elkészítés*, mikor így szöll: *praecursionem adhibent ad efficiendum*, **Worberatung**. Nem látom hát okát, miért kellene nekünk a' kétes értelmű *előjáró*, *előző*, vagy az a-lacsony rendű *Kengyelfuto*, vagy éppen e' nevetségesen megrog-gáltt *hómester* nevekhez folyamodnunk, mikor kereltető szent Jánost Krisztus' *ütkefzítő-jének*, vagy *ütelőzőjének*, vagy legméltábban *hirdetőjének* nevezhetjük.

Praeda. Lásd *Wagnert*. **Beute**, **Raub**. Hogy könnyebben *martalekot* tehessen a' hivekben. Monofzlai.

Praedari, tolvajolni: rauben. Pázmán Predik.

Praedestinatio. Az Isten választása. Pázm. Hod. Az Istennek öröktől (fogva) való választásánál ekképen értett (a' Deák sensit helyett; és a' vélekedett helyett). Ugyanaz. Ember Pálnál *elválasztás*; és *eleve való elrendeles*. Az *elválasztás separatio*; az *eleve*, *előre* helyett *termézetlen*, *sőt rosz szó*; az *elrendeles ordinatio*. A' *Confessióban* is *elrendelés*. Ezt követi *Illyés* a' következő mondasában: *elrendelés az örök életre*. *Lethenyei elválasztásnak* mondgya; a' *mint* (ammint) *ez megtelzék* (kitetelzik) *a' megigazulásrul*, *es az elválasztásrul való articulásokbul*. Vallyon nem volnaé mind ezek helyett értelmesebb az *előválasztás*? **Worberstimmung**.

Praedestinati. Választottak. **Telegdi** Ez csak annyi, mint *electi*; *előválasztottak* jobban kifejezi a' Deák értelmét.

Praedeterminismus. Az *előhatározásnak vitatása*. Ez azt tanította, hogy valamennyi önkényes cselekedeteknek, mint eseteknek, határozó okait az *előre ment*, avagy *el múltt* időben kell keresni, melly már azzal együtt, a' mit magában foglal, hatalmunkban nincsen.

Praedicabilia rationis purae. A' *tiszta észnek állitmannyai*. Lásd *Conceptus*.

Praedicamentum. *Allíthatóság*, a' mit sokakrúl lehet mondani. **Prädicament**, was von Dingen kann gesaat werden. 2) A' nemeknek, és selegezeteknek rendgye, melly a' legfőbb nemtől kezdődik; *nemrend*, *sajrend*. Die Ordnung der Geschlechter und Arten, die von dem höchsten Geschlecht an gemacht werden.

Praedictatum, seu Accidens, állítmány: Bestimmung. Nevezetük jegynek is. Lásd *Accidens* és *Nota*. — Fejéknél mondatvány, melly a' Magyarban nagyon helytelen szó.

Praedicere, jövendőlni: weissagen. Két dolgot jöventettek a' Pröphéták. *Monozlai*. A' jövenleni helytelen és törvénytelen ige.

Praeeminentia (per), méltóztatólag: durch Vorzug.

Praeemtionis jus, elsőség a' vételben, *Szilágyi*. Vorrecht im Kaufen.

Praeficere, valakinek elejébe rendelni valamit: Vorsetzen. Legeltessek a' nyáját, mellynek eleibe (elejébe) rendeltettek. Pázm. Hod. Lásd *Hagnert*.

Praefigurare: Vorbilden. Az átok ala vettelett (vetett) állatok példázván azt, a' ki miérettünk átokká lett. *Ember Pál*. Mivel ezek Krisztus Urunkot példázta (a' Pröféták). Pázm. Pred.

Praefiguratus, példáztatott: der Vorbildete. Homályok által példáztatott *Udvözítő*. Pázm. Hod. A' példázott elegendő; mivel szenvedő értelme van.

Praefixum, előzőcska: Vorhangsbüch, a' Gramm.

Praeformatio, előformálás, vagy előbbformálás. Tudomány-épülete a' ridegítő (individialis) előformálásnak, avagy theoriája a' kifejtődésnek (evolutionis) és beborításnak (involutionis), mindenik gépelyes (organicus) valót, mellyet más hasonló való nemzett, csupa nevedéknek (eductumnak) néz. A' nemítő, vagy nembéli előformálás pedig annyi, mint *epigenesis*, azaz, *gyarapodás*. Ezen esetben a' nemzett való a' nemzőnek *termesztése* (produ-

ctuma). A' tiszta élz' praeformatiojának systemájáról lásd *Epigenesis*.

Praegnans, terhes: schwanger. Ebben sok hamissággal *nehézes* 's a' t. Tévélgyéssel *terhes hitek*. Pázm. Hod.

Praejudicium, előítélet: Vorurtheil. Annyi, mint a' szenvedő (*passiva*) élzre, az élznek heteronomiájára, idegen törvényszerzésre való hajlandóság. Maximája, sarkregulája az előítéletlen gondolkodásmodnak az, hogy *maga gondolkodgjon*. Sok megrögzött *előíteletek* uralkodnak rajtunk. *Verssegny*.

Praemiorum distributio, jutalomoztatás: Geschenk- & Vertheilung. Eljő vilzontag érdemek szerint való *jutalomoztatásra*.

Praemissae, elétételek. *Fejér*. Lásd *Antecedens*.

Praenotiones, előismeretek. *Fejér*. A' *notio*, *értelmeny*; tehát a' *praenotio*, *előertelmeny*, *Vorerkennntnis*.

Praepositio, névhatározó: a' Némelben *Vorsetzung*.

Praepostere, fonákul, vilzszájáról: verkehrt.

Praerogativa. Pázmán *maradeknak* nevezi, így szölván: egyebek felett való *maradek*. De ez inkább annyi, mint *Residuum*. *Mások felett való jus*. *Szilágyi*. E' jó Magyar kifejezés; de az *elsőség*: *Vorzug* talán még jobb, mivel rövidebb.

Praescientia, előre való tudás, előrelátás: *Vorwissen*. *Ember Pálnál eleve való tudás; eleve ismeret*. De az *eleve, előre* helyett alkalmassint nyomtatá-béli hiba.

Praescire, előre tudni: *Vorwissen*. Lásd *Hagnert*. Az Isten azt *eleve tudta*. *Molnár Albert*. Az *eleve* szónak helytelenségét

melly csak egyedül nyomtatás-béli hiba által támadhatott lásd *Antecessum* alatt.

Praescritus, előre tudott: Borschreiben. Eleve tudatott, úgymond *Imber Pál*. Mind a' két szó helytelen.

Praescribere, szabni, p. o. bójtót, rendet: vorschreiben. *Pázmán Hod.*

Praescriptio, szabás: Borschreibung. Az üdönök hosszú határozása. Confessio. A' határozás annyi, mint *Determinatio*.

Praescriptum, hagyomány: Borschrift. Annyi, mint gyakorlásügyelő regula tágas értelemben, akár azután tellyesen, akár csak hasonlítólág közönséges törvény legyen.

Praesens, jelenvaló: gegenwärtig. Lásd *Wagnert*. A' hűtnek (*hitnek*) olly hosszú keze vagyon, hogy a' távul és reménység alatt való dolgokat is jelenvelökká teszi. *Lethenyei*.

Praesentia, jelenlét: Gegenwart. Tagadta a' Krisztus' testének jelenlétét a' Sacramentomban. *Pázm. Hod.* Itt az articulus a' *Krisztus'* előtt, valamint *Testenek* előtt is szükségtelen. Lásd *Analyt. Part. II. pag. 6. §. 6. és pag. 13. §. 15.* Sohult (sehol) illyen értelmű szókkal Krisztus' Testének és Vérének jelenlétét nem vallya a' *Helvetica Confessione* az Úr' vacsorájáról írott (irt) XXXI. articulussa. *Lethenyei*. Jelenlétnek mondgya *Gánótzsi*, és ez éppen olly jó szó, mint a' *jelenlét*, csak hogy ez rövidebb.

— *Praesentia realis*: Krisztus' igéit létel szerint való *jelenvoltarúl* kell érteni. *Telegdi*. *Realis*. *Gánótzsinál* *valóságos*, és e' jól van mondva. — *Vera*: igaz. *Substantialis*: *voltaképen*

való. Hogy Krisztusnak teste a' kenyér' ízine alatt igazán, *valóságosan és voltaképen* jelen van, taníttya az *Auyalzentegyház. Gánótzsi*.

Praeservare, bewahren. *Tudatlanságtól mentegettek*. *Pázmán Pred. Tudatlanság által.*

Praeservativum, Bewahrungsmittel. Az első mentő, a' másíkok pedig orvoslo ellenjzerek. *Fejér*.

Praestabilismus. A' *fajzfengevitálás*. A' nemzésnek ezen tudományépülete szerint, a' világnak legfőbb oka első alkotmányiba zárta a' nemzésre való készséget, a' *fajzfengét*, melly által a' gépelyes (*organicum*) való magához hasonlót termeszt.

Praestatio, Szolgálat. Szilágyi. A' *szolgálat*tel. *Gewährung*, jobb volna talán, mivel a' *szolgálat* csak *servitium*. *Szilágyinál* *tellyesítés* is, melly annyi, mint *impletio*.

Praestigiae, affuciae, Blendwerk, Charlatanerie: tündérség. *Fejér*. De e' helyett jobb a' *szemfenyvesztés*, mellyel *Illyes* él.

Praestigium, ördögi mesterség, varázslás: *Sauberen, Blendung*. *Pázmán*.

Praesumptio. Lásd *Wagnert*. *Isten' irgalmasságában* (való) *vakmerő bizodalom*. *Illyés*. *Másutt magameghittségnek* mondgya. *Gánótzinál* *vakmerő bizakodás*; de ez mind csak annyi, mint *temeraria confidentia*. *Gyanítás*, vagy *előgyanítás* (mint *előitelet*) *Bermuthung, Präsumtion*.

Praesumptus, a, um, gyanított, előgyanított: *veraus vermuhet*.

Praesumptus, feltehető, Szilágyi. Ezt nem értem.

Praesupponere, előbb tenni, *veraus setzen*. *Elöre feltenni* is

helyes, és jól kifejezi a' Deákot.

Praesuppositio, előbbtétel, előretétel, előtétel. (mint *előítélet*): *Voraussetzung*.

Praetendentes duplicis speciei, utraqueistae, kétszíneselek, kétszínítatók: *zweideutig*. Pázmán Hod. Az utóbbik helyesebb.

Praeter. Lásd *Wagnert*. — A' *hostis fidei* alatt van Monofz-lainak egy mondása, mellyben a' *praeter* a' *tobb* pronomennel helytelenül fejeztetik ki *kivül* helyett. — *Praeter* legem, törvény kívül. Illyés. *Torvenyenn kívül* törvényesebb

Praeterire. Lásd *Wagnert*. Elmülni: *übergeben*. *Az újítok könnyen akarván elmülni e' bizonyosság meliül, azt mondgyák*. Pázm. Pred. A' *praetero* igének, mikor *activum* ezen értelmei vannak: *elmellőzni, elhagyni, elkerülni, felmülni, felhaladni*: mikor *pedig* *neutrum*, annyit tesz, mint *elmülni*. Pázmán' mondasában *neutraliter* az *elosontani*, *active* pedig *elmellőzni e' bizonyosgot* természetesebb volna. *Ugyanannal mulatni: halgatással zissának szokásának hitelo ninmulattyak (el) és siketségre (suketséggel) veszik a' szemrehányást*. Hod. Itt is jobb az *elmellőzni*.

Praetexere. Lásd *Wagnert*. *Nem Isten' követségével szinesiti dolgát az Antichristus*. Pázm. Hod. *Berwenden*.

Praetextus, urügy (üres ügy) nem olly járatos mint *szinfo-gás*: *Berwand, A tudosság' ürügyével soha egyházi tisztelkebe magok könnyen nem kaptak*. Pázmán Hodeg.

Praeveniens, előző: *Vorkommert*. Pázmán Predik.

Praeveniri, előztetni: *über-treffen werden*. Pázmán Predik.

Praeventio, megelőzés: *das Uebertreffen*. Szilágyi.

Praevisio, elveve ellátás. Em-ber Pál. A' régiek nagyon szerették az *eleve* szó, noha bizonyos, hogy törvényes szóformálás által az *elő* gyökérből nem származhatott. Én azt tartom, hogy az *elő* szóból nyomtatásbéli hibák által támadt. Helyette az *előrelátás* törvényesebb, *Bersichtung*.

Pragmaticus, a, um, boldogságüggyelő: *pragmatisch*. A' mi a' boldogságnak előmozdítására czéloz. Lásd *Lex*.

Pravitas animi, gonofzság: *Recht*. Annyi, mint törvény-szerű cselekedetekre való hajlandóság. Ez kétféle, úgy mint: 1) a' *vadságnak gonofzságai*, melyek a' természetnek czellyaitul legmészebb távoznak; a' *barom gonofzságok*; azután 2) az *áll-culturának gonofzságai*, melyek olly természetlenek és na-gyok, hogy az *ördögi gonofzságoknak* nevét méltán viselik.

Praxis, gyakorlás: *Übung*. *Ha az Anyazentegyház' prag-zissának szokásának hitelo nin-csen*. Pázmán.

Precari, preces fundere, orare, könyörögni, imádkozni: *beten*. Ez által az Istennek azt nyilatkoztattuk ki, a' mit kívánunk, jollehet belső kívánásinkot a' nélkül is tudgya. Erkölcsei érzeményeinket üdvösesen megeleveníti, ha ama' *lélek* nélkül nem szükölködünk, mellynek minden foglalatosságinkban uralkodnia kell, tudni illik, hogy az Istennek tessünk. *Hilben*, vagy *hittel* könyörögni annyi, mint a' *könyörgést* meghallgathatonak bizodalmasan tartani.

Premere. Lásd *Wagnert*.

Ezzel az sarkaltatik (premiatur), a' ki imígyen szoll: *Sacrificium est ceremonia*. Pázmán Hodeg.

Presbyteratus, papság: *Præsterthum*. Illyés.

Pressio, nyomás: *Druck*. Lásd *Contactus*.

Pretium, ár: *Preis*. Lásd *Bonum* és *Wagnert* is. Böcs. *Csere*. — *Pretii majoris*, *gravioris*, *dignioris*, *auctoritatis majoris*. *Nem is kisebbedik, hanem böcsületesebb az igaz tudomány, ha mások is azont taníttyak*. Pázm. Pred. *Böcsösebb*, mert a' böcsületesebb annyi, mint *humanior*.

Primatus, elsőség: *Primat*. 1) Általában annyi, mint valaminek elsősege, mellyel a' többi vele egybekötött dolgokat felmúllyá, a' közöttök való öszvelüggést meghatározza 's mindnyájokat maga alá veti. 2) Gyakorkörlásügycelő értelemben amaz elsőség, mellyel az egyik élesztélzés (*adnatus rationis*, *Interesse*) a' másikat megelőzi, és ezt tehetősen maga alá rendeli. Illy elsőséggel elözi meg a' gyakorkörlásügycelő éfz az elmélkedőt, azaz, az éfznek gyakorkörlásillető czéllyai megelőzik a' csupa elmélkedő éfznek szándékait. — Péterre lelki bizodalmat, főseget bizott Krisztus. Pázm. Hod. — *Primatus*, *principatus*: A' Római Egyházban az Apostoli széeknek *fejedelemsége* megmaradt. *Monofzlai*. — *Primatus Pontificis*: a' Pápának elsősege. Gánótz.

Primitiae, zsfenge p. o. gyümölcs. Pázmán. *Kerefténység* zsfengéje. Ugyanaz. A' zsfenge annyi, mint *germen*: *Erstling*.

Primo omnium, legelől: am allcresten. Pázmán Predik.

Primogenitura, *Erstgeburt*, *Esau* egy fazék lensésen eladá előfzületésének felségesb méltóságát. Pázm. Pred. *Előfzületőség*, mellyel *Ember Pál* él, jobb.

Primogenitus, *erstgeboren*. *Mint első fzületöttét szokta siratni az edes anya* Pázm. Pred.

Primordium, kezdet: *Anfang*. Ez annyi, mint az olyan üdó után való lét, mellyben valami még nem volt. Ezen ézfogásnak, csak az olyan érzékeny világban van némünémü értelme, melly üdó nélkül nem fzükölködik.

Primus motor, az első indító: der erste Bewegter. Így nevezték a' Régiek a' világ' mozgásának kütlejét.

Princeps. Lásd *Wagnert*. *Szilágyinál fő* melly annyi, mint *caput*.

Principalis. Lásd *Wagnert*. A' nemtudás meg nem ment a' derék fundamentomokban. *Veresmarthy*.

Principatus. Lásd *Wagnert*. *Vállain* (vállainn) vagyon *fejedelemsége*. Molnár Albert. Némétül *Sürstentbum*.

Principium. Lásd *Wagnert*. *Talpigazság*, *sarkigazság*, némellykor *talpállitás*, *sarkállitás*, némellykor *talpok*, *sarkok*, némellykor *külfő*, *forrás* (*Grundwahrheit* oder *Grund*, manchmal *Grundfah*, manchmal *Grundursache* oder *Grund*, manchmal *Ursprung*, *Quelle*. A) A' *talpigazság*, *sarkigazság*; 1) *viszonyos* értelemben (*relative*) annyit tesz, mint *hasonlító talpigazság* (*principium comparativum*). Illyen az ösmeretnek akármellyike, mihelyt azzal az okoskodásban *fő állítás* gyanánt élhetünk; (*major in syllogismo*, *Obersatz*); mindeuk közönséges

állítás mindenik itélet, mely valamely más itéletnek lehetőségét megfoghatónak teszi. Illyenek a) a tapasztalásitéletek, melyeknek közönségessége példagyűjtésen (*inductionn*) nyugszik. Péld. ok. ezen állítás: minden ember halandó, valóságos talpigazság minden rideg esetre nézve, mellyet alája szerkezettünk (*subsumálunk*). A' boldogságtudománynak regulái mind elléle gyakorlásügyelő talpigazságok. b) Illyenek tovább a' tapasztaláselőző közönséges ösmereket, akár *tiszta szemlélésből* credgyenek, mint a' mérőtudományos sarkvalóságok (*axiomata mathematica*), a' minő ez: két pont között csak egyegyenes hofszat lehet vonni; akár a' *tiszta észből*, a' lehetséges tapasztalásnak alakjából származzanak, mint péld. ok. ez: mindennek, a' mi történik, van oka. 2) *Vizonyatlan* értelemben (*absolute*) a' talpigazság, ammint magában van, annyi, mint élfogásokból öfzveköttölt ösmeret (*cognitio synthetica*, *synthetische Erkenntnis*). Ezek közül a) az *elmékedők*, *elmeügyelők* a' dolgoknak természetét csupa élfogások szerint határozzák meg, mint p. o. ez: az alkusnak lete előre teszi az alkutlanét. b) A' *gyakorlásügyelők* szabadságunknak foglatosságát tapasztaláselőző közönséges élfogások által határozzák meg. Ezek különösen *talpállításoknak*, *sarkállításoknak* (*Grundfäße*) mondatnak, melyekről alább azonnal szöllünk. Talpállításai, sarkvalóságai valamely tudománynak, vagy *bel-sők* és *honiak* (*principia domestica*), vagy *jövevények* (*peregrina*), melyek más tudó-

mányokból kölcsönöztenek, és *Lemmáknak*, *kölcsönállításoknak* neveztenek. B) *Talpállításnak*, vagy *sarkállításnak* neveztetik mindenik ösmeret, melyekből más ösmereket lehet következtetni, vagy észünkkel megfogni. Ezek általalyan két-félék, úgymint a' *hasonlítólal közönségesek*, és a' *tellyesen közönségesek*. *Először*. A' *hasonlítólal közönséges, érzeményes* (*empiricus*) *talpállítás* példagyűjtés (*inductio*) által támad, és két ágra öfzlik. 1) Az *elmeügyelő* (*theoretica*) *talpállítások*, az *érményes természet-törvények*, ammint a' tulajdon Physicában, és az érzeményes Psychológiában előadatnak. Illyen a' nehézségnek törvénye (*lex gravitatis*), vagy emez állítás: a' *mértékhaladó gyönyörűség fájdalmat okoz*. 2) A' *gyakorlásügyelő* (*practica*) *talpállítások* azok, mellyek magokban az akarathat hasonlítólal közönséges határozását foglalják, 's mellyeknek helyessége, értéke amaz érdekléseknek tapasztalásától függ, mellyekkel valamely cselekedet az érzékenységet illeti. *Masodször*. A' *tellyesen* (*absolute*) *közönséges, első*, *tapasztaláselőző talpállítások* azok, mellyek nem csak más itéleteknek talpokait foglalják magokban, hanem még magok is, más magosabb és közönségesebb ösmerekre építve nincsenek; mellyekből tehát valamennyi bizonyos nemű ösmereket megfoghatók lesznek. E' talpállításokat tárgyügyelőleg meg nem lehet bizonyítani, hanem csak *valóügyelőleg helyesíteni* (*subjective deducere*): a' mi háromféleképen történhet meg, úgy-

mint 1) A' tiszta szemlélésből, mint a' tiszta érzésügylő (*aestheticus*) itéletek, a' minők a' mérőtudományos sarkvalóságok (*axiomata mathematica*), vagy a' következő állítás: a' köz minden dolgok', mint külső jelenések' lehetőségnek az alkujá. 2) A' tiszta értelemből. Itt legfőbb talpállítása minden feltaloló (*analyticum*) itéletnek az ellenkezelnek állítása (*principium contradictionis*, *Satz des Widerspruchs*) következésével együtt, melly a' határozat-hatás' állításának nevezetik (*principium determinationis*, *Grundsatz der Bestimmbarkeit*). Azután az öszveköto' ösmeretnek talpállítása, vagy a' lehetséges szemlélésre nézve, úgy mint: „ a' szemlélésnek minden különböfélségei a' köznek és az üdönék formaügylő alkujá alá vannak vetve “; vagy a' lehetséges értelemfogásra, értelményre nézve, úgy mint: „ a' tapasztalásnak mindenik tárgya amaz alkuk alá van vetve, mellyek a' szemléléseknek ezen tárgyügylő öszveköto' egységét lehetségesnek tezik “. Mindezekből folynak azután a' tiszta észnek, a' lehetséges tapasztalásnak talpállításai, a' természetnek tiszta törvényei, a' lélektudománynak sarkállításai 's a' t. 3) A' tellyesen közönséges, első és tapasztaláselőző talpállítások meghelyesítettnek végtére a' tiszta észből is, mellyek azután az ész' talpállításainak; észfogásokból támadt öszveköto', alkuatlan ösmereteknek, szorosabb értelemben vett talpállításoknak is nevezetnek. Ezek közül némelleyek *elmeügylők* (*theoretica*), mellyeknek legfőbbike ez: „ ha van va-

lami alkus, kell valami alku-talannak is lenni “; némelleyek *tiszta gyakorlatiügylők*. Az elmeügylő tiszta elzállítások mind tapasztalhatatlanok (*transcendens*), és csak valougylő. és tárgynyomozó sarkregulák gyanánt izogálnak (*subjectivae ac regulativae maximae*). Lásd *Cognitio*. — *Principium anticipationis*. Lásd *Anticipatio*. — *Principium continuitatis*. Lásd *Anticipatio*. *Principium contradictionis*, az ellenkezetnek sarkállítása. Lásd *Principium*. *Principium determinationis*, a' határozatathatásnak állítása: der *Satz der Bestimmbarkeit*. Lásd *Principium*. *Az Urnak igaz tudománnya* (az originalis tudománnya az n végzést megduplázza) az, melly elötül fogva adatott. Monofzlai. Fejéjnélfő, melly minden tekintetben érthetetlen; *principiumnak* is nevezi. *Principium*, argumentum: Molnár Albert *fundamentum*nak mondgya; lásd a' példát *Invincibilis* alatt. — *Principia: A' Manicheusok két kezdeteket vallottak, jot és gonofzt*. *Confessio*. A' kezdet helyett jobb az *eredet*, *Ursprung*. — *Principium essendi, külfő*; regulativum, seu criterium, *ösmeretető jel*. Szilágyi. — *Principii petitio*, lásd *petitio principii*. — *Principium rerum: Fő eredet*. Verseghy. — *Principium potentiae, a' hathatóságnak kezdete*. Csere. *A' tehetségnek kútfeje biz az!* — *Principium, erkölcsi fő regula*. Sarvári Pál. — *Principium identitatis absoluta, általlyános eggyentőség' principiuma*. Fejér.

Prior, a priori. Ez anyyi, mint önön magunkból származó, és legértelmesebbben ta-

tapasztaláselőző, ammint már a *Posterior* alatt megfajtam. E' füző tudni illik a *priori* nem olly ösmeretet, vagy éfzképzetet telfz, melly a' tapasztalást az időre nézve megelőzné, mellyet bennünk lenni minden érzés nélkül tudhatnánk, melly elménkben magával a' képzítő tehetséggel mint valóságos képzet támadna, 's melly, egy szóval a' régiebb Filozófusoktól velünk született ideának, *éfzképnek* nevezetetik. E' mesterfz a *priori* olly képzeteket és ösmereteket telfz, mellyek nem éfzrevétel és érzés által tapasztalásból (*a posteriori*), nem adott tárgyak által, vagy belőlök, hanem egyenesen önnön magunkból, a' gondolkodó talpvalóból (*subjectumból*), saját értő tehetséüinkből származnak, ha mindgyárt egyébaránt ezen értő tehetséüinköt érdekeny érdeklések birják is szokott munkálkodására, és ha ennél fogva fziute az említett érdekléseknek kell is az első alkalmatosságot a' képzetekre és az ösmeretekre adni. Egy szóval *a priori* mindenik éfzképzetben és ösmeretben azt jelenti, a' mi a' képzítő valónak határozatiban, nem pedig a' tárgyagnak érdeklésében fundáltatik; a' mi tehát, nem előbb az elmébe behat, hanem a' mi belölle magából, saját tehetségéből kifejtődik. Előre telfzik mindazáltal még is valamennyien az elléle képzetek és ösmeretek a' tapasztalást, az az, a' halfonzvételnek építő szereit (*materialia*), mihelyt tudásra jutni, és tárgyakra való arányzást, ügyelést nyerni akarnak, e' nélkül az efféle képzet vagy ösmeret annyi, mint csupa semmi. A' tapasztalást

nem előzik meg, mint valóságos éfzképzetek, hanem csak mint a' lehetőségnek alkui. Egélfz tárgybeli létek (*realitások*) csupán csak a' tapasztalástól függ. Példák által a' tanítás legjobban felvilágosodik. Vanak tudni illik mi bennünk tapasztaláselőző, és így önnön magunkból származó mind *rideg*, mind *öfzvetett* éfzképzetek, ösmeretek. 1) A' *tapasztaláselőző*, *rideg* éfzképzetek azok, mellyek nem csak formájokra, hanem talpszerekre nézve is, nem a' külső tárgyak által, hanem egyenesen és egyedül csak a' képzítő talpvaló (*subjectum*) által határozatnak meg, és így e' valónak alkotmányán (*constitutio*, Einridung) fundáltatván, más éfzképzeteket is lehetségeseknek telfznek. Külső alkuktól csak annyiből függnek, a' mennyire ezek a' képzítő, avvagy előadó erőt (*vim repraesentativam*, Borstellungskraft) munkálkodásra 's ez által az öntudásra birják. A' *tapasztalásból származó* (*a posteriori*) éfzképzetek formájokra nézve a' képzítő tehetségtől függenek ugyan; de nem talpszerekre nézve; mert erre nézve a' képzítő tehetségenn kívül fekvő tárgyaktól függenek, mellyek azt különbféleképen érdeklik. Ebből könnyü átlátni azt is, hogy a' tapasztaláselőző, önnön magunkból származó (*a priori*) éfzképzetek belsőképén szükségesek; a' tapasztalásból (*a posteriori*) származók pedig belsőképén csak esetiek, mivel olly jegyeket foglalnak magokban, mellyek csak bizonyos tárgyagnak érdeklései által lehetségesek. Ide tartoznak még a' *tapasztalás-*

lőző szemlélések (*intuitiones*, Anschauungen), és a tapasztalás-előző észfogások is (*conceptus*, Begriffe). a) Szemléléseinkben az, a' mi nem az érdeklések által, hanem magának az elmének szemlélő tehetsége által, határoztatik meg, és így vagy *általában valamennyi*, vagy *legalább valamennyi külső* szemléléseinknek lehetőségéhez tartozik, *tapasztaláselőzőnek* mondatik. Így az *üdönék* szemlélése valamennyi általában, a' közé pedig valamennyi *külső* szemléléseink közé számláltatnak. — b) *Észfogásainkban* (*conceptus*, Begriffe) az előzi meg a' tapasztalást, az származik (*a priori*) önnön magunkból, a' mi gondolkodó tehetségünktől meghatároztatván, mindenik gondolatunknál szükségképen megkivántatik, mint *ok*, *magavaló*, avagy *substantia*. E' tapasztaláselőző érzékszettek, szemlélések, és észfogások *tiszták*, ha benne semmi *empiricum*, azaz, semmi *érezett*, *észrevett*, *tapasztaltt* nem találtatik, és ha az *elvondás* (*abstractio*) által minden érezhető jegyeketől megfosztatnak. Illyen a' *pufta köz*, a' benne lévő kül tárgyak nélkül; illyen az *üres üdö* a' bennetörténő változások nélkül; vagy a' *tiszta eredeti észfogások* (*categoriák*), melyekben az *összekötésnek* *pufta* formája, a' gondolás, a' gondolatnak határozott talpizere nélkül gondolatok. A' tapasztaláselőző érzékszettek, szemlélések és észfogások *vegyültek* ellenben, ha a' tapasztaláselőző érzékszettek kivül valami *érezett*, *észrevett*, *tapasztaltt* is van bennük. Így a' *testnek* észfogásában a' ter-

jedtség (*extensio*, Ausdehnung) tapasztaláselőző szemlélés; a' *magavalóság* (*substantialitas*) tapasztaláselőző észfogás; de az *áthathatalanság*, a' *mozgás*, a' *szin* mind érzeményes (*empiricus*) szemlélések, mind érzések, és így tapasztalásból (*a posteriori*) származó érzékszettek. 2) A' tapasztaláselőző *összevetett* érzékszettek, *ösmeretek*, *ítéletek* olyanok, melyeknek crede nem az észrevetelnek eseti *összevetészetül* (*associatio*) függ, hanem melyek a' gondolkodásnak változhatatlan törvényei által elegendőképen meghatározatnak. Illyenek a) először általában valamennyi feltagoló *ítéletek* (*judicia analyticalica*), melyek tudni illik az *ítélet* talpvalójának (*subjectumának*) észfogásából támadnak. Ezek tudni illik az *ítélet* *subjectumának* képzetéhez nem kivánnak valamely észrevetelt arra, hogy vele határozott *állításment* (*praedicatumot*) *össze* köthessenek; megelégedvén az ellenkezetnek sarkallításával (*principio contradictionis*), mely gondolkodásunknak első talptörvénye. Péld. ok. ezen *ítéletben*: a' *palánta gépelvezett* (*organizáltt*) *test*, a' *subjectum*nak, úgy mint a' *palántának* már előre meghatározott észfogásából, és így a' *palántának* lehetőségéből, minden új tapasztalás nélkül, meg lehet *ösmereni*, hogy *organizáltt* *test*. b) Tapasztaláselőzők az *összevetett* *ítéletek* is (*judicia synthetica*), a' dolgoknak szükséges *össze* kötéséről való *ítéletek* amaz *össze* kötésnek formája szerint, melyek tapasztaláselőzőleg *el* menekben *icskzenek*. Mind a' fel-

tagoló: mind az öfzbekötő tapasztaláselőző ítéletek, vagy *tiszták* lehetnek, vagy *vegyültek*. Tiszták akkor, ha sem a' subjectumnak a' praedicátumnal való egybekötésében, úgymint, az ítéletnek formájában, sem magában a' subjectumban és praedicátumban, úgymint az ítéletnek talpzerében, semmi *empiricum*, azaz, *érett, észrevett, tapasztaltt*, nem találta-
tik. Ilyenek a' következő ítéletek: „az ok határozza meg az okozatot; minden esetnek van oka; hét és öt tizenkettőt tesz; az egyenes hossz két pont között legrovidebb“; egy szóval a' *tiszta mérőtudomány*nak (*Mathezisnek*) valamennyi állításai. *Vegyültek* ellenben az olyanok, melyekben az észfogások, a' subjectum tudni illik és a' praedicátum, legalább részént érzeményesek, (*empiricum*), melyekben tehát legalább valami *érett, észrevett, tapasztaltt* találtatik. Ilyenek ezek: „mindenik változásnak van oka: az arany sárga érc“; és az alkalmaztatott (*applicata*, *anacranid*) *Mérőtudomány*nak állításai. Az ilyen ítéletekben az egybekötés, úgymint az ítéletnek formája, mindekor *tiszta*; de materiája, avagy talpzere érzeményes, vagy legalább érzésillető érdekléseket foglal magában. A' tapasztaláselőző ítéletek *tisztáknak* nevezetűek akkor is, mikor semmi érzeményestül (*empiricum*) nem függnek, ha mindgyárt van is valami kevés érzeményes bennük. Ilyen ez: „minden változásnak van oka“; mert jollehet a' *változásnak* képzete érzeményes, a' két észfogásnak egybefüggése még is nem a' tapasztalás

által határozatik meg. E' szorint a' *vegyülte* ítéletek az olyanok, melyek eszközetlenül a' tapasztalásból nem származnak ugyan; de némünémüképen még is tölle függenek. Ilyen ez: „e' ház öfzvedül, ha talpfalát megromtlyák“; mert itt már a' tehernek ereje a' tapasztalásból előre tudva van. — Előbből. *Fejér. Cognition a priori*, előre való esméret. Ugyanaz. — *Demonstratio a priori*, csupa észbéli, vagy előbből való megmutatás. *Fejér. Az első tapasztaláselőző ösmeret; a' másik pedig tapasztaláselőző bizonyítás.*

Prioritas, előbbség; *Verum, Medgyesi.* — *Prioritas* representationum, a' képzeteknek *előbbsége*: *Priorität der Vorstellungen*, Ez nem annyit tesz, hogy valamely képzet az időre nézve előzi meg létében a' másikat, hanem *tapasztaláselőző eredetét (a priori)* illeti, és azt jelenti, hogy a' képzet nem valamely érzés által adatott, hanem hogy eredetiképen magában az elmében van sukere. Lásd *a priori Prior* alatt.

Privantia contraria, fosztó ellenkezők. *Fejér.* Lásd ezen szavaknak értelmét bővebben meghatározva *Contrarium* alatt.

Privatim. Lásd *Wagnerban*. Ha valaki penig (pedig) büncinek terhe miatt kíván tanácsot, intést és vizsgálást *külön*. *Confessio*. Ez annyi, mint *separatim*. Pázmánnál *Pred. Magán*. Add ehhez még *magányosan, ridegen*: *sonderlich, für sich allein*.

Privatum commodum, önhaszon, önnönhaszon, vagy haszonkereset: *Eigennuß*.

Privatus, magányvaló: *ein Privat-Mensch*. Kit az Isten ma-

gánvaló jelentéssel felkészít. Pázm. Hod. Jobbnak látzik ennél a' nyilvánvalón, mellyel *Versegly* él. Lásd *Publicus*.

Privilegium. Lásd *Wagnerban*. Pázmánál *privilegium*, *felsőbb szabadság*. A' Romaiaknál a' *privilegium*, *lex privata* volt, ammint Ciceróból kitélzik, nem pedig *privatio legis*; és így *szabadságnak* mondani nem lehet, haem *különös törvénynek*. De a' *privilegiumot* a' Magyarban is megtartani legtárcsósabb. Pázmán másutt *Menedéknek* nevezi, imígy szólván: Azt tanítja Mahomet, hogy az Isten neki *menedéket* adott, hogy minden állzonnal tartóztatás nélkül bagozhasson. A' *menedék* névről lásd *Asylum*, és *Salvus conductus*. — *Privilegium*, *immunitas*: a' mennyei Jerusalemnak minden fogyatkozás nélkül való *szabadossága*. Pázm. Pred. A' minden után a' *fogyatkozások* pluralis törvénytelen; a' *szokatlanszabadosság* helyett pedig jobb lesz a' *szabadság*. — *Privilegium exemptionis*: *kivetésnek privilegiuma*. Gánóltzi. *Kivételnek* talán jobb, mivel a' *kivetés* annyi, mint *expunctio*. Azonkívül a' *vetés* név, a' *vet* igéből származik. A' *vész* igéből pedig a' *vevés*, vagy *vétel* nevek erednek. — *Privilegiales litterae*: *menedéklevel* Pázmánál mikor így szól: Mintha *menedéklevelek* volna az Isteni szolgálattól. Hodeg. *Szabadságlevel* helyesebb kifejezés.

Proba. bizonyítás: *Probe*, *Prüfung*. Kötésbe foglalván tehát *bizonyításomat*, illy formában állatom (állítom) elő a' negyedik erősséget. Hod.

Probabile, megengedhető:

mareshcimfid. Lásd *Probabilismus* a' vége felé.

Probabilis. Molnár Albertnál *hinni való*. A' *probabilis* már régen *hihető* a' Magyaroknál; a' *hinni való* annyi, mint *credibile*.

Probabilismus, látszatvitátás. Oly tanítás, melly a' puzta vélekedést, hogy valamelly cselekedet helyes lehetne, vagy, hogy helyesnek látzik, elegendőnek tartja arra, hogy e' cselekedetet végbe vigyük. A' Magyaránál a' köz beszédben a' *probabile* annyi, mint *hihető*; de én ezzel a' *credibilist* fejezem ki a' tudományos nyelvben, és így a' *probabile* ebben annyi, mint *helybenhagyható*, vagy *láfzatos*. Lásd *Verisimilitudo*.

Probare. Lásd Magyar értelmét *Wagnerban Probo* alatt. Az igazságot gyengébben *erősíteni*. Pázm. Hod. Másutt ugyan Hod. az *állatni* igével él néhánykor, mint: *Bizonyágimot*, mellyekkel a' régi igazságot *állatom*. De az *Assertio* alatt emlittem már, hogy az *állat* ige az *állit* helyett nem törvényes.

Probitas. Lásd *Wagnerban*. Pázmán *jámborságnak* mondgya a' következő mondásában: Eggy csapással nyakát *szakasztotta* (szegte) a' *jámborságnak*. Hodeg.

Problema, tétemény. *Fejér*. — *Problematicae*: Mellyet *lehetőképen* (ellenkezetlenül) igaznak fogadhatni el. *Fejér*. — *Problematicum imperatum*: *efzközügylő parancsolat*: *problematisches Imperativ*. Oly parancsolat, melly csupán csak *efzköz*, *ítat*, *modot* mutat valamely eseti *szándéknak* megelközlésére. Lásd *Praeceptum*. — *Problematicum judicium*: *Fe-*

járnél lehetséges ítélet; de az *ellenkezetlen* jobb. Ein problematischer Urtheil. Olly ítélet, melly a' gondolásnak csupán csak észillettó (*logicus*), nem pedig tárgyügylő (*objectivus*) és valósigos (*realis*) lehetőségét fejezi ki, a' nélkül, hogy magával, vagy az értő tehetséggel ellenkezzen. — Problematicus conceptus, *ellenkezetlen észfogás*: problematischer Begriff. Olly észfogás, melly magában ellenkezetet nem foglal. Egyébkép a' *problematicus*, a, um közönségesen annyi, mint *kérdékeny*, a' mi kérdés alatt van, és így még bizonyosan megválasztva nincsen.

Probus, jámbor: fromm. Pázmán Hodeg,

Procedere, Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *származni*, mikor így szól: Ezzel az Isteni természet nem *származik* mástól. És: Ezzel egybe (öszve) fér, hogy az Isteni személy mástól *származik*. Pázm. Hod. Medgyesinél is *származni*: herrühren, herstanmen.

Procella. Lásd *Wagnerban*. Mikor a' tengerenn a' *vésztlül* és *haboktól* hányattatnak. *Telegdi*. Ungestümm ꝛ. B. des Meeres.

Processio (S. Spiritus a Patre et Filio), a' Szent Léleknek az Atyától és Fiútól való *származása*. Illyés és Pázmán Hodeg. Der Ausgang des H. Geistes von dem Vater und Sohn.

Processus. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál Hod. *per*; de *pürszebb*, (*Felel*. az 57. §. 1. szak. a) b) c) a' 209. és köv. old).

Procinctus. Hétfzer süjnak (sünek) *készülöt* az Angyalok. Pázm. Pred. Rüstung.

Proclamare. Lásd *Wagner-*

ban. Az Isten az éghül *megkiáltatta*, hogy ítélet léfzen. Pázmán Hodeg. E' latinismus helyett értelmesebb a' *kihirdetni*: ausrufen.

Procurator, provisor, képebeli gondviselőnek mondgya Pázm. Pred. De a' *gondviselő* Berwalter, Berpfleger, maga is elég.

Procus. Lásd *Wagnert*. Kéző, leányzó: Werber, Freyer.

Prodigalitas, tékozlóságnak nevezi Pázmán Pred. De valamint a' Deák, úgy a' Magyar név is a' barbarismusok közé tartozik. Helyettek a' *profusio, affusio pecuniarum*, tékozlás, pazarlás: Verschwendung jobbak.

Prodigiousus, szörnyetes: a' benthenerlich. Lásd *Mirabilis*.

Prodigus. Lásd *Wagnerban*. Pázmánnál *tékozló*, mikor így szól: Marhájokot *tékozló* szókkal ígérlik. Pázm. Pred. Verschwenderisch.

Proditio Regis. Királyárúttatás. Pázm. Predik. Az *árútlás* elég; mert amannak az értelme facultivum. Das Verräthen des Königs.

Proditor, árútló: Verräther. Lásd *Wagnert*. Az igazság' *árútlója*. Pázm. Hod. És ugyanott; Az Isten' *árútlója*, valaki küldés nélkül követséget visel. — Proditor sanguinis: Az ártatlan Krisztust pénzenn megvették a' *vérárútló* Judástól. Pázm. Pred. Bluts-Verräther.

Producendi facultas. Mintha csak az volna *alkotó tehetsége* az embernek. *Fejér*. Die Fähigkeiten Erwas zu erdichten, erfinden, hervorbringen.

Producere, termeszteni, alkotni: hervorbringen, erfinden. Annyi, mint valaminek oka lenni, valamit okozni.

Productiva imaginatio, termelző képzes: productive Einbildungskraft. Lásd *Imaginandi vis*.

Productum, termelzés: Product. Lásd *Praeformatio*. — *Productum artis*, mestermű: Kunstwerk. Fejéknél mesterséges csinálmány.

Profanare, polluere, fertőzteni: entweihen, entheiligen. Pázmánál megferteztetni, mikor így szól: megferteztetni a' keresztséget. Hod. Nagyon kellemlen hangú ige. A' *profanust* Pázmán *parasztnak*, *szentségtelennek* nevezi, a' *profanare* tehát annyi, mint *szentségteleníteni*.

Profanatio, szentségtelenítés: Entweihung, Entheiligung. Akkor a' *megszentelenítésnek* vezedelmeire vettetnék (vettetne) a' keresztyénység. Gánótz.

Profanus. Lásd *Wagnerban*. Pázmánál *paraszt*, *szentségtelen*. Nem keresztségség, hanem *paraszt*, *szentségtelen* mosogató, mellyhez nem járúlnak az Istentől rendeltt igék. Pázmán Hodeg. Ember Pálnál is *szentségtelen*, és evvel tanácsosabb is élni, ha *profanust* akarunk jelenteni, mint sem a' *paraszt* névvel, mivel ez a' közönséges szokás által a' *rusticus* névnek kifejezésére rendeltetett.

Profectus, előmenetel: Vorſchritt. Mindenben jó előmenetelre vagyunk, úgy mond Monofzlai. *Előmenetel*: mert a' rendhagyó igékből l képzővel formáltatnak a' fő nevek, mint *étel*, *hítel*, *ital*, *létel*, *vitel*, *menetel*. Pázmán is az *előment* helytelenül formáltt névvel él, így szólván: *Előmentét az nem igrigylé*. Pred.

Professio. Lásd *Wagnerban*. — *Professio fidei*: hitvallás;

Lásd *Fides*. — *Professio religioſa*: vallásbéli vallástétel. Márton István. Ez annyi, mint *professionis professio*; és helyette a' *szerzetes*, *szerzetbéli* jobb, vagy ammint közönségesen szokás mondani: *Beesküvés*, és evvel él *Veresmarthy* is.

Proficere. Lásd különbözőféle értelemeit *Wagnerban*. Gyarapodni az (a') hitben. *Molnár Albert*. Hízz a' h betűt, csak nem veheti a' Magyar aspiratiónak, mint a' Görög utánna' Deák, és ezután, de csak a' Deák szavakban a' Francia! Hízz az aspiratiót megduplázni nem lehet, ammint mink az efféle szavakban *ahhoz*, *ahhogy*, *ahhová*'s a' t. megtelljük: mert még azok is, kik az ilyen szavakat imígy írják, a' *hoz*, a' *hogy*, a' *hová*, az a' után az eleven beszédben a' h betűt megduplázzák.

Proficisci. Lásd *Wagnerban*. Pázmánál *kelni*; Nincsen ott Istentől költ (költt) igazság, (a') hol ellenkezés vagyunk.

Proficius, hasznos: vortheilhaft, nützlich. Az Isten az eszközöket (eszközököt, *Felét*. a' 214. és köv. old.) *használatosokká* teszi. *Molnár Albert*. A' *használatos*, a' helyesebb *hasznos* helyett csak üres czikornya. Egyébaránt a' köz beszédben a' *proficius foganatos*. A' *tesz* igénél a' Dativus uagyon szép, és Magyaros, *foganatosoknak teszi*. Nincs tehát okunk, hogy itt az a' képzőhöz folyamodgyunk, és adverbiummal befzéllyünk.

Progenies, faj, fajzat: Race,

Progressivus, mentenmenő: fertschreitend. Lásd *Motus*. — *Progressivus polysyllogismus*: eggyüvétett alájzálló okosko-

dísának olvasom Fejér' munkáiban.

Progressus, előmenetel: Progressus. Az elmének ama' munkálkodása, mikor az alkunak (*conditionak*) képzetétől a' következő alkudványnak (*conditionatumnak*) képzetére sorjában megy. A' *visszamenetel* (*regressus*) az alkudványokról az alkukra emelkedik. Mind a' kettő háromféle. 1) *Végetlen* (*in infinitum*, in's Unendliche), ha mindenik alkunak van sorjában alkudvánnya, vagy vizontag, mint p. o. valamely izeregélznek felosztásánál. 2) *Véges* (*in finitum*, in's Endliche), ha alku nélkül való alku akad elő, vagy olly alkudvány, melly a' másiknak nem alkujja. 3) *Korlátatlan* (*in indefinitum*, in's unbestimmbare Weite), mikor a' sornak sem végességét, sem végetlenségét kiösmerni nem lehet. Ha az *előmenetel*, vagy *visszamenetel* jelenéseket illet, érzeményesnek (*empiricus*) neveztetik.

Prohibere. Lásd különböző értelmeket *Wagnerban*. Pázmán az *ellenzeni* igével él, mikor így szól: Látván Pál, hogy imádatossal akarják őtet tisztelni, méltán *ellenzi*. Pred. Az *ellenzeni* nagyon helytelenül formáltt ige az *ellenkezni* helyett; és még ez is csak annyi, mint *contrariari*. A' *prohibere* igének igaz Magyar értelmei ezek: *eltartóztatni*, *eltiltani*: abhalten, verbieten.

Prohibitio, tilalom: Verboth. Pázm. Hod.

Prohibitum, tilalmas. *Illyés*. Was unter einem Verboth steht.

Projectatus, képzett; entworfen. Pázmánnál *felvetett*: Az ellenkezők' *felvetett* fundamentoma szeriut, úgymond Hod.

Projicere. Lásd különböző értelmeket *Wagnerban*. Pázmán a' *hagyítani* igével él; melly most is járatos: werfen.

Prolicere. Monofzlainál *hitetni*: A' Kalastromból *hitette ki*, úgymond. Ezen értelemben a' *kicsalni* jobb, és a' *Kalastrom* helyett a' *Klastrom*.

Promiscue. Lásd *Wagnert*. Ember Pálnál *elegyesleg*; Lectionyeinél pedig *egyelesleg*: Nem *egyelesleg*, úgymond, hanem csak az igen nagy szükségnek üdején. De az *elegyes* a' törvényes szó: vernunft, vermischt.

Promissarius, elfogadó. *Szilágyi*.

Promissio, ígérés: daß Versprechen, Verheißung. Lásd *Wagnerban*. Az Isteni *ígéret*ek. Gánóti. Szilágyinál *ígérés*.

Promovere. Lásd *Wagnert*. Előmozdítani: Fertbewegen. Ez annyi, mint végbe vinni, hogy helyét valami a' közben megváltoztassa. Pázmánnál *emelni*: Nős embereket lehet a' *papságra emelni*, úgymond Hod.

Promitudo, gyorsaság: Fertigkeit. — *Promitudo serviendi*: *kézfizolgalatoság*. Márton Istv. *kézfizolgalat* rövidebb: Dienstfertigkeit.

Promulgare. Lásd *Wagnerban*. Pázmánnál *meghirdetni*: mellyben a' *meg* praefixum a' *ki* helyett természetlen.

Promulgatio. Lásd *Wagnert*. Szilágyinál *közönségessé tétel*; ez olly czikornya mondás, hogy Deákra is alig lehet fordítani, ha a' *tétel* verbum volna, akkor annyit tenne, mint *commune facere*. A' *promulgatio* Magyarul *kihirdetés*: Ankündigung.

Pronitas, hajlékonyság: Neugierig. A' kívánságra való *hajlandóság*, melly magában *vágyo-*

dásnak nevezetik. Monofzlai. A' *hajladozás* frequentativum név, és az ágakhoz, vagy nád-
szálakhoz illik, melyek a' szél-
től idestova hajtván, hajla-
doznak. A' *vágyódásnál* jobb
lelész a' *hajlékonyság*.

Pronomen, névpótoló: *ſſir-*
wert. — *Personale ſzemélyes*. —
Reciprocum, vizszontagos. — *De-*
monſtrativum, mutató. — *Pos-*
ſſeſſivum, birtokos. — *Interro-*
gativum, kérdező. — *Relati-*
vum, viſzſzátérő. — *Indefinitum,*
határállan.

Propaedeutica, előoktatás :
Berunterriſcht, Berſſenntniſſ. Lásd
Metaphyſica.

Propagari, gyarapodni: ver-
breitet werden. Lásd a' többi ér-
telmeit *Wagnerban Propago*
alatt. Minekntánna az Evángyéli-
om *elterjedett*. Pázm. Predik.
Az *elterjedni* annyi, mint *ex-*
tendi.

Propagator. Lásd *Wagnert*.
Pázmánnál *Terjeſztő*. Hod.

Propensio, készség: *ſſang*.
Így nevezetik a' hajlandóság' le-
hetségének valóügylező talpoka,
melly a' valónak ſzinte előre
megített elkészítéséből áll arra,
hogy valamelly *eleményt (ſru-*
itio, Genuf) kívánnyon.

Propere instituere, sietni:
übercilen. Lásd *Praecipitare*.

Prophetia. Pázmánnál *jöven-*
dömondás Hod. és ugyanott a'
Prófeta névvel is él. A' *jöven-*
dömondások bétellyesednek, úgy-
mond *Molnár Albert*. A' *be-*
előfzócska accentus nélkül kelle-
metesebb hangú, és a' ſzavakkal
ofzvekapcsolatik. Veresmarthy-
nál is *jüvendömondás*. De úmbár
három régi Író megegyez is,
én még is a' *jüvendölés* névvel
való életet tanácslom.

Propitiatio, engesztelés: *Ber-*
ſſhnung, Illyés.

Propitiatorium: *Berſſhnung's*
Oſſer. A' Miſe engesztelő ál-
dozat. Pázm. Hod.

Proportio, arány, arányzat:
Berháltniſſ. Márton Iſtván *Edgy-*
arányúságnak mondgya.

Proportionalis. Márton Iſt-
váunnál *edgyerányos*, mikor így
szóll: Ezeknek minden vég nél-
kul való nagyobb, nagyobb;
de *edgyerányos* nevek edések.
De az *edgyerányos*, *eggyará-*
nyos helyett helytelen ízó, és
ſulsértő hangú.

Propositio. Lásd *Wagnert*.
Pázmánnál *mondás*: A' ſzent ír-
rásban, úgymond, minden ſzük-
séges dolgok megtaláltatnak be-
takarva, némelly közönséges
mondások erejében. És ugyan-
az *Hod*: A' minémü *proposi-*
tiót, vagy *mondást* a' ſzent írás
mellé kell vetni 's a' t. — *Ma-*
ior, előjáró, mellynél jobb a'
ſümondás. Pázmán *propositio-*
nem majorem et minorem in
ratiocinio seu ſyllogismo, a' bi-
zonyságban első és második
résznek nevezi, imigy szóllván:
Második részét a' bizonyság-
nak győzhetetlenül bizonyítgya.
Hod. A' *ratiocinium* annyi, mint
okoskodás; a' *ſyllogismus, há-*
rom tagú okoskodás; a' *major*
főtag, a' *minor* pedig *altag*.
Csere a' *propositiót* egyſzer *ſel-*
tételnek, másſzor pedig *mon-*
dásnak nevezi. A' *ſeltétel* az
appositiónak felel meg, ha cz-
zel barbaro úgy akarunk élni,
hogy az *ad* *praepositio*, melly
ap ſilabára változik, annyit te-
gyen, mint *ſurſum*, vagy *ſupra*.
Megfelel a' *ſeltétel* a' *decre-*
tum, conſtitutum, ſtatutum ne-
veknek is, mivel *ſtatutum cum*

animo habuit annyit tesz, mint *feltette magában*. A' mostaniak a' *feltételből conditio*t akartak csinálni. Lásd *Conditio*. A' következő nevezetek is *Cserenél* találtnak: *Affirmativa, állító*; de *vitató* jobb. — *Negativa, tagadó*. — *Vera, igaz*. — *Falsa, ezt hamisnak mondgya*: de e' szó a' Német hámifó szóból köholtatott, és így a' jozan Logica szerint annyit, mint *falsus* nem tehet; mert ez tilzán Magyarul *al*, vagy *igaztalan*. — *Contingens, lehetséges*; de ez *possibilis*. A' *Contingensről* ugyanezen szó alatt szólottunk már; itt mivel a' *necessariumnak, szükségességnek* általellenébe tetetik, a' *szükségtelen* legjobb neve. — *Simplex, egyes*: de az *eggyügyü*, vagy *eggytagu* jobb. — *Composita, elegyes*; de *öszvetett* az igaz neve. — *Generalis, közönséges*; de ez *Universalis*: amazi én *általában valónak*, vagy *némfoglatonak* mondanám. — *Specialis, nemi*; a' *nem genus*, a' *species* pedig *selekezet*: tehát a' *specialis selekezeti*. — *Particularis, rész szerint való*: de a' *rideges* jobb. — *Sárvári Pálnál a' propositio tétel*: Az erkölesi fő regulának, úgymond, mindenkör *kiterjedő tételnek* kell lenni. — *Veresmarthyán mondás*. — *Fejérrél életétel*: melly betü szerint annyi, miut *praepositio*. — *Major, főkitétel*; — *minor, alkitétel*; — *propositio consequens, következő kitétel*. Meg a' következő nevezetek is *Fejérrél* találtnak: *Propositio*, aut *enunciatio simplex, egyes kitétel*. — *Expombilis, szetrakható*. — *Composita, többes, vagy egyberakott*. — *Perspicue composita,*

a' *többesek* (ítéletek, composita) *lehetnek, vagy nyilván egyberakottak*. — *Exclusiva, kirekeztő*. — *Exceptiva, kifogó*. — *restrictiva, határba szorító*. Melly nevezeteket részint jóvá lehet hagyni, részint *Cserenek* a' *propositiorul* való nevezetci alatt megvannak határozva. A' *propositionak* pedig igaz Magyar neve *állítás*: *Borraq*.

Propositum. Lásd Magyar értelmelt *Wagnerban*. Ember Pálnál *feltétel*. — A' *proposito* *dimovere: Sem élet, sem halál ki nem uthette sarkából*. Pázmán Pred. Ertelmes metaphora a' *feltett szándekárul el nem állott* Magyar idiotismus helyett. *Propria postpositio*, eredeti névhatározó: cin *eigentlicher* *Radschwert*.

Proprie. Lásd *Wagnerban*. Hogyha az ételt és italt *tulajdonul* értjük. *Pázm. Hodeg*. E' névvel neveztetik *tulajdonul*. Monofzlai, Midön ez a' *név tulajdonul* vetetik. *Medgyesi. Tulajdonképen* *Lethenyinél* és *Illyésnél*, kik közül az utóbbik így szól: *az ilyenek tulajdonképen Isteni hagyományok*. És evvel legtanácsosabb élni, mivel törvényes.

Proprietarius, tulajdonos: *Eigentümer. Szilágyi*.

Proprietas. Lásd *Wagnert*. *Pázmánnál tulajdonság*: Az Isteni hivatalnak *tulajdonságából* ösmertetem, hogy 's a' t. *Hod*. És másutt: *Azt, miut sajátunkot, magunk' épületére fordíthatjuk*. Hogy intézheti el az ember *tulajdonságit* nevedék (nevedék) korában? *Fejér*.

Proprium, tulajdon. *Szilágyi*. *Pázmán. Hod. Saját*, (*Eigentum*).

Proprius. Lásd *Wagnert. A'*

szókott tulajdon értelemben venni. Pázm. Hod. *Nincs olly izecske testünkben, mellynek magán való nyavallyái nem volnának.* Pázm. Pred. *A' magán való semmi rendes ideát nem támaszt eszünkben. A' tulajdon, vagy saját, vagy önkint való az igaz és leghelyesebb kifejezések; és ugyan ezekkel helyesen él Pázm. Hod. Ki szavait saját tulajdon jegyzésében kell venni. — Proprius sensus, tulajdon értelem; — improprius, idegen értelem.* Pázm. Hod. *Kölcsönözött értelem szokottabb.*

Prosilire. Lásd *Wagnert* *Prosilio* alatt. *Sokfelül elő ugrándozván az Isten' hivei.* Pázm. Pred. *Hervorspringen.*

Prosodia, szótagmérték: *Enclenmaaf.*

Prosperari, beglúftt werden. *Az istentelenek 's örökké veszendők virágoznak, elömennek.* Pázmán Predik.

Prosperitas, szerencsés állapot: *Wohl, Wohlfaht, Wohlstand.*

Prosternere. Lásd *Wagnert.* *Hiveit pedig lehadgya (bagygya csöpülni.* Pázm. Pred. *És ugyanott: A' halál az oroztatányokat a' földre csöpülli. E' metaphorát a' csöpü, stupa névből nem tudom származtatni, és így a' csöpülli ige semmit sem tesz. Páriz Pápai a' letsépülm után e' Deák igeeket teszi; *deprimo, conculco, prosterno;* de minémü jussal, nem látom. Sokkal természetesebb a' metaphora a' csép névtől, *tribula, flagellum frugum,* mellyből a' *letsépülni* ige támad, és ide illik. — *Prosternere* se: *Bo-rúllunk Krisztus' elejébe.* Pázmán Predik. *Zu Boden schlagen,**

Prostrati adoramus, niedergeneigt anbetben: leborúlva imádjgyuk. Pázmán Predik.

Prosylogismus. Elölről (való) okoskodás. Fejér.

Protegere. Lásd *Wagnert.* *Ki bírja, vigasztallya es elevenitse öket, es megörizze az ördögnek es a' bűnnek ereje ellen.* Lethenyei. *Bedecken, beschirmen, beschützen.*

Protensio, tartosság. Fejér. *Terjesztés* talán jobb volna, *Ausdehnung, Ausstreckung.*

Protestantes. *Az Augustana Confessionának azért kelleltt kiadattatnyi (kiadatni), hogy a' Protestantes, avvagy tudománytévő Ecclesiák az ő hitőknek okát adnák közönséges helyenn.* Lethenyei. *A' tudománytévő annyi, mint scientiam ponens, és így protestantes értelme nem lehet; azonnselkülül ezen szónak annyira kiterjedtt értelme van, hogy azt akármelley Magyar szó tökéletesen egy hamar ki nem fejezi, azért tanácsos a' Deák szót a' Magyarban is megtartani.* *Protestanten.*

Protestari. Ezt a' törvényben soha ki nem fejezhettyük jobban mint a' *protestal* igével: *protestiren, widerreden.*

Prototypon. Lásd *Ideale rationis.*

Protrahere. Lásd *Wagnert.* *Ne csudállya senki, hogy mi (mink) az (a') pásztorok' példáját vonszuk elő.* Molnár Albert. *A' von* igéből a' frequentativum *vonoz,* vagy *vonz,* nem pedig *vonsz,* melly annyit tesz, mint *tu trahis.* De ide a' frequentativum nem is kell: *vonnyuk elő.* A' ki a' nyelvben különösségeket vadász, még avval sem gondol, ha a' szó majdnem

lehetetlen kimondású, mint : *von/zni*, csak új legyem. *Her-vor/ziehen*.

Provectae aetatis, vagy *pro-vectus aetate*: Szent Lukács említi a' Doctorokkal, és éle-metes jámbor mesterekkel va-ló nyájaskodását. Pázm. Pred. Er ist einē spätē Alterē.

Provehere. Lásd *Wagnert*.

Proveho alatt. *Œrdern*, Szán-dekjokot elő nem vihették. Páz-mán. Most már az előmozdítá-ni ige ízokottabb és helyesebb.

Providentia. Lásd *Wagnert*.

Az Istennek Gondviselése von e' világra, Pázm. Hod. Gánó-ztinál is *Gondviselés*, *Vorschung*.

Provinciales voces, megye-béli szavak.

Provisor, képebéli Gondvi-selő : *Berfórger*. Pázmán Predik.

Provocare. Lásd *Wagnert*.

Provoco alatt. *Kíztetni*. Pázm. Pred. *Kéztetni a' kéz* gyökér-ből. *Auffordern*.

Provolvi ad genua, térdre esni: *auf die Knie fallen*. Páz-mán Predik.

Proximus. Lásd *Wagnert*. Felebarát. Páz. Hod. *Der Näch-ste*. Fejér *Legközelebbiknek* ne-vezi; de *O* a' *proximus* nevet *Wagner* után *adjective* vezli.

Prudenter. *Értelmesen cse-lekedtek ezt a' Régiék*. Mol-nár Albert. Az *értelmesen* an-nyi, mint *dilucide*, *perspicue*. A' *prudenter*, okosan; a' *sap-ienter*, bölcsen : *vernünftig*, *flug*.

Prudentia. Lásd *Wagnert*.

Okosság, *Œlugheit*. Ez kétféle. 1) A' *rideg okosság* (*privata prudentia*, *PrivatŒlugheit*) ama' *kézségből* áll, mellyel az em-ber a' módokat, az elzököt mind *özve* tudgya egyeztetni arra, hogy az embereknek köz

zéllyát, a' boldogságot, meg-efzközöllyék; következése ez az *éreményes gyakorlásüggyelő* ézf-nek. A' regulák, mellyek a' mó-dokat nem különbben, mint a-zoknak a' mondott czélra valo *özve* egyeztetését taníttják, az *okosság' parancsolatinak*, vagy *boldogságüggyelő* (*pragmaticae*) *reguláknak* nevezetnek. Lásd *Praeceptum*. E' regulák kétfé-lék; úgy mint: a) azok, mellyek *Œzerint* meg lehessen itélni és ha-tározni azt, a' mi a' boldogság-hoz tartozik; b) azután azok, mellyek az elzököknek *halzón*-vétélet úgy igazgattják, hogy a' boldogságot megelzközöllyék. E' reguláknak sommája az *O-kosság' tudományának* (*Politi-cinának*, *Œlugheitlehre*) nevezte-tik. 2) A' *világi okosság* amaz *alkalmasságból* áll, mellyel má-sokat érdeklő tehetségünk által saját *szándékaink*ot előmozdítani tudgyuk. Ez al ága a' *rideg o-kosság*nak. Illyésnél is *okosság*.

Pruritas. *Nem hagyatott* (az ember) a' maga *rendellen* *kivanságainak szabados vizs-kelege es vágyódása* alatt, *ha-nem birodalom alá vettetett*, *zabolánn hordoztatik*. Pázmán Pred. Es ugyanott *érzékeny-segink' vizsketege*. A' *vizsketeg* *adjective*um, a' *vizsketegség* *sub-*stantivum. *Das Süßeln*.

Prurimum (*ad*) *excitare*. *Ha-szontalan tudományokkal vizs-kettetik a' Halgatóknak* *jület*. Pázmán Predik.

Psalmodia, *solyozsma*: *Psalm-gefang*.

Pseudocultus divinus, hamis. *ál Isteni Œzolgálat*: *Œstergottes-dienst*. Az Istennek tudni illik ama' *véltt tiztelete*, melly a' *tölle* magától, *parancsoltt* igaz tiztelettel meg nem *Œer*, vagy

a' mi több, éppen ellenkezik.

Pseudo-philosophus, álphilosophus: falsch Philosoph.

Psilothrum, hammas, szörköppalftó lóg a' Timároknál; *Paue*, zum Gebrauch der Gärber.

Psychologia, lélektudomány: *Seelenlehre*. *Psychologia empirica*, érzeményes Lélektudomány: empirische *Seelenlehre*. Lásd *Anthropologia*, és *Philosophia* — *Psychologia rationalis*. Lásd *Physica*. *A Theologus Moralbol*, mind az *kihagyattasson*, a' mi inkább az erre készítő tudományokra, mind a' tulajdonképpen úgy nevezett *Moralra* tartozik. p. o. a' *Lélektudomány*. A' *Theologus* Izóban az *i* képző, és a' *Moral* Izóban a' Deák is végzésnek elhagyása helytelen. Terméltetesebb a' *theologiábéli*, vagy a' *theologica moralis*. A' *készítő* Izóban a' dupla *t* észkücségtelen, és hibás; mert a' képző nem *itt*, hanem *it*. A' *kihagyattasson* igéből világosan kitéltzik, hogy a' *Conjugatio* nak harmadik formája nem olly közönséges még az Iroknál is, a' minőnek vitattyák; mert a' harmadik forma szerint ezen igét így kellene ejteni: *kihagyatlassék*. A' tartozik ígét a' *ra*, *re* felható ragaszték után a' Magyar nem mondja, hanem a' *hoz*, *hez*, *höz* közelítő után.

Publicanus. Lásd *Wagnert*. A' *fukar Zacharus* az *Urto*l *kegyelembe vetetvén*. *Confessio*. A' *fukar* helyett a' *vámberlő*, *vámas*, *Söllpächter*, *Söllner* értelmesebbek.

Publice, öffentlich. Lásd *Wagnert*. *Akár nyilván, akár titkon vétezzék* (vétekezzen) Pázmán *Mod*. És ugyan Pázmán

Pred. Köz helyenn, mellynél az előbbeni *nyilván* jobb, mivel amaz anyyi, mint in *communi loco*.

Publicus. Lásd *Wagnert*. *Nyilvánvaló* p. o. hatalom Isteni tilztelel. *Verseghy*. A' *Confessioban* is nyilvánvaló: *miképpen annak közönséges* (generalem) és nyilvánvaló vallástételt. *Publico oppositum, privatus recte vocatur nyilvánvalan*. *Verseghy*.

Pudere. Lásd *Wagnert* *Pudet* alatt. *Pironkodnak* az ő *mesterekenn*. *Monoszlai*. Itt mind az ige a' *pirúlnak* helyett, mellynek frequentativuma *pirúlgatnak*, vagy *pirúldogálnak*, mind a' *Syntaxis mesterekenn* nem elég magyaros. A' Német így szól: über eine Sache schamroth werden. A' *szigyenteni* ige accusativussal mondatik: *szigyentlik mestereket*. Az *erubesco* dativussal, genitivussal, ablativussal szokott construáltatni.

Pudor. Lásd *Wagnert*. *Pázmán* *Pred*. *Pironság*: melly helyett a' *szemerem* magyarabb, *Schamhaftigkeit*.

Puer, gyermek: *Kind*. *Polgári* értelemben anyyi, mint a' *ki* *esztendei* miatt magát sem tarthattya fenn a' *polgári* állapotban, nemét pedig anyyival inkább nem, ha mindgyárt erre egyébaránt van is öltöne és tehetsége.

Pueritia, *Kindheit*. Lásd *Wagnert*. *Kikölt* *innár* a' *gyermekkorbul*. *Pázmán*.

Puerperium, *Kindbette*. A' *gyermekágyból* *szelkő* *asszonyok*; *item*: *gyermekágyban van*, *szelkő*; a' *gyermekágyat* *kifekünni*. *Pázmán*.

Pulchritudo, *Szépség*: *Schönheit*. A' *tárgy* *célkövetésűek*

vagy czélügyelésnek formája, a' mennyire a' tárgyonn valamely czélnek képzete nélkül elzre vetetik. Valamint a' tárgy természetű, vagy mesterségi lehet, úgy lézpsége is, vagy *természeti szépség*, vagy *mesterséges szépség*.

Pulchrum, szép: Schön. Így neveztetik az, a' mi a' nélkül, hogy valamely inséget megelegetsen, csupán csak baromhaladó képzésünknek egyező (*harmonikus*) munkálkodtatása által, közölhető tetfzést és gyönyört ébreszt, mint p. o. valamely elmés, vagy éles gondolat, valamely szívrcható kép.

Pulmonalis litera, tüdőbetű a' *Grammaticában*.

Pulsare. Lásd *Wagnert Pulso* alatt. — *Pulsare nervum, chordam*, az ideget, a' hürt pengetni: läuten item spielen, schlagen; B. ein musikalisches Instrument.

Pululare. *Annyival büjében posdulnak benne a' haszonatlan bojtörvényok*. Pázm. Pred. A' *posdulni* helyett a' *kifakadni* értelmesebb, feimen, aufsteimen.

Punctualitas, pontosság: Punctlichkeit. Versegly.

Punctum, végpont: ein Schlußpunkt. Versegly.

Puniri. Lásd *Wagnert Punio* alatt. Pázmán a' *bünhödni* igével adgya. Hod. Az efféle helytelenül formáltt, és a' közönséges szokás által fel nem szenteltt régiebb igéket megvettem már én az *Analyt. I. Réfz.* §. 139. a 306. old. de *kivált a 309. old. a' 6) szám alatt*. A' *bünhödik türhedik* és egynehány efféle igékben a' formationnak regulái ellen két hiba akad elő: az első az, hogy fő nevekből vannak formálva, a'

minek példája, mint *alkonyodik, álmodik, estveledik* nyelvünkben nagyon ritka; a' másikk pedig az, hogy *h* közbevetés van benne, melly csak egynehány, és csak olyan igékben akad elő, mellyek nyelvünknek ilükorábú maradtak reánk a' könyvekben, mint *verhödik, vénhufzik* 's a' t. Az egy *kárhozik* jutott fel a' szokás által a' helyes igéknek jussaihoz. A' *puniri* leghelyesebben ejtetik a' *büntetődik*, vagy *büntettetik* ige által. Bünhödik az analogia szerint annyit tenne, mint *peccatum fit*. Gestraft werden.

Pupillus. Lásd *Wagnert*. Árva, Waife. Szilágyi.

Purgamentum, *peripsema, feces*, söprő. Pázm. Pred. *Söprelek, valaminek az allya: die Urreiniqkeit, welche sich bey den stiefenden Körpern zu Boden setz.*

Purgatorium. Pázmán csak *purgatoriumnak* nevezi Magyarul is, Gánótzii pedig *tisztító tűznek*. Mivel a' *purgatoriumnak* több értelmet lehet tulajdonítani, tudni illik, *locum poenae pro expiandis peccatis, et purgatorium v. c. aliquod medicamentum*; így tehát szükséges, hogy a' Magyarban is megkülömböztessük, és nevezük az első esetben *purgatoriumnak*, a' másodikkban pedig *tisztító szernek, tisztító tűznek* 's a' t.

Purismus, Tisztáélszvitatás. Lásd *Cognitio* és *Rationalismus*.

Purpurarius, bársonyáros: Sammethändler. *Confessio*.

Purus, a, um, tiszta: rein. Tapasztaláshaladó értelemben véve, az érzeményesnek (*empiricumnak*) általellenében áll. 1) Altalylában tisztának neveztetik

minden képzet, melly nem ér-
zés, nem érzékeny érdeklés, 's
melly magában semmi érzést,
semmi érdeklést nem foglal. Lásd
Intuitio, Conceptus, Cognition.
Tiszta képzetet mink egyébkép
nem ösmerünk, hanem ha azt
elfzunkkel minden érzeménycs-
túl, melly benne találkozik, el-
vonnyuk, abstrahallyuk. 2) Tisz-
ta tovább mindenik tapasztalás-
előző ösmeret, melly meg van
ugyan az érzeménycsrel vala-
mennyre vegyulve, de ettül
legalább nem függ, miut ezen
állítás: minden változhatónak
van oka, vagy mint a' tiszta
erkolesi törvény, a' tiszta indító
ok. 3) Tiszta az olyan tudomá-
ny is, melly tapasztalásra
nincs építve, mint a' tiszta Lo-
gica, a' tiszta Moralis. 4) Tiszta
végtére mindenik értelem, vagy
értő tehetség, mellybül tiszta
képzetek, itéletek és tudomá-
nyok fázmozna; mindenik ér-
tő tehetség, mint csupa tehetség,
a' mennyre azt az érzeménycstül
és haszonvételenek tárgyaiktül el-
választva ösmerhetni, p. o. a'
tiszta érzékeny, képző tehetség,
értelem, élz, akarat; valamint
e' tehetségeknék foglalatossági
is, mint a' tiszta öfzvekötés (*syn-
thesis*), és tárgyaik, mint a'
a' tiszta észvalók. A' kik a' tisz-
tának az érzeménycstül való kü-
lombözötését a' tudományokban
még gúnyolni szeretik, tekin-
tsék meg *Schmidnek Lexidi-*

onnyait a' 403. és követ. oldal.
Lásd *Prior.*

Putare. Lásd *Wagnert Puto*
alatt. Pázmánnál *Ollolni*, *Pred.*
de *ollözni* torvényesebb forma-
tio, csak hogy nem olly szokott,
mint a' *metfzeni, nyirni* és ki-
vált nyezni.

Putescere. A' hívek' teste,
vagy a' földszinén büszödik, vagy
az égi madaraktül és vadaktül
szaggattatik. *Pázm. Pred.* És
ugyanott a' *Büshöd* igével is él.
De a' *büszödik* azért helytelen,
mivel a' *büz* gyökérbül előfzör
a' *büzös* adjectivum támad, az-
utánu a' *büzösödik* ige. A' *bus-
höd* pedig tellyességgel helyte-
len, mivel a' gyökér *nem bus*,
hanem *büz*, és mivel a' *h* köz-
bevetés természetlen benne. Mind
a' kettő helyett a' *büzösödik*
törvényesebb, a' *büdösödik* pe-
dig szokottabb. Lásd *Sordere.*

Putridus. Lásd *Wagnerban.*
Pázmánnál *poshadt.* *Pred.*

Pythonissa, búbájós: *Sauber-
ret, Sauberin.* Pázmánnál *bájós*
affzöny.

Pyxis. Lásd *Wagnert.* Em-
ber Pálnál *Magnesi szelencze.*
A' *magneszelencze* helyesebb
kifejezés, mert az *i* képzöt csak
a' helytül és az udorul való ne-
vekben szoktuk helyesen hasz-
nálni. — *Pyxis, thecula:* Min-
den lelki vizsgálás a' Jezus'
nevének e' kised *szelenczejé-
ben* rekefztetett. *Pázm. Pred.*
Alacsony tropus!

Q.

Quadragesima. Veresmarthy és Pázmán Hod. *negyvennap* böjtnék nevezik, és ez izokásban van egész Országunkban. Die vierzigstägige Fasten.

Quadratum. Fejéernél *Derék*; de a' *négyszög* értelmesebb. A' *derék test* talán *solidum corpus*.

Quaestio, kérdés: Frage. — Extra quaestionem positum: *kérdés kívül vettetett.* Pázmán Pred. *Kérdésen kívül tett* valamivel magyarabb; sőt a' *tett* helyett a' *valo* természetesebb.

Qualitas, milyenség. *Fejér.* Micsodaság. *Pázm. Pred.* Ez inkább *quidditas*; a' *micsodaság* jobb: mert *qualis* annyi, mint *micsodás*. A' *minémiség* pedig legértelmesebb neve, és ezt hafznállya *Iethenyei* a' következő mondásában: Hogy az jegyezzen, nem másban való részt, avvagy *minémiséget*, hanem tulajdonképen való állandóságot. Az Isteni *minémiség* is a' lélekre ragad. *Gánóti.* Itt csak a' *ragad* ígét nem szeretem, melly többnyire csak a' nyavalyákrúl és a' rossz erkölesökrúl mondatik. A' *terjed* illendőbb.

Qualitates primariae, sark-

tulajdonságok: Grundbeschaffenheiten. Lásd *Intuitio*.

Qualitativus, minémüséges. Lásd *Analogia*.

Quamprimum. Lásd *Wagnert.* Pázmánnál *mihent.* Pred. Monofzlainál *mihelyesleg.* A' *mi* és *hely* névbül, a' *mihelyt* legrövidebb, és legtörvényesebb. Akkor a' hollzü szavakat keresvén a' Magyarok a' *mihelyest* és a' még helytelenebb *mihelyesleg* adverbiumokat szültk, mellyek helyt a' csinos nyelvben nem érdemlenek.

Quantitas. Fejéernél *mekkora*ság; Csere pedig, *Gánóti* és *Medgyesi mennyiségnek* mondgyák. A' *dolog*' *mennyiségéhez alkalmaztatván*, úgymoud *Gánóti.* Lásd *Magnitudo*.

Quantitativus, mennyiségés. Lásd *Analogia*.

Quanto magis, mentül inkább. *Pázm. Pred.* De *mennél inkább* izokottabb.

Quatuor temporum jejuni-um, kántor böjt. *Pázm. Hod.* *Illyésnél* kántor: *Quatember.*

Querulari. Pázmánnál *jajgatni*, *sopánkodni*, mikor így izóll: Ott sem *jajgatott*, *sopánkodott*, hanem *Krisztusrúl* tu-

dakozott. *Pred.* A' tudakoz acti-
vum, és így accusativust kíván :
Krisztust tudakozta. Neutrali-
ter a' tudakozódik szolgál. A'
személyében helyett a' *szem-*
méllye szerint helyesebb és tör-
vényesebb.

Quies, nyugodalom ; *Ruht.*
Tartós jelenléte a' fzernek eggy
és ugyanazonn a' helyenu. A'
test péld. ok. nyugodalomban
van, mikor mozgása' gyorsas-
ságának garádiccsa kisebbakár-
melly előadható gyorsaságnál.
Ha a' nyugodalom a' mozgás-
nak tellyes fogyatkozása által
magyaráztatna meg, olly észfo-
gás támadna belölle, mellyet
ugymint magában *semmit*, ösz-
vealkotni (*construere*) nem le-
hetne.

Quiescere, nyugodni ; *ruhtn.*
Lásd *Wagnert* és *Silere.*

Quietem procurare. Megnyu-
gotlak titeket. *Confessio.* A'
nyugot név, és annyit tesz, mint
occidens; hogy lehessen tehát
conjugálni ? *nyugotok*, *nyugotfz*,
nyugotunk 's a' t. A' *nyugotfz-*
tal az igaz és törvényes ige.

Quiete aliquid possidere : va-
lamit bátorsággal bírni. *Pázm.*
Pred. Etnas ruhig bejgen.

Quiritatio, sopánkodás. *Páz-*
mán Pred. *Slageren.*

Quot. Mennyin megütözköztek
abban, hogy 's a' t. *Pázm. Pred.*
A' személyekről és számlálha-
tó tárgyokról *hányan* helyeseb-
ben mondatik, p. o. *hányau*
vannak ?

R.

Radicalis. Régi tősgyökerezettség. Pázm. A' tős maga is annyi, mint *radicalis*, tief cinquurjekt. — *Radicalis sensus, derék értelem.* Pázm. Hod. A' fő értelem helyesebb.

Radices agere. Ezt Pázmán Pred. majd a' gyökerezni, majd a' gyökeret bocsátani, majd a' verni igékkel ejti; mellyek közül a' gyökerezni legmagyarosabb és értelmesebb. Az alázatosságnak tökéletességét szívrünkbe gyökereztetli. Pázmán Predik. Einmützteln.

Radius Solis. Lásd *Wagner* alatt. *Verőfény sugára.* Pázm. Pred. A' *verőfény* helyett jobb a' *nap*; a' *sugára* helyett pedig *sugara*: mivel közönséges regula az nyelvünkben, hogy az utolsó silabákban lévő *a* és *e* betűk, mihelyt valamelly ragaszték járul azon silabákhoz, elvesztik az accentust és így a' *verőfény sugár*ből lesz: a' *nap sugara*, der *Strahl der Sonne*, vagy *Sonnenstrahl*.

Rapi. Lásd *Wagnert Rapiro* alatt. *Mind a' gyenge por, tétova nem ragadtatott.* Pázm. Predik A' *tétova* helyett törvé-

nyesebb és szokottabb az *idestova*, hin und her gerissen werden.

Rapina. Illyésnél erőszakétel, vagy *elragadás*, A' *ragadozás*, vagy *ragadomány*, Raub, mellyel Pázmán Predik. és Hodeg, és Telegdi él, jobban kifejezi a' Deák értelmet. Lásd *Wagnert*.

Raptus. Lásd *Wagnert*. Illyésnél *elragadás*, Raubrey, Entführung.

Ratio, ész: Vernunft. A) E' név által némellykor az egész felső, öntéteményes (szébsthätig) ösmerő tehetség értetődik, mellynek általellenében az érzékenységnek alsó és csupán csak szenvedő tehetsége áll; és ilyenkor magában foglallya az értelemnek (*intellectus*) ösmerő tehetségét is. Ezen értelemben az egész tapasztaláselőző ösmerő tehetség *tiszta észnek* neveztetik, és két ágra szakad, úgymint: az *észfogások* tehetségére, avagy *értelemre* (*intellectus*), és a' *következtetések* tehetségére, avvagy a' szorosabb értelemben vett *észre* (*ratio*) B) Az ész különösebben annyi, mint ama' tehetség, melly talpállításokból

(*principiumokból*) azaz, a' közönségesből képes a' különöst megösmerni, megfogni. Lásd *Concipere*. Olly tehettség, melly az észreguláknak egységet talpállítások alá, a' különös észfogásokat a' közönségesek alá tudgya szerkeztetni. Az ész, egy szóval annyi, mint a' szabadon munkálkodó ösmerő tehetőség' eleveenségének legfőbb garádicsa. Így meg határozva, nem csak az érzékenységtől, vagy érzeményességtől (*Sinnlichkeit, sensualitas*), hanem a' szorosabb értelemben vett értő tehetégtől, értelentől is (*intellectus*) különbözik. Az ész különbözféléképen szokták felosztani. 1) Foglatatosságúak különböfélése szerint: az *ész tudományos (logica)* formánegyelő észtehetőségre, az *észnek ész tudományos hasznovételére*. Ez olly tehetőség, melly észközösen (*mediate*), úgy mint alá való szerkeztetése (*subsumtioja*) által képes következtetni; olly tehetőség, melly valamely ösmeretnek közönséges ösmeretek által egységet tud adni; két észfogást valamely *közfogás* által (*medius terminus, Mittelbegriff*) ölvé tud kötni; melly egy szóval egészen okoskodni, és az okoskodásból következtést képes folytatni, akárminő legyen a' tárgy, a' talpízer. Itt a' közönséges, mellyből más valamit következtetünk, úgy vetetik előre, mint tapasztalásból adott, és az ösmeret, melly ckképen támad, *apodictica*, az az, *észkenyszerítő*. Legfőbb talpállítása az észzel való ész tudományos élesnek ez: *ügyeljez azon, hogy az értelem' alkus ösmeretennek az alkutlan által tellyes eggyeséget adhass. Az*

észnek efféle hasznovétele minden érzeményes (*empiricus*) és történeli (*historicus*) tudományokban járatos. b) A' *valóságos (realis), tapasztaláshaladó (transcendentalis), tisztá, elmelkedő (speculativa), bölcselkedő (metaphysica) észtehetőség*, az ész, ammint magában van, érzékenység nélkül. Ez olly tehetőség, melly észfogásokat és ölvékető itéleteket egyenesen *a priori* avagy tapasztaláselőzőleg szülhet, az értelemnek (*intellectus*) és az érzékenységeknek minden segédme nélkül; olly tehetőség, melly az érzékenység' környekénn kívül fekvő tárgyakról, és ezeknek állományiról (*praedicatumairól*) itéletet ejthet, olly tehetőség, melly tapasztaláselőző tisztá ösmereteket szülhet. Ennek fogásai *tisztá észfogásoknak*, tapasztaláshaladó *észkepeknek (ideáknak)* nevezetnek, mellyek az érzéssügyelő (*aestheticus*) észképeknek általellenében állanak. Az ő fogásai (*conceptus*) az alkutlannak észfogásai; és ha tárgyügyelőleg helyesek, helyesen következtetett észfogások, egyébaránt pedig *észkeskedők*, vagy inkább *agyaszkodók*. Az egység, mellyet ezen észfogások kifejeznek, úgy mint az értelem' reguláinak és különbféle észfogásainak a' tapasztaláselőző magasabb észfogások alatt lévő egysége, *észegységnek* mondatik, melly csak véleményes (*hypothetica*) és előre tett, nem pedig valóban megösmertt. Ezen észfogásoknak tárgyai *észvaloknak* nevezetnek (*entia rationis ratiocinatae* Berstandeswesen), mellyek mindazáltal csak képzelt, gondolt valók, mint a' *vili-*

gólnak mindensége, az együgyű magavaló, avagy *substantia*, a' létségnek (*realitásnak*) mindensége. A' tiszta érznek legfőbb talpállítása az alkutnak létéből az alkuatlannak létére való következtetés. Mivel az érzkép (az *idea*) az ő tárgyat a' szemlélésben nem találva, hanem csak keresi, a' tiszta érznek hazonvétele véleményesnek (*hypotheticának*) is nevezetik. Ugyan azért, mivel az alkuatlan semmi tapasztalásban sem fekszik, az érzképeknek és talpállításaiknak hazonvétele is, ha *ösmeretök* (*ostensiva*) és *tárgyhatározók* (*constitutiva*), azaz olyanok, hogy valóságos tárgyösmereteket szülvények, hazonvételek is, mondlám, tapasztalhatatlan (*transcendens*), látzatos (*dialecticus*), csupa elzésekedő; de ha velek csak úgy élünk, mint tárgynyomozókkal (*regulativa*) és *leleményesekkel* (*heuristicá*), azaz, mint olly érzfogásokkal és maximákkal, mellyek az értelem' ösmereteinek csupán csak képzelte érzegységét illetik, akkor *honiak* (*immanentes*), és helyes előmozdító eszközök arra, hogy az igaz ösmeret a' tudományépületes (*systematicus*) tökéletességre emeltesse. A' tárgyhatározó tapasztalhatatlan hazonvételeben az érz vagy *tunya*, mikor tudni illik az által hogy valami *absolutumhoz* folyamodik, a' nyomozásnak folytatását meggátolva, vagy *fordultt. fonák*, mikor önnön hazna ellen ott teszi meg a' kezdetet, a' hol véget kellene vetnie, és e' szerint csinál azután következtetést. 2) Felosztatik tovább az érz, hazonvételeivel együtt, tárgyaira nézve az el-

meügyelőre, és a' gyakorlásügyelőre. a) *Elmeügyelőnek* (*theoreticus*) nevezetik, mikor az ösmerő tehetségnek tárgyait illeti, és ilyenkor megmeg kétféle; úgymint: a' *természetes*, ha a' tárgyak érzhetőképen adatnak, és csak ösmereteknek formája határoztatik meg az érzetül; azután az *elmélkedő* (*speculativus*), ha érzéshaladó dolgokkal és állitmányaikkal (*praedicatumaikkal*) bának, mellyeknek érzfogásait még előbb magának kell szülvnie. Egyébaránt az elmeügyelő (*theoreticus*) érzetel való bának a' *tudományosra* és a' *közönségesre* is felosztatik. b) *Gyakorlásügyelő* az érz és hazonvétele, mikor a' vágyó tehetséget határozza meg; és ezen értelemben *akarotnak* is nevezetik, avagy olly vágyó tehetségnek, melly a' reguláknak, törvényeknek és czéloknek képzeleti által szokott meghatározatni. Ez megmeg kétféle, úgymint: az *érzemenyes* (*empirica*), *véleményes* (*synthetica*), *szenvedékeny* (*pathologica*), *alkus* (*conditionata*) *mesterségesen gyakorló érz*, (*technico practica*); a' mennyire tudni illik. szérügyelő és érzékeny tapasztalásra épült, és így sem nem általlyában közönséges, sem nem érzékenyzerítő gyakorlásügyelő talpállításokat szülv. Ellenben a' *tiszta, érzékenyzerítő, erkölcsgyakorlásügyelő* (*apodictica, moralis, practica*) érz; a' mennyire a' vágyó tehetség' számra tiszta talpállításokat tapasztaláselőzőleg szülv, 's nem csupán csak az érzékeny hajlandóságoktól származó kívánságokat tudományépületesen rendbe szedi, és ezeket egygezoleg (*harmonice*)

meglegetem tanította; a' mennyire, egy szóval, semmi érzés neki alku gyanánt nem szólal. Lásd *Humanus intellectus* és *Wagnert*. Pázmánál *Hod.* és *Pred.* *Okosság** és *ok. Okosság után járni*; — *Ok erős okokkal bizonyítom* Pázm. *Hod.* Fejérenél *ok*, vagy *ész*, *Bernunft*, *Ursache*, *Rechenhaft*. — *Ratio theoretica*. A' mi esmérhető eszünk kétféle, *tapasztalásbéli* és *vizsgálódásbéli*. Fejér. — *Ratio practica*: Az esmerő erőnek két ágaira nézve: melly, vagy *esmérhető*, vagy *tétető*. Ugyanaz. A' *theoretica*, *elmeigyező*; a' *practica*, *gyakorlásigyező*. — *Ratio speculativa*, *vizsgálódó ész*. Fejér. Az *elmélkedő* jobb. — *Rationem praeveniens*, *okosságelőző* Pázm. *Pred.* — *Ratione utens*, *okossággal* (ésszel) élő. Pázm. *Hod.* Az *okosság*, *prudentia*. De mikor a' *ratione utens* annyit tesz, mint *rationis compos*, akkor *érett eszű*, vagy *eszes*. — *Rationis usus*, *okosságnak szolgálattya*. A' *teljes részegség* abban áll, mikor (az ember) *annyit iszik, hogy az okosságnak szolgálattjátul magát megfosztya*. Illyés. — *Rationis compos est*, *eszénn van*. Pázm. *Pred.* — *Ratio inversa*, *Az értelem nagyságának ereje és kiterjedtsége, fordított állapotban vannak egymáshoz*. Fejér. — *Rationis redditio*: *Az ellenségnek kérdése (a') tanúságnak okadása legyen*. Pázm. *Pred.* A' *számadás* szokottabb. — *Rationis experts*, *eszefogyott*. Pázm. *Pred.* De jobb az *eszetlen*, vagy *esztelen*. — *Supra rationem*, *okosság felett való*. Pázmán. *Észhaladó*, *észmülő* törvényesebben és jobban van mondva.

Ratio, annyit is tesz, mint *conditio*. Illyen értelemben szoktuk mondani: *Ratio essendi*, létalku: *Realbetingung*. *Ratio cognoscendi*, ösmeretalku: *Erkenntnisgrund*. Lásd *Conditio*. — Végtére annyit is tesz, mint *ösmeretető ok a' demonstratio-ban*. Lásd *Argumentum*.

Ratio ignava, tunya ész: *die faule Vernunft*. Így nevezetik minden önkényes vitatás, melly által minden további nyomozások meggátoltatnak; mindenik talpállítás, melly a' természettudományok tapasztalások által való vizsgálatát megkorlátozván, a' fejtegetést, a' magyarázást a' *puzta érthető (intelligibilis)* világból kölcsönözi.

Rationale, eszes: *vernünftig*, Fejérenél *gondolkodásbéli*.

Rationalis, eszeskedő. Lásd *Cognitio*. Pázmánál *okossággal élő* p. o. ember, állat. — *Rationali-sensuale*: *eszesen érzéki*. Fejér. Az *érzék verbum*, és annyit tesz, mint *sentieban*, következőképen az *i* képzőnek hozzá függetlése miatt annyit, mint *rationalis*, nem tehet; helyette az *érzékeny* értelmes, és törvényes is.

Rationalismus, tiztaészvitatás. 1) Általában ama' tanítás, melly a' tizta észnek tapasztaláselőző munkálkodásokat tulajdonít, azt állítván, hogy az észnek nem minden nyilatkozatásai valami ollyastúl erednek, a' mi az észtől különbözik. Ez általellenében áll az *empirismusnak*, avagy érzésvitatásnak. 2) Különösen kétféle. a) *Az elmélkedő tizta észnek* vitatása lehetségeseknek állítja a' tizta 's a' tapasztalástul független tapasztaláselőző (*a priori*) ösmereteket; lehetségesnek az o-

rök észtorvénveknek létét, melyekkel minden ösmeretnek, 's a' tollünk megösmertt. vagy megösmertető dolgoknak meg kell egyezni. b) A' *gyakorlósügyelő tiszta észnek vitatása* azt állítja, hogy a' tiszta ész már magában, tulajdon formájára nézve gyakorlósügyelő, azaz, hogy erkölcsi törvényeket önmagában foglal, és hogy nem valamennyi erkölcsi törvényeit szokta cselekedetünk' következtetésnek tapasztalásából elvonni. 3) Istentudományos értelemben a' *tisztaészvitatás* a' hit' dolgában annyi, mint ama tanítás, hogy csupán csak a' természetes Religiót kell erkölcsügyelőleg szükségesnek, és így valóságos kötelességnek tartani. Ennek két ága van. a) Eggyik a' *Naturalismus*, avagy *Religiótagadás*, melly minden természeteladó Isteni nyilatkoztatásnak lehetőségét tagadgya. b) A' másik a' *tiszta Rationálisismus*, melly azt állítja, hogy az ilyen nyilatkoztatás lehetséges ugyan; de hogy azt ösmerni, és valóban elfogadni a' Religióra szükségképen meg nem kívántatik. Lásd *Cognitio*.

Rationalitas, észesség: Vernünftigkeit. Fejérnél *gondolkodás*.

Ratiocinatio, okoskodás, Pázmán *elmétkedésnek* nevezi, így szólván: Ha emberi *elmétkedésre* támaszkodunk, mint a' vak, úgy ültjük vettyük az igazságot. *Ilod.* Molnár Albert, és Veresmarthy az *okoskodás* névvel élnek.

Ratiocinium, okoskodás. Pázmán *Ilod.* Hogy a' mostaniak nagy részént a' tellyes *okoskodást* (a' syllogismust) *észkihozásnak* nevezik. *Fejér.* Ha

legalább *okkihozásnak* mondaná. — *Ratiocinia cryptica*, *nem tellyes*, *megkurtított*, *rejték kihozások*. *Fejér.* — *Aequipollentia*: azért az *eggyenlő kihozások* valóságos megkurtított feltevős okoskodások. — *Subalterna*: Az *alürendeltetett kihozásokban* az egyik kitételnek a' másik alá rendeltetése okozza. — *Opposita*, Az *ellentéttetett kihozások* azok, mellyek az egymást kölcsönösen tétető és elvételő kitételek' tekintetéből kerekednek ki. — *Contraria*, *ellentétő*. — *Conversa*: A' *megfordított kihozások* az olly kitételek' tekintetéből kerekednek ki, mellyekben a' materiájokhoz tartozó részecskék állásokat kölcsönösen megváltoztatták. — *Modaliter immutata*: Az *elmódosított kihozások* ollyak, mellyek azon kitételek' tekintetéséből kerekednek ki, mellyek szerint valamit gondolunk egyetemben. *Fejér.*

Ratiocinari, okoskodni: vernünftig schlicfen.

Rationum liber, számtartó könyv: Rechnungsbuch. Azt az Isten cikkelyenkint minden körülálló részeivel *számtartó könyvébe* írja. Pázmán *Predik.*

Rationum exactio, számvétel: Rechenschaftsforderung. *De ezen számvétel, mellyel a' törvény* (törvényszék, ítélet) *végződik.* Pázmán *Predik.*

Reactio, visztonterőködés: Gegenwirkung. Ennek szomszéd észfogása a' *viszonyerő* (*influxus mutuus*), mellyről lásd *Communio*. *Visszahatás* *Fejér.*

Reale, valóságos. *Fejér.* — *Reale ens*, *valóságos való*: ein Realwesen. Annyi, mint a' tárgynak természete, mellynek általellenében észügyelő, gondolt

(logica) valója, azaz, pufzta érzőfogása áll.

Realis, e, valóságos, létbéli, lévő. A' minék valósága, léte van. A' legvalóságosabb való (*ens realissimum*) az, melyben minden létek, minden valóságok együtt vannak. — Ember Pálnál a *realis, derék*; Fejéknél *voltaképlévő*; Medgyesinél *valósági*, p. o. tulajdonságok; Pázmánál *való*, Mindannyi helyett a' *valóságos* legértelmesebb.

Realisare, megvalóságosítani: realisiren, in die Wirklichkeit bringen. Fejéknél *valósítani*: de c' nem elég értelmes, mivel a' *való* annyi, mint *subjectum*: és csak a' *valóságos* tehet annyit, mint *realis*: következtetés-képen *realisare. valóságosítani*. — *Realisare conceptum, valamely ézfogást megvalóságosítani*: cimen Begriff realisiren. Ez annyi, mint az ézfogást valóságos tárgyakra fordítani, alkalmaztatni. Lásd *Conceptuum gradus n. 2.*

Realismus, létvitatás, létségvitatás. Lásd *Corpus* és *Objectum*.

Realismus finium aetheticorum, valósága az érzésügylető czéloknek: Realismus der ästhetischen Zweckmäßigkeiteit. E' tanítás azt vitattya, hogy a' szépnek, avvagy szép műnek készítésénél ugyanezen szépnek ideája a' készítő okban előre feltaláltatik, mint képző tehetségünknek kedvező ozól.

Realismus finium objectivorum, valósága a' tárgyügylető czéloknek: Realismus der objectiven Zweckmäßigkeiteit. Ez azt tanította, hogy a' természetnek technicája, mesterkedése, p. o. a' gépelyes (*organicus*) valokban,

czélok nélkül nem szükölködik.

Realitas, lét, létség, valóság: Realität. 1) A' mennyire a' tagadásnak (*negationak*) általellenében áll, négyféle, úgy mint: a) az *éztudományos (logica)*, az itéletnek tisztá formája, a' *vitatás (affirmatio, Bejahung)*; b) az eredeti ézfogás (*categoria*), a' *dologság*: éztudományos lét; c) a' dolognak ammint magában van (*a' noumenonnak*) létsége, *igaz, érzéshaladó lét*, melynek általellenében áll a' *gondolt* és az *érzékeny*; d) végtére a' jelenéseknél a' *látzatos*, vagy *letzertes* létség (*realitas, phaenomenon apparens*), az üdőben való lét, az érzeménynek viszonytársa (*correlatum*); az özfvekötés (*synthesis*) valamely érzeményes tudásban: valaminek tulajdonsága, mint érzékenységeknek tárgya. 2) Mikor a' létség a' képzeményességnek (idealitásnak) általellenébe tétetik, annyi, mint helyesség, valóság, valamely képzetnek az értelme, és kétféle, úgy mint: *először* valóügylető (*subjectiva*) akkor, mikor a' léteknek természetében mint annak sark-törvénye fekszik; p. o. minden, a' mi az ösmeretnek formájához tartozik. Ilyen valósággal (*realitással*) bír minden, a' mire szükséges okoskodások által vezetettünk, mint péld. ok, a' réztelen léteknek ézfképe, ideája. *Másodszor* tárgyügylető (*objectiva*) akkor, mikor valamely képzet olly tárgyakra ügyel, melyek a' képző tehetségenn kívül vannak. Ez három ágra öfzlik, úgy mint a) az *érményes valóságra, létségre* (*empirica realitas*), mely annyi, mint valóságosau ösmerhe-

tő tárgyakra, jelenésekre való ügyelés, a' minő a' köz', az üdö', a' categoriák' képzeinek *valósága, realitása*; b) azután a' tapasztalishaladó tellyes (*absoluta*) *valósággra, létségre*, melly annyi, mint helyessége ama' hafzonvételnék, mellyel a' képzetet a' dolgokra általlyában, és a' dolgokra, ammint magokban vannak, avagy valamiségekre fordítottak; c) a' képzetnek az észképben (időben) lévő tárgyakra való ügyelésére. Megtörténik ez, vagy elmékedésbéli czéloknak előmozdítása végett, és ez *elmékedő létség, helyesség, mint vélemény (hypothesis)*, a' minő a' lérválóságosabb valórul formáltt észképnek létsége; vagy a' gyakorlásra szükséges czéloknak elősegítése végett, és ez *gyakorlástügyelő létség, mint kéremény (postulatum)*.

Realiter, valóságosan: *wirklich*. Pázmán a' *voltaképen* szóval él, így szólván: Krisztus' testét *voltaképen* enni. *Mod.* De ki nem sejezi értolmesen a' *realiternek* értelmét.

Reapte, valóban: in der That. Lásd *Wagnert* és *Actualis*.

Reatus, bűn: eine anageborne Schuld. A' szabadságból származott eredeti kézség, hajlandóság arra, hogy az erkölesi törvényt legfőbb és eggyetlen eggy ösztöntollunknak ne tegyük. Ez a) mikor *akaratlan*, és így nem kézfakartva történik, annyi, mint *vétek (culpa)*, *gyarlosigkeit* (Gesichtslosigkeit, Unlauterkeit). b) Mikor pedig akart, eltökélt, annyi, mint *gonofzság, hamisság (dolos)*, az emberi szívnek fonksága (*peruersitas, Verkehrtheit*).

Rebaptisans, visszakeresztelő-

nek mondgya *Pázmán Predik.* *Surdttaufer*.

Rebellare, pártot ütni: rebelliren. Egyéb értelmét lásd *Wagnerban* *Rebello* alatt. — Mindgyárt *pártot üte* a' test a' felek ellen, úgymond *Pázmán*.

Recalcitrare, rugdalózni: ausdylagen. Pázmánnal *rugoldozni*: Attya ellen, úgymond, tusakodhatott volna, de semmit nem (sem) *rugoldozék*. *Predik.* Alaesony tropus az *ellenkezett* helyett!

Recapitulare, furz wiederholen: rovid sommába foglalni. *Pázm. Pred.*

Recens, új: frisch. Minden *friss* épületeket, kincseket, élő állatokat megéget. *Pázm. Pred.*

Receptivitas, foganhalóság: Empfänglichkeit. Ama' *kézség*, avagy *tehetség*, mellyel az érdekléseket elfogadhatjuk, a' képzeteket megfoghatjuk, a' tárgyaktól megérdekeltehetünk, megillettehetünk szenedékeny (*passiva*) képitő erő, érzékenység. Ebbül, és az önkényből (*spontaneitas*) áll az emberi képitő tehetségnek (*vis representativa*, *Vorstellungsbereitschaft*) mivolta. Fejérről a' *receptivitas, elfogadóság*.

Recipere, befogadni: aufnehmen. Lásd *Maxima* és *Wagnert* *Recipio* alatt. Mert ők *fogadnak* (be) titeket (tikteket) az örök hajlékokba, úgymond *Pázm. Pred.*

Recitare, elmondani, felmondani: auffagen. Lásd *Wagnert* *Recito* alatt. Pázmán *Pred.* az *elő mondani* igével él, melly betű szerint annyi, mint *praedicere*.

Reclusio, felnyitás: Auffschließung. Ember Pálnál *Bézartaltás*; de ha a' *reclusiot* az *occlu-*

sionak értelmében akarjuk venni, akkor az *elzárás*, *bezárás* jobbak.

Recogitare, meggondolni, megfontolni; nachdenken, überlegen. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban* *Recogito* alatt.

Recompensare, megtéríteni: erfragen, Kárvallása megtér másnann. *Pázm. Pred.* A' másnann természetellen szó, és helyette a' máshonnan szokottabb.

Reconciliare, megengesztelni: versöhnen. Lásd *Wagnert*. *Megbekeltesse* (az) Istennel a' haragban lévőket. *Pázm. Pred.* Hogy az ő Atyát minékünk megengesztelné; Christusért (Krisztusért) megengeszteltetett Isten. *Lethenyei*.

Reconciliari, megbékélni: versöhnen, versöhnen. *Hogy* (az) Istennel megbekeltyék. *Pázmán*. Szent István' napjára való *Predikációjában* *Pázmán* a' *bekell* regularis verbumot is a' harmonikus forma szerint conjugálja.

Recreare, renovare, újítani: erfrischen, erneuern. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban* *Recreo* alatt. *Efféléket* a' jó tanács úgy *vidámit* (recreat), mint a' jó illatok *újítlyák* (renovant) a' szívét. *Pázm. Pred.* Az *efféléket* eleibe articulus az kívánatik, és akkor az ige *vidámittya* mutató.

Recreari, újjonnan teremtetni: wieder erschaffen werden. A' szent Lélek által újjonnan teremtetünk. *Pázm.*

Recta notio, helyes értelemény, vagy materiájára nézve igaz: ein richtmässiger Verstandesbegriff. Fejér *helyes értelemnek* nevezi; de ez annyi, mint *rectus intellectus*, vagy *recta significatio*.

↳ *Recta linea*, egyenes linea,

egyenes hossz: eine gerade Linie, Mellynek tudni illik valamennyi részei, és ponttyai egyenlő arányban fekszenek.

Rectificatio, egyengetés: Gleichmachung, Pázmánál *igyengetes*. *Pred.* Lásd a' példát *vitium* alatt.

Rectitudo, egyenesség: Gleichheit, Adatik malaszt a' házásoknak a' köztök való *egyenesség* megtartására. *Telegdi*. Itt talán az *egyenesség* alatt *eggyesget*, *concordiát* értett *Telegdi*.

Rectus scopus, egyenes cél: ein richtmässiger Ziel. *Igyenes célra* néző *rendeles*. *Pázmán* *Predik.*

Reculae, Arnsfeligkeit, Molnár *Albert* *Keteputanak*, mások pedig *podgyaszna*, *butyornak*, *batunak*, *butornak*, *molyonak*, *zajdinak*, *mulhanak*, *czuczo* *teknak*, *paczihanak*, és talán mindenik saluban másnak nevezik. A' helyes izlésű író mind ezekkel nem él, hanem a' környülállások szerint más illendő és értelmes nevekkal. *Lassan megy*, úgymond *Molnár Albert*, (a') *ki sok keteputával terheli magát*. *En itt holminak*, vagy *haszontalan szernek* mondanám.

Recuperatio, helyreállítás: Zurückbringung, Wiederbringung, *Pázmán* *Predik.* *Visszanyeres*, mellyuél amaz szokottabb. Lásd *Wagnert*.

Redamare, visszontag szeretni: gegenlieben. *Olly vad ember nem lehet, hogy visszafszertésre ne inditassek*, (indittasson). *Pázm. Pred.* A' *visszafszere* *retni* nagyon betű szerint való fordítás. Lásd *Wagnert* is.

Reddere, visszaadni, megadni: wiedergeben, zurückgeben. *Megadati* a' *Keresztényektől* elvett szent egyházokat. *Pázm.* *Ilod.*

Redemptio, váltás, megváltás: Erlőjuna. Molnár Albertnál, Pázmán Hod. és Pred. *Váltáság*, mellynél amaz jobban van mondva. Lásd *Wagnert*.

Redemptor, Udvozító, Megváltó: Erlőfer. Pázm. Pred. Hod. és Gánózi. Lásd *Wagnert is*.

Redigere, rendbe fűedni: in Ordnung bringen. Rendbe hozni. Pázm. Pred. Lásd *Wagnert*.

Redimere, megváltani: erlösen. *A' Iű Jézus, ki az emberi nemzetet megváltotta bűneitől.* Pázmán Hod. Lethenyenél *megvönni*. Az Urat is, úgymond, a' ki ököet *megvötte* megtagadgyák, hozván hertelen veszedelnet magokra. *A' megvötte* ige helytelen a' *megvötte* helyett, és evvel is csak akkor élünk, mikor valamit pénzem veszünk: szintűgy helytelen és természetlen a' *hertelen*, a' *hirtelen* helyett, mert nem *her*, hanem *hir* a' gyöker. — *Redimere commutare: vagy a' kik életökben (eletekben) elégéségesen megváltották, a' mit érdemlettek, azok (a') purgatoriumba mennek.* Pázm. Hod.

Redimi. Kiváltoztunk a' bűnnek hatalma alól. Molnár Albert. A' *változik* igének nincs egyéb értelme, hanem *mutatur*: és így a' *ki* előtte természetlen, s a' *redimi* passivumot ki nem fejezheti. A' *vált redimit* activumbul, vagy a' *váltodik* neutrumot, vagy a' *váltatik* passivumot lehet ezen értelemben helyesen formálni.

Reducere, visszavezetni: zurückführen. Pázm. Pred. *visszahozni*, melly tulajdonképen annyi, mint *referre*. Fejér a' *helyrehozni* igével él mellynek tulajdon értelme *reparare*.

Redundare, derivare, cade-

re, hárólui, hárítani: von Fülle überlaufen. *A' hivek jó cselekedete egymásra háromlik.* Pázmán. Mivel a' Magyarban az *ár* háromfélét tesz, úgymint: *diluvium, pretium, és subula*. Az első értelemben *hár* helyett áll, ammint e' szavaknak *hárul, háromlik, hárít*, szomszéd értelemeikbül kitetfzik: mert én mernék Magyarul így szólani: *a' vizek kiháromlottak, kihárultak a' mezőkre.* Így az *árad, araszt* is hihetőképen a' *hárad és háraszt* igékbül támadtak. A' *háromlik* nem olly törvényes, mint a' *hárul*, és a' *hárít*. Lásd *Wagnert*.

Referre, visszahozni: zurückbringen. Cserenél *red vinni*: (de nem tudom, miről beszéll itt Csere, mikor így szól: *eggyik a' másikra vitetik*). Ha itt a' *referre* a' relationak értelmében vetetik, akkor annyit tesz, mint *öszvetartani, hasonlítani, öszvemérni, zusammenhalten*, vergleichen, anmessen.

Referri, in relatione esse, dirigi, vonzani, viszonyban lenni: im Verhältniſſe ſeyn, verhalten. *A' tulajdonságok mellyek a' teremtett állatokra vonznak, az Istenben az élet, értelem, akarat, hatalom, felség.* Medgyesi. A' *vonz* helytelen a' *vonz* helyett.

Reflexio, visszaugyelés: Ueberlegung. 1) Az *ész tudományos visszaugyelés (reflexio logica)* annyi, mint az előkerülő észfogásoknak öszve hasonlítása álltallvában. Az ilyen visszaugyeléséknék czéllva az, hogy kitudhassuk, ha mind a' két észfogás ugyanazt foglalja magában, vagy sem? (Eggyenlő, különb:) ha ellenkezőek egymással vagy sem? (Megeggye-

zés; ellenkezés;) ha az észfogásban valami feltagolólóg (*analytica*) foglaltatik? vagy ha hozzá nem adatotté valami észvevőtőlég, *synthetice*? (belső, külső;) 's mellyik legyen a kettő közül a' talpfer, mellyik a' forma? — 2) A' *tapasztaláshaladó visszaugyeles* (*reflexio transcendentalis*) annyi, mint észvehasonlítás a' képzeteknek az őrő tehetségre nézve, mellyben észvehasonlítottak; tudása az adott kápzetek' viszonyának külömbféle őrő tehetségeinkhez: megfontolása az útnak, módnak, mikép és miósoda valógyelő alkuk által jutunk mink bizonyos észfogásokhoz és itéletekhez, ha hajlandóság és szokás általé, vagy érzékenység, értelem, és ész által? A' csupa észtudományos visszaugyeles hasonlító észfogásokat szül, (*conceptus comparationis*) azaz olyanokat, mellyek által két észfogásnak viszonya egy itéletben közönségesen kifejeztetik, ha péld. ok. két észfogásnak meg kellé eggyezni, és vitató itéletekre észvevőtetni? vagy egymással viszontag ellenkezni, és tagadó itéletekre egybe függesztetni? A' tapasztaláshaladó visszaugyelés ellenben visszaugyelő észfogásokat szül, olyanokat tudni illik, mellyek által magoknak a' dolgoknak, vagy az észfogásoknak foglalattyaik szerint való viszonyok meghatározatik, mint péld. ok. mennyiben eggyeznek meg egymástól a' dolgok? Ezek tárgyügylő, amazok pedig csak valóügylő hasonlítás sejeznek ki. Fejőrnél *észrevétel*, melly annyi, mint *observatio*.

Reflexus, visszaugyeltt: áberleget, reflectirt.

Reformatio, jobbítás: Verbesserung. Kit (az) Isten magától küld, az Ecclesia' jobbítására. Pázm. IIod. *Ujabb helyre állítás*. Confessio.

Reformator, jobbító: Verbesserer. Hitjobbitó. Veresmarthy.

Refractarius, délezeg: widerspenstig; hartnäckig, halásitarrig. *Délezeggé lett a' jora természetünk*. Pázm. IIod. és Pred.

Refrigeratio, meghűtés: Erfrühlung. Pázm. Pred. *Fázás*.

Refrigescere, meghűlni: erfrühlen. Egyéb érteleit lásd *Wagnerban*. *Azt munkálodja (műveli) szivedben, hogy jobban jobban hülemedj a' világtól*. Ember Pál. *Munkálódik helytelenül formált ige, és ha helyes volna, neutrum volna, melly accusativussal nem állhat. A' hülemedni szószornyat a' hűlni helyett a' frequentativum belőle hűldögél. Azonkívül a' világtól hülemedni, hűlni rossz syntaxis, a' világhoz meghűlni helyett.*

Refutare, megczáfolni: widerlegen. *Háttra czáfolta beszédit*. Monofzlai. *Meghamisította* ugyan ezen Calvinistáknak a' közönséges sinattartás felül való kívánságokat. *Lethegyei*. A' *hamisítani* annyit tesz, mint *falsificare*.

Refutatio, megczáfolás: Widerlegung. Melly könyvek *meghamisítására*, mikor nagy ügykezettel magát adná. *Lethegyei*. A' *meghamisítás*, *falsificatio*, és így *megczáfolást*, *refutációt* nem tehet.

Regeneratio, újrászületés: Wiedergeburt. Pázmánnál *újonnan születés*, jö; de hollzú, szintügy *Telegdinél* is. Gánóztinnál *új születés*. A' *Keresztesség*, úgy mond: az új születés'

Sacramentominak is nevezetik. Gánótzá. Az új adjectivumot a substantivummal egybe tenni nem lehet. Az új születés azonkívül annyi, mint *nova nativitas*, és a regeneratiót ki nem fejezi, melly újonnan való születés, vagy újraszületés. Ember Pálnál újraszületés, melly tellyességgel helytelen.

Regeneratus, újraszületett: wiedergeboren. Újonnan született. Confessio. Ha az újonnan jó szó volna, akkor a regeneratust kifejezné.

Regia dignitas, fejedelemség: főnigliche Würde. Leth.

Regimen. Pázmán bírodalomnak nevezi. Megteszik a Pápa bírodalmának észlendőszámából. Hod. De a bírodalom annyi, mint imperium, és birtok helyett is annyit tehet, mint possessio. Én itt a Regiment, kormányzásnak, Regierung mondanám. Külömben az Országzás is jó. Versegly, Lásd Wagnert is.

Regio, tartomány: Landschaft. **Negyedes apró fejedelmességre** (tetrarchatus) szakadoztak a megosztott ország tartományai. Pázmán Predik.

Regnare, országolni, uralkodni, kormányozni: herrschen, regieren. Molnár Albertnál regnálni; de minek élünk még ott is deákos szavakkal, a hol több értelmes Magyar szavakkal élhetünk.

Regnum, ország: Reich. Altalában annyi, mint tudományépületes (systematica) egysége különbéle valóknak, közös törvények által. 1) A természetnek csak ama törvényei által, mellyek ezes valókra arányának, mint czélyaikra.

Ez a természetnek országa. 2) A gyakorlásügyelő észnek erkölcsi törvényei által. Ez annyi, mint valamennyi ezes valók czélyaiknak egysége, a czélok országa, az erkölcsi világ, a kegyelemnek, az Istennek országa, egysége a természet és az erkölcs törvényeinek. A természetnek vizsgálása az ezes valók czélyaikra néve (czéltudományak) (Teleologianak) nevezetik; az erkölcsi valók czélyaiknak vizsgálása pedig Erkölcstudományak (Moralisnak). — **Regnum terrestre**, földi ország: Erdenreich. Molnár Albert. **Regnum spirituale**, lelki ország: Geisterreich. Molnár Alb. **Regressivus polysyllogismus**, egygyűvétel felemelkedő okoskodás. Fejér.

Regressus, visszamenetel: Zurückführung. Lásd Progressus.

Regula, regula: Regel. Altalában valamely észfogás vagy ítélet, a mennyire a különbéleknak egybekötését valamely közönséges alku alá vetik. A regulák három felekezetre osztatnak. 1) Származásokra néve némelyek a tapasztaláselőzők (a priori), szükségesek, tárgyügyelők, mellyek csupán csak a tilta észlül függenek, úgymint a törvények. Lásd Lex; b) némelyek pedig tapasztalásbéliek (a posteriori), érzeményesek (empiricae), mellyek a képzeteknek és észrevételeknek közvetkezése (associatioja) által, vagy a tapasztalás által határozottnak meg. 2) Helyességeknek, értékeiknek terjedésére néve a némelyek közönségesek (universales, allgemein), mellyek szükségképen és minden kivétel nélkül helyben hagyat-

nak. Ilyenek a' tapasztaláselőzők, mint péld. ok. az erkölcsi törvények; némelyek ellenben csak *általlyában* valók (*generales*, géméngfttig), mellyek általlyában fozollván, többnyire helyben hagyatnak. Ilyenek az érzeményesek (*empiricae*), mint péld. ok. az okosságnek életregulái 3) *Foglatlattyokra nézve* a) némelyek *elneügyelők* (*theoreticae*), mellyek az ösméret' külömbfélésegeinek egységet adnak, mint a' lélektudománynak ama' regulája: az öreg bünösök a' kerézfizhez folyamodnak. b) Némelyek *gyakorlásügyelők*, mellyek a' vágyó tehetségnek külömbfélésegeit kötik egybe. Ezek, vagy *maximák*, avagy *talpregulák*, a' mennyire csak egy rideg valónak akarattját illetik; vagy *törvények*, a' mennyire általlyában az észre építetnek, és így valamennyi észes valókat illetik. c) Némelyek végtére az izlésnek regulái, mellyekről az Aesthetica értekezik. — *Regula practica*, hagyomány: Berßchrift. Annyi, mint gyakorlásügyelő regulatágas értelemben. Lásd *Cognitio*, *Regularitas*, az Aestheticában rendkövetés: Richtigkeit; *irregularitas*, reudhagyás: Unrichtigkeit.

Regulativum, tárgynyomozó: regulatív. 1) *Tárgynyomozónak* mondatik a' *talpállitás*, melly a' tárgyat nem maga határozza meg, hanem annak nyomozására csak regulát ad, melly szerint azt az ész meghatározhassa. Ez kétféle. a) Az egyik tudni illik meg nem határozván azt; a' *mi van*, csak az ösméretellenek az ösméreteshez való viszonyát terjeszti elő; mint az értelemnek létügyelő (*dyna-*

mica) talpállításai. b) A' másik pedig csak kérdést ad fel, színté csak figyelmetessé tévén az élt, hogy valamit nyomozzon. 2) *Tárgynyomozónak* mondatik az ösmérethez vagy a' eslekedet' módgyához tartozó képzett (*idealis*) tökéletességnek ézfogása is, mint péld. ok. az alkotlané, az eggyügyü való (*subjectumé*), a' tellyesen tizta akaraté. A' regulatívumnak általellenében áll a' *constitutivum*. Lásd *Constitutivum*.

Regulativum principium. Lásd *Constitutivum*.

Relatio, viszony: Beziehung. A' *mérkezés*, vagy *szítás* a' Deák *relationak* értelmét helyesen ki nem fejezhetik. Csere *tekinletnek* nevezi: A' *tekinlet*, úgy mond, a' dologban olly mód, mellyel egyik dolog a' másikat nézi. Másutt a' *contraria relata* ugyanezen író *nező*, *barátságos ellenkezőknek* nevezi: De ha csak *Kirschnek* definiitóját nézzük is, e' névvel meg nem előgedhetünk. A' *Relatio* alatt így szoll ó: eine Vergleichung, Beziehung auf Etwas anderes; idem, quod mutuum rerum respectus. A' *respectus* tehát *tekinlet*: Ansicht; a' *mutuus respectus* pedig más nem lehet, hanem *viszony*: Beziehung. A' Német *Verhältniß* annyit is tesz, mint *proportio*, *arányzat*. De ösméredgyünk meg a' *relatiónak* értelmével közelebbül. A' *relatiók*, *viszonyok*: *Verhältniß* külső határozások, mellyek a' belsőknek általellenében állanak. Ezek kétfélék. 1) A' *valóillető*, *képzett*, *formaügylető* viszonya valamelly ézfogásnak, vagy képzetnek a' másikkhoz. Pélld ok. a' szemléltt tárgyaknak egymáshoz való vi-

szonnya a' közben és az időben, az együttlévő dolgoknak viszonya, a' mennyire hozzájuk érdeklést nem gondolunk. Az ilyen viszonyok a' vilzáügyelő érzőfogásokat fejezik ki. — 2) A' *turgyillető*, *valóságos letügyelő* viszony az, mikor az egyik dolog a' másikat olly erővel érdekli, melly amabban valamit okoz, megefzközöl. Lásd *Influxus*. Mikor így az érdeklő dolgot az érdeklett is viszontag érdekli, akkor a' viszony *viszontagvalo* (*reciproca*), és az érdeklő erő tulajdonképen *viszonyerőnek* mondatik (*influxus mutuus*). Illyenek a' viszonyok a' magaváló és állitmány között (*inter substantiam et accidens*), vagy az ok és az okozat között. E' viszonyok a' relatiónak, viszonynak categoriái által fejeztetnek ki. A' jelenéseknek hasonlítólag belső határozásai csak az általlýában vett *valaminek* tartós viszonyjai az érzékenységekhez. Mikor a' viszonynak *viszonytársa* (*correlativa*), avvagy *viszontagvalo* viszonya nincsen, *ügyelésnek* is lehet mondani. Így magában e' mondat: *relationem habere ad aliquod objectum*, eine Beziehung auf einen Gegenstand haben, annyi, mint valamelly tárgyra *ügyelni*, egyébkép pedig *viszonyolni*. 1) Az elmélkedésben, avvagy teoriában viszonyolnak, *ügyelnek* a' tárgyra a) a' szemlélések, ha egybefüggések szükségesnek és regulakövetőnek gondoltatik, mint péld. ok. mikor én magamban bizonyos szemléléseket egymás után szükségképen következőknek, vagy általlýában együttlévőknek (*coexistentes*) gondolok. b) Az *eszfogások*, ha nekik tellyesen egyenlő (*ad-*

aequatas) szemléléseket, péld. ok. létséget (*realitást*) szerezhethünk. 2) A' gyakorló érznek számára akkor támadnak viszonyok, mikor az, a' mit gondolunk, vagy az akarat által létségre (*realitásra*) juthat, mint péld. ok. a' tilzta erkölcsösség (*moralitas*, *Ettlichkeit*); vagy mikor az, a' mit gondolunk, egyetlen egy lehetséges előtéttel (*praesuppositio*, *Voraussetzung*) gyanánt szolgál, melly alatt az akarat, önnon magával tellyességgel egyezőleg, azaz, erkölcsösen (*moraliter*), maga magát meghatározhattya; mikor valóügyelőleg megkivántatik arra, hogy azt megtehessek a' mit az érz *eredeti fogásai* *faciunt* (*categorye*) parancsol. Pázmánál. *Köz: vagyoné közök a' Testamentomhoz?* ügymond Hodeg. De a' *köznek* ma sokkal más értelmei vannak, hogy sem *relatio*. Szilágyinál *üfveköttetés*, *egybeköttetés*, melly annyi, mint *convinctio*, *colligatio* in sensu factitivo. Fejérnél már *képestség: ha magiával*, ügymond: *bizonyos képestségben lenni gondoltatik*; már *vétel*, *Beziehung*; már *Te-kintet*. Lásd *Contrarium*: — *Relatio ad invicem: egymáshoz való lét*. Fejér. A' *lét, existentia*, nem *Relatio: egymáshoz való viszony*, talán elég értelmes mondas. — *Relatio notionum, aut Conceptuum: az értelmek' tekintése*. Fejér. Ez annyi, mint *respectus significationum: a' notio, értemeny; a' conceptus, eszfogás; tehát, az értemenyek'*, vagy *eszfogások' merkezése*, vagy *viszonya* is törvényesen. *Relative*, tekintetképp: *ver-hátnifmáfig*. Fejér.

Relativum. Az általános és másra vitető jónak külömb-ségeiről. Márton István. Az általánosról lásd *Absolutum*; a' másíkról pedig *Relatio* alatt.

Relativus, képeslegvaló: Etmadó verhátnifmáfiged. Fejér. Lásd *Absolutus*.

Relatum, képeslcs. Fejér.

Relaxare, tágitani: nachlassen. *A ki akarva tagítlya az Isteni szolgálatot.* Pázm. Pred. A' tágit accusativussal nem olly szokott, mint inhaesivussal: az Isteni szolgálatonn. Lásd *Wagnert*.

Religio, Religio: Religion.

1) *Talpvalóügyelőleg* (subjective) annyi, mint ama' képzet, melly az észnek mivolti törvényeit isteni parancsolatoknak, az erkölcsöt pedig (*virtus*, Tugend) úgy nézi, mint a' véges akaratsnak a' szent és kegyes világteremtőnek akarattyaival való egyezését, ki a' boldogság és az erkölcsösség között a' legszorosabb arányzatot (*propositiót*) akarja megelőközteni, és meg is elközölheti. Morálisra támalzkodik mindenik religio, mellynek tudománnya errevalónözve Morális Theológiának neveztetik. 2) *Tárgyügyelőleg* a' Religio annyi, mint sommája ama' tautásoknak, mellyek a' valóügyelő Religióra czéloznak. A' Religio foglalattyára, első eredetere és belső lehetőségére nézve vagy *kinyilatkoztatott*, vagy *természetes*. Amabban valamit isteni parancsolatnak kell előbb ösmernünk, hogy kötelességnek nézzük; ebben pedig kötelességnek ösmernünk, hogy isteni parancsolatnak nézzük. Azoknak tulajdonságira nézve, kikkel a' Religio közöltetik, vagy

tárgyügyelőleg természetes, mellyről magát saját esze által kiki meggyőzheti; vagy *tárgyügyelőleg tudós*, mellyről másokat csak tudományosan lehet meggyőzni. A' Religio, vagy *kedvkereső*, és pulzta isteni szolgálat (*cultus*), ha benne az isteni parancsolatokat csupa *rendeléseknek* (*statutum*) nézzük, vagy tiszta erkölcsi, 's a' jümbor életre ügyelő, ha benne az Isteni parancsolatokat *tiszta gyakorlatügyelő törvényeknek* tartjuk. *Az Ecclesia Istenigazában kifejezi vallását.* Pázm. Hod. — *Régiség által megvasztatá a' vallást*: vetustate roboravit religionem. Monofzlai. Lásd *Wagnert*.

Religiose, Istenfélősen: Gottsefűrdtig. Lásd a' többi értelmeit *Wagnerban*. Szentségesen. *Confessio*. Istenes ájtatossággal. Pázmán Hodeg.

Religiositas, Istenfélőség: Gottsefűrdtigait. *Az Istennek eszköztől tisztelete, vagy a' vallásosság!!!* Márton István. E' szerint az *irreligiositas vallásosságtalanság* volna, melly nyelvünknek majd minden szóképzőjét magában foglallya.

Religiosus, Istenfélő: Gottsefűrdtig. Szerzetes, Mönch. *A klastromokba rekeszkedett Szerzetesek.* Pázm. Hod. Tegedniél és Monofzlainál is *Szerzetes*. Lásd egyéb értelmeit *Wagnerban*.

Relinquere, elhagyni: verlassen. Lásd a' többi értelmeit *Wagnerban*. Pázmánál *hútra hagyni*. Predik.

Reliquiae, maradékok, tetemek: Ueberreste, Ueberbleibsel. Gánóztinál *erektyék*, melly szó a' Deákbul van megrontva. — *Péternek és Pálnak tetemeihez*

igérte magát. Monofzlai. — *És ha a' Szentek' képeinek tartozunk tiszteletet adni, annál inkább az ő szent tetemetek és ereklyéket tartozunk tisztelni.* Illyés. — *Reliquiae Sanctorum: A' szentek tetemi ereklye.* Pázmán Hodeg. *Reliquiae Sacrae: szent tetemek.* Pázm. Hod. — *Reliquiarum monstrantia, ereklye.* Versegghy.

Remanere, elmaradni: außbleiben. Lásd *Wagnert.* Pázmánnál Pred. *hátra maradni,* zurückbleiben.

Remedium, antidotum. Elenszer. *Fejér.* Lásd *Wagnert.*

Reminiscencia, emlékezés: Gedächtniß. Pázmán Predik.

Remissio. Lásd külömbféle értelmait *Wagnerban.* Pázmánnál Hod. és Illyésnél *Bocsánat.* Szilágyinál pedig *elengedés.* — *Remissio peccatorum: Krisztuson kívül, senki másnak nem érdemli a' bűnbocsátást.* Pázm. Hod. Ugy másutt *bűnbocsánatnak* is mondgya.

Remittere, meglassulni: nachlassen. Ember Pálnál *meglassodni:* a' bűn cselekedetben *meglassodnak;* melly helytelenül formált szokatlan ige. Pázmán a' *lassudik* igével él: *annál inkább lassudik mozdulása.* Predik. Nagyon természetlen ige.

Remonstratio, jelenség. Az okosságnak *győzhetetlen jelenséginn* *fondáltatott bizonyágokat támasztok.* Pázm. Hod. *A' fondált* untig elég passivum.

Remorari, tartóztatni: abhalten. Pázm. Pred. Egyéb értelmait lásd *Wagnerban Remoror* alatt.

Remuneratio, jutalmazás, jutalom: Vergeltung, Belohnung. A' többi értelmait lásd *Wag-*

nerban. Pázm. Hod. *Jutalom* fizetés.

Remunerator, jutalmazó magjutalmazó: Vergelter. Pázm. Hodeg.

Renovare, újítani: erneuern. *Kételen dolog mondanyi, hogy megújítassanak az kisedet gyermekek az Keresztségben.* Lethenyi. *Fejér* az újjongatni igével él, és ezt némelly helyekenn a' *kurjongatni* helyett mondgyák. *Újitani* az igaz ige, és ennek frequentativuma *újítgatni.*

Reparatio, megtérítés: Zurückstellung. Pázmán Predik.

Repercipere. *Az egyszer megtudtakot ismét elejbe juttatja.* Fejér.

Repetere, ismételni: wiederholen. Pázm. Pred. *Kétszerezni,* mellynél *többszörözni* jobb.

Repetitio, többszörözés: Wiederholung. A' *kétszeres* aunny, mint *conduplicatus.* Pázmánál *kétszermondás:* *A' kétszermondás,* úgymond, *akkor tűrhető,* mikor a' *homályosan ejtett,* dolgot világossabb szókkal kifejezzük. De ennél a' *kétszerezés* jobb. Versegghynél *visszahozatás:* *A' hafzontalan és uinalmas visszahozatások elkerülésének okáért.* Ezzel megelégedni nem lehet. Lásd *Wagn.*

Replere, megtölteni: anfüllen. Monofzlai a' *megtellyesíteni* igével él; de ez ide nem illik. Lásd *Wagnert.* — *Replere, complere spatium, a' közt betölteni:* den Raum anfüllen. Lásd *Spatium.*

Repraesentans, bemutató: Darsteller. Lásd a' többi értelmait *Wagnerban.* Pázmánál *előljáró, vagy képező:* *Antichristus előljáróit és kepezőit* sokaknak mondgya. Hod. De

mind a' kettő más értelmű, hogy sem a' *repraesentant* kifejezhetnék.

Repraesentare, bemutatni, képzni: darstellen, vorstellen. *A különbözőknek egyesültét miképp képi magának a' lekiesméret?* Fejér.

Repraesentatio, érzésképzés, képítés, vagy röviden képzet: Vorstellung. Az elmének belső határozása, módolása. *Ösmertté* válik, mihelyt valamely tárgyra alkalmaztattuk. Ezt én Kirsch után így különböztetem meg attól, a' mit *imaginatio*-nak, *képzésnek*, *képzeménynek*, és legszorosabban *szóképzetnek* mondunk. Onálla a' *Repraesentatio*, *Vorstellung*, *Bildung* (képítés), és Pliniusból e' példát hozza elő: *eius imago nulla alia repraesentatione exprimi potest, sein Bildniß kann nicht anders vorgestellt werden; az ő képét más képítéssel, képzettel ki nem lehet fejezni. Az imaginatio pedig nálla Einbildung, (képzés), Vorstellung im Gemüthe, szóképzet, képzemény. Lásd Repraesentativa facultas. Egyéb értelmeit lásd Wagner-ban. Cserenél és Fejérnél képzés, képzet, és előterjesztés: Az előterjesztés a' léleknek olly munkája s a' t. Fejér. — Repraesentatio totalis, egészszzerű képzet; — partialis, részszzerű. Fejér.*

Repraesentativa facultas, képítő tehetség: Vorstellungsbereitschaft. Áll ez 1) a' foganhatóságból (*receptivitas*, Empfänglichkeit) az érdeklésekre nézve; 2) az önkényből (*spontaneitas*), melly ezen érdekléseket kidolgozza. Ammint azután az érzésképzet (*repraesentatio*, Vorstellung), vagy a' képítő valót,

az elmét és ennek állapotját, vagy a' képítet tárgyat illeti, a' *képítő tehetség* is vagy *ösmerő*, vagy *vágyó tehetségnek* nevezetik. Valamit megosmerni annyit tesz, miutazt tartani. bogy a' képítés, a' képzet az ő tárgyával megegyez; valamire *vágyni*, vagy valamit *kivánni* pedig annyi, mint azt tartani, hogy valami elménkének valóbeli alkotmányával megegyez. Lásd *Repraesentatio*.

Reprehendere, feddeni, dorgálni: zurechtweisen. Mindaddig feddenem kell azon bünököt, még az emberek megemlézések töllok. Pázm. Pred. *Valamitől megfzűnni* latinismus. Lásd *Desisto*.

Reprehensio, megfeddés, dorgálás: das Zurücksetzen, Berweishen. Pázmán Predik.

Reprimere, vissza, vagy hátra tolni: zurückhalten, zurück-schlagen. — *Reprimere hostem: Megtolni az ellenséget.* Pázmán Predik.

Reprobare, rosszallani: verwerfen, mißbilligen. Pázmánál megvetni Hodeg.

Reprobatio, rosszallás: Verwerfung, Mißbilligung. Ember Pálnál megvetés, megvettetés. Pázmánál kárhozatrendelés. Hod. Kárhozatvetés. Az efféle nevek a' *valo* nélkül latinismusok ét egybe nem tetethetnek. Ha a' *praedestinatio*, *előválasztásnak* mondgyuk, akkor a' *reprobatio* lehet *előkárhoztatás*.

Reprobus, elveszendő, Pázm. Hod. ha a' *Reprobatio* kárhoztatásnak mondgyuk, nevezük a' *reprobust* kárhozatdonak.

Reproductio repraesentationum, a' képzeteknek megújítása, képzetújítás: Reproduction

der Vorstellungen. Torvényye érzeményeseu (*empirice*) osmer-tetik meg; de tapasztaléselőző talpokokra van építve Lásd *Imaginandi vis.*

Repudium, nőmástitás; Ver-stoffung, Verabschiedung (in cheli-schen Verhältnissen). Pázm. *menedéknek*; a' *libellum repudii* pe-dig *menedék levélnek* nevezi. A' *menedék* csak a' *megy*, nem pedig a' *ment* igéből származik; és azt tartom, hogy még akkor is, mikor *asylumot* tesz, csak a' *megy* igéből kölcsönöztetett; a' *menedékes grádics* az, melly a' *menést* könnyebbiti. A' *menedék* tehát a' *repudiumot* szár-mazására nézve semmikép sem jelentheti. A' *nőmástitás* az én vélekedésem szerint a' *repudi-um*; a' *nőmástitó levél* pedig a' *libellus repudii* névnek leg-jobbán megfelelné.

Repulsio, távoztatás: daß Zurückstossen.

Repugnantes notae, egymás-sal ellenkező jegyek. *Fejér*.

Repugnantia, ellenzögezés: Widerstreit. Ez, valamint *viszonytársas* (*correlatura*), a' *reaállás*, *ráállás*, vagy *meg-eggyezés* kétértelmű (*ambigolus*) villaügyelő észfogás, és kétféle. 1) A' tiszta ér-telemfogás szerint, két észfo-gásnak, vagy ugyanazon egy észfogás' jegyeinek éltudomá-nyos, és feltagoló ellenkezését jelenti. Két valóságok (*realitá-sok*) között, azaz, két *vitatá-sok* (*affirmatiok*, *Bejahung*) kö-zött, amint csupán csak a' tiszta érteletül gondoltanak, ellenkezt nem lehet; mivel eh-hez tagadás kívántatik. 2) Tetz másodszor valóságos ellenzöge-zést, melly viszontagvaló rö-vidséget okoz; két érzeménye-

sen valóságos állitmány (*prae-dicatum*) között való viszonyt, mikor egy talpvalóban (*subje-ctumban*) megegyesülvén, egy-másnak okozta'ait viszontagva-ló rövidséggel illetik, mint péld-ok. a' mozgásnak ellenkező a-ránnyai, vagy a' gyönyör és a' fájdalom.

Repugnare, luctari, ellent-mondani, tusakodni: widerspre-chen, zanken. Egy két dologban *tusakodnak* a' vallással. *Pázmán Hod.*

Reputare v. g. nihilum, sem-minek tartani: für Nichts halten. — *Reputare donum Dei: Isten' ajándékának tartani.* *Pázmán Pred.* Lásd *Wagnert* is.

Requiescere facere, nyug-tatni: beruhigen. Mikor híveit *elnyugoltta*. *Pázmán Hod.* A' *somnum inducere* alatt bővebb szó van arról, hogy itt a' *nyug-taltta* a' törvényes művelő ige.

Requirere, megkérni: ersu-chen. Annak a' Siatnak nincs ereje; mert a' Romai Pápát kel-lett volna elsőben *meztalálni*, mellyet (a' mit) nem cseleked-tek. *Pázmán.* A' *meztalálni* annyit tesz, mint *invenire*: azonkívül ezen idiotismus uem Magyar, hanem a' Francia *trou-ver quelqu'une*, valakit felkeres-ni: Jemanden besuchen, meglátogatni, mellyből az *ersuchen* is származik, idiotismushoz nagyon hasonlít.

Res, dolog: *Sacht*. Ez há-romféle. 1) A' dolog, amint magában van. *valami.* Lásd *Res in se.* Ez általellenében áll a' jelenésnek. 2) A' nekünk le-hetséges tapasztalásuak tárgya is dolognak neveztetik. Ez által-ellenében áll a' csupa észkép-nek (ideának). 3) Az is dolog-nak mondatik mind, a' mi ma-

gának czélt nem szabhat, mint az élettelen és okatlan dolgok. Lásd *Persona*. — *Res facti* tétéménytárgy: *Ἐπιφαιή*. 1) Többnyire annyi, mint a' valóságos tapasztalásnak a' tárgya. 2) Az olyan érzefogásoknak való tárgy, melyeknek tárgyügyelő valóságát valamely nekik megfelelő szemlélés által meglehet mutatni; a' mi két úton történhet meg, úgymint: a) vagy valóságos, akár saját, akár idegen tapasztalásból. Ez *érezményes (empiricus) tétéménytárgy*. b) Vagy a' tisztá ész által ismét kétféleképen; úgymint: *elmeügyelő adományokból (e datis theoreticis)*, a' minők a' nagyságoknak mérőtudományos (*mathematica*) tulajdonságai; vagy gyakorlásügyelő (*practicus*) dátumokból, a' minő péld. ok. a' szabadság. — *Res finita*, véges való: *ἐπιφαιή* Ding; mellynek mindenemü realitása, valósága niucsen.

Res in se, a' dolog, ammint magában van, valami, valamiség: Ding an sich selbst. A' tárgy, a' dolog, ammint kivüllünk, érzékézetünkön kívül, tapasztaláshaladó értelemben, magában van. 1) Ez általlyában véve, a' jelenésnek, avvagy a' tárgy' érzékeny képzetének általellenében áll. 2) Szorosabb értelemben vagy *tagadó*, vagy *tétéményes*. a) A' *tagadó valami*, vagy *valamiség* magában annyi, mint általlyában vett valaminek egészen határozatlan, és üres érzefogása, egy olyan valaminek tudni illik, melly érezményesen nem szemléltetik, 's melly minden lehetséges érzévételeknek látókörnyékém kívül fekszik; egy olyan tárgy, melly érzékézetunktul külö-

bőzik, és az érzékenységtől nem függ; 's e' fzerint vagy egy ugyan az érzékennyel: de a' magábanlétnek tulajdonsága fzerint, mellyet mink nem szemléltünk, mint *az ember*, *amint magában van*; vagy más valamely lehetséges valami, melly érzékenységünknek tárgya semmikép sem lehet, mint péld. ok. *az Istenség*; egy csupán csak *gondolt*, de nem *szemlélt* valami, mellyet csupán csak az ész gondolhat; de az érzékenység észre nem vehet; mellyet tehát határozott gyanánt nem ösmerhetünk; a' tárgynak általlyában való gondolása szemlélés nélkül; elvont tárgy, melly a' jelenéseknek talpok gyanánt szolgál; ez előttünk megjelenő, tapasztaláshaladó, nem érezményes tárgy, vagy talpvaló (*subjectum*), benünk lévő valami, gondolatvaló, tagadó értelemben vett *noumenon*. Péd. ok. a' magavaló (*substantia*) az időben való tartósság nélkül. Ez minden jelenéseknel egyenlő; annyi, mint *x*, 's errevalonézve a' jelenések' érthető okának is mondatik. b) A' *tétéményes (positivum) valami* magában az, a' mi *nem-érezményesen* szemléltetik, ammint magában van: a' mi tehát tétéményes határozásokkal gondoltatik, tétéményes értelemben vett *noumenon*, *οὐτως* *οὐ*, az értelemnék adatott érthető tárgy, a' tisztá értelemnék tárgya, értelemvaló, érzévaló. Ehhez nemérezményes szemlélés kívántatik, és így csupa gondolatvalami (*Ἐπιφαιή*), elcikenketlen érzefogás, *conceptus problematicus*. Erről nekünk sem tapasztaláselőzőleg, sem tapasztalólag niucsen ösmeretünk.

Tapasztaláselőzőleg nem: mert az ilyen ösmeret csak azt foglalhattya magában, a' mi az ösmero talpvalótul (*subjectumtúl*) függ; a' valamik pedig, amint magokban vannak, a' mi elménktől nem függhetnek, ha csak lelkünköt az ilyen valamik' alkotójának nem akarjuk vallani. Tapasztalólag sem: mert az érzeményes ösmeretnek meg kell a' tapasztaláselőzővel, úgy-mint tehetségének formájával egyezni; és így sükeres okát annak nem találjuk, mellyre nézve az érzésnek a' tiszta ész-fogással, és a' dolgoknak egymással meg kellene egyezni. Az egyiknek lehetőségége a' másinak lehetőségét rontya meg. Az olyan ítéletek pedig, melyekben a' dolgoktól, amint magokban vannak, az érzékeny szemlélésnek praedicatumi megtagadtatnak, a' minők péld. ok. a' kozben, az üdőben való lét, a' terjedtség, a' tartosság, a' változás 's a' t. nem valóságos ösmeretek, mert helyekbe a' szemlélésnek téteményes praedicatumi tenni nem lehet. A' *noumenonoknak* sommája *észvilágnak*, érthető, vagy értelem-ugyelo világnak nevezetik; a' *jelenéseknek* sommája pedig *érezékeny világnak*, avvagy természetnek érzeményes értelem-ben. A' jelenés, és az érzékeny világ *ösmerhető*, mivel valóságát szemlélés által meg lehet bizonyítani; a' valami pedig, amint magában van, valamint az élvilág is csak *gondolható*, mivel a' röllok való élvilágoknak lehetőségét meg nem lehet mutatni; ha egyébaránt velek az érzékeny világhúl vett és önnon magokkal ellenkező jegyek meg nem vegy íttetnek, mint p. o.

ha az Istent üdőbe és közbe helyeztetnénk, vagy a' cselekedeteket szabadoknak tapasztalás-haladó értelem-ben lenni mondanánk. c) A' *dolog*, amint magában van, a' *valami*, a' *valamiség* érteleményes; és természetes értelem-ben az, a' mit az érzékeny tárgyon állandóképen és közönségesen érezhetőnek tapasztalunk, a' minő a' *hatmat-selleg az égi szivárványnál*, az *eleven szénnek kerek mozgása*; *jelenés*, melly különös gépelyezéstül (*organizatiótül*), vagy a' dolognak a' gépelyekhez (*organumokhoz*) való különös fekvésétül függ, mint p. o. maga az *égi szivárvány*, a' *tűzkerék*.

Reservare, fenntartani; *aufbewahren*. *Fenntarthatya* (az) Isten a' büntetést, ha a' vétket megbocsátta is. *Pázm. Hod.*

Reservatio, fenntartás; *Aufbewahrung*. *Reservatio mentalis*: *Az észbeli fennhagyások*, mikor valaki valamit másképen gondol 's a' t. Márton István. *Gondolatkorlátozás*.

Resilire, visszaillesni, visszau-grani; *zurückspringen*. A' ki *vissza áll* fogadásátül. De mind a' *visszaállani*, mind a' *visszau-grani* szokatlan az *elállani* helyett. *Elállott fogadásátül* az értelmes Magyar mondás.

Resistere ellentállani; *widerstreben*. Pázmánnál *elleneállani*, az *ellene* annyi, mint *contra ipsum*, és így a' *resistere* igének értelmét ki nem fejezi.

Resonare, hangicsálni; *widerhallen*, *widerhallen*. *Molnár Albert*. A' Tótoktül vettük a' *diminutivumoknak* cs és *eska*, *eske* szóképzőit; de csak a' *nevek*' számára. Molnár Albert' üdejében már *egynéhány* igék-

ben is látni e' betút, melly az igéket megmagyaratlanítja, és megidomatlanítja. A' *resonare* törvényesen Magyarul annyi, mint *hangzani*, vagy legfelyebb *hangozni, hangoskodni, zengeni*.

Respectus, tekintet, viszony, ügyelés: Ansicht, Beziehung. Erdemre méltó *tekintetből*. Pázmán Hod. Másoknál *arány, arányzás*, jó Magyar nevek; de nem annyit tesznek, mint *respectus*, hanem annyit, mint *proportio*. Lásd *Relatio*. — *Sine respectu* aliter: *másra való tekintet nélkül*. Pázm. De a' *másnak tekintete nélkül* szebb.

Respicere, mutatni, czélozni. arányzani: bejichen, Molnár Albert a' *nézni* igével él, mikor így szól: Minden öröm az ő Testamentomban Krisztusra *nézett*. E' Deákos mondás helyett a' *Krisztusra czélozott* értelmesebb. Pázmánnál *szemlélni*: Az alázatosokat *szemléli* az égenn és földön. Prell. — *Respicere*, alludere; A' Moses' könyveire *arányoz* Ezaiás, *Ember Pál*.

Respiratio, léleket: Athem. A' levegő ég *léleketekre*, a' folyóvizek szomjúságok' oltására szolgáltak. Pázm. *Pred.*

Respirium, haladék: Aufschub. Mikor illendő *halladékot* (haladékot) kért az adós, nem csak várni nem akarta (akart), hanem lehetetlen dologra (is) kényyszerítette. Pázm. *Hod.*

Responsio, felelet, válasz-tétel: Antwort. Fauton fant, azaz, Sárovari Püspöknek kozmás levelére való *választétel*, úgy mond *Lethezei*. A' *választétel* nével Pázmán is él. Hodeg.

Respublica, köz társaság: eine Republik. *Fejér*. — *Respublica ethica*: *melly társaságot erköl-*

csi köz társaságnak nevezhetni. Márton István.

Restauratio. *Megépítéssel* adgya Pázmán: örök Istenségű szent Fiában végezé el nagy igyekezetét (úgy a' gyökér, nem így) az embernek *megépítéséről*. Hod. A' Deák *restauro* a' kiavúlt *stauro* igéből származik, melly majd nem annyit tett, mint *struo*, a' *re* praefixum tehát egyenesen *újólág való felépítést* tesz. Azért a' *restauro* igének értelmei ezek: *megújítani, előbbi lábára állítani, megegészíteni, helyre hozni*; és mivel az ép annyi nállunk, mint *integer*, még az *újra felépíteni* is a' *restaur* igének Magyar értelme. De ezen ige olly annyira csak a' kőből fából való épületekre van határozva a' Magyarban, hogy az emberi nemzetnek megváltásáról belső ütközés nélkül allig lehet mondani. Én az *embernek megújítását* helyesebbnek nézem, szent Pál szava' járása szerint: *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati*. Rom. 6. v. 6. *Legem mandatorum evacuans, ut duos* (Hebraeos scilicet et Gentiles) *condat in semetipso in unum hominem faciens pacem*. Ephes. 2. v. 15. — *Ecce facta sunt omnia nova*. II. ad Corinth. 5. v. 17. — *In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praepitium, sed nova creatura*. Gal. 6. v. 15. — *Deponere veterem hominem* — — — *Renovamini autem Spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est, et sanctitate veritatis*. Ephes. 4. v. 22. 23. 24.

Restitutio, visszapótlás: Zu-

rückstellung. *Márton Istv.* Ügyde ez csak in *acquipollenti*, hát a' *restitutio in natura*? *Vissza-szolgalattas, visszaterítés.* — *Megadís* Confessio; *Megtéris* Illyés; de mind a' kettőben a' meg praefixum természetlen. — *Restitutio, repositio in integrum: helybe állatás.* Igazsága vagy, hogy *helybeállatás* (helyreállítás) megkiváunya, úgymond Pázmán; de hogy az *allatás*, az *állitás* helyett helytelen szó, lásd *Assertio* alatt.

Restrictiva propositio, hátrárba szorító, p. o. mondas. *Féjér.*

Restringere, lekorlátozni: verbinden, einschränken. A' minéműséget *leszoritya* születeket megelőző idejekre. *Ember Pál.* A' megelőző participiumot jobb egész mondásra felosztani: *azon időre, mely születeket megelőzi.*

Resultare, kijönni, következni: erfolgen. Ezekből két dolog jö ki. *Molnár Albert.*

Resultatum, folyamat; Resultat. Lásd *Analytica methodus.*

Resurgere, feltámadni: auferstehen. Krisztus *feltámadott* az (a') halálból. *Molnár Albert.* A' *feltámadott* utánn a' *halálból* szükségtelen, csak az *egy halottaiból feltámadott* szokott Magyar kifejezés.

Resurrectio, feltámadás: Auferstehung. A' Sadducaeusoknak lehetetlennek teltzett a' *feltámadás.* Telegdi. Mikor a' koporsóörzők (örök) *feltámadásának* fényességét tekinték. Pázmán Predik.

Resuscitare, feltámasztani p. o. halottakat: erwecken. *Pázmán Hodeg.*

Retardare, késztetni: verhin-

dern. Ha pedig az emberi gyarlóság némellykor *megkéslelné.* Pázmán Pred. Nagyon helytelen ige.

Retinaculum, tarts. *Tarts* nélkül mindeneket hazudnak. *Pázmán.* Szörnyű helytelen beszéd a' *tartalek, tartóztatás, visszatarthatás, zabola* helyett.

Retractare, revocare, Izavát megmásolni, visszavenni: das Wort zurücknehmen. Pázmán a' *visszmondani* igével él: Gondolatlan kívánságit, úgymond, maga *visszmondotta.* Ezen igével csak akkor él a' Magyar, mikor a' megszidott a' szidalmat a' szidónak visszamondgya.

Retrahere, elvonni: zurückziehen. Pázmánnal *megvonszani*: A' gonoltságútl, úgymond, *megvonszak* gyarlóságunkot. *Hod.* De a' *von* igébül a' *vonoz*, és megrövidítve *vonz* a' szokott frequentativum.

Retribuere. Lásd külömbféle értelmeit *Wagnerban.* Pázmánnal *fizetni*: Mellyeket az Isten világi jutalommal *megfizet.* Predik. És ugyanott: Gonolzzal *fizetni.*

Revelans, nyilatkoztató: Offenbarer. Veresmarthynál *jelentő*: A' vallás ellen vét, úgymond, mert annak *jelentőjét* (nyilatkoztatóját) megveti.

Revelare, kinyilatkoztatni: offenbaren. Az Istentül *kinyilatkoztatott* igazság. *Pázmán Hod.* A' hit a' dolgokat jelenti, mellyeket az Isten *kinyilatkoztatott.* Gánóltzi. Veresmarthy a' *jelenteni* igével él: (az) Isteu nem kevésbé (minus) *jelentette* e' cikkelyt, mint a' többit. És evvel Pázmán is él, *igy* szölván: Szükség, hogy az Isten *jelentse* azt az igazságot, mellyet hittel kell vallanunk. *Hod.*

Revelatio, kinyilatkoztatás : Offenbarung. *Gánózi és Illyés.* Pázmán *Jelentésnek* mondgya a következő mondásban : Az Isten jelentéséért hiszünk. *Hodeg.* Márton Istv. *kijelentés* : Hogy ezen törvényeknek különös Isteni *kijelentéseket* (kijelentését) tenné fel. A' *jelent* ige csak a' *be* és *meg* előzőcskákat fogadgya el a' józan Logica szerint, és annyit tesz, mint *significare*, a' *jelentés* pedig *significatio*. Pázmánnal *jelenés* is : A' gyülekezet új Isteni *jelenéseket* az ő fia eleibe (elejébe) nem ad. A' *nyilatkoztatás activum*, mint a' *Revelatio*; a' *jelenés* pedig *neutrum*, és annyit tesz, mint *Apparitio*. — *Revelatio supernaturalis, természethaladó nyilatkoztatás* : übernatürliche Offenbarung.

Revelatus, a, um, nyilatkoztatott : das Geoffenbarte. Pázmánnal *jelentett* : A' ki egyben nem hiszi az Istentől *jelentett* igazságot. *Hod.* Ez annyi, mint *significatus*. — *Revelata religio* : *kijelentett* (kinyilatkoztatott) *Religio*. *Gánózi.* *Vallásnak* roszul neveztetne.

Reverenda, hosszú papi ruha. Pázm. *Hodeg.* A' *papruha* rövidebb és szokottabb.

Reverentia, timor filialis, tisztelet, fiai félelem : Ehrfurcht. Ez az indulatos félelemtől különbözik.

Revindicatio, erőszakos visszavétel : das gewaltige Zurücknehmen. Szilágyinál *erővel való visszavétel*.

Revocare, megmásolni : verändern. Háromszor *vizsgamondta* tévelygését. *Veresmarthy.* A' *vizsgamondani* igéről lásd *Retractare*.

Revocatio, megmásolás : Ver-

änderung 3. B. des Wortes. Küldetésének *visszavonására* is volt hatalma, úgymond *Veresmarthy*; de a' *visszavonás* annyi, mint *retractio*. A' *visszapótlás* (restitutio) *visszavonással esik meg*. Márton István. Ezt én nem értem.

Rev, király : König. Lásd a' többi értelemét *Wagnerban*. — **Regem** facere : *királyságra emelni*. Pázm. *Pred.*

Rhapsodia, csoportozat, egyelek, zavarék Lásd *Aggregatum*.

Ridiculum, csúfos : lächerlich. Pázm. *Pred.*

Rigatio, öntözés : Gießung. Pázmán *Predik.*

Rigidus, a, um, meredt, merevény : starr. — *Rigidum corpus, meredt test* : ein starrer Körper. A' *rélzeg* olyan, mint az erős fagyonn *meggembereedett ember*. Pázmán *Pred.*

Rigor. Márton István *szorosságnak* mondgya : Az erkölcsi conceptusok, úgymond, és principiumok filozofusi *szorossággal* határozottassanak meg. — En *pontoságnak* mondanám ; mert noha a' *szoros* adjectivummal az *értelemről* élünk, a' *szorosság* substantivum még is ezen ideának kifejezésére nem járatos. A' *filozofusi* szóban az *i* természetlen, ammint a' *Popularis* szó alatt láttuk. Ha a' *rigor* a' filozofust illeti, akkor *filozofushoz illő pontoságnak* mondom ; ha pedig a' *tudományt* illeti, akkor *filozofia-béli*, vagy még inkább a' *filozofia-ban szokott pontoságnak*.

Rigorista, közepségtagadó, A' ki a' *Moralisban* a' középvalóknak (*adiaphoráknak*) sem a' cselekedetekre, sem az emberi szívbélyegre nézve helyt nem ad.

Risus, nevetés: *das Lachen*. Olly indulat, melly a' felzes vá-
rakozásnak semmibe való hirte-
len átváltozásából támad.

Rite, voltaképen. *Pázmán*
Hod. gebührlích. Rend szerint
szolgáltatni a' Szentségeket, —
kiket (az) Isten *rend szerint hi.*
Pázm. Hod.

Ritus, rendtartás, szertartás:
Gebrauch, Weis. A' Szentségek
nem csak külső szertartások.
Ganótzai. — *Ritus externus: kül-*
ső rendtartás. *Pázm.* Pred.

Rixari, veszekedni, pörölni:
zanken, streiten. *Pázmán* Pred.
pántolódni, melly szokásban
nincsen.

Roborare, erősíteni, vasta-
gitani: *stärken, befestigen.* A' Szent-
ségek *vastagittják* a' hiveket
a' tökéletes életre. *Pázm. Hod.*
— *Roborare religionem, meg-*
vastagítani a' vallást. Mo-
noszlai. *Megerősíteni* helyesebb.

Romani, Rómabéliek, Ró-
maiak: *Römer.* *Pázm.* Hod.

Rubor, pirosság: *Röth.* Il-
lyésnél *pirosság.* De ez a' köz-
bevetelt *n* miatt helytelen szó.

Rubore suffundi, elpirúlni:
erröthén. *Pázmán* Pred. *pi-*
rontodni, melly szokatlan ige.

Rudiculatio, seu agitatio
ope rudiculae, *Schöbffel, Rühr-*
stoch, abárlás. Fekete lével főtt
abárlása (abárlása), vizsgálása és
fűszerzámaiban (fűszeriben) való
fogyatkozásnak előszámálása.
Lethenyi.

Rudimenta fidei. A' hitnek
első szükséges tudomínnyai. Gá-
nótzai. *Előoktatás, előtanítás,*
előtudomány: Vorunterricht.

Rudis, informis, balgatag:
ungefchickt. *Pázm.* Pred.

Ruinae proximus, veszőfél:
nahe zur Gefahr. Mikor az ere-
jében megfogyatkozott és *ve-*
szőfélbe jutott Görög Ország'
historiáját olvasom. *Pázm.*

Rumor vanus, mendemonda:
Wauschrey. Melly kevesebb
mondamondát szerezne a' sza-
bad ítéletű emberekben. *Pázm.*
Predik. A' *mondamonda* szinte
olly jó szó, mint a' *mendemonda*,
csak hogy ez szokottabb.

Rursus, viszont, ismét: *mit-*
der. *Viszontag* Confessio.

S.

Sabaoth nomen Dei, seregrendelő: Gott der Heerschaaren. Pázmán Predik.

Sacerdos. Lásd *Wagnert*. Pap, áldozó pap, *Priester*, *Geistlicher*; Schmid ilyen külömbiséget allit: *Geistliche sind Lehrer der reinen moralischen Religion; im Gegensatz der Priester, das heißt, der geweihten Verwalter frommer Gebräuche.* Azért nevezik a' Protestansok az övéiket *Predikátoroknak*, *Pásztoroknak*, *Ministereknek*. De mink az ő külömböztetéseknek kedvéért a' felszentelt Pappnak kötelességei közül az Isten' igéjének hirdetését ki nem vesztjük.

Sacerdotium, papság: *Priesterthum*. Pázm. Papi rend. A' Német Protestansok *Pfaffen*thum névvel fejezik ki megvetésből, 's olly egyházi kormányt állítják, mellyben a' Religiónak mivolta nem az erkölcösségből (*moralisból*), hanem a' bűbájszereknek (*fetissum*, *amuletum*) tiszteletéből, önkényes parancsolatoknak, hitre-guláknak és tartóztatásoknak tellyesítéséből áll; 's mellyben abból, hogy a' kegyelem, úgy-

mint az üdvöztségnek útja, módja, eszköze, a' Papok kezében van egyedül, a' Papságnak a' szívekenn való uralkodása támad. Az illy definitiónak szükségképen, vagy mély tudatlanságból, és a' Papi rendnek ösmeretlenségéből, vagy szemtelen rágalmazásból kell credni, melly az imént említett erkölcösséggel és az emberséggel meg nem férhet. Még a' régi pogány Papokról sem állíthatya azt a' Históriaban járatos íjriú, hogy a' Religiónak mivoltát, legalább titkos gyülekezeteikben mellynek tanításait a' vad népeknek elejébe vezedelem nélkül nem terjeszthették, a' *moralitásban* ne helyezték volna. Egyébaránt nem árt feljegyezni, hogy e' Német név *Pfaff*, mellyből a' Magyar *Pap* név is származhatott, a' közép századokban a' lelki Pásztoroknak szokott aláírásaiából támadt, kik neveik alá e' betűköt irták rovidítésnek okáért: P. f. a. f. azaz. *Pastor fidelis animarum fidelium*. Ha a' Protestansok nem akarják *Predikátor*aikat *Papoknak* (*Pfaffen*) nevezni, lás-

sák! de a' Pfaff és Pfaffenthum neveknek fellyebb említett definitiójátul csak el kellene még is állaniok, ha e' szavaknak felséges eredetét szivekre venni tudnak.

Sacramentalia, szentelt átlatok: Opfergabe. Illyés.

Sacramentum, Szentség: Sakrament. 2) Esküvés: Eid. *Esküvést rút dologra tett.* Pázm. — *Sacramenta administrare: szolgáltatni.* Gánótz. — *Sacramenta conficere: A szentséget megkészíteni.* Gánótz. E' kifejezés inkább csak a' szakácsokhoz és mesferemberekhez illik. *Atkotni* nekem tisztességesebbnek látszik. — *Sacramenti materia et forma: a' szentség' materiája és formája.* Illyés. Lásd *Wagnerban*.

Sacrificare, áldozni: opfern. Lásd *Wagnert Sacrificio* alatt. *A Mártirok' emlékezetére áldozhatunk (az) Istennek; de a' Mártiroknak nem áldozhatunk.* Pázmán Hodeg.

Sacrificium, áldozat: Opfer. *A végre rendeltetnek a' Pápok, hogy áldozatot mutassanak (be az) Istennek nem csak magokért, hanem a' közsegért is.* Pázm. Hod. és ugyanott: *a' Mise igaz áldozat.* Haladó, engesztelő, véres, vér nélkül való, véretlen. — *Sacrificium laudis: dicséretáldozat;* — *Gratiarum actionis, seu Eucharisticum: háladásnak áldozattya.* Illyés. — *Incrumentum: verhüllatlan áldozattal a' Keresztfűnn lett véres áldozatnak emlékezeté újítatik.* Illyés — *Sacrificium propitiatorium: engesztelő áldozat,* Gánótz, ki a' *crumentumot vér nélkül valónak* nevezi: *Ez vér nélkül való áldozattya a' Krisztus'*

testének: de a' véretlen maga is elég. Lásd *Wagnert* is.

Sacrilegium Izentségrontás, szentségtörés: Entweihung, Entheiligung.

Sacrilegus, szentségtörő: Entweihet, Entheiliger. Gánótz.

Sacristia, segrestye: Sakristen, Pázmán Hodeg.

Sacrosanctus, Izentséges: heilig. *Kik a' szentséges Miséet utállyák.* Monofzlai.

Saddai nomen Dei, elégséges, adakozó: Gott der Freygebigkeit. Pázmán Predik.

Saepissime, sine numero, számtalanszor: ohne Zahl, oft. Pázmán Predik.

Sagacitas, elmésség: Scharfsinnigkeit. Lásd egyéb értelmeit *Wagnerban*. — *Sagacitas innata: belénk született elme (elmésség): Mutterwitz.* Fejér.

Sugena, varsa. *Az Arca-szentegyház' varsájában begyűlnek a' gonoszok is.* Tegledi.

Salacitas, kaczérság: Unjucht. Lásd *Incontinentia*.

Salarium menstruum, hónapbéli fizetés: monatlicher Gehalt. *Hópénzenn eladta életét.* Pázmán Predik.

Saltus, ugrás: Absprung. Ez valamelly állapotnak változásában akkor történne, ha valami az egyik állapotból a' másikba nem a' közbenlévő üdőnek részecskéinn költözne át. Mivel tehát minden dolog, a' mennyire ösmerjük, csak az üdőben, úgymint érzésünknek legközelebbes alkujában változik, az üdő pedig folytonfolyó, lehetetlen, hogy az ilyen ugrást a' természetben lehetségesnek ösmerjük.

Salus, üdvösség: Seligkeit. Önnön egész létünkkel való meg-

elégedésnek eredeti és más dolgoktól független birtoka; olly tökéletes boldogság, melly semmi eseti októl nem függ a' világon. Ez előre teszi az önelegedőséget. (*sufficientia sui*, Selbstgenügsamkeit). Lásd *Beatitudo*. *Istentül üdvösség*, Pázmán Hod. — *Res salutis*, ad salutem spectans; *üdvösségre néző dolog*. Ugyanaz. Lásd *Wagnert* is.

Salutare, köszönteni: grüßen, begrüßen. *Süveget vetni*. Pázm. Pred. Melly helyett a' *levonni*, *levenni*, illendőbb és jobb. Lásd *Wagnert*.

Salutari, üdvözülni: selig werden. Pázmán Hodeg.

Salutaris, üdvösséges: heilsam. Molnár Albert. Lásd *Wagnert* és *Doctrina*.

Salutatio, üdvözlés: Begrüßung. Pázmánnál *köszöntés*. Hod.

Salutis exoperatio, üdvösségnyerés: Erlangung der Seligkeit. Pázmán Predik.

Salvari, üdvözülni: selig werden. Molnár Albert. Lásd egyéb értelmeit *Wagnerban* *Salvo* alatt.

Salvator, üdvözítő, Erlöser. Pázm. Hod. Ezt *Predik. Szabadítónak* mondgya, melly a' világi esetekben amaz pedig csupán csak az Istenrül mondatik. *Megváltó*, *Váltó* is elég szokott nevek.

Salvificus, megigazító: heilsam. *Az (a') megigazító hitrül és jó cselekedeteirül* Lethenyi.

Salvum facere, üdvözíteni: selig machen. Pázm. Pred. Lásd *Wagnert Salvo* alatt.

Salvus conductus, szabad mentel: Freypaß. Pázmán *szabad menedeknek* nevezi: *A' Császár*, úgymond: *szabad men-*

déket adott neki. Hod. *A' mentel* jobb; mert a' *menedék* inkább adjectivum, és már a' *hely* szóval, melly el is hagyatik, *asylumot* tesz.

Sanabilior, gyógyulhatóbb: heilbarer. *Alkalmatosabb a' gyűlésra*. Pázmán Predik.

Sanari, gyógyülni: geheilt werden. Pázmán Predik.

Sanatio, meggyógyítás: Heilung. Lethenyi.

Sancire, törvényeket szabni: Gesetze stiften. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. *A' börtöt törvénybe szabja*. Pázmán.

Sancte, szentül: heilig. *Az Isten szolgálai, tisztai* (tisztye) *nem csak hogy szentül szólnának, hanem hogy szentül (is) ellyenek*. Pázmán Hodeg. Lásd *Wagnert* is.

Sanctificare, szentelni: weihen. *Szent tenni*. Gánotzi. *Szentíteni* legjobban megfelel a' *Deáknak*.

Sanctificatio, szentítés: Weiheung, Heiligung. Pázmánnál *megszentelés*: *A' Húsvét s' a' többi napjának megszentelése* Hod. *Vasárnap-szentelés*, *'s a' t.* — *Es így a' Keresztényeknek gyermekek (gyermekai) szülőjökötül ugyanazon megszenteltetést hoznak (hozzák)*. Lethenyi.

Sanctio, végzés: Sanction. Így nevezetnek az idegen akaratnak önkényes és magokban eseti szabásai. Az ilyen végzéseknek tellyesítése nem szülhet igaz moralitást, erkölcsösséget, és az élnék belső méltóságával meg nem fér.

Sanctitas, szentség: Heiligkeit. Az édes akaratnak az erkolesi törvénnyel való tökéletes és szükséges megegyezése. *Nem lehetséges, hogy az ör-*

dogkoltotta hamisság szentségre vigyen. Pázm. Hod. — Sanctitas pro justitia: *Elvezté*(az) ember a szentséget, mellyben (az) Istentől teremtetett vala. Illvés. — Sanctitas perfecta: tökéletes szentség. Pázm. Pred.

Sanctorum invocatio, segítség-hívása a Szenteknek. *Illyés.* Segítségül magyarabb, Anrufung der Heiligen.

Sanctus, a, um, szent: heilig. — Sancta res, *szentséges dolog.* Pázm. Pred. *Szent dolog* is elég.

Sandalium, papucs, vagy felkötni való talp, mint a' bocskor. A' mezítlábos Szerzetesek nevezik az efféle bőrtalpot *Sandalának.*

Sanguisuga, vérzopó nádaly: Blutsauger. *Ne szenvedgye tovább ennek a' vérzopó nádalynak a' Keresztény vért tékozolni.* Pázmán Pred. Itt a' hogy kapcsolatnak elhagyása latinismust szul, melly a' Magyarban természetlen: *Ne szenvedgye tovább, hogy e' vérzopó nádaly a' Keresztény vért tékozzolja.*

Sapere. Lásd különbféle értelmait *Wagnerban.* Pázmánnál *okosodni.* Predik.

Sapiens, bölcs: Vernünftig. *Az Istennek bölcsességes gondviselése.* Molnár Albert. A' *bölcsességes* szinte olly gyönyörű barbarismus nállunk, miut a' *sapientiosus* a' Deáknál volua. A' régi Magyar Tudósok keresve keresték és versengve koholták a' hosszú szavakat, mivel a' stílusban pompásoknak nézték, mint némelly Deák Írók a' Superlativusokat. Mennél rövidebb a' nyelv, annál férjiasabb, annál szebb. Van nekünk a' nélkül is elég hosszú szavauk, mel-

lyeket meg nem rövidíthetünk; ne csinállyunk a' rövidek helyett hazzontalan hosszúakat. Lásd *Wagnert.*

Sapienter, bölcsen: vernünftig. Egyéb értelmait lásd *Wagnerban.*

Sapientia, bölcsesség: Weisheit. A' többi értelmait lásd *Wagnerban.* Észképe (*ideija*) ama' izükséges egységnek, melly valamennyi lehetséges czélok között lenni gondoltatik. Tehát 1) *Elmeügyelőleg* (*theoretice*) annyi, mint a' legfőbb jónak osmerete. 2) *Gyakortásügyelőleg* (*practice*) pedig annyi, mint az akarat, melly a' legfőbb jót megvalóságosítja (*realizállyá*), vagy legalább azonn van, hogy megvalóságosítsa. Ezt kétféleképen lehet tekinteni, úgymint a) *tárgyügyelőleg* (*objective*), mint *szengkép* (*ideale*), melly tellyesen csupán csak az élzben találtatik, nem pedig a' tapasztalásban. Azért neveztetik az Isten *Magamivoltnak*, *Alleinwesen*, *essentia per se*; b) vagy *valóügyelőleg* (*subjective*), úgymint, szünet nélkül való ügyekezetet arra, hogy cselekedetünkkel e' *szengkép*hez közelítsünk, és hogy azt a' tapasztalásban megvalósítsuk. A' Filozofának *tudományos Bölcseségtanításnak* kellene lenni. Lásd *Eruditio.* — *Sapientiae lex* *A' bölcsesség törvénye*, Gesetz der Weisheit. *Csere.* — *Sapientia humana: emberi okosság* (*emberi bölcsesség*; mert az *okosság prudentia*). Molnár Albert.

Satelles, drabant: ein Trabant. Pápa *drabantinak* csüfölnak bennünket, (papokot). *Telegdi.*

Satis elég, elegendő: genug.

Pázmánnál *etéggé*. Pred. Az é formatívával akkor élünk, mikor változást akarunk jelenteni, mint: *vérré vált*. Illyen a *tevéssé* is, mellyek helyett az accusativusok leghelyesebbek: *e-leget*, *keveset*.

Satisfacere, *öcnugthun*. Lásd külömbféle értelmeit *Wagnerban*. Lehetetlen volt, hogy teremtet állat Istenünköt *megelegítené*. Pázmán Predik.

Satisfactio. Lásd *Wagnert*. Elégtétel, *das Öcnugthun*. Lásd *Redemptio*. A' bűnökért való *elégtétel*. Pázm. Hod. Az üdó szerint való (*múlándó*, vagy *múletony*) büntetéséért *elégtételt* kívánnak az emberektől. *Ugyanaz*.

Scabiosus, rühös: *raudig*. Pázmán Predik.

Scala musica, hangvezető.

Scalpere, kaparni: *schaben*, *fragen*. Szeméteun és ganajonn lábaival *kapirtyál*. Pázm. Pred. A' *szemet* helyesebb az *é* miatt A' *kapirtyál* a' köz népek alacsony izorongálásai közé tartozik, mellyekkel a' *dogál*, *degél*, *dögél* képzők által frequentativumokat csinál. A' helyes frequentativum a' *kapar* igének *kapardogal*, vagy *kapargat*.

Scandalisare, botránkozni, megütözni: *ärgeren*. Pázm. Hod. Lásd a' többi értelmeit *Wagnerban*.

Scandalisari, botránkozdogálni. Molnár Albert. A' formatio nem rossz; de az ige hozfizi, melly helyett a' frequentativumot adverbiummal legjobb jelenteni: *minduntalan megbotránkozni*.

Scandalosus, botránkozó: *der einen Andern ärgert*. Pázmánnál *Botránkozlató*. Hodeg.

Scandalum. Lásd *Wagnert*. Botránkozás Pázm. Hod. — *Scandalum acceptum*, *botránkozás*: *datum*, *botránkozlatás*. Ugyan Pázmán.

Scaturire. Lásd Magyar értelmeit *Wagnerban*. Fakadni Pázmán Predik.

Scelus, gonofzság, gonofztétel, gyalázatos cselekedet: *cin Uebelthat*, *Schandthat*, *Raster*. Pázmán erről így szól: Torkig úsz minden gonofzságban. Hod.

Scepticismus, kétségvitatás: *Scepticismus*. Minden iránt való *ketsegeskedés*, *cin Zweifel an Allen*. Fejér.

Scepticismus rationis purae, a' tiszta érzet ügyelő kétségvitatás: *Scepticismus der reinen Vernunft*. Ez azt véli, hogy az érzéshaladó dolgoknak és tulajdosságoknak léte, vagy nemléte iránt semmit sem lehet végképen megválasztani: a' nélkül mindazáltal, hogy a' lehetségesnek okait pontosan előadná, mellyek magában az ösmerő tehetőségben fekszenek. Ezen utóbbik határozás által különbözik a' kétségvitatás az élnék criticájától, melly minket vagy magoknak a' tárgyoknak ösmeretére vezet, vagy amaz okoknak átlátására, mellyek az ilyen ösmeretnek tellyes lehetlenségét megmutatták, A' *scepticismus*-nak kútforrása az empirismus. A' gyakorlásügyelő élnék *scepticismussa* azt vitattya, hogy a' közönségesen helybenhagyandó gyakorlásügyelő talpállításoknak ösmerete hasonlóképen lehetetlen; a' mi megmeg a' gyakorlásügyelő Filozofában való empirismusnak a' következtése. Mint a' két *scepticismus* legfontosabban megczafoltatik az érz' tehetőségnek itélt nyomo-

zása (*criticája*), és határainak pontos kijegyzése által.

Sceptrum. királysálcza: *Scep-
pter*. Pázmánál *Fejedelem pal-
cza*. Pred.

Schema, rajzolat: *Schema*.

1) Általában annyi, mint a szemlézésnek közönséges érző-
fogások szerint való közönséges meghatározása. Ilyen az ember-
nek, az ebnek, a háromszög-
nek közönséges, avagy által-
lyában való képzete, képítése,
vagy ammint sokan a Német
utánn mondani szeretik, *első
állítás* (*Vorstellung, reprae-
sentatio*). Nem kell ezt felcse-
rélni a képpel, azaz, az egy-
befoglalólag (*in concreto*) vett
példájával a rideg embernek,
az ebnek, a háromszögnek.

2) Tapasztaláshaladó rajzolatya
(*schemája*) valamely tiszta ér-
teménynek (ertelemfogásnak) an-
nyi, mint valamely tapaszta-
lással előző értékeny tiszta és
közönséges megérzékenyítőse; a-
maz érzékeny alku, melly a-
latt a tiszta értékenyeket ha-
lazonolni, azaz, alájok tárgyakot
szerkeztetni (*subsumálni*) le-
het. Péld. ok. regulakövető fo-
lyamatya a kulombfélének ta-
pasztalással előző rajzolatya (*sche-
mája*), és így megérzékenyített
categoriája az okságnak (a *cau-
salitásnak*); a *szám* általtyában
véve, rajzolatya (*schemája*) a
nagyiságnak; mellynek kepe el-
leuben a rideg és meghatáro-
zott *szám*, mint péld. ok. öt,
vagy ezer. Munkálkodása a ta-
pasztaláshaladó képző tehetség-
nek, melly rajzolatot alkot, az
ertelemnek bánása az ilyen raj-
zollal, a mód, mellyel az
éző annak általtyában gondolt
egységét mindenik szemlézésnek
közönséges formájába átvilzi, s

mellyel az önkény és a fogan-
hatóság (*spontaneitas et rece-
ptivitas*) az ösmeretnek meg-
elzökölésére megegyesülnek,
schematismusnak, avagy *Érző-
fogásérzékenyítésnek* nevezte-
tik. Lásd *Typus*. 3) Rajzolatya
(*schemája*) valamely érzőképnek
(*ideának*), vagy tudománynak
annyi, mint részének plánuma,
Lásd *Imago*.

Schematisare, érzékenyíteni,
rajzolni: *schematisiren*. Annyi,
mint valamely érzőfogást, az egy-
formaságnak (*analogiának*) se-
gedelmével, valamely érezhető
által megfoghatóvá tenni.

Schematismus, a, um, érzé-
kenyítő, vagy rajzó. Lásd
Construere és *Hypotyposis*.

Schematismus, érzőfogásérzé-
kenyítő, érzőfogásrajzolás: *Ver-
simlichung* eines Begriffes. Mikor
ösmeretűeknek megvilágosításá-
ra szolgál, akkor az egyforma-
ság rajzolásának mondatik (*sche-
matismus analogiae*). Mikor
pedig ösmeretűeknek tágitására
szolgál, a tárgyhatározás érzé-
kenyítésének mondatik.

Schisma, szakadás: *Trennung*.
A ki tudatlanságbul hamis vé-
lekedésben vagon, nem teszen
szakadást a hit egységében.
Pázm. Hod. Lásd *Scissio*. —
Egyben (egybe) hivatik az A-
nyalfentegyház - - - főképen
mikor eretnekségek, vagy *zsa-
kadások* támadnak. Gánótzsi, Le-
thenyei.

Schismaticus, hittülszakadt:
vom Glauben getrennt. *Monofz-
lal*. A *pártos*, az *elpártolt*
jobbán van mondva.

Schola. Lásd értelmeit *Wag-
nerban*. Pázmánál *Iskola*. Hod.
Az *i* e' név előtt olaszos; az *o*
a Magyar hangrendnek jobbán
megfelel *Oskola*, eine *Schule*.

Scholae Rector, Oskolaigazgató. Lethenyeinél *Scholamester*, melly tellyességgel roszúl esik ki Magyarul; mert a *Scholának* van Magyar neve *Oskola*; a' mester pedig *Magister*, nem *Rector*. Közönségesen csak a' *Director* névvel élünk, mind a' Magyarban, mind a' Németben.

Scholion, jegyzés: *Nummerung*. Fejér.

Scientia, tudomány: *Wissenschaft*. 1) Általában annyi, mint elmeügvelő (*theoreticus*) tehetség, melly a' mesterségnek általellenében áll. 2) Különösen *tudományépületes* (*systematicus*), azaz, talpállítások szerint rendbezedett ösmertet, akár érzeményesek (*empirica*) legyenek egyébaránt a' talpállítások, akár talpállításlelőzők. Lásd *Systema*. 3) A' tulajdon értelemben vett tudomány annyi, mint elmetudomány, tiszta tudomány, mellynek talpállításai talpelelőzőleg ösmérhetők és észkényfszerítőleg bizonyosak, mint a' *Bölcselkedő* (*metaphysica*) *Természettudomány*. — *Scientia applicata*. Lásd *Applicatus*. — *Scientia Morum*, *Ethica*, *Moralis*, *Erkölcstudomány*: *Sittenlehre*. Lásd *Lex* a' vége felé. — *Scientia motus*. Lásd *Motus scientia*. — *Scientia naturae*, *Physica*, *Természettudomány*: *Naturlehre*. Lásd *Lex* a' vége felé, és kivált *Physica*. Pázmánnál *Tudás* Pred. — *Scientia profunda*, *Mely tanúság*. Ugyanaz. De a' *tudomány*, vagy legfellyebb *tanulóság* helyesebb; mert a' *tanúság* annyi, mint *doctrina*.

Scientifica methodus, tudományos módszer. *Fejér*. De a' *tudományos tanításmód*, *scientifiche Lehrart*, jobb.

Scientificus, tudományos p.

o. könyv, vagy ember. *Csere*.

Scintilla veritatis, az igazságnak szikrája: die Funke der Wahrheit. Pázmán Predik.

Scire, tudni: wissen. Észkényfszerítő bizonyosság, tárgyügyelőleg tekintetvéni, és csak a' talpállításlelőző ösmerteknél lehetséges. Lásd *Certitudo*.

Sciscitari, tudakozni: erkundigen. Pázm. Pred. Lásd *Querulari* alatt, és *Wagnert* is.

Scissio, szakadás: Trennung. Sajnállyák hogy az ártalmas *szakadásokat* kegyes írással szergettyük. Pázmán Hod. Lásd *Schisma*. — A' hazugságnak mesterei hoznak *korunkbe* (korénk) veszedelmes *szakadásokat*. Tellegdi.

Scopus, cél: Ziel. A' Jésus' erkölcstudományának *tzeljárul*. Márton Ist. Az *articulus Jésus'* (magyarosabban *Jézus*) neve előtt nagyon helytelen. Ha tovább a' *tzel* után j tetetik, miért nem tetetik a' *tudomány* után is? A' Magyar az eleven beszédben az *ny* betűt az utóbikban szintig megduplázza *tudománynya*, mint az *l* betűt a' *tzel* névben *tzetylya*. — A' tanításban nem teszük *czelül* a' hallgatók' lelki hafznát. Pázm. Pred. — *Scopo consentaneum*, a' *czélal öfzveillő*: zweckmäßig. Fejér,

Scortatio, paráznság: Unzucht, Unkeuschheit. Ha ez a' házasságonn kívül esik meg, *nőtelen paráznság*. Márton István. Confer *Adulterium*.

Scortum, parázna: ein unzüchtige Weibsbild. Egy *parázna*játul az ágyában éjjel megfosztatott. Monofzlai.

Scriptitatio, irogatás: Schreibern. *Csere*.

Scripto relinquere, írva hagy-

ni: geschriebener hinterlassen. Egyedül lévén János *hatta* (hagytá) *írva*. Pázmán Pred.

Scriptor, Író, Könyvíró: *Schreiber*, *Schriftsteller*, Csere.

Scriptura Írás: das *Schreiben*. Pázm. Hod. — *Scriptura Sacra*, Szentírás. *Ugyanaz*.

Scrupulosus. Lásd külömbféle értelemeit *Wagnerban*. A' tisztátalan gondolatokról pedig szükségesnek ítélem feljegyezni a' *félelmes* szivűek' vizálgatására. *Illyés*. *Félnék* ezen értelemben helyesebb; mert a' *félelmes* annyi, mint *timendus*, a, um.

Scrutari, nyomozni, kinyomozni: erforschen, ergründen. Pázmánnál *sefzegetni*, melly annyi, mint nachgrübeln.

Sculptura, ars sculptoria, képfaragó mesterség, képfaragás: Bildhauerkunst. A' szép mesterségeknek egyike, melly az érzőfogásokat: ammint a' természetben lehetnének, testek gyanánt állította elő, az Érzéstudománynak (*Aestheticának*) nemes czélya szeriint.

Scurrilia loqui, vel *agere*, lepcsés szavakat ejteni, vagy lepcsés tetteket végbe vinni: unflätige Worte reden, oder Thaten ausüben. Pázmánnál *trágárkodás*. Pred. A' *trágár* szó enélöttem nagyon gyanús. Valyon nem támadt-e a' Német *Träger*, és *Abseilträger* nevekbul? Ha ez igaz, inkább annyit tesz, mint *susurro*. Ez az oka, hogy én a' *scurrilitást* az *Aesthetica*-ban inkább *lepcsességnek* nevezném, melly szóra *Szabó Dávid* kisdéd Szótára tanított.

Scurrilitas, lepcsesség: Leichtfertigkeit, Hühnercy. Pázmánnál *Trágárság*; Hod. és *Predikációjában* így szól: A' világ' pi-

aczánn nyájas beszédek, *csúfos trágárságok* vannak. *Illyésnél* *ocsmány tréfa*.

Scutum, pajzs: Schild. Az imádságnak *pajzsa*. Pázm. Pred. — *Scuti gentilitia tessera*, *Czímer*. Lásd *character moralis*.

Secretarius, titkos: ein Geheimet, *Secretár*. Pázmán Pred. A' *Titkok* ezen értelemben szokottabb.

Secretum, a' politicának, az országlásnak titka: ein Geheimniß der Politik. Lásd *Arcanum*, és *Mysterium*. *Secreta* (oratio post offertorium), *Titkos imádság*. *Gánótz*. Nekem úgy látszik, hogy a' *secretum* n'v a *secretione* partis oblationum a fidelibus factarum consecrationi et distributioni inter populum, seu communioni destinatae izármazik.

Secta, párt: *Parthen*. Egyéb értelemeit lásd *Wagnerban*. Ellenkező (ellenkező) *pártokra* oszlatván (oszlván) magokat, (vagy *pártokra* oszolván). Pázm. Hod. És ugyan Pázmán *Tévelygésnek* is nevezi: A' mostan támadott *tévelygések*, úgymond Pred.

Sectarius, pártos: parthenisch. Pázmánnál Pred. *Tévelygő*.

Sectator, követő: Anhänger, *Folger*. Pázm. Hod. Márton István vak követőnek nevezi, és e' két szót helytelenül öfzevirja, mikor így szól: Magának *vakkövetőket* (köt) vadászva is találhatna. (*Analyt. Part. I. §. 37. pag. 52.* világosan meg van mutatva, hogy az elléle öfzvetés helytelen). Az *Adjectivum*-nak egyetlenegy és ösmeretes hivatallya minden emberi nyelvben a' fő név' értelmének határozása. Mikor más szavaknak akarunk illy hivatalt

tulajdonítani, akkor öszve kell azokat az olyan szóval írunk, melynek értelmét megakarjuk határozni; de ez, az adjectivumoknál szükségtelen. A *Kar-szék* névben a *kar*, mely az öszvetevésen kívül értelemlátározó erővel nem bír, csak azért határozza meg a *szék* névnek értelmét, mivel ezzel öszveíratik. De a *ezsifra*, vagy *aranyos* akármély név előtt állának, minden öszveírás nélkül csupán csak arravalók, hogy ennek értelmét megkorlátozzák: *ezsifra szék*, *aranyos szék*. Nagyon bővelkedünk mink a nélkül is hollízi szavakkal; mit esiválnánk tehát e' semuniféle nyelvben nem szokott öszveírásal az ellélékben: *türhetelengondatlanság*, *megfoghatatlanvalóság*, 's a' t.

Sectismus, felekezeti keresés. *Marton Istv.* Wenn man Geleihenheit sucht zur Partheilichkeit, oder dazu sehr geneigt ist, so heißt dieselbe Euchen, diese Reigung *Sectismus*.

Secure possidere, hátorsággal birni. *Pázm. Pred.* In Frieden und Sicherheit Etwas besitzén.

Securus, hátorságos: sicher. A' kis gyermek hátorságos, midőn látta, hogy anyjának szemei rajta vannak. *Pázmán Hod.* Ezen értelemben a' *szorgalmatlan* helyesebb volna; kivált, mivel úgy látszik, hogy a' *securus* a' *sine cura* szavakból van öszveteve. *Gánótzinál* bizodalmas: Hogy annál bizodalmasabban eltávoztassék (eltávoztasson); de ez annyi, mint *confidentius*. Lásd *Wagnert* is.

Secus, kölömben: anders, sonst. *Gánótz* Antal. Lásd másféle értelemeit *Wagnerban*.

Sedes, szék: Stuhl; vagy ülés: Sitz. Lásd *Thronus* és más különbféle értelemeit *Wagnerban*. — *Sedes*, subjectum: Az elevevaló tudás és elrendelés *székekre* nézve különböznek; amaaz az elmebeli esmérethez, emez az akaratra tartozván. *Ember Pál.* A' *szék* itt helyesebb és illendőbb volt volna, a' *tartozik* ige adhaesivumot kíván: *esmérethez*, *akarathoz*; a' *ra*, *re*, latinisanus. — *Sedes Majestatis*: Másik jövelelebe *Királyi székekben* láttatik, (lászik). *Pázm. Pred.*

Seditio, pártütés, lázulás: Aufruhr, Rebellion. Háborgás: Ungefügung. Pörpatvar: Sauf.

Seditiosus, pártütő, lázuló: Aufrührer. *Pázmánnál* ország-háborító: Landesverwirrer. *Pred.* Lásd *Wagnert*.

Seducere, elcsábítani, elálatni: verführen. Egyéb értelemeit lásd *Wagnerban*. *Pázmánnál* elcsalni, *Pred.* és ugyanott *lábirul levenni*, melyrül lásd *Pes*.

Seducator, csábító, áltató, ámitó: Verführer. *Pázmánnál* községesalगतó. *Pred.*

Sedulitas, serénység: Emsigkeit. Anyi, mint tartos munkálkodás.

Selectus, válogatás: Auscheidung. *Pázm. Pred.*

Seligere, válogatni, kiválasztani: aussuchen. *Pázmánnál* elválasztani, *Pred.* mely anyi, mint *separare*.

Seminarium morborum, a' nyavalyáknak tüháza az Ember. *Pázm. Pred.* Der Ort, wo sich alle mögliche Krankheiten befinden: nach *Pázmán* ist dieser Ort der Mensch selbst.

Semita, osvény: Günstigkeit. A' többi értelemeit *Wagnerban* lát-

hatni. Pázmánál *nyomdok* Pred. melly helyett a' *nyom*, vagy *nyomás* jobb; mivel a' *nyomdok* annyi, mint *vestigium*.

Semper, mindenkor, mindig, minden időben, szüntelen, szünet nélkül: immer, allzeit, stét. *Monofzlainál Mindenha*; de ez helytelen és szokatlau. Veresmarthynál *mindellig*, melly annyi, mint *usque vitam*.

Senator, Tanácsos Úr: Rathsherr. Pázm. Pred.

Senectus. Lásd *Wagnert*. Pázmánál *venség*. Pred. — *Senectus extrema*: *utolsó venség*: das hohe, oder späte Alter. Ugyanaz.

Seniculus. Ne agyal, hanem azon esztendőbeli fiatal marhával áldozzanak. Pázm. Pred.

Sensatio, érzés, illetődés: Gefühl. A' gyakorló érznek megítélésében (*criticájában*), a) a' valónak (*subjectumnak*) olly illetődése, melly által semmi tárgy nem állítatik elő; érzékeny képzet, a' mennyire a' vágyó, vagy utáló tehetségnek való ügyelő talpoka lehet; külömbsegül a' tárgyügyelő érzéstül, a' mennyire ez az ösméro tehetségnek a' szemlélések' mivolti rélzzeit megfzerzi. b) Értetődik másodszor az *illetődés* által a' valónak ama' tulajdonsága is, mellyre nézve a' belső vagy külső érzékenységeknek bizonyos tárgyaitul kellemetesen, vagy kellemetlenül megérdekeltehetik. Annak, a' mi érzést, illetődést okoz, külömbféle tulajdonságai szerint, az illetődés is vagy szenvedékeny (*pathologica*), vagy érzékeny (*aesthetica*), vagy tiszta, gyakorlásügyelő, erkolesi. Esmérés, vagy közönséges érzés. *Fejér*. Az utolsó jobb; add hozzá *érzékenység*.

Sensibilis, érzhető: empfindbar. Így neveztetnek az érzékeny szemléléseknek tárgyai, az érthetőknek (*intelligibilis*, erkennbar) általellenében, mellyek az értelmnek (*intellectus*) szemlélését ügyelik.

Sensibilitas, érzékenység, érzékenyítés, érzeményesség: Sinnlichfeit, Empfindlichfeit. Lásd *Sensus és Sensualitas*. — *Sensibilitas affectata*, *érezkenykedés*: Empfindelich. Annyi, mint az indúlatoan csüggedező illetődésekre való hajlandóság.

Sensificare, érzékenyíteni: verfinlichen. Ez kétfélet tesz. 1) A' szemlélésben az ézfogást valamely tárgyra alkalmaztatni, 's a' szemléléssel egybe függesztetni, mint a' rajzolatoknál (*shemata*). 2) Az ézfogásnak eredetét az érzékenységbül szirmaztatni. Ezt cseleklzik az Eurpiristák valamennyi ézfogásokkal. Lásd *Sensus*.

Sensilis, elérzékenyült: zart, empfindlich. Ulyenek ama' (amaz) *elerzékenyültek*. *Fejér*.

Sensim, lassanlassan, halkkal: nach und nach, langsam. *Apróknint* meghidegedik. Pázm. Pred.

Sensitivus, érzékeny, érzeményes. Így neveztetnek az ösmerekek, mikor az *értekeny*, *érteményes*, *értelenugyelő* (*intellectualis*) ösmerekekuck általellenében állanak.

Sensualis, *carnalis*, testi: sensualitas, testiség. Ember Pál.

Sensualitas, *sensibilitas*, érzeményesség: Sinnlichfeit. Lásd *Sensus*.

Sensualiter, *sensibiliter*, érzeményesen: finlich. Lásd *Abstracti conceptus n. 2*.

Sensus, érzemény in *Aesthetica*: Sinn, Sinnlichfeit. Pázm. 26 *

mánnál, Cserenél és Gánóznál *érzékenység*: Ez olly *dog*, úgymond az utóbbik, *melly érzékenységit alá nem esik*. E' latinismus, *non cadit sub sensus*, mellynél helyesebb ez: *melly érzékenységit alá nem tartozik*. És ugyanaz másutt imigy szöll: Hogy a' Kereszttség által a' keresztelendőnek (*keresztelkedőnek*) *érzékenységei* megnyittatnak, úgy, mint a' hallás, látás, izlés 's a' t. — Ezt az *érzékenységeit* vezérlésébül nem tudhattuk. *Pázm. Hod.* — Mikor az ördög munkálkodik belől *érzékenységekben*. Veresmarthy. — *Sensus pro significatione*: értelm: *Sinn.* — A' Izent Írás *értelme*. *Telegdi.* — Csak némünémü tágas *értelmeben* lehet ezt igy venni. *Gánózi*. A' két részecskének *értelmére*. *Molnar Albert.* — *Sensus proprius*: amaz igéket *tulajdon*, (másutt *saját értelmek* is mondgya) *értelmeben* kell venni. *Pázm. Hod.* — *Litteralis*: *betű szerint való*; *érzékenység alá vett jel*. Ugyanaz. — *Sensus externi*: A' *külső érzékeknek megtartása*. Márton István, talán megtartoztatása? Az *érzék* roszúl formáltt név, 's a' *Monolatnak* lennyitő vesszeje alá tartozik. — *Sensus moralis*: a' *melly mielőttünk az erkölcsi érzés*' neve alatt ösmeretes. *Márton István.* — *Sensus externus*: Ne indüllyunk *külső érzékenységit* itélete után. *Gánózi.* — *Sensus consequens*: utólerzés. Fejér. Nachgefühl. — *Sensus*, a' pontos belzédben *pro organo sensorio*: *érző szerzfám*; *pro interiori sensu*: *érzés, érzemény*. — Lásd *Anagogicus, Mysticus, accommodatitius, Litteralis.*

Sensus, mikor annyit tesz, mint *affectio animi*: *érzés, érzemény, érdekeltetés, illetődés*: Empfindung. Annyi, mint *érzékeny képzet*, az elmének az igazán jelenlő tárgytul való érdekeltetése, az érzeményességnek, avvagy érző tehetőségnek módolása, modificatioja. a) *Belsőnek* nevezetik, mikor tulajdon belső tehetőségünknek a' következőse. b) *Külsőnek* pedig, mikor olly tárgynak munkálkodásából következik, mellyet önmagunktul különbözőnek képzeünk. Lásd *Intuitio, sensatio*, és *sensus internus*. A' *tárgy-ügyelő érzés*, vagy *érmény* annyi, mint valamely érezhető tárgynak észrevétele, mint mikor a' mezőnek *zöld színét* láttyuk. A' *valóbéli érzés*, vagy *érmény (subjectivus)* az, melly nem valamely tárgynak jelenlétébül, hanem csak a' puzta érzéketbül származik.

Sensus, mikor annyit tesz, mint *modus sentiendi*; *Szív-hajlékonyság*: Gefinnung, Sinnlichkeit. Amaz érzésmód, melly a' 'szabadság' fő regulájának (*maximájának*) elfogadására belső valóbéli (*subjectivus*) talpok, indító ok gyanánt szolgál. *Erkölcsein* nevezetik, mikor az erkölcsi cselekedeteknek indító oka maga az erkölcsőség. Lásd *Character.*

Sensus, mikor az érző tehetőséget jelenti, és igy a' *Sensualitas, Sensibilitas* neveknek synonymuma. *érményesség, érző tehetőség*: Sinnlichkeit, Sinn. Ez annyi, mint *érzékeny szemlő tehetőség, facultas sensibilis intuitionis, sinnliches Anschauungsvermögen*. 1) Leibnitz szerint a' dolgoknak, ammint magokban vannak, zavartt képze-

se; olyl tehetség, melly értelmellen képzeteket ízul, a' minő péld. ok. az igazságérzemeny. veritatis sensus, Wahrheitssinn; vagy az illendőségnek, igazságnak vagy inkább jusnyelésnek (*justitia*, Gerechtigkeit), a' közjónak érzemenyei; sensus decoris, justitiae, boni communis, Sinn für Anständigheit, Gerechtigkeit, Gemeininn. Amde a) vannak érzékeny képzetek, mint péld. ok. az *áthathatatlanságé*, mellyekben semmi zavartság vagy értelmetlenség nem található; b) vannak azután olyanok is, mellyek kétség kívül nem érzékeny képzetek, 's mellyeknek tárgyai sem érzékeny tárgyak, és még is zavart képzetek, mint péld. ok. a' közönséges és mindedig fejtelten képzetvi az *erkölcsösségnek*, a' *jusnak*, az *éíznék* 's a' t. — 2) A' mostani Filozofia szerint az *erzemenyesség* a' léleknek ama' tulajdonsága, tehetsége, képessége, alkalmassága, hogy a' dolgoktól módoztasson, megilletessen, 's ez által ugyanazon dolgoktól érdekléseket, és képzeteket fogannyou. E' képesség tehát nem pusztá módozása az értelmnek, mint Leibnitznál, sem pusztá munkálkodása, vagy ingere a' testi gépelyeknek (organá), mellyeknek saját léte, hogy megösmertethessen, kénytelen a' lélekben foghatóságot *receptivitást*, Empfänglichkeit) előre tenni, 's mellyek magok is, jelenésnek tekiütven, az érzemenyességnek tárgyai közé tartoznak. E' képesség tulajdon és mivolti forrása inkább a' képzeteknek. Az *erzemenyesség* magában, avvagyz, a' mi neki, mint a' tapasztaláselőző foghatóság' tehet-

ségének tulajdoua, a' mi nem előre az érzékeny érdekléstul határozatlik meg, hanem azt inkább formájára nézve (üdü és köz ügyelőleg) meghatározza, *tapasztaláselőző tisztá érzemenyességnek* mondatik, és így valóbéli (*subjectivus*) alkuja mindennek, a' mi általa valóságos létre jut. A' tisztá érzemenyességnek a' tárgyaktul való érdekelletése *éízesnek* (Empfindung) nevezetlik, vagy érzemenyenes szemlélésnek. Az ilyen érzéseknak sommájából, melly minden embernél külömb, az *erzemenyenes érzemenyesség* (*empirica sensualitas*, empirische Sinnlichkeit) támad, melly a' *tisztá érzemenyességnek* által ellenében áll, 's mellyben e' mindenkor ugyanazon és egyenlő tisztá érzemenyesség foglaltatik. Az érzemenyességet kétféleképen ízoktuk tekinteni: *előízőr* csupán csak az *ösmerő tehetségre* nézve, mellynek építő ízereket (*materialia*) ad. A' szemlélésnek tudni illik külömbféleéseket ízerez, mellyeket a' képző tehetség rendbe ízed, az éízü pedig öízüeköt, hogy belölök ösmeret vályyon. Ez külső is lehet, belső is. *Másodízőr* egyízersmind a' vágyó tehetségre nézve is. Ez az akaratnak érzemenyessége.

Sensus communis, köz érzemeny: Gemeininn. Olyl tehetőség, melly nem éízüfogások által, hanem csak éízüés által; de még is közönséges helybenhagyással határozza meg azt, a' mi tetízük, vagy nem tetízük. A' *sensus communis logicus* annyit is tetízü, mint köz *értelem*, gemeiner Verstand, mellytül lásd *Intellectus communis*. *Sensus exterior*, külső ér-

zés, érzékenység, érző szerfzám. *dußerer Sinn.*

Sensus intimus, belsö érzés: innerer Sinn. Elménknek ama tulajdonsága, mellynek segedel-mével önnönmagát, vagy belsö állapotját, és eunek valamennyi határozásait szemléli. Formája az üdö; mert a' belsö érzeményességnek termézfete szerint, nem képzelhetünk magunkban belsö módolást egyébkép, hanem csak folytonfolyvást, (*successive*). Az üdönek viszonyai szerint tehát minden belsö módolás, vagy egymást követi, vagy más módolással egy üdöben történik, vagy végtére, még az egyik folytonfolyó, addig a' másik tartós. A' fö tárgy mind azáltal, mellyel elménket megtöltjük, csak ugyan a' külsö érzékenységeknek képzetébül áll. Ammint ezeket elménkben helyzetettjük, önnön magunkat is érdekeljük egyszersmind; a' mödbül pedig, valamiat a' viszonyokbül és arányzatokbül is, mellyek szerint ez történik, a' belsö érzésnek formája támad. Az elme tehát önnön magát, csupán csak érzékenyen szemléli, mint jelenést. A' belsö érzést meg kell az öntudástül (*apperceptiotül*: *Selbstbewußtseyn*) különböztetni; mert ez az élzhez tartozik, és egygyügyü, mellyben különbfélet nem találui; egy szóval, az öfzvekötésnek pulzta végbevitelle. Lásd *Apperceptio*.

Sensus moralis, erkölcsi érzés, vagy érzemény: moralischer Gefühl. Magyarázását lásd *Adnutus rationis* a' 2. fzám alatt.

Sensus verborum, a' szók-nak értelme: Sinn, Bedeutung der Worte. Lásd *Significatio*.

Sententia, vélekedés: Mey-

nung. Lásd *Wagnert*. *Sziligynál itélet*; de ez *judicium*. Sárvári Pálnál *értelem*: különbféle *értelmeket* ugyekeztem előadni; ez annyi, mint *sensus*. — *Sententia propositio*: *mondás*, homályos *mondásokat* keresnek a' Régiekben. *Pázm. Hod.*

Sentiendi modus, érzésmód: *Sinnßart*. A' nemérzékeny characternek érzékeny jelenése. Lásd *Character* és *Sensus*, *mikor annyit tesz, mint modus sentiendi*.

Sentire, érzeni: empfinden. Annyi, mint tudással elfze venni.

Separatio, elválásztás, elkülönözés: Trennung, Scheidung. Veresmarthynál *elhasonlás*. — *Separatio a thoro et mensa*: A' bizonyos üdeigvalo *elválásztás az asztaltül és az ágytül* csak arravaló elfköz. *Márton István*. Lásd *Chemica operatio*.

Separatim, külön, különösen: absonderlich, besondern. Pázmán, *magánnak* mondgya, mellynek példáját lásd *alligare* alatt. A' *maga* névpotoló lévén, íghatározót nem szülhet, mint a' melléknevek; *tiszta, tisztán, szép, szépen gyenge, gyengén, árva árván*. Ez az oka, hogy e' ízót, mellynek helytelenségét a' Magyar érzette, a' közönséges ízokás mindedig fel nem ízentelhetette, helyette jobb a' *különösen, magányosan*, vagy csak az eggy *maga*, mint *ezt ö csak maga taníttya*.

Sepelire, inhumare, eltemetni: begraben. Tiszteségescu *eltakarítsa* a' hideg testet. *Pázm. Pred.*

Seponere, eltakarítani: auf-räumen. Annyi, mint a' közbül valamit elvenni, és így a' töltött közt üresnek tenni.

Sepultura, temetés: Begrab-

nif. Pázmánnál *eltemetés*. — Sepulturae locus, *temetőhely*. Pázmán.

Septuplum, hétszeres. Pázm. Pred. E' helyett a' mai Magyar így szól: *hétszer annyit*, *hétbennal* so vid.

Sequor, követni: *folgn*, *nachfolgen*. Iparkodni, ügyekezni, esdeklenni valami után: *nachtrachten*, *streben*. Porlekedni a' törvényzlék előtt: *Prozetz fuhren*. Késérni: *begleiten*. Üzni, üldözni, kergetni: *verfolgen*, *jagen*. Pázmán a' *járni* igével él. *imigy* szólván: Hogy megitélhessük, ha voltaképen az Írás után jár? És Ugyanaz: A' Tanítók után kell járni, még az Isten' szavai ellen meg nem hasonlanak. *Az Írás utánjárni*, nem csak, hogy alacsony kifejezés, hanem még értelmetlen is a' Deákalan Magyarok; mert annyit tesz, mint *Scripturae attendere*; 's e' szerint Pázmán utóbbik mondását: *A' Tanítók után kell járni*, jól használlya: *Moderatoribus attendendum, invigilandum, usque dum in interpretandis verbis divinis pene convenirent*. — *Vestigia alienus sequi*: *valakit követni utánozni*, p. o a' jámbor és erkölcsös életmódban. — *Vestigiiis aliquem sequi*: *valakit nyomba követni*. — *Officium sequi*: *kötelességét teljesíteni*. — *Sequi pro obedire*: Az emberek hátra vetvéu az Istent, (az) ördög akarattján jártak. Pázm. Pred. *Az ördög incselkedéseinek helyt adtak, azokat követték, szótfogadtak* mint járatosabb kifejezések, mint sem az *akarattján járni*; mert ez csak az *eggy úton járni* mondásban szokott és értelmes.

Series, szer, sor, folyamat,

rend: *Ordnung, Reihe, Folge*. — *Series temporis*: *üdürend*: *Zeitlauf*. *Verseghy*.

Serietas, vagy *seriositas*, komorság, komolyság: *Ernsthaftigkeit, Ernstlichkeit*. Márton Istvánál *magatartósság*, *midön imigy* szól: A' mellyek jobbra a' lélek' *magatartósságát* akadályoztatták. De ez nagyon szokatlan, és inkább a' *durabilitas* névnek értelméhez szit.

Serio, nyomosan, tréfa nélkül, igazán, valóban, komolyan: *ernsthaft, ernstlich, ohne Scherz*. Pázmánnál *derekasán*, a' következő mondásban: Az okos orvos akkor kezdi *derekasán* gyógyítani betegét. *Pred.* Szokott ezen szóval élni a' mai Magyar világ is; de nem tudom melly jussal származtathatta a' *derek* fő névbül, *spina dorsa*, a' *derekasán* adverbiumot, és ennek hogyan lehet olyan értelmet tulajdonítani, a' millyent a' Deák *serionak* tulajdonítani szoktunk.

Serium, nyomos, komor, komoly: *ernsthaft, ernstlich*. De vizsgállyuk meg ezen szavaknak értelmét egy keveset: A' *komor* annyi, mint *torvus, morosus*; a' *komoly* szót vették ugyan fel az újabbak; de ez új szó, és a' *komortul* az *eggy betű* miatt nincs elég okunk megkülömböztetni, a' *fontos* annyi, mint *gravis*. A' *tréfa nélkül* által helyesen kifejeztük eddig. Keressünk tehát oly nevet, melly a' *komor*, vagy *fontos* és a' *tréfa* között közepet állyon. Ez úgy teszük, a' *nyomos*; mert a' *ki nyomosan, nyomossággal beszéll*, azt akarja, hogy befűdgyének *nyoma* a' hallgatásban fennmaradgyon; a' *tréfa* ellenben elenyűzik, eltű-

nik, a' nélkül, hogy maga utáni nyomot hagyjon.

Sermo, beszélgetés: ein Gespräch. Nyelv: die Sprache. Hir: Gerücht. Beszéd: Rede. — *Sermo simplex et brevis*: Pázmán *általbeszédnek* nevezi: Ő azt egy *általbeszéd*del hihelségessé teszi. Hod. Az *általlyában* és *általann fogva* adverbiumoknak értelméből támadtak az ilyen nevek: *általít*, *általbeszéd*: de közönségesen el nem terjedhettek. A' *kerekfő*, *rövidfő* sokkal járatosabbak. — *Sermonis ornatus*: A' *szóllásnak* *ékesége*. Pázm. Pred. — *Sermonem facere*, *beszélteni*: rődn, annyi, mint özfvefűggő özfogások szerint szólni.

Servi forma. Pázmán *szolgai ábráznak* nevezi; Pred. de a' *forma* jobb.

Servile opus, szolgai munka: knechtliche Arbeit. Mennyivel nemesbek, böcsületesbek (böcsösebbek) azok a' cselekedetek, mellyekkel a' lelki jókat (javakat) közöllyük felebarátunkkal, hogysem azok a' *szolgai munkák*, mellyekkel a' testi irgalmasságot gyakorollyuk. Pázm. Pred.

Servitium, szolgálat: der Dienst. Szolgaság: die Dienstherrschaft. Jobbágság: Leibeigenschaft. Udvarlás, engedelmesség: Aufwartung, Gehorsam. — *Servitium divinum, cultus*: annyi, mint isteni szolgálat, tífatelet: Gottesdienst. Lásd *Cultus*. Tartozunk az *Isteni szolgálatban* cselekedni, (az) Istenek uyilvánvaló parancsolattya nélkül. Pázm. — *Servitio se mancipare: szolgálatra állani*. Pázm. Pred. *Szolgálatba* jobb.

Servitus, szolgaság, rabszolgaság, rabság, szolgálat: Leibe-

igenschaft, Knechtschaft, Dienstherrschaft. Molnár Albertnál *Szolgálatás*: Az (a') zsidók várták, hogy őket (ököt) Krisztus az (a') Rómaiak' *szolgálatásából* megszabadítaná. Itt megint hosszabb főzót vadáfszót az Auctor a' *szolgálat*, vagy *szolgaság* helyett. A' szolgálatás annyi, mint *Administratio, porrectio, admanuatio*.

Servus, szolga, inas, rabszolga. jobbágy: Knecht, Diener, Diensthöthe, Leibeigener. — *Servus servorum Dei*: *Isten szolgái szolgája*. Pázm. Hod. E' három nominativusból csak a' hiányjel és a' *szolgái* névnek dativussa szülhet értelmes mondat, mellyben az articulust elhagyni Latinismus volna: *Az Isten' szolgáinak szolgája*. A' hiányjelről lásd *Anal. Part. II. pag. 16. a' végén*; a' *szolgáinak* dativusról, ugyanott pag. 31. a); az articulusról az Isten név előtt ugyanott pag. 41. e) de kivált a' *Feleletnek* 35. old. 2) és a' 243. old. a).

Severe, keményen nyomosan: streng, ernsthaft.

Sic, így, úgy: so, also. Lethenyeinél *akkeppen*, mikor azt mondgya: Javallom, hogy az Ur' vacsorájában való kenyeret és bort *akkeppen* hívod jeleknek, hogy a' jegyrendő dolgok is jelen legyenek.

Siccus, száraz, aszú: trocken, dürrc. Egyéb érteimeit lásd *Wagnerban*. Alzályos rövidség. *Versesghy*.

Sicut, miat, amint, valamint: wie, gleichwie. Pázmánnál *mikeppen*. Pred. Lethenyeinél *mintszintén*, így szoll ő: Kik magokat az Augustana Confessionának olyan társainak és barátainak mondgyák, és vallyák

lennyi, *mint szintén* mi vagyunk. E' szokatlan, és helyette a' *szinte, mintha* jobb.

Signanter. Csere a' *jelesben* szóval ejti; de én ezt a' deákkal egy értelműnek nem tartatom. Itá a' *ben* suffixum annyit tesz mint *in signato*, ha a' *b* comparativus, az *en* pedig az igelhatározóknak képzője, akkor a' *jelesebben* helyett annyit tesz, mint *signantius*. A' *signanter* most a' *nevezet szerint* szavakkal legértelmesebben ejtik.

Signare, jegyezni: bezeichnen, merken. A' többi értelmeit lásd *Wagnerban*. A' *szent* kerest jelével magokat *megjegyezzék*. Pázm. Hod. Megerősítette, *megjegyezte* (az) Isten. *Ugyanaz Pred.*

Signatio, jegyzés: Bezeichnung. Szilágyinál *megjegyzés*.

Significare, jelenteni, tudtira adni, tudósítani: anzeigen, berichten, bedeuten. Pázmánál *jegyezni*: a' mit a' szók *jegyeznek*. Hod. Ezen értelemben a' *tefz* ige értelmesebb, és szokottabb. Monofzlai a' *jegyezni* igével él: Másodszor *jegyzi* a' kívánságból származott cselekedetet, (actum ipsuum); és másutt ugyan Monofzlai: vallyon *mir jegyeze* (in originali est *ieeze*) midőn Isten Ádámot a' szűz és tiszta földből teremtette.

Significat, tefz: heifst, bedeutet. Cephas és Petrus követ *jegyez* (tefz). *Telegdi*.

Significatio, jelentés, értelem, nevezet: Anzeigung, Bezeichnung, Benennung. Lásd *Wagnert*. Az észfogásnak, vagy a' talpállásnak értelme annyi, mint a' tárgyakra való ügyelése, (*objectivitas*); annyi, mint tárgygyelölő létség, valóság (re-

alitas) és érték, helyesség. Az észképzet kétféle értelműhez juthat. Ezeknek egyike elméigyelő (*theoreticus*), melly arra való, hogy a' tárgyat minéműségére nézve megismerhessük; a' másika *gyakorlásügyelő*, a' mennyre tudni illik az észképzet az akaratot erkölcsi jó cselekedetekre készíteni. Pázmán *jegyzésnek* mondgya, (Deutung) de az *értelem* igazabb és szokottabb. Az írás szavainak új szokatlan *jegyzését* költik (értelmet költenek). *Pázm. Hod.* És ugyan ott: Ama' szó *est* jegyzésért *pro significat* soha sem vetetik. A' *vefz* ige ezen értelemben nem az *ert* ragasztékkal köttetik öfzve, hanem a' *nak*, *nek* dativussal. Itt tehát e' szó *jegyzésért* érthetetlen latinismus, és a' mondást így kell megjobbitani: Ama' szó *est* soha sem vetetik *jegyzésnek*, azaz, soha sem tefz, annyit, mint *tefz, jelent, jegyez*. Deákul, *significat*. *Significatio* a' Confessioneban *jedzés*. — *Significatio propria*: Az ő szavait *tulajdon jegyzése* szerint kell venni. *Pázm.* Tulajdon értelem.

Significatus, jegyzett *p. o.* dolog. Pázm. Hod. A' *jelentett* helyesebb.

Signum, jel: Zeichen. Lásd *Wagnert*. A' jó cselekedetek *jelei* a' hitnek. *Pázm. Hod.* És ugyanott: A' metonimiában a' *jegyert* szoktuk a' *jegyzert dologert* venni. Itt a' *dologert* latinismus *pro re*; a' Magyar vagy *dolognak*, vagy *dolog helyett* mondgya. — *Signum visibile*: *látható jel*. Pázm. Hod.

Silere, hallgatni: Schweigen. Lásd *Wagnert*. — *Silere*, *quiescere*: *veszteglenek az éneklések és orgonák*. Monofzlai.

Similis e, hasonló, egyenlő: áhnlích, glích. Hasonlók az olyan dolgok, melyeknek egyenlő tulajdonságai vannak. Így valamennyi egyenes hosszak mind hasonlók egymáshoz, mert minden pontyaikban ugyanazon arányok van; ez pedig az egyenes lineának egyetlenegy mivolti tulajdonsága. Mindezek és több szám nélkül való hasonlatos dolgok a' közönséges tökéletesség regulájával ellenkeznek. *Pázmán.* A' *hasit*, *hasad*, *hasonlik*, hasáb szavakat én a' *has* gyökérből nem merem származtatni, hanem inkább csak formáltt gyökereknek tartom. A' *hasonlik* neutrum, a' *hasit* activumnak szinté úgy felel meg, mint a' *ketté osztlik*, *válik*, neutrum, a' *ketté oszt*, *választ* activumnak. A' *hason* némelly régi mondásokban csak kurtítás által támadt a' *hasonló* participiumból, mint *hasonfél*, azaz, *hasonló fel*. Mivel az *el-hasonlott* *selekezet* egyenlőnek tartya magát azzal, mellytől elvállik, a' *hasonló* annyit is tesz, mint *similis*. A' *hasonlat* nem tesz egyebet, hanem csak a' mit a' *hasonlás*; a' *hasonlatos* is tehát nem tehet annyit, mint *similis*, hanem legfelyebb csak annyit, mint *seditionis*, *ad seditionem pertinens*. Ámde a' *hasonlatosság* névnek olly értelmet tulajdonít már a' *szokás*, a' minővel a' *hasonlóság*, *similitudo* bir. — *Similis notio*: *hasonló értelem*. Fejér. *Értelemény* a' *notionak* Magyar neve.

Similiter, azonkép, szintügy, hasonlóképen: glích, ebenso, glícher Weise. Lethenyeinél ezenképen.

Similitudo, hasonlóság. hasonlatosság, egyenlőség: Ähn-

lichheit, Gleichheit. *Similitudo*: *Hasonlóság*: Ähnlichheit. Ez a' tulajdonságoknak egyenlőségéből áll (*Identitas qualitatum*). Mennyivel drágább az Isten' *hasonlatosságát* viselő lélek. *Pázm. Pred.* Mert Ádám nem lett az ő (megromlott és bűnös) képére és *hasonlatosságára*. Lethenyei. — *Similitudo continua*: folytonfolyó; de *cseré kötöttnek* mondgya. — *Disjuncta*: *Csere megszakasztottnak* mondgya; de ha a' *folytonfolyónak* ellenébe tesszük, akkor *szakadozónak* lehet mondani. Egyébaránt a' *disjuncta* annyit is tehet itt, mint *távúlról való*, vagy *meszszünnen kölcsönözött*.

Simonia, szentségvásárlás, vagy *lelkikalmárkodás*, vagy *egyházi kereskedés*: Wucherer mit heiligen Saehen. Pázmáunál *szentségek' pénzenadása*.

Simplex, együgyű, vegyületlen, egyfajzínű, jó, jámbor, egyenes szívű, nyílt szívű: einfach, unvermischt, einfältig, fromm, aufrichtig. Ez általellenében áll az *osztvetettnak*. A' tellyes (*absoluta*) együgyűség, vagy részletlenség, melly minden külömbféléseget kizár, 1) csupán csak *ész tudományos* (*logicus*) az észfogásban, az elvonásban (*abstractiöban*), a' tilzta categoria szerint, mikor valamelly dolognak képzete semmi külömbféléseget nem foglal magában, és így feloszthatatlan, mint p. o. *En.* 2) A' tellyes részletlenség *valóságos, tárgyügyelő, érzeményes*, ha maga a' tárgy is együgyű, részletlen, osztthatatlan. Ennek csak valóügyelő (*subjectivus*) észfogása lehetséges, nem pedig tapasztalásbéli. *Együgyűnek* nevezetlik a' magavaló (*substantia*), melly nem

több magavalónak csoportozat-
tyából (*aggregatumából*) áll.
Pázmánál *Balगतag*. Csere *egy-
gyesnek* mondgya; de ennél az
eggytagú, jobb. Lásd *Proposi-
tio*. Medgyesinek a' következen-
dő mondásában *egyszerű*: u-
gyanazon *egyszerű* örök és szü-
letetlen Isteni állat mindenik
fzemélyben. Fejéknél *eggyes*:
Ezek csak *eggyes* jeleneteket
szolgáltattak. — Simplex, in-
corporeus: *részellen*, *részte-
len*; Pázmánál *részbiül állat-
lan*. Hod. — Simplex forma-
tiva: *eggyágú szóképző*: cine
einfache Bildungsbild. — Simplex
litera: *eggyes*, vagy *rideg be-
tű*: ein einfacher Buchstabe.

Simplicitas, az Aestheticában
eggyügyűség: Einfältigkeit.

Simul, mihelyt: sobald. —
Simul, una, collective: *eggy
csoportban*: A' mit a' hit' ero-
sítésére kívánhat az ember, azt
mind *eggy csoportban* láttyuk
a' Kerelzteni hitben. *Pázm. Hod.*

Simulare, szinkedni, majmoz-
ni, magát tetetni: sich vorstellen,
nachäffen. Egyéb értelemét lásd
Wagnerban. Molnár Albertnél
tetteskedni. Új szöszornyet! A'
tész igéből a' factitivum *tetet*,
nem pedig *tettet*: mert a' hoz-
zá hasonló igékből is a' factiti-
vumok csak *eggy t* betűvel for-
máltatnak: *vitet*, *vétet*, *hitet*,
nem pedig *villet*, *vétet*, *hit-
tet*. A' *tetet* igéből a' helye-
frequentativum *tetetgetni*, nem
pedig *tettetkedni*. Más helyenn
Molnár Albert így szól: igaz
szívvel, elmével szolgálj (szol-
gály) az Istennek, és ne *tettes*,
ne képmutatóskodjál (képmuta-
tósokodgyál). Itt a' *tettes* helyett,
melly eggyáltallásban helytelen
ige, jobb volna a' *szinelly*, *szin-
kedgy*, vagy *telesd magadot*.

A' *tetet*, mikor nem *recipro-
cum*, csak annyit tesz, mint
poni curat. Csak mint *recipro-
cum teteti magát* jelenti a' De-
ák *simulat se* igét. — Gáuótz-
nál is *tettetett*, mikor így szól:
Harmadik tetetett Sacramen-
tom az utolsó kenet Kalvinus'
állítására szerint.

Simulatus, szinmutatott, szines-
kedett: verstellte. *Szinmutató* *sz-
vak*. Pázm. Pred.

Simultaneitas, eggyüttlét: das
Zugleichseyn. Annyi, mint a'
külömbfélének eggy és ugyanazon
üdőben való léte. Érzeményesen
(*emperice*) az által ösmertetik
meg, hogy több tárgyaknak je-
gyei egymást váltolag követhet-
tik. Szükségesnek pedig és tárgy-
ügyelőleg a' valóságos közös-
ségnek élfogása által gondolta-
tik.

Sinceritas, egyenesség: Rai-
mität. Az emberi nemzetnek
credeti és természetes nyilttszi-
vűsége, melly a' második ter-
mészetté váltt tetetésnek mester-
ségével ellenkezik, 's mindun-
talan öszveütközök. Lásd *Inge-
nuitas*. Tiszta szívűség, nyiltt-
szívűség: Offenherzigkeit. Márton
Istvánnál *egyenes*, vagy *tiszta
szívűség*. Márton István már
másutt az *aequitást* nevezte *e-
gyenes szívűségnek*: a' miből
magábiül is elegendőképen látni,
hogy a' Moralist Magyarra na-
gyon könnyű kézzel fordította.

Sincerus, a, um, egyenes,
nyilttszívű: aufrichtig. — *Since-
rus*, non fictus: tetetetlen. Lásd
Fictus.

Sinere, hagyni, megengedni:
lassen, zulassen, gestatten. —
Sinite crescere usque ad messem:
hadd nőjjon (haggyátok nőni)
aratásig. Pázm. Pred.

Singillatim, eggyenkint, kü-

lönkülön, ridegenként: einzeln, besonders. Titeket, (tikteket) mind *sejenkint* töltson bé (be) az Isten igaz hittel. Molnár Albert.

Singillative, sejenkint: főp. más. Mindenkor nyilván tanították *sejenkint* a' Katholicusok. Pázm. Hod.

Singulare, magánvaló: für sich. Péternek *magánvaló* (talán magának való) listet is adott Krisztus. Pázm. Hod. Fejérel *egy-egy*: de a' rideg, vagy különös jobb. — *Singulare iudicium*: *eggyes ítélet*. Fejér. A' *Rideg*, *különös* ítélet jobb.

Singularis, rideg, *eggyes*, magányos, különös: einzeln, allein, fonderbar. Lásd *Hagnert*. Monoflalinál *magánvaló*: *Magánvaló* Isteni ösmeretségnek bölcsességével megteljesítendő elméjeket. A' *magánvaló* tellyességgel érthetetlen a' *különös peculiaris* helyett. Confer *peculiaris* és *specialis*. — A' bálványozás olly *magánvaló* vétkeket jegyez, melly a' kárhozható vétkektől. Pázm. Hod. Itt a' *singularis* annyi, mint *peculiaris különös*. A' *különböz* tehát nem a' harmadik forma alá tartozik. — *Singularis numerus*: *eggyes*, vagy *rideg szám*: einfache Zahl. — *Singularis notio*: *különös értelem*. Fejér. Lásd *Notio*.

Sinistrum, (ad), bal felül. Pázm. Pred. Zur linken Seite.

Sistere, állítani, megállítani: stellen, aufhalten. Julia olly tudományt nyert vala az ördög-től, hogy akármelly bölcséket *megállatatt* (megállított). Pázm. Pred. — *Sistere se*: *álljatok elő az ítéletre*. Pázm. Pred. Lásd *Hagnert*.

Sitire, szomjazni. Szomjúhoz-

ni: dürsten. A' többi értelemét lásd *Wagnerban*. A' ki *szomjúhozik* almában, ilzik, 's felocsódván lankadott a' szomjú-ságban. Pázm. Pred.

Sitis, szomjuság: der Durst. Egyéb értelemét lásd *Wagnerban*. — *Sitim restituere*: *szomjú-ságot oltani*. Pázm. Pred. — *Siti*, fame premi: *olly ehen*, *szomjan volt*. Pázm. Pred.

Situs, vidék, fel, fekvés, helyzetés, állás, tájék: die Lage, der Standort, die Lage eines Ortes, oder Dinges.

Sobrius, józan, rózan. mértékletes: nüchtern, mäßig. Egyéb értelemét lásd *Wagnerban*.

Socialis, társaságos, barátságos, szövetséges, frígyes: gesellig, gesellighaftlich.

Socialitas, társalkodékonyság: Geselligkeit. Az embernek a' társalkodásra való alkalmassága és hajlandósága. Szükséges erre a' részvételnek közonséges érzeménnye, és hogy magunkot másokkal általlyában és líziesen közleni tudjuk.

Societas, társaság: Gesellschaft. *Societas civilis*, polgári társaság: bürgerliche Gesellschaft. Az embereknek viszonyaira nézve olly szövetség, mellyben az egymással vizfontag ellenkező szabadságnak sérelmei ellen törvényes hatalom állítatik fel. Az *erkölcsi társaság* (*societas ethica*) olly szövetség, melly csupán csak erkölcsi törvények alatt állítatik fel, és csak a' jó erkölcsnek előmozdítására czéloz. — *Aequalis*: *eggyentőnek* nevezi Szilágyi.

Socius, társ, segéd, frígyes: Geselle, Gehülfe, Bundgenosse. Atkozott testetek, melly *társ* volt a' gonofzban. Pázm. Pred.

Sodalis, mesterlegény: Hand-

werfsgesell. Pázmánnál *müves le-
geny Hod.*

Solatum, vigasztalás: Trost.
— *Solatum spirituale: lelki vi-
gasztalás.* Pázm. Pred.

Solemne, in Aesthetica ünne-
pi: fevierlich.

Solemnitas, meghatározott
forma. *Szilágyi.*

Solicitare. Lásd különbféle
értelmeit *Wagnerban*. Mikor
megmelegedtek a' bortúl, kez-
dék a' menyecskét *szorgalmaz-
tatni*, de nem engede nekik.
Pázm. A' Deák *solicito* igének
többféle értelmei vannak, úgy-
mint: *nyughatatlanítani, szo-
rongatni, ingerleni, esedezni.*

*nagyon kerni, készletni, fel-
lázítani.* Csak *solicitare ad la-
borem* tehetne annyit, mint *szor-
galmaztatni*. Nem tudom a'
Német *Sorge* névbül? vagy a'
szor néma gyökérbül támadtak
a' következendő Magyar szavak:

szorúl, szoros, szorong, vagy
*szorg, szorit, szorgos, szor-
galom*; de az bizonyosnak lát-
szik, lenni, hogy a' *szorgalom*
és származékai az értelemre néz-
ve elváltak a' többiektül, és azt
jelentik, a' mit a' Deákban a'
diligentia, és *sedulitas* telz. A'
többiek az *anxietas* és *solici-
tudo* mellett maradtak. Így hát

Pázmán' moudásában a' *szor-
galmaztatni* helyett jobbnak ítél-
lem a' *szorongatni, készletni* igé-
ket. — *Kíztet* (késztet) minket,
hogy a' setétségnek cselekedé-
teit elhagyjuk. *Telegdi.* —
Nem küldé taníványait Hero-
deshez, hogy szabadulását *szor-
galmaztassák.* Pázm. Pred.

Solicitus, gondos, bús, nyug-
hatatlan: sorgfältig, unruhig, ängst-
lich. A' szentek' lelkei *szorgal-
matosak* a' mi üdvözségünkrül.
Pázm. Hod. A' rül, rül ra-

galztékot a' *szorgalmaskodik*
ige megkívánnya ugyan; de a'
szorgalmatos adiectivum e' ra-
gasztékkal latinismus. Mondgyuk
tehát inkább: A' szentek' lel-
kei *szorgalmatoskodnak* üdvöz-
ségünkrül; vagy *gondgyok van*
reá: gondgyút viselik 's a' t.
Predikációjában a' *szorgalma-
toskodó* adjectivummal él.

Soliditas, zomokság: Dichtig-
keit. Mikor *impenetrabilitas* he-
lyett vetetik, áthathatatlanság,
ündurchdringlichkeit. Tulajdonsága
a' fzernek, mikor valamely közt
betölt.

Solidus, zomok, sikeres: vell-
ständig, gründlich. Pázmánnál *de-
rék: Derek* bizonyosságokkal erő-
sített. *Hod. Derék* munkára al-
kalmatlan. *Ugyanaz Pred.* —

Solide: derékkepen. Pázm. In
physicis annyi a' *solidus*, mint
zomok; in *moralibus* pedig,
mint *sükeres.*

Solipsismus, önbirálás: Selbst-
sucht. Lásd *Amor proprius.*

Solitudo, magány, magányos-
ság, pulzta, pulztság: Einsam-
keit, Einside, Einside. Egyéb ér-
telmeit lásd *Wagnerban*. Med-
gyesinél *magánvalóság*, mikor
így szól: (Az) Istennek edgyü-
gyü *magánvalósága*. — Nem
bántja meg az Istennek edgyü-
gyü *magánvalóságát* a' izemé-
lyeknek háromsága. *Medgyesi.*
Ha a' Deák *solitudo* nem okoz
kétes értelmet, a' magyar *ma-
gányosság* sem okozhat, melly
a' *magánvalóságnál* helyesebb.
Pázmánnál *magánlétel.* *Pred.*
Ez annyi, mint *existentia su-
per se ipsum.*

Sollicitatio, sürgetlés: Trei-
bung, Antrieb.

Solo aequari, Ninive' váras-
sát 40. napig sem *veréa'* föld-
höz, mint elszánta volt. *Pázm.*

Pred. Földhöz verni csak annyi, mint *prosternere*: zu Boden werfen; a' *solo aequare* pedig annyi, mint *foldig leron-tani*, zerstören, der Erde gleich machen.

Solstitium, naptérés. *Ver-segely*.

Solum, csak egyedül: allein, nur allein. Pázmánál *magán*. *Hod. Lásd Unice*.

Solutio, bontás, feloldás, fizetés, helyrehozás, visszapótlás, *gyengeség*: Auflösung, Be-zahlung, Erstattung, Schwachheit. *Szilágyinál tellyesítés*, mely annyi, mint *impletio*, *consum-matio*.

Solvere, oldani, feloldani, leoldani, fizetni: lösen, auflö-sen, ablösen, zahlen, bezahlen. *Lásd Wagnert*. Molnár Albert-nál *megfejtteni* p. o. a' kérdést. — *Solvere liquescere*. A' verő-sény *elolvajsztya* a' havat. Pázm. *Pred.* És ugyan Pázmán másutt a' *megodni* törvénytelenül meg-kurtított igével el. *Lásd che-mica Operatio*.

Solutur, *liberum fit*, fel-szabadulni: erlöbigt, frey werden. *Felszabadultt a' házasság*, úgy-mond Pázmán.

Somnium objective sumtum, álomkép: Traum. A' képzetek-nek öszveköttése, a' mennyire nem törvényes, és így nem is tárgyügylő.

Somnolentus, álmos, aluszé-kony: schláfrig. Pázmánál *szun-nyadt*. *Pred.*

Somnus, álom, aluvás: Schlaf. A' többi értelmeit *lásd Wagnern*ban. — *Somnus interruptus*: *szakadozott aluvás*. Pázm. *Pred.* *Akadályoztatott aluvás* értel-mesebb. — *Somnum inducere*: *Elaluttják* először, hogy könnyebben lecuvedhessék a' lza-

pullót. *Pázm. Pred.* Az *sz vég-zésü* anomalumokból a' művelő igék *tat, tet, képzővel* formáltatnak, *iszik, itat; eszik, etet; hisz, hitet; esküszik, esküdtet; seküszik, vagy fekszik, feküdtet*, mellynél szokottab a' *sektet; aluszik, aludtat*; melly-nél megmeg szokottabb az *aluszik* igébül származó *alutt*. A' lza-pullóról *lásd Lixivium*. — *Somnum inducere*, vagy *soporare*: *Elalutni*. Ember Pál. *Elaluttani, elfzenderíteni*, értelmesebb. — *Somniorum expositio*: *Álom-hüvelyezés*. Pázm. *Hod.* A' borsónak habnak lehuvelyezésétül, avagy hüvelyekből való kifiz-títésétül van véve e' metaphora. De valamint a' borsóról jobban mondjuk a' *sejtegetést*, úgy valóban az álomról is. *Lásd Szabó Dávid* Kisded Szótírárt *Hüvely* alatt pag. 94.

Sonore, hangosan: klingend, laut. Ezt olly *fenn* pattogatták, (pattogtatták.) *Pázm. Hod.*

Sonus, hang, szózat, zengés: laut, Ton, Stimme. *Lásd Wagnert*. — *Sonus articulatus*: cik-kelyezet hang: versünstelter Ton. — *Sonus naturalis*: természetes hang: natürlicher Ton.

Sophisma, fortélyos kötés. *Csere*. Veresmarthynál *kotótt beszéd*: E' *kotótt beszéd*ben (argumentatio) nyilvánvaló fortély vagy on. *Fejérrél észvesztés, csalafintaság*. De ezek helyett az *ál, vagy ravasz okoskodás* helyesebb, a' *Sophisma* pedig leghelyesebb.

Sordere, bűzölni: stinken. Röst-ségek, vagy gonofzságok miatt bűnökben *bűzhödnek*. Pázmán *Pred.* *Bűzösödnek, büdosödnek* a' helyes igék, *putescunt*.

Sors, sors, koczka, vak eset: Loos. — *Pilatus vitæi versfelyet*

vetének Krisztus' ruháira. Pazm. A' *Versely* a' német *Würfel* névből rongáltatott meg. Itt a' *Koczká* leghelyesebb.

Sorites, halom, vagy lánczos kihozás. *L'ejér*. — Progressivus, *alafzaló*. — Regressivus, *felemelkedő*. Ugyanaz. Csere a' *Soritest*, *rakásos okoskodásnak* nevezi; én pedig *rakástonak* mondanám.

Spatium, tér, térség, hely, köz: *Weite*, *Platz*, *Raum*. Alttalában annyi, mint az egymáson kívül való létnek, az egymás mellett való létnek, és a' terjedések szemléelő képze.

1) A' *valóságos* egymáson kívül való létnek képze, a' fzernek terjedése, *megteltt*, *természeti*, *fzerügyelő* (*materialis*), *viszonyos* (*relativum*), *érzemenyes* (*empiricum*) köz. Ez a' lehetséges tapasztalásnak a' tárgya, melly egy másik végetlenül megnyujtott viszonyos közben mindenkor mozoghat. Lásd *Corpus*. 2) A' *valóságos* egymáson kívül való lét' lehetőségének szemléelő képze; a' *viszonyatlan* (*absolutum*), *fzeretlen* (*immateriale*), *üres köz*; az tudni illik, mellyben minden mozgás utollyára gondoltatik. A' valóban élzrevelhető köz, mellyben valami mozog, mindenkor csak érzemenyes még, és fzerügyelő; de mivel talpfzerétül, úgymint ösmeretlen dologtúl, abstrahálunk, gondolatunkot elvonnyuk, úgy gondollyuk azt ézsképünkben, mint ürest és viszonytalant (*absolutum*). Az absolutum spatium tehát nem annyi, mint olly köz, mellynek telyes és a' szemléltt külső tárgyaktúl független léte, valósága, realitása van. A' köz *először* *eredetére* nézve, nem ta-

pasztalásbéli, nem érzemenyes, nem elvontt ézfogás, melly az érzékenyen adott, az érzett által lehetségesnek tetetne, benne foglalt, és tőlle elvontt volna; nem *értelemfogás*, melly a' gondoló tehetségéből magából fzar-mazott volna, és magában azt az alkut foglalná, hogy valamit gondollyon; hanem a' mi külső szemlélésünknek eredeti formája, regulája és alkuja; a' külső érzékenységek' lehetséges tárgyai' külső viszonyának fzukséges és valóügyelő alkuja. *Másodszor* a' köz ama' tárgyakra nézve, mellyekre fordittatik, nem tapasztaláshaladó (*transcendentalis*) ézfogás, mellyet valami dologra, ammint magában van arányzani lehetne; nem viszonytalan tartomány, mellybe a' külső dolgok tetettek volna; hanem tapasztalásbéli ézfogás, itt belső és honi ézfogás, mellyet a' külső érzékenységnek tárgyaira, és a' tapasztalásra arányzani lehet is, kell is. A' viszonytalan, üres köz 1) *mozgásügyelő*, *phoronomicum*. Ez a' köznek olly ézsképe, mellyben gondolatunktúl minden különös fzer elvonunk (*abstrahálunk*), hogy a' mozgást, mint viszonyos állitmányt (*praedicatumot*) gondolhassuk. 2) *Létüggelő*, *dynamicum*. Olly köz, melly fzerrel nincs megtöltve, azaz, mellyben a' mozoghatónak behatásával más mozogható nem ellenkezik. Ez kétféle, úgymint a) *Vacuum mundanum*, a' világban lévő üresség, és b) *vacuum extramundanum*, a' világonn kívül való üresség. Az előbbeni, úgymint a' *mundanum*, megmeg két ágra fzakad, mellyeknek egyike a' *fzéthintelt* (*disseminatum*), mellyből

a' *Szer' közfogalattyanak* (*volumen*) csak egyik része áll: a' másika pedig a' csoportozott *üresség* (*vacuum coacervatum*), melly a' testeket egymástól elkülönözi. 3.) A' viszonytalan, üres köz régtére *gépelyes, mechanicum*. Ez annyi, mint az egész világnak belsejében egybegyült üresség, hogy abban a' testek szabadon mozoghassanak. A' közt *elfoglalni* annyi, mint eszköztelemül (*immediate*) minden ponttyában jelen lenni. A' közt *betölteni* annyi, mint minden mozoghatónak ellent állani, melly mozgása által a' köznek valamelyik részébe be akar hatni; annyi, mint más valaminek ugyanazon közben való létét lehetetlennek tenni. Így péld. ok a' földméréstudománynak valamelyik *helykepe* (*figurája*), elfoglalja ugyan a' közt, de be nem tölti. A' Szer ellenben betölti azt, a' más Szernek beléje való hatásától megmenti. A' köznek betöltése az áthathatatlanságra van építve.

Specialis, e. Csere *neninek* mondgya; de ez *genericum*: a' specialis annyi, mint *selekezeti*. Lásd *propositio*. Monofzlai *magánvalónak* mondgya így szólván: Az ördögnek *magánvaló* mesterségével találtatott, hogy a' bálványoknak romlások (romlása) után következne az eretnekségek. És másutt: *Magánvaló* tulajdona. Ugyanaz. Itt a' *különös, saját, tulajdon, ridég* mind helyesebbek, a' helytelenül formált és értelmetlen *magánvaló* helyett. Ember Pálnál *kiváltképenvaló*.

Specialiter, különösen, külön: *sonderlich*. Hármát tartott (az) Isten *külön* magának, hogy *jövendőket* (a' *jövendöket*) eleve

(előre) tudjon. Ember Pál.

Species. I. Annyi, mint *selekezet*, *fél*: *Art*, mellyekre az oskola a' *nemeket* (*genera*) *felosztja*: erre nézve *oskolabeli selekezetnek* is mondatik, mellynek általellenében a' *species naturalis, fajta, faj, Race* áll. Lásd *Physica* *tágas* értelemben. II. Annyi mint *Látfszat, Schön*. Ez sem nem hihetőség, sem nem jelenés, hanem tévelyésre való csábítás, mikor az ítéletnek valóügyelő és így eseti okai tárgyügyelőknék és szükségeseknék tartatnak. 1) Az *észügyelő* (*logica*) érzeményes látfszat a' helyes ézfreguláknak helytelen halzon vételébül támad. Illyen a' nézésben való látfszat, (*species optica*, *der optische Schön*.) Ennek kuforrása a' képző tehetség, és az ézfstudományos regulákra való figyelmettségnek fogvatkozása. 2) A' *tapasztalshatadó* látfszat magának a' tífza ézfnek valóbéli maximárbül ered, ha ezek tárgyügyelőknék, azaz, olly talpállításoknak vetetnek, mellyek a' dolgokot, ammint magokban vannak, meghatározzák. — A' *Látfszattudomány Dialecticának* nevezetetik. Az *Ur'* vacsoráját két *szin* alatt osztogatjuk. Nem köteles az ember két *szinre*. Pázm. Hod. — Az alattvaló tárgyak pedig együtt vére, *selekezet* nevet viselnek. *Fejér* — De a' *látfszás* és *csatlakozás* a' legellenségesebb kérsértet. *Fejér* A' *látfszás* a' *látfszat* helyett *szokatlan*. — Csere a' Logicában a' *specialist* *nemek* helytelenül nevezi. A' *nem, genus*; a' *selekezet*, pedig *species*. — Sub *specie panis*: *kenyér szin* alatt. *Illyes. A' Kenyér' szine* alatt magyarabb. — In *specie*: *magányosan*. Illyés.

Pázmánnál. — Species humana corporis: az emberi termet. — Species et numerus peccati: A' bünöknek nemét, nevezet szerint, számát, és a' nemét változtató környülálló dolgokat is meg kell vallani. Gánótzí. A' nem-változtató környülállások helyesebb. — Species visibilis: látható szin. Pázm. Hod.

Specifica gravitas, viszonyos nehézség: speciffische Schwere. Arányzattya valamelyik test' nehézségének, eggy másik hasonló nagyságú testnek nehézségéhez. Specifice levius: viszonyosan könnyebb, speciffisch leichter.

Specifice, nevezet szerint: inbefondere. Ezek nemek szerint nem parancsoltatnak. Pázmán A' nem szerint annyi, mint secundum genus.

Specificus, a, um, felekezetüggyelő, félüggyelő: speciffisch. Különkülön való. p. o. tulajdonságok. Medgyesi. Lásd nominalis és Realis. — Specifica notio: felekezetü-értelem. Fejér. Lásd Notio. — Specifica differentia: felekezeti. Fejér.

Speviosus. Tettesnek teszi Pázmán: Tettes fogás ez; de ha mélyen megtekintjük, nem egyéb szaladásra gondolt tetővázásnál. Hod. Hogy a' tettes nem helyes szó, megmutattam Apparens alatt. A' látzatos, vagy tetzatos helyesebbek.

Speculatio, elmélkedés. Fejérnél vizsgálódás, vizsgálás.

Speculativus, elmélkedő. Fejér. — Speculativum: vizsgálódásbéli. Ugyanaz. — Speculativa Opinio, vel potius sagax, ingeniosa, subtilis: cine spifundige Meinung; elmeélesítő vélekedés. Pázm. Pred. Eszes vélekedés értelmesebb. — Speculativus és practicus: A' szemléletes, és a'

müveletes ezavak helyesen vannak formálva: de az elmélkedetes nem; mert az at és et képző már megtett cselekedetet. nem pedig cselekvést jelentvén a' neutrumokból, ha mindgyárt azon értelemben, mellyet Analyt. Part I. pag. 263 a) megmagyaráztam, cselekvést telznek is, neveket nem szülhet. Az olyan nevek, mint olvadat, fohászokodat, szenvedet, illedet, dücsekedet, kedveskedet, kereskedet 's a' t. mind helytelenek, az adjectivumok is tehát, mellyek belőlök as vagy es képzővel támadnak, nem törvényesek, mint olvadatos, fohászokodatos, szenvedetes, illedetes, 's a' t. A' szemléletes nekem csak azért nem tetszik, mivel a' szem testi érzékenység; a' müveletes pedig azért: mivel a' praxis értelmének elegendőképen meg nem felel. Javaslásom tehát abban állapodik meg, hogy a' speculativus a' vizgálatos szóval, a' practicus pedig a' gyakorlatos névvel fejeztesen ki.

Spes, remény, reménység: Hoffnung. Senki sem kápalna, ha (a') reménység nem viselné. Pázm. Pred. É' szójárás deákos és értelmetlen a' táplálná helyvett: spe ducitur. Gánótzínál Bizakodás. — Spe cadere: lábáról elesni. Pázm. Lásd Pes. Spes resanationis: reménység a' felgyógyulásra. Pázmán Pred. — Spem addere: sok betegségekkel terhes állapotom nem biztat. Pázmán Pred.

Sphaera humana: Az emberi látásnak czéllýánn fellyül (felül) megyen. Pázm. Pred. Schreiß.

Spinosismus. Spinosa' tanítása.

Spirare, léleketet venni, le-

helni. Ichegni, pthegni: *Athmen*, *Athemblohen*. A' szent Lélek az Atyától és Fiútól mind egy lehelletik (*spiratus*). *Medgyesi*. Lásd *Wagnert*.

Spiratio, lélekzés, lehelés, ihlés: das *Athmen*. A' szent Lélek, az Atyától és Fiútól egyenlőképen származik örökké való megfoghatatlan *illés* által. *Medgyesi*.

Spiritualis, lelki; geistlich. *Leleki dolog*, hatalom. Pázm. Hod.

Spiritualismus, lélekvitatás. Lásd *Spiritualista*.

Spiritualista, vagy *Pneumatista*, lélekvitato. Lehet ez vagy érzeményes értelemben, vagy tapasztalóhaladóban, amint tudni illik a' lelki magavalók' létének vitatását, vagy a' jelenésekre alkalmaztatva, vagy a' valamiségekre, avagy dolgokra, amint magokban vannak. A' *Spiritualismus*, vagy *Pneumatismus* e' szerint *Lélekvitatás*, valamint a' *Materialismus*. *Szervitatás*.

Spiritualitas, lelkiség: *Epiritualität*.

Spiritualiter, lelkiképen: geistlichweise. Molnár Albertnál *lelek szerint*.

Spiritus, lélek: Geist, des Cartes: Leibnitz és Wolf szerint, egygyű, avagy résztelen, és gondolkodó magavaló (*substantia*) Kant szerint, ösméretlen és megfoghatatlan valami, melyről mink semmit sem tudunk egyebet, hanem hogy gondolatinknak talpvalója (*subjectum*), és hogy egygyűűnek, résztelennek azért gondoltatik, mivel testünknek tulajdonságától, állítmányiútól (*accidensitül*) meg kell azt különböztetnünk. Lévonék az észzel gondollyuk nygyan, de az érzékenység által

efzre soha sem vesszük. Az *Érzéstudományban* (*Aestheticában*) a' lélek annyi, mint ama' tehetség, melly a' képző erőnek sebesen múló játékát felfogja, és észfogásba szorítja. Az imádság' lelkerül lásd *Prencari*. Lásd egyéb értelemait *Wagnerban*. Pázmánnál *Lélek* Hod. Másutt ugyan Pázmán *szelleteknek*, *széletek* mondgya: Zsidó *széltül* feje kötságos lévén. Illy értelemben a' Magyar *szel* turhető, mert a' *selfivalkodás* is járatos nállunk. A' *kötságos*, *kötságos*, *kötságos*, *kötyogós*, *kötyogós* mind csak a' köznéptül talált kötyogós szavak, a' *kábültt*, vagy ittas helyett. — *Spiritus privatus*: *magányos lélek*. Gánóti. — *Spiritus Sancti dona*: *bölcsesség*, *értelem*, *tandés*, *erősség*, *tudomány*, *Isteni tisztelet*, és az *Ur' felelme*. Illyés. — *Spiritus Dei*: *Az Istennek szent lelke*. Pázm. Pred. A' *Spiritus privatus* Pázmánnál: A' szent Lélek' belső oktatása. — *Spiritus inter-nus privatus*: *A' lelkeknek belső sugallása*. Pázm. Hod. *Ontel-szes* a' *kénysugallás* talán legjobban kifejezi.

Splendor, fény: Glanz. A' többi értelemait lásd *Wagnerban*. Molnár Albertnál *fenyes-ség*.

Spoliare, megfosztani: berauben. Lásd *Wagnert* és *Exuere*.

Spoliari, fosztatni. Pázm. Pred. A' fosztani ige helytelen és szokatlan a' meg praefixum nélkül. *Megfosztatni*: beraubt werden.

Spoliatio, megfosztás: Minderung. Lásd *Wagnert*.

Sponsa, menyasszony, jegyes: eine Braut, eine Verlobte. Pázm. Pred. *Mátkának* is nevezi és

hölgynek. Az első a' szerelme-
seknél van szokásban, a' máso-
dik pedig tellyességgel szokatlan.

Sponsalia, eljegyzés, kézfo-
gás: Verlobung, Illyés. Lásd *Wagner-
nert*.

Sponsus, völegény: Bräutigam, Pázmánuál *Jegyes*. Lásd *Heros*.

Spontaneae, önkint, kézzakart-
va: frewillig. Az első ember
szabad-akarva bünbe esvén.
Pázm. Pred.

Spontaneitas, önkény: Spontaneität, Frewilligkeit. 1.) Által-
yában anyyi, mint öntehető,
alkutlan okság. Lásd *Causa-
litas*. 2.) Különösen a' képítő te-
hetségnek önkénye, öntehetsé-
ge anyyi, mint a' képítő való-
nak (subjectumnak) a' vett
érdeklésekre terjedő munkás ere-
je. A' képítő tehetség, a' men-
nyire magát öntehetőnek mutat-
tya, 's péld. ok. a' vett érdek-
lőseket elfogadgya, felfogja,
egészbe szerkezteti, ismét elő-
idézi, megújította, a' legluga-
sabb értelemben *észnek, érte-
lemnek* nevezetik, hová még a'
képző tehetségnek (*imaginatio*)
öntehetsége, önkénye tartozik.
Fejér *önkentségnek* mondgya.

Sponte, önképen, szabadakara-
ratból: frewillig. Lásd *Wag-
nert* és *Spontaneae*. Pázm. *szánt-
szándékkal*. Pred. Másutt pedig
önkényenn, mikor így szól:
önkényenn a' házasság nélkül
való életre köti magát. Hod. A'
Confessioneban *kenyen*: Az aka-
rat felékesítették erővel, hogy
kenyen akarjon és tehessen jól.
Kenye szerint jobb.

Spumare, tajtékzani: schäu-
men. Pazm. *tajtékozni*. Pred.

Spurcutia, ocsmányosság. Páz-
mán. Pred. *Schändlichkeit*.

Stabilire, felállítani, lábra

állítani, megerősíteni: bestäti-
gen, befestigen. Az Isteni malaszt
vastagitotta szívét. Pázm. Pred.
A' *vastagitani* jó magyar íge,
hanem annyit telz, mint *robo-
rare*, nem pedig *Stabilire*.

Stare, állani: stehen. Egyéb
értelmeit lásd *Wagnerban* *Sto*
alatt. Istenakarattyánn, kegyel-
mességgenn, irgalmánn, 's a' t.
áll. Pázm. Hod. Itt a' *függ*
íge helyesebb, melly ablativust
kiván, mint *akarattyától* 's a'
t. *függ*.

Statua, faragot, vagy vésett
kőkép, fakóp, bálvány, oszlop-
kép: ein von Stein gehauenes, oder
von Holz geschnitztes Bild, eine
Säule, Statue. Lásd a' többi
értelmeit *Wagnerban*. Ember
Pálnál *álló kép*; de tolvyan kép
is állhat, mellynek Deákul a'
neve *ico*, vagy *imago*, és így
tökélletesen ki nem sejezi a'
Statuának értelmét.

Statuere, állítani, elvégezni,
meghatározni: meynen, beschließen,
festimmen. Lásd *Wagner*.
Statuere aliquid, valamit állí-
tani: Etwas behaupten. Anyyi,
mint valamit maximának, talp-
regulának választani. Pázmán
az *állatni* igével adgya: Sok
Isteneket, úgymond, úgycke-
zik *állatni*. Hod. De az *állita-
ni* helyesebb íge, ammint már
az *Assertio* alatt emlitettem.
Másutt pedig Pázmán a' *Tá-
masztani* igével él: Ha olly bi-
zonyos jelenséget nem *támaszt*.
Pázm. Hod. A' *támasztani* tu-
lajdonképen anyyi, mint *sub-
sistere*; és még metaphoricen sem
tehet annyit, mint *Statuere*.

Status, állás, helyzetelés;
állapot, kar, rend: Das Ste-
hen, Stellung, Lage, Zustand,
Beschaffenheit, Stand. Új válto-
zással elvezti az *állapotot*

mellyben volt. Pázm. Hod. — A' világi gondviselésben (gondokban) foglalatoskodó emberek' *állopottya*. — Szerzetes állapot. Ugyanaz. És ismét: Olly *állapotba* jutni. *Pred.* Letehenyei *állatnak* nevezi, imígy szólván: Sokan a' Calvinisták közül az Ecclesia' *állattyának* megszerző rélzairül igen tévelyegnek. Az *állat animal*, nem pedig *Status*. — Status absolutus: *magányos állopot*. — Status conditio: dücsekednek most Kereftzyén (Kereftény) *voltokfal*. Molnár Albert. A' *kereftzyén* nehezebb kimondásulévén, még is a' másiknál, melly helyesebben van formálva, jobban tétzet. — Status naturalis: *természeti állapot*; — infantiae: *gyermekkori*; — feritatis: *a' vadságnak állapottya*. Szilágyi. — Status juridicus: *jusállapot*, mellyben 's melly általvalantelly jusra képesek vagyunk. Status naturae. Lásd *Naturae status*.

Statutarium, szabad akaratos: *freywillig*, így oltán (azután) a' kereftény vallás mind inkább, inkább *szabad akaratú vallássá* változott. Márton István. A' *i* képzőt, mellyel a' Magyar csak egyedül a' helyrül és az üdörül való nevekben élhet helyesen, Márton István nagyon szerette, és általa több szavainak kellemetlen végzést adott.

Statutum, rendelés: *Verordnung*. Molnár Albert. Olly törvény, melly csupán csak a' helybvalónak akarattából ered, kinek porancsolattya nélkül semmi kötelező ereje nem volna.

Stella, csillag: *Stern*. — *Stella matutina*: hajnalcsillag: *Morgenstern*; Molnár Albert. Itt a' Magyar öszvekötsuek nincs he-

lye, és így a' szokottabb *hajnali csillag* helyesebb.

Sterilis, gyümölestelen, magtalan, unfruchtbar, finderlos. Lásd *Wagnert. Magtalan affzony*, fellegek 's a' t. Pázm. Hod. Másutt ugyan Pázmán *sodány*nak nevezi: *sodány* prédikálás. *Pred.*

Sterilitas, terméketlenség, magtalanság: Unfruchtbarkeit.

Sterno, térülni: *aussbreiten*. Mikor annyi szemek előtt orczánkra *térülnek* undokságink: Pázm. *Pred.* A' *térülni* ige, a' rövidebb *tér* gyökér helyeit haszontalan a' nyelvben. De a' mondás is mutattya, hogy itt a' *térülésrül*, nem pedig a' *térésrül* van a' szó. A' *terit, sternit; terül, sternitur, expanditur*; a' *terül* pedig a' *tér* helyett *convertitur*.

Stilla, csöppecske: Pázm. *Pred.* *Tropfen*.

Stilus, író tü, írásmód, csutkája a' gyümölesnek, mutató a' napórán: *Stiffel, Schreibart, der Stengel am Obste, die Zeigerstange an der Sonnenuhr*. — *Stilus ferreus*: A' mi büneink *vasveffzővel* iratnak szívünkbe. Pázm. *Pred.* A' *vasveffző* helyett a' *vástül, vashül való tü* értelmesebbek.

Stimulare, ösztökélni, ingerleni, biztatni, ösztönözni, vagy mint a' község szöll: *unfzolni, izgatni, nógatni, nóditani*: mit einem *Stachel* *stechen, aureichen, Fähradhatlanul nógatni*. Pázm. *Pred.*

Stimulus, ösztöke, hegyes bot, mellyel a' marhák a' munkára, vagy teherhúzásra ingereltetnek, ösztön, inger, tövis: *ein spiziger Stachel, ein Treibstachel, womit man das Vieh zur Arbeit antreibt, Anreizung, An-*

trieb, Meiß, Trieb. Telegdi két nevet ad a' *Stimulusnak*: *fülák*, és *fülánk*, így szólván, hol vagyon halál, a' te *fulakod*; de egyik sem fejezi ki a' *Stimulus*' értelmét. sőt a' *fülák* tellyességgel szokatlan. Pázmán *Esztennek* mondgya. Predik. melly a' szokott és kellemetesebb, hangú *Ösztön* helyett, nagyon czigányos szó. — Az (a') hünnök *öztöne* az (a') testben van. Molnár Albert.

Stomachatio, gyomraskodás: *Magereu ein Barbarismus vom Magen*. Nem *gyomroskodásbúl* íróm. Pázm. Hod. Bize' helyett Pázmán is helyesebb és szebb metaphorát találhatott volna!

Stomachus, torokcső, gyomorlzáj, gyomornyílás, gyomor: *die Schlundöhre, der Magenmund, Magen*. Egyéb értelemeit lásd *Wagnerban*. — *Stomachi concoctio*: *gyomoremészés*: *das Verkothen des Magens*, Pázm. Pred.

Stratagema, hadifortély, hadi csal, hadi csalfaság, fortély, furcsaság: *List, Striegelist, Stratagema, techna*! Pázmán *fortélyozásnak* mondgya: Megsajdítá, hogy könnyen nyaka szakadhat *fortélyozásoknak*. Az *oz* képző művelő igéket szül, melyek közé a' fortélyoz nem tarthat. A' *fortélyos* adjectivumbúl támad a' *fortélyoskodik* és *syncope* által a' *fortélykodik* közép rendű vagy neutrum ige; mellynek az igenév (nomen verbae) *fortélykodás* felel meg.

Structura, épület, alkotmány, öszvelszerkeztetés: *Bau, Gebäude, Zusammenfassung*. Az emberi testnek és léleknek *épületben* tündöklő bölcsesség, úgy mond Pázm. Hod. Mikor a'

structura a' *compages* helyett áll, akkor az *alkományt* helyesebbnek tartom.

Studiosae, szorgalmatosan, serényen: *stifig, emsig*. Veresmarthynál *akarva*, melly helyett a' *készakartva*, melly annyit tesz, mint *Sponte, Spontanea*, helyesebb.

Studium, szorgalmatos és hajlandósággal járó foglalatoskodás valami körül, gyakorlás, oskolafelekezet, hajlandóság, pártosság, esdeklés, kívánság, kedv, gyönyör, gondolkodás, vélekedés: *eine emfige, und mit einer Reigung begleitete Beschäftigung mit einer Sache, Uebung, das Studieren, Lernen, eine Schul-Exerz, Partheylichkeit, Reigung, Begierde, Denkungsort, Meinung*. Szorgalmatos *tanulással* készüllyetek a' predikálláshoz. Pázm. Pred.

Stupere, bámulni, megmeredni, álmélnodni, csudálkozni: *stutzen, erstaunen, erstarren, verwundern*. A' ki nem tud énekelni, vagy musikalni, olly képekre és énekekre csudálkozva *bámul*. Pázm. Pred. Az ige jó, hanem a' *Syntaxis* jobb lehetne, mert! a' *ra, re* ragaszték ezen esetben a' *verbum*' elejébe az *el* praefixumot kívánnyá; sőt jobban mondgyuk *valamit csudálni, valaminn bámulni*, mint *valamire*.

Stupiditas, érzékellenség, ostobaság, tompaság, idomatlanosság: *Einnlosigkeit, Dummheit, Ungeschicklichkeit*. Pázmánnál *kábaság*. Hod.

Stymma, sonkoly: *das Dicke, das übrig bleibt, wenn man Etwas ausdrückt*. Nem lehet a' *möz sonkoly* nélkül. Pázm. Pred.

Svadere, tanácsolni, javasolni, javallani: *rathen*. Pázmán. *Svave*, kellemetes, nyájas,

baratságos: liebflich, leutfelig, hold, freundlich angenehm. — Svavem ellicere: *édesíteni*. Pázm. Pred. Az *édes* annyi, mint *dulce*; az *édesíteni*, *dulce efficere*; a' *svave*, *kellemetes*; a' *svave efficere*, tehát *kellemetessé tenni*.

Svaviloquentia, kedvesenszólás: Wohlredenheit. Lásd *fa cundia*.

Svavitas, kellemetesség: Liebflichkeit, Anmuth. In sensu metaphorico mondatik *édeségnék*, *nyájasságnak*, *baratságos önviselésnek*, *szelidségnék* is's a' t. Leutfeligkeit, Freundlichkeit, Gütigkeit, Gelindigkeit.

Subalterna, *ratiocinia*: alárendeltetett kihozások, Fejér. Jobb az *okoskodás*: untergeordnet Bernunftschluß.

Subalternans iudicium, alárendelő ítélet. Fejér. Ein untergeordnetes Urtheil.

Subalternatio, alárendelés: Unterordnung. Fejérnél alárendeltetés.

Subalternatum, alárendelt: das Untergeordnete. Fejér *alárendeltetettnek* mondgya.

Subcontraria iudicia: némükép ellentévi ítéletek. Fejér A' *iudiciumnak* külömbféle nevezeteit lásd *Judicium* alatt.

Subdere se. Pázmán a' *holdolni* igével adgya, így szólván: sok kemény nyakú emberck nem akarnak *holdolni* (az) Istennek, hanem ő ellene tusakodnak; — Azokat fegyverrel, hozzá *holdoltaták*. Pázm. Nem tudom, mellyik könyvszerzőnk a' *holdol*, vagy *holdol* ige a' *hold luna* névből származtattya, mivel a' *holda* a' Törökök' czimere. De én azt tartom, hogy e' szó a' Némettől kölcsönözöttet: huldigen. Egyéharánt a' *holdol* magyarosabbnak látzik nekem,

mint a' *holdol*, noha az *l* betű még a' Németben is feltaláltatik. A' *holdoltat* helyett, helyesebb a' *holdit*; hanem ha talán azt akarjuk kifejezni, a' mit a' Német az *Er huldigen* huldigen, által jelent, akkor éljunk a' *holdoltatni*, vagy *holdittatni* igékkel.

Subdiaconus, Alpapsegéd: Subdiacon. Lásd *Diaconus*.

Subdileta, *subditi*, *homagium praestantes*, jobbjátság, alattvalóság: Unterthänigkeit. A' *holdoltság*on (holdított népenn) számtalan satzolást hamisságot escelekesznek. Pázm. A' *satzolás* úgy látzik, hogy a' Német szépen szöbül köholtatott, nagyon idomatlan szó és a' jó izlésű írő a' szokott *böcsüles* helyett, vele nem él.

Subditus, alattvaló, jobbjátság: Unterthan. Pázm. — *Subditus*, *subordinatus*: szelid feddésel eltiltsák (az) *alattok valokot* a' bünyöktül. Pázm. Pred. Ezen szót jobb öfvetenni: *alattvalok*.

Subdivisio, alosztás: Untertheilung. Fejérnél *alatt valofelosztás*; mellynél amaz rövidebb, és szintügy kifejezi a' Deák értelmet.

Subdulus, ravasz, csalárd, álnok, hamis, fortélyos, agyasított: listig, tüdfisch. Pázmánál Pred.

Subfrigidus, hüs, hűvös: fühl. Lásd *Heros*, hol a' *hüs* névnek értelme bővebben megvan határozva.

Subjectio, hódítás: Unterwerfung. Lásd *Wagnert*. Az ő *subjectióját* *birodalom alatt való létét* kinyilatkoztattya. Pázm. Mikor a' *subjectiónak* betű szerint való értelmét olly mondásban akarjuk Magyarul kitenni,

a' minöben az idegen nyelvben feklzik, akkor a' *biradalom alatt való let*, mint paraphrasis türhető. De másféle esetekben sokkal jobb, ha az efféle értelmeket Magyar Szóírásokkal és szofordításokkal fejezzük ki, mint *kinyilatkoztattya, hogy biradalom alatt van.*

Subjective, valóság: *subjectiv*, untergeordnetweise. Fejérsnél *höz zam*, vagy *höz zánk* képest; id est: *relate ad me, vel ad nos.*

Subjective disjunctivum iudicium: különözös az itélőre nézve. Fejér. Lásd *Judicium*.

Subjectivum, etwas untergeordnetes. Megkülömböztetik a' *magányos*, helyi és üdöi hajlandóságoktól. *Márton István*. Az elsörül lásd *Subjectum*. A' másik kettő pedig *helybéli* és *üdöbéli*.

Subjectivus, a. um. valóügyelő: *subjectiv*. 1) A' mi a' talpvalóhoz (*subjectumhoz*) tartozik, úgy mint valamennyi észképzetek (*repraesentationes*, *Vorstellungen*). 2) A' mi a' talpvalónak természete által van, legalább részént, meghatározva: ez is az észképzeteket illeti. E' határozás pedig kétféleképen mehet végbe: a) vagy tudni illik a' talpvalónak mivolti és változhatatlan természete által a' lémezésnek, gondolásnak, és vágyásnak léükséges alkui által: b) vagy pedig a' valónak eseti és változó határozatásai által, mellyek a' külső környúlállásoktól péld. ok. az organizátiótól, vagy az önkénytől függnék. — 3) A' mi a' képzetnek felelő tárgyra nem ügyel; az ollyan észfogások és ítéletek, mellyeknek semmi lémezés nem felel meg, mint péld. ok. az észnek elmékedésügyelő maximái. 4) gya-

korlászügyelő értelemben az ollyan gyakorkorlászügyelő talpállítások, maximák, mellyek nem elzközellenul magára az észre, hanem a' cselekvő talpvalónak különös minémüségére, érzékeny olztöneire és hajlandóságaira építettuek. Lásd *Objectivus*, és *Realitas*.

Subjectum, talpvaló, való: *Subjctt.* 1) Az *ész tudományos (logicum)* általljában az, a' minn bizonyos állitmányok lüggnek (*cui praedicata inhaerent*). 2) Különösen a' *tapasztalishaladó* annyi, mint a' képitő (*repraesentans*, *veristellend*) gondoló való (*en*), gondolattaira nézve. Tapasztalishaladó annyibül, mivel ösmeretlen, és csupán csak gondoltt dolog, *valami*; csupa való, mivel magamot nem nézhetem soha úgy mint más valónak állitmányját (*praedicationót*). Lásd *Ego*. 3) A' *valóságos, létes való (reale subjectum)* anyvi, mint *magavaló (substantia)*. Ember Pál *fejszeknek* nevezi Lásd *Sedes*. Csere pedig *alattlévőnek* mondgya betü szerint a' Deák után. *Subjectum* a' Logicában az, a' mirül valamit mondunk, és így igaz neve a' *tárgy*, vagy *való*. A' *praedicatum* az, a' mit a' tárgyrül mondunk, és így, legtermézetesebb neve az *állítás*. Fejérsnél a' *Subjectum* *tétemény, tétető*: Az egyiknek neve *Subjectum*, *tétemény* melly azt téteti, hogy róla valami kijelentessék.

Subigere, meghódítani, meggyözni, hatalom alá venni, kényseríteni, igazni: *überwinden*, *unterwerfen*, *bejmingen*, *unterjochen*. Pázmánál *fejet hajtani*: A' Persiai Királlyal is *fejet hajtata* neki. Pázm. En úgy mon-

danám: A' Persiai Királyt is *hatalma alá vetette*, vagy *hódította*.

Subjicere, valami alá vetni, tenni: *unterwerfen*, *unterlegen*, Pázmánál *utánna vetni*, midőn így szól: *Utánna vetni*, mint némelly szavakat valamely módos után. *Pred.*

Sublativum suffixum: felható ragaszték, a' *Grammaticában*,

Sublevare, felemelni, felségíteni, *aufheben*, *aufrichten*, *aufheben*. Pázmánál *kisegíteni*. *Pred.*

Sublime, magos, fellengő, emelt, felséges, nemes: nehezen érthető: *hochschwebend*, *erhöhet*, *erhaben*, *edel*, *schwer zu verstehen*. A' *Philosophiában*, felséges: *erhaben*. Tulajdon egy érzékeny tetzésnek, kéjnek a'

tárgya, melly nem annyira töteményes, mint tagadó gyönyörből, úgymint csudálásból és tisztetlemből áll. A' szépül a' következendő bélyegeg által különbözik. 1) A' szép a' tárgyának a' képitő subjectumra való ügyeléséből támad a' természetnek észfogása szerint; a' felséges pedig a' szabadságé szerint.

2) A' szép valamely határozatlan értelemfogásnak, érteménynek, a' felséges pedig valamely határozatlan észfogásnak a' képze. 3) A' szép e' minéműségnek, a' felséges pedig a' mennyiségnek képzésével van összkapcsolva. 4) A' szép az élet előmozdításának, gyorsításának érzeménnyét gerjelzi fel bennünk, a' felséges pedig az élet gátolását, mellyre azután az életerőnek annyival hathatósabb áradása következik. 5) A' szépnek formájá czélügyelés ítélő tehetőségünknek: a' felséges pedig, czélügyeletlenség képitő tehet-

ségünknek. 6) A' szép magának a' természetnek tárgya is lehet; de a' felséges csak az elmében van és a' tárgy csak arravaló, hogy e' belső felségességet megképitse. 7) A' szépnek érzése csendes vizsgálásban tartja fenn az elmét; a' felségesé pedig oly mozgásban, melly a' tárgyuak ítélésével van összkapcsolva, felségesnek nevezzük általlában azt, a' mi nagy, minden hasonlítás haladó, s' a' mihez képest minden egyéb kicsiny; a' mit tehát csak olyan elmetehetség gondolhat, melly az érzékenységeknek korlátyait felmúllya.

Sublimitas, magosság, felségesség: *Höhe*, *Erhabenheit*.

Submergere, vízbe mártani, elmeríteni, süllyesztani: *in's Wasser tauchen*, *untertauchen*, *versenken*. Sok hajókat (hajót) *elmerítte*. Pázm. Megvallom, hogy régi könyvfzerzőink az *elsüllyesztani* helyett az *elmeríteni* igével nagyon élnek; talán mivel a' *mergo* és *merit* igék a' hangokra nézve egymáshoz hasonlitanak. De a' *merit* nekünk annyi, mint *haurit*, a' mi a' *mergit* igének az értelemre nézve majdnem ellenkezője. Neutraliter vagy passive elmerülni, *elsüllyedni*, *versinken*.

Subordinata notio, alárendeltettértelem. Fejér. Lásd a' *Subordinata notionuk* a' mi vélekedésünk szerint meg határozott értelmét *Notio* alatt.

Subordinatio, alattvalóság; *Unterlegung*. Fejér *suggésnek* mondgya; de ez annyi, mint *Dependentia*.

Subordinatus, engedelem alá vetett. Pázm. *Hod. Untergerordnet*.

Subreptio, titkos beosonás,

becsúzás: das heimliche Einschleichen. Lethenyemél **bemázkálás,** mikor így szól: Távul legyen az ilyen káromkodó embereknek a' mi társaságunkba való szünetező (szinező) és játékos **bemázkálások.** A' becsúztatás: Erbschleichung, 1) Az **ész tudományos (logicum)** az, mikor valamelly következtetést érzévéletnek tartunk; mikor az érzévéletbe többet teszünk, és belőle többet következtetünk, hogysem benne tulajdonképen van. 2) **Bölcselkedőleg (metaphysice),** mikor azt, a' mi a' dolgokról, csak mint érzékenység tárgyaitól igaz, ugyanezen dolgoknak, ammint magokban vannak, mint valamiségeknek, (*res in se, Ding an sich*), vagy végtére úgy tulajdonítottuk, mint tiszta ész' tárgyainak, és visszontag. Péld. ok. mikor a' dolgoknak, ammint magokban vannak, közt, üdőt, és több efféle állítványokat (*praedicátumokat*) tulajdonítunk.

Subsannatio, gunyolás: das Schhnen. Pázmánnál **hunyorgatás:** de ez annyi, mint *Nictitatio.*

Subscriptio, helybenhagyás, ráállás, egytetérés, aláírás: Bestimmung, Unterschrift. — **Subscriptio Nominis: Neve' alája írása.** Pázm. Az öszvetevésnek regulái szerint, az **alája** szónak szokott kurtításával: **névaláírás** volna; de az **aláírás** maga is elég.

Subsidium, segedelem, segítség, segedelemeszköz, segédmod: Hilfe, Beistand, Hilfsmittel. A' történetek **segedelmei.** Versesghy. Ember Pálnál **segédeszköz.**

Subsistendi modus, eltartásmod: Erhaltungss. Art. **Allandóság' Modgya.** Medgyesi. Ez annyi, mint *modus stabilitatis*

Subsistens, subsisto. Lásd külömbféle értelemét *Wagnerban Subsisto* alatt. Pázmánnál **magán álló.** Hod. — **Subsistens per se,** önletű: *Essständig.*

Subsistentia, a' magavalónak léte, valólét: das Daseyn der Substanz. Medgyesi **állandóság'nak** mondgya a' következő mondásában: Az Istenségben lévő, személyek mindannyi megkülömböztetett **állandóságok.** Csere **állás'nak** nevezi; de e' szó ama tulajdonságot teszi a' Logiciában, mellyel valamelly dolog minden külső segedelem nélkül bírja azokat, a' mik szükségesek arra, hogy **való** (Substantia legyen. En tehát inkább **önlevésnek** nevezném.

Subsistere, megállapodni, megállani, tartózkodni: still stehen, stehen bleiben, sich aufhalten. Pázmánnál **helyénn maradni;** E' szerint **helyénn marad,** a' mit vitatnak. Hod. — **Per se subsistens natura: magánálló természet.** Pázm. Hod. Lásd *Natura.*

Substantia, magavaló: Substanz, 1) A' tiszta categoria szerint annyi, mint a' talpvaló (*subjectum*) az eredeti (*categoria cum*) ítéletben; minden, a' mit nem úgy tekintünk, mint másnak állítványát. (*praedicátumát.*) 2) **Megérzékenyítve,** avagy a' jelenésben a' magavaló annyi, mint az, a' mi valamelly szemlélt tárgyonn tartós, és így mindenkori léttel bír; az a' mi magában az állítványok' valóságának talpsalát foglalja. Péld. ok. A' szer annyi, mint a' külső tárgvaknak magavalója, melly nélkül közben semmi talpvalót (*subjectumot*) gondolni nem lehetne. A' magavalók tehát sem nem támadnak, sem el nem mul-

nak. Érzeményesen az erőkből és munkákból ösmertetnek meg, melyek a' közben foglalatoskodnak, és így nem tellyesen belső valamik, hanem csupa viszonyok. Egy magavalónak többféle talpethetségei lehetnek, egységének sérelme nélkül. Lásd *Causalitas*. Ha ezen erőknök képzeiteit a' magavalótól elvonnyuk, csak szemlélés nélkül szükkölködő észfogása marad fenn egyedül a' tulajdon *magavalóság* (*substantiának*). A' Izernek *magavalósága* (*substantialitas*) azonn nyugdízik, hogy az érzeményes szemlélésnek' tartós praedicátumával, úgy mint az áthathatatlansággal nem bír. 3) A' magavaló aminint magában van, a' jelenéscn kívül annyit, mint amaz ösmeretlen valami, melly által a' különbféle érzések megélfközöltetvén, a' jelenésben egymással szükséges voltú útonn módonn öfvezkötetnek. Mellyesinél *állat* p. o. isteni; de ez annyi, mit *Animal*. — A' hit *állattya* a' reménységnek. Pázm. Pred. — Gánózi *valóságnak* mondgya, inúgy szólván: Elrontatván a' kenyérnek és bor-nak *valósága*. Telegdinél *állat*: János és Krisztus *állattokban* különböznek egymástól. Hodegussában Pázmán a' Substantia-ról így szól: Az öröktől fogva való *állatnak*, nem határozott üdökig hanem örökké abban az állapotban kell maradni. A' *való* talán jobb volna; de mivel ez annyi is mint *ens*, annyi is mint *Subjectum*, még jobb volna talán a' *talpvaló*. Lásd Kirschiust sub *Substantia et Ens*. — Csere is *állatnak* nevezi, pedig éppen olly mondásban, hol az Istenről illetlen ideát támafztakarattya ellen az olvasóban

azért, mivel az *állat* közönségesen annyit telz, mint *Animal*; *Substantiát* pedig csak egynehány régi könyvekben jelent. Szavai ezek: végetlen tökéletességu állat (mért nem *való*), mellynek létele, (léte) szükséges. Csere nek e' mondása azonnkivül, hogy az Istenről az *állat* név miatt illetlen ideát támafzt, még a' józan Logicával is ellenkezik: mert *állat* mint véges való, *végetlen tökéletességü* nem lehet. Gánózi már *valóságnak* nevezi, mint a' fellyebb előadott példája bizonyítja; már *magán álló természetnek*: A' Kenyér helyett, úgy mond, sokkal betsületesebb (bocsületesebb) *magán álló természet* (*Substantia*) vagyok, a' Krisztus' teste. Fejéjnél *állat, állatság, állandó*. — *Substantia, natura*: Kik azt hirdetik, hogy a' kenyérrel Krisztusnak valóságos teste *állat* Izerint jelen vagyok. *Iethenyei*. — *Substantia corporea, testi való*: ein férperliche Wesen. Pázmán *testes állatnak* nevezi. Hod. Nem halgathatom el itt azt, a' mit már a' *Phantoma* szó alatt említettem, hogy az *at, et* és *ás* és képzök által formáltt ige nevek, mint *jelenet*, jelenés 's több effele, ámbár egyenlő értelműeknek tessenek is, de hogy nem egyenlők, megmutattya az *állat* név: Régi Iroink és némellyek az Újabbak közül a' *Substantiának* Magyar nevét a' *Sto* verbumnak értelmébül akarván fordítani, *állatnak* mondták, és így egycenesen az *Animal* nevet fejezték ki; ha *állásnak* mondták volna, legalább a' *Substantiának* utolsó silabait jelentené, és valamivel értelme-sebb volna.

Substantialis, magavalós: substantziel. Lásd *Substantia*. Monoszlainál *derek dolog*: Eféle dolgokat, úgymond. hánfz. vetfz. mert a' *derek dologra* nem felelhesz, (a' régi orthographia szerint ezígy van: *hanz vech* — felellech). Medgyesinél *állatszéri*: A' hözölhetetlen munkák, mellyek nem *állatszéri*. hanem ugyan valóságostelznek a' személyek között. NB. Itt talán az *állatszéri* után el van hagyva a' *külömbseget* szó. Lásd *Essentialis*.

Substantialitas, magavalóság: Substantzialitát. Lásd *Substantia*. *Substantialiter*, állatszérient. *Veresmarthy*. Lásd *Essentialis*.

Substantivum, nomen főnév: Hauptwort, a' *Gramm*.

Subsumere in syllogismo, *Szerkesztetni* az okoskodásban, az alsó állítást tudni illik (*minorenem propositionem*) a' felső (*major*) alá vetni. Lásd *judicandi facultas*. — *Subsumere aliquid* valamint megindulni *Pázmánnál Predik*. Etwas úbet aufnehmen. A második esetben a' *felfogás*, a' harmadikban a' következtetés maga is különválasztás. *Féjér*.

Subtilis, vékony, gyenge. finom, tisztá, mesteréges, éles észü, elmés, agyas: dünn, zart, fein, rein, fűnftich, scharffinnig, spizhändig. Ama *hegyes elmejü* Scotus. *Pázm. Hod.* Az *eles* adjectivum az *elme* substantivum mellett szokott, de a' *hegyes* nem, tehát ne is kapjuk fel.

Subtilitas, kicsinyiség, apróság, éles ész, elmesség, mélység: Kleinigkeit, Scharffinnigkeit, Tiefheit. In *Aesthetica finomság*: Zartheit, Feinheit. Illyésnél *hatatosság*, *lekiség*, (de ez

proprietas corporis glorificati). *Subtrahere*, levonni, elvonni: abziehen, entziehen. Krisztus' tudományának igazságát *elvonfzák*. I. éthenyei. A' *vonfz* helytelen formatio a' *vonoz*, vagy megkurtítva *vonz* helyett; a' *vonni* pedig szelidebb értelnü, mint a' *vonzani*.

Subtrudere, becsúfztatni: einschalten. *Pázmánál Pred.* alávetni: Magoktúl gondolt értelmeket *vetnek v'* szent Írás szavai alá.

Succedentia, következet. Féjér. Nachfolgung.

Succedere, egymás után következni: aufeinander folgen, nacheinander seyn. Annyi, mint az üdönek képzete nélkül, úgymint lehetsegnek alkujá nélkül. lehetetlen.

Successio, folyamata, következés: Aufeinanderfolge, Folge. 1) Általában annyi, mint különbfefe üdökben való lét; a' dolgok' állapotjának léte az üdökben, a' minek ellenkezője az előbbeni állapothau volt. Ezen észfogás előre tetzi az üdönek képzetét; ezt tehát amaz által megfejtetni nem lehet. 2) Különösen annyi, mint a) valóügvelő folyamattya a' *felfogásnak* (*apprehensionak*, Auffassung); amaz üdörend, mellyben a' tárgy' különbfefeleségeinek képzetei az elmétül, nevezet szerint a' termelző képzéstül, (*productiva imaginatio*), tetfzése szerint felfogatnak, mint péld. ok. ha valamelly házat felülrül, vagy alólrül jobbrül, vagy balrül megvizgálok. b) Annyi másodsor, mint tárgyügvelő érzemenyes folyamata; üdörendgye a' jelenéseknek; a' jelenések' különbfefeleségemek rendgye, melly szerint az egyiknek (a' mi történik) fel-

fogása a' másiknak (a' mi előre ment) felfogását bizonyos regula szerint, és így nem tetfzés szerint hanem határozott és szükséges módon követi, mint mikor a' hajót a' vizenn lefolyni látom.) A' tárgyvelő tapasztaláshaladó folyamat a' noumenonok' határozattjai létének folyamatya volna. Pázmánál egymás után (való) következés: Az igaz Pástorok, úgymond, egymás után (való) következése. Hod. Hogy a' való az illven esetben szembetünő nemzetiség a' mi nyelvünkben, és hogy nélküle a' beszéd valóságos latinismusokkal és germanismusokkal torlott érthetetlen mondásokká válik, megvan mutatva az *Analyt II. Rész.* a' 126. és köv. §§han, a' 140. és köv. old. a' *Magyar Nyelvtudományban* pedig a' 195. 196. 197. és 198. §§. a' 389. és köv. old. Gánotzinál *utánna értékezés, elkövetkezés*, midőn így szól: Az Apostoloiktól reájok szálló következés által felszenteléseket vennék. Itt a' *Tiszt-folyamat* helyesebb, Fejérről *folyvástság*. Következés Illyés és Confessio. — Successio continua: szakadás nélkül egybe-rakadott következés. Pázm. Egy-más után (való) következés Ugyanaz. A' Pástorok egymás után (való) következése. — A' hivatalrend. Mindannyi Pázmán' mondása. Ezen esetben én *folyamatnak, Tiszt-folyamat-nak* mondanám. Másutt Pázmán *hivatalfolyásnak*, mondgya: Ugy szerzette az Egyházi Izol-gálatra való *hivatalfolyást*; de a' *folyamat* itt is helyesebb. — Successio legitima: *Törvény szerint való következés.*

Successive, egymás után:

nachinander. Egymás után lenni annyi, miut különbféle üdőkben lenni.

Successivum, egymás után való. Fejér. Egymás után következő: Was *nachinander* folgt.

Successivus, egymás után folyó, vagy csak folyó, egymást követő, egymásután következő p. o. részek, dolgok. Pázm. Hod. Etwas *aufinander* folgendes.

Successor, a' ki más helyébe jut, megy, következő a' hivatalban, örökös: der an eines Andern Statt kömmt, ein Nachfolger im Amte, Erb-nachfolger. Hogy mi a' Papokat Krisztus' *Successorainak*, vagy *utánna követőinek (következőknek)*; mert a' követ activum, és accusativust kíván, melly a' Magyarban elhallgattatik. Amde de követő azután annyi, mint *imitator*, mondgyák. Gánotzi. *Utánna következő* magyarabb, de nem annyi, mint *Successor*. En *tiszt-folytatónak* mondanám.

Successus, szerencsés kimenetel: ein glücklicher Ausgang. Ez volt tudományok' terjesztésének úttya és *folyása*. Pázm. A' *folyamat* helyesebb.

Succumbere, meggyőznedi, eltikkadni, hódolni: fingen, erliegen, unterthänig sein. Pázmánál *alá esni*, mikor így szól: Könnyen *alá esünk*, ha (az) lsten' kegyelmével (kegyelmétül) nem őriztetünk. Pred. Az *alá* postpositio, és a' régi Könyvekben a' *le* helyett nem helyesen áll. Itt az *elesünk*, vagy *megesünk* legterméltetesebb.

Succussio, tremor, remegés, rázás, rezzenés, rezzentés: Erschütterung, Ugyanazon tárgynak sebesen változó válása és ölzve-ütkezés.

Sudare, verítkezni, izzadni: schwitzen. Monofzlainal *veretezni*: Nagy sok beszéddel előszámlálva, minémü nagy ütöközetekkel versengett az ordöggel, mint *veretezett*. A' *veret*, vagy *verit* ige, melly a' *ver* gyökérbül támad, a' fákról mondatik; veritenek már a' fák; és ez még most is tisztább Magyar ige, mint a' belölle tótosan koholt, *virít*, viritanak már a' fák, csak hogy a' Deák *viridis* szóhoz hasonlítson egy keveset. A' *verit* igébül helyesen származott a' *veritek*, melly metaphoricz az embernek izzadságá-ról helyesen mondatik. Illy metaphoricum a' *veritekez* ige is. De a' *veritez* ige rollzúl formált, mert ha a' *verit* annyit nem tesz, mint *izzad*, ezt a' *veritez* sem teheti.

Sufficere, elégnek, vagy elegendőnek lenni: genug, oder hinlänglich sein, zureichen. Pázmán a' *beerni* igével él, így szólván: ervel is *beernök*, minden szükségünket. Pázm. Syntaxis obsoleta cum accusativo pro *minden szükségünkben*. — Non sufficere mirari: *Nem győzőm csudilkozással*. Pázm. Pred.

Sufficiens, elegendő: hinlänglich. Pázmánnál *elégseges*; helyette az *elég* rövidebb, és szinte annyit tesz. — *Sufficiens existimare*, *eleglenni* (elégelni). Pázm. Hod.

Sufficienter, elegendőképen: genug, hinlänglich. Pázmánál *elegsegesen*. Pred.

Sufficiencia sui, önnelegedőség: Selbstgenügsamkeit. 1) A' tellyes (*absolutus*) és tulajdon önnelegedőség annyi, mint a' boldogságnak függetlensége minden egyébül, kivévén onnön magául. Ez csak az Istennek

tulajdona lehet, mivel az érzékenyen érdeklött valóknak inségeik vannak. 2) *Hasonlítólág* (*comparative, analogice*) annyi, mint az akaratnak függetlensége a' hajlandóságoknak és az inségeknak határozó erejétül. Ez elzközellen folyamattya, következése a' 'szabadság' és az erkölcsösség' ideájának; 's közelítölég a' véges észes valotul is, a' minő az ember, meg hagyja magát valóságosítani. Az erzesben meg nem menekedhetünk ugyan az érzékenységnek illetésétül; árde azonn, hogy ezt legalább cselekedeteinkre nézve végbe vigyük, ügyekoznünk kell. Lásd. *Beatitudo*.

Suffire, páralni: räuchern. Kedves illatokkal *pároltatá* a' házat. Pázm. Pred.

Suffixum nominum, névragaszték: Anhängselte zu den Nennwörtern. — Suffixum verborum, igeraszték: Anhängselte zu den Zeitwörtern a' *Grammaticában*.

Suffocare, megfojtani, elfojtani: ersticken. Pázm. Pred. *Suffocatio*, megfojtás, elfojtás: Erstickung. Pázmánál *fojtogatás* Pred. Melly nem a' *suffocatiót* magát, hanem csak operationem in peragenda suffocatione significat, a' ki *fojtogat*, az csak próbállya a' fojtást.

Suffragium, szószóllás, közbenjárás: Fürbitte. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. Illyésnél *segedelem*.

Suffuratio: tolvajlás. Telegdi: Diebren.

Sui, sibi, se, maga, magának, magát: seiner selbst. A' *magan* szót, noha helytelen, nagyon szereti Pázmán. Lásd *Meritorius*.

Suicidium, öngyilkosság: *Selfmord*. Elzöközletlen, vagy vastag, és elzöközött, vagy vékony *önnöngyilkosság*. Márton István. *Önnönölés*, vagy *önölés* helyesebb; az *ön* egy *n* betűvel a' consonák előtt elég. E' finondásban a' *vastag*, és *vékony* epithetumok nem fakalztják még a' böles embert is kaczagásra?

Sum, es, est. Bene ei est: jó dolga van; cö lehet ihm gut. — Male ei est: rossz dolga van; cö lehet ihm schledt. — Non est, cur pulvis superbiat: nincs oka a' pornak a' kevélységre. Pázm. Pred.

Summa, özveség: *Fejér*. *Somma*: *Summe*.

Summere, venni, választani: *nehmen, erwählen*. — *summere* *sibi*, *magának tulajdonítani*: *sich beynehmen*. — *Summere*, *accipere*: A' nevezetes számu napok, bizonytalan időért, (üdü helyett) *vetetnek*. Pázm. Hod.

Sumtio, revés, vétel: *Rehmung, daß Nehmen*. A' szent Misenek harmadik része a' vérnek magához *vetelében* áll. Gánótz,

Superabundare gaudio, örömmel bővelkedni: mit Freuden überhäuft seyn.

Superacuta vocalis, éles hangú betü a' *Grammaticában*.

Superbia, kevélység, gög, negéd, nyalkaság: *Hoßart, Uebermuth*. Molnár Albertuál *Dölföség*. — In *superbiam* ellerre: Ez len (lön) (az) első malzlag, melly *felfuvalkottatá* a' véletlen bíróságával az embereket. Pázm. — *Superbiae filiae*: *Kevélység' fajzati*. *Illyés*.

Superbus, kevély, gögös, negédes, dölfös, nyalka, magahitt, büszke: *hoßartig, hochmüthig, stolz*. Egyéb értelmeit lásd

Wagnerban. A' Deákok a' *Kevélyt fellyebbezőnek* nevezik. Pázm. Pred.

Supereminens. mindeneket fellyül haladó: *Alle übertreffend*. Pázm. Pred.

Superficialis. *Hamvas* (talan hamvas) Pázmánnál, midou így szól: Noha nem mondhatom ezeket a' predikációkot hammar münek, melly *hammas* szokott lenni. Pázm. Pred. A' *hammas* név annyit tesz, mint *psylotrum*. azaz, *szörköppasztó lügot* a' Timároknal. De a' régi könyvekben *hammas* annyit is tesz, mint *hamvas*, és így e' szót Pázmánnál, vagy úgy lehet venni, mint *nem elette valet*, *cinerarius, a, um*: *sum* Begräbnisse gebürtig; vagy úgy, mint *igne carens*, *frigidum, vita carens*: *freitig, leblos*; vagy ammiot Szabó David magyarázza az *üszög* lü alatt, e' szókkal, még *üszögében* van a' munkám; még *hamvas, üszögös*; még *hamvában* van; azaz *kézzittelen*, egészen ki nem dolgozott: *imperfectus*.

Superfluum, felettöbb való. Pázm. Pred. *übertfüfig*.

Superfluus, kellethaladó, lüükségtelen: *übertfüfig, übrig*. A' szentségek az udvozásra nem *bövelkedök*, hanem *lüükségesek*. Molnár Albert. Itt a' *superfluus* *übertfüfig*, nem *bövelkedök*, hanem *kelettlen*.

Superare, áthágni, átugrani, felül haladni, felhaladni, felmülni, meggyözni: *überstiegen, überwinden*. Lásd *Wagnert*. Pázmánnál *meghaladni*. Pred. A' *haladni* ige csak az *et* és *fel* praefixumokat fogadgva el: *elhaladni* p. o. valamelly tájéket; *felhaladni* p. o. valakit érdemekkel. *Lethe-*

nyeinél *meggyőzetetnt*: Mind-
azáltal, azokban *meggyőzetet-*
telik (superatur) a' szövetség-
ben való fogadás, a' mellyben
lézülettenek.

Superior, adjective, felsőbb,
magosabb, felső, előbbi, előb-
beni, felmülő, felhaladó, fel-
lyebbvaló: ober, höher, vorig.
Substantive: Régiek, Elők, Ö-
selők, fellyebbvalók: Die Obern,
Vorfahren, Alten. Egyéb ér-
telmeit lásd *Wagnerban*. Fe-
jérnél *főbb/zerü*. Pázmánnál *e-*
löltejäro: Sot mindenik, ugy-
mond, kevélykedik, és dicse-
kedik, (duesekedik) abban, hogy
ötet eübernek ismeri *előltejä-*
roja. Pázm. Pred. *Elojáró* he-
lyesebb. — *Superior, superius*:
A' felső üdökben történt dol-
gok. *Ieresmarthy*. A' régi,
a' hajkani, az előbbeni, a'
multt, az *iment multt* epithe-
tumok az udorül szokottabbak.
— *Superior notio: föbb érte-*
Jem. Fejér. Lásd *Notio*.

Superioritas, előjáróság, fel-
lyebbvalóság: Obriqkeit. *Felső-*
ség. Medgyesi.

Superlativum nomen: fel-
múltató név a' *Grammaticában*.

Supernaturalis, természet-
haladó, természetmülő: über-
natürlích. Pázmánnál *termeszlet*
felettvaló. Hod.

Supernaturalista, a' termé-
szethaladásnak víratója. A' tizta
Supernaturalista a' hit' dolgában
az, ki a' természethaladó isteni
nyilatkoztatásnak hitét a' kö-
zönséges Religijóra szükséges-
nek állítja.

Superpelliceum, fejér ümög:
Cherrock. Gánotzi.

Supersedere, megfzünni, fel-
hagyni, valamivel, elmellözni,
elhallgatni: aufhören, sich von
Etwas enthalten, stillschweigen, über-

gehen. *Supersedere facendo: hall-*
gatással elmulatni. Pázm. Pred.
Mulatni, melly inkább annyi,
mint *distrahi*, ezt nem tetheti.
Elmellözni, vagy *elhalgatni*:
stillschweigend übergehen.

Supersensualis, érzéshaladó:
überfinnlích. 1) Általában mind
az, a' mi a' csupa érzeményes-
ség által sem nem lehetséges,
sem nem megfogható; a' mi az
érzékeny szemlélő tehetségnek
határain kívül fekszik. 2) Kül-
önösen a) *érezéshaladók* az ész-
fogások és talpállítások, mel-
lyek nem az érzésből származ-
nak. Ilyenek valamennyi tizta
értemények és észmeretek, ha
mindgyárt haszonvételekre néz-
ve csak érzékeny tárgyakra van-
nak is korlátozva. b) *Érezésha-*
ladók a' tárgyak és dolgok,
mellyek semmi érzékeny szem-
lélésben nem adatnak, nem is
adathatnak, és így érzeménye-
sen (*empirice*) meg nem ösmer-
tethetnek; mellyek sem közben,
sem üdöben nincsenek. Az il-
lyen dolgoknak tagadására nin-
csen elmeügyelő (*theoreticus*)
okunk, mivel ellenkezet nélkül
gondolhattuk; hogy pedig
azokat valóban elfogadgyuk,
arra a' gyakorlásügyelő észnek
sarkállításai által kényfzeritte-
tünk. Lásd *Res in se*. c) Ös-
merete az ilyen érzéshaladó dol-
goknak lehetetlen, mivel min-
denik ösmerethez, hogy a' csu-
pa foglalattalan gondolástul kü-
lombözzön, a' gondolatnak puzta
formáján kívül, még szem-
lélés is kívántatik, melly nek-
ünk csak maga lehet érezhető,
az érzeményesség pedig, észfo-
gása fzerint, semmi érzéshala-
dót velünk nem szemléltethet.
Az érzéshaladó dolgoknak ész-
fogásai tehát nekünk elmélke-

dolog (*theoretice*) mindenkor uresek.

Superstitio, babona, babonáság, az Istennek ál, vagy hamis tisztelete: *Überglaube*. Mihelyt a' természetet ama' törvényektől szabadnak tartjuk, mellyek alá az észnek művoltátul vetetik, azonnal hajlandók vagyunk arra, hogy az észsel ellenkező állításokat volt factumokkal, avagy esetekkel bizonyítsuk; és az észnek az illy factumok alá való hódítása általában babonának neveztetik.

1) A' *religiobéli babona* az, melly az emberben az Istenről és a' jövőndő életéről való ösmereket vélt tapasztalások által akarja gyarapítani. 2) A' *gyakorlásügyelő babona* pedig az, melly nem az erkölcsösség (*moralitas*) által, hanem más helytelen, de jóknak vélt útakon akar az Isten előtt kedves jámborsághoz jutni. 3) A' babonának általellenében áll a' *hitelenség*, (*incredulitas*, *Unqglaube*), avagy ama' maxima, hogy az ész saját elmeügyelő és gyakorlásügyelő inségeitül nem lügg. A' hitelenség tudni illik, meg nem elégszik azzal, a' mit az embertől a' religióra nézve a' gyakorlásügyelő tizta ész szükségképen megkíván, hanem az Istennek létéről, a' jövőndő életéről, s a' Religiónak több efféle tárgyairól olly bizonyításokat akar, mellyek magokból a' tárgyaktól legyenek vonva. A' *hitelenségből*, mellyet a' *hitelenségtől* (*infidelitas*, *Truclosigfeit*) meg kell a' Magyarban különböztetni, a' *Libertinismus* (Frengeiserev) támad, melly semmi kötelességet sem ösmer, és így Magyarul *kötelességtelenségnek* legigazabban

nevezetük. A' hitelenség és ennek fajzattya a' kötelességtelenség között egy részről, és a' babona között más részről, közepett fekszik a' *gyakorlásügyelő észnek hite*, vagy rövidebben az *Észhit* (*fides rationis practicae*: der practische Vernunftglaube). Illyénnél *bübijos babonáság*, melly annyi, mint *magica superstitio*; másutt megmeg Illyés *hiába* való tiszteletnek nevezi, így szólván: Nem tudom, micsoda *superstitioból*, vagy *hiába való tiszteletből* az ollyan czélbéli válogatást tennök. Illyés, A' *hiába való tisztelet* helyett, melly annyi, mint *inanis cultus*, helyesebb az *ál tisztelet*. Igyszeresen az Isten ellen vétkezik hitelenségben, *babonában*, *káromlásban*. Pázm. Pred. *Az igyenes helyett jobb az egyenes*. — *Superstitiosus*: *babonás*. Veresmarthy.

Supinus, hanyattfekvő, háttánnfekvő, hátrahajlott: *rücklings*, *auf den Rücken zuruck gebogen*. Egyéb értelmeit lásd *Wagnerban*. Pázmánnál *figyelmetes*; egyenesen az *attentusnak* neve.

Supplere, kipótolni, helyrehozni, teljesíteni, egészíteni: *erfüllen*, *erfüllen*, *erfüllen*. — *Supplere*, *recompensare*: 'S miképen (az) Isten a' buntetésnek késedelmét súlyossággal *viszi helyere*. Pázm. Pred. *Kipótollya*,

Supponere, alájá tenni, alájá tolni: *unterlegen*. Lásd különböző értelmeit *Wagnerban*. Cse-re a' *feltenni* igével ejti, így szólván: feltelhetjük, hogy (ez), vagy az ne legyen. En a' *fel* nélkül a' *tefz* igét erre alkalmasabbnak tartom, mert

lámé! A' köz befzédhen számtalanfor halljuk ezeket: *tegyük*, hogy ugy van; *tehetjük* azt is, hogy másféle kimenete le lélz, 's a' t. Pázmán a' *helyenn hagyni* igévelél. Nem mondgya, hogy senki az Apostolok között nagyobb nem lézzen, sőt világosan *helyénn haggya*, hogy annak meg kell lenni. Pázm. Hod. A' *helyénn hagyni* többet nem tehet, mint *omittere in loco*; annál inkább nem tehet annyit, mint *supponere*, melly ezen értelemben *helyben hagyni*, *assentire* igével helyesen fejeztetik ki. A' Philosophiában a' *Supponere* annyi, mint *előre tenni*, vagy *előbb tenni*, vagy *előtenni*: voraussetzen. Suppositio: *előretétel*, *előbbtétel*, *előtétel* (mint *előítétel*): Voraussetzung. *Előre tenni*, *előre elfogadni valamit* annyi, mint ezt az alkudvány' eseti alkujának nézni. Előre teszünk valamit 1) *viszonyosan* (*relative*), mikor valamely éztudományosan lehetséges tárgyat ideánkban *tárgnyomozólag* (*regulative*) ösmeretünknek talpfallává teszszük. 2) *Előre teszünk valamit*, amint van, általlyában, *tárgyhatározólag* (*constitutive*), mikor az elfogadandó tárgynak valóságos (*realis*) lehetőségét állítjuk. Ez tulajdonképen *vélemenynek* (*hypothesisnek*) mondatik. Lásd *Hypothesis*.

Supra, felett: über. — *Supra legem*: a' *törvény felett*, Pázm. Hod. De szebben szölkünk így: a' *mi a' gyülekezet felett van*.

Suprematus, főég: Oberheit. Nem akarta, hogy a' Római Pápa' *főbségét* (főségét) magának tulajdonítsa a' Pátriárcha. Pázm. *Főség*, *főbség*, nem

olly helyesen teszi ezt ki, mint a' *fellyebbvalóság*, vagy *legfelyebbvalóság*, vagy leginkább az, *elsőség*; mivel itt a' *Suprematus* annyi, mint a' *primatus*. A' *legfőbbség* is tűrhető. Lásd *Primatus*.

Supremus, legfelsőbb, legmagosabb, item legfzlső: der oberste, höchste, ankerste. Pázmánál *felsőbb*, mikor így lizoll: A' Római Pápa *felsőbb* az egyházi rend között. Pázm. Hod. A' *felsőbb* csak *Superior*, a' *legfelsőbb* pedig *supremus*. A' *között*, *közé*, *közül* névhatározó előtt csak akkor állhat ridedeg lizam, mikor a' pluralist az egész mondasbül könnyü gyánitani, mint *karja között*, *foga közé*, a' *fa közül ütött ránk*. Anal. Part II. §. 98. pag. 98. et seq. Itt tehát a' *rend* névnek a' többes számban kell állani. — *Supremum Bonum*: *fő Jó*. Pázm. Hod. *Legfőbb Jó*.

Supprimere, lenyomni, elnyomni, eltitkolni: unterdrücken, vertuschen. Egyéb értelemait lásd *Wagnerban*. Pázmánál *fojtani*: Ezzel a' gondolattal, úgymond, *fojtsd meg* a' gonoliz kísérteteket. Pázm. Pred.

Susceptio, felvállalás, elfogadás: Uebernehmung, Uebernehmung, Annehmung. Pázmánál *vétel*: Micsoda Ecclesiába kell menni keresztség *vételért* (felvételért). Ezt én így ejteném: *Keresztelkedésnek okaért*, vagy csak *keresztségért*.

Suscitare, felkötteni, költeni, felserkenteni, felebresztteni, serkentgetni: erwecken, aufwecken, ermannen. Pázmánál *támasztani*. Pred. Lázárt azért *támasztá* fel. Pred.

Suspensum tenere, függőben tartani: für weifelhaft halten.

Két dolog sokáig függőben tartotta tanácskozásomat. Pázm. Pred.

Susprium, sohajtás, fohászkodás: *Stuffer*. Egyéb értelemait lásd *Wagnerban*.

Sustentare, támasztani, gyámolítani, eltűrni, elfzenvedni, tartani, táplálni, dajkálni: *unterstützen*, *ertragen*, *erhalten*, *ernähren*. — *Sustentandi cura*: Ezek 's több hasonló nevek az Istennek teremtésre való hatalmát, büntetésre való igazságát, *taplálásra való gondviselését* (gondgyát) jelentik. Pázm. Pred.

Sustinere, tartani, táplálni, fzenvedni, tűrni, kiállani, kitartani: *erhalten*, *ernähren*, *erhalten*, *aushalten*, *aushalten*. Lásd *Wagnert* is. Pázmán a' *viselni* igével él, melly talán inkább annyi, mint *gestire*. Másutt meg a' fzenvedni igével él: *Hosszú túréssel fzenvedi a' veszendőköt és nem akarja sillyeszteni ökököt*. Pázm. Pred. Itt a' *sillyeszteni* helyett jobbnak itélem e' kifejezést *sillyedni*, vagy *szében süllyedni hagyni*; és így a' mondást illy fordulással adnám: Es nem akarja, hogy hirtelen *el*, vagy *megsüllyedgyenek*. Onkint *süllyednek* tudni illik; és nem az Isten *süllyezti* ökököt.

Susurro, susogni, sugni, sutogni, titkon beszélni: *heimlich*, oder *leise reden*, in die *Ohren* jűfűben. Pázmán Hod. *Fondorló*. Másutt már a' *susurrust fondorlásnak* mondgya: a' *fondorló* tehát *participium susurrans*, és így a' *fondor* elég arra, hogy *susurrot* tegyen.

Susurrus, *insusurratio*, susogás, sutlogás, sűgás, csörgés, zörgés: *Gemmel*, *Gerusch*,

Getöse. Pázmánnál *fondorlás*. *Hodeg*.

Syllaba, szótag: *Sylbc*.

Syllogismus, háromtagú, vagy tellyes, vagy tulajdonképpen való okoskodás. *Fejer*. *Cserenél okoskodás*. Pázmánnál *kötés bizonyosság*: Hogy nyilvánban kitessék (kitessen) az igazság, illyen *kötésbizonyosságba* foglalom az első bizonyóságot. Pázm. Hod. És ugyanott: Illyen *kötésbe* foglalom bizonyításomat. — *Syllogismus contractus*: A' nem tellyes kihozások, vagy azért olyanok, mert öszvevonattak, vagy azért, mert elkurtítottak. *Fejer*. — *Syllogismus hypothetico-disjunctivus* in modo omnino tollente: *megkülönözös ítéletnek minden részeit egészen megvető okoskodás*. *Fejer*. — *Syllogismus categoricus*: *egyenes okoskodás*. — *Hypotheticus*: A' *feltevős okoskodás*, olly kihozás mellyben azon közönséges regula, mellyből valamit kiköveztetni, *feltevős ítélet*. *Fejer*. — *Disjunctivus*: *külömbváltásos okoskodás*, olly kihozás, mellyben azon közönséges regula, mellyből valamit következtetni, *különváltásos ítélet*. *Fejer*. *Syllogismus cornutus*, seu *Dilema*: *szarvas okoskodás*. Ugyanaz. Lásd *Propositio*.

Symbolicus, a, um, jelképes: *Symbolisch*. Lásd *Anthropomorphismus*. — *Symbolica constructio*. Lásd *Construere*.

Symbolum, hitvallás: *Staubenbekenntniß*. — *Symbolica professio*: *közönséges vallás*. Pázm. Hod. Lásd a' *Symbolicus* szót *Kirschiusban*. — *Symbolica repraesentatio*: Az Isten' országa' ideájával, a' *Keresztények hivatallya*, mint *hasonlatosság sze-*

rint való gondolat szorosán öszve van kötve. Márton István. — *Symbolum gentis: czimer.* Lásd *Character moralis.* — *Symbolica cognitio: jegyes ösmeret.* Fejér. Lásd *Cognitio.*

Symmetria, egymértékűség.

Sympathia, izivrokonyás: Herzensverwandtschaft. Különös hajlandóság, vagy olzton valamizhez: eine besondere Reizung, oder Trieb gegen Etwas. Márton Istvánnál *eggyüttérés.* Fejérnél *eggyenlő erzés, vagy részvétele.*

Syncope, középkurtítás: die Verkürzung eines Wortes in der Mitte desselben.

Syncopeum, középkurtító.

Syncretista, eggyezető: Syncretist. Az Erkölcstudományban annyi, mint az *eggyezésnek szélesítője* (*Latitudinarius coalitionis*). Lásd másutt *Latitudinarius*. Vannak syncretisták a Religióban is, kik, hogy a religióbéli dolgokban egyesülést (*uniót*) szerezhessenek, az ellenkező résznek sokat engednek, alattomban mind a két felekezethez szolgálnak egyfzersmind és ártnak, 's még a hitnek mivolti ágazatiban különböző vallásokot is egy borbába erőltetik. A Politicában a Syncretisták azok, kik előbb ellenségek lévén, hamar megegyeznek 's erejeket egy harmadik ellen fordítják.

Synodus. Pázmánnál *sinat*. Valaki a Pápa akarattya nélkül *sinatot*. győjt (gyűjt, gyüt) Pázm. A *sinat*, vagy *zsinat*, noha a Synodus szóból eredett. inkább *conciliabulumot* teltz, mint *Synodust*, *Zsinatnak* nevezi a Magyar a Zsidóoskolát is. *Egyházi gyülekezet* a *Conciliumnak* tisztességes neve.

Synonymum. Ez a két szó nem hasonló jegyzéü. Pázmán Egy. vagy Isomfzéd értelmü név a *Synonymum*, melyet *szomszédnévnek* legjobb volna nevezni: Worte von gleicher Bedeutung.

Synthesis, öszvekötés: Zusammensetzung, Verknüpfung. 1) Altalában a különbféle képzeteknek (szemléléseknek és ézfogásoknak) egy ösmeretbe (ézfogásba, itéletbe, vagy magosabb rendü ézfogásba) való egybefzerkeztése. 2) Különösen kétféle. a) A' tapasztaláselőző és *haladó tisztá* öszvekötés az, melly által a köznek és az üdönök különbfelesége, úgy mint melly tisztá szemlélés gyanánt tapasztaláselőzőleg az érzeménységben feklzik, úgy öszvekapcsoltatik, hogy belölle egy válylon, egy köz tudni illik, egy üdö. Ez a tisztá Mathematicának a talpfala. b) Az *érményes (empirica)* öszvekötés az, melly az érményesen adott különbfélet (az *érményeket*) köti öszve. Mind a' kettő megmeg háromféle: úgy mint, a' *szélfogásnak*, az *isméttermesztésnek*, és az *ismétösmerősnek* öszvekötései (*Synthesis apprehensionis, reproductionis, et recognitionis*). A' képző tehetség (*imaginatio*, Einbildungskraft) a' képzeteket öszvefzerkezteti; az értelem (*intellectus*, Verstand) ezen egybefzerkeztetéseknek szükséges öszveköttő egységet ad a' tisztá ézfogások által, azaz, a' tisztá öszveköttésnek közönséges képzetei által. Így e' *Synthesis* ézfogások szerint való öszveköttés lessz, melly tulajdonképeu *öszvefzűggestésnek* mondatik (*conjunctio*, Verbindung). Az értelembeli öszveköttés (*synthesis*

intellectualis) az, mellyben az értelemnek munkálkodása csupán csak a' szemlélest, és annak különbözőségeit ügyeli. Mondatik ez a' *tudás' öfzvekötésének is*, (*synthesis apperceptionis*). Mikor ellenken az értelemnek munkálkodása valamelly érzékeny szemlélésre ügyel, akkor a' *képző öfzvekötes*, vagy a' *képzésnek öfzvekötese*. (*synthesis speciosa*) a' neve. A' *synthesis subordinatorum*. *Synthesi* cincer *Reihe*, anuyi, mint a' *sornak öfzvekötese*. Az öfzvekötés, a' mennyire az üdőben történik, *folytonfolyónak* is mondatik (*synthesis successiva*). Csere *egyszerűsítésnek* nevezi; én *öfzvekeresztetésnek* mondom. — *Methodus synthetica*, a' *tanításnak ama' módgya*, mellyben a' talpigasságok, avvagy principiumok előre megbizonyítatnak, utánnok pedig a' belőlök származó következtetések tetettnek. Lásd *Analysis*. Fejérlél a' *Synthesis, öfzverakás, eggyététel*: a' *Synthetica methodus* pedig: *öfzvetevős módszer*. — *Syntheticum iudicium, öfzvetevésü itélet*. Fejér.

Syntheticus, a, um, öfzveköto: *synthetisch*. — *Synthetica methodus, a' tanításnak előremenő módgya*. Lásd *Analytica methodus*. — *Synthetica propositio, öfzveköto állítás*: *synthetisch Satz*. Ez a' feltagoló állításnak általellenében áll, és an-

nyi, mint hōvitō itélet melly tudni illik valamelly praedicatumot olly subjectummal köt öfzve, mellyben, mint jegy vagy mint rész, nem foglaltatik, na mindgyárt hozzá tartozik is. Illyen itélet ez: *minden test nehéz*.

Syrma, erefztvény. Lásd *Cappa*.

Systema, öfzveállás. Sárvári Pál. De az igaz neve *tudományépület*, *System*. — *Systematica methodus, tudományos módszer*. Fejér. — 1) Általában egy olyan Egész, melly valamelly talpállitás által öfzvefügg, és így egyeséggel is szükségképen bír. Általellenében áll ez a' *csoportozatnak* (*aggregatum*), avvagy az ollyan Egésznek, melly az egyik résznek a' másikkhoz való eseti érkezése által támadt, és így a' szükséges tellyesség nélkül szükölködik. Lásd *Aggregatum*. 2) Az *ösmeretnek tudományépülete* általellenében áll a' rakásra halmozott (*rhapsodicus*) ösmeretnek, hol a' rideg állítások minden szükséges öfzvefüggés nélkül szükölködnek. Az *ösmeretépületek Tudományoknak* is mondatnak, mellyek *történetgyelők* (*historicae*), mikor a' különbözőségek érzeményes (*empirica*) talpállítások által köttetnek öfzve; *efzeskedők* pedig, ha azokat Egészbe valamelly tilzta élkép (*idea*) köti. — *Systematica unitas*. Lásd *Unitas*.

T.

Tabernaculum, hajlék, gúnyó, sátor: Hütte, Zelt. — Tabernaculum in quo SS. Sacramentum asservatur, *szekrény*. Lásd *Asservatorium*. — Tabernaculum Dei: *Az Isten' Sátora*. Pázmán Predik.

Tabes, száraz nyavalya, száradás, romlás: Schwindsucht, Dürresucht, das Verderben. — Tabes consumere, *epeszteni*. Pázmán Pred. Consumi, *epedni*.

Tacite, néman, szótalanul, titkon, alattomban: stillschweigend, inäheim, heimlich. *Alattomban* jóvá hagyni. Pázm. Lásd *Approbatio*. Első törvényeik némelly *hallgatva* tett egyezésekből állanak. *Verseghy*.

Taciturnitas, hallgatás, eltitkolás, elhallgatás, titoktartás: Verschwiegenheit. Várjuk az Urat *vesztegségben*, 's reménységben. Tegdi. A *vesztegség* csak olyan név nyelvünkben, mellyel jó izlésű író élni nem mer: kohlottatott ezen név a' *veszteg* izóból, mellyel a' köz nép úgy él, mint a' béke névvel. p. o. *hadgy bekét*, *maradgy veszteg*, da pacem. Helyette a' *hallgatás*, *csendesség* helyesebbek.

Tacitus, a, um, szótalan, titkos, rejtett, elhallgatott, csendes, titoktartó: stillschweigend, heimlich, verborgen, verschwiegen, still. — Tacita approbatio, *hallgato javallás*, Pázmánál; de a' *javallás* inkább a' *svasionak* értelméhez szit, és azért a' *szótalan helyben hagyás* értelme-
sebben ki fejezi a' Deák értelmet.

Tactus, érdeklés, illetés, tapogatózás, tapintás, érentés: Anrührung, Berührung, Gefühl, das Greifen. — Tactus in Musica: Úgy megtanúlnak, hogy azokhoz képest *kordéra* tudgyák a' gyermekeskék (gyermekecskék) is a' hajdú szilkokot. Pázmán Pred. A' *tactus*, üdömérték p. o. a' muzsikában. Szabó Dávid a' *kordéra* izót így magyarázza *könyv betéve*, azaz, *könyv nélkül*: és így látszik venni Pázmán is.

Taediosum facere, meguntatni. Pázm. Pred. Jemanden zum Abscheu bringen gegen Etwas. Lásd *Desiderabilis*.

Taediosus, utálatos, unalmas: ekelhaft, Unalmas predikálás. Pázmán Predik.

Taedio affici. Pázmánnál meg-
unakodni. Pred. De ezen ige for-
mációja miatt sem nem helyes,
sem nem értelmes: talán a'
megcsömöllen, sőt ainen Cefel
fassen helyesebb és értelmesebb.
Más helyen Pázmán a' *megu-
nakozni* igével él, így szólván:
mikor a' vénségnek alkalmatlanságában *megunakoznak*. Predik.
Az *unakozni* és *unkodni*
két helytelen synonymumok, és
helyt a' csinos nyelvben nem
érdemlenek. Pázmánnak imént
elő adott mondását, én így for-
ditánám meg: mikor a' vénség-
nek alkalmatlansága miatt *ma-
gokat*, vagy *élteket meg*, vagy
elunyak.

Tuedium, únalom, únás, ú-
tálás; Verdrossenheit, Ueberdruß,
Cefel. Noha távoztatattam vé-
kony tehetségem szerint, hogy
unalmat ne szerezzek Pázmán
Predik.

Tangere, megilletni, érén-
teni, megérdeklenni, hozzányúl-
ni, meglapintani, eltalálni: be-
rühren, fühlén, anreiffén, treffen.
— *Tangere*, invenire: Pázmán
a' *találni* igével adgya: de *el-
találni*, most már szokottabb.
A' Régiék igazán *találták* a'
szent Irás' értelmét, úgymond
Pázm. Hod. *Eltalálták*, erra-
then, getroffen, tetigerunt.

Tardus, lassú, késedelmes,
lomha, áncorgó, késő: lang-
sam, träg, faumfelig, spät. A'
múlándókra gyorsak és szemé-
sek, az Isteni dolgok' szemlélé-
sére *késedelmes* szívvel vagyunk.
Pázm. Pred. — *Tardus ad ho-
num*. *késedelmes a' jóra*. Páz-
mán Predik.

Tartologia, szószaporítás:
das unnötige Vermehren der Wör-
ter. Pázm. Hod. és Fejér.

Techna, csal, csalárdság, ra-

valzság, fortély, hamisság: List,
Betrug. — *Technas cum aliquo
struere*, *czimbordálni*. Pázmán
Predik.

Technica, mesterség: Kunst.
1) Tulajdonképen annyi, mint
észkepek (*ideák*), és czélok sze-
rint való okság (*causalitas*). —
2) Közöséges értelemben a'
Természetnek Technicája annyi,
mint a' Természetnek oksága az
olyan czélügyelőkhöz hasonló
termesztésekre nézve, mellyek
a' czélrül való észfogásainkkal
megegyeznek. E' Technica ül-
talellenében áll a' Mechanicá-
nak, melly az okokat a' moz-
gás' törvényei szerint szokta
meghatározni. A' Természetnek
Technicája kétfélének gondol-
tuk: a) vagy *szándékosnak* tud-
ni illik, (*technica intentiona-
lis*), melly a' Természetnek ok-
ságát czélok szerint munkál-
kodtatta; b) vagy *szándéka-
lannak* (*technica naturalis*). Ez
tulajdonképen csak gépelyes (*me-
chanica*) oksága a' természet-
nek, mellynek okozattjai *eso-
tesen* (*per accidens*, zufällig)
eggyeznek meg a' mesterségrül
és ennek reguláirul való észfo-
gásainkkal. — Technica propo-
sitió. Lásd *Practicus*. — *Te-
chnica unitas*. Lásd *Archite-
ctonica unitas*. — *Technicus*, a'
um, lásd *Architectonica uni-
tas*, és *Practicus*.

Tectum, házfödél, házhaj,
Hauddach, Némelylek a' *házhaj*
helyett a' *házhaj* névvel élnek;
de rosszul. *Haj proprie corti-
cem*, aut involucrum significat,
ut *sahaj*, *diohaj*; metaphoricè
etiam *capillum*, quia caput te-
git. *Pilus* alias *szőr* nominatur.
*Tectum domus optime nomi-
natur házfödél*.

Tegere, befödni, betakarni,

beborítani, eltitkolni, elpalástolni, ellizni: decken, bedecken, judcken, verbergen, verheelen. Az boldogsággal akarod *elhálotni* tévelygésedet. Monofzlai. A' *hál* ige annyi, mint *noctem exigit*. A' *hállo* név annyi, mint *rete*. Itt tehát az utóbbikból kell a' *hálotni* igét származtatnunk. Az első hibája tehát az, hogy a' második *l* betűt elhagyatik; a' második hibája pedig az, hogy a' végső *l* formativa helyett a' *z* képzőnek kellene állani: *Elhálotzni*. De az *eltakarni* mind magában, mind az értelemre nézve magyarabb. — Előbbi (előbbi) gonofzát *befedgye* (helfödgye) következő életének tökéletességével. Pázm. Pred.

Teleologia, czéltudomány: Wissenschaft der Zwecke. 1) Az *érzemenyes*, és *természetes* (*empirica, physica, naturalis*) a' természetnek czéllyait illeti, mellyek tudni illik a' természetben fekszenek, 's mellyeket, mivel érzemenyes alkuk alá vannak vetve, tapasztaláselőzőleg átlátni nem lehet. 2) A' *tiszta, gyakorlásügvelő*, *erkölcsi* a' természetnek végczéllyait, az erkölcsi észcélokat, a' szabadságnak czéllyait illeti, mellyek tapasztaláselőzőleg magábúl a' tiszta észbül világosan kitesznek. Tágas értelemben az egész Filozofia, tökéletességének zengékepe (*Ideáléja*) szerint annyi, mint az *emberi észnek czéltudománya*, mivel minden ösmereteit az emberségnek mivolti czéllyaihoz kell alkalmaztatni. — *Teleologia humanae rationis*. — Lásd *Philosophia*.

Teleologicum principium cognitionis, az ösmeretnek czéllügvelő talpállítása: Grundsatz.

Temerarius, vakmerő, fon-

tolatlan, gondatlan: verwegen, unbefonnen, unbedachtfam. Lásd *Wagnerl. Vakmerőn* támadta meg az ellenséget. *Versegly*.

Temere. Ezt Pázmán a' *vakmerőül* adverbiummal adgya. De az *ül* képző, és *ül* csak néhány, és nem mind annyi nevek bül formál adverbiumokat, mint *szüntelen, szüntelenül; helytelen, helytelenül; fájtalan, fájtalanul; ravasz, ravaszul*. Itt tehát az *en* képzőhöz kell folyamodnunk, hogy a' *vakmerő* adjectivumból helyes adverbium vályyon: *vakmerően*, vagy megkurtítva, könnyebb kiejtés végett, *vakmerőn*.

Temperamentum, mérték, mértéklés, a' testnek minémisége: Maaf, Maßigkeit, die Beschaffenheit eines Körpers. Fejérenél *merteklet*, jó és helyes Magyar szó.

Temperanter, mértékletesen, módosan: máfig, bescheiden. (Az) ételben, italban *mertékletesen* magát viselni. Molnár Albert.

Temperantia, mértékletesség: Maßigkeit, Illyés. A' *mertékletesség* seun tartva, 's holtszabitya az emberi életet. *Versegly*.

Temperare, mértékleni, mértékeln, magát tartóztatni, kimélleni: máfigen, sich enthalten, schonen. Kegyelmisséggel akarta (az) Isten *elegyíteni* igazságát az itéletben. Pázm. Pred. Az *elegyíteni* ige, melly annyit tesz, mint *commiscere*, a' *temperare* igének értelmét, még csak metaphoricé sem fejezheti ki. *Kegyelmisséggel mértékeln* ezt minden Magyar megérti.

Templum, templom. szent hely, az Isten' háza, egyház, szent egyház: Gettes Haus,

Sírcht. Pázmán és Telegdi.

Temporalis, üdöbéli, üdeig való: *zeitlich*. Veresmarthynál *ü-dö szerint való*, mikor így szól: A' vallás az *ü-dö* (*ü-dö*) *szerint való* dolgoknak szerete-tét ronttva. Medgyesinél *ü-dö-szeri* p. o. büntetés. Ezen Író a' *szer* névből egy új formatívát akart csinálni. Lásd *Substantialis*, *állatszeri*. Van e' névből inár formatívánk, mint *egyszer*, *egyszeri*; de ez három ágú, *háromszor*, *háromszori*; *ötyszer*, *ötzöri*. Lásd *Poena*. — *Temporalis status*, *világi állapot*. Pázmán Predik.

Temporalter. Fenn marad a' büntetés, mellyel *ü-dö* *sze-rint* (üdeig) ostromoztatik, a' ki vétkezett. Pázm. Hod. *Mulolag*, ki teszi adverbialiter a' kívánt értelmet.

Temporaneus, *ü-dö szerint való*: *zeitlich*. Melly mondás csak *ü-dö szerint való*. Monofzlai. E' helyett az *üdeig tartó*, *üdeig való*, jobb. Lásd *Félel.* a' 209. és köv. old. — *Temporaneum*: Ez a' parancsolat bizonyos *ü-döre szolgált*. Pázm. *Üdöre szolgáltó*, *üdeigmúló* jobb kifejezések.

Tempus, *ü-dö*: *Zeit*. A) Leibnitz szerint annyi, mint kép-zete ama' valóságos egymás után való folyamatnak, mellyel, a' dolognak, ammint magokban vannak, állapotjai és határozásai egymást követik, vagy, ammint Wolf mondgya, az egymás után következő dolgoknak a' rendje. De mivel a' *folyamat*, *következés*, *successio* különböféle üdökben való létet tesz, a' magyarázásban *kerengés* (*circulus*) van. B) Az újabb Filozofia szerint az *ü-dö* annyi, mint credeti szemlélo

képzete az együttlél' és a' folyamat' lehetőségek. 1) Eredetere nézve az *ü-dö* a) nem az érzésektől elvontt, nem érzemenyes, nem tapasztalásbéli ézfogás valóngyelő értelemben, melly a' tárgyoknak érzéseiben mint tulajdon mivolti rész foglaltatott és azoktól elvonatott, magában pedig még valami *er-zehető* volna, mint péld. ok. a' zöldnek ézfogása; b) de nem is értelemfogás (értemény), melly magában annak, hogy valamit általlában gondolhassunk, alkutját foglalná, és magából a' gondoló tehetségből tapasztalás-előzőleg eredett volna; c) hanem *formája* az *erzemenyes-segnek* általlában, azaz, magában a' lélekben fundált mód, alku, regula a' dolgok' képze-teinek elfogadására. 2) Az *ü-dö* tovább ama' tárgyakra nézve, mellyekre alkalmaztattuk, a) nem *tapasztalhatatlan* (*transcendens*) ézfogás, melly a' dolgokot, ammint magokban vannak, tárgyai gyanánt ügyelné; b) hanem *bennmaradó honi* (*immanens*) tapasztalásbéli ézfogás tárgyügelő értelemben, mellyet az érzemenyességnek és a' tapasztalásnak valamennyi tárgyaira kell alkalmaztatni. Ézfogása a' magának való, *üres*, *tiszta*, és *viszonyatlan* (absolutum) üdönek csupa *képze-meny* (*ens imaginarium*), mivel az üdönek, csak mint az, érzemenyes belső szemlélés' formájának van léte, realitása; ezen kívül pedig még csak a' tudáshoz (*apperceptio*hoz) sem jut. A' *szempillantás* (*momentum*, *Augenblick*), melly *ü-dö-percznek* is neveztetik, nem együgyü része az üdönek; mert ilyen részek nélkül az üdö szu-

kölködik, hanem csak határ az elkövetlenül (*immediate*) előre ment, és az utánna következő üdőrésznek, 's mind a kettőhöz tartozik. In tempora, *udó szerint*. Pázmán így él véle: *udó szerint kezdetlett*. Hod. De *üdőben* értelmesebb. — Tempus protrahere: *auffchieben, üdőt vontat* Pázm. Pred. *Üdőt halaszt* magyarabb. — Tempus in Conjugatione: *üdő*. — Praesens, *jelenvaló*. — Imperfectum, *felmultt*. — Perfectum, *elmultt*. — Plusquam perfectum, *régenmultt*. — Futurum, *jövendő*. — Tempus non habet, *nem érkezeni*. Pázm. Pred. Az *érkezi* az *ik* paragogicának hozzá függesztésével, *érkezik* annyit tesz, mint *comperet, advenit*; és így a' tempus non habet értelmét, melyl' annyi, mint *nem er rá, nincs üdeje*, nagyon mellé van. — Temporis successu, tempore, *üdő jártára* némellyek nemesek lettek. Pázm. Pred. *Üdő jártával*, tisztán Magyarul. — Temporis punctum, momentum: *Eggy szempillantásban*, vagy *óra-perczentésben* pokolra vettettek. Pázm. Pred. A' *szempiklantás* helyesebb és szokottabb; úgy fizinte az *üdőpercz* is. — Temporis decursus, *üdőjárta*. Pázm. Az *üdőnek* folyamattya. — Temporis decursu, *üdő folytatával*

Tenacitas, viscositas, enyveség, sükeresség: *Strebriqkeit*.

Tendere, megnyújtani, feszíteni kiterjesztetni, nyújtani, menni, ügyelni arányozni, mutatni: *spannen, außstrecken, sich wohin begeben, nach Etwas richten*. Feltett ezélem, melyre *arányozni* akarok. Pázm. Pred. — *Tendere* (eo): valaki azért ta-

nításában nem *azonn fárad*, hogy (az), Istennek fiakot szülyön, hanem, hogy maga' tudományát mutogassa, és abból magasztaltasson, házasságtörője az Isten igéjének. Pázmán Pred. Ezen allegoria nagyon erőltetett; az *azonn fárad* helyett *azonn ügyekszik* értelmesebb. Sőt az egész mondást, ha az Aestheticának törvényeit tekinttyük, a' mostani világban illy lézet dologról még illetlennek is merném mondani. A' házasságtörő szörül lásd *Adulter*; a' mennyire pedig az Isten igéjét érdeklí, lásd rólla *Sacrilegus*.

Tenebrae, sötétség, homály: *Finsterniß, Dunkelheit*. — *Tenebrarum abscondita, setétségbe* (sötétségbe) elrejtett dolgok. Pázmán Predik.

Tentare, próbálni, nyomozni, vizgálni: *versuchen, prüfen, forschen*. Pázmánnál *kisérteni*: Ha a' test ostromol, az ördög *kisért* 's a' t. Pred. A' *sért* annyi, mint *laedit*; a' *ki* praelixum pedig *tentare* értelmet ezen Magyar igének nem adhat. Mindazonáltal, a' melly helytelen, idomatlan, törvénytelen neveket és igéket a' köz szokás felszentelt, mink már számkivetésbe nem vethettyük.

Tentatio, próba, próbatétel, megtámadás kísértés: *Prüfung, Versuch, Anfall*. Pázmánnál *Incselkedés*. Hod. És evvel tanácsosabb élni, mint a' *kisértés, kísértel* nevekkal, mert ezek a' *sért* igébül az *ik* paragogicának elejébe való függesztése által kohollatván, még mindég annyit tesz inkább, mint *laesio*, hogysem *tentatio*; ha mindgyárt nem mondgyuk is Deákul *ex-laesio*.

Tentator, próbáló, kísérő, incselkedő: Versucher, Anreißer.

Tenuis, vékony, csekély, alváló, kicsiny, kevés, szegény: dünn, gering, schlecht, klein, wenig. Veresmarthyuál *lengeteg*, *lepely*.

Terga dare. Pázmánál *háttal adni*: Hogy tellyességgel *háttal* ne *adgyanak*, azt felelik. A' Magyar ezen Deák idiotismust a' *sutamodni*, *megszaladni* igékkel fejezi ki. A' *háttal adni* csak a' Deákos Magyar értheti meg a' Deákbul. —

Terga vertere: Mihent (mihelyt) Moyses felemelte kezét (az) Istenhez, megtolták (villesztolták, visszaverték) az elleniséget; mihent (mihelyt) lebecsátotta, *hátot adott* a' Zsidóság. Pázm. Pred. Ez olly szokatlan syntaxis, hogy még a' Deák szerint a' *hátat fordított* is jobb. A' *megszaladt*, *megsutamodott* magyarabb.

Terminativum suffixum, határozó ragaszték: eine Erwas bestimmende Anhangsfolbe.

Terminus, határ, határkö, határhalom, vég: Markstein, Gränzstein, Ende. — *Terminus medius*: közép fogás: Mittelbe-griff, *Közép szólamló*. Fejér és Molnár János. Másutt Fejér *közép értelmének* is nevezi. Mivel csak a' *közép értelmének* a' mondatvánnyal, mint fő kitéttel, öfvetetése szerezhet közönséges regulát. Fejér. — *Terminus technicus*: mesterfő: Azonkívül a' *mesterfők* (mesterfőzavak) magyarázat nélkül százkölködnék. Márt. István. — *Terminus logicus*. Lásd *Substantia*.

Terra, föld: die Erde, Erd-boden. — *Terra viventium*: az *élők földgye*. Pázm. Pred. Itt

jobb az *Élők országa*. — *Terra promissionis*: Moyses tudta az *ígéret földének* sirosságát. Pázm. Pred. *Igért földnek* helyesebb. A' *sirosságát* ezen értelemben helytelen; mert *sir*, annyit tesz, mint *sepulchrum*; *sir*, annyit mint *stet*, *zsir* pedig annyit mint *pinguedo*; és így az ide illő szó, *zsirosság*.

Terriculamentum, retteülés: Ershütterung, das Ershrecken. Pázmánál *vész*. Pred.

Territorium, környék, tartomány: Boden. Környéke bizonyos ézflogásoknak és a' hozzájuk kívántató-ösmerő tehetségnek ama' tárgyaibul áll, melyeket általa megösmerni lehet.

Tertium comparationis, öfzehasonlítás' feje. Fejér.

Testaceum vas, földedény: Erdgeschitr. A' jó bort kedvesen illszuk a' földedénybul. Pázm. Pred.

Testamentum, testamentom, utolsó rendelés, végső akarat: Testament, der letzte Wille, Erbvermächtniß.

Testator, testáló. *Szilagyi*. Der eine Erbschaft vermacht, Erbschaftshinterlasser.

Testimonium, bizonyosság, tanúság, erősítés: Zeugniß, Zeugenschaft. Pázmánál *bizonyg-tétel*. Pred. Item *tanu bizonyosság*. Hod. És ez nagyon szokott név. Hogy a' mit szent Irásnak tartunk, az Isten szóllotta, az anyaszentegyház' *tanujából* tudgyuk. Pázm. Hod. Bár itt is *tanubizonyásgnak* mondotta volna. — Attul bizonyos *tanúságot* vehetünk, a' kirul tudgyuk 's a' t. Ugyauaz. — *Testimonium perhibere*: *bizonyásgot tenni*. Molnár Albert. — *Testimonium fidedignum*: *hiteles tanúság*, Fejér.

Testis, tanú. bizonyosság: cin-
scuat. Nevezzenek a' mi vádo-
loink egy tanút. Pázm. Igaz-
mondó tanú. Idem. Lásd *Coae-
vus* és *Oculatus*.

Teter, gyűlöletes, szörnyű,
utálatos, gyalázatos, ocsmány,
rút: háflích, gräulich, schändlich,
garstig. Pázmánnál *iszonyú*. Pred.

Tetrarchatus, negyedes fe-
jedelmesség. Pázm. Pred.

Theocratia, Isteni kormány,
Isteni országlás: Theocratia. Olly
jnsügyelő polgári társaság, melly-
nek törvényfőzője maga az
Isten.

Theodicea, Istenvéd, Isten-
védelem Theotica. A' világ te-
remtő legfőbb bölcsességének vé-
delmezése ama' vádokok ellen,
mellyeket az ész a' világban
előakadó, czéllenkezetekbül tá-
maszt. Ez kétféle, úgymint: a)
a' tanító (*doctrinalis*), melly
vádokokot magának a' termé-
zetnek vizsgálásából (*a posteriori*)
vonnya; b) a' másik süke-
res (*authentica*), mikor az I-
stennek szándéka gyakorlásügye-
lő észnek tapasztaláselőző talp-
állításaibul határoztatik meg.

Theologia. Istentudomány:
Gottésajelbírheit. Általlában a'
legfőbb eredeti valónak ösme-
rete, és kétféle, úgymint a'
nyilatkoztatott (*revelata*, ge-
offenbarte), a' tulajdon Isteni
tudomány (Gottésajelbírjamfeit);
azután az *eszeskedő* (*rationalis*),
melly csupán csak az észre
épittetik. Ezen utóbbinak kö-
vetkezendő ágai vannak. 1) A'
tapasztalásahadó, avvagy *Deis-
mus*. *Mysticismus* az, mellyben
az Isten a' tiszta szemlélsnek
ézfogásai szerint, mint legfőbb
való és világteremtő gondolta-
tik. Magyarúl a' *Deismus* an-
nyi, mint *Istenvitalis*. Ennek

ágai a) az *Ontotheologia* (*va-
loistentudomány*), avvagy az
Istennek csupa ézfogásokbul
való ösmerete; b) és a' *Cosme-
theologia* (*világistentudomány*)
az Istennek ösmerete a' világnak
létébül általlában, és ennek
esetiségébül: 2) A' *természeti*
Istentudomány avvagy *Theis-
mus*, vagy *Theologia natura-
lis* annyi, mint az Istennek,
úgymint a' világ' teremlőjének,
hasonlítólag való, emberitő (*an-
thropomorphistica*) ösmerete,
tapasztalásbéli ézfogásokbul. En-
nek ismét két ága van, úgy-
mint a) a' *természettudomá-
nyos*, vagy a' *czéltudományos*
Istentudomány, (*Physicotheo-
logia*, vel *Physicoteleologica*
Theologia); ösmerete tudni il-
lik az Istennek, mint a' termé-
szetes érzékeny világban ural-
kodó rend' és tökéletesség' szer-
zőjének; b) azután az *Erkölcsei*
Istentudomány (*Ethicotheo-
logia*) melly annyi, mint az
Istennek ösmerete a' gyakorlás-
képen szükséges erkölcsi rend-
bül, úgymint kútforrásábül a-
ma' harmoniának, melly az er-
kölesvilág és czélljai közt, és
a' testi világ közt uralkodik.
— *Theologia transcendentalis*.
Lásd *Physica*. — Páz-
mánnál *Istenrül való tudomá-
ny*. Hod. A' Magyarban leg-
jobb a' *Theológiát* megtartani,
a' mint ezen könyv elejébe füg-
gesztett fordítás Regulábül az
első mutattya. — *Theologica*
virtus: *istenes joság*. Pázm.
Pred.

Theologicus, a, um, Isten-
tudományos: theologicus.

Theorema, állítmány: Wor-
gabe. Fejer.

Theoreticus, elmeügyelő:
theoretisch. Fejérnél *esmeretlös*.

Sárvári Pálnál szemlélődő; ki- nek a' *practicum* annyi, mint *cselekvő*. — *Theoreticum judi- cium*, *esmértető ítélet*. Fejér. *Az elmeügyelő jobb*; mivel az *esmértető az, quod cognitio- nem rei alicujus praestat*,

Theoria, elmealkotmány, el- meügyelés a' tudománynak, vagy mesterségnek elmeügyelő része, melly a' gyakorlásügyelőnek (*practicus*) általellenében áll. — Fejér *esmértetésnek* nevezi.

Theosophia, Istenösmeret: *Theosophie*. Annyi mint elmeü- gyelő (*theoreticus*) ösmerete az Isteni létnek és természetnek, melly a' világ' minémiségének, alkotmányának, és az erkölcsi törvénynek megmagyarázására elegendő.

Thesaurisare, kincsezeni: *Œhaße sammeln*. Haragot *kincsez* magának a' bűnös fejére. Pázm. Pred.

Thesaurus, kincs: *Œhaß*. — *Thesaurus coelestis*: *mennyei kincs*. Pázm. Pred.

Thesis, állítás: *Saß*. 1) A' Logikusoknak szokott defini- tiója szerint annyi, mint szóval kifejezett ítélet. 2) Kant szerint annyi, mint *vitató* (*asserto- rius*) ítélet, mint péld.ok. az egy- gyenlőségnek talpállítása (*prin- cipium identitatis*), az ellen- kezetnek talpállítása (*princi- pium contradictionis*), 's az ész- tudományos, tapasztaláshaladó állítások. Az állítások kétfélék. a) *Az üszv. kötők* (*syntheticae*) olyanok, mellynek predicátuma többet foglal magában, mintsem a' mennyi a' subjectumnak ész- fogásában gondoltatik; mellyek- nek praedicátuma által a' sub- jectumnak gondolattyához vala- mi függesztetik, a' mi benne nem foglaltatott. b) *A' feltago-*

lót azok, mellyeknek praedicá- tuma csupán csak azt foglalva magában, a' mi ezen ítéletek' subjectumának észfogásában gondoltatik. Fejérnél *teitel*, melly annyi, mint *positio*, és a' the- sissel megegyez.

Thetica, állítástudomány, *Saßwissenschaft*.

Thetice, állításkint, állítás- képen, *Saßweise*.

Theurgia, *Lélekézés*. *lé- lekészöveltség*: *Œheurgie*. Ama' fonákos vélekedés, hogy az érzés- haladó valókat érezhettük, és hogy őket mink is megillethet- tyük.

Thronus. Hormisdát az ő utolsó királyát *székibül* (Izék- kébül) kivétvén. Paz. n. A' *thro- nus*, *királyi szék*, *királyszék*, vagy *tronus*. E' mondasban, minekutánna a' *király* név előre küldetik, *ülésnek* is lehetne ne- vezni, mint a' Német mond- gya: *Siß*. — *Thronus Dei*; *Istenfzéke*. Pázm. Pred.

Thure litare, tomjénnel ál- dozni, Pázm. Pred. mit *Wäh- rauch opfern*.

Thuribulum, füstölő edény, teményező, *Rauchfaß*. Gánótzai *tömjenedénynek* mondgya.

Thurifer. A' tömjenedénynek hordozója. *Gánótzai*. *Rauchfaß- träger*.

Thurificatio, terményezés: *das Weihrauch = Räucher. Vers*.

Timere, félni, valamitül tar- tani: *fürchten*. — A *judicis tuis timui: retegtem a' te ítéleled- tül*. Pázm. Pred.

Timiditas, félénkség, bátor- talanság, szívtelesség: *Fürcht- samkeit, Scheinnüchtheit*. Pázm. *fél- lelmességnek* mondgya, a' követ- kező mondasában: *Bátortalan fél- lelmességünket* biztatásával vas- tagítsa. Pázm. Pred.

Timor, félelem, ijedés: *Furcht*, *Ehrfurcht*. — *Filialis: filii*; *servilis: servus*. Gánóztói.

Titio, üszög, eloltott fadarab, melly éget, szén, holt parázs, ein geßbücher Brand, Köhle. Pariz Pápsiban a' *Titio* annyit tesz, mint *üszög*, *kioltott* (elaludt, eloltott) *üszög*; a' *torris* pedig nálla tüzes *üszög: aerugo, rubigo: üszög* a' gabonában. Pázmán az *üszögöt* az első értelemben veszi, mikor így szól: a' régi dolgok mellé vetvén alapottokat az emberek, tanulni fogunk a' szomszéd' háza' *üszögénn: Alieno periculo, incendio cauti*.

Titubare, tántorogni, tántorgani, hebegni, gagvogni, dadogni: taumeln, stammeln in der Rede anstossen.

Titulus, homlokírás, tiszteletnév, mentség, helyes kifogás: Ueberschrift, Ehrenname, Berman. Telegdinél *Czégér* Könyveknek egy felől oly *czégért* tesznek. Telegdi. A' *czégér* név járatos ugyan nyelvünkben, de csak a' koresmák körül, mint *borczégér, sörczégér*; de egyszermind olly idomatlan név, hogy a' tudományos nyelvben a' *homlokírás*, vagy *titulus helyett*, helyt nem érdemel. — *Titulus*, lásd *nunus*. *Tisztet* a' *titulus* nem tehet. — *Tituli: tisztelet mutató nevek*.

Tonus sensus, az érzésnek hangneme: Ton der Empfindung. Az érzékenység' felzülésének garádicása.

Topica. Helyszabás, Lásd *Locus*.

Totalitas, (*Universitas*), egészség, mindenség. Allheit. Lásd *Universalitas*. Ez annyi, mint érzékpezte az Egésznek,

Olly munkálkodása tudni illik az észnek, mellyel, ha a' jelenvaló érzefogásokra fordittatik, több ismeret egy közönségesbe özfvefoglaltatik, szemlélésekre alkalmaztatva. Egységnek vett többség a' dolgokban, és így categoria, eredeti érzefogás. Ideái által az ész az érzefogásoknak tellyes egészségét keresi.

Totum, egész: ein Ganzes. 1) Általában az, a' mi több egységből áll; egységbe özfveköttöt különbfelettség; több dolgok, mellyek valamely özfvekötés által egyget tesznek. 2) Különösen a) a' *magavalós (substantialis)* és *valóságos (realis)* *Egész* az, mellynek részei magokban adatnak, és az Egész lehetőségesnek teszik, mint péld. ok. a' test. 2) A' *képzett (idealis)* *Egész* az, melly részeit megelőzi és ezeket lehetőségeseknek teszi, mint p. o. a' köz.

Traditio, átadás, kézbeszolgáltatás: Uebergebung, Zustellung, Ueberantwortung. Gánóztinál *hagyomány, hagyás*; Méltó szent Jakab *hagyását* követünk. Pázm. Pred. A' *hagyás* inkább *praeceptum, mandatum*. Más helyenn Pázmán *eleven tanításnak* mondgya: (Az) írásba nem foglalt *eleven tanítást* is böcsülettel kell fogadnunk; item *Apostoli, Isteni traditio*. — *Traditio humana: emberi találmány*. Pázm. Hod. De a' *hagyomány* már az emberiről is járatos. *Kézről kézre vett tanítás*. Pázm.

Traditor, ádadó, áruló: Uebergeber, Verräther. Pázm. Hod.

Traducere, átvezetni, átvenni, átfzllítani: hinüberführen. Lásd különbfele értelmait Wagnerban. A' zsidókat a'

pufztánn által az igérrt földbe (földre) vezérlette a' mennyei felhő. Pázm. Pred.

Trans, túl, át: hinüber, über, bin, jenseits. Nem lesz talán zűk-ségtelen itt feljegyezmem, hogy a' *trans* a' Magyarban az igék előtt annyi, mint át és velek öszvekapcsoltatik; ugyan ezt meglehet a' nevekben is tartani, de tanácsosabb ezekben az által adverbiummal élni: p. o. *átmentt*, *átúszot*, *átjött*, *át-sietet* 's a' t. *államenetel*, vagy *átmenetel*, *átalúzás*, vagy *átúszás*, *átsietés*, vagy *általsietés*.

Transactio, eltöltés: das Zubringen, z. B. der Zeit, Szilágyinál megegyezés.

Transcendens, *supertranscendens*, tapaszthalhatatlan: überschwänglich, überfliegend. Lásd *Immanens*. 1) Az elmélkedő (*speculativa*) Filozofiában olly észfogás, (éskép, *idea*) vagy sarkállitás, vagy inkább mind a' kettőnek olly hasonvétele, melly által létét, vagy nemlétét, vagy tulajdonságát akarjuk megismereni valaminek, a' miről a' tapasz-talás lehetetlen; olly ösmeret, mellynek a' tapasz-talás által adott természetet fel kellene múltania. 2) A' gyakorlásüggyelő (*practica*) Filozofiában olly parancsolat, mellyet a' tapasz-talásvilágban megvalóságosítani nem lehet, 's melly a' gyakorlásüggyelő észnek határait felmúllyá. Valamennyi tapaszthalhatatlan ösmeret csak *látzat*os (*dialectica*), és csalható, mivel a' szemlélés és a' tapasz-talás egyedül, a' mik az ösmeretet megvalóságosíthatlyók. Pázmánnál *szem-elejébe nem kerülő*: was nicht in die Augen fällt.

Transcenden'alis, természet-

haladó, was die Natur übersteigt. Általában tapasz-taláselőző (*a priori*) képzetet (szemlélést vagy észfogást) ícletet vagy tudományt tesz, a' mennyire még is tárgyakra ügyelnek, és magokat tárgyakra alkalmaztatni hagyák; tesz azonkívül a' tisztán és tapasz-talás előzőleg eredett képzeteknek és értékeiknek tárgyüggyelő hasonvételeiről való ösmeretet is. *Peld. ok.* Tapasz-talás-haladó ösmeret az, hogy a' közt, tapasz-taláselőző szemlélés léteire, érezhető tárgyakra lehet fordítani, alkalmaztatni. A' *transcendens* az *immanens*nek áll általellenében, a' transcendentale pedig az empiricumnak. Az empiricum tapasz-talásra ügyel, és tapasz-talásból is származik; az *immanens* hasonlóképen tapasz-talást ügyel, de maga tapasz-taláselőzőleg (*a priori*) származik, és a' tapasz-talást lehetségesnek teszi. Ezen utób-bik viszonynak ösmerete transcendentálisnak neveztetik. Fejérrnél *észfelettljáró*; *ész-haladó*, *észmuló* jobb.

Transfiguratio, színváltoztatás, Gestaltveränderung. *Szine' változásának* dücsösségét, csak három tanítvány előtt mutatá. Pázm. Prud.

Transfuga, szökevény: ein flüchtiger Mensch, Flüchtling. Pázmánnál *Príbék* Hod. ugyiszinte Telegdinél is: Az efféle *príbé-kek*, úgymond, nem menthetik magokat az itélet' napján.

Transgredi, átvenni, átszállani, átlépni, áthágni, megszegni: hinüber gehen, übersehen, übertreten: Pázmán a' *meghaladni* igével él: Nem szabad, úgymond: a' határt *meghaladni*. Pázm. Pred. A' *meghaladni* igé-beu, előzőr a' *meg* praefixum

szökötlan, sőt törvénytelen, másodszor pedig a' halad ige proprie csak annyi, mint *superare*. Másutt Pázmánnal *általlépni*: *általlépni* (átlépni, helyesebb és szebb) az Isten törvényét. Pázm. Hod. Az *át* szócskáról lásd *Dedecus*. Item *elhagyni*; Valaki csak kicsinben *elhagja* a' kereftény egyesség' köteleit. Pázm. Hod.

Transgressio, áthágás, átmenés, átlépés: *Uebergang*, *Uebertretung*. — *Transgressio legis*: *törvényzegés*. Pázm. Hod.

Transgressor, átmenő, áthágó, átlépő: *Uebertreter*, *Uebertreter*. — *Transgressor legis*: *törvényzegő*. Jól vagyon dolgok azoknak, úgymond Pázm. Pred. kik *törvényzegők*. A' szavak jők, csak a' *syntaxis* hibás; mellyett a' tiszta Magyar így jobbit meg: *Jó dolgok van azoknaknak, kik törvényzegők*.

Transire, átmenni, átjönni, elmúlni: *hinüber*, oder *herübergehen*, *vergehen*. — *Transire*, se *vertere*: *fordulni*. Amannak a' telzésére *fordultt*. Pázm. Hod.

Transitio, átmenés, átmenetel, elmúlás: *das Hinübergehen*, *Vergehen*. Sárovari Pálnál *átalmenés*. Az *aestheticában átvezetés*, *Uebergang*.

Transitivum verbum, változható ige a' *Grammaticában*; ein *veränderliches Zeitwort*.

Transmissibilis, áthárítható: *übertröglích*. Így nevezetik az olyan kötelesség, mellyet másra tolni, hárítani, lehet, mint péld. ok. a' pénzadósságot. Ennek általallenében áll a' *személyes* kötelesség, mellyet magunknak kell tellyesíteni, mint péld. ok. a' bün által tett adósságot.

Transportare, átvinni, áthordani: *hinüberführen*, oder *tragen*.

Transportorium: *Winfelmaaß*. Noha a' Írást *szegeletmérték* gyanánt kell vennünk. Pázm. *Winfelmaaß* significat *normam*.

Transubstantiatio, A' cselekedet, melly által Krisztus az Oltári szentségben helyhezteszik, *tökellertes elváltozás*, azaz, *Transubstantiatio*: *vollkommene Gestaltveränderung*. Gánózi. *Helyhezteszik* törvénylen *formatio*; mivel a' gyökér *hely*, köveskezésképen a' dupla *lszükségtelen* és *hibás*: aztánn a' *hez* silaba, benne *postpositio ad*, helytelenül áll az *ez* igeáhatározó szócska helyett. Másutt Pázmán *természet változásnak* mondgya, imigy *szóllván*: A' *kenyér* és *bor*, *természet* *változása*. Pázm. Hod. A' *valóváltozás* talán jobb lefz, mert legalább az eleje a' *substantiát*, a' vége pedig a' *változást* jelenti. Azonkivül, szép tulajdonsága nyelvünknek az, hogy, mikor több olly nevek *öszvejönnek*, mellyek *nek*, *nek* *sullixumot*, *kivánnak*, az *ékeshangzás* végett ezen *sullixumot*ot a' *hiányjel* miatt a' törvényes eset egészen megvetetik; *szébben* hangzik Pázmánnak *sellyebb* előadott *mondása* imigy. A' *kenyér* és *bor* *természetének változása*. — *Transubstantiatio panis*: *kenyérváltozás*. Pázm.

Transverberare, átütni, átverni, átdöfni, átszúrni: *durchtreiben*, *durchschlagen*; *durchstoßen*, *durchstechen*. Eggy *hegyes tört*, maga' *szüvénn általverne*. (átverne). Pázm. Pred.

Trepidare, megrezzenteni,

reszketni, remegni: zittern, erschrecken.

Trepidatio, rezzentés, reszketés, remegés: das Zittern, der Schrecken. — *Trepidationem, terrorem injicere*; Az utolsó ítélet sok és szörnyűséges jelektől megelőztetik, (előztetik meg), mellyek a' Gonofzokat *rettegletik*, és epefztik iszonyú felelme'k' szorongatásával. Pázm. Pred.

Trepidus, rezzentő, rettegő, remegő: der Zitterer, der Erschrockene. *Rettegő* mindenkor a' gonofzság, úgymond. Pázm. Pred.

Tribus, néplekezet, nemzetség; koznép: Volksgemeinschaft, Geschlecht, Pöbel. A' Juda' Nemzetsége. Molnár. Alb. Krisztusnak Juda' *nemzetéből* kellett származni. Pázm. Pred. A' *nemzet* annyi, mint *Natio*, és így a' *Nemzetség*, melly ide illik, értelmét nem jelentheti.

Tributarius, adófizető, adózó: steuerbar, zinsbar. *Verseggy*.

Triformis, három ágú szóképző a' *Grammaticában*.

Trinitas, háromság: Dreyfaltigkeit. *Medgyesi*. — *Trinitas SSS*. Szent Háromság. Pázmánál Hod. *Allerheiligste Dreyfaltigkeit*.

Tripudium, örömugrás, és örömlökődösés: Freudensprung. Telegdinél *Dobzodás*.

Triumphus, diadalom, győzedelempompa: Triumph, Siegesparade. Lásd *Victoria*.

Tropicus, fordító p. a. nyári, téli. *Verseggy*.

Tropus, kölcsönértelem; gesberger Sinn. Lásd *Metaphora*.

Tuba, trombita, kürt: Trompette. — *Tubae sonus: trombitaharsogás*. Pázm. Pred.

Tu ipse, ten magad. *Monofzalai*. *Tennen mesteridtil*. Ugyanaz, *Te önnön*, vagy *tönnön*; mert valamint a' Deakban az *ipse* harmadik személy mindenkor megmarad; *ego ipse, tu ipse, ille, ipse, nos ipsi, vos ipsi*; úgy az ő harmadik személyből eredett *ön*, vagy a' vocalis előtt *önn*, vagy paragogice *önnön* mindeütt fenn marad: *én önnön magam, te önnön magad, ő önnön maga, mink önnön magunk, tik önnön magotok, ök önnön magok*, és végtére megrövidítve *tönnön magad*. A' többiek illy rövidítést nem szenvednek, mert vocalissal nem végződnek, *én mink, tik*, az ő pedig rövidítés gyanánt egéltzen elhagyatik. Ellehet hagyni a' többieket is, mihelyt a' *reciprocum magam* utánna mondatik, mint *önnön magam, önnön magad, önnön magunk's a' t. Lásd Ipse*.

Tumba, koporso: Sargh. Pázmán Hod.

Tumor, daganat, dagadás, duzzadás: die Geschwulst, Aufschwellung. Pázmának a' következő mondásában *dagályosság*: E' gondolattal méltó, hogy le bocsássa szárnyát az emberi *dagályosság*. Pázm. Hod. Talán inkább *dagályat* tesz annyit mint *tumor*: mert a' *dagályosság, tumiditas*. A' *Confessióban* súly. Az *Aestheticában* pedig *duzzadás*.

Tumulatio, eltemetés: Begräbniß. Pázmán.

Tumuluosus, láruló, lázító, háborgó, lármas, nyughatatlan: aufrührisch, ungestümm, stürmisch, voll Lärmen, unruhig. Pázmánál *zürzavar* szerző. Pred.

Tumulus, lár, lázulás, lárma, zenebona, háborgás zendü-

lés, pártütés: Aufruhr, Aufstand. Telegdinél *zúdulás*; melly szó esimos nyelvbe nem való.

Turbare, háborítani, háborogni, zavarni: stören, verwirren. Egyéb értelemeit lásd *Wagnerban*. — *Turbare vexare*: ha a test *ostromol*, az ördög kísért. (késért) a' kételkedés *bolygat*. Pázm. Pred.

Turbari, háborítani, háborodni: gestört, verwirrt werden. Pázmánnál *lábárul leesni*; lásd *Pes*.

Turbulentus, komor, szomorú, szélvész, háborgó, fergeleges: betrübt, stürmisch, ungesund. Lásd *Wagner*.

Turpare, megtrátni, meggyalázni, megmocskolni: garstig machen, schänden, besudeln. — *Turpare*, insicere, maculare: Az Isten' sátorát nem *rútították* azzal, hanem ékesítették. Pázm. Pred.

Turpe, rút, csúnya, éktelen, gyalázatos, ocsmány, undok: häßlich, garstig, schändlich, unehrbar.

Turpitude, rútság, gyalázat, böcstelenség: Häßlichkeit, Schandte, Unchre. A' lép mondást az ember'erkölcsének *rútsága* meg ne mocskolja. Pázm. Pred. — *Turpitude peccati*: a' bűnnek *undoksága*. Pázm. Pred.

Tutor, gondviselő: Bermund. Szilágyinál *Gyámátya*.

Typica, Képnymtudomány. Lásd *Typus*.

Typice, példázat szerint: (A') Jakahnak ígért királyi pálca által bötü szerint Dávidnak Birodalma, *példázat szerint* pedig Krisztus' országa értetik. Molnár Albert.

Typographus, nyomtató, könyvnyomtató: Buchdrucker; A'

nyomtató' esetibül vétek esett. Pázm. Hod.

Typus, kép, képnym, rajzolat, jegy, bélyeg, könyvnyomtató betu: Bild, Vorbild, Entwurf, Merkmal, Buchdrucker (schrift. 1) Képnyma az erkölcsi törvénynek annyi, mint amaz elzközöló képzet, melly által az érzéshaladó erkölcsi törvénynek az érzékeny világban a' cselekedetekre való alkalmaztatása lehetséges lesz, 's melly képzetébül áll a' természetörvénynek, melly formájára nézve az erkölcsi törvénnyel megegyez, de az érzékenységeknek tárgyainn egybefoglalólag (*in concreto*) előállíthatatik. Hogy indni illik erkölcsöségét valamely cselekedetnek megvizsgálhassuk, maximáját hasonlítjuk ölzve valamely közönséges természetörvénnyel, és azt kérdezzük, ha e' maxima természetörvénye? és ha azt, mint illyent, okosan helyben hagyhattuk-e vagy sem? A' helybenhagyó esetben a' maxima és a' hozzá szabott cselekedet *erkölcsügyelőleg jo*; egyébkép pedig rossz. 2) *Képnyma* az érthető (*intelligibilis*) természetnek annyi, mint az érzékeny világnak természet, melly a' törvényességnek formájára nézve amavval megegyez. E' képnymnak, melly a' tilzta, gyakorlásügyelő ítélő erőnek a' képnyma, sükeres vizsgálása *Képnymtudomány*nak (*Typicának*) nevezetik. Lásd *Imago* és *Schema*. Pázmánnál *példázat*: Ez az Oltári szentségnek *példazattya* vala. Gánótzsi. Szent Pál az Abraham' két feleségeit nyilván a' két testamentom' *ábrázatának, példazatának* mondgya. Ember. Eggy és

ugyanazonu mondásban a' két számszó után egyszer pluralis áll : *felsőgeit*, egyszer pedig singularis *testamentom*. Leheté vallyon a' Syntaxisban, és a' Grammaticában a' régi könyvek után indulni? — Typis dare: *nyomatásba bocsátani*. Pázmán Predik.

Tyrannice, erőhatalommal. Pázm. Hod. Tyrannisch.

Tyrannismus, vérszomjúhozás, vérszomj, kegyetlenség : Pázm. Hod. Tyrannismus.

Tyrannus, martalóc. Pázm. Pred. Szabó Dávid emberlopónak, marhalopónak, lélekárúnak, mondgya.

U. V.

Vacillare, két részre lógni, dölledezni, kételkedni, kételkedni: *wackeln*, *wanken*, *wackeln*. Pázmánnál *tétovázni*. Hod. És ugyanott *habozni*; másutt pedig *tántorodni*. Pred. A' *tétovázni* szokatlan ige; és ha szokásban volna is, tulajdonképen annyit tenne, mint *vagari*. A' *habozni*, ezen értelemben helytelen, mert *hab* annyit telj Magyarul, mint *spuma*, tehát *habozni*, *habzani*, *spumare*. A' *tántorodni*, *inchoativum* verbum, helyette a' *tántorog* izzogál; de csak a' gyenge emberekről van szokásban, kik alig bírván tagjaikat, a' menés között tántorognak; *vagy a' részeg emberekről*, kik az erős itallak' mértékletlen ivogatása által testi tehetőségeik' izzogálattal megfofoltatván, *tántorognak*. Majd *erre*, majd *arra hajlani*, *hajladozni* is kifejezik a' *vacillare* igrének értelmét.

Vacuum, üreg, üresség: das Leere. Ellenkezője a' folytonfolyónak (*continuum*). Ezt

az érzékenyen szemlélhető tárgyakra nézve a' *mineműségnek* értelem-törvénye rontya meg: a' dolgok' felkezetésének és nemének ézfogásaira nézve, melly tekintetben a' *formák' ürességének*, *formaüregnek* (*vacuum formarum*) neveztetik, a' folytonfolyóságnak (*continuitas*) tapafztaláshaladó ézfőtörvénye. Az ürességnek nemcit lásd *spatium* alatt.

Vacuus, a, um, üres: leer. Pufzta: Dede. Lásd egyéb értelmeket *Wagnerban*. *Ürességnek* mondatik 1) A' *képzet*, ha semmi tárgyra nem ügyel, és ha azt az ézfogáson kívül semmi tárgyra nem lehet alkalmaztatni; a' foglalat nélkül szükködő, esupa gondolatforma, a' tárgyatlan ézfogás. Ez kétféle, úgymint a) az *elneügyelőleg üres* (*theoretice vacuum*), mikor a' *képzet* az ösmertnek semmi határozott tárgyra nem ügyel, és így mind szemlélhetetlen, mind tapafztalhatatlan ézfogás. Illyenek *először* ama' *képzetek*, mellyeknek

éppen semmi tárgyak sincsen, vagy azért, mivel az észfogás önnon magával ellenkezik, tárgya pedig a' tellyes lehetetlenségek közé tartozik, mint péld. ok. valamely egyenes hosszbul álló és még is két oldalú helykép (*figura*); ez annyi, mint tagadó semmi, valótlanág (*nihil negativum*, *Unding*); vagy azért, mivel érzékeny alkotmányunk lehetetlennek teszi azt, hogy lehetőségét ama' tárgynak tapasztalhasssuk, melyre az észfogást alkalmaztatni kellene; mint péld. ok. észfogásai az állítmánytalan (*absolutum*) talpvalónak, a' részetlennek, a' noumenonnak; ez annyi, mint észvaló, gondolatvaló (*ens rationis*, *Gedankending*). Ilyenek másodszor az olyan képzetek, melyeknek valóságos tárgyaik lehetnének ugyan, de nincsenek. Ez kétféle. Az *eggyik* az, mellytől mind a' tárgyat, mind a' talpzert elvonnyuk, noha mint formája az ösmeretnek tárgyakra ügyel, és így sem nem üres a' felebb megírt értelemben, sem nem valótlanág, sem nem észvaló. Ilyenek a' tisztá szemlélések és a' tisztá észfogások. Itt az *üres* annyi, mint *tisztá*, mint *formaügyelő* (*formalis*). Az ilyen üres való képzetnek mondatik (*ens imaginarium*). A' *másik* olly képzet, melly érzeményes jegyekbül ugyan, de úgy teetik ölzve, hogy az állítmányoknak (*praedicatumoknak*) elléle egybekötését a' tapasztalásnak semminémü tárgyann nem talállyuk, mint péld. ok. észfogása egy olyan talperőnek, melly valamely valóban magától és célügvelőleg munkálkodik, a' nélkül hogy maga is az ő határo-

zó oka, czél, szándék, volna; egy szóval, akarat nélkül szükölködő, gépelyes (*organicum*) erőnek az észfogása. Ez *kény szerint költött képzetnek* vagy rövidebben *külteménynek* nevezetik (*ens fictitium*, *missfürlich erdichtete Vorstellung*). b) A' *gyakorlólag üres* képzet az, mellynek, még mint akaratigazgató zsinormértéknek sincsen létsége, valósága, realitása. 2) *üresnek* mondatik tovább a' czélatlan, a' foglatat nélkül szükölködő, gyümölcstelen, haszontalan *ítélet* is. 3) A' *tárgy végtére üresnek* mondatik, ha tagadást jelent, mint *árnyék*, *hüdeg*. Ez *fosztó semminek* nevezetik (*nihil privativum*). — *Vacuus conceptus*, üres észfogás. Lásd *Notio*.

Vagus, a, um, kóborló, lézengő, kószáló, csavargó, szökevény, álhatatlan: *herumschwefend*, *stüchtig*, *unstet*, *unbeständig*. Egyéb értelemait *Wagnerban* láthatni. Pázmánnál *bitangló*: *Bitangló* fajtalanság, úgymond *Hodeg*. A' *Bitang* Pápai szerint annyi, mint *vulgivagus*, az olasz *biante* szóbül, melly annyit tesz, mint *vagabundus*. Utánna teszi ő a' *praeda* értelmet is: *bitang marha*, *res praedacea*, *inique parta*: ebbül támad a' *bitangolni* művelő ige: *depraedari*, *dilapidare*; melly most már annyit is tesz, mint *usurpare*, úgy hogy az uszupatornak mostani közönséges neve a' *bitangló*, melly tehát a' *vulgivagus*, vagy *vagus* névre éppen nem illik. Én a' fajtalanságot inkább *koborlónak* nevezném. *Büjosik*, *nyargal* szivéuek úttýánn. Pázm. Pred. — *Vaga libido*: *koborló*, *csélcsep szerelem*. Verseghy.

Tagari, kőborlani, lézengeni, szaladozni, kószálni, csavargani, bűjdosni, tévelygani, télovázni: herumschweifen, schwärmen, hin und wieder laufen, herumwandern, herumirren. Láthatni *Wagnerban*, mikép lehet ezen igéket különböző tárgyaknak kifejezésére helyesen használni. Pázmán a' *bolyogni* igével él, melly a' *bolyogni* helyett nem tudom, ha vané szokásban.

Valachia, oláhorfzág: *Walachee*. Pázmán *havasföldnek* nevezi; de egy az, hogy nincs olly alföldünk, melly a' télenn *havas*, *hoval elterítve* nem volna; más az, öfve olvasztva a' *havas* adjectivumot, az alföld substantivummal, holott még is amaz határozna meg ennek értelmét: tehát a' *havas alföld* törvényes szó, de általa a' *Valachiát* nem érthettyük.

Valedicere, elbúcsuzni: sich beurlauben. Pázmánnál *Búcsút venni*; tökéletesen kifejezi a' Deák értelmet: de minek éljünk segédigékkel még ott is, a' hol gondolatinkot értelmes Magyar igékkel, a' minő, a' *búcsúzni*, kifejezhettyük. Másutt Pázmán maga is az *elbúcsúzni* igével él, imígy szölván: A' kik *elbúcsúznak* inkább, mintsem, hogy (az) Istent megbántanak. Pázm. Pred.

Validus, a, um: erős, egészséges, ép, hatalmas: stark, gesund. Gánózi a' *foganatos* adjectivummal él: és ezen értelemben a' *validus* adjectivumot a' *valet*, ér, gütt igébül származtattya: A' szolgáltató, úgymond, ámbár halálos bűnben legyen is, *foganatosan* adhattya fel a' Kerefztséget. A' *foganatos*, güttig. — *Validum*: *megállható*, p. o. egyesség: — in-

validum: *megnem állható*. Szilági. Lásd *Invalidus*.

Valor, *aestimatio*: érték, böcs: Werth. 1.) Általában *böcse*, *értéke* mindenik tárgynak, melly czél nélkül nem szükölködik. 2.) Különösen a' *viszonyos* (*relativus*), *külső érték*, vagy böcs annyi, mint ár (*pretium*, Preis) az állapotnak böcse. E' nélkül semmi sem szükölködik, a' mi a' hajlandóságnak tárgya lehet. Ha a' hajlandóság, vagy inség (*indigentia*, Bedürfnis) közonséges, akkor az ár *vásári* (*pretium fori*, Marktpreis), ha pedig a' hajlandóság különös, és csak bizonyos izléstül függ, akkor *önkénti* (*pretium affectionis*, Affectionspreis). 3.) Különösen a' *viszonyatlan* (*absolutus*), *belső*, *hasonlíthatatlan*, *erkölcsi érték*, a' személyre nézve *érdem*, általában *méltóság*. Ez a' minden lehetséges czélok talpvalójának (*subjectumának*), az eszes és erkölcsi akaratnak a' tulajdona. Tellyesítése a' kötelességbeli cselekedeteknek, a' mennyire hasznos, *vásár böcsü*; a' mennyire szép, *önkéntes böcsü*; a' mennyire az igazán erkölcsi gondolkozásmódbul, a' tisztá élzhül származik, *igaz érdemü*, *méltóságü* tellyesítés. Lásd *Bonum*. 4) A' *valor* annyit is telz, mint *helyesség*, *divat*, *helybenhagyás*, Gültigkeit, mellynek értelméről lásd *objectivus*, és kivált *universalis valor*.

Vanus, a, um, hiü, hi. értéketlen: eitel, unglücklich. Lásd *Wagnert*. — *Vana gloria*: *hiúságos dicsekedés* (*dicsekedés helyesebb*): eitel Ruhm. llyés.

Vanitas, hiúság, hívság: Eitelkeit. Hízkelkedés: Schmeicheleu. Nagyra vágyás, gőg, felvulkodottság: Ehrgeiz, Hochmuth. Füllentés, tévelygés: Aufschneiderei, Irrthum. — *Vanitas*, inane: házfantalán hiúság. Pázm. Pred.

Variatio, változás, változtatás. Veränderung. Lethényeinél különböztetés; melly anyyi, mint *differentia*.

Variiegatio, tarkaság: das verschiedene Farben-Spielen.

Variiegatus, tarka, barka: scheckicht, was verschiedene Farben spielt. Itt a' tarka maga a' helyes név. A' barka pedig, legalább némelly helyekenn, annyit tesz, mint *pehelyes bimbója*, vagy *riüge* amaz ágaknak, mellyek virágvasárnapon szepeltetnek. A' mi nemzetünknel találni egynehány olyan szözlást; melly két szöbül áll, úgy, hogy az egyike helyes, a' másika pedig ennek csak majuzozása legyen, vagy vizontag, mint *angyal*, *bangyal*; *illeg*, *billeg*: *ingó bingó*; ezek közé tartozik a' tarka, barka is.

Varietas, különböféség, különbség, változás, állhatatlanság: Mannigfaltigkeit, Vielfältigkeit, Veränderung. Lásd *Wagnert*.

Vas, *adis*, kezes: ein Bittge. — *Vas*, *vasis*, edény: Geschirr. — *Vas electionis*, *választott edény* Pázm. Pred. Ezt metaphoricz az olyan valórül lehet csak mondani, mellyben mindennemű tökéletességek, mellyekhez a' való, mint véges, megkorlátozott való juthat öntehetsége által, feltalálatnak; vagy az olyan valórül, melly különös természetű halado kegyelmekkel bővelkedik, megáldatik.

— *Vas infirmum*, *gyarló edény*: (az) Isten kincse bizatott egy *gyarló edényre*. Pázm. Pred. Helyes és értelmes kifejezés. — *Vas testaceum*: *söldedény*. Pázmán. Pred. Itt, mivel a' köz szokás a' *soldi* adjectivumot az *i* képzővel már fellzentelte, jobb lesz a' *soldi edény*. — *Vasa pretiosa*: *drága edények*. Páz. Hod. — *Vasa Sacra*: *szent edények*. Pázm. Hod.

Vastus, a, um, vastag, derek: dick. — *Vasta scientia*: *temerdek tudomány*. Pázm. Pred. A' különböfésle környüállások szerint a' *vastus* annyit is tesz, mint: tág, mellzeterjedő, képtelennagy, pulzta, idomatlan, kemény, durva: groß, weit, ungeheuer groß, müst, dde, tölpelhaft, rauh, mindannyi szokott Magyar szavak, és helyesen lehet velek a' környüállások szerint a' *vastus* kifejezésére élünk.

Ubertas, termékenység, bőség, derekasság: die Fruchtbarkeit, Ueberfluß, Vortrefflichkeit.

Ubique, mindenütt: allenthalben, überall. Pázmánál *szere szerte*. Hod. Míkép támadhatott a' *szet* gyökérbül a' *szeren*, uem tudom; talán a' nyomtatók', vagy Irók' hibája által, az utolsó *t* betüt tudniilik *r* betüre változtatván; és mivel az így támadott *szet* *szere*, annyit tet, és tesz, mint *res aliqua*, vagy *materia*, hogy ettul megkülömböztessen, hozzá adatott az *én* silaba, és így támadhatott a' *szet* *szerte*, vagy *szokottabban* *szerte szet* mondásbül, a' helytelen *szeren szerte*, melly helyt a' esiuos nyelvben nem érdemel.

Ubiquista, bizonyos neme az eretuekeknek, melly azt hi-

szí, hogy Krisztus embersége szerint is mindenütt jelen legyen. *Gánótzsi*. Jenei Szeher, der die Gegenwart Christi überall, auch der Menschheit nach glaubt, heisst ein Ubiquist.

Vegetatio, kiformálódás. *Vejer*, Lebhaftigkeit, Munterkeit.

Vehemens, heves, erős, indúlatos, háborodott, mértékhaladó, gyors, sebes, kemény, sanyarú: heftig, stark, ungestümm, übermäßig, schnell, streng. Gánótzinál *hathatos*, melly annyit, mint *efficax*. Lásd *Efficacia*.

Vellere, tépni, rángatni: raufen, zupfen. Pázmán a' kakas-harcztul kolcsönözött *tarejozni* (tarajozni) igével él: *Egymást tarejazzák*, úgymond Hod. Az é kellemetlen hangú, sikító betűt kerullyük nyelvünkben a' hol csak lehet. Pázmán a' *szagatni* igével is él, és ez értelmesebb is, mint a' *tarejozni*.

Velocitas, gyorsaság, hamarosság, sebesség: Geschwindigkeit, Hurtigkeit. Pázm. Hod.

Velum, fődél, serge, kárpit, vitorla: Segeltuch, Vorhang, Cortine. Kiuek még is valami *fedel*, nem volt volna szívének szemein. Telegdi. Pázmánál *súlyol*, mikor így szól: Eggy Apáczával a' *súlyolt* elvetteln. Hod.

Venditare falso, A' szent Lélek vezérlésének *alittyá* minden párt az ő gondolatlyát. Pázm. *Alittyá*, az *alittyá* ígébül elcsavartt helytelen íge. Az *ál*, azaz *hamis* névből nincs egyéb helyes ígénk, hanem csak *állat*, *illudít*; és az *áll* annyit tehetne csak, mint *állnak*, *hamisnak* tész, ha szokott volna: valamint *szepit* annyi, mint *szepnek* tész. Itt a' *vendito* az *árulgat* igével leg-

jobban kifejeztetik. Külömben pedig annyit is tész, mint: *kérekedni*, *dücselkedni*, *mutogatni*, *nitogatni*: großsprechen, rühmen, prahlen, rühmreden.

Venditio, eladás: daß Verkaufen. Szilágyinál *adás*, melly csak csupán annyit tész, a' mennyit a' *datio* barbarismus tész.

Venditor, áros, áruló, eladó: Verkäufer. Szilágyi.

Veneficus, máreggel étető, mérges, bűvös, igéző, bűbájós: Bergifter, giftig, zauberisch. Pázmánál *meregofzogató*. Hod. Mellyel csak azért nem tanácsos élni, mivel az *ofzogat* ígét csak olyan esetekben használjuk, mellyekben az adomány tudva és önkényt elfogadtatik. Az *étető* helyette elegendő.

Venerandus. Pázmánál *böcsületes*, mikor így szól: Személyekben, tudományokban *böcsületeseknek* tartotta az Ecclesia. Hod. A' *személy* és *tudomány* nevekben elmulasztott nyomosítás: *személyekben*, *tudományokban*, vagy *személyeikben*, *tudományaikban* az értelmet megnehezíti. Lásd *Fellelet*. a' 230 old. és a' 363 old. 77. §. *Azonkivül* Pázmán' mondásában a' *böcsületes* helytelen, mert annyit téven, mint *honestus*, a' *Venerandust* ki nem sejezheti; sőt a' *formatio* is helytelen, mivel a' *passivum participium futuri*, mellyben a' *Venerandus* áll, a' mi nyelvünkben *andó*, *endő* képzővel formáltatik. és így *böcsülendő*, melly helyett a' *tisztelendő* szokottabb.

Veneti. Pázmán *Velenczéseknek* mondgya; de a' *Velenczeibeli*, *Velencziek*, sőt még a' *Venetusok* is sokkal ösmeretesebbek: Venetianer.

Veniale, bocsátható: läßlich
1. B. Sünde. Lásd *Peccatum*.

Veracitas, igazmondás: Wahrhaftigkeit. Az igazmondás gyűlölséget szerez. Pázm. Hod. Wahrheit macht Feindschaft. És másutt ugyan Pázmán: Hogy exceptio ne lehesse igazmondása felül. Medgyesinél igazmondás, hűség; az útóbbik anyyi, mint *fidelitas*.

Verax, igaz, igazmondó: wahrhaftig. Azt az igazmondó Isten jelentette ki. Gánótzai. Ez tökéletes Magyar mondás volna, csak tette volna Gánótzai a' jelentette helyett, melly anyyi, mint *significavit*, a' nyilatkoztatta igél. Az Isten igazmondó. Pázm. Hod.

Verber, ostor, vessző, szij, sújtás, ütés, verés, vereség, csapás: Peitsche, Ruthe, Geißel, Streich, Schlag. *Vereséggel* illeték az Isten' fiát. Telegdi. A' vereség talán inkább a' *verber* pedig verés. Pázmánál is *vereség*; de a' *ság*, *ség*, képző igékből csak kevés nevet formál. *Analyt.* Part. I. pag. 82 d).

Verbum, ige, szó: ein Wort. Pázmán a' Szentség' formájának nevezi. Lásd *Forma*. — *Verbum Dei*: az Isten' igéje a' szent Írás. Gánótzai. — *Activum verbum*: művelő ige. — *Neutrum*: közeprendű. — *Passivum*: szenvedő. — *Facitivum*: műveltető. — *Potentiale*: tehetős. — *Reciprocum*: visszontagos. — *Impersonale*: személyetlen. — *Frequentativum*: többszöröző. — *Inchoativum*: kezdetjelentő. — *Verbum acteruum*: az örök ige, a' Fiú Isten. — *Verbum caro factum est*: a' megtestesült Ige Krisztus Jézus. Gánótzai. — *Copiosus*

verbis, sok szóval. Pázm. Hod. Lásd *Pusa*. — *Verba phalerala*: Az okos embernek nem a' *himes* szók (szavak) hanem az erős valóságok tellesnek. Pázm. Pred. Másutt *szikra* szavaknak mondgya; — elég *szava* vagyion, de kevés veleje; *multum clamoris*, *parum lauae*: viel Geschrey, wenig Wollé.

Verecundia, szemérem, szemérmesség; item tisztesség, illendőség, módosság, félenkség, bátortalanság: Schamhaftigkeit, Bescheidenheit, Zagheit, Blödigkeit. Pázmánál *általság*, Lásd *Dedecus*. Másutt ugyan Pázmán *szemérmelenség*nek nevezi, és ez az *általságnál*, vagy *átalságnál* jobb.

Veridicentia, igazmondás, igaz szóllás: Aufrichtigkeit. Ez olly sarkregula (*maxima*) melly szerint soha sem mondunk egyebet igaznál. Ez alkuatlan kötelesség. A' *nyilttszivűség* ellenben (*sinceritas*, *ingenuitas*) olly *maxima*, melly szerint az igazságot, mellyet tudunk, egészen kimondgyuk; és csak alkus kötelesség.

Verihabitio, igaznaktartóság: das Fürwahrhalten. A' nem telyes, (kivezetés, avvagy *inductio*) csupa igaznaktartóságot liül. Fejér.

Versimilitudo, hasonlóság: Wahrscheinlichkeit. A' köz beszédben *hihetőségnek* mondgyuk; de ez tulajdonképen anyyi, mint *credibilitas*; a' *helybenhagyható* pedig anyyi, mint *probabile*. A' *hasonlóság* az, melly elégtelen okokból ösmeretik meg. A' tapasztaláselőző ítéleteknél, és az egész *Metaphysicában* nincs helye. A' *hasonlóság* bizonyításokat nem kell a' *látzatossokkal* egyeknek tar-

tani, a' minőkkel a' közönséges *Metaphysica* bővelkedik. A' *lüt-fzatos* (*apparens, dialectica*) bizonyosságok, melyeknek lüt-fzattját elzre lehet venni, bár-melly nagy sereggel gyűjtessenek is öfzve, soha sem szulhetnek még is semmi legkisebb *hasoni-gazságot*, valamint hogy milliomi-ni nullábül lüzám, vagy ugyanan-nyi *seminibül* valami támadhat.

Veritas, igazság, valóság bizonyosság, igazságosság: *Wahrheit, Gewißheit, Gerechtigkeit, Billigkeit*. Az *igazság* annyi 1) mint megegyezése az ösmeret-nek önnön magával, saját jegyeivel, 's a' gondolásnak közönséges reguláiával; annyi, mint tellyes gondolhatóság, éltudományos, formaügylő, feltagoló igazság, az ösmeretnek igazsága általlyá-ban. Igy péld. okáért, éltudo-mányosan igaz az élfogás, ha jegyei egymással nem ellenkez-nek; vagy az állítás, ha olly okoskodás által következtettyük, melly formájára nézve helyes. 2) Annyi az *igazság* másodszor, mint az ösmeretnek megegy-gyezése saját tárgyával; *talp-szeres* (*materialis*), *teteményes* (*positiva*), *tárgyügylő* (*ob-jectiva*), *valóságos* (*realis*), *öfvekető* (*synthetica*) igazság, létség, valóság, realitás. — Ez azt kívánja, hogy a' tárgy adasson, (Lásd *Dare*). Az ellen-kezet (*contradictio, Widers-pruch*) csak tagadó büllyege. Ha tárgy érezhető, maga is érze-ményes (*empirica, termifzetes*); egyébkép pedig *bölcselkedő* (*me-taphysica*) igazságnak mondatik. Mikép lehessen a' *veritas* és *justitia* között a' tudományos Magyar könyvekben külömbsé-get tenni, lásd *Justitia* alatt. Ha Oseleinknél volté valaha olly

nemzeti név, melly a' Deák *jus* szónak érlelmét tökéletesen ki-sejezte volna, bizonyosan meg-válalztani nem lehet. Az *igaz* szó több mint hihetőképen az *igen* az, Deákiul *vere id*, lüzavak-bül tetetett öfzve, miut az *igjó*, és *igjöl* régi lüzavakbül is kitet-fzik, mellyek a' hajdani könyvek-ben az *igen jó*, és *igen jól* helyett olvastatnak. Az *igen* az lüzavak pedig, valamint a' Deák *verum, vere id* lüzavaknak helyesen megfelelnek, úgy a' *jus, justus* neveknek értelméhez csak mellzérül sem közelitene. Nem eretnekség, hogy te az *igaz* ellen úgy hadakozol. Monofzlai. Kikértitek az *igazat*. Idem. — In veritate non stare: az *igaz-on nem állani*. Pázm. Pred. — Veritas rei: A' *dolognak bizonyos mivolta*. Molnár Alb. — A' bizonyos Mivolt inkább *certa essentia*; bizonyos voltu helyesebb. — Veritatis lex: A' *valóság' törvénye*. Csere. Az *igaznak* törvénye jobb; és akkor a' *lex justitiae*: imigy esik: az *igazságosnak törvénye*.

Vermiculari, fergesedni. Pázm. Pred.

Veronica sancta, szent Ver-nyike. Pázm. Hod. Ez nagy koresosítás, a' szokott *Veronika* helyett: *híligé Veronika*.

Versatilis, könnyengoudol-kodó: *leichtsinig*. Verseghy.

Versutus, forgatott, fordít-tott, járatos, tapasztaltt, próbáltt, gyakorlott: *umgedreht, umgekehrt, herumgewälzt, erfah-ren, geübt*. Pázmánál *vásott*, melly annyi, mint *usuatus*. Lásd *Excessivus*.

Versio, fordítás: *Uebersetzung*. Pázm. Hod. Fejérrél *aláfordít-mány*: És a' legidosebb *aláfor-ditmányokkal* megegyeznek: a'

fordítmány, törvénytelen szó, és ha helyes volna is, csak annyit tenne legfellyebb, mint *subversio*.

Versor, forogni, mulatni, foglalatoskodni, valamelly helyenn lenni: umachen, beschäftiget seyn, an einem Orte seyn. — *Versor* substantiue: Magyarázó, fordító: Uebersetzer.

Vertere se, fordulni: menden. Amannak telzésére *fordulni*.

Verus, a. um, igaz, nem ál, nem csalárd, igazságkerető, derék, igazságos, valóságos: wahr, nicht falsch, rechtschaffen, wahrhaftig, billig, recht, wahrhaft. *Bizony dolog* Molnár Albert. A' *bizony*, mint fő név szokatlan, de mint interjectio annyival szokottabb. A' *bizonyos* adjectivum annyi, mint *certus*: a' *verus* pedig igaz. — *Verus*, realis: való. Pázm. Pred. Jobb a' *valóságos*.

Vesperae, vespertine: Vesper. *Gánózi*.

Vestigium, lábnyom, talpnyom, nyom, nyomdok: ein Fußstapfen, Pfad. Lásd *Wagnert*. Ágostonnal egy *nyomban* jár Jéronimus. Pázm. Hód. Az *Agoston* tulajdon nevet, az *Augustinus* helyett a' Magyar közszokás felzentele, de *Jeronimust* nem, és azért vele az értelmességnek sérelme nélkül élni nem is lehet. A' Szent Atyák is követték az Apostoli *nyomdokot*, úgy mond *Pázmán Predik*. Fejéjénél *utólyom*, *utóhang*: Nachspur. — *Vestigia* premere: *nyomban járni*. Pázm. Pred.

Vestire, ruházni, oltóztatni, felékesíteni, felezifrázni: kleiden, bekleiden, schmücken, aufputzen. *Ruhát nem adni* a' meztelennek, úgy mond *Pázmán Predik*. Melly semmivel sem több, m ut

vestem non dare, és így a' *nem ruházni* helyesebb.

Vetitum, tilalmas: unerlaubt. *Vetus dictum*, agglzó. Pázm. Pred.

Vexare, idestova üzni, megfárasztani, kizozni, gyötreni, búsítani, nyughatatlanítani, szorongatni, saanyagatni: bald hin, bald her treiben, peinigen, plagen, quälen, beschweren, ängstigen. — *Vexare*, turbare: bolygatni. Pázm. Pred.

Vexatio, gyötres, búsítás, fárasztás, kizás, saanyagatás: Peinigung, Plagerey, Abmattung. Pázmánnál *nyúzás*, foztás. Predik. Másutt nálla *saanyagatás*, melly amazoknál illendőbb is.

Via, út, útmód, eszköz: Weg, Straße, Mittel. — *Viam* inire: lásd *Inchoare*. — *Viae* comes: Úti társ. Pázm.

Vibex, vereség. Lásd *Terber*.

Vibrare, rázni, renetni, lógatni, lobogtatni, rezkettetni, lökni, lövelni: schütteln, schwingen, erschüttern, auerheffen. — *Vibrari* in altum; hinauffchießen, sich schwingen. Olly feun, (vagy fent) repul, hogy szemünk gyakorta elvezzi, mikor látásunk czéllya (czellyánn) kívül *fellövellik*. Pázm. Pred. A' *kivül* előtt az inhaesivumnak kell állani; *fellövellik*, helytelen formatio. *Lövell a' lö* helyett acti- vum lehetne, ha szokásbau és helyesen formáltt volna. Az *ik* paragogica maga egyedül az a- otivumnak nem adhat neutralis, vagy szenvedő értelmet. It tehát a' *fellövődik* igének van egyedül helye.

Vicarius, helytartó, személy- viselő: Statthalter, Stellvertreter. Monozlammál *helyviselő*, *helytartó*. A' *possessivum*, va-

lamint a' ragasztékok is az öszvetevésben a' végső névhez ragasztatnak, helyviselője, helytartója, mellyeknek törvényes nominativussai: helyviselő, helytartó. Krisztus, úgymond Pázmán Hod. a' maga' helytartójává tette Pétert.

Vicissim, váltólag, viszontag, ellenben: wechselweise, hinuagen, nieterum. Ugy viszontag. Pázm. Pred.

Victima, levágni, megölni való áldozat: ein Schlachtopfer. Az Aron' paprendi (rende, rendgye) szerezte való áldozat Telegdi.

Victor, győzedelmes, diadalmas: Sieger, Ueberwinder. Otet tette győzedelmessé a' bíró. Pázm. Hod.

Victoria, győzelem, diadalom: Sieg, Ueberwindung. Most is kétséges, kié volt a' diadalom. Pázm. A' diadalom annyi, mint triumphus; a' victoria pedig annyi, mint győzelem; de a' Metonimia az oknak nevé az okozatával felcserélheti. Telegdinél győzködés, melly szokatlan is, helytelen is. Másutt tokélletesen kiteszi Pázmán a' victoria névnek értelmét, midőn így szól: Valakik győzedelmet vesznek a' bünönn, azokat királyi székébe ülteti. Pred.

Victus adiective, meggyőzött: der Ueberwundene. Győzöttek vagyunk, úgymond Pázm. Hod. Substantive eleség, tartás, táplálék, étel és ital: Lebensmittel, Lebensart, Speise und Trank.

Videor, látlzani, tetszeni: scheinen, dünken. Nem abban áll a' keresténység, hogy láttasunk, hanem, hogy legyünk. Pázm. Pred. Láttasunk, tessünk helyesebbek.

Vidua, özvegy asszony: eine Wittwe, Wittfrau. Pázm. Pred. — Vidualis status: özvegyiség. Idem. Özvegyállapot jobb.

Viduitas, özvegyiség. Telegdi: der Wittwenstand.

Viduus, özvegyember: ein Wittwer. A' többi értelmeit lásd Wagnerban. — Viduum age-re: özvegyleni. Telegdi.

Vigil, ébredt, álomtalan, szemes, vigyázó: wachend, schlaflos, munter, Wächter. Pázmán-nál örálló.

Vigilando. Pázmán az imette szóval adgya. Nem tudgya úgymond álmában volté ez a' látás, vagy imette. Hod. Pariz Pápaiban ezt találni: imetlem, imetted, me vigilante, te non dormiente; és imetten, vigyázván, vigilanter, vigilando. De ezek kiavúltak már, és annyival könnyebben, mivel a' gyökeret, mellyből származott, csak mellzírul sem lehet gyanítani. Helyesebb az ébredtikorom, ébredtikorod, ébredtiktora, vagy mikor ebren voltam, voltál, volt. Lásd Vigilantia.

Vigilantia, ébredtsé, szemesség, szorgalom: Munterheit, Wachsamkeit, Fleiß. Az imette szót, mellyel Pázmán, ammint vigilando alatt láttuk, mint íghatározóval él, már Csere fő névnek veszi. Álmát, úgymond, imettérül megkolombozteti. Ez bizonyára legvilágosabb jele annak, hogy az imette, már a' régiebb Iróknál is csupa kényhül költt, gyökér nélkül buján kicsirázott sehonnai szó volt. Az ébredtsé, sőt még az ébredtsé, a' virasztás, az ébredt állapot is a' vigilantia nevet hasonlíthatatlanul jobban és értelmesebben sejezik ki, mint az

imette adverbium, mely helyett az *imeltség*, valamivel túrhetőbb volt volna.

Vigilia, virasztás, vigyázás, őr, strizla, előestve, éjjeli könyörgések: das Wachen, die Wache, Schilwache, der Vorabend, nächtliche Gebether. A' sanyarúságban *vigyázásban* éltek. Pázm. IIod. *vigyázván* éjjel *vigyázásokat*. Telegdi. Ez annyi, mint *vigilans vigilas*. — Olly mélyen hatottak szívébe, hogy mint (mind) étele, itala, mint (mind) *alma' vigyázása* között fulében zengettek, és rettegsben tartották. Pázm. Pred. Itt az *álomtalan* *ság* leghelyesebb volna.

Vilis, e, hitvány, csekély, alávaló, megvetett: schledt, gering. — Vilis, fex hominum: vde fex hominum.

Vinci, meggyőztetni, megelőzteni: überwinden werden, übertroffen werden. A' közönséges Anyaszentegyház meg nem *biratlatik*. Monolizlai. *Biratik* elég.

Vincire, kötni, kötözni, hurkolni, füzni: fnüpfen, schnüren. Ezer bunók kötelével *nyügozdetni*. Pázm. Pred. A' *nyügozdetni* szokatlan ige.

Vinculum, kötelék, békó, láncz, bilincs, nyüg: Ketten, Fesseln. — Vinculum matrimonii: a' házasság kötele; de a' kötelék ide jobban illik. Szilágyi a' *vinculum* nevet Magyarul a' *bánatber* névvel adgya; és ez metaphoricé a' bunokrul helyes szó. Telegdi a' *vinculum* matrimonii névrül így szól: A' nagy Isten a' házasságot nem csak szerezte, hanem elválhatatlan, és feloldozhatatlan *kötemenyt* is hozzá adott (adott hozzá a' Magyar belzédrend szerint). A' *kötemeny* az, a' mi *vinculum-*

nak már megkötetett: a' vinculum pedig kötelék.

Vindicare, büntetni, bosszúlni, hollzút állani, item megmenteni, megfizabadtani, öni, oltalmazni, védelmezni, védenni: strafen, rächen, bestrafen, vertheidigen. Pázmánnál *torolni*, *torlani*; melyekrül lásd *Accumulare*. A' Lacedemon városnak lakosít kemény büntetéssel ostorozták, a' ki meg nem *torlotta bosszúját*. Pázm. Pred.

Vindicta, bosszúllás, bosszúállás: Rache. Pázmánnál *bosszúüzés*, *bosszúállás*: Mikor az Isten, úgy mond, nem *bosszúállásra*, hanem váloztott népének tanítására jelenék (jelene) meg a' Sinai hegyenn. Pázm. Pred. — Vindictae studium: haragtartás, *bosszúállás*. Pázm. Pred.

Violator, sértő, rontó, szeplosító, szentségtelenítő: Berseher, Schänder, Entheiliger. — Violator Ecclesiae: A' *templomokonn erőszaktevő*. Gánótz. Pariz Pápai az *aras violare* mondatst így ejti Magyarul: *templomokat felverni*. A' *violo* ige nek többféle értelmei vaunak: de *erőszakot tenni* csak a' fejér személyekrül mondatik. A szent helyekrül Németül annyit tesz, mint heilige Orte entwaihen, berauben. Nállunk a' *violator Ecclesiae*, *templomrabló*.

Violentia, erőszak, hatalmaskodás, kényfzerítés: Gewalt, Gewaltsamkeit, Zwang: *erohatalom*. Pázm. Pred. Idem per idem.

Violentus, erőszakos: gewaltsam. Szilágyi.

Vir, férjli: Mann. Polgári értelemben az, a' ki mind magát, mind nemét fenntarthatgya.

Virago, menyecske, férjli-

né, asszony, hölgy, Pázm. Hod. ein junges Weib.

Virescere, zöldülni: grünen. Nem szoktak a' fák *zöldelleni*, virágozni, gyümölcsözni télben. Pázm. Pred. A' *zöldelleni* igében a' *le* silaba szükségtelen. a' *zöldel* helyett pedig a' *zöldül* helyesebb. *Télben* helyett jobb *téle*nn. Boldog! így szól Molnár Albert. ki az Isten' házának tornáczában *zöldellik*.

Virginitas. Szüzesség: Jungfrauschaft. Pázm. Hod.

Virgo, szüz: Sunofrau. Pázmánál *szüz leány*. Hod.

Virilis, e. férjfiúi, férjfiás: männlich, zur Manns-Person gehörig. Némellykor *férjfiúságot* lyuggották. Pázm. Pred. — *Virilis aetas*: emberkor. Pázm. Pred. A' *férjfitör* helyesebb.

Virilitas, férjfiúság. Pázm. Hod. Männlichkeit.

Virtus, erkölcs: Tugend. Azért hogy e' név *erkölcs* rossz értelmében is vetetik, egy csöpp jusunk sinez arra, hogy értelmétől megfosztuk, annyival is inkább, mivel jó értelme *eredeti*, rossz értelmét pedig elejébe tett adjectivummal kell jelentenünk, mint *rossz erkölcsű* istü, *gonofz erkölcsű* ember 's a' t. Több ilyen szavaink vannak nekünk a' Magyarban, a' nélkül hogy eddig valakinek eszébe jutott volna, jó értelmeikből kivetköztetni. Az *Isten* mindenkor az *igaz Istent* jelenti, és ha rossz értelemben akarunk vele élni, elejébe tesszük a' *hamis* adjectivumot. A' *lélek* annyi, mint *spiritus*, *ánima*; de ha rossz értelmet akarunk neki adni, adjectivummal határozzuk meg, mint *rossz lelkü*, *hamis lelkü*, *kicsiny lelkü*; sőt még az ördögöt is *gonofz* léleknek mond-

gyuk. Valamint a' *virtus* a' *vis* névből, úgy az *erkölcs* is valaha az *erő* névből kerekedett, és így. mivel ezen értelemben mindenkor olly adjectivumok utánu tetetik, mellyek *immoralitást* tesznek, mint *rossz*, *gonofz* 's a' t. bizonyos, hogy magában, minden adjectivum nélkül, annyi, mint *virtus moralis*, *Tugend*, valaminthogy az *Isten* és *lélek* magokban, minden adjectivum nélkül *igaz Istent*. és *jó lelket* jelentenek. De lássuk határozottabb értelmét. Az *erkölcs* annyi, mint változatlan, 's végellenül folyó előmenetek, és közelítése a' véges és eszes való' maximáinak az akarat' szentségéhez, melly a' valóügyező maximáknak a' tárgyügyező erkölcsi törvényekkel való tellyes, álltályában való, és szükséges megegyezéséből áll; annyi mint erkölcs: érzés, melly az ellenkező hajlandóságokkal küszködik; felbeszakadatlan iparkodás a' szoros, semmit el nem néző, és még is nem képzeményes, hanem valóságos, igaz érzőtörvénynek pontos és tökéletes tellyesítésében; törvényes érzemény a' törvénynek tekintetéből. Öszvekötoleg ama' tudás van hozzá kapcsolva, hogy általa a' boldagságra méltók vagyunk. Az erkölcs, valamint a' boldogság, nem tapasztaláshéli érzifogás, hanem olly ézfikép, mellynek valósága (*realitása*) arra van építve, hogy minden itélet eslekedetinknek érdeme, vagy érdemetlensége iránt, és minden közelítés az erkölcsi tökéleteséghez csak általa lehetséges. Lásd *Moralitas*. Az erkölcs kétféle. 1) *Virtus phaenomenon*. Ez annyi, mint a' *készséggé* váltott erő; feltétel a' kotelesség-

nek tellyessítésében, állandó maximája, talpregulája a törvénytellyesítő cselekedeteknek, akármely ösztöntoll munkálkodgjon. Éu ezt Magyarúl *kézf-erkölcsnek* mondanám, valamint a' pénzt is, ha szabad illy hasonlítást tenni, némellyekor *kézf-pénznek* mondgyuk. 2) *Virtus noumenon*, az érthető (*intelligibilis*) character szerint való erkölcsi gondolkodásmódgya az embernek, ki akarattýára nézve magát a' törvényt választotta legfőbb maximának, ösztöntolluak. Ezt én *ész-erkölcsnek* nevezném. Pázmánúal *jóság*. Hogy annál inkább édesedgyunk a' lelki *jóságoknak* kívánására. Pázm. Pred. — *Virtus*, vel *potus bonum*: Kívánám, hogy ez (a' szüzesség) olly gyakor *jóság* volna, a' melly ritka. Telegdi. Lásd *Mos*. — *Virtus cardinalis*: minden egyéb jóságos cselekedetek között, fellyebbalók azok, mellyek virtutes cardinales *sarkjóságoknak* neveztetnek. — *Virtus officialis*: *tisztes jóság*. Illyés. — *Virtus theologica*: Az Istenútul az emberbe öntetett (öntött) *isteni jóságok* közt legelső a' hit. Illyés. — *Virtutes coeli*, az *egék' ereje*: Az *egék' erejét* megmozdítgya az Isten. Pázm. Pred.

Vis, erő: *kráft*. A' magavalónak (*substantiának*) oksága és az álitmányokhoz (*accidentia*) való viszónnya, a' meunyre ez amazok' valóságának talp okát magában foglalgya, *erőnek* neveztetik. Ezt mindenkor munkálkodásibul lehet megösmernünk. Lásd *Influxus*. — *Vis fundamentalis*, *talperő*, *sarkerő*: *Grundkráft*. — *Vis inertiae*, lásd *Inertiae vis*. —

Vis motrix. Lásd *Motrix vis*. — *Vis originalis*, *eredeti erő*: *Grundkráft*. — *Vis repulsiva et attractiva*, *távzotató es vonzó erő*: *Sűrűkfístoffungékráft*, und *Anziehungékráft*. A' *vis repulsiva* az, a' mellyel a' *Ezer oka* lehet annak, hogy más szert magátul eltávzotasson. Pázmánúal *ero*, *foganat*; a' *Szentségek ereje*. Pázm. Hod. Lásd *Efficacia*. *Fejér helyességnek* mondgya. Lásd *Obiectiva*. — *Vis pro viribus*: *tehetséged szerint*. Pázm. Pred. — *Vis efficiens*: *végbeménő erő*. Gánótzsi. *Okozó helyesebb*. — *Vis divina*: *Isten erejéből*, nem a' *Prédikátor' szóllásábúl*, vagyon foganattgya a' jó tanításnak. Pázm. Pred. *Isteni erő* szokottabb. — *Supra vires*: *Nem kötelez (az) Isten, hogy erőnek selett ügyekezzyünk*. Pázm. Pred. *Erő selett, erőhaladóképen*: *die Kräfte übersteigend*.

Visibilis, látható: *sichtbar*. *Látható Ecclesia*. Pázm. Hod. *Monofzlainál láthatandó, láthatós*; az első anyyi, mint *videbundus*; a' másodikban pedig az utolsó s betű az értelmet megcsönkítgya.

Visio, látás: *das Sehen*. Egyéb értelmét lásd *Wagnerban*. Csak akkor kell hinni, (az) efféle *látásoknak*, mikor (az) Isten megösmerteti, hogy ő (az), a' ki szóll. Pázm. Hod. — *Visio beatifica*: *boldogító látás*. Medgyesi. — *Visio Dei*: *Az Isten' színe' látása*. Pázm. Hod.

Visionarius. Ezekbül válnak, közönségesen a' *tümeménylátók*, a' *vak büzgölködök*, vagy *rajzók*. *Fejér*.

Visus, látóerő, szemvilág, szemlélés: *Schkráft*, *Sehenékráft*. — *Visus punctum*: *szempont*. *Szilágyi*. *Fejérnél látó hely*.

Vita. élet: Leben. 1) Általában anyyi, mint valamely magavalónak (*substantiának*) ama' tehetsége, mellyel magát belső talperőből (*principiumból*) a' cselekedésre meghatározhattya. 2) Különösebben anyyi, mint a' véges magavalónak tehetsége, mellyel magát változásra határozhattya. 3) A' *szeres* (*materialis*) magavalónak tehetsége arra, hogy magát a' mozgásra és nyugalomra, úgymint állapottjának változásaira meghatározhassa. Mivel a' *gondolás* és a' *vágyás* a' változásnak egyetlen egy belső kútforrásai, mellyeket ösmerünk, ezek pedig sem a' külső érzékenységek tárgyai közé, sem a' szerből álló magavalóknak álltmányai (*predicatumai*) közé nem tartoznak, következik, hogy az ilyen magavalókban tulajdon értelemben vett *élet* nem található. 4) Az *élet* végtére valamely valónak arra való tehetsége, hogy a' vágyó erőnek törvényei szerint cselekedhessen, az az, hogy képzet által ugyanezen képzetek' tárgyainak létséget, valóságot adhasson. — *Vita durante*: *Mind éltig* bünösön (bünösen) maradt. Pázm. *Innét jö*, úgymond Horváth Püspök Úr, a' *mindéttig*. — *Vita vivificans*, *vitam* dans: *éltető élet* volt Krisztusban, és ezzel az étellel meggyőzte a' halált. — Pázmán. — *Vitam ponere*: Azért magasztalta így fel ötöt, (az) Isten mert *életét letette* a' bünös, lelkek' *segítéséért*. Pázm. Pred. E' latinismus helyet jobb az *életét adta, feláldozta, hagyta*. A' *segítéséért* helyett pedig magyarabb a' *segítése végett*. — *Vitam pro animabus ponere paratus est*: *A' lelkekért életét is*

kézséggel leteszi. Pázm. Pred. E' latinismus helyett magyarabb a' *kézséggel oda adgya, feláldozza*. — *Vitam sancte agere, életét istenesen viselni*. Pázm. Pred. — *Vitam ducere*: valakik istenes *életet* akartak *viselni*. Pázm. Pred.

Vitare, kerülni, elkerülni, távoztatni: meiden, vermeiden. Hogy némelly nagy vétkeket szorgalmatosan *távoztassanak*. Pázm. Pred. — *Vitare*, arcere: *távoztatni a' bünt*. Pázm. Hod.

Vitiositas, hiányosság, romlottság, romlás, gyarlóság: *Schlechtigkeit, Verderbnis, Gebrechlichkeit*. — *Vitiositas*, *pravitas*: Ez a' *rosszaság*, romlottsága, elfordultsága, gonoltsága az emberi szívnek. Márton István.

Vitiosus, gonolzó, feslett, gyarló, rossz, romlott, törvénytelenül válsztott, hiányos, hibás: *lasterhaft, gebrechlich, unrechtmäßig erwählt, fehlerhaft*. Lásd *Defectuosus*.

Vitium, gonoltság: *Laster*. Pázmánnál *vetek* Hod. de ez anyyi, mint *Culpa*; item *fojgyakozás*. Ugyanez. A' mit erkölcünk' igénytetésére, akaratunk' gerjelztésére, a' jóságok', és *vetek'* ismerésére alkalmasnak ítéltém. Pázm. Pred.

Vitis, szőlőtő, szőlővessző: *Weinstock, Weinrebe*. Mellyet (a') *szőlőtökének* gyümölcsének mond. Lethenyi.

Vituperatio, gunyolás, fedés, szidalmazás: *Tadelung, Scheltung, Verweis, das üble Nachreden*. Az ellenkező felek' *gyaláztételeknek* meggyezéséért. Lethenyi. Ez tellyességgel roszúl formált, és érthetetlen név.

Vivacitas, vidámság, eleven-

ség: Lebhaftigkeit, Zäckerheit. Pázm. Pred.

Vivere, élni: leben. Monolizainál *lélekszem*; mellyrul lásd *Existere*.

Vivificans, elevenítő. Pázm. Hod. Lebendig machend.

Vivificare, megeleveníteni: Lebendigmachen. Az alázatos lelkékben lakik (az) Isten, hogy azt (azokat) mennyei életre elevenítse. Pázm. Pred.

Vivificatio, megelevenítés. *Iethenyei*, das Lebendigmachen.

Vivificus, elevenítő: lebendig machend. *Lelkikepen megelevenítő* cselekedet által.

Vix non, kicsinyben: bald. Szép idiotismus Pázmánban, hol, per elipsim *miük* értetődik. Lásd példáját *Extenuare* alatt.

Ulcisci, megbosszulni, bosszút állani, megbüntetni: rächen, strafen. Pázmánál *torolni*, *torlani*. Lásd *Accumulare*.

Ulcus, gennyedék, fekély, seb, tőr, tarjag, kelés: Geschwür, Wunde. Tele volt, út kifolyó *fekellyekkel*. Pázm. Pred.

Ulna, öl, rőf: Klafter, Elle. A' visszalkodásokat teli *öllet* kapja. Pázm. Hod. Ha az öl teli van, nem tudom, mit kaphat még az ember belé?

Ultio, bosszú, bosszúállás: Rache. Pázm. Pred.

Umbilicus, köldök. Pázm. Predik. Nevezetik *ködöknek* is: Nabel. Item közepe valaminek: das Mittelste einer Sache. A' pácza, vagy hömpöly, mellyre a' Régiék könyveiket felgömbölyitették, felickerték; der Stab, worauf die Alten ihre Bücher rollten.

Umbra, árnyék: Schatten. — *Umbra mortis*: *halál árnyéka*. Pázm. Pred.

Umbraculum, kunnyó, árnyékos hely, lugas, ernyő, ernyes hely, gallyléc: ein schattlicher Ort. — Item árnyéktartó nagy kalap: Sonnenschirm.

Unanimus, eggyes, eggyetértő, eggy értelmű, eggyakarató: einmüthig, einträchtig, gleichsinnig. A' szent Atyák *eggyező értelemnek* mondgyák. Gánótzsi.

Unctio, kenés, kenet; Salbung. A' szent Lélek' *kenetelül* megtanítatván. Pázm. — *Unctio sacra*: *szent Kenet*. Pázm. Hod. — *Unctio extrema*: *utolsó kenet*, Idem. — *Unctio olei*: *olajozás*, Ugyanaz. De az *olajozás* kenetet nem tesz, hanem csak *vegyítést*: jobb talán az *olajkenet*.

Unctus, kentt: der Gesalbte. *Megkenetett* szóval adgya Pázmán; de a' *kentt* elegendő. Krisztus, azaz, *megkenetett* profétálásra, lelkikirályságra, papi fejedelemségre. Pázm. Hod. Mikor azaz annyit tesz mint, *id est*, helyes, de mikor mind a' kettő pronomen demonstrativum, akkor a' Consonans előtt az a' mondatik; és ezen értelemben megkell a' belzédet így fordítani: *Krisztus az, a' ki a' profétálásra 's a' t. felkenetett*, nem pedig *megkenetett*.

Ungere, kenni: salben, schmieren. Pázmánál *felkenni*. Pred.

Unice solum, csak egyedül, nur einig und allein. Pázmánál *magán*; Ezt a' hatalmat, úgy mond sokan nem engedik *magán* (*magának* helyett tette talán Pázmán) a' Pápnak, hanem a' köz gyülekezettel együtt. Pázm. Hod. A' régi Magyarok lizerették a' ragasztékot, melly több egymásutánn álló nevekhez tartozott, csak egyszer tenni, mint p. o. *mind jó, mind*

rossz, e' helyett: mind jóval, mint rosszal. Így szólhattott Pázmán is magán a' Pápnak e' helyett magának a' Pápnak.

Uniformitas, in aesthetica egyformaság: Gleichförmigkeit.

Unio, ögyvesülés, pro egyvesülés: Vereinigung. *Fejer*. Másutt ugyan *Fejer öszvemenetnek* nevezi, melly annyi, mint *Coitio*. A' házasság Krisztusnak az Anyafzeutegyházzal való egyvesülést jelenti. Gánolzi. Pázmánnál *eggyesség*, Hod.

Uniri, megegyesülni: vereinigen. Pázmánnál *egybehozatni*. *Pred.* Ez semmivel sem több, mint *conferri*. Másutt ugyan Pázmán az *egyesedni* igével él: *Krisztus testével egyesedni*. Hod.

Unitas, egység: Einheit. A' feltagoló (*analytica*) annyi, mint az élatudományos öszveszerkeztetésnek egysége. Az öszveköto (*synthetica*) annyi, mint valamely tárgynak észfogásában a' szemlélésnek egysége. Az öszveköto kétféle, úgymint az *eredeti*, avvagy a' tudásnak (*apperceptionnak*) öszveköto egysége, ama tapasztaláselőző szükségnek tudása, hogy képzeimet mind egybe kössem, ha azt akarom, hogy enyimeknek, és ugyanazon tudáshoz tartozó képzeteknek tartassanak. *Tapasztalishaladonak* nevezetik. mivel a' tapasztaláselőző ösmereket lehetőségeknek teszi; *tárgyügyelőnek*, mivel a' tárgynak észfogása csak általa lehetséges; *eredetinek*, mivel a' többek mind tölle származnak. Az öszveköto egység *származtatott* akkor, mikor az adott realis szemléléseket öszveköti, és hasonlóképen kétféle, úgymint

az *értelemegység*, és az *észegység*; amaz annyi, mint a' tapasztalásnak egysége, melly *valóügyelőnek*, *érzemenyesnek*, és *esetinek* is nevezetik; emez pedig *tudományépületes*. *észkepes (idealis)* egység. *Észtudományos (logica)* egysége az olyan képzetnek van, melly magában semmi különbséget nem foglal; *letes*, avvagy *valóságos* egysége pedig az olyan dolognak, mellyben öszvetetés nem található. Az *alkuttan*, *tellyes* egységben semmi különbséleséget sem lehet megkülömböztetni. Az *öszvegyüjtö*, vagy *gyüjtö* egység (*collectiva unitas*) a' különbséleséget egy egészbe szerkezteti öszve, miut péld. ok. több képzetet egy gondolatba. — *Unitas analytica*. Lásd *Analytica unitas*. — *Unitas finis*, czélegység, *Szvecsinheit*. *Csere*. Pázmánnál *eggyesség*; de ez csak annyi, mint *concordia*. Vagyon *Ecclesia*, úgy mond *Lethenyei*, melly előző mondatik *eggynek*, kinek *egysége* áll az *Evangelium'* tudományva felöl való értelemben. Pázmán *eggyvólnak* is nevezi; mikor így szól: Az Isteni termézetnek *eggyvólnárul*. Hod.

Universalis, közönséges, közös, mindenre kiterjedő, általábanvaló, allgemein. A' *Chalcedoni* gyülekezet a' Pápat nevéste *közönséges* Püspöknek. Pázm. Hod. — *Universalis* valor, betű szerint; *közönséges helybenhagyottság*; de a' *helybenhagyás*, és a' *helyesség* természetesebb kifejezések: *Allgemeingültigkeit*. A' *közönséges helyességgel* az olyan itélet dűcsekedhet, mellyet valamennyi észes valók helyben hagynak, vagy helyben hagyni kénytelenek.

nek, mihelyt megfontolják. Ez *tellyes* helyességnek is nevezetik. Akkor ellenben, ha efféle helybenhagyással az eszes valóknak csak bizonyos felekezete, valóügylet tulajdonságára nézve kénytelen, a' *közönséges helyesség viszonyosnak, hasonlítónak* mondatik (*relativus, comparativus valor universalis*). A' közönséges helyesség mindenkor tapafztaláselőző okokra, az az, képitő tehetségünknek (szükséges törvényeire van építve, és vagy tárgyügylet vagy talpalóügylet. A' *tárgyügylet (objectivus), észtudományos helyesség* az olyan ítéletben taláztatik, melly az elmeügylet, vagy gyakorlásügylet élfznek törvényei szerint, mindenre illik, a' mi valamely adott élfzofogás alatt foglaltatik. A' *valóbeli (subjectivus), érzésügylet (aestheticus)* helyesség az ítelő erőnek alkuit, és mindenik valóban (*subiectumban*) a' gyönyörnek és az undornak érzését tekinti, *általlyábanvaló helyességnek* nevezetik (*generalis valor, Gemeingültigkeit*). Lásd *Universalitas*. — *Concilium universale: közönséges gyülekezet*. Ugyanaz. Péter feje, és *közönséges pásztor* lett a' híveknek. Pázm. Hod. — *Universalem, vel communem facere: megközönségíteni*, és másutt *közönségesíteni* valaminek képét. Fejér. — *Universale iudicium: közönséges ítélet*. Fejér. — *Universale in Aesthetica korlátozatlan: nincsefőránt*. — *Particulare: korlátozott: eingefchränkt*. Márton István.

Universalitas, közönségesség: Allgemeinheit. Formaügylet tulajdonsága némely ítéleteknek,

és kétféle. 1) A' *valóságos, szoros, tellyes, és határatlan közönségesség* az, melly alól minden kivétel lehetetlen. Illy közönségességgel bíruak az élfznek törvényei. Ez tapafztaláselőzőleg csak magából az élfzből támad. 2) A' *másik közönségesség viszonyos, érzeményes, alkus, önnkint elfogadott (anonymus, adoptatus)*, hol a' kivételnek csak tudunkra nincs helye, mint ezen állításban: *a' testek mind nehezek, a' mennyire tudni illik az eddig tett élfzrevételekből tudgyuk*. Ez az élfzrevételes ítéleteknek *példagyűjtése (inductio-ja)* által támad. A' *közönségesség azonkívül vagy gyűjtő (collectivus)*, mikor mindenre kiterjed, vagy *szétválasztó (disiunctivus)*, melly mindnyájak közül csak az egyikre vagy a' másikra terjed ki. A' *nehezkedés* péld. ok. (*gravitatio*) a' szernek *gyűjtőleg közönséges tulajdonsága*; az *öszvesfűgges* pedig (*cohaesio, Zusammenhang*) csak *szétválasztólag közönséges*. A' *közönségesség* különbözik az *általlyábanvalóságtól*, avvagy *általlyábanvaló helyességtől (generalitas, Gemeingültigkeit)*, melly kivételeket szenved, és csak általlyában a' legszámosabb esetekre szolgál. Lásd *universalis valor*. — *Universaliter ratum, valens, validum, közönségesen helybenhagyott, helyes: allgemeingültig*. Lásd *Universalis valor et Universalitas*. A' *másik czimere az erkölcsi törvénynek a' közönségesség*. Márton István.

Universitas, közönség, az egész község: die ganze Gemeinde, der allgemeine Haufe. Tudós kö-

zönség színe elé lépett. *Fejér.* Lásd *Totalitas*.

Universum, Mundus, mindenség, a' világok mindensége, a' világ: das Weltall, die Welt; A' világtudomány (Cosmologianak) tárgya. 1) Általában, tapasztaláshaladó értelemben anyai, mint minden lévő dolgoknak teljes sommája. Magok a' dolgok a' világnak talpizere; teljes egybekötések pedig egy egészbe, a' világnak formája. 2) Különösen véve a' világ kétféle. a) Az *észvilág*, vagy *értelemvilág* (*mundus intelligibilis, Verstandeswelt*). Sommája ez a' dolgoknak, ammint magokban vannak, avagy a' *valamiségeknek* (res in se: Ding an sich), ammint tudni illik azokat a' tiszta ész által szemlélés nélkül gondoljuk. b) Az *érzésvilág*, az *érezhető világ* (*mundus sensibilis: Sinnenwelt*). Mindensége ez a' jelenéseknek, sommája valamennyi tapasztalható tárgyknak. A' világról csak ezen utóbbi észfogásnak van mireánk nézve valóság, realitása. Más Filozófusok szerint a' tárgyknak ugyanazon sommája, a' jelenéseknek ugyanazon mindensége annyiból nevezetik *érezhető világnak*, a' meynyiből szemléltetik; *észvilágnak* pedig, a' menyiből gondoltatik.

Vocalis litera, hangzó betű: Selbstlauter.

Vocatio, hívás: das Rufen. Hogy felelhessen meg a' *hivatallyának*. *Fejér.* A' *hivatal*, *officium*, itt *Fejér* *ocationem ad statum aliquem* ért, melly talán jó lesz, ha *meghívásnak* mondjuk: *valamelly állapotba való meghívás*. Az okossággal élő ember' igazulása (az)

Isten' *hivatallyánn* és serkegetésénn kezdetik. Pázm. Hod. A' *vocatio*, *meghívás*. A' Synxis e' mondásban nagyon izokatlan; a' következő értelmesebb: az *igazulás az Isteni hívással és serkentetéssel kezdődik*. Ember Pálnál is *hivatal*; *efficax*: *hathatós*; *interna*: belső. A' ki a' két *hivatal* (*mediata* és *immediata*) kívül tanít, az nevezetik orúnak (*or*nak). *Monofzlai*. A' *fur*, *most or*; a' *kivül* előtt helyezettő ragaszték kívántatik: *hivatalon kívül*. Követték a' páfzorok az Istennek *hivatallyát*. Telegdi. (Hic notandum, quod in Telegdio sit expresse *hivatallyát*, descriptor vero habet *hivatalját*). *Vocatio* moralis, *erkölcsi hívás*, *hivatal*: *moralische Berufung*. Az embernek erkölcsi meghívása arra, hogy az Istennek erkölcsi országában polgár legyen, nem egyéb amaz Isteni munkálkodásnál, melly minden embert, mint szabad és észes valót, az Istennek törvényei alá alkutlanul vet. Gyakorlólag ezen észfogás világos, mert a' *hívásnak*, csupán csak erkölcsi és a' szabadságnak törvényei szerint lehetséges erőltetésnek kell lenni. Elmékedőleg (*theoretice*) magunkot az Istennek törvényei alá vetett valóknak csak a' teremtetés által gondolhattuk.

Vocativus casus, hívó eset: Rufendung.

Vocatus, hitt: gerufen. Rend kívül *hivatott* páfzorok. Pázm. Hod. A' *hivatott* anyai, mint *vocari curatus*; a' *rend kívül* helyett helyesebb és törvényesebb a' *rendenn kívül*; mert csak az egy *kétség kívül* van szokásban.

Volumen, közfoglatat: Rats-
meinhalt. Nagysága a' köznek
mellyet a' testnek szélel körül-
vefznek. Lásd *Magnitudo* és
Spatium.

*Voluntare, önkint, kőzka-
kartva, kényyszerítellenül*: frey-
willig, unangewungen. *Akarva*
szenvedi. Pázm. Pred. Szabad
akarva. Ugyanaz: de a' másod-
dik mondásban a' *szabad* csak
mint adverbium állhat: *szaba-
doun akarva*. Tudatlanságból
akadnak a' tévelygésbe: *akar-
va* maradnak a' bolondságbau.
Pázm. Hod.

*Voluntarius, önkintvaló,
akarat szerint való, kőzkartva
tett, kényyszerítellen*: mit Will-
len, gutwillig, freywillig unge-
zwungen. *Akarat szerint való*
p. o. cselekedet, bűn. Veres-
marthy. Ezen esetben az *akartt*
is nagyon helyes volna. — Vo-
luntarium: *Akarat szerint va-
ló*. Illyés.

Voluntas, akarat: Wille. 1)
Általában annyi, mint *kény*
(*arbitrium, Willführ*): oksága
(*causalitássa*) az élő valónak;
olly tehetség, melly képzetinek
tárgyakot természet, vagy
azoknak megéfközlésére magát
legalább meghatározhattya; vá-
gyó tehetség általában. 2)
Különösen, az észnek oksága
foglatatosságira nézve; gyakor-
lásügyelő ész, és szabadság;
olly tehetség, melly talpállítá-
sok szerint, azaz, a' törvények-
nek képzei szerint képes fogla-
latoskodni, 's valamit bizonyos
éfkép szerint megéfközleni.
Ez kétféle; úgymint a) a' *tiszta,
tellyesen szabad akarat*; *öntör-
vényyszerzés (autonomia)*;
olly tehetség, melly a' tiszta és
az érzemenyességtől független
talpállítások szerint, tiszta, ta-

pasztaláselőző erkölcsi törvé-
nyek szerint képes valamit cse-
lékedni; a' tiszta törvények kép-
zetének creje, munkálkodása;
olly akarat, melly nem az ér-
zemenyességnek tárgyai által
határozatlik meg; hanem inkább
mind ezt, mind magát a' ter-
mészetet meghódította; 's melly
a' tellyes jót ügyeli. b) A'
másik az *érzemenyos (empiri-
ca)*, *érzekeny, szenvedékeny*
(*pathologica*), *érzesügyelő*
(*aesthetica*), *érdekeltt akarat*.
Olly tehetség tudni illik, melly
az észnek érzemenyos, és a'
gyakorlásügyelő érzemenyos-
ségtől lüggő talpállítások szer-
int, úgymint *boldogságyügyelő*,
(*pragmaticus*) törvények szer-
int képes foglatatoskodni; olly
akarat, melly az érzékeny ter-
mészett alá van vetve, hol az ötet
meghatározó képzetek érezhető
tárgyak által éfközöltetnek
meg; melly a' viszonyos (*rela-
tivus*) jőra, a' boldogságra és
arra ügyel, a' mi a' boldogság-
gal ollyvelugg. Egyéb értelmeit
lásd *Wagnerban*. — *Voluntas*
libera: szabad akarat. Gánózi.

Voluptas, gyönyör, kéjézés;
Bergnügen. Az gyönyörködtet
minket, a' mi az érzésben tet-
szik, úgymint a' kellemetes. A'
gyönyör tehát méltán az *ele-
lem*, (*fruitio*) tetzésének is
neveztetik, 's az egész emberi
élet, és így az egész elmoz-
ditásának érzéséből is áll. Min-
den gyönyör, vagy kéjézés bi-
zonyos tekintetben állati, vagy
tesli. Lásd *Delectatio Inclina-
tio* és *Wagnert*. Fejérel
testi gyönyörködés.

*Vorax, faló, faldokló, nagy-
ehető: gefressig, heifhungrig, Viel-
fraßig. Pázmánnal dobzodó. Pred.*
Vos ipsimet, onnon maga-

tok : ihr selbst. Molnár Albertnál *tinnen magatok*; de az önnön magatok, még a' Deák szerint is helyesebb, mert az *önnön* az ő harmadik személyből származván, az *ipsi* pronomennek felel meg.

Votifragus, fogadásfegő : Geküßbrüder. Pázm. Hod.

Votum, fogadás, kívánság, vagy, vágyakodás, helybenhagyás, válakésző: Gelüß, Wunsch, Verlangen, Begierde, Wunsch, Stimme. Illyésnél *fogadástel*; melly szóban a' *tétel* szüksegtelen. Pázmánnál *fogadás*: *Fogadással* kötelezett személyek. A' *fogadást* betölteni (teljesíteni). *Fogadást* tenni. — Sokemne: *hites*: — simplex: *eltökeltt*; melly helyett az *egygyugvü* a' helyes szó: mert amaz annyi, mint decretum. — Religiosum: *szerzetes*. Pázm. Hod.

Vox szózat, hang, szó, beszéd: Stimme, Klang, Wort, Rede. A' *szó* retinendum est etiam in electione: niues szava a' káptalanban. — *Vox viva*: A' traditiókat vastagon tartásák, mellyeket, vagy levél, vagy *eleven szó* által vettek. Pázm. Másutt Pázmánnál *elő nyelv*, item *hangoskodó szózat*, mikor így szól: Hogy valamit tanított Krisztus nyelvvel és *hangoskodó szózatlyával*. Pred. Ez annyi, mint *vox sonans*. — Alta voce: *fenn szóval*. Pázm. Pred. *Fenn szóval* törvényesebbnek látszik. — *Vox clamantis* in deserto: *En kiáltó szó* vagyok a' pusztában. Molnár Albert.

Urbanitas, finomság a' beszédben és ítéletekben, melly a' városi jól nevelt embereknek találhatik, nyájosság: die Feinheit im Reden und Urtheilen, die man bei wohlgezogenen Stadtleuten an-

trifft, Geschicklichkeit seine Sätze vorzubringen. Mártou Istvánnal *Udvariság*.

Urgere, nyomni, kényszeríteni, kényszeríteni, ösztönözni, sürgetni: zwingen, drücken, antreiben, anhalten. Pázmánnál *izgatni*, Pred. item *vitatni*; melly annyi, mint *Asserere*, *affirmare*.

Usura, uzfora: *Bucher*. Egyéb értelemét lásd *Wagnerban*.

Usurarius, uzorás: ein *Bucherer*. Pázm. Hod.

Usurpatio, hasznolás, hasznovétel, törvénytelen elfoglalás: Gebrauch, Benützung, unbefugte Annahmung. Illyésnél *eltulajdonítás*: *adtributio*.

Usurpator, hasznoló: *Benützer*. Szilágyinál *törvénytlen uralkodó*.

Usus, hasznolás, hasznovétel, haszn, gyakorlat, társalkodás, szokás: Gebrauch, Übung, Nutzen, Umgang, Gewohnheit, Nutzen. Lásd *Politicus*, *filencticus*, *Didascalicus*. Monológainál *használat*: Ennek minémü *használattya* legyen. A' *használ* neutrum, és annyi, mint *fructificat*; a' *hasznol*, *utilitur*, és a' Magyarban *acti-vum*. Ebből támad a' *hasznolás*, vagy *hasznolat*, *usus*. — *Usus facere*, uti: Azokat (a' régi Történeteket) különösen *hasznollya*. Verseghy. *Usus* *repraesentationis* aut *cognitionis*, *valamelly eszképzetnek*, vagy *el-fogásnak hasznovétele*, *használása*, *hasznorra való fordítása*: Gebrauch, Anwendung eines Begriffes. Ez *ermézményes* az *érzékenységnek tárgyairúl*; *tapasztaláshaladó*, *érmézműlő* az *általlýában vett tárgyakról*. Az *értelemfogásnak*, vagy *rovidebben*, az *érmézmények* *formaugyelő hasznovétele* oda *cze-*

loz, hogy a' szemlélés által adott tárgyakot gondolhassuk, 's az észnek formájákoz juttassuk; *talp-fzeres (materialis)* hazonvétele pedig oda, hogy általa olly tárgyak gondoltassanak, melyek előre nem adattak, és hogy következőleg tárgyak általa alkottassanak és találtassanak is. *Elmélkedő, (speculativus, theoreticus)* hazonvétele azonn van, hogy valamely határozott tárgy' tulajdonságának ősméretét megéfközöllye; a' *gyakorlásügyelő* pedig, hogy az akaratnak valamely tárgyát meghatározza.

Uti, hazsonolni, hasznát venni, vele élni: *brauchen, sich bedienen, nützen, genießen*. A' Királyoknak nincs méltóságok ellen, hogy a' jobbágyok' szolgálatyát *veszik*, (*servitio uti*) és a' szükségéseket ezek által véghez vizik. Pázm. Pred.

Utile, hoznos: *nützlich*. Pázmán Hod.

Utilitas, haznosság, hazon: *Nutzbarkeit*. Külső célügyelése, avvagy arra való alkalmassága valaminek, hogy vele mint eszközzel más okoknak célügyelő hazonvételére élhessünk.

Utraquistae. Lásd *Praetendentes*.

Vulgus, köznép, község,

közember; *Pöbel*. Nem maga javallásábúl (helybenhagyásábúl), hanem a' *község*' vélekedésébúl írta. Pázm. — *Vulgus imperitum*: Ezt Pázmán egyfzer *tudatlan parasztságnak*, másfzor *tudatlan községnek* nevezi.

Vulnerare, sebesíteni, sérteni, károsítani: *verwunden, verletzen, beschädigen*. Pázm. Pred.

Uxor, feleség, házas társ. Pázm. Hod. *Cheweb, Gattin, Gemahlin*. — *Uxorem ducere*: Pázmán a' *nőszni* igével adgva; de most már ennek olly értelme van, hogy a' *házasodást* nem jelentheti, ammiat Faludinak Gyöngyösmedéki *agg lanttyábúl* tudgyuk. Az *sz* képző itt, mint az *ész* és *ész* a' *z* helyett áll; mellyrül lásd az *Analyt. I. Rész.* a' 291. old. A' *nőszni* azonkívül illetlen értelmű *ige* is. helyette és a' *megházasulni* helyett, *megházasodni, feleséget venni, szokottabb*.

Uxoratus, házas: *verheurathet*. Pázmánnál *nős*: A' Görögök *nős* püspököt nem szenvednek. Pázm. Hod. Item: A' *köz* (közönséges) papoknak sem volt szabad *nősöknek* lenni. Pázm. Hod. A' *feleséges* már most szokottabb, és ezen esetben a' *házas* legillendőbb.

Z

Zelotypia, nöföltés: Eiferucht. Fejéknélfeltés; de kicsodásfeltés, azt nem tette hozzá.

Zelus, búzgoság, vagy Izorgalmatos ajtatosság. Illyés: Eifer. Az első jobb szó.

Zelus fidei, vallásbéli búzgoság. Márton István. Glausbenzeifer.

Zerus. Ollyanok, mint a' számvetésben a' *czifrák*. Pázm. Pred. Ez a' *cifra* Deák, vagy *Siffer*. Német névből vetetett; de e'

nyelvekben annyit tesz, mint a' szárnak jele; minállunk pedig nullát.

Zizanium, konkoly: A' ki ma konkoly erkölestelen mocsokosságával, holnap tiszta búza lehet Isten' áldásából. Pázm. Pred.

Zodiacus, jeltartó: Thierkreis. *Verseghy*.

Zona pellicea: öltözete teveszőr és eggy' szijov volt. Pázm. Predik.

V é g e.

A'

Magyar Mesterfzavak

Deák és Német érteleikkel együtt. -

Jegyzés. Itt a' Magyar Betürend azokhoz van már alkalmaztatva, a' miket errül *Feleletemben* a' 301. és köv. old. mondottam; tudni illik :

- 1) Az *a* utánn különösen tetetik az *d*.
- 2) Az *e* utánn a' középső *é*, azután pedig az *é* jön.
- 3) Az *o* utánn az *ö*, az *u* utánn pedig az *ü* áll.
- 4) A' *z* utánn következik elkülönözve a' *zf*.

Intés. A' hol a' Német a' Deák szót megtartya, ott a' significatio a' Németben, úgymint szükségtelen, fel sem íratik. — A' ki pedig a' Deák és Magyar Szóban a' többes értelmet tudni akarja, keresse fel a' Deák szó alatt.

A'

Magyar Mesterfzavak.

A. rövid.

Adni, dare, geben.

Adomány, datum, Gabe.

Agyaskodás, hypermetaphysica, Ustermetaphysik.

Agyzülemény, chimaera, Hirn-gepinnst.

Ajtatosság, devotio, Andacht. Ál, hamis, spuria, bigotteria, Undächteley.

Akarat, voluntas, Wille.

Alállítás, minor in syllogismo, Unterfaß.

Alázás, humiliatio, die Demüthigung.

Alázatosság, humilitas, animi
 submissio, modestia, Demuth.
Alkalmasság, dexteritas, ido-
 neitas Geschicklichkeit.
Alkalmatosságvitatás, occasio-
 nalismus.
Alkalmaztatott, applicatus, an-
 gewandt.
Alkalm, commoditas, commo-
 dum, Bequemlichkeit, (az élet-
 nek alkalmai.)
Alkotás, constructio.
Alkotmány, constitutio, Einrich-
 tung.
Alkotni, producere, hervorbrin-
 gen: 2) construere.
Alkutatás, constructio.
Alku, conditio, requisitum, ra-
 tio, Bedingniß, Bedingung. —
 Minden alku nélkül, absolute,
 unbedingt, ohne aller Bedin-
 gung.
Alkudvány, conditionatum, das
 Bedingte.
Alkus, conditionatus, bedingt. —
 Hypotheticus, hypothetisch.
Alkullanül, absolute, unbedingt.
Alrendbéli, subalternus, was un-
 ter einem Andern steht.
Alrendü, idem.
Angyal, angelus. 2) daemon. 3)
 némellykor Deus is, Dämon.
Angyaludomány, daemonologia.
Anna/szentegyház, ecclesia, die
 Kirche.
Arányzat, proportio, Verhältniß.

A. h o s s z ú.

Agazat, dogma, Lehrspruch.
Agazatos, dogmaticus, dogmatisch.
Agazatvitatás, ágazatos tanítás,
 Dogmatismus.
Állapot, status, Zustand. — Sze-
 rencés állapot, prosperitas,
 Wohl, Wohlstand, Wehlfahrt.
Allizani, statuere, behaupten.
Allítás, thesis, Satz. Δ' syllo-

gismusban a' fő állítás, major,
 Obersatz; az al állítás, minor,
 Untersatz; a' végállítás, conse-
 quentia, Schlußsatz.
Allításképen, állításkint, thetice,
 sarkweise.
Allítástudomány, thetica, Satz-
 wissenschaft.
Allíthatmány, praedicabile.
Allíthatóság, praedicamentum,
 Prädikament.
Allítvány, praedicatum, accidens
 Prädikat, Bestimmung.
Almélkodás, admiratio, Bewun-
 derung.
Atomkép. somnium, Traum.
Altallyábanvaló, generalis, ge-
 mein.
Altatás, illusio, Täuschung.
Ar, pretium, Preis, vásári, fo-
 ri, Marktpreis; önkényi, af-
 fectionis, Affektionspreis.
Athathatatlanság, impenetrabi-
 litas, soliditas, Undurchdring-
 lichkeit.
Athathatóság, penetrabilitas,
 Durchdringlichkeit.
Atható, penetrans, durchdringend.
Atháritható, transmissibilis, über-
 tráglich.

B.

Babona, habonaság, supersti-
 tio, Aberglaube.
Baromszabadság, libertas bru-
 talis, die viehische Freiheit.
Bálvány, idolum, ein Götz.
Bálványozás, idololatria, dae-
 monolatria, Götzendienst.
Beborítás, involutio, Einschäl-
 tung.
Becsúztatás, subreptio, Ein-
 schleichung.
Befogadni, recipere, aufnehmen.
Bel, internus, inner, innerlich.
Beltyeg, character.
Belső. internus, innere.

Belsőképen, interne, absolute, innerlich.
Bennmaradó, immanens, einheitsmisch.
Bennünk, in nobis, in uns.
Beszédes, disertus, facundus, be-
 redt.
Beszédesség, facundia, Beredsam-
 fejt.
Beszélleni, loqui, sermonem fa-
 cere, reden.
Betölteni a' közt, complere, re-
 plere spatium, den Raum aus-
 füllen.
Betűvetés, algebra, Buchstaben-
 rechnung.
Bigotteria, ál ajtatosság, devo-
 tio spuria, Andächtelen.
Bitanglott, usurpatus, usurpirt.
Bizonnyítás, argumentum, Beweis.
Bizonnyosság, cretitado, Gewis-
 heit.
Boldogság, beatitudo, Glückse-
 liqfejt.
Boldogságtudomány, scientia bea-
 titudinis, Glückseligkeitslehre.
Boldogságügyelő, pragmaticus,
 pragmatisch.
Bontás, solutio, Auflöfung.
Botlás, culpa, unvorsetliche Schuld.
Böcs, valor, aestimatio, Werth.
Bölcselkedés, metaphysica.
Bölcselkedéstudomány, idem.
Bölcselkedésügyelő, metaphysicus.
Bölcselkedni, philosophari.
Bölcselkedő, philosophicus, vagy
 metaphysicus, substantive: phi-
 losophus, Philosoph.
Bölcsesség, sapientia, Weisheit.
Bölcsességnyomozás, bölcsesség-
 szeretet, Philosophia, Weis-
 heitkunde.
Bölcsességnyomozó, bölcsesség-
 szerető Philosophus, Philosoph.
Bölcsességtudomány, Philosophia,
 Weisheitkunde.
Bőviteni, amplificare, erweitern.
Bujaság, luxuries, Ueppigfeit.

Bübájszer, hülszer, fetissum,
 amuletum, Indisch = Zauberding.
Bün, reatus, angeborne Schuld.
Bünetlenedés, justificatio (neutra-
 liter), Rechtfertigung.
Bünetlenítés, idem active.
Bülszer, idem quod hübájszer.
Büvölni, magiam exercere, zaub-
 bern.

CS.

Csalatkozás, error, illusio, Be-
 trug, Täuschung.
Csélcsapás, caricatura, exorbi-
 tantia, Uebertreibung.
Cselekedet, facinus, That.
Csinosság, cultura, Kultur. 2)
 Elegancia, Eleganz, Niedlichkeit.
Csinosodás, cultura, Kultur.
Csoportozat, aggregatum, Aggre-
 gat. 2) Rhapsodia, Rhapsodie.
Csupa, absolutus, ganz, gänzlich.
Csuda, miraculum, Wunder.
Csudálás, admiratio, Bewunde-
 rung.

CZ.

Czel, finis, Zweck. — Végső czél,
 végczél, finis ultimus, End-
 zweck. A' czélok' országa, re-
 gnum finium, das Reich der
 Zwecke. — Valósága az érzésü-
 gyelő czéloknak, realismus fini-
 um aestheticorum, Realismus
 der ästhetischen Zweckmäßigkeit. —
 A' tárgyügyelő czéloknak va-
 lósága, realismus finium obje-
 ctivorum, Realismus der ob-
 jectiven Zweckmäßigkeit.
Czéletlanság, casualitas, Zweck-
 losigkeit.
Czélegység, unitas finis, Zweck-
 einheit.
Czélellező, fini adversum, zweck-
 widrig.

Czélkenytelenségvitatás, fatalismus finium, Fatalismus der Zweckmäßigkeit.

Czélkövető, fini congruum, zweckmäßig.

Czélország, czélszövetség, finalis forma, finalis, vel effectivus nexus, Zweckmäßigkeit.

Czéludomány, teleologia, Wissenschaft der Zwecke.

Czélügyelés, idem quod czélszövetség.

Czélügyelő, fini congruus, teleologicus; zweckmäßig, teleologisch.

D.

Divat, valor, Gültigkeit.

Dolog, res, Sache. Ammint magában van, res in se, Ding an sich selbst.

Dörgölés, frictio, Reibung.

Dücsösség, gloria, honor, Ruhm, Ehre.

E. zártt.

Egész, totum, ein Ganzes.

Egészség, totalitas, universitas, Allheit.

Elégtétel, satisfactio, Genugthuung.

Elfajulás, degeneratio, Bösartigkeit.

Elfoglalni a' közt, occupare spatium, den Raum einnehmen.

Ellenkezstudomány, antithetica.

Ellenkezet, contradictio, Widerspruch. Az ellenkezetnek sarkallítása, principium contradictionis, der Grundsatz des Widerspruchs.

Ellenkezellen, problematicus.

Ellenszögezés, repugnantia, Widerstreit.

Ellentállás, obnitentia, Widerspruch.

Ellentállítás, oppositio, Entgegensehung.

Ellenvetés, objectio, Einwurf.

Elme, ingenium, Genie.

Elmealkotmány, theoria.

Elmealkotmányos, theoreticus.

Elmekétség, genius, Gemüthsanlage.

Elmélkedő, speculativus.

Elmélkedőleg, speculative.

Elmeügyelés, theoria.

Elmeügyelő, theoreticus.

Előadás, exhibitio, Darstellung.

Előállítás, exhibitio, Darstellung. Erzékenyítő előállítás, hypotyposis, Versinnlichung.

Előbbformálás, praeformatio.

Előbbség, prioritas, Priorität.

Előbbtenni, praesupponere, supponere, voraussetzen.

Előbbtétel, praesuppositio, suppositio, Voraussetzung.

Előformálás, praeformatio.

Előgyanítás, praesumptio, Vermuthung.

Előhatározásnak (az) vitatása, Praedeterminismus.

Előítélet, praepudicium, Vorurtheil.

Előmenetel, progressus.

Előmozdítani, promovere, fortbewegen.

Előoktatás, propaedeutica, Vorunterricht, Vorkenntniß.

Előremeghatározott, praestabilitas, vorherbestimmt.

Előremenő tanításmód, synthetica methodus.

Előretenni, praesupponere, supponere, voraussetzen.

Előretétel, praesuppositio, suppositio, Voraussetzung.

Előtenni, praesupponere, supponere, voraussetzen.

Előtétel, praesuppositio, suppositio, Voraussetzung.

Előzés, anticipatio, Vorausgebung.

Elsőség, primatus.
Eltakarítani, seponere, aufheben.
Elválasztani, abstrahere, abziehen.
Elvonni, idem.
Elvontt., abstractus, abgezogen.
Ember, homo, Mensch.
Embergvűlölés, misanthropia, Menschenfeindseligkeit.
Emberi értelem, humanus intellectus, Menschenverstand.
Emberi ész, humana mens, ratio, die menschliche Vernunft.
Emberítés, antropomorphismus.
Emberkerűlés, antropophobia, Menschenscheue.
Emberség, humanitas, Humanität.
Embertudomány, anthropologia, Menschenlehre.
Engedelem, licentia, Erlaubniß.
Engedelmeskedni, obedire, gehorchen.
Enyészés, interitus, daß Vergehen, daß Verschwinden.
Enyesség, tenacitas, Hebrigkeit.
Eredet, origo, Ursprung.
Eredeti, categoricus, originelis, ursprünglich.
Eredeti bűn, peccatum originale, originarium, Erbsünde.
Eredeti értelmény, categoria, ursprünglicher Verstandesbegriff.
Eredeti való, ens originarium, Urwesen.
Eredetiség, originalitas, Originalität.
Eretnek, haereticus, Ketzer.
Erkölc, virtus, Tugend.
Erkölcsei, ethicus, moralis, ethisch, moralisch.
Erkölcsei Istentudomány, Ethicotheologia.
Erkölcsei társaság, ethica societas, ethische Gesellschaft.
Erkölcösillető, moralis, moralisch.
Erkölcösítés, civilisatio (active).
Erkölcösödés, idem neutraliter.

Erkölcösség, moralitas, Sittlichkeit.
Erkölcstudomány, Ethica, Moralis, scientia morum, Sittenlehre.
Erkölcsiügylő, moralis, moralisch.
Erő, vis, Kraft. 2) Influxus, Einfluß, Einwirkung.
Erőhatás, influxus, Einfluß, Einwirkung.
Erőszak, potentia, Gewalt.
Eset, casus, Begebenheit.
Eseti, accidens, accidentale, casuale, zufällig.
Esetiség, casualitas, Zufälligkeit.
Esettudomány, Casuistica, Casuistik.
Esküvés, juramentum, Eid.
Eszes való, ens intelligens, vernünftiges Wesen.
Eszeskedő, rationalis, rational.
Eszköz, medium, Mittel.
Eszközösen, mediate, mittelbar.
Eszközellenül, vagy eszköztele nélkül, immediate, unmittelbar.
Esztelenség, deliratio, Wahnsinn.

E. középső.

Egybefoglalólag, egybefoglalva, in concreto.
Egybefoglaltt, concretum.
Egybekötés (észügyelő), logica vel analytica unitas, logische Verknüpfung.
Egyvelék, rhapsodia, Rhapsodie.
Egyenesen, directe, grade.
Egyenesség, sinceritas, Ravität.
Egyformaság, analogia, Gleichförmigkeit.
Eggy, monas, Monas.
Eggyáltallásban, absolute, schickterdingß, daraus.
Egyarányú nemzés, acquivoca generatio.
Egyenlő, identicus, eincrey. — Tellvesen egyenlő, adaequatus, vollkommen gleich. — Egyenlő észképzetek, identicae

repraesentationes, identische Vorstellungen.

Eggyenlőség, identitas, Einerleyheit.

Eggyezés, coalitio, Vereinigung.
2) consensus, Uebereinstimmung.

3) harmonia, Harmonie. — Az eggyezésnek szélesítője. latitu dinarius coalitionis, syncretista.

Eggyezettő, syncretista.

Egyféle, conformis, gleichartig.

Eggyértékűség, aequilibrium, Gleichgewicht.

Eggyenmű, homogeneous, des nämlichen Geschlechts.

Eggyugyű, simplex, einfach.

Eggyüttlét, coexistensia, simultaneitas, daß Zusammenseyn, daß Zugleichseyn.

Egymás mellett lenni, iuxta se esse, nebeneinander seyn.

Egymás után, succesive, nacheinander.

Egység, unitas, Einheit.

É. nyílt.

Ékesesszóllás, eloquentia, Beredsamkeit.

Ékesítés, ornamentum, Zierrath, Schmuck.

Ékesség, idem.

Élemény, fruitio, Genuß.

Élet, vita, Leben.

Életség, animalitas, Animalität.

Éltetés, idem active.

Építékeny, architectonicus.

Építés, aedificatio active. Erbauung.

Építőmesterség, Architectonica, Baukunst.

Építőszér, materialia, Materialien.

Épség, integritas, Vollständigkeit.

Épülés, aedificatio neutraliter. Erbauung.

Érdekkeltetés, sensus, Empfindung.

Érdeklenni, afficere, afficiren.

Érdeklés, affectio, impressio, Eindruck. 2) Influxus, Einfluß, Einwirkung.

Értes, contactus, Berührung.

Érezhetetlen, insensibilis, unempfindlich, überinnlich.

Érezhető, sensibilis, empfindbar.

Érték, valor, aestinatio, Werth.

Értekeny, intelligibilis, intellectualis, erkennbar, intellectual.

Értelem, intellectus, Verstand.

2) Köz vagy közonséges értelem, intellectus communis, gemeiner Verstand. 3) significatio, sensus verborum, Bedeutung, Sinn.

Értelemhatározás, definitio, Sachserklärung.

Értelemesítő, értelemügylő, intellectualis.

Értelemesíteni, explanare, erklären, begrifflich machen. 2) intellectualuare, intellectualuiren.

Értelemesítés, explanatio, Erklärung, Begriffsinachung.

Értelemesség, perspicuitas, Deutlichkeit.

Értelemény, notio, Verstandesbegriff.

Érteleményes, intellectualis, intellectual.

Érteni, intelligere, verstehen.

Érthető, intelligibilis, erkennbar.

Értő tehetség, intellectus, Verstand.

Érzékeny, sensitivus, sensitiv.

Érzékenyíteni, schematisare, sensibilicare, versinnlichen.

Érzékenyítő, schematicus, schematisch.

Érzékenykedés, sensibilitas affectata, Empfindelen.

Érzékenység (külso), sensus exterior, äußerer Sinn.

Érzeketlen, insensibilis, unempfindlich.

Érzeketlenség, insensibilitas, apathia, Unempfindlichkeit.

Érzemény, affectio animi, sensus,

- Empfindung, — Köz érzemény, sensus communis, Gemeinfinn. — Erkölcsi érzemény, sensus moralis, moralischer Gefühl.
- Érzeményes*, sensitivus, sensitiv, Empiricus, empirisch.
- Érzeményesség*, sensualitas, sensibilitas, sensus, Sinnlichkeit.
- Érzeni*, sentire, empfinden.
- Érzés*, affectio animi, sensus, sensatio, Empfindung, Gefühl. — Belső érzés, sensus intimus, innerer Sinn. — Erkölcsi érzés, sensus moralis, moralischer Gefühl. — Külső érzés, sensus exterior, äußerer Sinn. — Az érzésnek hangneme, tonus sensus, Ton der Empfindung.
- Érzésbéli*, a posteriori, durch Empfindung.
- Érzésaladó*, insensibilis, supersensualis, überfinnlich.
- Érzésmód*, modus sentiendi, Sinnenart, Gesinnung.
- Érzéstudomány*, Aesthetica, Sinnenlehre.
- Érzésügyelő*, aestheticus, ästhetisch.
- Érzésügyelőleg*, aesthetice, ästhetisch.
- Érzésvitátás*, Empirismus.
- Érző szerző*, sensus exterior, äußerer Sinn.
- Érző tehetség*, sensus, sensualitas, sensibilitas, sentiendi facultas, Sinnlichkeit.
- Érzőleg*, aesthetice, ästhetisch.
- Ész*, mens, ratio, Vernunft. A' tunya ész, ratio ignava, die faule Vernunft.
- Észderülés*, illuminatio, Aufklärung.
- Észfogás*, conceptus mentis, Begriff. *Észfogásra változtatni*, exponere, auf Begriffe bringen.
- Észfogásérzékenyítés*, schematismus, Verfinnlichung des Begriffs.
- Észfogásrajzolás*, idem.
- Észfonákság*, mysticismus, Schwärmerey.
- Észgyőzés*, convictio, Ueberzeugung.
- Észhit*, fides rationis, Vernunftglaube.
- Észillető*, logicus, logisch.
- Észkényyszerítő*, apodicticus, apodictisch.
- Észkép*, idea, Idee.
- Észképzés*, repraesentatio, Vorstellung.
- Észképzet (eggyenlő)*, identica repraesentatio, identische Vorstellung.
- Észképvitátás*, Idealismus.
- Észnemzés*, noogonia.
- Észregula*, canon, Vernunftregel.
- Észrevétel*, perceptio, Wahrnehmung.
- Észrevételes*, perceptivum, Wahrnehmungsz. (z. B. Gegenstand.)
- Észség*, intelligentia, Intelligenz.
- Észszeretet*, amor rationalis, Vernunftliebe.
- Észtet/zés*, adnotus rationis, interessentia rationis, Interesse.
- Észtudomány*, Logica, Vernunftlehre.
- Észtudományos*, logicus, logisch.
- Észügyelő*, idem.
- Észügyelőleg*, logice, logisch.
- Észvaló*, ens rationis, Gedankending.
- Észvalótudomány*, Ontologia.

F.

- F**
- Faj*, fajzat, progenies, Race.
- Fajzás*, generatio, Erzeugung.
- Fajzsejzevitátás*, Praestabilismus.
- Fejtegetés*, explicatio, Bezeichnung.
- Fejtegető*, fejtő, acroamaticus, discursivus, discursiv.
- Fejtőleg*, discursive.
- Felekezet*, species, Art.

Felekezetiügyelő, specificus, specifisch.
Felfogás, apprehensio, Auffassung.
Felfogni, apprehendere, auffassen.
Fellegbölcselkedés, hypermetaphysica, Ustermetaphysik.
Felosztó, distributivus, distributiv.
Felséges, sublimis, erhaben.
Feltagolás, analysis, Zergliederung. A' feltagolásnak tudományja, analytica, Analytik.
Feltagolni, analysare, zergliedern.
Feltagolólag, analytice, analytisch.
Felváltás, alternatio, Wechsel.
Felváltó, alternativus, alternativ.
Fenyíték, disciplina, Zucht.
Festés, hypotyposis, Darstellung, Verfinnlichung.
Feszülés, intensio, Spannung.
Feszültt, intensivus, gespannt.
Feltetszeni, apparere, erscheinen.
Fél, species, Art.
Félelem, metus, timor, Furcht, Fiúi félelem, timor filialis, reverentia, Ehrfurcht.
Félügyelő, specificus, specifisch.
Férjfi, vir, Mann.
Férjfi korú, majorennis, mündig, majorenn.
Filozofia, Philosophia, Weisheitskunde.
Filozofus, Philosophus, Philosoph.
Filozosfuskodni, philosophari, philosophiren.
Fiúi félelem, lásd, *Félelem*.
Foganhatóság, receptivitas, Empfänglichkeit.
Fogás, conceptus, Begriff.
Foglalat, complexus, Inhalt.
Folyadékony, fluidus; flüßig.
Folyamat, successio, Folge, Aufeinanderfolge.
Folyékony, idem quod *folyadékony*.

Folyó, continuus, fließend.
Folyomány, resultatum, Resultat.
Folyományjel, exponens, Exponent.
Folytonfolyás, continuitas, Stetigkeit.
Folytonfolyó, continuus, fließend.
Fonákeszű, fanaticus, Schwärmer. 2) Perversus, verkehrt.
Fonákság, fanaticismus, Schwärmeren. 2) perversitas, Verkehtheit.
Fontosság, momentum, Moment.
Fordultt, idem quod *fonák*.
Forma, forma, Form.
Formálás, formatio, Bildung.
Formáló mesterség, plastica, bildende Kunst.
Formaügyelő, formalis, formal.
Formula, formula, Formel.
Forrás, fermentatio, Gährung. 2) principium, Quelle.
Fosztó semmi, nihil privativum, privatives Nichts.
Foállítás, major in syllogismo, Oberfaß.
Földmérés, geometria, Land- oder Feldmessenkunst.
Fundáltt, fundatus, gegründet.
Függelék (*lengő*) oscillans pendulum, schwankender Pendul.
Függemény, inhaerentia, Inhärenz.
Függés, dependentia, Abhängigkeit. 2) Inhaerentia, Inhärenz.

G.

Garádics, gradus, Grad.
Gépely, avtomaton, machina, Maschine, organum, Organ.
Gépelyes, mechanicus, mechanisch. 2) organicus, organisch.
Gépelyesség, Mechanismus.
Gépelyezés, gépelyezet, organisatio.
Gépelyezett, organisatus, organisiert.

- Gépeletudomány**, Mechanica, Mechanik.
- Gondolat**, cogitatio, Gedanke.
- Gondolatvaló**, ens rationis, Gedankending.
- Gondolható**, cogitabilis, intelligibilis, noumenon, denkbar, erkennbar.
- Gondolkodás**, (a' gondolkodásnak szabadsága), libertas cogitandi, Freiheit zu denken.
- Gondolkodásmód**, cogitandi ratio, modus, Denkungsart.
- Gondolni**, cogitare, denken.
- Gonosz**, malum, böse.
- Gonoszság**, dolus, vorfegliche Schuld. 2) pravitas, Falter.
- Gonoszszivűség**, malitia, Bösheit.
- Gyakorláshéli**, practicus, practisch.
- Gyakorláshoz tartozó**, gyakorlásillető, gyakorlásogyelő, gyakorlati, practicus, practisch.
- Gyakorlólóg**, practice, practisch.
- Gyanítás**, praesumptio, Vermuthung.
- Gyarapodás**, epigenesis, Vermehrung. 2) incrementum, Wachsthum.
- Gyarlóság**, fragilitas, Gebrechlichkeit.
- Gyermek**, puer, Kind.
- Gyönyör**, gyönyörködés, delectatio, voluptas, Lust, Vergnügen.
- Gyűjtő**, collectivus, collectiv.
- Gyűjtőleg**, collective collectiv.
- II.
- Hagyomány**, praescriptum, regula practica, Vorschrift.
- Hajlandóság**, inclinatio, Neigung, Hineigung.
- Hathatalanság**, immortalitas, Unsterblichkeit.
- Hangneme az érzésnek**, tonus sensus, Ton der Empfindung.
- Hasonigazság**, verisimilitudo, Wahrscheinlichkeit.
- Hasonlat**, analogum, Analegen.
- Hasonlatos**, analogus, analogisch.
- Hasonlíthatatlan** 1, absolute, ohne Vergleich, unvergleichlich.
- Hasonló**, similis, ähnlich.
- Hasonlóság**, similitudo, Ähnlichkeit.
- Hafznosság**, utilitas, Nützbarkeit.
- Hafzon**, fructus, utilitas, Nutzen.
- Hafzonolás**, hasznoraváló fordítás, halzonvetel, usus, Gebrauch, Anwendung.
- Hatalom**, potestas, Macht Itelő hatalom, censura. Censur.
- Határ**, limes, Gränze.
- Határatlanul**, absolute, uneingeschränkt.
- Határértemény**, conceptus limitans, Gränzbegriff.
- Határeszfogás**, határlogás, idem.
- Határozat**, determinatio, Bestimmung.
- Határozatlanságvitatás**, Indeterminismus.
- Határozó ok**, causa determinans, Bestimmungsgrund.
- Határozathatásnak (a') állítása**, principium determinationis, Sag der Bestimmbarkeit.
- Határvitatás**, Determinismus.
- Hathatólag**, potentialiter.
- Hely**, locus, Ort. A' helyt vagy közt megüríteni, evacuare locum, aufräumen.
- Helybenhagyás**, adnutus, Wehrgesallen. 2) Assensus, Beifall. 3) valor, Gültigkeit.
- Helybenhagyható**, probabilis, was gebilligt werden kann.
- Helybenhagyott**, ratum, valens validum, gültig, gebilligt.
- Helyes**, idem quod helybenhagyott.
- Helyeshitű**, orthodoxus, Orthodox, Rechtgläubiger.
- Helyeshitűség**, orthodoxia, Rechtgläubigkeit.

Helyestés, deductio, Ableitung, Deduction.

Helyesség, valor, Gültigkeit.

Helyfoglalat, volumen, Raumesinhalt.

Helykép, figura, Figur.

Helyszabás, topica, Topik.

Hinni, credere, glauben.

Hit, fides, Glaube. 2) juramentum, Eid. — Tévelygő hit, fides erronea, Irrglaube. — Ezzes vagy Okos hit, fides rationalis, ein vernünftiger Glaube.

Hítetés, persuasio, Ueberredung, *Hítető mesterség*, persuadendi ars, Ueberredungskunst.

Hittékedés, fidedubietas, Zweifelsglaube.

Hittelenség, incredulitas, Unglaube.

Hivás, hivatal, vocatio, Berufung, Beruf.

Honi, inmanens, einheimisch, immanent.

Hossz, linea, Linie.

I. hangos.

Igazmondás, veridicentia, Aufrichtigkeit.

Igaznak venni, assumere pro vero, annehmen als Wahrheit.

Igazság, veritas, Wahrheit. 2) Justitia, Gerechtigkeit. — Az igazságnak érzetudománya, Logica veritatis, Logik der Wahrheit.

Igazszóllás, idem quod igazmondás.

Igazulás, justificatio neutraliter, Rechtfertigung.

Ihletés, enthusiasmus, Begeisterrung.

Illendőség, Decentia, Anstand.

Illetés, motio animi, Gemüthsbe-
wegung, Rührung. 2) Impres-
sio, Eindruck. 3) Influxus, Ein-

fluss, Einwirkung. 4) Tactus, Gefühl, Gefühlssinn.

Illetődés, sensus, sensatio, Empfindung, Gefühl, Rührung.

Imádás, latria, Anbethung.

Imádkozni, orare, precari, be-
then.

Imádkozni, adorare, anbethen.

Indító (az első), primus motor. Der erste Bewegcr. Indító erő, vis motrix, die bewegende Kraft. — Indító ok, momentum, moti-
vum, Bewegungsgrund.

Indulat, affectus, Gemüthsbe-
wegung.

Indulatlanság, apathia, indo-
lencia, Affectlosigkeit.

Ingerleni, irritare, reizen.

Inség, indigentia, Bedürfnis.

Isten, Deus, Gott. Ál Isten, ha-
mis Isten, daemon, Aſtergett-
heit. — Az Isten' dücsössége,
gloria, honor, Ruhm, Ehr; I-
gazsága, justitia, Gerechtigkeit.

Istenesség, pietas, Gottseligkeit.
Isteni kormány, országlás, Theo-
cratia.

Isteni szolgálát, cultus, serviti-
um divinum, Gottedienst. Ál
vagy hamis, pseudocultus, Af-
terdienst.

Istentudomány, Theologia, Theo-
logic. Czéltudományos, Physi-
co - Theologia, Természetes,
Theismus.

Istenösméret, Theosophia.

Istenvéd, istenvédelem, Theodi-
cea.

Istenvitatás, Deismus.

Ítélet, iudicium, Urtheil.

Ítéletérték, momentum iudicii,
Moment eines Urtheils.

Ítéletvitátás, Criticismus.

Ítéő erő, tehetség, iudicandi fa-
cultas, Urtheilskraft. — Ítéő
hatalom, censura, Censur.

Ítélni, iudicare, urtheilen.

Ízés, gustus, Geschmack. Az íz-
lesnek megítélés, ízítelés, cri-

tica gustus, Critik des Geschmacks.

J. hangtalan.

Jamborság, probitas, Frömmigkeit.

Játék, lusus, Spiel.

Jegy, nota, praedicatum, Merkmal, Bestimmung, Praedical.

Jelenés, phaenomenon, Erscheinung.

Jelenéstudomány, Phaenomenologia.

Jelképes, symbolicus, symbolisch.

Jó, bonum, Gut. A' legfobb világi jó, bonum supremum mundi, Weltbestes. 2) gratus, wohl.

Jus (polgári), jus civile, Bürgerrecht.

Jusállapot, status juridicus, juridischer Zustand.

Juskötelesség, obligatio juris, Rechtspflicht.

Jussértés, injustitia, Ungerechtigkeit.

Jussértő, injustus, ungerecht.

Jussértőleg, injuste, ungerecht.

Juszabadság, libertas juridica, juridische, gesetzliche Freiheit.

Jusügyelés, justitia, Gerechtigkeit.

Jusügyeletlen, injustus, ungerecht.

Jusügyeletlenül, injuste, ungerecht.

Jusügyeletlenség, injustitia, Ungerechtigkeit.

K.

Kar, status, Zustand.

Kedv, humor, Laune.

Kedves, gratus, wohl, angenehm.

Kedveses/zóllás, svaviloquentia, Wohlredenheit.

Kedvezés, favor, Gunst. 2) Indulgentia, Nachsicht.

Kedvmester, humorista, launigt.

Kedvszolga, humorosus, launisch.

Kegyelem, gratia, Gnade.

Kegyelemes/zköz, gratiae medium, Gnadenmittel.

Kellemetes, jucundus, svavis, angenehm.

Kelleni, debere, sollen.

Kemény, durus, hart.

Kerengés, circuitus vitiosus, Birkel.

Kettőségvitátás, Dualismus.

Kezdet, primordium, Anfang.

Kéj, delectatio, voluptas, Lust, Vergnügen.

Kéjézés, idem.

Kép, idea, imago, Idee, Bild.

Képezhetetlen, inimaginabilis, unbildlich.

Képfaragás, sculptura, Bildhauerei.

Képfaragó mesterség, ars sculptoria, Bildhauerkunst.

Képirás, pictura, Malerei, Gemählde.

Képiró mesterség, ars pictoria, Malerei.

Képités, repraesentatio, Vorstellung.

Képitő tehetség, repraesentativa facultas, Vorstellungsvermögen.

Képanyom, typus, Typus, oder Schema.

Képanyomtudomány, Typica, Typik.

Képzövetkezés, associatio, Bergesellschaftung der Vorstellungen.

Képzés, imaginatio, Einbildung.

Képzemény, ens imaginarium, gebildetes Wesen. 2) Ideale, Ideal. 5) Imaginatio, Einbildung.

Képzeményes, idealis, idealisch.

Képzeményesség, idealitas, Idealität.

Képzet, repraesentatio, Vorstellung.

Képzetűjtás, reproductio reprae-

- sentationum, Reproduction der Vorstellungen.
- Képző erő*, tehetség, Imaginandi vis, Einbildungskraft.
- Képző mesterség*, Plastica, bildende Kunst.
- Kény*, arbitrium, Willkühr.
- Kényetlenség*, fatalitas, fatum, Verhängniß.
- Kényregula*, maxima arbitraria. Willkührempnung.
- Kényrontó sors*, fatum, Verhängniß.
- Kényszerítés*, coactio, Zwang.
- Kéremény*, postulatum, ein geheißter Satz, Forderung.
- Kézség*, dexteritas, talentum. (Gesicklichkeit, Talent. 2.) Dispositio, digestio, Anlage. 3.) Habitus, Fertigkeit. 4.) Propensio, Hang.
- Készület*, dispositio, digestio, Anlage.
- Kétértelműség*, amphibolia, Zweideutigkeit.
- Késégsbeesés*, desperatio, Verzweiflung.
- Késégsvitátás*, scepticismus.
- Kétszeresés*, conduplicatio, Wiederholung.
- Kifejtés*, kifejtődés, evolutio, Entwicklung.
- Kiskorúság*, impubertas, Unmündigkeit.
- Kivül*, Egymásonn kívül lenni, extra invicem esse, aufeinander sein.
- Kivüllem*, kívülünk, extra me, extra nos, außerhalb mir, uns.
- Korlát*, limes, Schranke.
- Korlátózás*, limitatio, Einschränkung.
- Korlátózó*, limitans, einschränkend.
- Kormány (isteni)*, Theocratia.
- Kölcsönállitás*, Lemma.
- Költemény*, ens fictitium, erdichteter Wesen.
- Költőudomány*, Poësis, Dichtkunst.
- Könnyebb (viszonyosan)*, specificè levius, specifisch leichter.
- Könnyenhivűség*, credulitas, Leichtgläubigkeit.
- Könyörögni*, precari, bethen.
- Környek*, ditio, Gebiet. 2) Territorium, Boden.
- Kötelesség*, officium, obligatio, Pflicht.
- Kötelességsértő*, officio adversum, pflichtwidrig.
- Kötelességtelenség*, Libertiuismus, Freygeisteren.
- Kötelezés*, obligatio (activa) Verbindlichkeit.
- Következni*, succedere, aufeinander folgen, nacheinander sein.
- Következtetés*, illatio, Schluß. Helytelen, paralogismus, falschher.
- Köz*, spatium, Raum. A' közt betolteni, spatium complere, repleere, den Raum ausfüllen. - A' közt elfoglalni, occupare, einnehmen. A' közt megürteni, evacuare locum, aufräumen.
- Középfogás*, medius terminus, Mittelbegriff.
- Középségtagadó*, Rigorista, Rigorist.
- Középváló (erkölcsi)*, adiaphoron morale, ein moralisches Mittel Ding.
- Középválóvitató*, közepségsvitató, Indifferentista.
- Közfoglalat*, volumen, Rauminhalt.
- Közönséges*, universalis, allgemein.
- Közönségesen*, universaliter, allgemein.
- Közönségesség*, universalitas, Allgemeinheit.
- Közösleg*, indirecte, nichtgerade, ungerade.
- Közösség*, communio, Gemeinschaft.
- Kristályozni*, crystallisare, crySTALLISIREN.

Kütső, principium, Ursprung, Quelle.

Külömbfélétség, varietas, Mannigfaltigkeit.

Külömbnemű, heterogeneus, nicht andern Geschlechts.

Különhitű, heterodoxus.

Különhitűség, heterodoxia.

Külső tárgy, externum objectum, äußerer Gegenstand.

Külvaló, ens extramundanum, ein Wesen außerhalb der Sinnenwelt.

L

Lakás, domicilium, Aufenthalt.

Látomány, phantasma, Scheinbild.

Látzat, species, Schein. 2.) phantasma, Scheinbild.

Látzatos, apparens, probabilis, dialecticus, scheinbar.

Látzattudomány, Dialectica, seu Logica speciei, aut apparentiae, Scheinwissenschaft.

Látzatvitatás, Probabilismus.

Lehetetlen, impossibile, unmöglich.

Lehetetlenség, impossibilitas, Unmöglichkeit.

Lehetség, possibilitas, Möglichkeit.

Lehetséges, possibilis, möglich.

Leleményes, heuristics, erfindend.

Lelki pásztor, Pastor animarum, Seelenhirt.

Lelkiismeret, conscientia, Gewissen.

Lelkiség, spiritualitas, Spiritualität.

Lengő függelék, Pendulum, oscillans, ein schwanfender Pendul.

Lélek, spiritus, Geist. 2.) Anima, Seele.

Lélekérés, Lélekzövetség, Theurgie.

Lélektudomány, Psychologia,

Seelenlehre, veltt lélektudomány, Pneumatologia.

Lélekvitatás, Spiritualismus, Pneumatismus.

Lélekvitató, Spiritualista, Pneumatista.

Lét, existentia, Daseyn. — Realitas, Realität. — A' magavalónak léte, subsistentia, daß Daseyn der Substanz.

Létalku, ratio essendi, Realbedingung.

Létbéli, realis, real.

Létmivolt, ens reale, subjectum quo, reales Wesen.

Létség, realitas, Realität.

Létségvitatás, Realismus.

Létszer, materialia, Materialien.

Léttudomány, Dynamica, Dynamik.

Létügylő, dynamicus, dynamisch.

Létvitatás, idem quod Létségvitatás.

Lévő, realis, real.

M.

Magában, absolute, an sich selbst. 2.) In se, in sich.

Magafszereget, amor proprius, amor sui, Selbstliebe.

Magavaló, substantia, Substanz. A' magavalónak léte, subsistentia, daß Daseyn der Substanz.

Magavalós, substantialis, Substanzziel.

Magavalóság, substantialitas, Substanzialität.

Mellesleg, indirecte, nichtgerade.

Meredt, merevény, rigidus, starr.

Mesteröfzön, iustinctus artisticus, Kunsttrieb.

Mesterség, ars, technica, Kunst.

Mesterséges, technicus, künstlich.

Messzeség, distantia, Entfernung, Abstand.

Messzeművelés, actio in distans.

Wirkung in die Ferne.

- Megaldzás*, humiliatio, Demüthigung.
- Megbizonyíthatatlan*, in demonstrabilis, unbeweißbar, beweißunfähig.
- Megbizonyítható*, demonstrabilis, beweißfähig, beweißbar.
- Megszokzás*, acquisitio, Erwerbung.
- Megfogni*, concipere, comprehendere, begreifen.
- Megítélés az izlésnek*, critica gustus, Kritik des Geschmackes.
- Megjelenni*, apparere, erscheinen.
- Megmutatás*, demonstratio, Beweiß.
- Megmutathatalan*, indemonstrabilis, unbeweißbar.
- Megmutatható*, demonstrabilis, beweißbar.
- Megszerzés*, acquisitio, Erwerbung.
- Megürteni a' közt*, evacuare locum, aufräumen.
- Megválasztani*, disputare, entscheiden.
- Megválóságosítani*, realisare, realisieren.
- Megváltás*, redemptio, Erlösung.
- Megválóságosítani*, declarare, erläutern.
- Mennyi*, quantum.
- Mennyiség*, quantitas, Quantität.
- Mennyiséges*, quantitativus, quantitativ.
- Mentenmenő*, progressivus, fortschreitend.
- Mennybemenetel*, ascensio in coelum, Himmelfahrt.
- Méltóság*, dignitas, Würde.
- Mérés*, dimensio, Ausmessung.
- Mérni*, metiri, messen.
- Mérőtudomány*, mathesis, mathematica, Mathematik.
- Mérőtudományos*, mathematicus.
- Mindenkép*, absolute, in aller Beziehung.
- Mindenmódi*, mindennemű, omnimodus, vöslig.
- Mindenség*, totalitas, universitas, Allheit. 2.) universum, mundus, Weltall, die Welt.
- Mindenüttlet*, mündeuüttjelenlet, omnipraesentia, Allgegenwart.
- Mínéműséges*, qualitativus.
- Mivolt*, essentia, Wesenheit.
- Mivolti*, essentialis, wesentlich. — Mivolti részek, essentialia, Bestandtheile.
- Mivoltkorlát*, mivoltkorlátozás, definitio, Sacherklärung.
- Mód*, modus, Manier.
- Módmajmozás*, imitatio modi, methodi, das Manieriren.
- Módolás*, modificatio, Modification.
- Módosság*, modestia, Bescheidenheit, Artigkeit. 2.) Modulus, Modalität.
- Mozdítás*, motio, Bewegung.
- Mozdító erő*, vis motrix, die bewegende Kraft.
- Mozgás*, motus, Bewegung (neutraliter).
- Mozgástudomány*, scientia motus, phoronomia.
- Munka*, labor, Arbeit.
- Munkálkodás*, functio, operatio, Verrichtung, Thätigkeit, Wirkung, választó munkálkodás, chemica operatio, chemische Wirkung.
- Műértés*, artisperitia, Kunstverstand.

N.

- Nagyság*, magnitudo, Größe.
- Nehézkesedés*, gravitatio.
- Nehézség*, gravitas, Schwere. — viszonyos, specifica, specifisch.
- Nemjó*, nonbonum, Nichtgut.
- Nevedék*, eductum, Educt.
- Nevetés*, risus, Lachen.
- Nem*, genus, Gattung.
- Nemes*, nobilis, edel.
- Nemzés*, generatio, Erzeugung.

Nemzés mód, generationis modus, Erzeugungsmode.
 Névtagolás, expositio, Erörterung.
 Nyereség, cruditas, Reicheit, Reicheit.
 Nyilatkoztatás, revelatio, Offenbarung.
 Nyilatkoztatástagadás, Naturalismus.
 Nyilatkoztatástagadó, Naturalista.
 Nyílt szívűség, ingenuitas, Offenherzigkeit.
 Nyilvánvalóság, evidentia, anschauende Gewissheit.
 Nyomás, pressio, Druck.
 Nyomozás, investigatio, Untersuchung.
 Nyugodalom, quies, Ruh.

O.

Ok, causa, Ursache. — Ösmertető ok, ratio cognoscendi, Erkenntnisgrund.
 Okatlanság, casualitas, Grundlosigkeit.
 Okérték, momentum causae, Moment der Ursache.
 Okfüggésvitatás, Physioeratia.
 Oknagság, idem quod Okérték.
 Okoskodás, (titkosan helyes), syllogismus crypticus, cryptischer Vernunftschluß.
 Okosság, prudentia, Klugheit.
 Okozat, effectus, Wirkung.
 Okozág, causalitas, Causalität.
 Ország, regnum, Reich. A' czélok' országa, regnum finium, das Reich der Zwecke.
 Országlás, (isteni) Theocratia.
 Osztekonyság, divisibilitas, Theilbarkeit.
 Oszolhatatlan, individualis, individuus, individuel, Oszolhatatlan dolog, Individuum.
 Oszlás, divisio, Theilung.

Ö.

Ön, önn, önnön, ipse, selbst.
 Önbírálás, solipsismus, Selbstsucht.
 Önböcsülés, arrogantia, Eigendünkel.
 Önkény, spontaneitas, Spontaneität.
 Önkény ár, pretium affectionis, Affectionspreis.
 Önlétű, subsistens per se, selbstständig.
 Önnelegedés, contentus secum animus, Selbstzufriedenheit.
 Önnelegedőség, sufficientia sui, Selbstgenügsamkeit.
 Önség, ipseitas, Selbstheit.
 Önszeretet, philautia, Eigenliebe.
 Öntehető, avtoenergicus, selbstthätig.
 Öntehetség, avtoenergia, Selbstthätigkeit.
 Öntelzés, arrogantia, Eigendünkel.
 Öntörvényszerzés, avtonomia, eigene Gesetzgebung.
 Örökkévalóság, aeternitas, Ewigkeit.
 Örülni, gaudere, froh sein.
 Ösmeret, cognitio, Erkenntnis.
 Ösmeretalku, ratio cognoscendi, Erkenntnisgrund.
 Ösmerni, cognoscere, erkennen.
 Ösmertető tehetség, (alsó), cognoscendi facultas inferior, das untere Erkenntnisvermögen.
 Ösmertető, ostensivus, ostensio.
 Ösztön, instinctus, stimulus, Trieb.
 Ösztönstoll, elater animi, Triebfeder.
 Öszvealkotás, constructio.
 Öszvealkotni, construere.
 Öszveállás, coalitio, Vereinigung.
 Öszvefügges, cohaesio, Zusammenhang.
 Öszvefüggeszteni, conjungere, verbinden.

Özvefüggesztés, conjunctio, Ver-
bindung.

Özvehajlani, convergere, sich
gegeneinander neigen.

Özvehegedés, coalitio, Vereini-
gung.

Özveillés, congruentia, Congru-
enz.

Özvekötés, synthesis, Zusam-
mensetzung, Verknüpfung.

Özveköti, syntheticus, synthe-
tisch.

Özvesereglés, aggregatio, eine
Art Verbindung.

Özvesorozott, coordinatus, zu-
sammengereiht, geordnet.

Özveszövés, nexus seu dynami-
ca synthesis, Verknüpfung.

Özvetartozás, concurrentia, Con-
currenz.

Özvetett, compositus, Zusam-
mengesetzt.

Özvetetés, compositio, Zusam-
mensetzung.

P.

Pap, áldozó pap, sacerdos,
Priester.

Papság, sacerdotium, Priester-
thum.

Parancsolat, imperatum, prae-
ceptum, Gebot.

Pártatlanság, neutralitas, Unpar-
theillichkeit, Neutralität. A' par-
tatlanságnak szélesítője, Indif-
ferentista.

Pásztor (lelki), pastor anima-
rum, Seelenhirt.

Példa, exemplum, Beispiel.

Példagyűjtés, inductio, Induction.

Polgári jus, jus civile, Bürger-
recht.

Pont, punctum, Punkt.

Pontos, praecisus, genau.

Pontosan meghatározott, idem.

Pontosság, adcuratio, Pünktlich-
keit.

Predikátor, minister verbi Dei,
praedicator ejusdem, Prediger.

R.

Rajzolat, delineatio, Entwurf.
2.) Schema, Schema.

Rajzolni, schematisare, schemati-
siren.

Rajzoló, schematicus, schematisch.

Rázás, succussio, tremor, Er-
schütterung.

Regula, regula, Regel.

Regulakép, idem normalis, Nor-
maliden.

Religió, religio, Religion.

Religiótagadás, Naturalismus.

Remegés, succussio, tremor, Er-
schütterung.

Rendbeszedett, coordinatus, zu-
sammengereiht, geordnet.

Rendelés, statutum, Verordnung.

Rendszeretet, Cultura, Kultur.

Rezzenés, succussio, tremor, Er-
schütterung, (*neutraliter*).

Rezzentés, succussio, Erschütte-
rung, (*active*).

Rés, hiatus, Kluft, Lücke.

Rész, pars, Theil.

Részetlen, simplex, einfach.

Rideg, ridegség, individuum, In-
dividuum.

Ridegitő, individualis, individual.

Rokonyság, affinitas, Verwandt-
schaft.

Romolhatatlanság, incorruptibi-
litas, Unzerstörbarkeit.

Romlottság, corruptio, Verderbt-
heit.

Rossz, malum, Uebel.

S.

Sarkállitás, axioma, principi-
um, Axiom, Grundsatz.

Sarkerő, vis fundamentalis,
Grundkraft.

Sarkigazság, idem quod Sarkdilitás.

Sarkminéműség, qualitas primaria, Grundbeschaffenheit.

Sarkok, principium, Grundursache.

Sarkregula, maxima, Magime.

Sarktulajdonság, idem quod sarkminéműség.

Sarkvalóság, axioma, Axiom.

Semmi, nihil, nihilum, Nichts. —

Fosztó semini, nihil privativum, ein privatives Nichts. —

Tagadó semini, nihil negativum, Umding.

Serénység, sedulitas, Emsigkeit.

Sor, series, Reihe.

Spinoza' tanítása, Spinosismus.

Sikeresség, tenacitas, viscositas, Sílebrigkeit. Metaphorice: solide fundatus, rationibus innixus, gründlich.

Sürgetés, sollicitatio, Treibung, Antrieb.

SZ.

Szám, numerus, Zahl.

Számformula, formula numerica, Zahlformul.

Szabad, licitus, erlaubt.

Szabadság, libertas, Freyheit. — A' gondolkodásnak szabadsága, libertas cogitandi, Freyheit zu denken.

Szentelkedés, devotio spuria, Andächtelen.

Szentség, sanctitas, Heiligkeit.

Szeretet, amor, Liebe.

Szenvedékeny, pathologicus, pathologisch.

Személy, persona, Person.

Személyíteni, personificare.

Személyiség, hypostasis, personalitas, Personalität.

Szemlélés, intuitio, intuitus, Anschauung.

Szemlélésbéli, szemlélésügyelő,

szemlélhető, intuitivus, anschauend, anschaulich, zur Anschauung gehödig.

Szemlélő, intuitivus, anschauend.

Szemlélőleg, intuitive, anschauend.

Szempillantás, momentum temporis, Augenblick.

Szer, materia, Materie. — Építő szer, Materialia, Materia-lien. A' szernek nevező ereje, avtocratia materiae.

Szerbűlváló et in compositis szer, materialis, materieel.

Szerelesség, hylozoismus.

Szeretlen, immaterialis, immaterieel.

Szerkeztetni, subsumere in syllogismo, subsumiren.

Szerzám, instrumentum, Werk-zeug.

Szertövény a' testben, massa in corpore, Massa im Körper.

Szerügyelő, materialis, materieel.

Szervitás, Materialismus.

Szerzett (a' törvényekről), positivus, positio.

Szélesítő, latitudinarius, Latitudinariet. — A' pártatlanságnak szélesítője, ludisferentista.

Szép, pulchrum, schön.

Szépség, pulchritudo, Schönheit.

Szétbontás, decompositio, Theilung.

Széthajlanni, divergere, sich auseinander neigen.

Szétválás-tó, disjunctivus.

Szilajság, anthropophobia, Menschenscheue.

Szívbellyeg, character.

Szokás, consuetudo, habitus, Gewohnheit, Fertigkeit.

Szónoki tudomány, ars oratoria, rhetorica, Rednerkunst.

Szós, disertus, facundus, beredt.

Szót fogadni, obedire, gehorchen.

Szökő erő, elasticitas, Springkraft.

Szörnyetes, monstrosus, ungeheuer.
Szövetség, commercium, Gemeinschaft.
Született (velünk), innatus, angeboren, anerschaffen.
Szükség, szükségesség, szükségesség, necessitas, Nothwendigkeit.

T.

Tag, membrum, Glied.
Tagadás, negatio, Verneinung.
Tagadó, negativus, verneinend. —
Tagadó semmi, Lásd *semmi*.
Tagadólag, negative, verneinend.
Tag szerkeztetés, articulatio, Gliederbau.
Tájékitani, orientare, orientiren.
Talantom, dexteritas, talentum, Geschicklichkeit, Talent.
Talpállitás, principium, Grundsaß. — Kölcsonözött, Lemma.
Talpallott, fundatus, gegründet.
Talperő, vis fundamentalis, Grundkraft.
Talpértemény, talpézfogás, conceptus, primarius, Grundbegriff.
Talpszér, materia, Materie, Stoff.
Talpszal, fundamentum, Grund.
Talpigaság, principium, Grundwahrheit.
Talpok, principium, Grundursache, Grund.
Talpregula, maxima, Maxime.
Talpváló, subjectum, Subject.
Tanítás, doctrina, Lehre.
Tanításmód, methodus, Lehrart. — Analytica, viiszatéro. — Synthetica, előremenő.
Tanítástudomány, Methodica, Methodik.
Tanítékonyosság, docilitas, Gelehrigkeit.
Tanultság, eruditio, Gelehrsamkeit.
Tanúságos, doctrinalis, doctrinál.

Tapasztalás, experientia, Erfahrung.
Tapasztalásbéli, a posteriori, durch Erfahrung.
Tapasztaláselőző, a priori, nicht durch Erfahrung.
Tapasztaláselőzőleg, idem adverbialiter.
Tapasztaláshaladó, transcendentalis.
Tapasztalhatatlan, transcendens, überschwänglich, überfliegend.
Tapasztalni, experiri, erfahren.
Tapasztalólag, a posteriori, durch Erfahrung, (adverbialiter).
Tartomány, territorium, Boden.
Tartós, durabilis, beharrlich.
Tartósság, duratio, Beharrlichkeit.
Támadni, oriri, entstehen.
Tárgy, objectum, Gegenstand.
Tárgyasság, objectivitas, Objectivität.
Tárgyhatározó, constitutivum, bestimmend.
Tárgynyomozó, regulativum, regulativ.
Tárgyügyelés, idem quod tárgyasság.
Tárgyügyelő, objectivus.
Társalkodékonyosság, socialitas, Geselligkeit.
Társaság (polgári), societas civilis, bürgerliche Gesellschaft.
Távzatás, repulsio, das Zurückstossen.
Távzatató erő, vis repulsiva, die zurückstossende Kraft.
Távüllet, distantia, Abstand, Entfernung.
Tehetség, dexteritas, Geschicklichkeit.
Tekintet, respectus, Ansicht. — Minden tekintetben, absolute, in aller Beziehung. 2) Aestimatio, Achtung.
Teljes, absolutus, vollständig. 2) omnimodus, völlig. 3) consummatum, perfectum, vollendet, vollkommen.

- Teljesen*, absolute, vollständig, vollendet.
- Tellesség*, integritas, Vollständigkeit.
- Teremni*, oriri, entstehen.
- Teremtés*, creatio, Schöpfung.
- Terjedtség*, extensio, Ausdehnung.
- Terjesztő tehetőség*, expansiva vis, Ausdehnungskraft.
- Természet*, natura, Natur. — A' természetnek állapotja, naturae status, Naturzustand. — Czéllya, finis, Naturzweck. Története, történetírása, historia physiognia, Naturgeschichte.
- Természeti*, természetes, természeti, physicus, naturalis, physisch.
- Természethaladó*, supernaturalis, übernatürlich. A' természethaladónak vitatója, supernaturalista.
- Természetiírás*, physiographia, Naturbeschreibung.
- Természettan*, archaeologia naturae, physiologia, Naturwissenschaft.
- Természettökéletesség*, naturae perfectio, Naturvollkommenheit.
- Természettudomány*, philosophia naturae, physica, scientia naturae, Naturlehre, Naturwissenschaft.
- Természettudományosan*, physice, physisch.
- Természetiügyelő*, physicus, physisch.
- Természetiügyelőleg*, physice, physisch.
- Természettüregelés*, Pphysica, Naturlehre, Naturkunde.
- Természeti*, producere, hervorbringen.
- Termesztés*, productum, Product.
- Termesztő képzés*, imaginatio productiva, productivc Einbildungskraft.
- Termett (jóra)*, factus ad (bonum), (gut) geschaffen.
- Tet*, corpus, Körper.
- Tetelleu*, incorporeus, immaterialis, unkörperlich, immaterial.
- Tetellenség*, immaterialitas, Immaterialität.
- Testmozgástudomány*, Phronomia, scientia motus.
- Tetzés*, adnutus, Wohlgefallen.
- Tetemény*, factum, That.
- Teteményes*, positivus, positiv.
- Teteményesen*, positive, positiv.
- Teteménytárgy*, res facti, Thatfache.
- Tévedés*, error, Irrthum.
- Tévelygés*, error, Wahn. Tévelygésre esábitó, dialecticus, zum Irrthume verleitend.
- Tévelygő hit*, fides erronea, Irrglaube.
- Tilalmas*, illicitus, vetitus, untraubt.
- Tiszta*, purus, rein.
- Tisztaésvitatás*, impuritas moralis, sittliche Unlauterkeit.
- Tisztelet*, reverentia, Ehrfurcht. — Isteni, cultus divinus, Gottesverehrung. — Hamis isteni tisztelet, pseudocultus divinus, Aßterdienß.
- Tisztesség*, modestia, Bescheidenheit.
- Titkosan helyes*, crypticus, cryptisch.
- Titok*, mysterium in religione. secretum in politicis; arcanum in naturalibus, Geheimniß, Verborgtheit der Natur.
- Többzörözés*, repetitio, Wiederholung.
- Tökéletes*, absolutus, consumatus, perfectus, vollkommen, vollständig.
- Teljesen*, absolute, vollkommen, vollständig.
- Tökéletesség*, perfectio, Vollkommenheit.

Tömött, densus, dicht.
Törvény, lex, Gesetz, Törvényhez szabott, legalis, gesetzlich gut.

Törvényellenkezés, antimonia.
Törvényesség, legalitas, Gesetzmaßigkeit.

Törvényetlenség, effrenatio, illegalitas, Gesetzlosigkeit.

Törvényfejtő, legisperitus, gesetzkundig.

Törvénykövető, legalis, gesetzlich gut.

Törvényszerzés, legislatio, Gesetzgebung. — *Önn*, autonomia, eigent. *Jövevény*, heteronomia, fremde.

Törvényszerző, legislator, Gesetzgeber.

Törvénytudó, legisperitus, gesetzkundig.

Tudás, apperceptio, Bewußtseyn. *A' tudásnak* tehetsége, facultas apperceptionis, die Kraft, das Vermögen des Bewußtseyns.

Tudni, scire, wissen.

Tudó tehetség, vis apperceptionis. Das Vermögen des Bewußtseyns.

Tudomány, scientia, Wissenschaft. *Tudományépület*, systema, System.

Tudományépelyezet, Organon. *Tudosság*, eruditio, Gelehrsamkeit.

Tulajdonítás, imputatio, Zurechnung.

Tulajdonság, adtributum, Eigenschaft.

Tunyaság, inertia, Trägheit. — *A' tunyaságnak* ereje, vis inertiae, Trägheitskraft.

U.

Ugrás, saltus, Absprung.

Újítás a' képzeteknek, reproductio repraesentationum, Reproduktion der Vorstellungen.

Undor, undorodás, utálat, aversio, aversatio, fastidium, Unlust.

Ü.

Üdö, tempus, Zeit.

Üdöhatár, momentum temporis, Zeitgränze. 2) Epocha, Epoche.

Üdöperc, momentum, Augenblick.

Üdöpont, punctum temporis, Zeitpunkt.

Üdvösség, salus, Seligkeit.

Ügyelés, respectus, Beziehung.

Ügyelni, respicere, sich auf Etwas beziehen.

Üreg, üresség, vacuum, das Leer.

Üres, vacuus, leer.

V.

Valami, aliquid, Etwas.

Valami magában, a' dolog, amint magában van, res in se, noumenon, Ding an sich.

Valamiség, res in se, noumenon, Ding an sich selbst.

Való, ens, Wesen. 2) Subjectum, Subject. — *Gépelyes való*, ens organicum, ein organisches Wesen. — *A' legvalóságosabb való*, ens realissimum, das allerrealste Wesen. — *Valóságos való*, ens reale, Realwesen.

Valólet, subsistentia, das Daseyn der Substanz.

Valóság, realitas, Realität.

Valóságos, realis, real.

Valóságosítani, realisare, realisiren.

Valóügylő, subjectivus.

Vágyás, appetitio, Begehrung.

Vágyó tehetség, appetendi facultas, Begehrungsvermögen.

Vágyrögzés, passio, Leidenschaft.

Választás, electio, Erwählung, Wahl. 2) Separatio, Entscheidung.

Választó munkálkodás, chemica operatio, chemische Wirkung.
Választólag, chemice, chemisch.
Változás, mutatio.
Változhatatlanság, immutabilitas, Unveränderlichkeit.
Velünk született, innatus, angeboren, anerschaffen.
Vetekedő, polemicus, streitig.
Védelmezni, védni, defendere, vertheidigen.
Végállitás, consequentia in syllogismo, Schlußsatz.
Végbevitel, functio, Berrichtung.
Végczél, végső czél, finis ultimus, Endzweck.
Véges, finitus, endlich.
Végtelen, végtelen, infinitus, unendlich.
Végforma, finalis forma vel nexus, nexus effectivus, Zweckmäßigkeit.
Végzés, sanctio, Sanction.
Vélemény, hypothesis.
Véleményes, hypotheticus.
Vélni, opinari, meynen.
Vétek, peccatum, culpa, Sünde, unvorsetzliche Schuld.
Világ, mundus, die Welt. A' vilákok' mindensége, mindenség; universum, Weltall.
Világegységvitatás, Pantheismus.
Világistentudomány, Cosmotheologia.
Világosítás, declaratio, Erläuterung.
Világositani, declarare, erläutern.
Világosság, claritas, Klarheit.
Világtudomány, Cosmologia.
Világügyelő észfogás, conceptus cosmicus, Weltbegriff.
Vizsgálás, investigatio, Untersuchung.
Vizgálni, observare, beobachten.

Vizszonterőlködés, reactio, Gegenwirkung.
Vizzony, relatio, respectus, Beziehung, Verhältniß.
Vizzonyatlanul, absolute, ohne aller Beziehung oder Rücksicht.
Vizzonyérdeklés, iussus mutuus, Wechselwirkung.
Vizszonyerő, idem.
Vizszonyilletés, idem.
Vizszonyos, specificus, spezifisch.
 2) relativus, beziehend.
Vizszonyosan, specificce, spezifisch.
 2) relative, beziehend.
Vizszonytárs, correlatum.
Vizszamenetel, regressus.
Vizszatérő tunitásmód, analytica methodus, analytische Methode.
Vizszügyelés, reflexio, Ueberlegung.
Vizszügyeltt, reflexus, reflectirt, überlegt.
Vitatás, affirmatio, Behauptung.
Vitatni, evincere, behaupten.
Vitató, assertorius, behauptend.
Vonzás, attractio, Anziehung.
Vonzó erő, vis attractiva, anziehende Kraft.

Z.

Zavarek, rhapsodia.
Zomok, densus, dicht.
Zomokság, densitas, soliditas, Dichtigkeit.

ZS.

Zsengekép, ideale, prototypon, Urbild.
Zsengefzerecske, Atomus, Atom.
Zsengetestecske, corpusculum (atomus), Urkörperchen.
Zsengetudomány, elementaris doctrina, Elementar-Wissenschaft.

A'

N é m e t M e s t e r f z a v a k

Deák és Magyar értelmekkel együtt.

A' nevek, mellyek a' Németben a' Deákból mégtartatnak, 's mellyeknek csak vége németesítettik meg, itt elhagyatnak azért, mivel azokat a' Deákok között könnyű feltalálni.

A.

A berglaube, superstitio, babona, babonaság.	Allgemein, universalis, közöséges.
A bstrahieren, abstractus, elvont.	Allgemeinheit, universalitas, közönösségeség.
A bhängigkeit, dependentia, függés.	Allheit, totalitas, egézség, Universitas, mindenség.
A bleitung, deductio, helycsítés.	An sich selbst, in se absolute, magában.
A bsprung, saltus, ugrás.	Anbethen, adorare, imádni.
A bstand, distantia, messzeség, távület.	Anbethung, latria, imádás.
A bzichen, abstrahere, elvonni, elválasztani.	Andacht, devotio, ajtatosság.
A chtung, aestimatio, tekintet.	Andächtelich, devotio spuria, bigotteria, ál ajtatosság, szenteskedés.
A ehnlich, similis, hasonló.	Anerkschaffen, innatus, velünk született.
A ehnlichkeit, similitudo, hasonlóság.	Anfang, primordium, kezdet.
A ffectlosigkeit, apathia, indolentia, indulatlanság.	Angeborn, innatus, velünk született.
A fterdienst, pseudocultus, ál isteni szolgálat.	Angenehm, kedves, kellemes, jucundus, suavis, gratus.
A ftergottheit, daemon, ál vagy hamis isten.	Angewandt, applicatus, alkalmaztatott.
A ftermetaphysik, hypermetaphysica, fellegbölcselkedés, agyaszkodás.	Anlage, dispositio, digestio, készség, készület.
A llgegenwart, omnipraesentia, mindenüttlet, mindenüttjelenlet.	Annehmen, assumere, venni.
	Anschauend, intuitivus, szemlélő.
	2) Intuitive, szemlélelog.

- Anschauung, intuitio, intuitus, szemlélés. Zur Anschauung gehörig, intuitivus, szemlélésbéli, szemlélésügvelő.
- Ansicht, respectus, tekintet.
- Anstand, decentia, illendőség.
- Antrieb, sollicitatio, sürgetés.
- Anwendung, usus, hasznouvélet, hasznolás, haszonra való fordítás.
- Anziehende Kraft, vis attractiva, vonzó erő.
- Anziehung, attractio, vonzás.
- Arbeit, labor, munka.
- Art, species, felekezet, fél.
- Artigkeit, modestia, módosság.
- Aufeinanderfolgen, successio, folyamat.
- Aufenthalt, domicilium, lakás.
- Auffassen, apprehendere, felfogni.
- Auffassung, apprehensio, felfogás.
- Aufklärung, illuminatio, észderülés.
- Auflöfung, solutio, bontás.
- Aufnehmen, recipere, befogadni.
- Aufräumen, seponere, oltakarítani. — Evacuare locum, a helyt vagy közt megüríteni.
- Aufrichtigkeit, veridicentia, igazmondás, igazszóllás.
- Augenblick, momentum temporis, szempillantás, üdopercz.
- Ausdehnung, extensio, terjedtség.
- Ausdehnungskraft, expansiva vis, terjesztő tehetség.
- Ausmessung, dimensio, mérés.
- Aufeinander seyn, extra invicem esse, egymásonn kívül lenni.
- Außerhalb mir oder uns, extra me aut nos, kívülem vagy kívülünk.
- B.
- B**aupunst, architectonica, építő mesterség.
- Bedeutung, significatio, sensus verborum, értelem.
- Bedingniß, conditio; alkn.
- Bedingte (das), conditionatum alkudvány.
- Bedingung, alkn, conditio. — Ohne aller Bedingung, absolute, mindem alku nélkül, Realbedingung, ratio essendi, létalku.
- Bedürfniß, indigentia, inség.
- Begebenheit, casus, eset.
- Begehrung, appetitio, vágyás.
- Begehrungsvermögen, appetendi facultas, vágyó tehetség.
- Begeisterung, enthusiasmus, sületés.
- Begreifen, concipere, comprehendere, megfogni.
- Begreiflich machen, explanare, értelmésíteni.
- Begriff, conceptus mentis, észfogás, conceptus, fogás.
- Beharrlich, durabilis, tartós.
- Beharrlichkeit, duratio, tartóosság.
- Behaupten, statuere, evincere, állítani; vitatni.
- Behauptend, assertorius; vitató, Assertorie, vitatólag.
- Behauptung, affirmatio, vitatás.
- Beobachten, observare, vizgálni.
- Bequemlichkeit, commoditas, alkalom.
- Beredsamkeit, facundia, beszédesség. Eloquentia, ékesenzóllás.
- Beredt, disertus, facuudus, beszédés, szós.
- Berührung, contactus; érintés.
- Beruf, Berufung, vocatio, hívás; hivatal.
- Bestandstücke, essentialia, mivolti részek.
- Bescheidenheit, modestia, módosság, tilzteség.
- Bestimmbarkeit, determinatio, determinabilitas, határozathatás.
- Bestimmend, constitutum, tárgyhatározó.
- Bestimmung, praedicatum, acci-

dens, állítmány, Determinatio,	Bildung, formatio, formálás.
határozat. Nota, jegy,	Beden, territorium, környék,
Bestimmungsgrund, causa deter-	tartomány.
minans, határozó ok.	Bűs, malum, gonosz.
Bethen, orare, precari, imádkoz-	Bűsartigfeit, degeneratio, elfa-
ni, könyörögni.	julás.
Betrug, error, illusio, csalatko-	Bűsheit, malitiā, gonoszfizűség.
zás.	Buchstabenrechnung, algebra, be-
Beweger (der erste), primus mo-	tűvetés.
tor, az első indító.	Bürgerrecht, jus civile, porgári
Bewegung, motio, mozdítás. 2)	jus.
Motus, mozdulás, mozgás.	
Bewegungsgrund, momentum, mo-	
tivum, indító ok.	
Beweis, argumentum, demon-	
stratio, bizonyítás, megmuta-	
tás.	
Beweisbar, demonstrabilis, meg-	
bizonyítható, megmutatható.	
Beweisfähig, idem.	
Beweisunfähig, indemonstrabilis,	
megbizonyíthatatlan.	
Bewunderung, admiratio, csudá-	
lás.	
Bewußtseyn, apperceptio, tudás.	
2) Facultas apperipiendi, tu-	
dó tehetőség.	
Beyfall, assensus, helybenha-	
gyás.	
Beyspiel, exemplum, példa.	
Bezeichnung, explicatio, fejtege-	
tés.	
Beziehen sich auf Etwas, respice-	
re, ügyelni.	
Beziehend, relativus, viszonyos.	
2) relative, viszongosan.	
Beziehung, respectus, ügyelés. 2)	
Relatio, viszony. 3) Ohne al-	
ler Beziehung, absolute, viszony-	
nyatlanul. 4) In aller Beziehung,	
absolute, mindenkép, minden	
tekintethen.	
Bild, imago, idea, kép, éfzkép.	
Bildende Kunst, plastica, képző	
vagy formáló mesterség.	
Bildhaucren, sculptura, képfar-	
ragás.	
Bildhauerkunst, ars sculptoria,	
képfaragó mesterség.	

D.

Darstellung, exhibitio, előadás.
2) hypotyposis, festés.
Daseyn, existentia, lét, létel. —
Das Daseyn der Substanz, sub-
sistentia, valólet, magavalónak
léte.
Demüthigung, humiliatio, alázús.
Demuth, humilitas, animi sub-
missio, alázatosság.
Denkbar, cogitabilis, intelligibi-
lis, noumenon, gondolható.
Denken, cogitare, gondolni, Frey-
heit zu denken, libertas cogi-
tandi, a' gondolkodásnak sza-
badsága.
Denkungsart, cogitandi ratio,
modus, gondolkodásmod.
Deutlichkeit, perspicuitas, érte-
lenség.
Dicht, densus, zomok, tömött.
Dichtigkeit, densitas, soliditas,
zomokság.
Dichtkunst, Poësis, költő tuda-
mány.
Ding an sich selbst, res in se, a'
dolog, ammint magában van,
valami magában, valamiség.
Druck, pressio, nyomás.
Durchdringend, penetrans, átható,
Durchdringlichkeit, penetrabilitas,
áthathatóság.

E.

Edcl, nobilis, nemes.
Ehre Gottes, gloria Dei, honor, az Istennek dicsőssége.
Ehrfurcht, timor filialis, reverentia, súi felelem, tisztelet.
Eid, juramentum, esküvés, hit.
Eigendünkel, arrogantia, öntetkezés, önböcsülés.
Eigenschaft, adtributum, tulajdonság.
Einbildung, képzés, képzemény, imaginatio.
Einbildungskraft, imaginandi vis, képző erő, tehetség.
Eindruck, impressio, affectio, érdeklés, illetés.
Einigkeit, identicus, eggyenlő.
Einigkeitheit, identitas, eggyenlőség.
Einfach, simplex, együgyű, részetlen.
Einfluß, influxus, erő, érdeklés, illetés.
Einheimisch, immanens, bennmaradó honi.
Einheit, unitas, egység.
Einnehmen den Raum, occupare spatium, elfoglalni a' közt.
Einrichtung, constitutio, alkotmány.
Einschaltung, involutio, behorítás.
Einschränkend, limitans, korlátozó.
Einschränkung, limitatio, korlátozás.
Einwirkung, erő, érdeklés, illetés, influxus.
Einwurf, objectio, ellenvetés.
Elementarwissenschaft, elementaris doctrina, zsengetudomány.
Empfänglichkeit, receptivitas, fogadhatóság.
Empfindbar, sensibilis, érezhető.
Empfinden, sensibilitas affectuata, érzékenykedés.
Empfinden, sentire, érzeni.
Empfindung, sensus, érdekelte-

tés. 2) affectio animi, sensus, érzemény. 3) sensatio, érzés, illetődés. 4) Ton der Empfindung, tonus sensus, az érzésnek hangneme. 5) Durch Empfindung, a posteriori, érzésbéli, és adverbialiter érzőleg.
Emsigheit, sedulitas, serénység.
Endlich, finitus, véges.
Endzweck, finis ultimus, végcél, végső czél.
Entfernung, distantia, messzeség, távullat.
Entgegensetzung, oppositio, ellentállitás.
Entscheiden, disputare, megválasztani.
Entstehen, oriri, támadni, teremni.
Entwicklung, evolutio, kifejtés, kifejtődés.
Entwurf, delineatio, rajzolat.
Erbauung, aedificatio, építés, épülés.
Ersünden, peccatum originale, originarium, eredendo bün.
Erdichteter Wesen, ens fictitium, költemény.
Erfahren, experiri, tapasztalni.
Erfahrung, experientia, tapasztalás. — Durch Erfahrung, a posteriori, tapasztalásbéli és adverbialiter tapasztalólag. — Nicht durch Erfahrung, a priori, tapasztaláselőző és adverbialiter tapasztaláselőzőleg.
Erfinderisch, heuristics, leleményes.
Erfüllen den Raum, spatium comlere, replere, betölteni a' közt.
Erkennbar, intelligibilis, intellectualis, értékeny, érthető.
Erkennen, cognoscere, ösmerni. Intelligere, érteni.
Erkennniß, cognitio, ösmeret.
Erkennnißgrund, ratio cognoscendi, ösmertető ok, ösmeretalku.
Erkennnißvermögen (das untere), cognoscendi facultas inferior, az alsó ösmerő tehetség.

Erklären, explanare, értelmesíteni.
 Erklärung, explanatio, értelmesítés.
 Erlaubniß, licentia, engedelem.
 Erlaubt, licitus, szabad.
 Erläutern, declarare, világosítani.
 Erläuterung, declaratio, világosítás.
 Erbsung, redemptio, megváltás.
 Erörterung, expositio, névtagolás.
 Erscheinen, apparere, feltetizcui, megjelenni.
 Erscheinung, phaenomenon, jelenés.
 Erschleichung, subreptio, becsúsztatás.
 Erschütterung, succussio, tremor, rázás, remegés, rezzenés, rezzenés.
 Erwählung, electio, válaftás.
 Erweitern, amplificare, bőviteni.
 Erwerbung, acquisitio, megfizközlés, megfizzerés.
 Erzeugung, generatio, nemzés, fajzás.
 Erzeugungst, generationis modus, nemzésimód.
 Etwas, aliquid, valami.
 Ewigkeit, aeternitas, örökkévalóság.

F.

Feldmefserkunst, geometria, földmérés.
 Ferne (Wirkung in die), mellezművelés, actio in distans.
 Fertigkeit, habitus, kézféség, szokás.
 Fetisch, fetissum, amuletum, búhajós.
 Figur, figura, helykép.
 Fließend, continuus, folyó, folytonfolyó.
 Flüßig, fluidus, folyékony, folyadékony.
 Folge, successio, folyamati.
 Folgen (aufeinander) succedere, következni.
 Forderung, postulatam, kéremény.

Fortbewegen, promovere, előmozditani.
 Fortschreitend, progressivus, mentenmenő.
 Freigeisterei, Libertinismus, kötelességtelenség.
 Freiheit, libertas, szabadság. — Freiheit zu denken, libertas cogitandi, a' gondolkodásnak szabadsága. — Geseßliche, juristische Freiheit, libertas juridica, juszabadság. — Die vichische, libertas brutalis, baromszabadság.
 Frömmigkeit, probitas, jámborság.
 Froh seyn, gaudere, örülni.
 Furcht, metus, timor, félelem.

G.

Gabe, datum, adomány.
 Gährung, fermentatio, forrás.
 Ganz, gänzlich, csupa, absolutus.
 Ganzes (ein), totum, egész.
 Gattung, genus, nem.
 Gehen, dare, adni.
 Gebilligt, ratum, valens, validum, helybenhagyott. — Was gebilligt werden kann, probabilis, helybenhagyható.
 Gebeth, imperatum, praeceptum, parancsolat.
 Gebrauch, usus, haszonvétel, hasznolás, haszonra való fordítás.
 Gebrechlichkeit, fragilitas, gyarlóság.
 Gedanke, cogitatio, gondolat.
 Gedankending, ens rationis, észvaló, gondolatvaló.
 Gefühl. 1) Gefühlssinn, tactus, illetés. 2) Sensus, sensatio, illetődés, érzés. 3) Moralischer, sensus moralis, erkölcsi érzemény.
 Gefühlssinn, tactus, illetés.
 Gegeneinander sich neigen, convergere, öszvehajlani.

Ge

- Gegenstand, objectum, tárgy. —
 Neutrum, externum, külső.
 Gegenwirkung, reactio, visszont-
 erőködés.
 Begründet, fundáltt, talpallott,
 fundatus.
 Geheimniß, mysterium, secretum,
 arcanum, titok.
 Gehorchen, obedire, engedelmes-
 kedni, szót fogadni.
 Geist, spiritus, lélek.
 Gelehrigkeit, docilitas, tanítékony-
 ság.
 Gelehrsamkeit, eruditio, tanultság,
 tudósság.
 Gemähle, pictura, képírás.
 Gemein, generalis, általtyában
 való.
 Gemeinschaft, communio, közös-
 ság. 2) commercium, szövet-
 seg.
 Gemeinfinn, sensus communis,
 köz érzemény.
 Gemüthsanlage, genius, elme-
 képzés.
 Gemüthsbewegung, motio animi,
 ihletés. 2) affectus, indulat.
 Genau, præcisus, pontos.
 Genie, ingenium, elme.
 Genugthuung, satisfactio, elég-
 tétel.
 Genuß, fruitio, elemény.
 Geordnet (zusammen), coordina-
 tus, rendbelzedett, öszvesoro-
 zott.
 Gerade, directe, egyenesen. Nicht
 gerade, indirecte, melleleg,
 közösleg.
 Gerechtigkeit, justitia, jusügyelés,
 igazság.
 Geordnet (zusammen), coordina-
 tus, rendbelzedett, öszvesoro-
 zott.
 Geschaffen (gut), factus ad ho-
 num, jóra termett.
 Geschäftlichkeit, dexteritas, idonei-
 tas, talentum, alkalmasság,
 talentom, tehetség.
 Geschlecht, genus, nem. — Des
 nämlichen Geschlechts, homo-
 geneus, egynemű. — Einß andern
 Geschlechts, heterogeneus, kü-
 lombnemű.
 Geschmack, gustus, ízlés, íz. —
 Critik des Geschmacks, critica
 gustus, az ízlesnek megítélése,
 íztézés.
 Geselligkeit, socialitas, társalko-
 dékonyság.
 Gesellschaft, societas, társaság.
 Gesetz, lex, törvény.
 Gesetzgeber, legislator, törvény-
 szerző.
 Gesetzgebung, legislatio, törvény-
 szerzés. — Eigene, autonómia,
 öntörvényszerzés. — Fremde,
 heteronómia, jövevény, vagy
 idegen törvényszerzés.
 Gesetzkundig, legisperitus, tör-
 vénysejtő, törvénytudó.
 Gesetzlichait, legalis, törvénykö-
 vető, törvényhez szabott.
 Gesetzlosigkeit, effrenatio, exlega-
 litas, törvényetlenség.
 Gesetzmäßigkeit, legalitas, törvé-
 nyesség.
 Gesinnung, modus sentiendi, ér-
 zésmód.
 Gespannt, intensivus, feszültt.
 Gewalt, potentia, erőszak.
 Gewissen, conscientia, lelki ös-
 méret.
 Gewißheit, certitudo, bizonyos-
 ság. — Anschauende, eviden-
 tia, nyilvánvalóság.
 Gewohnheit, consuetudo, habi-
 tus, szokás.
 Gültig, ratum, valens, validum,
 helybenhagyott.
 Gültigkeit, valor, helybenhagyás,
 helyesség, divat.
 Glaube, fides, hit. — Irrglaub-
 e, fides erronea, tevelygo hit.
 — Bemüßigtiget Glaube, elzes
 vagy okos hit, fides rationalis.
 Glauben, credere, hinni.
 Gleich (vollkommen), adæquatus,
 tellyesey egyculo.

Gleichartig, conformis, egyféle.
 Gleichbrügkeit, analogia, egy-
 formaság.
 Gleichgewicht, aequilibrium, egy-
 mértékűség.
 Glied, membrum, tag.
 Gliederbau, articulatio, tagfzer-
 keztes.
 Glückseligkeit, beatitudo, boldogság.
 Glückseligkeitsehre, scientia beati-
 tudinis, boldogságtudomány.
 Gnade, gratia, kegyelem.
 Gnadenmittel, gratiae medium,
 kegyelemelzköz.
 Göze, idolum, bálvány.
 Götzendienst, idololatria, daemo-
 nolatria, bálványozás.
 Gottedienst, cultus divinus, iste-
 ni szolgálat.
 Gottesverehrung, cultus divinus,
 isteni tisztelt.
 Gottesfeligkeit, pietas, istenesség.
 Grad, gradus, garádics.
 Gränzbegriff, conceptus limitans,
 határértemény, határelzfogás,
 határfogás.
 Gränze, limes, határ.
 GröÖe, magnitudo, nagyság.
 Gründlich, fundatus, rationibus
 innixus, sükeres.
 Grund, fundamentum, talpfal.
 Principium, talpok.
 Grundbegriff, conceptus, prima-
 rius, talpértemény, talpélzfogás.
 Grundbeschaffenheit, qualitas, pri-
 maria, sarkmieműség, sark-
 tulajdonság.
 Grundkraft, vis fundamentalis,
 talperő, sarkerő.
 Grundlosigkeit, casualitas, okat-
 lanság.
 Grundsaß, principium, talpállitás.
 Grundursache, principium, sarkok,
 talpok.
 Grundwahrheit, principium, talp-
 igazság.
 Günst, favor, kedvezés.
 Gut, bonum, jó.

H.

Hang, propensio, készség.
 Hart, durus, kemény.
 Heiligkeit, sanctitas, szentség.
 Hervorbringen, producere, al-
 kotni, termeszteni.
 Himmelfahrt, ascensio in coelum,
 menybeinenetel.
 Hirngespinnst, chimaera, agyfü-
 lemény.

I.

In unö, in nobis, bennünk.
 Inhalt, complexus, foglalát.
 Inner, innerlich, internus, bel-
 belsö.
 Interesse, adnotus rationis, in-
 teressentia rationis, ézfetelzés.
 Irrglaube, fides erronea, tévely-
 gö hit.
 Irrthum, error, tévedés. — Zum
 Irrthum verleitend, dialecti-
 cus, tévelygésre csábító.

K.

Keger, haereticus, eretnek.
 Kind, puer, gyermek.
 Kirche, ecclesia, anyaszentegyház.
 Klarheit, claritas, világosság.
 Klebrigkeit, tenacitas, nyvesség,
 viscositas, sükeresség.
 Kluft, hiatus, rés.
 Klugheit, prudentia, okosság.
 Körper, corpus, test.
 Kraft, vis, erö. — Die bemege-
 nde, vis motrix, mozdító, indí-
 tó erö. — Die anzichende, at-
 tractiva, vonzó. — Die zurück-
 stoffende, repulsiva, távoztató.
 Künstlich, technicus, mesterséges.
 Kunst, ars, technica, mesterség.
 Kunsttrieb, instinctus, artisticus,
 mesterofzton.
 Kunstverstand, artisperitia muér-
 tés.

L.

Lachen, risus, nevetés.
Landmessungskunst, geometria, földmérés.
Last, pravitas, gonoszság.
Laune, humor, kedv.
Launigt, humorista, kedvmester.
Launisch, humorosus, kedvfolga.
Leben, élet, vita.
Leer, vacuus, üres.
Leere (das), vacuum, üreg, üresség.
Lehrart, tanításmód, methodus.
Lehre, doctrina, tanítás.
Lehrspruch, dogma, ágazat.
Leichtgläubigkeit, credulitas, könnyelműség.
Leidenschaft, passio vágyrögzés.
Liebe, amor, szeretet.
Lücke, hiatus, rés.
Lust, delectatio, voluptas, gyönyör, gyönyörködés, kéj.

M.

Macht, potestas, hatalom.
Mahlerey, pictura, képrás. 2) Ars pictoria, képró mesteriség.
Manier, modus mód.
Manieriren, imitatio modi, methodi, módmajmozás.
Mann, vir, férjfi.
Mannigfaltigkeit, varietas, különbségeség.
Marktpreis, pretium fori, vásári ár.
Maschine, machina, avtomaton, gépely.
Menge, multitudo, copia, sokaság.
Mensch, homo, ember.
Menschenfeindseligkeit, misanthropia, embergyűlölet.
Menschenlehre, anthropologia, embertudomány.

Menschenlehre, anthropologia, emberkerülés, szilajság.
Menschenverstand, humanus intellectus, emberi értelem.
Merkmal, nota, jegy.
Messen, metiri, mérni.
Meinen, opinari, vélni.
Mittel, medium, eszköz.
Mittelbar, mediate, elközösen.
Mittelbegriff, medius terminus, középfogás.
Mittelding, adiaphoron, középvaló.
Möglich, possibilis, lehetséges.
Möglichkeit, possibilitas, lehetőség.
Mündig, férjkorú, majorenis.

N.

Nacheinander, successive, egymás után.
Nacheinander seyn, succedere, következni.
Nachsicht, indulgentia, kedvezés.
Naiuität, sinceritas, egyenesség.
Natur, naturae, természet.
Naturbeschreibung, physiographia, természetírás.
Naturgeschichte, physiogonia, historia naturae, Története, történetírása a' természetnek.
Naturlehre, physica, természetvizsgálás.
Naturvollkommenheit, naturae perfectio, természetökölletesség.
Naturwissenschaft, physiologia, archaeologia naturae, természetnyomozás. 2) scientia naturae, Természettudomány.
Naturzustand, naturae status, a' természetnek állapottya.
Naturzweck, naturae finis, a' természetnek czéllya.
Nebeneinander seyn, juxta se esse, egymás mellett lenni.
Neigen (auseinander), divergere, széthajlani.
Neigung, inclinatio, hajlandóság.

Nichtgut, nonbonum, nemjó,
Nichts, nihil, nihilum, semmi. —
Privatives, privativum, soz-
to. — Verneinendes Nichts. Sie-
he U n d i n g.

Niedlichkeit, elegantia, esmosság.
Normaliden, idem normalis, re-
gulakép.

Notwendigkeit, necessitas, szük-
ség.

Nutzbarkeit, Nutzen, utilitas, hasz-
nosság, halzon.

O.

Obersatz, major in syllogismo,
fő állítás.

Offenbarung, revelatio, nyilatkoz-
tatás.

Offenherzigkeit, ingenuitas, nyilt-
szívűség.

P.

Pendul (schwankend), pendu-
lum oscillans, lengő függelék.
Person, persona, személy.

Pflicht, officium, obligatio, kö-
teleesség.

Pflichtwidrig, officio adversum,
köteleességsértő.

Prediger, praedicator vel mini-
ster Dei, predikátor.

Preis, pretium, ár.

Priester, sacerdos, áldozó pap.

Priesterthum, sacerdotium, pap-
ság.

Punct, punctum, pont.

Pünctlichkeit, adcuratio, pontos-
ság.

Q.

Quelle, principium; forrás.
kútő.

R.

Race, progenies, faj, fajzat.

Raum; spatium, köz.

Raumeinhalt, volumen, hely-
foglatat, közfoglalat.

Realbedingung, ratio essendi, lét-
alku.

Realwesen, ens reale, valóságos
való.

Rechtfertigung, justificatio, igazú-
lás, bünetlenedés, bünetlentés.

Rechtspflicht, obligatio juris, jus-
köteleesség.

Reden, loqui sermonem facere,
beszélni.

Rednerkunst, rhetorica, ars ora-
toria, szónoktudomány.

Regel, regula, regula.

Reibung, frictio, dörgölés.

Reich, regnum, ország.

Reihe, series, sor.

Rein, purus, tiszta.

Reizen, irritare, ingerleni.

Reinheit, cruditas, nyersség.

Rücksicht (ohne), absolute, vi-
szonyatlanul.

Rührung, sensus, sensatio, ille-
todés. 2) Motio animi, illetés.

Ruhe, quies, nyugalom.

Ruhm Gottes, gloria honor, dū-
csosság.

S.

Sachklärung, definitio, érte-
lemhatározás, miveltkorlát.

Satz (ein geheißter), postulatium,
kéremény.

Satzweise, thetice, állításkint,
állításképen.

Satzwissenschaft, thetica, állítás-
tudomány.

Scheidung, separatio, választás.

Scheinbar, apparens, probabilis,
dialecticus, látszatos.

Scheinding, phantasma, látomány.

Scheinwissenschaft, dialectica, Lo-
gi-

- gica speciei, seu apparentiae, látzattudomány.
- E**chlehterdings, absolute . egyáltalványban.
- E**chluf, illatio, következtetés. — Ein falcher, paralogismus, helytelen következtetés.
- E**chluf, consequentia, in syllogismo, végallítás.
- E**chmuck, ornamentum, ékesítés.
- E**chdn, pulchrum; szép.
- E**chdnheit, pulchritudo, szépség.
- E**chdfung, creatio, teremtés.
- E**chranken, lines, korlát.
- E**chuld unvorfehlige, culpa, peccatum, vétek. — Angeborn: reatus, bün. — Vorfehlige, dolus, gonofzág.
- E**chwärmer, fanaticus, fonákefzü.
- E**chwärmeren, fanaticismus, fonákfág. 2) Mysticismus, élfzonákfág.
- E**chwankender Pendul, pendulum oscillans; lengo függvények.
- E**chwere, gravitas, nehézfág.
- E**cele, anima, lélek.
- E**cefenhirt, pastor animarum, lelki páfztor.
- E**cefenlehre, psychologia, lélektudomány.
- E**eliqkeit, salus, üdvözéfág.
- E**elbft, ön, önn, önnön, ipse. — An fch felbft, absolute, magában.
- E**elbftgenügfamkeit, fufficientia sui, önelegendöfág.
- E**elbftlicbe, amor proprius, magafzeretet.
- E**elbftftändig, per se fubfiftens, önlétü.
- E**elbftfucht, folipsimus, önbírális.
- E**elbftzufriedenheit, contentus fecum animus, önelegendf.
- E**inn, Bedeutung der Worte, fignificatio, fensus verborum, értelem. 2) Aufferer, fensus exterior, külfö érzekenyfág. 3)
- I**nncrer, fensus intimus, belsfö érzés.
- S**innenlehre, aesthetica, érzéstudomány.
- S**innefart, fentiendi modus, érzéfmód.
- S**innlicbkeit, fensibilitas, fenfualitas, érzemenyfég, érzö tehetség.
- S**ittenlehre, ethica, moralis, fcientia morum, erkölceftudomány.
- S**ittlicbkeit, moralitas, erkölcefséfág.
- S**ollen, debere, kelleni.
- S**pannung, intenfio, felzülés.
- S**piel, lufus, játék.
- S**pringkraft, elasticitas, fzőköerö.
- S**tättigkeit, continuitas, folytonfolyás.
- S**tarr, rigidus, meredtt, merevény.
- S**toff, materia, talpfzer.
- S**treitig, polemicus, vetekedö.
- S**ünde, peccatum, vétek.

T.

- T**äufchung, illufio, áltatas. 2) Error, csalatkozás.
- T**hätigkeit, functio, operatio, munkálkodás.
- T**hat, facinus, tetemény, cselekedet.
- T**hatfache, res facti, teteménytárgy.
- T**heil, pars, rézf.
- T**heilbarkeit, divifibilitas, ofztékonyfág.
- T**heilung, divifio, decompositio, ofztás, fzetbontás.
- T**on der Empfindung, tonus fensus, hangneme az érzésnek.
- T**rägheit, inertia, tunyfág.
- T**rägheitékraft, vis inertiae, a' tunyfágnak ereje.
- T**raum, fonnium, álomkép.

Dreibung, sollicitatio, sürgetés.
 Drieb, instinctus, stimulus, ösztön.
 Driebfeder, elater, ösztöntoll.
 Dugend, virtus, erkölcs.

II.

Uebel, malum, rossz.
 Uebereinstimmung, consensus, egyezés.
 Ueberragend, transcendens; tapaszthatatlan.
 Ueberlegt, reflexus, vizsgállyelt.
 Ueberlegung, reflexio, vizsgállyelés.
 Uebérnatürlich, supernaturalis, természethaladó.
 Ueberredung, persuasio, hitetés.
 Ueberredungskunst, ars persuadendi, hitető mesterség.
 Ueberschwinglich, transcendens, tapaszthatatlan.
 Uebersinnlich, insensibilis, érezhetetlen. 2) supersensualis, érzésaladó.
 Ueberträglich, transmissibilis, áthártható.
 Uebertreibung, exorbitantia, caricatura, csélesapás.
 Ueberzeugung, convictio, észgyőzés.
 Ueppigkeit, luxuries, bujaság.
 Uebedingt, alkutlanul, minden alku nélkül, absolute, sine conditione.
 Uebereisbar, indemonstrabilis, megbonyíthatatlan, megmutathatatlan.
 Uebildlich, inimaginabilis, képezhetetlen.
 Uedurdringlichkeit, impenetrabilitas, soliditas, úthathatlanság.
 Ueingeschränkt, absolute, határatlanul.
 Uempfindlich, insensibilis, érzékellen, érezhetetlen.
 Uempfindlichkeits, insensibilitas, apathia, érzéketlenség.

Uenndlich, infinitus, végetlen, végtelen.
 Unerlaubt, illicitus, vetitus, tilalmas.
 Ungeheuer, monstrosus, szörnyetes.
 Ungrade, indirecte, mellesleg, közösleg.
 Ungerecht, jusüyeletlen, jussértő, injustas. Adverbialiter, jusüyeletlenül, jussértőleg, injuste.
 Ungerechtigkeits, injustitia, jussértés, jusüyeletlenség.
 Unghaube, hitteuleség, incredulitas.
 Unkörperlich, incorporeus, testetlen.
 Unlauterkeit (sittliche), impuritas moralis, tisztátalanság, széplösség.
 Unlust, aversio, aversatio, fastidium, undor, undorodás, utálás.
 Unmittelbar, immediate, eszközetlenül.
 Unmöglich, impossibile, lehetetlen.
 Unmöglichkeits, impossibilitas, lehetetlenség.
 Unmündigkeit, impubertas, kishorúság.
 Unpartheilichkeits, neutralitas, pártatlanság.
 Unsterblichkeits, immortalitas, halhatatlanság.
 Untersag, minor in syllogismo, all állítás.
 Untersuchung, investigatio, nyomozás, vizsgálás.
 Unveränderlichkeits, immutabilitas, változhatatlanság.
 Unvergleichlich, absolute, hasonlíthatatlanul.
 Unzerstörbarkeit, incorruptibilitas, romolhatatlanság.
 Urbild, prototypon, ideale, zsengekép.

Urförperchen, corpusculum, zsengetestecske.
 Ursprünglich, categoricus, originalis, eredeti.
 Ursprung, origo, eredet, Principium, kütső.
 Urtheit, iudicium, itelet.
 Urtheilen, iudicare, itelni.
 Urtheilskraft, iudicandi facultas, ítélő erő, tehetség.
 Urmejen, eus originarium, eredeti való.

B.

Beränderung, mutatio, változás.
 Verbinden, conjungere, özvefüggeszteni.
 Verbindlichkeit, obligatio, kötelezés.
 Verbindung, conjunctio, özvefüggesztés. 2) Eine besondere Art Verbindung; aggregatio, özveseregles.
 Verborgtheit (der Natur), arcantum naturae, a' természetnek titka.
 Verderbtheit, corruptio, romlottság.
 Vereinigung, coalitio, eggyezés, özveálás, özvehegedés.
 Vergehen (daß), interitus, enyészés.
 Vergesellschaftung, associatio, képlzővetkezés.
 Vergleich (ohne), Lásd unvergleichlich.
 Vergnügen, gyönyörködés, keij, kéjézés, delectatio, voluptas.
 Verhältniß, proportio, arányzat. Relatio, respectus, viszony.
 Verhängniß, fatum, fatalitas, kényetlenség, kényrontó sors.
 Verkehr, perversus, fonák.
 Verkehrtheit, perversitas, fonakság.
 Verknüpfung, unitas, egybegyütés,

2) Synthesis, özvekötés. 3) nexus, özveözövés.
 Vermehrung, epigenesis, igyarpodás.
 Vermuthung, praesumptio, gyanítás, elögyanítás.
 Verneinend, negativus, tagadó.
 2) Negative, tagadólag.
 Verneinung, negatio, tagadás.
 Vernunft, mens, ratio, ész.
 Die faule Vernunft, ignava ratio, a' tunya ész.
 Vernunftglaube, fides rationis, Vernunftlehre, Logica, észtudomány.
 Vernunftliebe, amor rationalis, észszeretet.
 Vernunftregel, canon, észrégula.
 Vernunftschluß cryptischer, syllogismus crypticus, titkosan helyes okoskodás.
 Verordnung, statutum, rendelés.
 Verrichtung, functio, operatio, munkálkodás, végbevitel.
 Verschwinden (daß), interitus, enyészés.
 Verstand, intellectus, értelem, értő tehetség.
 Verstandesbegriff, notio, értemény.
 Verstehen, intelligere, érteni.
 Versinnlichen, schematisare, sensibilicare, érzékenyíteni.
 Versinnlichung, hypotyposis, érzékenyítő előállítás, festés. 2) Schematismus, ézfogásérzékenyítés.
 Vertheidigen, defendere, védni, védelmezni.
 Verwandtschaft, affinitas, rokonság.
 Verwunderung, admiratio, álmélkodás.
 Verzweiflung, desperatio, kétségbeesés.
 Völlig, omnimodus, mindennemű, mindenmódú.
 Vollendet, absolutus, consumatus, perfectus, tellyes.

Belkennem, perfectus, tökéletes, Consumatus, tellyes.
Belkommenheit, perfectio, tökéletesség.
Belständig, absolutus, consumatus, perfectus, tellyes, tökéletes.
Bellständigkeit, integritas, tellyesség. épség.
Boraußsehen, supponere, praesupponere, eloretenni, előbbtenni, előtenni.
Boraußsetzung, suppositio, praesuppositio, eloretétel, előbbtétel, előtétel.
Berberbestimunt, praestabilitus, előre meghatározott.
Berkenntniß, propaedeutica, előoktatás.
Berschrift, praescriptum, regula practica, hagyomány.
Berstellung, repraesentatio, észképzet, képzet, képtés.
Berstellungsbereimogen, repraesentativa facultas, képítő tehetség.
Berunterricht, aanyvi, mint Berkenntniß.
Berurtheil, praesudicium, előitelet.

B.

Badethum, incrementum, gyarapodás.
Bahnsinn, deliratio, esztelenség.
Wahrheit, veritas, igazság.
Wahrnehmung, perceptio, észrevetel.
Wahrscheinlichkeit, verisimilitudo, hasonlóság.
Wchsel, alternatio, felváltás.
Wchselwirkung, influxus mutuus, viszonyérdeklés.
Wcisheit, sapientia, bölcsesség.
Wcisheitskunde, philosophia, bölcsesseg tudomány, bölcsességnyomozás, bölcsességszeretet, filozofia.

Welt, mundus, világ.
Weltall, universum, mindenség.
Weltbegriff, conceptus cosmicus, világügycelő észfogás.
Weltbestes, bonum supremum mundi, a' legfobb világi jó.
Werkzeug, instrumentum, szerszám.
Werth, valor, érték, Aestimatio, böcs.
Wesen, ens, való. — Das allerrealste Wesen, ens realissimum, a' legvalóságosabb való. — Außerhalb der Sinnenwelt, ens extramundanum, külvaló. — Erdichtetes Wesen, ens fictitium, költemény. Gebildetes Wesen, ens imaginarium, képzemény. — Reales Wesen, ens reale, subjectum quo, létmivolt.
Wesenheit, essentia, mivolt.
Wesentlich, essentialis, mivolti.
Widerspruch, contradictio, ellentkez.
Widerstrebung, obnitentia, ellentállás.
Widerstreit, repugnantia, ellenszögzés.
Widderholung, conduplicatio, kétszerezés. Repetitio, többszörözés.
Wille, voluntas, akarat.
Willensmeinung, maxima arbitraria, kényregula.
Willführ, arbitrium, kény.
Wirkung, operatio, munkalkodás. 2) effectus, okozat. 3) Chemische, valasztó munkalkodás. 4) Wirkung in die Ferne, actio in distans, messze müvelés.
Wissen, scire, tudni.
Wissenschaft, scientia tudomány.
Wohl, Wohlfahrt, Wohlstand, prosperitas, szerencsés állapot.
Wohl, gratus, jó, kedves.
Wohlgefallen, adnatus, helybenhagyás, tetszés.

Wohlfredenheit, *suaviloquentia*,
kedvesenszólás.

Würde, *dignitas*, méltóság.

Wunder, *miraculum*, csuda.

3.

Zahl, *numerus*, szám.

Zahlformel, *formula numerica*,
számformula.

Zauberding, *fetissum*, amulatum.
bubájszer.

Zaubern, *magiam exercere*, hü-
volni.

Zeit, *tempus*, idő.

Zeitranze, *momentum temporis*,
üdohatár.

Zeitpunkt, *momentum*, üdópont.

Zergliedern, *feltagolni*, *analysare*.

Zergliederung, *analysis*, feltago-
lás.

Zierath, *ornamentum*, ékesítés.

Zucht, *disciplina*, fenyték.

Zufällig, *casuale*, *accidens*, ac-
cidentalé, eseti.

Zufälligkeit, *casualitas*, esetiség.

Zugleichseyn (daß), *simultaneitas*,
coexistentia, együttlét.

Zuneigung, *inclivatio*, hajlandó-
ság.

Zurechnung, *imputatio*, tulajdo-
nítás.

Zurückstoßen (daß), *repulsio*,
távoztatás.

Zurückstossende Kraft, *vis repul-
siva*, távoztató erő.

Zusammengedndnet, *coordinatus*,
rendbeszedett.

Zusammenhang, *cohaesio*, öfzve-
függés.

Zusammengereicht, *idem*.

Zusammengesetzt, *compositus*, öfz-
vetett.

Zusammensetzung, *synthesis*, öfzve-
kötés. 2) *compositio*, öfzvetetés.

Zusammenseyn (daß), *coexisten-
tia*, *simultaneitas*, együttlét.

Zustand, *status*, állapot, kor.

Juridischer, *status juridicus*,
jusállapot.

Zwang, *coactio*, kényszerítés.

Zweck, *finis*, cél, daß Reich der
Zwecke, a' célok országa. —

Wissenschaft der Zwecke, *teleo-
logia*, céltudomány.

Zweckelnheit, *unitas finis*, cél-
egység.

Zwecklosigkeit, *casualitas*, cél-
lanság.

Zweckmäßig, *fini congruum*, cél-
követő, célügvelő.

Zweckmäßigkeit, *finalis forma*, vel
nexus, célország, célforma.

Zweckwidrig, *fini adversum*, cél-
ellenkező.

Zweifelglaube, *fidedubietas*, hit-
kétkedés.

Zweideutigkeit, *amphibolia*, két-
értelműség.

Consignatio

Nominis et Characteris Dominorum

(pl. titulo)

pro

Lexico Terminorum Technicorum, praenumerantium

pro aeterna memoria hic adnexorum.

Exempl.

D. <i>Adda Titus</i> in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris.	1
A. R. D. <i>Afztaler Carolus</i> , Parochus in Szent-Gál.	1
D. <i>Ballan Joachimus</i> , Compactor librorum Temesvarini.	20
Perillustris D. <i>Balogh Joannes</i> , possessionis Majdán Notarius.	1
A. R. D. <i>Bankó Ignatius</i> , Illustrissimi Episcopi Jaurinensis Cerimoniarius.	1
Spectabilis D. <i>Georgius Bartal</i> de <i>Beleháza</i> , Inelyti Comitatus Posoniensis Vice-Comes.	1
A. R. D. <i>Bartakovich Adalbertus</i> , Suae Celsitudinis Principis Primatis et Archi-Episcopi Strigoniensis Cerimoniarius.	1
Titl. pl. D. <i>Bary Nicolaus</i> de <i>Eudem</i> , et Borfö.	1
Illustrissimus D. <i>Belánszky Josephus</i> , Episcopus Neosoliensis.	1
Illustrissimus D. L. B. <i>Bernátffy Antonius</i> de <i>Olovátz</i> , Inelyti Comitatus Krassoviensis Tab. Jud. Assessor.	1
A. R. ac Clarissimus D. <i>Bitnitz Ludovicus</i> , Alinae Dioecesis Sabariensis Presbyter, AA.LL. et Philosophiae Doctor, in Lyceæ R. Sabariensi Matheseos purae et applicatae, Philo- sophiae item Hungaricae Professor P. O.	4
D. <i>Brengel Alexander</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris.	1
A. R. ac Clarissimus P. <i>Bresztyvenfszky Adalbertus</i> , O. S. Benedicti, AA.LL. et Philosophiae Doctor, in Regia Acade- mia Jaurinensi Matheseos purae et applicatae Professor. P. O.	6
Inelytus Comitatus Csongradiensis.	1

Inclytus Comitatus Csanadiensis, per Spectabilem D. <i>Sátor</i> Generalem Cassae suae Perceptorem	5
Inclytus Comitatus Barsiensis.	1
Perillustris D. <i>Csapplovics Laurentius</i> , Archivarius Posonii . . .	1
Perillustris D. <i>Csefalway Joannes</i> , Inclyti Comitatus Krassóv. Vice-Judex Nobilium.	1
Spectabilis D. <i>Csehy Stephanus</i> , Inclyti Comit. Posoniensis Tabul. Jud. Assessor.	1
Spectabilis D. <i>Delimanich Georgius</i> , Inclyt. Comit. Torontaliensis Ordinarius Judex Nobilium	1
Reverendissimus D. <i>Dertsik Joannes</i> , Metrópolitanæ Ecclesiae Strigoniensis Canonicus et Generalis Seminarii Pestiensis Rector.	1
Spectabile Dominium <i>Csongrad-Szentessyense</i>	2
Reverendissimus D. <i>Döme Carolus</i> , I. Colleg. Ecclesiae Posoniensis Canonicus, Seminarii Posoniensis ad S. Emericum Rector.	1
D. <i>Eggenberger Josephus</i> , Bibliopola Pestini	53
Spectabilis ac Clarissimus D. <i>Páliczky Joannes</i> , AA. LL. et Philosophiæ Doctor, in Regia Academia Magno-Varadiensis Physicæ, Oecon. Ruralis, et Historiæ Natur. Professor P. O. Facultatis Philosophicæ Pro-Senior	15
Perillustris D. <i>Fest Joannes</i> , Inclyti Comitatus Krassóv. Commissarius	1
A. R. ac Clarissimus D. <i>Flizár Georgius</i> , SS. Theol. Doctor et Theologiæ Moralis in Seminario Episcopali Weszpruniensi Professor	21
Spectabilis D. <i>Fruher Antonius de Keresztes</i> , Inclyt. Comit. Krassóv. Tab. Jud. Assessor et Vice-Judex Nobilium	1
Spectabilis D. <i>Fuita Paulus</i> , Fiscalis in Vajda-Hunyad.	1
Spectabilis ac Clarissimus D. <i>Gebhardt Franciscus</i> , Medicinæ Doctor, in R. Scientiarum Universitate Pestina, Therapiæ Specialis, ac Medicinæ Clinicæ pro Chyrurgis Professor P. O.	1
Perillustris D. <i>Georgjevich Eugenius</i> , Juratus Notarius Pestini . . .	1
Illustrissimus D. L. B. <i>Gerliczy Michael</i> , S. C. R. A. M. Camerarius, et Excelsi Consilii R. L. Hungarici Consiliarius.	1
Spectabilis ac Clarissimus D. <i>Grégent Antonius</i> , Professor Emeritus	1
Spectabilis ac Clarissimus D. <i>Gröber Laurentius</i> , Professor Physicæ Jaurini.	1
D. <i>Gundl Maximilianus</i> , Compactor Librorum Quinque-Ecclesiis	5
Spectabilis D. <i>Gyertyánfy David</i> , Inclyti Comitatus Torontaliensis Notarius	1
Spectabilis D. <i>Házy Franciscus de Szákul</i> , Inclyt. Comitatus Krassoviensis Tabul. Jud. Assessor.	1
D. <i>Hergesell Franciscus</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris.	1

Exempl.

Spectabilis D. <i>Hertelendy Ignatius</i> , Incl. Com. Torontaliensis Vice-Comes.	1
Perillustris D. <i>Hidegh Antonius</i> , Mariae-Theresiopoli	1
Reverendissimus D. <i>Hodich Georgius</i> , Cathedralis Ecclesiae Jaurinensis Canonicus, Inclyt. Comit. Soproniensis Tab. Jud. Assessor.	1
Perillustris D. <i>Huliman Antonius</i> , Possessionis Greovätz Nota- rius	1
Spectabilis D. <i>Jáko Stephanus</i> , Inclyt. Comitatus Sathmariensis Tab. Jud. Assessor, Dominiorum Nyir et Báthor Comitatus <i>Károly</i> Fiscalis	1
A. R. D. <i>Gasparik Casimirus</i> , Illustrissimi ac Reverendissimi D. Episcopi Vacziensis Secretarius	2
Reverendissimus D. <i>Jordánfzky Alexius</i> , Abbas B. M. V. de Szászvár, Praepositus S. Georgii de Viridi Campo Stri- goniensi, Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis Canonicus et Archi-Diaconus Cathedralis, SS. Theologiae Doctor	1
D. <i>Jösa Rudolphus</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris. 1	
Spectabilis, Clarissimus, ac A. R. D. <i>Joannes Imre</i> , AA. I.L. Phi- losophiae ac SS. Theologiae Doctor, in Regia Scientia- rum Universitate Pestensi Logicae, Metaphysicae ac Phi- losophiae Moralis Professor P. O. h. t. Decanus, prae- numeravit pro Philosophiae Auditoribus in exemplaribus	100
Perillustris D. <i>Kapra Joannes</i> , Inclyt. Comitatus Krassóv. Hono- rarius Vice-Fiscalis	1
Spectabilis D. <i>Karácson Stephanus</i> , Inclyti Comitatus Toron- taliensis Ordinarius Judex Nobilium	1
Illustrissimus D. Comes <i>Keglevich Gabriel</i> de <i>Buzin</i> , S. C. et R. A. M. Camerarius, Administrator Comitatus Csongradi- ensis, ac ad Consilium Reg. Loc. Hung. Consiliarius	1
Spectabilis D. <i>Kerefztury Christophorus</i> , Judex Nobilium	1
A. R. D. <i>Ketzely Franciscus</i> , Vice-Rector in Seminario Ar- chi-Episcopali Colocensi	5
Perillustris D. <i>Kis Joannes</i> , Inclyti Comitatus Krassóv. Jurassor	1
Spectabilis D. <i>Kisfaludy Alexander</i> , Sümeghini	1
A. R. P. <i>Klarik Sylvester</i> , Ord. S. Francisci, Professor IV. Grammaticae Bajae	1
Titl. D. <i>Kofztárovics Nicolaus</i> , Budae	1
Reverendissimus D. <i>Kovács Antonius</i> , Cathedralis Ecclesiae Weszprimiensis Canonicus Honorarius, Oppidi Palota Paro- chus, et Districtus ejusdem nominis Vice-Archi-Diaco- nus, nec non Inclyti Comitatus Weszprimiensis Tab. Jud. Assessor.	1
D. <i>Kovács Stephanus</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris.	1
D. <i>Körmendy Stephanus</i>	1
Spectabilis D. <i>Kritske Josephus</i> , Liberae Regiaeque Civitatis Leutschoviensis Judex.	1

A. R. D. <i>Kroha Ludovicus</i> , Capellanus Pestini	2
D. <i>Kruplanits Simeon</i> , Strigonii	1
D. <i>Krimer Leopoldus</i> , in Regia Universitatis Typographia Budae Typotheta	1
Perillustris D. <i>Kupai-Nagy-Rác Georgius</i> , Juratus	1
D. <i>Langfelder Jacobus</i>	1
Spectabilis D. <i>Lorventsits Ignatius</i> , Inclyt. Comit. Krassóv. sub- stitutus Vice-Comes	1
Spectabilis D. <i>Márkovich Antonius de Csernek</i> , S. C. et R. A. M. Consiliarius, ac ad Tab. Banal. Incl. Reg. Croatiae Assessor	1
A. R. D. <i>Mayer Franciscus</i> , Parochus Alba-Regalensis	1
Perillustris D. <i>Meltzer Joannes</i> , Inclyti Comit. Krassoviensis Vice- Notarius	1
D. <i>Mendöl Stephanus</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris	1
Excellentissimus D. <i>Michael</i> Comes de <i>Nádasd</i> , perpetuus Ter- rae Fogaras, S. C. et R. A. M. Camerarius et Actualis Intimus Status Consiliarius, Inclyti Comitatus Comaromi- ensis Perpetuus, ac Supremus Comes	1
Spectabilis D. <i>Nagy Nicolaus</i> , Inclyti Comitatus Torontaliensis Judex Nobilium	1
Perillustris D. <i>Nagy Martinus</i> , Protocollista Palatinalis	1
D. <i>Neuhold Ernestus</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris	1
Spectabilis D. <i>Némethszeghy Benedictus</i> , Fiscalis Pestini	1
Spectabilis D. <i>Nyky Michael</i> , Inclyti Comitatus Csanadiensis Notarius	1
Spectabilis D. <i>Orbok Joannes</i> , Inclyti Comitatus Krassóv. Ord. Judex Nobilium.	1
Spectabilis D. <i>Pálffy Emericus</i> , in Inclyt. Comit. Torontaliensi Generalis Contributionis Perceptor	1
Perillustris D. <i>Palik-Ucsemy Petrus de Furluk</i> Inclyti Comita- tus Krassov. Vice-Notarius	1
Spectabilis ac Perillustris D. <i>Pratsek Paulus</i> , Assessor	1
D. <i>Potyondy Carolus</i> , in Regia Academia Jauriucensis Auditor Juris	1
Perillustris D. <i>Pribek Felix</i> , Rationum Exactor in Czegléd	1
Titl. D. B. <i>Putyari Alexander</i> , in Regia Academia Jauriucensi Juris Auditor	1
D. <i>Rader Aloysius</i> , Bibliopola ac librorum Compactor Albae Re- giae.	3
Spectabilis D. <i>Rákovszky Stephanus</i> , Plurium II, Comitatum Tab. Judiciariae Assessor, et Jurium Principis Primatis Re- gni Director.	1
Spectabilis D. <i>Rákóczy Parisetich Georgius</i> , Inclyt. Com. To- rontaliensis Judex Nobilium.	1

Exempl

A. R. D. <i>Simonsits Ignatius</i> , Parochus Civitatis Josephinae Pestini.	1
D. <i>Simonyi Samuel</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris.	1
D. (pl. titl.) <i>Sontag</i>	1
Spectabilis D. <i>Spány Andreas</i> , Plurium II. Comitatum Tabulae Judiciariae Assessor ac ad Curiam Regiam Pauperum Advocatus Regius.	1
Spectabilis D. <i>Suplainfszky Joannes</i> , Inelyti Comit. Krassóv. Tabulae Judiciariae Assessor.	1
A. R. D. ac Cl. <i>Szániszlo Franciscus</i> , SS. Theologiae Doctor ac in Seminario Episcopali Sabariensi Theologiae Professor.	1
Spectabilis D. <i>Stojánovits Nicolaus</i> , Honor. Vice-Fiscalis.	1
A. R. D. <i>Szabó Nicolaus</i> , Sacri Cand. ac Exemt. Ordinis Praemonstratensium, Regii Maioris Gymnasii Sabariensis Director.	1
A. R. D. <i>Szabó Alexius</i> , Emeritus Professor Budae.	3
A. R. ac Clarissimus D. <i>Szalav Emericus</i> , Diocesis Sabariensis Presbyter, SS. Theologiae Doctor, in Regia Scientiarum Universitate Pesticensi Theologiae Pastoralis, Catecheticae et Eloquiae Sacrae Professor P. O.	1
A. R. D. ac Cl. <i>Szenczy Franciscus</i> , SS. Theologiae Doctor, ac in Seminario Episcopali Sabariensi Theologiae Professor.	2
Illustrissimus D. Comes <i>Széchényi Stephanus</i> etc. etc.	1
Spectabilis D. <i>Szy Joannes</i> , Inelyti Comitatus Krassoviensis surrogatus Vice-Comes et Tabulae Judiciariae Assessor.	1
Spectabilis ac Clarissimus D. <i>Szibentisz Michael</i> , Juris utriusque, Doctor, in Regia Academia Jaurinensi Jur. Naturae, Publ. Univ. et Gentium Professor P. O. Facultatis Juridicae Pro-Senior.	13
Perillustris D. <i>Szöllösy Ludovicus</i> , Juratus.	1
Spectabilis D. <i>Takáts Casparus</i> , de Kis-Tóka, Secundarius Inelyti Comit. Poseniensis Vice-Comes.	1
Titl. D. <i>Terpc Constantinus</i> , Mercator Papyr. Pestini.	1
Spectabilis D. <i>Torkos Michael</i> , Inelyti Comit. Mosoniensis Notarius.	1
A. R. D. <i>Tóth Joannes</i> , Capellanus in Nágocs.	1
Spectabilis D. <i>Tóth Michael</i> , Inelyti Comit. Krassoviensis Ordinarius Notarius, et Complurium II. Comitatum Tab. Jud. Assessor.	1
D. <i>Töltessy Stephanus</i> , Librorum Compactor Comaromii.	1
Spectabilis D. <i>Trifunácz Joannes</i> , Fiscalis.	1
D. <i>Vázsonyi Stephanus</i> , Compactor librorum Wefzprimii.	1
Titl. D. <i>Vermes Hieronimus</i> , de Budafalva.	1
Excellentissimus D. <i>Nicolaus L. B. Vécsey</i> de Eadem et Hajicskó S. C. et R. A. M. Camerarius, Actualis Intimus Status Consiliarius, Excelsae Tab. Sejtemviralis Assessor et Inelyt. Comit. Szathmariensis Supremus Comes.	1

Exempl.

A. R. D. <i>Viber Josephus</i> , Archi - Episcopi Strigoniensis et Principis Primatis Regni Cerimoniarius.	1
Reverendissimus D. <i>Villax Ferdinandus</i> , Ordinis Cisterciensis Abbatiarum B. M. V. de Zircz, Pilis et Páftzó unitarum Abbas.	1
Illustrissimus D. <i>Vurum Josephus</i> , Episcopus Magno-Varadinensis Latini Ritus S. C. et R. A. M. Consiliarius.	1
Domina <i>Zach Theresia</i> , Bibliopolissa Posenii.	25
Spectabilis D. <i>Zaharics Stephanus</i> , Fori utriusque Juratus Causarum Advocatus.	1
D. <i>Zúitsek Gabriel</i> , in Regia Academia Jaurinensi Auditor Juris.	1

